4

PRADI
ET
Villalpan
IN
Ezechiele
Explana
&
Apparatu
Vitris
ac Templi
Hier
Tom. 1.

A
12-6

№ 1
17-6

A
12
6

3. a. 1.
- 2 -

R.3878

D. O. M.

PHILIPPO SECVNDO
HISPANIARVM
REGI
CATHOLICO
AMPLISSIMI POST
HOMINVM MEMORIAM
IMPERII DOMINO
RELIGIONIS
PACIS IVSTITIAE
PROPVGNATORI
BONARVMQVE ARTIVM
PARENTI
OPTIMO

IOANNES BAPTISTA
VILLALPANDVS E
SOCIETATE
IESV
D.D

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

№ 1
17 - 6

Bibl... ...taria
Sala A
Banco 12
Ta...
Num. 6

J. a. 1.
- 2 -

R.3878

D. O. M

PHILIPPO SECVNDO
HISPANIARVM
REGI
CATHOLICO
AMPLISSIMI POST
HOMINVM MEMORIAM
IMPERII DOMINO
RELIGIONIS
PACIS IVSTITIAE
PROPVGNATORI
BONARVMQVE ARTIVM
PARENTI
OPTIMO
IOANNES BAPTISTA
VILLALPANDVS E
SOCIETATE
IESV
D.D

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

i 11854315

IIII

TOMO PRIMO

CONTINENTVR

EXPLANATIONES,

ET COMMENTARII

HIERONYMI PRADI

E Societate Iesu in priora sex, & viginti capita Ezechielis.

TOMO SECVNDO

EXPLANATIONES

IOANNIS BAPTISTAE

VILLALPANDI

EX EADEM SOCIETATE

in reliqua viginti duo eiusdem

Ezechielis capita.

TOMO TERTIO

APPARATVS

VRBIS, AC TEMPLI

Hierosolymitani

Commentarijs, & Imaginibus illustratus

EIVSDEM

IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

studio tamen cum eodem

Hieronymo Prado

collato.

PHILIPPO SECVNDO REGI CATHOLICO.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

S. P. D.

ANNVS est hic sextus decimus, PHILIPPE REX MAXIME: cum summa me cupiditas tenet illius Templi formæ animo comprehendendæ: quod primum est à Salomone mortalium sapientissimo, pæne incredibili artificio, splendore, magnificentia exædificatum. Nam in sacris ac prophanis historijs tam multa, tam mira de illo narrantur; vt ea vel non dum plane percepta & cognita legentes facile rapiant in admirationem. Hoc me studium vsque adeo per hosce annos, quos dixi, semper incendit; vt nulli labori parcam, nullas vigilias recusem, nulla itinera reformidem, nullas omnino curas, nullas molestias perhorrescam: quibus mea quoque valetudo in extremum sæpe est adducta discrimen; vt eà quæ Regiæ Tuæ Maiestatis iussu habemus instituta, perficiantur, & quæ hac de re felicibus Tuis istius maturæ iam ætatis annis Deus immortalis pro sua bonitate voluit Ecclesiæ patefieri; ea tandem aliquando in aspectum hominum lucemque proferantur. Et quanquam Hierosolymitani Templi descriptio iam erat aliquot ante annis absoluta: vt eius tamen perfecta ratio redderetur; vniuersum fuit Ezechielis vaticinium enucleandum: quod videlicet totum propemodum, vt cætera pæne omnia sacra volumina, ad hoc Templum augustissimum, refertur: cum hoc maxime Templo Chri-

ſti Dei noſtri ac liberatoris imago pulcherrima, eiuſque Eccleſiæ ſacroſanctæ, non adumbretur modo, ſed ſuis quaſi coloribus exprimatur. Quo autem alacriore in eam rem ſtudio à nobis incumbitur, maiorque hauritur ex illa cognitio; eo lux videtur aſsidue clarior affulgere: qua quidem luce, noua ſubinde myſteria Deique arcana conſilia perſpiciantur, quæ huius Templi maieſtate atque amplitudine continentur. Cuius enim ita mens iaceat humi depreſſa; quin Dei ſummam illam poteſtatem, quoad mortali fas eſt, magnitudinemque ſuſpiciat? dum Dauidem cernit humilem ouium paſtorem repente ad regnum euectum, tot victorijs illuſtratum, tot ſpolijs hoſtium locupletatum; vt ex ijs potiſsimum ad vnius Templi ædificationem auri talenta centum & octo millia, argenti decies centena ſeptemdecimque millia legauerit? quæ ſcilicet auri argentique talenta omnia ter millies ferme decies centena millia nummorum noſtratium aureorum, in vnam ſummam collecta, conficiunt. cui nimirum theſauro vix vllus par vſquam ſit, aut ne vix quidem, poſt homines natos, inuentus. Non eſt, opinor, cur pluribus perſequar vel infinitam Dei in tanto ac tam præclaro opere architectando ſapientiam, vel Salomonis in ædificando magnitudinem animi atque prudentiam, vel angeli in dimetiendo ſolertiam, vel Ezechielis prope diuinum in eius partibus deſcribendis ingenium. Quæ cum ita ſint; videtur tantæ molis opifex aperte ſatis oſtendere voluiſſe, quis nam & quantus ille ſit dominus; cui tanta domus non ſatis ampla, neque ſe ſatis digna ſit viſa: quam toties, miniſtrorum culpa diſturbarit, toties (quæ ipſius erat in ſuos clementia) inſtaurarit: quoad Chriſtum IESVM, viuum Dei Templum excitauit: quod, Salomonis æde funditus euerſa, ſtaret in æternitatem. Et quanquam erat prioris Templi ſpecies litterarum ſacrarum grauiſsimis conſignata monimentis; in Ezechielis tamen obſcuritate nimis iam diu deliteſcere videbatur. Iam vero Deus pro ſua benignita-

gnitate ſingulari, Regiæ Tuæ auctoritate Maieſtatis, eius Templi formam,hac potiſsimum tempeſtate, voluit è tenebris erui,& in lucem, tot ſæculorum interuallo, prodire. Atque ipſe quidem per quem Reges regnant, opibus Te cumulauit ampliſsimis,victorijs inſignibus auxit,maximorum extulit acceſsione regnorum:cumque ab ortu ſolis ad occaſum, tui fines imperij proferantur, indeque rurſus in orbem cum Oriente continuati iungantur; Sol in tuo regno nunquam cernit occaſum. Verum (quod caput eſt) idem ſupremus omnium regum Rex tanta Te prudentia, conſilio, Chriſtianæ ſtudio religionis ornauit; vt cum ſis adhuc Dauidis pietatem, Salomonis celſitudinem animi ac ſapientiam imitatus,magnificentiſsimis Sancti Laurentij in Scoriali ac plane regijs ædibus extruendis; ſanctum iam Ezechielis ardorem zelumque imitareris: vt quæ is obſcuris verborum inuolucris obtexerat, quod ita illa tempora poſtularent; ea Tu iam, Deo ſic ſtatuente, qui Eccleſiam ſuam in dies magis ac magis illuſtrat, quaſi reiectis velis obſcuritatis, retegenda curares, & propalam ſtudioſis veritatis ac pijs mentibus proponenda. vt eo maior IESV Chriſto deferatur honor in terris; quo magis ſignificata veritas velut in typo ac deſcriptione quadam, tum in toto hoc ædificio auguſtiſsimi Templi, tum in eius partibus elucet. denique vt cœci peruicacia potius quam ignoratione Iudæi Templum aliud aliquando ſperare deſinant:cum illud hic adumbratum & promiſſum liceat intueri; niſi quis noctuarum inſtar conniuere vel claudere oculos velit: quod immenſum hunc ſplendorem Solis ferre non poſsit. Quæ me ſane omnia cum Daniele cogunt exclamare: Eſt Deus in cælo,reuelans myſteria,qui indicauit Tibi Rex.Quocirca,ſi quid in hoc libro veritati lucis affertur; Deo id totum, Rex optime,non nobis, referre debes acceptum. Mihi vero vtinam alias aliqua Tibi gratificandi offeratur occaſio. hoc enim opus, ſi vere loqui volumus,iam Tibi dicare vix liceat: quod

 certe

certe ſi meum eſſet; ſane quam pro eo ac debeo, Tibi libentiſsime vltro deferrem. at opus iam tuum donare Tibi prope ridiculum videatur: præſertim cum ipſe me quicquid ſum, ſi quid tamen ſum, totum tuum eſſe confitear: quippe quem iam inde à puero tuendum pro ſumma tua humanitate ſuſceperis, & ingenuis diſciplinis inſtituendum curaueris: ſine quarum adminiculis hoc opus nequaquam confici potuiſſet. Opus igitur tuum Tibique multis nominibus debitum Te dominum, patronum, parentem libenter agnoſcit: quod iuſſu tuo, prope ab initio, ſuſceptum, tua auctoritate comprobatum, tua item commendatione creuit, tua liberalitate ac munificentia modo excitum excuſumque prodire audet: tuo denique Regio patrocinio & maximo, omnes omnium aduerſariorum impetus propulſabit. Vale. Romæ. Kalendis Martij. Anno à CHRISTO nato Milleſimo Quingenteſimo nonageſimo ſexto.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS LECTORI·

S. P. D.

QVemadmodum architecturæ peritis, pie Lector, ipsa augustarum ædium facies obiecta cæterarum quoque ædificij partium videtur & ornamentorum quasi speciem quandam proponere: qua perspecta, de toto ædificij genere ab ijs iudicari facile queat: ita in operis fronte, quod spectandum omnibus exponitur, præfari scriptor quid adferat, quæque suscepti laboris consilijque ratio fuerit, merito consueuit. Solennem itaque morem, EZECHIELEM explanaturus seruandum duxi & προλεγομένων instar, quæ ad rem potissimum pertinere videantur, quæque cognouisse non pigeat, discutienda: cætera enim, de sacra scriptura prophetarumque nominibus, collega laborumque socius Hieronymus Pradus de more præfatus, nobis vita abiens, tanquam in cursu lampada tradidit. Quamobrem non necesse habeo Prophetæ lectionem commendare: quod tanta sit eius auctoritas cum reliquæ sacræ scripturæ auctoritate coniuncta; vt qui beatum esse dixit in lege Domini meditantem; idem eo æquius de EZECHIELE dixisse videatur, quo obscurior ac difficilior ad intelligendum, doctorem magis lumenque desiderat. Primum itaque de EZECHIELE pauca, nominis inquam vim ac notionem, ætatem, visa, virtutes breuiter attingam pro viribus: neque enim ea me pro dignitate tractare posse confido. Deinde, quid præstitum sit à nobis in Propheta illustrando, hac ingenij nostri mediocritate vel tenuitate potius: quibusque freti præsidijs tam arduam prouinciam Vatis in primis obscurissimi & à paucis explicati, Vrbis denique ac Templi Hierosolymitani typum edendi (quod Ecclesiæ suæ Deus bene vertat) simus aggressi. Primum igitur quem locum aut quem dignitatis gradum inter maiores, quos vocant, prophetas sibi iure deposcat EZECHIEL; non est nostrum credo statuere. iudicet, qui spirituum ponderator est Dominus.

Nobis hoc tantum concedi facile posse existimaui, vt quæ Isaiæ prophetarum Principi summa laus optimo iure tribuitur, eam non immerito EZECHIELI quoque eiusdem assclæ tribui posse demonstremus. Ille enim non propheta solum, sed & Euangelista & Apostolus à grauissimo sanctissimoque viro Hieronymo nuncupatur: cum quod ab Apostolo Paulo & ab ipso Isaia, omnes Diuini verbi præcones, hoc tam illustri nomine dignantur, dum exclamando dicitur: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: tum vero quod ea, quæ is de Christo prædixit, ita proponit ob oculos; vt præteritarum rerum euangelicam historiam contexere potius, quam futura nunciare videatur. Ergo ad conuincendos obstinatos Hebræorum animos eiusdem prophetæ testimonia Dominus vsurpauit. Quæ quidem præclara tum Apostoli tum Euangelistæ cognomina, quis non intelligat in EZECHIELEM quoque aptissime conuenire, euangelizantem videlicet pacem, euangelizantem bona? dum ait: Quando congregauero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt; sanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo Iacob: & habitabunt in ea securi. & quæ sequuntur. & alibi: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos vndique et adducam eos ad domum suam. Deinde multa pollcitus bona, subiungit: Et saluos eos faciam de vniuersis sedibus, in quibus peccauerunt, & emundabo eos: et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Quo sane respexisse crediderim Dominum dum ait; ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός: Ego sum pastor bonus: ac si diceret, ille pastor ab EZECHIELE promissus, & Dauidis nomine consignatus. Vt eo testimonio Christus non ad conuincendos Iudæos tantum, sed etiam ad confirmandos Apostolos & ad erigendos omnium credentium animos vsus esse videatur. Quin-

etiam Apostoli nomine insignitur Vates, cui à Domino sæpe: Fili hominis ἐξαποστέλλω ἐγώσε, mitto ego te. & iterum: Vade ad domum Israel. Illustris itaque Isaias, qui de Christo multa prædixit, qui videlicet est finis legis & prophetarum. Illustris quoque EZECHIEL, qui de eodem Christo eiusque Ecclesia non pauca persequitur. hoc tamen inter se distant, quod ille aperto sermone disertisque verbis etiam difficilia creditu litteris consignauit: hic vero contra sacris veluti hieroglyphicorum arcanis obsignauit: ita vt ea ne intueri quidem vlli fas sit, præter eos, quos Christus illa oratione compellat: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant, & audientes non intelligant. vt tanto iucundius, maioreque cum fructu à fidelibus intellecta degustarentur, quo essent quæsita diligentius, difficilius inuenta, auidiusque percepta. vt (quod sensit de rebus huiusmodi Augustinus) dum obscure quædam dicta densissimam caliginem videntur obducere, edomaretur labore superbia, & intellectus à fastidio reuocaretur, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. demum vt Ecclesia orthodoxa, Isaia quidem tanquam fidei propugnaculo, ab infidelium omnium tum Hebræorum tum Hæreticorum se tueretur incursibus: EZECHIELE vero tanquam diuinorum mysteriorum penu ad pascendos excitandosque fidelium animos vteretur. Quorum singuli tanto auidius arcana degustarent, quanto ea pluribus difficultatis inuolucris obducta, sibi ipsis quasi peculiari Dei singularique beneficio reseruata esse cognouerint: ac toties Deum eos alloquentem audire videantur, quoties, nouo quopiam diuini luminis affulgente splendore, aliquid cernere licuerit penitusque perspicere.

Quocirca merito eum Hieronymus præstantissimus EZECHIELIS interpres Oceanum, scripturarum, mysteriorumque Dei labyrinthum appellare non dubitauit. & EZECHIEL יחזקיאל, quasi κράτος θεῦ, Hebræis dicitur, hoc est robur Domini, & fortitudo Dei, siue roboratus à Deo, vt idem Hieronymus interpretatur. Ad quam vocis notionem respexisse videtur Dominus, cum eidem EZECHIELI dicit: Omnis domus Israel חזקי attrita, hoc est obdurata fronte est & duro corde. Ecce dedi faciem tuam חזקי valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos. vtrobique enim reperitur idem verbum חזק ex quo cum Dei nomine אל composito nomen hominis proprium יחזקיאל videtur esse deductum. Quare loci sensus haud inconcinnus indicatur huiusmodi: Nihil tibi timendum ab eorum fronte, obdurata videlicet scelere atque malitia. Tu enim es EZECHIEL, nempe virtute roboratus & confortatus à Deo. Et vero nomina plerunque non casu vel temere, sed boni ominis causa, summis præsertim quibusdam viris imposita, cum Græcorum philosophorum Princeps Plato censuit, tum rerum experientia confirmauit.

Fuit autem EZECHIEL, teste Epiphanio, ex terra Sarara oriundus: atque, vt Hieronymus ac Iosephus affirmant, à filijs Pontificum genus duxit. Fuit idem patrator miraculorum eximius. qui non secus ac Elias aut Elisæus Iordanis aquas, aut Moyses maris vndas, sicco vestigio Cobaris fluminis vastissimi traijciendi auctor fuisse traditur Israelitis, quamplurimis ex Chaldæorum insecutoribus in illo demersis. Idem fertur vberrima piscium multitudine à Deo precibus impetrata, populum Israeliticum fame pæne enectum, recreasse. Idem vindice iustitia permotus, venenatorum serpentum morsibus Deum suum à Danitarum Gaditarumque sceleribus vindicasse. Quis porro mortalium EZECHIELI in reuocandis ad vitam mortuis, quod est miraculorum omnium longe maximum, par vnquam inuentus est? qui vno Dei verbo pronunciato, infinitam hominum multitudinem non à mortis tantum faucibus, sed ab inferorum claustris pulueris que inanitate, atque ossium ariditate ad lucem vitamque reduxerit. Verum (quod caput est) tanta morum integritate, vitæque sanctimonia excelluit, vt non solum cum antiquæ legis prophetis, verum etiam cum noui testamenti Patribus, qui se rebus acerbis & cruciatibus perferendis Christo similes efficere studuere, conferendus esse videatur. Quam multa enim, quam grauia improborum perditorumque hominum caussa pertulerit, quis vnquam satis pro dignitate persequatur? quæ sane Chrysostomus eleganti, (vt cætera solet) oratione commemorat: Fame, inquit, ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta, eum casum absque lachrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in rebus aduersis ne flere quidem licere? Omitto enim quod super stercus bubalorum panem suum comedere sit coactus, & quod super vnum latus trecentis & nonaginta diebus iacere, aliaque huiusmodi tolerare sit iussus. Eius tamen in proximos caritatis eximiæ vnum illud profertur ab eodem Chrysostomo documentum: Quippe, inquit, & EZECHIEL cum iustus esset, sciretque Israelitas iniquissimos ex omnibus, videns tamen illos iugulari & corruere, hoc idem passus est, atque illachrymauit: & certe anticipans Deus omnem ipsi illorum impietatem reuelarat, atque ipsis oculis intuendam præbuerat: vt cum illos puniri conspiceret, eam calamitatem fortiter ferret. Verum cum tanto præscientiæ solatio præparatus assetsita tamen angebatur animo ob eorum clades, corruensque pronus in terram clamabat: Heu mihi Domine, deles tu reliquias Israel? Hactenus

Chry-

Chryſoſtomus. Quibus non immerito videtur addi poſſe, quod auctor libri qui Iſidoro adſcribitur, de vita & obitu ſanctorum, de illo teſtatur: EZECHIEL, inquit, ſacerdos filius Bozri, genitus in terra Sarara, in typo Chriſti, filius hominis nuncupatus: Quæ nimirum omnia glorioſiſſima vitæ facta, ad extremum Martyrij quoque corona cumulauit, vt idem narrat, & ante illum Epiphanius atque Dorotheus. Eius ſolennis memoria habetur in Martyrologio Romano, quarto idus Aprilis his verbis: EZECHIELIS prophetæ, qui à iudice populi Iſrael, quod eum de cultu Idolorum argueret, apud Babyloniam interfectus, in ſepulchro Sem & Arphaxad Abrahæ progenitorum ſepultus eſt: ad quod orationis cauſa, multi confluere conſueuerunt. Huc illud accedat ex Epiphanio: Sane, inquit, quando tanta eo frequentia vna ad monumentum eius conueniunt; formidant Chaldæi ac metuunt, ne illum auferant. quapropter egredientem comitantur. Verum quid plura conſecter? me ingenium & oratio potius quam materia ſcribendo deficiat; ſi eius laudes accuratius celebrare coner. Itaque ad reliqua progrediamur.

Prophetiam exorſus eſt EZECHIEL, vt ipſemet vates initio libri teſtatur, ac Theodoretus cæterique interpretes docent, quinto anno captiuitatis regis Ioacim, qui & ipſe Iechonias dictus eſt. Quintus item hic annus fuit Sedeciæ regis, qui pro Iechonia Iudæorum rex fuerat declaratus. Duodecim tamen ante annis Daniel cœperat vaticinari. ijſdem porro temporibus & hi Babylone, & in Iudæa Ieremias, Sophonias, atque Vrias Samæi futura prædicebant. Quare Hieronymus: Eadem, inquit, & eodem tempore EZECHIEL in Babylone & Ieremias in Hieruſalem prophetauerunt. & illius prophetia mittebatur ad captiuos, & huius ad eos qui habitabant in Hieruſalem: vt vnius in diuerſis regionibus Dei prouidentia probaretur. Denique Theodoretus: Eorum igitur, inquit, qui captiuitatis tempore prophetarunt, poſtremus eſt Diuus EZECHIEL propheta.

Porro totius prophetiæ argumentum ſiue Prophetæ conſilium eo ſpectare videtur; vt ad veri Dei cultum, & IESV Chriſti ſeruatoris noſtri obſequium alliciat non Hebræos tantum illum ſperantes, verum etiam gentes omnes illius cognitionis expertes: atque vt illorum exemplo nos quoque excitemur, qui Chriſtum aduentaſſe, iamque in Cruce pendentem mundo ſalutem ſine vlla dubitione credimus attuliſſe. Quod quidem duplici potiſſimum ratione præſtare contendit, nempe timore ac metu pœnæ, præmij ſpe & cupiditate. Atque hoc idem, commemoratis exterarum gentium iuſtis debitisque propter ſcelera cladibus, confirmare, atque vt in animis alte impreſſum ſemper maneat, velle videtur efficere. Quidenim aliud, dum deſcribit Dei gloriam diſcedentem è Templo ſignificet? niſi fruſtra ſperare Iſraelitas Dei ſe præſentia non deſtituendos; cum omnium ſcelerum colluuione fœdati, & vrbem & Templum, ſanctuariumque ipſum profanauerint, Deoque illa inuiſa reddiderint. Quod idem Dominus teſtari videtur; dum queritur de Regibus Iſrael, illis verbis. Qui fabricati ſunt limen ſuum iuxta limen meum, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos: & murus erat inter me & inter eos: & polluerunt nomen ſanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod conſumpſi eos in ira mea. & quidem dum perſequitur pæne infinita Regum, Principum, Sacerdotum, ſeniorum, iuuenum, virorum ac mulierum, Paſtorumque regentium populum, ac tandem omnis ætatis, ſexus gradusque flagitia immaniaque facinora; iuſtam fuiſſe condemnationis ſententiam demonſtratur. Quo etiam referenda videtur contra Ammonitas, Tyrum & Sidonem Aegyptum, Idumæos, ac tandem contra Og, & Magog ſcelerum peccatorumque ſocios vel etiam duces ac magiſtros pronunciata ſententia. Verum non in perpetuum iraſcitur Deus, vere pius, vere clemens in ſuos atque indulgentiſſimus pater: ſed paterna commiſeratione, diligentiorique cura ſolatur miſeros Babylone detentos: dum ſe vel ab ipſo Deo deſtitutos eſſe ſuſpicantur: dum Templo & Vrbe, eiuſdem Dei gratiſſimo domicilio, in cinerem redacta, ac quodammodo perpetua obliuione ſepulta; ſpes omnis videbatur priſtinæ dignitatis recuperandæ ſublata. eam ſpem vt excitaret ſuæ gentis amantiſſimus Vates; Vrbis dimenſionem Templumque oſtendit eis, figuram domus (vt eiuſdem Prophetæ verbis vtar) & fabricæ, eius exitus & introitus, & omnem deſcriptionem eius, & vniuerſa præcepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius oſtendit eis, & ſcripſit in oculis eorum: Dei nomine pollicitus eorum omnium inſtaurationem, integramque reſtitutionem. Quæ ſane omnia non ad terreni Templi ædificationem eſſe referenda, ſed ad Chriſti Domini aſſumptam à Verbo humanitatem, eiusque Eccleſiæ myſticum ædificium; rei comprobauit euentus. Quare merito ad Templum & Vrbem referri totam EZECHIELIS prophetiam, vt ſupra affirmauimus; iam credo facile videre poſſe lectorem. Quæ fuit etiam cauſſa, cur hanc prouinciam totius prophetiæ explicandæ, lector humaniſsime, ſuſceperimus. nam, cum eodem ducti ſtudio, octogeſimo poſt ſeſquimilleſimum Chriſti Domini natalis anno, P. Hieronymus Pradus & ego, Cordubæ conueniſſemus; experiri cupiebamus ecquid, aſſiduo labore, ſimul conferentes, atque inter nos philoſophantes, intelligere de auguſtiſſimo illo Salomonis Templo poſſemus. Atque ille quidem hoc ſibi pollicebatur, opinione fortaſſe de me aliqua concepta nonnullius eruditionis diſciplinarumque Mathematicarum, atque Architecturæ, quibus artibus, Ioanne Ferrerio ſupremo Regis Catholici

Archi-

Architecto ingenioſiſsimo ac peritiſſimo viro docente, ſacrarum litterarum ſtudia conatus eram ornare pro viribus: quæ videlicet ab ineunte propemodum ætate colueram. ego vero idem ſperabam nos, Deo bene iuuante, conſecuturos, certiore non opinione tantum ſed experientia fretus ſolertis ingenij eiuſdem Patris Hieronymi Pradi, exercitatiſſimique in ſacris ſcripturis interpretandis: quem etiam tum, Magiſtrum Præceptoremque, recolendis grauioribus ſacrorum voluminum ſtudijs, nactus eram: quæ fuerant à me annis aliquot intermiſſa.

Aſsiduis itaque lucubrationibus, vigilijs, laboribusque pro virili ab vtroque ſuſceptis; quantum ingenio, induſtria, diligentia conſequi potuimus; quicquid illud & quantumcunque eſt; tandem aliquando iam prodit. de quo conatu, gratæ poſteritatis iudicium expectari malo, quam meum interponere. tantum quidem certe collegæ meo ſocioque in Domino cariſsimo Hieronymo Prado, quem honoris cauſſa identidem libenter appello, poſtremum hoc vt debeo, officium cenſeo perſoluendum: cuius omnis eſt lucubratio, quæ primo volumine continetur: in quo commentarios ab explanatione conſulto ſeiunxit; ne longioribus vti inter explanandum digreſſionibus cogeretur. Is tamen bombycum inſtar; cum maxime animum ac vires intenderet, operi immortuus eſt: atque adeo poſtremam, vt aiunt, illi manum imponere nequaquam potuit, immatura videlicet morte præreptus: ſed mihi, dum ipſe ad beatorum ſedes properat, tum luctum atque lachrymas, tum illud ipſum primum volumen expoliendum ac recognoſcendum: ſecundum vero, quod ne inchoarat quidem, omni ex parte elaborandum reliquit. Affecta enim iam Templi deſcriptione, opereque (maximis difficultatibus ſuperatis) ad exitum pæne perducto: illud Rex Catholicus Romæ ſummo ſacrorum, fideique iudici Pontifici Maximo iuſſit offerri. Cum vero primum operis volumen typographis à S.D.N. Clemente VIII. data poteſtate atque honorificentiſſimo priuilegio, iam iam tradendum videretur; ecce tibi nec opinatus Pradi morbus, morſque conſecuta (vt nihil eſt in rebus humanis proprium, nihil perpetuum) etſi rem non omnino diſturbauit, moram certe attulit longiorem. lenta enim febri ex aſſiduis laboribus contracta, conſumptus eſt, in Collegio Romano, ineunte anno 1595. Idibus Ianuarijs: cum tamen maxime de reſurrectione cogitaret. nam cum à me mortis imminentis nuncium conſtanti ac læto animo ſuſcepiſſet, ſuaſque manus contemplaretur attentius; cauſſam roganti mihi reſpondit. contemplor (inquit) manus, quas olim iterum videbo: interea illud Iobi pronuncians: Et in carne mea videbo Deum Saluatorem meum, quem viſurus ſum ego ipſe & non alius. Magno igitur ſui bonis omnibus pijsque relicto deſiderio, vitam cum morte, vel mortem potius cum æterna illa beatitudine commutauit; annum agens octauum & quadrageſimum: cum duos & viginti in Societate IESV ſancte feliciterque traduxiſſet. Biaciæ, vrbe Bæticæ prouinciæ natus, & in alijs quoque eiuſdem prouinciæ inſignioribus ciuitatibus ſacram ſcripturam de ſuperiore loco interpretatus, & verbum Dei pro ſuggeſtu non raro concionatus floruit, exiguo quidem ac breui corpuſculo, at animo excelſo ac generoſo. Neque vero immaturam ego mortem appellauero, quæ ætatis quamuis non longiſſimæ, in virtutis tamen actionibus, honeſtiſque laboribus vigilijſque tractæ finem afferat, eademque initium perpetuæ tranquillitatis: Conſummatus enim breui expleuit tempora multa. neque ſerum obitum eorum dixero, qui otio atque inertia vitæ curriculum tranſigunt: & intemperantia, cæteriſque vitijs tametſi ſerius, mortem tamen ſibi turbem atque initium ſempiternæ mortis accerſunt. Animi vero ornamenta, pietatem, doctrinam, cæterasque virtutes, quibus idem animum exornarat, non huius eſt loci longiore oratione percenſere: res ipſa loquitur. nam vel hoc opus animi index ſatis clamat; quantos in ſacrarum litterarum ſtudio progreſſus effecerit; quantamque ad bene de alijs merendum voluntatem attulerit. Et ſane plura quoque atque his maiora fortaſſe protuliſſet; niſi mors conatus omnes intercluſiſſet: Attamen gratiam ei plurimam, vt ſpero, & opto, habebunt pro his ipſis, quæ hoc primo volumine ſcripta poſteris reliquit, quicunque ſacrarum litterarum ac prophetarum ſtudio tenentur. Nam virtuti eius quæ par oratio adhiberi queat? de cuius certe laudibus ſi plura dicerem; cogerer fortaſſe nonnihil de me ipſe dicere. itaque priuabo illum debito teſtimonio potius; quam vt illud cum mea laude coniungam. Iam vero reliquum eſt, vt de interpretibus Hebræis, Græcis, Latiniſque, quorum opera adiuti hanc explanationem ſumus ingreſſi, breuiter dicendum eſſe videatur.

Et quidem quod ſpectat ad Latinos Patres, quos in hac prophetia explananda vniuerſa ſecuti ſumus; notiſſimi ſunt Eccleſiæ Doctores Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus, Gregorius cum alijs de quibus non eſt opinor mihi dicendum ſingillatim. ipſi enim ſe produnt, & quantam auctoritatem, atque ſplendorem ſint noſtris hiſce quibuscunq; lucubrationibus allaturi; quilibet facile vel me tacente (vt opinor) intelligit. Hebraicis autem ſcriptoribus, præſertim vero Rabbinis, licet non multum in vera ſacrorum voluminum ſententia perueſtiganda tribuamus: tamen vt vocum Hebraicarum notiones interdum ac ſignificationes oſtendamus; eorum potiſſimum teſtimonio ſæpius vtimur, quorum fit vel in aliorum commentarijs, vel in Hebraicis Lexicis ſiue nomenclatoribus mentio. Quanquam non modo illos quos dixi, ſed Rabbinos etiam veteres adhibemus: ex quibus Hebraica catena

concin-

concinnatur, quam diligenter inuestigatam inuentamque Romæ à fideli interprete, pioque sacerdote P. Hieronymus Pradus curauit latine vertendam. Quod autem ad Græcos scriptores pertinet: præter illos, qui latine iam conuersi circunferuntur; Græcæ peruetustæ ac manu scriptæ catenæ testimonia crebrius vsurpamus: quam ex bibliotheca Illustrissimi Cardinalis Sfortiæ licuit accipere describendam, eandemque esse quæ in Vaticana Bibliotheca cernitur, compertum est. quanquam Vaticana catena in reliquos etiam prophetas notas & Scholia eiusdem generis variorum Patrum vno volumine comprehendit. Eam igitur quam dixi in EZECHIELEM catenam à nostri Ordinis Patre Hieronymo Brunello Græcæ linguæ & Hebraicæ professore Latinitate donatam suis locis, vt apparet, inserimus: cuius tamen concinnator quis fuerit; non facile constat. fuit enim illud Græcis vsitatum; vt & catenas huiusmodi quamplarimas coagmentarent, & nomen suum modeste reticerent. Scriptores vero qui in ea citantur, præter tres quatuorue, quorum nomina non adscribuntur (quos tamen omnes Scholiastis nomine distinguimus) & præter Origenem ac Theodoretum: ex quo prope omnia, quæ iam Latinæ reddita ac typis excusa circunferuntur in hanc sunt catenam translata, vt multa item ipse Theodoretus ex Polychronio totidem fere vere verbis, in sua scripta contulerat: Præter hos, inquam, quamplurima sunt ex Apollinario Polychronioque desumpta. De quibus mihi scriptoribus nonnihil censui esse dicendum. Ac primum de Apollinario, cuius nominis plures fuisse eruditos præclarosque viros, docet præter cæteros Hieronymus. Primus Apollinaris Episcopus Rauennas, Petri Apostoli discipulus, insigni martyrio coronatus sub Vespasiano commemoratur. Alter fuit Apollinarius Præsul Hierapolitanus scriptor Ecclesiasticus, & fidei propugnator acerrimus, apud Hieronymum, Vopiscum & Volaterranum. Ille autem, cuius fragmenta non exiguam nostræ huius catenæ partem videntur explere, Apollinaris iunior dictus est, Laodicenæ Ecclesiæ in Syria diuinarum scripturarum primo Lector, deinde Episcopus Apollinarij senioris eiusdem Ecclesiæ presbyteri filius ab ineunte ætate oratorijs artibus, quarum postea professor fuit, nobilissime imbutus ab Epiphanio clarissimo eius sæculi Sophista. Sed cum Iulianus Imperator prophanas disciplinas quas appellabat, Christianis interdixisset; ille relicto Epiphanio, se totum ad sacrarum litterarum studia contulit. In quibus cum & acumine ingenij & assidua exercitatione breui plurimum profecisset; Euangelia primum & Apostolica dogmata ad formam dialogorum, Platonis exemplo, redegit: hac arte astum Imperatoris eludens. Deinde maiora aggressus, tantam edidit pro Christiana fide voluminum multitudinem; vt recte de eo Basilius dixerit, Apollinarium libris suis totum orbem impleuisse terrarum. Hieronymus eiusdem in diuinis litteris auditor, eum scripsisse tradit in omnes fere sacros libros non aspernanda quædam commentaria, sed tanta breuitate vt magis quasdam expositionum notas, quam expositiones ipsas adiunxisse videretur. Quod & ipse Apollinaris agnoscens iam senior, rogantibus amicis, commentarios in aliquos prophetas aliquanto edidit ampliores, quam eos quos iunior in eosdem aliquando perstrinxerat. Gratiano Imperatore, anno Domini trecentesimo octogesimo floruit. Hæc omnia exprædictis Patribus atque è Socrate, Sozomeno & Suida concinnasse videtur Sixtus Senensis. Qui eundem quoque ab Hæresis suspicione, vindicare conatur: verum non est nostrum hoc loco ista perpendere. Hoc unum tamen admonitum lectorem volumus, quod ad Apollinarium attinet, à multis ijsque grauissimis Patribus, vt à Hieronymo & alijs eius testimonia sæpe proferri. atque adeo eius verba, tum Græce, tum Latine, non raro citari in Scholijs Bibliorum Vaticanæ editionis Septuaginta interpretum, quæ auctoritate ac iussu summi Pontificis, decem ferme ante annis, promulgata versantur in manibus. Polychronius autem Episcopus Apamenus, Theodori Mopsuestiæ Episcopi frater, & Diodori Tarsensis Episcopi auditor, vita & verbo optime docens, scripsit Græca commentaria in Iob, & EZECHIELEM: claruit anno Domini quadringentesimo, cuius honorificentissimum testimonium Theodoretus in sua historia scriptum reliquit. In hac denique catena Basilius, Gregorius Nyssenus & Cyrillus Alexandrinus nonnunquam citantur illi quidem, sed rarius. Verum ne præfationis terminos excedere videamur; hic finis sit: ita tamen vt nos ipsi, scripta, nostraque demum omnia sanctæ Matris Ecclesiæ Catholicæ atque orthodoxæ Romanæ iudicio penitus, & quanta maxima possumus animi demissione velimus esse subiecta. Vale.

CLE-

XIIII

CLEMENS PAPA VIII.

AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

CVM, *ſicut accepimus, dilecti filij Ioannes Baptiſta Villalpandus,& Hieronymus Prado Presbyteri Societatis* IESV *aſſiduis multorum annorum lucubrationibus in Ezechielem Explanationes, Commentarios, Apparatum tribus tomis diſtincta conſcripſerint, quorum primo Explanationes, & Commentarij Hieronymi Prado in priora ſex & viginti Ezechielis capita continentur, Secundo uero Explanationes Ioannis Baptiſtæ Villalpandi in reliqua vigintiduo eiuſdem Ezechielis capita, Tertio denique Apparatus Vrbis ac Templi Hieroſolymitani, ab eodem Ioanne Babtiſta Villalpando Commentarijs & æneis deſcriptionibus explicatus, ſtudio tamen cum ſupradicto Hieronymo Prado collato, Quod quidem opus cum ſuis innumeris deſcriptionibus, & figuris magno confectis ſumptu, diligenter recognitum, atque adeo per dilectum filium Magiſtrum ſacri Palatij noſtri examinatum,& approbatum, ab eodem Ioanne Baptiſta Villalpando typis excudi cœptum,magna iam tum ſolicitudine, tum expenſa perfici curetur; Nos cupientes vt opus prædictum, quod chariſſimi in Chriſto filij noſtri* PHILIPPI *Hiſpaniarum Regis Catholici, ac doctiſſimorum virorum teſtimonio apud nos plurimum commendatur, ad communem ſtudioſorum vtilitatem, quam emendatiſſime in lucem prodeat, & ne poſtquam prodierit, ab aliquibus, ſeu negligentia, ſeu malitia, mendis deformari, aut aliter temere vitiari, & deprauari poſſit: ac propterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negotium dederit, prouidere, ipſumque Ioannem Baptiſtam ſpecialibus fauoribus & gratijs proſequi volentes: Motu proprio & ex certa ſcientia, maturaque deliberatione noſtra, omnibus Chriſti fidelibus, præſertim librorum impreſſoribus, ac Bibliopolis,quouis nomine nuncupatis, in Vrbe ſcilicet, & illius diſtrictu, ac ſtatu, & ditione temporali nobis, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ mediate, vel immediate ſubiecta, ſub mille ducatorum auri de Camera, pro vna eidem Cameræ Apoſtolicæ, pro alia accuſatori, & pro reliqua tertijs partibus ab ipſo Villalpando, operis autore deputatis, ſeu deputandis, vel eorum hæredibus, aut ab eis cauſam habentibus, nec non amiſſionis huiuſmodi librorum in totum eiſdem ab autore deputatis applicandis: alibi vero per totam Italiam, aut extra eam, vbiuis locorum & gentium conſtitutis, ſub excommunicationis ſententiæ pœnis, à qua niſi à Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, abſolui nequeant, autoritate Apoſtolica tenore præſentium interdicimus, & inhibemus, ne per viginti annos à data præſentium computandos, opus prædictum, tres videlicet tomos, deſcriptiones, figuraſque omnes, vel aliquem, vel eorum partem aliquam, etiam alio quocunque idiomate verſa, ſiue parum,ſiue multum immutata, quouis quæſito colore,abſque licentia eiuſdem Ioannis Baptiſtæ autoris, vel ab eo deputatorum imprimere, aut impreſſa vendere, ſeu venalia tenere audeant, vel præſumant. Mandantes vniuerſis & ſingulis Venerabilibus Fratribus Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, aut alijs locorum ordinarijs, eorumque Vicarijs, ſeu Officialibus in ſpiritualibus generalibus, ac in dicto ſtatu noſtro Eccleſiaſtico Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Poteſtatibus & alijs Officialibus, vt quando & quoties pro parte dictorum à dicto Ioanne Baptiſta autore, vel ab eius, vel eorum cauſam habentibus deputatorum, requiſiti fuerint, præmiſſa contra inobedientes exequantur, & obſeruari faciant, inuocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachij ſæcularis. Non obſtantibus conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis ac ſtatutis, & conſuetudinibus, iuramento, confirmatione Apoſtolica vel quauis firmitate alia roboratis,priuilegijs quoque indultis, & litteris Apoſtolicis quibuſuis perſonis, aut locis quomodolibet conceſſis & confirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac ſi ad verbum inſererentur præſentibus pro ſufficienter expreßis habentes, hac vice duntaxat ſpecialiter & expreſſe derogamus, cæteriſque contrarijs quibuſcumque. Volumus autem vt præſentium exemplis etiam in ipſis voluminibus impreßis, vel extra volumina quomodocunque manu Notarij publici ſubſcriptis, & alicuius perſonæ in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutæ ſigillo munitis, eadem prorſus fides vbique locorum in iudicio & extra illud habeatur, quæ eiſdem præſentibus haberetur, ſi forent exhibitæ, vel oſtenſæ.* Dat. Romæ apud Sanctum Marcum ſub annulo Piſcatoris. Die IX. Maij. M. D. XCIIII. Pontificatus Noſtri Anno Tertio.

M. Veſtrius Barbianus.

EGO Claudius Aquauiua Societatis IESV Præpoſitus Generalis Tomum hunc primum in Ezechielem; quo explanationes & commentarij in priora ſex & viginti eiuſdem Ezechielis capita continentur, chariſſimi in Chriſto P. Hieronymi Pradi eiuſdem Societatis, Mandaui, vt à tribus item Societatis noſtræ Theologis recognoſceretur:quem cum illi probauerint; propterea etiam probandum cenſui, atque conceſſi vt imprimi poſſit: Si tamen ita placuerit Reuerendiß. D. Vicegerenti, ac Reuerendiß. P. Magiſtro Sacri Palatij. Dat. Romæ, die xxi. Februarij. Anno Domini. M D X CVI.

Claudius Aquauiua.

Locus ✠ ſigilli

TO-

TOMVS PRIMVS
IN
EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI
BIACENSIS
E SOCIETATE
IESV

EXPLANATIONES
ET COMMENTARII
IN PRIORA SEX, ET
VIGINTI CAPITA.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Aloysij Zannetti.

Apud S. Marcum.

CIↃ. IↃ. XCVI.

PTOLOMÆUS PRIMUS

IN

EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI

BLACENSIS

E SOCIETATE

IESV

EXPLANATIONES

ET COMMENTARII

IN PRIORA SEX ET

VIGINTI CAPITA.

SUPERIORUM EDITIONUM.

ROMÆ.

Ex Typographia Aloysij Zannetti.

Apud S. Marcum.

CIↃ. IↃ. XCVI.

INDEX
PER CAPITA EORVM OMNIVM, quæ hoc Primo Tomo continentur.

Commentarius Isagogicus de ratione interpretandi oracula prophetica. In xij. Sectiones partitus.

- *De duplici nomine prophetarum.* Sect. I.
- *Christum esse scopum prophetarum.* Sect. II.
- *Quod oraculis propheticis non subdit historia.* Sect. III.
- *Error Theodori Mopsuestiensis ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs damnatur.* Sect. IIII.
- *De transitu ab Historia ad prophetiam.* Sect. V.
- *De allegoria verborum.* Sect. VI.
- *De allegoria rerum.* Sect. VII.
- *De allegoria mista verborũ & rerum.* Sect. VIII.
- *Respondet obiectionibus.* Sect. IX.
- *De locutione Hyperbolica.* Sect. X.
- *De variis modis visionum prophetic arũ.* Sect. XI.
- *Quo pacto sit eruendus sensus visionum.* Sect. XII.

PRoœmium de nominibus, atque visionibus Ezechielis, & de earum dignitate & modo.

Capite Primo.

OStenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

VIsio similitudinis Gloriæ Dei, quam vidit Ezechiel in curru Cherubim. aere incisa. Post explanationem capitis.

EMblema noctis Aegyptiacæ: qua redemptor Israel trophæis victoriæ de Aegyptijs partæ satellites suos induit. Aquila enim & Leo, angeli sæuientis; homo & vitulus Israelitæ sacrificantis symbola; aere incisa ostenduntur.

Pars prima de visione in vniuersum. In x. Sect.

- *Quam perperam fuerint intellectæ rotæ visionis primæ Ezechielis.* Sect. I.
- *Quales fuerint facies Cherubinorum.* Sect. II.
- *Qualis sit species sedentis in solio.* Sect. III.
- *Quod species huius visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in oraculo Templi.* Sect. IIII.
- *Quali forma fuerint effecti Cherubini oraculi Templi.* Sect. V.
- *Quod species visionis quam capite sexto narrat Isaias eadem sit cum prædicta Ezechielis.* Sect. VI.
- *Quod eadem visio sit postea Ioanni monstrata in Apocalypsi.* Sect. VII.
- *Quod eadem sit idea visionis huius atque eius quam vidit Daniel capite sept.* Sect. VIII.
- *Quod eodem apparatu visus sit Dominus primum à Mose in monte Sinai.* Sect. IX.
- *Quod Moyses viderit currum & quadri-Cherubim.* Sect. X.

Commẽtarius de prima visione Ezechielis. In II. Parte.

Pars secunda in qua declaratur mẽs visionis. In xij. Sect.

- *Quid senserint de significatione visionis Exechielis Latini, & Græci Patres.* Sect. I.
- *Hebræorum sententia de significatione animalium.* Sect. II.
- *Quænam sint prima exemplaria quatuor animalium ex auctoris sententia.* Sect. III.
- *Quod quatuor animalium facies breuiori summa cõplectatur nomen Iehouah.* Sect. IIII.
- *Quod illa redemptione Israelis altera dignior: & nomine Iehouah, nomen Iesu significetur.* Sect. V.
- *Visionis argumentum est triumphus redemptoris, qui duplex est.* Sect. VI.
- *Quid significet currus Dei.* Sect. VII.
- *De solio arcæ fœderis & prunario.* Sect. VIII.
- *De electro igni immerso.* Sect. IX,
- *Quid significent quatuor Cherubini quadriformes.* Sect. X.
- *Quod quaternis Cherubinis Euangelistæ, totidem faciebus Euangelia significentur.* Sect. XI.
- *Quod quaternis faciebus rotarum totidem Ecclesiæ stemmata significentur.* Sect. XII.

Capite Secundo.

SVperiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus Propheta mittitur ad prophetandum populo contumaci.

Capite Tertio.

VOrato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum monstrata visione Gloriæ Domini extimulatur ad officium.

Capite Quarto.

PRophetatur obsidio, & pressura Hierusalem non tantum verbis, sed signis, & operibus.

Commentarius in cap. quartum.

- *Pars prima de diebus trecentis nonaginta, quibus dormire super latus suum præcipitur Vati. Siue de annis iniquitatis Iuda, & Israel.*
- *Pars secunda de dormitione Vatis an fuerit vera, vel solum imaginaria visione.*

Capite Quinto.

MAlis quæ ex obsidione ventura erant prænunciatis, docet calamitatem quæ ex bello illis imminebat.

COmmentarius in caput quintum quo soluitur ænigma Vati propositum, de capillis combustis sparsis, & gladio petitis.

Capite Sexto.

COmminatur desolationem vniuersæ terræ Israel.

Capite Septimo.

PRophetat iam iam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israel.

Capite Octauo.

RAptus spiritu in Hierusalem videt nefarias abominationes ab Idololatris admissas in Templo Domini.

COmmentarius in caput octauum. De gentium Idolis, quæ coluerunt Israelitæ. Quodnam fuerit primum Idolum gentium.

Capite Nono.

OStenditur Vati per visum cædes facta à Babylonijs in Vrbe, à qua liberantur signati TAV.

Capite Decimo.

DEscribit Vates quadrigam Gloriæ Dei iterum in Templo visam.

Capite Vndecimo.

VAticinatur Hieroſolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

Capite Duodecimo.

REgem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hoſtibus expugnata vaticinatur, habitum præſeferens migrantis.

Capite Decimo tertio.

VAticinatur contra pſeudoprophetas.

Capite Decimo quarto.

HYpocritis rogantibus oraculum Dei reſpondet ſeuere. Deinde promittit reliquias Iſrael ſeruatum iri.

Capite Decimo quinto.

SVb parabola vitis prædicitur incendium Hieruſalem.

COmmentarius in caput decimum quintum de analogia vineæ cum Eccleſia.

Capite Decimo ſexto.

SVb perſona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri conſortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium & rurſus reuocatio Hieruſalem contexitur.

Capite Decimo ſeptimo.

PRopoſita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem ſtirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

Capite Decimo octauo.

TEſtatur Deus, non eſſe puniendos filios pro delictis patrum, ſed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

Capite Decimo nono.

DEplorat miſeram ſortem Filiorum Ioſiæ Regum Iuda.

Capite Vigeſimo.

COnſultus Vates à ſenioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuerſa peccata tum à parentibus tum ab ipſis iam olim contra Dei præceptum admiſſa; negatque ſe reſponſurum ad eorum voluntatem: mox quo eos ad æmulationem prouocet prædicit colendum ſe à veris Iſraelitis.

Capite Vigeſimo primo.

GLadium Regis Babylonis ſtragem magnam facturam in terra Iſrael, atque in filijs Ammon; eaque peracta Babylonium in terra ſua perdendum prædicit.

Capite Vigeſimo ſecundo.

REcenſet varia ciuium ſcelera, Vrbemque comparat fornaci argentarij, atque ſyluæ ferarum, ob immania facinora incolarum.

Capite Vigeſimo tertio.

SVb parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hieruſalem, & ſupplicium prædicit.

COenaculum ex antiquis monumentis, & Euangelica hiſtoria depromptum, vbi Ioannes in ſinu Ieſu cum diſcipulis recumbentis accubuit: aere inciſum.

COenatio in qua pedes diſcumbentis Ieſu peccatrix mulier ſtans retro lachrymis lauit, capillis terſit, & vnxit vnguento: aere inciſa.

Capite Vigeſimo quarto.

SVb metaphora lebetis pleni carnibus appoſitique ad ignem obſidionem Hieruſalem, & ſub figura vxoris mortuæ Vrbis excidium vaticinatur.

Capite Vigeſimo quinto.

MInatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philiſtæis, eo quod de caſu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

Capite Vigeſimo ſexto.

PRædicit euerſionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hieruſalem.

INdex locorum omnium Sacræ Scripturæ; quæ vel ex profeſſo; vel obiter explicantur, vel ſaltem ex proximorum interpretatione illuſtrantur.

INdex phraſium Sacræ Scripturæ, quæ pro locorum opportunitate ſparſim pertractantur Sacræ Scripturæ ſtudioſis perutilis.

INdex verborum, & rerum locupletiſſimus.

HIERONYMI PRADO
E SOCIETATE IESV
COMMENTARIVS ISAGOGICVS IN EZECHIELIS VATICINIVM,
DE RATIONE INTERPRETANDI ORACVLA PROPHETICA.

DE DVPLICI NOMINE Prophetarum. Sectio I.

DVPLICI nomine & vtroque honorifico insigniti sunt Vates sacri, qui olim in Dei populo floruerunt. Alterum est נביא, nabi, à verbo נבא, niba, venire facio, seu venturum prædico. valetque præscium, prædictorem, vatidicum, præfatorem, vel potius præfactorem, qui scilicet annuncians in posterum futura, quasi venire faciat verbo, quæ re uera nondum extant. nam propter infallibilem oraculorum certitudinem aduentasse iam credebantur, quæ semel prædicebantur futura: tametsi post multa secula exhibenda promitterentur. Huius vocis loco in latina editione habemus, Propheta, in Græco codice προφήτης prophetes à προφημι, prophemi, prædico, vaticinor, quasi dicas præfatorem, aut procul fatorem, scilicet prædictorem eorum quæ procul sunt vt placuit Isidoro. Alterum nomen, illudque antiquius est ראה roeh, videns, contemplator. & quod idem fere sonat חזה, chozeh prospector, præuisor, spectator. dicebantur autem Prophetæ videntes, aut præuidentes, quod oculis mentis viderent mysteria quæ cæteris abscondita erant. Quod Hieronymus obseruat. nam de Abraham testatur Christus A. *Exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est*. & de Isaia Ecclesiastes B. *Spiritu magno vidit vltima & consolatus est lugentes in Sion; vsque in sempiternum ostendit futura & abscondita antequam euenirēt.* Vtriusque nominis mentio est in libris Regum. *Olim in Israel, sic loquebatur vnusquisque uadens consulere Deum: Venite & eamus ad Videntem. qui enim Propheta dicitur hodie, uocabatur olim Videns*, eo loco legimus נביא, nabi, & ראה, roeh, eademque repetuntur libro quarto regum. *Et testificatus est Dominus in Israel & in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium*. Libro autem Paralipomenon tria simul reperiuntur nomina. *Gesta* inquit *Dauid priora atque nouissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis, & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad videntis.* Vbi primum ponitur ראה, roeh, deinde נביא, nabi, postremo חזה, chozeh, nam Samuelem appellat contemplatorem, A Nathan prædictorem, Gad spectatorem. Quæ quidem cognomina non tribuuntur ijs Vatibus quasi propria singulorum, sunt enim prophetarum omnium communia. Neque honoris tantùm ergo imposita sunt Vatibus, sed muneris ratione; etenim duplex Prophetarum officium erat, alterum esse os Domini, alterum esse oculos Ecclesiæ. nam interdum Christum finem legis præcinebant verbis, interdum referebant similitudinibus: quandoque Dei nomine oracula edebant: quandoque Ecclesiæ vice contemplabantur visiones: iam quasi prænuncij sponsi legabantur cum mandatis ad sponsam: iam quasi sponsæ paranymphi ad sponsum remittebantur: nunc speciosis gressibus anteibant Christum, vt ab Ecclesia peterent Euangelium pro fausto nuncio aduentus redemptoris: nunc aquilinis oculis è specula prospectabant Christum aduentantem à longe: quandoque loquebantur quæ audierant: quandoque referebant quæ viderant: interdum vtrumque munus exercebant. nam & oracula audita canebant, & visiones exceptas narrabant. Quapropter Vaticinia sua aliquando verba, aliquando visiones appellabant. Vnde factum est vt oraculum pro visione, & visio pro oracluo in sacris vsurpari soleat. Zacharias enim sic habet: *Factum est verbum Domini ad Zachariam*. & sequitur: non verbum sed visio. *Vidi per noctem, &c.* Ezechiel vero. *Factum est verbum Domini, &c.* & subdit; *Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone.* Contra Abdias vaticinium suum prænotauit visionem cum nulla sequatur visio sed oraculum. *Auditum audiuimus à Domino, &c.* sic exorsus est Isaias. *Visio Isaiæ*. cum tamen nihil viderit vsque ad mortem Oziæ, quæ capite sexto narratur. Et merito quidem vtriusque nominis reciprocatio fit, quoniam oracula & visiones eodem recidunt, atque sibi sunt simillima. Oracula enim continent res visione dignas & visione alioqui notas; & visiones ipsæ sunt oracula, nam res seu personæ in visione ostensæ non secus atque verba res alias sacratiores significant, vt dicemus sectione septima. Quare in deuteronomio scriptum legimus. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Notauit hoc Hieronymus in Commentario Abdiæ atque in capite primo Isaiæ obseruauit in Exodo scriptum: *Populus videbat vocem Domini* ob rationem prædictam.

Duplex prophetarum munus.

Propheta dicitur præfactor.

Propheta dicitur prædictor.

Isidorus. 7. etym. c. 8.

Propheta dicitur videns.

Hieron. super Oseæ. 12. Amos. 1. & 7. atque in epistol. ad Paulinum.

A Ioan. 8. ℣ 56.

B Ecc. 49. ℣ 27.

1. Reg. 9. ℣. 9.

4. Reg. 17. ℣. 13

Lib. 1. Paral. cap. 29. ℣. 29

Zachar. 1. ℣. 1.

Ezech. 1. ℣. 3.

Hieron. in Com. Abdiæ

Exod. 20.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA DE GRANADA

CHRISTVM ESSE SCOPVM Prophetarum. Sectio II.

FERVNT Phidiam nobilem illum ſtatuarium, cum eleganter compingeret Mineruam eam,quæ in ſumma Athenarum arce conſiſtit, medio ipſius clypeo affixiſſe ſuum proprium vultum : eumque adeo induſtrie, ocultaque ſua arte ipſi ſtatuæ alligaſſe , vt ſi quis illum vellet abſtrahere, neceſſario etiam diſſolueret atque confunderet ipſius ſtatuæ compoſitionem. Eandem igitur in mundo rationem ſortitur Deus , ait Ariſtoteles ad Alexandrum.Cui Dionyſius Areopagita libro de diuinis nominibus aſtipulatur dicens Deum eſſe centrum ſphæræ vniuerſi , atque principium rerum , & finem. nos vero vtriuſque verba permutantes , analogiamque retinentes ſic aſſerimus . Chriſtum eſſe centrum Eccleſiæ , atque eandem,quam Deus in mundo,& in clypeo auctoris facies , rationem ſortiri in rebus geſtis Patriarcharum, Prophetarum oraculis,& totius Eccleſiæ, quæ ſapientiæ ſimulacrum eſt, admiranda ſtructura.De illa enim ſcriptum eſt ſapientiæ nomine; prouerbiorum octauo. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum antequam quicquam faceret à principio*. quid eſt poſſedit niſi condidit?id enim ſignificat verbum, vel potius condendo ſibi acquiſiuit ? nam diuinus ſtatuarius viua ſui vultus imagine,Eccleſiæ impreſſa, ita ingenioſe illam ſibi deuinxit , vt qui opus intueatur, videat auctorem , & qui Chriſtum tollat Eccleſiæ, harmoniam confundat: Cuius compoſitio nil eſt aliud quam Chriſti poſſeſſio. Omnia enim quæ facta ſunt,& quæ ſcripta ſunt, in ipſo conſtant,ipſe eſt facies Patris, *imago bonitatis, ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, portans* & coercens *omnia verbo virtutis ſuæ*. Ipſum enim dedit Pater ſuper omnem Eccleſiam , quæ eſt corpus ipſius,& plenitudo eius,*qui omnia in omnibus adimpletur* , vt habet Paulus . *Creſcamus in illo per omnia , qui eſt caput Chriſtus , ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iunctturam ſubminiſtrationis ſecundum operationem in menſuram vniuſcuiuſque membri augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate* . quaſi dicat apertius. Chriſtus eſt Eccleſiæ caput , cor , anima , ſpiritus in quo viuimus , mouemur , & ſumus . Idem Paulus habet ad Epheſios primo . *Propoſuit in eo in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt in ipſo.* Græce pro inſtaurare legimus ἀνακεφαλαιώσασθαι ana cephalæoſaſthæ, hoc eſt recapitulare; breuiter & ſummatim complecti, quæ multis retro ſeculis ſunt geſta ſiue in cœlo , ſiue in terra . nam hoc ſibi vult illa dicendi forma , in diſpenſatione plenitudinis temporum , hoc eſt , cum diſpenſata , & conſtituta ab eo , tempore eſſent completa , voluit ſcilicet omnia retroacta complecti & recapitulare, atque etiam inſtaurare.nam in Chriſto omnia geſta veteris ſæculi quaſi longiores numeri in ſummam breuiorem redacti repetuntur,redintegrantur , & cum breuitate conſumantur. Nam ſi quid in veteribus Hiſtorijs vel laude vel memoria dignum eſt : ſi quid in lege memorabile:ſi quid in templo ſpecioſum : ſi quid in ſacrificijs Deo gratum : ſi quid in Regibus, Prophetis vel Patriarchis excellens: imo ſi quid inter cœleſtes ſpiritns glorioſum & illuſtre, id totum multo excellentiore ratione & breuiore compendio habemus in Chriſto.

Prou. 8.℣. 22.

Heb.1.℣.3.

Ad Epheſ. c.1.& 4.

Ad Eph.1.

Chriſtus ſũma omnium legalium.

Cantauerat hoc ipſum Iſaias capite decimo. *Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam, conſummationem enim & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ* . hoc eſt, referet in pauca quæ olim multis digeſta erant,atque ſimul abſoluet , & conſumabit tot hiſtorias acephalas , tot promiſſiones dilatas , tantarum rerum initia , & elementa vix delineata; quæ omnia qui perfecerit, inundabit orbem iuſtitia , & pietatis quaſi diluuio altero obruet . Neque aliud vult ſibi Apoſtolus ad Romanos capite nono hunc locum Iſaiæ citans, quam quod capite decimo ſequenti ſcribit dicens. *Finis legis Chriſtus* , nam voci Græcæ τέλος telos reſpondet Hebrea כלה,calah,conſummatio perfectio, qua vſus eſt Iſaias : videlicet Chriſtus finis legis eſt,hoc eſt, conſummatio,ſumma , ſcopus,ad quem lex ipſa deſtinatur , & dirigitur. nam videtur alluſiſſe Apoſtolus ad nomen תורה , torah , lex , quod à verbo ירה , iarah, deſcendit , quod ſignificat iaculari , tranſmittere , dirigere ad ſcopum atque etiam iacere pluuiam, pluere . Vnde nomen תורה, Thorah, eſt quaſi pluuia, quæ è cœlo tranſmiſſa ad nos,terram noſtri cordis infundit,& inebriat;vt habet Iſaias : vel quaſi ſagitta, quæ cor hominis perforat, & traijcit timore Dei . ad quam ſignificationem aſpiciens Paulus , Chriſtum vocat *finem legis* , ideſt , ſcopum in quem ipſa dirigitur & deſtinatur. iuxta illud Lucæ.*Ea quæ ſcripta ſunt de me, finem habent* . id eſt peruenit ad ſcopum lex , me ſcilicet collimando obtinuit præſtitutum ſibi finem, & terminum . atque ita completa,terminata & conſummata eſt, etiam vſque ad iota vnum & apices minimos . Hoc ipſum Sapiens repetit. *Propter ipſum confirmatus eſt itineris finis, & in ſermone eius compoſita ſunt omnia ; multa dicemus & deficiemus in verbis.conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus*. Loquebatur autem de Chriſto Domino mundi Saluatore , nam paulo ante dixerat . *& plantauit illum Dominus Ieſus*. Eum itaque vocat auctorem & finem omnium, propter quem confirmatus eſt finis itineris , hoc eſt , in quem omnia quæ facta ſunt , temporum ſucceſſu deſtinata felicem ſortiuntur euentum , vt pote ſuo principio à quo manarunt reunita , *nam in ſermone eius*, inquit , *compoſita ſunt omnia*, & vt ſemel omnia quæ dicenda erant vnico verbo perſtringam , *conſummatio ſermonum ipſe eſt in omnibus* . id eſt , caput , ſumma , initium & finis ſermonum , quos vel antiqui fecerunt Prophetæ , vel poſteri eorum habebunt Apoſtoli & Euangeliſtæ, *ipſe eſt* A & Ω , alpha & omega *principium & finis. Apocalypſi ſecundo* .

Iſai. 10.℣. 22.

Chriſtus finis legis.

Iſai. cap.35 ℣. 6.

Lucæ.22. ℣. 37.

Eccl.43.℣. 28.

Chriſtum itaque canebant oracula Prophetarum omnium : Chriſtum repræſentabant viſiones vniuerſæ Vatum : Chriſtum aſpiciebat lex:Chriſtum prædicebant & proſpiciebant Prophetæ. ipſe ſtat ab initio creaturę *in ſignum papulorũ,ipſe eſt deſiderium collium æternorũ: ipſum exquiſierunt quotquot de futura nobis gratia prophetauerunt*. ipſe certiſſimus eſt ſacræ ſcripturæ interpres & magiſter , ad quem quaſi ad ſcopum deſtinare debet Theologus commentationes ſuas & actiones uniuerſas , & ad eum quaſi ad ſpeculum æternæ veritatis,atque cum ſcripturas legit,verſat,expẽdit,explanat reſpicere debet.Chriſtum ſi tollas , ſcripturæ erunt infirma & egena elementa, infantum nuces;Iudæorum digna Theologia; ſunt hirſuta caſtanearum opercula ſine medulla : ſunt cadauer ſine anima , ſine corpore vmbra,ſine perſona imagines, promiſſiones vanæ , mandata intolerabilia , leges mortis, litteræ damnatio-

Apoc.1.℣. 8.

1.Petr.c.1.

nationis administræ: chirographa, decreti interitus: denique præcepta non bona, in quibus non viuunt quicumque Christum auctorem vitæ,& gratiæ contẽnentes,vel ignorantes scripturas versant.

QVOD ORACVLIS PROPHETICIS *non subsit Historia. Sectio III.*

VT certum est Christum Dominum finem esse legis,& prophetarum,atque totius sacræ scripturæ caput,ita non est dubium non vna tantum ratione,sed diuersimode in oraculis, & visionibus propheticis contentum esse, atque inuestigandum fore. Etenim vt scribit Irenæus,non solo sermone prophetabãt prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebant, &c. Subditq. reliquas autem filij Dei recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam vero per operaticnem typice significabant.Eadẽ scribit Augustlibro contra Adimantum.Et de visionum quidem generibus agemus de inde. Nunc de varijs modis oraculorũ disseramus.

Irenæus lib. cont. her. 4. cap. 37.

Augustlib. cõtra Adimant. c. 28.

Varius modus loquendi prophetarũ de Christo Domino.

Multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis annunciauit Filium suum. Aliquando verbis simplicibus,& perspicuis illum promisit: aliquando figuratis, & obscurioribus: iam contextus sermonis Christum detegit: iam nisi transitione facta ab historia ad prophetiam non inuenitur: interdum ex meritis verborum prædicitur: interdum ex vi analogiæ cum personis, vel rebus significatis per verba: quandoque solus videtur,quandoque comitatus historiæ gestis: nonnunquam delitescit sub figuris verborum: nonnumquam sub vmbris rerum gestarum. Sed expendamus singula.

Aliquando loquuntur verbis manifestis.

Principio tanquam certum statuendum est in multis sacræ scripturæ locis, atque prophetarum oraculis Christum Dominum apertis, & perspicuis verbis esse prænunciatum, quæ nulla ratione alteri personæ veteris testamenti possint conuenire. hoc est. non omnia oracula prophetarum esse referenda ad historiam,sed quamplurima esse mera vaticinia de Christo Domino. Hoc Theologiæ axioma olim negauit Theodorus Mopsuestiæ Antiochenus (vt constat ex Leontio monacho, qui eius errorum mentionem fecit,scripsit autem temporibus Iustiniani Imperatoris,atque ex concilio Constantinopolitano quinto)asserebatque prophetas omnes de personis veteris Testamenti, vel de rebus tunc temporis gestis, aut gerendis esse locutos historice, & secundum literam. Quoniam autem ea omnia, quæ tunc temporis agebantur, parua erant, & quasi vmbra respectu Christi, & Ecclesiæ, verba autem grandiora, quam vt illis explerentur successibus; ideo ab Apostolis, & Euangelistis eiusmodi testimonia relata esse ad Christum secundum euentum,& similitudinem quandam: quoniam reuera in ipso Christo impleta sunt, & multo melius quam in rebus ipsis, vel personis de quibus dicebantur. Est assertio hæc prima facie plausibilis,sed subdola, & veneno plena, atque sibi ipsi contraria. Itaque psalmos omnes,tribus exceptis, quos de Christo exposuit, referebat ad Dauidem, Salomonem, Ezechiam, vel Zorobabelem. Prophetica oracula identidem, vt illud psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, interpretabatur de populo Israel erepto de periculo. Illud Ioëlis secundo. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*: de fauore,quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis dimicantem contra Scythas. Illud Micheæ quinto. *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel*. ad Zorobabelem conuertebat. Illud Malach. tertio. *Ecce ego mitto Angelum meum. Et statim veniet ad templum suum dominator*, de quodam ministro Dei, qui venit olim Templi cultum renouaturus. Illud Zachariæ nono. *Ecce rex tuus venit tibi*, de Zorobabele Babylone reuertente. Totum psalmum vigesimumprimum de Dauide oppresso angustia quadam. Psalmum sexagesimumoctauum eadem ratione de Dauide intellexit. Eiusmodi insania explanabat sacras scripturas Theodorus. Atque vtinam Iudaicus hic error ab Ecclesia damnatus, & cum auctore sepultus non reuixisset post tot sæcula, & nostra ætate patronos inuenisset, fuerunt enim alij qui illud Zachariæ Vaticinium, *Ecce Rex tuus*. de Alexandro Magno intellectum volebant. Illud Esaiæ. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me*: de Aarone. Illud capitis septimi eiusdem vatis, *Ecce Virgo concipiet & pariet filium*: de vxore Achaz futura matre Ezechiæ.Atque,vt vno verbo dicam, Vniuersa quæ de Christo extant apertissima testimonia ad Aaronem, Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem,vel alium quemuis è veteri testamento referebant secundum historiam. Deinde mystice, & spiritualiter de Christo intelligenda profitebantur illo argumento delusi, quod multo glorioſius esset Christo,& Ecclesiæ, præsignari personis, & rebus quam prædici verbis.

Psal. 15. ℣. 10.

Psal. 15.

Isa. 61. ℣. 1

Idẽ cap. 7. ℣. 14.

Damnatur error Theodori Mopsuest.

Prædictum errorem damnauit Ecclesia in Concilio Constantinopolitano quinto actione quinta, vbi anathemate ferit Theodorum,& eius explanationes. Sed ex professo in Concilio Romano sub Vigilio Pontifice subscribentibus episcopis viginti condemnata est hæc blasphemia. Habetur autem Concilium in Bibliotheca Vaticana, Vnde Antonius Augustinus, & P. Turrianus transcripserunt exempla, atque ille inter Concilia, iste in Commentario constitutionum Apostolicarum in lucem ediderunt. Nobis quoque, cum Romæ ageremus, eius legendi & exscribendi copia facta est. In huius igitur Concilij actibus refertur, recitata Theodori Mopsuestiæ interpretatione circa illa verba psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno*, quæ continebatur capite vigesimosecundo eorum, quæ contra Theodorum proposita sunt, subiunxisse Pontificem Vigilium: in supradicto capite hoc videtur dici, prophetiam quæ ex persona Christi loquẽs ait, *Non derelinques animam meam in inferno*, non de ipso Christo prædictam fuisse, sed de populo Israelitico. hoc autem verum euentum ex ipsis rebus accepisse in Domino: & ideo B. Petrum ad Christum hanc prophetiam per euentum aptare voluisse. Qui hæc ita sapit, docet,credit, prædicat anathema sit. Rursum capite vigesimotertio.in supradicto, inquit, capite,exponendo quædã verba Psalmi vigesimiprimi,quibus dicitur, *Diuiserunt sibi vestimenta mea*.negatur is psalmus Iesu Chrsto Domino Nostro conuenire:sed quod Dauid propter quædam mala, quæ perpessus est, de se dixerit: euangelistam ex euentu ad Christum traxisse, quia non poterat, inquit Theodorus, Dominus Christus, qui peccatum non fecit, dicere, longe à salute mea verba delictorum meorum. Et ideo, qui hæc sapit,docet, credit, aut prædicat; & non ea, in quibus delictorum meminit, ad corpus

Forte. 44. 109. & 71.

Error Theodor. Mopsuestiæ.

ipsius,quod est Ecclesia,quæ in hoc mundo sine deli A cto esse non potest,intelligit pertinere: illa autem de diuisione vestimentorum non specialiter de ipso capite, ideſt Domino Deo nostro Iesu Christo prædicta,& in ipso credit esse completa, anathema sit. Et capite vigesimoquarto recitata expositione illius versus; *Foderunt manus meas,& pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Subiungit Pontifex in supra scripto capite vigesimoquarto. Asseritur verba illa non de Christo esse prædicta, sed Dauid hæc de se dixisse propter tyrannidem Absalonis, qui regiam vrbem, substantiamque peruaserat, & in terra omnia dinumerauerat patris: sed Euangelistam hæc ex euentu ad Christi traxisse personam. Qui igitur hæc ita sapit,docet, credit, aut prædicat, anathema sit. Postremo notans inter- B pretationem verborum illorum: *Dederunt in escam meam fel*,hoc quoque,inquit, de Dauid dicto, propter nimiam eius tristitiam, & iracundiam,aiebat, vsum fuisse Euangelistam ex euentu in Domino. Qui hæc ita sapit,docet, credit, aut prædicat, anathema sit.

REDARGVITVR IDEM ERROR ex sacris Scripturis & Patrum testimonijs.

Sectio IIII.

EVNDEM errorem vel cessantibus Conciliorum decretis, ex sacræ scripturæ testimonijs in promptu est refutare. *Scrutamini scripturas* (dixit Christus) C *quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me*.Et iterum.*De me enim ille* (Moses) *scripsit*.& rursus. *necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me*. & alibi. *etenim ea, quæ sunt, de me finem habent*. & alia id genus.quæ supra sectione secunda referebamus. Ex quibus eiusmodi instruitur argumentatio. In lege, & Prophetis sunt multa de Christo scripta, ergo mens scriptorum dirigebatur ad Christum, atque adeo verba illa ex ui sua, atque ex intentione loquentis continent, & significant Christum. Ergo secundum literam Christus continetur in scripturis sanctis: non igitur mystice tantum ex analogia rerum, D vt somniauit ille, vel secundum euentum,vt delirauit Theodorus, referenda sunt ad Christum, vel relata fuisse ab Euangelistis credendum est,sed secundum literam, in sensu literali, ex mentis vocum significato. Alioqui si mystice tantum, vel ex euentu prophetica vaticinia referrentur ad Christum, non de Christo potius, quam de Paulo, aut Hieronymo scripsisset Moses,aut testimonia perhibuissent prophetæ. nam cum membra Christi opera faciunt Patriarcharum operibus similia, ex vi analogiæ à Patribus illis repræsentantur,& de illis mystice,& secundum euentum vel accommodationem intelligimus quæ scripta sunt in Patriarcharum historijs.Pares sunt ergo Sancti Christo,membra capiti, & nihilominus, finis legis est Paulus, E vel Iacobus, quam Christus.hoc autem quis ferat? Quod si hoc absurdum est, illud etiam, ex quo fit, non est minus blasphemum,Christum mystice tantum, & secundum similitudinem contineri in scripturis, & per euentum eidem esse adaptatas ab Apostolis,& Euangelistis.

Sed agamus rationibus D. Petri, quibus ipse conuincit Iudæos, nostramque causam propugnat, dicens: *Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem uniuersi,hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c.* non dicit Petrus hoc miraculum à Ioele prophetatum, sed *hoc est, quod dictum est per Prophetam*; quoniam intelligebat Apostolus Ioelem ea verba protulisse,vt significaret Spiritus sancti communicationem in corda fidelium, idque ex vi verborum. Et inferius versu 25. Dauid enim dicit in eum(vel de eo) *Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno*. quem psalmum nullo modo posse conuenire Dauidi argumento probat euidenti, quia Dauid mortuus est,sepultus,& in cinerem redactus Hierosolymis, vt ex sepulcro illius omnibus patere potest. Vnde infert,de Christo,non de se Dauidem ea verba protulisse. Atqui Iudæis loquebatur scripturarum gnaris, & legis zelantissimis, qui tamen ad tria millia dedere manus Petro,testimoniorũ pondere victi. Denique arguit Petrus testimonio psal. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, quod nullo pacto competere posse Dauidi cõuincit, quia Dauid non ascendit in cælum. Quare de Christo, non de se prophetice loquutum intulit. Sed Iudæis persuasis dicet Theodorus, de Salomone accipiendum psalmum non de Dauide. Aduersus quos militat illa quæstio Domini. *Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum* Christum *Dominum*, dicens; *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*. quia non minus insolubilis est quæstio eiusmodi interpretibus, quam Iudæis fuerat. nam illi respondere non poterant, quia nesciebant Christum, de quo intelligebant prophetiam, Dei filium esse futurum, simulque Dauidis: Isti quia de Salomone intelligunt,obmutescent. vt iam magis impie Christiani, quam Iudæi oracula, quæ de Christo sunt, detorquere audeant.Nam Iudæi pro explorato habebant psalmum de Christo esse accipiendum,nostratibus nondum hoc est exploratum, quos Christi adhuc quæstione vrgere necesse est. Si de Salomone editus est psalmus, *quomodo Dauid vocat eum Dominum, cum filius eius sit?*

Sed neque Iudæi tantum, quibus cum loquebatur Christus, & Apostoli, sic intelligebant ea oracula, sed etiam Chaldæus paraphrastes Christi Iesu infensissimus hostis, quæ supra diximus testimonia non de Salomone, Ezechia, vel Zorobabele, sed de suo Christo interpretatur,idque ex maiorum constanti traditione, vt late probat Galatinus libris contra Iudæos,& in eius paraphrasi videre est. Damnarunt etiam Ecclesiæ Patres hoc interpretandi genus,vt præteream doctrinam Apostolicam in constit. Clementis libro quinto capite decimonono,vbi oracula illa psalmi quadragesimiquarti. Isaiæ vndecimo.Zachariæ nono,& similia,de Christo domino interpretatur. Tertullianus de resurrectione carnis in illud Isaiæ, *Ecce virgo concipiet*, Quæ,inquit,hic figuræ? quæ imagines? quæ ænigmata?& libro,primo contra Iudæos,refellit eos,qui putabant vbique subesse historiam,libro etiam primo contra Marcionem idem argumentum persequitur.

Hieronymus quinto libro commentariorum in Hieremiam capite vigesimoquinto. psalmi non omnes sunt corporaliter intelligendi. & Danielis vndecimo.non omnia, quæ psalmo settuagesimoprimo dicuntur,possunt Salomoni conuenire.

Ambrosius libro tertio de fide capite tertio,& in Apologia Dauid posteriori capite quarto ex professo

Ioan. 5. ℣. 39. *Ibidem ℣. 47.* *Lucæ 24. ℣. 44.* *Lucæ 22. ℣. 37.* *Sect. 2.* Sensus literalis scripturarũ sæpe loquitur de Christo.D. *Actu. 2. ℣. 14.* *Versu. 25.* *Psal. 109.* *Matth. 22. ℣. 43.* *Galatinus lib. 9. Iudæ. & in Paraph. Tertullianus.* *Hieron.* *Ambros.*

fesso demonstrat psalmum septuagesimumprimum non posse conuenire Salomoni.

Augustinus. Augustinus libro de ciuitate decimoseptimo capite octauo idem scripsit de psalmi septuagesimi primi intelligentia, atque nostram sententiam tuetur contra Faustum Manichæum libro duodecimo capite trigesimoseptimo, & trigesimooctauo, & libro primo de Fide contra Manichæos capite trigesimo, & libro primo contra Adiamantum.capitedecimoquinto.

DE TRANSITV AB HISTORIA ad prophetiam. Sectio V.

ELIMINATO errore Iudaico, supereſt vt ostendamus quomodo ea oracula, quæ de Christo sunt, connectantur historijs rerum gestarum, quæ in scripturis referuntur. Neque enim existimandum est, totam scripturam, vel totos psalmos, prophetas, aut capita prophetarum integra, in quibus ea oracula continentur, de Christo esse accipienda. Sunt enim in scripturis multa, quæ ad historiam pertinent eius temporis; multa, quæ non nisi mystice; alia, quæ ne mystice quidem Christo aptari possunt. Neque enim omnium scripturarum subiectum, aut obiectum est Christus Dominus, tametsi finis sit. itaque in multis locis agnoscendus est transitus ab historia ad prophetiam, vel à prophetia ad historiam factus. qui quidem,vt in scripturis frequens est, ita literalis sensus studiosis solet esse offendiculo. dum enim contextum, vt fas est, tenere volunt, vel totum Vaticinium de rebus tunc temporis gestis impie interpretantur, vel vniuersa ad Christum referunt pie quidem, sed non secundum scientiam. Nos germani sensus zelatores, & contextus obseruatores præsenti capite duximus admonendos, morem esse sacræ scripturæ præcidere interdum narrationis filum, & Christum attexere historiæ quam aptissime. Hæc est enim illa vestis Ecclesiæ commendata,ex filamentis auri ophir sericis versicoloribus intertexti, (vt in Hebræo legimus)scilicet sacra scriptura, qua nō secus atque Phrygia cyclade sponsa Christi decoratur, dum inter varios gestorum veterum colores aurea œconomiæ Christi intexta segmenta irradiant. Transitum agnouere in sacris scripturis veteres Patres, Hieronymus Oseæ primo & Isaiæ decimosexto,vbi sic habet,Omnis prophetia ænigmatibus inuoluitur, & præcisis sententijs,dum de alio loquitur, transit ad aliud, ne, si ordinem scriptura conseruet, non sit Vaticinium,sed narratio.

Vestis Ecclesiæ versicoloris est sacra scriptura.

Psal. 44.

Hieronymus.

Idem Danielis vndecimo dicens, non omnia quæ in psalmo septuagesimo primo dicuntur,Salomoni possunt conuenire. Transeundum ergo fatetur ab ipso Salomone ad Christum,vt cætera vaticinia sublimiora exponantur,auctor operis imperfecti homilia quadragesimanona in Matth. sic habet, Frequenter ex occasione carnali incipiebant prophetæ,& sic miscebant prophetiam, vt in psalmo tertio de se incipit,*Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me*:& ad Christum assurgit,*Ego dormiui,& soporatus sū,& exurrexi,quia dominus suscepit me.* quæ necessario spiritaliter intelligemus de Christo.hæc ille. Item Cyrillus. Ecce ego mitto Angelum meum &c. transitum fatetur. Tychonius regula quarta de specie & genere afferens illud Regum, *Ipse ædificabit mihi domum*,Conueniunt quidem,inquit,ista Salomoni, sed excedit speciem dicens, *Et dirigam domum eius vsque in æternum.*Transitus est apud Isaiam. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes.* Hæc vtrique communia sunt, illi ex parte, & hyperbolice, Christo Domino vere, & literaliter, sed mox deserit Cyrum, & altius assurgit de Christo,dicens;*Rorate cæli desuper,& nubes pluant iustū,aperiatur terra & germinet Saluatorē.*

Auctor operis imperfecti.homi.49. in Matth.

Psal.71.

Cyrillus super Malach. 3.

Tychonius. 2.Reg.7.v. 13.

Isai. 45. v. 1.

At vero Theodorus Mompsuestiensis Antiochenus contextus scripturarum obseruantissimus irridebat hanc doctrinam, negabatque præteritionem in sacra scriptura reperiri ab historia ad Christum, quod esset extremæ dementiæ susceptum sermonem præcidere, & repente ad Christum ascendere, & quidem hæretici delirium sectione tertia confutauimus; nunc rationi,qua nititur, dum transitum negat, satisfaciendum est. Respondemus itaque, non esse dementiæ,vt ille putat,ab historia prætergredi ad Christum; sed summæ sapientiæ,licet tam abditæ, vt insipientia visa sit eius fæcis hominibus, qui terrena tantum sapiunt. Quod vel ethnicus agnouit Philosophus lumine naturæ illustratus. scribit enim Plato in Phædro, Quidam diuino beneficio fiunt insani, vt Prophetæ,& Sibyllæ.& iterum,pulcherrimæ arti,quæ prædicit futura,hæc nomenclatura imposita est. (Cum sit omni sapientia sapientior, & sanior) quod non se gerat iuxta prudentiam humanam,&c.Cur enim Vates, & Sibyllæ insani æstimabantur à vulgo, nisi quia suis vaticinijs multa interserebant secundum speciem quidem inconsona, re autem vera maxime consentanea, & cum ijs, quæ narrare cœperant,mirifice cohærentia. Neque enim repente, aut temere ab historia assurgebant ad prophetiam, sed vt supra diximus, occasione carnalium gradatim ab humanis ad diuina euehebātur. exempli gratia,psalmus septuagesimusprimus epigraphem gerit Salomonis,de quo cantare incipit psaltes, dicens, *Deus Iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, Iudicare populum tuum in iustitia,& pauperes tuos in Iudicio.* Quæ quidem verba non excedunt mensuram humanæ condicionis. Sed mox subiungit alia grandiora, *Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam*, & cetera, de quibus dubites merito, conueniāt ne ex parte Salomoni,an soli Christo. Quæ vero sequuntur,in solum Christum competunt: Salomoni autem neque per hyperbolem,neque vllo modo figurato aptari valent,cuiusmodi sunt. *Permanebit cum sole, & ante lunam à generatione in generationem*, & quæ sequuntur.

Respondetur rationi Theodori Mopsu.

DE ALLEGORIA VERBORVM. Sectio VI.

INTERDVM loquitur Spiritus sanctus verbis proprie sumptis ex linguæ more, interdum figuratis. Inter figuras,& tropos frequentior solet esse prophetis metaphora,& allegoria, vtpote elegantior,quæque maiorem lucem, & auctoritatem conciliat orationi. Talis illa est Isaiæ. *Habitabit lupus cum agno,& pardus cum hædo accubabit.* Vbi Hieronymus: In multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non possunt stare iuxta historiam: intellige iuxta sensum grammaticum, quem scilicet verba proprie sumpta faciunt, sed iuxta rhetoricum. Sic enim licet appellare, eum qui ex figurata rhetorum locu-

Verba aliud significant quam fonāt.

Isaiæ 11. Hieronymus.

Auguſt. li. 3. de doctr. chriſt. c. 5. cutione conſurgit. Vnde Auguſtinus. Cauendum A eſt ne figuratam locutionem ad literam accipias. & Origines. Non ſemper, inquit, conſequentia hiſtorialis ſtare poteſt, vt in Prouerbijs. *Origines homil. 2. in Geneſim.* *Spinæ naſcuntur in manus ebrioſi*, hoc eſt homo iracundus iurgia ſeminat. Idem quarto libro Periarchon capite ſecundo, eiuſmodi ſunt locutiones, in quibus *Prouc. 26. ℣. 9.* Deo huiuſmodi tribuũtur affectus, ira, pœnitentia, *Orig. lib. 4. Periarch. cap. 2.* miſericordia, &c. Solent etiam prophetæ producta metaphorica locutione allegoriam texere quæ cõtinuata eſt metaphora, vt Iſaiæ quinto. *Iſai. 5. ℣. 14.* *Propterea dilatauit infernus animam ſuam.*

DE ALLEGORIA RERVM. Sectio VII.

Res ipſæ vel perſonæ aliquid aliud ſignificant.

EST & alterum locutionis figuratæ genus multo ſublimius in ſcripturis, quo res ipſæ vel perſonæ transferuntur ad ſignificandas alias res, ſeu perſonas ex vi ſimilitudinis, vel analogiæ, in qua conueniunt, quæ allegoria rerum appellatur. eſtque ita ſacræ ſcripturæ propria, vt in ceteris ſcriptoribus, aut linguis non reperiatnr, quod ſit re vera prophetia, & *Auguſ. lib. 15. de Trinitate cap. 19.* futurorum præſignatio. Scribit Auguſtinus duplicem eſſe allegoriam, alteram vocum, quæ communis eſt ſcripturæ cum poëtis, & oratoribus, quæ nihil aliud eſt, quam perpetua metaphora, vt Iudicum nono. *Ierunt ligna, vt vngerent ſuper ſe Regem, &c.* & quarto Regum decimoquarto. *Cardus libani miſit ad cedrum, dicens, Da filio meo filiam tuam.* Et Iſaiæ vndecimo. *Habitabit lupus cum agno,* Alteram eſſe rerum, quando ſcilicet perſonæ in ſcriptura relatæ, vel res ſuo tempore geſtæ, aut gerendæ notæ ſunt, & figuræ aliarum rerum ſacratiorum. Eius fundamentum eſt illud Pauli, *quæ ſunt per allegoriam dicta. hæc enim ſunt duo teſtamenta.* Vbi per Saram & Agar vxores Abrahæ, duos montes Sion, & Sinai, dicit ſignificari, per Iſaac & Iſmael, duo teſtamenta. Paulum ſecuti Patres, ſenſum inuenerunt myſticum in allegoria rerum incluſum, quem ſcilicet faciunt verba, non ex vi ſua, ſed ex analogia rei ſignificatæ per illa. Itaque vt ſenſus literalis eſt, quem verba faciunt ſumpta proprie, vel D figurate, ita ſenſus myſticus eſt, quem res ipſæ per voces ſignificatæ repræſentant ex vi ſimilitudinis, & proportionis. nam ſicut auctor eſt Auguſtinus. Sicut humana conſuetudo verbis, ita diuina potentia factis loquitur. Et Hieronymus. Prophetæ in ſignũ poſiti ſunt futurorum. Gregorius etiam. Iuſti viri non ſolum quod dicunt, prophetia eſt, ſed etiam plerunque quod agunt. Eiuſmodi fuiſſe Ionam reſpectu Chriſti mortui, & ſuſcitati teſtatur ipſe Dominus & ſerpentem æneum eiuſdem ſignum extitiſſe declarat Nicodemo ipſe Chriſtus. Eius generis fuere manna, maris rubri tranſitus, petra, nubes, tabernaculum, ſacrificia, quæ in figura noſtrorum illis contigiſſe teſtatur Apoſtolus. Suntque eius generis quamplurima in ſacris literis. nam E

Auguſ. ep. 49. q. vlt. Hier. ſuper Zachar. 3. & epiſtola ad Euagrium. Gregor. lib. 22. moral cap. 21. Matth. 22. ℣. 33. Ioa. 3. ℣. 33 1. Cor. 10.

Aug. li. 12. con. Fauſt. c. 7. quæcunque ſcripta ſunt (vt ait Auguſtinus contra Fauſtum capite ſeptimo) vel de ipſo Chriſto dicta ſunt, vel propter ipſum. Sed hic obſeruandum eſt, eum non eſſe myſticum ſenſum, ſed fictitium, qui non reſpondet hiſtorico. de qua re ſic ſcribitur nomine Hieronymi. Ille enim vere ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, ſed virtute rerum ipſam rem exprimit veritatis. Idem Hieronymus. Spiritualis

Hieron. 2. Cor 3.

Hier. Iſa. 13

interpretatio ſequi debet ordinem hiſtoriæ, quod plerique ignorantes lymphatico in ſcripturis vagantur errore. Idem alibi. Eiſdem enim lineis & hiſtoria currit, & tropologia, ſed illa humilior eſt, iſta ſublimior, Et Gregorius. Tunc allegoriæ fructus ſuauiter carpitur, cum prius poſt hiſtoriam in veritatis radice ſolidatur.

Hier. ſuper Ezech. 40.

Grego. hom. 4. in Euan.

DE ALLEGORIA MISTA Verborum, & rerum. Sectio VIII.

B

SED QVAE adhuc diximus Theologis acceptiſſima ſunt, quæ dicturi ſumus à nonnullis in dubium vocantur. Videlicet in aliquot ſacræ ſcripturæ locis duplicem eſſe allegoriam, vocum ſcilicet, & rerum, hoc eſt non ſolum ex vi analogiæ, & ſimilitudinis rei ad rem, vel perſonæ ad perſonam Chriſtum repræſentatum eſſe, quod eſt myſtice, & ſecundum allegoriam contineri; ſed etiam vere, & ſecundum literam, ex meritis inquam orationis ab Spiritu ſancto ordinatæ ſimul typum, & Chriſtum ſignificatum; alterum quidem ex proprietate vocis, alterum figurate; alterum ex prima impoſitione vocabuli, alterum ex translatione eiuſdem ab Spiritu ſancto factæ: alterum in ſenſu grammatico, alterum in ſenſu rhetorico, vtroque literali, ſed illo hiſtorico, iſto prophetico. exempli gratia, ſecundo Regum ſeptimo. *Suſcitabo ſemen tuum poſt te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipſe ædificabit domum nomini meo, & ſtabiliam domum eius vſque in ſempiternum, ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium, &c.* quem locum de Salomone loquentem ſecũdum hiſtoriam Paulus ad Hebræos primo de Chriſto intellexit conuincens Iudæos de Chriſti diuinitate, atque adeo demonſtratiua vſus Theologia, non myſtica, quæ Dionyſio teſte non arguit. Talis eſt ille alter Exodi. *Nec os illius confringetis*, videlicet ex Agno paſchali, atque Chriſto agno-Dei in Cruce pendente, vt nobis expoſuit Ioannes. Atque ille etiam, quem D. Matthæus capite ſecundo ex Oſeæ vndecimo citat, *Ex Aegypto vocaui filium meum.* nam vtrobique Euangeliſtæ addiderunt: *vt impleretur quod dictum eſt*, quæ verba (vt præclare obſeruauit hic Lyranus, & Dionyſius) arguunt in ſenſu literali accipiendum eſſe locum de Chriſto, & non ſolum in myſtico. & merito, myſticus enim ſenſus cum non ſit ex vi verborum prophetiæ intentus, non implet prophetiam. non enim impletur inane, niſi eo veniente, quod de erat; ſenſus vero myſticus non deſideratur cum non intendatur per verba. Quod ſi in Chriſto plena eſt ſcripturæ ſententia Chriſtum ergo deſiderabat, Chriſtumque ſignificabat oratio, atque aſpiciebat propheta loquens. alioqui ſi ex euentu rei non ſignificatæ per voces, ſed proportionem habentis cum vocum ſignificatu, id eſt, in ſenſu myſtico ſcriptura impletur, quotidie impleretur, cum E frequentes ſint actiones virtutum, quæ in ſenſu myſtico, morali ſcilicet, repræſentatæ ſunt in Patrum antiquorum geſtis Apoſtolo teſtante. *Omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum deuenerunt*, id eſt, qui ſumus finis, & terminus, propter quos erudiendos illa gerebantur in ſuperioribus ſæculis. Immo vero nunquam ſcriptura impleretur, cum ſenſuum myſticorum in membris Chriſti nullus vnquam ſit finis. Dicendum eſt igitur illa Euangeliſtarum

Duplex allegoria.

2. Reg. 7. ℣. 12.

Heb. 1.

Exod. 12. ℣. 46. Ioan. 19. ℣. 36. Matth. 2. ℣. 15. Oſeæ 11. ℣. 2. Dioni. car. Dan. 8.

Chriſtum continet ſcriptura in ſenſu literali non ſolum in myſtico.

1. Cor. 10. ℣. 11.

ſtarum nota: *vt impleretur ſcriptura*, ſignificari ſenſum literalem. Quod ſi ſenſus literalis eſt de Chriſto, ergo ex vi verborum ibi Chriſtus continetur, & ſignificatur, & non tantum ex proportione cum re per verba ſignificata. Quod ſi ita eſt, neceſſe erit fateri duplicem allegoriam; vel ſi placet, metaphoram, & allegoriam, illam in voce, iſtam in re. vt verbi gratia non ſolũ Agnus paſchalis allegoria rei ordinetur ab Spiritu ſancto ad repræſentandum Chriſtum, qui cum Agno habet ſimilitudinem, ſed etiam eodem Spiritu ſic ordinante, verbum Agnus translatum ſit ad ſignificandum Dei Agnum pro nobis immolandum, cuius non eſſent crura frangenda. Atque huius ſententiæ eſt Euſebius contendens eum locum Oſeæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, de Chriſto intelligendum multo ſatius, quam de populo educto ex Aegypto. Quod ſi obijcias. Vox translata non ſtat pro ſignificato primario, ſed pro aſcititio, vt verbi gratia, cum Chriſtus dixit de Herode: *Dicite vulpi illi*, nomen vulpis non ſtabat pro beſtiola, ſed pro Rege. Hoc ita eſſe in familiari ſermone, Verum in vrbano, & ſcito, quem ingenioſi adoleſcentes ſecum habent, contingere non raro, vt in eadem oratione vox translata & ſuam ſignificationem retineat, & alteram aſciſcat: Vtramque ſcilicet ex intentione loquentis cum elegantiſſima, & ſuauiſſima alluſione, atque duplici allegoria. Si igitur ingenij humani acrimonia poteſt vna voce duo comprehendere ſignificata, atque vtrunque ſimul conceptum ſemel exprimere, quid ni Spiritus ſanctus hoc faciat? præſertim cum ſoleat frequentiſſime vti allegoria verborum non ſolum in nominibus appellatiuis, ſed etiam in proprijs, vt apud Ezechielem. *Et ſeruus meus Dauid in medio eorum.* & Iſaiam. *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro.* Vbi traducit nomina Dauid, & Cyri ad Chriſtum ſignificandum. Vtitur etiam allegoria rei, quæ multo eſt remotior ab humana loquendi conſuetudine. Cur non etiam (quod homines ſolẽt) vſurpabit allegoriam vtramque, verbiſque prægnantibus amplectetur ſignum & ſignatum, typum & veritatem?

Euſeb. demonſ. Euangel. li. 9. demon. 4.

Lucæ 13. v. 32.

Ezechi. 34. v. 24.

Iſa. 44. v. 1.

RESPONDET OBIECTIONIBVS.
Sectio IX.

VERVM aduerſus prædicta opponet nobis lector. Eiuſmodi dicendi genere committi æquiuocationem, cum vnica voce comprehendantur ſignificationes diuerſæ. R. Nullo modo committi æquiuocationem, ſed exerceri analogiam, qua nil eſt vel in Hebraica lingua, vel inter ſacros ſcriptores frequentius, (vt Deo bene iuuante dicemus fuſe in libris de analogia ſacræ ſcripturæ) nil ſuauius, nil humano ingenio, quod ordine, ratione, & harmonia delectatur, accommodatius. Eſſet quidem æquiuocatio ſi plura ſignificata eſſent diuerſa, & inter ſe diſſidentia. à quo more loquendi non minus quàm à mendacio (eſt enim mendacium in re commiſſum) ſcriptura ſacra, & quiſque cordatus ſcriptor abhorret. Quapropter numquam mihi potui perſuadere in eodem ſacræ ſcripturæ loco multos eſſe literales ſenſus non ſibi ſubordinatos. Quod ſi aliquando multi proferuntur ab eius tractatoribus, hoc non ex vocum meritis, ſed ex noſtra ignoratione profectum eſſe exiſtimo: qui dum germanum, & vnicum neſcimus, in varios, & diuerſos abducimur. At vero analogia plura ſubordinata ſimillima, & omnino ſibi reſpondentia nectit, atque eiuſmodi ſignificata hoc duplicis allegoriæ genus vnica voce repræſentat.

Dices, Veteres Patres eiuſmodi teſtimonia exponere videntur myſtice, & ſpiritualiter de Chriſto. nam Hieronymus eum locum Matthæi tractans ita habet, Supereſt vt illud dicamus, quod ea, quæ typice præcedunt in alijs, iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Chriſtum. & Chryſoſtomus. Quædam de alijs dicuntur, & in alijs implentur, ſicut Oſeæ verba prædicta, quæ de populo quidem Iſrael dicta ſunt, ſed in Chriſto impleta, ijs duabus Hieronymi & Chryſoſtomi auctoritatibus conuicti ſunt quidam Auctores de ſacris alioqui ſcripturis optime meriti, vt aſſererent eum locum Oſeæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, atque cetera illi ſimilia ab Euangeliſtis adduci in ſenſu allegorico. Cumque alias fuerint gloriæ Chriſti zelantiſſimi, atque eo nomine in neotericos ſæpius inuehantur, eoſque quaſi iudaizantes accerſant, quod multa prophetarum teſtimonia ſuo iudicio apertiſſime de Chriſto loquentia non explanauerint de Chriſto: eundem locum enarrantes ſuccẽſent Oſiandro, quod voluerit illum de Chriſto ad literam ab Euangeliſta eſſe intellectum. Et quidem Oſiander reprehenſione dignus eſt, non quod oraculum de Chriſto ad literam intellexerit (nam ea ſententia nobis perplacet, vt ſana, & veriſimillima.) Sed quod aſſeruerit id teſtimonium ab omnibus Patribus allegorice intellectum eſſe, idque perperam, cum eius iudicio hiſtoria ſit. nam præterquam quod non eſt dicendus eiuſmodi ſenſus hiſtoricus ſed literalis propheticus, cum ſub alio hiſtorico deliteſcat, deceptus eſt exiſtimans veteres nomine ſenſus ſpiritualis, & allegorici ſemper ſignificaſſe eum qui literali opponitur: vel nomine hiſtoriæ intellexiſſe ſenſum literalem. Etenim ſæpe iſtum ſecundum ſenſum literalem, qui ex allegoria vtraque naſcitur, ſpiritualem appellant, quod contineatur ſub hiſtorico priori. neque enim ita ſtricte accipiunt ſenſum myſticum, vel ſpiritualem, atque Theologi ſolent, pro eo ſcilicet ſenſu tantum, qui literali opponitur: ſed largius pro omni intelligentia, quæ ſub altera deliteſcit, etiam ſi ex vi vocis ſignificetur. Immo ipſum ſenſum literalem vnicum, ex vi vocis figuratæ ſignificatum, appellare ſolent altiorem, ſpiritualemque intelligentiam, atque opponunt illum hiſtoriæ, per hiſtoriam accipientes ſenſum literæ, aut grammaticum, vt videre eſt in eorum ſcriptis. exempli gratia ſcribit Hieronymus in illud Iſaiæ. *Habitabit lupus cum agno.* in multis ſcripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non poſſunt ſtare iuxta hiſtoriam. & Iſaiæ vigeſimonono, videant Iudæi, & amici ſimplicis hiſtoriæ, qui fructus non quærunt in arbore, ſed folium tantum, vmbramque verborum, quæ cito areſcit, & deperit, quomodo in aduentu Domini Libanus mons Phœnicis verſus eſt in Carmelum. Idem ſcribit Origenes. Non ſemper, inquit, conſequentia hiſtorialis ſtare poteſt, vt Prouerbiorum vigeſimoſexto. Spinæ naſcuntur in manus ebrioſi, ideſt, homo iracundus iurgia ſeminat. En Hieronymus & Origines hiſtoriam vocant ſenſum, quem nos grammaticum vocamus; atque ſpiritualem. & fructuoſum eum, qui ex figurata locutione naſcitur, quemque ſupra appellauimus rhetoricum. non quod iſte literalis non ſit: eſt enim literalis reuera, & ſolus intentus ab Spiritu ſancto in prædictis locis, ſed quia ſub grammatico deliteſcit, & eum ſuperat, vt fructus arbo-

Hieronym. ſuper Oſeæ. 11.

Chryſoſt. homil. 8. in Matth.

Iſa. 11. v. 6.

Iſa. 29.

Origen. homil. 2. in Geneſ.

Prouer. 26.

arboris folia. Veruntamen aliquando apertius A loquuntur Patres. nam Basilius in Prouerbia eum sensum figuratum vocat parabolicum. Ergo in prædictis locis ab Euangelistis allatis agnouerunt sancti Ecclesiæ Patres Christum, & secundum analogiam cum rebus, & ex meritis verborum significatum, hoc est, in secundo sensu literali prophetico; quem, quod historiam excederet, & sub illa delitesceret, spiritualem appellarunt, vel mysticum, non quod literalis non esset. Neque aliud sibi voluit Chrysostomus supra in oppositum allatus. verum enim est ea verba, *Ex Aegypto uocaui filium meum*, typice dicta de Israel, atque in Christo veraciter impleta. quod si in illo vere impleta sunt, ergo de eodem etiam dicta fuerunt, tametsi non primo, sed secundario; non ex vi vocis proprie B sumptæ, sed figuratè, vt diximus. Hieronymi autem testimonium nobis potius fauet, quam illis. nam aperte profitetur Christum verba Prophetæ verificasse, & impleuisse. atque adeo intellexit Hieronymus illis significatum fuisse Christum, tametsi non primario, & proprie, quod conuenit typo, sed secundario, & translatitio, vt supra ostendimus.

Secũdus sensus literalis.

Signa duplicis allegorię.

Superest vt dicamus quibus signis a nobis dignoscetur hoc dicendi genus duplici ex allegoria contextum. & quidem primum, & certissimum est illud, quod supra memorauimus: quando scilicet locus veteris Testamenti in nouo citatur cum illa additione: *Vt impleretur, quod dictum est*. indicant enim eiusmodi verba Christum, vel Ecclesiam in prophetia contineri non solum ex vi analo C giæ, id est mystice, sed etiam ex vi vocum significari, hoc est, ad litteram, vt iam ostendimus. Secundum signum, & nota sensus litteralis est communis sanctorum Patrum expositio, quorum iudicium Ecclesia semper venerata est, & secuta in sacrarum literarum expositione. ij sunt enim seniores, quorum consilijs acquiescere fas est. Tertium est ipse contextus, & continua series non orationis solum, vel periodi vnius, sed totius concionis, vel capitis, vel totius interdum Vaticinj. hunc enim qui animaduerterit primo in vniuersum, deinde singillatim per capita, & periodos, facile deprehendet, quid sibi velint Spiritus sancti verba, & in quem scopum dirigantur; an in res gestas secundum historiam, an in finem legis, & prophetarum D secundum veritatem, an in vtrunque secundum analogiam.

DE LOCVTIONE HYPERBOLICA. *Sectio X.*

DIXIMVS capitibus præcedentibus Prophetas loqui solitos allegoria verborum, atque allegoria rerum, & quandoque duplici; quarum prima contineret sensum literalem rhetoricum, altera mysticum, postrema duplicem literalem; alterum scilicet grammaticum historicum, alterum propheticum rhetoricum. Sed sciendum est, non solum ex vi prædicti tropi duplicem induci sensum literalem, sed etiam ex hyperbolica, & superlata locutione, quæ in sacris literis vsu venire solet non raro. Est autem discrimen inter prædicta locutionis genera, & præsens. quia in metaphora, vel allegoria verba non stant pro significatu proprio, sed pro translatitio; in allegoria mixta stãt pro vtroque; in hyperboli vero quodam modo pro primo, & plene pro secundo. exem- E pli gratia psalmo octogesimo octauo scriptum est, *Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum præparabo* (stabiliam) *semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam*. & iterum, *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli*, &c. *Si autem dereliquerint filij eius legem meam; & in iudicijs meis nõ ambulauerint*, &c. *uisitabo in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum. misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea*. &c. *Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis*, &c. Quæ quidem promissiones quodam modo, hoc est, hyperbolice exponi possent de Dauidis throno, & regno temporali, quod multis sæculis perstitit, vsque ad aduentum Christi scilicet, (vt prophetauerat Iacob.) *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat, qui mittendus est*: re autem vera intelligendæ sunt non tantum impletæ, sed etiam prædictæ de regno Dauidis spirituali, hoc est, de regno Christi, qui constitutus est rex ab æterno Patre super Sion montem sanctum eius, vt prædicaret præceptum eius (nam *rex sum ego*, ait ipse, & *in hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati.*) quemadmodum & Angelus testatus est, *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*.

Ps. 88. v. 4.

Gen. 49. v. 10.

Ioan. 18. v. 37.

Lucæ. 2.

Huc referri potest illud testimonium Amos, *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*. quod tametsi D. Iacobus de Ecclesia interpretatus est in sensu literali germano, nil refert in parabolico intelligi de Templo Zorobabelis, in quo quadantenus, & ex parte verificata videtur prophetia. Itaque asserimus non quidem omnia oracula, quæ de Christo sunt, vt delirauit Theodorus, sed aliquot interpretari posse historice secundum hyperbolim, re autem vera, & in sensu literali esse accipienda de Christo, & non tantum ex accommodatione, & secundum euentum, vt Hæreticus somniauit.

Amos 9. v. 11.

Act. 15.

DE VARIIS MODIS *visionum propheticarum. Sectio XI.*

SATIS iam egimus de oraculis, quæ verbo enunciantur à sacris Vatibus. Nũc par est, vt de visionibus, quæ imaginibus rerum sacrarum constant, differamus: sic enim vtrique nomini prophetæ scilicet prædicẽtium, atque præuidentium satisfaciemus. Sane quidem Visiones propheticæ varijs modis fieri solent. Aliquando enim intelligibiles veritates reuelantur per formas sensibiles externis sensibus repræsentatæ. Vt cum in monte Moriah monstratus est Abrahæ Christus crucifixus in ariete hærente cornibus inter vepres, ipsomet testante: *Abraham pater uester exultauit, ut videret diem meum, uidit, & gauisus est*. Vel cum in rubo ardente Moses agnouit populi Israelitici afflictionem, & libertatem futuram, Aliquando reuelantur supernaturales veritates per formas imaginarias in Vatis phantasia ordinatas, vel denuo formatas. Vt cum Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum, atque id

Intelligibilis veritas per formas sensibiles.

Ioã. 8. v. 56

Exod. 2.

Per formas imaginarias.

Isa. 6.

genus

genus visionis, vel dormientibus euenire solet, vel vigilantibus raptis in ecstasim. Aliquando autem nuda veritas supernaturalis sine ministerio imaginum per solas intellectuales formas obijcitur intellectui, vt cum Isaiæ reuelatum est arcanum de Verbi incarnatione, quod capite septimo protulit, *Ecce Virgo concipiet*. Vel cum Dauidi facta est illa insignis de regno Christi reuelatio, quam psalmo centesimonono decantat, *Dixit Dominus Domino meo*, &c. aut illa de nuptijs eiusdem Verbi, quam psalmo quadragesimoquarto cecinit. Verum hoc tertium genus prophetiæ ad oracula potius pertinet, quam ad visiones, neque proprie dicitur visio, cum sine imaginibus sensatis percipiatur, sed potius illustratio intellectus, aut reuelatio debet appellari. Excellit itaque sphæram visionum.

Aliquando sine imaginibus.

Isa.7.

Psal. 109. ℣.1.

Psal. 44.

Visiones rursum, quæ externis percipiuntur sensibus, non ita proprie dicuntur propheticæ, teste Augustino, & D. Thoma, quia prophetia inuoluit secum obscuritatem, vt nomina etiam ipsa præuidentis, & prospectantis, de quibus sectione prima egimus, significant. Cum ergo externæ repræsentationes claro intuitu videantur, degenerant à ratione prophetiæ. ergo secundum genus, in quo visiones repræsentantur phantasiæ, proprie pertinet ad prophetiam: si tamen illas lumine supernaturali intelligat Vates, alioqui neque prophetiæ erunt. Scribit enim D. Augustinus. minus est propheta, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines; & magis est propheta, qui solo earum intellectu est præditus; sed maxime propheta, qui vtroque præcellit.

Visiones non dicuntur propriæ propheticæ.

Aug. lib. 12. super Ge. ad literam. c. 9.

Visiones igitur imaginariæ, quæ proprie dicuntur propheticæ, triplices sunt, quædam enim earum continent imagines personarum, vel rerum veracium, quæ scilicet fuerunt, vel sunt, vel futuræ sunt. qualis est illa Zachariæ. *Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum.* Vel altera eiusdem. *Ecce candelabrum aureum totum*, &c. nam & sacerdos Iesus supererat, & candelabrum in templo fuerat olim. Quædam continent imagines rerum, quæ non sunt, sed esse possunt, neque repugnat fore, aut fuisse vnquam. qualis erat visio Nabuchodonosoris, in qua ostensa est sibi arbor procera, & frondosa, &c. vel statua ex quadruplici metallo coalita, quam eundem per quietem vidisse narrat Daniel. nam eiusmodi arborem, vel statuam non repugnat esse quales ostensæ sunt. tametsi reuera non extiterint.

Visiones pro pheticæ triplices.

Zachar. 3. ℣.20.

Idem cap.4. ℣.

Dani. 4.

Dan.2.

Quædam denique visiones continent imagines rerum quæ nec sunt, neque esse possunt. Talis fuit visio Danielis septimo capite recitata, quæ repræsentauit eidem quatuor bestiarum monstra, qualia non tulit Africa, neque feret natura rerum. Eiusmodi portentorum imagines visuntur etiam in Apocalypsi Ioannis, quæ diuinitus sunt formatæ in phantasia contemplantis, vt essent aliarum rerum secretiorum hieroglyphica.

Dan. 7.

QVO PACTO SIT ERVENDVS sensus visionum, Sectio XII.

DIFFICILIVS est visionum propheticarum mentem assequi, quam oraculorum. etenim oracula intelliguntur perceptis orationis verbis; visiones non item. Sunt enim quasi scripturæ Aegyptiacæ sacris characteribus exaratæ, quarum literas agnoscere, & ordinare æque difficile est, atque significationem symbolicam tenere. Duplex itaque studium adhibendum est visionibus propheticis, alterum, vt ex verbis narrantis ideam elicias, quam ipse Vates habebat in phantasia: alterum, vt imaginis semel effictæ significationem assequaris. & in alijs quidem visionibus, quæ disertis verbis narrantur, difficilius est secundum præstare, vt in Apocalypsi experimur: in alijs vero quæ concisiori sermone proponuntur, primum est æque laboriosum, vt in capitis primi Ezechielis spectro animaduertimus. Verum in omnibus vtrunque necessarium est, & secundum sine primo nulla ratione perficitur. quemadmodum enim quando verbis loquuntur prophetæ, necesse est verborum tenere significationem, vt horum mentem percipias. & quando rebus loquuntur, oportet rerum propositarum naturam, atque adiacentia omnia diligenter considerare, vt diximus. quoniam ad earum similitudinem, & analogiam exigenda est allegoriæ veritas: ita quando visionibus prophetãt oportet principio expressam ideam formare imaginum, quas verbis describunt, atque deinde ex eius comparatione veritatem prophetiæ inuestigare. quomodo enim paragogum exprimas sine archetypo? qui poteris Alexandri faciem, quam nunquam vidisti depingere, nisi ex historia eius vultus lineamenta edoctus, vmbram personæ mente conceperis, antequam ideæ conceptæ simulacrum referas in tabellam? Eadem prorsus ratione impossibile est sensum visionum consequi aut explanare, nisi prius recte teneas imaginum, quæ in visione offeruntur, naturam, habitus, gestus, circunstantiasque ceteras, quibus omnibus quasi linguis loquuntur muta alioqui spectra. *intelligentia enim opus est in visione*, ait Daniel. Neque frustra dictum est Ezechieli ab Angelo mensore templi. *Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum ad omnia, quæ ego ostendam tibi*, &c. non satis enim putauit auribus audire verba, nisi oculis etiam res ipsas videret, atque interiore considerare obtutu. nimirum quia rerum ostensarum figuræ, quantitates, colores, ordines, proportiones verba erant, quæ nisi attenderet, atque mente tractaret, nulla ratione consequi posset, aut templi ideam, aut significationem. Sed de hac re fusius agemus in commentario ad caput quadragesimumquartum.

Sect.7.

Visionum sensus sine imaginibus impossile est consequi.

Dan. 10. ℣. 1.

Ezech. 40.

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETIAM.

PROOEMIVM.

IS vtcunque prælibatis pro oraculorum, & visionum propheticarum intelligentia, par est, vt à thesi descendentes ad hypothesim, hoc est, a prophetis ad Ezechielem, expendamus, an vtroque nomine, videntis, & prophetæ, decorandus sit, & quanta fuerit prophetiæ, eius dignitas. Et primæ quidem quæstioni facile respondemus, vtroque cognomento Vatis, & Videntis fuisse dignissimum, vtpote cui & oracula prophetica, & visiones excellentes sint diuinitus communicata. Nam oraculum edidit capite decimoseptimo de Christi regno inserendo Iudaico sceptro, illis verbis; *Sumam ego de medulla cedri, &c.* De vocatione gentium aliud, capite vigesimooctauo. *Quando congregauero domum Israel &c.* De regno Christi pastoricio, capite trigesimoquarto. *& suscitabo super eos pastorem &c.* De regeneratione per baptismum, capite trigesimo sexto. *Effundam super vos aquam mundam, &c.* De resurrectione mortuorum, capite trigesimoseptimo. *Ecce ego aperiam tumulos vestros.* Ibidem de vtriusque populi vnione sub Christo capite: *Faciam eos in lignum, & erunt vnum in manu eius, &c.*

Dignitas prophetiæ Ezechielis.

Ezech. 17. ℣. 12.

Ezech. 28. ℣. 25.

Ezech. 34. ℣. 23.

Ezech. 36. ℣. 25.

Ezech. 37. ℣. 12.

Ibid. ℣. 19.

Visiones etiam plurimas habuit Ezechiel, sed duas omnium, quæ vmquam prophetis communicatæ sunt, altissimas, & celeberrimas. Alteram capite primo, atque decimo, in qua vidit discedentem Deum a Synagoga, atque ad Ecclesiam transeuntem. Alteram a capite quadragesimo vsque ad finem, in qua spectauit Ecclesiæ instaurationem, & renouationem pietatis per Christum faciendam. Iure igitur, & merito Ezechielem נביא nabi, ideſt, præfatorem, vel Vatidicum, atque ראה roeh, ideſt, videntem, seu contemplatorem appellabimus. vtpote qui tam illustria cecinerit oracula, tamque sublimes visiones aspexerit.

De visionib. Ezechielis.

Quod vero ad genus visionum attinet, vt prætereamus modo intellectuales, quibus oracula, quæ protulit, aspexit; atque ceteras minus celebres, de quibus suis locis singillatim disputabitur. Duæ illæ celebratissimæ, hoc est, prima & postrema imaginatione comprehensæ sunt, earum vero significata lumine intellecta supernaturali, vt proprijs locis monstrabimus. Itaque ex hac parte maxime propheta dicendus est Ezechiel secundum Augustini sententiam, quam Commentarij superioris sectione decima prima citauimus, nimirum eum esse minus prophetam, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines, magisque prophetam, qui solo earum intellectu est præditus, sed maxime prophetam, qui vtroque præcellit. Verum enim vero, tametsi maxima sit vaticinij huius dignitas, multo maior est difficultas. nam in dignitatis gradu pares habet alios prophetas Ezechiel, in obscuritate nullum reperias illi similem. Vnde est illa Hebræorum veterum traditio, duas esse in sacra scriptura leges; alteram scriptam de rerum conditione, alteram secreto Moysi traditam de diuinitatis specie, illam appellatam Beresith, istam Mercabah; illam contineri in Genesi, istam vero in Ezechielis curru, illam vulgatam esse omnibus, hanc solis sapientibus detectam. Ex hac traditione manauit illud, quod Hieronymus recitat, Hebræorum mandatum, ne quis huius voluminis exordium, & finem, sicut neque Canticum canticorum, neque initium Geneseos, legere permittatur antequam ætatem sacerdotalem, id est, trigesimum annum impleuerit: vt scilicet ad perfectam scientiam, & vaticinium omnium difficillimum, plenum humanæ naturæ spatium accedat. Verum nostra non interest, libri huius difficultatem, & obscuritatem ipso in limine exagerare, cum eam experti sint, atque testati cum veteres omnes, tum recentiores, qui Ezechielem vel interpretari, vel legere sunt aggressi. Illud potius nostri muneris esse putamus, rerum difficultatem, quæ merito visa est multis formidabilis, superare, si valebimus: atque obscuritatem literæ pro nostri ingenij tenuitate elucidare, quo Ezechiel propheta deinceps cum suauitate legatur, & cum voluptate intelligatur. quapropter initio primi capitis explanationem, deinde longiorem de prima Ezechielis visione commentarium subijciemus.

Lib. 12. super Gen. ad lit. cap. 9.

Difficultas prophetiæ Ezechielis.

Hieron. pro œmi. lib. 1. Commen. in Ezech.

Prima & vltima Ezechielis visiones imaginariæ fuerunt.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

I ET factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captiuorum iuxta fluuium Chobar, aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei.

II In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin,

III Factum est verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar: & facta est super eum ibi manus Domini.

IIII Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone: & nubes magna, & ignis inuoluens, & splendor in circuitu eius: & de medio eius quasi species electri, ideſt de medio ignis:

V Et in medio eius similitudo quattuor animalium: & hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.

VI Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni.

VII Pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi aspectus æris candentis.

VIII Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus: & facies, & pennas per quattuor partes habebant.

IX Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum. non reuertebantur cum incederent: sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur.

X Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, & facies leonis a dextris ipsorum quattuor: facies autem bouis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quattuor.

XI Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum:

XII Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat: vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.

A Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens. XIII

Et animalia ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. XIV

Cumque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies. XV

Et aspectus rotarum, & opus earum, quasi visio maris: & vna similitudo ipsarum quattuor: B & aspectus earum & opera, quasi sit rota in medio rotæ. XVI

Per quattuor partes earum euntes ibant: & non reuertebantur cum ambularent. XVII

Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus: & totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quattuor. XVIII

Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ. XIX

Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter eleuabantur. sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis. C XX

Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant: & cum eleuatis a terra, pariter eleuabantur & rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat in rotis. XXI

Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper. XXII

Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur. XXIII

D Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum ambularent quasi sonus erat multitudinis vt sonus castrorum. cumque starent, demittebantur pennæ eorum. XXIV

Nam

XXV *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod* A
erat super caput eorum, stabant, & submittebant
alas suas.

XXVI *Et super firmamentum, quod erat imminens ca*
piti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri simili-
tudo throni: & super similitudinem throni, simili-
tudo quasi aspectus hominis desuper.

Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum XXVII
ignis, intrinsecus eius per circuitum: a lumbis
eius & desuper, & a lumbis eius usque deor-
sum, vidi quasi speciem ignis splendentis in cir-
cuitu:

Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die XXVIII
pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.

Ob maiorem huius difficillimi capitis intelligentiam, eiusdem explanationi, & commentario de prima visione, præmittimus sequentem visionis eiusdem figuram, quæ oculis subijciet Cherubinorum, Rotarum & Currus, necnon Sedentis in thrôno veram imaginem: quam qui mente conceperit, facilem sibi aditum ad sequentia patefaciet.

HAEC EST VI

HAEC EST VISIO SIMILITVDINIS GLORIAE DEI QVAM VIDIT EZECHIEL IN CVRRV CHERVBIM

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS PRIMI.

De coniunctione (&) prępoſita hiſtoriæ doctorum ſententiæ.

Ioſue 1. 1. *Mach.* 1. ℣. 1. *Ionæ.* 1. *Tren.* 1.

ET *factum eſt*. Exordium frequens ſcriptoribus ſacris, à quo auſpicari conſueuerunt hiſtorias, & prophetias, vt videre eſt Ioſue primo. *Et factum eſt poſt mortem Moyſis*. primo Machabæorum. *Et factum eſt poſt quam percuſſit Alexander Philippi Macedo* &c. Ionæ primo. *Et factum eſt verbum Domini*. Trenorum primo. *Et factum eſt poſtquam in captiuitatem redactus eſt Iſrael* &c. Valet autem ea dicendi ratio idem quod accidit, contigit, fuit (quomodo vertere ſolent Septuaginta Interpretes) vel, Deo ita diſponente, euenit, ita res ſe habet. Eiuſmodi eſt illa phraſis. *Videamus hoc verbum quod factum eſt*, id eſt, rem quæ geſta eſt, factum quod contigit.

Luc. 2. ℣. 15.

Gregor. hic. Aug. ſuper Pſal. 4.

Et Placet D. Gregorio vt coniunctio(&) nectat verba exteriora prophetæ cum viſione interiore. Quæ ſententia Auguſtini fuit in pſalmo quarto, ſic enim habet. Iunctura coniunctionis, cum ſententia non præceſſerit, cui ſequens annectatur, mirabiliter fortaſſe inſinuat prolationem veritatis in voce cum ea viſione, quæ fit in corde, eſſe coniunctam. Verum ibidem Auguſtinus teſtatur familiare eſſe ſcripturis coniunctionem(&) ſuperfluere, vt hoc loco Ezechielis credi poſſet. Quod notauerat etiam Origenes. Vernaculum ſcilicet eſſe linguæ Hebraicæ(&) coniunctione frequenter vti, vt interdum abundet ex linguæ proprietate. Idemque Euthymius repetit. coniunctio(&) in Hebraico idiomate frequenter abundat. Idem quoque notauit Oecumenius Roma: ſecundo. Quæ ſi aduertiſſet Isychius, non laboraſſet tantum nodum in ſcirpo quærens. Neque enim nouum eſt ſcriptores librum ordiri à coniunctione, cum Exodus, Leuiticus, Numeri, Ioſue, Iudicum, Ruth, & omnes libri Regum, ab eadem auſpicentur.

Orige. homi. 19. in libr. Num.

Euthymius. Jup. Io. 7.

Oecumenius Rom. 2.

Iſychius Leuit. 1.

Confutatur opinio eorũ qui putant trigeſimum ætatis ſuæ annum connumeraſſe Prophetam.

In trigeſimo anno. Exiſtimarunt plerique veteres atque ex eorum mente Hieronymus in procemio Ezechielis, annum trigeſimum ætatis ipſius Prophetæ fuiſſe: quorum ſententiam ipſemet Hieronymus reijcit in Commentario, & merito: quoniam nuſquam apud ſacros ſcriptores talis mos fuit, ab ortu ſuo, vaticinij tempora computare: Deinde quia notæ iſtæ locorum, & temporum ab hiſtoricis adhibentur, quaſi teſtes veritatis rei geſtæ, quam ſe narrare profitentur. Quare oportet eſſe inſignes, omnibuſque perſpectas, quo fidem faciant hiſtoriæ. at vero natalis dies prophetæ, neque celebris erat, neque notus. quare parum, aut nihil ad veritatem hiſtoriæ confirmandam poterat adiuuare. Sed demus, natalem Prophetæ diem fuiſſe notiſsimum, certe explicari debuiſſet, hac ratione. In triceſimo anno vitæ meæ, & quantumuis vel notus eſſet, vel celebris, non debuit in computatione annorum ab eo cæpta ſubaudiri per antonomaſiam, qua vſus eſt in hoc exordio. Etenim antonomaſiæ ſimili locus non eſt, niſi cum initium annalium tam eſt inſigne & vulgatum, vt ſine nomine, & charactere appoſitum, ab omnibus intelligatur.

Hiero. hic.

Secunda opinio de trigeſimo anno Iubilæi reijcitur.

Alijs viſum eſt hunc eſſe annum trigeſimum à Iubileo præcedenti. Ceterum iure hæc opinio à Hieronymo & Theodoreto reijcitur, quoniam nõ concurrit annus quintus Ioachin cum trigeſimo Iubilæi, vt ex noſtra Chronologia licet animaduertere.

Tertia opinio trigeſimum annũ ab inuentione libri legis

Chaldæus Paraphraſtes, ſic verſum interpretatus eſt. Et factum eſt in fine trigeſimi anni, poſtquàm inueniſſet Helcias ſacerdos magnus librum legis in diebus Ioſiæ, quibus verbis calculi huius caput, facit annum decimum octauum regni Ioſiæ: nam eo anno inuentus eſt liber legis A. Chaldæum ſecutus eſt Hieronymus, Theodoretus, & alij poſte rioribus ſæculis, qui omnes volunt Vatem tempus vaticinij ſui numeraſſe ab eo facto tam inſigni, vel miraculo tam celebri, qualis fuit inuentio libri præter ſpem omnem, reſponſum Oldæ prophetidis tam ſeuerum, Regis etiam & populi fœdus cum Deo renouatum, atque, ſi placet, Phaſe illud celeberrimum eodem anno decimooctauo Ioſiæ factum, non ſolum à Iudæis, ſed etiam à reliquijs cæterarum Tribuum, quæ auitam Idololatriam abiurantes ſe ſe cum Dei populo coniunxerant.

A 4. *Reg.* 22

Hieron. Theodoret.

Confutatur tertia opinio

Cæterum hæc ſententia multis argumentis impugnari poteſt, quorum hoc ſit primum. Vel hæc æra, ſeu caput computationis annalium, vulgare etat, ſcriptoribuſque omnibus eius ætatis commune, vel Ezechielis proprium. Si vulgare erat, quomodo Ieremias eo non eſt vſus? ſemper enim meminit annorum regni Ioachin, vel Sedechiæ, nuſquam inuenti libri, neque Phaſe Ioſiæ: immo ipſe Ezechiel capite vigeſimo nono numerat annum decimum, capite autem trigeſimoprimo numerat annum vndecimum, capite vero trigeſimo ſecundo annum numerat duodecimum, quorum annorum exordium conſtat eſſe non decimum octauum Ioſiæ, ſed initium regni Sedechiæ. Non erat igitur vulgaris, & communis illa computandi ratio, cum neque à Ieremia Ezechielis coœuo vſurpata ſit, neque ab ipſo Ezechiele fuerit ſemper retenta. Sed neque dicendum eſt id exordium annalium à Vate ex ſpeciali ratione vſurpatum fuiſſe: quoniam ſcilicet in eo anno decimo octauo Ioſiæ declarata eſt ſententia captiuitatis, quam ipſe iam patiebatur. Etenim oportuiſſet Vatem apponere notam capitis, à quo numerabat, ſi intelligi volebat, cum ſciret non eſſe vulgare, neque præcepto, aut conſuetudine inductum. Præterea ſi propter ſententiam declaratam, ab eo anno computauit Propheta, cur non potius numerauit à quarto anno Ioachin filij Ioſiæ, in quo Ieremias propheta aperte, & diſtincte Dei nomine intimauit eiſdem Iudæis vrbis, & Templi excidium, auctorem cladis nomine proprio compellans, ſcilicet Nabuchodonoſor; atque tempus captiuitatis impendentis decernens, ſcilicet ſeptuaginta annos? quæ omnia conſtant ex eius capite vigeſimo quinto. Cum igitur non conueniat prædicta æra cum Vatis charactere, neceſſe eſt alium inueſtigare qui quadret.

Ierem. 25.

Propriæ ſententiæ prima propoſitio, non pertinet huius trigeſimi anni exordium ad rempub. Iſrael.

Aſſerimus itaque, primo eum characterem, vel caput computationis non pertinere ad Rempublicam Iſraelitarum: quod duplici argumento nobis perſuademus. primo quia vſu receptum videmus ab omnibus hiſtoricis ſacris, & profanis, cum res geſtas notãt varijs characteribus, eiuſmodi characteres ad diuerſas pertinere Reſpublicas, dynaſtias, vel regna, vt videre eſt tum alibi, A tum

A 4. *Reg.* 25
A *Iere.* 25. & 52.
A *Dan.* 1.

Luc. 3. ℣. 1. apud Lucam. *Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galileæ Herode, & Lysania Abilinæ tetrarcha.* & alibi sæpe. Cum ergo duplici æra insigne sit Vaticinium Ezechielis, earumque altera ad Iudæorum Rempublicam pertineat, scilicet *annus quintus transmigrationis Ioachin*, necesse est alteram, id est, annum trigesimum, ad Chaldæorum Rempublicam esse referendam, secundo: idem confirmo. Ttransmigratio Ioachin fuit in tota Syria, & fortasse in Asia vniuersa celebris, & tamen in illa notanda, non est vsus antonomasia vates, quinimmo explicuit illam dicens, Ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Cum ergo in altera æra nullum addiderit caput, sed potius per antonomasiam illud reticuerit, signum est aliquid esse multo nobilius, & notius transmigratione regis Iudæorum: Huiusmodi autem caput nullum potest inueniri apud eam Rempublicam. Quare inueniendum est in Chaldæorum Monarchia.

Propositio secunda. caput huius computationis fuit ab exordio Monarchiæ Nabuchodonosor.

Asserimus secundo Id caput æræ, qua vsus est Propheta, esse primum annum Monarchiæ Nabopol Assar, seu Nabuchodonosor senioris patris magni illius, qui abduxit Ioachin captiuum, ab hoc enim anno, publica auctoritate, noua æra instituta est, atque ab Astrologis Chaldæorum perpetuo obseruata, vt est videre in constructione magna Ptolemei, qui eorum calculos imitatus, regnorum Cambysis Persæ, Darij Histaspis: atque Hadriani Imperatoris Romani annos numerat à Nabopol Assaris imperio, qua computatione nulla potest reperiri vel certior, vel antiquior, vtpote quæ perpetuo cælorum motu quotidie stabiliatur, & confirmetur. Porro de hoc Nabopol Assar sic scribit Iosephus ex Berosо. Audito autem, Pater eius Nabul Assarus, quod Satrapa constitutus in Aegypto, & Syria inferiore, & Phœnicia rebellaret: cum non valeret iam ipse labores ferre, tribuens filio suo Nabuchodonosori ætate valenti partem quãdam exercitus, contra eũ misit. Nabuchodonosor autem cum Satrapa desertore congressus, prouinciam, quæ ab initio eorum fuerat, ad proprium reuocauit imperium. Eodem vero tempore contigit patrem eius Nabul Assarum, cum ægrotasset in Babylonia ciuitate defungi: qui regnauit annis nouemdecim. Nabuchodonosor autem non post multum tempus mortem patris cognoscens, & negotia Aegyptiaca disponens, reliquarumque prouinciarum, & captiuos Iudæorum, & Phœnicum, & Syrorum, qui in Aegypto fuerant, commendans quibusdam amicis, vt cum exercitu, & impedimentis perducerentur ad Babyloniam, ipse cum paucis iter aggressus per desertum Babylonem venit, reperiensque cuncta à Chaldæis dispensari, seruatumque regnum ab optimatibus eorum, dominus factus est totius paterni principatus. hucusque Berosus apud Iosephum. Idem relatus ab eodem Iosepho vocat hunc Nabuchodonosor, facitque patrem alterius Nabuchodonosoris. Ptolemeus autem vocat illum Nabopol Assar patrem magni Nabuchodonosoris. Ex quibus patet Nabul Assarũ multis retro annis ante filij Nabuchodonosoris regnum fuisse Monarcham totius Asiæ & Aegypti, illique paruisse Babylonios, Assyrios, atque Aegyptios (vt latius in nostra Chronologia ostendimus) Iure igitur ab eius imperij initio æra instituta credẽda est, qua Babylonij Astrologi sunt vsi, vt in Ptolemeo videre est, & qua eius temporis scriptores publica instrumenta notabant, & eos imitatus Propheta noster, ab eadem Vaticinij sui tempus duxit, cum ait, *In trigesimo anno*. Subaudi imperij Nabul Assaris. sed hæc in Chronologia differuntur fusius. Fauet huic sententiæ, Prophetam apud Babylonios hæc scripsisse, atque adeo Chaldæorum se consuetudini accommodasse: quemadmodum postea fecerunt Daniel cap. 2. 7. 8. 9. & 10. Aggæus etiam, & Zacharias, atque Esdras. Denique Nehemias, qui omnes, vtpote subditi Babylonijs, vel Persis, eorum regum annalibus sua instrumenta communiunt, dicentes. *Anno secundo Darij. Anno primo Cyri. Anno septimo,* vel *vigesimo Artaxersis &c.*

Prophetæ alij computãt ab annis regum externorum. *Dan. capitibus 2. 3. 8. 9 & 10. Aggæus. Zaccharias. Esdras. Nehemias.*

In quarto. Videlicet mense; quemadmodum ex presserunt Septuaginta: solent enim Hebræi per intellectionem subaudienda reticere vocabula hæc, mensis, annus, dies. Hieronymus hoc loco scribit quartum mensem respondere nostro Ianuario, sensisseq. videtur eũ mensem esse quartum anni Georgici, seu politici, qui ab Octobri ordiebatur, non vero sacri, qui ab Aprili nostro incipit ex præcepto Domini. *Hic mensis* (Nissam) *vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni*. Hieronymum secuti sunt iuniores alij, qui pro mense quarto interpretantur Thebeth, qui respondet nostro Ianuario. Verum nos contra sentimus, mensem quartum Ezechielis esse, Thamuz, qui respondet stro Iulio. Cuius rei gratia nomina mensium Hebræorum hic recensere visum est, sunt autem qui sequenti tabella continentur.

Prophetat Ezechiel mense Thamuz, qui respondet lunationi nostri Iulij.

Hieron. hic. Exod. 12. ℣. 2.

TABVLA CONTINENS ORDINEM nominaque mensium Hebræorum nostris respondentium.

Primus.	*Nissan.*	*Aprilis.*
Secundus.	*Iiar.*	*Maius.*
Tertius.	*Siuan.*	*Iunius.*
Quartus.	*Thamuz.*	*Iulius.*
Quintus.	*Ab.*	*Augustus.*
Sextus.	*Elul.*	*September.*
Septimus.	*Tizri.*	*October.*
Octauus.	*Marchesuan.*	*Nouember.*
Nonus.	*Chisleu.*	*December.*
Decimus.	*Thebeth.*	*Ianuarius.*
Vndecimus.	*Sabath.*	*Februarius.*
Duodecimus.	*Adar.*	*Martius.*

HAEC est dispositio anni sacri, qua vtuntur Prophetæ, & Scriptores sacri, vt patet apud Zachariam. *In die uigesimoquarto, undecimi mensis Sabath.* & alibi. *In quarta mensis noni, qui est Casleu.* & apud Esther. *In mense decimo, qui uocatur Thebeth.* & alibi. *Mense primo, cuius uocabulum est Nissan.* & iterum. *Erat tempus tertij mensis, qui appellatur Siuan.* & tandem. *Decimaquarta die duodecimi mensis Adar.* Eadem serie computant, & interpretantur computationes sacræ scripturæ Hebræi expositores, vt patet in eorum Commentarijs, & Chronologia Hebræorum. Idem etiam sensit Hieronymus. nam decimum mensem interpretatur Thebeth, Latinis Ianuarium. Idemque capite trigesimo tertio sequenti significat. Hoc autem capite non ex sua mente locutus est Hieronymus, sed secundum Orientalium, & vulgi computationem, quartum mensem respondere Ianuario nostro dixit: quod fecit indulgens nimium allegoriæ, quam tractabat de baptismo Christi celebrato in mense Ianuario, alioqui nouerat, & nobis tradiderat Magister Hieronymus numerum mensium exordiri a mense Nissan apud sacros Scriptores. Mensis itaque quartus Ezechieli est Thamuz

Zachar. 1. & 7. Ester 2. et 3 & 8. atque 14.

Hier. super Ezech. 29. & 33.

Mens Hieronymi sententiæ nostræ congruit.

Ioseph. li. 1. contra Appio. libr. 10. ant. cap. 12. Ptolem.

Ptolem. constr. magna.

Ioseph. li. 1. cont. Appi.

muz, qui respondet nostro Iulio,& ex parte Iunio. A

Nomina mẽsium quãdo cœperint.

In quarto. Rogabis. Quorsum ab ordine mensęs Hebræorum sumunt appellationes, quandoquidem propria habent nomina, quibus discernantur,scilicet Nissan, Thamuz &c? Respondeo ea nomina Chaldaica esse, vt omnes fatentur, & ipsorum ethymologia clamat. Quare non nisi post captiuitatem Babylonicam a sacris Scriptoribus vsurpata noscuntur. Sed vrges, nam in libris Regum dicitur. *In mense Zio, ipse est mensis secundus.* & iterum. *In mense Bul.ipse est mensis octauus.* & alibi. *In mense ethanim, ipse est mensis septimus. Quinimmo tempore Mosis erat nomen* mensis primi Abib, ait enim. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* & alibi. *tempore mensis nouorum.* Vtrobique habetur Hebraice Abib. Respondeo, probabile B esse menses omnes proprijs nominibus olim appellatos, quæ tamen non expressere sacri historici, nihilominus nomina sortitos ab ordine, vt expleretur Domini iussio. *Hic mensis vobis principium mensium primus erit in mensibus anni.* neque enim ille primus dici posset, nisi sequens appellaretur secundus, subsequens, tertius, &c. Et fortasse celebriores menses proprijs nominibus gaudebant, ceteri non item. Vt apud Romanos videmus factitatum,de quorum mensibus Ouidius.

3.Reg.6.℣.1.

3.Reg.8.℣.2.

Exod. 13. ℣.4.

Exod. 23. ℣.15.

Ouid.1.Fast.

Tertius a senibus,iuuenum de nomine quartus.
Quæ sequitur,numero turba notata fuit.

Scilicet tertius dictus est Maius a maioribus, quos vocat senes, quartus Iunius a iunioribus, reliqui numeris distinguuntur,nempe Quintilis,Sextilis, C September, October &c.

Quid significet in medio.

Cum essem in medio captiuorum. Idest, versarer inter captiuos. Tale est illud. *Anathema in medio tui.* atque illud. *Tollebat arietem de medio gregis.*neque enim locum medium præcise notat hæc phrasis, sed unum inter multa, vel ex multis. Itaque Vates se profitetur captiuum cum reliquis captiuis versantem. Theodoretus. Pius cum impiis erat, cum iniustis iustus. Tanta enim Domini benignitas est, vt peccatorum causa suos famulos supplicijs,& calamitatibus afficiat. Origenes. Cum scelerum suorum causa essent Babylonem adducti, nisi iusti quoque fuissent cum illis admisti, nullum fuisset reliquum peccatoribus remedium. Fuit igitur hoc ineffabilis Dei bonitatis. non enim prorD sus peccatores deserit, sed eos per sanctos suos inuisit,de quibus dictum est. Vos estis lux mundi, & sal terræ, &c. Eadem prouidentia effectum est, vt principes viros,qui in diebus Ioacim translati sunt Babylonem, comitaretur Daniel; atque cum reliquiis Iudæorum,qui manus Nabuchodonosoris effugerant,remaneret Ieremias.vt scilicet exules sua præsentia solarentur, & doctrina sua continerent in officio. Qui autem fuerint isti captiui, & quo tempore abducti,versu secundo tractatur.

Ioshue 7. ℣. 13.

1.Reg. 17. ℣.34.

Theodor.

Origenes.

Dan.1.℣.6

Ierem.34.

Iuxta fluuium Chobar. Hieronymus videtur legisse Chobad כבד, non chobar כבר, quia interpretatur,graue. Verum in septuaginta χοβάρ legimus, & in Hebraicis, atque latinis codicibus vniuersis per ר, r, in fine scribitur, כבר Chobar:significatque copiosum, abundantem,nimirum ab aquarum abundantia nomine accepto. quamuis aliter scripserit Plinius. Sunt qui asserant Euphratem Chobaris præfecti opera diductum vbi eum diximus findi,ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret. Ab Assyrijs vero vniuersis appellatur Almarcar, quod significat regium flumen. Hæc Plinius. Vbi corrigendum est nomen Almarcar, & legendum Nehar malcha נהר מלכא quod est regium flumen interprete ipso Plinio, qui si sub nomine regij fluminis intellexit, vt vero simile est, fluuium Chobar, non iam ab aquarum copia, sed ab ipso præfecto Chobarè nomen sensit accepisse. Eundem fluuium appellat Chaborras Ptolomæus dicens, Fluuij vero per regionem fluunt ex dictis montibus proruentes, cum alij,tum qui Chaborras appellatur. Eiusdem meminit etiam Strabo,qui eum alio nomine vocat Aborram:atque Ammianus Marcellinus.

Plin. lib.6. nat.hist.c.26

Ptolem. lib. 5.c.18. Strabo.li.16 in 4.Tabula Asiæ. Ammianus

Qui quidem non bene fecerunt distinguentes regium flumẽ a Chaborra. nam idem esse videtur flumen seu ramẽtum Euphratis,dictum quidem Chobar, aut Chobarras a præfecto: Fluuius vero regius ab ipso rege Babylonis, cuius iussu diductum fuit.

Ergo secus fluuium Chobar assignatum est domicilium Iudæis non procul ab Vrbe Babylonis. nam propterea ipsorum nomine canit Psaltes.*super (iuxta) flumina Babylonis illic sedimus,& fleuimus.* Verum tamen separatum erat ipsorum domicilium a ciuium habitatione. etenim, vt notauit Polychronius,indigenæ non admiscebantur Hebræis, immo eorum etiam, quippe mancipiorum, consuetudinem auersabantur. Fortasse iniunctum est illis, vt regios hortos ad fluminis ripas consitos excolerent: vel vt muros, & ceteras vrbis munitiones extruerent,quas memorat Berosus, apud Iosephum a Nabuchodonosore factas ex manubijs excisae Ieru salem.Non secus accidit Israelitis, quos collocauit Salmanassar in Hala, & Habor fluuijs Gozan in ciuitatibus Medorum.atque Danieli, qui ad Tygrin fluuium visionem accepit.

Psal.136.

Polychr. in catena.

Ioseph.li.1. cont.Appi.

4.Reg.18. Dan.10.

Aperti sunt cæli. Aërium hoc firmamentum circa terræ globum expansum vocat sacra scriptura cælum, Græci æthera appellant. Aethera vero discindi,vel discedere cælum apud Poetas hyperbolice,est fulgurare, Vergilius:

Quomodo aperiantur cæli.

Verg.9.Aeneid.

Vnde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discedere cælum
Palantesque polo stellas.

Siluius Italicus.

Ruptoque polo micat igneus æther.

Siluius Ital. li.1.

& Statius.

Necnon abrupta tremiscunt
Fulgura,& attritus subita face rumpitur æther.

Statius.

Nec dissimili tropo vtitur Ioannes. *Ecce ostium apertũ in cælo.* & Matthæus. *Cæli aperti sunt super eum.*& idẽ Ioannes. *Stellæ de cælo ceciderunt super terram.*&, *cælum recessit sicut liber involutus.* Cælum comparat membranæ discissæ, cuius vtraque medietas recedit,& conuoluitur.quale est illud Isaiæ. *Tabescet omnis militia cælorum, & complicabuntur sicut liber cæli.* hoc est, coruscationum ui discindi videbitur cælum,& non secus atque ruptum volumen pergamenę cartæ in aduersas partes reuolui.Idemque valet, cadere stellas, atque tabescere cælorum militiam. nimirum quod in Psalmo dicitur. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* nanque fulgetra vulgaribus hominibus videntur quasi stellæ de cælo euulsæ in terram ruentes. Qua quidem locutione significat Vates Dei ad terram descendentis vim, impetum, & potentiam,quippe cuius quadrigæ stridenti non solum cælorum patentes portæ exitum aperuerint liberum, sed cælum ipsum disruptum cesserit. Hoc ipsum eadem cum exornatione significauit Diuus Petrus. *Aduenict autem dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa uero calore soluentur.* Hoc est, præ timore seueriſſimi Iudicis cæli contremiscent, & quasi fulmine tacti scindentur medij, atque huc, illuc diffugientes veluti euanescent. nam hyperbolica locutio est, cuius sensus grammaticus fortasse frustra inue stigatur. Senſus itaque præsentis versus simpliciſſimus

Apocal. 4. ℣. 1.

Matth. 3.℣. 16.

Apocal. 6. ℣.13.

Isaiæ. 34. ℣.4.

Psal.76.℣. 19.

2.Petr.3. ℣.10.

mus est. Vate spectante totum aërem crebris fulguribus irradiatum fuisse, sed media sui parte tam splendenti luce completum, vt cælum discissum videretur. Illud non est vsquequaque exploratum, an imaginaria tantum visione, an etiam corporeis oculis intuitus sit Vates quæ narrat. Neque enim repugnat corporalem visionem fateri: neque vero est necesse, cum in phantastica omnia verificentur.

An imaginaria, vel corporea fuerit Ezechielis visio.

Et vidi visiones Dei. Quidquid præstans est, & excellens, efferunt Hebræi per patrium casum nominis Dei, loco superlatiui, quo ipsi carent. Vnde A *Cedri Dei*, sunt proceræ B; *montes Dei*, excelsi: C *Niniue Ciuitas* Dei, *magna*, vt hebraice habetur: id est, amplissima, frequentissima. Sic ergo visiones Dei, erunt admirandæ, magnificæ, & vere diuinæ. Sed quid est, quod secus aquas fluminis Ezechiel, atque Daniel vident visiones? An quia Spiritus sanctus, qui prophetas erudiebat, comparatur aquæ, vt sensit Apollynaris? An quia omnium hominum salus in hac visione promittebatur? nam aquæ multæ populi multi sunt: vel fidelium per aquam regeneratio, vt sentit Theodoretus? An quia suaui murmure præterlabentis aquæ, quasi musica Elisei, animus Prophetæ permulcetur, atque supernæ visitationi idoneus redditur? An forte quoniam ad fluminis oram pernoctabat Ezechiel in oratione Dei, loci videlicet amœnitate, & silentio inuitatus? Etenim hæc visio, non nisi noctu oranti ostenta videtur: neque enim fulgura interdiu apparere satis possunt, neque noctu secus flumen otiabatur sacerdos Dei, sed pro contribulibus orat.

De acceptione, huius vocis, Dei.

A *Psal. 79. ℣. 11.*

B *Psal. 35. ℣. 7.*

C *Iona. 3. ℣. 3.*

Quare iuxta fluuios videant prophetæ.

Apolly.

Theodor.

4. *Reg. 3. ℣. 15.*

II

In quinta mensis. Scilicet die. fidelis historicus non tantum anni, & mensis, sed etiam diei meminit, in qua ad propheticum munus assumptus est.

De transmigratione Babylonis.

Ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Reges Iuda filij Iosiæ quinquies captiui ducti sunt a barbaris, semel in Aegyptum, quater Babylonem. quinque igitur fuerunt commigrationes, vel captiuitates Regum Iuda. In Aegyptiaca captus est Ioachaz filius Iosiæ tertio mense regni sui, in cuius locum suffectus est a Pharaone, qui patrem Iosiam superauerat, Eliacim, vel Ioacim. Ex Babylonicis autem in prima abductus est iste Ioacim tertio anno regni sui a Nabuchodonosore rege Babylonis. Sed deinde restitutus est in regnum sub vectigalis fœdere. Soluit tributum tribus annis, post rebellauit. Quare bello appetitus a Babylonio, & captus anno vndecimo regni, proiectus est bestijs. Principes autem regni, atque robur exercitus in Babylonem migrarunt: de Iuda quidem tria millia, vt Hebræi tradunt: de reliquis Tribubus septem millia. Tertia contigit post tres menses; nanque Babylonius accepto nuncio quod res nouas moliretur Ioachin filius Ioacim occisi, quem patris loco substituerat in regnum, Hierosolymam obsedit. Iuuenis autem timens sibi a Babylonio, sponte se dedit illi cum matre, & proceribus aulæ egressus ad castra. Hunc comitatus est Ezechiel, & cum ipso Babylonem migrauit, vt ipse aperte profitetur. *in vigesimoquinto anno transmigrationis nostræ.* abducti sunt autem simul ad decem millia Iudæorum, vt patet loco citato. creatus est a Babylonio rex Mathanias patruus Ioachin, quem vocauit Sedechiam, nomine scilicet nouo in signum dominatus impositi. Hic fœdere & iureiurando, quo astrictus fuerat, rupto, tributa negauit Babylonio in Aegyptij ope confisus. Sed ille anno octauo Sedechiæ Hierosolymam obsedit, nec multo post Aegyptio subeunti, vt suppetias ferret fœderato regi Hierusalem, occurrit, Pharaonemque fugauit. Rursus secunda obsidione cingit Vrbem anno nono Sedechiæ, atque vndecimo disruptam obtinet & inflammat, abductis multis millibus captiuorum, vt locis citatis, & alijs Ieremiæ late narratur. Ex his captiuitatibus aut transmigrationibus, postrema dici solet desolatio, quod in ea diruta est Vrbs, & Templum cum regia solo æquata. Penultima antonomaticῶs appellatur transmigratio à D. Matthæo. *Post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.* Huius meminit in præsenti vates noster, illamque computationis suæ facit caput, quippe quæ per se celebris fuerat, & ad ipsum magnopere pertinebat.

4. *Reg. 23.* 2. *Paral. 36* *Dan. 1.*

4. *Reg. 24.*

2. *Paral. 36* *Ierem. 22.*

4. *Reg. 24.* 2. *Paral. 36* *Ezech. 40. ℣. 1.*

Ierem. 34. & 52.

Matth. 1.

III

Commendatur prophetia hæc.

Factum est verbum Domini ad Ezechielem. Diximus in Commentario Isagogico verbum pro visione vsurpari in sacris literis, & visionem pro verbo. quia scilicet perinde est ostendere rem, communicata luce qua intelligatur, atque verbum facere. Item perinde est reuelationem intellectui communicare, atque rem, de qua agitur, demonstrare phantasiæ: qua ratione verbum sibi factum esse scribit propheta, visionem sibi communicatam intelligens: vel potius vt ait Polycronius, vt significet non visiones tantum contineri in libro, sed etiam probationes, ac demonstrationes prophetiæ, quas non sua efficit auctoritate, sed iussu diuino. Chaldæus. factum est verbum prophetiæ à facie Domini.

Polycron in catena.

Chaldæus.

Filium Buzi Sacerdotem. Personam ait Polycronius, à parentum appellatione, & sacerdotio describit, & commendat.

Et facta est super eum ibi manus Domini. Chaldæus. & resedit super eum ibi spiritus prophetiæ à facie Domini. Theodoretus. Diuini Spiritus efficaciam ita vocauit. Et merito, quoniam manus symbolum est vis & energiæ, quia scilicet manu solemus vires exercere, & manus Domini erit virtus præpotens, & spiritus efficacissimus. Fieri autem manum Domini super aliquem est ostendisse in illo Deum suam potentiam, vel puniendo, vt in Actis Apostolorum. *Ecce manus Domini super te, & eris cæcus*: vel communicando illi energiam, seu Spiritum diuinum, quo indutus admiranda, & vere diuina vel loquatur, vel faciat. vt ibi *Manus Domini facta fuerat super Eliam, accinctusque lumbis currebat ante Achab.* & ibi. *In Iuda vero facta est manus Domini, vt daret eis cor vnum, vt facerent iuxta præceptum Regis.* id est, admiranda Dei virtus enituit in eorum cordibus permouendis, atque iterum. *Cumque caneret Psaltes facta est super ipsum manus Domini, & ait.* Idem Ezechieli accidisse videbimus tertio capite, & trigesimo tertio, & in duobus prioribus locis, manus Domini est impulsus diuinus ad operandum: in reliquis vero ad loquendum Dei nomine arcana cælestia. Quomodo in præsenti vsurpatur.

Quid significet manus domini.

Act. 13. ℣. 11.

3. *Reg. 18. ℣. 46.*

2. *Paral. 30 ℣. 12.*

4. *Reg. 3. ℣. 15.*

IV

De variis acceptionibus ventus & turbinis.

Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. Septuaginta, ventus auferens aut extollens. Aquila apud Hieronymum. ventus turbinis. Symmachus, & Theodotion. flatus ac spiritus tempestatis. Theodoretus ex Symmacho. impetu flans. Ventus itaque vehemens erat, & concitatus, qui Dei indignationem repræsentabat, quod nobis detexit Ieremias. *Ecce turbo dominicæ indignationis egreditur, & tempestas erumpens*, vel turbo se se intorquens. & Isaias.

Ieaem. 23. ℣. 19. *Isai. 30 ℣. 27.*

Ecce

Isa.30.℣.3. *Ecce nomen Domini uenit de longinquo, ardens furor eius & grauis ad portandum:* vultus eius ardore intolerabili: *labia eius repleta sunt indignatione:* fremitu: *& lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius uelut torrens inundans.* Idemque reperies in eodem propheta. *spiritus à facie mea egredietur, flatus ego faciam.* hoc est quod dixit Ieremias. *effudit quasi ignem indignationem suam.*

Isa.57. ℣. 16.

Iere.2.℣.4

Quid significet regio Aquilonis.

Ab Aquilone. Non indignationem solum, sed etiam diuinæ seueritatis certissima signa ostendit turbo à plaga Aquilonari profectus, in qua scilicet iacebat Babylon Hierosolymorum æmula, & diuinæ iustitiæ vindex, quasi vis venti ab Aquilone significet Babyloniorum impetum, vt sentit Theodoretus, hoc enim portendebat *olla succensa*, quam vidit Ieremias, *cuius facies à facie Aquilonis*, nimirum *quod ab Aquilone panderetur omne malum super omnes habitantes terram.* vt ipse Deus interpretatus est. Porro ex ea olla feruenti flatus iste indignationis excitatus est. ex illa scilicet feruenti bili in Dei pectore recocta ebulliuit iste furor. Cadit autem bene vt ab Aquilone Dei furor efferuescat, quoniam ea plaga læua mundi regio est, vt Auster dextra, anterior vero facies oriens, occidens posterior. In Theologia autem Chaldæorum læua manus, est ea in Deo vis, vnde dura & castigantia succedunt: dextera vero, diuinæ opis & fauoris symbolum. Quare cum Dominus ad legem ferendam descendit, ab Austro visus est venire, vt Habacuc decantat. *Deus ab Austro ueniet.* de Theman venit, *& sanctus de monte Pharan.* vterque enim mons Australis erat respectu Hierusalem, atque castrorum Israel. Sicut ergo tunc ab Austro promittebat Israelitis præsidium, sic modo ab Aquilone eisdem minatur excidium.

Ierem.1.℣ 13.

Ibid. ℣.14.

Quid dextra quid læua manus significent.

Habac.3.℣ 3.

Qualis nubes fuerit.

Et nubes magna. Solet nubes tenebris offundere terram & procellam secum conuehere grandinis, vt nubes ista procellosa significet quod est apud Sophoniam primo. *Dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.* Scholiastes aliter. Nubes figuram habebat vehiculi Dei.

Sophon. 1. ℣. 15.

Et ignis inuoluens. Vel se se reciprocans, flammarum scilicet volumina sese per totam nubem insinuantia. Septuaginta. & ignis fulgurans. non solum enim intus nubes erat ignita, sed exterius cuomebat fulgetra, & fulmina iaculabatur. Hieronymus inuolutus ignis monstrat ventura supplicia, & captiuitatis mala. Theodoretus. Maxima nubes. hastarum, & iaculorum, omnisque generis telorum copiam, & quasi inundationem significat. Ignis vero fulgurans nõ solum in cussum terrorem. sed etiam Vrbis demolitionem ab igne profectam.

Hieron. Theodor.

Et splendor in circuitu eius. Nubis scilicet. tota enim nubes splendore quasi Iridis exterius irradiabatur. Theodoretus. splendor in circuitu significat Dei gloriam, quæ se in supplicio ostendit. Polychronius. splendor in circuitu, Dei præsentiam docet. Scholiastes. splendor est quasi domicilium Dei, qui lucem habitat inaccessam. De qua re in fine capitis.

Theodor. Polychr.

Scholiast.

Et de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis. Hebraice. De medio ignis tanquam oculus Hasmal. oculus autem pro visione, & vtrunque pro re visa sumitur frequenter, vt in Apocalypsi. *Similis uisioni smaragdinæ*, id est, speciei, aspectui smaragdi. & in Numerorum libro. Oculus eius sicut oclus chrystalli. Vulgatus vertit doctissime. *coloris Bdellij.* Sed de oculo, & electro inferius.

Apocal. 4. ℣.3.

Numer. 11. ℣.7.

V

Et in medio eius. Scilicet ignis, vt ex generibus vtriusque in Hebræo certum est.

Similitudo quatuor animalium. Hieronymus. Similitudo, non natura, quattuorque animalium, quæ postea dicuntur quadriformia. Theodoretus. Quis autem poterit reuelationem aperte declarare, cum ipse Propheta in eius enarratione defatigatus fuerit? Non enim simpliciter quattuor se animalia conspexisse dixit, nec item similitudinem animalium, sed tanquam similitudinem quattuor animalium; ita vt perspicuum sit non vidisse diuinos prophetas ipsas eorum, quæ cerni nequeunt, naturas, sed similitudines, & formas. Narrat igitur nobis etiam conspectorum à se animalium figuras. Polychr. Ostendit Propheta per visum vniuersalem prouidentiam, neque templo circumscriptum numen: quod non solum Hierosolymis potestatem habeat, neque in Iudæos tantum dominetur, sed etiam gentibus imperet, earumque sit effector, & dominus, & rector. Scholiastes. Per quattuor autem animalia inuisibiles significat exercitus, vt Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes. Per quattuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus. Verum sententiam Græcorum super his animalibus narrauimus in Commentario. Vbi etiam ostendimus nostram in animalium significatione opinionem conformem esse Græcorum expositioni, nimirum illis repræsentari diximus Archangelos Ecclesiæ protectores, Deo assistentes. ipsiusque triumphi, quem de Aegypto egit, stipatores.

Hieron.

Theodor. Variæ patrũ sententiæ de modo & significatione visionis.

Polychr.

Scholiast.

Et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis. hoc est, animalia effigiem habebant humanam totius corporis dispositione, tametsi aliorum animalium insignibus essent vestita. Vnde Theodoretus. Formam igitur eorum, quæ conspexit rectam esse ait, & homini similem, & vnumquodque quadruplici facie. Apollynaris. Speciem oculis obiectam rectam esse ait, & homini similem. & anteponit quidem humanam figuram, quod habeat imaginem Dei, & hac potissimum exprimat diuinas virtutes, quæ etiam sunt Dei imagines. deinde addit etiam animalium irrationabilium, quæ vidit, similitudinem, atque hæc neque naturalia quidem, sed naturales proprietates per similitudinem ostendentia. Hæc notent, qui animalia Ezechielis somniant in effigie bouis, aut leonis, aut aquilæ, & dicant quomodo ijs formis referri possint diuinæ virtutes, quæ Deo assistunt. Certe Græci quattuor animalia erecto corpore quippe humano constituunt, deinde aliorum animalium similitudinibus induunt, quod & nos fecimus. sed de his infra.

Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni. Scholiastes. per quatuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat. Deus, obserua formas reddidisse pro faciebus, non capita, vt nostrates fere intelligunt. Vnumquodque enim vuico tantum capite, vnicoque vultu erat præditum, quaternis autem formis animalium insignitum. nam facies hoc loco forma est, seu figura, aspectus similitudo, non vultus, vt late monstrabimus in prima parte Commentarij sectione tertia. Vbi etiam fusius prosequemur significationem facierum quattuor, esse quattuor trophæa redemptoris Israel. De numero autem pennarum vide sectionem Commentarij sequentis.

VI

Pedes eorum pedes recti. Septuaginta. Crura eorum recta, & apte quidẽ: nam & infra manus posuit Vates pro brachijs, quæ eminebãt sub alis. Crura ergo

VII

recta, quod attinet ad ideam, significant humana esse crura non quadrupedum, quæ recuruos poplites habent. Alij interpretantur sine poplitibus,& sine genibus: quod abſit.etenim similitudo perfectissima hominis in eis erat:membra proinde omnia humano corpori conuenientia habebant, nisi quod calceos gestabant vituli, thoracem leonis, alas vero Aquilæ. Atque hæc de idea animalium. Quod vero pertinet ad significationem symbolicam,crura recta,inquit Scholiastes, illa cum timore stare significat: videlicet quia nec sedebant, neque genuflectebant, sed cruribus rectis insistentia aurigæ spectabant nutum. Superbus ille sedere voluit coram Deo,propterea deiectus est *sicut fulgur de cœlo cadens.* A *Ego sum* ait Raphael *unus ex septem, qui astamus ante Dominum.* & de familiaribus B Salomonis Regina Sabæ. *Beati uiri tui, & beati serui tui, qui stant coram te semper.* quia proprium est familiarium, & stipatorum astare Principi;Principis vero sedere. Hoc ergo significant crura recta assiduam supernorum virtutum assistentiam coram Deo cum timore, & reuerentia coniunctam.

Isai. 14. ℣. 15.
*Lucæ.*10. ℣. 18.
A *Tob.* 12. ℣.15.
3. *Reg.* 10. ℣. 8.

Facies vitulina significat sacrificium Christi.

Et planta pedis eorum quasi planta pedis uituli. Hæc est vituli facies toties repetita. Vngulæ scilicet bifidæ pedibus iuuenis insertæ, quibus ostendebatur symbolice vnum ex quatuor trophæis redemptoris. videlicet ministerium sacrificale, quo mediante & populum veterem de Aegypto, & vniuersum mundum à Diaboli tyrannide redemit, qui quadrigam moderatur Iesus Christus, vt dixi- C mus supra. representatur secundario principum & præsidum Ecclesiæ quale sit futurum ingenium, & mores, de quibus inferius, ad caput decimum.

Et scintillæ quasi aspectus æris candentis. Quas scilicet vibrabat fornax accensa, in animalibus ipsis repercussæ coruscabant quasi æs vel chalybs candescens, aut fulgurans, vt vertunt septuaginta.

VIII *Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus.* Hebraice in quattuor quadraturis. Chaldæus, in quattuor lateribus, subaudi currus,ex sequentibus versibus, ac si dicat, singula animalia eorum, quæ erant in quaternis lateribus currus, habebant sub alis bina brachia, & manus binas ad instar hominum, hoc repetit infra. dicens. D

Infra cap. 10.℣.8. *Apparuit in Cherubim similitudo manus hominis.* Theodorus. Manus sub alis, inuisibilis, & varia Dei energia, nam alibi manum appellat efficacitatem.

Et facies, & pennas per quatuor partes habebant. Hebraice sicut supra in quattuor quadratis,vel angulis, id est, singula ex quaternis animalibus habebant facies multiplices, & multiplices alas, facies vocat,vt supra similitudines habitus.

IX *Iunctaque erant pennæ eorum alterius ad alterum.* Videlicet quando explicabantur ad volandum.

Quid doctores sentiant & quid sentiendum significari hac phrasi.

Non reuertebantur cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. Verbum Hebræum, Chaldæum, Græcum, & Latinum, Reuerti, duo potest significare, Alterum est circumuolui, E regredi, Alterum retrocedere. Sed secunda pars versus satis aperte indicat in secunda acceptione vsurpandum. hoc sensu. Non retrocedebat hæc quadriga, vt solent ceteræ tractæ a curru, & onere præsæ, sed potius recta gradiebatur e regione faciei suæ, siue antrorsum, nunquam uero retro trahebatur.Sanctissimus Cyrillus. Non flectebantur ad nos, sed rectam, & quæ eos decet insistunt viam. Polychronius. Immutabilem in ministerio mentem obtinebant non conatu iussa facientes. Apollynaris. Motus Dei est immutabilis, & sine pœnitentia. Hic auctor meo iudicio collimauit scopum. nam illud significat progressus sine retrocessione, *Triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur.*

Cyrillus.
Polychr.
Apollyn.
1. *Reg.* 15. ℣.19.

X Facies non dextra & sinistra, locorum diuersitate.

Similitudo autem uultus eorum facies hominis, & facies leonis, a dextris ipsorum quattuor: facies autē bouis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quattuor. legendum est, Facies Aquilæ ipsorum quattuor cum textu Hebræo, Chaldæo, Græco,Septuaginta, & Latinis correctissimis,Complutensi, atque Regio, sine particula,desuper, quæ additur post vocem Aquilæ in aliquot codicibus latinis. Hoc loco dextra, & sinistra non sunt accipiendæ exacte pro latere dextro, aut sinistro, teste Hieronymo in hæc verba. In quo obseruandum est, quod nequaquam, vt supra dicitur, facies hominis, & facies leonis a dextris quattuor, & facies vituli a sinistris quattuor, &c. Vt videlicet alia a dextris, alia a sinistris esse credatur, sed omnium æqualis ordo describitur dicente scriptura,*quattuor facies habebat unum, facies una,facies Cherub,& facies secunda, facies hominis, & in tertio facies leonis,& in quarto facies Aquilæ.* Vt prima & secunda, & tertia, & quarta facies non locorum diuersitate dextri, aut sinistri,sed uno per gradus ordine describatur. Hæc Hieronymus. Ex quibus verbis constat idem esse a dextris, & a sinistris, ac si diceret, hac, illac. Vt hæc animalia varijs aspectibus referrent hinc hominem, illinc leonem, hac vitulum, illac aquilam. Similis idiotismus est in Genesi. *Vniuersa terra coram te est, si tu dexteram tenueris, ego ad sinistram pergam,*id est,si tu hac ieris,ego illac discedam.& in Deuteronomio. *Nō de clinaueris ab eis nec ad dextram nec ad sinistram,* ideſt, vltro, vel citro, hac uel illac.

Hieron. super Ezech. 12.

Gen. 13. ℣. 9.
Deut. 28. ℣ 14.

XI Facies & pennæ pro eodē sumuntur.

Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Manifestum est ex hoc versu facies non significare ora. Nam cum quaternæ fuerint facies singulis, incertum erat quænam earum facies esset extenta superne, quæ contra deorsum, sinistrorum, & dextrorsum essent conuersæ. Præterquam quod facies anterior, & os non bene dicitur extendi.Loquitur ergo de pennis, quas diximus uocari facies aquilæ. Atque illud(&)non coniungit sed declarat. Quasi dicat.Facies eorum, pennæ,inquam,eorum extentæ erant desuper. Seuerus, multitudines alarum, quæ eleuabantur, celeritatem,agilitatem,mobilitatem, & vim sublimiora petendi supernarum virtutum significat. nam per has corporales ostensiones incorporearum percipimus notitiam.

Seueri sententia de alarum significatione.

Duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum. Id est,binæ, & binæ, vt supra diximus. Dixerat alas desuper extentas habuisse animalia, ne de quaternis illud acciperemus,se explicat, & quasi corrigit in præsenti. non omnes, inquit,extentæ erant,sed binæ singulorum; nam binis operiebant femora. Apollynaris.Requietiones erga Deum. & quæ in illis apparebat agilitas cæli, grata erat. Supernæ virtutes nunquam sunt destitutæ, & nudæ cælesti prudentia, neque vlla subest indecentia propter nuditatem. non sicut homines, qui in extensione ad Deum efferuntur, in suis vero actionibus humiliantur. ideſt homines tametsi cum male agunt humilientur, cum autem Deo appropinquant extolluntur; nō sic Angeli. tunc enim maxime humiliantur, cum Deo sunt viciniores. Seuerus. Facies tegebant ne forte in tantum spectaculum

Apollynaris sententia contra nudas & indecentes figuras effingentes.

Seueri sentētia quare tegunt facies.

culum oculos defigentes ferre non possent, sed medium illum splendorem amitterent, quo eatenus possent frui, quatenus videre potest facies alis cooperta. & hoc centrum quoddam perspicuæ lucis demonstrat.

XII *Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.* Spiritum vocat vim, impulsum, & energiam diuinam animalibus impressam ab superiori auriga, qui flagelli vice, atque habenarum erat animalibus ad progrediendum, vel sistendum, volandum, vel quiescendum; cætera constant ex dictis.

XIII Spiritum vocat quasi habenas & flagellum moderatoris. *Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Significat his verbis obseruasse inter animalia caminum ignis accensum, aut prunarium, quod capite decimo aperte indicat dicens. *Misit manum ad ignem, qui erat inter cherubim.* Ex hac fornace dffusus ignis Cherubinos inflammauerat quasi ardentes prunas, seu faculas, aërem vero ambientem splendore, & fulgetrix compleuerat.

XIIII Reuerti & non reuerti non sunt cõtraria. *Et animalia ibant, & reuertebantur.* Non significatur his verbis oppositum eius, quod dixerat supra. *Non reuertebantur, cum incederent.* Nam illud est non retrocedere in secunda acceptione verbi, quam notauimus: hoc vero secundum primam est hac, illac regredi, circumuolui, flecti motu celerrimo ad nutum moderantis habenas: quo laxante lora procedebant, reducente vero sistebant gradum, flectente voluebantur alio. Scholiastes. Huc illuc agebantur, quia cum concordia cuncta perficiunt. Apollynaris repetit bis, conuerteba ntur, significatque sine labore perficere omnia, & cum fructu non sicut homines, qui defatigati reuertuntur, & sine emolumento.

Supra ℣. 9. *Scholiast.* *Apolly.*

In similitudinem fulguris coruscantis. Parum est inquit candentes prunas, seu faculas accensas vocasse animalia: fulgura corruscantia dixissem rectius. Tantus erat eorum splendor, & celeritas.

XV De forma rotarum iterum. *Cumque aspicerem animalia apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies.* Miror interpretibus tantum negocium feciisse hanc rotam, eius figuram inquirentibus, atque vsum. Nam quidam putarunt sphæricam fuisse, qualem illam depingunt Parisienses typographi. Alij colurum sphæræ fuisse existimant. Verum Ecclesiasticus disertis verbis hanc litem diremit, & disiecit somnia dicens.

Eccleſiaſt. c. 49. ℣. 10.

Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. Nam si currum Ezechiel vidit, ergo rotæ, quas describit, rotæ currus erant, non sphæræ, vt latius infra docebimus. Harum ergo rotarum speciem sibi apparuisse iuxta animalia scribit Vates. Nam quattuor rotæ erant, non vna, & hoc est quod habetur in textu. *habens quattuor facies.* Nam in fonte legimus: ad quadraturam facierum ipsorum, hoc est, ad quattuor angulos, vel ad quattuor regiones, in quibus erant animalia, quod apertius docet infra illis verbis. *Et ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota vna iuxta Cherub vnum*, vel singulæ iuxta singulos. Origenes. Rota est mundus hic, generatio hæc, nos omnes sub rota sumus, qui sub generatione existimus. Scholiastes. Rota est anni orbis, & spirituum periodus. Quod vero ait super terram, significat rotas stetisse sub animalibus supra solum. Nam animalia alis fulta non tangebant vngulis

In Commentario de hac visione Sectione 1. *Ezech. 10. ℣. 9.* *Origenes.* Significationes rotarum ex patribus. *Scholiast.*

A terram. Scholiastes. Rota super terram significat continuationem prouidentiæ Angelorum in homines, de qua re infra.

Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris. XVI De significatione vocis Tharsis. Hebraice quasi species Tharsis, idem habet cap. decimo. Pro qua voce Hieronymus ibi vertit Chrysolithi imitatus Aquilam, Simmachus pro eadem vertit Hyacinthum. Porro vox Tharsis. תרשיש proprium nomen est filij Iauan, filij Iaphet, filij Noe. Hic significat mare altum, & spacioſum, Oceanum scilicet, & Mediterraneum: inde naues Tharsis: Transferturque ad significandam Indiæ regionem auri feracem, quam vocant Ophir. De qua in libris regum, quia marina regio erat, vel potius quia dissita vltra mare altum. Præterea quoB niam mare cæruleum habet colorem, traducitur vox ad significandum lapillum cærulei coloris, qui ponebatur inter alios in pectorali Pontificis. Fortasse iste lapis est quem nos Hispani consona voce Turcheſiam vocamus, est enim coloris marini.

Simmac. Daniel. 10. ℣. 6. *Geneſ. 10.* *3. Reg. 9. ℣. 28. & c. 10. ℣. 11. et c. 22. ℣. 49.* *Exod. 28. ℣ 20.*

Et una similitudo ipsarum quattuor. scilicet rotarum idem aspectus erat, figura, dimensio, & color.

Et aspectus earum, & opera qua sit rota in medio rotæ. Idem repetit capite decimo, quibus verbis nihil nouum significat, vel in auditum, ne diuinantes noua, decipiamur. Sed rotam describit currus, in qua est modiolus in medio radiorum, qui ab ipso procedunt ad canthos, rotamque vocat in medio rotæ ipsum modiolum, qui est in medio radiorum, & canthorum. Exprimit autem tot verbis, & circuitionibus tum animalia, tum rotas, quoniam præ splendore nimio visionis, atque præ stupore vix assequi poterat extrema lineamenta, & vmbras rerum, quæ ostendebantur. Sed, vt earum aspectus, figuras, & species obseruabat nesciens quid illud rei esset, sic in scripta retulit. Et capite decimo, tametsi maiori luce donatus intellexit animalia esse Cherubinos, ceterum non omnino assecutus est vehiculum esse illud, cui insidebat Dominus. Quare rotas currus ea periphrasi circumloquitur, quasi rota in medio rotæ. Apollynaris. Rota ad rotã significat circulationem rerum, quæ in orbem fertur, quæ versatur in principio, profectu, & fine. & tum iudicia, tum misericordiam, quæ a Deo successiue quasi in orbem procedunt. Motus rotæ efficacia spiritus, quia res facile, & suauiter aguntur, & non per vim. idque in originibus, atque progressibus rerum, &c. Scholiastes. Rota ad rotam, tempus a tempestate dependens. Polychronius significat circulos annorum, & temporum periodos.

Huius locutionis rationem reddit. & Græcorũ sententias, de eius significatione enumerat. *Apollyn.* *Scholiaſt. Polychron.*

Per quattuor partes earum euntes ibant. Id est, in quattuor vehiculi lateribus mouebantur motu velocissimo rotæ quattuor. Nam illa geminatio verbi cum participio in sacra scriptura significare solet vehementiam affectus, vel actiones verbi, vt in psalmo. *Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient.* id est, lento gradu procedebant descendentes in Babyloniam, sed exultantes & tripudiantes in patriam remigrabunt. En participia illa exaggerarunt significationem verbi, affectum scilicet tristitiæ in vnis, & lætitiæ in aliis, qui quoniam contrarij sunt, contrarius resultat sensus ex eadem phrasi.

XVII Explicatur phrasis. euntes ibant. *Psal. 125. ℣. 6.*

Et non reuertebantur cum ambularent. eundem potest habere sensum hic versus, quem duodecimus. hoc est, non retrocedebant. Nam hoc solet & bobus, & rotis contingere. Vel fortasse sensus est, Non voluebantur, non circinabant, non agebantur in orbem, sed procedebant ad instar animalium, cui consonat quod supra additur, quasi spiritus vitæ erat in rotis.

XVIII *Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aſpectus.* Hebraice dorſa; vel canthi,& altitudo ſtupenda erat.Quibus verbis ſignificat rotas admirandæ fuiſſe craſſitudinis,atque altitudinis,videlicet, quæ reſponderent magnitudini vehiculi, proceritati quadrigæ, magnificentiæ ſolij, & aurigæ dignitati.

Quid ſignificent oculi rotarum.

Et totum corpus oculis plenum in circuitu ipſarum quatuor. Vox עינים Ghanaijm ſignificat oculum animalis. Et quoniam ex oculo ſplendor, colorumque miſtura gratiſſima cum radijs lucis emicat, transfertur ad ſignificandum quemcunque aſpectum, colorem, & ſplendorem, qui in oculum incurrit, atque in hac acceptione vſurpari in præſenti teſtatur doctiſſimus Rab. Moyſes Aegyptius dicens per oculum ſignificari colorum varietatem collucentem,ſicut ſcriptum eſt. Et oculus eius ſicut chryſtalli.Vbi Hieronymus doctiſſime vertit *coloris bdellij*. Exiſtimo itaque oculos hoſce fuiſſe ſimiles ocellis, quos in caudis pauonum ex lucis, & colorum miſtione factos non ſine voluptate intuemur, quadrantque illorum colores cum hiacyntino, ſeu colore marino rotarum. Sed de oculis late in commentario: vbi ſtellas firmamenti illis ſignificari dicebamus. Seuerus epiſcopus Anthiochiæ ſic intelligit. Oculis vndique plena, & non ex dimidia parte, vt cælum aſtris lucidiſſimis ornatum quaſi floribus,atque hac re oſtendunt ſe vigilare atque illuminata eſſe. Eandem ſententiam fuſius repetit infra,dicens. Et omne corpus earum,& colla,& manus, & pennæ, & circuli, plena erant oculis. Vbi colla legimus, hebraice eſt,terga, vel canthi, vt diximus ſupra. Manus, & pennæ ſunt radij, vt in Malachia. *Sanitas in pennis eius*, id eſt in radijs ſolis. per circulum intelligit ipſum modiolum: Loquitur autem de rotis ſub metaphora animalis tribuens illis corpus, & membra. Quoniam in rotis obſeruauerat non ſecus atque in Cherubinis ſpecies quaſdam quattuor animalium prædictorum,vt dicetur verſibus ſequentibus.

Rab. Moyſes.lib.3.directionum. Nume. 11. ℣. 6.

Seuerus hic. & cap. 10.

Quid manus quid pennæ rotarum ſignificent.

Malach. 4. ℣. 2.

XIX *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur ſimul & rotæ.* Promptum rotarum obſequium in omni genere motus ſignificat.

XX *Quocumque ibat ſpiritus, illuc eunte ſpiritu, & rotæ pariter eleuabantur ſequentes eum, ſpiritus enim uitæ erat in rotis.* Septuaginta pro ſpiritu legunt nubes, quacumque ibat nubes &c.

XXI *Cum euntibus ibant, & cum ſtantibus ſtabant, & cum eleuatis à terra pariter eleuabantur & rotæ, ſequentes ea, a qua ſpiritus uitæ erat in rotis.* Vel ſpiritus animalis. Scholiaſtes. vt oſtendat poteſtatem ſedentis,quam etiam ſignificat per nubem,cum dicit, ſpiritus ſequebatur quacũque nubes volebat,ideſt,ſedens.nam ad nutum regis aguntur. Polychronius. Significat ordinem præclarum rerum viſibilium, & temporum: quæ ac ſi ſenſum haberent parent Dei præceptis. Sic mare terminum ſeruat, nec excedit. Theodoretus. ſignificatur, inquit, inuiſibilis ordo Thronorum rationis particeps, cum dicitur ſpiritus vitæ in rotis, quaſi ſpontaneus & voluntarius eſſet motus, neque enim temo, aut iugum animalibus erat impoſitum, verum præibat quidem nubes, vehemens autem ventus ſequebatur, & diuinum vehiculum per ſe currebat,animalibus præeuntibus, rotis per ſe motis. Apollynaris. Viſio indicat ſubiectos eſſe Deo Angelos tanquam currum ſponte currentem ſub domino ſine habenis, Deumque ſuperuehi omnibus cœleſtibus ſine ſtrepitu, & rigore dominantem. Nam præſidentibus Angelis & aſsiſtentibus,tum orbium periodus exoluitnr, tum temporum conſtitutio expletur. Scholiaſtes. Ne putaremus ab Angelorum voluntate vniuerſitatem rerum pendere, propterea ait,eunte ſpiritu ambulabant animalia.

Scholiaſt.

Scholiaſt.

Polychr.

Theodoret.

Apolly.

Varie ſolet vſurpari nomen(ſpiritus)in ſacra ſcriptura propter multiplicem analogiam, in qua res variæ communicant cum primæuo ſignificato illius.Oritur autem a verbo Rauach רוח,reſpirare,flare, efflare cum agitatione & motu. nomen רוח Ruach, ſpiritus, flatus,halitus vitalis,qui eſt in naribus animãtis. *Inſpirauit in faciem* vel in nares *eius ſpiraculum vitæ. Donec ſupereſt halitus in me, & ſpiritus Dei in naribus meis.*

De varia ſignificatione vocis ſpiritus.

Gen.2.℣.7. Iob.27.℣.3

Secundo,& quoniam hæc agitatio, & reſpiratio eſt effectus, & index latentis in corpore ſubſtantiæ, & naturæ,quæ nec carnem habet,nec oſſa,quæ ſcilicet agitat,& ciet corporis membra, quæque reſpirationis, & vitæ principium eſt. ideo pro ipſa anima ſpiritus capitur,vt ibi. *Auferes ſpiritum eorum,& deficient,& in pulverem ſuum reuertentur*, & iterum. *Recordatus eſt,quia caro ſunt ſpiritus uadens,& nõ rediens.*

Pſal. 103. ℣. 29. Pſal.77.℣. 39.

Tertio, inde transfertur ad ſignificandam animalem vitam. vt ibi. *In cuius manu anima omnis uiuentis, & ſpiritus omnis carnis.* Si autem conſtruatur cum nomine חיה Haiah, accipitur pro flatu vitali. vt in Geneſi. *Vt interficiam omnem carnem, in qua ſpiritus uitæ eſt ſubter cælum*. & iterum. *Et cuncta, in quibus ſpiraculum uitæ eſt in terra.*

Iob. 12.℣. 10.

Geneſ.6.℣ 17. Geneſ.7.℣. 22.

Quarto ſignificat virtutem, energiam, vim agitantem carnem, quam latini vocant animum. vt ibi.*Hæc audientes pertimuimus, & languit cor noſtrum, nec remanſit in nobis ſpiritus.* Et ibi. *Reuerſus eſt ſpiritus eius,& refocillatus eſt.*

Ioſue. 2.℣. 11. 1.Reg. 30. ℣. 12.

Quinto, Transfertur deinde ad ſignificandam quamcunque vim, ſeu virtutem, ſeu naturam inuiſibilem, ſcilicet pro vento ſumitur in Geneſi. *Adduxit ſuper terram ſpiritum.* & alibi. *Flabit ſpiritus eius & fluent aquæ.* & iterum. *Spiritus ubi uult ſpirat, & uocem eius audis, & neſcis unde ueniat,aut quo uadat.* Pro Angelis in pſalmo. *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus*. Nam de Angelis accepit Paulus ad Hebr. non de ventis.

Gen.8.℣.1. Pſal. 147. ℣. 18. Ioan.3.℣.6 Pſal. 104. ℣.4. Heb.1.℣.7

Denique pro Spiritu ſancto, vt in Geneſi. *Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas*, ſeu fouebat aquas vim generandi illis impertiens. & apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos.* Ergo in præſenti verſu dupliciter vſurpatur ſpiritus: In prima parte verſus pro virtute, impetu, & poteſtate præſidentis, hoc eſt ſpiritu diuino: In ſecunda autem parte pro flatu vitali, vita animali, vt diximus acceptione tertia, qua rotæ idoneæ efficiebantur, & capaces recipiendi influxus, & motus a virtute ſuperiori, quique per omnia corporis membra permeabat,& diffundebatur. Nam de hac quadriga multo verius accipi poteſt quod ille alter de vniuerſo cecinit; Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus, Mens agitat molem,& magno ſe corpore miſcet.

Gen.1.℣.2. Iob. 26.℣. 13.

Ouidius.

XXII De ſignificatione vocis, firmamentũ.

Et ſimilitudo ſuper capita animalium firmamenti quaſi aſpectus chryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper. Hoc loco pro firmamento, in fonte eſt vox רקיע Rachiagh, quæ extat in Geneſi. *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Significatque extenſionem, expanſionem aquæ, ſcilicet nubis rarefactionem, quæ initio terram complebat, in cuius medio præcepit Deus fieri rarefactionem materiæ, quæ diuideret aquas ab aquis. id eſt, elementum aquæ a ſuperiori regione aëris. Vtrunque autem elementum vocat aquam. Quoniam aquea nubes erat ante diuiſionem elemen-

Gen.1.℣.6

mentorum. Hæc extenſio, ſeu firmamentum A
Baſilius in Hexame. eſt aër iſte, in quo viuimus, vt auctores ſunt D.
Aug. in Geneſ. Baſilius, & Ambroſius, Auguſtinus, Acacius Cæſa-
Acacius. riēſis epiſcopus, cuius ſapientiam commendat Hie-
ronymus, qui firmamentum pro aëre, aquas pro
nubibus interpretantur. Cui expoſitioni totius
capitis primi Geneſeos alioqui obſcuriſsimi intel-
ligentiam debemus, & acceptam referimus. Er-
go Vates vidit ſuper capita animalium cœlum ex-
panſum coloris aërei, diaphanum, & ſplendeſcens
quaſi Chryſtallum. Nam vtrumque ſignificare
oculum diximus ſupra, quam vocem legimus in
Origine loco aſpectus. Quod ait *horribilis* ſignifi-
cat ſplendoris, vel magnitudinis admirandæ fuiſſe
cœlum illud expanſum ſupra vehiculum.

XXIII *Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius* B
ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus ſuum, & alterum ſimiliter velabatur. Hæc patent
ex dictis verſu vndecimo.

XXIV *Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum*
multarum, quaſi ſonum ſublimis Dei: *cum ambularent*
Sonitus alarum iubilationem ſignificat & præſentem Deū. *quaſi ſonus erat multitudinis, vt ſonus caſtrorum.* Du-
plicem in cherubinis motum ſe obſeruaſſe indicat
Propheta: volatum ad inſtar auium, & progreſſum
ad inſtar animalium, atque vtrunque concitatiſsi-
mum, & horriſonum fuiſſe declarat. Cum tolle-
bantur, inquit, à terra pennarum agitatione hor-
rendum excitabant fragorem, qualem fluctus furi-
bundi maris ad litus refracti, aut fluuij rapidiſsimi
torrens in medijs ſaxis colliſus edere ſolent, & C
quale, præpotente Deo tonante, & fulminante,
audiri ſolet mugitus. Nam hoc vocat vocem *ſu-*
blimis Dei. iuxta illud pſalmi. *Vox Domini in*
Pſal. 28. ℣. 3. *virtute, vox Domini in magnificentia, vox Do-*
mini confringentis cedros. Vel alluſionem fa-
cit ad clangorem tubæ vehementius identidem
Exod. 19. ℣. 13. perſtrepentis, quæ erat inſigne aduentus Dei in
Pſal. 88. ℣. 16. caſtra. ad quam alluſit pſalmus, *Beatus populus qui*
Num. 23. ℣. 21. *ſcit iubilationem.* & Balaam. *Et clangor victoriæ regis*
Scholiaſt. *in illo.* Conſonat huic expoſitioni Scholiaſtes, qui
ſic habet. Vocem alarum dicit iubilationem.
Cum vero ambulabant, ſeu progrediebantur pedi-
bus fulti, alarum remigio tumultuantis turbæ refe-
bant murmur. Pro voce *multitudinis* hoc loco,
Ierem. 11. ℣. 16. & apud Ieremiam eſt המולה. Hamulah ſignifi-
catque tumultum muſſitantis & perſtrepentis po- D
puli. Quare Septuaginta verterunt uocem loque-
læ. Denique hunc ſtrepitum comparat fragori
caſtrorum, non fruſtra, vel caſu, ſed magno cum
conſilio. Quoniam quadriga hæc caſtrorum Dei
erat Hieroglyphicum, vt dicemus inferius. Porro
capite decimo ſcribit has voces animalium audi-
tas in atrio exteriore Templi. *Cumque ſtarent, de-*
mittebantur pennæ eorum.

XXV *Nam cum fieret vox ſuper firmamentum, quod erat ſu-*
Celerem animalium obedientiam ſignificāt hæc verba. *per caput eorum, ſtabant & ſubmittebant alas ſuas.*
Scholiaſt. Hoc eſt, vbi diuinus auriga ſignum dabat vt ſiſte-
rent, ex templo demiſsis pennis quieſcebant. Scho
liaſtes. Non ſemper reddebant ſonum, ſed conſi-
ſtebant, vt ſignificet quod hymnum dicebant ſe-
cundum decorum, & deſiſtebant cum timore,
vtrumque cum amore, & deſiderio facientes.
Theodoretus. poteſtatum earum, quæ cerni neque- *Theodor.*
unt, in omnibus obedientiam ſignificat, quod &
diuinus Dauid ait, cum dicit, *Benedicite Dominum*
omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum *Pſal. 102.*
illius ad audiendam vocem ſermonum eius. *℣. 20.*

Et ſuper firmamentum, quod erat imminens capiti XXVI
eorum, quaſi aſpectus lapidis Saphiri ſimilitudo throni. Dignitatem indicat ſolij Dei.
Supra cœlum illud expanſum videbatur thronus
regius excitatus candoris inſignis, & ſplendoris
admirandi. Nam Sapphirus aërei coloris eſt au-
reis punctis micans, centroque chryſtallino, Pli- *Plinius. lib.*
nio auctore. Vnde ſapphiro conferuntur facies *37. c. 2.*
roſeæ adoleſcentum. *Candidiores niuæ, nitidiores* *Threnor. 4.*
lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores. *℣. 7.*
vel ſapphirus exciſio eorum, id eſt, ac ſi eſſent ex-
ciſi ex ſapphiro. Non ſimpliciter dixit thronum,
ſed ſimilitudo throni, vt regis dignitatem ſignifi-
cet, & illum non quemcumque, ſed ſapphirinum,
vt materiæ pretio auctoritatem commendet. The- *Theodor.*
odoretus. Hæc item ſpecies reconditam, & ſub
ſenſu oculorum minime cadentem diuinam indi-
cat naturam. *Nubes enim & caligo*, inquit, *in cir-*
cuitu eius, & rurſus, *Poſuit tenebras latibulum ſuum.*
nam purum illud, & in acceſſum lumen nobis te-
nebræ ſunt.

Et ſuper ſimilitudinem throni quaſi aſpectus hominis
deſuper. Hoc eſt, viſus ſum mihi videre ſpeciem
hominis, vel regis in ſolio ſedentis. Vniuerſa hæc
quæ videbat, non proprijs nominibus appellat,
ſed quaſi aſpectum, ſimilitudinem, faciem anima-
lis, firmamenti, throni, hominis &c. Quoniam præ
nimio ſplendore nō poterat aciem oculorum inten
dere in ſpectrum, vt certas delineationes, & ima-
gines expreſſas conſequeretur eorum, quæ ſibi
oſtendebantur. XXVII

Et vidi quaſi ſpeciem electri, velut aſpectum ignis
intrinſecus eius per circuitum, à lumbis eius, & deſuper,
& à lumbis eius vſque deorſum, vidi quaſi ſpeciem ignis
ſplendentis in circuitu. Eandem imaginem deſcri-
bit capite octauo illis verbis, *Ecce ſimilitudo quaſi*
aſpectus ignis ab aſpectu lumborum eius, & deorſum
ignis, & à lumbis eius, & ſurſum quaſi aſpectus ſplen-
doris, ut uiſio electri. Vtroque autem hoc loco ea-
dem repetitur vox Hebræa חשמל Haſmal, pro qua
Hieronymus vertit electrum, & interpretatur me- *Plin. lib. 32*
tallum auro, & argento lucidius. De quo ſcilicet *cap. 4.*
ſcribit Plinius conſtare ex auro, & quinta argenti *De electro*
portione, lucereque argento clarius. Ergo videbat *infr. ſect. 4.*
Vates virum ſpecie electri in media fornace cande *prioris par-*
ſcētis, atque a lumbis viri ſurſum, & a lumbis deor- *tis Commen*
ſum quaſi aſpectū ignis ſplendentis circumquaque. *tarij.*

Velut aſpectum arcus cum fuerit in nube in die plu- XXVIII
uiæ. hic erat aſpectus ſplendoris per gyrum. ſupra verſu
ſecundo notat Theodoretus. Splendor in circuitu
eius, eſt gloria Domini, quæ ſe oſtēdit in ſupplicio.
Ex radiorum reflexione in nube opaca conſequens
erat, vt iris conflaretur verſicolor in circuitu ſolij
magnifici. Hucuſque caput primum in aliquot li-
bris cenſetur; ſed in correctioribus, verſus qui
ſequitur, caput abſoluit: atque etiam in Græcis.

Quoniam autem ſequenti commentario fuſius probaturi ſumus viſionem hanc vniuerſam referre Saluatorem Iſrael præ ferentem inſignia victoriæ,ac de Aegyptijs triumphantem, ideo neceſſarium duximus, bellantem pro captiuis, ſeu potius debellantem hoſtes Deum : nec non eorum omnium, quæ nocte illa(tremenda quidem Aegyptijs, feliciſsima vero & gratiſsima Iſraelitis) tum his,tum illis acciderint,ſequenti figura deſcribere.In qua quidem ſedentem in ſolio Deum quaternis innixum Cherubinis primo ſuſpicies : dextra Oliuæ,pacis & miſericordiæ ramum erga ſacrificantes ſanguine agni conſperſos,extendentem: ſiniſtra vero, diuinæ indignationis vindicem gladium aduerſus Aegyptios vibrantem. Hinc Angelum,alatum ſcilicet iuuenem regio apparatu cernes Aegyptiorum primogenita percutientem : Illinc Iſraelitam ſacrificantem : In medio autem ſub ſolio Dei, quattuor veluti ſymbolis,ſeu hieroglyphicis, Angeli nempe,regis,hominis,& victimæ,aquila videlicet,leone homine, ac vitulo, Cherubinum vnum conueſtiri ac decorari conſpicies : qui non ſolum hæc victoriæ trophæa,ſed etiam glorioſum atque ineffabile nomen,quod ipſe ſibi ex hac inſigni victoria Deus aſſumpſit, geſtat in pectore.

COM-

COMMENTARIVS DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS IN DVAS PARTES DIVISVS.

PARS PRIMA DE VISIONE IN VNIVERSVM & de eius similitudine cum facie Dei existentis in oraculo; & cum Isaiæ, Ioannis, Danielis, atque Moysis Visionibus.

QVAM PERPERAM FVERINT intellectæ rotæ visionis primæ Ezechielis. *Sectio Prima.*

AD rem ergo accedens propius, hoc est, ad explicationem prioris visionis Ezechielis. Quoniam diximus sectione vltima primi Commentarij, duo esse munera eius, qui visiones propheticas tractat: alterum veram & expressam imaginis effingere ideam: alterum, veritatem arcanam ipsa imagine significatam, ex comparatione cum imagine eruere: Vtrunque præstemus oportet in præsenti Commentario, vt ijs præmissis, inoffenso pede, literæ explanationem percurramus. Enimuero tria potissimum se offerunt in visione prima Ezech. difficilia intellectu. Facies scilicet quaternæ Cherubinorum, rotarum totidem figuræ, atque species electri igniti, quibus comprehensis cætera sunt procliuia, vt contra, ignoratis, vniuersa redduntur tam ardua, quam demonstrarunt aperte satis tot doctissimorum hominum labores in hoc capite primo exacti. Qui vtinam tam exacti fuissent, vt nullum nobis neque dicendi locum, neque inueniendi materiam, neque excogitandi occasionem reliquissent.

Tria difficilia sunt in prima visione.

B

Vt autem à faciliori exordiamur, tractatores capitis primi, rotarum nomine intellexere circulos duplices sibi inuicem complexos, atque se intersecantes ad angulos rectos spherales, ex quibus quasi sphericus globus constitueretur. Sic enim habet Theodoretus, quem imitantur ceteri. Rotarum speciem interpretatur Vates perinde ac si esset rota in rota, hoc autem facile poterit inspici, si quis duos circulos ratione sumptos alterum in altero Crucis instar interserat, satis enim figura etiam in eadem sede posita in quattuor partes motum admittit. Itaque vnam tantum rotam statuunt ex quaternis semicirculis compactam, quas vocasse putant Prophetam quattuor partes rotæ. Interpretanturque hac figura, quod à Propheta dictum est. *Species rotarum, quasi sit rota in medio rotæ.* Quam autem ab re hæc sint commentati interpretes, vt ab vngue leonem deprehendamus, lubet apertissimo Ezechielis testimonio ipso in limine demonstrare, ne quis existimet frustra post tot lucubrationes aliorum nouos in eundem Prophetam nos cudere commentarios. Sic habet Ecclesiasticus. *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.* Currum inquit Cherubim vidisse Vatem, ipseque scribit vidisse se rotas. Erant igitur rotæ illæ quales solent in curru fieri circulares, non vero orbiculares quales fiunt sphærarum coluri; alioqui currus dici non posset, cuius rotæ sphæricæ fuissent: neque enim tales solēt esse rotæ curruum. Accedit nominis אופן ophan significatus, valet enim superficiem à verbo פנה quod est respicere, deriuatus, qui quidem significatus nullo modo quadrare potest orbicularibus rotis, sed tantum circularibus, quales sunt curruum rotæ, nimirum, duplici facie plana constantes, canthis in orbem ductis. Item quia, etiam si aliunde deducatur ea vox; tamen ea rotæ currum appellari consueuerunt in sacris literis, vt patet in Exodo. *Subuertit rotas curruum.* atque in libris regum. *Quattuor rotæ per bases singulas.* & subdit paulo inferius. *Tales autem erant rotæ, quales solent in curru fieri.* In quibus omnibus locis repetitur nomen אופן ophan, quo scilicet Ezechiel appellat rotas iuxta animalia sibi ostensa. Erant igitur rotæ similes rotis curruum, vt diximus, non sicut sphærarum coluri altera alteri inserta. Atque ita intellexerunt veteres Hebræi, quorum extant commentaria super מרכבה mercabah, quadriga, plaustro, aut curru Ezechielis, atque D. Hieronymus. Deum, inquit, vidit Ezechiel in aurigæ modum sedentem super Cherubim. auriga enim dici nō potest nisi qui currū moderatur. currum itaque vidit Ezechiel, & currus rotas. Præterea prædicti interpretes vnicam faciunt rotam ex quaternis semicirculis compactam At vero Propheta capite decimo, in quo eādem repetiuit visionem, quaternas rotas ad quaterna latera currus iuxta totidem Cherubinos recēsuit, sic enim habet. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim, rota vna iuxta Cherub vnum.* Nec secus scripsit capite decimo, tametsi aliquanto obscurius. *Aspectus*, inquit, *rotarum, & opus earum, quasi visio maris, & vna similitudo ipsarum quattuor*

De rotarum forma antiqua sententia.

C

Eccl. 49. ℣. 10.

Exod. 14. ℣. 25.

3. Reg. 7. ℣. 30.

Hier. super Oseæ. 12.

Ezech. 10. ℣. 9.

Ezech. 1. ℣. 16.

tuor. rotas memorat non rotam, rotasque quaternas, non vnicam, vt latius docebimus in capitis explanatione. Fit itaque ex prædictis, vidisse Prophetam carrucam quaternis rotis instructam, in qua Dominus vehebatur, similem per omnia carrucis, aut curribus, quibus equitare solebant reges Aegypti, & Syriæ.

QVALES FVERINT FACIES *Cherubinorum. Sectio II.*

Quæ fuerint Cherubinorũ facies iuxta interpretum sententias.

ALTERVM difficilius est in visione prædicta, videlicet. Qualis fuerit animalium habitus, & dispositio. nam plurima pars interpretum per faciem, intelligunt os, seu vultum, atque adeo singulis animalibus affingunt quaterna ora, seu vultus, vnum ante, alterum retro, à dextris tertium, atque postremum à sinistris. Alij non quaternos tantum vultus, sed quaterna capita in singulis affingunt animantibus: addunt & singulis post quaternas alas, totidem brachia: ita vt in vnum corpus quaterna sint compacta animalia, Homo, Aquila, Bos, & Leo: atque hoc monstro quadricipiti verificari putant, quæ scribit Propheta. Ceterum hoc esse impossibile, vel ex ipso textu capitis persuadetur.

Confutãtur aliorum opiniones.

Dicitur enim versu nono. *Et vnumquodque coram facie sua ambulabat*. Ex quo fit, vnicum tantum os, seu vultum habuisse singula animalia, quem Propheta vocat faciem suam, alioqui si quattuor haberẽt vultus, cum omnes ex æquo sint facies animalis, nullus eorum diceretur facies sua, nulla enim est maior ratio de vno, quam de reliquis. Neque moueri posset antrorsum, si coram facie sua ambulabat, quoniam, cum quaternas haberet facies, ad totidem regiones spectantes, versus omnes procedere debuisset, vt coram facie sua ambularet. Itaq. sibi ipse Propheta aduersabitur, si per facies intelle xit ora. Deinde quia, si facies vultus est, quomodo *facies Aquilæ* est *desuper ipsorum quattuor*, & non potius retro ipsorum quattuor? nam vultui aquilino is locus reliquus erat, quando in ceteris videbantur Homo, Leo, & Bos. Dices. Erat quidem retro caput Aquilæ, sed eminebat ceteris. At si sublimior esset facies Aquilæ, ea tantum haberetur caput huius monstri, dixissetque Vates: similitudo Aquilæ in eis, & non potius, similitudo hominis in eis. Præterea idem aperte conuincitur ex cap. 10. sequenti, vbi sic scribit Propheta. *Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar, & intellexi quia Cherubim essent*. En Vates testatur prima illa visione cap. primo narrata se non comprehendisse quidnam sibi vellent illa insueta tot facie tum spectra; atque ideo vocasse animalia, voce nimirum generica, quod proprium eorum nomen ignorasset, nondum plane perspectis ipsorum imaginibus. Deinde vero repetita iterũ visione, timore deposito, sui magis cõpotem animaduertisse exactius animalium figuram & habitum, atque agnouisse illa animalia multarum facierum, esse ipsos Cherubinos, videlicet sibi alioqui notissimos. Nunc rogabo, qui nam erant isti Cherubini, quos agnouit Vãtes? certe illi, de quibus legerat toties in Exodo (sacerdos enim erat Ezechiel) à lateribus arcæ binos Cherubinos à Moyse constitutos, quorum alis insideret Deus Israel; atque totidem à Salomone fabricatos, atque in oraculo positos, vt alis suis protegerent arcam, scabellum pedum Dei. nam

Probat Cherubinos huius visionis similes fuisse Cherubinis templi

A 3. *Reg.* 6.

præter istos, nullo sacræ scripturæ loco alij memorantur Cherubini, quos Vates agnoscere potuisset. Etenim Cherub paradisi à Cherubinis arcæ nomine mutuato appellatus est à Moyse multis annis post constructã arcam. Quod si ita est, vt nobis videtur certum, aberrant quicunque putant quaterna ora gestasse Cherubinos Ezechielis. Nam Cherubini Moysis aduersis se se aspiciebant vultibus, vt scriptum legimus in Exodo, atque adeo singuli singulas facies, & ora habebant: Cherubini etiam Salomonici stabant in medio oraculo erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum, vt testatum est in secundo Paralipomenon libro. Quare necesse est vnica tantum facie, hoc est, ore & vultu esse præditos, qua scilicet aspicerent domum exteriorem, nam si quaternis pollerent vultibus, ad totidem cœli regiones prospexissent, & non solum ad Orientem, vt sacer historicus tradidit. Habemus ergo ex prædictis Cherubinos Ezechielis eiusdem fuisse figuræ cum Cherubinis Templi, atque adeo singulos eorum vnica insignitos facie, hoc est, vultu & ore, non quaternis.

Exod. 25.

2. *Paral.* 3.

Respondet obiectionibus.

Verum aduersus prædicta ipsemet prophetiæ textus militare videtur, qui non vnicam, vt diximus, faciem, sed potius quaternas singulis tribuit Cherubinis. Sic enim habet. *Quattuor facies vni, & quattuor penna vni*. Respondemus tamen, Vtrunque verum esse, atque ambiguitatem esse in voce (Facies) pro qua, ora & vultum interpretes intellexerunt, idque perperam. etenim פנים panim non semper significat vultum anteriorem, sed multoties habitum, aspectum, dispositionem, figuram, formam; non, inquam, partem aliquam corporis, sed totius speciem, quæ apparet, & cernitur. nascitur enim vox a verbo נגה panah. respicere, prospicere, aspicere, sonatque ex vi originis aspectum. Vnde & inanimis tribuitur ab Isaia. *Dominus affliget faciem eius, terræ* scilicet. & in Psalmo. *Renouabis faciem terræ*, qua significatione latinam vocem etiam vsurpat Vergilius.

Quid significet vox facies.

Isai. 24. ℣. 1.

Psal. 103. ℣. 30.

quibus aspera quondam
Visa maris facies, &c.

Et in Psalmo: *Non auertas faciem Christitui*, id est, ne regni florentem statum labefactes. Quomodo etiam loquitur Salustius. Facies Reipublicæ immutata est. & Iob. *Qui tenet vultum*. Hebraice facies *solij sui*, id est, facit tremendam, & honorandam speciem, & aspectum solij sui. Eadem significatione vsurpatur in nouo Testamento a Luca *Facies eius erat euntis in Hierusalem*. Id est, habitus & gestus, & in Apocalypsi. *Facies eius sicut sol lucet*. Græce, ὄψις opsis aspectus. Latius ergo patet hebræa vox פנים panim, quam Græca πρόσωπον prosopon, tametsi vox Græca pro habitu, dispositione, & aspectu aliquando vsurpari soleat. Vnde Græci tam Septuaginta, quam Patres, quos in hoc capite citamus, pro voce hebræa פנים panim, reddere solent formam, aspectum, dispositionem, speciem, habitũ, hoc est non πρόσωπον, sed σχῆμα schema, vel μορφωσις morphosis figura, figuratio, vel ὄφις ophis oculus, aspectus, phantasma, figura, idea, imago, facies, pulchritudo. nam hæ voces æquipollentes sunt inter se, & tam Græce πρόσωπον, prosopon, quam Hebraice פנים panim respondent exacte.

Psal. 131. ℣. 10.

Iob. 26. ℣. 9.

Lucæ. 9. ℣. 53.

Apoc. 1. ℣. 16.

Quaternæ itaque facies non sunt quaterni vultus, sed quaternæ species, dispositiones, insignia figuræ, formæ, aspectus, & habitus, nimirum *facies hominis* videbatur in ore, manibus, cruribus, & corporis erecti habitu: *facies leonis* fulgebat in

cerui-

ceruicibus, armis, atque pectore iubatis: *facies Aquilæ* in alis: atque *facies vituli* in vngulis pedum bifidis. Etenim Cherub iuuenis alatus erat leonino exuuio quasi thorace vestitus, atque vngulis vituli calciatus. Hoc est enim, quod Propheta testatur capitulo primo. *Et hic aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quattuor facies uni, & quattuor pennæ uni.* Quibus verbis apertissime docet, animalia ista non fuisse quadrupedia, aut quadricipitia, sed habitu, forma, & dispositione humana; nisi quod aliorum etiam animalium gestabant facies, seu insignia, sed quibus non confundebatur, immo ornabatur potius humanæ speciei dignitas. Hoc ipsum est, quod eodem capitulo affirmat. *Et pedes eorum pedes recti.* Id est, non habebant recuruos poplites quasi quadrupedia, sed rectas tibias, & crura homini similia, tametsi calceos gestarent vituli vngulis simillimos. Quare sequitur statim, *& planta pedis eorum quasi planta pedis vituli.*

QVALIS SIT SPECIES *sedentis in solio. Sectio III.*

De throno. CARRVCA compacta, atque quadriga ordinata, superest examinemus similitudinem sedentis in solio saphirino, de quo sic habet Propheta: *Et vidi quasi speciem electri*, &c. Vice Electri Hebraice legitur חשמל, chasmal, quod nomen quidam deducunt à verbo חשל, chasal, quod est deijcere, domare, reprimere, quasi valeat fulgorem lucidissimum, & ignis flammam excitatissimam, quæ visum & aciem oculorum propter excellentiam deijcit, & debilitat, qualis est electri, siue æris igne candentis. Rabbi Dauid nomen esse Angeli scribit, vel potius coloris similis igni. Chaldæus non transtulit in aliam vocem chasmal. Rabbi Salomon ignorare se fatetur, quid sibi velit hoc nomen. Cuius verbis nimium credulus Lyranus miratur Hieronymum vertisse Electrum pro chasmal, cum non percalluerit melius Rab. Salomone eius nominis potestatem. Verum perperam censuit Lyranus. nam Hieronymus inter Hebræos Salomone antiquiores extitit doctissimus, nosseque poterat, quod Rabb. Salomon ignorauit. Quid, quod hac versione imitatus est Septuaginta, qui Electrum primi reddiderunt pro chasmal. Atque hæc de voce Hebræa.

De electro. Enim vero Græca, & Latina vox Electrum non est facilior explicatu. Vix enim inter auctores conuenit, quid sit Electrum. Quidam Electri nomine intelligunt succinum, genus scilicet gummi, quod ab arboribus fluit; Vel, vt alij malunt, genus bituminis, quod è scopulis cuiusdam Insulæ maris Germanici manat, liquidum illud quidem, sed aeris, atque aquæ, in quam defluit, frigiditate mox gelatum, in eam quam sentimus duritiem, ambram vocant. De quo intelligunt quidam præsentem versum, sed perperam, vt postea videbimus. Est & aliud electrum metalli genus, de quo Plinius. Omni, inquit, auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Vbicunque quinta argenti portio est, Electrum vocatur. Suidas habet: Electrum est aurum alia forma expressum, mistum vitro, & lapide, cuiusmodi compositionis est sancta mensa Ecclesiæ magnæ sanctæ Sophiæ. Idem repetit in Chalcolibano, dicens, Chalcolibanum est genus electri pretiosius auro: est autem Electrum aurum alterius formæ. De ea cõpositione argenti cum auro intellexit Martialis illud: *Martialis.*

Pallida sic niueo radiant electra metallo,
Et niueum felix pustula vincit ebur;

non vero de succino. De eadem scripsit etiã Diuus Hieronymus hoc capitulo primo, Electrũ est auro, argentoque pretiosius. Idem scribit Theodoretus in hæc verba: Tale enim est electrum veluti mixta quadam specie præditum, nec auro, nec argento simile, sed quasi vtriusque commistio. Eandem laudem tribuit aurichalco Plinius ijs verbis: Mox vilitas præcipua æris, reperto in alijs terris præstantiore, maxime aurichalco, quod præcipuam bonitatem, admirationemque diu obtinuit, nec reperitur longo iam tempore effeta tellure. Seruius: Apud maiores orichalcum pretiosius metallis omnibus fuit: quod & splendorem auri, & æris duritiem posideret. Sextus Pompeius hanc veterem opinionem refert, dum ait, Aurichalcum quidam putauerunt compositum ab ære, & auro, siue quod colorem habeat aureum. Sane vero Orichalcum dicitur, quod in montosis locis inuenitur. mons etenim Græce ὄρος oros, appellatur. In quæ verba Scaliger negat orichalcum in rerum natura reperiri: quod probat ex Aristotele apud interpretem Apollonij id ipsum negante. Fatetur tamen, ex auro, & ære fieri præstantissimum æs, vt prodiderunt veteres de ære Corinthio, quod tamen non sit illud commenticium aurichalcum, quod tanti fuit Veteribus, vt, cum nusquã esset, tamen, quasi esset, etiam auro excellẽtius haberetur.

Hieronymus hic. Theodoretus. *Plinius. lib. 34. cap. 1.* *Seruius. in 12. Vergil. Sextus Pompeius.* *Iulius Scaliger.*

Antonius Nebrissensis in illud Apocal. *Pedes eius similes aurichalco*, contendit, Aurichalcum vitio pronunciationis legi apud Latinos pro Orichalco. Orichalcum vero idem esse, quod montis masculum: respondet enim Græcæ voci Chalcolibanum, quod putat esse æreum thus, vel masculum thus, nullo vero modo æs Libani. Quod autem Græci æreum pro masculo vsurpare soleant, probat ex Orphei hymnis, quibus præfigitur is titulus, Chalcolibanos in Apollinem, in Latonam, &c. id est, masculum thus, siue masculi thuris sacrificium. Verum fallitur Nebrissen. quia hoc commentum repugnat contextui: in quo pedes filij hominis similes videntur chalcolibano in camino ardenti. Quare necesse est, vt Chalcolibanum materia sit, quæ in igne subsistat: Thus vero vel leuiter admotum igni liquescit. Quod autem esse non potest, vel non solet, nunquam ostenditur existens in visionibus propheticis. quanto rectius est, vt similes viderentur pedes Orichalco, quod in igne subsistit, perficitur, & lucidius redditur? Itaque neque Festi Pompeij, quem pro se citat testimonium, neque Apocalypsis locus, neque nomen Orichalcum quantumuis correctum, illi suffragatur. Immo aduersantur Nebrissensi supradicti Auctores, qui aurichalcum cum electro confundere videntur, quod constat metallum esse. Non igitur existimare potuerunt Orichalcum esse thus. Sed illud decepit Nebrissensem, quod putauit Libanum non posse significare montem Phœnicis in ea compositione nominis Chalcolibani, sed potius thus. Qui error multos alios occupauit. cum tamen nil sit accommodatius naturæ orichalci: quod omnes isti Auctores definiunt metalli genus præcipuum, auroque ipso pretiosius. Tale vero æs ex Libano monte defossum esse non obscure significat liber Regum, atque Paral. Vbi legimus, Dauidem tulisse de Thebath, & Chun vrbibus Adar-ezer æris plurimum, de quo fecit Sa-

Antonius quinquagena 3. cap. 4. super Apoc. 1. De aurichalco. *2. Reg. 8. 1. Paral. 18*

cit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa æ- A rea. Quam historiam replicans Iosephus, sic ha-
Ios.7.Ant. 5. bet: Inuentumque est in eis aurum multum, nec non & argentum, insuper & æs, quod auro melius esse dicebant; ex quo etiam Salomon fecit magnum illud vas. Erant autem hæ vrbes Adarezer ad radices montis Libani sitæ inter Emath, & Damascum. vt par sit credere pretiosissimum illud æs è monte Libano defossum, atque ideo æs Libani nuncupatum. Ex dictis fit, tam etymologiam chalcolibani, & orichalci, quam etiam illius valorem præcipuum exacte quadrare æri Libanico, atque adeo illud esse orichalcum, vel aurichalcum atque item electrum, quod nil aliud est, quam aurum vile, siue æs pretiosum. Dicitur autem auro pretiosius, quia, vt notauit Seruius, & colo- B rem auri, & æris duritiam possideret. Cuius rei
Dan. 10. ℣. 6. Apocal. 1. & 2. testimonium facit Danielis visio, quæ Angelum eodem habitu induit, atque Apocalypsis atque vice Chalcolibani posuit æs fulgens. sic enim habet. *Et brachia eius & quæ deorsum sunt vsque ad pedes quasi species æris candentis*. vel fulgentis, vt verterunt Septuaginta, & Hebræa vox קלל qualal deposcit, quæ significat læuem, læuigatum, nitidum, fulgens. En Daniel similitudine æris nitidi explicuit eandem speciem, quam Ioannes similem dixit Chalcolibano. esse enim eandem & comparatio vtriusque probat, & nos in sectione octaua monstramus. Vt iam hoc altero exemplo constet orichalcum non esse thus, neque electrum esse succinum, sed vtrunque esse idem atque æs C Corinthium, olim dictum æs Libani, Græcis Chalcolibanum, Latinis Orichalcon, quasi æs Libani, vel montis æs, deinde etiam aurichalcon, quasi aureum æs.

De sedente in throno. Ceterum hoc constituto electrum esse metalli genus aurei coloris, auroque lucidius, inuestiganda est species sedentis in throno qualis fuerit, an scilicet pectus tantum electro simile habuerit, an etiam pedes? nam verba Prophetæ obscuriora sunt, & vtroque trahi posse videntur. *Et vidi*, inquit, *quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper, & a lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu*. Ignores an discrimen statuatur in materia, an in splẽdore. Si in materia, hic erit sensus. A D lumbis sursum electrum videbatur, a lumbis deorsum ignis. Si in splẽdore, talis sensus erit: Filius hominis electro accenso similis videbatur; sed hoc discrimine, quod sursum lucidius erat electrum, deorsum ignis concitatior. Priorem sensum confirmat altera visio capitis octaui. Vbi legimus, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri*. Verum posterior sensus nobis vero similior iudicatur; quem verba capitis octaui nihilominus admittunt, immo libentius, quam priorem. Non enim dixit Vates, a lumbis sursum vidisse electrum, sed splendorem nimium, atque intus electrum, deorsum vero ignem. Itaque & sursum & deorsum electrum, E visebatur, sed quasi in camino ignis accensum, in quo per circuitum occupat ignis, verum superiora complet splendor maior, inferiora calor vehementior. Ratio etiam idipsum persuadet, quia, si a lumbis deorsum solum vidisset ignem, nec sub igne æreos pedes animaduertisset, non dixisset, Aspectus hominis desuper, sed potius, semi hominis; neque a lumbis eius & deorsum ignis. Vbi enim corpus integrum non est, neque agnosci potest homo, neque eius membra distingui. Ab exemplo item alterius visionis idem conficitur argumentum. ea extat apud Dan. in hæc verba. *Ecce vir unus uestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, & corpus eius quasi chrysolitus, & facies eius uelut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorsum sunt usque ad pedes quasi species æris candentis*. Corpus Angeli ex materia solida, & lucida videbatur conflatum, tametsi pectus ex lapide Chrysolito, qui colorem auri refert, brachia vero, & crura ex ære pretioso formata viderentur. Nusquam enim in hisce visionibus corpus humanum repræsentatur, nisi ex materia solida coalitum, tametsi non omnino videri posset ob fulgòris claritatem, vel flammarum volumina circumuolitantia, vel ex ratione habitus sedentis, qualis erat Dei, qui sedebat supra thronum carrucæ. nam Ezechiel, qui inferius obseruabat, animaduertit facilius electrum in pectore, non item in pedibus, quia ignis, & rotæ, & animalia crura sedentis operiebant: Contra in stante simulacro melius deprehenditur materia pedũ &c. Quemadmodum Ioan. in Apocalypsis primo & decimo capite vidisse se narrat. Nam in primo Angeli pedes notauit similes aurichalco, in decimo vero similes columnis ignis. Sic enim habet: *Vidi Angelum amictum nube, & iris in corpore eius, & facies eius erat ut Sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis*. Quid enim est columna ignis, nisi columna æris ignita? alioqui ex igne columna, neque fingi, neque imaginari potest. Nam columna nil solidius, neque firmius est, igne contra nil leuius, & concitatius. Videbantur igitur Ioanni pedes Angeli, tanquam columnæ ex aurichalco ignito conflatæ, quales capite primo & secundo Apocalypsis descripserat; atque Daniel capite decimo, vt supra diximus. Similis erat species Dei, siue Angeli, qui apparebat Israëlitis in columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Videlicet columna videbatur quasi ex aurichalco, vel ære lucidissimo conflata in altum erecta, quam nubes vndique ambiebat, vt dicimus suo loco. Sed, si roges, cur in specie columnæ apparebat Angelus? Respondeo, Quia, ex quo non oportebat aliquam hominis, vel animantis gestare personam, vt omnis idololatriæ tolleretur occasio, nil aliud monstrari potuit, quod phantasiæ hominum esset accommodatius, & Deum referret expressius. quia columna satisfaciebat phantasiæ, repræsentando hominis simulacrum inuisibile: Dei vero attributa mirifice significabat. De quibus etiam suo loco.
Dan. 10. ℣. 5.

Iis examinatis circa rotarum figuram, animalium formam, atque præsidentis effigiem, reliquum est, vt totius visionis absolutissimam fingamus ideam: ea est huiusmodi. Obiecta est phantasiæ Vatis species quædam Turbinis a vento Aquilonari, qui vehemens est, concitati, quem consecuta est atra nubes. in huius medio splendidus visebatur currus quaternis rotis, altitudinis horrendæ, ignitis illis quidem, atque vita præditis, E constructus. Circumstabant currum quaterni iuuenes alati, leoninis thoracibus vestiti, atque vngulis calceati vitulorum, toti flammantes, & scintillantes. Gestabant singuli quaternas alas, quarum binis velabant femora, binis volabant non secus atque Aquilæ, fragoremque volatu edebant castrorum similem, cum collatis signis comminus dimicatur. Vel qualem reddere solet exundans fluuius, cum se se per saxa præcipitat ex alto. Seu qualis esse solet mugitus ætheris,

cum

cum ſublime tonat. Supra animalium (ſic enim vo A
care placuit Vati iuuenes alatos) pennas viſebatur cælum extenſum, pellucidum quaſi cryſtallus; cui impoſitum erat ſublime ſolium regale, atque in eo ſedens conſpiciebatur quidam humana facie, corpore ad lumbos vſque inſtar aurichalchi accenſo, deorſum ignitus totus, atque Iride ſplendeſcenti circum amictus.

Hæc omnia figura illa viſionis, quam explanationi capitis primi appoſuimus, ad uiuum expreſſa repræſentat.

QVOD SPECIES HVIVS viſionis ſit eadem omnino cum facie ſolij Dei, quod erat in Oraculo Templi. Sectio IV.

DEPINXIMVS imaginem viſionis, quam Propheta delineauit, raram quidem illam, ſed non inſolitam; admirandam, ſed non nouam. etenim alijs ante Ezechielem prophetis oſtenſa erat, atque alijs poſt ipſum deinde monſtrata. Idea itaque viſionis huius in alijs etiam ſacræ Scripturæ locis animaduertitur. Neque idea modo prophetarum interioribus oculis obiecta eſt, ſed etiam materiale eiuſdem exemplar, & protomodulus corporeis oculis videri poterat in oraculo Templi Salomonici. Nam pro certo credimus præſenti viſione repræſentatum aſpectum ſolij Dei ſedentis ſuper Cherubim. Quod ne longe petitis teſtimonijs probare videamur, ipſemet Vates apertis verbis profeſſus eſt, cum poſt abſolutam viſionis deſcriptionem ſubiecit: *Hæc uiſio ſimilitudinis gloriæ Domini*: Etenim nomine gloriæ Domini arcam Teſtamenti ſignificaſſe compertum eſt. nam ita appellatam videmus in pſalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ*. & in libris Regum. *Translata eſt gloria Dei ab Iſrael, eo quod capta eſſet arca Dei*. & in pſalmo. *Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, & pulchritudinem*. Hebr. *gloriam eorum in manus inimici*. De qua re fuſius in explanatione literæ agemus. Idem ex capitulo decimo, & vndecimo conſtat, in quibus ſcribit Vates gloriam Dei equitantem quadriga Cherubim iam egredi è Templo, iam ſtare in limine, iam in atrio conſiſtere, iam regredi in ſancta Sanctorum: atque ſonitum alarum Cherubim auditum in atrio exteriori &c. Cum ergo idem Vates capitulo decimo teſtatus ſit illam viſionem eandem eſſe cum iſta, quam viderat ad fluuium Chobar, manifeſte conuincitur, vtrobique viſam eſſe arcam Dei Cherubinis circumſeptam.

Gloria Domini dicitur arca.

Pſal. 25. ℣. 8.
1. Reg. 4. ℣. 21.
Pſal. 77. ℣. 61.

De forma arcæ teſtamenti.

Sed oportet oſtendamus, non ſolum arcam Dei, quæ erat in Templo, vidiſſe Prophetam, ſed eundem prorſus apparatum, quem habebat in Templo, præſenti viſione conſideraſſe. Cuius rei gratia obſeruandum eſt, arcam teſtimonij à Moyſe non aliter fuiſſe conſtructam, quam lecticam tectam cum ſella. nam Cherubini aurei à lateribus arcæ ſtantes manibus ſuſtinebant propitiatorium, quod erat quaſi ſcabellum Dei. alis vero binis inuicem protenſis, & contextis quaſi ſolium formabant ſupra ipſum propitiatorium, in quo Deus reſidere dignatus eſt, & reſponſa dare. Neque enim de corpore arcæ erat propitiatorium, ſed illi ſupernè imminebat. nam arcam tegebat tabula lignea auro illita; propitiatorium vero arcam obumbrabat, & tegebat ex auro ſolido ductum. Vt videre eſt Exodo. *Poſuit & teſtimonium in arca ſubditis infra vectibus, & oraculum deſuper &c*. Nota oraculum adnumeraſſe vectibus, quia non magis ad illam pertinebat, quam vectes. Atque hæc tam parua lectica, cubitorum ſcilicet duorum, & ſemis, conſtructa eſt pro commoditate Iſraëlitarum peregrinantium per deſertum. Poſtquam vero in terram promiſſam inducti ſunt, atque ciuitas Hieroſolyma à Deo delecta eſt in regni metropolim, atque ſummi ſacerdotij ſedem, & complicato Tabernaculo materiato, & temporario ædificatum eſt ſtabile Templum ex marmore albo multo auguſtius, quam fuerat Moſaicum tentorium, tunc lecticæ loco ſtructum eſt vehiculum, & biga Cherubinorum facta eſt quadriga. nam Dei nomine præcepit Dauid moribundus Salomoni, vt ex defæcatiſſimo auro faceret quadrigam Cherubim, hoc eſt vt binis alijs Cherubinis ſculptis ex materia oleaginea, atque auro incruſtatis augeret Moſaicam bigam, faceretque quadrigam, videlicet Cherubinos quattuor circa Dei ſolium ſtantes. Quod & re ipſa præſtitiſſe Regem refert.

De propitiatorio.

Exod. 40.

1. Paral. 28

3. reg. 6.

Quod autem ad vehiculum attinet, ſeu plauſtrum arcæ ſubiectum in Templo, ex eodem loco monſtrari poteſt. nam vbi nos quadrigam legimus, Hebraice habetur מרכבה marcabah. quæ vox ſignificat vehiculum, currum, carrucam, & quadrigam. vt ibi. *Fecit ſibi Abſalon currus*. & apud Zachariam. *In quadriga prima* (vel curru) *equi ruſi*. Itaque verti poteſt locus ille Paralipomenon in hunc modum: Et vt ex ipſo auro fieret ſimilitudo currus Cherubim extendentium alas, &c. Exiſtimamus enim, Salomonem non tantum feciſſe binos Cherubinos ex materia, ſed etiam plauſtrum cum rotis, vel pedibus à terra ſublatum, cui arca imponeretur. quod & recta ratio dictat. indecens enim erat, vt gloria Domini humi reperet, cum cætera vtenſilia, candelabrum ſcilicet, menſa panum, & altare vtrunque pedes ſub ſe haberent, aut baſes, ne pauimentum tangerent. & ex capitulo vigeſimoquinto Exodi colligitur quippiam ſimile, tametſi anguſtius, feciſſe Moſem. Nam vbi nos legimus, *Pones circulos quattuor per quattuor arcæ angulos*, Hebraice. habet, ſuper quattuor pedibus eius. nam vox רגע pagham, quæ ibi reperitur, aliquando ſignificat pedes, vt ibi. *Siccaui ueſtigijs pedum meorum omnes aquas*. & per metaphoram rotas, quæ ſunt plauſtri pedes, *Quæ tardauerunt pedes quadrigarum illius*. Hebraice. rotæ curruum eius. Item, cum de machinis æneis ageretur, quæ rotis æneis ad inſtar currus nitebantur, dicitur: *Et axes æneiː& per quattuor partes*. Hebraice. Per quattuor rotas. Habebat itaque arca fœderis tabulam ſub ſe, cui incruſtatæ erant quaternæ volæ, vel quaterni pedes, quibus à terra eleuata erat. eius itaque menſæ loco Salomon vehiculum videtur feciſſe ex auro inſtructum vel pedibus, vel rotis, cui arcam imponeret cum dignitate. Atque hæc eſt Mercabah, carruca ſcilicet Cherubim, cuius meminit liber Paralipo-

1. Reg. 15. ℣. 1.
Zachar. 6. ℣. 2.

De rotis

4. Reg. 19. ℣. 24.
Iudic. 5. ℣. 28.
3. Reg. 7. ℣.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA PAMPLONA

ralipomenon. fauet etiam huic sententiæ, Ezechielem, capite decimo vocasse Cherub. quartum animal, quod capite decimo appellauerat vitulũ, videlicet, quia כרוב cherub, ab eodem verbo רכב racab equitare, curru vehi, deriuari sciebat, facta literarum metathesi, quasi carrucarium, aut curulem diceret, animal scilicet quod agit currum, quales sunt boues, qui currum etiam arcæ fœderis traxere aliquando, vt scriptum est libro Paralip. *Imposuerunt que arcam Dei super plaustrum nouũ.* & infra. *Bos quippe lasciuiens paululum inclinauerat eam*, propterea pro eodem accepit Cherub. & vitulum Propheta. Stat ergo certa sententia, quam supra asseruimus, eum in visione Prophetæ, tum in eius exemplari, hoc est in oraculo Templi similitudinem fuisse currus sub arca, & sede Dei, vt ex hac parte conueniat imago cum exemplari, & quadriga Prophetæ respondeat quadrigæ Salomonis. Porro illi camino ignis, quem obseruauit Ezechiel inter animalia, respondet prunarium, seu altare incensi, quod erant ante fores oraculi, quod simul cum arca fœderis secum vehendum voluit Dominus, cum a Templo migrabat, æneo illo altero posthabito, in quo immolabantur cruentæ hostiæ. eius altaris similitudo visa est deinde ab Isaia, atque a Ioanne in Apocal. vt dicemus inferius. atque ex hac visione existimo ortam illam consuetudinem Chaldæorum, & Persarum præferẽdi ante Regem, atque ante exercitum ignem. Eius mentionem fecere Curtius atque Xenophon. Illos postea imitati sunt Romani, teste Herodiano.

Par. 1. cap. 13. ℣. 7.

De altari incensi vecto ante thronũ.

Q. Curtius. hist. Alex. l. 3.
Xenophon. 8. Cyri pædiæ.
Herod. l. 1. & 2.

QVALI FORMA FVERINT efficti Cherubini oraculi Templi.
Sectio V.

DOCVIMVS in Templi oraculo non secus atque in visione Ezechielis currum fuisse, atque Cherubinorum quadrigã. Restat, vt consideremus Cherubinorum Templi figuram, & habitum, vt deinde earum facies cum Cherubinorum faciebus, quas recenset Vates, comparemus. Doctores Hebræorum (vt refert Rab. Dauid) putarunt כרוב cherub. non esse vocem simplicem, sed compositam ex כ caph litera seruili & רוב rub, quæ æquiualeat רביא rabia, puer adolescens, & significare quasi puer, videlicet quia erant figurati puerorum effigie. Rab. Salomon addit vtroque sexu insignes extitisse Cherubinos a Moyse factos. Cuius sententiam secutus est B. Arias Montanus in schemate Templi, quod figurauit in suo Bibliorum apparatu. Sed tamen ista Hebræorum Doctorum, & Kimhi etymologia violenta est. neque enim in lingua Hebraica extat vocula רוב rub, quæ puerum significet, sed in Chaldaica, a verbo רבא raba, crescere, augescere, est רביא rabia, infans, puer crescens, nomen autem כרוב cherub mere Hebraicum est, vt literarum radicalium indicat dispositio. Præterea distinctionem sexuum imaginibus Angelorum apponere tam ridiculum est, quam indecorum. *In resurrectione neque nubent*, inquit Dominus, *neque nubentur*, sed erunt sicut Angeli Dei: nimirum qui sunt a sexus distinctione alieni, sicut ab omni materia immunes. quorsum igitur eorum figuræ distinguentur sexu, quorum perpetua substantia non indiget procreatione sobolis? Præterea quis non videt, quam sit indignum, nuda iuuenum corpora sexu vtroque notata astare coram Deo? *Velabant Seraphin binis alis femora sua.* & cherubin discooperient verenda? Præcipit Dominus sacerdotibus, ne sine feminalibus lineis, dent operam sacris, & suorum stipatorum pudori non prospexit? Valeant hæc Iudæorum somnia, qui vel in Domini sanctuarium Cupidines, & Veneres inuehere volunt, ne dicam Priapos.

Isaiæ. 6.
Exod. 28.

Rabinorum sententiæ de Cherubinis.
R. Dauid.

Rab. Salom.

B. Arias Mont.
R. Kimhi.

Nostrates Cherubinos vestiunt talaribus tunicis, & zonis cingunt: decentius illi quidem, sed non secundum veritatem. nihil enim tale in sacris reperias, immo oppositum. Nam propterea binis alis velabant corpora, quia vestibus carebant. Igitur existimamus Templi Cherubinos eiusdem prorsus esse figuræ, qua Cherubinos Ezechielis depinximus, videlicet effigie humana in corporis habitu, ore, manibus, & cruribus, alis binis, iubato thorace, atque vngulis bifidis vestitos. Et quidem humanam faciem satis expressit Scriptura, cum tradit, aureos illos Mosaicos se mutuo aspicere versis vultibus ad propitiatorium. atque alibi de binis ex oliua sculptis a Salomone dicit, *Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant uersæ ad exteriorem domum.* Quid enim est, erectis pedibus, nisi quod de suis prodit Ezechiel, *pedes eorum pedes recti*; hoc est, non curuo poplite, quasi quadrupedes, sed cruribus rectis quasi homines. Porro quaternas alas gestasse singulos necesse est: vt scilicet binis tegerent femora. quod sectione sequenti videbimus in Seraphinis Isaiæ obseruatum. binis autem extensis illi quidem Cherubini, id est, aurei pararent Deo solium, isti, id est lignei laudarent Deum exercituum. Sub alis autem habuisse brachia, & manus indubitatum est, ex quo fatemur esse humana forma effigiatos. Verum ex illorum munere, qui stabant a lateribus arcæ, colligitur aperte. Etenim illi alis operiebant propitiatorium. At vero propitiatorium nullatenus pertinebat ad arcæ constitutionem, vt iam supra notauimus, & suo loco dicemus: sed illi imminebat superius extensum. quare necesse erat, vt ipsorum Cherubinorum manibus fulciretur vtrinque, vt in nostra vides delineatione depictum. Habuere igitur manus Cherubini aurei, atque adeo oleaginei, qui ad instar aliorum efficti sunt a Salomone. Alioqui enim, si diuersa figura essent constituti, non coaluisset ex quaternis quadriga, cuius mentionem fecimus sectione præcedẽti. Nos etiã binas iam habemus Cherubinorum facies, hominis scilicet, & aquilæ. restãt binæ aliæ leonis, & bouis. Sed quas nõ obscure indicat Iosephus dicens, Super tegmen vero eius erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant, ea sunt animalia volucria specie noua, a nullo vnquam hominum conspecta. Hæc dixit Moyses in Dei se vidisse sede figurata. & alibi, hæ Cherubicæ effigies quanam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel eloqui. propterea animalia eos vocat Iosephus, quia insigniti erant exuuijs animalium, quæ obtinent in mansuetis & feris principatum, videlicet, vituli, & leonis. alioqui enim Iuuenes alatos appellasset, nisi leonis, & vituli insignia in illis notasset, propter quæ animalia dixit, non

Non sunt vestibus amicti Cherubini.

Exod. 25.

2. Paral. 3. ℣. 13

Habuerunt brachia humana Cherubini.

Iosephus. 3. antiq. c. 6.

8. antiq. c. 2.

Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit.
Matth. 22.

non quidem quadrupedia, sed volucria, atque ea A noua omnino specie, & visenda, sed quæ hominibus hucusque fuerit inaudita, nedum inspecta. At vero quæ diximus omnia magis explicabuntur sectione sequenti.

QVOD SPECIES VISIONIS, *quam capite sexto narrat Isaias, eadem sit cum prædicta Ezechielis.* *Sectio VI.*

ADMIRANDAM diximus fuisse visionem Vati ostensam, sed non insolitam, vtpote quæ alijs ante ipsum prophetis communicata sit, nimirum Isaiæ, B Danieli, & alijs, quos suo ordine recensebimus, & de reliquis deinde suis locis. nunc Isaiæ visionem cum Ezechielis spectro, atque cum Templi exemplari conferamus. *Vidi* inquit *Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea, quæ sub ipso erant, replebant Templum. Seraphini stabant super illud, sex alæ vni & sex alæ alteri, duabus velabant faciem eius, duabus velabant pedes eius, duabus volabant, & clamabant alter ad alterum.* Obiecta est Isaiæ imaginaria visione ipsa facies solij Dei eleuati super alas Cherubim, quale in Templo erat, tametsi expressioribus lineamentis, & coloribus depictum: visus est idem apparatus, quem habebat in Templo, verum magnificentiore specie figuratus. &, quod C caput est, ipse Dominus, qui inuisibiliter residebat super Cherubim, visibili tunc apparuit effigie, atque habitu splẽdidissimo, qualem decebat vnigenitum regis Altissimi: nam speciem filij Dei vidisse Isaiam testatur Ioannes. Sed persequamur singula. Primum faciem Dei in oraculo vidisse ipsemet profitetur, cum dicit: *ea, quæ sub ipso erant*, aut fimbriæ vestimentorum eius *replebant*, *Templum*. Hebr. היכל hahecal sanctuarium, cuius orationis loco vertère Septuaginta. Plena erat domus a maiestate eius, hoc est, splendor purpurei paludamenti complebat totam domum. Vnde Chaldæus, splendor gloriæ eius. & paulo inferius: Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. En altaris meminit. Videbatur ergo sibi Vates in Templo esse, cum hæc spectabat. *Solium excelsum, & eleuatum* ipsam referebat Dei sedem super alas Cherubim. Verum hoc sublimius videbatur, quippe tanti regis dignitati conueniens. excelsum dicitur propter magnitudinis excellentiam, eleuatum propter eminentiam, & distantiam a pauimento, vt Dionysius interpretatur. Vnde confirmare licet quod supra sectione quinta de plaustro subiecto arcæ fœderis diximus. neque enim tam eminens appareret solium, si arca humi cubaret. Huius solij scabellum in Templo erat propitiatorium aureum: in Ezechielis autem visione quasi aspectus firmamenti extenti supra capita animalium. *Seraphim stabant super illud*, hoc est, iuxta illud, solium scilicet. nam circumsistebant. E stipatores quattuor a lateribus sedis, vt explicuit D. Dionysius Areopagita, hanc Isaiæ visionem tractans: ait enim, substantias illas sub Deo, & post Deum, & circa Deum collocatas vidit Theologus. Quibus verbis non tantum declarauit Seraphinorum numerum, sed etiam dispositionem, & situm. nam necesse est quattuor fuisse minimum, vt ante, & retro, dextrorsum, & sinistrorsum ambirent sedem Dei. nimirum totidem erant Seraphini, quot in Templo Cherubini. Neque oppositum significant illa verba Prophetæ, *Sex alæ vni, & sex alæ alteri.* & iterũ, *clamabãt alter ad alterum.* nam vnus, & alter, vel vnus, & vnus, vt habetur Hebraice, significat singulos: quasi dicat, singulis eorum erant sex alæ, atque singuli ad singulos clamabant, vt Hieronymus etiam auctor est eodem Isaiæ loco.

Hieron. super Isa. 6.

Sex alæ vni, & sex alæ alteri, hoc est senæ singulis erant, quaternæ scilicet pennæ, & bina brachia, quæ alarum nomine appellantur, etiam apud Latinos. Plinius enim sic habet: Elephas mammas citra in alis occultat, id est, in brachijs, aut anterioribus pedibus. inde axilla dicitur diminutiuum. Neque hæc locutio a sacris est aliena. solet enim Scriptura alas pro brachijs vsurpare frequenter in psalmis, *In velamento alarum tuarum*, & in alio psalmo, *Sub pennis eius sperabis*, & in alio, *Si est iniquitas in manibus meis.* Hebr. in alis meis. & apud Ezechielem, *percute manum ad manum*. Hebraice alam ad alam. Eadem igitur ratione Isaias alarum nomine non tantum pennas quaternas, sed etiam bina brachia sub pennis extenta intellexit, & recensuit. Quod ex visione Apoc. Ioan. quam sectione sequenti explicabimus, aperte conuincitur. nam Ioãnes animalibus suis tribuit alas senas, quæ eadem esse cum Cherubinis Ezechielis nemo negare ausus est. Cum ergo Ezechiel quaternas tantum singulis ascripserit, necesse est Ioannem alarum sensu brachia etiam comprehendisse, non secus atque Isaiam. Quod autem brachia Seraphini habuerint, constat ex eodem capite, vbi dicitur: *Et volauit ad me unus de Seraphim, & in manu eius calculus*. Ergo quemadmodum Cherubini Templi binis manibus fulciebant propitiatorium, binis alis contractis tegebant femora, binis extensis obumbrabant Dei solium; eadem ratione Seraphini binis manibus velabant faciem, binis alis velabant crura, binis volitabant. Neque secus animalia Ezechielis se gessisse credendum est. Certe illud est notissimum, quaternas habuisse pennas, & brachia bina. nam alas quidem quaternas singulis tribuit Ezechiel, dicens, *quattuor pennæ uni.* brachia autem, & manus eisdem assignat alibi, dicens, *Et extendit Cherub manum ad ignem, & apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Postremo, prunario, quod inter Cherubim obseruauit Ezechiel dicens, *Imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim*, respondet in visione Isaiæ altare incensi, de quo ipse scribit: *Et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari*. Vtroque autem repræsentatur altare thymiamatis, quod ante fores oraculi extabat, vt diximus sectione quarta. Fit ex ijs vidisse Isaiam eandem faciem solij Dei, quod in oraculo Templi extabat, atque eadẽ animalia, quæ vidit Ezechiel.

Quot alas habuerint Cherubini.

Plin. lib. 11 c. 40.

Psal. 62. ℣. 8.

Psal. 90 ℣. 4.

Psal. 7. ℣. 4

Ezech. 1. ℣ 6.

Ezech. 10. ℣. 7.

Sed obijcies, nos velle confundere Hierarchicos Angelorum gradus, atque Ezechielem æquare Isaiæ, qui a B. Nazianzeno, & Hieronymo ex eo cæteris antefertur, quod Seraphim viderit, qui supremi gradus sunt in cælesti Hierarchia. Cui obiectioni respondemus cum Dionysio capite decimo tertio de cælesti Hierarchia, qui sibi ipsi opponens, quomodo ad mundãdum Vatem Seraphim mittitur, quandoquidẽ spiritus supremi ordinis non mittuntur, Respondet, se a maioribus accepisse, (Hierotheo existimo, & D. Paulo, quos habuit Theologiæ magistros) inclytum Theologum non vidisse Seraphinos illos supremos, qui Deo semper astant. ij enim nunquam mittuntur, sed visionem mini-

De altari, quod apparuit ante thronum.

Ezech. 10.

Ex qua angelorum Hierarchia fuerint Cherubini & Seraphini quos viderunt vates.

Diony. de cæles. hier. c. 13.

Isaiæ. 6. ℣. 1.

Ioan. 12.

Dionys. de cæles. hier. cap. 13.

Dionys. vbi supra.

Seraphini habuerunt brachia.

sterio factam Angeli, qui Seraphim dicitur, quod a Seraphino fuerit ad id muneris directus. Vel etiam, quia igne purificauerit Isaiæ labra, quod proprium est inflammatorum spirituum, qui Seraphini dicuntur, suntque Deo familiarissimi. Eodem ergo pacto nos quæstioni respondemus: neque Isaiam Seraphinos ex primo ordine, neque Ezechielem Cherubinos ex secundo vidisse, sed vtrique repræsentatam in phantasia imaginem solij Dei existentis in oraculo, vt dictum est; idque ministerio Angeli, qui a Cherubino, vel Seraphino ad id muneris fuit legatus, propterea que ab Ezechiele Angelorum imagines vocatas Cherubinos, ab Isaia vero Seraphinos. Vel, quod magis placet, eosdem Dei stipatores ab Ezechiele appellatos esse Cherubinos, quod carrucam Dei migrantis agere viderentur, retento scilicet nomine, quod illis imposuerat olim Moses, eorum muneri accommodatissimum. nam, vt diximus supra כרוב Cherub a רכב racab ortum habet, facta literarum metathesi Hebræis frequentissima. quasi dicas, agens currum quadriga viuens, aut se mouens carruca, vel quidquam simile. Ab Isaia vero appellatos Seraphinos ab splendore, & aspectu ignis, quo toti flagrabant. nam שרף seraph, est vrere, incendere, vnde שרפים Seraphim igniti, incensi, quo nomine dictus est serpens ignitus, qui erectus est a Moyse Domino præcipiente. *Fac tibi serpentem aneum* vel ignitum, vrentem. & paulo ante: *Immittit Dominus in eos ignitos serpentes*. ij serpentes Seraphim dicuntur, quod igniti essent coloris, atque etiam quod ardore letali inflammarent eos, quos momordissent. Dicunturque esse alati, vt apud Isaiam constat, & *semen eius absorbens uolucrem*. Hebraice ignitus alatus, vel vrens volans. Tales, inquit Kimhi, id est, alatos ferunt in Aethiopia inueniri. nisi volantes dici mauis, quasi procul dissilientes, ita vt volare videantur, qua significatione vtuntur Hebræi verbo Volandi non raro. Ergo Angeli Domino assistenres hinc dicti sunt Seraphim, quasi ignei, ardentes, uolantes, alati. Horũ imagines in Templo existentes contẽplatus est Isaias, Seraphinosque vocauit quasi totos flammantes, nam tales depingit Cherubinos Templi Ezechiel, cum Cherubo illi superbissimo imperat; *in m dio lapidum ignitorum ambulasti* id est, numerabaris quondam inter carbunculos flammantes, candentes, ignitos scilicet Templi Cherubinos aureos. Tales & in visione sibi apparuisse Cherubinos fatetur Ezechiel. *Et similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum*. Cum ergo vtrique Cherubini carbones, carbunculi, lapides igniti dicantur, merito ab Isaia appellati sunt Seraphim, quasi ignei, accensi.

Num. 21. ℣. 8.
Ibid. ℣. 6.
Serpẽs Moysis alatus fuit Isa. 14. ℣. 29
Ezech. 28. ℣. 14
Ezech. 1. ℣. 13

QVOD EADEM VISIO SIT postea Ioanni monstrata Apocalypsis quarto. Sectio VII.

Apocal. 4.

HAEC eadem visio multis post sæculis ostensa est Ioanni, vt ipse narrat dicens: *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri post hæc. Et statim fui in spiritu, & ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens: & qui sedebat similis erat aspectu lapidis iaspidis, & sardini, & iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ, & in circuitu sedis sedilia viginti quattuor, & super thronos viginti quattuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ. & de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua, & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei. & in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo. & in medio sedis, & in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante, & retro. & animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti. & quat tuor animalia singula eorũ habebant alas senas: & in circuitu, & intus plena sunt oculis, & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronum viuenti in sæcula sæculorum, procidebant viginti quattuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt, & vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem, &c. & unus de senioribus dixit mihi, ne fleueris, uicit leo de Tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius. Et uidi, & ecce in medio throni & quattuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem tamquam occisum, &c.*

Templum vocatur cælum.

Sedes Dei posita in cælo solium oraculi prædictum repræsentat. nam in sacra scriptura cælum pro templo, & templum pro cælo vsurpatur non raro, vt videre est apud Isaiam. *In cælum conscendam, &c. Sedebo in monte testamenti, &c.* & alibi. *Tu exaudies in cælo in sanctuario tuo*, de qua phrasi, & analogia dicemus infra.

Isa. 14. ℣. 13.
3. Reg. 8. ℣. 32.

Vir sedens simlis erat iaspidis, & sardinis, quorum iaspis subuiridis est, & varius. Sardius vero rubeus, quem scilicet nos Hispani rubi vocamus, respondetque iaspis electro misti coloris auri cum argento, sardius vero igni circum ambienti. mare vitreum quasi crystallus, scabellum solij Dei refert, quod vidit Ezechiel crystallo simile, in claritate scilicet, & transfusione lucis. ergo vtrumque, quia splendidum erat & diaphanum, vitro & crystallo rite comparatur.

Quod ait. *in medio sedis, & in circuitu sedis quattuor animalia*, non significat in sede ipsa existere, neque vero sub sede habuisse dorsa quasi boues sustinentes mare æneum Templi, vt quidam imaginantur, quo textui faciant satis, sed *in medio sedis*, significat ante sedem. erant enim bina ante sedem, bina retro, a lateribus tamen sedis, vt vides in nostra imagine initio huius commentarij de prima visione. Dicuntur autem esse in medio, quia erant inter Ioannem spectantem, & sedem. nam, in medio esse, Hebræis æquiualet, inter aliquos esse, vt *in medio populi habitare*, hoc est inter populares. Vide explanationem capitis primi. *in medio captiuorum*. Eundem sensum habet illa phrasis, *rota in medio rotæ*, de qua mox.

4. Reg. 4. ℣. 13.
Ezec. 1. ℣. 1

Quattuor facies animalium.

Animal primum simile leoni, secundum simile uitulo, non significat singula animalia vnicam gestasse figuram, vel faciem, sed singula potius habuisse quaternas, quarum prima fuerit leonis. Similis phrasis extat capite decimo Ezechielis. *quattuor facies habebat unum. Facies prima facies Cherub, facies secunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto facies*

Ezech. 10. ℣. 14

facies Aquilæ. Vides ſingulas facies ſingulis animalibus datas; cum tamen certum ſit ex priori parte verſus quaternas potius in ſingulis eſſe numeratas. Eodem ergo modo Ioannes facies recenſet animalium, non animalia ipſa. Vocat autem facies nomine animalium, quia re uera animalium erant exuuiæ, atque imagines. nam vngula ſignum erat bouis; os, manus,& crura recta ſignum hominis; armi iubati ſignum leonis; atque alæ ſignum Aquilæ. Sed ais,Quorſum initio propoſuit quattuor animalia ſe vidiſſe, cum deinde non de animalibus agat, ſed de ipſorum faciebus? Reſpondeo, Nil aliud diſcriminis reperiſſe inter animalia per omnia ſibi ſimillima, quam eſſe quattuor in totidem angulis ſolij conſtituta. quare de omnibus,ac ſi vnum eſſet proſequitur narrationem, enumeratque quattuor facies, quas in ſingulis obſeruauit, ac ſi dicat apertius: Vidi quattuor animalia,ſingula eorum quaternis veſtita animalibus, quorum primum erat ſimile leoni, ſecundum vitulo, &c. Hoc autem ita eſſe patet ex eo,quod ſequitur. *Et tertium animal habens faciem quaſi hominis,& quartum animal ſimile aquilæ uolanti.* Tria animalia dixit ſimilia eſſe leoni, vitulo, aquilæ, vnum vero habere faciem quaſi hominis,diſcernens inter faciem,& ſimilitudinem, vt videre eſt. Cur ita? quia de formis loquebatur animalium repræſentatiuis,quæ quidem in ceteris ſimilitudines tantum erant, non vultus. in homine autem vultus ipſe erat facies,vel forma eius repræſentatiua. alioqui ſi animalia ipſa diuerſas habuiſſent figuras,vtpote vnum leonis,alterum vituli,non diſcreuiſſet Ioannes inter hominem, & cetera, huic aſcribens faciem, illis vero ſimilitudines, ſed potius ſingulis ſingulas facies, ideſt, vultus dediſſet, vel omnibus ex æquo ſimilitudines.Præterea idem confirmatur ex eo. *Et quartum animal ſimile aquilæ uolanti.* Vides in quo ſita fuerit ſimilitudo animalis cum Aquila? non in vultu, non in corpore, non in vnguibus, ſed in alis tantummodo, quibus volat. Denique quia ſingula animalia habebant alas ſenas,nimirum ad inſtar Seraphinorum, quos vidit Iſaias. nam omnes fatentur præſentem viſionem illi eſſe quam ſimillimam. At vero Seraphini binis alis operiebant corpus ſuum, binis faciem, binis volabant,& clamabant: Sanctus,Sanctus, Sanctus. ergo animalia Ioannis in eundem vſum accepiſſe ſenas alas credenda ſunt, maxime cum eidem vacent miniſterio. nam in circuitu ſedis Dei aſtant,& clamant die ac nocte: Sanctus, Sanctus, Sanctus, non ſecus atque Seraphini Iſaiæ. Binis igitur alis operiant corpus neceſſe eſt, alioqui fruſtra acceptæ videbuntur, atque gratis datæ eſſent binæ alæ animalibus,quas confingunt interpretes. namque leoninum corpus villis indutum eſt, vitulinum pilis, aquilinum plumis veſtitum. Quorſum igitur alis binis operient corpora? neceſſariæ tamen ſunt ſenæ alæ Cherubinis, qui,vt ſupra vidimus,ore, & toto corpore iuuenes erant, nuditatemque eorum operiri decebat alis binis, qui animalia vocantur ab Ezechiele & Ioanne, quia animalium exuuiis, & inſignibus erant veſtiti. Poſtremo,ſi facies leonis, ideſt, os & vultus vni erat, alteri vituli vultus, alij roſtrum aquilæ, quomodo clamabant, voceſque articulatas, immo ſuauiſſimas,edebant,dicentes,Sanctus,Sanctus, Sanctus? nam leo rugire poteſt,vitulus mugire, & aquila clangere, verumtamen nullum canere aſſueuit.Sed ais,Erant animalia myſtica, & myſterijs plena. Fateor myſtica fuiſſe,ſed non magica. at vero ad magiam pertinet, vt bos, & leo loquantur, vel canant. Dices, Hoc non contigit re vera,ſed in viſione. Egregium ſuffugium,quaſi vero ſoleat Deus in viſione repræſentare quod re ipſa eſſe non poteſt. Viſiones in ſacris literis referunt hiſtorias, vel parabolas; non vero fabulas. priores re uera contigere, poſteriores eſſe poſſunt, vel non repugnat fore, poſtremas eſſe repugnat, atque in viſione oſtendi exiſtentes citra mendacium, magicumque commentum. Fit ergo ex dictis animalia Ioannis eadem eſſe cum animalibus Ezechielis, atque conſequenter cum Iſaiæ Seraphinis, Templique Cherubinis, quorum ſingli quaternas figuras oſtendebant, hominis in ore & corpore, leonis in iubis, vituli in calcibus, atque aquilæ volantis in pennis.

Probat animalia h buiſſe vultum hominis,exuuias animaliumreliquorum.

Non habebant animalia ſingula ſingulas facies, neque vultus brutorum, quia loquuntur.

Liber qui in dextera ſedentis apparet ſignatus ſigillis ſeptem non eſt abſimilis volumini,quod porrectum eſt Ezechieli ab auriga currus. nam iſte liber interpretationem continet voluminis: illa inquam viſio Ezechielis, viſione Ioannis declaratur.

Liber Ezechieli traditus ab auriga, ſimilis eſt ei quem tenet ſedens apud Ioannem. Ezech. 2. ℣ 9.

QVOD EADEM SIT IDEA viſionis huius, atque eius, quam vidit Daniel capite ſeptimo. Sectio VIII.

HANC eandem Cherubinorum, & ſolij Dei ideam refert illa altera Danieli communicata viſio, quam ipſe cap. 7. recenſet ijs verbis. *Throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit, veſtimentum eius candidum,quaſi nix, & capilli capitis eius quaſi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accenſus, fluuius igneus, rapidusq. egrediebatur a facie eius, millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei.*

In hac viſione Dominus habitum præſefert Iudicis, atque adeo perſonam ſenis aſſumit, quam capilli quaſi lana munda albeſcentes repræſentant, & veſtimentorum candor, qui regius olim erat color, maieſtatem & auctoritatem Iudicis declarat, reſpondetq. iridi Ezechielis, atque ſplendori, quo Baſilicam plenam viderat Iſaias. Thronus, & currus flammeus expreſſa imago eſt ſolij aurei excitati ſupra plauſtrum oraculi, ſicut thronus, & currus Ezechielis, atque Iſaiæ ſolium excelſum & eleuatum. tot millia miniſtrantium, atque aſſiſtentium Domino, diximus etiam vidiſſe Iſaiam. quæ, etſi non referat viſio Ezechielis, quod Dominum extra Baſilicam migrantem inducit, certe in ipſa Templi Baſilica non deſiderabantur, in cuius parietibus per circuitum innumeros Cherubinos ſculptos, & quaſi extantes a pariete legimus apud Ezechielem. fluuius ille igneus ex parte ſignificatus eſt altari incenſi, quod ante oraculum extabat, quodque Iſaias vidit carbonibus plenum, atque Ezechiel ante arcam in ipſo currru vectum animaduertit. Cetera de filio hominis, quem Iudex in Throno collocauit ſuo,explicatiora ſunt oracula,quam fuerint Iſaiæ, aut Ezechieli oſtenſa in viſione: de quibus ſectione tertia huius Commentarij diximus.

Senis perſona Iudicé repræſentat.

Ezec. 41. ℣. 22.

3. Reg. 6. ℣. 20. & 22.

QVOD

QVOD EODEM APPARATV A visus sit Dominus primum a Moſe in Monte Sinai. Sectio IX.

QVAS hucuſque narrauimus viſiones, poſteriores eſſe conſtat Salomonis Templo. quare non eſt mirum, ſi ipſarum ſpectra cum exemplari conueniant, ex quo ſunt expreſſa. Illud mirabilius eſt, ipſam oraculi quadrigam alia viſione multo antiquiore olim fuiſſe repræſentatam, immo vero ad inſtar illius viſionis factum in oraculo exemplar materiale quadrigæ. ea eſt viſio Moyſi oſtenſa in monte Sinai, ad cuius inſtar ipſe Moſes ſolium Dei inter Cherubim fabricari fecit, quemadmodum acceperat Domino præcipiente. *Inſpice, & fac ſecundum exemplar, quod tibi in monte monſtratum eſt.* Ex oraculi itaque apparatu licebit de monte philoſophari, atque indubitanter aſſerere, Deum Moyſi eodem habitu ſeſe oſtendiſſe in monte, quem ipſe in tabernaculo primum, ac deinde Salomon in Templo deſignarunt. Verum id ipſum confirmemus alijs ſacræ Scripturæ teſtimonijs. Sane quidem imaginem ſolij, atque propitiatorij, quod fecit Moſes, atque adeo Throni, & firmamenti Ezechielis, quod ſolio, & propitiatorio reſpondet, videmus expreſſam in Exodo. *Videruntque Deum, & ſub pedibus eius quaſi opus lapidis Seraphini, & quaſi cælum cum ſerenum eſt.* Quidam Hebræorum, vt Rab. Abraham interpretatur, לבנת libnat, non lapidem, vt Hieronymus, ſed laterem, quaſi ſub pedibus Dei apparuerit laterculus ſapphyrinus. cuius ætyologia eſt a Rab. Salomone adhibita, nempe vt ſignificaret Dominus memorem ſe eſſe eorum afflictionis in opere lateritio. Hebræos ſecuti recentiores vertunt lateris, non lapidis, ſed falſo. nam lapidis vertendum eſſe conſtat. primo ex Chaldæo paraphraſte, qui ſic traducit, Tanquam opus אבן טבא ebon taba lapidis pretioſi. Item ex Rab. Dauid, qui ſic habet eo loco, Ecce הספיר לבנת libnath haſapphyr, eſt ſicut lapis ſapphyri, quem vidit Ezechiel in viſione prophetiæ capite decimo. Ecce in firmamento, quod erat ſuper caput Cherubim quaſi lapis ſapphyrus, quaſi ſpecies ſimilitudinis ſolij apparuit. Præclare iſte quidem. etenim verſus, qui ſequitur in Exodo, vtrunque locum aptiſsime nectit, videlicet, *Et ſicut cælum cum ſerenum eſt.* Duo videbat Moſes, lapidem Sapphyrinum, & cælum ſerenum. Vtrunque enim ad eandem ſpeciem referri non poteſt. Etenim cælum ſerenum vel in munditia ſua, aut puritate, vel claritate, id eſt, cum nubibus vacat, colorem refert aërium, Sapphyrus autem rubri coloris eſt, vt patet ex illo Threnorum, *Rubicundiores ebore, antiquo Sapphyro pulchriores.* Abraham, qui huius eſt ſententiæ in Sapphyri colore, ſic vertit: Rubicundiores gemmis, ſapphyrus exciſio eorum. quaſi eadem ſententia ſit vtriuſque verſus. Erant, inquit, rubicundi quaſi gemmæ, & quaſi exciſi ex ſapphyro. Neque ab ea diſſentit Plinius, qui quaſdam ſapphyros cæruleas, quaſdam purpureas eſſe tradit, ſed omnes aureis punctis collucentes. ergo Moſes videbat ſolium Dei ſapphyrinum, hoc eſt, purpureum, auroque micans, atque pedamentum ſolij aërium. illud reſpondet Throno Ezechielis ſapphyrino, hoc firmamento, quod ſub Throno extenſum viſebatur, pellucidum, & clariſſimum tanquam cryſtallus: In Templo vero alæ Cherubinorũ, varijs coloribus ocellatæ, quibus inſidebat Dominus, referunt ſolium ſapphyrinum auro micans. Moyſis & Ezechielis propitiatorio, aureo refertur firmamentum, ſeu cælum. aureus enim color luce ſua, & fulgore lucidum, & ſerenum cælum repræſentat. Conueniunt ergo ſolium, & ſcabellum montis, & Templi. Super ſolium Deum viſum eſſe à populi principibus teſtatur Moſes loco prædicto, ſpeciemque eius refert eandem, quam Ezechiel. Sic enim habet. *Erat autem ſpecies gloriæ Domini quaſi ignis ardens ſuper verticem montis in conſpectu filiorum Iſrael. ingreſſusque Moyſes medium nebulæ aſcendit in montem.* duplici ſimilitudine ſpeciem Domini ſignificauit, ignis ſcilicet, & nebulæ, vel nubis. Ezechiel ſub ſpecie electri igniti filium hominis vidit in Throno reſidere. Moſes nil tale ſupra Cherubinorum alas effinxit. Deus enim in Templo audiendum ſe exhibuit, non videndum. Iſaias in habitu regali contemplatus eſt Dominum, Daniel ſub perſona Iudicis. Vnicuique enim prophetarum eam exhibebat Deus faciem, quæ ad eius inſtitutum erat accommodatior. etiamſi omnes ſint ſibi ipſis quamſimillimæ. Enimuero facies Dei in Ezechiele præclare exprimit faciem eiuſdem in monte oſtenſam. Hæc enim non alia exiſtimanda eſt ab illa, qua per deſertum totos quadraginta annos ſuum ducebat populum, de qua ſcilicet ſcriptum eſt. *Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.* & iterum. *Erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem.* Qui quidem locus præcedentem declarat, atque nos docet non binas columnas præceſſiſſe exercitum, alteram nubis ſcilicet, & ignis alteram; ſed vnicam lucidiſſimi electri ardentis, quæ interdiu quaſi nubes apparebat, noctu quaſi ignis: interdiu tenebroſa videbatur, quia ignis ſplendor a ſolis iubare obſcurabatur, noctu vero luminoſa videbatur, quia in medijs tenebris libere, lateque collucebat ignea fax. hoc autem ita eſſe colligitur ex eodem capite. *Iam enim*, inquit, *aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum in columna ignis, & nubis.* En quia in crepuſculo & lux albeſcere, & tenebræ ex parte fugari cœperant, Columnæ duplex tribuitur facies, nubis, & ignis, nimirum quia oriente luce ignis offuſcari, & nubes conſequenter cœperat comparere. Eaſdem ſpecies referebat aurichalcum Ezechielis, igni immerſum, atque igni circumuolutum, vt diximus ſectione tertia.

Exod. 25. ℣. 40 Apparatus ſolij Dei qui in tabernaculo & in templo ſimilis erat oſtenſo Moyſi in mõte.

Exod. 24. ℣. 10

Sapphyrus rubri coloris eſt. Thren. 4. ℣. 7.

Plin. l. 37. cap. 9.

Exod. 24. ℣. 17

Exod. 13. ℣. 21.

Ibid. c. 14. ℣. 20 De columna nubis, & ignis præcedente Iſrael.

QVOD MOSES VIDERIT CVRRVM, & quadrigam Cherubim. Sectio X.

STENDIMVS vidiſſe Moſem in monte Deum in ſpecie ignis ſolio ſapphyrino ſedentem ſupra firmamentum cryſtallinum. Reliquum eſt, vt monſtremus, ſub ſolio vidiſſe currum, & Cherubinorum quadriformium bigam, & fortaſſe etiam quadrigam. Illud ex præfato loco Exodi conuincitur neceſſario. in eo enim præceptum accepit omnia faciendi *ſecundum exemplar, quod ſibi in monte monſtratum erat.* atqui ſuperius ſectione tertia oſtendimus, ipſum

Exod. 25. ℣. 40.

sum in tabernaculo duxisse ex auro Cherubinorum bigam à lateribus arcæ, atque ipsam arcam supra plaustrum eleuasse, vel saltem illi quaternos subiecisse globos, seu sphærulas, quibus a pauimento eleuaretur. consequens ergo est, vt quid simile, tametsi expressius, ipse viderit Dei sedi subiectum. Atque ita testatur Iosephus. Super tegmen vero arcæ erant effigies, quas Hebræi Cherubim appellant. ea sunt animalia volucria specie noua, à nullo umquam hominum inspecta. hæc dixit Moyses in Dei sede se vidisse figurata. Neque Iosephus solus huius quadrigæ meminit. nam multis sacræ Scripturæ oraculis Deus inducitur quasi auriga vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum, cum ad ferendam legem Israeli apparuit. *Ascensor cæli auxiliator tuus*. Hebraice vector, id est, qui cælorum curru vehitur. & Psalm. *Qui ascendit super occasum*. & iterum: *super cælos cælorum ad orientem*. id est, qui cælorum curru inequitans vehitur ad occasum, & orientem, omnia petcurrens. & subinde *currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis in Sinai in Sancto* id est, agunt, & stipant currum multæ Angelorum myriades, & Dominus inter eos, & super eos inequitans venit in Sinai, atque mansit in sanctuario. Ex quo loco aperte conuincitur, quod sectione tertia dicebamus, eandem esse formam quadrigæ Sanctuarij, atque Ezechielis, & Moysis. Idemque efficitur ex versu sequenti. *Viderunt ingressus tuos Deus* pompam triumphalem in Sinai *ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto*. id est, qualis in sanctuario est apparatus triumphi, tunc visus est. & Habacuch. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio*. & Psalm. non carruca solum, sed solij, atque ipsius Dei, quam supra delineauimus, facies describitur. *Confessionem, & decorem induisti*, id est, gloriam atque decus, *amictus lumine sicut uestimento*. duplicis vestis mentionem facit, altera est laus, gloria, decus; altera lux. illa exterior est, ista interior. illa ad creaturas manat, hæc intra Deum manet. nam *Deus*, vt Paulus explicuit, *lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit*. Ex hac luce refunduntur in vtrunque mundum radij decoris, gloriæ, & splendoris diuini. illa aurichalco significatur ab Ezechiele, ista igne flammante. Sequitur: *Qui ponis nubem ascensum tuum*. vehiculum tuum, nubibus scilicet pro curru vteris, *qui ambulas super pennas ventorum*, ideſt, super ventos alatos equitas: quæ verba explicat versu sequenti: *Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem*. En qui sint alati venti, Angeli, quos habet stipatores suæ carrucæ, qui quidem sunt natura spiritus, aspectu vero, & efficacitate ignis vrens. Sic locum hunc interpretatur Paulus ad Hebræos. quidquid de vētis, & igne Hebræi exponant. Sed in Psalmis apertissima extat mentio rotarum currus, quo vectus Deus noster pugnauit pro Israelitis contra Aegyptios in mari rubro. *Viderunt te aquæ, Deus*, inquit, *uiderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi*. id est, in traiectu maris rubri, aquæ virga Moysis percussæ Dei virtutem senserunt, timuerunt, & recesserunt. *multitudo sonitus aquarum*, id est, aquæ etiam è nubibus cum fragore ruentes obruerunt Aegyptios. *Vocem dederunt nubes*. ideſt, tonitrua, & fulgetra emiserunt æthera, vt eos terrerent. *Etenim sagittæ tuæ transeunt*, transiere fulgura scilicet, fulmina, & grandines iaculabaris e solio tuo. *Vox tonitrui tui in rota*. rotis currus tui tantum stridorem edebas, vt hostes præ metu exanimarentur, & vix fugæ præsidium quærerent. Solet locus iste de rotis Aegyptiorum explicari, sed distorte. Solet & de cælesti orbe, sed noua locutione. de Dei vero carruca facile, apte, & eleganter intelligendus venit. Porro Dei vectationem æmulari voluerunt Poetæ veteres, cum Iouem, Apollinem, Mercurium, alioſque vanissimos eorum Deos curru equitantes fingebant. Cuius fabulæ extat in sacris literis testimonium. etenim legimus Iosiam abstuliſſe e Templo *equos, quos dederant Soli reges Iudæ*, curruſque Solis combussisse igni. tam priscum fuerat istud commentum. Et de Hieroglyphici idea hactenus.

Ioseph. anti. 3. c. 6.

Deus frequēter apparuit vectus carruca cælorū, vel Cherubinorum.

Deut. 33. ℣. 26.

Explanatur Psalm. 67.

Habac. 3. ℣ 8.

Psal. 103. ℣. 2.

Explanatur hic Psalmus.

1. *Timoth. 6. ℣. 16.*

Hebr. 1. ℣. 7.

Psal. 76. ℣. 17

Explanatur hic Psalmus.

4. *Reg. 23. ℣. 11.*

COM-

COMMENTARII DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS

SECVNDA PARS

IN QVA DECLARATVR MENS VISIONIS.

QVID SENSERINT de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres. Sectio I.

DESCRIPSIMVS Hieroglyphica Ezechieli per visum ostensa. reliquum est, vt eorum significationem symbolicam, & arcanam enodemus. Atque primum quid alij de præsentis visionis significatione senserint, deinde, quid nobis videatur, aperiamus.

Hierony. Hieronymus hoc loco varias de hac re Doctorum recenset sententias. ipse autem nulli adhæret. at vero in procœmio commentarij in Matthæum visionem de Christo Domino, & quattuor animalia de quattuor Euangelistis interpretatur. Idem sensere alii Patres, Irenæus, Athanasius, Augustinus, Ambrosius in Apocal. Gregor. Isidorus, atque in prologo librorum noui Testamenti, Beda cum aliis in Apocal. Cæterum sensus iste allegoricus est, & longe petitus, tametsi idoneus, vt sect. 13. dicemus; atque ex iis, que hucusque de Hieroglyphicis disputata sunt, satis aperte colligitur. Quorsum enim Euangelia quattuor circumfert Dominus, cum se Prophetæ minabundus ostendit? cum volumen plenum lamentationis, carminis, & væ porrigit vorandum? cum vrbem flammis tradit è medio animalium acceptis? Immo vero quorsum in Templo Dei euangelistarum eriguntur statuæ binæ ex auro incrustatæ? Quorsum in Dei sede illorum effigies delineantur? & cur non potius Petri, & Pauli? Cur non potius Christi? Sed, quam verum sit hunc esse allegoricum, & non historicum sensum, sectione 13. luce clarius apparebit.

Iren 3. contra hæret. cap. 11. Athanas. in synopsi. Aug. l. 1. de consen. Euang. c. 6. Ambr. in Apocal. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Isid. l. alleg. vet. test. initio. Beda cum alijs in Apocal.

Quattuor hominis posse ssores per quattuor facies significari.

Alij per quattuor animalia quatuor minoris mundi partes, id est, hominis facultates intelligunt, rationalem in Homine, irascibilem in Leone, concupiscibilem in Vitulo, atque syndieresim in Aquila, quæ supra tres cæteras sit, & errantes illas corrigat. Hanc spiritum quandoque dici in Scripturis, de qua Paulus loquitur, dicens: *Vt spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.* hanc quadrigam in aurigæ modum Deus regit, & frenat currentem, docilem facit, & suo parere cogit imperio. refert id ex innominato Hieronymus. sed idem nos inuenimus apud Origenem in Catena Græcorum, quæ in Vaticana Bibliotheca prostat manu scripta. Vnde nonnulla delibauimus scholia, eaque breuissima, ad nostrum Prophetam illustrandum idonea. Legimus eadem in Gregorio Nazianzeno.

1. Thess. 5. v. 23

Hier. Ezechiel. 1. Origenes in catena.

Greger Nazian.

Refert præterea Origenes, atque Hieronymus, alios per animalia quattuor mundi plagas intellexisse, per quattuor facies totidem elementa; per rotam in medio rotæ, vel eorumdem elementorum commistionem, vel quattuor anni temporum circulum. de quo Poeta:

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Per firmamentum cælum designari: atque per sedentem in throno imperium cuncta regentis Dei, omniaque habentis sub pedibus describi. atque ijs omnibus quasi pictura quadam, & imagine prouidentiam demonstari, quæ gloriæ Dei nomine intelligatur. Subdit Origenes, Verum hæc crassiora sunt. Quare Hieronymus eadem fere repetens adiecit, Hæc & ad euangelia, & ad cuncta, quæ supra posuimus, referre possumus.

Dei prouidẽtiam, significari visione.

Apollinaris & Polychronius significari visione putant, vniuersalẽ prouidentiam.

Apollinaris, atque post illum Polychronius autumant, ostendi per visum Prophetæ vniuersalem prouidentiam, quæ non Hierosolymis modo potestatem habeat, neque solum in Iudæos dominetur, sed etiam in gentibus imperet, quarum sit effector, & rector. Nubes igitur veluti figura quædam videtur diuinæ naturæ: spiritus, seu ventus veluti uigilum, custodumque locum obtinet: Splendor in circuitu, Dei præsentiam docet, ignis effulgens ad terrorem inducitur. Vel, ut alius innominatus scribit; nubes vehiculum Dei est, splendor quasi Dei domicilium, quia lucem habitat inaccessibilem, ignis uero ad peccatores terrendos. Per quattuor autem animalia, inuisibiles significat exercitus, vt principatus, potestates, virtutes, dominationes. Per quattuor vero formas eorum vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus, rerum tum visibilium, tum inuisibilium: per Hominem quidem creaturam omnem rationis participem Deo seruire discimus: Per Leonem vero, & Vitulum vniuersæ illum naturæ, tum iumentorum, tum agrestium ferarum imperium tenere docemur. Per Aquilam denique aquatilium, & volucrum: nam ex aquis vtraque.

Scholiast.

que. At, quod earum crura erant recta, illa cum timore ſtare ſignificat. Quod ipſarũ erant pedes alati, miniſterij celeritatem ſignificat. Ignis fulgens, efficacitatẽ Dei declarat. Manus hominis ſub alis eorum, obſequium, quod in eis erat & ad continendum, & ſubleuandum Deũ indicat. Alarum extenſio miniſterium demonſtrat. Quod autem non conuertebantur, dum incederent, immutabile miniſterium. Quod vnũquodque ante faciem ambulabat, concordi mente cuncta perficere. Quod alis tegerent corpus, metum demonſtrat inuiſibilium copiarum. non enim vt valentes offerebantur, ſed Dei in ipſas beneficium agnoſcentes, cum timore ſimul & gaudio munus explebant. Quod vnumquodque ante faciem ſuam graderetur, declarat, quod parèrent ijs, quæ imperabantur. Hæc Apollinarius, Polychronius, atque alius quidam ex Græcis Patribus. Quorum ſententia quam ſit Hieroglyphico conformis, atque argumento Vaticinij conueniens, prudens lector facile iudicabit. Nobis quidem viſa eſt literæ ſenſum continere in ceteris, in quaternis vero animalium formis, & a mente Prophetæ, & a ſeipſa multum excidiſſe iudicatur. nam, ſi per quattuor ſtipatores Angelicæ ſubſtantiæ Deo aſſiſtentes, & famulantes intelliguntur, quorſum ceterarum creaturarum perſonas induunt? numquid vt illas repræſentent? at quomodo intelligentur irrationales creaturæ Deo aſſiſtere, & non potius intellectuales, quarum hoc proprium munus eſt? Sin vero, vt illis ſignificetur Diuinæ potentiæ dominatus, cur non potius per rotas inferiores creaturas, & per animalia ſuperiores ſubſtantias accipiemus, cum ad nutum præſidis animalia agitari legamus, atque ad eorum motum ſubſequi continuo rotas? Sane quidem hæc interpretatio noſtra multo eſſet horum auctorum inſtituto conuenientior, atque capitis argumento gratior: ſed illud obſtabat, quod quattuor facies animalium in ſpiritualibus ſubſtantijs inuenire difficile videbatur, Deo autem accommodare difficilius. D. vero Iuſtinus in hunc modum philoſophatus eſt. Vidit autem propheta quadrifrontia animalia, ſimilitudines habentia hominis leonis, vituli, & aquilæ. dicit autem propheta Daniel de Nabuchodonoſore, quod ei creuerint vngues, vt aquilæ, & pili vt leonis, quodque herbis paſtus fuerit more vituli, & hominis cor ei datum fuerit. hac viſione conſolationem quandam affert Iſraëlitis in præualidam, duramque poteſtatem Babyloniorum intuentibus, & de recuperanda libertate deſperantibus. Vt igitur de hac deſperatione deducat Iſraëlitas oſtendit prophetæ manſueti, & immã ſueti animalis coniunctionem, ſcilicet hominis & leonis, atque graues habentis humeros, & volucris compactionem, id eſt bouis & aquilæ, quibus declarauit mutandum eſſe imperium Nabuchodonoſoris ferum in regnum manſuetum, atque duram captiuitatem in liberam expeditionem, idemque ſignificauit per rotam in rota, abductionẽ Iſraëlis in exilium, atque reſtitutionem in patriam. Ingenioſa equidem interpretatio, ſed magis accommodatitia, quam germana. Conſtat enim ex ſuperioribus, facies animalium antiquiores eſſe Babylonio, nulloque pacto illi poſſe accõmodari: quia ille aquilæ pennas non habuit, nedum alas ſenas. neque oculis plenus dici potuit, neque quaternis animalibus apte repræſentaretur, qui vnicus erat. denique non quadrat ſignificatio appoſita ipſis faciebus, quia quamtumuis reſtitutus in humanum ingenium Nabuchodonoſor; non ſoluit captiuitatem Iudæorum. fruſtra igitur oſtenderentur eius facies, ad libertatem populo promittendam. Græci alio diuerterunt.

Quæſt. 44. ad Orthodoxos.

Catina Syrus auctor apud Hieronymum hoc primo capite ingenioſus inter ſuos appellatus, iuſto hac de re edito volumine, ſcribit, præſenti viſione referri caſtrorum ordinem duodecim tribuum per ſolitudinem gradientium, atque conſiſtentium in ſtationibus ab Angelo deſignatis per familias, & domos ad Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem; atque earum Tribuum conſenſionem in conſanguinitate, & caritate ſignificari per rotam in rota. Hæ ducebantur a ſpiritu, nube protegebantur in erèmo, & columna ignis illuminabantur in nocte, nec reuertebantur in Aegyptum, ſed ſemper ad terram promiſſionis ire feſtinabant. Electri ſimilitudinem in medio apparentis interpretabatur Sãcta Sanctorum. Faciem Hominis ad totum Iſrael referebat, Leonis ad regale ſceptrum Iudæ, Vituli ad ſacerdotalem, & Leuiticam Tribum, extra quæ ſit facies Aquilæ vindicta, & vltio Dei de cælo cuncta proſpiciens, & quæ parata ſit laniare peccantẽ, de qua dicitur ab Oſea. *Sicut aquila ſuper domum Dei*, id eſt, Templum. & in hoc Propheta. *Aquilam grandem magnarum alarum, & unguium, quæ habeat ductum intrandi in Libanum*, Nabuchodonoſorẽ intelligi volebat, quem & nunc ſignificet eſſe venturum. ac ſuper huiuſcemodi quadrigam inſtar aurigæ ſedere Deum, & facienda, vel non facienda præcipere, &c. Olfeciſſe videbatur veritatem iſte Auctor, ſed non eſt aſſecutus; in eo autem longiſſime aberrauit & a vero ſenſu, & ab eo, quod inſtituebat, argumento, quod ſcilicet quartam faciem aſſignauit Nabuchodonoſori, vt vindici diuinæ iuſtitiæ. Nam, quomodolibet intellexerit, hanc faciem, ſiue iuſtitiam diuinam, ſiue Regem Babylonis repræſentare, non obſeruat quadrigæ rationem. nam, ſi quarta facies iuſtitia diuina eſt, refertur potius per præſidentem, quam per ſtipatorem. præſertim cum ceteri ſtipatores non referant alia diuina attributa, ſed populi inſignia, regnum, & ſacerdotium. Sin vero Babylonius Rex quaſi ipſius vltionis vindex repræſentatur, nullam habet cum ceteris faciebus conuenientiam, præterquam quod indecore miſcetur ſacris profanus. *Quæ enim conuentio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? Quæ communicatio Dei cum idòlo?* regno ſcilicet Sacerdotali cum Babylonio? Numquid collocare voluit Nabuchodonoſorem in monte teſtamenti, ſimilemque facere Altiſſimo? Numquid inter Cherubinos Templi ſtatua erit Chaldæi regis? *inter filios Dei ſtabit Sathan? Saul inter Prophetas?*

Duodecim tribus ductę per deſertũ hac viſione ſignificari cõtendit Catina.

Oſeæ. 8.

Ezech. 17. ℣. 3.

Conſequentius expleuit quadrigam Lyranus ex R. Dauide, quam Catina, quaternas facies referens ad totidem Monarchias, Aſſyriorum ſcilicet, Perſarum, Græcorum, atque Romanorum, quæ ſub alijs imaginibus beſtiarum ſunt poſtea Danieli oſtenſæ per viſum. Ceterum longius receſſit a mente Prophetæ, atque a literæ contextu. nam, vt vidimus ſectione quarta, præſens viſio obiecit oculis Vatis arcam Teſtamenti, quæ dicitur gloria Dei, vectam quadriga Cherubim, egredientem de Templo, atque iterum regredientem, &c. Atque ipſaſmet Cherubinorum facies, quæ in Templo viſebantur, quibus repræſentatas eſſe quattuor Monarchias impiorum hominum nefas eſt dicere. Iure igitur optimo impugnatur a Burgenſi Epiſcopo Lyranus, & peſsimo papyraceo clypeo protegitur a ſuo commilitone.

Lyranus per quattuor facies, quaternas Monarchias ſignificari putat.

Burgẽſis impugnat Lyranum.

Vna facies animalium non poteſt ſignificare vnum attributum diuinũ, quin aliqua alia ſignificet.

Lege-

Theodoretus affirmat angelos non habere beſtiarum imagines: eis tamen ſignificari rerũ omnium ſummo Regi ſubiectionem.

Legerat abſque dubio Theodoretus tam Græcorum, quam Catinæ ſententias, atque, vtraſque corrigere volens, in hunc modum explanat Hieroglyphicum. At nemo exiſtimet, beſtiarum, & animantium rationis expertium imagines habere eas, quæ cerni nequeunt, poteſtates: Siquidem his alia innuuntur. Leo enim regnum: namque animal regium eſt, ſignificat: per Vitulum, ſacerdotium: nam pro principe ſacerdotum vitulus vnus offerebatur: & per Aquilam prophetia declaratur: eſt enim animal in ſublime volans; & prophetia huiuſmodi eſt, quæ ſublimia contemplans longiſſime proſpicit futura. Docet igitur ijs, quæ dicta ſunt, omnem humanam naturam vna cum proprijs ducibus omnium regi, omniumque auctori ſubiectam eſſe, qui tot donis humanum genus inſtruxerit. Hæc ille. Qua expoſitione correxit quidem Græcorum ſententiam, aperte profeſſus, Cherubinis nulla ratione repræſentari animantia rationis expertia, vt leo, vitulus, &c. Sed dona populo communicata, quorum ipſa animantia ſymbola erant, & Hieroglyphica. Correxit etiam Catinæ delirium, qui Nabuchodonoſorem inter Cherubinos recenſebat, id eſt, regno, & ſacerdotio Iſraelitico adnumerabat, docens per Aquilam intelligi prophetiam, non Babyloniũ. Verum non exhauſit ſymbolorum ſacrorum ſignificationem ſecretiorem: neque conuenientem conflauit quadrigam ex homine, rege, ſacerdote, & propheta: nam homo, id eſt, Iſrael, non eſt inſigne populi Dei, qualia ſunt cetera, regnum ſcilicet, ſacerdotium, & prophetia. ſed potius pro plaſma, ſeu ſtatua, quæ tribus illis veſtitur trophæis. Quare non debet numerari inter dona, neque cum populi Iſraelitici prærogatiuis recenſeri. Præterea, non diſtinxit inter animalia, & quaternas ſingulorum facies, totidemque rotas: at neceſſe eſt tres quaternarios facere inter ſe diuerſos, & ſibi per omnia ſimiles, animalium, facierum, & rotarum.

HEBRAEORVM SENTENTIA de ſignificatione animalium.
Sectio II.

Animalia ſignificãt quatuor caſtrorum archiducces, & facies eorum inſignia, iuxta Hebræos.

NON deſunt inter Hebræorum Doctores, qui exiſtiment, hiſce quattuor animalibus referri quattuor Archiduces caſtrorum Iſrael, quaternis vero faciebus totidem vexillorum inſignia. Quam ſententiam vt explicemus, oportet meminiſſe, populum Iſrael per deſertum gradientem appellatum eſſe exercitum. *Exod. 12. ℣. 17.* In Exodo ſcriptum eſt: *eadem enim ipſa die educam exercitum veſtrum de terra Aegypti*. Dictus eſt autem exercitus cum propter innumeram armatorum multitudinem, quæ fuit ſexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta, præter alia vigintiduo millia Leuitarum, quæ ſeorſim numerata ſunt. exceptis paruulis, & feminis. nam omnes animæ erant, tradentibus Hebræis, millies mille, & octingenties mille. Tum vel maxime propter ordinem, & diſpoſitionem elegantem, quam obſeruabant in progreſſu, atque in caſtris metandis, acceptam a ſupremo huius militiæ magiſtro fortiſſimo Deo Iſrael, qui exercitum ſuum quadrangulari *Numer. 2.* ſchemate ordinauit. *Singuli*, inquit, *per turmas, ſigna, atque vexilla, & domos cognationum ſuarum caſtrametabuntur filij Iſrael per gyrum tabernaculi. Ad Orientem Iudas figet tentoria, & iuxta eum tribus Iſacar, & Zabulon. Ad meridiem Ruben cum Simeone, & Gad. Ad Occidentem Ephraim, & cum eo Manaſſes, & Beniamin. Ad Aquilonem Dan, Aſer, & Nephtalim &c.* Quattuor itaque Archiduces tribuum inſigniorum quattuor cornua muniebant exercitus. Latera vero ſingula binæ complebant tribus ſingulis principibus ſubordinatæ. Intra hunc ambitum diſpoſita erant caſtra Leuitarum in quattuor angulis ſchematis breuioris ordinata, quem exercitum interiorem vocare ſolet ſacra Scriptura, vt in Commentario de Hierarchicis eorum ordinibus dicemus. In angulo orientali Aaron, & Moyſes. In Meridiano filij Chaath. In occiduo filij Gerſon: atque in Septentrionali filij Meran. Enimuero ſinguli Duces tribuum propria geſtabant inſignia, parentum ſcilicet ſtemmata in vexillis depicta. At vero inter cetera multo eminentius ſplendeſcebant quattuor Archiducum vexilla in totidem caſtrorum cornibus ſupra tentoria Principum erecta. Qualia autem fuerint illa ſigna, & qualibus inſignibus notata, ſcribunt Hebræi in cap. iſtud Numerorum ſecundum, in hunc modum: Ad Orientem ſupra papilionem Naaſon primogeniti Iudæ collucebat vexillum viridis coloris, quem ſibi colorem aſſumpſit, quoniam in viridi lapillo, ſmaragdo ſcilicet, parentis Iudæ nomen erat exaratum in Rationali Iudicij ſummi Pontificis, hoc eſt, in bulla pectorali, in qua viſebatur ius ciuilitatis, & nobilitatis Iſraelitarum. In quo vexillo depictus erat Leo, hieroglyphicum parentis Iudæ: nam hunc leoni comparauerat Iacob. *Catulus Leonis Iuda*. Ad Meridiem eminebat ſupra tentorium Eliſam filij Ruben vexillum rubrum referens colorem Sardij, in quo erat nomen patris ſcriptum in Rationali. Symbolum autem depictum viſebatur humanum caput, quod Ruben eſſet primo genitus, & familiæ caput. *Ruben primogenitus meus*. Ad Occidentem ſurgebat in altum ſupra tentorium Eliſama filij Ephraim vexillum aureum, in quo exaratum viſebatur caput vituli, cui comparatus eſt auus eius Ioſeph: *Primogeniti tauri pulchritudo eius*. Aureus vero ſplendor vexilli æmulabatur fulgorem Chryſolithi, in quo ſcriptum erat nomen Ephraim in Rationali. Ad Aquilonis plagam fluctuabat ſupra tentorium Ahiezer filij Dan variegatum ſignum ex albo, & rubro colore ad inſtar iaſpidis, in quo cælatum erat nomen patris in Bulla Pontificis. Huius ſtemma fuit Aquila ſerpentibus inimica, ab Archiduce vice ſerpentis electa: quoniam auus parentem contulerat colubro. *Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita*: cuius loco Aquilam poſuit, ſerpentum exitium. Horruit enim in vexillo præferre ceraſtem. Hæc de ſignis, atque eorum ſymbolicis notis tradiderunt Hebræi. In quorum doctrina quædam ſunt certa, quædam vero ſimilia, alia dubia.

Singuli duces ſingula geſtabant in ſingula.

Naaſon geſtabat leonem in vexillo viridi.

Geneſ. 49. ℣. 9.

Eliſam geſtabat caput hominis in vexillo rubro.

Eliſama geſtabat viruli caput in aureo vexillo.

Deuter. 33. ℣. 17.

Ahiezer geſtabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore.

Primum illud eſt certum: ſingulos Principes geſtaſſe parentum ſymbola in vexillis, quod ex capite Numer. ſupra citato conſtat: *Singuli*, inquit, *per turmas, ſigna, atque vexilla, & domos cognationum ſuarum*. Hebraice, ſinguli iuxta vexillum ſuum, & in ſignis domus patrum ſuorum. quaſi dicat: ſinguli Principes diſcretas a ceteris ducant acies, atque propria erigant vexilla, in vexilliſque inſignia portent, quibus a reliquis diſtinguantur. ea autem ſint trophæa gentilicia, videlicet familiarum ſuarum ſtemmata: nam דגל, degel, quod priori verſu, legimus, vexillum ſonat, אות, oth vero, quod eſt in altero verſu, ſignificat ſignum, characterem, inſigne, trophæum, ſymbolum. vt in pſalmo. *Poſuerunt ſigna ſua ſigna*. id eſt, arma, ſtem-

Certum eſt ſingulos principes geſtaſſe parentum ſymbola. *Numer. 2.*

Quid ſignificet vox ſignum. *Pſalm. 73. ℣. 4.*

ſtemmata pro trophæis victoriæ in ſummo templi; nam idem nomen repetitur in duplici ſignificatione, quod vtrunque ſignificet ex æquo, ſcilicet inſigne exaratum in vexillo, & trophæum, ſeu ſtemma gloriæ, victoriæ, &c. Idē ex libro Sapientiæ colligitur, in quo ita habetur: *Inveſte enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant ſculpta*: Græce loco magnaliū, legitur δόξαι, doxæ, id eſt, gloriæ, excellētiæ, trophæa, nobilitatis inſignia, ſtēmata parentum, de quibus iure gloriabantur. Signa itaque ſacra, & Hieroglyphica Aegyptio more inſculpta erant in ſingulis lapillis Bullæ Pontificiæ, non literæ exaratæ. Neque oppoſitum ſignificat Scriptura, dicens: *Habebuntque nomina filiorum Iſrael, duodecim nominibus cælabuntur*: nam Hebraice ita legimus. Sculpturæ annuli ſingulis iuxta nomen ſuum erunt, immo duodecim tribubus. Chaldæus: ſculpti ſculptura diſtincta, ſicut ſculptura annuli. Septuaginta: ſculpturæ ſigillorū ſecundum nomen ſuum, &c. & paulo ſuperius: *Sumeſque duos lapides*, &c. *opere ſculptoris, & cælatura gemmarij ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael*: Hebraice: opere ſculptoris, ſculpturis ſigilli ſculpes eos: & Chaldæus: ſicut ſculptura: quæ fit in annulis, ſculpes eos. Septuaginta: opus lapidariæ artis ſculptura ſigilli. Vbi autem nos habemus, *ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael*, Hebraice eſt, על שמות, gal ſemoth, ſecundū, contra nomina, vel pro nominibus filiorum Iſrael: ergo neque in binis ſmaragdis humerorum, neque in Bulla pectoris Pontificis literis viſebantur exarata nomina tribuum; ſed notis, ſignis, Hieroglyphiciſque ſculptis repræſentata: quæ quidem ſigna vocat Sapiens δόξας, doxas, gloriationes, excellentias, præſtantias, tribuum ſcilicet ſtemmata gentilitia Aegyptio more referentia principem tribus, familiæque caput.

Sapient. 18. v. 24.

Probat non characteribus ſigillata nomina in lapidibus Rationalis, ſed ſignis Hieroglyphicis. *Exod. 28. v. 21.*

Ergo ex dictis videtur certo confici, in Bulla Pōtificis exſculpta fuiſſe duodecim ſigilla, ſeu figuras, aut notas, quæ repræſentabant duodecim filios Iſrael. Vnde efficax ſumitur argumentum, vt probetur, ſimilia ſigna depicta geſtaſſe principes in vexillis ſuarum acierum.

Quod ad colores uexillorum attinet, etiam certū eſt.

Quod addunt Hebræi Doctores de coloribus vexillorum, tā eſt vero ſimile, vt nulla ratione refelli poſſit; præſertim cum oportuerit varijs coloribus vexilla eſſe diſtincta, vt omnis tolleretur confuſio, poſſentque ſinguli tribules a longe proprium ſignū agnoſcere, & ſequi; cadatque aptiſſime, vt colores vexillorum æmularentur colores gemmarum, in quibus parentum ſtemmata erant cælata in Bulla pectorali Pontificis.

Non minus certum eſt, quod ad figuras animaliū attinet.

Præterea æque certū exiſtimamus, quod de quattuor imaginibus animaliū Hebræi tradidere in totidem vexillis Archiducum depictis. Cum enim probatum ſit, in ſingulis principum vexillis Aegyptio more exarata eſſe ſigilla, notaſve, ſeu imagines animalium, aut aliarum rerum pro ſtēmatibus parentum; multo maiore iure hoc ipſum quaternis Archiducibus dandum eſt, eorum ſcilicet animaliū geſtaſſe figuras, quæ ab Hebræis aſſignantur, ſcilicet Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ: quod, præter eorū traditionem, quæ in huiuſmodi ritibus, & maiorum conſuetudinibus magni ponderis eſſe debet cordato Theologo, cum non diſſentit a ſcripturis, & recta ratione; Ex pſalmis etiam colligitur efficaciter: ſic enim habet: *Deus cum egredereris in conſpectu populi tui, cum pertranſires in deſerto, terra mota eſt: etenim cæli diſtillauerunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Iſrael. Pluuiam uoluntariam*, ad uoluntatem cadētem, *ſegrega-*

Pſal. 67. v. 8.

bis Deus hæreditati tuæ: & ſi infirmata eſt, tu uero perfeciſti eam, animalia tua habitabunt in ea, &c. hoc eſt, populum peculiarem, & exercitum tuum, quem ducebas per deſertum quaſi militiæ imperator, nō ſolum prodigijs honorabilem, & metuendum feciſti; ſed bonorum omnium abundantia cumulaſti: nam & pluuiam gratiſſimam legis tuæ largitor illi communicaſti, quod non feciſti ceteris nationibus: & tametſi aliquando a debita fidelitate deficiebat, tu vero roboraſti eam, confortans ſeras portarum ſuarum, principes ſcilicet viros, qui erāt quaſi claues Reipub. Hæc autem faciebas, quia *animalia tua habitabant*, quieſcebant, viſebantur in tua hæreditate: nimirum quia inter ceteras figura Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ, in quattuor exercitus tui cornibus collucebat: quæ quidem ſigilla propria eſſe agnoſcebas, vtpote quæ in tua ſede ſculpta oſtētaſti, cum primum faciem ſolij tui in monte detegere dignatus es. Pignorum igitur tuorum memor, non ceſſabas benefacere populo, quem ſemel dilexeras, elegeras, & quem nobiliſſimis trophæis glotiæ tuæ honeſtaueras. Scio, aliter ab alijs verſum præſentem explanari, ſed non ſine tropo, cui locus eſſe non debet, vbi grammaticus ſenſus cum literali tam apte cohæret, atque in noſtra paraphraſi oſtendimus.

Vide Pſal. 147.

Redarguuntur cauſæ, propter quas Hebræi putāt, Archiduces has quattuor animalium figuras elegiſſe.

Sane quidem, vt cenſuram abſoluamus de Hebræorum traditione, illæ cauſæ, quas aſſignant, ob quas hæ quattuor animalium figuræ electæ ſint a quattuor principibus, nobis videntur incongruæ. Nam, licet prima de Iuda, & ſecunda de Ruben arridere videantur, certe tertia falſa eſt: quia multis annis præceſſit ordo exercitus benedictionē a Moyſe datam Ephraimo: ille enim inſtitutus eſt vno anno poſt exitum de Aegypto, iſta vero collata poſt annos quadraginta a Moſe cētū viginti annorum moribūdo. Deinde, cur aquilā elegit Dā, cū in benedictione patris cōparatus ſit colubro? niſi forte aquilam pingebat, quæ vnguibus arreptum geſtaret draconem, quod erat vetus Lacedæmoniorum ſtēma: quo etiā argumento obſignarunt literas ad Iudæos conſanguineos tranſmiſſas, vt Ioſephus auctor eſt: quod ego potius crediderim, quoniam benedictioni parentis, & Hebræorum traditioni quadrat mirifice. Præterea, etiamſi illis daremus, eiuſmodi origines imaginum eſſe veras, non probabunt eſſe primarias: etenim, vt patet Numerorum libro, anno integro præceſſit ordinem exercitus apparitio Domini in Sinai, in qua primum Moyſes vidit quattuor ſolij Dei ſtipatores quaternis faciebus nobilitatos, vt ſupra diximus Sectione nona. Sūt igitur facies Cherubinorum antiquiores inſignibus Archiducum, atque adeo iſta tranſumpta ſunt ex illis. Alij igitur ſunt inueſtigandi archetypi, ex quibus eiuſmodi facies translatæ fuerint in lapillos, & vexilla Ducum.

Ioſeph. 12. antiq. c. 5.

Numer. 2.

QVAENAM SINT PRIMA exemplaria quattuor animalium, ex Auctoris ſententia. Sect. III.

VT ergo noſtram de facierum ſignificatione aperiamus ſententiam, oportet primaria quærere exemplaria, ex quibus in Dei ſolium, atque adeo in Templi oraculum translatæ ſunt. Qua in re videntur interpretes prædicti defeciſſe, putātes, facies etiam animalium ad

Ad specialē populi sui prouidentiā significandā, non autē ad uniuersalē, quattuor animalium facies destinauit Deus. *Sapient.* 18. ℣. 14.

vniuersalem spectare prouidentiam: cum tamen ad A specialem Dei prouidentiam, atque peculiare beneficium populo suo exhibitum pertineant: quod vt explicetur, repetendum est egregium illud facinus, quo Deus Israëlem redemit ab Aegyptiorum tyrannide. Placet autem eius hypotyposim audire ex ore Sapientis, qui ita habet: *Cum enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit, gladius acutus insimulatum*, minime fictum, *imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte, & vsque ad cælum attingebat stans in terra.* & paulo ante: *Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem iustorum, iniustorum autem exterminatio. Sicut enim læsisti aduersarios: sic & nos prouocans magnificasti. Absconsè enim sacrificabant iusti pueri bonorum.* Vides in hac descriptione Sapientis redemptionem Israëliticam factam noctis intempestæ silentio, nutu & prouidentia Dei, qui e regali solio cælorum vtranque despiciebat gentem, Aegyptiacam & Israëliticam: virtute autem Angeli, qui Imperatoris insignia gestabat, atque ministerio hominum, qui sacrificium immolauerant. In qua tragœdia quattuor audiuntur nomina, scilicet, Angelus, Rex, homo, hostia. Libeat nunc pictori ingenioso hanc historiam referre in tabellam, & viuis coloribus exprimere: quibus nam aptioribus depinxisset imaginibus, quam si delinearet Deum throno magnifico insidentem, atque imminentem septenis ostijs Nili densissima caligine offusis, sub pedibus autem C illius, hinc Angelum sceptro regio insignitum, illinc hominem sacrificio munitum apparatu? Quod si Chaldæus aliquis vel Aegyptius eandem tragœdiam in tabella Hieroglyphicis adumbrare voluisset, depingeret certe currum Solis clarissima luce fulgentem inter medias tenebras, atque insuper aptasset solium sublime, atque in quaternis pedibus illius totidem pinxisset facies, Aquilæ, Leonis, Hominis, Vituli: idque feciisset consultissime, & sapientissime. Nam Aquila sublime volat, & penniciissime, solaque in altum recta fertur, cum ceteræ volucres oblique transcendant æthera: visu pollet acutissimo, vel Homero testante in hæc verba:

Aquila Angelicæ naturæ symbolū.

—— vt Iouis ales,
Cuius acutam aciem perhibent præstare uolucres
Ante alias, quotquot cælo spatiantur aperto. D

atque diutissime viuit: vnde est illud: Aquilæ senectus: nam seniles pennas ad Solis ardorem excutit, &, nouis renascentibus, quodammodo iuuenescit: *Renouabitur ut Aquilæ iuuentus tua.* & iterū: *Mutabunt fortitudinem*, uel redintegrabunt vires, *assument pennas sicut Aquilæ*, vel proferent nouas subinde pennas, vt solent aquilæ, *uolabunt & non deficiēt.* Quare symbolum est aptissimum agilitatis, & æternitatis, atque adeo supercælestis spiritus, cum a Deo legatur ad terras cum mandatis; nam veteres aquilam Iouis armigerum dixere: & in Psalmis legimus: *Ascendit super Cherubim, & uolauit; uolauit super pennas uentorum*: ubi alatis uentis Angelos com E parari videmus.

Psalm. 102. ℣. 5. *Isa.* 40. ℣. 31.

Ps. 17. ℣. 11.

Leo ferocem Imperatorē refert. 2. *Reg.* 1. ℣. 23. *Nu.* 24. ℣. 9 *Gen.* 49. ℣. 9

Homo nullo alio aptiori Hieroglyfico

At vero Imperator ferox, & truculentus quonā aptiori referatur Hieroglyphico, quam Leonis imagine, qui est princeps ferarum? Neque sine exemplo sacræ Scripturæ; nam strenuos Imperatores Saulem, & Ionatham comparauit Dauid velocitate aquilis, fortitudine autem leonibus, & alibi sæpe Duces Leones vocantur. Homo nulla indiget aliena persona, neque nisi propria figura referri potest. Sacrificium vero significatur commode per uitulum, qui est hostiarum omnium excellentissima, vt in Psalmo: *Placebit Deo super vitulum nouellum*, id est, præ omnibus victimis: nam potissimam exemplo ceterarum apposuit: ergo hoc esset egregium Aegyptij ingenioſi commentum: vice Angeli Aquilam, pro Rege Leonem, pro seipso Hominē, & pro sacrificio Vitulum delineare.

refertur, quam hominis figura. Vitulus sacrificium significat. *Psal.* 68. ℣. 32.

Sed quid, si uellet prædictas quattuor imagines vnica figura complecti? quid tum comminiscereturſapiens Aegyptius? Vtique fingeret hominis simulachrum, atque e ceteris figuris delibaret insignia, quæ proprijssima, & notissima forent, quæque simulachro uestiendo essent accōmodatiora, atque illis omnibus cū decore, & dignitate hominis statuam exornaret. Enimuero notæ Aquilæ propriæ, sunt pennæ; Leonis autem, pectus, armique iubati; Vituli vero vngulæ bifidæ: nam cetera membra horum animalium ignobiliora sunt, & nequaquam possunt cū humani corporis simulachro compingi. Hæc igitur insigniora delibasset a singulis, atque ex omnibus nouam formasset effigiem hominis alati, leonino exuuio vestiti, vngulisque vitulinis calceati: atque hoc simulachrū ad viuū referret tum Aegyptitragœdiam, tum illius historiam in tabella depictam; videlicet quattuor illa tragica animalia, hominem, leonem, aquilam, & vitulum. Quod ergo sapiens Aegyptius comminisci potuisset, hoc ipsum Dominus sese nostro accommodans captui inuenit: atque ideo quattuor animalium faciebus singulos decorauit stipatores solij sui: atque hæ sunt facies, quas dixit Moyses (referente Iosepho) in Dei se sede vidisse figuratas. Atque earum significatio legitima ista est, Angelus percutiens, homo sacrificans: summa vero redemptio Israëlitica, vel triumphus de Aegyptijs: nam, vt bene notauit Apollinaris hoc cap. in triumphis curru magnifico vehi solet Imperator, sublimi sedēs throno, circunstare solent hastati, præcedere captiui, ostentari trophæa ijsdem armis, atque apparatu vestita, quibus victoria parta est. Non secus Moysi, atque Principibus duodecim in monte Sinai mō strauit se visendum Dominus post quinquaginta dies exitus de Aegypto, nimirum curru magnificentissimo inequitans, vt diximus supra regali insidens solio, millibus millium Angelorum stipantibus currum, quattuor vero satellitibus exercitus sui personatis animalium quaternis faciebus, hoc est armis, atque trophæis, quibus victoriam de Aegypto reportarat ipse Imperator strenuus: quæ vt euidentiora essent, nō singulos stipatores singulis, sed omnibus omnes voluit esse vestitos. Neque semel tantum, quod ceteri Imperatores solent, triumphali, qua diximus, pompa processit Deus, sed quotiescunque visendum postea se exhibuit, eundem habitum & apparatum triumphantis gestauit. Talem enim viderunt Isaias, Ezechiel, Daniel, Ioānes, vt supra ostendimus fusius: & ne adumbrata solum imagine insignis de Aegypto actus triumphus repræsentaretur, Moysi præcepit, vt vniuersum pompæ triumphalis apparatum attente animaduerteret, atque illum, quoad eius fieri posset, aureis simulachris referret in tabernaculo. Deinde Salomoni iniunxit, vt ex auro faceret quadrigam Cherubim, Mosaica multo augustiorem, in qua satellitum solij sui facies, triumphi viserētur & trophœa: quo memoriam tam insignis victoriæ aureis anathematis in templo sacratam nulla vnquam antiquaret vetustas, nulla vnquam deleret obliuio. Simulque vniuerso mundo esset testatum,

Quomodo componātur animaliū formę, & de earum origine.

Triūphantis de Aegyptijs ostentat dominus apparatum.

Supra sect. 9. prim. par. huius Comment. Quattuor facies animaliū, trophęa sunt victorię partæ.

Quā ob causam in tabernaculo, & tēplo toties repetitæ fuerint Cherubinorum imagines.

quanti

Vt testatum sit omnibus, quanti faciat Deus Israelitas in templo Cherubinos constituit.

quanti Deus feciſſet Iſraëlitas, quot ac quantis A ſtratagematis eos in libertatem vindicaſſet, quam impenſe dilexiſſet, quanto honore dignatus eſſet. Etenim, quæ magni nobis ſteterunt, quæ cariſſima ſunt, quæ magni facimus, ea in uaſis argenteis, aureiſque cælamus, in periſtromatis acu pingimus, & in parmis oſtentare ſolemus.

Qua re arca uocetur gloria Dei.

Ex eodem fonte manauit nobile illud cognomentum arcæ fœderis, videlicet gloria Dei, quod cum alijs ſacræ Scripturæ locis, tum capite primo & decimo Ezechielis vſurpatur, vt vidimus ſupra. Significat enim id cognomen, Deum non ſolum Iſraëlitas magnifeciſſe, ſed etiam magnam ex eorum libertate voluptatem, & nominis ſui celebritatem comparaſſe: vt iam Iſraël ter felix habendus ſit; nimirum felix admodum quod B libertate donatus; felicior uero, quod tanti ſteterit Deo; feliciſſimus autem, quod ipſe aſſertor ſuo fuerit honori; ita vt a redemptione eius deſumpſerit uelut Imperator ſtemmata, atque eadem inſignia appellauerit gloriam ſuam.

Sup. Sectio. 3. pri. part. huius Comment.

QVOD QVATTVOR ANIMALIVM facies breuiori ſumma complectatur nomen יהוה, iehouah. Sect. IIII.

IEGIMVS Hieroglyphica Aegyptia, expoſuimus emblemata, ænigmata potius explicaui C mus, dum pro captu noſtro difficilem quæſtionem tractauimus. Sed, vt, quæ diximus, omnia confirmentur pariter, atque illuſtrentur, addimus, ab eo facinore redemptionis Aegyptiacæ non ſolum accepiſſe Dominum triumphalis pompæ inſignia, & trophæa, ſed etiam honorificum cognomentum, vt ſolent Imperatores a deuictis regibus, nationibuſque ſubactis ſibi vindicare honeſtiſſima cognomina: nam Scipio Africanus nuncupatus eſt ab Africa deuicta, Nero Germanicus, Traianus Dacicus, &c.

Nomen redéptoris Iſrael, unde ſibi aſſumpſerit Deus.

Non ſecus Dominus appellari ſe uoluit Redemptorem Iſraël, quo nomine vtuntur Prophetæ, maxime Iſaias: *Hæc dicit Dominus redemptor uester*, D *ſanctus Iſrael*. & iterum: *Redemptor noſter, a ſæculo nomen tuum*: hoc eſt, iam inde a vindicato Iſraële de Aegypti tyrannide hoc te nomine compellari voluiſti, redemptor Iſraël. Sed non ſolum cognomen mutuauit Dominus ab illo inſigni facto, verum etiam nomen, quod vocant proprium, & creaturis incommunicabile יהוה, iehouah, ab eodem facinore patrando ſibi ipſi impoſuit, cum Moyſe colloquens: *Ego ſum, qui ſum, ſic dices filijs Iſrael: Qui eſt, miſit me ad vos*: Hebraice. Ero qui ero, miſit me ad vos: nam id ſonat nomen יהוה, iehouah, exortum a futuro יהיה, iihieu, uerbi היה, haiah, quod eſt, eſſe. Vim autem eius nominis varij varie explicant. Alij enim putant ſignificare ſubſtantiæ pelagus, fontem eſſentiæ, eſſe indepen- E dens. Alij ratione futuri, vnde deriuatur, malunt ſignificare æternitatem, eum ſcilicet, qui fuit, eſt, & erit. Quo alluſiſſe Ioannē dicunt illo nomine Dei; *qui eſt, & qui erat, & qui uenturus eſt*. Sunt, qui putent, ſignificare fidelem, ueracem, qui ſtet dictis, & pactis. atqui ij omnes recte mihi ſenſiſſe videntur, ſi ad nominis etymon tantum reſpicias. Ceterum hiſtoriæ filum, & capitis contextus in aliam nos ſententiam deflectere coëgit. itaque exiſtimamus, hoc ſibi nomen Deum a futuro facinore impoſuiſſe: quaſi hæc ſit etymologia? Sum qui futurus ſum, ſum, quem iam experiemini veſtræ libertatis vindicem. Vocor futurus aſſertor veſter, is qui futurus ſum redemptor Iſraël. Quoniam autem hoc potius erat ænigma, quam nomen, vt ſe & Moyſi, & Iſraëli proderet agnoſcendum, ſubiecit alterum cognomentum antiquius: *Sic dices filijs Iſrael: Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob miſit me ad vos*. Quod autem nomen hoc non ſignificet eſſentiam, ſed factum, non ſubſtantiam ad intra, ſed beneficium foris impenſum, probari poteſt.

Exod. 3. ℣. 14.

Interpretatio nominis Dei Iehouah.

Apocal. 1. ℣ 8

Propria ſententia.

Rationes, quibus probatur, nomē Iehouah, nō ſignificare ſubſtantiam, ſed beneficium.

Primum quidem ex ſequentibus, quibus ſic dicitur Deus Moyſi locutus. *Nunc uidebis, quæ facturus ſum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos*, &c. Et ſubdit: *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Iſaac, & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum* יהוה, *Iehouah, non iudicaui eos*, &c. Quibus verbis declarat, primo facinus patrandum, deinde nomē, quod ab eo ſumpturus erat: nam alioqui quorſum mentionem interſerit nominis ſui, niſi quia erat ab eo facto inſigni capiendum? Sed paulo inferius teſtatur apertiſſime noſtram ſententiam illis verbis: *Ideo dic filijs Iſrael: Ego Dominus qui educam uos de ergaſtulo Aegyptiorum, & eruam de ſeruitute: ac redimam in brachio excelſo*, &c. Quid quærimus nominis ſignificatum, cum is tam patenter ab ipſo Deo exponatur? Dixerat, nomen ſuum, Ero, non indicaſſe Patriarchis: &, quaſi rogaretur de nominis ſui, Ero, etymologia ſubiecit: *Ego Dominus, qui educam uos*, &c. a facto ergo futuro petitum eſt nomen, non a diuinæ naturæ æternitate.

Prima Ratio. Exod. 6. ℣. 2. & 3.

Secūdo, ex Iſaia dicente: *Sine argento redimemini; Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum deſcendit populus meus in principio, ut colonus eſſet ibi; & Aſſur abſque ulla cauſa calumniatus eſt eum. Et nunc quid mihi eſt hic, dicit Dominus, quoniam ablatus eſt populus meus gratis?* &c. breuiſſima oratione duas captiuitates refricauit, alteram Aegypti, alteram Babylonis: atque exemplo prioris ſeſe prouocat ad alterā depellendam; quaſi dicat: Olim populus meus male acceptus eſt ab Aegyptijs, ſed ego illum vindicaui ab eorum tyrānide: nunc autem a Babylonijs male habet: quid ergo moror? num patiar plebem meam dilectam gratis uenundatam ſeruire Chaldæis? Volo meum illi nomen iterum detegere, ſicut olim feci in Aegypto: *Propter hoc ſciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipſe, qui loquebar, ecce adſum*, vel adero breui; quaſi dixiſſet: Quemadmodū olim, cum Iſraëlem ex Aegyptiaca tyrannide redemi, notum omnibus feci nomen illud meum arcanū, quod Moyſi in rubo ſignificaueram, ſcilicet, Sum qui ſum, vel, Ero qui ero, ſcilicet, ſum qui futurus ſum redemptor Iſraël; ſic cum eundem populum liberauero a captiuitate Babylonica: cognoſcetur rurſum vis, & etymologia nominis mei: nā, cū re ipſa, & factis eū me præſtitero, quem futurum promiſi, tum demum intelligent, quid ſibi voluerit nominis mei ænigma, Ero qui ero, fatebūturque me iure vocatum redemptorem Iſraëlis. Hoc autem reuera contigiſſe ſcimus: nam redempti a Babylonica ſeruitute aſſertori ſuo gratias agentes idem nomen, vtpote Deo honorificum, ſibi autem ſuauiſſimum in Canticis crebro vſurpabant, vt Iſaias refert: *Tu Domine pater noſter, redemptor noſter, a ſæculo nomen tuum*. quaſi dicat: dignum tuis factis nomen habes redemptoris Iſraëlis, ſed non nouum: nam multis retro actis ſæculis illud tibi merito impoſuiſſe monſtraſti, cum parentes noſtros ab Aegyptiaca tyrannide redemiſti.

Secunda Ratio. *Iſ. 52. ℣. 3.*

Iſaiæ. 63. ℣. 16.

Tertia Ratio. *Exod. 6. ℣. 3.*

Idem argumentum conficitur ex loco Exodi prædicto, vbi sic habetur: *Apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente*, Hebraice אל שדי, beel sadai, & nomen meum יהוה, iehouah, non indicaui eis, &c. nam, si naturam diuinam significaret id nomen, quomodo Patriarchis incognitum fuit? nunquid minus de Dei æternitate, bonitate, immensitate cognouere Patriarchæ, quam Moses? immo quam Israëlitæ, qui vim nominis huius, Moyse attestante, intellexerunt? Minime vero: sed illi quidem prouidentiam erga se Dei experti sunt: atque hoc est, illis Deum apparuisse in Deo omnipotente, seu prouidente, omni sufficiente, protectore (nam id significat שדי, sadai, omni sufficientem, diuitem, prouisorem) quia eorum peregrinatio talem postulabat rectorem, & prouisorem, talemque Deum: nec reuelatũ ipsis erat nomen יהוה, iehouah, quod ipsius potestate, & energia non indiguissent: nec enim opus habent redemptore liberi. At vero Israëlitis in Aegypto oppressis nomen nouum reuelatur, quia nouum beneficium ipso significatum promittitur; & nomen quidem, Ero qui ero, quasi ænigma erat, dum factum, quod continebat, dilatum est, sed facinore patrato prognosticon declaratur ex euentu: cognoueruntque Deum non solum esse prouidum gubernatorem, sed strenuum redemptorem. Indicare itaque Dei est, factis demonstrare; cognoscere vero, experientia didicisse; nomen sibi imponere, est beneficium promittere: neque enim inania Dei nomina sunt, qualia sibi homines arrogant, sed solida, & quæ sequuntur potius factum, quam præueniant. nam ideo hoc nomen a futuro sumptum est, Ero qui ero, non a præsenti, ne sibi Deus ante factum nomen sine re indidisse videretur: *Dabo in Sion salutem*, ait Dominus, *& in Israel gloriam meam*: gloriam, & laudem a salute populi promereri vult, non aucupari gratis.

Nomen Dei Sadai quid significet.

Dei nomina nõ humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. *Isa. 46. ℣. 13.*

Vltima Ratio. *Psalm. 67. ℣. 5.*

Denique idem probari potest ex psalmo: *Dominus*, inquit, *nomen illi*: Hebræus יה, iah, quod est compendium nominis יהוה, iehouah: nominis autem eius energiam mox explicat ab effectis: *patris orphanorum, iudicis viduarum, qui inhabitare facit unius moris*, unicos orbatos prole masculà Israëlitas, *in domo*, cum familia numerosa, *qui educit uinctos in fortitudine*, &c. En, quid significat nomen יהוה, iehouah, redemptor Israël, qui scilicet eo facto prospexit viduatis vxoribus interfectorum, orphanis, ne in fluuium submergerentur secundum Pharaonis edictum; parentibus, ne caris orbarentur pignoribus; uinctis seruitute dura, vt libertate fruerentur.

QVOD ILLA REDEMPTIONE *Israelis, altera dignior: & nomine* יהוה, *iehouah, nomen* IESVS *significetur.*

Sectio V.

SATIS fecisse fortasse videbimur Prophetæ imaginibus, cum earum significata exposuerimus. Verum nondum veritati, quæ in ipsis delitescit, factum est satis. Immo vero neque ipsis imaginibus: nam, cum Hieroglyphica sint, hoc est, sacra signa, & symbola arcana, hoc differunt a literis, quod istis vnica res significari potest ex verborum meritis, licet aliæ multæ contineantur in rebus per verba significatis, inter quæ multum interest, quod prius illud in sensu literali dicitur, cetera in mystico, vt latius docuimus Isagogico Commentario. At uero in Hieroglyphicis non unicus sensus literalis delitescit, sed multi, sibi quidem subordinati, quotquot videlicet analogiam habent cum rebus ipsis arcanis, seu imaginibus, quæ vice literarum proponuntur spectandæ: quia ex meritis uerborum, hoc est, imaginum quæ habent vicem verbi, ea omnia significantur; alia quidem primo, alia secundario. Igitur, cum omnia illi populo in figura contigerint, scripta ad correptionem nostram, hoc potissimum omnium factum, & præclarissimum facinus redemptionis Israël multo maiore iure typus existimandus est alterius dignioris, scilicet, redemptionis humanæ. Nomen quoque Redemptoris, quod sibi Deus ex hoc facto pro meritis imposuit, aliud augustius significasse existimandũ est, quod non ad vnã tantum plebẽ, sed ad uniuersum genus humanum extenderetur: hoc enim decebat Deum, qui est Pater omniũ, de omnibus ex æquo promereri tam illustre cognomentum, omnes redimendo non a seruitute Pharaonis; sed ab alia multo grauiore, scilicet peccati, & Diaboli tyrannide. Hanc qui abstulit, re vera appellari potuit Redemptor. Olim non nisi quodãmodo, & quasi in typo id nominis sortitus: *Vocabis*, inquit Angelus, *nomen eius* IESVM, *ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Nomen hoc ישוע, iesuagh, IESVS, in illo altero יהוה, iehouah, continebatur, & repræsentabatur: sicut redemptio nostra in altera significata est: illud quasi ænigma erat istius: hoc quasi declaratio alterius; vtrunque redemptionem sonat futuram; illud confuse, hoc perspicue.

Hieroglyphica differunt a literis, quod istis vnica res significari potest ex verborum meritis, licet aliæ multæ contineantur in rebus per verba significatis, inter quæ multum interest, quod prius illud in sensu literali dicitur, cetera in mystico, vt latius docuimus Isagogico Commentario. At uero in Hieroglyphicis non unicus sensus literalis delitescit, sed multi, sibi quidem subordinati, quotquot videlicet analogiam habent cum rebus ipsis arcanis, seu imaginibus, quæ vice literarum proponuntur spectandæ: quia ex meritis uerborum, hoc est, imaginum quæ habent vicem verbi, ea omnia significantur; alia quidem primo, alia secundario. Igitur, cum omnia illi populo in figura contigerint, scripta ad correptionem nostram, hoc potissimum omnium factum, & præclarissimum facinus redemptionis Israël multo maiore iure typus existimandus est alterius dignioris, scilicet, redemptionis humanæ. Nomen quoque Redemptoris, quod sibi Deus ex hoc facto pro meritis imposuit, aliud augustius significasse existimandũ est, quod non ad vnã tantum plebẽ, sed ad uniuersum genus humanum extenderetur: hoc enim decebat Deum, qui est Pater omniũ, de omnibus ex æquo promereri tam illustre cognomentum, omnes redimendo non a seruitute Pharaonis; sed ab alia multo grauiore, scilicet peccati, & Diaboli tyrannide. Hanc qui abstulit, re vera appellari potuit Redemptor. Olim non nisi quodãmodo, & quasi in typo id nominis sortitus: *Vocabis*, inquit Angelus, *nomen eius* IESVM, *ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Nomen hoc ישוע, iesuagh, IESVS, in illo altero יהוה, iehouah, continebatur, & repræsentabatur: sicut redemptio nostra in altera significata est: illud quasi ænigma erat istius: hoc quasi declaratio alterius; vtrunque redemptionem sonat futuram; illud confuse, hoc perspicue.

Hieroglyphica differunt a literis, qđ istis vnica tãtum res, illis vero plura significari possunt.

Nomen Redẽptoris hoc facto partũ longe maiorem Redemptionem generis humani significat.

Matth. 1. ℣. 21.

De nomine IESV.

Quod si ita est, redemptione Israëlitica nostram significatam, & nomine illo veteri hoc nouum repræsentatum fuisse, palam est, illis imaginibus sacris non solum veterem illam historiam contineri, sed nouam etiam adumbrari, neque adumbrari tantummodo, sed expresse conscribi; cum imagines illæ sint literæ sacratiores, & voces grandiores, quam vt earum vis, & maiestas rebus tunc temporis gestis exhauriantur. Nostri itaque Redemptoris gesta sunt illis exarata literis etiam secundum germanum sensum, quem vocant literalem, tametsi non primum: redemptoris vero Israël facinus quodammodo, & typice, tametsi primario. Itaque conabimur pro virili, qua licuerit breuitate, visionis propheticæ ideam per partes explanare, tum in priore sensu, tum in secundario: illum vocabimus literæ, uel germanum; hunc mysticum: nõ quod in litera non contineatur, sed quia sub altero latitat: nam eiusmodi sensus Patres Ecclesiæ solent appellare mysticos, vt diximus in Commentario Isagogico.

Redẽptione Israëlis nostra significatur.

VI-

VISIONIS ARGVMENTVM EST Triumphus Redemptoris, qui duplex est. Sectio VI.

VISIONIS argumentum est Triumphus Redemptoris: nã, quamuis multa, quæ in illa continentur, ad Dei prouidentiam vniuersalem pertinere videantur, vt proprijs locis dicemus; speciali tamen ratione hæc eadem ad triumphalis pompæ apparatum referenda esse constat. Quare sub Triumphi nomine vniuersa, & singula aptissime intelligenda veniunt, & explicanda. Enimuero in triumphis, vt bene notauit hoc loco Apollinaris, Imperatores eburnea sella curru imposita uehebantur, circumstabant hastati, præcedebant subiectæ nationes, trophæa cum armis victoriæ ostentabantur. Eodem modo, quoniam triumphans per visum ostenditur Deus, in curru equitare, & solio sublimi insidere describitur, insigniaque victoriæ proferuntur, atque sollemnis comitatus multorum millium Angelorum memoratur. Neque vero hic ritus triumphantium nouus est, aut a Romanis in orbem inuectus, sed vetustissimus: nam superuectatio apud omnes gentes symbolum est dominij, præsidentiæ, & Regiæ auctoritatis: idque aptissime: quoniam illi, qui ad Regni administrationem assumebantur, vel qui rerum gubernacula tenebant, curru, seu equo, alioue iumento vehebantur, vt videre est in Ioseph, & in Salomone, quorum ille Principatum adeptus est curru vectus: iste mula Regia inequitans: tum etiam quia, sicut auriga potest laxatis, adductis, vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere, & regere quoquo versum; sic isti legibus, placitis, prudentia, consilijs populos sibi subiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Quoniam vero triumphus nil aliud est, quam regnum temporarium, decretum ducibus ob partam de hostibus victoriam; ideo eadem pompæ sollemnitate triumphus appositissime celebratur, & significatur. Videas Pharaonem Regem curru uectum Regio, in signum dominationis Aegypti. Videas & Iosephum *super currum secundum* Regis, qui Regiam carrucam sequi solebat: *Transtulerunt eum in alterum currum, qui sequebatur eum more Regio*, equitare triumphantem Regia stola, Regioque torque a collo pendente, *clamante præcone, vt omnes coram eo genuflecterent*. Apud Esther quoque Mardochęum legas indutum vestibus Regijs, Regio diademate coronatum, impositum super equum, qui de sella Regis erat, primo de Regijs principibus, ac tyrannis tenente equum eius, per plateam ciuitatis cum fastu incedentem, clamante interim Principe: *Sic honorabitur, quem Rex voluerit honorare*. En triumphus quasi vmbra Regni est, & apparatu Regio celebratur apud varias nationes. Legimus etiam, Eliam raptum curru igneo ab equis igneis agitato, non de Iezabel, & Achab tantummodo, sed de ipsa morte triumphasse. Apud Isaiam vero & Regnum, & triumphum simul repræsentatum curru animaduertas. Sic enim habet: *Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem Cameli*. Vel par equitum, quorum alter biga asinorum, alter biga camelorum vehebatur, id est, Cyrum, & Darium: quorum ille humili loco natus, & laborum tolerantissimus erat; iste Regio sanguine ortus, magnanimus, & mansuetus: nam vtriusque ingenium, & natale solum significauit Spiritus sanctus per animalium, quæ agebant currus, diuersas naturas.

Apollinar.

Curru uehi triumphantes non est Romanorũ inuentum.

Genes.41. ℣.43.

3. Reg. 1. ℣.38.

Gubernatorum est proprium quadrigam conscendere, & quare.

Genes.41. ℣.42.

2.Para.35. ℣.24.

Esth.6.℣.8

4.Reg.2. ℣.11.

Isa.21.℣.7.

Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius Cameli, quia de Regio semine natus.

Merito igitur Hebræi primum, deinde Græci Patres in vectatione currucæ Diuinam prouidentiam repræsentari tradiderunt: nimirum Origenes, Apollinaris, Seuerus, Polychronius, Theodoretus, &c. quos supra diximus, & in explanatione literæ memorauimus. Merito & nos addimus, non solum Diuinæ prouidentiæ esse insigne, vehi curru; sed etiam, immo potiore iure, signum esse, & pompam Dei Redemptoris, & de Aegyptijs triumphantis. Hunc Dei triumphum supra latius descripsimus, dum hanc visionem Moysi monstratam esse tractaremus. Christi vero Domini nostri de Sathana, peccato, & morte partam victoriam, reuectumque triumphum Diuus Paulus mirifice decantat, alludens, meo quidem iudicio, ad Iosephi triumphum, quando Aegypti dominus est constitutus post carceris labores toleratos: *Nouissime*, inquit, *diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans omnia*, Syriace, continens, sustinens, moderans, agens omnia, videlicet, quasi currus portans, & quasi auriga agens vniuersum, *uerbo uirtutis suæ*, Syriacus, vi verbi sui, id est, non cum labore, sed nutu solo *remissionem peccatorum faciens*: Græce, facta remissione, vel postquam fecit *ipse, per se ipsum*, addit Græcus, & Syriacus codex, *sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*, &c. Et subinde: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli eius*: & cętera, quæ sequuntur. Omnia enim ad pompam triumphalem pertinent. Sed, quid sibi vult, iterum introductum primogenitum in orbem terræ? nimirum, quia primum inductum erat *Verbum* in hunc mundum, cum *caro factum est, & in propria venit*, teste Ioanne: quoniam vero illum non receperunt sui, iterum post deuictam mortem introducit Pater resurgentem a mortuis gloria, & honore coronatum, & constitutum super opera manuum suarum, ipso Filio attestante, cum ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, ite docete omnes gentes*. hoc enim dicebat ad suæ carrucæ bigas, discipulos inquam, quos scilicet binos miserat prædicare Regnum Dei: ac si dicat: Agite currum gloriæ meæ quoquo versum per omnes mundi plagas, vt omnes agnoscant Deum verum, & quem is misit in mundum Iesum Christum.

Inuectatione carrucæ diuinam prouidentiam significari sen serũt Patres.

Supra Sectiõ. 9. pri. part. huius comment.

Christi Redẽptoris nostri triumphum, decantat Paul. ad Hebr. 11. ℣. 2.

Semel introductus Christus per nativitatem, iterum introducitur per Resurrectioné. *Io.1.℣.14.*

QVID SIGNIFICET Currus Dei. Sectio VII.

CVRRVS machina est ingeniosa, & ambitiosa, qua vtuntur Reges in incessu, Duces in bello, & in triumpho, ut superius diximus, cælesti machinæ quam simillima: nullo enim alio symbolo aptiori repræsentare possumus cælestes orbes, sub immobili cælo empyreo se se voluentes, quam currum contemplantes. In illo enim videmus rotas quodammodo pensiles ab axibus: nam, cum terram in puncto tangant, vel potius collidant, libratas

Rotarum forma, & colore cæleſtes orbes aptissime significãtur: nec non & ipso curru.

bratas magis iudicamus, quam terræ nixas. Nam hinc est, quod veteres, volentes significare terram in aëre libratam, & quasi pendentem, finxerunt, Cybelem (per quam tellurem intelligebant) curru inuehi, quod sic interpretatur Lucretius.

Hunc veteres Graium docti cecinere poetæ
Sedibus in currus bijugos agitare leones,
Aeris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem.

Figura itaque, & dispositio currus ad viuum refert cælestes orbes, nec minus proprie color Tharsis, qui cælestis, est, eosdem arguit curru significatos. Plaustrum cum arca fœderis, quæ est quasi lectica plaustro imposita, significat firmamentum, vt vocat Ezechiel, hoc est cælum supremum: rotæ orbes inferiores, qui, quasi rotæ currus, perpetuo voluuntur in orbem: aspectus, & statura rotarum horribilis est, propter cælorum molem vastissimam, & penniciſſimum rotatum: rota in rota esse videbatur, quia minores orbes a maioribus continentur. Vel potius rota ante rotam (hoc est enim in medio esse, vt patet in Apocalypsi: *& in medio sedis, & in circuitu sedis animalia*, id est, ante sedem, & a lateribus sedis, neque enim intra sedem animalibus locus erat) quia cælestis orbis inferior intermedius est inter superiorem, & terram. Oculi sparsi per vniuersam machinam stellas, & sidera repræsentant, nam oculus ignes, vel splendidas luces, stellasque significat, vt in expositione literæ diximus, & in Zacharia legimus: *Super vnum lapidem septem oculi sunt*, id est, totidem stellæ cælatæ. Nec mirum stellas nomine oculorum vocari, cum mundus iste homo dicatur magnus, & cælum sit mundi facies, quæ ijs luminibus, quasi oculis distinguitur, illuminatur, & exornatur. Super hanc carrucam equitare dicitur Deus, vt vidimus supra ex psalmo: *Qui ascendit super cælos cælorum ad orientem.*

Singillatim applicat partes currus orbibus singulis.

Apocal. 4. ℣. 6.

Supra sect. 10. primæ partis huius commentar. Psal. 67. ℣. 36.

Sed quæramus granum, emisso spicarum culmo. Machina currus cum imposito solio vniuersam Ecclesiam repræsentat, a Christo Rege, quasi ab auriga, gubernatam. Cum vero Ecclesiæ status duplex sit, triumphantis, & militantis; ille, significatur solio sublimi, conspicuo, firmo, de quo postea; iste vero, curru mobili, idque apposite. Si enim, vt diximus, currus cælum est, quo vehuntur Reges, & Duces præliantur, & triumphant victores; quid aliud significare potest aptius, quam Regnum cælorum visibile, in terris habitans, quod est Ecclesia? nam eo nomine insignitur in sacris Euangelijs. Cuius appellationis causæ ex analogia, quam diximus, sumuntur: nam Regnum quidem dicitur, quia in ipsa regnat Rex regum, & Dominus dominantium: in ipsa prœlium gessit Deus fortis: & in ipsa triumphauit princeps pacis nostræ Iesus Christus. Cæleste autem Regnum appellatur, quia cælo est quam simillima: de cælo enim descendit eius institutum, vt Ioannes testatur. *Vidi sanctam ciuitatem Hierusalem, nouam, descendentem de cælo.* & iterum: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis*, Emmanuel, erit *eorum Deus*. Quid ni igitur cælorum Regnum dicatur Ecclesia, in qua Rex cælorum inhabitat, & in qua manet quasi in proprio Regno, immo, a cuius cõmercio nomen sumit Emmanuelis, quod est nobiscum Deus? De hac Ecclesia militante loquebatur Paulus, cum dixit: *Illa autem, quæ sursum est, Hierusalem libera est, quæ est mater nostra.* Hæc enim est Sara mater noui testamenti, quod referebat Isaac: Hæc opponitur Synagogæ, significatæ in Agar, *quæ in seruitutem generat, &* timori, & legi *seruit cum filijs suis*: cum Ecclesia Christi contra liberos, & ingenuos pariat filios, qui accipiunt *Spiritum adoptionis, in quo clamant* tenere *Abba*, Abba. Hanc itaque desursum esse dicit Apostolus, quia per Christum resuscitata iam præcertitudine spei sedet *in cælestibus* cum Christo capite, ipso Apostolo teste: &, quia habens hanc spem sanctificat se, cælestem vitam in terris æmulando, *& quæ sursum sunt, vbi Christus est in dextera Dei sedens*, quærendo.

Ecclesia dicitur Regnũ, & quare.

Dicitur ecclesia Regnũ cælorum, & quare.

Apoc. 21. ℣. 2.

Galat. 4. ℣. 26.

Eph. 2. ℣. 6

Sed audiamus cælestem Imperatorem, quo eam nomine compellet: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea*. Quidam legunt, Equæ meæ, quæ agit currum Pharaonis, quasi verba sint Salomonis de equabus a socero suo Pharaone dono acceptis. Verum hæc absurda sunt, neque enim Salomon inducitur in Canticis amatoria verba loquens, sed Deus ipse ad Ecclesiam, quam confert, non quidem equæ, sed equitatui, quadrigæ, carrucæ suæ: nam vox סוסתי, susati, collectiue sumitur, & illud In, valet inter vel super, aut contra, hoc sensu: O amica mea Ecclesia, tot nominibus mihi carissima sponsa, quam es simillima meæ quadrigæ Cherubim, cum in mari rubro inter Pharaonis currus collucebat ignita, vel superferebatur victrix, vel armata præliabatur.

Cant. 1. ℣. 4

Absurdum est, Salomonẽ loqui amatoria in cãticis, quia Deus ipse loquitur cum ecclesia.

Idem Zachariæ decimo capite late prosequitur: cum enim nono præcedenti triumphum Christi Iesu modestissimum decantasset, illum inducens asino vectum, quo facto redemerit non Israelem in vndis maris rubri, sed genus humanum in sanguine testamenti, subdit: *Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello. Et erunt quasi fortes* (Israëlitæ) *conculcantes lutum viarum in prælio*, quas scilicet aperuerat Dominus in mari rubro, *& bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur ascensores equorum*.

Zachar. 10 & 9. cap.

Zachar. 10 ℣. 3. & seq.

Vidimus currum victoris: videamus vehiculum sponsi, vt propositis faciamus satis. Cantica sic habent: *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constrauit propter filias Hierusalem, &c.* Pro ferculo Hebraice est אפריון, apirion, a verbo פרה, parah, fructificare, quasi dicat fecundum sponsæ thalamum, lecticam, gestamen, carrucam, qua deferuntur sponsæ, vt scribit R Dauid, & merito: scimus enim, apud veteres in vsu fuisse, vt noua nupta curru equitans traduceretur, quod Hesiodus ita describit: Hi curru vectam geniali virginem amanti traduxere viro. Eo vero curru nuptiali tres tantum vectari solitos, scribit Pausanias; nimirum sponsam, quæ sederet in medio, sponsum, & paranymphum, qui anulum maritalem tradit. Eiusmodi carrucam sibi dicitur feciſſe Salomon, hoc est, ad laudem nominis sui Christus, vt scilicet ea traduceret sponsas sibi carissimas ad thalamum cælestium gaudiorum. Tota structa est ex lignis Libani, cedris scilicet incorruptibilibus, & odoratis, id est, Apostolis & Apostolicis viris vndique flantibus incorruptibilitatem, & viuificantibus animas, vt expositit D. Irenæus. Columnas eius ex argento fudit: argentum est puritas, vel claritas Verbi, quo fulgent columnæ Ecclesiæ, Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores. Reclinatorium, id est, lectulum, in quo recumbebant, ex auro struxit. Aurum caritas est Christi. *Ascensum pur-*

Cantic. 3. ℣. 9.

Sponsæ curru traducebantur. *Hesiod. in Scuto Herculis.*

Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos affirmat: spõsum cum sponsa, & paranympho.

Cedri Apostolos & Apostolicos viros significant. *Ex Irenæo l. 3. c. 11.*

purpureum est ephippium, stragulum, aulæum, operimentum lecti, scilicet sanguis Christi splendescens quasi purpura, quo nobilitatur, & accenditur Ecclesia in amorem sponsi. *Medium autem eius* ardebat (id enim significat רפכ, racaph) amore præ filiabus Hierusalem, id est, amata, sponsa carissima præ ceteris: quam scilicet ipse non dilectam habet, & uocat, sed amorem & caritatem, tam impense illam deperit. In medio itaque lecti sedebat sponsi amor, nimirum sponsa: ita locus medius, more veterum, sponsæ datus. Cuius latera claudunt sponsus, & cælestis paranymphus, spiritus scilicet nuptiarum, parochus, & sponsæ, vt vocant, patrinus.

Sponsa dicitur amor.

Rotæ currus membra sunt Ecclesiæ, quaternario numero significata; quia sublunaria omnia ex quaternis constant elementis, & terra in quattuor partes distribuitur, seu regiones in Apocalypsi. Vel potius quattuor gradus primarij fidelium designantur, de quibus Paulus: *Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, Pastores, & Doctores in opus sanctorum*, ad complendum electorum numerum, *in opus ministerij*, ad ministrandum, & dispensandum verbum Dei, *in ædificationem corporis Christi &c.* Nam, si prophetas eximas ab hoc numero quasi ad legem veterem pertinentes, vel si ad nouam in Euangelistis intellectos; quatuor erunt rotæ, portantes plaustrum Ecclesiæ: nimirum, Apostoli seminatores verbi; Euangelistæ, & Prophetæ, scilicet scriptores, & interpretes; Pastores, qui regunt; Doctores, qui instruunt, & exhortantur. Ij sunt simul currus, & aurigæ, qui portant, & agunt; qui vehunt, & vehuntur: nam rotæ quidem portant currum, & a curru sustinentur. Ij nomine fidelium, & ipsorum potissime dicuntur rotæ, qui terram vix extremis pedum digitis tangunt, & veloci impetu feruntur ad vlteriora, quæ retro sunt, obliuiscentes. Vnde Basilius: Rota, quæ parum attingit terram, & ad anteriora tendit, vitam perfectam habentes significare potest, &c. Et Hieronymus: Rotæ sunt, quorum cursus, & statura tendit ad cælum, & paululum quid attingit in terra, & semper properans ad excelsa festinat, de quibus dicitur: *Lapides sancti eleuabuntur super terram*, ex quibus ædificatur cælestis Hierusalem. De eisdem rotis, tametsi nomine Angelorum, sic habet Dionysius. Rotæ, quæ altæ quidem sunt, ceterum in anteriora semper absque vlla conuersione in nullam partem declinando incedunt, vim actionis Angelicæ, qua rectam semper viam, atque arduam pergunt, insinuant: quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus ad viam illam erectam, atque arduam cælesti intentione dirigitur, &c.

Rotæ quattuor, sublunaria, ex quattuor elementis conflata, in quattuorque mundi partes distributa significant.

Apoc. 4.

Ephes. 4. ℣. 11.

Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores, quattuor rotas Ecclesiæ indicant.

Basil. homil. 1. in Psalm. 28.

Hieron. super hoc c. 1.

Zachar. 9. ℣. 16.

Diony. de cæles. hier. c. 15.

Rota videbatur esse in rota, vel intra rotam, propter fidelium amorem mutuum, quo se ipsos amplectuntur, constringunt, & in corde habent, atque ob incredibilem vnionem, qua iuncti sunt cum Christo capite, de qua Paulus: *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis*, mutuam officiorum subministrationem, *secundum operationem in mensuram vniuscuiusque partis*, factam pro mensura vniuscuiusque partis, *augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate*, idest, accipit augmentum corporis, vsque ad constructionem perfectam sui ipsius, quæ fit per caritatem.

Rota in rota fidelium mutuus amor.

Ephes. 4. ℣. 15.

DE SOLIO, ARCA FOEDERIS, & Prunario. Sectio VIII.

SOLIVM conspicuum, ac sublime, perennitatis, æternæque quietis symbolum est Aegyptijs: atque adeo Diuinæ Maiestatis, atque Regiæ dignitatis, quam nulla potest perturbatio inquietare, aptissimum est hieroglyphicum. In psalmis habetur: *Sedebit Dominus rex in æternum*, id est, dominabitur securus, &c. Et iterum: *Deus sedet super sedem sanctam suam*, id est, in omnibus gentibus late domi natur. Hinc est, vt Ieremias per solium Dei ipsum diuinum numen significauerit, dicens: *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c.* Quasi dicat: O Deus, qui sedes super thronum excelsum Cherubinorum ab initio, quique in sanctuario nostro thronum tuum stabilisti, species Israel, &c. Hoc solium appetijt superbus ille, dicens in corde suo: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, similis ero Altissimo.* hoc est: debetur etiam mihi solium super alas Cherubim, & thronus in oraculo, quod ad Aquilonem vergit: quidni assimilabor Altissimo Deo? Itaque in throno firmum, ac stabile imperium, Regiamque dignitatem, seu venerandam iudicis auctoritatem significans diuina oracula. Atque ideo, vt diuinitatem, regnum, & iudicium filij declarent solium ei a patre communicatum testantur Psalmus dicens: *Sede a dextris meis*. Et Isaias: *Super solium Dauid sedebit*. Est & sella curulis, triumphantis indicium: quare super carruca imponitur redemptori. Scabellum solij crystallinum extentum super capita animalium, quod ab expansione nomen habet, significat cœlum empyreum, in quo videtur, & regnat Deus.

Solium æternæ quietis symbolum.

Psal. 28. ℣. 10.

Ps. 46. ℣. 9.

Ierem. 17. ℣. 12.

Isaiæ. 14. ℣. 13.

Psal. 109. ℣. 1.

Isai. 9. ℣. 7.

Lectica currui imposita, Arca scilicet fœderis, legem continet, & pactum Dei cum hominibus percussum in Sinai: atque alterum significat in monte Sion, ictum in perpetuam reconciliationem generis Adami cum Deo, sanguine Agni immaculati confirmatum apud Matthæum. Lex illa, & propter illam arca, dicta est gloria Israel: quoniam ipsa excellebat ceteras nationes terræ. Lex gratiæ, & amoris item gloria est Ecclesiæ Christi, & quasi nobilitatis eius insigne. *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*

Lex caritatis, & propter eam arca Solij Dei dicitur eius gloria.

Exod. 24.

Matth. 26.

Ioan. 13. ℣. 35.

Prunarium plaustro vectum ante arcam, significabat altare Thymiamatis, quod Deus simul cum arca fœderis a sanctuario ablatum secum ferebat, atque refert sacrificium laudis incruentum, Eucharisticum, quo Ecclesia Deum sibi facit propitium citra carnium nidorem, & sanguinis effusionem. Quantum vero illo delectetur Deus, significauit Iudæis Malachias, dicens: *Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu uestra: magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco offertur nomini meo oblatio munda.* Septuaginta: in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. Quem locum communis Ecclesiæ Patrum sententia de sacrificio Eucharistiæ interpretatur. Hoc igitur sacrificium mirifice repræsentatur per altare Thymiamatis, in quo non cremabantur carnes victimarum, sicut in altero æneo atrij, sed adolebatur incensum odoratum: quo ritu consummabatur sacrificium in altari æneo cœptum, vt late diximus in Commentario Hierarchico ad caput quadrage-

Prunarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat.

Malach. 1. ℣. 10.

drageſimum quintum: propterea igitur altare Thymiamatis, ſeu incenſi cum impoſito prunario vehitur diſcedente Domino, vt ſignificetur, eum cultum, qui Domino gratiſsimus eſt, nunquam ceſſare, nunquam intermitti, etiam templo diruto, Vrbeque incenſa, vbique gentium Domino exhibitum iri.

DE ELECTRO IGNI IMMERSO
Sectio IX.

Electrũ Chriſtũ Deũ & hominem ſignificat.

ELECTRVM ignitum, ex quo videbatur conflata effigies filij hominis ſedentis in throno propter miſtionem argenti cum auro, ſignificat Chriſtum Dominum, in quo eſt diuina & humana natura: de quo ſic habet D. Gregorius in hoc capite: In electro enim dum aurum argento miſcetur, argentum ad claritatem creſcit, aurum vero a ſuo fulgore palleſcit. Quia igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitatis vnita eſt natura noſtra, in qua adunatione Humanitas ad maieſtatis gloriam excreuit, Diuinitas vero a ſui fulgoris potentia humanis ſe oculis temperauit; quaſi electrum factum eſt, & electrum in igne eſt Deus factus homo in perſecutione. Idem habet Origenes atque Rupertus Abbas. Verum eſt tamen, ignem hoc loco non tam perſecutionem, quam iram, & indignationem ſignificare, vt dicemus. Quod autem Filio Dei potius, quam Patri tribuerimus ſolium, Redemptoris nomen, & pompa facit, tum etiam Iſaiæ viſio, quam huic ſimilem eſſe profitemur, de ea enim Ioannes ſcripſit. *Hæc dixit Iſaias quando vidit gloriam eius*, ſcilicet filij. Denique electri ex auro, & argento conflati natura aptius Filium, qui ex duplici natura conſtat, quam Patrem repræſentat, qui ſimplicisſima ſubſtantia eſt, & auro commodius referri debuiſſet. Itaque electrum filium ſignificat prædeſtinatum hominem, vel incarnandum, vt loquitur D. Clemens, dicens: Hunc filium Dei incarnandum olim apparentem vidit Iacob vti hominem: hunc Abraham hoſpitio recepit: hunc Moyſes in rubo vidit: hunc Ieſus Naue dux exercitus Domini armatum pugnantem: hunc Daniel filium hominis veniẽtem ad patrẽ, &c. quomodo etiam veteres fere omnes loqui ſolẽt, Cyrillus, Athanaſius, Baſilius, Auguſtinus, & Ambroſius. At vero in electri ſuperiore parte magis radiabat ſplendor electri aureus, & claritas argentea collucebat; in inferiore vero ignis efferueſcens maiores excitabat flammas, vt ſignificarentur binæ perfectiones Diuinæ prouidentiæ, atque totidem Redemptoris attributa, quæ tum in vniuerſi huius Regimine, tum in redemptione Iſraëlitica, tum denique in Chriſtiana libertate eluxerunt vel maxime. Eæ ſunt fidelitas, & fortitudo, vel bonitas, & ſeueritas, fauor bonorum, auerſio peccatorum; miſericordia, & iuſtitia, quarum prior oſtenditur in ſplendore faciei, nam facies illuminata, hilaris, læta in ſacra Scriptura ſignum eſt fauoris, & beneficentiæ, vt patet in Pſal. *Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum*. Et iterum: *Illuminet vultum ſuum ſuper nos, & miſereatur noſtri*. Et tertio: *Quando ſplendebat lucerna eius ſuper caput meum*, id eſt, me lætificabat claritate vultus ſui. Poſterior vero monſtratur in igne, qui vindex eſt furoris, & miniſter vltionis, vt in Deuteronomio. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſsima*, &c. & ſtã meus gladius verſatilis poſitus ante Paradiſi aditum manifeſte repræſentat vltionem trãſilientibus ſepem diuini præcepti.

Gregor. hic.

Orig. & Rupertus Abb.

Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen.

Ioan. 12. ℣.41

Clem. Rom. l.5.cap.21. Apoſt.cõſt.

Cyril.cathe. 10. & 11. Athan.ſer. 3.cõtra Arrian. Baſilius ſuper Exo. 3. Aug. in ca. 1. Ioan. Ambr. ſup. ad Colloſ. 1.

Electrum, & ignis Dei noſtri miſericordiã, & iuſtitiam demonſtrant.

Pſal. 30. ℣.17. Pſal. 66. ℣. 2. Iob 29. ℣.2.

Deuter. 32. ℣.22.

Neque præſentis inſtituti eſt oſtendere bonitate, & ſeueritate mundum a Deo gubernari, cum in pſalmo tribunal Dei cuncta diſpenſantis dicantur præcedere *Miſericordia, & veritas*, atque in alio *Miſericordiam & veritatem* diligere Deum. Veniamus ad opus redemptionis. Sane quidem in ipſo hæ duæ potiſſimum ſplendeſcere viſæ ſunt, vt ipſe Dominus teſtatur in Deuteronomio: *Eduxitque nos in manu forti & redemit de domo ſeruitutis*, &c. *& ſcies quia Dominus Deus tuus ipſe eſt Deus fortis, & fidelis custodiens pactum, & miſericordiam diligentibus ſe, & his qui cuſtodiunt præcepta eius in mille generationes, & reddens odientibus ſe ſtatim, ita vt diſperdat eos, & vltra non differat*, &c. Eadem bina brachia Deo tribuuntur in Exodo: *Dominator Domine Deus miſericors & clemens, patiens*, &c. Hebraice *Dominus eſt fortis, ac miſericors*, & ſubdit explicando prędicta nomina: *Cuſtodiens miſericordiã in millia*, &c. *reddẽſque iniquitatem patrum filijs*, &c. Vtriuſque vero energiam experti ſunt eodem tempore, ſed diuerſa ſorte Iſraëlitæ, atque Aegyptij: namque in illos electri fulgorẽ atque amorem oſtẽdit in columna nubis, quemadmodum liber Sapiẽtię teſtatur: *Nam nubes*, inquit, *caſtra eorum obũbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit*; in iſtos vero ſeueritatem, & fortitudinem in columna ignis, quam eleganti carmine celebrauit Habacuc: *Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui aſcendes ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio: Suſcitans ſuſcitabis*, nudabas, exerebas *arcum tuum: Iuramenta tribubus, quæ locutus es*, id eſt, quo feras opem, vt promiſeras, & iuraueras tribubus Iſraël. *Viderunt te, & doluerunt montes*, &c. *In luce ſagittarum tuarum ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ*, id eſt, incedere poterant ad lucem fulgurum, & fulminum, quæ in hoſtes iaculabaris.

Pſal. 88. ℣.15.

Pſal. 83. ℣.12.

Deu7. ℣.8.

Exod. 34. ℣.6.

Sap. 19. ℣.7

Habac. 3. ℣.8.

Sed referamus iſta ad Chriſtum Dominum generis noſtri redemptorem, & vtramque in eius œconomia inueſtigemus, perfectionem amoris, & ſeueritatis. Sane quidem nullibi reſplenduerunt clarius, quam in ipſius vel cruento certamine, vel læta victoria, vel nobili triumpho, de quibus Iſaias loquitur in hæc verba: *Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidũt ſpolia*, &c. Quid hoc eſt, niſi bonitas, amor, & beneficentia in redemptos? Sed audi ſeueritatem, & fortitudinem in aduerſarios: *quia omnis violenta prædatio cum tumultu*, id eſt, prædatores tumultuantes, *& veſtimentum miſtum ſanguine*, quod ſibi perſuadebant tingendum ſanguine fidelium *erit in combuſtionem, & cibus ignis*. Idem inferius ſummatim repetit: *Super ſolium Dauid ſedebit, ut confirmet illud in iuſtitia, & in iudicio*, benefaciendo iuſtis, & pœnas exigendo de ſontibus, *zelus Domini exercituum faciet hoc*. Quid eſt zelus, niſi indignatio profecta ex amore? indignationem ergo oſtendit in hoſtes Dæmones, peccatum, & mortem; quia amore proſequebatur ſuos. Eaſdem virtutes Regias videas abunde deſcriptas in pſalmo: *Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem*. Et iterum: *quia liberabit pauperem a potente, pauperem cui non erat adiutor*, &c. Denique Iſaias vtrũque munus ſe executurum profitetur: *Vt prædicarem annum placabilem* Iubilæi *Domino, & diem ultionis Deo noſtro*. Ipſe idem dies & Iubilæi dicitur, & vltionis: quoniam eodẽ facinore Chriſtus humani generis hoſtes

Iſa.9. ℣.3.

Myſtice Chriſti amor, & ſeueritas oſtenditur.

Pſal. 71. ℣.4.

Iſa.61. ℣.2

ſtes proſternens, & Patris iniuriam vindicauit, & hominibus pacem, remiſſionemque delictorum obtinuit.

QVID SIGNIFICENT QVATTVOR Cherubini quadriformes. Sectio X.

Quattuor Cherubini quattuor Angelos tutelares eccleſiæ referunt.

QVATTVOR Cherubini ſtipatores totidem referunt Angelos tutelares populi Dei, vtpote Michaëlem, Gabrielem, Raphaëlem, Vrielem, ſeu alios ſimiles, quorum nomina ignoramus; quattuorve Dei Legatos, per quos Deus Eccleſiam ſuam illuminare, dirigere, atque excitare ſolet. Horum frequens memoria eſt apud Danielem: nam Angelus primarius quidam præcepit Gabrieli; *Gabriel fac intelligere iſtum uiſionem*. Et iterum alius quidam ſic habet: *Ego ueni propter ſermones tuos. Princeps autem regni Perſarum reſtitit mihi uiginti & uno diebus: Et ecce Michael unus de principibus primis uenit in adiutorium meũ*, &c. Vnde tres minimum agnoſcimus Angelos protectores Eccleſiæ, Michaëlem, Gabrielem, atque virum illum, qui Gabrieli imperauit, vt viſionem detegeret Danieli. Verum ex Zacharia quaternarius Angelorum tutelarium numerus colligitur: nam vidiſſe ſe ait *quattuor cornua*, deinde *quattuor fabros*, atque intellexiſſe cornua quattuor eſſe quattuor principes Monarchas, qui *uentilauerunt Iudam*, cornibus quaſi tauri, vel rhinocerotis. Fabros autem quattuor veniſſe, *ut deĳciant cornua gentiũ*, &c. qui non poſſunt alios ſignificare niſi Angelorum principes quattuor, quorum intererat Dei templum reædificandum curare. Iidem paulo ſuperius eodem capite vocantur equites veredarij, qui terram perambulant, atque in varias formas diſtributi, proptereaque diuerſi coloris equis inſidere dicuntur; alius rufo, alius albo, alius vario: qua voce duplicem miſturam macularum in duplici equorum variorum ſorte intellexit Vates, diuerſo a ſe inuicem colore diſtinctam, vt quattuor omnino recenſuerit equitum duces, qui obſiſtant quattuor hoſtibus Monarchiæ; atque totidem fabri templi numero reſpondeant quaternario. Enimuero ſolent ſummi Angelorum principes ſeptenario numero comprehendi in ſacris literis, nam apud Tobiam Raphaël ſic ait: *Ego ſum vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum*, &c. ſed ille numerus ſupercæleſtibus rite accommodatur, quia vniuerſitatem, & perfectionem importat ob ſeptenarium dierum numerum, in quibus ſunt vniuerſa creata: at vero ſublunaria omnia aptiſſime exprimuntur numero quaternario, quod totidem elementis conſtent vniuerſa, atque ex totidem plagis in vnum Eccleſiæ corpus conueniant fideles, vt bene notauit Irenæus. Quare eodem numero comprehenduntur Angeli Eccleſiæ protectores, qui ad diuinam prouidentiam declarãdam, & exercendam pertinent.

Dã. 8. ℣. 16.

Dan. 10. ℣. 12.

Zachar. 1. ℣. 18.

Principes Angelorum ſeptenario numero cõputantur in ſacris literis, hoc eſt numero uniuerſi.

Tob. 12. ℣. 15.

Quaternarius ſublunarium numerus.

Iren. lib. 3. *cap.* 11.

Eccleſiæ primates inducũt victoriæ trophęa, hoc eſt, hominis, aquilæ, leonis, & vituli facies.

Supra primi parte huius Cõment.

Quoniam vero poſt redemptum Iſraëlem de Aegypto decuit victoriæ tam felicis arma pro trophæis oſtentari in circuitu currus triumphatoris, ijdem Eccleſiæ primates, Dei ſcilicet ſtipatores, noua induerunt geſtamina, noua inſignia, nimirum quaterna ſtemmata, quibus redemptio celebrata eſt, & repræſentabatur. Eæ ſunt quattuor, quas ſupra diximus, facies hominis, leonis, aquilæ & vituli: quibus induti armigeri Dei, non tam ad vniuerſalem Dei prouidentiam, quam ad redemptoris triumphum pertinere noſcuntur. De ijs ſcriptum eſt Pſalmo ſexageſimo ſeptimo. *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum*, id eſt, Angeli ſimul cum hominibus arcam Dei migrantem comitabantur cum iubilo. Sed de redemptione Iſraelitica ſatis in ſuperioribus dictum eſt: iuuat de humani generis reparatione eadem inſignia interpretari.

Pſalm. 67. ℣. 26.

Omnipotens ſermo Domini cælum, terramque pertingens, gladio armatus, Chriſtum referebat de quo ſcriptum eſt: *Et verbum erat apud Deum: Et Verbum caro factum eſt & habitauit in nobis*. atque alibi: *Vocabitur nomen eius Emmanuel*, id eſt, nobiſcum Deus. Illæ perſonæ Angeli armati, hominiſque ſacrifici, quibus Iſraël cuaſit captiuitatem, & necem, vtranque eius naturam expreſſerunt, diuinam, ſcilicet, & humanam, quibus noſtram redẽptionem operatus eſt. Neque enim prodeſſet, niſi Deus eſſet; neque mereri poſſet, niſi homo eſſet. Quaternas facies vnus in ſe oſtendit Chriſtus; ipſe Aquila, quia Verbum Dei, ipſe verus homo, ipſe leo, vtpote Rex, ipſe denique vitulus, quia ſacrificium & ſacerdos. Ipſe Cherub quadriformis, in quo latet multiformis ſapientia Dei, Apoſtolo teſte.

Myſtice Angelus percutiens Chriſtum referebat.

Io. 1. ℣. 1. & 14.

Iſa. 7. ℣. 14.

Quattuor facies Chriſtũ indicant.

Neque facies tantum Cherubicas Chriſtus Dominus in ſe ipſo repræſentat, ſed earum etiam diſpoſitionem, & ſitum demonſtrat: nam Cherub effigiem habebat iuuenis, totiuſque corporis diſpoſitione hominem referebat, tametſi Aquilæ geſtaret alas, pectus leonis, & vituli calceos. Ita prorſus Chriſtus Dominus in ſimilitudinem hominis factus, & habitu inuentus vt homo. At vero ſub humana figura ceteras occultabat ſuo tempore proferendas: nam vituli formam detexit in calce, hoc eſt in vitæ extremo ſemetipſum offerens hoſtiam Patri: quo facto ſe ſacerdotem, & ſacrificium teſtatus eſt. Leonis, & regis effigiem in reſurrectione monſtrauit, quemadmodum prædixerat futurum Iacob: *Ad prædam*, inquit, *fili mi aſcendiſti* in crucem, *requieſcens accubuiſti vt leo, & quaſi leæna, quis ſuſcitabit eum? Nõ auferetur ſceptrum de Iuda*, &c. Leoni, qui poſt voratam prædam dormierit, deindeque ſurrexerit famelicus, comparat Chriſtum reſurgentem a mortuis. Namque laniatis hoſtibus humani generis, eorumque hauſto ſanguine ſopore mortis correptus eſt, & ſepulchro quaſi leo in antro concluſus. Verum modice ſoporatus, quaſi leo, qui inter dormiendum apertos habet oculos ob breuitatem palpebrarum tametſi mortuus, non tamen extinctus; poſt modum *ſolutis doloribus* vinculis *inferni*, quibus impoſſibile erat ipſum teneri, ac ſi euigilaſſet a ſomno ad vitales auras mortis, & inferni victor euaſit: quo facto vim ſuam leoninam, ac plane gigantæam patefecit; non ſecus atque Sampſon, qui ab hoſtibus obſeſſus, poſtquam dormiuit ſatis, de nocte conſurgens ambas fores Vrbis cum ſera, & vectibus humeris imponens, ad verticem vſque montis baiulauit. Leoni item comparatur in Pſalmis: *Iudicabit in nationibus implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus, *conquaſſabit capita in terra multorum*, vel caput multorum, id eſt, Dæmonem in terra. *De torrente* manantis a cadaueribus cruoris *in via bibit*, vt leo ſolet poſt factam ſtragem, *propterea exaltauit caput*: idcirco a Patre honoratus eſt, & orbis Dominus effectus. Quoniam autem leonina iſta virtus ſymbolum erat regiæ

Non ſolum facies, ſed earum etiam diſpoſitio Chriſtum repræſentant.

Vituli pedes Chriſti mortem innuũt, leonis pectus eiuſdẽ reſurrectionem.

Iudic. 16. ℣. 3.

Pſalm. 109 ℣. 6.

Geneſ. 49. ℣. 9. & 10.

giæ potentiæ in Christo; ideo Iacob regnum promittit Iudæ progenitori Christi dicens: *Non auferetur sceptrum de Iuda.* Constat itaque ex dictis merito per leonis pectus, & armos iubatos (in quibus leo vim habet totam) significatum esse Christi regnum, quod obtinuit resurgens a mortuis: nam in resurrectione potentia virtutis eius eluxit, vt Apostolus varijs locis notauit. Denique Aquilinas pennas, diuinam, inquam, naturam in cælum propria virtute conscendens detexit: *nam qui ascendit,* ait Apostolus, *ipse est & qui descendit primum. Nemo* enim ait Christus, *ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis qui est in cælo.*

Rom.1.¶.4. Ephes.1.¶.20.

Aquilinas pēnas ascendēs in cælū Christus detexit.

Eph.4.¶.9. Ioann.3.¶.13.

Dicamus ergo humana facie Christi incarnationem, vitulina mortem, leonina resurrectionem, atque aquilina ascensionem esse significatam: idque non sensu accommodatitio, sed germano ex meritis verborum, quæ ipsæ imagines sacræ sunt, contentum, & repræsentatum.

Admirabilis consiliarius Dei verbum, nēpe aquila. Deus fortis resurgens ut leo, Pater futuri sæculi ut homo, Princeps pacis morte reconcilians ut vitulus.

Isa.9.¶.6. Prouerb.8.¶.30.

Depinxit has quattuor facies Isaias totidem nominibus Saluatoris, quæ enumerat in hæc verba: *Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius,* nam binæ voces nectendæ sunt, *Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.* nam per admirabilem consiliarium, intellexit Patris sapientiam, quæ de se ait: *Cum eo eram cuncta componens:* per Deum fortem, domitorem mortis: per Patrem futuri sæculi, secundum Adamum auctorem vitæ æternæ, quæ est sæculum futurum: per principem pacis, sequestrem nostræ reconciliationis cum Patre offenso: vt ijs nominibus significatæ fuerint facies aquilina Dei, leonina Regis victoris, humana filij hominis, atque vitulina sacerdotis.

Christus in die Palmarū se profert hominem, Deū, Regem, & Sacerdotem, nēpe hominē, aquilam, leonem, & uitulum.

Quoniam vero, quas prædiximus, formas ostentare solebat Pater cum sese visendum exhibebat hominibus, & pro trophæis partæ victoriæ de Aegyptijs cælo, terraque circumferre triumphans; non secus se gessit Christus morti vicinus: nam celebrem decreuit sibi parare triumphum, in quo Cherubinos protulit quattuor vehiculi sui stipatores eisdem faciebus insignes. Etenim quid aliud est Christum Dominum ante sex dies Paschæ Hierosolymam ingredi asello, & asina inequitantem, quam currum humilem sibi parasse ad triumphum? Quid sibi volunt turbæ præeuntes, & insequentes, nisi pompam ouantis ducis? Quid significant spatulæ palmarum, & oliuarum rami, nisi pacem post victoriam? Quid vero infantum acclamationes, nisi Cherubinorum laudes? Sed audiamus voces gratulantium: *Osanna filio Dauid* concinebant, *benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis.* hoc est: Fer opem obsecro tu, qui in excelsis habitas, salua nos de cælis, Dei fili. Obseruemus deinde agnorum, & hædorum turmas gregatim subeuntes, eadem porta urbis, eodem tempore, atque ad idem ministerium cum Christo, scilicet vt decima quarta deinde luna immolarētur. Nam decima die actus est triumphus Christi, de quo scriptum est: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum.* Quis iam non videat quaternas facies Cherubinorum, totidemque Christi mysteria præsenti actione repræsentata? Agnoscunt istum filium Dauid, vtpote hominem: Fatentur Regem in nomine Domini sibi missum: postulant ab eo salutem de cælis, vtpote a Deo: ipse vero tanquam agnus portatur ad victimam, immo vero ascendit exultans, & serio triumphans, vt se victimam simul, & sacerdotem ostendat.

Exo.12.¶.3.

Eadē Christi facies probat ex Paulo.

Declarauit hoc factum D. Paulus, & quattuor formas Christi quasi digito signauit dicens: *Qui cum in forma Dei esset semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illū, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Cernis quattuor facies Paulina hypotyposi signatas? diuinam ibi, *cum in forma Dei esset:* humanam ibi, *habitu inuentus vt homo:* Pontificiam ibi, *humiliauit semetipsum vsque ad mortem:* postremo regiam illis verbis, *propter quod & Deus exaltauit illum,* &c. Easdem videas ab eodem Apostolo iterum, vbi triumphum Christi depinxit, effigiatas: nam præter humanam, de qua constabat, diuinam notauit dicens: *Cum sit splendor gloriæ,* &c. Pontificiam vero dicens: *remissionem peccatorum faciēs,* &c. Denique regiam, quam sacerdotio consecutus est declarat, dicens: *sedet ad dexteram maiestatis,* &c.

Philip.2.¶.6.

Heb.1.¶.3.

Eadem præclara Christi trophæa celebrat regius Psaltes: nam principio illum inducit hominem qui rem habeat cum hostibus, Deique indigeat protectione: dicit enim: *sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Deinde regem cum subdit: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.* Postmodo Deum, adijciens: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te:* id est: Tuus est principatus tibi reddetur imperium mundi in die potentiæ tuæ, cum resurges splendore gloriæ vestitus, qualis debetur filio meo. nam ex substantia mea ante Luciferi ortum te genui Deum mihi æqualem, vt duplici titulo tibi regnum debeatur. Denique sacerdotem profitetur eundem dicens: *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* &c.

Easdē Christi facies probat ex psal. 109.

QVOD QVATERNIS CHERVBINIS *Euangelistæ, & totidem faciebus Euangelia significentur. Sectio XI.*

COMMVNIS Patrum, & Doctorum consensus recepit tam Ezechielis animalibus, quam Ioannis significari quattuor Christi Euangelia, vel Euangelistas eorum scriptores. Ita habet D. Irenæus, Athanasius, Hieronymus, Augustinus, Isidorus, Gregorius, Ambrosius, & Beda, atque alij posteriorum temporum scriptores: qui quidem omnes recte mihi sensisse videntur: nam cum quattuor animalibus repræsentati sint totidem Archangeli præcones triumphi Redemptoris, quaternisque singulorum faciebus totidem & trophæa, & excellentiæ significentur; merito accommodarunt præcones Euangelistis, & Christi perfectiones Euangelijs: atque tam diligenter, quam pie in singulis Euangelijs inuestigarunt singulas animalium facies, vt analogia & comparatione facta rerum cum rebus, & personarum cum personis, sensum quoque legitimum vtriusque vaticinij in Christi œconomia inuenirent. Patrum ergo commendamus pietatem, reueremur sententiam, & sequimur interpretationem. sed illud non ignorare lectorem volumus, hunc non esse sensum priorem, immo neque secundarium, sed spiritualem, & mysticum, atque accommodatitium, quod ita esse præter ea, quæ supra notata sunt, multa alia firmissime probant. Primum Ioannes raptus in spiritu videt quattuor anima-

De quattuor Euangelijs seu Euangelistis interpretātur Patres Cherubinorum facies.

Iren. lib.3. cap.11. Athanas. in Synopsi S. Scripturæ. Hieron. in Ezech. & præf. in Mat. Aug. lib.1. de cōs. Euāg. cap.6. Isido. in prolog. lib. nou. testamenti. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Ambros. & Bed. in Apoc.4.

De Euangelijs interpretatur uisio in sensu mystico & spirituali.

Apoc.4. ¶.6.

animalia in cælo Dei ſolium circunſtantia, & clamantia: ſanctus, ſanctus, ſanctus. Si igitur animalibus repræſentantur Euangeliſtæ, ſeipſum vidit iam carnis exutum nexibus, & cum Matthæo, Marco, & Luca Chriſto fruentem: atqui hæc viſio falſum contineret: nam in viuis agebat Ioannes tunc temporis, & eminus ſpectabat viſionem. Dicit quidam, viſionem eam pertinere ad tempus futurum, quo ſcilicet Ioannes iam vita functus poterat cum ceteris Euangeliſtis laudes canere. Sed contra ipſos eſt, quod infra quattuor animalia loquuntur cum Ioanne, dicuntque ſingula: *Veni, & uide*: Ioannes ergo beatus Ioanni mortali loqueretur, & viſionem declararet: ſed reſpondent eum eſſe ſenſum verborum quarti animalis, quaſi dicat. Cum tu, ò Ioannes, quartum animal eris, id eſt, cum Euangelium ſcripſeris, id fiet, quod in huius figilli apertione ſignificatur, ſed quis non videat quam diſtorta ſint iſta? multo conſultius fecere Patres, Ambroſius, & Anſelmus, qui difficultate huius quæſtionis deterriti aliter intellexere animalium ſignificatus quarto capite Apocalypſis, aliter capite ſexto: vtpote qui videbant in ſenſu ſpirituali libere ſe vagari poſſe: referunt itaque animalia capite ſexto ad Doctores Eccleſiæ. Rupertus Abbas conuictus hac obiectione nobiſcum ſenſit: nam de quattuor Chriſti myſterijs, incarnatione, morte, reſurrectione, & aſcenſione interpretatur animalium facies: pijſſime ille quidem, & aptiſſime.

Poteſt & alterum argumentum non infirmius priore ex eodem capite quarto depromi: nam viginti quattuor ſeniores ſimul cum quattuor animalibus videntur a Ioanne gratias Deo, & Chriſto agentes. Seniores autem illi referebant duodecim Apoſtolos, & totidem primogenitos Iſraël, qui nomine vtriuſque populi, atque adeo Eccleſiæ vice procuratores agunt coram tribunali Dei, vt omnes fere interpretantur, præſertim Arethas, & Andreas Epiſcopi Cappadociæ, a quibus ſtat cum Hieronymo Gloſſa. Atqui ex Apoſtolorum numero ſunt duo Euangeliſtæ Matthæus, & Ioannes: non igitur poſſunt animalibus, & ſenioribus ſimul repræſentari ſine fictione. Reliquum eſt ergo, vt ſenſus iſte de Euangeliſtis ſit mere allegoricus, & accommodatitius, atque talis a Patribus ipſis, a quibus inuentus eſt, æſtimatus: nam Irenæus, apud quem primum legitur hæc interpretatio, multo aliter exponit quattuor animalium facies: quas tamen deinde accommodat Euangelijs potius, quam Euangeliſtis: ſic enim habet. Ex quibus manifeſtum eſt, quoniam qui eſt omnium artifex Verbum, qui ſedet ſuper Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in vno ſpiritu continetur: quemadmodum & Dauid poſtulans eius aduentum ait: *Qui ſedes ſuper Cherubim appare*. Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipſorum imagines ſunt diſpoſitionis filij Dei: primum enim animal, inquit, ſimile leoni efficabile eius, & principale, & regale ſignificans: ſecundum vero ſimile vitulo ſacrificalem, & ſacerdotalem ordinationem ſignificans: tertium vero animal habens faciem quaſi humanam, eum qui eſt ſecundum hominem, aduentum eius manifeſte deſcribens: quartum vero ſimile aquilæ volanti, Spiritus in Eccleſiam aduolitantis gratiam manifeſtans: & Euangelia his conſonantia, in quibus inſidet Dominus Ieſus. Aliud enim illam, quæ eſt a patre principalem, & efficabilem, & glorioſam generationem eius enarrat, dicens ſic: *In principio erat verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, &c. Illud vero, quod eſt ſecundũ Lucã, quoniam quidem ſacerdotalis characteris eſt, Zacharia ſacerdote ſacrificante Deo inchoauit. Iam enim ſaginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij inciperet mactari. Matthæus vero eam, quæ eſt ſecundum hominem, generationem eius enarrat; *Liber*, dicens, *generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham*: & iterum: *Chriſti autem generatio ſic erat.* Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc & per totum Euangelium humiliter ſentiens, & mitis homo ſeparatus eſt. Marcus vero a prophetico ſpiritu ex alto aduenientes hominibus initium fecit: *Initium*, dicens, *Euangelij quemadmodum ſcriptum eſt in Iſaia prophetæ*; volatilem & pennatam imaginem euangelij monſtrans, propter hoc & compendioſam, & præcurrentem annuntiationem fecit. Propheticus enim character eſt hic: & ipſum autem Verbum Dei illis quidem, qui ante Moyſem fuerunt, Patriarchis ſecundum diuinitatem, & gloriam colloquebatur: his vero, qui in lege, ſacerdotalem & miniſterialem actum præbebat: poſt deinde nobis homo factus munus cæleſtis ſpiritus in omnẽ miſit terrã protegẽs nos alis ſuis. Qualis igitur diſpoſitio filij Dei, talis & animaliũ forma, & qualis animaliũ forma, talis & character euãgelij. Quadriformia autẽ animalia, & quadriforme euangeliũ, & quadriformis diſpoſitio Domini: & propter hoc quattuor data ſunt teſtamẽta humano generi. Vnũ quidem ante catachlyſmum ſub Adam. Secundum vero poſt catachlyſmum ſub Noë. Tertium vero legislatio ſub Moyſe. Quartum vero, quod renouat hominem, & rẽcapitulat in ſe omnia, quod eſt per Euangelium, eleuans, & pennigerans homines in cæleſte regnum, &c. Hæc ipſe. Quibus verbis ſignificat quattuor animalibus, ſeu Cherubinis, atque quaternis eorum faciebus (nam ſic habet, quadriformia Cherubim, & formæ ipſorum) repræſentari quattuor filij Dei diſpoſitiones. Prima, Regia: Secunda, Pontificia: Tertia, Humana: Quarta, Diuina. Quattuorque apparitiones eiuſdem. Prima Regia coram Patriarchis. Secunda Pontificia coram Iſraëlitis. Tertia Humana coram Iudæis. Quarta Diuina coram Apoſtolis in die Pentecoſtes. Quattuor denique fœdera eius cum hominibus. Primum cum Adam. Secundum cum Noë. Tertium cum Moyſe. Quartum cum Apoſtolis. Euangelia autem quattuor ijs myſterijs conſonantia nihilominus ſignificata eſſe faciebus Cherubim. De euangeliſtis autem nullum verbum Irenæus. Verum in promptu eſt, qua ratione facies accommodauit Euangelijs, eadem etiam ſub animalibus Euangeliſtas intellexiſſe, vt præcones Euangeliorum, atque adeo diſpoſitionum multiformium filij Dei. Ex quibus omnibus multo magis confirmatur noſtra ſententia de quattuor ſignificatibus facierum tam primaria, quam ſecundaria: atque Patrum expoſitio myſtica firmiſſimis eſſe nixa fundamentis declaratur.

Sed illud hic adnotandum videtur, multo aliter accommodaſſe animalibus Euangelia Irenæũ, atque communis habet ſententia: nanque leonem comparauit euangelio Ioannis, aquilam Marci; cum ceteri Patres Marco leonem, Ioanni vero aquilam conferant. ſed neque in hac analogia conſentiunt inter ſe Patres. Nam D. Auguſtinus Matthæum ſignificat per leonem, Marcum per hominem: contra Hieronymus, quem fere ſequuntur interpretes, in homine Matthæum, in leone Marcum,

Probatur rõ nibus, non eſſe hunc ſenſum literæ.

Apoc. 6. ℣. 1. 3. 5. & 7.

Ambroſ. & Anſelm.

Rupertus Abbas nobiſcũ ſentit.

Secunda ratio ex cap. 4. Apoc.

Arethas, et Andr. in gl. ſuper Apoc.

Irenæus primus uiſionẽ de Euangeliſtis interpretatus eſt.

Idem lib. 3. contra hær. cap. 11.

Pſalm. 79. ℣. 2.

Ioannes.

Lucas.

Matthæus.

Marcus.

Quattuor teſtamenta hominibus data.

Primũ ſub Adam.

Secundũ ſub Noe.

Tertiũ ſub Moyſe.

Quartũ per Euangeliũ.

Quattuor apparitiones Chriſti, quattuor facies repræſẽtant.

Regia Patriarchis.

Pontificia Iſraelitis.

Humana Iudæis.

Diuina Apoſtolis.

Quattuor itẽ fœdera ſignificant.

Aliter Iren. facies accomodauit euangeliſtis, quã alij patres.

Ioanni leonẽ, aquilam Marco.

Auguſ. Matthæo leonẽ, Marco hominẽ tribuit.

Hier. Matthæũ hominem, Leonẽ

Marcũ, vitulũ Lucã, & Ioannem aquilam uocat.

Marcum, in uitulo Lucam, atque in aquila Ioannem intelligit. Sed nil mirum variare interpretes in ſenſu myſtico, qui ex analogia totus pendet, cum variæ inueniri poſſint in Euangeliſtis analogiæ, quibus conformantur cum Cherubinis.

QVOD QVATERNIS FACIEBVS rotarum, totidem Eccleſiæ ſtemmata ſignificentur. Sectio XII.

EXPEDITIS faciebus Cherubinorum oportet rotarum etiam facies explicare: nam ex Prophetæ verbis videtur, cõfici rotas, atque adeo currum ſimilibus figuris eſſe depictum, quibus animalia inſignita viſebantur: *Cumque aſpicerem*, inquit, *animalia, apparuit rota vna ſuper terram, habens quattuor facies*. Hebraice: cum quattuor faciebus eius, vel ſuis, id eſt, quæ ſuas etiam habebat figuras, quales & animalia. Verum hæc ex prædictis non erit difficile perſequi: nam in promptu eſt, facies rotarum eſſe quaterna ſtemmata nobilitatis Eccleſiæ communicata ad inſtar quattuor inſignium Redemptoris, decebat enim ſponſam eiſdem gloriari ſponſi trophæis, atque eiſdem gaudere manubijs, quæ ſponſus commiſſo certamine eius liberandæ gratia, partaque victoria e bello reuertens retuliſſet. Neque enim minus glorioſa futura erant ſibi hoſtium ſpolia, quam ſponſo, tametſi magis vtilia extitiſſent. Hæc ſunt illa donaria, quæ carmine triumphali celebrat Vates: *Dominus dabit verbum euangelizantibus* in *virtute multa*, dabit hoc egregio facinore materiam amplam componendi carmina poëtis, & cantoribus exercitus magni, *Rex virtutum dilecti dilecti*, imperator exercitus dilectiſſimi ſui Iſraëlis dabit *ſpeciei domus*, ſponſæ ſuæ ſpecioſiſsimæ præ familiaribus puellis (ſic vſurpatur ſpecies apud Iob: *viſitans ſpeciem tuam*, id eſt, vxorem, *non peccabis*) *diuidere ſpolia*, id eſt, partiri cum domeſticis manubias hoſtiles, & inferius: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis*: equitabat *in Sina* & *in ſancto* templo. *Aſcendiſti in altum* montis Sinai *cepiſti captiuitatem*, liberaſti tuos, qui detinebantur captiui, *accepiſti dona in hominibus*, diripuiſti manubias, vt dona hominibus dares. Vides ſpolia eſſe trophæa Redemptoris, atque Eccleſiæ donaria? D. Paulus hæc omnia, vt par eſt, ad Chriſti Domini in cælum aſcendentis triumphum refert: hoc enim redemptoris noſtri facinus impleuit chartas Prophetarum, & Sibyllarum; Euangeliſtarum, & Apoſtolorum linguas fecit diſertas; Doctorum Eccleſiæ facundiam exhauſit, atque ipſum mundum, ſi ſcriberentur libris, compleret: neque ſibi ſoli tantam ex eo facto comparauit gloriam, ſed nobis acquiſiuit manubias: aſcendens in altum, cælorum cælum, miſit inde Spiritum ſanctum. Qui quattuor potiſsimum donarijs pretioſis ſponſam Chriſti honeſtauit, & locupletauit, qualia ſunt adoptio, libertas, ſacerdotium, & regnum: quorum figuræ, vel vmbræ potius collatæ ſunt veteri populo ex Aegypto egreſſo. De ſingulis ſuo ordine differemus, ita vt præcedat vmbra, veritas ſubſequatur.

Quattuor ſacies rotarũ ſimiles prioribus Eccleſiæ trophæa innuunt.

Pſalm. 67. ℣. 12.

Iob 5. ℣. 24.

Quattuor dotes eccleſiæ ſũt adoptio, libertas, ſacerdotiũ, & regnum.

Donaria itaque quattuor ſunt prærogatiuæ, & immunitates, quæ populo veteri promiſſæ leguntur. *Si audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta*, &c. Prima eſt eſſe Dei peculiũ. Secũda Reſpubl. libera. Tertia ſacerdotiũ. Quarta regnũ. Et prima quidẽ donatũ Iſraëlem Dominus teſtatur in Deuteron. dicens: *Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram*, &c. Eſſe autem Dei peculium eſt, quandam participationem diuinitatis obtinuiſſe ſignificatam arcano illo fœdere, quod inter Deum, & Iſraëlem ſanguine percuſſum eſt; ut ſcilicet ipſi eſſent Dei populus, Dominus vero illorum Deus. Quam etiam ipſe Dominus commendat: *En Domini Dei tui cælum eſt, & cælum cæli, & tamen patribus tuis conglutinatus eſt Dominus, & amauit eos*: & alibi: *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, ſic agglutinaui mihi domum Iſrael, vt eſſet mihi in laudem & in gloriã*, &c. id eſt, in vxorem, *quæ eſt gloria viri*. Hic obſerua in fœdere communionem bonorum, & virium fieri; in matrimonio autem vnionem ſubſtantiæ, & carnis conglutinationem: *erunt* enim *duo in carne vna*, id eſt, vna caro, Hebræa phraſis: vt ex ijs ſimilitudinibus coniecteris quanta fuerit prærogatiua, eſſe peculium Dei: ſed quid ſi cum priuilegio Chriſtiani populi conferatur? nam diuinæ naturæ participatio Iſraëli quadantenus, & quaſi in typo communicata eſt, videlicet quatenus a Deo electus erat pro populo ſibi caro, & præceteris electo: at vero *magna nobis, & pretioſa promiſſa donauit*, ait D. Petrus, *vt diuinæ efficiamur conſortes naturæ*: neque nomine tenus, vt olim Iſraël, quem primogenitum ſuũ vocauit Dominus, cum tamen ad honorem filij non peruenerit, *nobis* autem *talem caritatem dedit Pater, vt filij Dei nominemur, & ſimus: non enim accepimus ſpiritum ſeruitutis iterum*, ut illi, *in timore*, qui ſeruorum eſt, *ſed ſpiritum adoptionis filiorum*, tenere dilectorum, *in quo clamamus*, ſicuti infantes teneri cariſsimum parentem balbutientes blandula, & iterata vocula compellare ſolent, ſic nos repetimus multoties, *Abba*, *Abba*, Pater, Pater; præ dulcedine, & teneritudine amoris aduerſus Patrem noſtrum noſtri amantiſſimum. Iſta prærogatiua merito in alis aquilæ intelligitur: nam, vt ſupra diximus, aquila ſublime volat, & in cælum contendere videtur, cum ſe a noſtris oculis abducit.

Deu. 7. ℣. 6.

Exod. 24. ℣. 8.

Deuter. 10. ℣. 14.

Ierem. 13. ℣. 11.

Iſraeli in typo & quadantenus diuinitatis participatio conuenit, Eccleſiæ uero quaſi proprie.

2. Petri 1. ℣. 4.

1. Ioãnis 3. ℣. 1.

Secunda prærogatiua Iſrael libertas Reipubl. humana facie repræſẽtata.

Secunda facies, & prærogatiua Iſraëlis fuit Reſpublica libera, & ſanctiſſimis legibus conſtituta, qualis decebat homines rationis capaces, & vere ingenuos. Hanc enim repræſentat humana effigies, & habitus. De ea ſcriptum eſt: *Quæ enim eſt alia gens ſic inclyta, vt habeat cæremonias, iuſtaque iudicia, & vniuerſam legem, quam ego proponam hodie ante oculos veſtros*? gentem inclytam fecerat Iſraëlem legislatio, qua politia eius nobiliſſima conſtituta fuerat, atque liberi iuris Reſpublica. Verum libertas illa corporum erat, non animorum: nam illa lex in Sina data, atque adeo *in Agar ancilla ſignificata ſeruitutem generabat*, Apoſtolo teſtante, hoc eſt, affectum ſeruorum, timorem ſcilicet. Illa autem *Hieruſalem libera, quæ eſt mater noſtra*, Eccleſia Chriſti in Sara repræſentata Iſaacum parit, nimirum filios generat liberos, quia conſtituta eſt in libertate per legem ſpiritus vitæ, quæ in Chriſto Ieſu liberat a lege peccati, & mortis, immo ab ipſius legis diuinæ omine; quia *lex iuſto nõ eſt poſita*, quoad omen ſcilicet, neque enim legem implet propter metũ pœnæ, ſed quia id gratũ eſſe nouit Deo: lege ergo ipſa ſuperior eſt iuſtus. Vere liber eſt qui nil timet, nil amat, Deum ſolũmodo, quem amat, timet; immo neque Deũ timet vt ſeruus, & ideo liber eſt, quia

Libertas Iſrael corporea, Eccleſia vere libera. Galat. 4. ℣. 24. et 26

Prima Iſraelis prærogatiua, eſſe Dei peculiũ, participatione quadam diuinitatis, ſignificata per aquilam.

Exo. 19. ℣. 5

quia *perfecta caritas*, quæ est lex libertatis, *foras mittit timorem*. Hæc est libertas, qua Christus nos liberauit, non quam somniarunt Hæretici, Epicurei, *Velamen* facientes *malitiæ libertatem*, vt habet Petrus.

1. *Petri.* 2. ℣. 16.

Tertia prærogatiua erat Leuiticũ sacerdotium

Tertia facies vitulina scilicet erat sacerdotium gentis a Deo institutum, de quo extat illud Ecclesiastici. *Excelsum fecit Aaron fratrem eius* Moysis, *statuit ei testamentum* pactum *aternum, & dedit illi sacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria, &c.* & inferius: *Fungi sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius, &c.* id est, vt ministraret Deo, & sacrificaret, atque Dei nomine populo eius benediceret. Huic succesſit in Ecclesia Christi sacerdotium spirituale. quod sic commendat Diuus Petrus. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, &c.* non dixit regnum sacerdotale, ne aliquid temporale cogitaremus, sed sacerdotium, quod spiritale ministerium est: adiungit autem regale, ne Leuitico munere putaremus gaudere Christianos: cum multo sublimius sacerdotium acceperint, scilicet offerre spirituales hostias Deo per Iesum Christum, vt paulo superius dixerat Apostolus. Quales autem sint hostiæ nostræ Diuus Paulus declarauit. *Obsecro itaque vos fratres, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*, &c. *exemplo*, inquit, *Christi, qui semetipsum obtulit holocaustum Deo*. vos metipsos Patri offerte, vos sacerdotes futuri estis, vos item victima. Sed nolo vos ipsos interimatis, nam viuentem hostiam desiderat a vobis Deus, non vt olim iugulatorum pecudum carnes. At dices: Quî potest esse victima, & viuens? nam

Leuitico succesſit Christi sacerdotium.

1. *Pet.* 2. ℣. 9.

Rom. 12. ℣. 1.

Victima, quæ cecidit dextra victrice, vocatur.

Ouidius.

ait Ouidius; rationis cultro iugulanda est, non ferro; *rationabile obsequium* Deo gratius, quam carnale: non postulat Deus carnes vestras exsangues, sed carnem cum sanguine, id est, affectus vestros carnales. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram*, &c. Hoc facto victima moritur, sacerdos viuit: Aries immolatur, Isaac vero superest. *In omni oblatione*, mea, ait Dominus, *offeres sal*. Quid ita? sal vita artificialis est carnium exsanguium: nam eas corrodendo, & exsiccando præseruat a corruptione, significatque aptissime vitam spiritus, quæ respectu vitæ animalis est aduentitia. Hanc desiderat, & postulat Deus in omni sacrificio, quasi dicat: Nolo victimas mortuas, sed viuentes non vita animali, quæ præcedere solet oblationem, sed rationali, hoc est spirituali. Volo, inquam, vt idem sit homo sacerdos, & victima, & ipse vi spiritus iugulet quidquid in se animamale est, vt viuat quod spirituale est. Quod Apostolus nobis elucidauit amplius dicens. *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo: non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo, &c.*

Leuit. 2. ℣. 13.

Rom. 6. ℣. 11.

Imperium Israëliticum leone significatum.

Quarta facies, leonina scilicet, est principatus Moysis & Iudicum successorum, qui Dei nomine populum iudicabant, regebant, & tuebantur. Vnde tantam fortitudinem, & vim accipiebat populus, vt leoni truculentissimo, atque rhinoceroti, bestiæ inuictæ, illum comparauerit Balaam. *Deus eduxit illum de Aegypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis: deuorabunt gentes hostes illius, suos, ossaque eorum confringent, & perforabunt sagittis: accubans dormiuit ut leo & quasi leæna, quam suscitare nullus audebit, &c.* Significant hæc in Ecclesia Christi regnum spiritale futurum, quod situm est in animo liberali, spontaneo, munifico, magnifico, inuicto, & vere regio: qui scilicet non se finit a malo vinci, *sed vincit in bono malum*. qui scilicet bonum reddit pro malo, esurientem inimicum cibat, sitientem potat, atque ijs armis superat verecundantem: hoc est enim carbones ignis congerere in caput eius, verecundæ, & ruboris flammis eius faciem operire. Qui dat, nihil inde sperans; tribuit in hilaritate; Deo seruit ipsi non spe præmij, nedum timore supplicij, sed quia hoc postulat ius, & fas. Hunc affectum postulabat Dauid: *Spiritu principali confirma me*, id est, munifico, spontaneo, regio. Tales vocantur in Euangelio pauperes spiritu, qui nil ex corde amant. De ijs Iacobus. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* concordat cum Christo Iacobus: vterque promittit regnum cælorum pauperibus in temporalibus, sed diuitibus fide: ij enim sunt regio, & excelso animo: nam regio animo nil pauperius, nil ditius, cum nil habeat in votis, nil desideret; omnibus tamen abundet.

Regnum spiritale Ecclesiæ, in quo consistat.

Rom. 12. ℣. 21.

Psal. 50. ℣. 14.

Iacobi. 2. ℣. 5.

Sed hîc obseruandum est, vtriusque legis regnum esse sacerdotio annexum, & ab eo dependens: hoc est enim quod Dominus dixit: *Eritis mihi in regnum sacerdotale*, vel regnum sacerdotum: quasi dicat: In hac Republica ego Dominus futurus sum: meo nomine eam gubernabit sacerdos: cuius erit munus, ea, quæ ad meum cultum pertinent, procurare, legem docere, & populum mihi reconciliare. Quoniam vero hoc munus spirituale est, aderit dux a me electus, vel iudex, aut consul, qui bella tractet, cum opus erit, qui tamen a sacerdotis pendebit nutu: aget cum consilio suo sæcularia negocia, dicet ius populo: cum tamen sese grauiores obtulerint causæ, os sacerdotis consulet, & eius oraculum exspectabit. Talis fuit status Reipublicæ Israëliticus a Deo institutus, propterea que dicitur regnum sacerdotale. Talis est & spiritualis status regum, quos euehit D. Petrus: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium*: nam regius ille animus a sacerdotio pendet, & medio sacrificio comparatur, & conseruatur. Quemadmodum enim Christus Dominus mediante morte obtinuit imperium orbis, hoc est, hominum obedientiam spontaneam (hoc enim erat regnum sibi carum, quod expugnare volebat) sic nos per carnis mortificationem obtinemus regium animum despiciendi omnia, atque adeo omnibus fruendi. *Erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium*. Quare opus vocat cultum? quia opus sacerdotale est, ministeriumque religionis, & pietatis aduersus Deum, iustitiæ gladio iugulare veterem Adamum cum actibus suis. Hunc actum sacrificiale sequitur pax, & silentium, concordia, & obedientia, quæ cum in republica sunt, testantur regem esse non pænitendum.

Regnum & sacerdotium tam Israël quam Ecclesiæ annexa sunt.

Exod. 19. ℣. 7.

Sacerdos gubernat Ecclesiam: & de eius munere.

1. *Pet.* 2. ℣. 9.

Sicut morte Christus obtinuit imperium mundi; sic mortificatione fidelis, sui Imperium obtinebit, hoc est sacerdotio, regnum. *Isa.* 32. ℣. 17.

Effectus mortificationis.

Ob eandem rationem Christo Domino regi tribuit sacra Scriptura munus docendi populum, quod est sacerdotale. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius*. Et alibi ipse Christus dixit Pilato. *Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus*

Ob rationẽ prædictam Regi tribuitur docere, sacerdoti præliari. *Psal.* 2. ℣. 6. *Io.* 18. ℣. 37.

tus sum, & in hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Contra vero cum inducitur sacerdos gladio armatur, ait psaltes: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus a dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges. Iudicabit in nationibus, &c.* Quid hoc rei est? quæ metamorphosis munerum? Rex ne docet leg-m? sacerdos prælIatur? nimirum quia regnum hoc spirituale est, non temporale, sacerdotioque annexum, & ab eo pendens: Sacerdotium contra non est meri nominis principatus, gladium habet, auctoritate pollet, ius omnino possidet; vnde in regiam dignitatem emanat auctoritas. Hoc iure potitur summus Ecclesiæ Pontifex Christi Vicarius, cuius potestas in Machabæis designata est, qui natura sacerdotes erant, atque eodem iure, cum opus fuit, ducum officio, & auctoritate fere regia sunt functi.

Psal. 109. v. 4.

Romani Pontificis potestas in Machabæis designata, qui natura sacerdotes erant, & Iudicum munere vtebantur.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Superiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus mittitur ad prophetandum populo contumaci.

I. HAEC visio similitudinis gloriæ Domini. & vidi, & cecidi in faciem meam, & audiui vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis sta super pedes tuos, & loquar tecum.

II. Et ingressus est in me spiritus postquam locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos: & audiui loquentem ad me,

III. Et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad Gentes apostatrices, quæ recesserunt a me: ipsi & patres eorum prævaricati sunt pactum meum vsque ad diem hanc.

IV. Et filij dura facie, & indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus:

V. Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est: & scient quia propheta fuerit in medio eorum.

VI. Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas: quoniam increduli: & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas. verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides quia domus exasperans est.

VII. Loquéris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.

VIII. Tu autem fili hominis audi quæcunque loquor ad te: & noli esse exasperans sicut domus exasperatrix est: aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi.

IX. Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris: & scriptæ erant in eo lamentiones, & carmen, & væ.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SECVNDI.

I. Probat hac visione referri Deum sedentem in templo super Cherubim.

HAEC *visio similitudinis gloriæ Domini*. id est: Hæc visio, quam tot descripsi verbis, imago erat expressa gloriæ Domini. His verbis diuinus Vates explicauit prototypum, & primum exemplar huius imaginis, quam viderat, fuisse faciem Domini sedentis super Cherubim in Oraculo templi. Nam arca Testamenti cum suo propitiatorio hoc tam insigni appellabatur nomine, gloria Dei. Et iure optimo, quoniam gloria Hebraice כבוד, chabod, Græce δόξα, doxa, Latinis significat excellentiam, præstantiam, quidquid egregium est, vnde quis potest gloriari. Vnde vsurpatur pro Regis corona, hominis lingua, & ratione: qua cæteris præstat animantibus, atque eadem analogia pro facie sanctuarij, præsentia Dei in terris contestata responsis, quæ dabat inter Cherubim, atque ignea nube, quæ obumbrabat sanctuarium. Nam hæc erat gloria, excellentia & præstantia Israëlis. *Deut.4.℣.7.* *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, &c.* Et iterum: *Quæ est alia gens sic inclyta, quæ habeat cæremonias, & iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* Sic sumitur in Psalmo. *Psal.26. ℣.8.* *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Et in libro Regum. *1.Reg. 4.℣. 21.* *Translata est gloria Dei.* Et in Psalmo. *Psalm. 77. ℣.61.* *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Hebraice, gloriam.

Et vidi, & cecidi in faciem meam. hoc est: Videns hoc spectrum cecidi; vel, vt vidi, concidi consternatus animo præ magnitudine, & nouitate admirandæ visionis. Scholiastes: Terrifica visa Propheta viderat, vt ipse territus discederet, & Israëli nunciaret, quæ illi imperabat Deus, & maior ex rebus visis timor oriatur, eoquod propter Israëlis sæuitiam erat affectus: itaque clauum clauo trudere nititur Deus. Tale quippiam Danieli accidit: *Dan.10.℣.7* *Vidi*, inquit, *visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo.* Et iterum. *Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit uirium.* Atque Isaias eadem visione stupefactus clamauit: *Isa.6.℣.5.* *Væ mihi quia tacui.* id est. Heu me perij, óccidi: nam id significat tacere hoc loco, silentium videlicet deficientium præ stupore, vt idem Isaias alibi. *Isa.15.℣.1.* *conticuit Moab*: & Ieremias. *Ierem. 47. ℣.5.* *conticuit Ascalon.* Neque secus Balaamo euenit, de quo legimus: *Nu.24.℣.4.* *Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius*, id est, qui defecit postquam aperti sunt oculi eius in visione, Theodoretus. Meritissime cadit: si enim Seraphim celebrantia velant ora, quid non sustinuisset & homo mortali corpore indutus, veram visionem contemplans? Quod vero addit, in faciem se corruisse, indicat gestum reuerentis, & adorantis, vt Ruth cap. 2. *Ruth 2. ℣.10.* *quæ cadens super faciem suam, & adorans super terram, &c.* Et apud Matthæum. *Matth. 17. ℣.6.* *Audientes discipuli ceciderunt in faciem suam.*

Reuerentiã Vatis & admirandam Diuinæ Maiestatis præsentiam indicant verba. *Scholiast.*

Et audiui uocem loquentis. cuiusdam, scilicet: ignorabat enim quis nam esset, qui loquebatur præ horrore attonitus. Sic legunt Septuaginta. & Chaldæus, loquentis: tametsi in codice Hebræo legi etiam possit, vocem loquentem.

Et dixit ad me: Fili hominis. Hebraice. Fili Adam, אדם, Adam, quod nomen proprium est primi parentis tractum ab humo rubra, ex qua corpus eius compactum fuit, quasi dicat, rubeus: nam אדמה, adamah, dicitur humus rufa: deinde communicatum est omnibus eius filijs, factumque appellatiuum, & commune vniuersis cognomen. Vnde, fili hominis, perinde est ac si dicas, homo: vt patet in Psalmo. *Psa.8.℣.5.* *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis quoniam uisitas eum.* Importat autem nomen hoc fragilitatem, vilitatem, & despectum: Vnde Paulus. *1.Cor.3.℣. 3. & 4.* *Nonne homines estis? nonne secundum hominem ambulatis?* Et in Psalmo. *Psf.9.℣.21.* *Constitue Domine legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.* hoc est: Immitte illis apparitorem, & exactorem tuum, infirmitatem scilicet, calamitatem, aut infortunium aliquod, vt nouerint se mortales esse, lutea vasa, & fragilia. Sequitur in Psalmo סלה, selach, id est, sententia meditatione digna, qua admonemur, vt nobiscum commentemur, quid homo sit; bulla, scilicet; *uapor, nubis uestigium, nebula, umbra*, somnium, vanitas, & nihil. *Sapien. 2. ℣. 5.* Hoc autem nomine (vt videtur Hieronymo in illud Danielis octauo. *Hieronym. super. Dan. cap.8.* *Intellige fili hominis*, atque Theodoreto) admonet Deus Ezechielem conditionis suæ vilissimæ, ne deinde ad propheticum munus assumptus insolescat. *Theod. hic.* Rabbi Dauid Chimhi. Vocat eum בן־אדם, ben Adam, filium hominis, ne superbiat, ac seipsum Angelis comparet, eoquod viderit visionem grandem, quam superius narrauit: nisi malis, hominem, hoc loco ex vulgari vsu significare potius speciem humanam, quam fragilitatem, quo modo & Christus Dominus se vocat *filium hominis*, id est non (vt alij interpretantur) filium Virginis, sed hominem.

Quid significet vox, homo.

Sta super pedes tuos, & loquar tecum. Hoc dicit ad depellendum timorem: quasi dicat (vt notat Polychronius) ne timeas, non enim ad vltionem venio, sed vt te eligam prophetam populi. *Polychr.* Apollinaris. Stantis enim est diuinorum auditio, non resupini. *Apoll.* Hieronymus. Nullum peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur: *Hieronym. Ephes.6. ℣.14.* *State ergo succincti lumbos.* ad peccatores autem: *Psal.1.℣.6.* *Non erit stabile uestigium pedis.* & in Psalmo. *Non stabunt impij in iudicio*, vt Hebraice legimus. Videndum caput 28. Deut. II.

Et ingressus est in me spiritus. hoc est, animus, vires, & fortitudo cordis, quæ timor ademerat, mihi reddita sunt: redijt ad me vigor excusso timore. Septuaginta efficacius efferunt. Venit in me spiritus, & assumpsit me, & eleuauit me, & statuit super pedes meos, &c. Theodoretus. Diuina quædam virtus cum tetigisset me veluti solutum metu collegit, & ita comparauit; vt consistens verba, quæ ferebantur, audire possem. *Theodoretus.* Eodem modo interpretantur Hieronymus, & Gregorius, scilicet de Spiritu sancto: sed aptius videtur de virtute animali intelligendum, seu de vigore cordis, qui recedere dicitur cum deficit, & redire aut ingredi cum adest, vt acceptione quinta videre est, & in Psalmo. *Hieronym. Gregor. homil.9.* *Psal. 22. ℣.3.* *animam meam conuertit.*

III.

Præsens pro futuro tempore stabile decretum, & firmum propositum significat.

Exod. 5. ℣. 10.

Lucæ 19. ℣. 8.

Et audiui loquentem ad me & dicentem: Fili hominis mitto ego te ad filios Israël. Præsens tempus, seu participium præteriti temporis in sacris literis significat animæ propositum, seu stabile decretum. *Non do vobis paleas*, id est, decreui non amplius dare. *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Hoc est, constitui deinceps dare: neque enim ante Christi hospitum vel liberalis erat in pauperes Zachæus, vel in fœneratores iustus; alioqui nec peccator appellaretur a Pharisæis, nec Christus dixisset: *Hodie salus domui huic facta est.* Ergo (do) non significat soleo dare, sed constituo dare. Eiusmodi vsurpatur verbum præsens a Christo domino. *Apud te facio pascha.* atque Virgo sanctissima. *Virum non cognosco*, ex qua phrasi vehementer confirmatur Beatæ Mariæ non propositum modo, sed decretum voto confirmatum de seruando virginitatis flore in perpetuum; non secus vsurpatur in præsenti, *mitto te*, quasi mittere destinaui, & decreui.

Matth. 26. ℣. 18.

Lucæ 1. ℣. 34.

Probat virginitatem sanctissimæ Matris voto cõfirmatam.

Deus prius quam ministerium det, dat gratiam ad illud.

Roma. 1. ℣. 5.

2. Cor. 3. ℣. 6.

Ioan. 20. ℣. 21.

Act. 9. ℣. 15.

Iere. 1. ℣. 5.

Sed vide quam apte cadat fides publica, & munus propheticum, & quam suauiter disponat omnia diuina prouidentia, communicans ministris Verbi *gratiam*, deinde *Apostolatum*. & iterum. *Qui idoneos nos fecit noui testamenti ministros*. Et apud Ioannem: *Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos: hæc cum dixisset insufflauit: Accipite Spiritum sanctum*. Et ad Ananiam ait Dominus: *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste*. id est, creaui illum insigne organum, & instrumentum electum Euangelij mei. Id fatebatur Ieremias: *Antequam exires de vulua, sanctificaui te*, id est, elegi, & consecraui te, *& prophetam in gentibus dedi te*, & iterum. *Posuit os meum quasi gladium acutum*.

Comparat ministros verbi Architectis.

Exod. 31. ℣. 3.

Et quid mirum ad tantum munus electo communicatum diuinum spiritum? cum diuina prouidentia Beseleel vocauerit ex nomine, vel elegerit, & repleuerit eum *Spiritu Dei, sapientia, & intelligentia*, vt digne fabricaretur tabernaculum, cuius exemplar ipse Dominus Moysi ostendebat. Nunquid difficilius est ex cedro formare columnas, quam lignum aridum carie exesum renouare, atque ita roborare, vt templum Dei fulciat? an laboriosius ex hiacyntho, cocco, & auro contexere aulæa, vel opere Phrygionico acu pingere, & gemmis distinguere sacra vestimenta; quam Adami filios vetustis moribus exuere, & ita uerbo Dei informare, vt dignæ fiant Christi vestes, decus, atque gloria domus suæ? cum ergo ad ea opificia communicarit Dominus *sapientiam, & intelligentiam* artificibus; multo maiore iure ad hoc diuinum munus prophetis spiritum vberem elargitur.

Iudæi ignominiose vocantur Gentes.

Gal. 2. ℣. 15.

Psal. 2. ℣. 1.

Isa. 1. ℣. 10.

Ezech. 16 ℣. 3.

Ad Gentes. Mittebatur Vates ad filios Israël concaptiuos suos, qui gentes vocantur ignominiose, quod non secus atque ceteræ gentes, Dei religione posthabita, forent dediti Idolorum cultui. Rabbi Dauid Chimhi. Eo quod essent inter se religione diuisi: nam quidam eorum colebant idola Ammonitarum, alij Mohabitarum, &c. Alioqui nomen gentis non competit Hebræis, vt Diuus Paulus docet. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores*. Et in Psalmo Iudæi *populi* dicuntur, Ethnici vero *gentes*: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania*. Eadem figura apud Isaiam dicuntur *populi Sodomæ, & Gomorrhæ*, & apud Ezechielem *Amorrhæi*.

Apostatrices, quæ recesserunt a me. vel, rebelles, quæ rebellarunt in me. Verbum idem est מרד, marad, deficere, desciscere, abalienari a legitimo domino, item, irritare, quoniam subditi irritati deficere solent a Domino. Septuaginta vertêre: in amaritudinem conuertunt, hoc est, bilem amaram excitant, de qua phrasi latius capite octauo tractabimus.

Pactum & transgressio quæ, & vbi reperiantur in sacris literis.

Exod. 24. ℣. 8.

Psal. 77. ℣. 57.

Ipsi & patres eorum præuaricati sunt transgressi pactum meum vsque ad diem hanc. Hebraice: vsque ad ipsam hanc diem, emphaticῶs; quasi nunquam intermiserint Deum irritare, neque oppressi captiuitate resipuerint aliquando. Pactum hoc extat in Exodo: transgressio in Psalmo. *Auerterunt se, & non seruauerunt pactum; quemadmodum patres eorum, conuersi sunt in arcum praua.* vel, retroacti sunt vt arcus doloroſus, fallax, qui non petit scopum, quo minabatur, sed inuersus percutit sagittantem, aut etiam alio transmittit telum. sic gens Hebræa, relicto vero Dei cultu, & pacto; quod quasi scopum promiserat collimare; fefellit exspectationem, ad Idola sese conuertens. Et Isaias ait: *Transgressorem ex vtero vocaui te*. atque Ieremias. *A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti, non seruiam*, quasi iuuencus indomitus sagittatus, qui recalcitrat, & iugum a ceruice excutit fractis vinculis.

Isa. 48. ℣. 8.

Iere. 2. ℣. 20.

IV.

De obstinatione Hebræorum.

Polychr.

Hieronym. negat hunc versum reperiri apud Septuaginta.

Filij dura facie, & indomabili corde sunt. Contextum versus declarat sic Polychronius. Non quod nesciam malitiam eorum, quia impudentes sunt ad reprehensiones, &c. te ad illos mittere decreui. Hunc versum negat Hieronymus reperiri apud Septuaginta: verum Theodoretus, & Polychronius illum interpretantur: nihilominus Bibliorum Septuaginta correctores eum expunxisse dicimus, nixi Hieronymi auctoritate. Filius, in sacris literis latissime patet: non enim solum significat natum, sed hominem, virum, personam, immo rem qualemcunque, vt suis locis dicemus. Oratio illa *dura facie*, Hebraice sonat, pertinaces faciebus, vel frontibus: illa vero, *indomabili corde*, valet, obfirmato, obdurato animo; quarum vis explicatur ex Isaia. *neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea*. vbi detegitur metaphora sumpta a iuuenco petulante, qui nescit retrocedere vel in fronte stimulatus; significat ergo eos esse rigidos, impœnitentes, & pertinaces in proposito, qui nec promissis, nec minis, neque vero flagellis vel emolliri potuerunt, vel deterreri. Origenes. Hoc simile est illi prophetæ Ieremiæ: *Me ergo non timebitis? & a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit, &c. Populo autem huic factum est cor incredulum, & exasperans, recesserunt & abierunt*. Theodoretus, Polychronius, & Scholiastes: *Dura facie*, significat impudentes; secundum illud: *Frons mulieris meretricis facta est tibi*: quia scilicet non erubescebant, neque illos pudebat scelerum, quorum conuincebantur. *Indomabili corde* appellat, ait Scholiastes, contra Deum impios, & superbia totos inflatos. Theodoretus. Qui neque supplicio-rum necessitate mutantur.

Isa. 48. ℣. 4.

Origen.

Ierem. 5. ℣. 22.

Theod. Polychr. Schol.

Iere. 3. ℣. 3.

Dei benignitas in hoc maxime splẽdet, quod vocat induratos, neque subtrahit auxiliũ ab ijs, quibus scit non profuturum.

Sed hîc obserua Dei longanimitatem inauditam, & inexhaustæ bonitatis pelagus. Accersit eos, & patres eorum violati fœderis, posthabitæ legis, pessundatæ religionis, nouit certo parum profuturas exhortationes obduratis; & tamen non deserit fœdifragos, non subtrahit auxilium obstinatis; sed matris instar pientissimæ pharmacum freneticis porrigit,

insanabili laborantes morbo ad pœnitentiam reuocat, & ad sanitatem inuitat; clamatque ad Ieremiam. *Noli subtrahere verbum, si forte audiant, & conuertantur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis.* Si vero vocem, filius, in primaria significatione accipies, vt certe potes inuitante contextu; est quod admireris, atque suspicias non solum Dei bonitatem, sed benignitatem, & suauitatem: nam contumaces seruos non dedignatur nomine filiorum honestare etiam lacessitus, & ad iram prouocatus: *Recordare fili*, inquit Abraham Dei vice, *quod recepisti bona in vita tua*. O viscera misericordiæ Dei nostri,

Ieremi. 26. ℣.2. & 3.

Etiam contumaces seruos non dedignatur vocare filios, Dei benignitas.

Lucæ 16. ℣. 25.

Ad quos ego mitto te, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus. Hebraice. Ego te mitto ad eos, & dices, &c. id est: nihilominus ego te legare volo ad eos prophetam, vtque præfatione vatibus vsitata exordiaris præcipio, scilicet, *Hæc dicit Dominus*: hoc est, verbum ex ore Domini loqui, hoc est, esse *quasi os Dei*. Contra pseudoprophetæ *assumunt linguas suas* dicentes, *somniaui, somniaui*: non leuat linguas eorum Deus, sed ipsi pro arbitratu suo; cum tamen prophetarum Deus assumat linguas, vt per os eorum loquatur. *Assumpta parabola* sua vaticinantur pseudoprophetæ: contra vero prophetæ dicunt, *Onus*, vel assumptio, aut exordium, *verbi Domini in manu Malachiæ, &c.*

Discrimen inter veros & falsos prophetas.

Ierem. 15. ℣. 19. Ierem. 23. ℣. 31. Ierem. 23. ℣. 25.

Malach. 1. ℣. 1.

Hæc dicit Dominus. Oratio suauis, & vere Euangelio digna, & vt aiebat ille alter, Euangelij Christi præludium, qui frequente sermone vsurpabat, *Ego autem dico vobis*. non reboant prophetæ in antris, vt Apollinis sacrifici; non stridٍent dentibus, vt arreptitij Pythonis; sed disertis verbis Dei legationem propalant, *Hæc dicit Dominus*.

Matth. 5. ℣. 22.

Prophetæ Dei palam, alij autem in occulto, & quasi furtiue loquuntur.

V.

Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est. Domus, familia, proles, vt in Psalmo. *Nisi Dominus ædificauerit domum*. & in Exodo: *Aedificauit eis domos*, id est, donauit sobolem numerosam. de qua phrasi latius alibi. Particula (forte) non est dubitantis de euentu, sed illum permittentis libero arbitrio, sicut Ieremiæ proxime allato loco, atque apud Matthæum. Forte *verebuntur filium meum*. Origenes. Hoc autem addit ne videretur illos, cum essent ante præsciti, non posse aliter agere: nam ex æquo in nobis est audire, & non audire ex libero arbitrio, ac si Deus nil præsciuisset. *Quiescere*, est cessare, desistere. Zacharias. *Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite*, id est, desistite. Hispanice: *si assi quisierdes, sino dexaldo*: sic modo siue audiant, siue audire negligant, desistant; siue audiãt siue secus, quod magis credo futurum, quia *domus exasperans est*, irritatores, atque rebelles: sunt enim verba irascentis similia, faciant quod volent, siue pareant, siue secus. Chaldæus aliquanto aliter intellexit, & vertit: Si forte ipsi suscipiant disciplinam, & desinant peccare. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant, in eundem sensum cum Chaldæo. Vocat autem quiescere, cessare a peccatis, & meliora inire consilia, de qua theoria dicemus infra. Admonemur autem hac sententia, quod obseruauit Hieronymus, non esse cessandum à sacris concionibus, etiamsi sana respuatur doctrina: sæpe etenim fit, vt audientes verbum moleste, suscipiant fructuose, & aratro verbi proscissa terra vbertatem proferat frugum iustitiæ.

Domus pro familia. *Psal. 126. ℣. 1. Exod. 1. ℣. 21.*

Forte, nõ est dubitãtis, sed declarantis arbitrij libertatem.

Ierem. 26. ℣. 2. & 3. Matth. 21. ℣. 37.

Origenis sententia de præscientia Dei non cogente libertatem.

Zachar. 11. ℣. 12.

Iracundiæ Dei verba sunt: dimittit enim hominẽ in manu consilij sui.

Hieronym.

Et scient quia propheta fuerit in medio eorum. Certe si audire, & parere verbis tuis nolent, meam saltem prouidentiam non arguent in aliquo defuisse, quod debuisset facere. Rabbi Selomo: vt eorum peccatum sit inexcusabile, quod prophetam inter eos versantem non audierint. Scholiastes: Ex ipsis rebus intelligent, te non loqui ex propria auctoritate vel sensu, sed meis cedentem præceptis: atque me non derelinquere illos in captiuitate positos, sed vtilem procurationem illorum obire. Obserua auxiliorum superabundantiam obduratis quandoque præstari ad iustificationem diuini iudicij. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*. Theodoretus: Nostra enim iniquitas cum diuinis beneficijs collata, iure nos supplicijs subijcit, & ipse iustus iudex etiam ab ijs, qui puniuntur, vt victor accipit suffragium, vt is, qui nullum humanitatis genus reliquerit, neque vllam rationem, qua posset de hominibus bene mereri, intactam prætermiserit. Exemplum est Pharao, cuius contumaciam prænoscens Deus (*Noui enim ego*, inquit, *quod non dimittet vos Pharao nisi in manu valida*) diuina sua erga illum lenitate vti perseuerauit: nam, si supplicia intulisset Dominus, & iam inde eum prænouisset, qua ex re cognosci potuisset diuina iustitia ab ijs, qui præcognitionis haud cernerent euentum? idcirco finem expectat, & tunc infligit pœnas.

prouidentiã cum peccatoribus induratis.

R. Selomo, Scholiast.

Psal. 50. ℣. 6.

Theodor.

Exod. 3. ℣. 19.

VI.

Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas. Polychronius. Prædicit Vati illorum ingratitudinem, ne, si insperato incidisset in calamitatem, animum abijceret. Sic etiam Apostolis Dominus prædicit persecutiones, tribunalia, &c. duabus ex causis, vt simul præparentur ad futura mala; item vt euentu rerum obstupescant, prædictionis visa veritate. Illa particula, *quoniam*, potest esse causalis, & referri ad orationem subauditam hoc sensu: Bono animo te esse iubeo, oportet te esse virum in hoc munere gerendo: subaudit deinde (nam male te accipient tribules, proscindent conuitijs, intentabunt minas, &c.) sunt enim increduli, & subuersores. Vel respicit orationem proximam: Neque sermones eorum metuas; tametsi cum contumacibus verseris. Et in hoc sensu accepit Scholiastes Græcus. Non ad insolentiam illorum respiciens, fugias illorum consuetudinem peruersam, etsi videas illos furentes insanire, & contra te conspirantes, &c. Nam particula (quia) aliquando est aduersatiua, & non rationalis vt ibi. *Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus*. id est, sed potius illius ero, &c. quod Septuaginta sic efferunt: Quia insanient, & congregabuntur contra te in circuitu. Recentiores vertunt, vrticæ, & spinæ tecum sunt. Hebraice pro, incredulis, est סרבים, sarabim, cuius nec singulare, nec verbum extat in sacris literis. Verum Chaldæus paraphrastes frequenter illo vtitur, vt supra, *domus exasperans est*, ipse ait: quoniam populus harbam ipsi: & iterum atque iterum eodem capite: in præsenti etiam versu pro, sarabim nomine, posuit participium miserbin. Significat igitur verbum, sarab, Chaldæis, atque Hebræis, vt ex versione Hieronymi vulgata colligimus, idem quod eius cognatum Hebræum סרר, sarar, id est, renuere, declinare, rebellare, auertere se, peruersum esse. Oseas enim ait: *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel*. Hebraice: sicut vacca rebellis rebellauit: inde nomen participiale סורר, sorer, contumax, peruersus, inobediens, immorigerus, indisciplinabilis, qui non vult regi disciplina, sed pro arbitratu quoli-

Duplici ex causa Deus prophetis & apostolis prædixit futuras tribulationes, tum vt parati resistãt facilius, tum vt ex euentu prædictorum firmentur in fide.

2. Reg. 16. ℣. 18.

De rebellione & obedientia quoad Deum.

Oseæ. 4. ℣. 16.

quolibet fertur, vt in Deuteronomio: *Si genuerit homo filium contumacem*: hoc vitium a D. Paulo vocatur Græcè ἀπαθία, apithia, id est, insuasibilitas: ea voce vtitur Paulus dicens: *ira Dei in filios diffidentiæ*, & iterum atque iterum repetit dicens; *cum sint incredibiles*, id est, inobedientes, intractabiles. Idem ex opposito verbo, & nomine colligi potest: quia, credere, quandoque parére significat ibi: *quia mandatis tuis credidi*: & ibi: *& non est creditus cum Deo spiritus eius*, id est, obaudiens, dicto morem gerens. Eandem vim habet vox Græca παροιστρήσουσιν, paroestresusin, insanient: nã testante Theodoreto, significat multa rabie, & insania efferari, translatione sumpta a bobus, quas œstrum pascentes impellit, & sæpe per præcipitia ferri cogit. Est autem œstrum muscæ genus quolibet stimulo vehementius boues exagitans.

Deut. 21. ℣. 18. Ephes. 2. ℣. 2. & cap. 5. ℣. 6. Tit. 1. ℣. 16. psal. 118. ℣. 66. psal. 77. ℣. 8.

Subuersores. Hebraice. סלונים, salonim, pro quo Hieronymus infra vertit, offendiculum. Septuaginta: palus terræ fixus non erit vltra domui Israël, offendiculum amaritudinis, vel, palus ruinæ, & amaritudinis occasio. de cuius significatione ibi agemus: interim ex Septuaginta interpretum versione, & ex Hieronymo (nam alibi non reperitur in sacris literis, vt ex locorum collatione significationem vocis indagare liceat) videtur significare, exemplar impietatis, vt interpretatus est Theodoretus, videlicet, homines corruptis moribus, qui alijs sunt scandalo, & suo exemplo prouocant ad impietatem, qui præclare vocantur subuersores, nam vt ædificare in sacris literis est, verbo, vel exemplo proximum in fide, & pietate confirmare; sic subuertere est, doctrina malesana, vel moribus corruptis alios a recta viuendi ratione ad impietatem deturbare, exempla in sacris literis obuia:

Hier. infra. cap. 3. ℣. 20.

Theoria de malo & bono exemplo.

Paulus ait. *Caritas ædificat*. & iterum. *Proximo placeat ad ædificandum*: & tertio: *secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem*. & apud Isaiam hæc metaphora diluci datur: *Frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam*, &c. *& ædificabuntur in te*, per te, *deserta sæculorum, fundamenta generationis, & generationis suscitabis*, id est, restitues ædificia collapsa à sæculis antiquis, quorum substructiones vix reliquæ fuerant, *& vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem*, id est, redemptor rupturæ, dissipator semitarum, quibus subibant bestiæ, atque auctor pacis, & quietis: ijs opposita omnia facit euersor: de quo Paulus: *Non desinit subuertere vias Domini rectas*, &c. *Et: Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium*. & illud: *Subuerterunt cor filiorum Israël*.

1. Cor. 8. ℣. 1. et 2. Cor. 10. ℣. 8. & cap. 13. ℣. 10. Isa. 58. ℣. 7. & 12. Actor. 13. ℣. 10. et 2. Timo. 2. ℣. 14. Num. 32. ℣. 9.

Et cum scorpionibus habitas. עקרב, ghaqrab, scorpio, significat animalculum venenatum habens aculeum in cauda aduncum, & fistulatum, quo arcuato vulnere ferit, & rupta fistula venenum diffundit. Eius mentio est in Deuteronomio: *in solitudine, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio*. at vero in libro Regum transfertur ad significandum genus flagelli aculeati referentis vngues scorpionum. *Ego vos cædam scorpionibus*. Hoc autem loco Pagninus vertit tribulos; alij spinæ acerrimæ genus interpretantur, quæ recuruos habeat aculeos, videlicet sicut superiores voces de spinis, & sentibus fuerant interpretati. Verum Hieronymus disertis verbis de animalculo accepit, & merito, quando ea nominis primaria est impositio, & textui optime quadrat: nam pseudoprophetas, quos iam appellauerat contumaces, & aliorum pestem, bene est, vt scorpionibus comparet, qui ore blandiuntur, & cauda feriunt: ore gestant: *Hæc dicit Dominus*; vt alliciant, & male cautos lethaliter vulnerant instillantes impietatis venenum: *Mollita sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula*. Si autem lubet per scorpionem spinam accipere, poteris libere vtraque consentiente voce, Hebraica, & Latina, neque sine elegantia translationis factæ a senticeto ad homines sanguinarios, pestilentes: etenim hi quasi in vno vepriceto coëuntes inuidiæ aculeis armati horrorem incutiebant, minas intentabant prophetis Dei; qui calciati pedes euangelio pacis, & nuncio fausto Verbi Dei animati spinas, & tribulos conculcabant: quamuis non impune: omnes enim vates munere isto defungebantur excarnificati, exulcerati, & lacerati, teste Apostolo, *secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt*. Porro istorum felix erat exitus; rebellium autem infelicissimus; de quibus Nahum propheta: *quia sicut spinæ se inuicem complectuntur; sic conuiuium eorum pariter potantium consumetur quasi stipula ariditate plena*. atque alibi: *Præuaricatores autem quasi spinæ euellentur vniuersi: quæ nõ tolluntur manibus, & si quis tangere voluerit eas armabitur ferro, & ligno lanceato, igneque succensæ comburentur*. Nihil est ergo quod nobis timeamus ab eis, sed est cur caueamus, ne illis implicati communem experiamur vltionem. Aduersus eiusmodi ergo scorpionum vngulas, vel aculeos Deus Vatem confirmat dicens:

psal. 54. ℣. 22. Pseudoprophetæ aduersus prophetas minarum vepres sparsunt: hi vero pedibus in præparationem euãgelij calciatis omnia conculcant. Hebr. 11. ℣. 37. Nahum. 1. ℣. 10. 2. Reg. 23. ℣. 6.

Verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Polychronius: Ne propter verborum contumelias fugias, neque illos cum furore, & impetu ad cædem venientes reformides: cogita quod etiam contra me tales fuerunt non in breui tempore, sed diutissime: & cum videas te esse meum in hac re socium, hęc vna te consolatio sustentet, &c. En quales erant scorpionum vngulæ, vel tribulorum aculei; verba iniuriosa, & vultus minaces, vel torui. nam id significare solet vultus cum absolute ponitur, vt ibi. *Vultus autem Domini super facientes mala*. & iterum: *in tempore vultus tui*. quibus locis, vultus, ponitur metonymice pro ira, & indignatione, quæ in vultu ostenditur: hic pro indignatione, dedignatione, vel tædio eodem tropo. Ab ijs vultibus concionatores non minus sibi timent, quam a conuitijs, quia vultus indignabundus minatur interitum; dedignabundus autem contemptum significat; vtrunque ministris Dei molestissimum: propterea exhortatur Deus Vatem, vt verba despiciat, & vultus non vereatur. Simili fere oratione roborat Deus Ieremiam: *Ne formides à facie eorum: neque enim timere te faciam vultum eorum: ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum*. sed illa ætiologia, causæ, inquam, redditio, quare nil sit formidandum Vati, quæstionem habet: *ne formides*, inquit, *quia domus exasperans est*. videbatur enim potius oppositum inferendum, videlicet: time tibi ab eis, quia *domus exasperans est*. hoc est, non solum per se ipsi sunt scelerati, sed filij pessimorum: quod de illis prodidit Isaias: *Væ genti peccatrici, populo graui*, obdurato, *iniquitate, semini nequam*, vel impiorum: atque hi quidem non dispersi sed coniurati aduersus Dominum: etenim hæc omnia amplectitur oratio illa, *domus exasperans est*. quomodo igitur non est formidandus populus rebellis, sanguinarius, quorum patres occiderunt prophetas, & lapidauerunt eos, & quorum filij impleuerunt mensuram impietatis parentum? Respondet quæstioni Heros ille, Leuitici

psal. 54. ℣. 22. Pseudoprophetæ aduersus prophetas minarum vepres sparsunt: hi vero pedibus in præparationem euãgelij calciatis omnia conculcant. Hebr. 11. ℣. 37. Nahum. 1. ℣. 10. 2. Reg. 23. ℣. 6. psal. 33. ℣. 17. psal. 20. ℣. 10. Vultus absolute significat, minacem & toruum vultum. Iere. 1. ℣. 17. Isa. 1. ℣. 4.

generis

generis gloria, Mathathias confortans filios suos A oratione Pontifice digna: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius, stercus & vermis est; hodie extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius periit*, &c. Theodoretus. Idonea causa est, vt eos contemnamus, qui insidiari tentant; legis enim violatores etiam a diuina ope vacui sunt, non sunt ergo metuendi. Quorsum timeas formicarum, aut muscarum agmen? at homo a Deo destitutus debilior est formica: & quamuis agglomerentur & vinciantur, formicæ sunt homines istiusmodi, aut certe vespæ: *Ne paueas*, inquit Sapiens, *repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum: Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris*, &c.

1. *Macab.* 2. ℣. 62.

Homo absq; Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus.

Prouer. 3. ℣. 25.

VII

Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & B *quiescant: quoniam irritatores sunt.* Ne verbum subtrahas, quantumuis eorum iniurijs, vel tædio prouocatus, siue audiant, siue respuant, quod de eorum duritia, & peruicacia potius timendum est. Hæc repetitio videtur facta cum stomacho, & tædio; siue audierint, siue audire detrectent. Cui proxima est derelictio, & verbi diuini caritas. Vnde post hæc tempora, in quibus prophetabant Ieremias, Daniel, & Ezechiel, tres tantum surrexere Vates, Zacharias, Aggæus, & Malachias; quibus munere defunctis, nunquam amplius est auditum in Israël; *Hæc dicit Dominus.* Septuaginta: si forte audiant, aut timeant. Theodoretus: Par est enim illos suppliciorum comminatione expauescere, & minarum euentum vereri, quando mitiori- C bus verbis cedere recusant.

Non audire verbum Dei, proximum est subtractioni eiusdem & derelictioni.

Qui fuerint vltimi prophetæ in Israël.

Theodor.

VIII

Tu autem fili hominis audi quæcũque ego loquor ad te, & noli esse exasperans sicut domus, ista, *exasperatrix est.* Tu saltem meis præceptis esto obsequens, ne sicut alter Ionas detrectes obire functionem; ne auitam & fraternam imiteris duritiem; ne me irrites, vt ista fecit domus: quandoquidem ex eorum grege electus es maiore lumine illustratus, & ad sublimius ministerium euectus. Prouocantur Ecclesiastici homines honestati a Deo abundantioribus beneficijs, vt illius partes tueantur, etiamsi sæculares desipientes mundi sectentur pompam: *Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda.* partes Adoniæ ambientis regnum secuti sunt Ioab princeps militiæ, & quod deterius est, Abiatar Ponti- D fex. Veruntamen Sadoc sacerdos, & Nathan prophetam non erant cum Adonia. Hinc fit, prophetam, sacerdotem, & ministrum Verbi esse populo excellentiorem, & de quo sibi merito Deus promittat futurum sibi obsequentem, etiamsi ceteri iugum eius subire detrectent: Alioqui quomodo valebit popularium corrigere insolentiam, si nihilo sit illis melior? *Væ mihi*, clamabat Isaias, *quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito.* id est: Miserum me qui nihilo sum ciuibus sanctior, cum ipsi sint mere profani. *Segregatum* se vocat Apostolus, quod scilicet minister Dei eo præstare debet vulgaribus, quo gregem vniuersum pastor excellit.

Prouocantur ministri verbi Dei ad maioré perfectionem, vtpote maioribus cumulati muneribus.

Oseæ. 4. ℣. 15.

3. *Reg.* 1. ℣. 8.

Hinc colliges futurum sacerdotem excellentiorem, cui fidere possit Deus verbum suum, reliquis audire detrectantibus.

Isai. 6. ℣. 5.

Gal. 1. ℣. 15.

Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. E Explicatur hic versus initio capitis tertij. Rabbi Dauid Chimhi: metaphorice dictum, id est, audi verba prophetica, manda memoriæ, ac retine. Rabbi Selomo: metaphora est, quasi diceret: inclina aurem tuam; percipe, & delectabit te, non secus ac si quid suauissimum comederes. Polychronius. Videbatur retardari, fortasse audiẽs illos esse impudentes, ideo dicitur illi, *Aperi os tuum*: non enim solum verbis vult illum confirmare, sed etiam rebus: quasi dicat, non a te ipso es locuturus, sed mea gratia dignatus, & animosior effectus mea intelligentia. Origenes: Aperi vasa animæ tuæ ad excipienda eloquia mea, tale est & illud psalmi. *Os meum aperui, & attraxi spiritum*, &c. Alius Scholiastes. Accipe quæ a me dicuntur, id est: eorum veritas maximam tibi præbebit fiduciam: quare omni timore deposito cum libertate loquere.

Non a se loquuntur prophetæ, sed accepto & gustato verbo Dei.

R. Dauid.
R. Selomo.
Polych.
Origen.
Scholiastes alius.

IX

Vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber. Septuaginta: caput libri. Hebraice habetur, volumen libri: nam Antiqui in corticibus arborum contortis, vt sunt, scribere cæperunt, deinde in membranis, hædinisve chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami Vrbe Troadis primum inuentas ab Athalo Rege, qui cum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam exemplaribus vndique conquisitis hædinis chartis constru- xisse dicitur. Verum chartæ hædinæ antiquiores sunt Troade & Pergamo: nam illis vsus est Moyses, quare & volumina vocauit, quod membranæ proprium est in spiras sponte conuolui. mos autem erat, vt seruarentur illæsæ, eas conuoluere circa virgam cedrinam, vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremum membranæ colligatum erar. Meminit Ouid. eius consuetudinis:

Significatio, forma, & vsus librorum.

Ouid.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
Candida nec nigra cornua fronte geras.

Eum autem morem conuoluendi librum existimo obseruatum in instrumentis magni momenti: alioqui literas familiares Lacedæmoniorum ad Iudæos quadrangula forma complicatas testatur Io- *Ioseph. lib.* sephus: Portitor literarum Dimo tales epistolas vo *12. Anti-* bis defert quadrangulo scriptas, figmentum ha- *qui. cap. 5.* bentes aquilam, &c. Vnde cognoscimus, alios atque alios complicandarum chartarum modos apud hos, vel illos extitisse. Meminit voluminis D. Lucas dicens: *vt reuoluit librum.* est eadem phra sis etiam in psalmo. *In capite libri scriptum est de me.* ita enim verterunt Septuaginta. Hebraice etiam legimus: in volumine libri, hoc est, in Pentateuco, seu quinque libris Loegis, qui antonomaticῶs appellantur, volumen, a Dauide, quod exarati essent oblonga, & continenti charta, ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis hinc inde astantibus alligata conuoluebatur, & reuoluebatur. quem ritum hodie obseruant Iudæi in Synagogis, legis volumen eo, quo diximus, apparatu custodientes: & ceteri quidem libri sacri, vt psalmi, vel prophetæ membranis scripti erant: quæ conuolutæ claudebantur, reuolutæ explicabantur, vt vidimus ex Luca. Verum lex siue explicanda esset, siue complicanda semper voluebatur in spiras circa vnum, vel alterum cylindrum. Sunt qui velint volumine isto sacram scripturam intelligi: sed constat eos allegorice locum istum tractasse, cum hæc scripserunt, non historice: etenim ex sequenti *Cap.* 3. ℣. capite certum est, quid sibi velit voluminis nomi- 10. ne Propheta in præsenti: *Omnes, inquit, sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo.* vbi Hieronymus. Iste est cibus voluminis, &c. Scho- *Hierony.* liastes ostendit, non a se prophetam loqui, sed di- *Scholiastes.* gnatum Dei gratia. Alius, caput libri vocat volu- *Alius Scho-* men, in quo veteres sua obseruabant scripta, vt *liast.* nunc Iudæi. Origenes. Diuina eloquia sunt breuis- *Origenes.* sima, si comparentur cum diuina sapientia, ideo dicitur caput libri. Polychr. Humana natura non *Polych.* poterat vorare tantum librum, ideo porrigitur illi caput, atque id non nisi manu Dei. *Cum aspicerem, ecce extensa manus contra me apparuit.* Aduer-

Luc. 4. ℣. 17.

Ps. 39. ℣. 8.

Pẽtateucus antonomatice vocatur liber seu volumen.

sum

sum omen videretur manus protensa, qua exeruntur vires, & exercentur supplicia, nisi alius esset gestus sursum tendentis manum ad percutiendum, alius deorsum demittentis ad porrigendum quidpiam, qualem se Vati exhibuit Deus in præsenti.

Et expandit illum coram me. id est, me videnteA reuoluit. Polychronius. Significat necessitatem sibi impositam esse prædicandi verbum. Origenes. Significat intelligentiam se accepisse, vt per illam explicationem voluminis assequeretur singula in illo conscripta: & manducans volumen, & explicationem eius, omnia spirituali suo ventre complecteretur scripta non modo ante, sed etiam retro.

Polychr. *Orig.*

Qui erat scriptus intus, & foris. In facie, & in tergo. Solent enim Hebræi peregrina nobis phrasi, sed illis familiari, quæ interiora sunt anteriora vocare, & quæ exteriora, posteriora dicere, vt ibi: *& alteram porticum in facie maioris porticus.* id est, intra: & ab Ezechiele oraculum dicitur esse ante faciem templi, hoc est, intra templum: quæ dicendi ratio a voluminis dispositione tracta est: quod dum complicatur in orbem, anterior facies intus manet; tergus exterius relinquitur. Significat itaque chartam vndequaque exaratam. Cuius rei gratia obseruandum est apud Veteres diuersa genera extitisse chartarum. Nam quædam erant syngrapha, quædam opistographa scripta. Syngrapha vno tantum, opistographa vtroque exarabantur latere. Vnde Vlpianus de bonorum possessione secundum tabulas (vbi ait, chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam) Proinde si opistographo quispiam testatus sit posse hinc peti bonorum possessionem, &c. intellige si testatus est non in facie chartæ, sed a tergo. Plinius etiam iunior ait: electorum commentarios centum sexaginta mihi relinquit opistographos, hoc est, etiam a tergo scriptos. erat itaque volumen Ezechieli ostensum opistographon, id est, in facie, & in tergo scriptum. Origenes. Existimo per ea, quæ erant ante scripta, significari potissima dogmata, & quæ ad sanctos pertinent, & ad promissa, & in summa ad beatos, & ad eorum vitam: per posteriora vero, quæ spectant ad illos, qui pereunt. Item rationem punitionis, vel ea, quæ in rebus creatis consequuntur ad primaria illa: anteriora per canticum, posteriora per lamentum, & væ: carmen pro sanctis, lamentum peccatoribus non desperatis, væ puniendis.

Ante & retro apud Hebræos idem significat quod intra & extra. 3. *Reg.* 7. ℣. 6. *Ezech.* 41. ℣. 4.

Vlpianus.

Plinius iunior.

Origen.

Et scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Theodoretus: Merito supra dixit: *si forte audiant*, aut timeant, terroris enim plena, quæ Prophetæ mandantur, *lamentatio, carmen, & væ*, in toto capite scripta intus, & foris: caput autem vocat volumen priscorum more. Hebraice. קינים והגה והי, quinim vehegeh vehi, vertere liceret, lamentum, gemitum, & planctum: nam vox prima significat orationem querulam, & lugubrem sermonem, quo testamur animi dolorem, quale est illud Ieremiæ deplorantis immaturam Iosiæ mortem: atque Dauidis dolentis filij Absalonis miserum interitum. Altera vero est deducta a verbo הגה, hagah, quod affectum, & motum quemcunque animi vehementem corporis gestu declaratum significat; vt meditationem intentam oculis fixis testatam psalmo: *Meditabitur die ac nocte.* significat etiam rebellionem ciuium in tumultu, vt in psalmo: *Et populi meditati sunt inania?* vel, quid populi frustra moliuntur? præterea significat etiam fremitum feræ præ fame. vt apud Isaiam: *Si rugiat leo, & catulus leonis super prædam.* significat item, loqui verbum ex corde, & cum affectu, vt in psalmo. *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, meditabundus erumpet in verbum cordatum: dein significat vlulare præ tristitia, vt apud Isaiam: *Vlulabit Moab.* deniq; gemitu testari dolorem, & animi sensum significat apud eundem Isaiam. *Meditabor*, gemam, *vt columba.* inde est מהגים, mahghim, stridentes, *qui stridunt in incantationibus suis*, qui mussitantes oracula Pythonica proferunt. Ab eodem ergo fonte est הגה, hegeh, id est, gemitus, suspirium ab imo pectore tractum, doloris intensi & acerbi inditium. Septuaginta pro hac voce vertére, melos. Hieronymus, carmen: non quidem intelligentes lætam, & iucundam cantilenam, quæ minime conueniens esset ijs funeribus, tristique tragœdiæ: *Musica* enim *in luctu importuna*, intempestiua, *narratio est*, teste Salomone sed vel orationem modulatam, lugubrem tamē, qua solebant cantores, & cantatrices prosequi defunctum; cuius mentio est in libro Paralipomenon, & apud Lucam: vel, quod magis credo, quodque significationi vocis Latinæ, carmen, nihilominus conueniens est, vsurpatur hoc loco pro formula quadam conceptis verbis ad sollemnitatem funeralem composita, qua vti solebant, qui lamentabantur depositum, quæ Hebraice meditatio, mœror, gemitus dicitur, quod esset iam ante præmeditata: vel quoniam nunquam sine sensu mœroris proferri solebat, vel poterat. Postrema vocula והי, vehi, væ, interiectio est lamentantis, & videtur index esse planctus, hoc est, non tantum vocem & gemitum inuoluere, sed etiam addere tunsionem pectoris cum querimonia: eius mentio est apud Ieremiam. *Non plangent eum: væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei; væ Domine, & væ inclyte.* Vbi verba, plangere, & concrepare, a Hieronymo posita satis significant illa vocula, non solum inuolui affectum eiulantis cum querimonia, sed etiam funeralem cærimoniam tundendi pectora. Ergo tria isthæc nomina coniuncta sunt non simplici enumeratione, sed exaggeratione per incrementum; quibus significatur vaticinio isto contineri supra ... infortunia non querulis modo vocibus, sed ... tibus, & planctu prosequenda. Constat enim ex dictis librum Prophetæ ostensum, ipsum esse vaticinium illi reuelatum, cuius maxima pars in denuntiandis calamitatibus Iudæorum insumitur: & quemadmodum huius gentis mala in dies incrementum accipiebant vsque ad supremum excidium; sic funeralis pompæ, qua illam prosequitur, cæremoniæ, & gestus maiorem per gradus significant mœrorem, acerbiorem luctum, & vehementiorem planctum. Talia continebat liber ille alter Ioanni ostensus signatus sigillis septem: quæ vbi reuulsa sunt, multæ & miserandæ emerserunt calamitates, atque eo acerbiores, quo serius immittebantur. Nam primo sigillo aperto equus albus visus est cum equite victore: secundo vero visitur equus rufus, & sessor gladium distringens: tertio aperto apparet equus niger, quo vehebatur iustitia: quarto videtur equus pallidus, qui mortem gestabat, ducebatque sequentem infernum: quinto conspiciuntur animæ interfectorum: sexto motus cælorum, & terræ ob Dei indignationem: septimo plagæ innumeræ effusæ super terram. In quibus refulget primo Dei potentia in corona, arcu, & equo significata, quam comitabatur benignitas, & candor pectoris, quam color albus equi indicabat. in secundo nitet indignatio diuina, quam portendit color equi sanguineus, & districtus gladius. in tertio splendet iustitia vindex scelerum nigricanti equo repræsentata, quod

Theodor. Lamentatio quid significet.

2. *Para.* 25. ℣. 25. 2. *Reg.* 1. ℣. 17.

De multiplici significatione vocis, carmen, ex Hebraica voce. *Psal.* 1. ℣. 2. *Psal.* 2. ℣. 1. *Isa.* 31. ℣. 4.

Psal. 36. ℣. 30. *Isai.* 16. ℣. 7. *Isa.* 38. ℣. 14. *Isa.* 8. ℣. 19. *Eccl.* 22. ℣. 6. 2. *Paral.* 35. ℣. 25. *Lucæ* 8. ℣. 52. Quid significet Væ. *Iere.* 22. ℣. 18.

Concordatur hic locus cum alio Apocal. cap. 5.

ta, quod ſupplicia tenebris offundant pectora noxiorum. in quarto mors, quæ pallentes reddit vultus, & eius aſſecla infernus, vel ſepulchrum, aut orcus. quinto vindicta ſanguinis innoxii, quæ multo horribilior eſt morte prima, minaturque ſecundam, corporis ſcilicet & animæ cruciatus æternos. ſexto mundi ordinem perturbatum, quo non vnius, aut alterius ſignificatur interitus, ſed vniuerſi totius conſumatio. denique malorum colluuies omnium, & catachlyſmus non immiſſus, ſed potius effuſus ſuper terram conſequitur, quo nihil poteſt excogitari deterius.

Interpretatio Aquilæ.

Atque hæc ſecundum literam vulgatæ editionis, & Hebraicum codicem: inter Græcos autem Aquila ſic vertit præſentem locum: ſcriptum erat in eo: κτίσις καὶ ἀντίβλησις, καὶ ἔσαι, ctiſis cæ antibleſis eſtæ cæ, id eſt, creatio, aut fabricatio, & exemplar, vel collatio, & erit. Et quidem Aquila videtur vocem primam deriuaſſe a verbo קנה, qanah, quod eſt condere, creare, fabricare, & poſſidere; alteram accepiſſe ſecundum primam, & germanam verbi ſignificationem, quæ eſt intentum eſſe in rem aliquam toto animo, affectu, & viribus totis, quod faciunt pictores, & architecti, qui vel commentantur ſecum quidquam, vel exprimunt ex archetypo in antigraphum: quare apte verti poteſt cum Aquila, exemplar. tertia etiam vocula, quam vulgatus deriuauit a נחה, nahah, lamentari, plangere, poteſt etiam aptiſſime deduci a היה, haiah, quod eſt ſum, es, fui, eritque formæ nominis חי, chaij, viuens, viuum, ſignificabitque infallibilem veritatem, conſtantiam in verbis, & promiſſis, quo videtur vſus Paulus: *Non fuit in illo, eſt, & non; ſed, eſt, in illo fuit*, id eſt, certiſſima veritas.

2. Cor. 1. ℣. 19.

Tribus his verbis continetur totius vaticinij ſumma: ea ſunt, fabrica, exemplar, & erit. Dan. 5. ℣. 25.

Poteſt itaque ſenſus huiuſmodi eſſe præſentis verſus. Et erant in eo libro ſcripta tria hæc, fabrica, exemplar, & erit: quæ tres voces ſymbola erant, & quaſi hieroglyphica totius hiſtoriæ populi Iſraëlitici, atque adeo totius vaticinij ſumma: qualia verba illa in pariete ſcripta coram Baltaſſare: *Mane, Thecel, Phares*, numerus, pondus, diuiſio, id eſt, ratio petita de regno, examinatum, translatum. Simile quid continere videntur hæc tria nomina: fabrica enim ſignificat vrbem & Templum, atque adeo politiam & religionem, regnum & ſacerdotium a Deo condita: exemplar, hæc omnia non de nouo inuenta, ſed ad inſtar veterum reſtituta; translatam ſcilicet politiam omnem a Iudæis ad Gentes: erit, irreuocabilem ſententiam, & æternitatem regni, & ſacerdotij in Chriſtiano populo: nihil enim aliud continet Ezechielis vaticinium, niſi comminationes de euerſione vrbis, & Templi: promiſſiones de eorundem reſtitutione; atque vtraſque verbo Dei interueniente ratas & irreuocabiles fore.

Prophetiæ Ezechielis ſumma.

Vbi aduertendum eſt, translationes Reipublicæ appellaſſe exemplar, vt ſignificaret Dominus non nouam Eccleſiam condi, aut nouum regnum inſtitui, nouumve ſacerdotium creari; ſed in eandem Eccleſiam, idem regnum, & eandem religionem introduci gentes expulſis Iudæis. Etenim vnica fuit ſemper ſponſa Chriſti, vnicum eius regnum, vnicum ſacerdotium, cuius tamen ordo mutatus eſt ex Leuitico in Melchiſedechicum: & regni facies conuerſa ex temporali in ſpirituale; atque Eccleſiæ trunco manente rami oleaginei amputati ſunt, & inſerti oleaſtrini.

Non alia Eccleſia, nouum regnum, aut ſacerdotium creantur a Chriſto; ſed in antiqua introducuntur Gentes expulſis Iudæis.

Chaldæus ſic vertit, vel potius interpretatur verſus hoſce. Et ſcriptum erat in facie, & retro quod fuit ab initio, & quod futurum eſt in fine: ſcriptum erat in eo, quod ſi tranſgreſſi fuerint domus Iſraël legem, dominarentur eis populi, & ſi facerent legem, deficeret ab eis lamentatio, & gemitus & mœror.

Chaldæus.

Rabbi autem Selomo: hoc modo intellexit verſum. Lamentationes, ſunt tormenta, & dolores iuſtorum, quos ſuſtinent in præſenti ſæculo. carmen, eſt præmium, & merces iuſtorum in futuro ſæculo, qua delectabuntur, & cantabunt. væ, ſunt tormenta nequam ac ſceleratorum hominum in futuro ſæculo.

R. *Selomo.*

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vorato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum, monstrata visione Gloriæ Domini, exstimulatur ad officium.

I. ET Dixit ad me: Fili hominis quodcunque inueneris comede: comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel.

II. Et aperui os meum, & cibauit me volumine illo:

III. Et dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce.

IV. Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loquèris verba mea ad eos.

B

V. Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mittèris ad domum Israel:

VI. Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones: & si ad illos mittereris, ipsi audirent te.

VII. Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me. omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde.

VIII. Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum.

IX. Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem

C

tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie eorum: quia domus exasperans est.

X. Et dixit ad me: Fili hominis omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi:

XI. Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad filios populi tui, & loquèris ad eos, & dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant, & quiescant.

XII. Et assumpsit me spiritus, & audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo,

A

XIII. Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.

XIV. Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me: & abij amarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me.

XV. Et veni ad transmigrationem, ad Aceruum nouarum frugum, ad eos, qui habitabant iuxta flumen Chobar, & sedi vbi illi sedebant: & mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum.

XVI. Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens:

XVII. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel: & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me.

XVIII. Si dicente me ad impium: Morte morieris: non annunciaueris ei, neque locutus fueris vt auertatur a via sua impia, & viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

XIX. Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, & a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.

XX. Sed & si conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem: ponam offendiculum coram eo, ipse morietur, quia non annunciasti ei: in peccato suo morietur, & non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit: sanguinem vero eius de manu tua requiram.

XXI. Si autem tu annunciaueris iusto, ut non peccet iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet, quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti.

XXII. Et facta est super me manus Domini, & dixit

xit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.

XXIII. *Et surgens egressus sum in campum: & ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chobar: & cecidi in faciem meam.*

XXIV. *Et ingressus est in me spiritus, & statuit me super pedes meos: & locutus est mihi, & dixit ad me: Ingredere, & includere in medio domus tuæ.*

A *Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis: & non egredieris de medio eorum.* XXV.

Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, XXVI. *& eris mutus, nec quasi vir obiurgans: quia domus exasperans est.*

Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os XXVII. *tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat: & qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS TERTII.

I Scholiastes. ET *dixit ad me*. Dominus videlicet auriga currus. Scholiastes. Ne videretur omnino phantasticum esse quod fiebat, non solum facit, sed etiam loquitur, vt intelligeret Ezechiel diuino iussu hæc omnia repræsentari.

Quodcunque inueneris comede. Id, quod tibi offero, comede, ne cuncteris: manu mea porrectum est, non erit venenum, sed cibus salutaris. Polychronius, & Theodoretus. Polychr. Theodor. Nemo autem opinetur eiusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret: quemadmodum enim visionem illam spiritu contemplatus est; ita hunc quoque gustum spiritu percipit.

Comede volumen istud. Quale sit quod offertur volumen, & quomodo manducetur, declarauit paulo inferius, dicens: *Omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo.* Est ergo volumen symbolum legationis, quam suscipit, & traditio eius infusio spiritus prophetiæ. Sed quorsum vorandum proponitur volumen? nonne satis esset offerri legendum, aut audiendum lectitari? quia lingua, non oculis, vel auribus exercendum erat munus, quod obibat. Solet autem sacra Scriptura in illa facultate, vel sensu spiritum supernaturalem, & naturalem constituere, quo exercetur, vel detegitur. exempli gratia, *Inspirauit in faciem*, Hebraice, nares, *eius spiraculum vitæ*, animam cordi infudit, non vero naribus, sed naribus tribuitur: quia spiratio, quæ est signum præsentiæ animæ, in naribus sentitur. Eodem modo librum offert vorandum ore Ezechielis, quoniam ore intimanda erat legatio, quam suscipiebat. Præterea quia quod auditur, aut legitur in sinu memoriæ reconditur: quod verò comeditur traducitur in ventriculum, vnde calorem natiuum excitat, cor inflammat, sanguinem accendit, & linguam facit disertam. Figuratur itaque libri comestione, non tantum communicatam esse Vati functionem, sed spiritum, & calorem interiorem, vt ex animo, & cum affectu loqueretur, quæ audierat, & viderat, & quasi *scriba doctus in regno cælorum proferret de thesauro suo noua*, decreta Dei, *& vetera*, nempe conciuium duritiam. Solent in sacris literis verba, quæ ad animum pertinent, linguæ tribui, quia prophetarum linguæ non nisi ex corde loquuntur: vt in psalmo: *lingua mea meditabitur iustitiam tuam*, id est, tuam bonitatem celebrabit verbis, quæ suggesserit animus medit abundus, & iterum: *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, promet os sapientis verba ex cordis thesauro, non vt psittacus alienum χαῖρε, chære. *Psal. 36. ℣. 30.*

Volumen est symbolum legationis, quam suscipit, & traditio spiritus prophetiæ.

Spiritum tribuit S. Scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est, vel in quo manifestatur spiritus. *Genes. 2. ℣. 7.*

Vorandus traditur liber, quia ore promendus.

Item comeditur liber quia meditatus profert in anima effectus eos, quos cibus in corpore. *Matth. 13. ℣. 52.*

Linguæ tribuuntur animæ operationes. *Ps. 34. ℣. 28*

Et aperui os meum. Septuaginta: aperuit os meum, Dominus scilicet, qui cibando Ezechielem, eius aperiebat os, creabatque prophetam, vt docet nos Ecclesiasticus: *Cibauit illum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum. In medio Ecclesiæ aperuit os eius, & adimpleuit eum Dominus spiritu sapientiæ, & intellectus.* id est, cibauit illum libro, quo saturatus est, & confirmatus, ac si panem, vel cibum arboris vitæ comedisset; quo recreatus est ac si aqua sapidissima potatus fuisset; & quo edoctus est verba fari sapientiæ, & intellectus plena. II. *Eccl. 15. ℣. 3. & 5.*

Et cibauit me volumine illo. id est, visus sum mihi librum voraſſe. Polychronius. Quemadmodum diuini, & incantatores ad dementiam vsque procedunt, Dæmone stuporem illis ingenerante; ita e contrario prophetis sensus afficitur, dum anima spiritus efficacia colluſtratur. *Polychr.*

Et dixit ad me: Fili hominis uenter tuus comedet, & viscera tua complebuntur. Rabbi Dauid Chimhi. Videtur impropria locutio, os enim, & non venter comedit: sed significare voluit memoriam per ventrem, atque illum admonere, ne facile obliuisceretur verba reuelationis: nam ventrem comedere, est retinere, non euomere. Futura videntur posita esse pro imperatiuis, comedat, compleantur, retine in stomacho cibum, noli euomere, sed fac concoquatur, & digeratur per membra omnia, id est, reconde in memoriæ thesauro, & meditatione assidua reuolue, atque visum mentis tuæ pasce sermonibus, quos audisti, & rebus, quas contemplatus es: alioqui non satisfacies muneri tibi iniuncto, si tantum auribus haurias, vel memoria retineas verbum. Docentur Euangelistæ verba Dei assidua meditatione decoquere, & cordi suo imprimere antequam loquantur. Ructum solet vocare Scriptura doctrinam prophetarum: quia vt ructus ex cocto cibo exhalatur; sic Dei verbum ex corde pleno alimonia cælesti depromi debet. apud Matthæum: *eructabo abscondita*, &c. & in psalmo, *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, id est, pronuntiabunt ore suauissima verba laudis, redolentia dulcedinem bonitatis tuæ, qua pastus est eorum animus. III.

Verbum Dei, non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum; sed etiam meditatione decoquendum est.

Ructus significat doctrinam prophetarum. *Matth. 13. ℣. 35.*

Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce. Apollinaris: Valde suauis est delictorum lamentatio: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*, ait Dauid, *super mel ori meo*. Theodoretus idem repetit. Hieronymus addit: *Iudicia Domini vera*, &c. *& dul-*

Psal. 144. ℣. 7.

Dulcis est lamentatio peccatorum eorumque vindicta. *Apolli. Psal. 118. ℣. 103. Theodor. Hieron.*

Psal. 18. ℣. 10. & 11. *& dulciora super mel & fauum*. quasi Vates sensit dulcedinem audiens supplicia peccatoribus imminentia, quod ijs vindicaretur diuinus honos. Idem inuenio Ioanni contigisse in Apocalypsi, & Ieremię: Apoca. 10. ℣. 9. & 10. Ierem. 15. ℣. 16. *Inuenti sunt*, inquit, *sermones tui, & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen tuum super me*. id est, quia de tuo nomine, vel tuus vocabar: appellabant enim me virum Dei, hominem Dei: en vnde dulcedinis sensum percepit Ezechiel: iucundum est enim, vt ille ait,

—Digito monstrari, & dicier ille est.

magnus scilicet propheta, Dei familiaris, intrepidus concionator, &c. Verum postmodum quid ait Ioannes? *Erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus*. Ieremias vero clamat. *Væ mihi mater mea: quare genuisti me: virum rixæ virum discordiæ in vniuersa terra?* &c. *Omnes maledicunt mihi*. Et Apostolus. *qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*, id est, bonum calicem: cuius haustus tametsi faucibus dulcis, in stomacho amarior est absynthio. *Potestis bibere calicem?* rogantur Apostoli; respondentque incunctanter, *possumus*: nimirum obire munus Apostolicum facile est; sed baptismo Christi baptizari, ingurgitari scilicet aquarum, & tribulationum Oceano, quæ id muneris consequuntur, difficile. Simile est Dei verbum Medicorum pillulis, quæ foris auratæ deglutiuntur cum suauitate; ceterum postea coctæ fumant, exhalant tetram nebulam, cor angunt, viscera torquent, dilacerant, spiritum arctant: *& quasi musto hausto, quod lagunculas nouas disrumpit*. Si tacet Vates, vritur: sin loquitur, obuium habet Manassem, aut Sedeciam, aut certe Herodem. illud vnicum solamen restat, *Ego mitto vos*, quare sequitur.

1. Tim. 3. ℣. 1. Matth. 20. ℣. 22. Dei verbum deauratis medicorum pillulis comparatur. Iob 32. ℣. 19.

IV. Pastus volumine mittitur ad prædicandum Propheta.

Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loquéris verba mea ad eos. Opportune mittitur ad reficiendos ceteros, qui bene pastus erat alimonia spirituali.

V. Profundus sermo idem est qui difficilis.

Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israel. In voce (profundus) est commissa metalepsis, qualis illa:

—Speluncisque abdidit atris.

id est, profundis, quia quod profundum est, obscurum est, quod obscurum est, nigrum apparet. Contraria ratione Propheta vocat sermonem profundum eum, qui est difficilis intellectu: quia, quæ profunda sunt, obscura sunt: quæ vero obscura difficilia aditu. Pro *ignotæ linguæ* Septuaginta legunt, tardæ linguæ, Chaldæus, grauis linguæ, sicut & Hebræus codex. Significant autem omnes hæ voces sermonem alienum, barbarum, qui grauis, & molestus est auribus ob sonum insuetum verborum. Scholiastes. Tardæ linguæ, vel grauis linguæ vocat, qui non facile emittere possunt vocem. Alius. Israël leuis linguæ est, non grauis, id est, quorum cor per profunditatem sensuum esset vox illorum. Gentes contra profundi labij, quod non secundum superficiem diuinas literas essent accepturi, sed profunde credituri diuinæ legis profunditati. Vbi habemus, *ad domum Israel*, Chaldæus addidit aduersatiuam (sed) *ad domum Israel*, & merito: hic est enim contextus. Non potes causari tibi esse difficilem eorum, ad quos destinaris, dialectum: non enim te mitto ad aliquem populum ignotum, nedum plures; ne ardua tibi prouincia videatur, quod olim Ionæ contigit; sed potius ad domum Israël, cuius linguam probe tenes, quæque tuam, & meam dictionem non ignorat.

Scholiast.

iam enim multa aguntur sæcula, ex quo patres eorum selegi ex illa confusione linguarum Babylonica in populum mihi peculiarem, & sæpe cum eis miscui colloquia.

VI.

Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones. Apollinaris, & Theodoretus. Demonstrat Gentium vocationem, tametsi aliena lingua vtentium, esse faciliorem, quam Iudæorum: nam qui sexcentis vtebantur dialectis, & moribus, ac legibus inter se contrarijs, in meliorem frugem redierunt edocti ab Apostolis; at ij, quibus effrenis ille populus commissus est, magnum laborem pertulerunt, neque dignos perceperunt laboribus fructus: culpa autem fuit non agricolarum segnities; sed eorum, qui colerentur difficultas: quamobrem Dominus ait.

Apollin. Theodor.

Et si ad illos mittereris, ipsi audirent te. Hebraice. Si non, id est, alioqui, quin potius si ad illos mittereris, ipsi audirent te; tametsi alia lingua loquentem libenter auscultassent, & per interpretem admoniti, vel nutus tuos, & gestus videntes commouerentur ad pœnitentiam, sicut olim contigit Niniuitis, Iona, & Nahum prædicantibus. Scholiastes. Prædictio Gentium obedientiæ, & fidei. Rabbi Dauid Chimhi. Hebraice dicitur si non mit terem te ad illos: estque iurantis forma, quasi dicat: iuro equidem, quod si non mitterem ego te, ipsi audirent te, id est, nolunt audire te, quia meo nomine loqueris, non te oderunt, sed me. Cui consonat quod sequitur.

Optimum Rabbini testimonium contra Hebræos.

VII.

Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me. Non tam desiderantur linguæ, quam aures; nouit tuam linguam Israël, sed me ignorat. *Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit*, subaudi linguam meam: sum illis barbarus, grauis linguæ, tardiloquus, importunus. Sequitur hoc argumentum Dominus iterum verbis admirandis: *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum? Cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire*. Id est, ac si labijs blesis, & lingua peregrina loquerer, grauis, & molesta videbatur mea oratio, cum eos exhortabar ad misericordiæ opera in proximos exercenda, noluerunt-que me audire: cum irrisione excipiebant verba prophetarum, repetentes cum mimesi: *manda, remanda, expecta, reexpecta*: id est, quorsum nos obruitis tot mandatis: *Hæc dicit Dominus, facite iudicium prope est*, Christus, *si moram fecerit expecta illum*, &c. Vnde Isaias ait. *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces*, adulterini, vel perfidi, *qui dicunt videntibus, nolite videre*, &c. *Auferte a me viam, declinate a me semitam*, id est, hos tritos, & crebro vsurpatos sermones, *cesset a facie nostra sanctus Israel*: iam nos tædet toties audijsse: hæc dicit sanctus Israël, &c. Theodoretus: Per hæc interpretatus illud, *si forte audiant*, aperte docens non ignorare se, sed optime nosse ipsorum peruicaciam.

Isa. 1. ℣. 3. Isa. 28. ℣. 11. Ibid. ℣. 13 Isa. 41. ℣. 21. Haba. 2. ℣. 3. Isa. 30. ℣. 9. Theodor.

Sed hîc rogare Dominum fas est: Cur Domine proijcis sanctum canibus, margaritas porcis? cur contra auidis mercatoribus eas negas? scilicet quia illi etiamsi audirent vt nouum nuntium, indigne postea tractarent, & tolerabilius est audire nolle, quam postea retrocedere ab eo, quod traditum est illis sancto mandato, testante Petro. & in Euangelio filius obsequens quantumuis obloquatur, & mussitet, alteri præfertur, qui simulat se velle parêre, & reuera detrectat imperium.

2. Petr. 2. ℣. 21. Matth. 21. ℣. 28.

Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro

Hieronym. Ezech. 2. ℣.4.

corde. Hebraice fortes fronte, pro quo Hieronymus vertit dura facie. Septuaginta, contentiosi. Theodoretus interpretatur voluntatem contentiosam, cor aduersandi cupidum, mentisque temeritatem; sed de hac phrasi latius supra.

Supra Ezech. loco citato.

VIII. Quæ sit dura facies, quando in bonũ, & quando in malum sumatur.

Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Facies dura, vel fortis est, quæ non mutatur in diuersos vultus; hoc autem vel vitij est, vel virtutis: vitij quidem, cum non rubescit pudore ob turpiter facta, quod signum est inuerecundiæ: vel non cedit dehortanti, quæ non decent, quod signum est contentiosæ voluntatis. est & virtutis, cum non pallescit ob inanes terrores, neque verecundatur subrustico, vel puerili pudore. Atque hæc facies promittitur Vati in præsenti: quasi dicat: noli timere, argue, obsecra, increpa etiam illos, qui a veritate auditum auertunt; ego tibi & animos facio, & ingenuam increpandi libertatem præsto. Idem legimus apud Ieremiam. *Dedi te in ciuitatem munitam & in columnam ferream.* Et iterum: *in murum æneum.* & apud Isaiam. *Posui faciem meam vt petram durissimam.* quibus similitudinibus declaratur constantia prophetarum in proposito, profecta a diuino auxilio: nam *columna* signum est firmitatis, *munitio* vrbis securitatis indicium, *murus æneus* insuperabile præsidium innuit, *petra durissima* constantiam æternam significat: vnde autem proueniat tanta Vatum firmitas declaratur ab eodem Isaia. vt autem magis confirmetur Prophetæ animus, addit Dominus.

Ierem. 1. ℣. 18. & cap. 15. ℣. 20. Isa. 50. ℣. 7.

IX. Vatis constantia quanta sit.

Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam. Hebraice, & Chaldaice. Vt adamantem duriorem silice, vel qui silice durior est: quasi adamas in duritia præferatur silici; facies autem, id est, constantia Vatis, præponatur adamantis soliditati. Adamas lapillus est indomabili duritia, qui malleos frangit, incudem findit, & ignem superat. Eiusmodi facies decet præconem Verbi diuini, quæ neque exalbescat timore, neque rubescat pudore rustico; quinimmo libera confidentia, &, vt loquitur Tertullianus, honesta inuerecundia veritatem annuntiet, nullius faciem reueritus. Is fuit Michæas, qui de se ipso ait: *Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, vt annuntiem.* En quo pacto duratur frons instar æris, robore spiritus, qui animum confirmat. Sed adhibendum est etiam iudicium in increpando magnates, alioqui nisi condiatur veritas, non sapiet, neque proficiet. hoc excelluit Nathan redarguens Dauidem. Virtus quoque necessaria est, quæ non cedat minis, aut flectatur promissis; immo quasi adamas malleum, & incudem frangat, & quasi silex ferro tactus vibret scintillas. Talis Elias fuit, qui increpitus ab impio Rege. *Tu ne es ille, qui conturbas Israël? Non ego*, inquit, *turbaui Israel, sed tu, & domus patris tui.* & iterum: *Quid mihi, & tibi? vade ad prophetas patris tui*, dixit Elisæus ad Regem Ioram: & ad Ducem: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & deuoret te, & quinquaginta tuos, &c.* Talis Stephanus, & Ioannes Baptista aduersus Herodem.

Michæ. 1. ℣.8.

Iudicium cum libertate misc̃dum prophetis.

3. Reg. 18. ℣.17. 4. Reg. 3. ℣. 13. 4. Reg. 1. ℣. 10. Act. 7. ℣. 51. Marci 6. ℣. 18.

X.

Sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi. Detegit libri vorati significationem: hoc est, quod dixi tibi, comede librum; sermones, quos audisti, assume in corde, & auribus percipe. Scholiastes. Inueniendum est discrimen eorum, quæ corde, & eorum, quæ aure excipiuntur. Difficile hoc Scholiasti visum, sed illud difficilius, quod prius in corde reponere præcipiatur sermones, deinde audire. Vtrique respondemus, sermones, seu verba hoc loco esse communia, vt solent, ad res visas, & ad verba audita; primumque iubetur in cor reponere, id est, phantasia figurare, deinde vero attente audire, quo scilicet hæreret memoriæ.

Scholiast.

Et vade, ingrede ad transmigrationem, id est, ad tribules, qui tecum huc transmigrarunt. Abstracta pro concretis sunt Hebræis frequentissima. Circuncisionem vocat Paulus Iudæos, Gentes præputium, quasi circuncisos, vel præputiatos.

XI. Abstracta pro concretis frequentia Hebræis.

Ad filios populi tui. Quasi non iam mei: neque enim de meo nomine eos appellare dignor, qui tam fœde a me defecerunt. *Vade, descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti*, dicit Dominus ad Mosem. Vbi est, o Deus, illa antiqua appellatio honoris plena, populus peculiaris, peculium electum, &c. Israël me non cognouit, & ego non agnoscam eos: generatio peruersa est, & infideles filij, id est, adultera proles, & filij degeneres.

Exod. 32. ℣.7.

Et dices eis: Hæc dicit Dominus. id est, vteris exordio prophetis consueto, quo tibi meo nomine auctoritatem facias: *Si forte audiant, & quiescant*, fortasse cessabunt a contentione mihi repugnandi; siue autem audiant, siue secus, tu non desis meo nomine nuntiare, quæ vidisti, & quæ audisti.

Et assumpsit me spiritus. Dubium de quo spiritu sermo sit, humano, an Angelico. Hieronymus humanum interpretari videtur, nisi ex aliorum mente loquitur: verum ex sequentibus constat angelico spiritu raptum, sequitur enim. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me*, &c. Recte ergo Polychronius. Quoniam videbat illum cunctantem rapuit quasi per vim ab eo loco, vbi erat, & per aëra sublatum traduxit in mediam captiuitatem. Et Theodoretus. Ijs enim acceptis mandatis, inquit, properabam munus hoc obire, neque pedum fungi finebar officio, verum a diuina virtute ad quos missus fui, transferebar, &c. quibus verbis ab alio actum Vatem testatur, atque re ipsa, & non tantum spiritu mutasse locum: quod etiam Hieronymus testatur, dicens: Transferturque Prophetæ non, vt quidam existimant, in spiritu, sed in corpore, quod & de Habacuc iuxta Theodotionem legimus, &c. Itaque intelligimus ex ijs, tametsi Ezechiel moraretur cum transmigratis ad flumen Chobar, non fuisse inter eos, quando visio hæc illi communicata est, sed, illis in pagis vicinis dormientibus, ipsum, vt supra diximus, recessisse noctu de medio eorum, atque prope aquas sese dedisse contemplationi rerum diuinarum. Ex hoc ergo loco vbi orabat, & vbi visionem intuitus est, raptus est ab Angelo, & translatus in medium pagum transmigrantium.

XII. *Hieronym.*

Infra. ℣.14. Polychr.

Theodor.

Et audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo. Sensit aëra commoueri venti illius procellosi, qui præcedebat nubem, impetu; audiuit fragorem alarum Cherubim, stridoremque rotarum currus, cum, benedicta gloria Domini e loco, vbi eum fuerat allocutus, auriga secessit. Neque enim, quod quidam existimarunt, ea vox audita est, vel a Vate prolata, *Benedicta* sit *gloria* maiestas *Domini de* in *loco suo*, id est, in cælo iuxta illud. *Dominus in Templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius*, quia sequens versus declarat gloriam cum quadriga e loco motam, procedentibus animalibus, sequentibusque rotis. Præterea non dixit: gloria Domini in loco suo; sed potius, de loco suo, subaudi, mota

Arca testamenti recedit e Templo.

Ps. 10. ℣.4.

mota est. Per gloriam vero, arcam testamenti Cherubinis stipatam intelligi, diximus initio capitis secundi, atque in commentario de prima visione. Illud probabile est, quod Rabbi Dauid Chimhi hîc scribit, non solum auditum esse confusum sonum, quem diximus, sed etiam vocem formatam ab aliquo Cherubinorum, quæ diceret: benedicta gloria Domini secedit e loco suo. Sicut olim Moses canere solebat: *cumque eleuaretur arca, dicebat Moyses: surge Domine, &c.* ergo vox commotionis erit velocissime loquens. *Num. 10. ℣. 35.*

Memorat hoc loco Origenes, & Hieronymus, commotionem eam a tergo Prophetæ factam, significare Dei præsidium, quasi in extremo agmine positum; quod hostes detineat: quale fuit illud Exodi, cum Angelus, qui præcedere solebat castra, venit post tergum, & tota nocte fuit inter vtrunque Hebræorum, & Aegyptiorum exercitum: sed alio respexit Vates. *Exod. 14. ℣. 19.*

XIII. *Et vocem alarum animalium percutitentium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.* Theodoretus. Ijs enim mihi dictis, animalia mouebantur alas concutientia, & rotæ insequebantur, maximusque crepitus fiebat, necessario commotionem sensu percipit, vt motu stimulatus exequatur mandatum, item Polychronius. Non fiebant ij strepitus ad iracundiam, sed ad vtilitatem; vt scilicet veritus Dei maiestatem cum libertate loqueretur ad populares. *Theodor.*

XIV. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me.* Repetitio prædictorum, quasi dicat. Interim me raptum in sublime vis illa superior traducebat per aërem medium vsque in suburbia: neque enim bis raptus est Vates, vt significat aliorum versio: iterum me sustulit Spiritus, &c. atque nobiscum sensit Theodoretus, qui sic elucidat versum. Diuini Spiritus gratia, quæ mihi accessit, id effecit, vt interiectum inter cælum & terram aërem veluti quidam volucer alatus secarem. Et alius Scholiastes. A gratia deferebar tanquam a quodam vento pulsus, &c. Vterque enim ad primum raptum hæc refert quasi per repetitionem. *Theodor.*

Et abij amarus in indignatione spiritus mei. Septuaginta. Abij sublimis in impetu spiritus mei. Ceterum Hebræis consentiunt Latina, & illud pronomẽ (mei) non patitur vocem, sublimis, neque enim a spiritu suo potuit rapi, & in sublime ferri, sed ab Angelico, vel Dominico. Cum ergo dicat abijsse in impetu spiritus sui, consequens est, vt tristis abierit, non sublimis: quare e Biblijs Septuaginta correctis sublata est vox μετέωρος, moteoros, sublimis, & legitur; Abij in impetu spiritus mei. Significat ergo Vates, vbi eum deposuit Angelus, cœpisse ambulare lento gradu meditabundum: nam mente reuoluebat Dei indignationem aduersus populares, secessum gloriæ a Templo, Vrbis vastitatem, & communem fratrum calamitatem, aliunde vero ipsorum duritiam, & peruicaciam. Sollicitabat præterea Vatem iniunctum a tam præpotenti maiestate munus, quod neque poterat detrectare, neque audebat obire. Videlicet coctus cibus libri cœperat iam fumare nebulam tristitiæ in cor, & torminibus lacerare præcordia.

Comesti libri amaritudo cor Vatis perfundebat

Manus enim Domini erat mecum confortans me. Hoc loci (enim) non est causalis, sed aduersatiua, hoc sensu. At vero manus Domini confortabat me, id est, diuinum auxilium me interius solabatur, & roborabat, nam manus significare solet auxilium, quod manu præstare solemus, qua phrasi frequenter vtitur Nehemias. *Iuxta manum Dei mei bonam mecum*, id est, magnum Dei auxilium. *Nehem. 2. ℣. 8.* Hieronymus. Manus, id est, virtus Domini mecum erat confortans me. Hebraice sic legimus. Et manus Domini super me fortis. quod Chaldæus sic explicuit. Et prophetia a facie Domini super me confortata est, id est, spiritus interior prophetiæ me vehementius vrgebat: fortior me fuit: inualuit super me. Est enim similis phrasis illis consuetis in sacra Scriptura. *Arripuit me spiritus, inuasit, venit in me, factus est super me:* quibus significatur alio spiritu actum prophetam, quam solebat antea, aliaque designare, quæ humanas vires superarent. In hoc autem sensu, qui mihi valde probatur, particula (enim) propriam retinet significationem causæ. Significat enim, propterea abijsse amarum, & mæstitia plenum, quia prophetiæ spiritus, quem corde perceperat sub specie libri, illum in varias distrahebat curas, & discruciabat diuersis rerum imminentium sollicitudinibus, quibus ex parte prouidere sua interesse videbat. Origenes. Efficitur speculator forti manu super illum facta, non manu tantum, sed forti manu, &c. Apollinaris. Eo scilicet deferebar diuina virtute, quo venire iussus antea nolebam. apud Matthæum. *Hos duodecim misit Iesus.* Græce, amandauit, ablegauit, extrusit, abegit, quasi nolentes ad prædicandum verbum Dei, &c. *Phrasis. Origen. Apollin. Matth. 10. ℣. 5.*

Manus significat auxilium.

XV. *Et veni ad transmigrationem ad Aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabant iuxta flumen Chobar.* Pro eo, quod nos legimus, ad aceruum nouarum frugum, Hebraice habetur, תל אביב, thel abib: quorum primum nomen significat cumulum, tumulum in sublime elatum, & quidquid a pauimento eminet, tolliturve a terra: alterum vero significat spicam e culmo, vel vagina prodeuntem. compositum ergo significabit cumulum nouæ spicæ, seu aceruum manipulorum messis primæ, quæ ad futuram sementem recondi solet. Hoc nomine quidam intelligunt areas frumentarias, in quibus detinerentur filij Israël triturantes: quod tempori prophetiæ congruere putant, nimirum mensi quarto, qui respondet nostro Iunio, & Iulio, in quibus congregari solent acerui nouarum frugum. Verum multo aliter se res habet: nam mense quarto, in quo hæc visio Vati ostensa est non triturantur messes in Syria, sed potius primo mense, & secundo, id est, nostro Aprili, & Maio. Vnde mensis primus, qui a Chaldæis dicitur Nissan, ab Hebræis vocatur, אביב, Abib: quo nomine vtitur Propheta in præsenti, vt videre est in illo loco Exodi. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* Hebraice Abib: dixerat autem paulo ante. *Mensis iste vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.* Neque fingi potest ad quartum vsque mensem durasse triturам, quoniam ab altero die paschatis, in quo primus manipulus metitur (id est, decima sexta luna, vt suo loco dicemus) numeratis septem hebdomadis indicitur celebrandum festum Pentecostes in gratiarum actionem pro absoluta messe, vt constat. Plinius quoque auctor est, mense Maio peragi messem in Aegypto, cui vicina est Syria; eodem ergo mense Hebræi confecerant messem, nam sexto die mensis Maij celebrant festum Pentecostes, atque adeo Babylonij, nam eadem est totius Syriæ temperies, vel parum diuersa. Non igitur triturabant Israëlitæ Babylone mense quarto: neque Thel Abib significare potest hoc loco aceruos nouarum frugum, quæ triturarentur. Est ergo nomen proprium, pagi, in quo morabantur Israëlitæ *Exod. 13. ℣. 4. Exod. 12. ℣. 2. Plin. lib. 18. cap. 18.*

Thel Abib nomen pagi, quod interpretatur acer uus nouarũ frugum. *Hieronym.*

litæ prope fluuium : quare Chaldæus non conuertit vocem Thel Abib . Aquila etiam, Symmachus, atque Theodotio, teſte Hieronymo, ipſa verba poſuere Hebraica. Septuaginta autem vertére : ſublimis & circuiui . Hieronymus autem pro eis conuertit : aceruum nouarum frugum: quoniam ea erat etymologia vocabuli , pagi, in quo morabantur Iſraëlitæ . quod alias facere ſolet, appellatiua nomina ponens loco propriorum non ſine elegantia, quæ tamen obſcuritatem párere poſſit minus doctis, ſic in Pſalmo . *Factus eſt in pace locus eius*, Hebraice in Salem, *& habitatio eius in Sion* . Et in Iſaia . *Voca nomen eius, reliquiæ conuertentur*, pro ſcar iaſub : Et apud Oſeam: *non populus meus*, pro loami . Appellatiuum itaque nomen , *aceruus nouorum* , eſt loco nominis proprij Thel Abib . Neque ſine myſterio traduxit Hieronymus id vocabulum , quod ipſe detegit dicens . Nos autem ab Hebræis didicimus Thel Abib ſignificare quando noua frumenta vel hordea congregantur , & poſt famem , & penuriam , antequam terantur in area , ſpem ciborum aliquam promittunt : ita & Iſraël paruus , & tenuis , qui habitabat in ripis Chobar fluminis , quaſi reuiuiſcens , ortuſque de terra ſementem Iudaici populi promittebat , &c. Quibus verbis ſignificat ſe vocem retuliſſe ad ipſos Iſraëlitas, qui quaſi falce præciſi dura, & in manipulos ligati traducti erant in Babylonis aream terendi a Chaldæis . Diuina vero prouidentia incolumes conſeruabantur in ſeminarium futuri populi , & ſpem gentis olim propagandæ : quod nobis vehementer placet ; præſertim ſi dicamus , id cognomentum additum Iſraëlitis ab ipſo Vate ex occaſione loci , in quo degebant . Quamuis ergo proprium nomen ſit pagi , poteſt eſſe Iſraëlitarum cognomentum a Vate impoſitum ex loci occaſione quam opportuna : nam qui ob calamitatem ſegetis Iſraëliticæ diſcruciabatur , ijs manipulis nouarum frugum mœrorem poterat lenire . Huc reſpexit illud Pſalmi . *Qui ſeminant in lacrymis , in exultatione metent . Euntes ibant* , lento gradu , quippe mœſti , *& flebant , mittentes ſemina ſua* , nam pedetentim gradiuntur qui ſemina terræ mandant . *Venientes autem venient* , alacres redibunt , *cum exultatione portantes manipulos* nouarum frugum , quæ captiuitatis rigida hyeme ſuccreuerant in aceruos ingentes . Hoc ipſum Oſeas canit verbis illis obſcuris . *Sed & Iuda pone meſſem tibi , cum conuertero captiuitatem populi mei.* id eſt : Tu , o Iuda , præpara ſegetes tuas , nam & illæ metendæ ſunt a Chaldæis , ſicut & Iſraëliticæ . Verum non ſunt tradendæ igni ſicut & illæ : aſſerua tibi ſpicas aliquot in futuram ſementem, quæ facienda eſt cum conuertero captiuitatem , &c. Idem argumentum tractat Pſalmus ſexageſimus quartus . *Te decet hymnus*, &c.

Appellatiua nomina ponit ſæpe Hieronymus loco propriorum. *Pſ.75.V.3. Iſa.8.V.3. Oſe.1.V.9.*

Et ſedi vbi illi ſedebant . Sedere eſt , manere , in Deuteronomio . *Sediſtis in Cades Barne* . Hiſpanice dicimus , *aſſentar real* . item alibi ſæpe . In præſenti autem loco inuoluit etiam mœrorem vehementem : nam vt homo lætus geſtit , exultat , & ſubſilit , quod lætitiæ effectus eſt , & proprium : nil aliud enim eſt lætitia , quam animi vehemens commotio cordis dilatationem faciens ; ita contra , qui mœrore affectus eſt , hæret , ſtupet , immobilis perſiſtit , & tandem deficientibus viribus ſedet , aut ſe inclinat alicubi . in Threnis . *Sederunt in terra* . Et iterum . *ſedebit ſolitarius , & tacebit* . Hinc tribuitur viduis ab Iſaia , quæ in obſcuro cubiculi angulo ſedent præ mœrore . *Non ſedebo vidua* , Ad quam conſuetudinem alluſit Ieremias . *Quomodo ſedet ſola , &c. Facta eſt quaſi vidua , &c.* Et Iſaias . *Deſolata in terra ſedebit* . Et Oſeas . *Dies multos ſedebunt filij Iſael ſine Rege* , id eſt , manebunt quaſi vidua in ſqualore iacentes . Simili phraſi vſus eſt Eſdras . *Et ſedi , & fleui , & luxi* . Eadem vtitur Vates noſter . *Sedi vbi illi ſedebant* , id eſt , manſi magno cum mœrore : nam habitus ſedentis eum affectum ſolet ſignificare : vt in Pſalmo . *Super flumina Babylonis illic ſedimus , & fleuimus* : quem tamen deinde ipſe declarat , dicens .

Pſal. 125. V.5.

Oſeæ 6. V. 11.

Pſal. 64.

Deut. 1. V. 46.

Sedere ſignũ mœſti animi eſt; ſicut geſtire læti .

Threnor. 2. V. 10. & 1. 3. V. 28. Iſa. 47. V. 8.

Threnor. 1. V. 1. Iſa. 3. V. 26. Oſeæ. 3. V. 4.

2. Eſdr. 1. V. 4.

Pſal. 136.

Et manſi ibi ſeptem diebus mœrens in medio eorum . ſimile eſt illud Iob . *Et ſederunt cum eo in terra ſeptem diebus , & ſeptem noctibus , & nemo loquebatur ei verbum : videbant enim dolorem eſſe vehementem* . Mœrens . Hebraice משמים, maſmim, ſtupens , ſtupidus , admirabundus . Theodotio habet , admirans . Aquila , quieſcens . Chaldæus, tacitus . Septuaginta , conuerſans : quæ verſiones tametſi diuerſæ eundem Vatis affectum , atque geſtum , & habitum , qui ex animi oriebatur affectione , ſignificant , videlicet . Sedebat Propheta quietus , ſtupens , admirabundus , animo verſans , quæ audierat , & viderat , tacitusque premebat acerbum dolorem , & triſtitiam vehementem , quam ex communi fratrum calamitate , & pertinacia animo perceperat . Porro numerus ſeptenarius cum apud ſacros , tum apud Ethnicos ſcriptores celebratiſſimus eſt , & pro vniuerſitate poſitus . Quia enim ſeptem diebus definiuit Deus tem poris curſum , vltra quos non eſt inuenire diem , ſed exactam hebdomadam iterum atque iterum inſtaurare : vſu receptum eſt Hebræis , vt ſeptenarius notet abſolutum tempus , & conſummatum : ideo Iſraëlitæ ſeptem diebus iuſta perſoluunt Iacob patri : ideo octauo die circunciditur Puer , quaſi nouum ingreſſus ſæculum regenerationis poſt exactum ſeptenarium natiuitatis ex Adamo tranſgreſſore . Obſeruat hîc Hieronymus . Speculator Dei multo tempore debet quieſcere , & dolere ad ea , quæ videat , nilque habere eorum in conſcientia , quæ in alijs correpturus eſt .

Variæ vocis, mœrens, interpretationes in idem recidunt. *Iob. 2. V. 13.*

Septenarius v niuerſitatis numerus.

Iſraëlitæ compellantur Vate nomine pagi, & quare.

Genes. 50. V. 10. Quare octauo die circunciſus fuerit Chriſtus. *Hieronym.*

Cum autem pertranſiſſent ſeptem dies , factum eſt verbum Domini ad me dicens : Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſrael . Apollinaris & Polychronius . Veritus circuibam volens exequi mandata , ſed timebam eorum crudelitatem : deinde ad me Dominus : Nil tibi magnum imperatum eſt , ſed ſolum denuntiare futuras populo calamitates . Theodoretus . Locum , inquit , obtine ſpeculatoris , qui in vertice prophetiæ quaſi in ſpecula conſtitutus es , quæ præuides populo prædicito , & verba mea ad ipſos vt internuncius præferto . Origenes . Oportebat autem non eſſe ſimilem captiuis ſpeculatorem , ſed aliquid iſtis ſuperius ; neque affectum eſſe , ſicut & illi , ſed ſeparatum , eleuatum , & veluti de ſpecula contemplantem ſingulorum proprietates . Gregorius . Speculator in altitudine mentis , ſedeat , & nomen ex actione trahat : in alto debet eſſe per vitam , vt proſit per prouidentiam : hoc eſt enim illud Canticorum . *Naſus tuus ſicut turris Libani , quæ reſpicit contra Damaſcum* . per naſum , qui odores diſcernit , diſcretio ſpeculatoris deſignatur , quæ & alta eſt , & munita , vt vitia virtutibus ſuperet , atque incurſus malignorũ ſpirituum auertat . Affert & illud Iſaię . *ſuper montem excelſum aſcende tu , qui euangelizas Sion?* &c. *Pro ſpeculatore* Chaldæus vertit , doctor , ſenſum reſpiciens , non verbum . Septuaginta σκοπόν , ſcopon , inſpectorem , ſpeculatorem . Vnde deductum eſt nomen , Epiſcopus , quaſi ſuper-

XVI. XVII. *Apollin. & Polych.*

Theodor.

Origen. Oportet prophetam moribus ſuperiorem eſſe reliquis.

Cant. 7. V. 4

Iſaiæ. 40. V. 9. Speculator quid ſignificet.

ſuperintendens, ſuperſpeculans, &c. Hebraice dicitur צפה, Tſopheh, a verbo, צפה, Tſaphah quod eſt libere inſpexit, a longe proſpexit. *Speculator, qui ſtabat ſuper turrim.* *Dedi*, valet, poſui: vtrunque enim ſignificat verbum נתן, nathan, alterumque pro altero vſurpatur, vt ibi. *Poſuit Dominus Cain ſignum*, id eſt, dedit ipſum Cain pignus, aſtrinxit fidem, quod non omnis, qui inueniſſet eum ſtatim interimeret: neque enim neceſſe eſt, ad tremoris ſignum incertum confugere, vt eum locum interpretemur. Speculatoris eſt, in loco eminenti interdiu attentum, noctu peruigilem proſpectare, an hoſtes incurrant, ne repente opprimant imparatos ciues: id muneris commiſſum eſt Vati. Idem Prælatis omnibus, & præconibus verbi diuini eorum nomine præuidere, & admonere populum aduentus illius repentini omnium Iudicis, qui quaſi fur venturus eſt, qua hora non putamus, ne opprimat malecautos peccatores: quia non faciet Dominus verbum, quod non reuelet ſeruis ſuis prophetis, ſicut reuelauit Noë ante diluuium, Abrahamo ante Sodomæ excidium, Ieremiæ & Ezechieli ante Hieroſolymæ ſubuerſionem. Hinc illud Michææ. *Dies ſpeculationis tuæ viſitatio tua venit*, id eſt, non te cepi incautum, tametſi male paratus eras: præmonueram per ſpeculatores tuos a longe videntes: Dies enim ſpeculationis eſt prædicta a ſpeculatore. & iterum. *Et conſtitui ſuper vos ſpeculatores, audite vocem tubæ, &c.* Hæc eſt illa tuba Amos. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet? id eſt.* Quî fieri poteſt, vt claſſicum perſonante tuba e ſpecula, hoſteſque irruere nuntiante, populus ſe non recipiat in præſidia? vel accingat ad pugnam? Reſpondit Paulus. *Si incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum?* incertæ voces tubarum ſunt phaleratæ conciones, & tepidæ exhortationes.

Excubatores ſtrenui vocantur in ſacris literis Leones. *Cuſtos quid de nocte? & clamauit leo ſuper ſpeculam Domini: ego ſum ſtans iugiter per diem, & totis noctibus, &c.* vbi diſerte cuſtos ipſe leo dicitur (quidquid alij tergiuerſentur) quod peruigil traducat noctes inſomnes ſimilis leoni: qui, quod breuiſſimas habeat palpebras, & ſplendeſcentes pupillas, etiam dormiens videtur vigilare, & a veteribus creditus eſt nunquam dormire. Quare in valuis templorum depingere ſolebãt binos leones Aegyptij, & Græci. inoleuitque apud alias nationes ea conſuetudo ſculpendi leones pro templorum, vrbium, & palatiorum inſignium foribus, quaſi cuſtodes perpetuos loci. Ideo diſcipulis omnibus dormientibus ſolus increpatur Petrus: *Simon dormis?* quaſi dicat. Tu ne excubitor? tu ne ſpeculator? quomodo ergo dormis, neque inuigilas populo tibi commiſſo?

XVIII.

Si dicente me ad impium: Morte morieris, id eſt, certiſſime morieris, vt Geneſis ſecundo capite: nam hæ repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale, exaggerant affectum, & augẽt ſignificatum verbi primarij: exempli gratia. *Et quidem faciẽs facies, & potens poteris*, idem eſt, ac certiſſime præualebis, ac regnabis. Et iterum. *Aedificans ædificaui domum*, id eſt, ædificium, quod cœperam, abſolui & conſummaui. *Morte.* De qua autem morte hîc ſermo ſit, dubitari poſſet, corporis ne, an animæ, an potius vtriuſque. Verum de corporea loqui Deum conſtat ex capite trigeſimo tertio ſequenti, vbi dicitur. *Speculator cum viderit gladium venientem*, &c. Nihilominus ſub hac morte alteram parabolice intelligi vult, quæ vere mors eſt, & cuius vitandæ gratia tot ac tanta facit ſtratagemata.

Non annunciaueris ei. Hebraice. Non expolieris ei. Septuaginta. Si non diſtinxeris, ſeu diſerte mo mueris. Significat enim verbum זהר, zahar, expolire, limare, erudire, admonere. quod qui admonet alium, quaſi rubiginem ab eius intellectu lima admonitionis aufert. In Leuitico præcipitur. *Docebitis filios Iſrael, vt caueant immunditias.* Hebraice. Expolietis filios Iſrael ab immunditijs ſuis. Significat etiam verbum eandem ſententiam repetere, inculcare, iterumque iterare dicendo, quod ferrum expoliri ſolet non ſemel adhibita lima, ſed tracta, & retracta ſæpius, vt concionatoris munus eſſe ſciamus eadem ſæpe repetere, & aperte, atque dilucide, palamque admonere aberrãtes, periculi impendentis.

In iniquitate ſua morietur. Id eſt, propter iniquitatem ſuam, Hebraica phraſi.

Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sanguinis effuſio horrorem incutit, maxime ſi ſit innocui, & innocẽtis. Vnde in ſacris literis ſignificat mortem atrocem, & violentam, atque adeo quodcunque immane flagitium. Hinc facinoroſi dicuntur *viri ſanguinum*, & propterea ait Abigail ad Dauidem: *Qui prohibuit te* hodie *ne venires in ſanguinem*, id eſt, ne hoc cruentum facinus perpetra res. Quoniam igitur loquebatur de morte peccatoris a Dæmone interempti, ſub parabola ciuis ab hoſte iugulati, eam vocat ſanguinem, non mortem. quod ſcilicet tam ſibi eſſet horrori huius interitus, quam ſolet ciuibus eſſe vnius incauti iugulatio. propterea comminatur exacturum pœnas mortis illius ab ſpeculatore. Nam id ſignificat, *ſanguinem eius de manu tua requiram*, id eſt, vlciſcar necem eius in tuo capite. nam requirere eſt, vindicare, vindictam ſumere, vlciſci, ex analogia. nam בקש, baqas, proprie ſignificat inquirere, inſequi vt aſſequaris, & obtineas fugientem. quod quia ſolebat facere proximus, vel conſanguineus occiſi ad ſumendam ex illo vindictam ſanguinis innocui; inde requirere vſurpatur pro vlciſci, vt in pſalmo. *Quoniam requirens ſanguinem eorum recordatus eſt.* id eſt, Deus, qui locum habet conſanguinei innocentium, non tradet obliuioni. obſerua quam bene impleat Dominus, quod ſuſcepit, vbi dixit: *mihi vindictam, & ego retribuam.* Et illud. *Sanguinem animarum veſtrarum*, in quibus conſiſtit vita veſtra, *requiram de manu hominis*, id eſt, vlciſcar, &c. Et iterum. *Requirat Dominus de manu inimicorum Dauid.* immo abſolutum idem valet in Paralipomenis. *Videat Dominus, & requirat.* Et in Pſalmo. *Dixit enim in corde ſuo, non requiret, &c.*

Sed hîc obſerua ſententiam horrore plenam in præſules, & quæ aperte declarat viſcera miſericordiæ Dei in peccatorem; cuius mortem tam tenere dolet, & tam ſeuere vlciſcitur, atque ſanguinem innocentis potuiſſet; & vindictam quidem non de ſanguinario occiſore ſumendam comminatur, ſed de ipſo doctore, quod non monuerit opportune impendentis diſcriminis. Gregorius. Si hoc loco ſanguinis nomine mors corporis deſignatur, valde nobis timendum eſt de noſtro ſilentio. quia ſi prælatus de morte corporis quandoque morituri tam grauiter reus tenetur; quo reatu de morte animæ ſubiecti conſtringetur, quæ potuiſſet ſemper viuere, ſi verba correctionis audiſſet? Nos ergo ſacerdotes hîc commonemur, qui tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi, & tacen-

2. Reg. 9. ℣. 17. — Genes. 4. ℣. 15. — Speculatoris officium quale & quomodo gerendũ. — Michææ 7. ℣. 4. — Ier. 6. ℣. 17. — Amos 3. ℣. 6. — 1. Cor. 14. ℣. 8. — Isa. 21. ℣. 8. & 11. — Leonis more, quem Antiqui nõ credebant dormire, inuigilare debent paſtores. — Petrus increpatur dormiens, quaſi muneris ſui oblitus. — XVIII. Phraſis hæc, morte morieris: quid ſignificet. — 1. Reg. 26. ℣. 25. — 3. Reg. 8. ℣. 12. — Quæ mors ſit. — Monere idẽ eſt quod limare, quaſi ferrum, mentes. — Sint inſtantes prædicatores. — Sanguinis effuſio quid ſignificet. — Pſal. 54. ℣. 24. — 1. Reg. 25. ℣. 26. — Phraſis interpretatio. — Exemplũ habes Deut. 19 ℣. 13. & Exod. 31. Pſal. 9. ℣. 13. — Rom. 12. ℣. 19. — Geneſ. 9. ℣. 5. — 1. Reg. 20. ℣. 15. — 2. Par. 24. ℣. 22. — Pſ. 9. ℣. 33. — Dei commination in præſules, & in peccatores miſericordia.

tes videmus. est ergo quid faciat sacerdos, vt etiam moriente subdito se liberum reddat. *Fac quod dico tibi, quia incidisti in manum proximi tui, discurre, festina, suscita amicum tuum, &c.* Vide totum caput.

Prouerb.6. ℣.3.

XIX. Innocens est sacerdos, qui nihil dicendo proficit.

Si autem tu annunciaueris impio, &c. Theodoretus. Insons, inquit, eris, si quæ te decent, feceris. nam si illius morbus manserit insanabilis, ille solus suæ peruicaciæ pœnas dabit. Scholiastes addit, futurum illum innocentem, si nil dicendo profecerit.

XX.

Sed etsi conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem. Scholiastes. Iustum hîc sacerdotem appellat habentem doctoris dignitatem, & qui videatur amare virtutem, pessima tamen designet. Multi tales erant apud Iudæos. ergo si eiusmodi doctor peruersus fuerit, nil istum iuuabit dignitas sacerdotalis. Hinc elicitur posse etiam probos cadere a virtute. Origenes. Primum dicitur posse iustum cadere, secundo opus esse illi speculatorem mitti (Vide in Dauidis adulterio de quo redargutus est a Nathan) tertio de iniusto simpliciter dicitur. *Impius in impietate sua morietur.* at vero de iusto lapso, antequam ipse moriatur, *ponetur offendiculum coram eo*, seu probatio.

Ponam offendiculum coram eo. Ponam, Hebraice. Etsi posuero. nam modus indicatiuus seruit Hebræis pro ceteris. Pro voce Hebraica מכשול, micsol. Septuaginta verterunt tormentum, Theodotio infirmitatem, Hieronymus infra, eius loco posuit ruinam. *Qui multiplicat ruinas:* Et in Ieremia. *Ecce ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres, & filij.* Ex quibus locis inferre licet per offendiculum intelligere Vatem occasiones mortis spiritualis, vel quodcunque aduersum vitæ, & incolumitati. quod sic interpretatur Hieronymus. Iustus autem si fecerit iniquitatem non statim morietur, sed ponetur offendiculum coram eo, seu tormentum, &, vt Theodotio dixit, infirmitas, vt torqueatur, & planam viam non inueniat, & intelligat se languidum. De quibus & Apostolus dicit: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* Prodest enim iusto intelligere delictum suum, conscientiæque tormentum, & dicere cum Psalmista: *Conuersus sum in ærumna mea, dum* mihi *configitur spina.* hoc est illud Oseæ. *Sepiam viam tuam spinis*, &c. Theodoretus simplicissime intelligit uersum. Si itaque iustus, inquit, relicta sua via contrariam persequatur, tuque hoc cognito non argueris illius errorem, neque in pristinam viam reducere studueris, ille quidem alterius uiæ exitum se dignum inueniet, cum omnis pristinus labor frustra susceptus perierit, quia in alteram viam deflexit. contrarij autem sunt exitus, & vijs oppositis conuenientes. alterius quippe vita, alterius mors est: igitur necessario priorum laborum lucrum amittet in improbæ viæ lapsus exitium, &c. Offendiculum itaque vocat Theodoretus ipsum barathrum, in quod incidunt, qui deciuis, & spatiosæ viæ sectantur ductum. Quare *ponere offendiculum coram iusto* erit, in mentem reuocare exitium, quod manet errantes. ac si dicat. Ego quidem illum interius admonebo, ob oculos eius ponens miserum exitum flagitiosæ vitæ. Nihilominus nisi tu etiam admonueris, dabis pœnas ipsius præcipitij. Obserua peccatorem citius conuerti cum accedit doctoris, vel amici dehortatio interioribus conscientiæ stimulis, vel inspirationibus diuinis. Item nota, Ecclesiæ doctores esse vere cooperatores Dei in animarum ad ipsum reductione, vt loquitur Dionysius. quandoquidem obligantur suam adhibere operam admonendo illum exterius, quem Deus interius vrget. Tertio, quam sit Deo preciosa anima iusti. Siquidem nullum lapidem intactum relinquit, quo eam ad viam reducat vitæ. Diuus Gregorius sic versum hunc interpretatus est. Peccatori non redeunti, & contemnenti ponit Deus, vbi grauius impingat. peccatum quippe, quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, & causa peccati; aut peccatum est, & pœna peccati; aut peccatum simul, & causa, & pœna peccati. Ponere autem interpretatur permittere, non remouere. Fortasse *offendiculum ponere* est, illam peculiarem curam, & prouidentiam, quam erga iustum olim exercebat, deponere. de qua in Prouerbijs. *Non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.* Et iterum. *Iter impiorum quasi sepes spinarum, via iustorum absque offendiculo.* Et apud Iob. *Cum lapidibus regionum pactum tuum.* id est, inoffenso pede curres, ac si cum lapidibus inijsses fœdus, non erunt tibi molesti. Rabbi Dauid Chimhi ex sententia patris sui, sic interpretatur. Prosperari eum faciam in omnibus vijs suis in hoc sæculo, ita vt fructus bonorum operum, quibus debebat frui in futuro sæculo, comedat in præsenti; & sic non recordabuntur iustitiæ eius in futuro sæculo, idem scribit Rabbi Selomo. Obserua bona temporalia esse ruinæ occasiones, vt ibi: *veruntamen propter dolos posuisti eis*, id est, iuxta eos posuisti dolos, *deiecisti eos dum alleuarētur*, id est, in suū ipsorum fastum offendunt, & cadunt, qua exaltari se putant. Chaldæus vero sic habet. Eos qui iusti videri volunt, permittam in publicum peccatum labi, vt agnoscantur iniqui.

Prouerb.4. ℣.12. & cap.15. ℣.19. *Iob.5.℣.23.* *Hieronym. infra cap. 21.℣.15. Ier.6.℣.21.* *Psal.72. ℣.18.*

Offendiculū ponere est, in mentem illi reuocare exitium, quod manet errantes.

Exhortatio extetior cū interna inspiratione coniuncta cito conuertit peccatorem.

Non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit. Sic vocat opera bona ex ea dicendi ratione, qua iudicium vocant Hebræi, recedere a malo, & iustitiam, facere bonum. Sic Matthæus. *Ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.*

Quid iudicium quid iustitiam vocent Hebræi. *Matth. 6. ℣ 1.*

Si autem annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet, omnino viuet, securus erit a morte, *quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti.* Theodoretus. Duplicem lucratus es vitam, tibi, & illi. Gregorius. Vobis, & nobis parcitis, si a prauo opere cessatis. Vobis, & nobis parcimus, quando hoc, quod displicet, non tacemus.

XXI.

Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum. Scholiastes. Quoniam persistebat Propheta cunctabundus ob populi metum, etsi minatus erat illi pœnam silentij Dominus, rursum tamen illum educit in campum, timorem illi incutiens. vt scilicet ibi quasi diuinum tribunal, stipatores, & sedentem iudicem, intuens abijciat humanum timorem, conspectu iudicis maiore timore concepto, quasi clauum clauo. Polychronius. Quia adhuc inobediens erat, educitur iterum in campum quasi ad diuinum tribunal, vbi parabantur supplicia impijs. Theodoretus. Quies enim diuinarum rerum contemplationi apta est, cum mens libera ab externis curis, quæ eam huc illuc distrahunt, in seipsam conuersa accuratius potest diuina percipere, &c. Hæc autem quies fere in agro homini contingit, vbi vacantes a sæculi tumultibus liberius nos damus diuinarum rerum contemplationi. Notum est illud Oseæ. *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*, id est, suauia verba illi communicabo, loquar ad eius voluntatem.

XXII.

In campum educitur vates vel timore concutiendus, vel vt facilius contempletur Diuina.

Oseæ 2. ℣. 14.

Et surgens egressus sum in campum. Polychronius, & Scholiastes. Hoc fecit libenter, non enim tanquam

XXIII.

Polychr. & Scholiast.

quam inobediens non audierat, sed tanquam com- A munem naturæ circunferens passionem timoris. Theodoretus. Crebrius visionem assequitur, vt ad verbi ministerium studiosior reddatur.

Apollin. *Et ecce ibi gloria Domini.* Apollinaris, id est, paratum vidi iudicium. Facies Dei curru Cherubinorum vecta. *Stabat quasi gloria, quam uidi iuxta fluuium Chobar*: supra capitulo primo. *Et cecidi in faciem meam*: consternatus, & adorabundus.

XXIV. Spiritus virtutem animalem significat hic. *Et ingressus est in me spiritus* (animalis virtus, quæ mihi defecerat) *& statuit me super pedes meos*, labantes firmauit pedes, *& dixit ad me*: Tribuere videtur vires spiritui diuino, quia de eodem consequenter ait: *& dixit ad me*, & merito quidem quia speciali auxilio Dei vires corporeas, quas metus abstulerat, recuperauit.

Factis prophetare iubetur propheta *Ingredere, & includere in medio domus tuæ*: Ne redi ad fratres tuos, sed intra domum tuam absconde- B re. Apollinaris. Per res ipsas iubet fieri prophetiam; & ante declarare in se ipso Vatem, quod Hie rosolymis implendum erat. *Hieron.* Hieronymus. Quomodo Isaias discalciatus, & nudus trium annorum captiuitatem, & nuditatem nunciauit: ita tu clausus domo opere ipso propheta vicinam obsidionem vrbis.

XXV. *Et tu fili hominis*, audi, *ecce data*, posita, *sunt super te uincula, & ligabunt te in eis*. Pro, eis, Hebraismus. *Genes. 32. ℣. 10.* *In baculo meo transiui*, id est, baculo meo. iniecta tibi puta vincula a familiaribus, qui te amentem iudicantes vincient. Sustine patienter, *& non egredieris de medio eorum*, id est, non versaberis cum C Israelitis foris. Hieronymus. Ligatum dicit Ezechielem, vt repræsentaret circundata vrbe a Chaldæis neminem egredi potuisse foras. neque explicat a quibus nam ligatus fuerit. Chaldæus legit. Verbum meum super te sicut vinculum, &c. in vi- In visione ligatur propheta, non vinculis corporeis, ex Chaldæi sententia. sione ligatum, non reuera significans. Fauent illi sequentia, *linguam tuam adhærere faciam palato tuo*. nam Deo adscribitur silentium, & linguæ vinculum. quare par est, vt & compedes ipsi adscribantur non ferrei, sed diuini mandati. vt patet capite quarto, *Ecce circundedi te uinculis*, &c. Verum conuenientius est vt materialibus vinculis sit ligatus Propheta, vt rebus ipsis obsidionem, & captiuitatem portenderet. A quibus autem, & quorsum ligatus sit, facile est ex contextu inferre, nimirum a D familiaribus, & vicinis. nam vero simillimum est, Vatem ab illis iudicatum mentis inopem. Nam vt *Stultus si tacuerit, sapiens reputabitur*; sic sapiens mirabundus, & stupens amens reputari potest. Vidimus autem versu quinto Vatem septem dies mansisse eodem loco sedentem mirabundum, stupidum, attonitum, secum versantem diuina iudicia, &, vt credimus, quandoque mussitantem verba concisa, trunca, grandiaque significantem vultu demisso, fixo obtutu, manibus iam passis, iam complicatis, interdum compositis, totiusque corporis habitu, & gestu ignem diuinum, quo accensus erat, exterius manifestantem, neque enim potest capere breuitas cordis humani, exuberantiam diuini Spiritus, quin exæstuet quandoque; vnde alienatus a mente Vates merito videri posset. nam, vt ait Plato, quidam diuino beneficio sunt insani, vt prophetæ & Sibyllæ; & iterum, pulcherrimæ arti, quæ futura prædicit, hæc nomenclatura imposita est, cum sit omni sapientia sapientior, & sanior, quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Sed & apud Dei cultores etiam id nomen impositum est prophetis. dixit enim quidam dux de filio prophetarum. *Quid uenit insanus iste ad te?* Itaque vicini, & familiares Ezechielis eius gestus considerantes quasi amentem vinculis colligarunt. Quæ tamen vincula fuere aliorum prognostica, qualia illa Ieremiæ. *Fac tibi uincula, & catenas, & pone eas in collo tuo, & mittes eas ad Regem Edon*, &c.

Plato in Phædro. *4. Reg. 9. ℣. 11.* *Ierem. 27. ℣. 2.*

Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus. Septuaginta. Linguam tuam colligabo. indicat hæc phrasis, non solum præceptum silentij Prophetæ impositum fuisse, sed etiam ademptum linguæ vsum, consentientibus Hieronymo, Polychronio, & Theodoreto. Apollinaris & Theodoretus. Pedotribæ instar Dominus veluti athletam quendam Prophetam vngit, futuras illi calamitates, & molestias prædicens, quas ei exhibiturus est populus. Sustinere tamen iubet, atque silere quo ad ipsi loquendi facultatem concesserit. Polychronius. Cum quidem non vis eloqui verba mea, sed quiescere cum abundantia, explebo studium tuum; Ecce enim silentio te condemno, vt ne, si velis quidem, loqui possis; vt saltem hac ratione timorem deponas. Idem Polychronius. Si vincula ab hominibus accidissent, non sane ipse ob silentium ad silentium damnaretur. Perspicuum igitur quod omnia fiunt diuino permissu; vt intelligas Vatem melius esse cum libertate dicentem a multitudine affligi, quam domi sedentem violare diuina mandata, &c. Et considera Dei prouidentiam, pariter & iustitiam, qui silentio Prophetæ, & ipsius timorem & illorum puniat peruicaciam. Quare addit.

XXVI. Prophetæ tacenti silentij pœnam iniungit.

Nec quasi vir obiurgans (nec in virum obiurgantem) *quia domus exasperans est*. Quasi dicat, non vultis audire? non audietis igitur. Tale est illud Isaiæ. *Si non credideritis, non credatis*, vt ex Hebræo verti posse ibi latius docuimus. *Isa. 7. ℣. 9.*

Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum. Polychronius. Quasi probatio hæc erat: cum autem re ipsa didiceris, quam vtile sit meis obedire mandatis, tunc *aperiam os tuum*, &c. Nota, Deum dicendo, facere, loquendo, facere eloquentes: *sapientia aperit os mutorum, & linguas infantium facit disertas*. Cetera patent ex superioribus.

XXVII. Deus dicendo facit, loquendo facit eloquentes. *Sap. 10. ℣. 21.*

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Prophetatur obsidio, & pressura Ieruſalem non tantum verbis, ſed ſignis, & operibus.

ET tu fili hominis ſume tibi laterem, & pones eum coram te: & deſcribes in eo ciuitatem Ieruſalem.

II. Et ordinabis aduerſus eam obſidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam caſtra, & pones arietes in gyro.

III. Et tu ſume tibi ſartaginem ferream, & pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obſidionem, & circundabis eam: ſignum eſt domui Iſrael.

B

IV. Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo numero dierum, quibus dormies ſuper illud, & aſſumes iniquitatem eorum.

V. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Iſrael.

VI. Et cum compleueris hæc, dormies ſuper latus tuum dexterum ſecundo: & aßumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus. diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.

VII. Et ad obſidionem Ieruſalem conuertes faciem tuam, & brachium tuum erit extentum: & prophetabis aduerſus eam.

C

VIII. Ecce circundedi te vinculis: & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obſidionis tuæ.

IX. Et tu ſume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam: & mittes ea in vas vnum, & facies tibi panes numero dierum, quibus dormies ſuper latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud.

X. Cibus autem tuus, quo veſcèris, erit in pondere viginti ſtateres in die: a tempore vſque ad tempus comedes illud.

XI. Et aquam in menſura bibes, ſextam partem hin: a tempore vſque ad tempus bibes illud.

XII. Et quaſi ſubcinericium hordeaceum comedes illud: & ſtercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.

XIII. Et dixit Dominus: Sic comedent filij Iſrael panem ſuum pollutum inter Gentes, ad quas eijciam eos.

XIV. Et dixi: Ah ah ah, Domine Deus, ecce anima mea non eſt polluta, & morticinum, & laceratum a beſtijs non comedi ab infantia mea vſque nunc, & non eſt ingreſſa in os meum omnis caro immunda.

XV. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro ſtercoribus humanis: & facies panem tuum in eo.

XVI. Et dixit ad me: Fili hominis: Ecce ego conteram baculum panis in Ieruſalem: & comedent panem in pondere, & in ſolicitudine: & aquam in menſura, & in anguſtia bibent:

XVII. Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnuſquiſque ad fratrem ſuum: & contabeſcant in iniquitatibus ſuis.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS QVARTI.

I

ET tu fili hominis sume tibi laterem. A Instabat iam Vrbis obsidio, quæ sexto postea anno contigit, id est, anno decimonono Sedeciæ, cum Propheta iubetur eam vaticinari non tantum verbis, sed potissimum signis, & factis insolentibus, quæ admirationem excitarent, & fidem facerent etiam rebellibus, qualia sunt arte Geometrica delineare murum Hierusalem, & exercitum e regione castrametantem, machinasque admouentem contra munitiones, &c. Terribilia, ait Polychronius, præcipitur nunciare populo, ciuitatis euersionem, templi desolationem, & quæ inde e- B uentura erant mala.

4. Reg. 25.

Polychr.

Sume tibi laterem. Sic etiam verterunt Septuaginta, plinthon, id est, laterem. Symmachus, teste Hieronymo, plinthion posuit, id est, laterculum, vel abacum, in cuius puluere solent Geometræ lineas radio describere. atque id opus scenographiam ipsis vocari putat Hieronymus. additque ex hoc loco viros graues intulisse non esse absurdum, vt mathematicas disciplinas addiscant, qui sacram scripturam versant. Mimesim commisisse videtur Hieronymus. nam Ezechielis commentarius monstrabit non solum non absurdum esse legentibus Scripturam, vt matheſi instructi sint; sed etiam necessarium esse professoribus non mediocriter in illa C esse versatos. nam matheseos ignorantia inaccessum fecit Ezechielem per tot sæcula. Sed ad rem. Chaldæus pro latere vertit lapidem. Ceterum non exacte, sed paraphrastice. Etenim לבנה, lebana, a uerbo לבן, laban, quod est albicare, natum, significat laterem, qui in fornace coctus albescit, neque aliud significat in sacris literis: nam, vti habetur, in Exodo: *& sub pedibus eius tanquam opus lapidis Sapphirini*. lapidem pro latere posuit Hieronymus, quod esset splendidus, coloriſque sapphiri. alioqui later habetur in Hebræo, laterisque figuram habebat. erat nimirum propitiatorij aurei exemplar, quod scimus ad instar lateris fabricatum, vt capitulo primo late tractauimus. Laterem itaque parare sibi præcipitur Vates, non lapidem, in quo D non exarantur lineæ tam apte, quam in laterculi puluere, vt hoc loco notauit Rabbi Dauid Chimhi, dicens, ea de causa laterem, non lapidem electum; tum etiam quia vrbes ex lateribus ædificari solent, quarum primaria nunc delineabatur. Orig. later sunt ineruditæ animæ. Theodoretus. In latere fit descriptio propter incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam supra petram, sed super arenam. quare venerunt flumina, descendit pluuia, & flauerunt venti, & irruerunt in domum ipsorum, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

Necessariũ est ijs, qui sacras Scripturas versant, mathematicas disciplinas ad discere.

Exod. 24. ℣. 10.

Hieron.

Laterem nõ lapidem iubetur assumere propheta.

Origenes. Theodor.

Et ponet eum coram te: & describes in eo ciuitatem Ierusalem: stilo scilicet ferreo lineas ducens. Polychronius. Memorat exercitus multitudinem: copiæ quidem secundum ordinem militarem procedunt: hoc enim dicit, castra, id est, agmina militaria: adsunt ijs reliqui non modo armis instructi, sed etiam machinas afferentes, quibus demoliantur mœnia, quales sunt arietes. mirandum in modum indicat multitudinem obsidentium, vt ingentium malorum metu perculsos auertat a scelere.

Et ordinabis aduersus eam obsidionem. Id est, exercitum per gyrum obsidentem, per turmas suas, atque phalanges certis signis notabis. II.

Et ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Septuaginta. Hæc explicatius vertére. Et ædificabis super eam propugnacula, & circumiacies super eam vallum, & dabis super eam castra, & ordinabis machinas missilium in gyro. Chaldæus eodem fere modo. Aedificabis super eam machinam, & comportabis aduersus eam aggerem, & collocabis contra eam castra, & constitues contra ea m Duces per circuitum, &c. ergo per *munitiones*, auctore etiam Rabbi Munitiones. Dauid Chimhi, intelligimus turres ambulatorias, ita dictas, quia dissolutæ ab exercitu circunferri solebant, auctore Vitruuio: erant enim ex materia, al- Vitru. lib. tæ ad cubitos centum viginti, aliæ ad sexaginta, &c. 10. cap. 1 latæ cubitos viginti minimum, distinctæ in tabulata vicena, vel dena, & supra medium tecti fastigium eminebat turricula tabulatorum non minus quattuor: in quorum summo statuebantur scorpiones, catapultæ, balistæ, onagri, arietaria testudo, atque eius generis aliæ machinæ bellatrices, instrumentaque muralia. Meminit sæpius turrium obsidionaliũ Iosephus, atque hæc machina Hebraice di- Iosephus 6. de bello Iud. citur דיק, deicq, a uerbo דיק, diq quod est, cõminuere, cuius vsus fuit olim in oppugnatione Vrbis Hierusalem, *& obsederunt eam, & ædificauerunt contra eam munitiones in circuitu*. Hebraice דיקים, diqim: eandem repetit Ezechiel contra Tyrum a Babylonio adhibendam. *Et circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro*, &c. Aggerem appellant Hebręi סוללה, solelah a verbo סלל, salal, quod est, strauit, significatque terræ suggestæ cumulum, item lapidum, cæspitum, siluarum congestionem, & coaceruationem, qua fossæ & valles implentur, in qua acceptione vsurpari videtur in præsenti auctore Rabbi Dauid Chimhi, qui sic habet: comportabis aggerem. id est, implebis fossas, quæ circum mœnia sunt, terra; ita vt quasi e monte excedente mœnia impugnetur ciuitas, & propugnantes arceantur. nam in prima, eius vsus est apud Ieremiam. *Ecce munitiones* (סוללות, soleloth) *extructæ sunt aduersus ciuitatem, vt capiatur*. & iterum: *& ad munitiones, & ad gladium venientium, vt dimicent cum Chaldæis*. Vbi Septuaginta, ad domos, quæ destructæ sunt in Valla, & propugnacula ad pugnandum aduersus Chaldæos, &c. Valla posuerunt loco vocis Hebręæ, Soleloth, significare volentes machinas intra Vrbem extructas supra terræ cumulum congestum, &c. Quibus locis non significat aggerationem vallis, sed cumulum terræ in modum turris congestum, vnde displodebantur balistæ, & ceteræ machinæ bellatrices.

4. Reg. 25. ℣. 1. & Ier. 52. ℣. 4.

Ezech. 26. ℣. 8.

De aggere.

Ierc. 32. ℣. 24.

Ierc. 33. ℣. 4.

Aries Hebraice dicitur כר, car, a pascendo dictus, De ariete machina. quasi pascualis, vel a secando, quod pascua abscin- Deut. 32. dat. *Adipe arietum*, &c. & iterum. *Deducam eos quasi* ℣. 14. *agnos ad victimam, & quasi arietes cum hædis*. Signi- Ierc. 51. ficat etiam instrumentum bellicum, quo portæ ci- ℣. 40. uitatum, & muri diruuntur, fabricatum ad arietis similitudinem, vnde & nomen habet. Vsus est ea voce Ezechiel in præsenti, & capite vigesimoprimo. *Vt ponat arietes contra portas*. Significantur & hoc Ezech. 21. nomine Duces, Heroes. Quare hoc loco Chaldæus ℣. 22.

Duces

Duces legit pro arietibus, sed rectius est, vt machinas significet, & vsitatius. quomodo verterunt Septuaginta & Hieronymus. Quibus accedit Rabbi Dauid Chimhi dicens. כרים, carim, Rabbini nostri interpretantur principes, & duces exercitus. Pater autem meus dixit, hoc loco arietes ferreos significare. Porro arietum figuram descripsere Vitruuius, Ammianus Marcellinus, Vegetius: sed omnium apertius Iosephus. Immensa, inest materia malo nauis adsimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, arietis effigie fabricato, vnde nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia velut extrutina palis vndique fulta. retrorsus autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro mœnia percutit, &c. Hæc machina Aries dicta est, auctore Vegetio, quod habeat durissimam frontem, qua subruat muros, vel quod more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Eius inuentorem facit Plinius Epeum ad Troiam: sed ex præsenti testimonio Prophetæ constat, ingenium esse antiquissimum, quo Nabuchodonosor vsus est in oppugnatione Hierusalem, & Tyri.

Vitru. lib. 5. Archit. cap. 14.
Amm. Mar. lib. 21. subinitium.
Veget. lib. 4 de re milit.
Ioseph lib. 3. de bell. cap. 9.
Plin. lib. 7.

III. *Origen.* *Et tu sume tibi sartaginem ferream*, vel patellam ferream, *& pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem.* Origenes. Rationabile est, per sartaginem magnitudinem suppliciorum indicari, vel etiam secundum historiam, quia in sartagine Regis filios barbarus frixit. Polychronius. Sartago est inditium immanitatis hostium, atque ciues minime posse elabi significat. Theodoretus, Apollinaris. Dei formam continere iubetur, quapropter sartagine inter se, & Vrbem interiecta docetur, vt præsens Deus, & quæ contra Hierosolymam fierent, intuens omnia, nulla eos prouidentia dignetur, sed qua si muro quodam ferreo coërcitus neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicantes audire videatur. Hieronymus. Sartago ferrea, quę inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus fatigetur, &c. Necesse erat, vt contumaces Israelitæ, qui Dei clementia abusi fuerant, rebus ad voluntatem cadentibus, vice versa ab hostibus oppressi, eius misericordiam precibus implorarent. nam vexatio dare solet intellectum, & tum demum votorum, & precum locus est, cum spei nullus est. Verum hoc refugium miseris præclusum fore vaticinatur Propheta, obiecta inter se, atque delineatam in latere Vrbem ferrea sartagine, vel patella, qua significabatur chaos magnum, & quasi ferreum murum interiectum eos inter & Deum, cuius personam Vates gerebat. hoc est, Deum infensum nullatenus exauditurum obsessorum preces, & querimonias. Tale quid habemus in threnis. *Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.* hoc est, vt vertit Chaldæus: operuisti cœlos nubibus gloriæ tuæ ne transirent ad te orationes nostræ. Vtriusque translationis explicatior sententia est apud Isaiam. *Sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra abscondерunt faciem eius a vobis, ne axaudiret.* Hîc obserua quam atrocia extiterint Iudæorum crimina, cum Deum natura mitem, & clementem reddiderint inexorabilem. nam oportet vehementer esse lacessitum, si tot precibus non commouetur, qui vel vna lacrymula Ezechiæ, immo impijssimi Achabi ieiunio, vel demissione, tam facile flexus sit ad misericordiam. Secundo obserua Dei viscera tam esse blanda, & ad misericordiam prona, vt quo iustitiæ seueritatem exerceat, opus fuerit vel ferreo muro, vel atris nubibus interpositis inter gloriæ suæ tribunal, &

Polychr.
Theodor. Apollin.
Hieronymus, sartaginem ferream grandem iram Dei significare arbitratur.
Thren. 3. ℣. 44.
Isa. 59. ℣. 2.
Atrocia crimina Deum natura mitem inexorabilem reddunt.

A fontium ergastulum: ne scilicet audiret miserorum gemitus, videretve planctus. nam si talia resciisset, dolore cordis tangeretur vehementi, protinusque exclamasset pater clementissimus, vt olim. *Quomodo dabo te Ephraim, protegam te*, potius, *Israel? quomodo dabo te, sicut Adama, ponam te vt Seboim? conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. non faciam furorem iræ meæ, non conuertar*, non patiar me abduci a solita clementia, *vt dispердam Ephraim, quoniam Deus ego*; qui possim continere iram, & non homo e furore ebrius, *in medio tui sanctus*, a vobis hucusque suspectus, & cultus, *& non ingrediar ciuitatem*: non ergo decet me ciuitatem Sichem Idolorum sentinam ingredi, quandoquidem decreui eius ciues seruare. Sustinet enim
B Deus personam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea, quæ plectere recusat. Atque hoc factum misericordiæ est, & iustitiæ signum. nam ideo renuit aspicere iniquos, quod sciat suam iustitiam sceleribus irritandam, & aduersus eos animaduersurum seuere. Illud vero opus est iustitiæ, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias, & verum misericordiæ indicium. Videlicet quoniam tanta est eius pietas, vt auditis gemitibus miserorum non possit non misereri, & parcere. oculos auertit, clauditque aures, ferreo interstitio interiecto, ne flecti cogatur ad miserendum cum plectere oporteat. Hoc igitur portendit sartago ferrea.

Osee. 11. ℣. 8.

Dei iustitia misericordia permista est.

Sed cur potissimum sartaginem eleuare iubetur Vates potius quam tabellam, aut laterem alium?
C an vt ostendat omnem multitudinem breui frangendam, atque redigendam ad nihilum, vt Hieronymus innuit? an potius igni comburendam ciuitatem, ac tanquam in olla tradendam igni, vt sensit Scholiastes? an quia sartagine cruciatus immanes significantur? vt Origenes ex Ieremia auctor est. *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit Rex Babylonis in igne.* & iterum: *iussit Rex ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine.* quasi hoc facto non tantum intercluſum esse aditum misericordiæ indicetur, sed etiam torquendos esse obsessos ab hostibus crudelissime. Quod Ieremias sub specie ollæ accensæ indicauerat. an vt significaret Israelitarum corda ferro duriora, & fuligine turpiora, quod Rabbi Dauid commentus est?

Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ per pessuri erant *Hierony.* *Scholiast.* *Origen.* *Ierem. 29. ℣. 22.* *2. Macab. 7. ℣. 5.* *Ier. 1. ℣. 13.*

D An simplicior est Prophetæ sententia, obijcereque sibi præcipitur patellam, aut sartaginem, parabile scilicet instrumentum, quod ad manum erat domi? nam homini vinculis detento vagari non licebat, vt architectum accîret, vel Geometram, quorum opera vrbis obsidionem ad viuum repræsentaret; sed domestica supellectile vsus est ad id præstandum, quam potuit significanter. Sed hæc historia est, illa, veritas significata.

Et obfirmabis faciem tuam ad eam Hebraice: stabilies, defiges, quod est seueritatis signum, gestusque Iudicis constantis in decreto, qui nullius auctoritate, precibus, aut fletibus commoueatur ad veniam. Similis dicendi ratio exstat in Prouerbijs. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus*
E *est, corrigit viam suam.* id est. Impius non mutat vultum, non commouetur omnipotentis castigatione, non erubescit. Huic oppositum est, vultum mutare. *Vultusque illius*, Annæ, *non sunt amplius in diuersa mutati.* hoc est, non erubuit amplius, conseruauit perpetuam faciei serenitatem, & lucem. Atque ita in præsenti vultus obfirmatus, est obtutus fixus, immobilis sententiæ signum, qui scilicet non annuat deprecanti. Potest etiam obfirmatio vultus significare indignationem gestu alio detectam,

Obfirmare vultum idem est ac seuero & implacabili vultu aspicere. *Prouer. 21. ℣. 29.*

1. Reg. 1. ℣. 18.

scili-

ſcilicet vultu toruo ad humerum verſo, vt obfirmare non ſit defigere obtutum, ſed conuertere læuorſum faciem indignabundam, & minacem, vt in pſalmo. *Oculi Domini ſuper iuſtos*, id eſt, facies recta, & explicata. *Vultus autem Domini ſuper facientes mala*. & in Leuitico. *Obſirmabo faciem meam contra animam illius*, &c. Atque ita intellexit Rabbi Dauid, atque Polychronius. Vt non videaris, inquit, reſpicere ciuitatem.

Pſal. 33. ℣. 16. & 17. *Leuitic. 17. ℣. 10.* *R. Dauid.* *Polychr.*

Et erit in obſidionem, & circundabis eam: Signum eſt domui Iſrael. hoc eſt, figuratam Vrbem ſepiens, ſignificabis veram Ieruſalem concludendam ab hoſtibus veraciter. Scholiaſtes. Doctrina ſint audientibus, quæ fiunt.

Scholiaſt.

IV. *Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo numero dierum, quibus dormies ſuper illud & aſſumes iniquitatem eorum.*

V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Iſraël*. In codicibus non paucis Septuaginta interpretum, vbi nos legimus verſu quarto, numero dierum, additur, quinquaginta & centum, &c. quo modo legit Theodoretus, atque Biblia Græca correcta Sixti V. In alijs vero codicibus Græcis deſunt: deſunt & in Complutenſi. In Verſu autem quinto, vbi nos legimus: trecentos nonaginta; multi Græci codices habent: nonaginta & centum. quo modo legit Theodoretus. Alij vero trecentos nonaginta, vt Complutenſis. Scholiaſtes Bibliorum Sixti eandem lectionem tribuit Polychronio. fortaſſe in Codice Polychronij ita emendatum reperit. nam Polychronius interpretatur centum nonaginta annos confectos ex centum quinquaginta Iſraël, & quadraginta Iuda, quomodo legit, & explanat etiam Theodoretus. Addit quidem Polychronius. Alia editio habet centum nonaginta dies. ſed non propterea legit ipſe trecentos nonaginta, ſed centum quinquaginta, in ſuperiori ſcilicet numero. Origenes ſic habet (de manuſcripto codice Vaticano loquor) Non ignoramus quædam exemplaria, habere centum quinquaginta dies, alia vero centum nonaginta, & plura quidem centum nonaginta dies. Sed conſideratis ceteris editionibus, inuenimus eſſe trecentos nonaginta dies. Hieronymus. Satis miror cur vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant, & in quibuſdam ſcriptum ſit, centum quinquaginta; cum perſpicue & Hebraicum, & Aquyla, Symmachusque, & Theodotio trecentos nonaginta annos teneant: & apud ipſos Septuaginta (qui tamen non ſunt ſcriptorum vitio depraua ti) idem numerus reperiatur, &c. Mira lectionum varietas: ſed aliam adhuc reperi apud Theodoretum ſuper primum Oſeæ, ſcilicet trecentos quinquaginta dies, vt dicetur in quæſtione vltima Commentarij. Verum vulgati Codices noſtri conſtanter legunt trecentos nonaginta cum Hebraicis: quam lectionem ſequimur, vt par eſt, & interpretabimur infra in Commentario capitis huius.

Variæ lectiones de numero dierum. *Septuaginta Inter.* *Theodor.*

Origen.

Hierony.

Theodor. ſuper Oſeæ. 1.

Et tu dormies, vel iacebis, decumbes: שכב, ſacab, enim hoc ſignificat, vt in Commentario dicemus.

Super latus ſiniſtrum. Quod Iſraël habitaret ad ſiniſtrum reſpectu Iudæ, in ſiniſtro latere Prophetæ, qui Dei ſuſtinet vices, collocatur, de qua re infra dicturi ſumus fuſius.

Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus graue portatur.

Et pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo. Hoc eſt, peccata, quæ patrarunt Iſraëlitæ ſocij Iuda, & ciues Ieruſalem, vt plenius tractabimus quæſtione ſecunda Commentarij Notabili octauo: vel potius annos peccatorum, *pones*, id eſt: quaſi onus tibi impoſuiſſes, non ſecus grauaberis pœna, quam eorum gratia ſuſtinebis, decubitu ſcilicet dierum trecentorum nonaginta. apud Iſaiam eſt eadem phraſis. *Et poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum*, & iterum. *Ipſe peccata multorum tulit*, hoc eſt, luit pœnas multorum, id eſt, omnium peccatis debitas: ipſe ſibi impoſuit onus hoc, id eſt, ſponte ſuſcepit.

Iſa. 53. ℣. 6. & 12.

Numero dierum, quibus dormies ſuper illud. ſecundum numerum dierum, ſic enim vertere Septuaginta, tot dies eorum nomine iacebis catenis grauatus, quot annis illi deliquerunt. Hanc phraſim verſu quinto apertius expreſſit, atque verſu ſexto dicens. *Diem pro anno dedi tibi:*

Et aſſumes iniquitatem eorum. Hoc eſt, ſuſtinebis, lues pœnas eorum peccatis debitas. Explicabimus plenius hanc phraſim quæſtione ſecunda Notabili ſexto.

Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum. Hebraice & Græce, in numerum dierum, id eſt, confero annos peccatorum in dies decubitus tui, atque adeo ſupplicij eorum, & obſidionis Vrbis, *trecentos nonaginta dies*, qui reſpondent trecentis nonaginta diebus ſecundæ obſidionis; atque trecentis nonaginta annis peccatorum, quibus Dei legem tranſgreſſi ſunt, & Vrbem ſanctam polluerunt. De horum dierum, & annorum numero ſatis in Commentario quæſtione ſecunda tractabimus infra.

VI. *Et cum compleueris hæc*, mandata, quæ tibi iniungo, *dormies ſuper latus tuum dexterum ſecundo: & aſſumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus*. Eadem ratione, qua Samaria, vel Iſraëlitæ inde oriundi, tametſi Iudæ aggregati in latere ſiniſtro ponuntur; debet Iuda in dextro collocari, vt ſuo loco dicemus.

Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Non caret tanta repetitio myſterio: quod videtur attigiſſe Scholiaſtes. Quoniam, inquit, non ſolum peccabant Iudæi, ſed querebantur ſe iniuſte puniri, propterea docet Deus per ea, quæ Vates agit, non modo illos non iniuſte puniri, ſed etiam quanta ſit ſuæ clementiæ magnitudo: vnumquenque enim diem dormitionis pro annuo tempore numerat. Itaque poſt deſcripta mala, quæ ventura erant Ieroſolymis, ijs verbis monſtrat illis ſuam clementiam. Polychronius. Non modo de quadraginta diebus id dicit, ſed etiam de centum quinquaginta. Obſerua Polychronium, conſtanter legiſſe, centum quinquaginta. Sed hîc conſideranda venit Dei noſtri clementia, qui anni integri errata, id eſt, trecentorum quinquaginta quattuor dierum, vnius diei ſupplicio compenſat. quam pie illud promiſſum eſt, & quam fideliter præſtitum in pſalmo. Qui ſi inique aliquid geſſerit caſtigabo eum in virga virorum, & in flagellis filiorum homi num. non inquam virga Dei, manuve robuſta, ſed virga humana, fragili, inualida manu, & flagello blando, nempe filiorum Adam. apud Lucam miſcuit Samaritanus oleum cum vino, vt vulneribus mederetur pene interempti Hieroſolymitani.

Dei punitio miſericordia interueniente iuſtificatur in ſemetipſa. *Scholiaſt.*

Polychr.

Pſal. 88.

Lucæ. 10.

VII. *Et ad obſidionem Ieruſalem conuertes faciem tuam*. Hebraice firmabis, ſtabilies, de qua phraſi ſupra verſu tertio. præcipitur in decubitu faciem conuertere ad Vrbem, quam ab hoſtibus obſeſſam in latere deli neauerat, vt intelligeretur in quem finem tenderent illa vincula, oppreſſio, & fames: videlicet portentum eſſe obſidionis arctiſſimæ Vrbis.

Et brachium tuum erit extentum. Rabbi Dauid vertit nudatum, habitumque pugnantis eſſe vult ex illo Iſaiæ. Nudauit Dominus brachiũ ſuum, &c.

Iſa. 52.

quaſi

quasi dicat, brachium tuum nudatum ostendes, acsi velles acriter fortiterque pugnare. Exertum legunt manuscripta quædam exemplaria, atque Hieronymus in codice ita quoque interpretatur. Præparatione, inquit, vultus opus est, ac robore, & confirmatione exerti brachij, atque nudati, vt non solum voce, sed & gestu, & habitu prophetantis vrbis obsidio demonstretur. exertum brachium est detectum, & nudatum. nam hæc significat verbum

Isa. 52. ℣. 10. חשף, chasaph, quo etiam vsus est Isaias. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium.* id est, exeruit illud, nudauit, retexit, vt ab omnibus cerni posset. quare sequitur. *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* Parare, posuit vulgatus pro expedire, quod idem valet: sicut ibi.

Parare idem est quod expedire.

Lucæ. 2. ℣. 31. *Quod parasti ante faciem omnium populorum.* vbi allusio fit sine dubio ad Isaiæ prædictum locum. Verum Biblia Vaticana Sixti, & Clementis Pontificum auctoritate correcta legunt, *extentum.* Septuaginta, obfirmatum, quod idem fere sonat. Atque hanc existimamus lectionem magis germanam, quam etiam admittit verbum Hebraicum. nam perinde est brachium extendi, atque nudari, si quis aduertat olim non fuisse in vsu viris tunicas manicatas, sed quæ per medium orificium capiti insertæ in pectus, & dorsum subinde demissæ, baltheoque præcinctæ vix summa tegerent brachia: secus fœminis ob decorem datum. nam oblongas, atque prolixas vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope in digitos gestabant vestes, quas viros induere probrosum erat. Vnde Virgilius eas criminatur.

Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu.

Virgil. Ennius. *Et tunicæ manicas, & habent redimicula mithræ.* atque Ennius Carthaginensium tunicatam iuuentutem non sine probro memorat. atque Publius Africanus Publio Sulpicio Gallo id inter alia probra dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Vide Gellium. ergo bene interpretatur Theodoretus. Brachij confirmatio, disciplinam, quæ adhibetur, significat. Vnde est illud Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta, & populus non est conuersus ad percutientem se*, &c.

Publi. Afric. *Gellius. lib. 7. c. 12.* *Isa. 5. ℣. 25. & cap. 9. ℣. 13.*

Et prophetabis aduersus eam. Non verbis, erat enim mutus, sed factis: se ipso scilicet referens Deum oppugnantem Ierusalem, vt diximus.

VIII. *Ecce circundedi te vinculis.* Feci vt familiares tui te vinculis constringant quasi amentem. Sustine æquo animo, & decumbe super altero latere, *donec impleas dies obsidionis tuæ*, quibus clausus teneberis in parabolam obsidionis Vrbis.

IX. *Hierony.* *Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam.* Hieronymus. Iubetur Propheta famem futuram, & inopiam populi Israël opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non quæruntur ciborum diuersitates, & delitiæ, sed quomodo venter impleatur: sic nunc Propheta, frumentum, hordeum, fabam, lentem & milium, auenamque mittit in vnum vas, facit trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedat. Quam nos interpretati sumus viciam, pro qua in Hebræo dicitur כסמים, cusmim, Septuaginta, Theodotioque posuerunt ὄλυραν, olyran, quam alij auenam, alij secalem putant. Aquylæ autem prima editio, & Symmachus ζέας, zeas, siue ζείας, zias, interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italiæ Pannoniæque sermone, spicam, speltamque dicimus &c. *In vas vnum.* Septuaginta addidere, fictile, vt morem gentis indicarent. Solebant enim panes singulis diebus coquere pro familiæ ratione, atque adeo eos subigere breuiore vase, fictili scilicet concha, quem morem hodie seruant Agareni omnes, & Mauritani Hebræis vt lingua, ita etiam habitu, & ritibus admodum similes.

Et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud. Videtur de sinistro latere tantummodo loqui, quandoquidem dierum trecentorum nonaginta meminit, non item quadraginta. Ceterum de vtroque intellectum voluisse constat. neque enim quadraginta diebus postremis ieiunare debuisset, aut posset Vates: numerat autem priores dies, quod plures essent, & fere vniuersa summa. Præterea quia, in ipsius obsidionis postremis diebus etiam illi rustici panes, & immundi erant defecturi, vt in fine capitis dicitur. *Deficientibus pane, & aqua*, &c. de qua re nos infra in extremo Commentarij.

X. De sicio non nulla.

Cibus autem tuus, quo vescéris, erit in pondere uiginti stateres in die. Hieronymus. Siclus, id est, stater habet drachmas quattuor: drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt: ita vt vnus panis decem vncias habere dicatur, quo trahitur magis anima, quam sustentatur. Idem fere scribit de sicio Iosephus: comparat enim illum Attico tetradrachmo. At vero Polychronius, & Theodoretus sic habent. Viginti enim sicli tres vncias efficiunt, & paulo amplius, vt aiunt, qui pondera hæc, & mensuras accurate persequuntur: de quibus fusius differemus in Commentario, de ponderibus & mensuris.

Ioseph. 10. anti. cap. 9. Polychr. et Theod.

A tempore vsque ad tempus comedes illud. Hieronymus. A vespere vsque ad vesperam significat. licet quidam ab anno vsque ad annum intelligi putent. quibus verbis taxat Apollinarem, qui sic interpretatus est, teste Scholiaste nostro manuscripto, qui ita habet. A tempore vsque ad tempus, ab anno vsque ad annum vult Apollinarius: Polychronius vero. A vespera vsque ad vesperam. Hæc ille. Alij Neoterici explicari posse putant, a mane ad meridiem, & a meridie ad vesperam. quasi dixisset, a tempore prandij ad tempus cænæ. Verum repugnat illis textus ipse: *Cibus*, inquit. *quo uescéris erit in pondere uiginti stateres in die.* Quod ergo sequitur. *A tempore usque ad tempus*, idem significare necesse est. at illi oppositum indicant, scilicet quadraginta stateres in die, singulis prandijs viginti.

Hieron. Dura ieiunij forma.

XI. Hieronymi & aliorum sententiæ de mensura hin.

Et aquam in mensura bibes sextam partem hin. Hieronymus. Sterilitatem cibi aquæ auget sterilitas: sextam enim partem mensuræ Hebraicæ, quæ appellatur hin, iubetur per singulos dies bibere. Porro hin duos choas Atticos facit, quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos. ita vt hin mensura sit Iudaici sextarij, nostrique castrensis; cuius sexta pars facit tertiam partem sextarij Italici. qui cibus, & potus iuxta inclytum oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Adde quod Isaias habet. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem.* Idem scribit de hin Iosephus. Hin mensura Hebræorum antiqua, choas Atticos recipit duos. Sed de ea nos in prædicto Commentario latius differemus.

Isaiæ. 30. ℣. 20. *Ioseph. Anti. 3. c. 10.*

XII. *Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud.* Apollinaris: Significat & lignorum, & fruticum inopiam, quod nil importatum haberent. In originali non est particula, quasi, sed a Septuaginta addita est, quos imitatus est Hieronymus inuitatus a contextu. Sed Neoterici volunt legere secundum Hebræum codicem, *Subcinericium hordeaceum*: putantque additos eiusmodi panes illis prioribus. Ceterum falluntur egregie: quia pronomen (illud) satis indicat referri aliquid antecedens. redundaretque

que omnino si nouus cibus commemoraretur. satis A enim esset dicere. *Subcinericium hordeaceum comedes*. Sensus ergo versus est. Comedes prædictos panes non coctos in clibano, vt solent parari delicatiores, sed sub cinere, vt moris est, rusticos & hordeaceos facere. Hoc facto putant quidam significari festinationem, & instantiam hostium, secundum illud Exodi. *Fecerunt subcinericios panes: neque enim poterant fermentari, cogentibus Aegyptijs exire*. Verum ego existimo, instantiam potius famis significari ea forma coquendi panes, vt patet in Genesi. *Festinauit Abraham, in tabernaculum ad Saram, dixitque ei. Accelera, tria sata similæ commisce, & fac subcinericios, &c.* Vt scilicet statim succurreret fami hospitum. & iterum. *Veruntamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium* B *panem*. Premebatur enim Elias graui fame. Significatur etiam ipsorum leguminum vitium, ex quibus confectus panis, si parum duruerit, comedi non potest. quare necesse est recentem manducari, atque adeo ad horam prandij sub cinere coqui.

Subcinericius panis significat hostium festinationem & instantiam. *Exod.* 12. ℣.

Genes. 18. ℣.6.

3. *Reg.* 17. ℣.13.

Et stercore, quod egreditur de homine, operies illud. Hebraice est, coques. Sed non est quod iuniores Vulgatum incusent. nam idem prorsus est in hoc facto coquere, & operire. Scimus enim stercus siccum boum a rusticis adhiberi solitum igni pro nutrimento cum lignis carent. qua quidem materia panis subcinericius & operitur, & coquitur. Septuaginta ideo verterunt. Abscondes ea. Vt ergo significaretur etiam stercora boum defutura in obsidione Ierusalem, præcipitur Vates panes operire, vel coque- C re sub prunis factis ex humano fimo.

Operitur hoc est coquitur panis huc fimo.

In oculis eorum. Id est, ipsis cernentibus hæc omnia facies. Vide quam longe sit a visione imaginaria præsens mandatum: palam & coram testibus hoc stratagema peragi iubet Deus, quo circunstantes rei nouitatem admirati rogent causam, & discant impendentem cladem.

XIII.

Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter Gentes ad quas eijciam eos. Pollutum panem interpretatur Apollinaris & Theodoretus, qui non secundum legis ritus esset factus. Sic enim habent. Necesse erat, cum essent inter alienigenas permisti captiui, non ex legibus vitam agere, sed multas ad leges Iudaicas violandas occasiones capere ex consortio. Polychronius sic habet. Hoc est turba- D tum, quippe non purum. Existimant quidam panem ex varijs feminibus confiatum, esse lege vetitum, atque ideo appellari pollutum, seu immundum. quod colligunt ex eo loco Leuitici. *Agrum tuum non seres diuerso semine, &c.* Ideo enim hoc prohibetur, ne commista nascantur grana, quæ impuram farinam reddant. Ceterum si hæc esset immunditia, commutata fuisset materia panum ad Prophetæ religiosi iustam querimoniam: quod non est factum. Ergo immunditiam contracturos panes dicendum est ex stercore humano, quod per se immundum est, & in lege abominabile. Vnde in Deuteronomio præceptum legimus. *Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ gerens paxillum in baltheo, cumque sederis fodies per* E *circuitum, & egesta humo operies, quo releuatus es. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos. Et sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne deseruat te*. Hîc notandum est, pœnam exacte respondere culpæ qualitati, scilicet idololatriæ, qua coluntur idola, id est, sordes, sic enim appellantur in sacris literis. *Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus*. Et iterum. *Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum, ac sordes abominationi habebis, quia anathema est*. Idem alibi repetitur.

Panis pollutus, hoc est non secundum legem factus. *Appollin. Theodor. Polychr.*

Leuit. 19. ℣.19.

Sordes, hoc est Idolorum cultus sordibus panis punitur. *Deut.* 32. ℣. 5. & cap. 7. ℣. 16.

Inter Gentes ad quas eijciam eos. Septuaginta. Sic comedent filij Israël immunda in gentibus. Hebraice autem legitur sicut in Latinis codicibus. Verbum autem דחה, dachah, pro quo Hieronymus vertit, *eijciam*, proprie significat impellere, compellere. vt patet in Psalmo. *Eleuans allisisti me*. vel impellendo impulisti me. & iterum. *Et Angelus Domini persequens eos*, vel impellens eos. & apud Ieremiam. *Impellentur, & corruent, &c.* Idem significat hoc loco. nam in præsenti non est sermo de dispersione Israëlis, sed potius de eius congregatione, quasi gregis in Vrbem ad victimam. Vnde sensus erit: Inter gentes, inter quas compellam eos, congregabo eos. Atque ita respondent hæc præcedentibus, in quibus sermo creber habitus est, de obsidione Ierusalem, atque sequentibus, in versu decimo sexto. *Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem*. qui secus versum hunc acceperunt, scilicet de dispersione Israëlis in gentibus, laborant satis, vt contextum sequantur prophetiæ, & forte non cum emolumento.

Eijciuntur hoc est quasi grex coguntur in media Ierusalem immolandi a gentibus. *Psal.* 101. ℣.11. *Ps.* 34. ℣.6. *Ierem.* 23. ℣.12.

XIV.

Et dixi: ah, ah, ah, Domine Deus ecce anima mea non est polluta. Aquylam secutus est Hieronymus in interpretatione particulæ Hebraicæ אהה, ahah, pro qua Symmachus, & Septuaginta posuere μηδαμῶς, medamos, id est, nequaquam. Theodotio vero, o Domine Deus. Est apud Hebræos interiectio vnica dolentis, auersantis, & deprecantis, qua vsus est Ieremias. *Ah, ah, ah Domine Deus*. Et iterum. *Ah, ah, ah Domine Deus: Prophetæ dicunt eis, &c.* Et Ezechiel. *Ah Domine Deus, ipsi dicunt de me*. Sed cur Symmachus, quem sequitur Hieronymus, tres particulas posuit? In promptu ratio est, quia illa interiectio tres literas habet. & si singulis subijcias puncta, totidem facies interiectiones, hoc modo אהה, ah, ah, ah. Hoc videtur feciſſe Symmachus. & ideo triplici detestatione, vt loquitur Hieronymus, particulam vnicam reddidit, quibus vehementius indicatur dolor animi, & affectus auersantis. Ergo significat Propheta cum sensu animi, grauissimum esse, quod iubebatur, quippe contra munditiam legis, quam ipse ab infantia sua sancte coluisset. Tale est illud Petri. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*. deprecatusque Dominum exauditur, temperata sententiæ austeritate mitiore mandato.

Ah. Interiectio dolentis auersantis & deprecantis est, triplicata vehementem affectum significat. *Iere.* 1. ℣.6. & cap. 14. ℣.13. *Ezech.* 20. ℣.49.

Actor. 10 ℣.14.

Et morticinum, & laceratum a bestijs non comedi. Prohibentur ista duo in Leuitico. *Morticinum, & captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis*. Contrahebatur autem immunditia huiusmodi escis, quod essent partes animalium necatorum absque effusione sanguinis. morticinum est, vt ait Hieronymus, in quo moritur anima: nam sanguis anima dicitur, quippe animæ vehiculum: propterea immundum æstimatur in lege: eademque ratione laceratum a bestia.

Abominabilia sunt hæc, quia mortuam animã significant, teste Hieronymo. *Leuit.* 22. ℣.8.

XV.

Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis. Hieronymus. Quod autem pro humano stercore boum conceditur fimus, leuiora significantur mala. Nota. Bonus Dominus est, & qui supplicum precibus facile flectatur. Videt Amos Propheta locustam agros vastantem, supplicat Domino. *Domine Deus propitius esto, obsecro. Assertus est Dominus super hoc. Non erit, dixit Dominus*. Deinde audit Deum nimijs æstibus adurere

Facillime Deus Clemens suorũ precibus acquiescit. *Amos* 7. ℣.2.

velle segetes. Et dicit. *Domine Deus quiesce obsecro,* A &c. *misertus est Dominus super hoc, &c.*

Deus non patitur suos diutius in oratione affligi.

Secundo obserua, Dominum potius temperare voluisse sententiæ seueritatem, quam innocentem seruum contristare. nouerat hoc eius ingenium Iosue, cum pronus in terra orationem producebat vsque ad vesperam deprecans pro populo Israël. Ad quem Dominus, *surge, cur taces pronus in terra?* quasi dicat, ne mihi sis molestus: grauor enim nimium videns te tandiu defatigari: peperci populo, dummodo sceleris auctor plectatur. Idem stratagema animaduerte in Moyse, in Elia, in Elisæo, cum preces fundebant; nec minus felicem fructum afflictionis sponte susceptæ.

Iosue 7. ℣.10.

XVI. Baculus significat substantiam vel sustentationem.

Et dixit ad me: Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem. Baculus substantiam, sustentationem ve B significat hoc loco: nam vtrunque valet vox מטה, mateh, Septuaginta vertere firmamentum. Simili modo Symmachus, & Theodotio. Chaldæus sustentaculum: nec sensus est, quem quidam putarunt: tollam panis nutrimentum & substantiam, sed tollam panem nutrientem: nam Hebræa phrasi sustentatio panis, est panis sustentans. Epitheton itaque perpetuum panis istud est, panis sustentans. vt in Psalmo. *Et panis cor hominis confirmet.* Et iterum. *Et omne firmamentum panis contriuit.* Et tertio. *Erit firmamentum in terra in summis montium*, id est, frumentum, quod sustentat. Habet & aliud epitheton panis affine priori, scilicet משען, masghan. quasi dicat sustentaculum, sulcrum, id cui innitimur, & fidimus. apud Isaiam. C *Auferet omne robur panis, & omne robur aquæ.* Et vide quam belle hæc nomina conueniant sacro pani Eucharistico, &c. & præsens sententia miseris Hæreticis quadret.

Panis epitheton, est sustentans & sustentaculum, seu sulcimentum.

Psal. 103. ℣.15.

Psal. 104. ℣.16.

Psal.71.℣. 16.

Isa.3.℣. 1.

XVII. *Polychron.*

Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnusquisque ad fratrem suum. Polychronius. Vir ad fratrem suum, id est, omnes simul: cum nullus alteri opem ferre queat: nam vna, communisque calamitas concludet vniuersos. Chaldæus. Interibit vir & frater eius. vel. Vnusquisque apud fratrem suum cadet præ fame, ad quem scilicet se receperat mendicaturus panis fragmentum. nam, vt bene notat Hieronymus, naturæ hominum est, vt prementibus malis, & angustiarum pondere in proximo magis, quam in se habeant fiduciam. Tale est illud Isaiæ: qui postquam dixit. *Dominus exercituum auferet a Ierusalem omne robur panis.* subdit. *Et irruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum.* Et rursus: *Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui: Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens: Non sum medicus, & in domo mea non est panis neque vestimentum; nolite constituere me principem populi:* quasi dicat. Eo miseriæ deuentum est, vt frater non dedignetur (quod alioqui molestissimum esse solet) fratri suo deferre principatum, neque vero fratri aliunde aduentanti cum honore, sed educato in domo paterna secum, id est, nihilo se excellentiori, eo tantum quod frater honestum habeat pallium, persuadebit sibi ille alter, panes quoque, & annonam apud se absconsam habere. Ille vero contra tergiuersabitur, dicens. Desperata res est, quorsum creatis ducem, nisi prænoscatis esse medicum, & ditissimum: pesti furenti primum, atque fami prouidendum erat; postea ciuium paci consulendum. Ego vero nec medicus sum, neque frumentum habeo: non sum ergo aptus regno. Ex hac parabola Isaiæ colligimus, quid sibi velit illa sententia: *corruat vnusquisque ad proximum suum.* scilicet, ad ædes diuitum, pauperes, premente fame, congregatos, dum panem expectant, pestis veneno interiora pascente, ruituros. Idem fere est quod sequitur.

Hieronym. Prementibus malis in proximo magis, quam in se solent homines habere fiduciam. *Isa. 3.℣. 1. 5. & 6.*

Et contabescant in iniquitatibus suis. Hoc est, secun dum iniquitatum suarum meritum, vel in ipsis iniquitatibus obstinati, fame vrente extenuentur, marcescant, & conficiantur: pesteque confecti putrescant, corrumpantur, & fœteant: nam hæc omnia amplectitur vtrunque verbum, Hebraicum scilicet מקק, maqaq, &, tabesco, Latinum.

Obstinationis pœna.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS PRIMA.

DE DIEBVS TRECENTIS NONAGINTA, QVIBVS dormire ſuper latus ſuum præcipitur Vates.

CIRCA verſum quartum, quintum, & ſextum in quibus legimus Vati iniunctum, vt ſuper latus ſiniſtrum dormiret dies trecentos nonaginta, ob iniquitates domus Iſraël, deinde ſuper latus dextrum dies quadraginta, ob iniquitates domus Iuda; duo potiſſimum ſe offerunt examinanda. Primum, vtrum anni iniquitatis intelligendi ſint, quibus in peccatis perſeuerauit Iſraël vel Iuda, an potius quibus pœnas dederunt admiſſorum criminum. Secundum, an eiuſmodi decubitum reuera expleuerit Propheta, an potius per viſum illum ſpectauerit.

DE ANNIS INIQVITATIS Iuda.

De difficultate huius quæſtionis.

PRIOREM quæſtionem de annis iniquitatum domus Iſraël & Iudæ, ſignificatis in diebus decubitus Vatis, difficilem inter alia reddidit ambiguitas nominis עון, ghauon, iniquitas, quod tam pro culpa vſurpari ſolet in ſacris literis, quam pro pœna. Vnde factum eſt, vt huius capitis interpretes in duas factiones diuiſi ſint: alijs referentibus eos annos ad tempus præuaricationis vtriuſque domus, alijs autem ad tempus ſupplicij. Acceſſit varia acceptio nominum Iſraël & Iuda: quibus iam duo regna diuiſa, iam regnum vniuerſum, iam regnum Iuda, iam denique domus regia ſignificari ſolet. Contulit & ſymbolum augendæ difficultati numerorum varietas in annis decubitus Vatis, codicumque maxime Græcorum, quibus ſuperiora ſæcula ante Hieronymi æditionem vſa ſunt, diuerſa lectio, vt vidimus in explanatione textus. Præterea Chronologorum diſcrepantia in computandis annis regum Babyloniorum, & Perſarum, ad quorum regna anni prædicti, ſi ſupplicij ſunt, pertinere videntur. Itemque regum Iuda & Iſraël, in quorum regnis comprobandus eſt prædictus annorum numerus, ſi eos ad culpam referre velimus. Itaque ex tot capitibus aucta difficultas non immerito viris doctis viſa eſt inſuperabilis. Ceterum non propterea deſpondemus animum, ſed Dei auxilijs innixi, atque magnitudine operæ pretij adducti, implicati Vaticinij mentem explanare conabimur. Expendamus itaque initio ſcriptorum ſententias, deinde noſtram alijs examinandam proponamus.

Auctorum ſententiæ de annis iniquitatis.

Græci, Polychronius ſcilicet, & Theodoretus, legentes in codice Septuaginta, annos iniquitatis Iſraël centum quinquaginta, facile ſeſe expedierunt ab iſtis tricis: id enim tempus retulerunt ad afflictionem decem tribuum: tametſi diuerſam computandi rationem inierint. Sic enim habet Polychronius, videlicet: centum quinquaginta diebus, quas ante ſumpſerat, addit etiam quadraginta ſeparatim. ac ſi dicat. Prius illud facito, deinde hoc: quia prius decem tribus abductæ fuerunt, deinde duæ. Subdit de centum quinquaginta annis iniquitatis ſeu afflictionis Iſraëlis. Inueniet igitur quiſpiam, vt dixi, a tempore, quo vectigalis Aſſyrij factus eſt Oſee, centum quinquaginta annos colligi. Si reputet Ezechiæ quidem viginti nouem, Manaſſe quinquaginta quinque, Amon duodecim (ſic enim legunt Septuaginta, quos ille ſequebatur) Ioſiæ triginta vnum, cum quibus Ioachaz menſes tres, Eliacin annos vndecim, Ieconiæ menſes tres, & Sedeciæ annos decem: quoniam, vt oſtenſum eſt modo, inſtante vndecimo anno capta eſt ciuitas, qui numeri conficiunt annos centum quadraginta octo, & addendo tempus quo ſubiectus fuit Aſſyrio Oſee (ſunt autem anni non expleti duo, nam ſecundo anno & expeditionem fecit, & cum ex ſententia res ſucceſſiſſent, domum reuertit)

Prima ſententia.

Polychr.

ANNI.	
Ezechiæ	29
Manaſſe	55
Amos	12
Ioſiæ	31
Eliacin	11
Sedeciæ	10
anni quos ſubditus fuit Rex Oſee Aſſyrio	2
	150

fiunt anni centum quinquaginta, alia æditio habet centum nonaginta. Hæc de annis Israëlis Polychronius, de Iuda nihil omnino in eius scholijs inuenio. Fortasse idem sensit quod Theodoretus, qui vtrosque annos hac ratione recenset. quadraginta annos Iudæ numerat a quinto migrationis Ioachin, in quo orsus est prophetiam suam Ezechiel, vsque ad secundum annum Cyri Persæ; videlicet Nabuchodonosor triginta duos (reliquos a duodecimo, qui concurrit cum quinto exilij Ioachin) Euilmerodach vnum vel duos, Baltassar tres, Darij duos, Cyri vnum, qui simul iuncti conficiunt quadraginta, &c. Annos vero Israël centum quinquaginta putat esse tempus ab eodem anno quinto exilij Ioachin ad vigesimum Artaxerxis Longimani, in quo Templum absolutum, ciuitas Ierusalem murata, & reliquæ vrbes & oppida terræ Israël instaurata, & incolis completa sunt. Scilicet quadraginta desolationis a duodecimo Nabuchodonosor ad Cyri primum, qui sunt vtrique computationi communes, Cyri viginti nouem reliqui, Cambysis septem, Darij Hystaspis trigintaquinque, Xerxis viginti, & Artaxerxis vndeuiginti: anno enim vigesimo Vrbis muros præcipit restitui. Addiditque Theodoretus. Et nemo putet ad Israëlem nulla ratione pertinuisse ædificationem Ierusalem, vtpote qui iampridem a tribu Iuda esset diuisus: namque post reditum haud mansit illa diuisio. Verum concordes & vnanimes omnes, qui reditum consecuti sunt, degebant, Ierusalem metropolim incolentes, &c. Sic respondent quæstioni auctores Græci.

Theodor.

40
29
7
35
20
19
150

Ceterum præterquam quod lectio illa, atque numerus annorum, quem in corruptis exemplaribus legerunt Græci, longe abest a veritate Hebraicæ & vulgatæ æditionis; immo & ab æditione germana Septuaginta interpretum, vt in explanatione capitis dicebamus; etiamsi centum quinquaginta annos legeremus, non continuo computationes Græcorum literæ satisfeciissent: etenim Polychronij numerandi ratio in eo claudicat, quod duodecim annos tribuit Amon, ex codice Septuaginta, cum duo tantum regnauerit post patris mortem, vt ex textu Hebraico constat. vnde non sibi constat prædictus numerus centum quinquaginta annorum iniquitatum Israël. Theodoreti vero ratio multo longius recedit a veritate: nam tempus illud centum quinquaginta annorum exilij, quod ipse adscribit Israëli, ad Iudam potius, quam ad Israëlem spectare videtur. Vel si Israëlis interesse quoquo modo credatur, certe non minus pertinebit ad Iudam, quæ quidem tribus vel vniuersa summa, vel certe pars maxima extitit eius captiuitatis, liberationis, atque instaurationis Ierusalem. Quorsum igitur decem tribubus potius, quam duabus comminaretur Vates calamitatem vniuersis communem? immo vero quo pacto dicemus, eo anno duodecimo Nabuchodonosor cœpisse captiuitatem decem tribuum, quæ multis retro annis, id est, centum triginta, vt numerat etiam Polychronius, inchoauerat? Denique quadraginta anni captiuitatis Iuda minime possunt cum Ieremiæ Vaticinijs conuenire, ille enim disertis verbis testatur. *Seruient omnes gentes istæ*, quarum caput fuerat Ierusalem, *regi Babylonis septuaginta annis*. Et iterum. *Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos: & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum*. loquebatur autem cum Ieconia, & ceteris transmigrantibus. Idem efficitur ex libro Paralipomenon.

Refellitur hæc sententia.

Ierem. 25. ℣. 11.

Ierem. 29. ℣. 10.

2. Paral. 26 ℣. 21.

Cunctis enim diebus desolationis suæ egit terra *sabbatum, vsque dum complerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri, &c.* Quod si ita est, qui possunt anni captiuitatis restringi ad numerum quadragenarium decubitus Ezechielis? Neque valet quicquam solutio Theodoreti, atque Eusebij, quem ille secutus est, scilicet, annos septuaginta compleri in secundo Darij Hystaspis, cum Templum cœptum est reædificari: etenim Ieconiæ prædixit Ieremias. *Post septuaginta annos reducam vos ad locum istum*. Septuaginta igitur anni fluxerunt vsque ad libertatem a Cyro datam, copiamque factam redeundi in patrias sedes.

Præterea ex libro Paralipomenon citato constat, terram sabbata sua, hoc est, quietem & otium egisse omnibus diebus desolationis vsque dum complerentur anni septuaginta: otium autem terræ, quies, vel cessatio, est non exerceri, non coli, nec seminari. Septuaginta igitur annis abfuisse cultores terræ necesse est, si terra totidem annis egit sabbatum: at vero multis annis ante secundum Darij redierant in Iudæam exules; ergo non possunt comprobari anni septuaginta quietis terræ vsque ad secundum Darij, sed vsque ad primum Cyri, in quo redire in patriam primum licuit.

Sabbatum agit terra quæ non colitur.

Iudæi, quos refert Hieronymus hoc capite, supputabant annos tribulationis & angustiæ tam Israëlis, quam Iuda quadringentos triginta (nam in cum numerum conferebant annos trecentos nonaginta Israëlis, Iuda vero quadraginta) a secundo anno Vespasiani, quando Vrbs a Romanis capta Templumque subuersum est, quibus finitis promittebant sibi restitutum iri pristinum libertatis statum: vt quomodo filij Israël quadringentis triginta annis fuerunt in Aegypto; sic & in eodem numero finiatur extrema captiuitas: scriptum est enim in Exodo. *Habitatio filiorum Israel, qui manserunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum*: Et iterum. *Factum est post annos quadringentos triginta egressus est omnis exercitus Domini nocte, &c.* Hanc opinionem Iudæorum non reijcit Hieronymus: neque enim poterat ex euentu eam manifestæ falsitatis arguere, cum sua ætate nondum esset impletum tempus a Iudæis præfixum restituendæ sibi libertatis. Verum posteriora sæcula eandem aperte redarguunt, præsertim nostrum, in quo post Vrbis excidium annis exactis mille quingentis viginti miseri Iudæi perpetuo exilio damnati perseuerant adhuc extra patriam.

Iudæorum computatio ex Hieronymo. Secunda sententia.

Exod. 12. ℣. 40.

Diuus Hieronymus eadem acceptione, qua Iudæi, vsurpat vocem, iniquitas, scilicet pro pœna, sed longe alios statuit afflictionis vtriusque terminos: nam Israëlis annos trecentos nonaginta numerat a prima captiuitate decem tribuum, cum regnante in Israël Phacee filio Romeliæ venit Rex Assyriorum Theglathphalassar, & cepit Galaad, & Galilæam, & vniuersam terram Nephtali, & transtulit eos in Assyrios. Finem autem annorum facit in extremis diebus Assueri Persæ, cum, procurante Regina Esther, vniuersus populus Iudæorum de mortis periculo impendente liberatus est: vel potius a tempore Manahem, cum primum venit Phul Assyrius in terram Israël, cui Manahem dabat mille argenti talenta, vsque ad vigesimum octauum annum Regis Assueri, quãdo Esther historia contigit. Assuerum vero appellat Hieronymus Artaxerxem Memorem, qui successit Dario Notho. Porro annos quadraginta Iuda numerat a primo anno Ieconiæ,

Hieronymus iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur. Tertia sententia.

4. Reg. 15. ℣. 29.

4. Reg. 15. ℣. 19.

Assuerũ vocat Hieronymus Artaxerxem.

qui

qui se dedit Nabuchodonosori vsque ad primum annum Cyri, eadem scilicet ratione, quam supra retulimus ex Theodoreto. Verum multis displicet vtraque Hieronymi computatio: & quidem posterior annorum Iuda satis valide reiecta est paulo superius: prior vero annorum Israël nihilo videtur verisimilior. Primum quidem quia tempore Esther non fuit liberatus Israël a captiuitate, sed ab imminenti periculo mortis. Præterea quoniam tam clades, quam libertas illa ex æquo conueniebat Iudæis & Israëlitis, ex quibus plurimi adhuc remanserant inter gentes, multi quoque cum Zorobabele redierant in propria. Nam ideo in dedicatione Templi duodecim hirci caprarum immolantur pro peccato totius Israël, iuxta numerum duodecim tribuum, quod plurimi ex singulis tribubus ad dedicationem noui Templi conuenerant cum Iudæis. Immo vero si rem examinemus diligentius, inueniemus in libro Esther nullam Israëlis, Iudæorum vero frequentem fieri mentionem. nam ibi sic legimus. *Pro nihilo duxit* Aman *in vnum Mardochæum mittere manus suas: audierat enim quod esset gentis Iudææ: magisque voluit omnem Iudæorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.* Et inferius. *Missa est sors in vrnam, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici, &c.* atque idem videre est in capitibus sequentibus. Quo igitur pacto adscribemus Israëlitis, quæ sunt Iudæorum propria? ijs de causis non probatur Hieronymi computatio.

Hieronymi computatio non admittitur.

1. Esdr. 6. ℣. 17.

Esther 3. ℣. 6. & 7.

Rabbi Dauid Chimhi, & Rabbi Selomo, atque Tahi, quos sequuntur multi ex Catholicis interpretibus, accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriæ, quam in decem tribubus perdurasse dicunt annos trecentos nonaginta, in Iuda vero quadraginta: priorem summam ex duplici numero conficiunt, videlicet, ex ducentis quadraginta vno, qui recensentur in sacra historia ab initio Ieroboam, qui peccare fecit Israël, vsque ad nonum Oseæ Regis Israel, qui fuit Israëlitici regni postremus, atque ex centum quadraginta nouem, quos mutuato accipiunt a tempore Iudicũ, & verificant a primo anno Abimelech vsque ad vltimum sacerdotis Heli. Vtrunque itaque numerum annorum coniungentes conflant prædictam summam trecentorum nonaginta idololatriæ decem tribuum. Non absimili ratiocinio subducunt quadraginta annos Iuda: nam ab initio regni Manasses delibant annos sexdecim, in quibus effusius idolorum cultui deditus, Iudam quoque peccare fecit. Addunt (omissis reliquis regni Manasses) duos, quibus regnauit Amon, Iosiamque prætereuntes, viginti duos annos capiunt a regnis Ioacim & Sedeciæ: atque ita quadraginta annos idololatriæ se inueniisse gloriantur.

R. Dauid Chimhi, R. Selomo, & R. Tahi accipiunt iniquitatem pro peccato idolatriæ.

Quarta sententia.

Verum hæc interpretandi & numerandi ratio non congrua est, immo absurda: primo quia summa illa annorum centum quadraginta nouem, quam a temporibus Iudicum acceperunt precario, non minus pertinet ad duas tribus, quam ad decem. Cur igitur potius adscribitur hoc scelus Israëli, quam Iuda, cum eo tempore indiuisæ tribus essent? Sed demus Hebræis, quacunque illi somniauerint ratione, eam iniquitatem ad decem tribus tantum pertinere; cur potius numerant annos a primo Abimelech, cum multo ante idolacoluerint? vt videre est in libro Iudicum. *Feceruntque filij Israel malum in conspectu Domini, & seruierunt Baalim, ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum.* Idemque ex sequentibus capitibus colligitur aperte. Deinde cur non potius addiderunt viginti annos Salomonis posteriores, in quibus idolis vxorum ædificauit fana, & coluit gentium immunditias? nam ij anni aptius necterentur cum initio regni Ieroboam: etenim illa interruptio annorum aliena est ab omni recta computatione, & historiæ consuetudine. Annorum vero Iuda computatio non minus est inconueniens. Vnde enim sciunt Hebræi post sextum decimum annum pœnituisse Manassem? quod si hoc ignorant, cur non potius totos quadraginta annos verificant in regno ipsius a primo ad quadragesimum, & quindecim posteriores reseruant pœnitenti? Quod si libuit transitum facere a regno in regnum, ne annorum series continua texeretur, cur non potius ad regnum Achaz regressi sunt? inuenissent certe ingentem iniquitatis segetem, quæ in libris Regum Achaz ipsi adscribitur, & Iudæ eius errores æmulanti: sic enim habet. *Sed neque ipse Iuda custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israel: & siquidem vsque ad illud tempus adolebant ei, serpenti æneo, incensum.* Cum ergo æque grauiter peccauerint Iudæi tempore Achaz, atque temporibus Manasse, & filiorum Iosiæ, cur istis potius tribuatur iniquitas, quam illi, non satis intelligere possum.

4. Reg. 16. ℣. 3. et cap. 17. ℣. 19. & cap. 18. ℣. 4.

Alij annos Israël trecentos nonaginta numerãt a vigesimo quinto Heli vsque ad vltimum Oseæ: quos ego rogatos velim, cur potius ab eo anno Heli numerare cœperint; an vt Prophetæ satisfaciant, an potius vt aliquid dixisse videantur? nil enim in eo potius anno inuenitur insigne, vt eorum summæ annorum esse posset exordium.

Quinta sententia.

Verum alijs gratius fuit ab vltimo anno Heli computare, atque annos lunares facere, quibus vsum Prophetam dicunt, vt prophetiæ veritatem celaret, quasi vero non palam ipse profiteatur. *Ad obsidionem Ierusalem extendes manum tuam.* Ceterum annos Lunares vltra decem & nouem nulla vnquam natio vsurpauit in computatione, vt late differemus in Commentario de ferijs ad caput quadragesimum.

Sexta sententia.

Alijs magis placet nomine Israëlis intelligere duas tribus, quæ post decem tribuum captiuitatem, & Iuda & Israël promiscua appellatione vocantur, teste Hieronymo, atque id confirmant ex Vatis ipsius verbis: sic enim ait. *Comedent filij Israel panem suum pollutum in terris, ad quas eijciam eos*, quod de decem tribubus iampridem abiectis non recte intelligitur, sed de duabus abducendis a Nabuchodonosor post paucos annos. Præterea quia iste annorum numerus diebus obsidionis Ierusalem videtur respondere, Propheta testante. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* At vero ista Vrbis obsidio nil pertinebat ad decem, sed ad duas tribus, quæ in ea morabantur. Nomine autem Iuda intelligunt Ierusalem, in qua erant Principes domus Iuda, quam nomine Iuda secernit a duarum tribuum ciuitatibus: quoniam istæ permistæ erant ex indigenis Iudæis, atque aduenis Israëlitis, qui manus Salmanasar effugientes ad duas se receperant tribus. Iniquitas ergo domus Israël fuit idololatria, quæ viguit in vrbibus Iuda a quarto anno Roboam vsque ad finem regni Sedeciæ. Iniquitas vero domus Iuda fuit cædes Christi Domini & sanctorum, atque odium in Christianos per quadraginta annos perseuérans ab anno, quo crucifixus est Christus Dominus vsque ad expugnationem Vrbis per Romanos factam, id est, a decimo octauo Tiberij ad secundum Vespasiani, quæ Principum Iuda &

Septima sententia.

Hieronym. initio comment. in Malachiam.

Iudicum 2. ℣. 11.

Confutantur Rabbini.

Iniquitas Domus Iuda fuit mors Christi & odium Christianorum.

Hieroſolymitanorum propria fuit, quoniam ij inuidia atque odio Chriſtum Pilato tradiderunt, & ceteros aduenas exſtimularunt ad idem poſtulandum.

Confutatur horum ſententia.

Auctor huius ſententiæ, tametſi recte ſenſit de ſignificatione nominis Iſraëlis, atque exacte comprobauit annos præuaricationis ab initio bipartiti regni ad caſum Sedeciæ; defuit nihilominus in aſſignanda ſignificatione nominis Iuda, atque in annis eius præuaricationis. Et primum quidem gratis affirmat ceteras vrbes Iuda permiſtas eſſe Iudæis & Iſraëlitis, Ieruſalem autem a ſolis habitatam eſſe Iudæis. Nam qua ratione fatetur, & merito, ad vrbes Iuda reliquas, multos Iſraëlitas confugiſſe tempore captiuitatis Aſſyriacæ; eadem tenetur confiteri, multos Iſraëlitas maxime ex proceribus ſe recepiſſe in regiam Iudæorum Vrbem; præſertim cum illa eſſet omnium munitiſſima non ſolum ex Dei præſentia, ſed etiam ex ſitus ratione, & murorum atque turrium firmitate. Quod ſi ita eſt, cur potius reliquarum vrbium incolæ appellandi ſunt Iſraëlitæ, quam Hieroſolymarum? vel qua potiſſimum ratione iſti, Iudæi vocabuntur a Vate, ceteri, Iſraëlitæ? præterea Vates, dum recumbit tam ſuper ſiniſtrum, quam ſuper dextrum latus, præcipitur vultum minacem vertere contra Vrbem obſeſſam, quam in latere delinearat, non aliam ob cauſam, quam vt illis ciuibus portenderet obſidionem & cladem imminentem, vt in explanatione literæ dicebamus. Ad ciues igitur Ieruſalem pertinebat iſta tragœdia, atque ipſimet Iſraël vocantur, & Iuda. Sed demus illis, Iudæ nomine vocari ciues Ieruſalem ſubditos Sedeciæ, qualiſnam eſt horum iniquitas? Odium in Chriſtum & ſanctos eius, inquit, per quadraginta annos perſeuérans vſque ad excidium Vrbis factum per Titum. Præclare. Sed rogo, nunquid Iudæi, qui vixerunt ſub Sedecia, inſectati ſunt Chriſtum & eius ſanctos? minime, ait, ſed eorum poſteri: multis itaque ſæculis ante, quam patrarent crimen Iudæi, eius dederunt pœnas: immo bis idem facinus punitum eſt: ſemel in excidio vrbis Babylonico; iterum in deſolatione eiuſdem Romana. at non punit Deus bis in idipſum. Dices quid noui, ſi Vates prædixerit futura poſt multa ſæcula? Reſpondeo, futura prædici ſolere, non vero puniri antequam fiant: peccata autem Iſraël & Iuda per quadringentos triginta annos commiſſa, vrbis obſidione, anguſtia, & fame vindicari teſtatur Vates. Quare neceſſe eſt præceſſerint anni iniquitatis vtriuſque partis, ipſius Vrbis obſidionē. Sed, etiam ſi hoc eſſet tolerabile, quis non videat gratis aſſumi, ſolos indigenas Ieruſalē deſæuiſſe in Chriſtum Domini? quaſi vero non ſolicitauerint eius necem Scribæ & Phariſæi, quorum illi Simeonitæ erant, iſti ex omnibus tribubus promiſcue in eam religionem cooptati: quaſi vero ſacerdotum inuidia non deſideraſſet vniuerſi populi ſuffragia, qui ex omnibus vrbibus Palæſtinæ, Syriæ, & bona Aſiæ parte ad feſtum diem Paſchæ conuenerant. Non eſt ergo quod tantum ſcelus adſcribatur Hieroſolymitis potius, quam reliquis Iudæis: neque quod iſti potius Iudæ nomine intelligendi veniant, quam oppidani.

Auctoris ſententia.

Reliquum eſt, vt noſtram exponamus ſententiam pro quæſtionis deciſione. ſed prius quædam obſeruanda præmittere oportet. Primum. Argumentum huius tragœdiæ eſſe vrbis Ieruſalem obſidionem, quod diſerte ſignificat Vates, cum ſibi dictum teſtatur, *Et erit in obſidionem & circundabis eam*. Item. *& ad obſidionem Ieruſalem conuertes faciem tuam*, ac ſi illi dixiſſes: tua res agitur, tot diebus circundaberis, quot me in ſiniſtrum latus decumbentem videris. & iterum. *Non te conuertes in latus aliud, donec impleas tempus obſidionis tuæ*, hoc eſt, obſidionis, quam tuus decubitus repræſentat.

Primo nota hic agi de obſidione Ieruſalem.

Secundo nota, prophetā agere perſonam obſidentium & obſeſſorum.

Secundo nota, in hac tragœdia Prophetam ſuſtinere perſonam vtriuſque gentis, ſcilicet, obſidentis, & obſeſſæ: nam in perſona hoſtium præcipitur brachium nudare contra Vrbem, & patellam pro ſcuto prætendere inter ſe & vrbem, vt ſignificaret hoſtium ferro armatorum immanitatem. in perſona vero Iudæorum panes ſubcinericios in pondere iubetur comedere, quales obſeſſi edituri erant: atque catenis conſtrictum decumbere totos dies & noctes trecentas nonaginta, vt eo habitu referret oppreſſionem ciuium, qui tempore obſidionis non ſe poterant loco mouere, aut pedem efferre extra mœnia.

Tertio nota, ſignificari hoc facto nō obſidionem tantum, ſed & excidium vrbis.

Tertio. Obſeruandum eſt, in quo totius difficultatis ſolutio conſiſtit, non ſolum Vrbis obſidionem repræſentari decubitu Vatis, ſed etiam excidium. Videlicet diebus trecentis nonaginta decubitus in ſiniſtrum latus referebatur obſidio; diebus vero quadraginta decubitus in latus dextrum portendebatur eiuſdem excidium. Hoc ita eſſe ex eo patet, quod Prophetæ præcipitur, vt trecentos nonaginta panes ſubcinericios ſibi faciat, ſingulosque in pondere factos comedat, & aquam in menſura bibat diebus ſingulis recubitus. Cum ergo totidem dies iacuerit in ſiniſtrum latus, atque panes ſibi parauerit, conſequens eſt, quadraginta diebus reliquis, quibus in latus dextrum decubuit, alium manducaſſe cibum; qui ſcilicet ſibi a familiaribus parabatur, eumque ſine menſura vel pondere. quid hoc eſt? nimirum poſterior decubitus portendebat dies totidem non iam obſeſſæ Vrbis, ſed captæ, a quo tempore miſeri captiui, tametſi deteriorem experti erant conditionem ſeruorum, nihilominus non tanta premebantur fame, atque dum concluſi ab hoſtibus libertatem tuebantur.

Quarto nota, dormire in ſiniſtrum latus, obſidionem, in dextrum, excidium ſignificare.

Quarto. Obſerua quam appoſite vtrumque horum, id eſt, obſidionem & excidium repræſentauerit Deus decubitu Vatis in vtrumque latus. Etenim dormire ſuper ſiniſtro latere ſolet eſſe moleſtum & graue: incaleſcit enim cor, quod in ſiniſtrum latus propendet, nimio ſuperimpoſiti hepatis ardore, ſanguinisque confluxu æſtuat & ſuffocatur: vnde inquietum ſomnum gignit is decubitus, ideoque ſymbolum eſt animi ſolliciti, timidi, hominiſque perturbati, qui vix palpebras claudit, cum imminentis periculi memoria excitatus euigilat. E contrario dormire in latus dextrum, vt ſuaue eſt & iocundum, propterea quod eminens cor nullis humoribus grauatur, ita proprium eſt pace fruentium & ceſſantium. Vnde Plinius. Nihil eſt, quod in dextram aurem fiducia mei dormias, non impune ceſſatur. Quare aptiſſimum ſymbolum eſt quieſcentium poſt pugnam tam eorum qui vicerunt, quam qui ſuperati ſunt. etenim arce expugnata, hoſtibusque debellatis, fas eſt victori diſcingi, arma ponere, atque incurium quieſcere totas noctes. Victis quoque licet, ſi non libertate, pace ſaltem potitos, dormire; quippe quibus nullum præterea malum captiuitate acerbius formidandum ſit reliquum. Propterea Spiritus ſanctus trecentos nonaginta dies, quibus Vrbs obſidenda erat a Babylonijs, totidem diebus decubitus Prophetæ in latus ſiniſtrum repræſen-

Plin. lib. 4. Epiſt. 94.

præsentauit. Etenim is habitus proprius est militum obsidentium vel tutantium præsidia, cum nocturno tempore quieti se dant per vices suas: neque enim audent discingi, armisve positis in latus dextrum cubare, vt fere solent qui domi iacent securi; quin potius accincti & armati dextraque manu hastam vel ensem tenentes vix recumbunt, ne dum quiescunt, aut dormiunt: sollicite obseruantes, ne forte illis somno oppressis vel imparatis, aut præsidiarij elabantur, aut obsidiarij incurrant in arcem. Diebus vero quadraginta quietis in latus dextrum, significauit totidem dies victoriæ, in quibus scilicet Babylonij captam Vrbem demoliti sunt. eo enim tempore neque victores euentus sollicitudo amplius vrgebat, neque victos metus impendentis mali sollicitabat; sed illi præ gaudio, isti B præ mœrore profunde dormiebant: æque enim solent a curis cessare qui nihil boni sperant, atque qui nihil mali timent.

Historia vaticinio concordat in numero dierum tam obsidionis, quam excidij. 4. Reg. 25. ℣. 1. Iere. 52. ℣. 1.

Quinto. Comparanda est cum Vaticinio historiæ veritas: diesque trecenti nonaginta obsidionis, atque quadraginta exercitæ victoriæ inuestigandi. Et quidem de obsidionis tempore sic legimus. *Factum est autem anno nono regni eius*, Sedeciæ, *mense decimo, decima die mensis, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse & omnis exercitus eius in Ierusalem, & circundederunt eam: & extruxerunt in circuitu eius munitiones. Et clausa est ciuitas atque vallata vsque ad vndecimum annum regis Sedeciæ*, & quæ sequuntur vsque ad finem versus vigesimi sexti. Porro quadraginta dies exercitæ victoriæ, hoc est, in C quibus spoliata & desolata est ciuitas, ita numerantur. Die nona mensis quarti anni vndecimi Sedeciæ capta est ciuitas, vt patet in textu præallato: die autem septima mensis quinti venit Nabuzardan in Ierusalem, abstulitque vasa ærea de domo Domini: die vero decima eiusdem mensis incendit domum Domini (sic enim conciliandi sunt ex sententia Sederolam hi duo loci, alioquin vterque loquitur de incendio domus Domini, quod simul stare non potest) itaque incendium cœpit post dies triginta Vrbis expugnatæ. Cum autem testatum sit eisdem locis Babylonios euertisse domum Domini, & domum Regiam, omnesque domos & muros Vrbis; necesse est decem minimum dies immoratum in euersione ædificiorum adeo superborum: nunc ad- D damus decem istos dies excidij alijs triginta expilationis Vrbis, subducemusque quadraginta victoriæ aduersus miseram Vrbem exercitæ, quos repræsentauit Vates totidem diebus decumbens in dextrum latus.

4. Reg. 25. ℣. 8. Iere. 25. ℣. 13.

Quid significet phrasis illa, & portabis, vel assumes iniquitates domus Israel.

Sexto loco explicanda est illa phrasis. *Et portabis*, vel *assumes iniquitates domus Israel*, vel *Iuda*, &c. pro vtroque enim verbo Hebraice legitur נשׂא, nasa, quod est leuare, tollere, atque eiusmodi sexcenta: patet enim latissime eius significatus. Cum autem iungitur nominibus, iniquitas, vel, peccatum, duo significat: aliquando enim leuare peccatum, est tollere ab alio, remittere, condonare, vt in Exodo. *Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice*. & in E Numerorum libro: *auferens iniquitatem*. Aliquando portare peccatum, est super se tollere, suscipere in se noxam, obnoxium fieri pœnæ debitæ, pœnas dare peccato debitas, vt in Leuitico. *Si anima peccauerit, portabit iniquitatem suam*. & iterum. *Tu & filij tui, & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem Sanctuarij*. & alibi. *Vere languores nostros ipse tulit*. & in Leuitico. *Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum*; ad quem locum alluserit absque dubio Ioannes Baptista, cum dixit. *Ecce Agnus Dei, ecce qui*

Exod. 10. ℣. 17. Num. 14. ℣. 18. Leuit. 5. ℣. 1 Numer. 18. ℣. 1. Isa. 53. ℣. 4 Leuit. 16. ℣. 22. Ioan. 1. ℣. 29.

A *tollit peccata mundi*. Vim verbi expressit Euangelista verbo Græco ὁ αἴρων, o æron. Harum acceptionum prior ad Deum pertinet, qui solus peccata dimittit propria auctoritate; altera ad homines.

Iniquitas significat reatum, qui nascitur ex culpa cui merito respondet pœna. Iniquitas significat culpam. 2. Reg. 14. ℣. 32. 4. Reg. 7. ℣. 9. Psal. 50. ℣. 7. Significat pœnam. 5. Reg. 25. ℣. 24. Ibid. 28. ℣. 10. Isa. 53. ℣. 6. Psal. 68. ℣. 28. Thren. 4. ℣. 6. Hic sumitur iniquitas pro pœna.

Septimo. Examinandus est significatus vocis, iniquitas, quæ Hebraice dicitur עון; ghauon, de qua sic statuimus. Iniquitas in sacris literis significat reatum, qui nascitur ex culpa, & cui merito respondet pœna. Vnde promiscue vsurpari solet tam pro culpa, quam consequitur reatus, quam pro pœna, quæ culpam comitatur. Pro culpa sumitur ibi. *Si memor est iniquitatis meæ, interficiat me*. & ibi. *Si tacuerimus, sceleris arguemur*: & in psalmo. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum*. Pro pœna accipitur ibi. *In me sit, domine mi, hæc iniquitas*. & ibi. *Non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem*. Hæbraice, iniquitatis: apud Isaiam. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*. & in psalmo. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum*: & in Threnis. *Et maior effecta est iniquitas*, clades, *filiæ populi mei peccato*, supplicio, *Sodomorum, quæ*, Sodoma, *subuersa est in momento, & non ceperunt*, Septuaginta, laborarunt, *in ea*, subuertenda, *manus*, &c. In præsenti autem stat pro pœna peccati, non pro culpa, quod ex adiuncto verbo, portare, facile dignoscitur: quod cum hominibus tribuitur, significat sustinere, pati, vt diximus Notabili sexto. Vnde portare iniquitatem, erit ferre supplicium iniquitatis alias admissæ, dare pœnas commissi criminis. quasi is sit verborum sensus. Tot diebus catenis grauatus sustinebis mole C stiam debitam iniquitatibus Israël, atque ea tolerantia repræsentabis, quam ipsi sunt laturi totidem obsidionis diebus.

Diem pro anno quomodo interpretetur.

Octauo. Examinandum est, quid sibi velit illud Prophetæ. *Diem pro anno dedi tibi*: an scilicet diebus decubitus respondeant totidem anni pœnarum: an peccatorum? nam bona pars interpretum, quos supra citauimus, volunt diebus hisce successisse totidem annos afflictionis, nos vero constanter asserimus, diebus decubitus Vatis respondere quidem totidem dies obsidionis, & euersionis Vrbis, atque afflictionis vtriusque partis Israel & Iuda. illis vero diebus afflictionis non successisse postea totidem pœnarum annos; quinimmo vtrosque dies, decubitus scilicet & obsidionis respondere totidem annis præuaricationis præteritæ; itaque supplicij tempus prædicitur breuissimum in vltionem præuaricationis per multa sæcula protractæ: hoc autem aperte mihi videor intulisse ex oratione illa Dei ad Prophetam. *Diem pro anno dedi tibi*: constat enim Prophetam decumbentem referre populum in Vrbe obsessum, atque eius vicem gerere. quemadmodum cum extendit brachium nudatum, ferequeclypeo se protegit, hostilem exercitum repræsentat, vt diximus Notatione secunda. Nomine itaque populi audit, *diem pro anno dedi tibi*. quia scilicet populus ipse accepit dies totidem oppressionis & famis pro annis iniquitatis seu præuaricationis commissæ. Dies ergo pœnarum sunt, anni vero culparum, alioquin enim si anni futuri essent pœnarum, nequaquam dictum esset, *diem pro anno dedi tibi*, sed potius e conuerso, annum pro die dedi tibi: videlicet: quot diebus tuus decubitus durauerit, tot annis futurum illi sustinebunt supplicium. Cum ergo dies imponantur pro annis, manifestum est, dies esse pœnarum, annos vero transgressionum. Præterea non bene respondet pœna pœnæ, cum Deus non puniat bis in idipsum, sed potius pœna culpæ. Cum igitur dies decubitus atque etiam obsidionis Vrbis sint pœnarum, consequens est, non

fuisse

fuisse impositos in signum alterius afflictionis grauioris, sed in vltionem impietatis. Dies itaque afflictionum sunt, anni vero præuaricationis, seu idololatriæ, atque is est prædictæ orationis sensus. *Diem pro anno dedi tibi*, hoc est, tibi sustinendos imposui illorum nomine tot afflictionis & famis dies, quot annis impune peccarunt Israëlitæ.

Nono. Obseruandum est, nomine Israëlis hoc loco non significari decem tribus: quorsum enim obsidione Vrbis Ierusalem puniatur iniquitas decem tribuum, cum neque Hierosolymis sit admissa, neque si fuisset, eiusmodi vltione vindicari posset? constat enim ante annos centum triginta, euersa Samaria, abductum esse Israëlem ab Assyrijs in ciuitates Medorum. Frustra igitur decem tribuum vel culpam vel pœnam conantur interpretes cum trecentis nonaginta diebus recubitus Vatis comparare: nec mirum si non succedat computatio, quæ a veritate historiæ tam longe distat. Nomine Israelis populum ex duodecim tribubus cõmistum significat. Significat itaque Israël populum ex Iudæorum & Israëlitarum tribubus commistum, eum scilicet, qui tunc temporis supererat Hierosolymis, quem nomine veteri appellat Vates, ante regnorum diuisionem vniuersis tribubus communi, atque post captiuitatem Samariæ Dei populo, qui in Iudæa degebat, frequenter a prophetis accommodato. Nam, vt auctor est Hieronymus, abducto in captiuitatem Israële, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine etiam duæ tribus appellantur Israël, quod sæpe factum videmus a Ieremia, Ezechiele, Sophonia, Aggæo, & Zacharia, & reliquis prophetis, qui post captiuitatem decem tribuum floruerunt. Et quidem de duabus tribubus non de decem in præsenti esse sermonem illo vnico argumento satis efficaciter persuadetur, quod portenti huius enodationem suscipiens Propheta dicit. Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. quod decem tribubus nequaquam potest accommodari, cum ante annos multos essent eiectæ extra regionem sanctam, panemque libaminibus Idolorum commistum & vitiatum comederent iampridem. Ergo comminatio futurum designat supplicium duarum tribuum, quæ supererant, atque etiam reliquiarum, quæ ex alijs, sese illis aggregauerant, non solum tempore defectionis Ieroboami a domo Dauid, vt scriptum est in libris Paralipomenon; sed etiam tempore Ezechiæ: nam a pijssimo rege per literas sollicitati sunt vniuersi, qui manus regis Assyriorum effugerant, atque multi ex tribu Aser, Manasse & Zabulon eius acquiescentes monitis salutaribus venerunt in Ierusalem, quærentes Deum patrum suorum, vt testatum est in eodem libro.

Hieron. comment. super Malach. initio.

2. *Paral.* 11. ℣. 1.

Ibid. cap. 30 ℣. 11.

Nomine autem domus Iudæ accipimus regiam domum & familiam, reges qui in Ierusalem dominati sunt, idque ex vi nominis domus Iuda: non enim vsurpatur hoc loco, vt alias solet, large pro regno Iudæ, in quo Iuda & Beniamin claudebantur, sed stricte pro tribu Iudæ filij Iacob, quæ semper primatum tenuit super ceteras, olim quidem archiducatus, deinde a Dauide etiam regni, & post Sedeciæ casum, Vrbisque excidium, veteri ducatu iure suo excelluit tum Babylone, tum Hierosolymis, post reditum vsque ad Christi aduentum, vt prophetauerat olim Iacob: neque hoc nouum est in sacris literis, reges Iuda vocari domus Iuda, & domus Dauid: nam apud Isaiam sic legimus. *Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda*, hoc est, popularibus, atque regiæ familiæ ducibus, & apud eundem prophetam, & a Ieremia vocantur reges domus Dauid eadem ratione, quia ex eius sanguine descendunt. Cum autem multi reges floruerint in regno Iuda, eorumque singuli hoc cognomine possent nuncupari; in præsenti oratione solus Manasses rex impijssimus ex Prophetæ accommodatione intelligendus venit nomine domus Iuda, cuius tam enormia extiterunt facinora, vt inter præuaricatores ceteros ille iure suo promeritus sit antonomasiam; quippe omnium regum Iuda in delictis insignissimus. Quod ne gratis a nobis confictum existimetur, obseruare oportet Hierosolymarum euersionem, & regni Iudæ casum vnius Manassis facinoribus adscribi in sacris literis. Nam tametsi ante illum, & postea alij tum reges, tum populares grauissime deliquerint, atque peccatis suis Dominum sæpius irritauerint, ita vt Vrbi & regno vniuerso comminatus fuerit ruinam; veruntamen in gratiam Dauidis dilecti sui, ne domui eius splendor deficeret, pius & fidelis Dominus iram temperabat, & animæ suæ furori parcebat quantumuis lacessitus. At vero impietatibus vnius Manassis irritatus noluit amplius propitiari, nullumque relinquens veniæ locum, effudit quasi ignem indignationem suam, supremam cladem afferens miseræ Vrbi & regno. Sic enim legimus. *Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudam, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferam a facie mea, sicut abstuli Israel & proijciam ciuitatem hanc, quam elegi Ierusalem, & domum, de qua dixi: Erit nomen meum ibi*, &c. quid sibi vult illa aduersatiua, *veruntamen*? nimirum & Manasses delicta, & Dei furorem exaggerat: ac si dicat: etiam præcedentibus obsequijs pijssimi Regis Iosiæ, qui non solum immunditias vniuersas Manassis mundauerat, sed religione sua omnem illius impietatem compensauerat atque deleuerat, nihilominus *non est auersus ab ira furoris sui*: & iterum. *Factum est hoc per verbum Domini contra Iudam, vt auferret eum coram se propter peccata Manasse vniuersa quæ fecit, & propter sanguinem innoxium quem effudit, & impleuit Ierusalem cruore innocentium, & ob hanc rem noluit Dominus propitiari*, &c. Audis peccata Manassis Deum feciisse inexorabilem, Vrbemque re ipsa flammis traditam ob vnius Regis sanguinaria facinora? quid igitur quærimus, cuius delicta sustineat Vates quadraginta diebus in latus dextrum iacens; immo Ierusalem quadraginta diebus ferro & flammis desolata? equidem Vates Vrbis nomine, ciuitas autem suo merito luunt diebus quadraginta totidem annorum iniquitates, quibus eandem polluerat impijssimus Manasses: & vide quam apte respondeat obsidio peccatis venia dignis, excidium vero facinoribus irremissibilibus.

Manasses impijssimus regum Iuda, antonomatic῀s hic intelligitur nomine domus Iuda.

4. *Reg.* 23. ℣. 26.

4. *Reg.* 24. ℣. 3.

Quadraginta dies dormitionis in latus dextrum, & desolationis vrbis luunt peccata quadraginta annorum iniquitatum Manassis. Quadrat numerus trecẽtorum nonaginta annorum cum historia.

Decimo. Postremo inuestigemus oportet annos præuaricationis Israël atque Manasse, quem nomine domus Iuda significari diximus. Et quidem omnes fere Chronologi consentiunt ex sacra historia, regnorum colligi annos trecentos nonaginta a bipartita Monarchia, seu ab initio regni Roboam & Ieroboam vsque ad Sedeciæ casum, Vrbisque excidium: nosque in Commentario Chronologico eosdem demonstramus. quo quidem tempore certum est, vniuersum Israëlem, hoc est, duodecim tribus idololatriam exercuisse. nam decem tribus statim atque defecerunt a domo Dauid, vitulos Ieroboami coluerunt, duæ reliquæ vix annis tribus perstiterunt in aucta religione, vt scriptum est in libris Paralipomenon. *Cumque confirmatum fuisset regnum Roboam, & confortatum, dereliquit legem Domini*,

Isa. 22. ℣. 21.

Isa. 7. ℣. 2. *Ierem.* 13. ℣. 13.

2. *paral.* 12. ℣. 1.

mini, & omnis Israel cum eo: capite autem præcedenti dixerat Historicus. *Sed & de cunctis tribubus Israel, quicunque dederant cor suum, vt quærerent Dominum Deum Israel, venerunt in Ierusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum: & roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam filium Salomonis per tres annos: ambulauerunt enim in vijs Dauid & Salomonis annis tantum tribus*, &c. Cum ergo supra dixerimus nomine Israëlis intelligi populum vniuersum ex duabus tribubus conflatum, atque complures ex reliquis, qui se duabus aggregauerant; exacte quadrat numerus annorum præuaricationis ab Historico relatus cum numero annorum iniquitatis, qui a Vate repræsentatur.

Ibid. cap. 11. ℣. 16.

Quadrant quadraginta anni iniquitatis Iuda cum historia peccati Manassis.

Anni vero quadraginta iniquitatis Manasse ex æditione Septuaginta interpretum hoc ratiocinio colliguntur. Amoni filio Manassis, quem ex codice Hebræo & vulgato scimus duos tantum annos regnasse, ipsi tribuunt duodecim annos regni, non quidem quod duodecim legerint in origine, sed quia nouerant ex patrum traditione, ipsum pro patre detento apud Assyrios regnum administrasse annos decem. quod si ita est, vt videtur probabile, constetque Manassem quinquaginta quinque annos regnasse, captumque fuisse a Principibus Regis Assyriorum, atque post aliquot annos regno suo post pœnitentiam restitutum; demus illi quinque annos regni post reditum, decem captiuitatis, quibus nimirum pro patre regnauit filius, reliqui sunt ex quinquaginta quinque, quos vixit ab initio regni, anni quadraginta iniquitatis, in quibus sanguine *impleuit Ierusalem vsque ad os*, Deumque alias cunctantem irritauit, vt pollutam cruore innocentium ciuitatem Barbaris traderet diripiendam, comburendam, & desolandam. Itaque non minus adamussim respondent anni præuaricationis Regis Manassis annis quadraginta iniquitatis domus Iuda, quam anni trecenti nonaginta idololatriæ Israëlitarum, totidem annis iniquitatis domus Israël a Vate definitis.

4. Reg. 21. ℣. 18.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Summa totius tractatus.

Ex his in promptu est quæstioni satisfacere, annos iniquitatis esse annos transgressionis legis diuinæ, præsertim vero idololatriæ, annosque Israëlis trecentos nonaginta esse tempus a bipertita Monarchia inter Roboam & Ieroboam vsque ad vrbis excidium anno vndecimo Sedeciæ. quadraginta vero annos domus Iuda esse totidem regni Manassis, antequam caperetur ab Assyrijs. atque illis quidem succesisse in pœnam trecentos nonaginta dies obsidionis Vrbis; istis vero quadraginta dies excidij. illos denique dies obsidionis propter totidem annos præuaricationis Israëlis tolerandos, prædictos esse atque signatos decubitu Vatis in latus sinistrum, istos autem excidij ob quadraginta annos impietatum Manassis sustinendos præsignatos fuisse decubitu eiusdem in latus dextrum, ob eam, quam supra notauimus, analogiam dormitionis ad obsidionem & victoriam.

Respondet obiectis. Obiectio prima ex hisbo ria Sederolã. Respondet.

Supereſt, vt respondeamus obiectis. Primum opponi nobis poterit in Sederolam Hebræorum scriptum esse Manassem captum anno vigesimo secundo regni. Cui respondemus firmiorem esse rationem, qua sententiam nostram comprobamus, illorum traditionibus rancidis & fabulosis.

Secunda obiectio 40. annos computandos extra censum 190. annorum.

Secundo. Obijciet alius, quadraginta annos Iuda memorandos extra censum annorum trecentorum nonaginta Israëlis. nam Prophetæ præcipitur. *Postquam consummaueris hæc, dormies super latus dextrum*, &c. nos vero annos peccatorum Manassis non computamus post annos Israëlis, sed intra eundem censum, immo quadraginta annos illos bis sumimus.

Respondet.

Respondemus, annos quadraginta impietatis Manassis seorsum ab annis Israël computari, & puniri, non quod alij fuerint ab annis præuaricationis Israëlis, sed quoniam malitia fuerint insigniores, & vnica occasio irreuocabilis sententiæ latæ contra ciuitatem, vt supra diximus: propterea etiam extremo loco numerantur, non quod postremi fuerint regni Iuda, quod superstes postea fuit annis fere sexaginta; sed quia ipsi anni supremam importauerint cladem ciuitati & regno: nam tametsi ob Israëlis iniquitates præcedentes addicta erat iam flammis Vrbs impia; tamen non sine spe veniæ: at vero propter sanguinem, quem effudit Manasses, noluit Dominus illi propitiari, vt supra dicebamus. Quod vero Propheta post trecentos nonaginta dies, quos Israëlis nomine iacuerat, iterum decumbat quadraginta ob peccata domus Iuda, non arguit istos annos illis succesisse, sed pœnas posterioribus annis debitas, hoc est, excidium Vrbis succesisse pœnis debitis prioribus, hoc est, arctissimæ obsidioni.

Ex 4. Reg. 24. ℣. 3.

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS SECVNDA.

DE DORMITIONE VATIS.

An fuerit reuera, vel ſolum imaginaria viſione.

ALTERA Quæſtio erat, An reuera Propheta dormierit tot dies, atque panem eo apparatu coctum manducauerit; an potius hæc omnia in viſione imaginaria intuitus ſit. D. Hieronymus negat reuera contigiſſe, quæ ſcribit Vates. Hoc enim, inquit, rerum natura non patitur, vt quiſquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno ſemper latere dormiat. Hieronymum ſequuntur alij tractatores huius vaticinij, pro quibus facit plurimum præterita prophetia capitis tertij, de volumine deuorato: quam per viſum contigiſſe diximus: quod ſi hæc præſens re ipſa contigit, cur non & illa, immo & illa altera capitis primi de Cherubinis? Præterea id ipſum ſuadet prophetia capitis octaui, quæ contigit *anno ſexto, in ſexto menſe, in quinta menſis*, cum, ſedente Propheta domi ſuæ, aſsidentibuſque ſenibus Iuda, Spiritu diuino afflatus eſt. Atqui illud contingere non poſſet, cum nondum exacti eſſent dies dormitionis: nam a quinto die, menſis quarti, anni quinti tranſmigrationis vſque ad quintum diem, ſexti menſis, anni ſexti ſunt dies quadringenti tredecim; tempus vero dormitionis ſuper vtroque latere eſt dierum quadringentorum triginta. Deerant igitur Prophetæ, cum ſe ſediſſe narrat domi ſuæ, adhuc decem & ſeptem dies dormitionis; etiamſi velimus numerare dies ſomni ab ipſo initio vaticinij eius. Ergo vel mandatum non impleuit, vel non accepit; ſed per viſum tantummodo hæc omnia peracta ſunt.

Hier. ſuper Oſeæ 1. negat reuera contigiſſe.

Prima ratio huius ſententiæ.

Secunda Ratio.

Nihilominus certius exiſtimamus, Prophetam reuera hoc præceptum accepiſſe & impleſſe; immo Prophetis omnibus, quæcunque huiuſmodi ſe accepiſſe a Domino mandata ſcribunt, reuera fuiſſe & iniuncta, & completa ab ipſis. quale eſt illud Oſeæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, &c. Hoc ita eſſe ex capite quinto conſtat, vbi præcipitur Vati. *Tertiam partem* pilorum *igne combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obſidionis*, vel, cum completi ſint dies obſidionis, dormitionis ſcilicet, in qua repræſentatur obſidio. Impleuit igitur Prophe ta dies obſidionis ſuæ, neque viſio fuit vana, ſed verum præceptum opere implendum. In hac ſententia habemus patronum D. Chryſoſtomum, qui de

Secunda opinio Auctoris reuera Vatem hæc peregiſſe, ſicut & reliqui ſimilia.

Oſeæ. 1. v. 2.

Prima ratio huius ſententiæ.

Chryſos. lib. 3. de Dei

A Ezechiele ſic ſcribit. Fame itaque ac ſiti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta eum caſum abſque lacrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici poſſit, quam in ſuis aduerſis caſibus ne flere quidem permitti. Omitto enim modo, quod ſuper ſtercus bubalorum panem ſuum comedere coactus ſit, & quod ſuper vnum latus centum nonaginta diebus (ſequitur Chryſoſtomus Septuaginta) iacére, aliaque eiuſmodi tolerare ſit iuſſus, &c. Idem ſentit Baſilius in illud Iſaiæ: *Sume tibi librum grandem*: vbi cum ſuſcepiſſet probandum, Prophetas huiuſmodi mandatis paruiſſe, eorum tamen obedientiam aliquando ſilentio prætermiſſam, quod eſſet indubitato intelligenda; affert pro exemplo prioris illud Oſeæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, vbi ſequitur: *Et accepi*, &c. Pro exemplo vero ſecundi hunc verſum Ezechielis refert, in quo præcipitur dormire ſuper latus ſiniſtrum, & dextrum, atque ait. Non enim illic repetita eſt conſecutio, quod ſcilicet dormierit, ſed ſilentio præteritur: Prophetæ vero obedientia a nobis intelligitur. Eandem ſententiam tenet Theodoretus, ſic enim habet Prophetæ nomine. Dominus iuſſit me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare, &c. ad iſta adiungit: quemadmodum ſine dubitatione imperatum fecerit, &c. & ſtatim. Eorum audaciam mirari ſatis non queo, qui non verentur dicere, verba hæc eſſe rebus deſtituta, quin etiam hæc dicere aggreſſi ſentiunt multa ſæpe eiuſmodi Deum imperaſſe; Eſaiam quidem ſoluere de lumbis tunicam ſacceam, & pedibus non calceatis, reliquoque corpore nudo incedere: Ieremiam catenas circum collum imponere iuſſit: Ezechieli ſiniſtro lateri trecentos quinquaginta dies, dextro quadraginta incumbere iuſſit, comedere panem humano ſtercore coopertum, vaſa captiuitatis accipere, murum perfodere, imaginem fugientium depingere, & præſignificare ſic Sedeciæ fugam. Huiuſmodi mille alia in ſacro ſancta Scriptura inuenire licet, quorum ſcopum, & propoſitum ſi quis ignorauerit, prophetica virtute hæc indigna ducet; qui autem Dei ſtudium, & amorem in homines plane ſciunt, Dei laudum occaſiones arripiunt, & diuinos prophetas omni ex parte Domino obedire ſtudentes admirantur, &c. & ſubdit cauſam, propter quam eiuſmodi præcepta prophetis imponantur:

prouidentia poſt medium.

Baſilius ſuper. Iſa. 8.

Theodor. in Oſeæ. 1.

nantur; vt scilicet homines, qui verbis non fuerant persuasi, rebus quibusdam adumbratis, visorumque admirabilitate ad speculationem, & considerationem futurorum pertrahantur.

Respondet obiectionibus. Ad primam Hieronymi.

Sed satisfaciamus argumentis in oppositum: & quidem rationi Hieronymi, quod non patitur rerum natura hominem trecentis nonaginta diebus super vno latere dormire, quidam respondent, Prophetæ non esse iniunctum, vt totos dormiret dies, sed solas noctes; interdiu autem illi licuisse, vt antea, a lecto surgere, & quocunque vellet abire, nam vinculis constringebatur quidem noctibus singulis, interdiu soluebatur, vt ipsi putant. Ceterum hoc responsum non accommodatur prophetiæ capitis tertij, in quo prædictum est Vati constringendum fore vinculis intra domum suam, futurumque mutum. Sic enim habet. *Ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum, & linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans*, atque hoc quarto capite id factum familiarium sibi Deus adscribit. *Ecce circundedi te vinculis, & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec impleas tempus obsidionis tuæ*, &c. totos itaque dies trecentos nonaginta silens, & constrictus vinculis, quasi amens esset, iacuit Propheta super latus alterum: qui habitus fere est insanorum, cum catenis vinciuntur. recumbunt enim semper in latus vnum, vt nos experti sumus: vidimus enim multoties quendam amentem (olim sacerdotem, literis, & vitæ puritate insignem) catena ligatum, nudum in latus idem decumbentem totos dies, noctesque per annos plus quindecim. Hoc igitur bene patitur rerum natura, sed quod rerum natura non sustinet, est, totos dies trecentos nonaginta dormire, quod minime credendum est, vel præstitisse Prophetam, vel sibi iniunctum fuisse. nam verbum שכב, sacab, non significat proprie, dormire, sed cubare, accumbere, iacére, requiescere, tametsi multoties Vulgatus illud reddat verbo dormiendi; idque fere honestatis gratia, cum sumitur pro concumbere, &c. alioqui dormire significatur apud Hebræos verbo ישן, iasan, non שכב, sacab. Iacuit itaque Propheta totos illos dies, neque se conuertit à latere sinistro in dextrum. quod,

Non semper dormiuit propheta.

A tametsi grauissimum esset Prophetæ, ita facto opus fuit, vt grauissimos obsidionis labores, pressuras, & angustias repræsentaret; atque populares viso tam admirando simul & miserando spectaculo, persuaderent tandem sibi non esse vanas comminationes Prophetæ; quas non verba modo seuera, sed etiam facta tam grandia portendebant.

Ad secundum argumentum.

Secundum Argumentum facile soluitur, ex verbis Prophetæ constare, hoc reuera factum esse; illud vero de libro deuorato, vel animalibus conspectis, fuisse phantasticum: etenim ipse sæpius repetiuit. *Similitudo animalium quasi species electri, velut similitudo throni, similitudo manus missa ad me*, &c. Hîc autem longe diuerso stylo loquitur: *& tu dormies & assumes*, &c.

Ad tertium argumentum. De anno embolysmico.

B Tertium eneruatur, si dicamus, quintum transmigrationis annum fuisse Embolysmi, in quo scilicet tredecim numerabantur menses, Adar postremo bis repetito. Embolysmum autem cadere tertio, vel secundo quoque anno apud Hebræos certum est. nam sic habet eorum canon: ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis. hoc est, intercalandus est mensis alius anno tertio, sexto, octauo, vndecimo, decimoquarto, decimo septimo, & decimo nono. Itaque annis decem & nouem septem inserebant menses intercalares. Vide quam frequenter annus Hebraicus, & Chaldaicus (nam communi vtebantur anno) tredecim haberet menses. Nil ergo mirum, si iste annus Prophetæ credatur etiam intercalaris: quo dato, dies supersunt tredecim post

Dies computat initij & finis huius facti.

C absolutum tempus decubitus, vsque ad diem quintum sexti mensis, anni sexti. ita vt non sit necesse tempus decubitus computare ab initio prophetiæ Vatis, sed post aliquot dies: nam septem dies dandi sunt inter vtrunque vaticinium, quibus Propheta sedit mœrens, & cogitabundus. Vnde existimatus insaniisse, vinculis constrictus est familiarium, post alios scilicet sex dies, in quibus illi copia fuit panis conficiendi eo, quo vidimus, apparatu. Itaque die illa quinta sexti mensis, anni sexti primum solutum a vinculis Prophetam inuisere senes Iuda, vt ipse narrat capite octauo. Atque hæc disputata sint ad caput quartum; iam ad quintum veniamus.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Malis, quæ ex obsidione euentura erant, prænunciatis, docet calamitatem, quæ ex bello illis imminebat.

I. ET tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos: & assumes eum, & duces per caput tuum, & per barbam tuam: & assumes tibi Stateram ponderis, & diuides eos.

II. Tertiam partem igni combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis: & assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam uero aliam disperges in uentum, & gladium nudabis post eos.

III. Et sumes inde paruum numerum: & ligabis eos in summitate pallij tui.

IV. Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel.

V. Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius terras.

VI. Et contempsit iudicia mea, ut plus esset impia quam Gentes: & præcepta mea ultra quam terræ, quæ in circuitu eius sunt. iudicia enim mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt.

VII. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Quia superastis Gentes, quæ in circuitu uestro sunt, & in præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea non feciſtis, & iuxta iudicia Gentium, quæ in circuitu uestro sunt, non estis operati;

VIII. Ideo hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iudicia in oculis Gentium.

IX. Et faciam in te quod non feci, & quibus similia ultra non faciam propter omnes abominationes tuas.

A Ideo patres comedent filios in medio tui, & filij comedent patres suos, & faciam in te iudicia, & uentilabo uniuersas reliquias tuas in omnem uentum. X.

Idcirco uiuo ego, dicit Dominus Deus: Nisi pro eo quod sanctum meum uiolasti in omnibus offensionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miserebor. XI.

Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui: & tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam uero partem XII.
B tuam in omnem uentum dispergam, & gladium euaginabo post eos.

Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis, & consolabor: & scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum impleuero indignationem meam in eis. XIII.

Et dabo te in desertum, & in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis prætereuntis. XIV.

Et eris opprobrium, & blasphemia, exemplum, & stupor in Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furo- XV.
C re, & in indignatione, & in increpationibus iræ.

Ego Dominus locutus sum: Quando misero sagittas famis pessimas in eos: quæ erunt mortiferæ, & quas mittam ut disperdam uos: & famem congregabo super uos, & conteram in uobis baculum panis. XVI.

Et immittam in uos famem, & bestias pessimas usque ad internecionem: & pestilentia, & sanguis transibunt per te, & gladium inducam super te, Ego Dominus locutus sum. XVII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS QVINTI.

I. ET tu fili hominis ſume tibi gladium acutum, radentem pilos. Hebraice. Gladium acutum, nouaculam tonſorum. Septuaginta expoſuere phraſim. Cape tibi rhomphæam acutã, ſicut nouaculam tonſorum. Sic enim *Theodor.* legit Theodoretus: vel ſuper nouaculam, vt correcti habent codices, Complutenſis, & Sixti. in aliquot Biblijs Latinis legitur. Radentem pilos aſſumes eum, & duces: quæ lectio conformis eſt admodum Hebrææ, quæ ſic habet. Sume tibi gladium acutum, nouaculam tonſorum ſume, & traduces, &c.

Quid ſignificet gladius, quid barbæ abraſio. *Polychr.* *Theodor.* *Hieronym.* *Per caput tuum, & per barbam tuam.* Polychronius, & Theodoretus. Rhomphæa vindicem ſignificat poteſtatem: capillorum autem, & barbæ ademptio ſplendoris, & decoris priuationem. Melius Hieronymus, quem in Commentario imitabimur, cæſariem ac barbam expoſuit, pulchritudinis & virilitatis inditium: rhomphæã autem eſſe Nabucho donoſorem ibidem docebimus, & confirmabimus.

II. *Et aſſumes tibi ſtateram ponderis & diuides eos.* Dicemus in Cõmentario fuſius, quid ſignificet ſtatera.

Hieronym. reprehendit Septuaginta *Tertiam partem igni combures.* Septuaginta. Quartam partem dixere, quos carpit Hieronymus, quaſi ex tribus partibus quattuor fecerint, atque quartam de ſuo addiderint repetentes iterum primam. nam Aquyla, & Theodotio, tertiam, legunt, & Hebraici codices concordes; immo ipſe contextus ænigmatis, cum a Domino differitur, in tres partes ſecatur, non in quattuor. Verum Septuaginta defendit Scholiaſtes dicens. Per hæc declarat Hieroſolymæ incolas quattuor calamitatibus oppreſſum iri, fame prædicta, gladio, combuſtione, captiuitate. quod ſi quadrifariam diuiſum eſſe capillum, tres tamen dumtaxat plagarum ſignificationes adiunxit; ne turbemur, famem enim ſupra prædixerat: quoniam ne poterat quidem fames capillis indicari. Apollinaris vero, atque Theodoretus ſic. Hæc ipſemet paulopoſt interpretatur, & vocat ignem, famem, & mortem. quare duas quartas iuſſit in ignem conijci. nempe quia fames & mors, inſtar ignis homines vorat. Per gladium vero aduentum hoſtium ſignificat, & ab illis faciendam cædem, per diſperſionem in uentum, captiuitatem, & futuram diſſipationem, ſeu peregrinationem, &c. ergo per tertiam partem ſecundum verba ſacra, vel per duas quartas ſecundum Septuaginta, ſignificatur fames, & peſtis. De illis enim dicit inferius: Tertia pars tui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui.

Eos defendit Scholiaſtes. *Apollin.* *Theodor.*

Iuxta completionem dierum obſidionis. Cum completi ſint dies concluſionis, quibus ſcilicet te domi iacere præcepi.

Et aſſumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam vero aliam diſperges in ventum, *Seuerian.* *& gladium nudabis poſt eos.* Hæc Seuerianus Antiochenus ſic interpretatur. Vt capturam, & inflammationem Ieruſalem ante oculos poneret, & timorem, & diſperſionem incolarum ſuperſtitum vbique *Polychr.* fere gentium. Polychronius. Etenim poſteaquam abducti ſunt, ſexcenta mortis genera paſſi ſunt.

III. *Et ſumes inde paruum numerum, & ligabis eos in* *Apollin.* *ſummitate pallij tui.* Apollinaris. Oſtendens non licere aliquem ſine Dei prouidentia manus hoſtium euadere. Scholiaſtes. Oſtendens non iracundia ca- *Scholiaſt.* lamitates induxiſſe, ſed indulgentia: ergo ita quoque miſeratione dignos conſeruari iubet.

IV. *Et ex eis rurſum tolles, & proïcies eos in medio ignis.* Apollinaris. Hi ſunt qui poſt reuerſionem ex Ba- *Apollin.* bylonia a Macedonibus interempti ſunt. Alius *Schol. alius.* Scholiaſtes: Hîc maxime oſtendit, ſe non iuſtos modo, ſed alios quoque ſeruaſſe, qui negligentes erant in rebus pietatis: qui ob ingentem malitiam ne beneficijs quidem facti meliores: ideo iubet etiam ipſos reſeruatos pilos iterum comburi. Illud autem *in omnem domum*, oſtendit ſeruatum iri reliquos iuſtos. de his tamen tacuit: ſatis enim illi fuit prophetæ finibus contineri.

Ex eo egredietur ignis in omnem domum Iſrael. Apol- *Apollin.* linaris. Præſignificat ſeditiones, quæ etiam poſt reuerſionem ex Babylonia ſub Antiocho Epiphane contigerunt: quapropter in infinitas illas calamitates inciderunt. Prædicit vero potiſſimum illorum in Chriſtum Dominum furorem, & interitum vniuerſalem poſt Chriſti Crucem, & in omnes terras diſſipationem. Eadem pene habet Hieronymus in *Hieronym.* expoſitione parabolæ huius, ſed explicatius. Quod vero ipſe legit; *ex eo egredietur ignis.* Septuaginta legunt, ex ea, ſcilicet Vrbe. aliqui codices corrupte habent (ex eis) vt Complutenſis, & Regius, quæ lectio neque Hebraicæ, neque Græcæ reſpondet. neque vero Latinæ Hieronymi. nam Hebraice habetur (ex eo) ſicut vertit Hieronymus. Sed quod antecedens referatur hoc pronomine, quæri poteſt. Hieronymus retulit ad populum: ex eo ſcilicet populo. Verum nulla mentio populi in ſuperioribus. Alij referri volunt, בעה, mughat, paruum, quod ſubſtantiuum eſt: ſic enim efferturHebraice. Sumes inde paruũ in numero; quaſi ex illo numero paruo ignis egrediatur. Alijs, & fortaſſe rectius, videtur de ipſo igne eſſe ſermonẽ. Dixerat: proijcies eos in ignem; addit: ex eo igne egredietur ignis, id eſt, incendium in omnem domum Iſraël, quæ expoſitio hiſtoriæ belle congruit, de qua ſermo habetur in libris Ma- *1. Machab.* chabæorum: nam ex Antiochi tyrannide exijt ſcin- *1. & 2. lib.* tilla diſcordiæ inter principes ſacerdotum, vnde in- *cap. 4.* cendium flagitiorum omnium exarſit.

V. Quomodo & quare dicatur Ieruſalem in medio gẽtium. *Hæc dicit Dominus Deus: Iſta eſt Ieruſalem, in medio* *Gentium poſui eam, & in circuitu eius terras.* Explanabimus ſatis verſum iſtum in Commentario. Scholiaſtes. Ac ſi diceret: Reginæ loco ciuitatem duxi, & circum ſtipatores, ac vigiles poſui regiones circunſtantes, & circundantes eam. Apollinaris. Ad Orien- *Scholiaſt.* tem, & Septentrionem Aſiam habebat, ad Occiden- *Apollin.* tem Europam ei per mare coniunctam, ab Auſtro vero Libyam: in has enim tres partes etiam filij Noë orbem terræ diuiſerunt. Polychronius. Vt ſi- *Polychr.* tum optimum Vrbis oſtendat: deſcripſit enim tanquam in tabula, Vrbem quidem veluti præſidentem, reliquas vero tanquam ancillas & cuſtodes. Theodoretus. Poſuit Ieruſalem in medio gen- *Theodor.* tium, vt illæ ab hac omnem pietatem, & legis cultum percipiant. Sed ipſa omnino contra fecit: neque enim datam a me ſibi legem tantum cum ipſis non communicauit, ſed etiam illarum impietatis particeps ipſa fuit. Hoc Symmachi verſio, commendante Hieronymo, præclare

exppreſſit. Hæc, inquit, regio, quam in medio nationum poſui, commutauit iudicia mea impietatibus, quas didicet a gentibus, & iuſtificationes meas a regionibus, quæ ſunt in circuitu eius, quia legitima mea reprobauerunt, & in iudicijs meis non ambulauerunt. Hoc eſt ergo, quod ſequitur.

VI. Quid ſit Iudicium, & quotuplex.

Et contempſit iudicia mea. Iudicium eſt officium Iudicis, quod duplex eſſe ſolet, innocentis protectio, & damnatio rei in cauſis capitalibus: in ceteris fortunarum, eſt legitimo domino adiudicare bona, ambienti negare: illud eſt, iuſtitiam facere, hoc facere iudicium, &c. In præſenti iudicium eſt lex, ſecundum quam iudicaturus eſt iudex. Septuaginta. Iudicia mea commutauit impietatibus, quas didicit a gentibus. Vbi iudicia interpretari videntur Septuaginta cærimonias, cultum, religionem, pietatem, ſeu legitima, & quæ ex legis inſtituto rite celebrari debent.

VII. 4. Reg. 21. ℣. 9. Ibid. ℣. 11. Maius eſt fidelium peccatum quam infidelium. Iere. 2. ℣. 10. & 12.

Quia ſuperaſtis gentes. Id eſt, viciſtis impietate. nam huiuſmodi ſcelus improperat illis iterum. *Vt faccrent malum ſuper gentes, quas contriuit Dominus a facie filiorum Iſrael.* Et iterum: *ſuper omnia, quæ fecerunt Amorrhæi.* nam multo grauius peccatum eſt, fidelem a vera pietate deficere, & idola colere, quam Ethnicum idololatriam, quam a patribus didicit, exercere. Quod exprobrat Deus Iſraëli. *Tranſite ad inſulas Cethim, & videte, ſi mutauit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt Dij: populus vero meus commutauit gloriam ſuam*, Deum, de quo iure gloriari poterat, *in idolum*. hoc tam dirum facinus eſt, vt vel ore vſurpatum, Deum exclamare cogat; *ob ſtupeſcite cæli: duo enim mala fecit populus meus.* Quam grauiſſimum autem in ipſa impietate, & execrandis ritibus eſſe anteſignanum, & palmam ferre, quales eſſe ſolent transfugæ iſti, & apoſtatæ, multo auidius quam gentes idola ſequentes. De Achab enim ſcriptum eſt. *Non fuit alter talis, ſicut Achab, qui venundatus eſt, vt faceret malum*, id eſt, traditus (nam quod venditur, traditur domino) ex animo ſeſe tradidit impietati, & impudicitiæ omni, ac ſi venditus eſſet, & mancipium idolorum, non vt Rex Iſraëlita liber, & ingenuæ conditionis; totum ſe deſtinauit, & impendit idolis. & Iſaias ait. *Conuertimini ſicut in profundum receſſeratis Filij Iſrael*, id eſt, ex animo, ex imo pectore, ex cordis intimis receſſibus. Et Ieremias. *Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtylo ferreo, in vngue adamantino exaratum ſuper latitudinem cordis*, id eſt, in medio corde: hæc frequens querela eſt contra Iſraël.

3. Reg. 21. ℣. 25. Iſaiæ. 31. ℣. 6. Ier. 17. ℣. 1.

Quia ſuperaſtis Gentes. Septuaginta. Quia forma veſtra, character, vel exemplar veſtrum ex gentibus. Theodoretus. Induiſtis characterem gentium, & ad inſtar eorum inſtituiſtis veſtram religionem, & Deos vaniſſimos, gentium exemplo venerati eſtis. Polychronius. Quoniam illos, inquit, eſtis æmulati. Scholiaſtes. Imitati illorum perditos mores, nilque inter vos & illos interfuit, cum vos quoque ſitis idola venerati. Supponit hæc querela, Ieruſalem non tantum fuiſſe caput mundi, ſed exemplar veræ pietatis, & eruditionem, immo ſcholam diſciplinæ, ad quam gentes omnes aſcenderent, dicentes. *Vere mendacium poſſederunt patres noſtri*, vel hæreditarunt mendaces Deos a patribus ſuis, &c. *Veuite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & ambulabimus in ſemitis eius; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Hoc eſt, quod ſapientia ſæpe prædicat. *In his omnibus requiem quæſiui*, regnis ſcilicet, & regionibus, nec inue-

Theodor. Polychr. Scholiaſt.

Ieruſalem non ſolum fuit caput mundi, ſed exemplar veræ pietatis. Ierem. 16. ℣. 19. Iſa. 2. ℣. 3. Eccl. 24. ℣. 11.

A ni; *tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: In Iacob inhabita, & in Iſrael hæreditare, & in electis meis mitte radices. Et ſic in Sion firmata ſum, & in ciuitate ſanctificata ſimiliter requieui, & in Ieruſalem poteſtas mea.* Eſt autem ſapientia, vt ipſa de ſe pronunciat ibidem, ipſe liber vitæ, teſtamentum. Altiſſimi, & agnitio veritatis, & lex quam mandauit Dominus, &c. Quod autem lex fuerit exemplar mundo communicatum, vt ad illius rationem vitam inſtitueret, vel ex nomine honorificentiſſimo ſapientiæ conſtat. nam ſapientia eſt ipſa Minerua quam e Iouis cerebro natam Antiqui finxerunt; vt hoc ſignificarent, eſſe ipſam ideam primariam, ad quam Deus omnia architectatus eſt; vt ex hoc loco patet, & ex illo. *Cum eo eram cun-* Prouerb. 8. ℣. 30.
B *cta componens, &c.* Hæc autem *ſapientia ædificauit ſibi domum*, Templum ſcilicet Salomonicum, *excidit columnas ſeptem*, id eſt, innumeras, *immolauit victimas ſuas, miſcuit vinum*, &, menſa parata, *miſit ancillas ſuas, vt vocarent* gentes omnes *ad arcem*, vt qui eam caput agnoſcebant, experirentur magiſtram Hoc autem mandatum deferunt ancillæ: *Si quis eſt paruulus*, vel inſipiens, *veniat ad me; & inſipientibus locuta eſt: Venite, comedite panem meum: relinquite infantiam, & viuite*, viuetis, *& ambulate per vias prudentiæ, &c.* Ceterum hæc omnia breuius, & diſtinctius continet liber Deuteronomij. *Hæc eſt ſapientia veſtra,* Deu. 4. ℣. 6.
C *& intellectus coram populis, vt audientes vniuerſa præcepta hæc, dicant: En populus ſapiens, & intelligens.* Hoc ſuppoſito, aptiſſime nectitur criminatio contra Ieruſalem: quia cum ipſa exemplar eſſet futura gentibus circumuicinis, & remotis, non ſolam politiæ, ſed veræ pietatis, & magiſtra religionis: e contrario ſe gentium erroribus inſtitui paſſa eſt, & facta eſt diſcipula impietatis.

Merito accuſatur Ieruſalem magiſtra veritatis, quia facta eſt diſcipula erroris.

Quia ſuperaſtis gentes. Legere poſſumus. Quia apparatus veſter ex gentibus, vel præ gentibus: quia luxus, faſtus, tumultus, diuitiæ (hæc enim omnia ſignificat המון, hamon, Hebraicum, atque ἀφορμὴν, aphorme, Græcum, ſcilicet opes, diuitias, ſtipendium, commeatum, &c.) veſtræ multo fuerunt ampliores opibus gentium; & tamen in præceptis meis non ambulaſtis, &c. habetque eundem
D ſenſum, quem editio noſtra, ſcilicet; quia, cum beneficijs amplioribus, opum affluentia, regni gloria præ ceteris gentibus a me fueritis cumulati, videlicet, qualia décora decebant mundi caput, & regni ſedem, vt ijs prouocati in veſtrum benefactorem eſſetis grati; Vos contra in tam munificum largitorem fuiſtis non ingrati ſolum, ſed etiam iniurioſi. Eiuſmodi querimonia extat apud Iſaiam. *Et repleta eſt terra eius argento, & auro, & repleta eſt terra eius idolis.* Ex æquo abundabat delitijs, & diuitijs, luxu, & luxuria, atque ſcortatione idolorum.

Pluribus donis cumulata ciuitas reprehenditur merito de ingratitudine.

Iſa. 1. ℣. 7.

Et in præceptis meis non ambulaſtis. Apollinarius. Id eſt, non coluiſtis me, nec meam ſeruaſtis legem. *Non ambulaſtis*, via dicitur lex Dei. *Vias tuas Do-*
E *mine demoſtra mihi*: quod dirigat in deſtinatum finem, vt ſolet via regia ducere in vrbem ſine ambagibus, & erroribus. Quandoque via dicitur non lex, ſed vita noſtra, quæ quaſi iter eſt ſuſceptum per viam legis. Hiſpanice: *el viaie es nueſtra vida, y la ley, es el camino.* Huius analogiæ ratio eſt, quia vita noſtra ſemper progteditur, immo currit, vel potius volat ad perniciſſimum motum cæleſtis rotæ. *Omnes morimur, & quaſi aqua dilabimur ſuper terram*: quam amplius, o Rex, vltionem ſumere expectas a iuuene?

Apollin. Via legem & vitam noſtram ſignificat. Pſ. 24. ℣. 4.

2. Reg. 14. ℣. 14.

ne? mortem ne? at iam moritur, iam fere expirat: A
omnes enim iugiter senescimus, & deficimus, quasi flumina præcipiti cursu deuoluimur in mare mortis, quæ *domus* est *æternitatis*. Vtriusque viæ mentio est in psalmo. *Beati immaculati in via*, vita, *qui ambulant in lege Domini*, id est, qui iter vitæ suæ faciunt per legem Dei.

Eccles. 12. ℣. 5. *Psal.* 118. ℣. 1.

Iudicium, consuetudinem, institutum hic significat: sequenti versu, castigationem.

Et iuxta iudicia gentium. Iudicium hoc versu est consuetudo, institutum: versu vero sequenti est castigatio. *Quæ in circuitu vestro sunt non estis operati.* Sic enim legendum videtur cum negatione, vt habent codices Hebraici, Chaldaici, Græci, Hieronymus, & alij tractatores cum codicibus Latinis manuscriptis quam plurimis, & correctioribus, & cum Vaticano Sixti; tametsi capite vndecimo sequenti, versu duodecimo, eadem legitur sententia, negatione sublata. *Iuxta iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* Sic etiam legit Hieronymus, codicibus Hebraicis, & Chaldaicis illi suffragantibus: ergo si negatio subtrahitur, vt capite vndecimo, sensus est planus: quia mores, & consuetudines gentium secuti estis, idola venerantes. Si vero additur, vehementius vrget litera, Iudæos coarguens gentibus sceleratiores, vt idem colligatur sensus huius versus, qui superioris: *quia superastis gentes.* Septuaginta. Neque iuxta iustificationes gentium, quæ in circuitu vestro sunt, fecistis. quod sic explicat Apollinaris. Ne impiorum quidem erga idola religionem in me colendo imitati estis: illi enim in errore perstiterunt suos colentes Deos, & neque horum informitas, neque materiæ vilitas, neque C quod ab hominibus facti sint, neque quod nullam eis opem, aut vsum præbeant, aut periculis illos liberent, ab illorum veneratione reuocauit. Vos autem contra, quam illi, omnia fecistis. Scholiastes. Propterea quod gẽtes fouent, & ornant suos Deos: ij vero ipso relicto simulachra muta venerabantur. Alius Scholiastes. Neque, vt illi, de quibus Ieremiàs. *Si mutauit gens Deos suos?* neque vt Niniuitæ resipuistis.

B

Neque gentes quas imitantur scelebribus, imitantur in Iudicijs.

Apollin.

Scholiast.

Alius Scholiast.

VIII. Deus ipse vindex vindictam exaggerat.

Ideo hæc dicit Dominus Deus: ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iudicia, id est, supplicia. Tam nefarium facinus ego ipse vlciscar; tantam labem meo nomini inustam ego ipse expiabo; non agam tecum, vt solebam, per vindices, & ministros iræ meæ: blanda sunt ista supplicia, ego ipse tecum D congrediar. Simili naso pronuntiatur illud Amos. *Postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui.* Si hæc supplicia leuia tibi videntur, si hos contemnis satellites: si cum peditibus pugnare dedignaris, en ego eques inuadam cataphractus, hastam contorquens diram: obfirma pectus, clypeum apta: fortasse ictum dexteræ Dei declinabis, aut sustinebis? Nec absimili phrasi vtitur Isaias. *Eleuabit signum in nationibus procul*, &c. Vere ipse Dominus erit antesignanus, ipse tuba clanget, conuocans milites ad bellum, ipse præibit dux prœlij. & apud eundem. *Dominus præcepit militiæ belli*, id est, recensuit milites: & dixerat: *Ego mandaui sanctificatis meis*, id est, militibus sacramentarijs, & *vocaui fortes meos*, cohortem coëgi electorum, E qui latus meum claudant, quorum gloria est, tanti ducis esse stipatores. Hac periphrasi, & dicendi forma significat Dominus, bellum hoc futurum esse sanguinarium, & truculentum, videlicet quale decet dexteram Dei, qui omnimodis magnus est. Vnde bellum Dei oportet esse graue, & difficile. Quemadmodum enim cum aliquid eximium significare volunt sacræ literæ, Deo tribuunt, vt apud Isaiam. *Dabit Dominus ipse vobis signum*; sic cum aliquod flagellum seueriſſimum significant, diuino nomini accommodant, vt in Genesi. *Pluit Dominus a Domino*, id est, ingruit de cælo vehemens, & horrisona vis grandinis, sulphuris, &c.

Amos 4. ℣. 12.

Dei bellum aduersus peccatores.

Isa. 5. ℣. 26.

Isa. 13. ℣. 4.

Isa. 7. ℣. 14.

Genes. 19. ℣. 24.

Et faciam in te quod non feci. Etiamsi in hunc sensum veniant computanda supplicia Diluuij, Sodomorum, Aegyptiorum, Chanaam, &c. *Et maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*: id est, multo seuerior castigatio supplicio Sodomorum, qui subito descenderunt in profundum, nec vacauit periculum timere, aut calamitate tanta commoueri: obruit illorum incuriam repente pauor, pauorem discussit anguſtia, anguſtiam præripuit mors cita. At Hierosolyma sensim cæsa sunt: millies mortem imminentem exhorruerunt, tardam expectarunt, toto affectu implorarunt, nec senserunt prius, quam præ dolore, & luctu contabescerent: melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, &c.

IX. Comparatur supplicium Ierusalem supplicijs aliarum vrbium.

Threnor. 4. ℣. 6.

Et quibus similia vltra non faciam. Aduersari videntur hæc prima facie verbis Christi: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet*, &c. Ceterum sibi consonant mirifice vtraque oracula; nam Ezechiel non de sola obsidione, & excidio Ierusalem prophetat factis per Chaldæos, sed etiam de postrema vastitate inuecta per Romanos ob inexpiabile scelus, quo se astrinxerunt Iudæi Christum Domini agentes in crucem: quod constat ex dictis: nam illi capilli, qui in ora chlamydis seruati, in ignemque proiecti inflammauerunt vniuersam Vrbem; significabant, vt diximus, Iudæorum posteros, ex quibus egressa est pestis, & lues suprema Hierosolymorum. quare consequens est, vt de vtraque vastatione loquatur: referaturque pars versus prior ad Chaldaicam: *quod non feci*: posterior vero ad Romanam, *& quibus similia vltra non faciam*. Nam, vt idololatriæ peccatum maius fuit reliquis, propter quæ Deus eo vsque exercuerat in homines supplicia; sic cædes Christi truculentissimum facinus fuit omnium, quæ fingi possunt, vel excogitari. Quare in parentes Iudæorum animaduertit Deus supplicio sine exemplo; in posteros vero exitio singulari, quale nec auditum est, nec audietur in posteriora sæcula.

Concordat hic textus cum alio Euangelij. *Matth.* 24. ℣. 21.

Ideo patres comedent filios. Hoc in vtraque obsidione reuera patratum est: nam de Babylonica scribit Ieremias. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos*, &c. atque idem commississe fœminam, a Tito obsessa Vrbe, auctor est Iosephus. Quod si matres, quæ solent diligere tenerius, talia ausæ sunt, quid minus expectandum erat a patribus, qui solent esse seueriores in filios? Quod si victus caritas ad tam horrendum facinus parentes coëgit, vt illud exhorrescens Propheta cum Deo quasi expostulet. *Ergo ne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ?* quid non filiorum pectora cogeret, quorum est in parentes accliuior dilectio, & rarior pietas? præsertim attestante de eadem tempestate Isaia. *Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem*. Ergo existimandum est, talia non solum admisisse parentes, vt testantur monumenta, sed & filios. Sunt qui hæc figurate vsurpent, quasi parentes filijs, fame exagitati, cibum præriperent, nam hoc est, ac si comedere, & vorare ipsos voluissent. Ceterum non sunt adhibendi tropi in sacra historia, vel prophetia, vbi literæ series contextum habet, & sensum minime absurdum. Fieri enim potuit, vt aliquis filius fame

X. Atrocissima vis famis, quæ naturalem vincit amorem & pietatem.

Thren. 4. ℣. 10. *Ioseph.* 7. *lib. de bell. c.* 8.

Thren. 2. ℣. 20.

Isa. 3. ℣. 5.

ſtimulante, parentis præ fame moribundi viſcera laniaret, & carnes comederet. Sic enim ſcribit *Theodor.* Theodoretus. Hoc accidit in obſidione Babyloniorum,& Romanorum,incredibili vi famis ad hoc nefarium facinus, & impium impellente.

XI. Iuramento confirmatũ decretum, irreuocabilem indicat executionem.

Idcirco viuo ego, dicit Dominus Deus: niſi pro eo quod ſanctum meum violaſti. Iuſiurandum adhibet Deus; ne ſententia prolata comminatoria videatur,& non potius abſoluta,a qua non ſit euaſio, aut ſubterfugium: nam iuramento firmare ſolemus, quæ rata & firma haberi volumus: neque ſimplicem comminationem iuramento confirmat, ſed decretum,& ſtatutum immobile addito iureiurando magis corroborat. Nam vbi Latinus legit: *Dicit Dominus Deus*, Hebraice legitur נאם, naum, decretum Domini Dei. Significat ergo ſine pœnitentia, aut venia vlla decretum iudicium executioni mandandum fore: quale illud pſalmi. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum*: id eſt, firmiſſime apud ſe ſtatuit, ac ſi iureiurando confirmaſſet: idem ſcilicet, quod ſuperius enunciauerat: *Dixit Dominus Domino meo*. Hebraice נאם, naum, dictum,pronunciatio, decretum Domini de Domino meo Chriſto, &c. Ceterum iurandi forma hæc, tametſi videatur abſoluta, aliam includit execratoriam: *Viuo ego*, & peream, *niſi pro eo, quod*, &c. Sic enim ſolent homines loqui cum ſe deuouent, niſi præſtiterint fidem,ceterum talia verba nefaſta, ſicut & turpia, ſolent reticeri in ſacra Scriptura, atque ab ipſis,qui iurant religionis ergo prætermitti: vt ibi. *Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui ſuper terram*. Et apud Ieremiam. *Viuit Dominus, ſi occidero te*, &c, nos vero ſubaudire debemus, peream, mentiar, &c. Eadem phraſi efferunt ſcriptores iuraſſe Deum. vt videre eſt in Amos. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero, &c.* id eſt, iurauit per Templum, quod erat gloria, & præſtantia Iacob; mentiar, ſi oblitus fuero: &c. Eadem forma iuriſiurandi eſt in pſalmo. *Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar*.

Pſal. 109. ℣. 4.

1. *Reg.* 14. ℣. 11. *Ierem.* 38. ℣. 16.

Deus aliquando dicitur iurare. *Amos.* 8. ℣. 7.

Pſal. 88. ℣. 36.

Sanctum meum. Septuaginta: ſancta mea. Hebraice מקדשי, miqdaſi, ſanctuarium a קדש, qadas, quod eſt ſanctificare, & diuinis conſecrare vſibus. Vnde domus Dei dicitur ſancta, id eſt, Deo ſacrata. ſecundo valet, firmare, ſtabilire. tertio purificare,mundare. domusque Dei eadem ratione ſancta dicitur, quaſi ſtabilis in perpetuum, atque merito ſuo mundiſſima. Ad tertiam acceptionem alludit in præſenti, *Sanctum meum*, quod mundum eſſe oportebat, *violaſti* idolorum ſordibus. extat hiſtoria in libris Regum de idolis illatis in Templum.

Sanctum dicitur Templũ ob munditiam.

4. *Reg.* 21. & 23.

In omnibus offenſionibus tuis. שקץ, ſaqats, ſignificat execrari, deteſtari, vt rem ſpurcam, inde שקץ, ſiquts, idolum execrabile, deteſtandum,offenſio,id ſcilicet,quod offendit viſum: in libris Regum. *Idolo Sidoniorum, & offenſioni Moab*: Et iterum. *Cum videritis abominationem deſolationis*,

Idolum in ſacris literis dicitur abominabile. 4. *Reg.* 23. ℣. 13. *Dan.* 9. ℣. 27. *Matth.* 24. ℣. 15. *Deut.* 32. ℣. 16. 4. *Reg.* 16. ℣. 3.

Et in cunctis abominationibus, תעב, taghab, eſt auerſari,abominari; vnde תועבה, toghebah,idolum abominandum: in Deuteronomio. *Et in abominationibus ad iracundiam, concitauerunt*. Et iterum. *Secundum idola gentium*, Hebraice abominationes.

Ego quoque confringam. Videtur alludere ad ſecundam ſancti ſignificationem, quaſi dicat. Domum hanc deſtinaueram nomini meo ſartam, tectam,& incolumem cuſtodire,dummodo a vobis vt ſancta ſeruaretur: cum vero illam ſordibus idolorum conſpurcatam videam, ego quoque non ſanctam ſeruabo, ſed potius vt ſæcularem, mundanam & temporariam confringam, euertam, & demoliar. atque hoc videtur ſapere vulgata editio, non ſine elegantibus antitheſi, & paronomaſia. Ceterum poteſt alia figura non minus grata hoc loco ſubeſſe, immo tanto fortaſſe iocundior, quanto ſuperioribus dignior. Verbum enim גרע, garagh, ſignificat non tantum confringere, detrahere, adimere,ſed etiam abradere,& delere,in Numerorum libro. *Cur tollitur nomen illius de familia ſua?* vel aboletur, aut raditur: & apud Iſaiam, & Ieremiam. *Omnis barba radetur*: atque in hac ſignificatione vſurpatur in præſenti, protenſa allegoria, quæ ſupra cœpta erat de nouacula;ego quoque abradam. qua voce non allegoriam modo texit, ſed alluſionem fecit ad caput ſextum Numerorum, in quo præceptum eſt, vt Nazaræus Domino ſanctificatus (id enim ſonat vox) ab omni immunditia, & ſorde alienus ſit. quod ſi forſan, homine coram ipſo repente cadente, pollutus fuerit, radat cæſariem capitis, atque ita ſactificetur. & in Leuitico etiam. Qui purificantur a lepra radunt pilos corporis ſui. Ad hanc ergo reſpiciens cæremoniam legis, ait Dominus? Sanctum meum violaſtis ſordibus veſtris, ego quoque legem meam ſeruabo; illud radendo purificabo, & ſanctificabo. Vtraque tranſlatione vſus eſt Dominus in eandem ſententiam, vbi ait: *Extendam ſuper Ieruſalem funiculum Samariæ, & pondus* perpendiculum *domus Achab, & delebo eam, ſicut deleri ſolent tabulæ: delens vertam, & ducam crebrius ſtylum ſuper faciem eius, &c.* id eſt, non tantum vrbem demoliar, ſed fundamenta refodiam, vt nullum fiat reliquum veſtigium, neque delineatio prima illius, non ſecus ac fieri ſolet, cum tabellæ ceratæ, lineæ, vel characteres delentur. Hebraice vero ſic effertur: Abſtergam Ieruſalem, vt mundari ſolet caldarium abſterſione, & verti ſuper faciem ſuam, id eſt, vt ſolet, cum probe exterſum eſt, conuerti deorſum in faciem, vt nil luſtramenti fiat reliquum; ſic mundabo Ieruſalem, eam a fundamentis euertens.

Num. 27. ℣. 3. *Iſa.* 15. ℣. 2. *Ierem.* 48. ℣. 37.

Numer. 6. ℣. 9. Nazaræus, hoc eſt, Domino ſanctificatus.

Leuit. 13. ℣. 33. & *cap.* 14. ℣. 8 Proijciet a ſe Deus Templum quaſi barbam abraſam.

4. *Reg.* 21. ℣. 13.

Caldarij ſimilitudine euerſionem vrbis minatur.

Et non parcet oculus meus. Parcere animi eſt, tribuitur vero oculis, quod verbum. Hebraicum חום, chos, non tantum eſt miſericordiæ interioris, ſed geſtus exterioris, qui a miſericordia promanat. Significat enim oculos claudere, conniuere ex commotione animi: ſuper alicuius perſonæ, vel rei indignitate: quo quis dolore perculſus, veniam dat, ceſſat, abſtinet, parcitque illi: exemplum eſt apud Ezechielem. *Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unum de his*, id eſt, nullus prætereiens geſtu indicauit miſericordia commota ſuper te fuiſſe eius viſcera. Et iterum. *Et cogitaui, ut occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus*: & in Geneſi. *Nec dimittatis quidquam de ſupellectili ueſtra*. Hebraice, non parcat oculus veſter, id eſt, non doleatis relinquere pretioſa vtenſilia veſtra. & alibi: *Parcens ille ſumere de ouibus, et de bobus ſuis*,&c. id eſt, miſericordia motus ſuper nece ouium ſuarum. & in Prouerbijs. *Qui parcit virgæ, odit filium ſuum*, id eſt, qui præ indulgentia erga filium abſtinet a flagello. & apud Ezechielem. *Peperci nomini ſancto meo*. id eſt, dolui illud exponere ludibrio. Paulus item. *Ego autem vobis parco*. id eſt, liberos vos dimitto non ſine miſericordia, & animi mei ſenſu vehementi. Sic Cicero. Parcite oculis ſaltem meis. Ergo ſenſus eſt Etiamſi vos videam vt oues occiſionis macello deſtinatas, etiamſi iugulis veſtris animaduertam adactos gladios, etiamſi miſeram Ieruſalem factam contempler carnificinam, non parcet, non conniuebit oculus meus ſuper tanta ſtrage, *nec miſerebor*, necanimo commouebor. Atrociſſimum fuerit facinus

De ſignificatione huius phraſis, parcet oculus: & de ſuppliçio ac ſcelere Ieruſalem

Ezech. 16. ℣. 5.

1. *Reg.* 24. ℣. 11. *Geneſ.* 45. ℣. 20.

2. *Reg.* 12. ℣. 4.

Prouer. 13. ℣. 24. *Ezech.* 36. ℣. 21. 1. *Cor.* 7. ℣. 28.

Cicero.

facinus neceſſe eſt, quod blandi parentis oculos, & viſcera miſericordiæ claudit, ne ſuper magnitudine tanti mali commoueantur. Hoc reuera contigiſſe conſtat ex Pſalmo. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam: poſuerunt morticinia ſeruorum tuorum eſcas volatilibus cæli*, &c. *Effuderunt ſanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ieruſalem*, &c. *Vſquequo Domine iraſcéris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus?* &c. & iterum. *Dediſti nos tanquam oues eſcarum*, &c. *Vendidiſti populum tuum ſine pretio*, nihil, *& non fuit multitudo in commutationibus eorum*, vel, non auxiſti pretia in licitando. Quid hoc eſt Domine? vniuerſos ne Iſraëlitas nihili vendis? nec dum vendere dignaris, ſed gratis donas hoſtibus? nullum eximis, ſuper nullo commoueris? ita ne tam extrema miſeria non exulcerat tam pia viſcera? Iſaias ſic Deum interpellat. *Omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in ruinas? Nunquid ſuper his continebis te, Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?* Videlicet iuramento ſe conſtrinxit Deus, ne parceret: & ne parceret, faciem auertit, vt eodem capite Iſaias queritur: *Abſcondiſti faciem tuam a nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ*, id eſt, tradidiſti confringendos, comminuendos, & redigendos in puluerem; vt Vrbis, & regni noſtri aboleatur memoria, & nomen funditus pereat. Hieronymus ſic explicat hanc orationem. Vt clementiſſimus medicus incîdere cupiens putridas carnes, & carioſa vulnera adurere cauterio, non parcit vt parcat, non miſeretur vt magis miſereatur; ne quid putridum, viuasque carnes ſui vicinia corrupturum remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, & *flagellat omnem filium, quem recipit. Ego*, inquit Deus, *percutiam, & ego ſanabo*. Tale quid & Amos loquitur. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco vlciſcar ſuper vos*, &c. *nouit Dominus qui ſunt eius*.

Pſal. 78. ℣. 1.
Pſal. 43. ℣. 12.
Iſai. 64. ℣. 11.
Ibid. ℣. 7.
Hieron. in Iſa. 7.
Non parcit Deus, vt parcat: miſericordia enim plena eſt ipſa punitio.
Hebræ. 12. ℣. 6.
Deut. 32. ℣. 39.
Amos. 3. ℣. 2.

XII. *Tertia pars ſui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui*, &c. Enarrabimus hæc in Commentario.

XIII. *Et complebo furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in eis, & conſolabor*, vel conſummabo, conſummate effundam, ad rem referam furorem conceptum, deflagrabitque ira mea, & ſolatio afficiar. Supponit verſus iſte illam Pauli ſententiam. *Tu autem ſecundum impœnitens cor tuum theſaurizas tibi iram in die iræ*: peccata enim quo magis ac magis creſcunt, & quaſi in theſauros compilantur diuinæ iuſtitiæ; eo magis accendunt bilem, & indignationem Domini, & prouocant eius iuſtitiam, vt vlciſcatur tanta facinora. Hic eſt ille clamor ſanguinis Abel, & ſcelerum Sodomitarum, qui aſcendebat coram Domino. Deus interim, vt eſt patiens, & longanimis, expectat, ſilet, tacet, temperat iram, *& abundauit*, multiplicauit, *vt auerteret iram ſuam*, id eſt, ſæpius auertit reuocauitque iram ſuam iamiam ſeſe exerentem: continuit torrentis impetum iam effuſum, extinxit flammam iam accenſam, *& non accendit*, permiſit accendi & ferueſcere, *omnem iram ſuam*, &c. Hoc autem non fit ſine lucta, & agone moleſtiſſimo: angitur enim cor, dum iram comprimit, non ſecus atque tormentum æneum, quod concepto igne, nec diſploſa pila, rumpitur: exemplum eſt in Pſalmo. *Dixi cuſtodiam vias meas: obmutui & ſilui a bonis. concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardeſcet ignis*. Et iterum.

Rom. 2. ℣. 5.
Deus temperat iram & differt vindictam: verum poſtmodum maiore impetu effundit eam.
Pſal. 77. ℣. 38.
Comprimere furorem & iram continere, non fit ſine maxima lucta & agone.
Pſal. 38. ℣. 1.

Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Luctam deſcribit Iſaias. *Non in ſempiternum litigabo, neque vſque ad finem iraſcar*, ero indignabundus, *quia ſpiritus a facie mea egredietur, & flatus ego faciam*, id eſt, effundam furorem cum flatu, & ſaliuis. Talis depingitur facies Domini ab Iſaia. *Ardens furor eius*, vultus אף, aph, *& grauis ad portandum: labia eius repleta ſunt indignatione*, vel fremitu, *lingua eius quaſi ignis deuorans. ſpiritus eius*, flatus, *velut torrens inundans*. Eadem etiam lucta in theſaurizando, & concipiendo furorem, & effuſio iræ habetur in Geneſi. *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt*. vel non luctabitur, non litigabit, non erit ſicut in vagina, non diſceptabit ira mea contra hominem concepta, non coërcebitur in perpetuum, non patiar hanc litem tandiu durare, inter meam iuſtitiam, & miſericordiam; angunt me, & diſcruciant tanti conflictus ſibi aduerſantium affectuum, *furore Domini plenus ſum; laboraui ſuſtinens*: non diſſimulabo, non patiar vltra, non erit coacta ira mea, do illi habenas, non continebo in vagina enſem amplius, diſtringam illum, & effundam naſo flatum, vultu flammas, manu hoſtium meorum ſanguinem. *Vſquequo adhuc*? ſubaudi, continerem furorem? *Effudit quaſi ignem indignationem ſuam*. Hæc ira eſt illa *olla ſuccenſa*, vel ebulliens, ferueſcens, de qua idem propheta: *Ecce indignatio mea conflatur*, vel effunditur quaſi conflatum argentum, &c. Ceterum de hac metaphora latius ſuo loco in capite vigeſimo ſecundo.

Deut. 32. ℣. 22.
Iſa. 57. ℣. 16;
Iſa. 30. ℣. 27.
Geneſ. 6. ℣. 3.
Ierem. 6. ℣. 11.
Ierem. 13. ℣. 27.
Thren. 2. ℣. 4. & cap. 4. ℣. 11.
Ier. 1. ℣. 13.
Ier. 7. ℣. 20.

Et conſolabor. Humano more loquitur, id eſt, vindicta ſumpta de vobis, quieſcam, & ſolatio afficiar. Solet enim eſſe vindicta leuamen acceptæ iniuriæ, aut contumeliæ, vt apud Iſaiam. *Conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Vnde Eccleſiaſticus ait. *Nouem ſunt inſuſpicabilia*, quæ non poſſunt niſi experientia cognoſci, *Homo, qui iucundatur in filijs, viuens & videns ſubuerſionem inimicorum ſuorum*. Vnde Poëta:

— Vindicta bonum vita iucundius ipſa.

Et Seneca. Liquido melle dulcior bilis cordi meo influit: dum ſcilicet animo verſo vindictam, & in pſalmo. *Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatorum*. Hiſpanice dicimus: *Se eſta vañando en agua roſada*. Sed quomodo Deus ſolamen percipere dicitur ex vindicta, cum potius lætetur benefaciẽs, & contriſtetur puniens? nam & miſereri, Hebraice eſt conſolari, lætari, vt in Deuteronomio. *In ſeruis ſuis miſerebitur*, vel conſolabitur. & in Iſaia. *Super adolescentulis eius non lætabitur Dominus*, id eſt, non miſerebitur, non erit clemens, neque miſericordia mouebitur, non benefaciet, non parcet. Reſpondeo ex Deuteronomio. *Sicut ante lætatus eſt Dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans; ſic lætabitur diſperdens vos, atque subuertens*, &c. Videlicet illud ex animo capiebat ſolamen quaſi pater; hoc quaſi iudex coactus, cuius perſonam induit. Sed vide quam cito ſe prodat vel in ipſo furore patrem: *Heu, inquit, conſolabor*. Heu dolentis eſt. Solatium ergo, quod vindicta afferre ſolet, ipſe cum dolore percipit, vere pater etiam in iudicio.

Solamen eſt Iratis vindicta.
Iſa. 1. ℣. 24.
Eccli. 25. ℣. 9.
Seneca in Tragœd.
Pſal. 57. ℣. 11.
Quomodo Deus lætetur vindicta qui ita ſolet lætari venia, & miſericordia.
Deut. 32. ℣. 36.
Iſa. 9. ℣. 17.
Reſpondet quæſt.
Deut. 28. ℣. 63.
Deus in ipſa vindicta ſe patremoſtendit.

Et ſcient quia ego Dominus locutus ſum in Zelo meo. Vel ex zelo, id eſt, non comminatorie, aut vane hæc pronuntiaui, ſed cum ſtomacho, inſtigante zelo, qui neſcit parcere. Zelus eſt indignatio ex amore profecta qua pater pignoribus caris ſuccenſet, vel ſpõſus dilectus ſponſæ ob acceptã iniuriam; creſcit proinde, vel decreſcit zelus ad amoris menſuram. vtrun-

Definitio zeli.

Isa. 9. ℣. 7. que affectum claudit zelus: vnde Isaias ait. *Zelus Domini exercituum faciet hoc*, id est, amor ingens erga Ecclesiam, & indignatio aduersus hostes illius. Inuoluit etiam fortitudinem, & vim; quod zelus soleat edere facinora memoranda, vt in Exodo. *Ego sum Dominus Deus tuus fortis, Zelotes*, &c. Ergo, in zelo, vel ex zelo loqui Deum, est sententiam decernere irreuocabilem, truculentam, sanguinariam. *Nam Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ*. Sed de hac re iterum capite decimo sexto.

Exod. 20. ℣. 5.

Loqui ex zelo quid significet.

Prouer. 6. ℣. 34.

Cum impleuero indignationem meam in eis, Hieronymus. Aliorum mortibus, suisque miserijs sentient Deum iratum, quem clementem sentire noluerunt: tunc intelligent me hæc supplicia prædixisse per Prophetas meos zelo commotum, quod me relicto, alienos Deos colerent: loquitur Deus cum illis, qui dispergendi erant in omnem ventum.

Hieronym.

Complere indignationē quid sit.

Porro complere indignationem, est plene omnino effundere, non amplius iras detinere, non temperare furori, quem iustus dolor in sponsi derelicti, & posthabiti corde excitat.

XIV.

Et dabo te in desertum. Vnde Isaias. *Derelinquetur filia Sion*. Et iterum. *Propter montem Sion, quia disperijt, vulpes ambulauerunt in eo*. Et tertio. *Viæ Sion lugent*, vel herbidæ sunt: & apud Isaiam. *Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc*; quasi in saltum scilicet.

Isa. 1. ℣. 8. Thren. 5. ℣. 18. & cap. 1. ℣. 4. Isa. 7. ℣. 24

Et in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt in conspectu omnis prætereuntis. Miserum est bonis omnibus nudari, sed hæc casus auferre solet innocentibus, vt sanctissimo Iob contigisse videmus: miserius fortunis simul & gloria spoliari, atque insuper vita; vt solent perduellionis rei: quam notam totis viribus Iob conatus est auertere a se, suam protegens innocentiam. Verum hic Iudicis seueritas leuamen est; nam vitam cum bonis ponentes non amplius exponuntur ludibrio. Illud est miserrimum omnium, iudicis sententia bonis omnibus mulctari ob nefarium aliquod facinus, atque ludibrio ciuium prostitui hominem alioqui illustrem, & ceteris excellentem: nec enim tam esset durum pati contumelias exterorum, quibus fueris ignotus, vel magnatum, qui infimatibus, præsertim tam miseræ sortis, misereri solent potius, quam illudere: verum a conuicinis, & subditis, aut vectigalibus gentibus illudi Vrbem clarissimam, dominam gentium, summæ infelicitatis est. Verebatur Sedecias ne a Babylonio traditus subditus Iudæis, illorum patéret ludibrio: quod conuiicj genus morte ipsa acerbius existimans mori potius elegit, quam experiri.

Ierem. 38. ℣. 19.

XV.

Et eris opprobrium, & blasphemia, exemplum, & stupor in Gentibus: vel, conuicium, probrum, castigatio, & terror: scilicet quam omnes prætereuntes irrideant; hoc est esse *opprobrium*: *blasphemia* vero, quam conuicijs & maledictis prosequantur. Sic Paulus. *Neminem blasphemare*, id est, maledicere, conuiciari. Et iterum. *Blasphemamur, & obsecramus*, *exemplum* esse, est ab omnibus in memoriam adduci pro infelicitatis, atque improbitatis simulachro: nam exemplum Hebraice est מוסר, musar, disciplina, castigatio, doctrina. Græce παιδεία, pædia, Hispanice *auiso, castigo, y escarmiento*; vt ceteri ipsorum malo discant, Deum non exacerbare. Talis fuit Sodoma, quam sacra Scriptura ponit in exemplum. *Domus hæc erit in exemplum*: & vxor Loth, quæ versa est in statuam salis, id est, in marmor, quod in exemplum & castigationem voluit Deus existere in medio itinere: nam sal sua siccitate memoriæ prodest, & corpora a corruptione vindicat. Vnde symbolum est memoriæ æternæ: inde enim est *pactum salis* id est, æternum, & statua salis, memoriale & exemplum reliquis. Hispanice, *Que les pongan sal en la mollera, y castiguen con su exemplo*.

Blasphemia pro maledictione.

Tit. 3. ℣. 2. 1. Cor. 4. ℣. 13.

Exemplum quid.

3. Reg. 9. ℣. 8.

Num. 18. ℣. 19.

Stupor, denique, inquit, eris; id est, miraculum, quod intuebantur quasi alienati a sensibus prætereuntes; qui dicebant illud Deuteronomij. *Quare sic fecit Dominus terræ huic? & quæ est hæc ira furoris eius immensa?* Hæc comminatio multis retro sæculis facta est.

Stupor quid sit.

Deut. 29. ℣. 24. 3. Reg. 9. ℣. 8. 2. Par. 7. ℣. 21.

Cum fecero in te iudicia, extrema supplicia, *in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ*. vel in naso, in flatu, in excandescentia, vel æstu, & in correptionibus furoris: nam vox יכח, iacah, increpatio est, correctio, & castigatio, quæ fit coram testibus. Hispanice, *Con las narizes hinchadas, con el resfo encendido, y con rebufo, y desden*.

Quando misero sagittas famis pessimas. Sic vocat locustas, erucas, brucos, & alia insecta messium exitia, quæ erunt mortiferæ, vel quæ sunt ad vastandum, hoc est, quas ego quasi militum phalanges ducere soleo ad vastandum populos mihi rebelles. Sic Ioël. *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius*; Forte harum sagittarum sermo est in psalmo. *Arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis*, instrumenta lethalia, *sagittas suas ardentibus effecit*, vel carbonibus ignitis muniuit: idem est enim cum eo psalmo. *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatorijs*, id est, cum prunis ardentibus loco aculeorum instructæ. Quamuis hæ sagittæ latius fortasse patent, quam sagittæ famis. ambiunt enim omnes comminationes, & terrores, quibus Deus eminus, & a longe perterrefacit peccatores, vt resipiscant: vnde Iob ait. *Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum: & terrores Domini militant contra me*.

XVI.

Sagittæ famis vocantur locustæ.

Ioel 2. ℣. 11. Psal. 7. ℣. 13. Psal. 119. ℣. 4. Iob 6. ℣. 4.

Et immittam in vos famem, & bestias pessimas. Frequenter harum bestiarum reperio in sacris literis mentionem, in comminationibus propheticis; in historijs vero nullam. ergo vt prophetiæ respondeat euentus, figurate sunt accipiendæ, pro hostibus Israël, Nabuchodonosoris scilicet ducibus, & militibus, qui quasi ferino rictu, & vnguibus sanguinarijs miseras oues discerpebant. Eorum truculentiam, & rabiem apposite depingit Isaias. *Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & uestimentum mistum sanguine*, &c. neque nouum cuique hoc videatur: nam Assyrium, & Chaldæum leones vocat Ieremias. *Grex dispersus est Israel, leones eiecerunt eum: primus comedit eum rex Assur: iste nouissimus exossauit eum Nobuchodonosor*, &c. Eodem modo interpretatur Theodoretus bestias, Babylonios: atque Scholiastes vterque: nisi malis de Israëlitis hæc intellecta, qui effugerant Babylonios, latitabantque in montium cauernis, de quibus Propheta noster. *Hæc dicit Dominus: viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent; & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum*. Vide caput quartum decimum.

XVII.

Bestiæ pessimæ sunt Assyrij.

Isa. 9. ℣. 5. Ierem. 50. ℣. 17. Theodoret. Vterque Scholiast. Ezech. 34. ℣. 27.

Et sanguis. id est, cædes, metonymicῶs.

Ego Dominus locutus sum. Sic decerno, & statuo his scriptis, & monumentis æternis: *Ego Dominus*: more Regum roborat instrumentum prophetici Vaticinij, rata habens prædicta omnia, & quasi propria manu subscribens: *Ego Dominus*.

Quasi subscriptio est & confirmatio prædictorum.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVINTVM.

IN QVO SOLVITVR AENIGMA a Propheta propositum.

Oſeæ. 12. ℣. 10.

HOC capite re ipſa præſtat Deus, quod apud Oſeam ſe facere ſolitum dicit: *In manu prophetarum aſſimilatus ſum*, id eſt, miniſterio (nam id ſignificat manus) Vatum meorum per ſimilitudines locutus ſum, eos ipſos facio verborum, quæ reuelo, parabolam, & exemplum, &c. Nam poſtquam ſuperiore capite per decubitum Prophetæ, Vrbis obſidionem prædixit, nunc quid de ciuibus futurum ſit tempore belli, atque Vrbe capta, exponit. præcipit enim Ezechieli, vt cæſariem ſuam, & barbam radi faciat, pilos trutina examinet, in tres partes æquales diuidat, tertiamque partem igne comburat in medio ciuitatis in latere deſcriptæ: tertiam partem circum lateris muros concîdat: tertiam in ventum ſpargat, & aduerſus eam diſtrictum gladium vibret, ex quibus pugillum colligens in ora chlamydis liget, atque ex ijs aliquot pilos igni tradat, animaduertatque quam ingentem flammam excitent, quæ ſcilicet totam Vrbem lambere, & incendere videatur. Hanc autem parabolam detegens Dominus ait: *Iſta eſt Ieruſalem, in medio Gentium poſui eam*, &c. Quæ verba nil videntur facere ad propoſiti ænigmatis explicationem. Quorſum enim commemoret, Ieruſalem eſſe poſitam inter nationes, ad declarandam raſuram capillorum, & barbæ? nam quod dici ſolet, id extitiſſe inſigne Dei beneficium, atque inſignem ciuitatis ingratitudinem, meritamque acerbiſſimum ſupplicium ob tantum crimen, quis neget? Illud rogamus, quænam ſit proportio inter eiuſmodi vel peccatum, vel ſupplicium ad raſuram barbæ? videntur enim non apte cohærere verba iſta cum præcedentibus. Ceterum ſi altius effodiantur, inuenientur eſſe totius molis fundamentum. Ergo principio ſtatuendum eſt, Prophetam ſeipſo repræſentare totum vniuerſum, quod maximus homo a Philoſophis dici ſolitum eſt, & merito. Cum enim conſtet hominem eſſe mundum paruum, conſequens eſt, mundum eſſe hominem maximum. De qua re nos iuſtum commentarium ſuo loco faciemus. Hoc dato, oportet hominem maximum ex analogia cum minore, ſua habere membra præcipua, vt pote caput, pedes, manus, &c. Et quidem mundi caput, quod ad præſens attinet argumentum, ea terræ pars iure appellatur, quæ ſitu, honore, & munere eminentiſſimum teneat locum. Talis eſt Ieruſalem: nam in ſupercilio montis Sion ædificata erat, qui regionis totius erat celſiſſimus. nam propterea dictus eſt Sion, ſeu ſpecula, atque Moria, ſiue locus conſpicuus, quod vndique videretur ob ingentem ſui altitudinem: ideo in ſacris literis cornu dicitur, quod eſt in animalibus eminentiſſimum membrum. Iſaias enim ait. *Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei*, id eſt, in loco edito, ac pingui. Verum non ſolum ſitu excellebat ceteros regionis illius montes, ſed honore & officio præſtabat omnibus totius vniuerſi locis; quippe Dei Templo gaudebat, a quo tanquam a capite in vniuerſum defluxit ſenſus omnis, & motus, ſcilicet Dei veri notitia, & lex, quæ dirigit greſſus noſtros, vt iure caput mundi dici poſſit Ieruſalem. Quoniam vero caput non ſolum eminentiſſimum locum in corpore obtinet, ſed etiam inter humeros medium: mundi inferioris, ſeu hominis terreni caput erit regio, quæ in loco terræ medio, & eminentiore ſita fuerit. Talis eſt Ieruſalem in medio gentium poſita, quæ ideo ab ipſo Ezechiele vocatur *Vmbilicus terræ*: nam vmbilicus centrum eſt humani corporis, circulus vero extrema manuum, & pedum tangit: & in pſalmo *medium terræ* dicitur, quod ſit in quarto climate ex ſeptem, in quæ diuiditur terra habitabilis. ideo etiam in alio pſalmo additur. *Fundatur exultatione vniuerſæ terræ mons Sion*, &c. Hebraice clima beneuolum, clemens locus, gaudium, & lætitia, ſalusque vniuerſæ terræ. id eſt, clementiſsimus, lætiſſimus, ſaluberrimus locus totius terræ eſt mons Sion; *lateraque* eius *Aquilonis* expoſita flatibus, vbi ſcilicet Ieruſalem ſita erat. Hanc regionem Iudææ quaſi terræ meditullium vndique circundant gentes: ab Oriēte Aſia, ab Occidente Europa, a Meridie Libya, a Septentrione Aſia minor, &c. Hanc regionem montibus aſperam data opera elegiſſe ſe Dominus dicit; vt, quæ caput erat orbis, faciem ad cælum leuaret poſtulans pluuiam, qua carebat propter ſui eminentiam. in Deuteronomio. *Sed montuoſa eſt, de cælo expectans pluuias*. Iſaias ait. *Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur ſuper colles*, &c. En Ieruſalem in medio, & eminentiſsimo loco ſita appoſite capiti humano

Dubitat quæ proportio ſit ſupplicij cum raſura capillorum.

Reſpondet. Propheta refert vniuerſum.

Ieruſalem quomodo ſit caput vniuerſæ terræ.

Iſa. 5. ℣. 1. Ratione Templi dicitur etiam caput.

Ezech. 38. ℣. 12.

Pſal. 73. ℣. 12.

Pſal. 47. ℣. 3.

Deut. 11. ℣. 11.

Iſa. 2. ℣. 2.

mano comparatur, & mundi caput dicitur. Hinc est quod Isaias, & Matthæus agentes de excidio Hierosolymitano, repente, &, vt videtur, incongrue præteruolant ad postremam orbis vastitatem. Verum transitum istum facilem reddit analogia exactissima, quæ reperitur inter Ierusalem, & vniuersum, videlicet ea, quæ est inter caput, & corpus: *Ecce Dominus*, ait Isaias, *dissipabit terram, & nudabit eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores eius. Et erit sicut populus, sic sacerdos*, &c. deinde transit ad mundi consummationem: *luxit, & defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis*, &c. Subinde regreditur a corpore ad caput: *infirmata est altitudo populi terræ*, id est, populus altissimus terræ: *Et terra infecta est ab habitatoribus suis*, &c. Apud Matthæum etiam rogatus Dominus, quod esset signum *aduentus* ipsius, *& consummationis sæculi*, dat signa desolationis Ierusalem, dicens. *Cum videritis abominationem desolationis in loco sancto, qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*, &c. & transit ad orbis consummationem: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum*, &c. Idem videre est apud Lucam: quæ duo capita nulla ratione contexi possunt, nisi media hac analogia capitis ad corpus. Ergo ad rem. Pili capitis huius sunt habitatores, qui non secus exornant vrbem, atque coma & barba caput. Vnde caluitium, & rasura semper fuit luctus, & mœroris indicium. Isaias enim ait. *In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur*: sed hoc discrimine, quod coma insigne erat libertatis, & nobilitatis: vnde Absalon nutriebat cæsariem; & Nazaræi Deo consecrati quasi filij Altissimi capillitium intactum fouebant. Barba autem virilitatis est symbolum: nam & barbam se ideo gestare Diogenes dicebat, vt se virum esse subinde recordaretur. Vnde Hanon rasit dimidiam barbam nunciorum Dauid, quasi semiuiros, & effæminatos illos reputans. Ergo caput radi, & barbam tonderi est, Ierusalem orbis caput omnibus viris primarijs, & robustis iuuenibus spoliari: quod magnum luctum vniuerso corpori allaturum erat. nam ideo mœrent luminaria cæli, &c. quia scilicet caput decore suo, & gloria omni nudatur.

Isa.24.℣.1.

Matth. 24. ℣.15.

Lucæ 21.

Caluitium & rasura luctus, cæsaries libertatis & nobilitatis, barba virilitatis indicia fuere.

Isa.15.℣.2.

2. Reg.14. ℣.26.

Quare Nazaræi comam nutriebant.

2. Reg.10. ℣. 4.

Sed quænam est illa nouacula, qua raduntur pili capitis vniuersi? Isaias eius meminit dicens: *Radet Dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, & barbam vniuersum*, &c. Septuaginta legunt, inebriata: potest legi, acuta, eodem sensu, modo transeas a veritate ad metaphoram: nam crudelem significat aliquem hostem iracundia inebriatum, siue ferientem, vt pote exterum, & aliunde conductum. Misericors enim Deus non alit domi istos lictores, aliunde vocatis indiget: sed iustus iudex ad corripiendos fontes etiam pretio conductos accersit, vt faciant opus suum. Hîc autem carnifex est Nabuchodonosor, vt patet apud ipsum Ezechielem. *Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, & merces non est reddita ei, neque exercitui eius de Tyro pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. Propterea ecce ego dabo Nabuchodonosor in terra Aegypti, & accipiet multitudinem eius, & depradabitur manubias eius*, &c. Vides quam apte conueniat Nabuchodonosori nomen nouaculæ, & conductitiæ, quandoquidem Deus se illum conduxisse dicit, deberique illius operi mercedem, atque rependi. Sed hîc theoriam mirabilem obserua; prouidentissimum Dominum in ordinanda, & disponenda suæ domus œconomia, qui creaturis omnibus munera propria est partitus, atque seruis singulis talenta distribuit; in tota familia non inuenisse lictorem, sed opus fuisse, vt alibi conquisitum accersat, & mercede conducat: *vt faciat opus suum, alienum opus eius ab eo*, sicut loquitur Isaias, scilicet: *Deus mortem non fecit*, ait Sapientia, *nec lætatur in perditione viuorum. Creauit enim, vt essent, omnia: & sanabiles*, salutiferas, *fecit nationes*, creaturas, *orbis terrarum: & non est in illis medicamentum exterminij*, venenum lethale, *nec inferorum regnum in terra. Iustitia enim perpetua est, & immortalis*, &c. Christus *fecit quasi flagellum de funiculis* ipsorum mercantium. Assuerus rex non fecit crucem, sed suspendit Aman in ea ipsa cruce, quam domi suæ hic erexerat. Impij manibus, & verbis accersierunt mortem, Deo iam conniuente, ipsaque fugiente. Quanta est Dei nostri clementia? quanta est hominum stoliditas?

Quæ sit nouacula. *Isa.7.℣.20.*

Vindices iræ non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit. *Ezech. 29. ℣.18.*

Isa.28. ℣. 21.

Sapien.1. ℣.13.

Ioan.2.℣. 15.

Porro statera, qua appensum est Vatis capillitium, aperte significat æquitatem diuinæ iustitiæ, & clementiæ magnitudinem, quæ non sinit iram tam iuste conceptam contra fontes deflagrare, sed modum ponit vindictæ, ne excedat: quare in Prouerbijs dicit. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt.* & in Sapientiæ libro. *Omnia in mensura, & numero, & pondere dispositi*. Vbi sermo erat de flagellis Aegyptiorum tempore Mosis: *non enim*, inquit, *impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones*, &c. verum pepercit oculus tuus & misertus es illorum: non ex iracundia vindictam exigens, sed ex iustitia supplicium: *omnia* enim iudicia tua *in mensura & numero & pondere dispositi. numerus* rationem significat, examen, & inquisitionem facti. *mensura* significat iudicium de meritis causæ. *pondus* vero est damnatio secundum merita causæ. Hoc constat ex Zacharia, vt vidimus supra capite secundo. Ad damnandum enim Israël primum explicatum est volumen viginti cubitorum longum, decem latum, in quo rationes continebantur diuinæ iustitiæ, Decalogus scilicet, & omen seu maledictio transgressoribus interminata decem cubitis superioribus, & scelera Israëlitarum aduersus hæc decem præcepta commissa decem inferioribus cubitis. Deinde apparuit mensura plena impietate, super quam imponitur talenti pondus eiusdem quantitatis: nã & amphora pedis quadri mensura est, & talentum eiusdem est magnitudinis, ad significandum Deum ex æquitate, & *virga directionis* procedere ad supplicium inferendum, vt decet iustum iudicem: primo examinando causam, & accidentia omnia transgressionis, quod vocat sacra scriptura *numerum*: deinde mensurando pœnæ quantitatem, quod vocat *mensuram*: atque iuxta mensuram delicti plagarum pondus imponendo, quod vocatur *pondus*. Simile quid legimus in Daniele: vbi manus diuinæ potentiæ scripsit coram Baltassare. *Mane, Thecel, Phares*; id est, numerus, pondus, diuisio. quas voculas interpretatus est Daniel, numeratum fuisse regnum eius; appensum, & inuentum deficiens. nam sub pondere comprehendit etiam mensuram, quæ solet præcedere pondus. Atque Isaias ait. *Nunquid iuxta plagam percutientis se* illum *percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius*, qui interficit, *sic occisus est?* vel iuxta interfectionem interficientium, id est; nunquid puniuit, vt solent, qui ex animo percutiunt? nunquid cæcîdit, vt solent, qui interficere volunt? non plaga inimici, non ex animo castigauit, sed corripere volens reddidit peccantibus pœnam *in mensura contra mensuram*, id est, semel & iterum

Statera æquitatem Diuinæ seueritatis significat.

Prouer.16 ℣.11.

Sap. 11. ℣. 21.

Quid numerus, mensura, & pondus significent.

Zachar. 5.

Dan.5.℣. 25.

Isa.27.℣.7

Psal.44.℣. 7.

Nota Dei benignitatem & prouidentiam.

iterum mensurando: nam duplicatum verbum est Hebræis: fingit enim iudicem perplexum, & ancipitem, qui secum adhuc deliberat, quantum supplicium sumat de reo, quique iam addit, iam subtrahit; iam rursus imponit, quod detraxerat; in varias sententias animum inclinantibus: hinc clementia, inde iustitia; qualem depingit Oseas. Idem Ieremias significat illis verbis: *Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore, ne forte ad nihilum redigas me*, &c. & in Apocalysi. Qui sedebat super equum nigrum, habebat stateram in manu sua, dictumque est ei: *Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario, & vinum, & oleum ne læseris*, &c. Hac statera capillitium appendit, & tertiam partem pilorum igne comburit Vates, intelligens tertiam partem ciuium, qui consumendi erant peste & fame: nam vtranque recte appellat ignem, quod inedia homines reddit squalidos, & denigratos quasi igne essent adusti. in Threnis. *Denigrata est super carbones facies eorum*, &c. & iterum. *pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis*. pestis vero ignita febri carnes adurit, serpitque quasi ignis. Tertiam partem gladio discidit in portentum necis eorum, qui ausugerant cum Sedecia. Vel alioqui fuga subdola suæ saluti consulere tentabant, famem & pestem, quæ intus grassabantur, deuitantes, qui omnes gladio cæsi sunt propter Vrbis mœnia. Tertiam partem in ventum dispergit, gladiumque districtum in eos vibrat: quod qui captiui ducti sunt ab hostibus, nusquam tuti esse poterant ab hostili crudelitate. quare ipsi conqueruntur. *Ceruicibus nostris minabamur*: & iterum: *In animabus nostris afferebamus panem nobis a facie gladij in deserto*, id est, cum magno vitæ periculo quærebamus victum. Porro ex ijs in aëra sublatis pilis aliquot colligit, & in ora pallij ligat: deinde nonnullos educens in ignem mittit, quem in medio lateris accenderat, ex quibus subito flamma sublata vniuersam Vrbem descriptam lambere cœpit, & delere. Ij sunt Iudæi abducti Babylonem, in qua fuerant a Domino seruati, quasi in ora pallij, tametsi non in sinu patriæ, & complexu paterno Dei, vt olim solebant foueri (*Beniamin amantissimus Domini, quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*, id est, in sinu eius, vel in medio complexu) at saltem in ora pallij; vnde memoriæ funiculi pendent; hoc est, in sua memoria & protectione custoditi, & ligati in fasciculo viuentium, seu in catalogo conscripti ciuium, & popularium. nam & catalogos huiusmodi, ne pereant, in fasciculum redactos colligimus: contra eas, quas non curamus, chartas disijcimus. quod eodem capite non tacet. *Porro inimicorum tuorum anima rotabitur quasi in circulo fundæ*. idipsum contigit perduellibus Iudæis, qui fugerunt in Aegyptum, vel perducti Babylonem gentium instituta amplexi sunt. a Dei enim memoria, & libro vitæ popularium eius deleti, vbiuis vagari permissi sunt, quo hostilis agebat furor, vel casus impellebat. qui vero Ieremiam audierunt, dederuntque manus Nabuchodonosori cum Ioacim, ij quasi in angulo pallij Domini colligati, protecti sunt illius prouidentia; sed non omnes redierunt in patriam: qui autem reduces incoluerunt Ierusalem, causa fuerunt postremi illius excidij. nam propter eorum scelera traditi sunt Antiocho primum: & propter nefarium facinus in Christum Domini admissum, eorum filij cum Vrbe, & Templo, gladio, fame, peste, & incendio perierunt. Atque hæc de ænigmate, seu implicata allegoria dicta sint. Ex quibus iam palam est, quid sibi velit versus præsens. *Ista est Ierusalem, in medio gentium posui eam*, id est, feci illam caput orbis terrarum, in medio, & eminenti loco eam collocans, Regiam meam & solium in ea constitui: vt quæ situ suo, & altitudine caput esse merebatur, terrenum caput etiam esset polliticum. Ex quo scilicet, quasi ex naturali capite, in totum corpus vniuersi deriuaretur, sensus, & motus, scilicet veri Dei cognitio, quæ sensus est; atque vitæ institutio, quæ motus dicitur. sicut & vita gressus est, & via: illa vero suæ dignitatis oblita abiecit legem meam, quæ illam mundi caput fecerat. propterea abradi faciam cæsariem, & barbam eius, omnes, inquam, nobiles, & robustos eius auferam, eamque delinquam ostentui expositam.

Oseæ. 11. *Ier.* 10. ℣. 14. *Apocal.* 6. ℣. 6.

Deut. 33. ℣. 12.

1. *Reg.* 25. ℣. 29.

Pestis & fames vocantur ignis, propter simi les effectus. *Thren.* 4. ℣. 8. & cap. 5. ℣. 10.

Threnor. 5. ℣. 5. & 9.

Qui sint Iudæi ligati in ora pallij, non in sinu.

Dei cognitioni sensus, & vitæ institutioni, motus comparatur.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Comminatur desolationem vniuersæ terræ Israël.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis pone faciem tuam ad montes Israel, & prophetabis ad eos,

III. Et dices: Montes Israel audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus: Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra,

IV. Et demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deijciam interfectos vestros ante idola vestra. B

V. Et dabo cadauera filiorum Israel ante faciem simulachrorum uestrorum: & dispergam ossa uestra circum aras uestras.

VI. In omnibus habitationibus uestris Vrbes desertæ erunt, & excelsa demolientur, & dissipabuntur: & interibunt aræ uestræ, & confringentur: & cessabunt idola uestra, & conterentur delubra uestra, & delebuntur opera uestra.

VII. Et cadet interfectus in medio uestri: & scietis quia ego sum Dominus. C

VIII. Et relinquam in uobis eos, qui fugerint gladium in Gentibus, cum dispersero uos in terris.

IX. Et recordabuntur mei liberati uestri in Gentibus, ad quas captiui ducti sunt: quia contriui cor eorum fornicans, & recedens a me; & oculos eorum fornicantes post idola sua: & displicebunt sibimet super malis, quæ fecerunt in uniuersis abominationibus suis. A

X. Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc.

XI. Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel: quia gladio, fame, & peste ruituri sunt.

XII. Qui longe est, peste morietur: qui autem prope, gladio corruet: & qui relictus fuerit, & obsessus, fame morietur: & complebo indignationem meam in eis.

XIII. Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint interfecti uestri in medio idolorum uestrorum, in circuitu ararum uestrarum, in omni colle excelso, & in cunctis summitatibus montium, & subtus omne lignum nemorosum, & subtus uniuersam quercum frondosam, locum ubi accenderunt thura redolentia uniuersis idolis suis.

XIV. Et extendam manum meam super eos: & faciam terram desolatam, & destitutam a deserto Deblatha in omnibus habitationibus eorum: & scient quia ego Dominus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEXTI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me dicens*. & allocutus est me Dominus in hunc modum.

II. Animi indignationem vultus seuerus indicat. *Fili hominis, pone faciem tuam montes Israel*. Id est, obfirma vultum toruum aduersus montes terræ Israëliticæ; videlicet contra montem Sion, montem Moriah, montem oliuarum, & montem offensionis, quod in eis sacrificia oblata sunt idolis, seu offensionibus potius gentium, quibus tam grauiter infensus est Dominus: Montibus etiam vicinis, & collibus vrbem Ierusalem ambientibus indignationem animi vultus seueritate significat, in quibus similia patrata sunt scelera.

III. Implacabilis iræ furor, non solum viuentium sed & insensibilium ruinam denunciat. *Et prophetabis ad eos, & dices; Montes Israel audite Verbum Domini*, Tragica exclamatio per prosopopœiam facta indicat Vaticinij pondus, atque affectus vehementiam, iræ scilicet implacabilis furorem, quo non tantum hominibus, & animantibus, sed etiam montibus, & collibus extremam vastitatem denunciat, ideoque prouocat eos ad iudicium, vt decretam contra se, & irreuocabilem sententiam audiant, tribuens insensatis creaturis sensum, & irrationabilibus mentem; non solum eo exornationis genere, quo solent Rhetores, vt affectus permoueant, sed quoniam veraciter creaturæ omnes conditori suo sic obediunt ad nutum, vt parére videantur præcepto, mandato, *Cæli enarrant gloriam Dei* cursu suo vniformi, & indefesso. *Dies diei verbum eructat*, & mandat; nox noctem érudit. cumque loquelis careant, audiuntur *uoces eorum*, stellæ vocatæ respondent, *adsumus*: mœret cælorum militia Deo indignato, & tripudiat ipso placato. Deo annuente *mare uidet & fugit*; Fluuius *conuersus retrorsum*: ipso extendente manum *viderunt, & doluerunt montes, gurges aquarum transyt, dedit abyssus uocem suam, altitudo manus suas leuauit, sol & luna* attonita *steterunt* spectantia, & admirantia fortitudinem manus eius, &c.

Ps. 18. ℣. 1.
Baruch. 3. ℣. 35.
Ps. 113. ℣. 3.
Habac. 3. ℣. 10.

Et quamuis reuera inanimata sint elementa, a Prophetis vocari solent ad Dei verbum audiendum, vt hac ratione prouocentur homines insensatis rebus stupidiores, & surdis creaturis contumaciores. Vnde coram ipsis astantibus eiusmodi exclamationibus, & apostrophis vtuntur Prophetæ. *Altare, altare*, ingeminat ille vir Dei, audiente impio Ieroboam. & Ieremias. *Terra, terra, audi sermonem Domini*. clamat, astante Ioachin. Moses quoque *Audite*, inquit, *cæli, & loquar: audiat terra*, &c. quem imitatus Isaias, tragice exorsus est: *Audite cœli & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est*: Quibus non deerat auditoruu frequentia. Ceterum ipsis posthabitis ad insensatas creaturas apostrophen faciunt, quasi dedignati homines perfidos Dei quærelis onerare frustra. Sciebant enim Prophetæ, quod *ad inuidiam concupiscit spiritus*; & homo inuidia stimulatus resipit. Quare consultius putabant seruos alloqui, dominos despicere, vt hac contumelia prouocarentur ad Dei verbum auidius excipiendum. Sed quid tantum commeruerunt montes? quid peccauerunt colles Israël? an quod opacitate sua, & celsitudine, arborum densitate, & virore idololatras prouocarunt ad sua nefaria scelera? Quod si montes, & siluas immerentes, quod offensioni fuerint peccatoribus alioqui pronis ad malum, Deus sic punit; quod supplicium de eo accipiet, qui, vt sibi socios acquirat iniquitatum, alios incitat ad peccandum, vel scandalo est, vt labantur? An potius hæc seueritas exercetur in montes, quod fœdati sint, & sordibus idolorum contaminati? æquum enim est, vt non solum homo perduellionis reus puniatur atrocissime, sed domus eius desoletur, & sale sparsa permaneat in tumulum sempiternum: quia peccatum non tantum hominem, sed & elementa & creaturas omnes maculat in psalmo: *Infecta est terra in sanguinibus*, sic enim legendum est, vt legit Regius codex & Complutensis, Græcus etiam, & Hebraicus, & Latini aliqui cum versione Hieronymi. Idem patet in Deuteronomio. *Quando inuentum fuerit hominis cadauer occisi*, &c. *ducent vitulam ad locum salebrosum, & spargent carnes*, &c. Vbi notat Rabbi Ioseph, locum illum dici per prolepsim, asperum, & incultum: quia scilicet talis futurus erat, quia reddebatur sacer, & maledictus carnibus vitulæ sparsis, & ibi putrescentibus: alioqui non semper eligebatur locus incultus, sed ipsemet, vbi cadauer ceciderat. quod si carnes victimæ pro peccato terram polluunt, quid faciet peccatum? ibidem etiam habetur. *Maledictus a Deo est qui pendet in ligno*, &c. *non remanebit in cruce*, ne polluat terram. ex quo loco idem conficitur argumentum: & in Numerorum libro. Vas quod non habuerit operculum, immundum iudicatur, si in tabernaculo fuerit, vbi aliquis homo mortuus est. Vtique non polluit cadauer, sed iudicatur polluere, quod peccati filiam mortem significet: nam *per peccatum mors*, &c. Quoniam ergo vniuersum hoc theatrum orbis incolarum peccatis polluitur, propter peccata etiam ab ipso Deo maledicitur, qui quasi pœnitentia ductus, *delebo inquit* omne quod feci. Hinc illud Deuteronomij. *Generatio praua, atque peruersa*, vbi Chaldæus vertit: Ordines mundi peruersi sunt propter eam, id est, vniuersi huius harmonia soluitur ob peccata. Sed discurramus per opera sex dierum. primo die creatur lux. hanc fugat peccatum, apud Ieremiam. *Aspexi cælos, & non erat lux in eis*. Secunda die extensum est firmamentum quasi tabernaculum, *Extendens cælum sicut pellem*, id est, vt tentorium. Verum propter peccata comminatur apud Isaiam Deus, complicaturum hoc suum tabernaculum, ne homines operiat. *Complicabuntur sicut liber cæli*. Tertio die vestita est herbis speciosa terræ facies ab illo Chao, & aquarum abysso separata; sed peccatum ad primum nihil, inane, & vacuum illam reducit, propterea Ieremias ait. *Aspexi terram, & ecce vacua erat, et nihil*, id est, inanis. nam est in origine vox תוהו tohu, quæ latine redditur, inanis. *Inanis, & vacua*. & Isaias ait. *Attrita est ciuitas vanitatis*. Hebraice tohu. id est, inanis. & Ieremias. *Vsquequo lugebit terra*, & infirmabitur bestia agri, id est, quousque erit inanis, & vacua, sine pabulis. & iterum. *Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ*, &c. quarto die creantur luminaria, sed hæc peccatum eclipsat, Isaias enim ait. *Obtenebratus est sol in ortu suo, & Luna*

Peccatum terram polluit & inculpam reddit.
Psal. 105. ℣. 38.
Deut. 21. ℣. 1. R. Ioseph.
Deut. 21. ℣. 23.
Num. 19. ℣. 15.
Roman. 5. ℣. 12.
Gen. 6. ℣. 7.
Deut. 32. ℣. 5.
Genes. 1.
Ier. 4. ℣. 13.
Ps. 103. ℣. 2.
Is. 34. ℣. 4.
Ier. 4. ℣. 13
Gen. 1. ℣. 2
Isa. 24. ℣. 10.
Ier. 12. ℣. 4
Ier. 7. ℣. 20.
Is. 13. ℣. 10

Vocantur elementa ad audiendum Dei verbum vt prouocentur homines, eisdem elementis stupidiores.
3. Reg. 13. ℣. 2.
Ierem. 22. ℣. 29.
Deut. 32. ℣. 1.
Isa. 1. ℣. 2.

Iacobi 4. ℣. 5.

Aduersus scandalosos comminatio hæc.

Luna non ſplendebit in lumine ſuo. & dixerat: *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus ad ponendum terram in ſolitudinem, & peccatores eius conterendos de ea, quoniam ſtellæ cæli, & ſplendor earum non expandent lumen ſuum*. & Lucas ait. *Erunt ſigna in ſole*, &c. Quinto die protulit aqua volatilia, & piſces, hæc quoque interimit peccatum: apud Ieremiam. *Omne volatile cæli receſſit*. & apud Ezechielem. *Commouebuntur a facie mea piſces maris, & volucres cæli, & beſtiæ agri, & omne reptile, quod mouetur, ſuper humum*, &c. Sexto die creantur quadrupedia, & homo; hæc etiam abſumuntur. eodem loco Ieremiæ allato. *Vidi montes*, &c. *& non erat homo*, &c. & in Oſea. *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur beſtia agri*: quod eſt forte mirabilius in hæc animalcula Dominum ſæuire, quorum habet peculiarem prouidentiam: in pſalmo. *Producens fœnum iumentis*. & iterum. *Pullis coruorum inuocantibus eum*: Quid multa domum ſuam, & arcem hoſtibus tradit polluendam cruore, quod a peccatoribus fuerit maculata. *Contaminate domum, & implete atria interfectis*: quaſi diceret: ſanguinibus peccatorum pollutam, cruore occiſorum polluite; ne reuereamini quaſi ſacram: & iterum: *Violabunt arcanum meum*. Idem habetur in Ieremia ibi: *Conticuerunt arua pacis*, id eſt, amœniſſima Tempe viridaria, & paradiſi deliciarum: & dixerat. *Iudicatur Dominus cum omni carne*: hoc eſt, tam implacabili odio habet peccatum, vt neque ſibi ipſi parcat, dummodo illud pro meritis plectat, vt ſolent reges, qui non ſolum proditorem damnant neci, ſed etiam arcem propriam, quam proditori commiſerant cuſtodiendam, flammis addicunt; in exemplum tanti ſceleris eſt illud. *Repulit Dominus altare ſuum, maledixit ſanctificationi ſuæ*, id eſt, Templo ad inſtar arcis munitiſſimo: & in pſalmo. *Et ædificauit ſicut vnicornium*, ad inſtar palatij, *ſanctificium ſuum in terra*, &c.

Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus. Non montibus ſolum, ſed & vallibus indignatus eſt Dominus: quod in vallibus etiam ſordes ſuas coluerint Iſraëlitæ. Talis erat Gehennon, vel vallis Ennon, quam antonomaſticῶs ſacra Scriptura vocat Conuallem, ſcilicet Cedron: in qua immolabant filios Moloch: vbi etiam excelſorum in montibus eſt memoria, quæ ædificauerat Salomon Aſtharthæ, Chamos, & alijs eius farinæ idolis. *Rupibus*. Hebraice eſt אפיקים, aphiqim, ab פאק, aphaq, quod in quarta coniugatione (nam in cæteris non extat) ſignificat vim ſibi facere, continere ſe, compellere ſe ad aliquid faciendum, vt habetur in Geneſi. *Non ſe poterat vltra continere Ioſeph*, Verbale autem varie redditur ab interpretibus pro locorum exigentia. Hieronymus vertere ſolet, torrentes, vt in Iob. *Sicut torrens, qui raptim tranſit*. & in Ezechiele: *in riuis*. & iterum: *montibus, collibus, torrentibus*, &c. Aliquando vero, rupem, tranſfert, vt in eodem Ezechiele. *In uniuerſis rupibus terræ*: & in præſenti loco aliquando, iugis, vertit, vt in eodem propheta, vbi ſic habet. *Dices montibus & collibus, iugis & vallibus*. Septuaginta hoc loco vertere νάπας, napas: eſt autem νάπη, nape, vel νάπος, napos, ſaltus, locus ſyluoſus, viretum, cliuus, receſſus intra montes, vbi flores optime proueniunt. Vnde Napeæ herbarum, & florum Deæ, de quibus Vergilius.

—*Et faciles venerare Napeas*.

Hieronymus per Napas intelligit loca nemoroſa. Plutarchus νάπας σκιερὰς, napas ſcieras, dixit, id eſt, lucos opacos. Sophocles pro rupibus accepit. Ego, quantum ex locorum omnium collatione coniectari poſſum, exiſtimo vocem Hebræam ſignificare alueum torrentium, vel riuorum, qui continet & coërcet aquarum fluuium, foſſam ipſam demiſſam inter rupes, atque ex metonymia ripas ipſas, rupesque, quas inter labitur fluuius: eodem itaque recidunt omnes Hieronymi verſiones, atque Septuaginta: nam torrentium ripæ ſolent frondoſis arboribus eſſe opaciſſimæ, ſub quarum vmbra erigebant Iſraëlitæ altaria idolis ſacra.

Ecce ego inducam ſuper vos gladium, & diſperdam excelſa veſtra. Excelſa erant luci ac nemora in excelſis montibus, aut editis collibus, vel vmbroſis receſſibus conſita; in quibus ſolebant gentes ſacella, & altaria erigere, atque Deos ſuos Satyros, & Faunos venerari. nam ab his ſacella montium fana appellata ſunt, quaſi Faunis dicata, quorum meminit Ieremias. *Piloſi habitabunt ibi*, in Babylone ſcilicet redacta in ſaltum poſt ruinas, *Fauni, & Satyri habitabunt*, quos in lucis & ſyluis agere putatis: eſt enim imitatio rhetorica. Hebraice dicuntur במות, bamot, ſonatque excelſum, lucum ſcilicet, vel altare in altum excitatum, vel potius ſacellum in loco edito erectum, vt in Numerorum libro. *Duxit eum ad excelſa Baal, & inde intuitus eſt extremam partem populi*: & in Ieremia. *Et auferam de Moab offerentem in excelſis*. & iterum: *Aedificauerunt enim & ipſi ſibi aras, & ſtatuas, & lucos ſuper omnem collem excelſum, & ſubter omnem arborem frondoſam*: & apud Ieremiam. *Vere mendaces erant colles, & multitudo montium*, &c. Ex quibus locis conſtat, quid ſit excelſum, fanum, ſcilicet, Dijs erectum in iugis montium, vel collium ſub arboribus frondoſis. Nam in libris Regum diſcrimen fit inter excelſum, & altare (ne putaremus excelſum altare eſſe) *altare*, inquit, *& excelſum confregit*. Eiuſmodi lucos in montibus conſitos apud omnes nationes fuiſſe conſtat in honore: nam Homerus, & Virgilius meminere ſepulchrorum in nemoribus ſtructorum, in quibus parentalia primum Heroibus fecerunt populi, mox quaſi Dijs ſacrificia offerre cœperunt: in ſimili honore habebantur a Cananæis, quos ne imitarentur Iſraëlitæ, diuina lege cautum eſt. *Subuertite omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, Deos ſuos ſuper montes excelſos, & colles, & ſubter omne lignum frondoſum, diſſipate aras eorum, & confringite ſtatuas, lucos igni comburite, & idola comminuite, diſperdite omnia nomina eorum de locis illis. Non facietis ita Domino Deo veſtro*. Quibus verbis non ſolum prohibet, ne Deos vaniſſimos gentium colerent, ſed etiam, ne Deum verum ritu gentili venerarentur: ne ex ſimilitudine rituum religio confunderetur, & pro Deo vero falſi aliquando Dei cultus ſubreperet. Propterea in Exodo præcipit Dominus: *Altare de terra facietis mihi*, non lapideum, vt ſcilicet ſolent gentes Dijs ſuis fabricare: nulla ſit conuentio luci cum tenebris, Deo cum Belial. Verum, temporibus procedentibus, & ſenioribus Iſraël defunctis, gentium conſuetudinem imitati ſunt: & multi Deos earum coluerunt in lucis: Religioſi vero ceteros ſecuti, ritu, non mente, Deo vero immolabant, tametſi in lucis. Nam & Gedeon ſub quercu ſacrificium obtulit, acceptum Domino, qui tolerabat, inolita iam conſuetudine, inuectum ſacrificandi in montibus morem: & Samuel ſacrificium peregit in excelſo: & Salomon ſacrificauit in excelſo Gabaon, id eſt, in altari veteri æneo, quod conſtruxerat Moſes, quod in excelſo colle Gabaon frondoſis arboribus conſito extabat: nam arcam attulerat Dauid in ciuitatem ſuam, tabernaculum Moſaicum in Gabaon manebat

Lucæ 21. ℣. 25.
Ier. 4. ℣. 25
Ezech. 38. ℣. 20.
Oſeæ. 4. ℣. 3.
Pſal. 103. ℣. 14.
Pſal. 146. ℣. 9.
Ezech. 9. ℣. 7.
Ezech. 7. ℣. 22.
Ierem. 25. ℣. 37.
Odium Dei aduerſus peccatum mirifice oſtenditur & exaggeratur.
Thren. 2. ℣. 7.
Pſal. 77. ℣. 69.
4. Reg. 23. ℣. 4.
Geneſ. 45. ℣. 1.
Hierony. Iob. 6. ℣. 15
Ezech. 34. ℣. 13.
Et cap. 36. ℣. 4.
Et cap. 31. ℣. 12.
Ezech. 36. ℣. 6.
Vergil. 4. Georg.
Hier. ſuper Ezech. 36.
Plutar. in Numa.
Sophocles
Quæ ſint excelſa.
Num. 22. ℣. 41.
Ierem. 48. ℣. 35.
3. Reg. 14. ℣. 25.
Ier. 3. 23.
4. Reg. 23. ℣. 15.
Homerus.
Virgilius.
Deut. 12. ℣. 2.
Deus non ſolum Idolorum cultum prohibet, verum eorum ritus in veri Dei cultu miſceri non patitur.
Exod. 20. ℣. 24.
Iud. 6. ℣. 19
1. Reg. 9. ℣. 19.
2. Paral. 1. ℣. 3.

bat fixum. Deinde exædificato Templo lapideo a Salomone, quo omnis videbatur sublata fuisse occasio excelsa adeundi (ecquem enim non inuitaret, & cogeret ad sui celebritatem, frequentationem, & cultum, Templum illud tam illustre, splendescenti marmore fultum, aureis trabibus tectum, tam laxis porticuum ambulationibus miro opere tessellatis cinctum, tam spatiosis areis subdialibus distinctum, tam inaudita harmonia constructum, &, quod caput est, tot tantisque signis, & prodigijs nobilitatum?) nihilominus radix amaritudinis, quæ alte fixa erat in cordibus Israëlitarum tunc potissimum auidius pullulans germinauit fel, & absynthium. Nam primus Salomon in vxorum suarum gratiam idola erexit, fana ædificauit, plantauit lucos, &, quod omnem superat admirationem, illis ipsis simulachris genua flexit, & adorabundus procubuit: eiusque exemplo permotus populus ad excelsa iterum conuersus est, quæ Reges Iuda vel approbarunt, vel permiserunt vsque ad Ezechiam, qui excelsa dissipauit. Sed ea deinde Manasses filius restituit; denique Iosias funditus aboleuit.

4. Reg. 18. ℣. 4. 2. Paralip. 34. ℣. 3.

IV.

Demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deijciam interfectos vestros ante idola vestra. Scholiastes. Declarat non fore illis auxilium ab idolis, irato ipsis Deo, neque Dæmonum illis profuisse cultum. Theodoretus. Ex legis præscripto cadaueris tactu polluebatur non modo ara, & Templum, sed & homo ipse illud tangens. quare cumulare aras cadaueribus interfectorum, est illas polluere, & contaminare.

Scholiast.

Theodor.

V.

Et dabo cadauera filiorum Israel. Hæc eadem comminatio est pronuntiata in Leuitico iuxta Septuaginta. Ponam cadauera vestra super cadauera idolorum vestrorum. Et alibi. Iosias *contriuit statuas, succidit lucos, repleuitque loca eorum ossibus mortuorum,* &c. *Et tulit ossa de sepulchris, combusit ea super altare, & polluit illud.* Sed illud nouum, non ossibus mortuorum, sed potius cruentatis cadaueribus polluere aras: ex ea enim re non solum idolorum ludibrium, sed idololatrarum ipsorum pernicies manabat. Nota. vbi nos legimus *interfectos*, Hebraice est חללים, chalalim, quod ex æquo significat interfectos, & cruentatos, quia vtrique profani sunt, & polluti (nam polluere significat verbum חלל, chalal) cum sint fœdati sanguine per vim effuso.

Leuit. 26. ℣. 30. 4. Reg. 23. ℣. 14.

Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati affines sunt.

Sed vnde est, quod tactu occisorum contaminentur altaria? nimirum quia cruor, vel cadauer, vel ossa sunt signa mortis, quæ filia peccati est, atque adeo horrenda, fœda, turpis, inuisa, exosa merito iudicatur.

VI.

Idola vocantur sordes.

Deut. 32. ℣. 5.

Et confringentur, & cessabunt idola vestra. Idola Hebraice גלולים, gelulim, sordes, stercora, volutabra, a גלל, galal, voluo, quod illis polluantur cultores non secus, atque si super stercora volutarentur: & in Deuteronomio, tametsi alia voce מומם, mumam, *sordes* vocat maculas, vitia, negotia: neque enim dignatur idolorum nomen ore assumere, sed eorum vice probrosis vtitur vocabulis, idque dignissime: nam vt fidem & religionem veram comitatur vitæ honestas, & morum candor; sic numinis ignorationem consequitur luxus, & spurcitia, omniumque vitiorum sentina.

Peccatum consequitur interitus, & desolatio.

Ose. 14. ℣. 1 Isa. 24. ℣. 6. Ps. 33. ℣. 23

Et interibunt aræ vestræ. Hebræum אשם, asam, est in vltionem delicti desolari, & abominationi exponi. *Pereat Samaria*, ait Oseas, hoc est, desoletur: & Isaias, *Maledictio vorabit terram, & peccabunt*, desolabuntur, *habitatores eius*: & in psalmo. *Non delinquent omnes, qui sperant in eo.* id est, non deficient, non patebunt ludibrio ob delicta.

Et conterentur delubra vestra. Hebraice חמנים, chamanim, similitudines, imagines, simulachra scilicet Deorum, vt pote Baal, Astarthes, Melchom, Chamos &c. de quibus fit mentio in libris Regum: vel potius solaria, hoc est, simulachra soli dedicata. nam חמה, chamach, solem significat ab ardore. Vnde חמנים, chamanim, statuæ solis. nam & in Africa fuit celebre templum Ammonis, id est, solis simulachro nobile, teste Macrobio. Hieronymus loco vocis huius vertere solet, delubra, vt hoc loco fecit, & apud Isaiam. *Non stabunt luci, & delubra.* Aliquando, fana, vt in Paralipomenon libro. *Abstulit aras, & fana.* Aliquando etiam simulachra, vt in Leuitico. *Destruam excelsa vestra, & simulachra confringam.*

4. Reg. 23. ℣. 13. Macrob. lib. 1. Sat. ca. 21 Hieronym. Isa. 27. ℣. 9. 2. Paralip. 14. ℣. 5. Leuit. 26. ℣. 30.

Et delebuntur opera vestra. Psaltes. *Simulachra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.* Sic appellantur Dij a vatibus sacris per irrisionem. Sic Isaias. *Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleo formauit illud*, &c. Et Baruch id repetit centies. Polychronius. Omnis, inquit, idolorum inuentio peribit, siue simulachra ab ipsis effecta significans, siue cultum ipsis impensum. Scholiastes. Non erit amplius sacrificium, quod offeratur in excelsis.

Psal. 113. ℣. 12. Isa. 44. ℣. 12 Baruch in Epistola Ieremiæ. Polychr. Scholiast.

VII.

De significatione nominis Dei Iehouah.

Et scietis quia ego Dominus. Nomen Dei proprium יהוה, iehouah, a verbo היה, haiah, esse, subsistere, significat substantiæ pelagus, ens per se, & a se subsistens, primum essentiæ & subsistentiæ principium & fontem, atque adeo veritatem primam, quæ in dictis, & factis constantissime subsistit, & perstat: vt in Exodo. *Qui est misit me ad uos*, ero qui ero: vocor Deus, verbi sui executor, præstans promissa. Ergo hunc habet sensum locus præsens. Scietis, cum calamitas ingruerit, me non locutum in ventum, non frustra, aut vane comminatum fuisse, sed quæ opere præstiturus eram prædixisse: vt corrigeremini, & flagellum a manu mea extorqueretis. Vel. Scietis quia ego Dominus solus sum, & Deus verus; & ceteri, quos colebatis, vanissimi erant, qui non potuerunt saluare cultores. De hac re Isaias. *Confractus est Bel*, &c. Est sarcasmos mirabilis. Vel. Scietis me esse Deum sanctũ, & iustum, qui odio habeam peccata, quando eorum supplicium sensseritis.

Exod. 3. ℣. 14.

Deus varax cognoscitur in executione vindictæ comminatæ.

Isa. 46. ℣. 1.

VIII.

Et relinquam in vobis. Scholiastes. Ostendit non sine delectu habitatores perdere, sed dignos quidem gladio perituros; qui tales non fuerint, liberatum iri.

Scholiast.

IX.

Pœnitentiæ fructus & encomium.

Et recordabuntur mei liberati vestri. Id est, qui euaserint necem e vobis, captiuitateque oppressi fuerint inter gentes. Quam vtilis est disciplina Dei, quam efficax tribulatio, pœnitentiæ mater, memoriæ salinum. Homo natura sua obliuiosus (Enos scilicet propterea appellatus, quod, prosperitate arridente, Dei sui solet obliuisci) tribulatione sæuiente, Deum in memoriam reuocat, quem a se alienarat. *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Vnde Isaias ait. *Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.* Id est, in tribulatione memores erunt tui, visitabunt te, & fundent murmur orationum, & gemituum; cum aduenerit afflictio, scilicet disciplina tua eis: & apud Oseam Dominus. *In funiculis*, inquit, *Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Funis dolor est, quo homo constringitur, & arctatur, vt in psalmo. *Dolores inferni circundederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis.* Et in Actis Apostolorum. *Solutis doloribus inferni*, id est, vinculis sepulchri: nam oppositum illud *solutis* respondet egregie vinculis, quæ stringere solent. quasi dicat. Non potuit

Tribulatio Deum in memoriam reuocat. Ose. 6. ℣. 1. Isa. 26. ℣. 16

Ose. 11. ℣. 4. Dolor est quasi funis coarctans. Ps. 17. ℣. 6. Actor. 2. ℣. 24.

detineri ſepulchri carcere, quæ ſunt vincula mortis. Ergo ait Oſeas: *Vinculis Adam*, quæ ſcilicet a parente ſuo Adam hæreditarunt, nempe doloribus & afflictionibus ad me traham, quæ ſunt mei erga illos amoris pignora. propterea addit: *In vinculis caritatis*, id eſt, quibus ſoleo ad me allicere cariſſimos filios. Hoc eſt illud Sapientiæ. *In memoria ſermonum tuorum examinabantur*, id eſt, vt recordarentur præceptorum tuorum caſtigabantur. Verum hic totus contextus capitis elucidatur ex Iſaia. *Qui egredientur impetu a Iacob, florebit, & germinabit Iſrael*. id eſt, radix, ſeu truncus Iacob, tametſi emortuus videbatur, ramis amputatis, ſuo tempore refloreſcet, & virgulta proferet magna vi, & impetu. *Et implebunt faciem orbis terræ*. Non enim extirpaui, non euulſi radicitus, ſed caſtigaui aliquatenus *in menſura contra menſuram*: parce, & cum pondere, & menſura metiendo, & remetiendo quoſdam corporis huius pilos trucidaui, & combuſſi, quoſdam ſeruaui ſuperſtites. *Meditatus eſt in ſpiritu ſuo duro per diem æſtus*, id eſt, *ingemuit vt columba*. Tametſi olim duro corde, & pertinaci fuerat pectore, quod comminationes, & terrores ad pœnitentiam emollire non valuerunt: iam vexatio dedit intellectum, & tribulationis vis flexit rigentem animum, iam gemit, muſſitat, atque ſingultibus, & ſuſpirijs intercluſum ſpiritum vix trahit, vt fieri ſolet flante ſubſolano, vigenteque æſtu. *Idcirco ſuper hoc dimittetur iniquitas Iacob, & iſte* eſt. *omnis fructus*, tribulationis, *vt auferatur peccatum eius. Cum poſuerit omnes lapides altaris ſicut lapides cineris alliſos, non ſtabunt luci, & delubra*. Si tamen ipſa non modo idololatriam abiecerit, ſed ita abominata ſit, vt lapides altarium, in quibus dæmonijs offerebat thura, in calcem redigat, ita vt non reſtituantur amplius luci & delubra. Nota ſignum veræ pœnitentiæ non odiſſe modo peccatum, ſed omnia irritamenta, & occaſiones peccati funditus ablegare, & ita delere, vt nuſquam amplius ruinæ offendiculo nobis ſint, vel eſſe poſſint.

Quia contriui cor eorum fornicans. Dolor vehemens cor angit, & premit quaſi pondus graue. Hiſpani pœnitentiam, & dolorem vocamus *peſar*: quod pondere ſuo aggrauat animum: quo alluſit illud pſalmi. *Et ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me*. Eadem ergo ratione dolor hîc vocatur contritio: quia quaſi pondus, vel malleus conterit, & comminuit cor peccatoris lapideum, emollitque, vt diuini verbi impreſſionem quaſi cera blanda ſuſcipiat. Verum quid ſibi vult conteri oculos, *& oculos eorum fornicantes*, quia dolor eiuſmodi torquens cor, humorem eius exprimit, qui in cerebrum ſublatus vi caloris, & cerebri frigiditate temperatus in lacrymas reſoluitur oculis manantes: ideo contritio non cordi ſolum, ſed oculis etiam tribuitur. in Threnis. *Oculus meus depradatus eſt animam meam*, id eſt, ſuxit, exhauſit cordis mei ſuccum, & ſpiritus; lacrymarum vim vbertim effundo ob villas populi mei direptas. & merito oculi mœrenti corde illacrymantur quando ſpecie delectati boni commutabilis, cor ſeduxerunt, vt poſthabito ſummo bono & pulchro, amplecteretur ſordes creaturarum. Vnde oculis tribuit Petrus adulterium. *Oculos habentes plenos adulterij*, &c. & apud Ieremiam. *Oculos fornicantes poſt idola* legimus; quia ipſi fuerunt internuncij adulterij, atque idololatriæ. Cuius rei teſtes ſunt ſenes Danielis, qui Suſannam iuſſerunt faciem detegere, vt explerentur eius forma. Vnde ſpiritualibus quoque oculis fornicatur, qui recedit ab inſpicienda veritatis pulchritudine, ait Origenes: ex quo ſumpſit Hieronymus. Hebraice legere licet. Quia confractus ſum, vel mœrore affectus ob cor eorum fornicans, & oculos fornicantes: in hunc ſenſum: Recordabuntur mei, qui euaſerint, nõ ſine dolore, quod me ad amaritudinem ſæpius concitauerint, & mœrore affecerint corde ſuo, & oculis adulteris. Sed noſtra tranſlatio multo magis quadrat contextui.

Et diſplicebunt ſibimet. קוט, qut, eſt diſſecari, exſtimulari cum offenſione, tædio, & dolore. quaſi dicat: offenſioni erunt illis mala, quæ fecerunt, ipſi ſibi ſordeſcent, & tædio erunt, tædebit eos, vix meminiſſe ſuſtinebunt eorum, quæ fecerunt. Sic vſurpatur in pſalmo. *Quadraginta annis proximus*, vel *infenſus fui* (ſic legit Paulus) *generationi huic*. Idem autem vtraque vox ſignificat, ſcilicet, cum offenſione illos coram me tolerabam. Vel, ſi diſſecari vertimus, ſenſus eſt. Erunt ipſis mala, quæ fecerunt, quaſi carnifices, qui corda eorum diſcerpent. Hanc phraſim imitatus eſt Lucas. *Diſſecabantur* in *cordibus ſuis*: & iterum ad primam alluſit acceptionem. *Iis auditis compuncti ſunt corde*. Actus iſte contritionis eſt ſui ipſius diſplicentia, ortus ex diſplicentia peccati, quæ eſt contritionis eſſentia. vt vel ex nomine appareat quam ſtolide fingant Hæretici pœnitentiam non amplecti peccati odium, ſed tantum reſipiſcentiam. quis enim reſipiſcit, & corrigit ſe, niſi male egiſſe animaduertens? Quí autem poteſt reſipiſcens non odiſſe malum, quod deinceps præcauere ſtatuit? Septuaginta. Et cædent faciem ſuam; vel plorabunt ante faciem ſuam. Scholiaſtes. Solemus enim in magnis, & immenſis malis manus nobis in oculos imponere: videlicet non ſolum gement, vt ſolent viri; ſed lacrymabuntur, quod hominum eſt; atque inſuper lamentabuntur & plangent quaſi feminæ præ doloris acerbitate, qui animos adimit, & robuſtiſsimos eneruat.

Et ſcient quia ego Dominus non fruſtra locutus ſum. X. Theodoretus. Ipſa experientia diſcent a me neque iniuſte, neque ſine ſua vtilitate ſe huiuſcemodi ſupplicio affectos. impietas enim iuſtitiam oſtendit, vtilitatem pœnitentia. Scholiaſtes. Non ex iracundia feci, ſed peruerſæ eorum actiones hæc illis grauiora incommoda pepererunt.

Percute manum tuam, &c. Sic legunt correcti codices Latini, Græci, Chaldæi, & Hebræi, in auferendi caſu, non in accuſandi: ſubauditur enim, femur, vel quid ſimile. Hieronymus. Magnitudinem peccatorum iubetur Propheta manibus, pedibusque, ac ſermone monſtrare, vt geſtu corporis ac indignatione vocis habitum ſtupentis, mirantiſque, & plorantis oſtendat. quomodo enim ſi quãdo nouum aliquid, mirandumque conſpicimus, tam corpore quam animo perhorreſcimus, ita vt complodamus manus, & pedes allidamus ad terram, & vocem inclinemus ad fletum; ſic nunc, &c. Eadem fere habet Origenes. Iubetur Propheta, inquit, nõ modo voce, ſed etiam corporis geſtu lamentari, vt manus præ ſtupore multorum ſcelerum collidantur, pes vehementius ſolũ feriat, vt ſonitus reddatur. Illud vero: *Et dic Euge*, paraphraſim faciens Symmachus reddidit, indignare. Polychronius. Hoc eſt, ſuper his ingemiſce, & ede flebilem vocem, dolens ſuper his, qui calamitatis magnitudinẽ patiuntur. Eo enim improbitatis proceſſerunt; vt quodammodo attrahant etiam, & extorqueãt a Deo vindicem pœnam, &c. Iſti auctores,

Dolores & afflictiones ſunt vincula Adam, vincula caritatis.

Sap. 16. ℣. 11.

Iſa. 27. ℣. 6. & ſequentibus.

Iſa. 27. ℣. 8

Iſa. 27. ℣. 9.

Signum veræ pœnitentiæ, non peccatum odiſſe tantum, ſed & omnia irritamenta & occaſiones peccati.

Dolor eſt quaſi pondus comprimens & emolliens cor durum.

Pſ. 37. ℣. 5.

Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare.

Threnor. 3. ℣. 51.

2. Petr. 2. ℣. 14.

Dan. 13. ℣. 32.

Origenes. Hieronym.

Ipſe ſibi ſordeſcit peccator, & tædio eſt inenarrabili.

Pſal. 94. ℣. 10. Hebræ. 3. ℣. 10.

Peccatum eſt quaſi carnifex diſcerpens peccatorem.

Actor. 5. ℣. 33. & 7. ℣. 54. & 2. ℣. 37.

Confutatur hæreſis negantium contritionem continere peccati odium.

Schol.

Theodor.

Tribulatio perpeſſa docet, non iniuſte nec ſine fructu datã ſe eſſe a Deo.

Scholiaſt.

XI. Geſtu & fletu declarare præcipitur vates Iſraelis peccata & meritam eorum pœnam; ſubuerſionem nempe Iſraelis.

Hieron.

Origenes.

Symmach. Polychr.

vt

vt videmus, manuum collisionem, & pedis sonitum: atque interiectionem, *Heu*, volunt esse dolentis super magnitudine mali impendentis Israëlitis. Quoniam vero interiectio Hebraica אח, ach, a Septuaginta conuersa est εὖγε, euge, atque etiam a Theodotione; Euge autem magis est insultantis, quam plangentis; aliquot interpretes Græci hos gestus ad admirationem referunt propter euersionem idolorum. *Schol.* Sic enim habet Scholiastes. Euge, Euge ob euersionem idolorum ponitur, vt suus cuique tribuatur locus: complosio manuum tanquam indolentis, & ingemiscentis ob Israëlis calamitatem; at Euge, Euge, cum sit admirantis aduerbium, propter euersionem, quæ abominationem Israëlis B *Alius Scho.* consecuta est, &c. Alius Scholiastes. Hebraice heach habet, & recte: si enim idolorum dumtaxat audiret euersionem, recte videretur exultare: cum autem hominum etiam calamitatem admi- *Theodor.* sceat, videtur lamentari potius. Theodoretus. Me, inquit, declarante, & sententia decernente omnis generis supplicia, tu plaude & admirare sententiæ iustitiam, &c. Itaque Origenes fugiens Septuaginta lectionem, & Symmachum appellans, ceteri ad Hebraicam recurrentes, & Græcæ particulæ, Euge, sensum interpretatione temperantes, fatentur ingenue Hieronymi lectionem esse contextui germanam, vt Heu legamus, non Eu- C ge. Quod si ex linguæ proprietate loqui volumus nullo modo potest reddi, Euge, sed Heu. quoniam Euge respondere solet Hebraicæ interiectioni הא, heach, vt patet infra capite vigesimo quinto. *Pro eoquod plausisti manu, & percussisti pede, & dixisti* הא, heach, id est, *Euge*, &c. Nunquam vero respondet voculæ אח, ach, quæ semper est dolentis.

Et complebo indignationem meam in eis. Polychronius. Finem imponam verbis, eis inferendo supplicium. XII. *Polychr.*

Cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum. Hieronymus. Perspicuum est iuxta literam, & interpretatione non indiget, quod in montibus Israël, & in excelsis collibus inter ipsa idolorum altaria, lucosque, qui appellantur ligna nemorosa, Israëliticus sit cædendus exercitus; vt vbi peccauerant, ibi punirentur. XIII. *Hieronym.* Vbi peccauerunt Israelitæ, ibi puniuntur.

A deserto Deblatha. Hieronymus. Tunc extendam manum meam, quæ fuerat hucusque contracta, & redigam vniuersam terram Israël in solitudinem a deserto Deblatha, quæ est in terra Emath, quæ hodie vocatur Epiphania Syriæ, in cunctis habitationibus eorum; vt omnibus pateat, nil esse inter solitudinem, & mare magnum, quod non hostilis mucro consumpserit. Multi putant eundem esse locum, de quo in Ieremia scriptum est. *Et apprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Iericontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath*. Potest & ob vicinam similitudinem ד, dalet, & ר, resc, Hebraicarum literarum, quæ paruo apice distinguuntur, vel Deblatha, vel Reblatha appellari, &c. Hæc Hieronymus: cuius commendanda venit modestia in sententia proponenda, quæ est ipsa veritas. Polychronius. Per hæc Iudææ longitudinem describit: nam Deblatham vsque protenditur, quam esse aiunt Antiochiam Syriæ. Eius vero modo meminit, vt ostendat se in omnes pronuntiare sententiam, eamque præsentem, cum constet in hac Babylonium residere, dum belli finem præstolatur: ergo hîc Sedecias captus est, & ad Nabuchodonosor ductus violati fœderis pœnas luit. XIV. *Hieronym.* *Ier. 39. v. 5.* Modestissime Hieronymus sententiam suam proponit. Polychronius credit Iudææ longitudinem extendi usque ad Deblata, quæ est Antiochia.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Prophetat iamiam imminentem vaſtitatem vniuerſæ terræ Iſraëliticæ.

I. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

II. Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Iſrael: Finis venit, venit finis ſuper quattuor plagas terræ.

III. Nunc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas: & ponam contra te omnes abominationes tuas.

IV. Et non parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor: ſed vias tuas ponam ſuper te, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis quia ego Dominus.

V. Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio vna, afflictio ecce venit. B

VI. Finis venit, venit finis, euigilauit aduerſum te: ecce venit.

VII. Venit contritio ſuper te, qui habitas in terra: venit tempus, prope eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium.

VIII. Nunc de propinquo effundam iram meam ſuper te, & complebo furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi omnia ſcelera tua:

IX. Et non parcet oculus meus, nec miſerebor, ſed C vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis quia ego ſum Dominus percutiens.

X. Ecce dies, ecce venit: egreſſa eſt contritio, floruit virga, germinauit ſuperbia:

XI. Iniquitas ſurrexit in virga impietatis: non ex eis, & non ex populo, neque ex ſonitu eorum: & non erit requies in eis.

XII. Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit, D non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia ira ſuper omnem populum eius.

XIII. Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum. viſio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur: & vir in iniquitate vitæ ſuæ non confortabitur.

XIV. Canite tuba, præparentur omnes, & non eſt qui vadat ad prælium: ira enim mea ſuper vniuerſum populum eius.

XV. Gladius foris: & peſtis, & fames intrinſecus: qui in agro eſt, gladio morietur: & qui in ciuitate, peſtilentia, & fame deuorabuntur.

XVI. Et ſaluabuntur qui fugerint ex eis: & erunt in montibus quaſi columbæ conuallium omnes trepidi, vnusquiſque in iniquitate ſua.

XVII. Omnes manus diſſoluentur, & omnia genua fluent aquis.

XVIII. Et accingent ſe cilicijs, & operiet eos formido, & in omni facie confuſio, & in vniuerſis capitibus eorum caluitium.

XIX. Argentum eorum foras proijcietur, & aurum eorum in ſterquilinium erit. Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam ſuam non ſaturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia ſcandalum iniquitatis eorum factum eſt.

XX. Et ornamentum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt, & imagines abominationum ſuarum, & ſimulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam:

XXI. Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam, & contaminabunt illud.

XXII. Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum meum: & introibunt in illud emiſſarij, & contaminabunt illud.

XXIII. Fac concluſionem: quoniam terra plena eſt iudicio ſanguinum, & ciuitas plena iniquitate.

XXIV. Et adducam peſſimos de Gentibus, & poſſi-

debunt

debunt domos eorum. & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

XXV. *Angustia superueniente, requirent pacem, & non erit.*

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de propheta, & lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus.*

Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos: & scient quia ego Dominus. XXVII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEPTIMI.

I. ET factus est sermo Domini ad me dicens. & mecum locutus Dominus dixit.

II. *Et tu fili hominis.* Subaudi, vaticinare: *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel.* Satis produnt hæc verba, Deum non fuisse oblitum pacti, quod cum Patribus Iudæorum pepigerat, daturum se eis terram optimam, neque exosam habere vineam suam, quam in peculium sibi elegerat. Verum filiorum peccatis coactum delere non tam illorum, quam suum ipsius paradisum. iuxta illud: *Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum.* Et dixerat. *Oliuam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam uocauit Dominus nomen tuum.* ac si diceret. Testentur agricolæ, quam grauate eradicare soleant arborem propria manu plantatam, præsertim si olim speciosa fuerat, & fructifera. Eiusmodi ego sensu tangor, dum oliuam meam speciosam euello, sed ita expedire iudicaui, ex quo facta est oleaster. *Vt quid enim terram occupat?*

Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suũ delere cogitat. *Ier. 11. ℣. 17. & 16.*

Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ. Intellige Israël, vt supra declarauit. nam sacra Scriptura semper, cum plagarum meminit, respectu terræ sanctæ, vel Ierusalem eas partitur, vt alibi diximus, & constat ex Genesi. *Recessit ab Oriente,* Loth, *et habitauit in locis Iordanis in Sodomis, &c.* Orientem vocauit eum terræ tractum, qui respectu Sodomæ magis Orientalis erat, non autem respectu orbis habitabilis. Hebraice. Super quattuor alas terræ, quomodo etiam Septuaginta reddidere. Vbi Origenes. Alas vocat, quod essent maxime conspicui Iudæi, & eleuati præ ceteris gentibus. Hebraice legimus. Finis, venit finis. qua voce absoluta repente prolata magis terret. Deinde eam repetendo declarat timoris legitimam causam, exitium scilicet patriæ totius iamiam impendére; & ne putarent in longius tempus differri hanc comminationem, vt aliæ prophetarum quandoque solent; addit tertio:

Genes. 13. ℣. 11.

Origenes. Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ.

III. *Nunc finis super te:* prope est, post tres scilicet annos: nam hæc prophetabat quinto anno, vel sexto transmigrationis Ioachin: in nono autem anno obsessa est vrbs. *Super te.* Super vos, inquam, qui nunc viuitis, & adstatis, non super vestros posteros hæc ira desæuiet.

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Id est, animaduertam in te pro meritis. Origenes. Obijcitur oculis arcana diuiniorque sententia. in vijs tuis, inquit, vindicabo te. nam iniuria afficiuntur, qui peccant, neque ab alio vllo, quam a seipsis: & cum alij non sint, atque ij, qui violantur iniuria, puniuntur qui iniuriam fecerunt, at sunt ijdem qui vindicantur, & qui plectuntur. Dum ergo Deus vindicat eos, qui sibi iniuriam fecerunt, punit eos quatenus iniuriam fecerunt. & supplicio quidem tolluntur qui fecerunt iniuriam: relinquuntur vero quibus est facta iniuria, non habentes amplius eos, qui iniuriam fecerunt, scilicet vitium, & eius opera, &c.

Origenes. A seipsis iniuriam & vindictam sustinent peccantes.

Via quandoque significat stratam regiam, atque ita vsurpatur pro lege Dei, per quam gradiendum est homini, vt in psalmis, & alibi. quandoque significat ipsum iter, quod suscipitur, & conficitur: atque ita sumitur in sacris pro instituto, & ratione viuendi, consuetudineque inueterata, vt in præsenti.

Via quid significet. *Psal. 118.*

Et ponam contra te omnes abominationes tuas. Septuaginta. Dabo super te, id est, lues pœnas peccatorum, metes quæ seminasti, & digna factis præmia feres: *iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Hoc explicari potest ex Zacharia: vbi duæ mulieres munitæ alis miluorum portabant talentum plumbi impositum amphoræ, quæ vocabatur impietas: id est, luebant pœnas peccatorum cumulo respondentem ad mensuram: nam & talentum, & amphora continent pedem quadratum, sed amphora mensurat, talentum grauat. Erat autem hæc pœna exilium in Babylonem: quare significata est in duplici femina, quæ alis struthiocameli, vel ciconiæ, aut milui non in altum sublatæ sunt; sed prope terram non tam volabant, quam remigabant, & remigio alarum nixæ quasi struthiones celeri gradu festinabant. nam miseros Iudæos properare cogebant Babylonij, currere, immo potius volare. *Euntes ibant, & flebant.* Id est, velocissime progrediebantur: nam participium illud, vel infinitiuus, vt est in origine, addit affectũ significationi verbi, vt contra inferius. *Venientes venient:* significat subsiliendo, & saltando remearunt in propria. Quoniam vero non in migratione tantum versum Babylonem, sed multo acerbius in ipso exilio pœnas dederunt Iudæi; addit Propheta. *Quo deferunt amphoram? in terram Senaar, vt ponatur ibi super basim suam;* id est, in loco, quem meretur impietas, quem quasi columnæ basim iure suo postulat. basis autem ad normam, & mensuram ipsius columnæ solet fabricari; nec secus supplicium solet peccatorum respondere mensuræ. Idem repetit versu sequenti.

Iuxta peccatorum merita punit ea Deus. *Zachar. 5.*

Psal. 125. ℣. 6.

IV. *Sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt.* Id est. Hoc exitium sceleribus tuis commeritum nõ vicinos tuos tantum peruadet, sed te mediam occupabit, & perrumpet: intestinum malum est, non extraneum. Quod si *medium* pro corde accipiamus, vt solet sacra Scriptura facere, sensus erit. Exulcerabit hic gladius, & dissecabit medium cor tuum, dolore vehementissimo discruciabuntur viscera. Vel si de peccatis ipsis sermo est, vt Vulgatus innuit, tunc, ponam contra te, & in medio tui, si-

Pœna peccati eſt, peccata oblita coram oculis ponere.

gnificat coram oculis tuis, ſcilicet tuorum ſcelerum manticam, quam a tergo portare ſolebas, coram facie tua conſtituam; in medium pectus ſuſpendam; reuocabo tibi in memoriam, quæ admiſiſti flagitia nefaria; quæ tu nihili ducens obliuioni mandaſti.

Pſal. 49. ℣. 21.

fic in pſalmo. *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam*, ſcilicet ſcelera; vel tuam ipſius conſcientiam tot erratorum lituris denigratam, oculis tuis obuer

Facies peccatoris, quam deformis.

tam ſpectandam. Supplicij genus acerbiſſimum, oculis peccatoris obijcere hanc deformem Megæræ Tartariæ faciem, qua nulla vnquam fingi potuit fœdior. Hoc obſeruare eſt in Adam, & Eua, qui dum in gratia Dei perſtiterunt, ſibi formoſi videbantur; mox, vt peccatum contraxerunt, ſeipſos verentur, horrent, fugiuntque inter arborum latibula. Hoc ſpectro deformi Deus Cainum ab impietate deterrebat. *Nonne ſi bene egeris recipies, ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit?* vel cubat. hoc eſt, nõ poteris effugere, quin ſemper eius deformem ſpectes faciem. Hanc delicti compenſationem ſatis con

Pſ. 50. ℣. 5.

gruam offerebat Dauid. *Peccatum meum contra me eſt ſemper*: quaſi dicat. Totos dies, nocteſque meæ conſcientiæ oculis obuerſatur ſpurciſſimi adulterij facies: eſto hæc, obſecro, admiſſi criminis ſatisfactio. Verum hæ omnes vmbræ ſunt fœditatis peccati: magis ad viuũ exprimit eius deformitatem illa imago, Chriſtus ſuffixus cruci, quem vidiſſe ſe ait Iſaias. *Et non erat aſpectus, & quaſi abſconditus vultus eius*, vel

Iſa. 33. ℣. 2. & 3.

Chriſtus crucifixus exprimit quam deformis ſit peccati facies.

abſconſio vultus ab eo, id eſt, tam deformato vultu, vt horreſceres illum intueri, &, ſi quando reſpiceres, faciem ſubito manu tegeres, atque auerteres ora. ijs dictis addit Propheta. Et ne putes futura rurſum tibi minitari, en monſtro digito malum.

V.

Hæc dicit Dominus Deus afflictio vna, afflictio ecce venit. Id eſt, ſingularis quædam calamitas, & incom parabilis, quod ſupra dixerat: *Faciam in te, quod non feci, & quibus ſimilia*, &c. Vel vna, id eſt, ſola, extrema, atque adeo funeſtiſſima; vtpote quæ non egeat alterius auxilio ad deſolandam terram; ſemel vno ictu quaſi fulmen omnia aduret, ſecundo opus non

Nahum 1. ℣. 9.

erit. Similis dicendi phraſis eſt apud Nahum. *Conſummationem ipſe faciet, non conſurget duplex tribulatio*, anguſtia prima hæc, & potiſſima erit; vnica afflictio vos omnino perdet; nõ erit opus altera. Vel fortaſſe vna pro altera vſurpatur, vt ſolet non ſemel

Vna, & vna, id eſt, vna & altera.

in ſacris: vna & vna; id eſt, vna & altera. Sic in præſenti: nam legere poſſumus Hebraice, malum malum vnum; id eſt, vnum & alterum. Sicque interpretatus eſt Chaldæus Paraphraſtes. Calamitas ca

Chaldæus.

lamitatem excipit, non vacabit reſpirare: altera enim afflictio alteram cõſequitur, vt in pſalmo. *Abyſſus abyſſum inuocat*, id eſt, fluctus fluctum excipit, &c.

Pſ. 41. ℣. 8.

Ceterum ſecundus ſenſus germanior eſt contextui capitis, & menti Vatis: ſequitur enim.

VI.

Finis venit, venit finis. Hoc eſt eximia, & ſuprema pernicies.

Euigilauit aduerſum te. Verbum hoc קוץ, qoz, in prima coniugatione ſignificat compungi, vel horreſcere, in tertia vero ſignificat expungi, exſtimulari, ex-

Pſa. 3. ℣. 6. Iſa. 29. ℣. 8

citari, expergiſci, euigilare: in pſalmo. *Et exſurrexi.* Et in Iſaia. *Cum autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima eius.* inde קוץ, qoz, ſpina a pungendo, & קיץ, qoijz, æſtas, tempus anni, quo ſol pungit, & matureſcunt fructus. Vnde vſurpatur pro frugibus, vel fructibus æſtiuis, & communiter pro ficubus æſtiuis.

Maturi fructus ſignificant maturã vindictã, vt colligant fructus ſcelerũ.

2. Reg. 16. ℣. 1.

Centum maſsis palatharum. Et iterum. *Ecce vncinus pomorum*, vel caniſtrum æſtiuarum. *Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael, non adijciam ultra, vt pertranſeam eum*, vel parcam ei. Quid

Amos. 8. ℣. 1. & 2.

viſioni æſtiuarum cum prophetia? videlicet fructus æſtiui maturi, ſunt ſymbolum punitionis tempeſtiuæ, & opportunæ. quare illis ficubus oſtenſis ſignificare voluit iam tempus appropinquaſſe decretum, in quo ſcilicet arbor Iſraëlitica dedit *ficus malas, malas valde*, ſed maturas vt colligantur, & conterantur. quale illud eſt Apocalypſis. *Mitte falcem tuam, quoniam aruit meſsis terræ*; id eſt, tempus adeſt opportunum puniendi impios. Hoc ergo verbo vtitur in præſenti Vates noſter dicens: *Euigilauit aduerſum te*, vel maturo, & opportuno tempore ſurrexit, quaſi fructus æſtiui in æſtate maturi ſunt, ſic finis adeſt tibi: colliges enim fructum arboris, quam plantaſti; & frugem, quam ſeminaſti, metes. Idem habes in Ieremia. *Congregans congregabo eos, ait Dominus, non eſt vua in vitibus, et non ſunt ficus in ficulnea, folium defluxit, &c.* Vel colligendo colligam eos: non erit vua in vite, nec ficus in ficu: quin & folium ipſum defluet, & omne, quod dedi eis, euanuit. Verſus prior eandem continet metaphoram, quam Ezechiel: poſterior autem veritatem ſine tropo detexit, quaſi dicat: viſitaui eos in tempore ſuo, & neque fructum inueni, neque folia: vigor omnis exhauſtus fuerat. Idem videre eſt in eodem Ieremia. *Duo calathi pleni ficis poſiti ante Templum Domini, calathus vnus ficus bonas habebat nimis, vt ſolent ficus eſſe primi temporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod eſſent malæ. Et dixit Dominus. Sicut hæ ficus bonæ, ſic cognoſcam tranſmigrationem Iuda*, &c. quæ prophetia reſpondet viſioni, ſuppoſita ſignificatione, quam diximus, ficuũ. Symbola enim ſunt viſitationis tempeſtiuæ: nam ficeta in æſtate viſitantur, cũ maturæ ſunt ficus, & tunc colliguntur, & ſtudioſe aſſeruantur, quæ dulces ſunt, & gratæ; acerbæ autem, & cariosæ proijciuntur. atque eiuſmodi ſe facturũ prædicit Dominus cum Iudæis. nam tranſlatos Babylonem ſibi gratos ſua protectione cuſtodiet; rebelles vero a ſe proijciet, & in ſterquilinium mittet, &c. Sed pro hac metaphora vide infra capite duodecimo in fine, atque huius capitis verſum vndecimum.

Apocal. 14. ℣. 15.

Ier. 8. ℣. 13.

Ierem. 24. ℣. 1. & 2.

VII.

Venit contritio ſuper te. Sic enim legendum eſt cũ codicibus correctioribus, cum Hebraico, & Græco: nam Septuaginta legunt, complexio, vel complicatio. Hebraice vero habetur צפירה, tſephirah, id eſt, folliculus complicatus, qui in gemma erat contractus, & complexus, & ſuo tempore protenditur: vertere licet, frondatio, germen. Chaldæus vertit coronam, non ſignificans regem Babylonis, vt multi putarunt, ſed hoc eodem ſenſu coronam vocans ipſum germen: ex quo ſolet fieri corona aptiſſima propter caulis teneritudinem, & foliorum ſpeciem, atque venuſtatem: quare apud Iſaiam *ſertum exultationis* ſignificat. hoc autem loco in ſua primaria ſumitur ſignificatione pro primo germine, quod e gemma prodit, explicaturque. Verum ſenſum aperiemus inferius, verſu decimo.

Sertum, corona, & germen quomodo in eiuſdẽ vocis ſignificatione conueniant.

Iſa. 28. ℣. 5

Qui habitas in terra. Vel, o habitator terræ Iſraëliticæ, te ſpectant iſta mala, te occupabunt, & rapient hi turbines.

Venit Tempus, prope eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium. הר, hed, ſicut & הידה, hedah, a ירד, iedah, ſignificat liberam vocis emiſſionem, carmen, laudem, ouationem, celeuſma vindemiatorum: pro quo Vulgatus, gloriam vertit intelligens ea voce celebritatem, & laudem. alij vertunt, Echo, eodem ſenſu: quaſi dicat. Inſtat dies tumultus, non inanis, qualis reddi ſolet ex voce in monte refracta, ſed cum ſtrage, vel, audietur clamor, non lætitiæ, qui ſolet in montibus reciprocari ex confuſa vindemiatorum ouatione; ſed mœſtus planctus, &

Gloria idem eſt, quod celeusma vindemiatorum.

alte

alte ſublatus in cælum, querimoniæ miſerorum, qui trucidantur. Idem habet Ieremias. *Nequaquam calcator uuæ ſolitum celeuma cantabit.*

Ieremi. 48. ℣. 33.

Montium. Forte alludit ad choreas & ſaltationes, quæ fiebant in montibus ab Idolorum cultoribus.

VIII. Iram effundere, eſt laxare habenas furori in vindictam.

Nunc de propinquo effundam iram meam ſuper te. Id eſt, breui effundam; prope eſt, vt effundam. Porro iram effundere, eſt laxare habenas furori, non tenere iracundiam, non diſſimulare, non continere in vagina gladium, ſed funditus perdere fontes. Sed de hac re ſupra egimus fuſius.

Supra c. 5. ℣. 13.

IX. Cetera, quæ ſequuntur ſunt ſupra explicata: tantum aduerte hanc tam crebram repetitionem non eſſe battologiam, vbi tanta erat neceſſitas admonendi, & comminandi.

X. *Egreſſa eſt contritio.* Prodijt folliculus, erupit gem B ma complicata, explicatur iam germen, protruditur frondatio.

Floruit uirga. Supponit locus iſte illum alterum Ieremiæ. *Virgam uigilantem ego video.* Hebraice שקד, ſaqed, virga amygdali, a verbo שקד, ſaqad, vigilare anteluculo, ante lucem ſurgere. *Qui mane uigilant ad me.* inde nomen ſignificat amygdalum, quæ arbor ceteras anteuertit in proferendis gemmis, & floribus, excellitque omnes in germinibus rectis, & procéris emittendis: quare apta eſt vt ex ea ſcipiones ſenum, & virgæ, atque ſceptra principum excidantur, vt videre eſt in Numerorum libro. *Dederunt Principes virgas ſuas, &c. & ſurgentibus gemmis eruperant flores, qui, ſolys dilatatis, in amygdalas deformati ſunt.* Hic eſt eadem vox Hebræa. ergo Ieremias aptiſſime alluſit ad nomen virgæ dicens: *Virgam uigilantem*, ramum amygdali, ſcilicet antelucantem in proferendis floribus ego video. Significare volens, ſupplicium repente occupaturum Iudæos imparatos. quaſi dicat: multo citius, quam putatis, anteuertet timorem veſtrum Dei flagellum; quod ideo dicitur virga, quod ſolet ex virga fieri. de qua phraſi Iſaias. *Virgam humeri eius*: & iterum: *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium.* Ergo quod Ieremias comminatus eſt euenturum, Ezechiel iamiam impendens quaſi digito oſtendit dicens: *Floruit uirga*, iam protendit flores, iam *tempus putationis aduenit*, iam tempus eſt aptandi in flagellum germina amygdali. iam imminet caſtigatio, inſtat Nabuchodonoſoris aduentus. Origenes ſuo more hæc interpretatur in bonam partem. Fortaſſe, inquit, quia poſt correctiones, Dei beneficia reſplendent, florere dicitur virga, hoc eſt, vt flores edere beneficia, quæ ex correctione eius, qui corripitur, conſequuntur. Et apud Iſaiam. *Egredietur uirga, & flos de radice eius aſcendet*, &c. ergo vnuſquiſque noſtrum cum ſe ſentit diuina percuti virga, conetur perferendo, florem ex radice proferre, &c.

Ier. 1. ℣. 11. Amygdalina virga impendens flagellum ſignificat.

Prouer. 8. ℣. 17.

Num. 17. ℣. 6. & 8.

Iſa. 9. ℣. 4. Et cap. 14. ℣. 5.

Origenes. florida virga proficuam correptionem ſignificat.

Germinauit ſuperbia. Non ſolum floruit, ſed germinauit amygdalus, & protulit germina citiſſime, ante lucem ſurrexit, & ante tempus germinauit. Veſtra, inquit, ſuperbia, aut confidentia, qua nixi in baculo arundineo meos ſermones reijcitis, & mandata paruipenditis, non ſtatim exaruit, non perijt, imo humi ſata eſt iam diu manibus veſtris, eamque irrigatis, & colitis ſtudioſe, atque nunc demum fronduit, & floruit, virgasque protulit, quibus flagellamini: ſed creſcit adhuc vis orationis: ſequitur enim.

Superbia & iniquitates producunt ex ſe flagella & caſtigationes.

XI. *Iniquitas ſurrexit in uirga impietatis*, vel iniuria in virgam, aut baculum excreuit. nam ſurgere, cum terræ naſcentibus attribuitur, ſignificat creſcere, adoleſcere, &c. quaſi dicat. Violentia & iniuſtitia, quæ viguit in Iſraël, cum pauperes opprimebantur, & iudicium torquebatur: tunc quidem amygdalum vi-

Surgere cum frugibus tribuitur, ſignificat creſcere.

A debatur dulce: ceterum id amygdalum ſatum eſt, adoleuit, & factum eſt virga atque flagellum. Tale eſt illud Iob. *Nil in terra ſine cauſa fit, & de humo non oritur dolor.* id eſt, nõ fruſtra accidunt homini mala, neque, niſi ſerantur, ſponte naſcuntur ex puluere: ſed qui ſeminant labores, metunt eos, &c. Idem fere habet Iſaias. *In die plantationis tuæ labruſca, & mane ſemen tuum florebit.* & Oſeas. *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis.* & Eccleſiaſticus. *Fili non ſemines mala in ſulcis iniuſtitiæ, & non metes ea in ſeptuplum.* Hos verſus illuſtrat ille alter Threnorum. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuolutæ ſunt, & impoſitæ collo meo.* Pro, vigilauit, Latino, eſt in origine idem verbum שקד, ſaqad, de quo diximus verſu decimo. *Iugum* eſt ſymbolum diſciplinæ & caſtigationis, quæ continet homines in officio, vt boues iugum: quare reſpondet exacte virgæ, vt idem ſit vigilare, vel antelucare *iugum*, quod florere *virgam*. Pro *conuolutæ* eſt Hebraice verbum שרג, ſarag, quod ſignificat conſtringere, concatenare, innectere faſcem ex palmitibus. Vnde שריגים, ſarigim, palmites, propagines, ſurculi, qui brachiolis ſeſe innectunt. *Invite tres propagines.* & Ioël. *Albi facti ſunt rami eius*, vel ſurculi eius, ficus ſcilicet: quaſi dicat: floruit iniquitas mea, protulit tempeſtiue gemmas, & germina, atque ſurculos, ex quibus complexis fecit Deus iugum, flagellumque caſtigationis, & impoſuit illud ceruicibus meis.

Iob. 5. ℣. 6.

Iſ. 17. ℣. 11 *Oſeæ. 10. ℣. 12.* *Eccl. 7. ℣. 3.*

Thren. 1. ℣. 14.

Geneſ. 40. ℣. 10. *Ioel 1. ℣. 7.*

Non ex eis. Vel nemo ex eis (euadet, intellige) principibus, qui virgas geſtabant & vere ferreas, quibus premebant humeros debilium: ex ijs, inquit, nullus ſubterfugiet.

Et non ex populo, qui ſolet principum mores imitari, & feritatem induere Tyrannorum. Hebraice vox המון, hamon, ſignificat turbam, copiam, tumultum, & apparatum; vnde verti poteſt: neque ex diuitijs eorum (neque ex ſonitu) id eſt, lætitijs, tripudijs, & choreis eorum erit quidquam reliquum. Septuaginta ſic vertunt hunc verſum. Et non cum perturbatione, neque cum feſtinatione: quem ſic interpretatur Polychronius. Non erit ei laborandum: ſatis eſt, vt veniat. ſtatim enim incolas perdet. Scholiaſtes. Circundabit te Babylonius quiete, & ſine ſtrepitu, non expectans a te bellum, neque quidquam graue ſe paſſurum metuens. tu enim illi tradéris. De eodem Babylonio intelligunt Græci noſtrum etiam cõtextum. *Floruit uirga*; id eſt, ſceptrum, vel regnum Babyloniæ. *Germinauit ſuperbia*; id eſt, Nabuchodonoſor ſuperbus auctus eſt regnis, & opibus. *Iniquitas ſurrexit in uirga impietatis*; id eſt, cum ſceptro impij creuit iniuſtitia. Hæc autem incrementa *non ex eis* proueniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex ſtrepitu, & tumultu exercituum, ſed ex Deo, qui illum fecit flagellum veſtrum. Et ideo *non erit requies in eis*; id eſt, non quieſcent, donec vrbem depopulentur, & diruant, &c. Ceterum ſequentia demõſtrat ijs relatiuis ſignificari Iudæos, præſertim verſu duodecimo. *Ira* enim *ſuper omnem populum eius*: itaque noſtra explicatio conformior eſt contextui. Notanda dura hæc comminatio, quæ in ſacris ſæpe repetitur contra peccatores, qui ſibi promittunt longam vitam, & poſteris ſuis æternam cum gloria, & apparatu magnifico: atque in hunc ſcopum dirigunt ſuos conatus, ſpoliant miſeros, & iura omnia violant. ſciant ij fruſtra ſe laborare quoniam *iter impiorum peribit*; id eſt, conſilia & ſpes incaſſum récident. & Propheta teſtatur, quia *perijt memoria eorum cum ſonitu*; id eſt, cum faſtu, apparatu. non ſecus euanuit memoria eorum & fama, atque ipſe

Polychr. Schol.

Comminatio dura aduerſus eos, qui ſibi & ſuis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur.

Pſ. 1. ℣. 6. *Pſ. 9. ℣. 7.* *Sap. 2. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8*

ipso tumultus, qui *diffundetur tanquam mollis aër*. A
Sap. 2. ℣. 3. & 5. ℣. 8. Vnde miseri peccatores dicunt. *Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus; aut tanquam auis, &c. aut tanquam sagitta, &c. sic & nos nati continuo desiuimus esse, &c.* Talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt, *quoniam spes impij tanquam lanugo est, &c.* eiusmodi honoris, & fastus studiosos alloquitur Psaltes.
Psal. 126. ℣. 2. *Vanum est vobis ante lucem surgere*, vt domum relinquatis opulentam, *surgite*, surgitis, *postquam sederitis*, statim atque cubastis, *qui manducatis panem doloris*: non vacat dormitare tantillum, excitat vos statim sollicitudo diuitiarum. *Cum* interim Deus *dederit electis suis*, qui spes suas in illum collocarunt, *somnum* quietum, *ecce hæreditas Domini filij* sunt: *merces fructus uentris*: familiam amplam relinquere vel donum Dei est, vel certe merces laboribus piorum debita, &c. Nota. Idem est fructus ventris, atque
Fructus ventris, hoc est, filij. filius. Sic itaque interpungendum: ecce hæreditas Domini, filij: merces, fructus ventris.

Et non erit requies in eis. מנוח, noach, quietem, residentiam, locum quietis significat, atque etiam so-
Genes. 5. ℣. 29. lamen, consolationem, recreationem. *Vocauitque nomen eius Noë dicens: Iste consolabitur nos*, aut leuabit, *ab operibus manuum nostrarum*. Hoc loco quidam vertunt. Non erit luctus propter eos, intelligentes per requiem sepulturam, atque exequias, funebremque pompam, neque abs re, quia vox huic cognata מנוחה, C
Is. 11. ℣. 10 manoah, id significat apud Isaiam. Et erit requies eius gloria. pro quo Hieronymus reddit: *Erit sepulchrum eius glorioſum*. quasi dicat, non merebuntur hunc supremum mortuorum honorē, vt terræ mandentur eorum cadauera cum luctu, & funesta pōpa.
Supplicij genus grauissimi, vt careant mortuorum corpora sepultura. Nota supplicij genus grauissimum, vt mortui careant sepultura: est enim hoc nobis insitum a natura desiderium viuendi in perpetuum. idque conamur, etiam aduersus mortis ineuitabile fatum, ea, qua possumus ratione, consequi; si nō superstites reuera, at saltem in hominum memoria, maxime ciuium. Vnde honorificum fuit antiquis in patria sua, atque in sepulchro patrum suorum sepeliri. Vbi scilicet spes est, quanto tempore defuncti familia vixerit, etiā no mē illius superfuturum. Sed de hac re latius iterum. D

XII. *Venit tempus, appropinquauit dies.* Scholiastes. In-
Repetitio irati animi signum. tensionem iræ per hoc declarat: sæpe autem id pro-
Schol. Polychr. nunciat alliciens eos ad pœnitentiam. Polychronius. Eadem assidue iterat, vt indicet iram cōtra peccantes, proprium est enim irascentium assidua iteratione vti, memoria offensionum animi inflammationem augente, & verborum iterationem efficiente.

Qui emit, non lætetur: & qui uendit, non lugeat. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere: cum autem instet seruitus, atque captiuitas, & gaudium, & tristitia in vtroque sunt vana: rationem dicti reddit statim.

Quia ira super omnem populum eius, vel multitudinem eius, scilicet breui ventura est.

XIII. *Quia qui uendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus uita eorum.* Hebraismus, E
Is. 38. ℣. 16 qualis ille Isaiæ. *Domine si sic uiuitur, & in talibus uita spiritus mei*, id est, cum reliquis senibus, qui supersunt, poterat produci adhuc vita, & detineri spiritus meus. Vitam ergo esse in viuentibus, est vitam
Quid sit, vitam in viuentibus esse. cum viuentibus transigi. vt sensus orationis sit eiusmodi. Etiamsi multos annos superstites fuerint, ad-
Leuit. 25. ℣. 10. ueneritque Iubilæi annus, in quo, lege iubente, omnes ad proprias redibant possessiones; nihilominus ipsi non gaudebunt ea facultate, cum in Babylonem sint abducendi: propterea non est quod quis doleat agrum, vel domum viliore pretio vendidisse: neque quod quis gaudeat minoris emptitasse. immo vero est quod venditor gaudeat, emptor contra tristetur, cum ille pecuniam comparauerit ex aliena possessione, iste pro aliena propriam expenderit. Verum contra hæc opponi posset factum Ie- Obiectio.
Ierem. 32. ℣. 7. remiæ, qui ex Domini præcepto agrum in Anathot emit a consanguineo suo, sub hoc fere tempus obsidionis Vrbis, emptionisque instrumentum scribi sibi fecit, & obsignari, seruarique in vase fictili, vt permaneret diebus multis; factique rationem exhibet dicens. *Hæc dicit Dominus: adhuc possidebuntur domus, & agri, & uineæ in terra ista*, &c. At vero facile occur- Responsio.
B ritur huic obiectioni, Ieremiam loqui de posteriore sæculo post septuaginta annos captiuitatis; Ezechielem vero de præsenti, in quo imminebat captiuitas. ille de filiorum reditu intellexit; iste de parentum, qui nunquam redierunt ad propria. nam qui tum temporis erant patresfamilias, vt plurimum triginta annos natos esse oportebat, quibus si addas septuaginta, centum conficies. ad quam ætatem pauciſſimi, vel nullus fortasse peruenit. Duo hîc mihi obseruanda occurrunt. Primum, quando tam breui *præterit figura huius mundi, qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non utantur*, quod monet Paulus. Secundo, qui vendidere omnia, vt cōmparent sibi agrum in patria æternæ beatitudinis, tametsi in exilio vitæ præsentis detineantur; sollicite curent obseruari chirographum regio signatum sigillo; hoc est, potestatem, vel dignitatem adoptionis filiorum Dei, Spiritu sancto accepto, munitam, ipse enim est, in quo signantur merces Deo dignæ *in diem redemptionis*.

Paruifacienda temporalia. 1. Cor. 7. ℣. 30. Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. Epheſ. 4. ℣. 30.

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hieronymus. Visio & comminatio prophetalis, quæ ad omnem multitudinem Vrbis dirigitur, nequaquam regredietur, & irrita fiet, sed rebus explebitur, viuentibus adhuc ijs, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Intellexit Hieronymus phrasim, sed non explicuit metaphoram. Quid est quod visionem impleri vocat Scriptura, non regredi? an metaphoram inuoluit sagittæ, quæ, cum non perforat scopum, resilit inani iactu, cui similis sit prædictio irrita, quæ scilicet non potuit implere, quod promiserat, vel ominata fuerat? nam *verba sapientum sicut stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi*. atque apud Eccli. 12. ℣. 11. Isaiam Dominus dicit: *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.* an potius regredi, est ad os loquentis verbum reuocari, quod facere *dicuntur, qui mendacii arguunt dicentem*? Hispani enim dicimus: *Me buelue la palabra ala boca, me desmiente*. hoc est, ad singula verba aduersatur mihi, vt mendacem probet: atque adeo non regredi visionem, erit non esse mendacē, non esse dignam, quæ reuocetur ad os prædicentis illam. Sed quid, si non regredi verbum, sit idem, quod dici solet, irreuocabile, hoc est, quod nullo modo mutationem patiatur? sententiam definitiuam appellant, a qua nec appellare datur, neque supplicare permittitur. Atque hæc secundum Vulgati lectionem. Quoniam vero vox Hebræa, חזון, Quid significet apprehensio seu visio. chazon, pro qua ponitur, visio, est a verbo, חזה, chazah, apprehendere, significatque apprehensionem, vt apud Isaiam, *sicut somnium visionis nocturnæ*, vel Isa. 29. ℣. 7. apprehensionis per quietem; potest hoc loco vsurpari pro apprehensione possessionis. quasi dicat.

Quo-

Quoniam apprehenſio bonorum ſuorum ad omnem multitudinem eius non redibit. vel apprehenſio ad omnem opulentiam eius non iterabitur. Fauet huic lectioni verſio Septuaginta ſequenti verſu: & homo in oculis vitæ ſuæ non obtinebit, &c. Cuius vice Hieronymus vertit.

Et vir in iniquitate vitæ ſuæ non confortabitur. Atque ita interpretatur: Non proderit homini iniquitas ſua, neque ei præbebit aliquam fortitudinem, &c. eadem ſententia, verum explicatior, habetur verſu decimonono. *Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos*, &c. Sed ſimplicior ſententia eſt, ſi (in) ſumatur pro, propter, vt ſolet ſæpe apud Hebræos. *Et vir propter iniquitatem vitæ ſuæ non confortabitur.* hoc eſt, nullus ſtabilietur, obfirmabit ſeſe, vel reſiſtet propter eorum iniquam vitam.

XIV. Irriſio eſt. *Canite tuba, præparentur omnes, & non eſt qui vadat ad prælium.* Ironia eſt in prima parte verſus, vt ex ſecunda conſtat, immo ſarcaſmos: Exhortatur Propheta Iſraëlitas, vt omnes ad ſignum clangoris, & buccinæ præparentur ad prælium, vt venienti Babylonio ſeſe opponant: Canite, inquit, tuba, conuocate, incitate milites ad bellum, quid ceſſatis? quin confortamini? nullus ne compáret armatus? nullus ſe offert diſcrimini? Talis eſt illa irriſio Iſaiæ. *Surgite Principes, arripite clypeum.* Baltaſſar Rex, vosque eius optimates arripite haſtas, clypeosque amplectimini: en murus Babylonius perfoſſus eſt, ruit Medus: quid agitis? *Iſa. 21. ℣. 5*

XV. *Gladius foris: peſtis, & fames intrinſecus.* De his ſortibus pereuntium ſupra latius. Sed nectitur ſic verſus a Theodoreto. Quomodo itaque bello contendere poteritis a tot tantiſque malis vndique circunſepti?

XVI. *Et ſaluabuntur, qui fugerint ex eis.* Hiſtoria extat apud Ieremiam, &c. *Ierem. 41. & 42.*

Gemitus, columbæ cantus eſt: propterea gementes columbis aſſimilantur. *Hierony.*

Et erunt in montibus quaſi columbæ conuallium, omnes trepidi. Quidam exiſtimant profugos comparari columbis, quæ in conuallibus quidem manent, verum metu aucupum ad montes conuolant. Alijs gratius eſt, columbis, quæ in montibus circumuolitant, ſed tempeſtate imminente ad conuallem ſe ſe demittunt quaſi in locum apricum. Notat Hieronymus pro illis verbis: *Columbæ conuallium omnes trepidi*: Theodotionem vertiſſe: columbæ meditantes, muſſitantes omnes. Videtur enim legiſſe primo loco מהגות, mahgoth, auerbo הגה, hagah, meditari, muſſitare, gemere. quomodo etiam legit Theodoretus incodice Septuaginta, & interpretatur, ſuſpirantes, vel gementes, & aptiſſime. Tale eſt illud Iſaiæ. *Meditabor vt columba*: & illud: *Cor tuum meditabitur timorem*, id eſt, præ timore cordis muſſitabis, gemes. In ſecundo verſu conſentit nobiſcum. nam verbum Hebræum המה, hamah, ſignificat murmurare, ſuſurrare, fremere, tumultuare. quæ propria ſunt miſerorum, quos aliquis inopinatus caſus oppreſſit. refertur & ad animalia ab Iſaia. *Rugiemus quaſi urſi omnes*: & in pſalmo. *Et famem patientur ut canes.* Hebraice, murmurabunt, frement, &c. ita columbæ murmurantes dicuntur, ſeu gementes, quia cantus columbarum gemitus eſt. Vnde Apollinaris. Plorantes enim, & lamentantes columbis meditabundis efficientur ſimiles; gementibus enim ſimiles ſunt columbarum voces. Scholiaſtes. Non poterunt ne propinquis quidem enunciare calamitates, vt ex hoc ipſo conſolationem capiant, ſed cor de ſolo lugebunt vehementer columbas imitantes.

Iſa. 38. ℣. 14. *Et cap. 33. ℣. 18.* *Iſa. 59. ℣. 11.* *Pſ. 58. ℣. 7.* *Apollin.* *Schol.*

XVII. Timoris effectus ſunt. *Omnes manus diſſoluentur, & omnia genua fluent aquis.* Septuaginta. Et omnia fæmora polluentur A humore. vtrumque timoris ex æquo ſignum eſt, vt notat Polychronius, & Theodoretus. Hieronymus. Pauoris magnitudine vrina polluet genua, nec valebit profluentes aquas veſica cohibere. Vtrumque ſignum repetitur in Iſaia. *Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate.* Et in Paulo. *Propter quod ſolutas manus, & remiſſa genua erigite.* atque a Propheta noſtro inferius capite vigeſimo primo. *Et tabeſcet omne cor, & diſſoluentur uniuerſæ manus, & infirmabitur omnis ſpiritus, & per cuncta genua fluent aquæ*, &c. quæ verba eodem ſenſu interpretatur Hieronymus. Alij per aquas non vrinam, ſed ſudorem intelligunt; ſed perperam quia ſudor non eſt effectus pauoris, ſed grauis anguſtiæ; timoris vero proprium eſt, membra omnia gelare, & ſol- B uere. Vnde Virgilius.

Polychr. Theodor. Hieron. Iſa. 55. ℣. 3 Hebræ. 12. ℣. 12.

Virgil.

Extemplo Aeneæ ſoluuntur frigore membra.

Quare Græcus Scholiaſtes. Magnitudinem timoris indicat, quemadmodum & manus ſolutæ. & ſane lumbos non conſiſtere indicat vrina, cum nolentibus excernitur. & Polychronius. Quippe cum naturalis excretio repente, ac ſponte proueniat, &c.

Schol. *Polychr.*

Et accingent ſe cilicijs. Magnæ calamitatis ſignum eſt cilicium, vt patet ibi. *Vidit omnis populus cilicium, quo ueſtitus erat ad carnem intrinſecus*, ſcilicet rex Achab obſeſſus, & oppreſſus ab hoſtibus. Polychronius & Theodoretus. Quando enim viderint inſtantem malorum nubem, nullumque vſquam auxilium oſtendi, tunc deſperantes arma proijcient, habitu ſumpto lugubri, quod per ſaccum, raſumque caput indicatur. hæc enim erant eo tempore ſtudia lugentium. Scholiaſtes. Accingentur ſaccis, ſcilicet ingreſſis hoſtibus, quippe omnino deſperata ſalute.

XVIII. Lugentium, & miſerorum habitus cilicium. *4. Reg. 6. ℣. 30. Polychr. Theod.* *Schol.*

Et operiet eos formido. Id eſt, vndique imminentium malorum timor eos inuadet: metaphoram habet pſalmi. *Et operiantur ſicut diploide confuſione ſua*, id eſt, largiter, copioſe, vndique ignominia perfundantur, quaſi duplicato pallio.

Pſal. 108. ℣. 29.

Et in omni facie confuſio. Hieronymus. Rubor vultus pudoris indicium, & conſcientia peccatoris lucet in facie: ſpesque ſalutis eſt, quando delictum ſequitur verecundia.

Hieron.

Et in uniuerſis capitibus eorum caluitium. Hieronymus. Caluitium quoque capitis luctus eſt ſignum, quando perdit decorem cæſaries, &c. Plutarchus. Quid eſt, quod parentes defunctos filij tecto capite, filiæ vero aperto, & ſparſis crinibus efferant? Reſpondet: quia Græcis mos eſt, viros tonderi, fæminis permiſſum nutrire comam. Si quid vero acciderit aduerſi, viri comam nutriunt, fæminæ tondentur, &c. Hebræi tam viri, quam fæminæ comam nutriebant; vnde ſignum eſt aduerſitatis in vtriſque caluitium. & de viris hinc aperte conſtat: atque apud Ieremiam. *Omne enim caput caluitium, & omnis barba raſa erit, & in cunctis manibus colligatio, & ſuper omne dorſum cilicium.* & Iob. *Surrexit Iob, & ſcidit veſtimenta ſua, & tonſo capite corruens in terram adorauit.* & Amos. *Super omne caput Caluitium.* De feminis vero extat teſtimonium Iſaiæ. *Pro criſpanti crine Caluitium.* & Michææ. *Decaluare, & tondere ſuper filios delitiarum tuarum*, &c.

Lugentium caluitium eſt. *Hieron. Plutarch. probl. 13.* *Ierem. 48. ℣. 37.* *Iob. 1. ℣. 20* *Amoſ. 8. ℣. 10.* *Iſa. 3. ℣. 24* *Michææ. 1. ℣. 16.*

Argentum eorum foris proijcietur, & aurum eorum in ſterquilinium erit. Hieronymus. Fuga, & captiuitate cogente, diuitias, & auri argentique pondera proijcient in plateas, ſuas tantum animas ſaluare cupientes, ne ſint ponderi, quæ prius fuere luxuriæ. Theodoretus vero & Polychronius hæc referunt ad tempus famis, ſic. Quam enim vtilitatem afferet ipſis aurum, & argentum, bellante fame, &

XIX. Argentum & aurum fame pereuntibus nihil prodeſt omnino. *Hieron. Theod. & Polychr.*

victus

victus vrgente inopia, propter quam vacui a cibo, ventres & animæ cibos expetunt? qui quidem conformius textui videntur intellexisse. nam ideo sequitur: *Animam suam non saturabunt, & uentres eorum non implebuntur*. Præclare confundit animam cum ventre, nam anima hoc loco est appetitus cibi, concupiscentia, vel vis appetitiua, vt in psalmo. *Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis*. Vnde intelligetur locus Matthæi. *Ne solliciti sitis animæ uestræ, quid manducetis*, &c. id est, ventris indigentiæ.

Anima pro ventre.

Psal. 106. ℣. 9.

Matth. 6. ℣. 25.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Id est, fuit illis ruina, & occasio scelerum. nam ex auro fecerunt idola, quorum cultus fuit eorum exitium.

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt*. Septuaginta. Electa mundi in superbiam posuerunt. in qua versione idem significat omnino mundus, atque monilia in vulgata. nam κόσμος, cosmos, ornatum significat, mundumque muliebrem, quo fœminæ exornari solent, monilia scilicet aurea, armillas, &c. Vnde mirari subit, cur D. Hieronymus versionem Septuaginta enarrans dixerit. Porro quod dixere Septuaginta: Electa mundi in superbiam posuerunt: ad aurum argentumque referendum est, quibus in mundo nil putatur esse pretiosius, &c. nam mundum pro orbe accepit, non satis aduertens hoc loco vocem Græcam κόσμον, cosmon, ornamenta significare, non orbem. cum respondeat Hebraicæ עדי, ghadi, quæ ornamentum vestimentorum significat vbicunque reperitur in sacris literis: est exempli gratia ille locus. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui uestro*. Ergo ad rem talis est versus sententia. Aurum, & argentum, quæ dederam ego in vsum, atque ornamentum possidentium, ipsi conuerterunt in superbiam, & arrogantiam. Nec hîc sistit oratio, immo crescit.

Hierony.

2. Reg. 1. ℣. 24.

Et imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Apollinaris, & Theodoretus. Aurum, & argentum, & lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul & impietatis materiam, cum inde sibi sumptuosa ornamenta compararent, & pleraque in idolorum conflatione consumerent. Scholiastes. Simile ijs est apud Prophetam Oseam: *Argentum eorum, & aurum eorum fecerunt sibi idola, vt pereant*. Pro *simulachrorum* in origine Hebraice legimus, detestationum. intelligit autem vtraque voce idola abominanda, & detestabilia. Deerat secunda hæc oratio in Septuaginta, teste Hieronymo, atque ex Theodotionis translatione additum est: & offendicula eorum. Quæ tamen lectio in Theodoreto extat. Verum is textum habuit ex exemplis Origenis correctum, nam sæpe miscet lectioni Septuaginta versiones Theodotionis, Aquylæ, vel Symmachi, &c.

Apollin. & Theodor.

Aurum superbiæ & impietatis materia.

Schol.

Propter hoc dedi eis illud in immunditiam. Hieronymus interpretatur (ea) pro (illud) referens idola ex auro vel argento facta. Propterea, inquit, dedi eis illa in immunditiam, & in stercora. pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam, volens idolorum sordes exprimere.

Hierony.

Idola in nauseam conuertuntur.

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam*. Septuaginta. Pestilentijs terræ in prædam. eo nomine appellat Babylonios propter eorum crudelitatem, & impietatem. atque impios appellat propter eorum superbiam in Deum, vt Scholiastes interpretatus est, qui in Græco codice, impios, legisse videtur, non pestes.

Schol.

Et contaminabunt illud. Hieronymus. Tradam ea in manus hostium, vt diripiant omnia, & non tam contaminent, quam contaminata esse demonstrẽt, quæ prius videbantur esse sanctissima. Catachresis videtur commissa, cum secundum vulgi errorem loquitur Vates, contaminanda prædicens idola, quia scilicet sancta habebantur a populo, & profanata æstimabantur cum tractabantur indigne. Ex hoc loco colligitur aperte, adhuc instante obsidione, idolorum cultum perseueraſſe. immo, imminente irruptione hostium, non destitisse non solum in Vrbe, sed etiam in Templo Dei, vt videbimus capite octauo. Quare de Templi ob idola contaminati profanatione consequitur:

Hierony.

Instante obsidione & irruptione Vrbis, adhuc perseuerabant in idololatria ciues.

Et violabunt arcanum meum. Septuaginta: Visitationem meam. Scholiastes. Sacrum dicit Templum, propterea quod in eo diuinæ apparitiones fierent. Theodoretus. Visitationem suam dedicatum sibi Templum nominat: vnde explorare videbatur Israël, & sua eum prouidentia dignari. Origenes. Babylonij ingredientur & in ipsa Sancta Sanctorum sine custode; quippe cum iam sint illa communia, nec amplius sancta. cum enim inde diuina apparitio, & assistentia recesserint, nil est in eis præterea pretiosum. Theodoretus. Absque custodia, id est, non lustrati, neque expiati secundum legem, neque prius circuncisi, sed vna cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti armaturam, intus in ipsis aditis etiam audacter occidentes.

XXII. Varia oraculi Templi nomina.

Schol.

Theod.

Origen.

Theod.

Et introibunt in illud emissarij, &c. Hieronymus. Emissarij, siue, vt Septuaginta transtulerunt, temere sine custode, vel, vt Symmachus, & Theodotio, irrumpentes & pestilentes, &c. Hebraice pro (emissarij) habetur פריצים, pharighim, quasi dicas, irruptores, grassatores, qui faciunt irruptionem violentam, vt deprædentur, latrones: quomodo vertit Hieronymus infra. *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem*. & in Isaia. *Non erit ibi leo, & mala bestia*. Hebraice. Neque irruptor bestiarum, &c. & in Ieremia. *Nunquid spelunca latronum facta est domus ista?* vel irruptorũ: & in psalmo. *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras*. Hieronymus. Ego obseruaui vias latronis, id est, vt tuis mandatis parérem, obseruari faciebam semitas irruptorum, latronum deprædantium, &c. vt eos plecterem, &c. Verum non semper significat latrones, sed aliquando, iuuenes expeditos, idoneos ad quidquid audendum. vt ibi. *Ait Rex emissarijs, qui circunstabant eum: Conuertimini, & interficite sacerdotes Domini*. Sensum explicat Hieronymus dicens. *Violabunt arcanum meum*, hoc est, Sancta Sanctorum, quo, excepto Pontifice, nullus alius audebat intrare. quod scimus & a Babylonijs, & a Rege Antiocho, Cneoque Pompeio, & ad extremum factum esse sub Vespasiano & Tito, quando Templum captum, atque subuersum est, & omnia perpetrata, quæ sequens Prophetæ sermo complectitur.

De significatione vocis emissarij. Hierony.

Hier. super Ezech. 18. ℣. 10.

Is. 35. ℣. 9.

Ier. 7. ℣. 11.

Psal. 16. ℣. 4.

1. Reg. 22. ℣. 17.

Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum. Hieronymus. Verbum Hebraicum הרתוק, harattoq, Aquyla conclusionem, Symmachus & Theodotio καθήλωσιν, catheloſin, id est, confixionem interpretati sunt: pro quo Septuaginta posuere φυρμὸν, phyrmon, quod nos imperturbationem vertimus, &c. Septuaginta dixere (& facient) per futurum pluralis, non (fac) per imperatiuum singularis, vt habetur hodie in Hebraicis, & Latinis codicibus. Hebraicam vocem Rabbini omnes cum Chaldæo interpretantur, catenam, quasi iubeatur Propheta catenam facere, eamque ostendere Israëlitis in signum captiuitatis. Verum non hoc agit Propheta præsenti sermone, neque postea quidquam adiungit de captiuitate, sed potius de hostili furore,

XXIII. Hier.

furore, & deprædatione. Cui contextui gratissima A est versio Septuaginta: Et facient inquinationem.

Theodor. Sic enim interpretatur Theodoretus Græcam vocem dicens. Hoc enim declarauit cum dixit: Et inquinabunt ea, & facient inquinationem. Fauet huic versioni quod sequitur. *Quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate*: respondet enim culpæ fæditati supplicij deformitas. Etenim sanguinibus significare solet Scriptura enormia quæque flagitia, præsertim vero turpia. *Libera me de sanguinibus*, ait psaltes. Talis est idololatria, quæ ideo adulterium, & fornicatio dicitur. Sed obserua Prophetæ phrasim: non ait: plena est terra sanguinibus, sed, iudicio sanguinum, id est, B damnatione sanguinum, vel sanguinibus damnatis, iudicatis. quia scilicet sanguines, hoc est, scelera ista enormia per se ipsa damnata sunt, ipsa secum ferunt iudicium, ipsamet contra se ferunt sententiam. immo non solum iudices sunt sui, sed etiam vt testes, clamant contra se ipsa: quare etiam clamores solent appellari in sacris literis. *Delebimus locum istum* (Sodomam) *eo quod increuerit clamor eorum coram Domino.* Vel iudicium sanguinum est, meritum sanguinum, vt in versu vigesimo septimo sequenti. Porro editio nostra hunc habet sensum: *fac conclusionem*, hoc est, supplicia omnia, & comminationes meas contra Ierusalem breui sermone con- C clude, &c.

Fœditati culpæ respondet supplicij deformitas. *Psal. 50. ℣. 16.*

Sanguis & iudicium sanguinum quid significet.

Peccatum non iudex, tãtum, sed et acusator est peccatoris: propterea dicitur clamor *Genes. 19. ℣. 13.*

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus.* Scholiastes. Babylonios dicit, qui omnibus præstabant sæuitia, & improbitate. implentur maledictiones interminatæ transgressoribus legis in Deuteronomio. *Adducet Dominus super te gentem procacissimam, quæ non deferat seni, &c.*

Schol.

Deut. 28. ℣. 49. & 50.

Magnificentia Templi. *Et quiescere faciam superbiam potentium.* Id est, sanctuarium euertam, cessabitque occasio contra me superbiendi: nam Iudæi Prophetarum minas negligebant dicentes: *Templum Domini, Templum Domini est.* Vel ipsum Templum vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissi- D mam, magnificentissimam, & celsissimam; vt sit hoc quasi epitheton perpetuum Templi Hierosolymitani. Sic enim Scholiastes habet. Sacrum dicit Templum, in quo gloriabantur Iudæi.

Schol.

Et possidebunt sanctuaria eorum. Non iam amplius mea, ex quo sunt innocentum cruore, & idolorum sordibus fœdata.

XXV. *Angustia superueniente.* Id est, cum maxime affligentur, & coarctabuntur.

Schol.

Requirent pacem, & non erit. Scholiastes. Etiamsi flagellis eruditi veniam petere velint, non erit, qui audiat, neque qui a malis illos vindicet. Vel sic: Etiamsi ad Babylonios, inquit, confugerint, & sup- E plicatione pariter, ac pecunia pacem petierint, non erit qui concedat.

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet.* Scholiastes. Alia ex alia eos occupabit calamitas, & excipiet malum rumorem malus rumor. hoc est quod sequitur.

Schol.

Et auditus super auditum. Nam libenter Hebræi vsurpant actus pro obiectis, vt Habacuc. *Domine audi auditionem tuam*, id est, famam: & Matthæus. *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum.* Græce, auditus, vel auditiones præliorum.

Hebræi vsurpant actus pro obiectis. *Habac. 3. ℣. 2. Matth. 24. ℣. 6.*

Et quærent visionem de Propheta. Consulent Vates, an aliqua a Deo insinuetur ratio euadendi tot mala: sicut feciſſe leguntur apud Ieremiam, sed frustra.

Ier. 37. & 38.

Et lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus, id est, non inuenient in ore Vatũ solamen; neque in ore sapientum consilium, quod prodesse possit, hoc est supremum exitium miseræ vrbis, vt Isaias prophetarat. *Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet a Ierusalem Iudicem, & Prophetam, ariolum, & senem*, &c. *principem super quinquaginta, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici*, id est, non erit omnino qui vlla ratione succurrere possit labenti patriæ, neque oraculo diuino, neque humano consilio, neque bellico stratagemate, vt solent Centuriones, neque mathematica machina, vt solent architecti, neque orationis virtute erga Deum, vel eloquentiæ vi erga hostes, &c.

Omnia præsidia aufert Deus aperituris. *Isa. 3. ℣. 1. & seq.*

Rex lugebit, & princeps inducetur mœrore. Vel pallio mœroris, nisi idiotissimum esse mauis, indui mœrore, id est, large atque vndequaque mœrore circundari, & operiri. Hoc reuera contigisse constat apud Ieremiam.

XXVII. Indui mœrore quid significet.

Et manus populi terræ conturbabuntur, vel dissoluentur, vt est in Septuaginta. Trepidabunt milites cum ducibus, & rege ipso, neque audebunt arma capere desperatis rebus patriæ. Populus terræ dici solent populares, vulgus promiscuum. *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ*, &c.

Ierem 29. & sequentibus capitibus.

4. Reg. 23. ℣. 30.

Secundum viam eorum faciam eis. Viam vocat viuendi rationem, consuetudinem.

Et secundum iudicia eorum iudicabo eos. Iudicia sunt merita, secundum quæ iudicatur, & fertur sententia. Scholiastes. Hoc ait, vt ne quis tanquam inhumanum Dominum criminetur. Origenes. Ex iudicijs peccatoris iudicat peccantem Deus. Si quidem illa vera sunt; vt iudicatis, iudicabimini, & illa: Quo enim iudicio iudicas alterum, te ipsum condemnas; eadem enim facis, qui iudicas. Polychronius. Hoc est, nihil alienum ab illorum sententia peragam. sæpe enim videmus eos prophetarum tarditatem exprobrasse. Simile quid dicit Oseas: & sensus est. Quomodo ipsi iudicantes fecerunt, ita etiam ego faciam. desolauerunt, desolabuntur: non audierunt, non audientur: repulerunt legitima mea, repellam eos a legitimis meis.

Schol. *Origen.* *Polychr.* *Oseæ. 12. ℣. 2.*

Et scient quia ego Dominus. Scholiastes. Calamitates instituent eos, ac docebunt, vt sciant quis sit natura Deus.

Scholiast. Calamitates eruditunt homines, vt sciant verum Deum.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Propheta raptus ſpiritu in Ieruſalem videt nefarias abominationes ab idololatris admiſſas in Templo Domini.

I. ET factum eſt in anno ſexto, in ſexto menſe, in quinta menſis: ego ſedebam in domo mea, & ſenes Iuda ſedebant coram me, & cecidit ibi ſuper me manus Domini Dei. A

II. Et vidi, & ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis: ab aſpectu lumborum eius, & deorſum ignis: & a lumbis eius, & ſurſum, quaſi aſpectus ſplendoris, vt viſio electri.

III. Et emiſſa ſimilitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei: & eleuauit me Spiritus inter terram, & cælum: & adduxit me in Ieruſalem in viſione Dei, iuxta oſtium interius, quod B reſpiciebat ad Aquilonem, vbi erat ſtatutum idolum zeli ad prouocandam æmulationem.

IV. Et ecce ibi gloria Dei Iſrael ſecundum viſionem, quam videram in campo.

V. Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipſo introitu.

VI. Et dixit ad me: Fili hominis, putaſne, vides tu quid iſti faciunt, abominationes magnas, quas domus Iſrael facit hic, vt procul recedam C a ſanctuario meo? & adhuc conuerſus videbis abominationes maiores.

VII. Et introduxit me ad oſtium atrij: & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.

VIII. Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem. Et cum fodiſſem parietem, apparuit oſtium vnum.

IX. Et dixit ad me: Ingredere, & uide abominationes peſſimas, quas iſti faciunt hic.

X. Et ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptilium, & animalium abominatio, & uniuerſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete in circuitu per totum.

XI. Et ſeptuaginta viri de ſenioribus domus Iſrael, & Iezonias filius Saphan ſtabat in medio eorum, ſtantium ante picturas: & unuſquiſque habebat thuribulum in manu ſua: & vapor nebulæ de thure conſurgebat.

XII. Et dixit ad me: Certe vides fili hominis, quæ ſeniores domus Iſrael faciunt in tenebris, unuſquiſque in abſcondito cubiculi ſui: dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.

XIII. Et dixit ad me: Adhuc conuerſus videbis abominationes maiores, quas iſti faciunt.

XIV. Et introduxit me per oſtium portæ domus Domini, quod reſpiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres ſedebant plangentes Adonidem.

XV. Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis: adhuc conuerſus videbis abominationes maiores his.

XVI. Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in oſtio Templi Domini inter veſtibulum & altare, quaſi viginti quinque viri dorſa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem: & adorabant ad ortum Solis.

XVII. Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis: nunquid leue eſt hoc domui Iuda, ut facerent abominationes iſtas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuerſi ſunt ad irritandum me? & ecce applicant ramum ad nares ſuas.

XVIII. Ergo & ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miſerebor: & cum clamauerint ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.

EX-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS OCTAVI.

I. *ET factum est in anno sexto.* Intelli- A ge a transmigratione Ioachin Regis Iuda, a qua tempora vati cinij sui computat Propheta, vt vidimus capite primo. *In sexto mense*, numerando a Nisan, qui est caput mensium, vt supra dictum est. Vocabatur sextus mensis Hebræis Elul; respondetque nostro Augusto. *In quinta mensis*, die scilicet. Interiectus igitur annus est, atque menses tres inter priorem, & istam prophetiam, vt notauimus in Commentario capitis quarti.

Ego sedebam in domo mea. Completis iam quadrin gentis triginta diebus decubitus, atque ieiunij. *Et*
Polychr. *senes Iuda sedebant corã me.* Polychronius. In summo B
rerum discrimine ad eum confluebant aliquid noui scire cupientes. Solet enim ignoratio, & obscuritas maiorem afferre perturbationem, & qualecunque
Theodor. responsum calamitosis consolationem. Theodoretus. Perseuerabat veluti quidam puerorum magister captiuos instituens, & ad diuinam voluntatem eos adducens, quod declarauit, cum dixit. *Senes Iuda sedebant coram me*. Non est hoc nouum vel in
In desperatis rebus semper de Dei bonitate meliora sperant fideles. desperatis rebus de Dei bonitate meliora semper spectare fideles; atque ideo Vates eius consulere iterum atque iterum. Sic faciebat Sedecias. *Tulit eum, & interrogauit eum in domo sua abscondite, & dixit: Putasne est sermo a Domino?* Et iterum. *Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid, &c.* C
Ierem. 37. ℣. 16. & cap. 38. ℣. 14.

Et cecidit ibi super me manus Domini Dei. Spiritum prophetiæ, & virtutem diuinam vocat manum, vt diximus capite primo, & ipse Vates declarat capite vndecimo. *Et irruit super me spiritus Domini.* Hebraice. Cecidit super me. Ex quorum locorum collatione constat manum esse spiritum, atque cadere, esse irruere, aut lapsum esse desuper cum vi, & energia more fulguris, quo illuminatus simul, atque excitatus est Propheta, non secus quam si fulgure repente tangeretur. Septuaginta more suo vertère. Facta est manus Domini super me. quod idem prorsus valet.

II. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, &* D *sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri.* Eandem similitudinem Dei intuetur, quam capite primo viderat, in solio scilicet imaginem hominis ex electro conflatam, quæ pedibus vsque ad lumbos veluti immersa esset camino ignis, cetera splendescens; quæ quidem species auri splendentis, & ignis flammantis repræsentabant Deum amatorem, & zelotypum. nam color ille aureus pectoris, amorem cordis vehementem significat; ignis circunstans zelum & indignationem, qua succensus est sponsus videns dilectam sponsam sibi præposuisse Baal. ideo enim hoc idolum vocatur zeli, quia prouocabat Deum ad æmulationem: & domus Israël toties in superiobus dicitur exasperans, quia scilicet idola colendo, *prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius*, vt habet Isaias. Et in psalmo. *Et in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt, & sanctum Israel*, quem vnice venerari fas erat, *exacerbauerunt*. Idem habet Oseas. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*, id est, idolis, quæ vocantur amaritudines, quia accendunt bilem amaram in ore dulcissimi sponsi, vt ipse Oseas se explicat iterum dicens. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Et in Deuteronomio. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem; & absumat ebria sitientem, & Dominus non ignoscat ei, &c.* Id est, cauete ne reliqua sit inter vos aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absynthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita vt nulla sit remissio: nam bilem sequitur sitis, & sitim ebrietas, atque furoris effusio. hoc est quod sequitur. *Et assumat ebria sitientem*, id est, consequatur ebrietas sitim, vt vertit Chaldæus. Hoc ipsum repræsentauit Dominus ista visione Prophetæ; se scilicet vehementer esse indignatum, quod impense amans non redametur; reijciaturque potius, antepositio sibi Baal, quasi illud repeteret Cantici. *Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio*. Quorum verborum antithesim libuit paucis explanare, quod sit multiplex, & elegans.

Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat.

Isa. 63. ℣. 10
Ps. 77. ℣. 58

Osee 12. ℣. 14.

Idem c. 14. ℣. 1.

Deut. 29. ℣. 18. & 19.

Can. 8. ℣. 6.

DILECTIO	*Fortis est vt mors.*
	Mors interimit.
	Efficax in perimendo, ne torqueat.
	Si occidit, occidit semel.
	Perimit ingenue.
	Gloriæ est amare.
	Labores consummat.
	Alteram donat animam.
	Est interitus corporis, vita animæ.
	Potitur victoria.
	Viuum necat.
	Iuste perimit.
	Est telum aureum.
	Ditat quem traijcit.

ÆMVLATIO	*Dura sicut infernus.*
	Infernus cruciat.
	Segnis in cruciando, ne perimat.
	De pœnis innocentum ridet.
	Cruciat ignobiliter.
	Ignominiæ est non redamari.
	Dolores geminat.
	Vtramque eripit amanti.
	Est corporis, & animi cruciatus.
	Spolia detrahit.
	Sæuit in mortuum.
	Inique sauciat.
	Est cruciatus igneus.
	Spoliat quem vrit.

III. *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cin-* E *cinno capitis mei.* Hieronymus. Similitudo manus,
Hieronym. non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo
Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum. aliquid corporale est. videturque manus, vt membrum humani corporis, atque consueti nequaquam terreat eum, qui assumitur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset Prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Rapitur autem Vates e cincinno, seu capillitio suspensus, vt aliquanto post Habacuc. Qua quidem re & energia, spiritus ostenditur, & mentalis potius esse raptus, quam corporalis monstratur.

Dan. 14. ℣. 35.

Et eleuauit me Spiritus inter terram & cælum. Ad instar volucris medium aërem secantis videbar mihi sublimis vehi.

Hieronym. *Et adduxit me in Ieruſalem in viſione Dei.* Hieronymus. Oſtendit ſe non in corpore, ſed in ſpiritu eſſe tranſlatum. *Theodor.* Theodoretus. Non igitur tranſlatum eſt corpus, neque oculis carnis contemplatus eſt, ſed domi ſedens inter ſeniores Iuda hanc totam videt viſionem, quod poſt eius enarrationem perſpicuum facit, cum dicit. *Et ſublata eſt a me viſio, &c.* *Cap. 11. ℣. 24.*

Iuxta oſtium interius, quod reſpiciebat ad Aquilonem. Euidens eſt Prophetam deſcribere ipſum Templum Salomonis, quod adhuc ſtabat: nam geſta ſunt hæc anno ſexto tranſmigrationis Ioachin, vt patet primo verſu capitis: atque adeo ſexto regni Sedeciæ, cuius regnum cum tranſmigratione Ioachin cœpiſſe conſtat. Templum autem dirutũ fuit anno vndecimo Sedeciæ. *4. Reg. 25. Ierem. 52.* In Templo itaque Salomonis fuiſſe oſtium interius palam eſt, & conſequenter aliud exterius, nam interius non dicitur niſi reſpectu exterioris.

Vbi erat ſtatutum idolum Zeli ad prouocandam æmulationem. Septuaginta. Statua poſſidentis. *Theodotio.* Theodotio. Columna imaginis zeli. *Theodor.* Theodoretus vtramque lectionem complexus eſt, imaginis zeli poſſidentis. Hebraici codices habent, idolum zeli poſſidentis, vel poſſidens. *Hieronym.* pro quo Hieronymus vertit, idolum zeli prouocantis ad æmulationem. quaſi idem ſit קנאה, qinah, & מקנה, maqneh. Sic enim habet Hieronymus. Porro quia zelus, & poſſeſſio, quod Hebraice dicitur קנאה, qinah, eodem appellantur nomine pro ſtatua zeli. Septuaginta, ſtatuam poſſidentis interpretati ſunt, &c. Sane cognata eſſe hæc nomina, & verba, a quibus oriuntur, ſcilicet קנא, qana, & קנה, qanah, nullus negabit. eadem vero eſſe nomina radicales literæ verborum abnuunt. nam alterum habet in fine א, aleph, alterum ה, he, illud zelare ſignificat, hoc poſſidere. quare ſi in rigore vertendus ſit locus, vt hodie habetur Hebraice, ita efferendus videbatur: Vbi erat ſtatutum idolum zeli poſſidentis, vel poſſeſſoris, aut Baal. nam idem omnino ſonant מקנה, maqneh, & בעל, baghal, ſcilicet poſſidentem, dominum, herum, &c. Atque hinc ſoluitur illa dubitatio cur Hieronymus, & ceteri interpretes hoc idolum dicant eſſe Baal, cum tale nomen non vſurpauerit Vates, quia ſcilicet ſub nomine, poſſidentis, Vatem intellexiſſe Baal recte iudicaſſe videntur.

Ratio ob quam idolum zeli vocatur Baal.

Sed reſtat inueſtiganda hiſtoriæ veritas, qua conſtet idolum Baal in Templo Domini tunc temporis eſſe collocatum. Et quidem de Manaſſe Rege ſcriptum eſt, [a] poſuiſſe aras idolis in Templo. Et iterum [b] conſtruxiſſe aras Baalim, &c. Verum de his ſermo non eſt Prophetæ: quia iampridem [c] ablatæ fuerant ab eodem. Ioſias item [d] omnia idolorum veſtigia de Templo Domini erafit. Quare ad tempora Ioacim, vel Sedeciæ hæc referenda ſunt, de quibus legitur, feciſſe [e] *malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres* eorum. Et iterum. [f] *Sed & vniuerſi principes ſacerdotum, & populus prævaricati ſunt inique iuxta vniuerſas abominationes gentium, et polluerunt domum Domini, quam ſanctificauerat ſibi*, &c. Ex quibus locis aperte conſtat inter cetera, immo ante cetera gentium idola, Baal quoque ſimulachrum ab his Regibus erectum in Templo Domini, quippe Idoli antiquiſſimi, & venerandiſſimi omnibus gentibus: quare a Propheta videtur in ipſo introitu Templi collocatum. Quod ſi roges, quorſum ad eam potius regionem idola erexerint impij? Reſpondeo, quia ex Aquilonari parte, vtpote minus accliui frequentius adibatur in Templum. Deinde quoniam in ea regione offerebantur holocauſta, & piacula, vt diſſeritur in Commentario de ſacrificijs. Quod vero ſequitur: *id prouocandam æmulationem*: idem eſt, atque, prouocantis ad æmulationem, ſeu excitantis zelotypiam, & indignationem. Polychronius. Idolum zeli dicitur tranſlatione ſumpta a feminis, quæ viris relictis cum alienis miſcentur, & ad zelotypiam viros concitant. Scholiaſtes, & Symmachus. Imaginem zeli dixit, vt etiam in Deuteronomio Moyſi dixit Deus. *Ipſi me prouocauerunt* ad æmulationem *in eo, qui non erat Deus*. Atque id interpretans ſubiecit: *Irritauerunt me in vanitatibus* idolis *ſuis*, &c. eadem repetit Hieronymus, & Theodoretus: de qua re nos ſupra verſu ſecundo. *Polychr.* *Scholiaſt. Deut. 32. ℣. 21. & Symmach.* *Hieronym. Theodor.*

Idolum Baal fuit in Templo Domini.

a 4. Reg. 21. ℣. 4. *b* 2. Par. 33. ℣. 3. *c* 2. Par. 33. ℣. 15. *d* 2. Par. 34. ℣. 4. & 4. Reg. 23. ℣. 4. *e* 4. Reg. 23. ℣. 37. & c. 24. ℣. 19. *f* 2. Par. 36. ℣. 14.

Ratio, propterquam in porta Aquilonari fuerit idolum.

Et ecce ibi gloria Dei Iſrael ſecundum viſionem, quam videram in campo. Id eſt, oſtenſa eſt mihi ad oſtium Aquilonare eadem Dei facies, quam videram in valle iuxta fluuium Chobar. Sed quorſum iuxta Baal conſtiterat Dei maieſtas? quæ conuentio lucis ad tenebras? Dei ad Belial? Vtique non delectabatur tali vicinia: ſed vt oſtenderet ſe iam egredi de ſanctuario, & Templo ſuo eiuſmodi ſordibus polluto, atque ad gentes migrare, vt ex capitibus decimo, & vndecimo fiet manifeſtum. IV. *Iuxta Idolũ ſtat Deus, oſtendens propterea velle dimittere Templum.*

Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis. Manifeſtum eſt Prophetam eſſe ab Angelo dimiſſum in area Aquilonari atrij Iſraëlitici, vel mundorum: quandoquidem reſpicere iubetur verſus Aquilonem, vt videat Idolum zeli in porta ipſius atrij conſtitutum. nam ſequitur. V.

Et ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipſo introitu. Hoc idolum ſtatutum erat in ipſo introitu, ſeu veſtibulo portæ Aquilonaris, atrij interioris, quæ conduplici muro circundata introitum reſpiciens ad atrium exterius, erat a parte Aquilonari ipſius portæ, in quo erat Idolum.

Portæ altaris. Quidam putant, non loqui Prophetam de altari æneo, ſed de alio, in quo ſitum erat ſimulachrum Baal. Ceterum ſtatuæ non ſolebant locari ſuper altaribus, ſed ſuper ſtylobatis erigebantur: neque ſi ſuper altari poſitum eſſet idolũm, ab eo nomen ſumpſiſſet porta, cum aliud eſſet illo celebrius, ſcilicet altare holocauſtorum, quod erat in medio atrio domus Domini. Quid ergo? Reſpondemus, ab hoc altari holocauſtorum æneo, quod ſtruxit Salomon, portam atrij Iſraël Aquilonarem denominatam fuiſſe portam altaris a temporibus Achaz, qui *altare æneum, quod erat coram Domino tranſtulit de facie Templi, & de loco altaris, & de loco Templi Domini, poſuitque illud ex latere altaris*, noui, quod ipſe ſtruxerat, *ad Aquilonem, &c.* nimirum tranſtulit de loco ſuo, vbi eſſe ſolebat coram facie ſanctuarij in medio atrio, in medioque Templo Domini, ad portam Aquilonarem atrij interioris. ergo quia altare holocauſtorum Salomonicum locatum fuerat in Aquilonari plaga atrij interioris, merito porta Aquilonaris ipſius atrij dicitur porta altaris. *Porta altaris quæ dicatur.* *4. Reg. 16. ℣. 14.*

Et dixit ad me: Fili hominis, putaſne, vides tu quid iſti faciunt? Hebraiſmus, pro videſne? nunquid non obſeruaſti? quomodo etiam legitur Hebraice. Sed Hieronymus aſſuetus eiuſmodi phraſi, quippe familiari ſcripturarum, eandem apte vſurpauit. Proculdubio aderant aliquot Iſraëlitæ adorantes idolum zeli, quos demonſtrat quaſi digito Deus, cum ait: *Vides quid iſti faciunt?* VI.

Abominationes magnas, quas domus Iſrael facit hic? Indicat Prophetæ ſcelera Iſrael, vt cognoſcat & prædicet iuſtas cauſas indignationis diuinæ, & illorum punitionis.

Vt procul recedam a ſanctuario meo. Non eo animo patrabant ſcelera, vt Deum fugarent, ſed conſequens erat, vt Deus recederet tam grauiter offenſus,

sus, tamque indigne acceptus in suo Templo. ergo particula (vt) stat pro (ita vt) causalis pro consequentiæ aduerbio: enallage vsitata sacris scriptoribus, præsertim in ea phrasi Euangelistarum. *Vt impleretur, quod dictum est*, id est, atque ita impletum est: *Os non confringetis ex eo*, vel quid simile.

Enallage figura.

Vt procul recedam. Hebraice est, ad recedendum, quod vel ad Deum referri potest, vt sentit Hieronymus, vel ad ipsos Israëlitas, vt Septuaginta intellexere vertentes, vt recedant, vel, abstineant ipsi a sanctis meis. quam versionem sic explicuit Theodoretus. Vides, inquit, vt ipsi proprijs sceleribus ad se trahunt supplicia? nam impie agendo, & meum cultum contemnendo procul erunt a sanctis meis secundum prophetiam Dauid. *Qui elongant se a te, peribunt*. Verum accommodatior est Hieronymi versio, vt ego recedam a sanctuario meo, vt scilicet me abigant a Templo mihi consecrato. Interpretatur & suam versionem Hieronymus dicens. Ne me, inquit, Deus putes iniuste Templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice, quæ in Templo faciant: cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum.

Peccata Deũ faciunt recedere. *Hieronym.* *Theodor.* *Psal. 72. ℣. 27.*

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Hebraice. Adhuc conuertêris, & videbis; id est, iterum videbis. nam hoc verbum שוב, sub, cum construitur immediate cum altero verbo, idem valet, quod rursus, iterum, denuo, vt in Iob. *Non reuertetur oculus meus, vt videat bona.* Et in psalmo. *Deus tu conuersus viuificabis nos.* Et Zacharias ait. *Sic conuersus cogitaui*. Id est, non videbit iterum bonum: tu rursum viuificabis: denuo cogitaui, &c.

Iob 7. ℣. 7. *Ps. 84. ℣. 7.* *Zachar. 8. ℣. 15.*

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.* Per primum introitum Aquilonaris portæ atrij interioris ingreditur, atque a lateribus vestibuli offendit terna gazophylacia, quæ thalamos portæ vocat, cum ex professo de Templo agit, & subdit. *Porro thalami portæ tres hinc & tres inde*, quorum vnius anterior murus præforatus videbatur, quippe, neglecta religione, non admodum curabatur a sacerdotibus ruinarum Templi instauratio, cum parietem perfodere iubetur Vates.

Ezech. 40. ℣. 10.

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum.* Videtur ostium gazophylacij obstructum fuisse, atque aliunde patuisse secretiorem aditum ad ipsum, quo idololatræ clanculum subibant cultum exhibituri idolorum imaginibus: nam idcirco subiungit.

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.* Ostenderat Vati Dominus publica Israëlitarum scelera, cultum scilicet Idoli Zeli, ostendit iam quæ in secreto designabant.

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio*, animalium simulachra abominanda, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum*. Theodoretus. Præter impietatem ingens stultitiæ exuperantia. quid enim stultius ijs, qui venenatorum serpentium, & rationis expertium iumentorum adorant imagines? illos enim vt noxios atque insidiosos occidere consueuimus: hæc vt nobis seruirent, ac ministrarent Dominus attribuit. *Qui producit* enim, inquit, *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum*. Consideremus igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum, seruorumque adoret imagines. quare Dominus iure succensens ait Prophetæ: *Vides, fili hominis*, &c. De reptilibus mentio est apud Isaiam. *Vt adoraret talpas, & vespertiliones*, &c. De idolis domus Israël in Commentario agemus. Hieronymus. Hoc in delubris idolorum, fanisque gentium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Virgilius ait:

Theodoretus inuehitur in Idololatras. *Ps. 146. ℣. 8* *Isa. 2. ℣. 20.* *Hieronym.*

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis.

Virgil. lib. 8. Aeneid.

quasi non & illa sint monstra, quæ laudat:

Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam.

Possumus & in nostri Templi parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitijs subiacemus, & pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imagineſque diuersas, de quibus & in psalmo dicitur. *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; quod scilicet nullus sit homo, qui aliquam imaginem non habeat siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem de furiosis dicitur, & iracundis. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas*, &c. Et de hominibus nequam Lucas ait. *Genimina viperarum*. Et de verspellibus. *Dicite vulpi illi.* Ac de amatoribus feminarum. *Equi amatores* in feminas, *& emissarij*. De vecordibus. *Sicut equus, & mulus*: & eiusmodi multa.

Idola depingimus in templo Dei, cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. *Ps. 72. ℣. 20* *Ps. 57. ℣. 5.* *Luc. 3. ℣. 7* *Ibid. 13. ℣. 32.* *Ier. 5. ℣. 8.* *Ps. 31. ℣. 9.*

Et septuaginta viri de senioribus domus Israel. Sacerdotes isti videntur fuisse, quando thuribula tenebant, & in gazophylacijs latitabant, quæ non nisi hebdomadarijs Leuitici generis ministris ad habitandum assignata erant, vt videbimus suis locis.

XI.

Et Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum. Polychronius. Opinor Iezoniam esse filium Saphan, quem Ieremias Sophoniam appellat. Is igitur Sophonias ex Ieremiæ voce sacerdos erat Hierosolymitani Templi, ad quem Semeas misit, vt disponeret quæ ad Ieremiam pertinebant, &c. Historia, quam memorat Polychronius, habetur apud Ieremiam: fides sit penes auctorem de cetero.

Polychr. *Iere. 29. ℣. 25. & seq.*

Stantium ante picturas. Stare habitus est orantis. *Pharisæus stans hæc apud se orabat.* Et iterum. *Publicanus a longe stans, &c.*

Orantes stabant. *Luc. 18. ℣. 11. & 13.*

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. In manu tenebant thuribula, non e manu suspensa, vt nunc moris est. Erant enim thuribula patellæ æneæ, vel argenteæ, quibus prunæ imponebantur, adolebanturque thuris grana, de quibus suo loco.

De forma thuribuli, & modo tenendi illud.

Et vapor nebulæ de thure consurgebat. Vetustissimus ritus thuris suffitu numina colendi, quibusdam etiam primus omnium existimatus. Volunt alij initio ab hominibus in sacrificio oblatam odoratarum arborum euaporationem, Græci thymiasin dicunt, vnde deriuata sit θυσία, thysia, res diuina, sacrificiumue. Arnobius certe negat a vetustissimis adhibitum thus in sacrificijs; imo Heroibus Hetruscis Romulo, & Numæ omnino ignoratam thuris opinionem; sed exta obseruata, deinde assa, vel elixa dijs cremari solita. Nec mirum cum tam longo interuallo distaret ab Europæis Arabia thuris sola ferax. ergo inuentum offerendi thuris Deo, est Mosi adscribendum.

Arnobius.

XII. *Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim. Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.* Scholiastes. Eo dementiæ deuenerunt idolorum cultores, vt existimarent, si in abditis locis huiusmodi flagitijs impijs operam darent, fore, vt Dei oculum latere possent. Simile est illud Ecclesiastici. *Quis me videt? tenebræ circundant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.* Theodoretus. Causa quippe impietatis est Dei obliuio, qui enim sibi persuaserant nil eorum, quæ ipsi committerent, a Deo inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & sen-

Scholiast. *Eccl. 23. ℣. 26.* *Theodor.*

Ps.15.ỳ.8 Origenes. Quæ in anima fiunt, in cubili fieri dicuntur.

tire docemur,& loqui: *Prouidebam* enim *Dominum*, inquit psaltes, *in conspectu meo semper*. Origenes. Non erat in definito aliquo loco, sed in cuiusque cubili:& cubile certe appellat abditum,& secretum locum,cum soleat Scriptura,quæ ad nobilissimam animæ partem spectant, absconditum appellare. Interdum etiam & cubiculum. tale enim est illud. *Intra in cubiculum tuum*. & illud. *Qui uidet in abscondito reddet tibi*. Non procul est ab his etiam,qui absconditus dicitur cordis homo. Et verosimilius est, etiam de hoc abscondito peccantes suspicari, quod scilicet non videat eos Dominus.

Matth. 6. ỳ. 6.

De cordis humani profunditate tractatus.

Inuitat nos nobilis iste locus atque eius explanatio tradita ab Origene,vt illum amplius illustremus, theoriam tractantes de cordis humani profunditate, de quo Ieremias. *Prauum*,inquit, *est cor hominis*, *& inscrutabile,quis cognoscet illud? Ego Dominus*, &c. Vel vafrum, seu mendax est cor supra omnia, atque desperatum, id est, inaccessum,adituque difficillimum, vel impossibile potius,nisi soli Deo, cuius est scrutari renes, & corda, scilicet affectionem, & intentionem. nam per renes, affectus, per cor autem,mentem & studium significare solet Scriptura. *Quis*, inquit Paulus, *hominum scit, quæ sunt hominis*, quæ quis in animo voluat, *nisi spiritus hominis, qui in ipso est*? & iterum. *Probet autem seipsum homo*, quid ita? quia nullus hominum,neque Angelorum scrutari potest, quæ in penetralibus humani cordis latitant,nedum iudicare, nisi ipse homo sua prodat consilia, cogitationes,& studia. quare sibi committitur sui ipsius examen,& testimonium, immo & iudicium propriæ causæ eidem demandatur. Nam in cordis humani Basilica tribunal constituit Deus,legesque in eius tabulis incidit digito suo, rationem creauit iudicem,conscientiam actorem,testes cogitationes,quæ vel accusant,vel defendunt ipsum hominem reum. hoc enim sibi vult Paulus dum dicit. *Ipsi sibi sunt lex*, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, *testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum* turba *accusantium*, *aut etiam defendentium in die,cum iudicabit Deus occulta hominum*, &c. Ad iudicium autem hoc,ipsius hominis causas Deum retulisse legimus: nam Dauidi proposita est causa propria sub specie litis alienæ, & rogatus iudicium tulit contra se ipsum sententiam,dicens. *Viuit Dominus*, *quoniam filius mortis est*. Et ab Achab simili stratagemate extorta aduersus seipsum mortis damnatio, illis verbis pronuntiata. *Hoc est iudicium tuum*, *quod ipse decreuisti*: & quorsum ista,rogabis,enigmata? ne scilicet humani cordis vafricies delictum suum eleuaret, & Dei iustitiam criminaretur; data opera est, vt ipse reus peccati grauitatem liber ab affectu examinans contra se ipsum pro meritis supplicium decerneret. Atque hoc sibi voluit Dauid,cum protestatur. *Tibi soli peccaui*,&c. *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris* seuerior: id est, ego fateor grauiter deliquisse, vt hac confessione, tua resplendeat iustitia, & obtrectatorum ora claudantur.Merito fidelis Dauid,delictum suum palam fatetur: audet enim aliquando cor humanum sagax Deo ipsi mentiri velle.vt videre est apud Ieremiam. *Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim non ambulaui? Vide uias tuas in conualle*, &c. & iterum. *Quid niteris bonam ostendere viam tuam? Ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui*, &c. Et Petrus ait. *Cur tentauit Sathanas cor tuum,mentiri te Spiritui sancto?* & Isaias. *Non petam,& non tentabo Dominum*. De Deo se bene mereri dicit impius Achaz, quod nolit illum tentare,cum reuera illi potius diffidat: & Saul gloriatur. *Immo audiui uocem Domini, & ambulaui in uia,per quam misit me Dominus*,&c. *Tulit autem de præda populus oues,& boues, ut immolet Domino*, &c. sed infra se prodit. *Peccaui timens populum, & obediens uoci eorum*.

2. Reg.12. ỳ. 5.
3. Reg. 20. ỳ. 40.
Ps.50.ỳ.6
Cor humanum sæpe contendit delictum occultare.
Ier.2.ỳ.23
Actorum 5. ỳ. 3.
Is.7. ỳ.12.
1. Reg. 15. ỳ. 20.

In Basilica cordis humani tribunal constituit Deus,in quo causas iudicet humanas.

Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest.

Sed quid mirum est a nemine iudicari,neque inuestigari posse cordis humani consilia, cum neque ab ipso homine exacte cognoscantur,nisi diuino lumine illustrato? *Lucerna Domini*,ait Sapiens,*spiraculum hominis,quæ inuestigat omnia secreta uentris*. hoc est,vt Gregorius exposuit, diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimet ipsi illuminans ostendit; quæ ante Spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & pensare nesciebat, &c. *spiraculum* itaque, seu spiritus *hominis*, nisi, diuina luce communicata, *lucerna Domini* efficiatur, obire quidem potest consilia, & cogitationes suscipere, sed eas examinare non potest. *Scrutabor*,inquit Deus,*Ierusalem in lucernis*:at vbi lucernæ admouentur,tenebræ sunt, & alta caligo facibus indiget.Eapropter toties in sacris mentio est duplicis cordis, duplicis animi; damnaturque, in corde & corde loqui. vsurpaturque frequenter ea phrasis,facere veritatem,& commendatur studium sapientiæ ex toto corde, atque in veritate susceptum; quia videlicet tam abstrusa solet esse ipsi homini mens propria, & animus; vt cum hoc reuera desideret, aliud sibi velle persuadeat. quod est mendacium loqui,atque facere,& sibi ipsi imponere, atque ceu duplex cor gestare in pectore, vel semicorde cogitare, & semicorde operari. *Conuertimini*, ait Dominus, *sicut in profundum recesseratis filii Israel*. id est:reuertimini ex profundo corde, ex intimo affectu,toto animo ad Dominum,quemadmodum scilicet olim recesseratis, & Baal sectabamini ex intimo cordis affectu. quid hoc est, nisi admonere hominem, ne sibi ipsi det verba, vt solet, cum,aliqua aduersitate stimulante, ad Deum reuertitur? Quod re ipsa contigisse Iudæ testatur Deus. *Non est reuersa ad me prænaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo,sed in mendacio*. Difficile est energumeni verba iudicare,an ab homine oppresso,an potius a spiritu maligno proferantur, cum eodem ore prodeant ab alterutro edita.nec facilius est cogitationes æstimare proprias, an a spiritu hominis, an a spiritu diuino proficiscantur. Discretio spirituum eapropter a Spiritu sancto Ecclesiæ communicatur; qua perfoditur paries intimi recessus humani cordis, & abominationes in ipso absconditæ propalantur. Denique quam sit profundum cor humanum, vel inde coniectari possumus, quod Deus ipse gloriæ ducit,illud intueri,eiusque arcana rimari,vt videre est apud Ieremiam. *Ego Dominus scrutans cor, & probans renes*,*&c.* & in psalmo. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*: id est, subeat hominem cogitatio quantumuis profunda,& abdita; profundius subit Deus, vt eam intueatur & iudicet. & in alio psalmo. *Qui finxit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum*,*&c.* obserua connexionem: ideo scilicet intelligit opera, & cogitationes, quia animas creauit singulorum, alioquin ignoraturus. Idem habes & in alio psalmo. *Intellexisti cogitationes meas de longe,semitam meam, & funiculum*, studia, & circumgyrationes, consilia scilicet, *meum inuestigasti*, &c. sequitur: *Tu formasti me* &c. Sed de his longius fortasse egimus, quam pro instituti ratione: veniam dabit lector.

Sophon. 1. ỳ. 12.
Duplex cor.
Facere veritatem,quid sit.
Is.31. ỳ.6.
Ierem. 3. ỳ. 10.
Dijudicare cogitationes proprias difficile est,sicuti quis loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus maligni.
Ier. 17. ỳ. 10.
Ps.63.ỳ.7.
Ps.32.ỳ.15
Psal. 138. ỳ. 3.

Dicunt enim: Non videt Dominus nos,dereliquit Dominus terram. Simile est illud psalmi. *Et dixerunt, non videbit Dominus,nec intelliget Deus Iacob*. Et illud.

Ps.93.ỳ.7.

Dixit

Ps.52.℣.1. Ps.35.℣.2. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*: atque illud. *Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius.* Id est, persuasit sibi impius, quo liberius peccet, non esse sibi a Deo timendum quicquam mali. *Nec nostra considerat, &c.*

Iob 22.℣.14.

XIII. *Adhuc conuersus videbis abominationes maiores.* Id est, iterum adhuc videbis maiora flagitia.

XIV. *Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem.* Inducitur Vates ab Angelo viæ comite per ostium atrij intimi, quod appellatur Domus Domini, non secus atque ipsum sanctuarium clausum, quod in medio eius atrij erat, vt ex contextu historiæ huius constat, & suo loco latius dicemus. Septuaginta. Ad vestibula ianuæ domus, quod est sequentibus conuenientius.

Et ecce ibi mulieres. Non in atrio intimo, sed ad ó- B
Alius Scho. stium ipsius atrij. Alius Scholiastes. Summa, inquit, cõtemptio: quo enim ne Leuitis quidem promiscue licebat ingredi, ibi feminæ Adonidem lugebant.

Sedebant plangentes Adonidem. Sedere habitus est
Thre.1.℣.1. dolentis, vt alibi diximus, & patet in Threnorum libro. *Quomodo sedet sola ciuitas, &c.* De Adonide in commentario differemus. Verum rei indignitatem Theodoretus obseruauit dicens: Horum non solum impietatem, sed etiam lasciuiam accusat. Thamuz enim secundum Chaldaicam linguam, Adonis est. Venereorum igitur orgiorum lamentatio est lasciui Dæmonis, & propter incontinentiam cultum admittentis.

Adonis, lasciui dæmonis simulachrũ, Theodoreto teste.

XV. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis.* Vel vidisti ne? subaudi, harum libidinosam superstitionem? C

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Adhuc rursum videbis abominationes detestabiliores. cum enim locus sit ceteris sacratior: necesse est scelus in eo admissum, alioqui per se turpissimum, ex loci ratione reputari multo deformius.

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius.* Id est, in atrium sacerdotum, quod exprimit dicens, *atrium domus Domini interius.*

Et ecce in ostio Templi Domini inter vestibulum et altare. Septuaginta. In vestibulis Templi Domini inter vllam, & inter altare, &c. Symmachus προ-
Scholiast. πύλαιον, propylæon, Syrus carceres vertit, seu cancellos, teste Scholiaste Græco. Altare victimarum æneum demonstrat Vates, quod in medio atrij sacerdotum extabat. per vestibulum intelligit D
præambulum sanctuarij longum cubitos viginti, latum decem. Aptissime vero Septuaginta, & Syrus innuunt peribolum, & cancellos, qui ad faciem vestibuli Templi procurrunt, terminantes aream quadratam atrij interioris: existuntque inter vestibulum & altare, vt videre est in iconographijs Templi appositis ad caput quadragesimum. Sunt autem &
Ioelis 2.℣.17. alij loci sacræ Scripturæ in eandem sententiam, qualis ille Ioëlis. *Inter vestibulum, & altare plorabunt sacerdotes.* & Matthæi. *Quem occidistis inter Templum,*
Matth. 23.℣.35. *& altare.* Verum de his fusius suis locis differemus.

Quasi viginti quinque viri dorsa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum solis. Vel ad orientem solem, vt Septuagin ta verterunt. Hos verosimile est fuisse sacerdotes, E
quoniam locus, in quo stabant, Solis sacerdotibus decretus erat: quorum ideo grauius peccatum censetur; quippe nouerant lege cautum esse, ne haberent Deos alienos coram se, & sigillatim ne solem
Deu.4.℣.19 Adorare solem, quam malum. adorarent. *Ne forte eleuatis oculis ad cælum videas solem, & lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores ea, & colas, quæ creauit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt, &c.* Quare extremæ non solum impietatis, sed etiam insaniæ erat adorare conseruum suum, Domino terga dantes. Quam merito conquestus est Dominus de his.
Ier.2.℣.13 *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas.* Et iterum. *Ipsi &* ℣.26. *reges eorum, principes, & sacerdotes, & prophetæ eorum, dicentes ligno: Pater meus es tu, & lapidi: Tu me genuisti: verterunt ad me tergum, & non faciem, &c.* Et ali- ℣.7. quanto superius dixerat. *Ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abomination. Sacerdotes non dixerunt: Vbi est Dominus? & tenentes legem nescierunt me, & pastores præuaricati sunt in me, & Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt, &c.*

Et adorabant ad ortum solis. Vetus religio Ethnicorum fuit, vt adoraturi conuerterentur ad Orientem. Vnde Mercurius Trismegistus docet eum, qui adorare voluerit, oriente sole, in subsolanum intendere debere; occidente vero sole, versus Austrum, &c. ne scilicet Deum suum morientem viden tes in eius cultu tepescerent. Vitruuius etiam. Templa, inquit, eo pacto sunt constituenda, vt ædis signum seu simulachrum spectet ad vespertinam cæli regionem; vt supplicantes signa quasi cum sole exorientia intueantur, & suspiciant. quem ritum Iob
Iob.cap.31. execratum se esse vt gentilitium profitetur, dicens. ℣.26. *Si vidi solem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, &c.* Huius superstitionis extirpandæ gratia Dominus præcepit, vt facies tabernaculi primum, deinde etiam Templi conuersa esset ad Orientem. Oraculum autem, in quo erat arca, ad Occidentem spectaret, ita vt adoraturi conuerterentur ad Occidentem. At vero sacerdotes Domini, quorum intererat legem vindicare, & illius ritus religiosius obseruare, legis immemores, Deique conditoris obliti, verterunt terga contra arcam Domini, atque ad Orientem conuersi solem venerabantur.

Adorabant antiqui ad ortum solis. *Merc. Trim. in fine Asclepij.*

Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: nunquid leue est hoc domui Iuda, vt facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me? Pro iniquitate Hebraice est חמס, chamam, vis, violentia, iniuria, tyrannis, vt iniquitas amplectatur iniurias omnes proximis illatas; abominatio vero impietatem aduersus Deum, hoc sensu. An pro nihilo ducit Iuda talia scelera designare, qualia in meo Templo patrari vides? ita ne leuia sunt hæc crimina, quod audeat ea quasi cumulum addere ad iniquitates admissas? Vel vt sit hysteron proteron hac ratione. Tam leue erat aduersus proximos fuisse iniurioso, quod superimponunt peccatorum lanci contra suum conditorem esse ingratos, impudentes, & contumelioso? Quomodocunque intelligamus apte nectitur sequens versus. XVII.

Iniquitas aduersus proximos, abominatio aduersus Deum ipsum militat.

Et ecce applicant ramum ad nares suas. Versio correcta Septuaginta habet. Ecce ipsi quasi subsannantes. Verum in alijs codicibus additur: & ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannantes. testatur autem Hieronymus illud, extendunt ramum, de Theodotionis versione additum esse, sic enim habet. Pro eo quod nos diximus, *ecce applicant ramum ad nares suas*, Septuaginta transtulerunt. Et ecce ipsi subsannantes: quibus de Theodotione additum est: extendunt ramum: vt sit totum pariter. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannates. pro quo interpretatus est Symmachus, quasi emittentes sonitum in similitudinem cantici per nares suas. & aliquanto inferius. Symmachi interpretatio fœdum, raucumque sonitum de naribus procedentem in Dei

Actum significat his verbis eorum qui Diuinum subsannãt, & irrident numen.

Hieronym.

Theodotio.

Symmach.

Origenes. contemptum significat, &c. Notat etiam Origenes legisse Symmachum. Et sunt quasi emittentes sonitum, velut anhelitum per nares. Obseruat secundo, quod Hebraice est זמורה, hazmorach, & sonum, &

Psal. 118. ℣. 54. ramum significare: nam in psalmo, vbi Septuaginta verterunt. *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ.* Alij transtulere. Cantus fuerunt mihi præcepta tua:

Ps. 94. ℣. 2 & iterum. *Et in psalmis iubilemus ei.* Alij legunt. Incantionibus, vel in canticis. Et ramum significat ea-

Ezech. 15. ℣. 1. dem vox apud Ezechielem, ibi. *Quid fiet de ligno vitis?* siue de palmite vitis. Et apud Nahum prophe-

Nahum. 2. ℣. 2. tam dicentem. *Et propagines eorum corruperunt*, id est, ramos seu palmites eorum. Sensum autem versus sic elucidat. Fastum, tumoremque superborum contra opificem, & contra eius opera describi his verbis puto, qui subsannent tanquam pro nihilo putanda, quæ cernuntur, & eorum effectorem. Apertius porro Symmachus modum interpretatus est dicens. Ac veluti emittant sonitum, vt anhelitum per nares suas: quod enim, inquit, videntur hymnis celebrare, id agunt subsannando mundum apte distinctum, & eius opificem, illis verbis. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi naso suspendentes: ea videtur esse sententia subiecta. Veluti extendunt aduersus suum plastem surculum, subsannantes, ac ridentes quæ non sunt risu digna. Hæc Origenes. זמורה, zemorah, Hebræa vox, quam notauit Origenes dubiæ significationis esse, oritur a verbo זמר, zamir, quod est

Leuit. 25. ℣. 3. incidere, putare. *Sex annis putabis vineam tuam, &c.* In secunda vero coniugatione significat incidere vocem, facere incisuras, vel cæsuras syllabarum, modulari, modulos canere, arte modulatas cantiones, concisas, ex concisis sententijs factas modulationes canere. inde זמורה, zemorah, palmes, vt videre est

Num. 13. ℣. 24. in libro Numerorum. *Absciderunt palmitem cum vua sua.* Et in Isaia. *Et germen alienum seminabis.* Eius

Isa. 17. ℣. 10. Can. 2. ℣. 12 autem cognatum nomen זמיר, zamir, in Canticis legimus. *Tempus putationis aduenit.* quod alij vertunt. Tempus cantus auicularum aduenit. Horum alterutrum videntur legisse, qui verterunt sonum, vel cantum. Nam zemorah significat palmitem, ramum, vel surculum; non canticum, neque sonitum, & multo minus fœtorem. quare delirium est,

Confutatur Hebræorum opinio de hac irrisione Dei. quod aliqui Hebræorum tradidere, zemorah, significare fœtorem; atque olim in Codice legi solitum: ad nares meas: & religionis ergo sublatum a scribis, lectumque: ad nares suas: quasi adorantes emitterent crepitu ventris fœtorem ad nares numinis. quorum ignoratio ex versionibus interpretum supra allatis manifeste conuincitur. nullus enim eorum transtulit, ad nares meas, sed, ad nares suas. Præterea nullus ventris crepitum dixit, sed, narium sonitum vnus Symmachus conuertit. denique quia nullibi in sacris ostendent tale significatum vocis zemorah. Recte igitur Hieronymus transtulit. *Ecce applicant ramum ad nares suas.* sed restat declaremus, quales ramos extendebant adorantes, & quid sibi voluerit ille ritus. Diuus Hieronymus. Applicabant ramos ad nares, haud dubium quin palmarum, vt per hoc eos idola adorare significet. Denique & Iob inter ceteras virtutes, & hoc habuisse se dicit, quod nunquam aspiciens cælum, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum, id est, adorauerit creaturas, &c. Ceterum Hieronymo aduersatur ea phrasis; applicant ramum ad nares; quæ docet odoratos fuisse ramusculos, quos naribus admouerent. Itē adorationem exhibitam soli, in cuius sacris nullibi legitur adhibita palma, sed potius laurus, vt ex varijs auctoribus obseruatum tradit Lilius Giraldus. Nam veteribus in vsu fuit, aras, victimas, sacrificos, & astantes interdum suorum numinum frondibus ornare. quippe Ioui sacrificabant coronati æsculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, vt legitur in libris Machabæorum: sed & pampinis interdum, quin & ramis siculneis plerunque: Pani pino, Syluano & Diti cupresso, Isidi abrotono. Thraces pro lege habebant in omnibus sacris hedera coronari, Cappadoces ambrosia, Aegyptij vitibus, & hedera. Feruntur & Aegyptij gramine manibus decerpto adorasse, & papyri flore Deos coronasse, &c. Quæ si ita sunt, videntur Israëlitæ ramos lauri manibus gestasse, atque eos, vtpote odoratos, naribus admouisse supplicantes, quasi gratias agentes Apollini conditori lauri, & auctori suauis eius odoris. quod quid aliud est, nisi illi diuinitatem tribuere? Deoque ex sua sede deturbato, in eadem Apollinem collocare? hoc est enim facinus supremum, quo Deum impudenter subsannantes ad furorem irritabant, sibique extremam perniciem machinabantur: nam impudentiam consequi solet diuina vltio. quapropter & clamor appellari solet in sacra Scriptura. quod scilicet vindictam quasi clamoribus expetens iure suo impetret. vt vidimus supra.

2. Machab. 6. ℣. 7.

Isa. 3. ℣. 9. *Ii autem peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Agnitio vultus eorum respondebit eis*, hoc est, explicata & perfricta frons, nasusve inhians ad odorem frondis idololatricæ captandum, illis testimonium perhibet, descendisse se in *profundum*

Prouer. 18. ℣. 3. scelerum, quo qui peruenerit, *contemnit.* Sed quibus gradibus ad hanc foueam descenderint, recensetGradus ruinæ Israëlitarum.

Isa. 1. ℣. 4. Isaias ipse dicens. *Væ genti peccatrici*, aberranti, qui primus gradus est: secundus vero, *populo graui iniquitate*, qui obcalluit ad scelera: tertius, *semini nequam*, pessimorum, qui scilicet hæreditauit idololatriam: quartus, *filijs sceleratis*, qui addidere peccatis maiorum atrociora crimina: quintus, *dereliquerunt Dominum*, dicentes, *dereliquit Dominus terram:* sextus, *blasphemauerunt sanctum Israel*, execrati sunt Dei cultum claudentes ostia Templi: septimus, *abalienati sunt retrorsum*, vertentes terga contra Dominum, faciem ad orientem Solem. Ijs flagitijs quæ impendeat pœna, declarat idem Propheta dicens. *Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt illis mala.* nam veterum scelerum pœna est Dei derelictio, quam miseri nil minus timentes sustinent. Sed neque temporalem vltionem effugient. Sequitur enim aptissime.

Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio.

XVIII.

Ergo & ego faciam in furore. Quandoquidem ipsi profligarunt omnem pudorem, ego omnem furorem effundam. *Non parcet oculus meus.* Non conniuebit damnatis, cum neci addicantur. Vide caput quintum. *Nec miserebor.* Non committam, vt eorum malis viscera mea tangantur.

Et cum clamauerint ad aures meas voce magna, quantumuis contenta voce, *non exaudiam eos.* Origenes. Misericordia (qui est mœror alienæ infelicitatis) non oportet commoueri medicum, aut iudicem, ne forte eiusmodi mœrore, qui ad hanc impellit misericordiam perturbati impediantur, quo minus curationem, aut iudicium exerceant, prout eius, qui curatur, vtilitas postulat, aut opus est ei, qui iudicatur, &c. Quod si omnino misericordiæ locus non est in hoc iudicio, opus est, vt mitissimus iudex aures obturet, ne audiat pereuntium clamores. quî enim poterit, si eos audiat, se continere, quin misereatur, & conniueat? Sed de hac re supra.

Origen. Misericordia non commoueat medicum aut iudicē, ne ab officio deficiat. Mitissimus Deus Iudicaturus obturat aures, quasi non se potens continere, quin misereatur si miseros audiat.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

De Gentium idolis, quæ coluerunt Israëlitæ. Quodnam fuerit primum idolum Gentium.

COMPAR fuit politiæ religio vel apud barbaras, & efferatas nationes; neque minor extitit inter gentes de religionis, quam de originis antiquitate arrogantia,& controuersia,singulis contendentibus, primum Deum a suis maioribus cultum. Nam, vt hinc exordiamur, Cyrillo auctore, atque Isidoro, Græci volunt Cecropem eorum Regem primum omnium simulachrum finxisse, nominasseque Iouem summum Deorum, arasque illi statuisse, atque immolasse bouem. Si vero Didymo, atque Hieronymo credimus, a Cretensium Rege Melissea prima pullularunt idololatriæ semina. Diodorus, & Eusebius Phrygibus tanti mali originem adscribunt. Athlantides Africæ populi primum apud se regnasse Deum οὐρανὸν, vranon, gloriabantur. Aethiopes se Deos primum coluisse affirmabant: a quorum opinione non abhorret Diodorus. Phœnicibus Theologiæ, & religionis initium arrogat Sanchuniathon Berytius apud Porphyrium,atque Eusebium. Lactantius vero scribit Chananæos hoc vitio primum infectos, quod eorum conditor ab auo Noë maledictus,primus a veri Dei cultu ad simulachra defecerit. Ammonius de antiquitatibus tradit Belum statuam primum Nembroto parenti inter diuos, vt persuasus est, relato; re autem vera a suis discerpto erexisse, ad quam confugientes malefici velut ad asylum in tuto essent. Successu vero temporum numerum simulachrorum auctum, & hoc Belo adscriptum, quod ipse illud primus condidisset, & coluisset. Eusebius in Chronicis auctor est, Belo vita functo statuam erexisse Babylonios. Nino filio Beli hoc inuentum tribuunt Lactantius, & Hieronymus, vt mox videbimus. Ammonius cum alijs tenet,Belum esse Iouem,Nembrotum autem Saturnum, qui deinde appellatus est Baal,&c. Diodorus Siculus scribit a Semiramide vastas, & magnitudine mirandas statuas factas aureas,& argenteas. Hieronymus sic habet. Ninus patrem suum Belum in Deum retulit, qui Hebraice dicitur בל, bel, & in multis Prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem sub Idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hunc Sidonij, & Phœnices appellant בעל, baghal, eadem enim inter ב, beth, & ה, he, litteras consonantes ע, ghain, vocalis litera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Beel, nunc Baal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Ioui vina delibat,

Cyrill. lib. 1 contra Iul. *Isidor.* *Didym. lib. exegesis.* *Hiero. proœm. epist. ad Tit.* *Diodorus.* *Eusebius.* *Porphyr. lib. 4. contra Christ.* *Euseb. lib. 1 præparat. Euang.* *Lactant. lib. 2. de falsa relig.* *Ammon.* *Hier. in Oseæ 2.* *Virg. 1. Aeneid. in fine.*

—— *quam Belus, & omnes*
A Belo soliti, —— &c.

Et aliquanto superius dixerat. Ierusalem fecerat idola Baal dæmoni Sidoniorum, siue vt quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & Bel dicitur. Ezechiel plenius in suo ponit volumine, & omnis prophetarum narrat chorus, &c. De Belo tractat Theophilus. Sed audiamus Placiadem Fulgentium scribentem in hæc verba. Diophantes Lacedæmonum auctor libros scripsit antiquitatum quattuordecim; in quibus ait Synophanem Aegyptium familia substantiaque locupletem filium genuisse, quem voluit enormis substantiæ successorem ineffabili,& vltra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditum. isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & posteritatis propagandæ & substantiæ. Quid igi tur faceret aut fœcunda paternitas hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere, quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper requirit necessitatis solatium, filij sibi simulachrum in ædibus instituit. dumque tristitiæ remedium quærit, seminarium potius doloris inuenit; nescius quod sola sit medicina miseriarum obliuio. Denique idolum dictum est εἴδωλον, eidodyne, quod nos Latine species doloris dicimus. namque vniuersa familia in domini adulationem aut coronas plectere, aut flores inferre, aut odoramenta simulachro succendere consueuerat. nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrum profugi veniam merebantur, & quasi salutis certissimo collatori florum,aut thuris offerebant munuscula timoris potius effectu, quam amoris affectu. denique & huius rei non immemor Petronius ait:

Theophilus lib. 3. ad Antilochum. *Plac. Fulg. lib. 1. Mythologicorum.* *Petronius.*

Primus in orbe Deos fecit timor ——

nam

Mintanor in Chromatop. libro.

nam & Mintanor muſicus vocat Dominum doloris, quem prima compunctio humani finxit generis; exinde, vt ait Fulgentius, inueteratus error humanis pedetentim conſertus diſciplinis barathro quodam ſæuæ crudelitatis prolabitur. Hæc Fulgentius ex Diophante de idolo Synophanis. quam hiſtoriam eſſe certiſſimam, non fabulam, conſtat ex libro Sapientiæ: in quo eiſdem coloribus depingitur filij Synophanis ſimulachrum: ſic enim habet. *Initium enim fornicationis eſt exquiſitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ eſt. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Superuacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis eſt inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito ſibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quaſi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & conſtituit inter ſeruos ſuos ſacra & ſacrificia. Deinde, interueniente tempore, conualeſcente iniqua conſuetudine, hic error tanquam lex cuſtoditus eſt, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta*, &c. Quibus verbis vniuerſam Diophantis narrationem breuiſſime, & lucidiſſime iterauit Sapiens: atque illi fidem faciens ab ea rurſum ſuæ breuitatis commentarium accepit: ſimulque docuit nos, figmenta, quæ Tyrannorum imperio apud Babylonios colebantur, poſteriora fuiſſe idolo Syrophanis, vt ſine controuerſia relinquatur, primum idolum apud Aegyptios inuentum fuiſſe. Conſtat ſecundo, cur ſimulachra, idolave in ſacris ſcripturis appellentur dolores: Hebraicum enim nomen frequens eſt עצבים, ghazabim, dolores, apud Iſaiam. *Et ſimulachris eius*. Hebraice doloribus. & in libro Paralipomenon. *Seruieruntque lucis, & ſculptilibus*; vel lucis, & doloribus: & apud Oſeam. *Particeps idolorum*, dolorum, *Ephraim*, &c. & in pſalmo. *Quas ſacrificauerunt ſculptilibus*, doloribus, *Chanaam*. Quo alluſit Paulus. *Inſeruerunt ſe doloribus multis*, hoc eſt, ſimulachris. Idem fere ſonat aliud idolorum nomen, Hebræis item frequens און, auen, quo vſus eſt Oſeas. *Galaath ciuitas operantium idolum*. & Iſaias. *Qui benedicat idolo*. & Amos. *Bethel erit* Bethauen, id eſt, domus doloris. & in libro Numerorum. *Non eſt idolum*, dolor, *in Iacob, neque uidetur ſimulachrum*, labor, *in Iſrael*. Libenter enim vtrunque nomen coniungunt Prophetæ, vt ſignificent idololatriam non ſolum conſcientiam lacerare, & doloribus animum torquere, ſed & laboribus corpora diuexare. Vel, vt oſtendant diuerſa mala conſequi idolorum cultum, culpæ ſcilicet & pœnæ, quæ ijs duobus nominibus ſignificantur, dolor & labor. nam dolor, id eſt און, auen, proprie ſignificat moleſtiam, luctum, & afflictionem ſpiritus, quæ peccatum comitantur. labor non ſolum membrorum laſſitudinem, & defatigationem ſignificat, ſed omne, quod corpori graue eſt, & laboriоſum, peccati ſcilicet pœnam qualemcunque. Ijs itaque, & alijs locis ſimulachra dolores appellantur, cuius nominis origo fuit εἰδοδυνὴς, eidodynes, ſpecies doloris a Syrophane inuenta. Tertio coniectura ſatis probabili ducitur ab eo nomine, idodynes, fuiſſe tractum nomen Adonidis pueri intempeſtiue interempti, atque a feminis plorati, cuius meminit in præſenti Vates: nam & literis, & etymologia eum illo mirifice conſentit. etenim εἰδοδυνὴς, eidodynes, ex duplici voce compactum eſt, ſcilicet εἶδος, eidos, quod eſt, ſpecies, atque ὀδυνὴ, odyne, quod eſt dolor: ex qua voce facilis eſt lapſus in Adonis, permutatione vocalium, quæ Græcis ſæpiſſime vſu venire ſolet. Fauet & noſtræ commentationi Stephanus dicens: Amathus Cypri ciuitas vetuſtiſſima, in qua Adonis Oſiris colebatur, qui cum Aegyptius eſſet, Cyprij, & Phœnices proprium fecerunt, &c. Vides Adonidem eſſe Oſirim Aegyptiorum Deum vetuſtiſſimum. Bene eſt ergo, vt idem credatur cum Dolone Syrophanis.

Fulgentius.

Sap. 14. ℣. 12.

Simulachra dolores vocantur & quare.

Iſa. 10. ℣. 12.
2. Paral. 24. ℣. 18.
Oſe. 4. ℣. 17
Pſal. 105. ℣. 38.
1. Tim. 6. ℣. 10.
Oſe. 6. ℣. 8.
Iſa. 66. ℣. 3
Amos 5. ℣. 5.
Numer. 23 ℣. 21.

Dolor & labor culpam conſectantur.

Adonidis nomen vnde ſumptum.

Stephanus lib. de vrbibus.

Sed quidquid de hoc ſit, videamus quis nam extiterit Adonis. Vetus fabula eſt Aegyptiorum, cuius meminere Macrobius, Theocritus, Ouidius, & Fulgentius, Adonidem Veneris amaſium dente apri percuſſum obijſſe in ipſo iuuentutis flore: quem Venus vtpote ſibi cariſſimum planctu & lamentis ſit proſecuta quaſi mortuum, deinceps vero reuiuiſcentem cum gaudio, & lætitia receperit. Eius fabulæ veritas hac ratione declaratur a veteribus. Adonis, aiunt Aegyptij, ſol eſt; aper lutulentus & cœnoſus hyemem indicat; Venus pulchritudinem verni temporis, & theatri huiusmundi elegantiam. quæ deplorare dicitur ſolis abſentiam, quæ in hyeme contingit. nam cum ſol excipitur a nubilis, quaſi confici videtur ab apro pulcher Adonis. Macrobius etiam: Adonim, inquit, ſolem eſſe non dubitatur inſpecta religione Aſſyriorum, apud quos Veneris Architidis, & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. & poſtea ſimulachrum huius Deæ in monte Libano fingitur, capite obnuto, ſpecie triſti, faciem manu læua, dextra ſuſtinens amictum, lacrymæ viſione conſpicientium manare creduntur. Fauet huic interpretationi nomen Chaldæum תמוז, thamuz, quo Syri, & Hebræi menſem Iunium appellant, in quo ſol accedens ad æſtiuum ſolſtitium quaſi langueſcere videtur, & viribus deficere. Vnde, occaſione accepta, atque nomine menſis ipſi ſoli communicato, fabulati ſunt Thamuz, hoc eſt ſolem, obeuntem a ſpecioſo rerum omnium theatro defleri. Vel contraria forta ſſe ratione, vt Hieronymo placet, Thamuz nomen eſt Adonidis proprium apud Syros. quoniam vero Adonis in menſe Iunio occiſus creditur, inde nomen ipſum menſi impoſitum fuerit. Meminere Adonidis Orpheus Poëta, vbi ipſum vocat δακρυότιμον, dacryotimon, id eſt, lacrymis honoratum, ab honore lacrymarum, quæ illi impenduntur. Sed plura de ipſo Lucianus. Gratius item poëta dicens.

Quis fuerit Adonis.
Macrob. 3. Satur. Theocr. in Idyll. 23. Ouid. 10. Metamor. Fulg. 3. Mythol.

Macrob. 1. Satur. c. 21.

Hier. hic.

Orpehus in hymno.

Lucianus. lib. de Dea Syria.
Gratius lib. de uenat.
Plutarch. in Alcib. et Nicia.
Ammianus lib. 22. hiſt.
Strab. lib. 16
R. Dauid. lib. radic. & hoc cap.
R. Selomo,
R. Moyſes. lib. 3. director. c. 30

——*flet adhuc, & porro flebit Adonim*
Victa Venus —— Plutarchus memorat Athenis celebratam feſtiuitatem Adoniam a feminis. atque Ammianus Marcellinus. Euenerat, inquit, ijſdem diebus annuo curſu completo Adonia ritu veteri celebrari. Loquebatur autem de ingreſſu Iuliani in Antiochiam. Denique Strabo Adonidis Templum inſigne deſcribit. Poſtremo obſeruandum duxi a Rabbi Dauid, tum etiam a Rabbi Selomone aliam fabulam recitari ad huius loci intellectum, Thamuz ſcilicet fuiſſe idolum concauum, cuius oculos plumbo implebant, & accenſo intus igne plumbum liquefiebat, & imago fiere videbatur. Ceterum inepte conficta eſt fabula, quia non ipſi Thamuz, ſed Veneri potius vel feminis tribuit Scriptura lachrymas effuſas ob mortem iuuenis. Rabbi Moyſes Aegyptius aliud ſomnium refert ex libro Zabiorum de Thamuz, quod tamen & ipſe irridet, & nos repetere pudet. Reliquum eſt, vt breui laterculo deſcribamus vniuerſa gentium Idola, quæ coluerunt Hebræi: erit enim hoc lectori iucundum, & Prophetæ inſtituto accommodatum.

Idola

IDOLA GENTIVM, QVIBVS SERVIERVNT NONNVNQVAM IVDAEI.

Moabitarum	Beel-phegor.	*Num.*25.℣.3.
	Chamos.	*3. Reg.*11.℣.7.
	Baal.	*Nu.*22.℣.41.
Ammonitarum	Chamos.	*Iud.*11.℣.24.
	Moloch.	3.*Reg.*11.℣.33.
	Melchom.	4.*Reg.*23.℣.13.
Sidoniorum	Astaroth.	4.*Reg.*23.℣.13.
	Astarthes Dea.	*3.Reg.*11.℣.33.
Madianitarum	Phegor.	*Num.*25.℣.5.
Philisthinorum	Dagon.	*Iud.*16.℣.23.
Accaronitarum	Beel-zebub.	*4.Reg.*1.℣.3.
Babyloniorum	Bel.	*Dan.*14.℣.4.
	Draco.	*Dan.14.℣.25.*
	Statua.	*Dan.*3.℣.1.
Aegyptiorum	Vitulus Apis.	*Exod.*32.℣.4.
Suppresso nomine cultorum:	Adonis.	*Ezech.8.℣.14.*
	Regina cæli.	*Ierem.*7.℣.18.
	Priapus.	3.*Reg.*15.℣.13.
	Sol.	*4.Reg.*23.℣.5.
	Luna.	4.*Reg.*23.℣.5.
	Signa duodecim.	4.*Reg.*23.℣.5.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT NONVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati per visum cædes facta a Babylonijs in Vrbe, a qua liberantur signati THAV.

I. ET clamauit in auribus meis A voce magna, dicens: Appropinquauerunt visitationes vrbis, & vnusquisque vas interfectionis habet in manu sua.

II. Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem: & vniuscuiusque vas interitus in manu eius: vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius: & ingressi sunt, & steterunt iuxta altare æreum:

III. Et gloria Domini Israel assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen domus: & vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. B

IV. Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem: et signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.

V. Et illis dixit, audiente me: Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite; non parcat oculus vester, neque misereamini.

VI. Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite vsque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis, & a sanctuario meo incipite. Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus.

VII. Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria interfectis: egredimini. Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate.

VIII. Et cæde completa, remansi ego: ruique super faciem meam, & clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus: ergo ne dispердes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Ierusalem?

IX. Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel, & Iuda, magna est nimis valde, & repleta est terra sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione: dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.

X. Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor: viam eorum super caput eorum reddam.

XI. Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.

EX-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS NONI.

I. ET *clamauit in auribus meis*. Dominus scilicet, qui equitabat in quadriga Cherubim, tanta impietate lacessitus, & tam insigni impudentia prouocatus. Non est, inquit, quod diutius protrahamus vindictam, cum nulla sit spes melioris frugis: peruenit ad cumulum insolentia: verberat nostras aures clamor: reddamus impijs, quod merentur: accedant vastatores, incendant, & desolent nefariam vrbem.

In auribus loqui, vel clamare quid significet.

In auribus meis, me audiente, vt sese explicuit Hieronymus paulo inferius. *Et dixit illis, audiente me*, Hebraice, in auribus meis: *Transite per mediam ciuitatem*. Licet aliquando habeat hunc sensum: dixit in auribus meis, id est, ad me audientem locutus est, vt in Genesi. *Vocauit omnes seruos suos, & locutus est* B
Gen. 20. ℣. 8 & cap. 44. ℣. 18. *vniuersa uerba hæc in auribus eorum*. & iterum. *Loquatur seruus tuus uerbum in auribus tuis*, &c.

Deo tribuit indignantis clamorem humano more.

Voce magna. Vocis contentio index est bilis efferuescentis, atque indignationis, qualem motum, & affectum Deo tribuimus humano more.

Appropinquauerunt visitationes vrbis. Septuaginta. Appropinquauit yltio Vrbis. Chaldæus. Qui constituti sunt, vt perdant Vrbem. sensus est. Adsunt iam visitatores: nam abstractum pro concreto sæpius vsurpat sacra Scriptura. apud Isaiam. *Erit iustitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renum eius*. Chaldæus. Iusti, & fideles: & in psalmo. *Innocentes, & recti adhæserunt mihi*. Hebraice: innocentia, & rectitudo. Sic potentes Angeli dicuntur *potestates*, C
Isa. 11. ℣. 5 *Psal. 24. ℣. 21.* *Ephes. 3. ℣. 10.* *Colos. 1. ℣. 16.* *Is. 60. ℣. 17* principes vero *principatus*, &c. Sic Paulus: *dominationes* pro dominantibus, *principatus* pro principatum gerentibus: & Isaias. *Ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam*. Secunda pars versus indicat, in prima visitationem, significare visitatores. Sed quid sibi vult, visitatores? vltores, & vindices proculdubio. nam visitare est munus exequi præsidis inuisentis prouinciam, qui alios quidem vindicat a calumnijs, alios punit. primo modo vsurpatur apud Lucam. *Visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ*. & iterum. *In quibus uisitauit nos oriens ex alto*. in secundo vero significatu reperitur in libro Numerorum. *Visitas peccata patrum in filios*, &c. & in psalmo. *Visitabo in uirga iniquitates eorum*, &c. quomodo sumitur in præsenti, vt ex versu sequenti liquido constat. D

Visitatores sunt vindices & vltores.

Lucæ 1. ℣. 68.

Num. 14. ℣. 18. *Psal. 88. ℣. 33.*

Et unusquisque uas interfectionis habet in manu sua. Quandoquidem arma portant, visitatores sunt non visitationes: & qui interfectionis vasa gerunt, vltores veniunt, non seruatores. Vas Hebræis significat omne instrumentum, & supellectilem. apud Ezechielem. *Fac tibi uasa transmigrationis*; id est, supellectilia iter agentis. & in Actis Apostolorum. *Vas electionis est mihi iste*, id est, erit mihi insigne organum Euangelij, nobilis prædicator verbi. *Vas* itaque *interfectionis* est gladius, vel securis, vel arcus cum sagittis, vt in psalmo. *Et in eo parauit uasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit*. id est, instrumenta lethalia, scilicet sagittas vrentibus aculeis munitas, hoc autem loco securim significat, vt Septuaginta E
exposuerunt versu secundo. Vnicuique securis in manu eius.

Vas quid significet.

Ezech. 12. ℣. 3. *Act. 9. ℣. 15.*

Ps. 7. ℣. 14.

II. *Et ecce sex uiri ueniebant*. Non vna est interpretum sententia circa veritatem huius visionis, quinam scilicet sint sex viri, qui Vati ostensi sunt per visum. Scholiastes sic interpretatur. Hæc autem cædes fiebat per spiritus quosdam inuisibilium potestatum. Alius Scholiastes sic. Ad internecionem pò testates quædam Deo ministrantes mittuntur, &c. nescias autem an Græci bonos Angelos, an potius aduersas potestates intellexerint. Certe Hieronymus de aduersis potestatibus interpretatur ex illo psalmi. *Immissiones per Angelos malos*, &c. Theodoretus. Vide, inquit, eas potestates, quibus puniendi munus commissum est, ad constitutum supplicium paratas. & quidem Assyriorum multa millia vnus Angelus iaculis confecit, & Aegyptiorum primogenitos Angelus vnus iussus est interficere: hîc vero propter impietatis exuperantiam sex Angelis Iudæorum puniendorum munus est impositum, &c. Adde ex Genesi duos Angelos euertisse Sodomam. & in Apocalypsi mitti quattuor Angelos, *ad nocendum terræ, & mari*, &c. Quorsum igitur mandantur sex ad Ierusalem euertendam? Crediderim hisce sex viris repræsentatos esse duces Nabuchodonosor, qui Vrbem expugnarunt. atque propterea senario numero comprehensos viros, quod totidem duces numerati sint a Ieremia, si tamen aduertas eorum nomina more Chaldæorum esse composita ex duabus vocibus, scilicet, *Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag*: tametsi consecuti sunt *& omnes reliqui principes*, teste Ieremia: sex prædicti, quorum memorata sunt nomina, Archiduces exercitus creduntur, quippe qui ante alios ingressi sunt Vrbem, & sederunt in porta media, &c. nam & Iosephus sex tantum recensет principes expugnatores Vrbis.

Variæ sententiæ de visione sex virorum. *Schol.* *Alius Scholiast.* *Hier. super Ezech. 10.* *Psal. 77. ℣. 49.* *Theod.* *Gen. 19. ℣. 1.* *Apo. 7. ℣. 2* Auctor credit sex viros repræsentasse duces exercitus Assyriorum. *Ierem. 39. ℣. 3.* *Ibidem.* *Ioseph. 10. antiq. c. 10.*

Veniebant de uia portæ superioris. Videtur Propheta ijs verbis significasse portam Aquilonarem atrij sacerdotum: nam, vt videbimus capite quadragesimo, ante singulas portas aliquot gradus erant excitati. Vnde portæ interiores erant superiores exterioribus; portæque exteriores inferiores merito dicebantur, vt ex eodem capite Ezechielis constat. Eodem ergo iure portæ interiores dicentur superiores, atque eadem ratione nos intelligimus nomine superioris portæ eam, quæ interior est, qua scilicet intratur ad atrium sacerdotum. Venire autem *de uia porta*, est per viam portæ incedere. neque enim sensus est, viros profectos ex alia porta exteriori, quæ superior diceretur, iter suscepisse versus atrium interius; cum illa porta exterior diceretur inferior, vt iam ostendimus. Sed ea est mens Prophetæ, viros illos per medium atrium Aquilonare Israël venientes vidisse per viam, quæ ducebat ad portam superiorem, atque interiorem atrij Israël: quare statim subdit. *Ingressique sunt, & steterunt iuxta altare*, &c.

Quæ dicatur porta superior.

Ezech. 40. ℣. 19.

Quæ respicit ad Aquilonem. Polychronius. Quoniam in ea regione impietas visebatur, atque ab eadem Babyloniorum calamitas ingruit, quod Ieremias prædixerat. *Ab Aquilone pandetur omne malum*; Adde ex regione Aquilonari ruptum murum, atque Vrbem expugnatam, quoniam ea tantum parte murus arietibus concuti poterat, cum a reliquis rupibus præruptis, & altissimis cingeretur, vt constat ex Iosephi testimonijs, quæ nos late persequimur

Polychr. *Ier. 1. ℣. 14*

quimur in Commentario topographiæ Vrbis. Neque Babylonio ſolum regio Aquilonaris infirmior aditum aperuit, ſed etiam Antiocho, & Tito, quorum omnium caſtra a [a] Ioſepho notantur ad Boreale Vrbis latus eſſe conſtituta.

[a] *Ioſeph. Antiq. 14. c. 8. & de bello. 6. cap. 4.*

[b] Obſeruandum eadem porta, qua Deum eliminamus, intrare eius ſatellites, & lictores ad ſumendas de ſontibus pœnas: manet enim retro poſtem peccatum, quod venienti morti pandit fores. nam [c] *per peccatum mors intrauit in mundum.* & Dominus ait ad Cain. [d] *Sin autem male* feceris, *in foribus peccatum tuum aderit*, vel cubat, vt te ſcilicet prodat hoſti patefaciens ualuas.

[b] Eadem uia, qua nos eijcimus Deum, ingrediuntur lictores diuinæ iuſtitiæ: quibus peccatum ipſum præ foribus exiſtés portas aperit

[c] *Ro. 5. ℣. 12*

[d] *Gen. 4. ℣. 7*

Et uniuſcuiuſque uas interitus in manu eius. Septuaginta: Securis. Scholiaſtes. Securis hoc loco lictorum eſt enſis, at Hebræus habet, bellica inſtrumenta.

Vir quoque unus in medio eorum ueſtitus erat lineis. Septuaginta podere. Scholiaſtes. Poderes vocatur tunica vſque ad genua: habitum vero militis deſcribit, qui iuſtitiæ aduerſus eos, qui puniuntur, inſeruiat. Porro ſcriptoris decorum ſeruat: ipſe enim erat, qui pius a ceteris diſtinguebatur. Videtur intellexiſſe Scholiaſtes ceterorum etiam virorum habitum fuiſſe poderem, quippe militum; cui ſententiæ non refragatur ea phraſis *in medio eorum*, quæ ſonat vnus ex eis, quaſi eis eſſet in omnibus ſimilis: ſauet etiam eiuſdem reſponſum, quod habetur in fine capitis; *feci ſicut præcepiſti mihi*, quod ad cædem peractam referri debere videtur ex præcedentibus: nam dixerat Vates. *Et cæde completa remanſi ego*, &c. *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. reſpondit uerbum dicens; feci ſicut præcepiſti mihi.* Ex quibus colligitur ſeptem extitiſſe viros eiuſdem habitus, & propoſiti, vindices ſcilicet diuinæ iuſtitiæ, niſi quod eorum ductori iniunctum eſt, vt notaret ſaluandos, ceteros traderet militibus interficiendos. Ceterum non exacte percalluit Scholiaſtes ſignificationem vocis poderis, quam poſuere Septuaginta. nam veſtimentum promiſſum vſque ad talos ſignificat, vnde & nomen accepit, vt Hieronymus hoc loco auctor eſt. Quare capite decimo, vbi nos habemus: *Cumque præcepiſſet uiro, qui indutus erat lineis.* Septuaginta reddidere. Qui indutus erat ſtola ſancta: videlicet intelligentes per lineum indumentum, ſtolam ſacerdotalem. atque eandem ſignificarunt hoc capite per vocem, poderes, non pallium militum breuius, ſed talarem ſacerdotis amictum. Vnde longe diuerſum habitum geſtaſſe ſex viri credendi ſunt ab indumento ſeptimi, qui inter eos apparuit, nam illi veniebant ſecuribus armati ad ſtragem faciendam peccatorum, iſte autem apparatu notarij inſtructus ad vindicandos a cæde innocentes: illorum propterea habitus militaris erat, iſtius ſacerdotalis: illorum geſtamen non exprimitur: verum etiam ſi quale eſſet ignoramus, ſcimus poderem non eſſe, atque lineum non eſſe, quia veſtis talaris linea ad ſacerdotem pertinebat, dedecebat vero militem. Hoc autem confirmari poteſt ex eo, quod apud [e] Danielem Michaël, & alius quidam [f] Angelus lineis veſtiti viſuntur: videlicet vſurpantes ſacerdotum geſtamina quaſi digniſſima, quippe Deo familiarium, quales ipſi ſunt. præterea quia in Exodo & Leuitico ſacerdotes induuntur lino, Hebraice בד, bad, quæ vox ab Ezechiele hoc verſu repetitur. Significat autem genus quoddam lini molliſſimi, & candidiſſimi, cuius vſus eſſet in ſacris tantum veſtibus. nam aliud erat genus lini appellatum בוץ, piſthah, vulgaribus vſitatum: illius precioſi meminiſſe videtur Plinius: Goſſipion vocat, ex illoque veſtes Aegyptijs ſacerdotibus ſolitas fieri tradit. Atque in hac ſententia eſt Hieronymus dicens. Septimus in habitu Pontificis veſtitus lineis indumentis, &c. & Theodoretus. Septimi habitus erat ſacerdotis: non enim ex ijs erat, qui punirent, ſed ex ijs, qui ſupplicarent pro redimendis ſalute dignis, &c. Ergo vir iſte lineis indutus ſacerdotem referebat ſequeſtrem, & mediatorem inter diuinam iuſtitiam, & hominum genus, Ieſum Chriſtum videlicet: neque enim alius ſecundum hiſtoriam commemoratur, qui ſeſe medium interponeret, & diuinæ iuſtutiæ graſſanti in ciues obſiſteret. ait enim apud Ezechielem Dominus. *Et quæſiui de eis uirum, qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inueni.* Vide locum. Chriſtum itaque repræſentabit ille candidatus, qui ſacerdos erat futurus ſecundum ordinem Melchiſedech, atque pro ſua reuerentia a Patre obtenturus reliquias gentis, ex qua ſecundum carnem originem habere voluit. propter adimplendas promiſſiones Patribus factas. nam & in Apocalypſi apparuit triumphans ſuper equo albo, *et veſtitus erat veſte alba aſperſa ſanguine*; quem ſequebantur exercitus equitum geſtantium byſſina, & candidiſſima paludamenta, æmulantis colorem veſtimenti Archiducis.

Hier. hic.

Hieron.

Theodor.

Sacerdos interceſſor eſt.

Vir veſtitus lineis Chriſtum referebat.

Scholiaſtes falſo putat veſtem poderis fuiſſe militarem.

De veſte poderis.

[e] *Da. 10. ℣. 5 & 12. ℣. 6.*

[f] Angeli podere induti apparent, vtpote ſacerdotum Dei familiarium, quales ipſi angeli ſunt. *Exo. 28. ℣. 4 Leu. 6. ℣. 10. & 16. ℣. 4.*

Apoc. 19. ℣. 13.

Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius. Septuaginta. Et zona ſapphiri ſuper lumbos eius. Hebraice קסת הספר, qeſeth haſopher: quamuis Septuaginta legiſſe videntur הספיר, haſaphir, de qua ſic habet Origenes. Pro, zona ſapphiri Aquyla, & Theodotio fecerunt, caſty librarij, Hebraica, vt opinor, voce retenta. Scholiaſtes & Symmachus, tabellam. at Hebraicus habet, atramentarium, & calamus ſcriptoris. Hieronymus eadem fere repetens addit, Aquylam in ſecunda editione vertiſſe atramentarium ſcribæ, quem ipſe imitatus eſt in vulgata. Addit Origenes & Hieronymus ex Hebræorum, quos conſuluerant, auctoritate, qeſeth, ſignificare calamarium. Chaldæus Paraphraſtes uertit, פנקס, pinqem, ex voce Græca πίναξ, pinax, tabula. Chimhi, tametſi ignorabat Græce, eandem vocem, quam Ionathas, appoſuit: interpretatur tabulam, papyrum, membranam; quod hæc cum atramentario e lumbis pendeant ſcribæ. Etſi, inquit, illius loci ratio, magis poſtulet atramentarium, quia atramento magis opus erat, quam tabula, cum ſubiungat, *& ſignabis notam*. Alij recentiores vertunt, pugillarem.

Origen. Aquyla. Theodor. Schol. Symmach. Hieron.

Chaldæus. R. Chimhi.

Et ingreſſi ſunt, in atrium interius, *& ſteterunt iuxta altare æreum.* Quod in medio atrio poſitum erat ante faciem Templi: æneum vocat ad differentiam aurei, quod extabat in aula ſancta ante faciem oraculi, de quibus ſuis locis. Polychronius oſtendit primum, Deum non ſollicitare interitum peccatorum, atque inuiſibiles poteſtates cunctantes ſupplicium inferre; propterea ait, ingreſſas ſtetiſſe iuxta altare æneum.

Polychr.

Et gloria Domini Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limen domus. Laborant quidam interpretes controuertentes, an gloria Dei, quæ aſſumpta dicitur, ſit ea, quam viderat in campo iuxta fluuium Chobar capite primo; an ea, quæ reſidebat in Templi oraculo: quaſi vero hæc alia ſit ab illa, & non potius ab ea repræſentetur. *Gloria Domini*, vt diximus ſæpius, eſt Dei facies, qua ſe exhibere ſolebat præſentem in Templo, hoc eſt, ſolium eius glorioſum, factum ex alis Cherubim, eleuatum ſuper propitiatorium arcæ fœderis. Cuius ſimili-

III.

Gloria Dei, eſt Dei facies qua ſe ſolebat exhibere præſentem in Templo.

tudo

tudo Vati oſtenſa eſt, cum capite primo iuxta fluuium Chobar, tum capite octauo, cum raptus eſt in ecſtaſim, viſurus, quæ in Templo fiebant, abominationes. Septuaginta ſic conuertunt. Et gloria Dei Iſraël aſcendit a Cherubim, quæ erat ſuper ipſis in ſubdio domus, vel in veſtibulo domus: intellige, veſtibulum ſanctuarij, quoniam capite decimo dicitur. *Cherubim ſtabant a dextris domus cum ingrederetur uir*, id eſt, ad dextrum latus veſtibuli ſanctuarij: & capite quidem octauo refertur, gloriam Dei ſtetiſſe extra portam atrij Iſraël, in atrio ſcilicet gentium, quaſi a domo ſua amandata iniuria idololatrarum. nunc autem, vt ſententiam ferat cædis, & incendij, regreditur in veſtibulum ſanctuarij ſui: vbi pro tribunali ſedens, lictoribus vocatis mandat, vt Vrbem gladio & igne deuaſtent. Theodoretus ſecus intellexit, dicens. Cum enim ſit contra ciuitatem ſententiam laturus, extra ſancta loca id facit, quæ non ſupplicia, ſed ſalutem ſuppeditant: eademque fuit Græcorum, quos habemus, ſententia, nimirum gloriam Domini egreſſam de Templo. Ceterum falſi ſunt, quoniam apertis verbis dicitur capite decimo. *Cherubim ſtabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius, & eleuata eſt gloria domus deſuper Cherub ad limen domus, & repleta eſt domus nube, & atrium repletum eſt ſplendore gloriæ Domini, & ſonitus alarum Cherubim audiebatur uſque ad atrium exterius*, &c. Vbi ſplendor & nubes replentes atrium interius teſtantur præſentiam gloriæ Domini. Præterea illa dicendi ratio, *ſonitus alarum Cherubim audiebatur uſque ad atrium exterius*, indicat in interiori atrio alarum fieri concuſſionem. Quod vero dicitur: *Gloria Dei aſſumpta*, vel *eleuata eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum*, quidam intellexere, quaſi Deus, relictis Cherubinis, tranſierit ad limen domus; vt hoc facto ſignifi caretur, quo tempore Vrbs vaſtabatur, deſideratum eſſe in prophetis Dei Verbum, & in populo ſcientiam veritatis, quoniam Cherub interpretatur ſcientiæ plenitudo. Verum ſecus habet rei veritas: nunquam enim Ezechiel vidit gloriam Dei, niſi ſupra quadrigam Cherubim, vt conſtat ex capite primo, decimo, & vndecimo. Quod autem in præſenti verſu nihil tale ſignificetur, patet, quia Propheta conſiſtens in atrio interiori, vt vidimus capite octauo, vbi obſeruauerat viginti quinque viros adorantes ad ortum ſolis, videt, ipſo teſtante capite decimo, *in firmamento, quod erat ſuper caput Cherubim, ſimilitudinem ſolij*; audiuitque Dominum loquentem ad virum indutum lineis. *Ingredere in medio rotarum, quæ ſunt ſubtus Cherubim*, &c. *Cherubim autem*, inquit, *ſtabant a dextris domus, & nubes impleuit atrium interius*, &c. Ex quibus luculenter apparet, Cherubinos non ſubſtitiſſe, vbi antea ſtabant, extra Templum, ſed cum gloria Domini remigraſſe ab atrio gentium ad atrium interius, in quo Dominus reſidens in ſolio gloriæ ferebat ſententiam euerſionis, & conflagrationis Vrbis, vt modo dicebamus. alioqui ſi, illis relictis, ingreſſa eſt gloria Dei interius atrium, non apparuiſſent Cherubim in ipſo atrio interiori, cum conſtitiſſent extra portam Templi in atrio gentium. Ergo ille verſus: *Eleuata eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum*, hunc habet ſenſum. Deus in ſolio gloriæ ſuæ reſidens tranſuolauit de loco, vbi conſtiterat, exiſtens ſuper Cherubim, ſuper quos ſolebat equitare. nam Hebraice legimus מעל, meghal, deſuper Cherub, non de Cherub: illa enim phraſis, *quæ erat ſuper eum*, perinde valet Hebræis, atque iſta Latinis: ſuper quem manebat, vel quemadmodum manebat ſuper eum, vt in pſalmo. *Quorum*

Vt ſententiã ferat Deus vaſtationis Vrbis & Templi, in veſtibulum ſanctuarij regreditur. *Theodor.*

Confutatur ſententia eorum, qui arbitrabantur Deum dimiſiſſe Cherubinos.

Pſ. 18. ℣. 4.

non audiantur uoces eorum, id eſt, ita vt non audiantur voces eorum, &c.

Et uocauit uirum, qui indutus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris habebat in lumbis ſuis.

Et dixit Dominus ad eum: Tranſi per mediam ciuitatem in medio Ieruſalem. Hebraice. Tranſi in medio Vrbis, in medio Ieruſalem. Repetitio iſta cum proprij nominis compellatione aſſeuerationem continet: quaſi dicat: non aliam vrbem intelligo, quam Ieruſalem. IV.

Et ſigna Thau ſuper frontes virorum gementium, & dolentium ſuper cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Septuaginta legunt. Pone ſignum ſuper frontes, &c. & merito: nam Hebraica vocula תו, thau, ſignificare poteſt, ſignum, orta a verbo תוה, thauah, ſignare. Iob. *Vt deſiderium meum audiat Omnipotens.* Hebraice, ſignum meum, ſcripturam, petitionem meam, breuiarium meæ cauſæ. Eodem modo acceperunt Symmachus, & Aquyla vertentes: ſigna ſignum, vel pone ſignum: atque Septuaginta, vt prædictum eſt. Hos ſecuti ſunt veteres Patres, vt Chryſoſtomus, & D. Auguſtinus, atque Theodoretus. Signo, inquit, conſpicui fiunt, ne pœnarum participes fiant, &c. Eſt etiam תו, thau, nomen poſtremæ literæ alphabeti Hebraici, quam intellexiſſe Prophetam putauit Theodotio: poſuit enim ipſum nomen Thau inuariatum, quaſi in frontibus ſaluandorum non ſolum ſignum factum aliquod indicauerit Vates, ſed etiam quale ſignum impreſſum fuerit declarauerit, ſcilicet character literæ Thau. Quid autem ſibi velit ea nota, ſic tradit Origenes. Septuaginta interpretes, induto podere inquiunt imperatum eſſe a gloria Domini, vt ſignum poneret in frontibus ingemiſcentium, ac dolentium: at Aquyla, & Theodotio (fortaſſis legendum, Aquyla & Symmachus, vt explicuit Hieronymus) aiunt. Notatio Dei ſuper frontes virorum, &c. Cum vero interrogaſſemus Hebræos, an aliquid patrium haberent, quod nos docerent de Thau, ab eorum quodam accepimus, Thau poſtremum eſſe ex viginti duobus Hebraicis elementis, atque ordine repræſentare eos, qui perfectam ſcientiam diuinæ legis haberent, atque ex ſcientia ſenſum præuaricationum. Alius vero dicebat, ſymbolum eſſe Thau eorum, qui legem ſeruauerant; quoniam lex apud Hebræos תורה, thorah, vocatur, cuius vocis prima litera eſt Thau. Ergo ſignum quoque eſt eorum, qui ex lege vixerunt. Tertius vero quidam eorum, qui in Saluatorem crediderant, dicebat vetuſta illa elementa ſimilem habere Thau literam Saluatoris characteri, atque figuræ, & prædici ſignum, quod in fronte inter Chriſtianos efficitur cuiuſque operis initio, præſertim vero precationum, ſacrarumque lectionum. Hæc Origenes. Quæ repetens Hieronymus addit. Sed vt ad noſtra veniamus, antiquis Hebræorum literis, quibus vſque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet ſimilitudinem, &c. Atque id plenius ſcribit in prologo librorum Regum, dicens. Certum eſt, Eſdram ſcribam, ſimulque Doctorem poſt captam Hieroſolymam, & inſtaurationem Templi ſub Zorobabel alias literas reperiſſe, quibus nunc vtimur; cum ad illud vſque tempus ijdem Samaritanorum, & Hebræorum characteres fuerint. & nomen Domini Tetragrammaton in quibuſdam Græcis voluminibus vſque hodie antiquis literis inuenimus, &c. Hæc Hieronymi ſententia confirmatur ex ſiclo argenteo Hebræorum, quem noſter Arias Montanus apud ſe habet, in quo non ſemel obſeruauimus literas veteres Hebræorum,

De Thau ſigno.

Iob. 31. ℣. 35.

Symmach. Aquyla. Chryſoſt. hom. 18. *ad pop. Anti. Aug. dialogo altercat. Eccl. & Synagogæ. Theod. hic. Theodotio.*

Origenes varias refert ſententias de ſignificatione Thau.

Thau ſignificat eos, qui perfectam ſcientiam legis habent. Legem ſeruantium ſignum.

Antiquus mos ſignandi frontes ſigno crucis initio operationum.

Hieronym. Thau figura crucem repræſentat.

Eſdra nouos characteres Hebræos inuenit.

quarum

quarum Hieronymus meminit, Græcorum elementis haud absimiles. Cum ergo Græcorum T. tau manifestam habeat crucis imaginem, consequens est, eandem repræsentasse antiquum Thau Hebræorum. Eandem sententiam probat Tertullianus Hieronymo & Origene vetustior. Da, inquit, Thau in frontibus virorum, ipsa est enim litera Græcorum T. tau, T. nostra, aut species crucis, quam portendebat futuram esse in frontibus nostris apud veram & catholicam Ierusalem. Idem testatur libro aduersus Iudæos. Ab ea, inquit, clade Ezechielis nemo liberabitur, nisi passione Christi, quem respuitis, fuerit obsignatus, &c. Præterea Origenes. Illi tantum sospites reseruantur, quos Thau litera, id est, crucis pictura signauerat. Deinde Isidorus. T. litera in Ezechiele signum crucis est, & salutis. Seuerus. Signum Crucis Propheta velut in figura spectauit Angeli, quod telum erat, ac sigillum custodiæ timentibus Dominum. Item Augustinus. Philosophantur & in idem argumentum Clemens Alexandrinus, & Ambrosius, atque eos secutus Diuus Isidorus: T. litera, inquit, tercentum valet Græcis, in qua, quia spes salutis ostenditur, non immerito in trecentis viris Abraham, & Gedeon superarunt hostiles exercitus, quia in illis pugnabant, quibus dicitur. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Quoniam sequentes Dominum tanto acrius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur. Inde per Ezechielem dicitur. *Signa Thau super frontes virorum dolentium, &c.* Ijs verbis Isidorus non solum versum præsentem enodauit, sed etiam ad locum Apocalypsis intelligendum viam muniuit, in quo quid simile habetur. *Clamauit*, inquit Ioannes, *Angelus habens signum Dei viui quattuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum, &c.* Porro signum Dei viui, est signum filij hominis resurgentis, & Iudicis omnium. nam Crux est sacrum Labarum, quod præcedet Christum Imperatorem vniuersi in die Iudicij; cuius charactere seruos suos, qui eripiendi sunt a nece, notatos voluit, iuxta illud, quod in psalmo scriptum est. *Dedisti metuentibus te significationem*, signum, vexillum, notam, characterem, *vt fugiant a facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c.* Id est. Dedisti cultoribus legis tuæ tuum ipsius emblema, quod in vexillo portas pro nota salutis, vt euadant incolumes a iaculis arcus vltoris. Idem ex alijs locis Apocalypsis constare potest; in quibus duo memorantur characteres, alter sectatorum bestiæ impressus in eorum frontibus, vel manibus: nam infideles palam profitentur se esse ciues Babylonis, & cultores idolorum; propterea in frontibus gestant notam Dœmonis inustam; fideles autem scelerati in manu scriptum habent bestiæ signum; quia profitentes se nosse Deum factis negant. Alter vero character est sectatorum agni, qui habent *nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis*. Hæc nota est Crux, qua profitemur Trinitatis mysterium in tribus Crucis cornibus repræsentatum. cum e contrario bestiæ character sit Lutherana libertas, & effusa libido viuendi pro arbitrio. Et vide quam bene respondeat character crucis lugentibus abominationes impiorum; quia, vt diximus ex Isidoro, sequentes Christum crucifixum tanto verius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur: iuxta illud psalmi. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia mandata tua*, impij, *non custodierunt*. Et iterum. *Vidi præuaricantes, & tabescebam.*

Neque nouum est T. literam symbolum esse salutis per Christi Crucem consequendæ: nam & apud Aegyptios nota erat futuræ vitæ. proinde figuram huiusmodi Serapidis pectori insculpebant, quod notauit Cœlius: Et Suidas auctor est, Theodosio Imperatore, cum æquarentur solo Græcorum templa, in Serapidis sacrario hieroglyphicas esse compertas literas, quæ crucis præferrent formam. Vt minus miremur cum legamus apud Græcos & Latinos T. tau literam symbolum fuisse vitæ, Θ. theta vero mortis: nam apud Ethnicos priscæ militiæ notarij cum nomina militum e bello redeuntium in breuiculis scripta recolebant, superstites notabant litera T. eos vero, qui desiderabantur, litera Θ. Iudices quoque, testante Asconio, damnatis præfigebant literam Θ. liberandis vero T. Vnde Persius: *Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.*

Et Martialis:

Nosti mortiferum quæstoris, Castrice, signum?
Est operæpretium discere theta nouum.

Quod si roges, vnde nam Gentiles hæc signa sacra, immo mysteria tam abstrusa discere potuerint; respondebo, non esse nouum, Romanos a Græcis, Græcos ab Aegyptijs, Aegyptiosque ab Israëlitis multa accepisse pietatis nostræ sacramenta. Nam & Epiphanius auctor est, Aegyptios memores illius diei, quo a cæde Angeli liberati sunt Israëlitæ, qui agni sanguine postes domorum delinierant, solitos esse intrante æquinoctio vernali accipere rubricam & illinire omnes arbores, domosque vniuersas, clamantes, quia in tempore hoc ignis vastauit omnia, contra quam luem remedium putant ignicolorem sanguineum rubricæ.

Sed pro huius versus illustratione obserua, non esse signatos damnandos, sed saluandos, quoniam tam pauci sunt, qui salutem consequuntur, vt eos signare vel digito possis; contra stultorum numerus tam magnus, vt difficilius notarentur. Tempore Eliæ septem millia *non curuauerunt genu ante Baal* ex tot millibus filiorum Israël. Duo tantum ingressi sunt in terram promissam ex tot myriadibus eductis de Aegypto. In Apocalysi *centum quadraginta quattuor millia* signantur, reliqua multitudo sine numero perijt. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salux fient.* Et. *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendū.* Polychronius. Erant enim aliquot iusti, vt Ieremias, filijque Rechab, & Vrias, & quicunque eadem erant mente præditi, qua Propheta. Quod si apud Ieremiam legitur. Circuite in vijs Ierusalem, & videte si inueniatis iustum in ea: propitius ero illis, dicit Dominus; nihil mirum: non enim contrarium, neque de iustis loquitur, sed de omnibus, qui a diuina lege ad scelera declinauerant.

Et dolentium. Hebraice clamantium, qui scilicet testabantur dolorem gemitibus, & vocibus querulis: nam qui ignē gerit in pectore vritur; & clamore se prodit, vel suspirio. *Zelus domus Domini comedit me.* Vnde Christus *videns ciuitatem fleuit super illam.* Vbi ergo lacrymæ non sunt, neque zelus est, neque sensus violatæ legis, & fratrum perditionis: præsertim vero zelus ostendi debet cum *abominationes fiunt in medio eius*, hoc est, palam, publice, in medijs plateis, in medijs compitis, profligato omni pudore committuntur, qualem exeruit [a]Phinees, & [b]Mathatias.

Tertul. lib. 3. contra Marcion. & lib. aduer. Iudæos.

Orig. hom. 8 in Ezech. Isidorus lib. Alleg. c. 25 Seuerus l. 3.

Aug. dialog. alterc. Eccle siæ, & Syn. Clemens Alex. lib. 6. Strom. Ambr. lib. 1. de Abrah. cap. 3. Isidorus in lib. Iudicum.

Matth. 16. ℣. 24.

Apo. 7. ℣. 2

Matth. 25. ℣. 31.

Ps. 59. ℣. 6.

Apo. 13. ℣. 16. & 14. ℣. 1.

Signum crucis gestant lugentes.

Crux Aegyptijs futuram vitam significabat.

Cœlius lect. ant. lib. 10. cap. 8. Suidas.

Ascon. Ped.

Persius Satyra 4. Martial. lib. 7. ad Castricum.

Epiph. lib. 1. con. hær. hær. 18. Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes eiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione.

Non signantur damnandi, vt plures futuros significetur.

Ps. 118. ℣. 136. & ℣. 158.

3. Reg. 19. ℣. 18.

Apo. 7. ℣. 4

Rom. 11. ℣. 5

Mich. 7. ℣. 1

Polychr.

Ier. 5. ℣. 1.

Lugenda & vindicanda peccata publica.

Ps. 68. ℣. 10. & Ioan. 2. ℣. 17.

Lucæ 19. ℣. 41.

a Num. 25. ℣. 13.

b 1. Mach. 2. ℣. 26.

V. *Et illis dixit audiente me.* Polychronius. Ostendit
Polycbr. inuisibilium potestatum erga homines procurationem; nam vel cunctantes ad cædem verbis hortatur ad seuere patrandam stragem.

Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.

VI. *Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, &*
Polychr. *mulieres interficite vsque ad internecionem.* Polychronius. Videbitur autem longe absurdissimum contra puerulos, qui nondum peccauerint, ferri senten
Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur. tiam. Sed facile soluitur quæstio. Cum enim cuncti ad peiora declinassent, vt ad eandem etiam impietatem puerulos instituerent: necessario illos vt impie agentes punit, horum præcîdit iniustitiam, vt ne longe lateque diffusa improbitas pietatem penitus obscuraret. Dicat etiam quispiam per visum B solum hæc facta esse ad metum impijs inferendum. aut etiam in quibusdam fortasse multa huiusmodi euenisse, vt fere accidere solet hostibus irrumpentibus, &c. Nota ex Polychronio sacræ Scripturæ phrasim, qua dicuntur præcipi a Deo, quæ noscuntur
Scholiast. euentura. Scholiastes vero sic habet. Quoniam omnis ætas ad peiora incumbebat, propterea & contra omnem punitio; ne videatur iniuria etiam contra paruulos ferri sententia; paruulos enim non omnino infantes, sed pueros dicit, nimirum de quibus
Ier.7.℣.18. ad Ieremiam dicit Deus. *An non vides, quid isti agant? filij eorum colligunt ligna;* cum præsertim etiam ad Dei bonitatem pertineat eorum, qui essent ad idololatriam procliues, animæ interitum morte
Ps.57.℣.10 præcidere, &c. Talis prouidentia legitur in psalmo. C *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, sicut viuentes, sic in ira absorbet eos.* Rhamnus est arbustum e generibus sentium asperrimarum, quasi rubus aculeis acutissimis, sed rectis & præduris. Hispani *sparaguera* vocamus; spina est ipsius virgultum tenerum, Hispanice *esparrago*. quod nisi immaturæ præcidatur, crescit in rhamnum. Huic comparat filios Dauid parentes alloquens: o rhamni sanguinarij, præcidet Deus vestra germina immatura, antequam adolescant, & euadant in sentem, paternos mores æmulantia.

Iusti, hoc est plorantes & dolentes a cæde eripiuntur. *Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis.* Nunquid Domine perdes iustum cum impio? minime vero, immo omnes euadent innocentes. Qui nam sunt isti, qui signati sunt Thau? Et qua- D les sunt Thau signati? *Plorantes, & dolentes.* Ergo soli plorantes innocentes? Vtique: quia omnes iusti commouentur Dei iniurijs. *Ne occidatis.* Hebraice, & apud Septuaginta. Ne appropinquetis. Quo
Iustorum securitas in medijs periculis. iusti non modo tuti sint, sed etiam securi, præcipitur seuere carnificibus, ne prope accedant ad si-
Ps.62.℣.8. gnatos. Quam merito de iustis canitur in psalmo? *Et in velamento alarum tuarum exultabunt, adhæsit anima mea post te; me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus*, acies, *gladij*, *partes*, prædæ, *vulpium erunt*, insepulti videlicet derelicti. Puniturus Deus Sodomam tres Angelos legat ad Abrahamum, quo sciat sibi curæ esse nepotem ipsius: atque mox nepotem ipsum educens E extra limites vrbium delendarum. *Festina*, in-
Genes. 19. ℣.22. quit, in monte, *& saluare ibi: quia non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc.* O diuinæ bonitatis pelagus? nonne satis erat fidem adstrinxisse suam, Dei Angelum erepturum Lothum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat Angelus a Deo mandatum non modo saluandi Loth, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum, & securum conseruandi. *Non potero*, inquit, *facere quidquam.* at peccata Sodomorum multa sunt nimis *Non potero facere quidquam.* at impleta sunt scelera impudentium *Non potero facere quidquam.* at clamant in cælum *Non potero facere quidquam.* at venisti executurus sententiam absque venia *Non potero facere quidquam*, quousque sese in montem recipiat Loth. Quorsum tam insolita prouidentia? quo nepotem Abrahami serui Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet pereuntium calamitas. Quam merito Dauid canebat? *Qui habitat in adiutorio*, in tutela, latibulo, *Altissimi*, *in protectione*, in vmbra, *Dei cæli commorabitur. Dicet Domino susceptor meus*, asylum meum, & arx mea *es tu*, Deo meo nitar. *Ipse liberabit me, a sagitta volante in die*, id est, a discrimine repentino, quod te occupauerit quasi sagitta imparatum, *a negotio perambulante in tenebris*, ab exitio in tenebris occurrente, quod nec videre, ne dum præcauere poteras, *ab incursu & Dæmonio meridiano*, vastatore in luce, quem vides quidem, sed euitare non potes. *Cadent a latere*, læuo, *tuo, mille, & decem millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum videbis.* Huc spectat & psalmus ille. *Quam ma-* *Ps.30.℣.20*
gna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te? Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, &c. Non satis tibi est, illos tueri in arce munita; neque vero, in Regia tua clausos esse, satis tuæ prouidentiæ videtur; nisi tua facies illos tueatur. quo scilicet non modo tuti sint a periculo, sed liberi a sollicitudine & metu. Quid enim nocere poterit ei, quem & cubiculi regij parietes tegunt, & præsentia principis intuendo contuetur?

Propinqui seruorum Dei magno in pretio sunt apud Deum. *Ps.90.℣.1. & seq.*

Et a sanctuario meo incipite. Septuaginta. A sanctis meis incipite: quod sic explicat Theodore- *Theodor.*
tus. Iubet vero, vt a sanctis suis vltrices potestates initium faciant; non reuera sanctos eos nuncupans; sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad diuinum cultum selecti, &c. Seuerus. Hoc addit, *Seuerus.*
quia quidam valde supercilium tollebant propter sacerdotij habitum, & locum Templi, & sanctuarij superbientes; sed inanes bonis operibus, & contra sceleribus cooperti: & propterea dicit vltoribus Angelis, vt ab ipsis initium faciant, quos oportebat ita viuere, vt etiam pro ceteris peccantibus manus ad Deum tollere possent, & intentatum supplicium ac minas inhibere. Hesychius. *Hesychius.*
Quoniam habitu solum sancti, non reuera: nam si habuissent signum, non reuera, atque alij, delendi fuissent, &c. Nouum genus audio prouidentiæ, Domine Deus, aduersus ministros sanctuarij tui. Olim enim errantibus conniuebas, parcebas delinquentibus; quo tuo nomini, & honori parceres. Murmurantibus Aaron, & Maria aduersus Mosem, illa punitur lepra, ille innocuus euadit. Aaron, & Moyses delinquunt ad aquas contradictionis, conniuet Deus vtrique multo tempore, quantumuis esset indignatus. Abiatharo digno morte parcit Salomon, quia tulerat ar- *Isa.24.℣.2.*
cam Domini. At nunc erit *sicut populus, sic sacerdos?* immo vero sicut sacerdos, sic populus, interfectis sanctis ante populares? Verum fas est, o iuste iudex, eum qui exemplo ceteros præcedere debuisset, si scelere reliquos excellat, supplicio quoque anteeat populares, vt quibus occasio fuit ruinæ, exemplum *1.Petr.4.*
sit necis. *Tempus est*, ait Petrus, *vt incipiat iudicium* *℣.17.*
a domo Dei.

Cæpe-

Cæperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Polychronius. Non simpliciter a viris, sed a senioribus, hoc est, a præpositis, qui etiam alios ad improbitatem instituebant. Theodoretus. Quos præcepit intus interfici: iustum est enim eos, qui ibi legem violarunt, ibi quoque pœnas dare. Hieronymus. De senioribus intelligit, qui adorasse referuntur reptilia. Sed congruentius est, vt de vigintiquinque sacerdotibus accipiamus, qui adorabant ad ortum solis: quoniam ij dicuntur merito esse ante faciem domus, id est, sanctuarij, cum essent inter vestibulum, & altare. ceteri vero, qui in atrio adorabant reptilia, nulla ratione dici possunt fuisse ante faciem domus; quia ad latus domus Aquilonare, non vero ante faciem domus, scilicet ad Orientem erant: præterea quia sex viri stabant iuxta altare æneum; quibus dicitur, vt a sanctuario inciperent. quorsum ergo relictis sacerdotibus in vestibulo sanctuarij, ad latus Aquilonare diuerterent? & non potius ab ipsis inciperent cædem?

Polychr. Seniores hoc est præpositi primo puniuntur. *Theodor.* *Hieronym.* *Ezech.* 8. ℣.11.

VII. Domum sceleribus contaminatam non amplius vt suam vult reuereri Deus. *Num.* 19. ℣.11.

Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria infectis. Contaminate, ait; quoniam olim tactis cadaueribus polluebantur homines, vtensilia, & domus, vt patet in Numerorum libro, quod statim explicat: *Et implete atria interfectis.* Sed quorsum ista adhortatio? Videbantur satellites cunctari primo, atque seniores reuereri, sed data facultate cædendi per illud verbum, *A sanctuario meo incipite*, in sacerdotes irruunt, eosque per vim raptos extra Templi cancellos efferre nituntur, veriti sanctuarij gloriam, & Dei præsentiam; vt faciendum olim præcepit Ioiadas de Athalia. *Educite extra septa Templi, & interficite.* Tum Dominus: Non est quod reuereamini domum quasi sacram, non reputo amplius meam, quam tot idolorum sordibus polluerunt: contaminatam idolorum spurcitijs polluite cuore, & cadaueribus. Domum vocat more solito atrium interius, atria vero, reliquas areas in circuitu illius constructas. nam atrium Israël in nouem diuidebatur atria, vel areas subdiales porticibus cinctas, ambiebatque vndique sanctuarium, & domum, siue atrium interius. Septuaginta pro atrijs, posuere, vias: fortasse intelligentes atriorum nomine porticus, & ambulationes, quibus claudebantur atria, vt diximus.

4. *Reg.* 11. ℣.15.

Egredimini. Dicitur lictoribus, postquam sacerdotes scilicet trucidauerant.

Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate. Ordo enim supplicij imitatur ordinem delictorum.

VIII. Ex Sacerdotibus omnes interempti, solus remanet Ezechiel. *Scholiast.* *Hieronym.*

Et cæde completa, remansi ego. Hoc desideratur in versione Septuaginta; tametsi Theodoreti codex habet. Remansi ego solus. quod a Theodotione additum esse obseruat Scholiastes. Notat Hieronymus, Hebræum non dixisse. Remansi ego solus, ne videretur ei sententiæ esse contrarium, qua Dominus dixerat, viros frontium signatarum non esse cædendos; sed remansi ego, vt subaudiatur, cum ceteris signatis. Quemadmodum & Elias loquitur. *Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus.* Solum posuit, quia remansisse alios nesciebat. Verum si hoc ita est, quorsum clamat Vates. *Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone disperdes omnes reliquias Israel?* nisi quia videbat cunctos ad internecionem esse deletos? quod si id sibi persuaserat, quid ni dixisset: & remansi ego solus? Equidem existimo perinde esse illud *remansi ego*, atque remansi ego solus. atque id vel dixisse, vel potuisse dicere Prophetam, non quia in ciuitate nullus relictus fuerit, tum quia ea cædes ciuitatis nondum patrata erat; tum quia Vates in Templo manebat, neque ea, quæ foris agerentur, videre poterat; tum vel maxime quia nouerat signatarum frontium viros non esse delendos; sed quia in Templo nullus sacerdotum relictus sit, quod nullus omnino fuerit signatus. quod ita esse facile suadetur, quia viro lineis induto mandatum est; *transi per mediam ciuitatem, & signa Thau, &c.* nil tale de Templo obambulando audiuit. Vnde vero simile est, nullum omnino sacerdotum euasisse. Vt merito dicere potuisset Vates. *Et cæde completa, remansi ego* solus. nam de cæde Templi loquitur, quam viderat. illa enim peracta, iubentur carnifices in Vrbem egredi. dumque illi in ciues sæuiunt, Propheta solus in Templo relictus *ruit super faciem*, id est, prostrauit se habitu dolentis simul & deprecantis cum vehementi animi commotione, & affectu: qualem legimus in Moyse. *Iacui quadraginta diebus, quibus suppliciter Dominum deprecabar.* Et in Iosue. *Pronus cecidit in terram coram arca Domini, &c.*

Deut. 9. ℣. 25. *Ios.* 7. ℣. 6.

Et clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus. Septuaginta. Heu mihi Domine. Hebraice est. אהה, ahah, Domine: de qua voce diximus capite quarto.

Ergone disperdes omnes reliquias Israel? Sic capite duodecimo. *Heu, heu, heu Domine Deus, consummationem tu facies reliquiarum Israel?* Polychronius, & Apollinaris. Hoc est: non satis est priores eliminasse in captiuitatem, sed etiam hos omnes neci tradis? num delere genus Israël decreuisti? Scholiastes. Cum non haberet Propheta ex quo bono supplicaret Deo, supplicationis argumentum ex Dei benignitate ducit, dum ait: Delebis tu? hoc est, qui ob humanitatem idololatrantes in Aegypto visitasti; & in solitudine peccantes toleraſti, &c.

Polychr. *Apollin.* *Scholiast.*

Effundens furorem tuum super Ierusalem. Effundendi verbum copiam, & abundantiam indicat eius, quod effunditur, & nil in vase relictum fœcis, vt in [a] psalmo. *Effunde furorem tuum in gentes.* Et [b] iterum. *Diffusa est gratia in labijs tuis*: Quod notat Hieronymus. De qua re diximus capite septimo. Theodoretus. Humanus Propheta, & ad misericordiam propensus. Talis fuit Beatus Paulus, qui pro Iudæis optabat anathema a Deo esse. Verum Dominus amicissimum Prophetam consolatur, & iusta edocet supplicia. Scholiastes. Mulcet Prophetam Deus, quippe qui non iracundia, sed iusta sententia talia illis intulerit. Dicit enim ad illum.

Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nil remanere ex eo.
a *ps.* 78. ℣. 6.
b *ps.* 44. ℣. 3.
Theodor. *Scholiast.*

Iniquitas domus Israel, & Iuda magna est nimis valde. Hebraice, ad valde valde. Septuaginta. Magnificata est valde valde: quæ quidem geminatio aduerbiorum Hebræis vsitata, auget verbi significatum: ponitur enim loco superlatiui cum aduerbio; quasi dicat valde maxima. Talis est illa dictio apud Matthæum. *Gauisi sunt gaudio magno valde.* Et Paulus. *Supra modum in sublimitate*, id est, ad excessum in excessum, quasi dicat, insuper excedenti excessu. Porro domum Israël vocat eos, qui de ceteris tribubus accesserant Iudæ, vt late disseruimus in Commentario capitis quarti. Neque enim hic sermo est de decem tribubus adductis in vrbes Medorum.

IX. Geminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos. *Matth.* 2. ℣. 10. 2. *Cor.* 4. ℣. 17.

Et repleta est terra sanguinibus. Septuaginta. Iniustitia, & immunditia. Chaldæus: homicidijs. Diximus id significare [c] sanguinem non semel, tametsi transferatur ad significandum quodcunque facinus insigne.

c Sanguis homicidium significat, & transfertur ad omnia sceleră significanda.

Et ciuitas repleta est auersione. Vel, defectione, hoc est, [d] tyrannide, & idololatria; vel iniquitate, & im-

d Tyrannide & Idololatria omnia peccata significantur.

Origenes. Hieronym.

munditia, vt Origenes legit ex Hebraico codice; & Hieronymus ex veteri vulgata citat. quibus delictis cetera intellecta voluit per synecdochen. Solet enim Scriptura binis peccatis, altero contra primam legis tabulam, altero contra secundam militantibus intelligere vniuersam vitiorum cohortem, quibus lex Domini violatur; vt apud [a] Zachariam. *Ad domum furis, & iurantis*, &c. Et in [b] psalmo. *Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*, non iurauit falso per vitam, *neque iurauit in dolo proximo suo*. Et [c] Isaias ait. *Beatus vir, qui facit hoc*, &c. *custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat malum*, &c. Idem obseruauimus apud [d] eundem. Et in [e] Osea, atque [f] Ieremia. Sed non est omittendus locus ille [g] Isaiæ: ex quo locus iste mirifice illustratur. *Quomodo*, inquit, *facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitabat in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua*, &c. Duo illi improperat crimina capitalia; alterum meretricium, & defectionem a Deo viro suo legitimo; alterum homicidium: illi opponit fidem, & iudicium, huic iustitiam: quæ duo olim floruerant in nobili ciuitate, vtriusque scilicet tabulæ legis custodia. Iudicium iterum vocat argentum, Iustitiam vinum: quæ duo corrupta esse deplorat in scoriam, & aquam, succedente scilicet pro fidelitate in Deum, spurcitia idololatriæ, & pro vino feruidæ caritatis in proximum, aqua effusæ libertatis, & audaciæ ad omne genus flagitij. Eadem duo crimina obijciuntur hoc versu. *Repleta est terra*, vrbs ipsa, *sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione*. Per terram enim, materialem vrbem intellexit, quæ *vsque ad os, innocentum sanguine plena erat*, & redundabat. per ciuitatem autem, politiam, ciues videlicet ipsos, qui a Deo suo defecerant ad gentium idola, vt capite octauo satis declaratum est.

Sacra Scriptura duobus peccatis, altero contra præcepta primæ tabulæ, altero cõtra secundæ, vniuersitatem scelerũ significare solet.

a Zachar. 5. ℣. 4.
b Ps. 23. ℣. 4
c Is. 56. ℣ 2
d & 59. ℣. 18
e Ose. 4. ℣. 2
f Ier. 2. ℣. 34.
g Isa. 1. ℣. 21

Iudicium argento, Iustitia vino significantur.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Hæc fuit totius impietatis origo, ait Scholiastes, quod dicerent, prouidentiam non amplius prospicere rebus humanis. Adde quoniam prouidentia vna est, quæ homines continet in officio. hæc est lex vitæ, & disciplinæ, qua frænantur potentatus, qui legibus humanis non possunt coërceri. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate*, ait Sapiens: id est, ne putetis excordem esse, qui pupillos & viduas derelinquat: pater est amantissimus hominum, & mater oppressorum: hoc si vobis persuaseritis, administrabitis incorruptam iustitiæ legem. Et iterum. Ne existimetis desiderari rectorem mundi huius, *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*, quasi spiritus omnia peruadit, vbi vult spirat: non solum gubernat orbem, sed replet: intimus est, quantumuis secretis iudicijs, & cogitationibus, nil eum latere potest: & *hoc*, Græce positum pro (hic) *quod continet omnia*, scilicet, qui moderatur, portat, agit, sustinet omnia; non est surdus, aut mutus: nam *scientiam habet vocis: auris enim zeli audit omnia*; cum Deum auditis zelum ipsum putate: est enim zelantissimus iustitiæ, & vindex tyrannidum. Diuinæ prouidentiæ duæ sunt partes, præmium & pœna, quibus quasi loris constringitur iugum diuinæ legis ceruicibus taurorum pinguium, ne illud excutiant. *Dirumpamus*, aiunt reges terræ & principes, *vincula eorum*, Dei scilicet, & Christi eius, *& proiciamus a nobis iugum ipsorum. A sæculo*, inquit Ieremias, *confregisti iugum meum, rupisti vincula*, &c. Vtique iugum confregit, quia excussit, excussit quia vincula rupit, &c.

Negantes Diuinam prouidentiam in omnia impietatum genera dilabũtur. *Scholiast.*

Sap. 1. ℣. 1.

Dei Spiritus omnia gubernat.

Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna.

Psal. 2. ℣. 3.

Ier. 2. ℣. 20

Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor. X. Non conniuebit oculus, nec cor commouebitur supplicationibus pereuntium, vt diximus capite septimo. Polychronius, & Apollinaris. Non immitis, sed vt iustus cum humanitate: iustitia enim in punitione versatur: humanitas vero in excitatione, & prædictione malorum cognoscitur: atque in eo, quod deinceps sequitur: Feci sicut mandasti.

Non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia. *Polychr. Apollin.*

Viam eorum super caput eorum reddam. Id est, studiorum & operum merita rependam illis, vt diximus capite septimo, & dicemus vndecimo, & vndevigesimo. Scholiastes. Paria ijs, quæ gesserunt, recipient.

Scholiast.

Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. *respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.* Scholiastes. Id est, signum posui in fronte dolentium. Polychronius. Nondum supplicium irrogatum esse dicit, sed interim notatos esse innoxios, quod erat differentis punitionem; quoniam ad salutem velox est Dominus, ad punitionem tardus. Sollicitabat clementissimum Iudicem tam seuera sententia, tangebatur cura electorum, ne forte eos obruisset strages pereuntium: quali scilicet Dauid stimulabatur, cum rogabat toties. *Est ne pax puero Absalom?* propterea Angelus tutelaris responsum refert, vniuersos electos esse signatos: quo responso leniuit dolorem, quem ob damnatos ceperat benignissimus Pater. in psalmo. *Et in seruis suis deprecabitur*. Id est, miserendo se solabitur, sic enim habet Psalterium Romanum Basilicæ Vaticanæ. *Et in seruis suis consolabitur*.

XI.

Scholiast. Polychr.

2. Reg. 18. ℣. 29. et 32

Psal. 134. ℣. 14.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVM.

ARGVMENTVM.

Describit Vates quadrigam gloriæ Dei iterum in Templo visam.

I. ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solij, apparuit super ea.

II. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim, & effunde super ciuitatem. Ingressusque est in conspectu meo:

III. Cherubim autem stabant a dextris domus cum B ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius.

IV. Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus: & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini.

V. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.

VI. Cumque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit iuxta rotam.

VII. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim ad ignem, qui erat inter Cherubim: & sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis: qui accipiens egressus est.

VIII. Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.

IX. Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim: rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia iuxta Cherub vnum: species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi.

X. Et aspectus earum similitudo vna quattuor: quasi sit rota in medio rotæ.

XI. Cumque ambularent in quattuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & ceteræ, nec conuertebantur.

XII. Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu quattuor rotarum.

XIII. Et rotas istas vocauit volubiles, audiente me.

XIV. Quattuor autem facies habebat vnum: facies vna, facies Cherub: & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.

XV. Et eleuata sunt Cherubim: ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar.

XVI. Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant.

XVII. Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. Spiritus enim vitæ erat in eis.

XVIII. Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim.

XIX. Et eleuantia Cherubim alas suas, exaltata C sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt: & stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea.

XX. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cherubim essent.

XXI. Quattuor vultus vni, & quattuor alæ vni: & similitudo manus hominis sub alis eorum.

XXII. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, D quos videram iuxta fluuium Chobar, & intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DECIMI.

I. *ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat ſuper caput Cherubim, quaſi lapis ſapphirus, quaſi ſpecies ſimilitudinis ſolij apparuit ſuper ea.* Hoc eſt. Dum ſpiritu raptus animaduerterem adeum, qui me alloquebatur, vidi Cherubinos agentes currum gloriæ Dei, atque ſupra eorum capita extenſum firmamentum, ſeu cælum quoddam, cui impoſitum apparebat ſolium regale ex ſapphiro, vt videbatur, fabricatum. Hæc eadem narrauit in fine capitis primi, & nos ibidem explanauimus. Polychronius. Etiamſi neminem vidiſſe ſe dicat, qui Cherubinis præerat ſolio inſidens; perſpicuum tamen eſt hoc indicari: nam, vt in memoriam reuocet, quæ antea dicta ſunt, hæc adiunxit. Origenes. Non ſolium, ſed ſolij ſimilitudinem cernit Propheta, vt etiam in ſuperioribus, non gloriam, ſed ſimilitudinem gloriæ Domini. Nec mirum, ſi, qui nondum poſſunt res facie ad faciem videre, earum ſimilitudinem cernant, cum viſione dignantur. Ita exiſtimo Danielem, cum ſomnium habuit de regnis, in phantaſia verſatum ſimilitudinum, quæ illi oſtendebantur. ita etiam ſi quis vigilans cernat, dum illi ſuperior pars rationis confirmatur a prophetiæ ſpiritu, ſimilitudines quaſdam imaginatur ſymbolicas rerum verarum, cum anima craſſo terreſtrique corpore concreta, euidentius quippiam, clariuſque contemplari non valeat.

Polychr.

Origenes.

II. *Et dixit ad virum.* Videlicet: is, qui erat in ſolio, dixit; etiamſi id ſilentio prætermiſſum erat. Polychronius, & Scholiaſtes. Per hoc indicauit, quod omiſſum erat; perſpicuum enim eſt, fuiſſe eum, qui ſedebat, qui dixit ad virum.

Polychr. Scholiaſt.

Qui indutus erat lineis. Septuaginta. Stola. Vbi Origenes. Notandum vero eſt iam virum non indutum eſſe podere, ſed ſtola: cum enim ingreſſurus eſſet in medio rotarum ſubtus Cherubim, & pœnis ignis purgaturus ciuitatem pollutam cadaueribus, oportuit eum ſplendidius, & hilarius indui, &c. Ceterum fruſtra laborat Origenes, quia Hebraice eadem dictio בדים, baddim, vtrobique repetitur, pro qua Hieronymus *lineis* ſemper vertit, vt par erat: neque aliud ſignificare voluerunt Septuaginta per ſtolam, quam per poderem. Alij expoſitores exiſtimant, virum indutum lineis eſſe Chriſtum: eum vero, qui in ſolio reſidet, eſſe Deum Patrem, ne Chriſtus ſcilicet ſibi ipſi præcipere videatur; alioqui ipſimet capite primo per ſedentem in ſolio intellexerant Chriſtum Dominum. Quare ſibi perſuadent aliam eſſe viſionem capitis decimi a viſione capitis primi. Quibus fauere videtur Hieronymus dicens. Nota lector, in quibus ſuperior, & hæc viſio concordant, ſiue diſcordant, vt ex collatione vtriuſque abſque noſtro admonitu diuina intelligas ſacramenta, &c. Ergo notant ipſi primo diſcordare vtramque viſionem, quod in prima viſus ſit vir ſedens in ſolio ſimilis electro a lumbis ſurſum, & igni ſimilis a lumbis deorſum; in poſteriori vero non cernitur vir in ſolio, ſed gloria Dei, hoc eſt, magnus quidam ſplendor Dei potentiam indicans. quod ita eſſe ex capite octauo liquido ſe oſtendiſe putant. in quo legitur. *Et ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis ab aſpectu lumborum eius, & deorſum ignis, & a lumbis eius, & ſurſum quaſi aſpectus ſplendoris, vt viſio electri, &c.* Ex quibus inferunt capite primo viſam imaginem viri in throno: capitibus vero octauo, nono, & decimo nuſquam apparuiſſe virum, ſed ſplendorem, vel ſine throno, vt capite octauo; vel in throno, vt capite decimo: quia capite primo Chriſtus repræſentabatur in viro; capitibus vero ceteris Pater æternus in ſplendore. Ceterum illos longe a veritate aberraſſe non noſtro, ſed ipſius Prophetæ teſtimonio conuincitur, qui capite octauo ſic habet. *Et ecce ibi gloria Dei Iſrael ſecundum viſionem, quam videram in campo, &c.* Non inquit Vates, idem currus, eadem animalia; *Sed ecce ibi gloria Dei.* Quæ nam gloria Dei? *quam videram in campo.* Et qualis nam apparuit tibi gloria Dei? *Secundum viſionem, quam videram in campo.* Videlicet non ſolum eandem rem ſe vidiſſe ſignificat, ſed eodem prorſus apparatu, aſpectu, facie, figura: nam viſio id omne amplectitur. Sed quoniam de ſpecie viri præcipua controuerſia eſt, quis non videat, vbi deſcribuntur lumbi, virum neceſſario deſcribi, non ſplendorem? nam ſplendor lumbos non habet. cum ergo capite octauo illi ſpeciei, quæ in ſolio viſebatur, tribuantur lumbi; conſtat imaginem habuiſſe viri, non ſecus atque illa, quæ capite primo oſtenſa eſt Vati. Præterea quorſum videretur ſolium paratum pro ſplendore? nunquid decet ſplendorem in ſolio ſedere? at dices: ſplendor ille refert Deum, cui par eſt ſolium præparari: ita eſt, deberi Deo ſolium; ſed cur habitum induit humanum? alioqui Deus nec ſtat, nec ſedet. Cum itaque ſolium erectum viderit Propheta, neceſſe eſt imaginem vidiſſe viri, ſed tanto ſplendore circumfuſam, vt vix cernere licuerit in ea quidquam, præter extrema lineamenta homini ſimilia, qui a lumbis & deorſum ignitus, a lumbis ſurſum merum iubar videbatur. Ergo, qui in ſolio ſedebat, viri habebat imaginem, referebatque Chriſtum, vt ex Gregorio [a] diximus. Nihilominus licebit & decebit per virum in ſolio ſedentem, Deum Patrem intelligere, dummodo illum in viri ſedentis forma concipiamus: atque conſequenter interpretemur viſionem vtramque, neque ex vna & eadem duas faciamus, quod eſſet abſurdiſſimum. Siue igitur Chriſtum intelligamus, ſiue Deum, nil textui præſenti repugnat: nam ille alter indutus lineis non refert Chriſti perſonam, ſed Angeli tutelaris; tametſi ob ſacerdotis inſignia, quæ geſtabat, accommodari poſſit Chriſto. Sed aliud eſt in viſione aliquam repræſentari perſonam, aliud in veritate. Chriſtus itaque ad Angelum tutelarem populi locutus eſt.

Origenes.

Hieronym.

Ingredere in medio rotarum, quæ ſunt ſubtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ ſunt inter Cherubim. Grauis hîc agitatur lis, cur ſcilicet ingredi præcipiatur vir inter rotas, vt ignem capiat, cum ignis ſit inter Cherubim, & non inter rotas? Ceterum hæc, & ijs ſimilia quam plurima gratis rogantur, ſi idea viſionis exacte comprehenſa eſt; & fruſtra controuertuntur, ſi non eſt comprehenſa. Ideam repete ex ſuperioribus: eius ſum-

Diuerſam eſſe hanc a viſione capitis primi, ali qui opinantur.

Ex prophetæ verbis conuincuntur, qui hoc aſtruunt: & vna eademque viſio probatur in omnibus locis.

Chriſtus ſedēs in ſolio, ſiue Deus Pater loquitur Angelo tutelari induto lineis, hoc eſt ſacerdotem referenti.

[a] *Supra Commentario de prima viſione par. 2. ſect. 9.*

Imago currus & Cherubinorum habetur supra, facie 14. & 15.

summa hæc est. Apparet currus quattuor rotis constructus, quarum binas anteriores præcedebant Cherubini duo, posteriores vero totidem. super plaustrum vehebatur arca fœderis, scabellum solij Dei; ante arcam in eodem plaustro visebatur prunarium, altare scilicet incensi, quod secum vectari voluit Christus: prunarium hoc erat in medio quattuor Cherubinorum, atque in medio rotarum, tametsi illis eminentius. vnde conueniens erat, vt prunas capturus vir intraret in medio rotarum, hoc est, accederet ad latus plaustri inter binas rotas, manumque eleuaret ad prunarium, quod erat in medio Cherubinorum.

Incendium Hierosolymæ prædicitur hoc facto *Polychr.*

Et effunde super ciuitatem. Septuaginta. Disperge, dissemina. Vbi Polychronius. Vt magnitudinem ostendat animaduersionis, & contra vniuersam simul Vrbem declarari: quoquo versum enim, vt sors tulerat, disseminat ignem, simul cunctos calamitate comprehendens. Scholiastes. Plerunque verbum διασοφίζω diascorpizo, dissemino, dispergo; indignationis vehementiam indicat: propterea autem terribilem visionem enunciat, vt conuertat peccatores ad pœnitentiam. Hieronymus. Quod iubetur ille, qui indutus erat lineis, vt tollat prunas de medio Cherubim, & effundat, siue spargat per ciuitatem; illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem, cædemque multorum, & cadauera multorum in vijs, ignis assumitur, vt puniat, siue mundet Ierusalem, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Sanctificabit eam in igne ardente, & deuorabit sicut fœnum materiam, &c. Et in Ioëlis libro tria suppliciorum genera immissurum se super Ierusalem comminatur Dominus. *Dabo*, inquit, *sanguinem, & ignem, & uaporem fumi*: id est, cædem ciuium, ædificiorum incendium, & quod grauius est, veritatis ignorationem, excœcationemque oculorum: quæ eadem tria in psalmo Iudæis vaticinatus est Christus. *Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta. Obscurentur oculi eorum, ne uideant*. atque in Isaia eadem connumerantur. *Væ Ariel Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid, & erit mihi quasi Ariel*, id est, replebitur ciuium occisorum cadaueribus, vt solet Ariel, id est, altare holocaustorum carnibus victimarum impleri. & sequitur. *A Domino exercituum uisitabitur in tonitruo, & uoce magna turbinis, & tempestatis, & flammæ ignis deuorantis in gyro*. Eadem commemorat in præsenti Vates. nam capite præcedenti meminit cædis, nunc igne disseminato incendium prophetat: mox referet caliginem domus, versu tertio.

Scholiastes. *Hieron.* *Is.10.ỽ.17. iuxta Septu.* *Ioel.2.ỽ.30* *Psal. 68. ỽ. 25.* *Isa.29.ỽ.1*

Ingressusque est in conspectu meo. Vir scilicet ille candidatus inter rotas, vt ignem hauriret ex altari incensi.

III. Egreditur domo Deus, vt vindicta sumatur de ea.

Cherubim autem stabant a dextris domus, cum ingrederetur uir. Polychronius, & Apollinaris. Quoniam fieri non poterat, vt quandiu Deus intus aut esset, aut esse videretur, quidquam asperius circa Templum contingeret; describit per visionem Deum velut excedentem domo. illa igitur verba, *stabant a dextris domus*, significant veluti quendam iratum, & imperantem cædem. Scholiastes. Summam Dei humanitatem ostendit, cum adeo legem suam violantes vix deserit: quare non omnino repente e sacro Templo recessisse dicit, sed paulatim loco locum mutantem, tanquam cunctantem consuetam ipsis non exhibere benignitatem, &c. Sed cur potius a dextris domus substitit gloria Dei? an quia a sinistris, hoc est, in parte Aquilonari erant locata gentium idola, quæ auersabatur? an quasi in contrariam factionem diuertit, illaturus hostibus suis bellum? an quia in latere dextro fuerat candelabrum septem lucernis collucens, symbolum omnium nationum, ad quas migrabat Dei religio, derelicta mensa duodecim panum propositionis, quæ ad læuam vergebat, in signum duodecim tribuum Israel? an quia egredi e Templo parabat versus Meridiem, vt vniuersam Vrbem, quæ maiori ex parte ad Aquilonem extendebatur flammis traderet? an potius, vt Hieronymo placet, quia par est, vt supernæ virtutes dexteram partem domus Dei teneant? illæ vero, quæ mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: [a] *Immissiones per Angelos malos*, sinistras partes possideant?

A dextris stat Deus, quasi pedetentim recedens, dans locum pœnitentiæ. Cur a dextris stet Deus.

Et nubes impleuit atrium interius. Id est, impleuerat: ex quo scilicet in eo constitit gloria, & præsentia Dei. Vnde Polychronius, non in præsenti id factum esse dicit, sed quia ab initio eiusmodi visio fuerat demonstrata, domum scilicet nube completam.

Candelabrum in tabernaculo fuit unum a dextris, & mensa vna a sinistris: in Templo vero, candelabra, & mensæ quinque erant a dextris, & quinque a sinistris, vt de mensis patet 2. paral. 4. ỽ.8. de candelabris 3. Reg.7.ỽ.49 a [a] *Psal. 77. ỽ. 49.* *Polychr.*

IV. Dubia quædam de significatione verborum textus. *Sup.c.8. ỽ. 14.*

Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube: & atrium repletum est splendore gloriæ Domini. Nescias ex vi horum verborum elicere, de qua domo sermo sit, de sanctuario ne intimo, an potius de atrio interiori: nam vtrique conuenire posse nomen domus Domini docuimus supra. Eadem ambiguitas est in nomine, atrium, significet ne interius atrium sacerdotum, an potius exterius Israëlitarum? neque minor est quæstio de atrio exteriori, in quo vox audiebatur, vt sequenti versu narratur, an fuerit Israëliticum, an profanum? Quibus ignoratis sub dubio erit, an recedat gloria Domini a Templo, an potius regrediatur in locum suum, quod si illud non est exploratum, illud quoque ambiguum erit, an nubes repræsentet fauorem præsentiæ Dei, an potius supplicium excœcationis Israël. Ceterum ex versu duodeuigesimo sequenti colligitur, gloriam Domini non ingredi, sed potius egredi Templo: atque ex capite vndecimo sequenti constat, ab vrbe subinde tota discessisse, atque stetisse supra montem Oliueti, qui est ad Orientem Vrbis. Vnde inferre licet, per limen domus hoc loco non significari limen sanctuarij, a quo discedebat Dei maiestas; sed limen portæ atrij, qua egredi parabat. Cum autem duo fuerint atria, interius sacerdotum, & exterius Israëlitarum (semper omittimus profanum) de interiori, & non de exteriori sermonem esse Vati, ex eo fit vero simile, quod subdit, auditum esse sonitum alarum in atrio exteriori, quem scilicet edebant Cherubim præteruolantes atrium interius. Præterea quia versu vndeuigesimo dicitur, egressam deinde a limine Templi Dei maiestatem stetisse in introitu portæ domus Domini Orientalis. quo loco porta domus Domini Orientalis ea appellari videtur, quæ aperta erat in muro atrij exterioris Israëlitarum: nam reliqua porta atrij gentium non solet perinde dici porta domus Domini, quod pertineat ad atrium profanum. Ergo hîc erit perspicuus loci sensus. Gloria Domini existens super Cherubim, ipsis volantibus, translata est a dextro angulo vestibuli sanctuarij, vbi sententiam cædis & incendij pronunciauerat, ad limen Orientale atrij interioris sacerdotum, quo facto domus ipsa, hoc est, porta Orientalis, in qua substitit, repleta est nube: atrium vero exterius Israël, quo appropinquabat, repletum est splendore gloriæ Domini. Porro nubes, caligo, fumus, tenebræ in sacris literis significant, cum Deo tribuuntur, claritatē nimiam, iubar diuinum, lucem inaccessam, qua oculi mortalium syderantur. apud Isaiam. *Commota sunt superliminaria*

Respondet. Constat Deum egredi Templo.

Nubes, caligo, fumus, tenebræ, cum Deo tribuuntur nimiam claritatem significant. *Isa.9.ỽ.4.*

naria cardinum a voce clamantium, & domus repleta est
3. Reg. 8. ℣. 11. *fumo*, & iterum: *Repleuerat gloria Domini domum, neque poterant ministrare sacerdotes propter caliginem*. &
2. Paral. 5. ℣. 14. iterum: *Repleta est domus nube*. & Salomon ibidem
Exod. 20. ℣. 21. ait, *Dominus pollicitus est habitare in caligine*. & alibi,
Psal. 17. ℣. 10 *Moses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus*. &
Ibid. ℣. 12. in psalmo. *Inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub*
Psal. 96. ℣. 2. *pedibus eius*, & iterum. *Posuit tenebras latibulum suum*.
Item. *Nubes & caligo in circuitu eius*. Vocatur autem
lux nimia caligo, & nubes, quod perstringat oculos
nostros, nihiloque liberius intueri possint immen-
sam Dei gloriam, quam densissimas tenebras, altam
ue caliginem, seu nubem atram. Quod D. Paulus
1. Timoth. 6 ℣. 16. exposuit dicens. *Lucem habitat inaccessibilem, quem*
nullus hominum uidit, sed nec uidere potest. Idem si-
gnificare videtur in præsenti nubes, qua completa
dicitur domus, nempe clarissimam lucem diuinæ
præsentiæ testem, vt ex versu præcedenti aperte
constat. *Cherubim*, inquit, *stabant a dextris domus,*
cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium inte-
rius, &c. En gloria Domini existente in atrio inte-
riori, scilicet prope sanctuarium, nube completur
atrium ipsum interius. Nubes igitur claritatem si-
gnificat, & fulgorem a Dei gloria circumfusum:
splendor autem, qui impleuit atrium (exterius, vt
interpretamur) est lumen a luce tanta emanans, &
egrediens; quo illustratum est atrium Israël, vtpo-
te vicinum portæ sacerdotali; in qua gloria Domi-
ni consistebat. atque hæc secundum literæ contex-
Hier. Cyril. & Græc. super Isai. 6. tum dicta sint. Diuus autem Hieronymus, Cy-
rillus, & Græci in eo Isaiæ loco superius citato,
quod est eiusdem argumenti cum capite præsenti
Fumus significat incendium, nubes supplicium. per fumum intelligunt incendium Vrbis, & tene-
bras erroris. atque hoc loco idem Hieronymus nu-
bem interpretatur, tenebrarum, & calignis supplí-
cium. quos si sequi volumus, dicere necesse est,
atrium non quidem exterius, sed interius reple-
tum esse nube, ex quo scilicet inde gloria Domini
secessérat: signumque fuisse eam caliginem, seu fu-
mum, incendij Templi, atque excœcationis sacerdo
tum: nam fumus ab igne nascitur, oculosque lædit:
quare symbolum est aptissimum incendij, & cœci-
tatis, euentusque docuit non fuisse vanum porten-
tum: nam gentibus translatis per Christum, glo-
riam Patris, in admirabile lumen agnitionis eius,
filij regni electi sunt in tenebras exteriores: sed de
hac re supra versu secundo.

Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad
atrium exterius, quasi uox Dei omnipotentis loquentis.
Hieron. Hieronymus. Pro sonitu in Hebræo, vox, ponitur:
pro omnipotente, Septuaginta verterunt, Sadai:
quod Aquyla, Symmachus, & Theodotio ἱκανὸν,
hicanon, quod fortem, potentemque significat, tran
De significatione nominis Dei Sadai, Genes. 17. ℣. 1. stulerunt, &c. Porro שדי, sadai, eum significat, cui
est sufficientia, abundantia, cui sunt vbera, sym-
bolum abundantiæ; omnisufficiens, vel omniabun-
dans uertere possemus, siue superabundans. Lo-
quens cum Abraham Dominus ait: *Ego Deus om-*
nipotens, Hebraice Deus Sadai, ditissimus scilicet,
qui te beare possum, *ambula coram me*, &c. quod
Polychr. profitetur Polychronius dicens. Maximus sonitus
reddebatur, cum alæ Cherubim commouerentur,
vt esse tonitru diceres, vel Dei vocem: illud enim
vox Σαδδαΐκανοῦ, Sadai hicanu, idonee, Dei tonitru,
Symmachus, ac Theodotio sunt interpretati. hoc
est: similem sonum diceres vocis Dei, sufficientis
ac potentis tonitrui, quod efficacia diuina perficia-
tur: tales enim sunt quæ de cœlo voces redduntur.
Psal. 28. ℣. 4. Vnde in psalmo. *Vox Domini in uirtute, vox Domini*
in magnificentia, uox Domini confringentis cedros, &c.

Meminit & vocum Seraphinorum Isaias. *Et clama-* Isa. 6. ℣. 3:
bant alter ad alterum, &c. *Et commota sunt superlimi-*
naria cardinum a uoce clamantis, &c. oportuit enim
ingentem esse vocem, cuius vi commotus aër non Ingens vox describitur.
solum Templi murum verberauerit, sed limina ipsa
marmorea loco mouerit, atque superliminare in-
gentis magnitudinis e cubili suo excusserit. Obser-
ua. Apud Isaiam Seraphim ore clamant: *Sanctus,*
Sanctus, Sanctus: apud Ezechielem. *Cherubim stri-*
dorem faciunt aëra ferientes. Verum eadem est om-
nium sententia, quam tamen illi verbis, quasi re-
motiores prædicunt; isti factis, vt viciniores, an-
nuntiant: nimirum ea vox, quam deinde, instante
suprema vastitate, auditam in Templo narrat Iose-
phus editam a supernis virtutibus sese ad discessum
adhortantibus: Migremus hinc. Hoc significat
egressus gloriæ Dei, e sanctuario primum, deinde ex
atrio sacerdotum: hoc sonitus alarum Cherubim,
immo & Seraphinorum Isaiæ voces: nam illis cla-
mantibus, *commota sunt superliminaria, & domus re-*
pleta est fumo. Quid enim hoc portendebat nisi do-
mum fore inflammandam, & euertendam? &, quod
magis mireris, id ipsum innuunt illæ laudes: *Plena* De vocatione gentium.
est omnis terra gloria eius. nam perinde valent, ac si
dixissent. Fastidit iam Dominus istarum angustias
sedium: laxiores ædes suæ destinauit habitationi;
vniuersa terra erit deinceps Templum cultorum
eius, & gloriæ suæ sanctuarium, vt in psalmo. *Cæli* Psal. 18.
enarrant gloriam Dei, &c. *In omnem terram exiuit so-*
nus eorum &c. & in Numerorum libro. Veruta- Num. 14.
men. *Viuo ego*, dicit Dominus, *& replebitur gloria* ℣. 21.
Domini uniuersa terra. hoc est: Per me ipsum iuro,
quod aliquando sim hanc impietatem vindicatu-
rus, cum scilicet vniuersam terram Templum mihi
consecrauerim gratissimum, & solij mei tabernacu-
lum sacrosanctum. Sed de hac re capite vndeci-
mo iterum agemus.

Cumque præcepisset uiro, &c. Explicuimus ista ver- VI.
su secundo.

Extendit Cherub manum de medio Cherubim. He- VII.
braismus: id est, vnus ex Cherubinis, vel inter Che- Cherub de medio Cherubim Hebraismus, idem significat ac si diceret, vnus ex Cherubim. Theodoretus hinc colligit ordinem inter angelicos ordines.
rubinos: nam, vt supra non semel monuimus, in
medio esse aliquorum, Hebræis valet, quod nos di-
cimus, esse ex illis, vel inter eos.

Et sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat
lineis. Theodoretus. Ordinum inuisibilium discri-
men hinc quoque licet agnoscere. Sex enim impe-
ratum fuit, vt ne prope quidem accederent ad ipsa
Cherubim: hic vero appropinquat quidem, non ta
men audet inter ipsa progredi; sed ipsa Cherubim
porrigunt carbones, &c. Vnde Isaias ait: *Et volauit*
ad me unus de Seraphim, & in manu eius calculus,
quem forcipe tulerat de altari. Vbi idem ordo Hie-
rarchicus ostenditur. Quo loco obseruat Cyrillus
vrbanitatem supernarum virtutum. Gloriam, in-
quit, decantant alternis vicibus, non quia de fa-
tigantur, sed honore sibi mutuo cedunt, & vicissim
doxologias canunt: omnia enim superna ordina-
te, ac decenter fiunt.

Qui accipiens egressus est. Hieronymus. Scriptura
non dicit, egressus quid fecerit, vt tristis rei narra-
tionem intelligentiæ potius relinqueret, quam ocu
lis subijceret, &c. Adde virum vestitum lineis, cui
demandata est cura signandi T. littera innocentes,
re peracta, responsum reddidisse ei, qui se miserat:
Feci sicut præcepisti mihi, vt vidimus capite nono, ne
scilicet Dominum (more nostro loquimur) sollici-
tum redderet cura eripiendorum: at, cum mittitur
inflammaturus Vrbem, non est ausus factirationem
reddere: ne iudicem ob sententiam pronunciatam
Cyrillus. Alter ad alterum cantant seraphini non quia defatigantur, sed vt sese inuicem mutuo honore præueniant.
Hieron. S. Scriptura miro artificio tristia facta subticet.

abunde

abunde mœſtum, incendij memoria refricata, magis contriſtaret.

VIII. *Et apparuit in Cherubim ſimilitudo manus hominis ſubtus pennas eorum.* Extendente brachium Cherub, vt viro porrigeret prunas ex altari incenſi, animaduertit Vates manibus humanis ipſum atque ceteros eſſe præditos: nam, vt vidimus capite primo, ſinguli Cherubini quaternis alis, binisque manibus conformati erant, vtpote qui humanam per omnia figuram gererent, niſi quod animalium trium exuuijs erant inſuper induti. falſum enim eſt, quod quidam auctores ſenſere, quaterna brachia habuiſſe ſingulos, quaternaque ora. Sed de his plura iam[a] diximus.

a Sup. cap. 1. & comm. de prima viſione.

IX. *Et uidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota una iuxta Cherub unum, & rota alia iuxta Cherub vnum.* Diximus, rotas haſce ſimiles eſſe rotarum carrucæ: nam carruca inequitare viſebatur Dei gloria; ex quo conficitur quaternarius rotarum numerus, atque diſpoſitio earum; quæ duo præſenti verſu memorantur. Porro quid ſignificent rotæ currus Dei, fuſe tractauimus ſuo loco.

Sup. par. 1. ſect. 1. comment. de prima viſione.

Species autem rotarum erat quaſi uiſio lapidis chryſolithi. Hebraice, viſio lapidis תרשיש, Tharſis, quemadmodum & capite primo habetur: pro qua voce Aquyla, chryſolithum, Symmachus hyacinthum, Septuaginta illic, Tharſis, hîc vero, carbunculum tranſtulere: quod ignorans Scholiaſtes Græcus ſic concordat. Supra dixit, ſicut ſpecies Tharſis; hîc vero, ſicut viſio lapidis carbunculi, vt doceat ſe inopia vocum laborare, nec poſſe ſatis accurate rem exprimere. Enimuero Hieronymus alio diuertit, poſitum hoc loco carbunculum, vt ſcilicet pœnarum per ignem, qui a Cherub traditur, ſimilitudo monſtraretur. Sed & de colore Tharſis nos aliqua ſupra.

Sup. explanation. c. 1. ℣ 26

X. *Et aſpectus earum ſimilitudo una quattuor, quaſi ſit rota in medio rotæ.* Figura, & colore ſibi per omnia erant rotæ perſimiles, atque quantitate omnino æquales, ita vt videretur rota vna ex altera expreſſa, & ad illius inſtar conſtituta. Verſus iſte & Prophetæ ſententiam, & alterum capitis primi elucidat mirifice. Vtrumque enim obſcurum fecit ea phraſis, *rota in medio rotæ*, quam eo loco pro viribus conati ſumus emollire & declarare; forte non ita feliciter, atque in præſenti feciſſe putamus.

Rota in medio rotæ, ſimilitudinem æqualium rotarum ſignificat.

XI. *Cumque ambularent, in quattuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes, ſed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebantur & ceteræ, neque conuertebantur.* Exiſtimarunt tractatores, rotas iſtas ſphæricas eſſe, atque adeo ſingulas earum ad latus ſuum, hoc eſt in omnem partem circumagi, & conuerti. Verum ſatis aperte monſtrauimus circulares eſſe, non ſphæricas: nimirum quales conſtitui ſolent pro curru. Vnde conſequens eſt rotas agitari in quattuor partes, perinde eſſe, atque in quattuor angulis currus circumuolui: idque verſus eandem regionem, vt ſolent rotæ carrucæ moueri, quod verba ſequentia ſatis declarant:

Commen. de prima viſ. par. 1. ſect. 1

Ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebantur & ceteræ, neque conuertebantur. hoc eſt, pari & vniformi motu agebantur omnes, nullaque earum retrocedebat procedentibus reliquis, ſed eodem contendebant vniuerſæ.

Non conuertebantur rotæ, ſignificat non retroceſſiſſe.

XII. *Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis in circuitu quattuor rotarum.* Hebraice omnis caro eorum, & canthi, vel colla eorum, & manus eorum, & alæ eorum, & rotæ eorum plena erant oculis: quæ verba Cherubinis potius, quam rotis conuenire videntur, quia rotæ nec carnem habent, neque colla, neque alas, neque vero rotas. Ex oppoſito eſt, quod ſequitur, *in circuitu quattuor rotarum*, quod non videtur quadrare poſſe Cherubinis, qui rotas præcedebant, non circunſtabant. D. Hieronymus in verſione atque in explanatione, de rotis hæc omnia relatiua intelligenda ſignificauit: dicit enim. Rotæ autem iſtæ non ſolum carnes habent, vel corpus, aut membra, ſed & colla, & manus, & pennas: cuius ſenſum explicuimus capite primo, verſu duodevigeſimo; per carnes, vel corpus accipientes metaphorice molem ipſius rotæ: per colla vero, quod Hebraice eſt גב, gab, hoc eſt, dorſa, vel terga, vt Græce legitur, intelligentes canthos ſupremos rotarum: per manus, & pennas, radios quibus rotæ canthi modiolo nectuntur, qui quidem ad modum brachiorum, & pennarum formati viſebantur, vt videre eſt in figura, quam ſupra poſuimus: denique per rotas, vel circulos, ipſos modiolos ſolidos, quibus axis inſeritur interpretantes. Nihilominus ſi quis contendat vniuerſa hæc membra Cherubinorum eſſe, non multum repugnabimus: nam ipſa clamant, multo accommodatiora eſſe illorum formæ, quam rotarum figuræ, præſertim cum tam facile diluatur argumentum, quod in contrarium inſtruebatur. nam Cherubini reuera diſpoſiti erant in circuitu quattuor rotarum, videlicet in circuitu currus ipſius, & ſinguli iuxta rotas ſingulas. Quod vero ſubditur; *plena erant oculis*; vtriſque ex æquo conuenire poteſt: nam & rotarum dorſa, radij, & modioli cælatis quaſi ſtellis frequentibus collucebant; & Cherubinorum corpus vniuerſum eiſdem luminibus diſtinguebatur, vt tam carruca, quam quadriga imago eſſet expreſſa cœleſtis machinæ, quam repræſentabat. Sed de hac re latius in Commentario, atque explanatione capitis primi actum eſt. Illud tranſcurſim admonebo, Cherubinos oculis exornatos referre Eccleſiæ Prælatos, *qui* cum *ad iuſtitiam eruditunt multos*, fulgent *tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates.* currum vero ocellis plenum iuſtos ſignificare, qui ſicut firmamentum ſplendeſcunt, & quaſi *Cœli enarrant gloriam Dei.* de quibus Chriſtus. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cælis eſt.*

Hieron.

Supra facie 14. c. 15. Vtraque poteſt teneri ſententia.

Oculati Cherubini Prælatos Eccleſiæ referunt.

Pſal. 18. Matth. 5. ℣. 17.

XIII. *Et rotas iſtas uocauit uolubiles, audiente me.* Hieronymus. Rotæ quoque ipſæ appellatæ ſunt lingua Hebraica גלגל, galgal, quod Symmachus, volubiles, Aquyla, rotam, interpretatus eſt, &c. quod ait Vates, tale quiddam eſt. Auriga currus, vel ex Cherubinis aliquis, me audiente, clamauit, o Galgal, quod valet, o rota. Quale autem fuerit ſequens ſermo, vel præceptum rotæ intimatum, reticuit Propheta, ſed illud eſſe rotarum nomen agnouit: nam antea ipſas appellauerat אופנים, ophnim, quod a פנה, phanah, deductum, ſonat ſuperficiem, extremitatem, circumferentiam, canthum rotæ, & per ſynecdochen pro tota rota vſurpatur. Vel deducitur ab אפת, aphath, & tunc ſignificat id, quod impetu circumrotatur vi flatus, vel ſimili modo, volumina, turbines, gurgites, fluctusue interpretari licebit. Volunt & Hebræi Ophanim Angelorum eſſe nomen, ſicut & Cherubim, atque Seraphim. quibus fauet quod a Propheta dicitur: *Spiritus uitæ erat in rotis*, ſeu ſpiritus animalis. Si enim vitali ſpiritu, vel animali fruebantur, neceſſe eſt etiam intellectuales fuiſſe ſubſtantias, quemadmodum & Cherubini erant. Neque par eſt, eos in gradu infimo cenſeri, cum Deo ſint propinqui, & Cherubinos conſequantur, dicente Vate. *Cum euntibus ibant*, &c. certe primus

Hieronym. De etymologia nominum rotarum.

Hebræi putant ophanim rotarum nomen, eſſe nomen Angelorum, ſicut Cherubim.

Dubium, an de rotis ſit intelligendus hic verſus, an vero de Cherubinis.

gradus

gradus Seraphinis, Cherubinis, & Thronis constat, secundum Dionysium. Cum ergo Ophanim Dei thronum vehant, non constituant; credimus ad eum ordinem nullatenus pertinere. Numerabuntur itaque in secundo, in quo sunt Principatus, Potestates, & Virtutes: & fortasse quos Paulus Græce ἀρχὰς, archas, hoc est, principatus vocauit, Hebraice dicuntur Ophanim.

Dionys. Areop. de cæles. hier.

XIV. *Quattuor autem facies habebat unum: facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.* Quidam sic vertunt ex Hebræo. Facies vnius facies Cherub, & secundi facies hominis, & tertij facies leonis, & quarti facies aquilæ. quasi vero vnicam faciem haberent singuli, atque illis inter se discernerentur. quæ sententia ex eo, quod inferius sequitur, facile potest redargui. *Quattuor*, inquit, *uultus uni, & quattuor alæ uni*. Bene ergo Hieronymus, *Facies prima* vertit, non vero primi: nam ad omnes ex æquo quaternæ facies pertinebant, cum omnes speciem humanam referrent trium animalium insignibus vestitam, aquilæ scilicet alis, iubis leonis, atque vituli calceis. ergo quod sequitur, *& in tertio facies leonis*, non significat in tertio animali, sed in tertio aspectu animalium omnium. Simili modo, quod subditur: *& in quarto facies aquilæ*, idem est atque quarta facies aquilæ. Porro quod ait, *Facies una*, vel prima, *facies Cherub*, perinde est, ac si dixisset, facies vituli, quia Cherub interpretatur agens currum: quod munus cum proprium sit boum, merito boui, seu vitulo nomen Cherub appropriatur: tametsi quaternis animantibus, quæ Dei carrucam agebant ex æquo impositum sit, & conueniat. Vnde nullo negotio soluuntur variæ, atque intricatæ quæstiones, quæ ab interpretibus quibusdam huius loci agitantur: nimirum. Qualisnam sit facies Cherub a Propheta assignata, & cur pro facie bouis posita sit? An Vati hac secunda visione apparuerit facies bouis, an potius sola facies Cherub vice eius? Cur non omnibus Cherubinis ea facies indita sit, sed soli boui? ad quas tam frigide respondent, quam obscure: nec mirum, cum, ignorata figura rotarum necesse, fuerit etymologiam vocis Cherub ignorari; illa autem non comperta, frustra quærent faciem, quam non agnoscunt. Nos vnico verbo singulis satisfaciamus, præmittentes, quod sæpe iam diximus, rotas hasce tales Prophetæ apparuisse, quales in curru videri solent, curruque vectam gloriam Domini: quo præhabito, respondeo כרוב, Cherub, oriri a verbo רכב, racab, facta literarum metathesi: verbum valet, equitare, vehi equo, vel carruca: nomen vero sonat agens currum; quapropter quattuor Angelos Dei stipatores appellatos ex æquo Cherubinos dicimus, quia agebant vel præcedebant eius currum: faciem Cherub idem esse atque faciem bouis ex vocis appropriatione aptissime facta, quia currum solent agere boues. Vnde iure pro boue posuit Cherub, quia id nomen significabat officium agendi currum; officium vero hoc repræsentabat bouem, cuius est proprium. Vnicam semper esse visam faciem bouis, seu Cherubinorum quartam, scilicet vngulas bifidas vituli; sed eam capite primo dictam faciem bouis; hoc vero capite appellatam faciem Cherub, quod idem sonat, vt diximus.

Cherub interpretatur agens currum.

XV. *Et eleuata sunt Cherubim.* A terra scilicet sese subleuarunt alarum remigio sulta.

Ipsum est animal, quod uideram iuxta fluuium Chobar. Inferius hæc repetuntur.

XVI. *Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rota iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas, vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant*, &c. Scholiastes. Quod ait, tale quiddam est. Cum incedebant Cherubim, simul cum eis rotæ ferebantur, cum tollebantur sublimes, ipsæ quoque tollebantur: neque enim casu, aut temere, neque sine diuinarum virtutum prouidentia anni termini conuertuntur, quos illæ secundum Dei iussum perficiunt, &c. Adde: Neque enim temere, aut casu in Ecclesia militanti, quam significat currus Dei, motus, tumultus, rerum vicissitudines, & regnorum permutationes contingunt; neque sine diuinarum virtutum ministerio, & aurigæ currus prouidentia speciali. Obserua rursum, quam suaui motu agantur rotæ, cum præeunt Cherubim. & quam facile imitatur populus prælatorum, & magnatum mores: *Pascite*, inquit ad præsules Petrus, *qui in uobis est gregem Dei: prouidentes*, curam agentes, *non coacte, sed spontanee*, id est, non agentes virga, sed inuitantes exemplo, *neque ut dominantes in cleris, sed forma*, exemplar, *facti gregis ex animo*. hoc adiecit; quia non satis est, præire Episcopum, si secundum faciem tantum præit, ne non præcedere videatur; sed ex animo obeat pietatis opera necesse est, quo populus sponte æmuletur nil minus curantem. Spiritus vitæ, quo agitabantur Cherubini ad volandum, excitabat rotas ad sequendum. illi supra terram alis eleuabantur: istæ vix in puncto terram tangentes perniciissimo circumactu sese voluentes consequebantur quadrigas volantes: hoc est quod sequitur.

Schol.

Diuina prouidétia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes, ministerio angelorum. Quales futuri prælati. 1. Petr. 5. v. 2.

Stantibus istis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. spiritus enim uitæ erat in rotis.

XVII.

Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim. Vidimus ex versu quarto gloriam stetisse in limine portæ atrij interioris sacerdotum, inde ergo discessisse narratur in præsenti. quod vero ait: *& stetit super Cherubim*. [a] Hebraismus est, Latinis significat, stans super Cherubim. neque enim descenderat a vehiculo, vt denuo illud conscendisse dicatur. Scholiastes. Vbique Deum introducit equitantem super Cherubim, vt Iudæorum superbiam reprimat, qui Deum in solo Templo esse putabant.

XVIII.

a Stetit super Cherubim, hoc est, stans super Cherubim. Hebraismus est. *Scholiast.*

Deus vbique equitat super Cherubim, non in Templo solum.

Et eleuantia Cherubim alas suas exaltata sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt. Cherubim volantibus, & ad exteriora abeuntibus, rotæ secutæ sunt: deseruit enim simul domum Iacob paterna Dei prouidentia, atque vera religio & fides, migrauitque ad gentes, de qua re capite sequenti. Quod vero ad Grammaticam attinet, Hieronymus videtur legisse eleuantes, & exaltati: nam capite nono sic habet. Quamquam plerique Cherubim neutrali genere, numeroque plurali dici putent, nos scire debemus singulari numero esse Cherub generis masculini, & plurali eiusdem generis Cherubim, &c. atque ita legimus in textu Hieronymi operibus inserto: sed alij codices constanter habent, *eleuantia*, &c.

XIX.

Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea. De porta atrij Israël loquitur, vt ostendimus versu quarto. Sed nota rursum cum Scholiaste, quam ægre cælestis paterfamilias suas egreditur ædes? quam cunctabundus discedit? quam lento, & quot stationibus intercisо procedit gressu? exiens enim a sanctuario stetit a latere portæ vestibuli; inde transijt ad portam sacerdotum, mox egressus domum substitit in ipso limine; ibique Prophetam accitum alloquitur, conqueriturque de sacerdotum & principum flagitijs, quibus

quibus domum ſuam polluentes ipſum Dominum coëgerint priſtinum domicilium deſerere. Sed de hac re, capitis ſequentis initio fuſius.

XX. *Ipſum eſt animal, quod uidi ſubter Deum Iſrael iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cherubim eſſent.* In prima illa viſione ad fluuium Chobar ſibi repræſentata intuitus fuerat Vates eadem rerum ſimulachra, eaſdemque perſonarum imagines, quas narrauit capite primo. Verum tunc præ rei nouitate, atque horroris magnitudine non potuit expreſſam earum ideam concipere. Obſeruauit quattuor eſſe animalia ex motu; ſed quonam ea appellaret nomine ignorabat, cum ex alia parte homines viderentur, ex alia leones, hinc aquilæ, illinc vituli: nunc vero repetita viſione, ſui magis compos aduertit eandem diſpoſitionem, geſtum, & habitum ineſſe illis animalibus, quæ Cherubinos Templi ſortitos eſſe cognouerat. Sacerdos enim erat Ezechiel, & quamuis non eſſet ingreſſus in oraculum, quod non licebat niſi Pontifici, nihilominus nouerat exacte qualis eſſet Cherubinorum Templi forma, facies, & diſpoſitio, nimirum quam nos ſupra deſcripſimus, & delineauimus. Memor igitur figuræ Cherubinorum, atque eam cum animalium, quæ ſpectabat, habitu conferens, intellexit non eſſe noua monſtra, ſed ipſorum Cherubinorum Templi proplaſmata, atque prima exemplaria, videlicet intelligentias inuiſibiles Cherubinorũ facièbus indutas, quæ more ſuo ſtipabant Deum Iſraël, atque triumphi ipſius inſignia circumgeſtabant. Verum hæc latius diſſeruntur in Commentario de prima viſione.

Nunc aduertit vates eandem eſſe uiſionem hanc cum prima, & animalia eſſe Cherubinos Templi.

Figura Cherubinorum fac. 14. & 15.

XXI. *Quattuor uultus uni, & quattuor alæ uni.* In Hebræo codice, Chaldæo, apud Hieronymum, atque in aliquot vulgatis legitur bis repetitum: quattuor, quattuor vultus vni. Græci codices non iterant vocem. Ceterum iterata exprimit vim phraſis Hebraicæ, vt numerus cardinalis ea repetitione ſtet pro diſtributiuo, quo Hebræi carent: quaſi dicat: quaterni vultus ſingulis erant; nam vnus ſingulum valet Hebræis quandoque.

Phraſis Hebraica repetito utitur numero cardinali pro diſtributiuo.

XXII. *Et ſimilitudo uultuum eorum, ipſi uultus, quos uideram iuxta fluuium Chobar.* Scilicet hominis in habitu & diſpoſitione corporis, leonis in iubis, aquilæ in alis, vituli in vngulis bipartitis.

Et intuitus eorum, & impetus ſingulorum ante faciem ſuam ingredi. Vniuerſi & ſinguli intuebantur anteriora, & eo venire feſtinabant. Pro *intuitus* Hebraice eſt מראיהם, marehẽ, cuius loco Hieronymus ſolet vertere ſpecies, aſpectus: geſtus diceremus fortaſſe ſignificantius: nam oris geſtu indicabant ſe ad anteriora properare. Pro *impetus* Hebraice eſt אותם, otham. Septuaginta eius loco poſuerunt: Et ipſa vnum quodque eorum, &c. alij, eſſentia eorum, alij tranſtulerunt, & ipſimet. Hieronymus videns eam vocem ſignificare ſignum, tranſtulit egregie, impetus earum, quaſi dicat. Impetu ipſo indicabat vnuſquiſque, atque præſeferebat quaſi in fronte impreſſum, vlterius ſe deſtinaſſe procedere, regredi minime. Vbi obſeruandum eſt, Vatem dixiſſe, *ante faciem ſuam ingredi*, ne decipiamur putantes Cherubinis quaterna fuiſſe ora; vnum ante, aliud retro, binaque a lateribus eiuſdem capitis; vel quaterna capita in quattuor lateribus eiuſdem corporis, vt multi interpretes commenti ſunt: quod ſi ita eſſet non dixiſſet Vates: *Impetus ſingulorum ante faciem ſuam ingredi*, ſed, ante facies ſuas, cum multæ eſſent in ſingulis facies, hoc eſt, ora. Immo neque hoc dicere poſſet, cum verſus omnes ſimul moueri non poſſent. Facies igitur hoc loco eſt os, quod vnicum erat in ſingulis, idque humanum. Verſibus autem ſuperioribus vultus, vel facies, ſunt aſpectus, ſimilitudines, habitus, vt fuſius tractauimus & demonſtrauimus ſupra. Atque hæc de litera capitis. Quoniam vero hæc poſtrema Vatis ſententia ſæpe repetita eſt vtroque capite, viſum eſt eandem accuratius conſiderare, & dilucidare.

Hieronym.

Hieronym.

Cherubini non in quattuor partes ſimul aſpiciebant, ſed in unam tantum.

Impetus, inquit, *ſingulorum ante faciem ſuam ingredi.* & alibi. *Ibant, & non reuertebantur; & non reuertebantur cum ambularent*, &c. Quorſum tam frequens eiuſdem ſententiæ iteratio? præſertim cum nil mirandum, aut nouum contineat. Quid enim mirum, non retrocedere Cherubinos, auriga procedente? Primum quidem hîc inſinuatur ipſius aurigæ conſtans, & immutabile propoſitum Synagogam deſerendi, atque ad Eccleſiam migrandi: Prophetamque ea oratione ſignificare voluiſſe, quod Samuel dixit ad Saulem. *Porro triumphator in Iſrael non parcet*, non conniuebit, *& pœnitudine non flectetur.* nam habitu triumphantis apparuit Deus Iſraël, cum quadrigas agit antrorſum, neque eas retrocedere ſinit. Verum ſi ad ethicem conuertamur, inueniemus Chriſtianæ vitæ expreſſam hypotypoſim in hac Cherubinorum progreſſione, atque impetu ad vlteriora tendendi. Quid enim aliud eſt pietatis noſtræ inſtitutum, quam iter agentium? quam peregrinantium? quam nauigantium? quam contendentium in agone? *Audentes*, confidentes, *igitur ſemper*, ait Paulus, *& ſcientes, quoniam dum ſumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem) audemus*, confidimus, *autem & bonam uoluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præſentes eſſe ad Dominum: & ideo contendimus ſiue abſentes, ſiue præſentes placere illi*; &c. Nota verba illa, *peregrinamur, ambulamus, contendimus.* & iterum. *Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus, ſed a longe eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes, quia peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere: nunc autem meliorem appetunt, id eſt, cæleſtem*, &c. *Facta eſt* induſtria femina, *quaſi nauis inſtitoris de longe portans panem ſuum. Et quaſi naues poma portantes*, ait Iob. *At uia nauis in medio mari* admiranda celeritate conficitur. *Neſcitis*, ait Apoſtolus, *quod ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus ſe abſtinet, & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum*, &c. & iterum. *Ea, quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea uero, quæ ſunt priora, extendens me ipſum: ſequor autem ſi quo modo comprehendam. Neminem ſalutaueritis* dictũ eſt Apoſtolis, ne vel vrbanitatis verbis a curſu cœpto retardarentur: par eſt enim, vt conſequantur Cherubim aurigam, milites ducem. at ipſius aurigæ non inanè cognomentum eſt. *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*: & in pſalmo. *Exultauit ut gigas ad currendam viam, a ſummo cælo egreſſio eius, & occurſus eius uſque ad ſummum eius.* id eſt, non deſtitit ab incœpto quouſque a carceribus, vnde erat egreſſus, ad metas ſtadij cucurrit, & a metis iterum ad carceres eadem animi contentione peruénit. In Exodo Agnum paſchale iubentur comedere filij Iſraël feſtinantes, atque baculis armati, quæ ſunt iter agentium inſtrumenta propria. quamobrem decet nos *tantam habentes impoſitam nubem teſtium*, inquit Paulus, *deponentes omne pondus, & circunſtans nos peccatum, per patientiam* currere *propoſitum nobis certamen: aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum.* nam *regnum cælorum vim patitur, & uiolenti rapiunt illud.*

Supra expl. cap. 1. & Comm. de prt. viſione.

Hac phraſi Dei conſtans propoſitum deſerendi Synagogam, ut ad Eccleſiam migraret, ſignificatur aperte. 1. Reg. 15. ℣. 29.

Vita humana, uia eſt peregrinorum.

2. Cor. 5. ℣. 6.

Hebr. 11. ℣. 13.

Prouer. 31. ℣. 14.

Iob. 9. ℣. 26

Prouer. 30. ℣. 19.

1. Corin. 9. ℣. 24.

Phil. 3. ℣. 12. & 13.

Lucæ 10. ℣. 4.

Iſa. 8. ℣. 3.

Pſ. 18. ℣. 6.

Exod. 12. ℣. 11.

Hebr. 12. ℣. 1.

Matth. 11. ℣. 12.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VNDECIMVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

I. ET eleuauit me spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum: & ecce in introitu portæ viginti quinque viri: & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi.

II. Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista,

III. Dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.

IV. Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.

V. Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, & cogitationes cordis uestri ego noui.

VI. Plurimos occidistis in urbe hac, & implestis uias eius interfectis.

VII. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes: & educam vos de medio eius.

VIII. Gladium metuistis, & gladium inducam super uos, ait Dominus Deus.

IX. Et eijciam uos de medio eius, daboque uos in manu hostium, & faciam in uobis iudicia.

X. Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, & scietis quia ego Dominus.

XI. Hæc non erit vobis in lebetem, & uos non eritis in medio eius in carnes: in finibus Israel iudicabo vos.

XII. Et scietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed iuxta iudicia Gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.

XIII. Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est: & cecidi in faciem meam clamans uoce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel?

XIV. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

XV. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, uiri propinqui tui, & omnis domus Israel, uniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.

XVI. Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in Gentibus, & quia dispersi eos in terris; ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas uenerunt.

XVII. Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo uos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque uobis humum Israel.

XVIII. Et ingredientur illuc, & auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa.

XIX. Et dabo eis cor unum, & spiritum nouum tribuam in uisceribus eorum: & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum:

XX. Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea: & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.

XXI. Quorum cor post offendicula & abominationes suas ambulat, horum uiam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.

XXII. Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.

XXIII. Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem urbis.

XXIV. Et spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu Dei: & sublata est a me uisio, quam uideram.

XXV. Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba Domini, quæ ostenderat mihi.

EX-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS VNDECIMI.

I. ET eleuauit me Spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini Orientalem, quæ respicit ad solis ortum. Hebraice. Et eleuauit, & venire me fecit: neque enim extra Templum erat Vates, vt egeret introduci in illud: constat enim ex atrio interiori spectasse cædem sacerdotum, atque audijsse incendij sententiam pronuntiari. Raptus igitur sublime ab atrio sacerdotum deducitur ad portam Orientalem atrij exterioris, vbi scilicet constiterat Dei gloria; in quam quoniam inductus est, merito potuit Hieronymus vertere, introduxit me, scilicet ab atrio venientem in portæ ipsius vestibulum. Diximus enim capite octauo, atque capite quadragesimo iterum repetemus, portas Templi Salomonis, quarum hîc meminit Vates, extructas fuisse ad instar portarum vrbium, quæ in turribus aperiuntur, duplicique ostio constant, atque medio inter vtrumque dilatãtur vestibulo. Porro quod geminat Vates: *Portam Orientalem, quæ respicit ad solis ortum*: Eodẽ modo legitur apud Hebræos, quorum est proprius idiotismus repetitio. Non desunt, qui secundam orationem additam putent, vt significaretur eam portam esse extimam Templi; neque alia vlteriori impediri, quo minus aspiceret orientem solem. Ceterum vero simile est, extra portam atrij Israël fuisse portam atrij gentium in eadem regione Orientali constructam, non secus atque in ceteris regionibus extitisse compertum est: quanquam pro horum sententia responderi potest, ad Orientem eam portam in atrio gentium superfluere, cum propter altissimam vallem ab Oriente subiectam, nullus omnino ad eam portam patéret accessus. Sed de his latius suo loco.

Portæ Templi quales fuerint.

Et ecce in introitu portæ viginti quinque viri: & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi. Tametsi ternæ portæ ad totidem cæli regiones spectantes in domo Domini essent celebres ob popularium vndequaque in Templum subeuntium frequentiam; Orientalis tamen omnium erat celeberrima, & habebatur dignissima, quod ex ea, tametsi a longe, cerneretur augustissima sanctuarij facies ad Orientem conuersa: propterea ad eam confluebat tam indigenarum, quam hospitum numerosior conuentus; quod vel ex Ieremia colligere licet, in quo legimus. *Sta in porta domus Domini* (haud dubio Orientali; quæ antonomatice id nomen sortita est) *& prædica ibi verbum istud, &c.* Qua de causa cum infimatibus magnates etiam concurrebant ad portam Orientalem, non solum, vt ex ea in Templum subirent; sed potissimum quoniam in ea, qui magistratus erant grauiores, quandoque causas tractabant, vt patet apud Ieremiam dicentem. *Et audierunt principes Iuda verba hæc, & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ domus Domini nouæ, & locuti sunt sacerdotes ad principes* Iuda, *& ad omnem populum. Iudicium mortis est viro huic.* Tales credimus extitisse viginti & quinque viros a Vate recensitos: nam vero simile est viginti quattuor fuisse duces, & capita vigintiquattuor regionum, in quas ciuitas Ierusalem partita erat, vt ex Hebræorum scriptis accepimus. Vigesimus quintus autem videtur esse princeps de domo Iuda totius vrbis moderator, qui eiusmodi ducum conuentibus præerat: nam magistratus eos omnes fuisse, numerus definitus declarat: qui frustra appositus videatur, si principum collectio tumultuaria esset, aut fortuito contigisset. Accedit, a Vate appellatos principes populi, atque de rebus publicis serio inijsse consilium, sententiasque varias dixisse, vt mox ostendemus. Denique ipsis vigintiquattuor iudicibus, hoc est, reliquis præter principem domus Iuda, exacte respondere vigintiquattuor seniores vices Ecclesiæ gerentes, qui in Apocalypsi visuntur adstare Deo, & Agno. Sane quidẽ illi duo nominati Iezonias, & Pheltias Ezechieli notissimi erant, vtpote præcipua inter ceteros auctoritate, & dignitate conspicui. Putarunt Græci tractatores, quos citare solemus, hosce viginti & quinque viros eosdem esse cum illis, qui capite octauo visi sunt ad orientem solem adorasse, atque eiusdem historiæ repetitionem factam esse notarunt. Verum alios ab illis extitisse locus vtrorumque testatur: nam illi adorabant inter vestibulum & altare, atque adeo sacerdotes creduntur fuisse: isti vero consultabant de Reipublicæ commoditatibus ad extremam Templi portam, dicunturque principes populi.

ex Hebræorum sententia.

II. *Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista.* Hebraice consultantes consilium nequam: ex quo firmius roboratur, quod modo dicebamus, hosce viros præfectos fuisse Vrbis, atque ad portam non casu conuenisse, sed vt de rebus publicis consilium facerent. Erat autem eorum mens praua, atque consilium nefarium contra prophetarum oracula susceptum: dicebant enim:

Principes populi aduersus prophetas consilia iniere.

III. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus.* Hebraice. Sic legitur ad literam. Non in propinquo ædificare domos; quod Chaldæus sic vertit. Non in propinquo ad ædificandum domos. Neotericorum quidam sic transfert: Non in propinquo est contritio, ædificemus domos. Alij: Non est prope, ædificandæ domus: quod sic intellectum volunt. Non fiet breui, quod dicunt prophetæ, ædificandæ igitur sunt domus. Septuaginta autem alium innuunt sensum: dicunt enim. Nonne nouiter ædificatæ sunt domus? quos Hieronymus imitatus est: eorum versionem reliquis vt simpliciorem, ita fideliorem, atque contextui viciniorem merito suo existimandam censemus. Sequitur enim. *Hæc est lebes, nos autem carnes*: Quam sententiam varie interpretantur. Hieronymus sic. Licet nuper post primam captiuitatem ædificatæ sint domus, quæ ante corruerant, tamen scimus hanc ciuitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, vt in ea consumamur, & concrememur, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Tempestas cum pertranfierit, non assumet nos, &c. Quod videtur ab Origene mutuasse. Sic enim habet Origenes manu scriptus. Sensus huius loci talis est: Hi, inquit, dicunt, nuper videntes Vrbem reædificatam post præteritam captiuitatem, licet recens extructæ sint domus, Vrbem tamen hanc similem esse lebeti pleno cadaueribus; carnium vero, quæ sunt in illo,

Falsis & leuibus coniectu ris nitentes Dei minas non timent.

Hieron.

Variæ loci interpretationes.

Hieron.

Isa. 28. secundum Septuaginta.

Origenes.

Porta Orientalis Templi omnium erat celeberrima.

Ier. 7. ℣. 2.

Ier. 26. ℣. 10

Ierusalem partita erat in 24. pagos, seu regiones

vicem nos obire, Babyloniorum igne nos circundante, vt flammam hostilis ignis vitare nequeamus, &c. Quæ quidem expositio secum videtur pugnare: nam si recens structæ erant domus, & Vrbis mœnia restituta, consequens erat, vt munita ciuitas facilius obsidentis conatibus obsisteret: atque adeo minus videbatur timendum, quod Vrbs quasi lebes igne Babyloniorum incenderetur, ipsique quasi carnes intus adurerentur. Reliqui Græci alia incedunt via. *Scholiast.* Scholiastes ita interpretatus est. Minitantis Prophetæ verba irridebant Iudæi, ad ædificiorum pulchritudinem respicientes, & aperte dicebant, finem impositum esse iracundiæ diuinæ post præteritam captiuitatem: ita quibus rebus illos erudiri oportebat, ijs grauius peccabant. Solum enim Ieremiæ visionem illudentes, vidisse dicebant ollam succensam respicientes Vrbem: *Hæc est lebes, &c.* *Alius Scho.* Alius vero Scholiastes idem repetit in hæc verba. Quippe eleuantes ipsi & exagitantes Prophetam Ieremiam dicentem, ollam succensam se cernere a facie Aquilonis: Hæc est olla, repetebant, &c. Vterque truncam, & mancam reliquit versus sententiam, quam tamen Theodoretus ex ipsorum mente, vt solet, absoluit, dicens. *Theodor.* Accusat & principes, & subiectos illis vt contraria Deo consulentes, & Prophetis repugnantes, neque eorum dictis volentes habere fidem: fore scilicet, vt hostibus tradantur: sed sibi persuadentes, vt Vrbem incolentes, ibi fortiantur vitæ finem: nuper enim domus, aiunt, ædificatæ sunt, & in ipsis habitabimus, & vitam finiemus, &c. Contexuit reuera orationem Vatis Theodoretus, sed non explicuit analogiam lebetis ad Vrbem, & carnium ad ciues, quæ in ipsius sensu duplex esse potest. Lebes enim tuetur, & contegit carnes, atque ex materia solidissima conflatur: quare merito ab ipsis vsurpari potuit in signum munitionis vrbis firmissimæ; respondetque ea metaphora adamussim verbis præcedentibus. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus?* Quid igitur metuendum est ciuibus æneo muro circummunitis? Bene habet Ieremias, vidisse se ollam succensam: hæc vrbs est olla recens ex æneis muris conflata, &c. Præterea in lebete coquuntur carnes, & quousque omnino decoquantur non extrahuntur: nam & filijs Heli vitio datum est, quod ante decoctionem fuscinula extrahebant carnes victimarum ex lebete. Quare significare potest olla quidem Vrbem, carnes vero ciues, decoctio extremam senectam, ad quam vsque sibi promittebant intra vrbis patriæ mœnia esse fruendos. Ijs Græcorum expositio compleri posset, & confirmari. Veruntamen sequentibus aduersari videntur: nam versu octauo consultantium mentes detexit Dominus in aliam sententiam inclinasse: ait enim: *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, &c.* En quid sibi volebant illa verba: *Hæc est lebes, nos autem carnes*: nimirum. Venient Babylonij, & obsidentes Vrbem succendent eam: nosque in medio eius quasi carnes dissecabunt, & decoquent: non est ergo tutum in vrbe manere, sed in Aegyptum descendere, aut Aegyptiorum auxilia nobis comparare: atque hæc erat responsio ad aliorum confidentiorem sententiam, qua decreuerant, nil sibi timendum fore a Babylonio, cum dudum extructæ fuissent domus, atque Vrbis mœnia restituta: quibus maior, vt videtur, pars consultantium respondit in oppositam sententiam; quam Origenes, & Hieronymus tradiderunt: Quo firmiora, inquiunt, sunt Vrbis munimenta, tanto præsentius nobis impendet periculum; immo tanto certior pernicies: nam validis muris, quos ædificauimus nuper, concluſi non secus incendemur, atque in lebete æneo carnes elixantur. Duplex itaque oratio duplicem continet, atque contrariam diuersorum principum opinionem, quod nisi obseruetur, vix cohæret sibi contextus. Eiusmodi quippiam vsu venit in alijs Scripturæ locis, præsertim in Ieremia, vbi post seniorum sententiam dictam pro causa Ieremiæ, subditur continenter. *Ierem. 26. ℣. 20.* *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, &c.* Quæ oratio oppositum continet suffragium; quare sacerdotum esse credendum est, qui Ieremiam accusauerunt: & exemplo Vriæ Prophetæ a Ioacim interempti, eum neci tradere satagebant: quod nisi animaduertas nulla ratione possis dissidentem a se orationem concordare, mentemue Prophetæ assequi. Atque hæc est expositio Origenis diuersa, vt apparet, a Græcorum interpretatione. Nihilominus, si accuratius vtraque perpendatur, eodem recidit omnino, & cum versu octauo sequenti mirifice conuenit, atque cum Ieremiæ vaticinio præclare consentit. Suadebat illis Ieremias: Tradite vos Babylonijs, & viuetis: quod si in Vrbe repugnare illis nitimini, ipsa succendetur, vosque peribitis. Illi contra: Non est, inquiunt, quod nobis timeamus a Babylonio, firmissimis & recens structis muniti præsidijs: quod si Ieremias instat, se vidisse ollam succensam; sit sane: hæc ciuitas est lebes, nos simus in ea carnes: malumus concremari igne, quam gladio iugulari. Hoc autem dicebant timentes quidem gladium, nec fidem habentes prophetæ oraculis: nam quasi per iocum, & ironiam iactabant illa verba: hæc est lebes: exurendi in ea sumus: nil minus: quod ita accepisse Hieronymum patet ex versu Isaiæ, quem citat: Tempestas cum pertransierit, non assumet nos: qui eorum animum detegit ironice loquentium, & Prophetam potius irridentium. Ergo expositio Origenis, & Hieronymi adiuuanda est, subintelligendo ironiam; atque ita conueniet cum Græcorum explanatione, quæ explicatior est, & simplicior.

Concordantur sententiæ. *Vide caput 38. Ierem.* *Isa. 28. iuxta Septuaginta.*

Analogia lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues, duplex.

Prima securitatem promittit, & vrbis munitionem.

Secunda decoctionem, hoc est vitæ senium expectare posse ex analogia lebetis.

Auctoris sententia ex sequentibus probatur.

Hortantur sese, vt ab Aegypto auxilium expectant.

Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis. Hebraice, & apud Septuaginta: Vaticinare super eos, vel contra eos; quod idem fere valet. IV.

Et irruit in me Spiritus Domini. Septuaginta vertunt, cecidit super me. Chaldæus. Resedit super me spiritus prophetiæ a facie Domini. Ceterum Hieronymus significantius expressit energiam verbi נפל, nephal, quod in eiusmodi phrasibus valet, aliquid de superiori loco cum vi, & impetu ruere. Ergo sensus est. Diuina quædam lux, & vis de supernis demissa me repente occupauit, inuasitque, atque ad loquendum excitauit: *Et dixit ad me: loquere, hæc dicit Dominus. Sic locuti estis domus Israel.* Fortasse repetiuit Vates eorum verba, *hæc est lebes, &c.* Ceterum breuitatis gratia subticentur: quod solet in sacris literis sæpius fieri, cum constat ex superiori narratione, qualis intelligenda sit oratio, vt ibi. *Sic & sic locuta est puella, &c.* V. *Chaldæus. Hieron.* *4. Reg. 5. ℣. 4.*

Et cogitationes cordis vestri ego noui. Scio & teneo qualia verba protuleritis ore, nec me latet quali mente ea sitis locuti: quasi dicat: Audiui vos dicentes: *Hæc est lebes.* Et cordis vestri diffidentiam, & metum percalleo satis.

Plurimos occidistis in vrbe hac, & implestis vias eius interfectis. Vt videre est in libris Regum. *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, do nec impleret Ierusalem vsque ad os. &c.* Et in Ieremia Necem prophetæ Vriæ a Rege Ioacim patratam, atque aliorum carnificinam, inferius enummerat Propheta noster. VI. Huius rei historia habetur. 4. Reg. 21. ℣. 16. *Ierem. 26.* *Inf. Eze. 19*

Pro-

VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes.* Origenes. Vrbem quidem esse lebetem vere dicitis,& non item vos esse carnes,quæ contineantur; mortui enim, quos in medio eius percussistis,ij sunt carnes, Vrbs autem lebes. Vos vero in Vrbe non manebitis : exportabo enim vos : ergo ciuitas si alijs est olla, vobis certe non est: &, si quidam erunt in medio eius vt carnes, vos certe nequaquam. Iudicabo enim vos cum fueritis in extremis Israëlis finibus, ac talia vobis inducam, vt etiam postea me esse Dominum intelligatis, &c. Polychronius. Maxime vero ne ita quidem prædictio inanis fuit: lebetem enim fecistis Vrbem, pauperes in ea iugulantes, & loco ignis vos illis fuistis: scitote porro quod aduersus Vrbem sententia feretur,& grauiora,quam ipsi a vobis iniuria violati,patiemini,&c. Scholiastes. Non,vt vos, inquit, dicitis, carnes nos sumus,ita erit: sed carnes sunt ij, qui a vobis de medio sublati sunt. Vos vero ne in hoc quidem delectum iri puto,vt ne patria quidem, ac domestica sepultura dignemini. Verum in montibus moriemini insepulti mansuri,& auium esca,&c. Videtur Propheta meminisse carnium victimarum, quæ in ollis coquebantur, atque ita lusisse: carnes sunt membra mactati pecoris: propterea innocentes,quos vestro consilio Manasses iugulauit,apposite dicendi sunt victimæ, eorumque cadauera, carnes in lebete decocte: vos autem viui alio transferemini, eo honore indigni, vt intra Vrbis pomeria sepeliamini: verum infra hæc metaphora fusius tractabitur.

Origenes. *Polychr.* *Scholiast.* *Infr. Ezech. 24.*

VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos.* Diximus supra ex Ieremia, Iudæos præ metu gladij noluisse acquiescere consilijs Ieremiæ,qui Dei nomine eos ad deditionem spontaneam adhortabatur: hoc est igitur,quod ipsis comminatur Ezechiel:Gladium Babyloniorum metuentes noluistis vos tradere illis, idcirco gladius eorum discindet vos.

Supra ℣. 3.

IX. *Et eiiciam vos de medio eius, daboque vos in manu hostium,& faciam in vobis iudicia.*

X.& XI. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos,&c.* Id est. A Babylonijs abducemini in Reblatha, quæ est in finibus terræ Israël, ibique iure vobiscum agam.

Lege pro intelligentia huius versus 4.Reg.25.& Ier.39.

Quia in præceptis meis non ambulastis,&c. Hæc explanauimus capite quinto.

XII. XIII. *Et factum est cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est.* Scholiastes. In superioribus quidem minas adhibuit, hîc vero minarum finis: quocirca cum esset humanissimus Vates, & vereretur ne statim supplicium in omnem populum dæseuiret, supplicationem proponit. Porro mortem Pheltiæ demonstrat Deus,vt ab ijs,quæ iam facta essent,etiam futura credibilia redderet domui captiuitatis, &c. Theodoretus. Videt Propheta illorum opera, qui iusi fuerant ciuitatem, nulli parcentes,cædere,&c. Cuius sententia nobis valde probatur: nam quemadmodum consistens in atrio interiori vidit sacerdotum stragem ad altare Domini; sic e porta extima nunc obseruat principum sæcularium supplicium, per eos, qui secures portabant, executioni mandatum. Sed duo sunt hoc loco explicatu difficilia. Primum, quomodo Vates dicit: *Cum prophetarem, Pheltias mortuus est*, cum nil hucusque prophetauerit, sed potius Deum loquentem auscultauerit. Cui tamen quæstioni respondendum est, eadem verba, quæ a Domino sibi instillabantur, Prophetam ore protulisse: propterea enim spiritu prophetiæ denuo irradiatus, & actus fuerat; tametsi ipse,ne eadem bis repeteret, tantummodo narrat, quæ a Deo acceperat,non item quæ protulerat: nisi forte prophetare hoc loco sit prophetiam audire,vt apud Paulum. *Mulier orans,aut prophetans,&c.* Altera quæstio est;ad quosnam ista prophetauerat, cum ad Hierosolymas pertineant, ipseque in Babylone corpore consistens in Ierusalem spiritu tantum raptus fuerit, vt ex capite octauo,& ex initio, & fine huius videre licet? Cui satisfit, si dicamus,non esse nouum eos, qui vehementi ecstasi rapti sunt, ita se gerere,ac si reuera corpore etiam, & non solo spiritu præsentes adessent. Ergo sensus huius loci est. Cumque per visum Deum mihi loquentem audirem,eiusque verba principibus Iuda repetere mihi viderer, vnum ex eis mortuum esse videre mihi visus sum.

Theodor. *1.Cor.11. ℣.5.* Mors Phelti æ in visione ostensa est Prophetæ.

Et cecidi in faciem meam clamans voce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus. Hanc interiectionem explicuimus supra capite nono cum in eandem sententiam a Vate proferretur primum.

Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Quidam codices Latini adduńt his verbis interrogandi signum, alij secus. Hebraice, & Græce simpliciter enuntiantur. Ceterum idem sensus ex vtraque pronuntiatione colligitur. Polychronius. Mirari licet qua ratione, cum vnum viderit mortuum, simul de omnibus queritur : non enim opinor vnius morte simul ceteri pereunt. Verum hoc quemadmodum Propheta erga populum esset affectus, ostendit.

Polychr. Caritas Prophetæ,amorque in suos contribules hoc planctu ostenditur.

Et factum est verbum Domini ad me dicens:

XIV. *Fili hominis fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, & omnis domus Israel, vniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.* In Hebræo & Græco codice,atque aliquot Latinis manuscriptis,textuque operum Hieronymi repetitur illa oratio: *Fratres tui, fratres tui* : quarum alteram redundare putantes librarij, aut scioli eraserunt, cum valde sit necessaria ad sensum iteratio eius orationis: nam alioqui pendet sensus, illa vero addita, completur hoc modo. Ne putes, o Vates, me perdere reliquias Israel, aut ciues Ierusalem voces reliquias in posterum seruandas, quod supersint adhuc in patria, quasi spes & seminarium gentis: non sunt illi reliquiæ, sed fratres tui; fratres, inquam, tui sunt reliquiæ, nimirum qui tecum in Babylonem meo præcepto obtemperantes descenderunt, quibus insultant Hierosolymitani, quod se dedentes Babylonio, Dei hæreditati cesserint, & sese abdicauerint omni iure filiorum Israël, quo ipsi soli in posterũ sint potituri, &c. Theodoretus hæc breuiter suo more. Qui nunc habitant Ierusalem illos deridentes dicere audebant. Vos Dominus a se procul esse voluit, sed nobis promissionis terram distribuit:id circo,inquit,contra omnia fiẽt: nam vos neci tradam, illorum autem curam habebo. Appellat autem fratres Prophetæ eius cognatos,& sanguine coniunctos,quos scilicet deinde dicit propinquos. Nam Hebræis frater non solum significat eum, qui eodem patre genitus est, vel eodem auo communicat; sed etiam eum, qui est eiusdem familiæ: nam Abraham ad Loth ait, *Fratres enim sumus,&c.* & Laban ad Iacob. *Num quia frater meus es, gratis seruies mihi?* Interdum propinqui etiam appellantur, qui reuera fratres sunt,vt in Leuitico. *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, id est, super patre, & matre, & filio, & filia, fratre quoque & sorore virgine, &c.* Tametsi propinquus est consanguineus aliquanto remotior fratre, sed eiusdem stirpis. Qua ratione multos Prophetæ pro-

Theodor. Insultant impij iustis captiuis,sed horum curam Deus gerit, illos punit.

Deus ipse loquitur ore prophetarum.

Hebræis frater quis dicatur, & propinquus. *Gen.13.℣.8* *Gen.29. ℣. 15.* *Leuit.21. ℣. 1.*

pinquos cum eo in Babylonem descendisse credendum est: nisi malis, nomine fratris, & propinqui latius vsurpato, significatos esse vniuersos Leuitas, qui Babylonem descenderant, & non solum eos, qui de stirpe Ezechielis censebantur, quod vero similius est. nam versu inferiori, vt non solum Leuitas omnes, aut Iudæos, sed etiam ceteros ex varijs tribubus, qui simul cum Prophetа fuerant abducti, comprehenderet, adiecit Dominus: *& omnis domus Israel*, &c.

XVI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris; ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.* Hieronymus *sanctificationem* interpretatur iustificationem, aut cordis munditiam: Ero in paruam, inquit, sanctificationem, dum plerique inueniantur in eis, qui idololatriæ nequaquam colla submittant. Scholiastes quidam sic habet in eandem fere sententiam. Non modo, inquit, in captiuitate consolatione illos dignabor propter sanctos, sed etiam malis eos liberabo, hoc est, mutabunt sententiam. Idem fere Cyrillus. Quid igitur, inquit, nobis in his magna denuntiat mens? quid daturum se pollicetur Deus? cordis mutationem, & conuersionem ex proteruo, duroque sensu in habitum tenerum, ac delicatum. Subdit alius. Post reditum enim ex Babylone nunquam amplius idola coluit Israël. Alius vero sic. Sanctificationem modicam ait, quod haberent illi in captiuitate prophetas quosdam, & iustos, vt Danielem, & pueros, & Zachariam prophetam. Theodoretus denique altius Scholiastis verbis repetitis sic intellexit. In alienis terris expectatione mutationis calamitatum, & spe bonorum consolationem illis afferam: hoc enim significat, cum dicit: *ero eis in sanctificationem modicam*. Nihilominus vero similius existimamus hoc loco sanctificationem (hebraice מקדש, miqdas) significare, quod alias solet, Templum Domino sanctificatum: hoc enim valet inferius. *Polluisti sanctificationẽ tuam, &c.* Et superius. *A sanctuario meo incipite*. vbi idem nomen repetitur: & in Threnis. *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ*. Et in Machabæorum libro. *Viderunt sanctificationem desertam*. Simili ratione in præsenti vsurpatur, pro sanctuario scilicet, hoc sensu. Ero eis in sanctuarium paruum: quæ promissio mirifice quadrat exulum desiderio; vna solatur eorum mœrorem, atque accepta a ciuibus Hierosolymitanis improperia affatim compensat. Namque vel ea potissimum de causa illi exulibus insultabant, quod Dei sanctuario ipsi potirentur, in quo solatium, perfugium, & præsidium tutissimum se habere existimabant. contra exules id potissimum lacrymis effusis prosequebantur, quod suam arcem, & refugium vnicum amissent, vt patet in psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion*. Et iterum. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Vide quam acerbe ferebant hymnos, quos in Templo assueuerant, inter exteros canere non posse. ijs igitur; qui tametsi peccatorum pœnas luebant; at Dei oraculis obsequentes sese dederant Babylonio, & eo nomine præter cetera, Templi se aspectu, & aditu abdicauerant; clementissimus Deus pollicetur, ne inter hostes quidem existentibus defuturum Dei sanctuarium. *Ego*, inquit, *ero eis in sanctificationem modicam*, vel sanctificatio modica, &c. Sed quare apposuit *modicam*? quoniam paucis numero exiguum sanctuarium erat satis: ac si diceret:

Hieronym. Sanctificatio modica quid significet ex Patrum sententia.
Scholiast.
Cyrill. in Io.
Alius Scho.
Alius Scho.
Theodor.
Sanctificatio significat Templum.
Inf. 28. ℣. 18
Sup. 9. ℣. 6.
Thre. 1. ℣. 7
1. Mach. 4. ℣. 38.
Psal. 136.
Deus eos, qui sibi obsequẽtes Babylonio se dederant, consolatur, mirifice se ipsum exhibens vice carorum.

A Non desiderabunt sanctuarium, etiamsi a Hierosolymitano longe absint: ego illis Templum alterum ædificabo, quantum illis sufficiat. Eadem promissio extat inferius. *Dabo sanctificationem meam in medio eorum*. & apud Isaiam, vbicunque sint fideles, promittit erigendum a se tabernaculum, atque in eo gloriam suam collocandam, necnon desuper protegendam nube per diem, & igne per noctem, vt olim tabernaculo Mosaico prouidere solebat. *Et creabit*, inquit, *Dominus super omnem locum montis Sion* (vbicunque Ecclesiæ filiæ Sionis congregatæ fuerint) *& vbi inuocatus est, nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis in nocte, super omnem enim gloriam protectio*, debetur omni arcæ testamenti id vmbraculum, *Et tabernaculum erit in* B *vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & absconsionem a turbine, & a pluuia*. Quale autem sit futurum hoc tabernaculum declaratur ab eodem Isaia. *Et erit vobis*, Messias, *in sanctificationem*. Id est, in sanctuarium munitum, *in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel, &c.* qui scilicet carnaliter id Templum intelligebant; cum reuera spirituale tabernaculum hîc promittatur, non materiale; atque ad tempora Messiæ tam fausta promissa referenda sint. tametsi quodammodo & ex parte in populo illo completa esse noscantur: nam, vt Græci adnotarunt, interiori solatio, spe melioris sortis, atque idololatriæ tædio, Deus illis in Babylone degentibus prouidebat, vt olim solebat e Templo sancto suo: atque hoc reuera est, Deum illis fuisse sanctificationem, hoc est, quasi e sanctuario altero ipsis prospicere.

Infra. cap. 37. ℣. 26.
Isa. 4. ℣. 5. & 6.
Isa. 8. ℣. 14
Hæc promissio sanctificationis adtempora Messiæ referenda est

XVII. *Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.* Hieronymus. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel, & sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno, & sub Esdra, & Nehemia accidisse tribui Iudæ, & ijs, qui cum eis reuersi sunt, plerique existimant: habitatores quoque Ierusalem, qui cum Sedecia rege Iudæ capti sunt, vel qui fugerunt cum Ieremia in Aegyptum, in omnes terras esse dispersos, & nequaquam reuersos in vrbem Ierusalem, &c. Huius sententiæ prior pars indubitata est, altera vero improbabilis, videlicet solos reuertisse Hierosolymam tempore Zorobabelis eos, qui cum Ezechiele, & rege Ioachin in Babylonem descenderant: eos autem, qui tempore Sedeciæ capti sunt, vel in Aegyptum profugerunt, nunquam remeasse in patrias sedes: nam de ijs, qui erant Hierosolymis obsidendi sub Sedecia, prophetauit Ezechiel, vt capite quinto vidimus, in tres partes fore partiendos: atque ex tertia earum, quæ in omnem ventum fuerat dispergenda, colligendos esse aliquot, atque sub Dei protectione fouendos. ex quibus nonnulli postea tradendi igni prædicuntur, flammamque excitaturi, quæ vniuersam Vrbem absumeret. Quod Vaticinium impletum fuisse tempore Antiochi, & Machabæorum, atque etiam tempore Christi Domini, negare non possumus. Quare falsum esse deprehenditur, promissionem Ezechielis de reditu in patriam competere solis propinquis Ezechielis, vel ijs, qui cum Ioachin Rege migrarunt in Babylonem, & non etiam Iudæis, qui cum Sedecia eo tempore Ierusalem incolebant.

Hieronym.
Qui fuerint, peracta captiuitate, reuersi in Ierusalem.

XVIII. *Et ingredientur illuc*: mutatio personarum in sacris non infrequens: *& auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa*. Offensiones & abominationes ignominiosa sunt idolorum vocabula, vt capite quinto docuimus.

Israelitæ quasi igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginẽ idololatriæ deposuerunt

Theo-

Theodor. Theodoretus. Hoc docet nos Esdræ historia, & Machabæorum scriptura: nam post reuersionem e Babylone, relicto idolorum cultu, auctorem omnium rerum Deum studiose colere perseuerabunt, &c. hoc est, quod Isaias promiserat. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit in spiritu Iudicij*, & quod idem alibi dixerat: *Excoquam ad purum scoriam tuam*, &c. quæ omnia significant igne aduersitatis decoctos Iudæos fuisse in Babylone, depositisseque omnem idololatriæ scoriam, & rubiginem: atque in tantum mutasse mentem, vt reuersi in patriam idola vniuersa confregerint, & nunquam amplius ea vel erexerint, vel coluerint.

Isa. 4. ℣. 4. & 1. ℣. 25.

XIX. *Et dabo eis cor vnum.* Vt videlicet magna animorum consensione quærant Deum patrum suorum, & ad eius Templum reædificandum eadem concurrant voluntate. vel cor vnum, non vt antea cor duplex habebant, cum fide Deum, affectu idola venerabantur. De quibus scriptum est: *Væ duplici corde.* & iterum: *Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Vsquequo claudicatis in duas partes?* aiebat Helias. Quæ communicatio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? non potestis Deo seruire & Dagoni. *Adulteri*, ait Iacobus, *nescitis quia ad inuidiam concupiscit spiritus*, cum zelo amat, & amari vult Spiritus sanctus. *Seruite ei perfecto corde, atque verissimo*, monebat Iosue: quodque nobis comparare præcipit Deus, ipse donat. *Dabo eis cor vnum.* & apud Sophoniam. *Tunc reddam populis labium electum*, quod scilicet in Babel confundendo abstuleram, *vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*, &c. id est: cum in Babylone detinebantur, varias gentium linguas loquebantur, varijs idolorum sordibus seruiebant: nam Babel confusionem sonat, & ex confusione habuit originem: at cum inde egressi fuerint, dediscent linguas alienas, atque sola patria loquentes, rursum colligentur in vnum populum vni Deo seruituri. Allusio est hoc loco Prophetæ ad confusionem linguarum Babylonis, de qua in Genesi. Septuaginta pro *cor vnum*, verterunt cor alterum, quasi aliud studium, aliam voluntatem.

Cor vnum, hoc est vnius amoris tantum erga Deum.
Duplex cor.
Eccl. 2. ℣. 14
Ose. 10. ℣. 2
3. *Reg.* 18. ℣. 21.
Iac. 4. ℣. 4.
Ios. 24. ℣. 14
Soph. 3. ℣. 9
Babel confusio.
Gen. 11.

Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Diximus supra, late patere significationem vocis, spiritus, in sacris, atque inter cetera vsurpari pro animo, voluntate efficaci, mentis impetu interius commouente hominem ad quæque difficilia. sic sumitur infra. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* & apud Esdram. *Suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum.* & in Prouerbijs. *Totum spiritum suum profert stultus.* Interdum vero significat Spiritum sanctum, eiusque dona copiosa, vt apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos.* & Ioël. *Effundam spiritum meum super omnem carnem.* & apud Zachariam. *Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & miserationis*, &c. Porro in vtraque simul significatione in præsenti debet accipi, quoniam voluntas efficax Deo placendi, & ab homine proficiscitur, cum vitalis actus sit, & pariter a Spiritu sancto, cuius donum est, quicquid in nobis est bonum. Quapropter in sacris literis vtrique tribuitur, iam libero arbitrio, iam gratiæ: nam ab Ezechiele nobis adscribitur hæc renouatio illis verbis. *Facite vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. & Deus se eam communicaturum pollicetur dicens: *& dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. quemadmodum & cordis munditiam iam a nobis petit Deus apud Isaiam, dicens. *Lauamini, mundi estote.* & apud Ieremiam. *Laua a malitia cor tuum*, &c. iam eandem a Deo petere docemur, in psalmo. *Amplius laua me.* & in Isaia. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion*, &c. Item pœnitentia interdum a nobis profecta dicitur, vt in Ioëlis prophetia. *Conuertimini ad me.* Interdum a nobis postulanda proponitur, vt in Threnis. *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur.* Sed illud quæstionem habet, an hæc promissio Domini: *Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum*, tempore Euangelij credenda sit impleta; an etiam tempore Zorobabelis, cum Iudæi remearunt ad propria? nam ex altera parte stant sancti Ecclesiæ Patres, qui hæc eadem verba infra repetita de Spiritus sancti effusione in Apostolos, & Christi cultores interpretantur. ex altera vero contextus vrget, totum sermonem continenter de tempore reditus e Babylone texere. Cui dubitationi respondendum est, eiusmodi promissiones ex parte, & quodammodo in Iudæis redeuntibus esse completas, nimirum quibus erant primario factæ. Scimus enim post reditum e Babylone aliam mentem eos induisse, alios mores. Cumque primo fuissent idololatriæ ita dediti, vt nullis vel pollicitationibus, vel minis, aut supplicijs ab idolorum sordibus diuelli potuissent; postquam igne Babylonis excocti sunt, tam exosum habuisse idolorum cultum, vt pro vnius Dei religione, & lege vsque ad sanguinem decertauerint, vt Machabæorum nos docet historia. Nihilominus tam grandia esse hæc promissa, vt non nisi Spiritus sancti effusione in Ecclesiam Christi exhauriri potuerint: itaque hyperbolice dicta sunt de Iudæis, & quodammodo in illis impleta: proprie autem de Christi fidelibus in illis repræsentatis videntur pronuntiata, atque omnino consummata fuisse. Porro loci notissimi illustrationem remittimus ad caput trigesimum sextum. Simplicem autem explanationem ex Theodoreto subtexemus. His, inquit, non liberi arbitrij euersionem declarauit, sed futurum ab ipso auxilium, societatemque ad efficienda bona opera: spiritum nouum vocauit animæ ad honesta impetum: cum enim ad contraria propensi ferrentur, mutationem in melius nouum spiritum appellauit. quemadmodum enim cum dixisset, alterum cor, non naturæ mutationem significauit, sed mentis in melius propensionem: ita etiam per spiritum nouum hoc idem declarauit, idque sequentia testantur.

Ier. 4. ℣. 14
Ps. 50. ℣. 4.
Isa. 4. ℣. 4.
Ioe. 2. ℣. 12
Thre. 5. ℣. 21.
An hæc promissio sit impleta tantum in Ecclesia an etiam tempore Zorobabelis.
Inf. 36. ℣. 26.
Respondet.
Hyperbolice & quodammodo Iudæis adimpleta hæc promissio; proprie in Christi fidelibus.
Theodoreti interpretatio loci.

Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Septuaginta. Extraham cor lapideum, aliquanto significantius: caro est corporis animalis pars mollior, & tenerior, atque adeo debilior, quam ossa: quare sumitur interdum pro femina, quæ natura mollior est (vnde nomen mulier videtur petitum) vt apud Ioannem. *Qui non ex sanguinibus*, seminibus, *neque ex voluntate carnis*, voluptate feminæ, *neque ex voluntate* voluptate *viri, sed ex Deo nati sunt*, &c. Interdum opponitur spiritui, id est, energiæ, virtuti, & debilitatem notat: apud Isaiam. *Equi eorum caro & non spiritus.* & Paulus ait. *Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato*: iam aduersatur ossibus, vel lapidibus duris; & in bonam partem accipitur, vt in præsenti, & a Paulo. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Theodoretus: Nemo opinetur lapideum cor lapidis esse, sed obedire renuens, atque inexorabile, quodque Deo nolit cedere: carneum vero rursus obediens, & quod facile cedat. Hoc sequentia verba declarant.

Caro feminam significat aliquando, eius variæ sunt acceptiones.
Io. 1. ℣. 13.
Caro opponitur spiritui, & notat debilitatem.
Isa. 31. ℣. 3
Rom. 7. ℣. 14
2. *Cor.* 3. ℣. 3
Theodor.

Sup. 1. ℣. 21
De significatione vocis, spiritus, iterum.
Inf. 13. ℣. 3
Esdr. 1. ℣. 1
Prouer. 29. ℣. 11.
Iob. 26. ℣. 13.
Ioe. 2. ℣. 28
Zach. 12. ℣. 10.
Spiritus hic & hominis voluntatem efficacem, & Spiritum sanctum illam mouentem significat.
Inf. 18. ℣. 31. & 36. ℣. 26.
Cor nouum, eius mundities, & pœnitentia, & a Deo, & a nobis procedere dicuntur.
Isa. 1. ℣. 16

XX. Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. Ambulare in iudicijs, est legem non transgredi. Facere, est perficere.

Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea. Iudicia sunt mandata diuina, quibus a malo auertimur, quæ dici solent & iustitiæ, quatenus ad bonum nos dirigunt. Obserua: ambulare in iudicijs, vel mandatis, est legem non transgredi: facere autem, est exacte custodire; nam Hebræis facere, est perficere, aptare, absoluere, rite & decenter quidquam operari, & ad rem referre. Vnde facere hostiam, est rite offerre sacrificium: facere vngues, aptare, & præcidere: vt vel hinc discamus Deum velle sua *mandata custodiri nimis*. & *sabbathum* eius esse *delicatum*, & sanctum. hoc est cultum ipsius religiose obeundum, & præcepta adamussim exequenda.

Psal. 118. ℣. 4. *Isai.* 58. ℣. 13.

Idiotismus. *Gen.* 2. ℣. 24. *Theodor.*

Et sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum. Idiotismus est: quasi dicat, sint mihi populus, & sim eorum Deus: qualis ille Genesis. *Erunt duo in carne vna.* Hebraice, in carnem vnam. hoc est, vna caro. Theodoretus. Quando ipsorum Respublica secundum meas leges administrabitur, ego ipsorum Deus nuncupabor, ipsi populus meus vocabuntur, &c. actiue, & passiue (vt aiunt) hæc verba accipi possunt. primo modo hunc sensum reddunt: ipsi erunt mihi populus, me vnice adorantes, & diligentes, & ego eis Deus, illorum prospiciens saluti, & incolumitati: altero modo: ipsi erunt populus meus a me custoditus, & protectus: ego eorum Deus ab ipsis dilectus, & cultus. Amplissima promissio, nec minus glorioſa, quam vtilis, Deo protectore gaudere. *Beata gens*, ait Psaltes, *cuius est Dominus Deus eius: populus quem elegit* Dominus *in hæreditatem sibi*. & in Numerorum libro. *Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, id est, inexpugnabilis est Israël, qui secum vehit victoriam: nam cum a Domino ducatur, habet in Deo suo ducem, in duce regem, in rege fortem, in forte victoriam: Item in psalmo, *Beatus populus qui scit iubilationem*, hoc est, qui Deum in iubilo buccinæ, vbi opus est, ad se descendentem securus expectat: vel Deum ante se, iubilo sacerdotum in bello inuocatum, & præeuntem sequitur. Sed quanta sit ista felicitas declarat Psaltes versibus sequentibus. *Domine in lumine vultus tui ambulabunt*: alacres egredientur ad bellum, cum frontem tuam explicatam, & oculos tuos hilares super se apertos intuebuntur: *quoniam gloria virtutis eorum tu es*, gloriabuntur de fortitudine, quam de tua benignitate acceperunt, & exultantes de ducatu tanti principis concinent, cornibus sese mutuo prouocantes ante congressum, & ouantes a pugna.

Ipsi populus meus erunt me adorantes; ego eorum Deus curam habens: vel, ipsi populus a me custoditus, ego Deus ab ipsis dilectus. *Psal.* 32. ℣. 12. *Num.* 23. ℣. 21. *Psal.* 88. ℣. 16.

XXI. *Sup. cap.* 5. *Sup. cap.* 9.

Quorum autem *cor post offendicula, & abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus* Deus. Hucusque de ijs locutus, qui in bello capti fuerant: nunc transfert ad eos, qui Ierusalem habitabant, orationem, dicens. Ijs autem, qui illorum malis non resipuerunt, sed impietati addicti in ea perseuerant, dignas scelerum, quæ ausi sunt, infligam pœnas. Quid sit offendiculum, diximus supra. Quid, in capite, vel super caput ponere, diximus item supra.

XXII. *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis; & gloria* Dei *Israel erat super ea.*

XXIII. *Polych. Theodor.* Mons oliuarum ad orientem vrbis.

Et ascendit gloria Domini *de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Polychronius, & Theodoretus. Recesserunt, inquit, de ciuitate (nam Templum erat in extrema ciuitate) Cherubim gloriam Dei insidentem vehentes, steteruntque super montem, qui est e regione Ierusalem. Est autem hic mons, qui vocatur Oliuarum; vnde etiam Saluator noster in carne assumptus est. Merito igitur tunc, cum in humana figura apparuit, duasque in vna persona naturas ostendit, diuinam quidem in igne, humanam vero in electro significatam, lata contra Ierusalem sententia, in hunc montem proficiscitur, & inde redijt in cælum: in signum eorum, quæ postea futura erant. Etenim post Crucem, & mortem, lata rursus contra Ierusalem sententia, quia *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*, in montem illum cum discipulis profectus a spititualibus illis, & inuisibilibus potestatibus sublatus cælum conscendit. Figura igitur futurorum fuerunt etiam ea, quæ Prophetæ ostensa sunt per visum. Hieronymus vero sic locum tractat. Stabatque gloria Domini, quæ de Ierusalem discesserat super montem Oliueti in signum resurrectionis, & luminis, vt inde perituram, arsuramque cerneret Vrbem. Quodque dicitur, *ascendit gloria de medio ciuitatis*, alijs verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, eamus hinc*. & ad Iudæos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta.* Iosephus quoque refert auditam in Templo vocem Angelorum, & Fortitudinum cælestium, quæ prius in Vrbis præsidio erant: Abeamus ex his sedibus: mirumque in modum gloria Domini, quæ deseruit Templum, stat super montem Oliueti, & in Crucis signo rutilans spectat Templum quondam Iudaicum in fauillas, & cineres dissolutum, &c. Addas licet. Stat super montem Oliueti gloria Domini expectans nouum Templum, nouam Vrbem, alteram quasi Phœnicem ex fauillis veteris Ierusalem iterum nascentem; in qua sibi statuat domicilium, sceptrumque seruo suo Dauidi restituat, & vniuersas promissiones factas Patribus in Israele Dei compleat. neque enim fas est montem Sionem deserere, super quem constitutus est Rex a Patre cælesti, vt ibi prædicet decretum eius, aut extra fines Ierusalem veteris Vrbem sanctam reædificare, cum prædictum sit de Ecclesia Christi. *Fundamenta eius in montibus sanctis*. atque iterum. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis in ciuitate* Dei *nostri in monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, Ecclesia Christi, *latera Aquilonis, ciuitas regis magni*, &c. Vide contextum: totus enim psalmus de reædificatione Ecclesiæ sub specie Ierusalem mirifice intelligendus venit. Sed audiamus Eusebium Cæsarienſem, hanc allegoriam disertissime tractantem super ea verba Zachariæ. *Stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem*. Quidnam aliud, inquit, hoc significet, quam ipsius Dei Verbi in sua Ecclesia stationem, & confirmationem, quam in præsenti monte Oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? Vt enim vinea extitit dilecto, & fuit vinea Domini Sabaoth figurate domus Israël, & vitis Iuda nouella dilecta; sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit Domino collecta de gentibus Ecclesia ipsius: quæ sane Ecclesia, cum antea esset oliua quædam agrestis, plantata fuit a Domino, qui eam post inseruit in Apostolicis bonæ oliuæ radicibus post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet: Et plantauit eam Dominus sibi ipsi per Prophetam dicens: *Oliuam speciosam uocauit Dominus nomen tuum*. Postquam enim prior vinea, cum deberet facere vuam, fecit spinas, neque iustitiam, sed clamorem; merito tanquam eius, quæ infructuosa esset, sepem auferens, ac parietem Deus, tradensque eam inimicis ad diripiendum & conculcandum, sicut in

Aduentus Dei in montem Oliueti prænotat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. *Matth.* 24, ℣. 2. *Hieron.*

Ioan. 14. ℣. 31. *Matth.* 23. ℣. 38.

Gloria Domini stat super montem Oliueti, spectans nouum Templum reædificari. Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum.

Psal. 86. *Psal.* 47.

Euseb. demonst. lib. 6. *cap.* 18. *Zach.* 14. ℣. 4.

In monte oliuarum quomodo sit ædificata Ecclesia Christi.

Ad Rom. 11 *Ier.* 11. ℣. 16

Isaiæ

Isa.5. Isaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum A constituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericordiam a Deo sit consecutus, & a Christo plantis semper virentibus consitus, hoc est, sanctis, lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei.* Hic vero Oliuarum mons contra Ieruſalem esse dicitur, quoniam in locum veteris, ac terrenæ Ieruſalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit, & a Deo constitutus est post ruinam Ieruſalem: quod etiam propheta Ezechiel diuino ante spiritu edoctus, contemplatur. Dicit enim: *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ,* quæ eis adhærebant, *cum eis, & gloria Dei Israel erat* B *super ea: Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Quod quidem aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes fideles ex omnibus terræ partibus concurrunt, non vt quondam, vt adorent in Templo, sed in monte Oliuarum, in quem gloria Domini migrauit, postquam deleuit priorem ciuitatem. Vere autem pedes Domini in monte Oliuarum steterunt, quo tempore orauit ad speluncam, quæ ibi ostendi solet, cum discipulis mysteria de consummatione tradidit, & cum ipsis videntibus ascendit, quemadmodum & Lucas tradit. Est igitur ad verbum mons hic con- C tra Ieruſalem, & ad Orientem spectans. Veruntamen si sententiam, non verba sequi volumus, sancta Christi Ecclesia, & mons, in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*: pro ea, quæ cecidit, neque amplius futura est Ieruſalem, structa atque erecta, dignaque habita, in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Ieruſalem, sed etiam ab ea ad Orientem vergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Ieruſalem anterior facta sit, ipsique iustitiæ soli propinquior, de quo dictum est. *Et orietur uobis timentibus nomen meum sol iustitiæ.* &c.

Psal. 51. ℣. 10.

Ecclesia quo modo sit contra Ieruſalem ad orientem.

Matth. 5. ℣. 14.

Mal. 4. ℣. 2

XXIV. *Theodor.* Visio hæc qualis fuerit.

Et spiritus leuauit me, adduxitque me in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu Dei. Theodoretus. Neque enim in corpore, inquit, reuera modo in Iudæam, modo in Chaldæam transferebar, sed in visione, hoc est, in speculatione, & spiritu Dei, id est, Dei virtute, & efficacia mente illustratus, & suscipiens propheticos oculos, vnumquodque horum speculabar: atque hoc apertius declarans subiecit.

XXV. *Theod.*

Et sublata est a me uisio, quam uideram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba Domini, quæ ostenderat mihi. Theodoretus. Ad me ipsum, inquit, redij, cum finis factus est spiritualis contemplationis: & illa quidem non amplius videbam; solos autem eos, qui vna adorant Seniores, quibus etiam narraui singula, quæ videram, quæque audieram. Hieronymus. Sublatam a se visionem esse, significat non in corpore Prophetam de Ieruſalem in Babylonem translatum, sed in spiritu: sublataque visione, quæ eum in spiritu duxerat Ieruſalem, reuersus est in semetipsum, & locutus est ad transmigrationem omnia, quæ ei fuerant demonstrata: ad eos videlicet, de quibus ipse propheta dixerat: *Ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant mecum*, &c.

Hieronym.

Ezech. 8. ℣. 1.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DVODECIMVM.

ARGVMENTVM.

Regem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur, habitum præseferens migrantis.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum, & non uident: & aures ad audiendum, & non audiunt: quia domus exasperans est.

III. Tu ergo fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia domus exasperans est.

IV. Et efferes foras uasa tua quasi uasa transmigrantis per diem in conspectu eorum: tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans.

V. Ante oculos eorum perfode tibi parietem: & egredieris per eum.

VI. In conspectu eorum in humeris portaberis, in caligine effereris: faciem tuam velabis, & non videbis terram. quia portentum dedi te domui Israel.

VII. Feci ergo sicut præceperat mihi Dominus: vasa mea protuli quasi uasa transmigrantis per diem: & vespere perfodi mihi parietem manu: & in caligine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum.

VIII. Et factus est sermo Domini mane ad me, dicens:

IX. Fili hominis, nunquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?

X. Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super ducem onus istud, qui est in Ierusalem, & super omnem domum Israel, quæ est in medio eorum.

XI. Dic: Ego portentum vestrum: quomodo feci, sic fiet illis. in transmigrationem, & in captiuitatem ibunt.

XII. Et dux, qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient vt educant eum: facies eius operietur ut non uideat oculo terram.

XIII. Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum: & ipsam non uidebit, ibique morietur.

XIV. Et omnes, qui circa eum sunt, præsidium eius, & agmina eius dispergam in omnem uentum: & gladium euaginabo post eos.

XV. Et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos in Gentibus, & disseminauero eos in terris.

XVI. Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & fame, & pestilentia: vt enarrent omnia scelera eorum in Gentibus, ad quas ingredientur: & scient quia ego Dominus.

XVII. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

XVIII. Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede: sed & aquam tuam in festinatione, & mœrore bibe.

XIX. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, & aquam suam in desolatione bibent: ut desoletur terra a multitudine sua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea.

XX. Et ciuitates, quæ nunc habitantur, desolatæ erunt, terraque deserta: & scietis quia ego Dominus.

XXI. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

XXII. Fili hominis, quod est prouerbium istud uobis in terra Israel? dicentium: In longum differentur dies, & peribit omnis uisio.

XXIII. Ideo dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Quiescere faciam prouerbium istud, neque uulgo dicetur ultra in Israel: & loquere ad eos

quod

quod appropinquauerint dies, & sermo omnis uisionis.

XXIV. *Non enim erit ultra omnis uisio cassa, neque diuinatio ambigua in medio filiorum Israel.*

XXV. *Quia ego Dominus loquar: & quodcunque locutus fuero uerbum, fiet, & non prolongabitur amplius; sed in diebus uestris domus exasperans loquar uerbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.*

Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XXVI.

Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: XXVII.
Visio, quam hic uidet, in dies multos: & in tempora longa iste prophetat.

Propterea dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: XXVIII.
Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: uerbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DVODECIMI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me dicens.* In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. *Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas.* Id est, inobedientis, & rebellis, vt notauimus capite secundo. Illud hoc loco quæstionem habet, quosnam peruicaciæ notet Propheta? an eos, qui Babylone detinebantur; an eos, qui Hierosolymis remanserant? nam contra Hierosolymitanos susceptum esse sermonem ipse contextus capitis docet. *Supra ducem*, inquit, *onus istud*, &c. At vero Ezechiel non habitabat inter illos, sed in medio captiuorum, vt vidimus capite primo. Scholiastes Græcus existimauit adhuc Hierosolymitanos coargui inobedientiæ, atque idem, quod visione præcedenti Dominus loqui cœperat Prophetæ, deinde iterata visione esse prosecutum: sic enim habet. Ostendit per interualla factam esse visionem; supplicante porro Propheta, (mortuo Pheltia) ne delerentur reliquiæ Israëlis; respondet Deus Prophetæ dicens: Tu quidem supplicas pro his, idque vno tantum sublato Pheltia, scito vniuersos illo esse deteriores &c. Nihilominus pro certo statuimus aliam esse hanc prophetiam ab illa visione, atque aliam vtriusque rem subiectam: tametsi vnus atque idem vtriusque sit propositus finis, scilicet consolari eos, qui timentes Vrbis excidium se vltro dediderant Babylonijs; nam hi videntes Vrbem superstitem, cœperant duci facti pœnitentia, nec sibi persuadere poterant perituram Vrbem, ciuesque Hierosolymitanos graiora passuros: quod Ieremias sæpius fuerat comminatus. Quare Propheta Dei nomine hos quidem redarguit diffidentiæ, atque duræ ceruicis. Deinde consolatur vaticinans deteriorem futuram esse illorum, qui remanserant, conditionem, quam ipsorum, qui se vltro hostibus tradiderant.

Alia est hæc prophetia ab alia præcedentis capitis. Huius summa explicatur.

Videre oculo, aure audire, & videdo videre &c. significant, efficaciam actus.

Qui oculos habent ad uidendum, & non uident, & aures ad audiendum, & non audiunt. Oculo videre, est perspicue, & aperte cernere: aure audire, est percipere, & tenere recte, quæ audis: idem est videndo videre, & audiendo audire. Ratio huius significationis est, quia ij ablatiui, infinitiui, vel gerundia augent, & complent actionem verbi, importantque modum, quo fieri solet: & quoniam visio fit mediante luce, & auditio excipiendo & tenendo verbum, quod profertur: inde videndo videre, est dilucide cernere: & audiendo audire, est recte tenere: sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato: quia vere verbum oris est id, quod mente concipitur & cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus, & voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus & intellectus claritate delectantur, & operantur; auris & voluntas suauitate, & bonitate capiuntur) inde est, vt pro intellectu non excœcato vsurpetur oculus videns, & auris audiens pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato. apud Matthæum, & in Apocalypsi. *Qui habet aures audiendi audiat.* id est, voluntatem morigeram, & obedientem. inde illud psalmi. *Auditu auris obediuit mihi.* & Prouerbiorum. *Oculum uidentem, & aurem audientem Dominus fecit vtrumque*, id est, doctorem eruditum, & auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum, quoniam, vt notauit Polychronius, visus & auditus tantum recipiunt admonitionem: aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem reuertimur, aut audientes diuinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur: neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Theodoretus. Docet non naturaliter, sed ex vitio ijs affectibus illos obnoxios fuisse. Ergo sensus loci præsentis est. Qui cum aperte videant, quid facto opus sit, & probe teneant quæ a me præcepta sunt; nihilominus se ipsos sponte excœcant, & aures obturant: nolunt intelligere, vt bene agant: aures suas obturauerunt, ne audirent. Rabbi Dauid Chimhi. Videbant se ductos in captiuitatem, audiebant verba prophetarum, & quasi nil horum vidissent, neque audijssent, confortabant manus eorum, qui remanserant in Ierusalem, ad quos mittebant prophetas, & ariolos suos, qui illis promittebant minime abducendos in captiuitatem: qualis Semeia, qui frustra eos, qui erant in Ierusalem, confortabat.

Visus pro intellectu, auditus pro voluntate sumitur, & quare.

Matth. 13. ℣. 9. & *Apoc.* 13. ℣. 9. *Psal.* 17. ℣. 45. *Pro.* 20. ℣. 12. *Polychr.* *Theod.* *R. Dauid Chimhi.*

Tu ergo, fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis, &c. III.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

Vasa transmigrationis quæ.

nia, &c. Id est, instrumenta suppellectilia, vt alibi diximus. Quemadmodum cum Deus decernit aliquem excœcatum punire, obscurius illi loquitur, & per parabolas, ne intelligat, vt in Euangelio Matthæi legimus. Sic cum vult miserari, & illuminare cœcum atque obduratum, & sponte surdum sanare, loquitur exemplis, quæ sunt voces penetrabiliores omni sono, & iubar luce solis illustrius, & efficacius. Hæc sunt verba cœlorum, de quibus psaltes. *Non sunt loquelæ, neque sermones*, vt audiri non possint, sed concentus & harmonia, perpetuaque legis impositæ obseruantia, quam omnes sentiunt quantumuis surdi. Præcipit ergo Vati, vt se ad iter suscipiendum accingat, colligatque sarcinulas suas, atque supellectilia migrantis propria assumat, vtpote galerum, baculum, calceos, peram, & penulam; & secundum Rabbi Dauid Chimhi, calicẽ, & scutellam: atque secundum Rabbi Salomo ollam præterea ad coquendum carnes, domusque suæ murum noctu perfodiat, atque ante lucem per foramen se demittat, forisque a familiaribus excipiatur, humerisque baiuletur, oculis velatis, ne viam aspiciat, qua portatur; vt populares videntes tam nouum stratagema admirarentur, & rogarent, quid sibi velint hæc tam insolita studia.

Matth. 13. ℣. 13.

Ps. 18. ℣. 4.

R. Dauid Chimhi.

R. Salomo.

Et transmigrabis per diem coram eis. Rabbi Salomo obseruat Hebraice haberi יומם, iomam, id est, in dies, vel per dies, quasi iubeatur Vates hoc facere multoties, & non tantum semel: nam Scriptura per יומם, iomam, pluribus diebus identidem faciendum significat, quod præcipitur: atque in hac sententia ait fuisse Rabbi Manahen.

R. Manahen.

VI.

Dubium an legendum sit portaberis vel portabis.

In humeris portaberis. Non est omnino exploratum, an legendum sit *in humeris portaberis*, an portabis: & quidem secundam lectionem Hebræus habet, & Chaldæus; immo Hieronymus sic se vertisse testatur, dicens. Quod autem dicit, in humeris portabis; subauditur, sarcinas tuas &c. Septuaginta verterunt in passiua voce, portaberis, quos imitantur hodie omnes codices vulgatæ editionis, & antiqui manuscripti: namque Louanienſibus, & Romanis Correctoribus nullus codex Latinus venit in manus, qui aliter legeret. Ita legunt Complutensis, & Vaticanus recens emendatus: atque ita legendum credimus secundum vulgatam veterem.

Hieronymi versio differt aliquando a vulgata, quã autenticam censuit Tridentinum Concilium.

Neque Hieronymi testimonium obstat: nam centies eueniſſe vidimus, vt vno modo se vertisse dicat Hieronymus, & alia lectio habeatur in vulgata, quæ quidem a Tridentino autentica iudicatur, Hieronymi versio non item. Idem dicendum est de eo, quod sequitur. *In caligine effereris*. Sic enim legendum credimus, non vero efferes: pro qua voce Hieronymus in textu & commentario habet, effugies: atque de alio, quod inferius extat. *In humeris portatus in conspectu eorum*: non, vt quidam putant, portaui, legendum, sed *portatus*. Quæ omnia ita esse probatur ex versu duodecimo, in quo de duce, quem Ezechiel figurabat, scriptum est. *In humeris portabitur*: etiam consentiente Hieronymo in commentario: sic enim habet. Et dux in humeris portabitur, vel iumentorum, vel eorum, qui cum eo fugerant: nec aliter legi res ipsa finit. quid enim humeris portaret rex? nunquid vestes, quod Pagninus in versione adiecit? at hoc notum erat: aliud vero quidquam dedecebat maiestatem. Præterea quia de eo dicitur. *Facies eius operietur, vt non uideat oculo terram*: quod fieri non posset si incederet pedes: ergo necesse est dicere fuisse vectum humeris, atque adeo legendum, *in humeris portabitur*.

Hierony.

Pagninus reselliur.

Super ducem onus istud, qui est in Ierusalem. Hebraice משא הנשיא, hannasi hammasa, vtraque vox cognata est, nascitur que a verbo נשא, nasa, cuius latissima & ditissima est vis, potestas, & energia; & cuius vix centum aliarum linguarum verbis explicentur, ne dum exhauriantur diuitiæ. Significat autem leuare, assumere, librare, tollere, extollere, & ferre: habet elegantissimas, & varias dicendi formas; sed illa præsenti instituto congruit: leuare super labia, id est, ore assumere, labijs proferre, vsurpare sermone, qualis est in psalmo. *Neque memor ero nominum eorum per labia mea*, vel proferam labijs &c. Leuare conuitium, id est, excitare, vt in psalmo. *Et opprobrium non accepit aduersus proximum suum.* Item leuare rumorem, in Exodo. *Non suscipies uocem mendacij*, id est, non leuabis rumorem vanum. Hispani melius quam Latini, & Græci hunc reddimus idiotismum: *no leuantaras falso testimonio*. Vnde etiam est illa phrasis psalmi. *Qui non accepit in uano animam suam*, id est, vsurpauit, protulit in iuramento falso vitam: nam sequitur: *nec iurauit in dolo proximo suo*, &c. Item leuare parabolam in Numeris, in Iob, & Isaia, id est, proponere, proferre. Ab hoc verbo oritur vox נשיא, nasi, princeps, dux, primas in populo, qui populi onera leuat: quasi dicat, baiulus, portitor, vt manifeste testatur locus Exodi, & ipsi vna tecum leuabunt: pro quo Hieronymus transtulit, *leuiusque sit tibi partito in alios onere.* atque in Numeris. *Nunquid ego concepi hanc multitudinem, & genui eam, ut dicas mihi, porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum.* & infra. *Vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris.* Discimus hinc, qualis futurus sit Prælati affectus in subditos: qualis est scilicet matris in infantem, patiens & suauis: *Caritas patiens est, benigna est*, &c. non grauatur oneribus, neque indignatur molestijs filiorum, sed amanter portat sinu, & benigne fouet amplexu. *Currus Israel, & auriga eius*, princeps iste est, qui sustinet quasi currus onera, & dirigit vt auriga iugatos: aurigatur, & præsidet, & simul baiulat, & portat. *Cuius imperium super humerum eius.* Vnde ab eodem verbo oritur, vt dixi, vox משא, masa, pro qua Septuaginta vertere solent, assumptio: reddere possumus, pronuntiatio, prolatio, grauis doctrina, molesta prophetia, quæ leuatur in os cum molestia a Vate, & imponitur audientibus, vt grauentur: vt ibi. *Quod Dominus onus istud leuauerit super eum*: id est, protulerit hanc molestam sententiam: & ad Ezechielem ait Dominus. *Assume planctum*, id est, leua lamentationem: & Isaias ait. *Onus iumentorum Austri.* vbi paronomasia est gratissima. Tulistis sarcinulas vestras, & descendistis in Aegyptum onerati dijs vestris, &c. Audite ergo iumenta Austri, grae onus vestris dorsis imponendum, hanc vocis significantiam explicuit Isaias iterum. *Visio dura nunciata est mihi.* Est etiam, non minus concinna allusio ad nominis etymon apud Ieremiã. *Si interrogauerit te populus iste, quod est onus Domini? dices ad eos: vos estis onus: proijciam quippe uos, dicit Dominus*: & iterum. *Onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus.* & tertio. *Quia dixistis sermonem istum, onus Domini, & misi ad uos dicens: nolite dicere, onus Domini; propterea ecce ego tollam vos portans, & derelinquam uos.* Vel, vt Hieronymus explicat ex Septuaginta: Quia dixistis, assumptio Domini, ego assumam vos portans, & proijciam vos. Vide quam eleganter, quamque ad rem luserit ex etymologia vocis משא, masa. Vos mea oracula vocatis onus, cum mihi, & prophetis meis grauius onus sit ea leuare, vt vobis imponantur. Ceterum ne rursum

X.

De significatione vocis, onus, quæ ditissima est.

Ps. 15. ℣. 4.

Ps. 14. ℣. 3.

Exod. 23. ℣. 1.

Ps. 23. ℣. 4.

Num. 23. ℣. 7.

Iob. 27. ℣. 1.

Isa. 14. ℣. 4.

Princeps, primus in portandis oneribus.

Exod. 18. ℣. 22.

Num. 11. ℣. 12.

Prælati munus & caritas.

1. Cor. 13. ℣. 4.

4. Reg. 2. ℣. 12. & 13.

℣. 14.

Isa. 9. ℣. 6.

4. Reg. 9. ℣. 25.

Ezech. 19. ℣. 1.

Isa. 30. ℣. 6

Isa. 21. ℣. 2

Ierem. 23. ℣. 33.

Hieron.

sum grauemini prophetijs, ego semel vos sublatos (nam ab vtero a me baiulamini quasi a nutrice) proijciam, & allidam. Similem allusionem in præsenti facit cum nomine, dux, vel princeps, in hunc modum. Hæc prophetia onerosa, hoc onus libratur, & leuatur pro humeris principis, & baiuli Ierusalem: nam par est, vt qui onera subditorum portare debet ex munere, quique ex impietate Tyranni onera grauia, & vectigalia importabilia illis imposuit; suis tollat humeris hanc onerosam sententiam virgæ suæ ferreæ respondentem. *Super ducem onus istud.* Quod si talia duci reipublicæ comminatur Deus, qualia putamus onera laturos Ecclesiæ Præsules; quorum proprium est esse pastores non dominos, patres non reges, currus potius, quam aurigas, immo baiulos, nutrices, matres, si dominentur in cleris, & ferrea virga populos comminuant? & quasi plaustrum onustum stridentes obuiantibus clament, incuruare, vt transeamus?

Principibus graue onus imponitur quale ipsi subditis imposuerunt.

Prælatorum munus.

XI. *Dic: Ego portentum vestrum:* Vox מופת, mophath, oritur a verbo יפה, iaphah, quod speciosum aliquid esse significat, atque in admirationem, & amorem sui inuitare. Quare vox hæc valet prodigium insolens, & portentum aliquod mirandum: confunditurque cum voce אות, oth, signum, vt patet in libro Paralipomenon: *Et exaudiuit eum, & dedit ei signum,* Hebraice portentum. Cum tamen in libris Regum & Isaiæ legamus, signum, in originali: & iterum in Isaia. *Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum:* quoniam portentum hoc mirabile dari solet in signum alterius rei arcanæ, ideo vsurpatur pro ipso signo, & quocunque facto insolito & mirando, quo aliud significamus occultius. Vt Isaiæ citato loco, & ibi: *Ego & pueri mei, quos dedit mihi* Dominus, *in signum & prodigia in Israel,* id est, in parabolam, figuram, & typum admirandum & insolitum. Sic ergo in præsenti vsurpatur: Mea hæc, inquit, demigratio, quæ tam insolens & admiranda vobis videtur, signum est, & omen miserandæ captiuitatis regis, & principum Israel.

2. Par. 32. ℣. 24. 4. Reg. 20. ℣. 8. Isa. 38. ℣. 7 & 20. ℣. 3. Signum quid significet. Is. 8. ℣. 18.

XII. *Quomodo feci, sic fiet illis, in transmigrationem, & in captiuitatem ibunt.*

Et dux, qui est in medio eorum. Explicuimus versu præcedenti etymon vocis, dux, quam magis declarat hæc oratio, *in medio eorum:* nam ea significatur, principem in medio populi esse quasi columen tentorij, vel casæ, cui omnia nituntur tigna, & trabes, vt videre est in eorundem constructione. Cum autem moris sit sacræ Scripturæ metonymicῶs familiam significare per domum, eadem analogia patremfamilias vocat palum, columen, atque adeo principem, qui est pater patriæ: apud Isaiam: *Figam illum paxillum in loco fideli, & suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius,* &c. Ergo quoniam columinis situs est in medio papilionis, regem circumloquitur ea oratione, *qui est in medio eorum.*

Ducem in medio populi esse, quid significet.

Isa. 22. ℣. 23

In humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, ut educant eum. Ex Ieremia, & libris Regum intelligentia huius Vaticinij colligitur, vbi inuenies Sedeciam rupto muro horti regis fugisse per desertum: quod iter peditem facere non permiserunt serui, sed in sella gestatoria ipsum humeris baiularunt: & fortasse quoniam vitijs præfractus præ muliebri teneritudine non valebat pedes incedere, præsertim gradu concitato, qualem periculum tantum postulabat. Quam alio habitu egressus est ex eadem Vrbe Dauid, fugiens Absalonis degeneris filij impetum? *Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & aperto capite,* &c. Atque his laboribus, & lacrymis Deum placauit, & victoriam consecutus ouans reuersus est celebri stipatus pompa totius Iudææ, & bonæ partis Israël. Sedecias vero post tot admissa crimina ex Vrbe, quam sua peruicacia hostibus tradiderat, fugiens sella gestatoria vectus egreditur, completa Isaiæ prophetia. *Dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.* Isa. 3. ℣. 4.

Ier. 39. & 4. Reg. 25. adimpletam videbis hanc prophetiam.

Facies eius operietur, ut non uideat oculo terram. Ipse scilicet faciem suam manu operiet, ne patriam, quam deserebat videns, maiori cruciaretur dolore. Explicuit Vates idiotismum alioqui ambiguum: nam quandoque faciem tegere, est verecundiæ. Vnde est illa phrasis Geneseos. *Hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt: & quocunque perrexeris, scito te deprehensam.* id est: Ipse Abraham vir tuus erit protector pudoris, & pudicitiæ tuæ, & omnium ancillarum, quæ te comitantur: quicunque nouerit illum esse virum tuum, oculos a te auertet, & ab ancillis tuis: ne obsecro iterum dicas; frater meus est; memento te deprehensam hac de causa. Est etiam velare faciem reuerentiæ signum, vt apud Isaiam: *Duabus uelabant faciem eius,* aut suam. Extat & illud Estheris. *Et statim operuerunt faciem eius,* in signum mortis: nam damnati deducebantur ad supplicium oculis velatis, ne scilicet videntes patriam, ciues, amicos, & consanguineos, nedum filios caros, non iam semel, sed septies mortem obirent. Tale quid portendebat velata facies Sedeciæ: quod rei exitus comprobauit; tametsi alio fortasse animo faciem ip se velarat, ne scilicet agnosceretur Rex a quoquam sibi obuiam facto: vel, vt sentit Rabbi Dauid, præ pudore.

Faciem tegere verecundiam significat. Gen. 20. ℣. 16.

Velare faciem reuerentiæ signum. Isa. 6. ℣. 2. Isa. 7. ℣. 8.

Velare faciem damnationis signum.

R. Dauid.

Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea. Piscatoribus comparat Chaldæos, eorumque munitiones retibus, & sagenis: neque ab re: nam piscatores solent ad oram maris habitare, aut secus ripas fluminum: Babylon autem propter Euphratis, & Tigris confluentem secus illius mœnia, recte dicta est, mare deserti, id est, mare terrenum, mediterraneum, vt ab Isaia: *Onus deserti maris:* & Ieremias ait. *Quæ habitas super aquas multas.* Inde Babylonij piscatores merito appellantur: eandem translationem vsurpauit Habacuc. *Et facies hominum sicut pisces maris, & sicut reptilia,* &c. *totum in hamo suo subleuauit.* Sumus ne omnes Israëlitæ pisces? cur ergo vniuersos reti suo extento ambiuit & clausit, immo vero hamo? nam regem & principes hamo sigillatim, deinde plebem rete traxit in Babylonem, &c. Hieronymus. Concedente quippe Domino Babylonijs, captus est; & hæc, quæ ab hostibus passus est fieri, se fecisse testatur.

XIII.

Quare Chaldæi dicantur piscatores.

Babylon cuare dicitur mare.

Isa. 21. ℣. 1 Ierem. 51. ℣. 13.

Hab. 1. ℣. 3 & 14.

Et ipsam non uidebit. Patet loci commentarius ex locis Ieremiæ & Regum citatis, vbi scriptum est, fugientem regem comprehensum a Babylonijs, & ductum in Reblatha; ibique locutum Nabuchodonosorem cum eo *iudicia,* id est, iuridice expostulasse, & increpasse durissime de iureiurando violato; effossisque eius oculis, duxisse in Babylonem, in qua mortuus est. Frustra igitur commentatus est Iosephus occasionem arripuisse Sedeciam suæ incredulitatis ex verbis Ezechielis in speciem pugnantibus cum verbis Ieremiæ; istumque dixisse, ducendum esse in Babylonem; illum vero, regem Babylonem non visurum: nam Ezechiel adiecit. *Adducam eum in Babylonem, & ipsam non uidebit.*

Ier. 39. 4. Reg. 25.

Ioseph. Antiq. 10. c. 10

Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & fame & pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus. Prospiciam nomini sancto meo: scio enim impios meam criminaturos iustitiam dicentes? Quare sic

XIV.

Confessio peccatorum Diuinam iustitiam glorificat & defendit.

Delitiæ & luxus Sedeciæ, humiliatio Dauidis quos fructus pepererint. 2. Reg. 15. ℣. 30.

fecit

fecit Dominus terræ huic ? & quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa? ego vero, qui peperci nomini ſancto meo, vt vlciſcerer tanta flagitia, expoſuique potentiam meam ſtultorum blaſphemijs putantium me vel imbellem, vel crudelem; conſulam poſt caſtigata ſcelera honori meo: nam reliqui ex eis inter gentes agnoſcent peccata ſua, & alijs ea narrantes fatentesque pœnas eorum dare ſe, quæ in me dereliquerunt, meam iuſtitiam a calumnia vindica
Pſ.50.℣.6 bunt. Tale quid eſt illud in pſalmo. *Tibi ſoli peccaui*, &c. *ut iuſtificeris*, &c. en peccatum meum confiteor, & carminibus mando, quo tenacius memoriæ legentium, & audientium hæreat, vt tuo honori proſpiciam, iudex æquiſſime: nam impij, aut inſipientes, pœnas quas à me exegiſti, conſiderantes, audebunt tuam iuſtitiam criminari, vel fidelitatem in dubium vocare, qui cum ſciant quam atrox meum fuerit flagitium in hac cauſa, pro te ferent ſententiam, & me ſeuerioris ſupplicij facient reum: propterea dixit Ioſue Achamo. *Fili mi, da gloriam Deo, confitere peccatum tuum*. Hoc eſt ergo quod ait Vates: *Et ſcient quia ego Dominus*, id eſt, æquiſſimus iudex, fideliſſimus præmij redditor, & iuſtiſſimus pœnæ exactor.

XVIII. *Panem tuum in conturbatione comede*. Vaticinatur iam contra populares.

Hieron. Chald. *In conturbatione*. Hieronymus interpretatur, in anguſtia, & egeſtate; Chaldæus, in tremore; Septuaginta, cum dolore; Hebraice, in commotione, in ſignum ſcilicet, quod obſeſſi panem erant comeſturi cum tremore, & formidine hoſtium irruentium.

Et aquam in feſtinatione, & mœrore bibe. Hebræa
Iſ.14.℣.3. vox valet concuſſionem, vt apud Iſaiam: *Requiem dederit tibi Deus a concuſſione tua*. eſt autem concuſſio, cordis agitatio præ concepto timore.

XIX. *Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ieruſalem in terra Iſrael. Panem ſuum in ſollicitudine comedent, & aquam ſuam in deſolatione bibent*. Deſolationem vocat afflictionem, deſperationem, mœrorem abſque leuamine.

Vt deſoletur terra a multitudine ſua. Id eſt, vt no-
R. Dauid. tat Rabbi Dauid, quo ſpolietur & euacuetur habitatoribus, ac diuitijs, quibus terra, id eſt vrbs Ieruſalem prius abundabat.

XXII. *Quod eſt prouerbium iſtud uobis in terra Iſrael? dicentium in longum differentur dies*. Solebant Prophetæ inculcare. *Dies Domini veniet, dies tenebrarum, dies calamitatis imminet*, &c. vt Sophonias & alij, ideo diem vocabant populares infortunium, ad-
Soph. 1. ℣. 15. Dies pro infortunio, ſeu calamitate. uerſitatemue a prophetis prædictam; tum etiam quia Hebræi diem appellare ſolent, factum inſigne geſtum in aliquo die: præſertim vero, ſi fiat cum ſtra
Iſa.9.℣.4. ge & internecione hoſtium. Iſaias. *Sicut in die Madian*. Dies igitur differri in longum, eſt eam calamitatem annuntiatam prorogari in ſæcula futura.

Et peribit omnis viſio. Idem infra apertius. *Viſio, quam hic uidet in dies multos, & in tempora longa iſte prophetat*. Id eſt, euentus Vaticinij non impendet nobis, ſed differetur in futura ſæcula. Idem valet ergo differtur Vaticinij comminatio in futurum tempus, & peribit viſio, & quod infra repetit:

XXIV. Stare, ſignificat, proſperari; cadere vero oppoſitum.

Non enim erit vltra omnis viſio caſſa, neque diuinatio ambigua. Nam Hebræi rem vel perſonam proſperari, & ſuum ſortiri effectum vel ſpem, vocant ſtare, ſurgere. Oppoſitum vero cadere, perire, euaneſcere, translatione ſumpta a fructu arboris vel tempeſtiuo, vel vano: nam ille ſtat vſque ad ſuum tempus, iſte vero fatuus cadit & perit: ille verus eſt, iſte falſus: ille veritatem facit, iſte mentitur. Vide quod ſupra ſcripſimus. Ergo idem eſt verbum ſtare, quod verificari: contra cadere & perire idem, quod vanum eſſe, & mendax. Iſaias. *Non ſtabit, & non erit iſtud*. & in pſalmo: *Non reſurgent impij*, id eſt, cadent: & quod infra repetit: *iter*, conſilium, *impiorum peribit*: & iterum: *folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet proſperabuntur. Non ſic impij, ſed tanquam puluis*, &c. Tale eſt & illud: *Non cecidit ex uerbis eius in terram*, id eſt, ſtetit verbum Samuelis, habuit ſuum effectum, non cecidit, quaſi fructus male cocti, & intempeſtiui ſolent ex arbore decidere. Idem habet Vates noſter: *Non erit uiſio caſſa*, vana, irrita, mendax quaſi fructus immaturus; ſed proſperabitur, ſtabit in arbore vſque ad tempus ſuum, verificabiturque ſuo tempore: idem eſt quod ſequitur:

Sup.7.℣.6. Stare verbum, eſt verificari; cadere, falſum eſſe. Iſa.7.℣.7. Pſal.1.℣.3 1. Reg. 3. ℣. 19.

Neque diuinatio ambigua. Septuaginta. Diuinans iuxta gratiam, vel ad voluntatem, id eſt, diuinatio aſſentatoria, atque adeo mendax: nam blandiri, decipere, mentiri æquipollentia verba ſunt: vox naſcitur a verbo חלק, chalaq, quod eſt ſermocinari cum ordine, partitione, eloquentia, expeditione, atque adeo blandiri, lenire, aſſentari, &c. inde nomen חלק, chalaq, eſt lenis, glaber, lubricus, vt in Geneſi. *Ego* ſum *lenis*: & in Prouerbijs. *Os lubricum operatur ruinas*. Hieronymus. Vbi a nobis dictum eſt. Nec erit diuinatio ambigua. Septuaginta vertere: Nec erit diuinans iuxta gratiam: pro quo omnes lubricum interpretati ſunt: quod nos ambiguum diximus, vt decipientia audientes ſuorum prophetarum verba noſcamus, &c. Vel *ambiguum* ponitur pro lubrico, obſcuro & ænigmatico, referturque ad prophetas veraces: quod eſt inſtituto conuenientius, quaſi dicat: Non edetur amplius prophetia ambigui, & lubrici ſenſus, quæque in hanc, vel illam partem torqueri poſſit, non iam loquar vobis in parabolis, & ænigmatibus; ſed rebus, virgis, gladijs aperte & diſtincte caſtiganda loquar: non prolongabitur amplius comminationis executio.

De ſignificatione varia vocis, ambigua.

Gen. 27. ℣. 11. Pro.26.℣. 28 Hieron.

XXV. *Sed in diebus ueſtris domus exaſperans loquar verbum, & faciam illud*. Aſſequemini verbi mei, & comminationis euentum, o rebelles: non præueniet mors veſtra meam fidem.

XXVIII. *Verbum, quod locutus fuero, complebitur dicit Dominus Deus*. Oraculorum veritatem veſtro malo experiemini.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur contra Pseudoprophetas.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini:

III. Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.

IV. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel erant.

V. Non ascendistis ex aduerso, neque opposuistis murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die Domini.

VI. Vident vana, & diuinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit eos: & perseuerauerunt confirmare sermonem.

VII. Nunquid non visionem cassam vidistis, & diuinationem mendacem locuti estis? & dicitis, ait Dominus: cum ego non sim locutus.

VIII. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus:

IX. Et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium: in consilio populi mei non erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terra Israel ingredientur: & scietis quia ego Dominus Deus:

X. Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis.

XI. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem.

XII. Siquidem ecce cecidit paries: nunquid non dicetur vobis: Vbi est litura, quam linistis?

XIII. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes in ira in consumptionem.

XIV. Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentum eius: & cadet, & consumetur in medio eius: & scietis quia ego sum Dominus.

XV. Et complebo indignationem meam in pariete, & in his, qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, & non sunt qui liniunt eum.

XVI. Prophetæ Israel, qui prophetant ad Ierusalem, & vident ei visionem pacis: & non est pax, ait Dominus Deus.

XVII. Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: & vaticinare super eas,

XVIII. Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ consuunt puluillos sub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas: & cum caperent animas populi mei, viuificabant animas eorum.

XIX. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmen panis, vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt, mentientes populo meo credenti mendacijs.

XX. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad puluillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, & dirumpam eos de brachijs vestris: & dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.

XXI. Et dirumpam ceruicalia vestra, & liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt vltra

tra in manibus vestris ad prædandum: & scietis quia ego Dominus.

XXII. *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret:*

Propterea vana non videbitis, & diuinationes non diuinabitis amplius, & eruam populum meum de manu vestra: & scietis quia ego Dominus. XXIII.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMITERTII.

I: ET *factus est sermo Domini ad me,* A

II. *dicens.*

Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo. Si de corde suo prophetant, quomodo prophetæ? *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei hòmines.* Videlicet sacra Scriptura sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita: nam Virgo sanctissima MARIA ad filium loquitur. *Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.* Vtique Ioseph non fuit pater Iesu, sed vulgo talis æstimabatur, & dicebatur. Et Paulus. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.* Id B est, poëta, quod vulgo poëtæ Vates dicebantur: ipsique sibi spiritum de cælo communicatum iactabant, dicentes:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cæli:
Sedibus æthereis spiritus iste venit.

Simili arrogantia isti pseudoprophetæ sibi adscribebant propheticum spiritum, & tales habebantur; ideo prophetas illos vocat Ezechiel.

III. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* Theodoretus. Luctus occupabit eos, qui non sunt afflati diuino spiritu, sed proprio consilio acquiescunt: consilium enim animi spiritum ipsorum appellauit, &c. arguuntur itaque magistri populi, qui, cum diuino spiritu, & visione careant supernaturali, prædicant C cogitationes, & sensa cordis sui in concionibus, ac si essent diuina oracula; hosque vocat insipientes. Sed quare tam leui nota inurit tantam blasphemiam? Quia nunquam præsumendum est quempiam mentiri, & illudere velle, sed falli & illudi, quando fallit. Vnde sacra Scriptura mendacium vocat vanitatem (quod non præstet, quod promittit) potius quam falsitatem. Inde est illa locutio, *in corde & corde*, vel duplici corde loqui, id est, decipere, quoniam nefas putat credere aliquem loqui, & non ex animo: tolerabiliusque esse credit duo corda in vno homine, quam linguam sine corde esse. Ergo pseudoprophetas vocat secundum hanc æstimationem honorificam, non falsarios, sed insipientes; non mendaces, sed deceptos; non illudentes, sed illusos: quod isti potissimum erant ex sacerdotibus, quorum existimationi libenter consulit Dominus coram populo. Sic Oseas *Scito te Israel stultum prophetam*, insanum virum spiritualem, *propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ*: en prophetam alioqui populi perniciem, vocat amētem; populum vero iniquum, propter cuius scelera Deus permiserit decipi vatem illum: nam loco amentiæ, Hebraice legimus odium; quasi dicat. Ille quidem stultus fuit; sed in hanc amentiam præcipitarunt ipsum iniquitates vestræ, atque odium Dei vestris impietatibus conceptum. Sequitur. *Speculator Ephraim cum Deo meo propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius: insania in domo Dei eius; profunde peccauerunt*, &c. id est, speculator seu videns, aut propheta ipsius Ephraim Dei mei nomine auctoratus, habitusque propheta Domini fuit laqueus aucupis Ephrathæis: idque ob odium, quo Deus prosequitur Bethel, seu Bethauen domum idoli Israëlitarum: nam sequitur. *Profunde peccauerunt*, id est, perdite, ex corde, ex toto affectu recesserunt a Deo, & coluerunt idola, &c. Ceterum de hoc supplicio, infra. Aduersus eosdem prophetas Ieremias late. *In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, & in prophetis Ierusalem similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Id est, eandem stultitiam insulsam, & fatuitatem, quam vidi in Samariæ vatibus, qua scilicet prophetabant in Baal, ipsam reperio in prophetis Ierusalem: nam & cultum idolorum probant, & vanitates annuntiant, &c. Notat Origenes, pseudoprophetas esse, qui dant quidem responsa, vt magistri; ceterum quæ ad doctrinam spectant, nec oratione, neque vitæ exemplo persequentes, sed falsorum dogmatum præcones, aut impiorum dogmatum legislatores, vaticinantes quæ ex improbo ipsorum corde promuntur. Quæcunque autem de Prophetis narrantur, conueniunt omnibus Doctoribus.

Quasi

Nominibus vsu receptis loquitur Scriptura, nō curans an propria sint. *Luc. 2. ℣. 48.* *Tit. 1. ℣. 12*

Aduersus concionatores, qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant.

Mendacium dicitur vanitas. *Ps. 11. ℣. 3.*

1. Petr. 1. ℣. 21.

Libenter cōsulit Deus in publica accusatione sacerdotum existimationi. *Ose. 9. ℣. 7.*

Amentia & odium Dei confunduntur.

Inf. c. 14. Ier. 23. ℣. 13

Origenes.

Quæ de prophetis dicuntur omnibus doctoribus conueniunt.

IV. Vulpium similitudinem pseudoprophetis accomodant Patres. *Scholiast.*

Quasi vulpes in desertis, Prophetæ tui Israel erant. A Vox חרבות, charaboth, significat rupturam, seu loca sepium disrupta, per quæ bestiæ subeunt vineas. idemque voluit significare Vulgatus voce *desertis*, scilicet loca munitione destituta & neglecta. Scholiastes. Antequam minas Prophetis falsis intentet, causam addit comminationis, quod scilicet illi vulpes sint, ideſt, fraudulenti, qui vineas vastent secundum id, quod in Cantico scriptum est: quod vitis no minatur Israël, propterea hoc simili vtitur. Polychronius. Quoniam sæpe Scriptura vineam vocat populum, ideo nunc exemplo vulpium voluit auaritiam, & rabiem pseudoprophetarum significare. Vt enim, inquit, vulpes ex insidijs vinearum custodes fallunt, & ingressæ omnia vastant; ita hi fraudu lento habitu multos decipiunt, veluti ad vtilitatem B loquentes, suum tamen lucrum spectantes, ad voluntatem loquuntur omnia. Origenes. Instabilitatem, & mendacium, & impotentiam pseudoprophe tarum notauit, dum eos vulpibus comparauit, &c. Scitum est vineam appellari populum Dei ab Isaia in Cantico illo celebratissimo. Sepes, & vallum vineæ, est diuina protectio, & prouidentia, qua populum suum ab hostibus defendit, & tuetur: dissipatio sepis est, derelictio Dei. *Auferam*, inquit, *sepem eius, & erit in desolationē, &c.* ruptura vero erit permissio, qua tradidit Israëlitas inimicis suis: nam hac data licentia, quasi disrupta sepe, bestiæ in vineas, sic Babylonij in Dei populum grassati sunt. Custodes vineæ Vates sunt. *Super muros tuos Ieruſalem constitui custodes, tota die et tota nocte non tacebunt in perpetuum.* C Horum munus erat sepem resarcire, atque interim, dum manus altera operi intendebat, altera quasi familiares Nehemiæ, hostilem impetum retardare, precibus ad Deum fusis, & sermonibus ad populum habitis. Sed quanta esset impietas, si custodes ipsi rupto vallo intrarent, & vineam totam depopularentur? hoc est, belluinam induisse feritatem, exuisseque humanitatem omnem, & pudorem. Hoc ergo crimen imponit falsis prophetis, quod cum custodes haberi voluissent, vulpium imitabantur versutiam: qui ex calamitate ciuium suum ipsi exprimebant lucrum, & excidium Vrbis in sua conuertebant commoda: hoc non est agere custodes, sed vulpes subdolas, & versipelles, ouina se vestiunt pelle quasi pastores, & reuera sunt lupi rapaces. D

Ezech. 22. ℣. 30.

V. Proprium prophetarū opponere se satellitibus diuinæ iustitiæ. *Chaldæus.*

Non ascendistis ex aduerso, neque apposuistis murum pro domo Israel. Hebraice. Non ascendistis adintercisiones, neque obsepiuistis sepē. Chaldæus. Non stetistis in ruptura muri. Quoniam sepis meminerat, & rupturæ, transitum facit a vinea ad proximam metaphoram Vrbis, cuius murus perfossus est hostium machinis, irruptioque iam paratur: tunc enim cum non vacat aggerem construere, & vallo claudere rupturam, præsidium totum Vrbis situm est in robore ducum, qui sese opponentes in fractura, impetum hostilem retardant, & frangunt. Tales desiderabat duces in Ecclesia sua Deus dum dixit. *Quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me*, vel in interruptione contra me, &c. Sed quomodo duces isti Deo obsisterent? nonne contra Ba- E bylonios propugnanda munitio?

Dies domini vindictam significat. Isa. 2. ℣. 12. & Ioel. 2. ℣. 11.

Vt staretis, inquit, *in prælio in die Domini.* Id est, in quo Deus præliabatur contra suum populum, in quo Dei sæuiebat vindicta (nam hoc significat dies Domini in sacris literis) quia licet impugnarent Vrbem Babylonij; veruntamen Babyloniorum imperator Deus ipse erat: ipse recensuit milites suos: ipse duxit, & bellum intulit Israëlitis. vnde Isaias ait. *Dominus præcepit militiæ belli*, numerauit milites ad bel

Deus ipse præliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum. *Isa. 13. ℣. 4*

lum, vocauit sanctificatos suos, milites quasi sacramento sibi addictos: ergo illi obsistendum fuit. *Sed voluntati eius quis resistit?* pugna hæc non vi, sed arte conficienda; vt Iacob cum Angelo luctatus est, non brachijs complicatis, & corporis nixu, sed oratione & deprecatione feruenti. Hac arte tenetur Deus: alioqui quorsum quæritur sibi ligatas manus in Exodo, dum dicit? *Dimitte me.* vbi Chaldæus. Intermitte precationem. Et in Deuteronomio ipse refert de se Moses: *Iacui coram eo quadraginta diebus, etc.* Videlicet in fractura muri obsistebat Deo, ne irrumperet cum hostili acie in populum suum. Hoc est enim quod canit Dauid. *Si non Moyses electus eius ſtetisset in confractione in conſpectu eius, &c.* Vel in perruptione, muri scilicet, sese illi opposuisset, & fortiter dimicando eam detinuisset, ne in Vrbem irrumperet. Sed quibus armis pugnabat? Chaldæus respondet: Nisi Moses stetisset orans in conspectu eius. Hoc munus præstitit & Aaron. *Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans, restitit iræ.* Pro, deprecari, legi potest, propugnare, quomodo aliquot codices antiqui legerunt, vt eadem metaphora explicatior appareat. Et Iosue eiusmodi gladium vibrabat. *Mi Domine Deus quid dicam videns Israelem hostibus terga vertentem? &c.* Et Ieremias. *Ne assumas pro eis laudem, neque obsistas mihi, &c.* Oratione enim, & laude diuini furoris vis auertitur, & de eius clementia comparatur victoria. Sic enim fecerant vim diuinæ iræ Patres veteres recensendo coram Deo, & celebrando laudibus misericordias eius, & mirabilia filijs hominum facta, inenarrabili patientia, sustinentia, & clementia. *Ii sunt prudentes eloquij mystici*, vel oratores, aut exorcistæ, ait Isaias. Qui laudibus suis, quasi incantationibus furorem diuinum sopire solent, & mansuefacere: & iterum Isaias ait. *Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te.* Cum scilicet gladium distringis in populum. Hoc munere egregie functi sunt sacerdotes, qui *inter vestibulum, & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, &c. Et Zelatus est Dominus populum suum.* id est, zelo erga sponsam suam, tametsi adulterā commotus est ad misericordiam, ne eam ab hoste videret pollui, & humiliari, quam sibi desponderat semel. Sed quantum hoc facinus sacerdotum fuerit, aduerte ex præcedentibus: Quia *venit dies Domini, &c. ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma, &c. Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, &c.* Expende ruptum murum, irrumpentes hostes, Deoque belli duci obsistentes sacerdotes. Gregorius. Aliquanto aliter locum istum intellexit, quasi ascendere ex aduerso sit, ex iustitiæ zelo pastores Ecclesiæ sese mundi huius potestatibus opponere, & pro defensione gregis voce libera eorum tyrannidi contraire.

Ro. 9. ℣. 19. Orationis vis, & efficacia.

Exod. 32. ℣. 10. *Chaldæus.* Deu. 9. ℣. 25

Psal. 105. ℣. 23.

Chaldæus.

Nu. 16. ℣. 22 Sap. 18. ℣. 21

Ioſ. 7. ℣. 8.

Ier. 7. ℣. 16

Isa. 3. ℣. 3.

Isa. 64. ℣. 7.

Ioel. 2. ℣. 17

Greg. homi. 14. in Euāg.

VI. *Vident vana, & diuinant mendacium.* Polychronius. Non solidum, inquit, adamarunt verbum veritatis *dicentes: Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos.* Polychronius & Theodoretus: Nomine meo abusi sunt, falsa vaticinia populo prædicentes, ego autem nil horum illis inspiraui. Vnde Ieremias ait. *Visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini: non mittebam prophetas illos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

Polychr. *Theodor.* *Ierem. 23. ℣. 16.*

Et perseuerauerunt confirmare sermonem. Vel sperare fecerunt populum tempus oraculi sui adimplendi: promittebant suo tempore prædictionem suam euentu ipso confirmandam fore. Septuaginta. Et cœperunt suscitare sermonem, id est, signis falsis

oſtendere vaticinium ſuum eſſe verum, nam ſuſcitare, eſt ſtare facere, cuius oppoſitum eſt, cadere ſermonem, id eſt, non impleri, vt diximus. Scholiaſtes. Initium orationis ipſi fingebant, reliqua Dæmones ſubiecerunt.

Sup. 12. ℣. 24. *Scholiaſt.*

VII. *Nunquid non viſionem caſſam vidiſtis?* Id eſt, nonne vobis conſcij eſtis, falſa eſſe vaticinatos, & vana, quæ nullum talem ſortirentur euentum?

VIII. *Ecce ego ad vos.* Apoſiopeſis, qualis illa Virgiliana: *Quos ego:* ——

Chaldæus. Chaldæus. Miſſurus ſum iram meam aduerſum vos: ſic ſupra. *Ecce ego ad te.* Et infra. *Ecce ego ſuper te Tyre, &c.*

Sup. 5. ℣. 8. *Inf.* 26. ℣. 3.

IX. *Et erit manus mea.* Id eſt, vltio, punitio, quæ manu ſolet fieri, vt in pſalmo. *Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis.* Id eſt. Veniat, extendatur manus in omnes inimicos tuos. Et Iſaias ait. *Manus eius extenta.* Vnde Chaldæus recte vertit. Erit plaga potentiæ meæ ſuper prophetas.

Manus pro vltione. *Pſ* 20. ℣. 9. *Iſa.* 14. ℣. 27 *Chaldæus.*

Srare in concilio quid ſignificet. *In concilio populi mei non erunt.* Id eſt, non vocabuntur per nomina ad Concilium ſacerdotum, & magnatum, quod celebrabitur in Ieruſalem poſt reditum e Babylone, vt refert Eſdra. Vel in cœtu non intererunt, nõ merebuntur cum reliquijs Iſraël aſcendere, & numerari. Hoc ſupplicium eſt illud pſalmi. *Non reſurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iuſtorum*, vel non ſtabunt, vel conſiſtent cum iuſtis: non habebunt inter iuſtos locum. *Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum*, id eſt, probat conſilium; *iter autem impiorum peribit*, id eſt, molimina, & ſtudia euaneſcent. Aliquot codices habẽt, in conſilio, ſed *concilio* legendum, vt eſt in Hieronymi explanatione, & vulgatis codicibus correctis. Septuaginta: Non erunt ἐν παιδείᾳ, en pædia, in inſtitutione, doctrina, & concione, quæ inſtituitur, per ſynecdochen ſic appellata. Polychronius. Illorum libertatem erga populum in loquendo coërcebo, & efficiam, ne talia loquantur. Scholiaſtes. Minatur eis fore, vt doctrinæ munere priuentur: Non docebitis, inquit, amplius meum populum, neque cum eo diſſeretis in poſterum.

1. *Eſdr.* 12. *Pſal.* 1. ℣. 5 *Ibid.* ℣. 6. *Polychr.* *Scholiaſt.*

Et in ſcriptura domus Iſrael non ſcribentur. Poſt egreſſum ex Aegypto, & aſcenſum e Babylone numerati ſunt omnes filij Iſraël, vt patet in libris Numerorum, Eſdræ, & Nehemiæ, referebanturque in catalogum omnes ſuperſtites. Quare catalogus ille dicebatur ſcriptura domus Iſraël, vel liber vitæ, vt ab Iſaia. *Sanctus vocabitur omnis, qui ſcriptus eſt in vita in Ieruſalem*; id eſt, admirationi erit, ſi quis ereptus e cæde ſuperfuerit legendus in catalogo viuentium. Porro de hoc catalogo delebantur nomina mortuorum, ſemelque deleta non tranſcribebantur in alteram chartam, quæ quotannis renouabatur ex veteri tranſumpta. Hinc eſt, vt deleri de libro, vel ſcriptura, vel non adſcribi ſit perinde atque mori, vel interimi, vt in Exodo. *Peribit*, vel delebitur *anima eius de cœtu Iſrael*, id eſt, morte dignus eſt, pereat & deleatur eius nomen de cenſu Iſraël. Et in Numeris. *Num vſque ad internecionem cuncti delendi ſumus?* Atque iterum in Exodo. *Dele me de libro vitæ.* Huic affinis eſt illa phraſis Ieremiæ. *Recedentes a te in terra ſcribentur*, id eſt, peribit eorum memoria cum ipſis: nam, quæ alicuius momenti ſunt, memoriæ mandamus, quæ vero magni ponderis, ſcripturis conſignamus, ne obliuione deleantur vnquam: quod ſi maximi interſit eorum memoria, in lapide, vel ære exaramus, vt Iob ait. *Quis mihi det, vt ſcribantur ſermones mei ſtylo ferreo, plumbi lamina, vel celte ſculpantur in ſilice, &c.* Et Iſaias. *Nunc ſcribe ei ſuper buxum & in libro, &c. Et erit in die nouiſsimo in teſtimonium*

Scriptura Domus Iſrael, & liber vitæ quare dicatur. *Nu.* 2. & 3. *Eſdr.* 8. *Nehe.* 7. *Iſa.* 4. ℣. 3. Deleri de libro vitæ, ſignificat mori. *Exod.* 12. ℣. 19. & 31. ℣. 14. *Num.* 17. ℣. 13. *Exod.* 32. ℣. 32. *Ierem.* 17. ℣. 13. Scribẽtur in terra, hoc eſt peribit eorũ memoria. *Iob* 19. ℣. 24. *Iſa.* 30. ℣. 8

vſque in æternum. Quæ vero nihili ducimus, quaſi per iocum in puluere ſcriptitamus, quandoque in aqua. Ieremias ergo in hanc ſententiam dixerat. *Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtylo ferreo, in vngue adamantino exaratum ſuper latitudinem*, vel tabula, *cordis eorum, & in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filij eorum, &c.* id eſt, vt recordentur, &c. Qui ergo tam pertinaciter idolorum ſuorum memoriam retinent in tabula cordis inſculptam, digni ſunt qui deleantur de libro vitæ, eorumque nomina in puluere ſcribantur, vt vento rapta aboleantur de ſub cœlo. Ideo Chriſtus Dominus adulteræ pœnitentis peccata, vt vero ſimile eſt, in terra ſcribebat apud Ioannem: quaſi dicat: Peccatum veſtrum ſcriptum eſt ſtylo ferreo; huius vero mulierculæ iam iam delendum, & abolendum in perpetuum per eius pœnitentiam & meam clementiam, in terra par eſt ſcribatur. Hoc ipſum eſt illud pſalmi (quem verſu præcedenti cœpimus explicare) *Non ſic impij, non ſic*, ſcilicet, proſperabuntur eorum conatus, & ſpes permanebunt. *Sed tanquam puluis, quem proïcit ventus.* hoc eſt, non firmioribus nituntur radicibus, quam quiſquiliæ, quæ a vento rapiuntur. Perinde enim eſt ipſos cum puluere conferri, atque eorum nomina in puluere exarari. Origenes. Non ſcribentur, &c. id eſt, delebuntur de libro viuentium, in futuro die videlicet. Aptius Scholiaſtes. Non erunt, inquit, adſcripti in numerum filiorum Iſraël, vtpote paulo poſt de medio tollendi: ſed neque ille collimauit: germanum ſenſum initio docuimus.

Ierem. 17. ℣. 18. *Pſal.* 1. ℣. 4 *Origenes.* *Scholiaſt.*

Nec in terram Iſrael ingredientur. Scholiaſtes. Nam extra Ieruſalem, inquit, illos interficient, vt ipſius mortis dignitas abſit extra patriam cadentibus. Virgilius.

Scholiaſt. Graue ſupplicium priuari paterna ſepultura. *Virgilius.*

——— *O terque quaterque beati,*
Queis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere.

E contrario ſepties infelix ducebatur, qui paterna carebat ſepultura. Pœna acerbiſsima exilium, a terra viuentium mors altera, immo morte ipſa amarior ſententia. Graue erat a Concilio extrudi iuſtorum, grauius deleri de albo conciuium, ſed grauiſſimum eliminari a ſolo patrio, cuius aduenæ etiam, atque proſelyti participes ſunt. Obſerua pro duriſſima illa ſententia damnatorum: *Diſcedite a me maledicti, &c.* durum enim illis erit, heu, ſeparari a cœtu iuſtorum, quaſi hædos ab ouibus Chriſti, durius nõ vocari ex ſcripto, cum vocabuntur electi ſcripti in libro vitæ; ſed illud duriſſimum. *Ite in ignem æternum*: cum ceteri inuitantur. *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum eſt, &c.* Simi lis comminatio extat in Ieremia. *Ego cibabo eos abſynthio, & potabo eos felle*, id eſt, bibent amaram potionem de calice iræ furoris Dei omnipotentis: nam cum omnis mors hauſtus ſit amarus, mors extra patriam eſt amariſſimus.

Damnatorum pœnæ. *Ierem.* 23. ℣. 15.

Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non eſt pax. Pax omnimodam felicitatem notat, tranquillumque vitæ ſtatum bonis omnibus cumulatum: ſonat enim perfectionem, conſummationem, atque adeo ſecuritatem a bellorum tumultibus, in qua proſperitas omnis ſita eſt reipublicæ. Carpuntur iſti illuſores a Ieremia. *Curabant contritionem muri perfoſſi, cum ignominia dicentes, pax pax, & non erat pax.* Idem habes apud eundem iterum, & apud Paulum. *Cum dixerint, pax & ſecuritas, repentinus eis ſuperueniet interitus.* Ego enim populo bellum, & cædem, & captiuitatem prædicebam, comminatione malorum cupiens eos reſipiſcere; ſed illi contraria mihi facientes, pacem illis incaſſum pollicebantur.

X. Pax ſignificat omnimodam felicitatem. *Ier.* 6. ℣. 14 *1. Theſſ.* 5. ℣. 3.

Ipſe

Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant. *Hieron.*

Ipse ædificabat parietem maceriam, *illi autem liniebant eum luto absque paleis.* Variant interpretes in sensu loci explicando, ob metaphoræ originem incertam. Hieronymus. Ipse, inquit, Deus ædificabat per legem, & oracula prophetarum parietem, quo tuti essent. Ceterum insulsum ædificium Deus irridere videtur potius, quam construere: ergo, ipse, populus est; illi vero, sunt pseudoprophetæ, vt patet ex contextu. Græci Scholiastes per parietem acceperunt doctrinam, quam linirent pseudoprophetæ orationis elegantia. Orationis, inquiunt, putridæ fœditatem exornantes impostoris oblinebant: impostura vero erat, quod aiebant, esse Domini verba. Hebræus enim habet: Vngunt parietem sine paleis: scite doctrinæ fragilitatem, cariemque significans, &c. Verum non potest dici murus doctrina, quia murus tribuitur populo, doctrina contra pseudoprophetis. Ergo ita explicandum versum existimamus: Ipse, populus scilicet seductus ab impostoribus, cum se diuina protectione, quæ pro muro sibi erat, desertum vidit; conatus est fracturam muri redintegrare; præsidium suum locando in copijs auxiliaribus Pharaonis, quas multa mercede conduxerat, eorumque conatus mendaces pseudoprophetæ lactabant, promittentes euentum felicem populi machinationibus. Illud ergo vocat Propheta, murum ædificare, hoc autem, linire structurã luto absque paleis: hoc est, vanam fiduciam mendacibus promissis confirmare: erat enim eorum munus, male constructam a populo insipiente maceriam euertere, & hortari, vt solidiorem a fundamentis construeret, si tutus esse vellet, Dei clementiam precibus & pœnitentia exorando, ne se desereret, hostibusque traderet, vt fecerunt veteres Patres in simili angustia constituti: at ipsi vanas spes illorum fallacibus oraculis sustentabant: nos enim male concretum murum crustis calcis solemus firmare exterius, vt aliquantisper subsistat; sed ex bene macerata calce, & temperato cemento: qualis vero esset dementia ex luto absque palearum mistione incrustare male compactum parietem? rueret certe, & opprimeret redemptores. Hanc explanationem innuit Hieronymus paulo inferius dicens: Illud, quod supra diximus, *Ipse ædificabat parietem*, &c. quidam ad populum referunt Israël, qui vanum sibi vel Aegyptiorum, vel pacis promittebat auxilium, &c. Videtur apud Amos. *Et ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cementarij, atque comminatur,* se depositurum trullam, nec amplius superinducendam muro, significans statim dissipandam munitionem, & regnum Israël: nam murus quidem pro munitione est; cum vero linitur, & reficitur, quasi confirmatur munimentum; cum vero incrustatio cessat, cadit structura: eadem ergo metaphora Amos quoque vsus est, qua noster Propheta. Est etiam metaphora Isaiæ repetita in idem institutum. *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti, &c.* Et infra: *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, & speraſtis in calumnia, & in tumultu*; id est, copijs conductitijs, pecunia per violentiam extorta: *propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro*, id est, ruptura cadens, quam sæpe opifices inuisunt, & requirunt exploran tes, an ruitura sit, *quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione perualida*, impetu vehementi. Idem scribit Ezechiel.

Scholiast. *Hieron.* *Amos.7.℣.7* *Isa.30.℣.2.* *Ibid. ℣.12.*

Aedificabant illi vana fiduciam; isti liniebant falsis promissionibus.

Munus prophetarum, euertere tales macerias.

XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura.* (Hebraice absque paleis, vt supra: sed Symmachi hæc versio est) *quod casurus sit*, subaudi, murus.

Erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem. Et infra.

Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, &c. Impetum Chaldæorum in Ierusalem irruentium comparat imbri, procellæ, turbini, & grandini: significans nullum præsidium eorum tam firmum esse, quod non euertendum sit vi hostili, nihilque tutum fore a Chaldæorum incursione, quæ quasi procella omnia vastat & exturbat. Consueuerunt hanc similitudinem Prophetæ frequenter vsurpare, cum indignationem diuinam depingere volunt, vt Isaias. *Sicut turbines ab Africo, &c.* Et iterum. *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, &c.* Item. *Visitabitur in tonitruo, &c.* Et Ieremias. *Turbo Dominicæ indignationis, &c.* Quod ait, lapides grandes, Hebraice legimus אלגביש, elgabis, quæ vox composita est ex אל, el, & גביש, gabis, quarum postrema significat crystallum apud Iob. *Excelsa & eminentia non memorabuntur*: verti enim potest cum Rabbi Ionah, & alijs: Corallij & crystalli non erit recordatio, &c. & quoniam lapilli grandinis sunt coloris crystallini, eadem voce significantur hoc loco ex omnium fere sententia iuxta illud psalmi. *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, id est, grandinem frustulatim iaculatur, vt sensus sit. Dabo lapides prægrandes grandinis, quoniam vocula addita nomini a capite eius significationem auget. Quidam legendum putant, lapides grandinis, quod intelligendum esse non est dubium, legendum autem non credo, cum non reperiatur in codicibus vetustis Latinis, nec in correctis recentioribus: tametsi Hieronymus, grandinis, videatur legisse; nisi forte sensum interpretatur vocis, quam non apposuit in vulgata.

Isa.21.℣.1. & 25.℣.4. & 29.℣.6. Ier. 23.℣. 19. & 30. ℣.23.

Lapides grãdes, id est, grandinis.

Iob 28.℣.18

Et reuelabitur fundamentum eius. Id est, non relinquetur lapis super lapidem, ne fundamentales quidem lapides restabunt, sed eruentur, & euertentur.

XIV.

Et cadet, subintelligitur paries, *& consumetur in medio eius.* Hebraice legitur consumemini. Sic Septuaginta, in Complutensi item, & Chaldaice. Verum Hieronymus videtur sensum secutus vertisse consumentur in medio eius, videlicet linitores, incrustatoresue.

Non est paries, & non sunt qui liniunt eum Prophetæ Israel. Hîc distinguendum est, non ante vocem *prophetæ*, vt fere fieri solet.

XV. & XVI.

Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant. Expleta in pseudoprophetas comminatione, sermonem conuertere iubetur contra mulieres venificas, quibusdam impostoris vtentes, vt vates haberentur. Etenim quemadmodũ veris prophetis humanæ naturæ hostis inseruit pseudoprophetas; sic veris prophetissis, quæ Dei nomine interdum vaticinabantur in Israël, vt Delbora, & Holda, miscuit pseudoprophetides, aduersus quas iubetur vaticinari Ezechiel. *Pone*, inquit, *faciẽ tuam*, id est, loquere vultu obfirmato, & minaci, *contra filias populi tui.* Scholiastes. Erant in Israël mulieres, quæ turpia docerent eos, qui audire vellent. Scriptura tamen solet appellare mulieres eos, qui nil virile præseferunt habitu: anima enim, quæ rationem & superiorem facultatem colit, quæque materiam, in quam ortus & interitus cadit, præterit, non est femina, sed vir; at quæ in sensibus resident, & rebus materialibus oblectatur, & quasi effeminatur, femina est, &c. Adiecit Scholiastes alius. Mens vir est, femina vero sensus est secundũ considerationem consilij, vel sententiæ: quocunque vero inclinauerit anima, talis efficitur: propterea capite velum gestat mulier

XVII. Prophetia contra mulieres pythonissas pseudoprophetides.

Iudic. 4. 4.Reg.22. *Scholiast.* *Alius Scho.*

propter Angelos : subiecta enim est: hanc viuificat Pharao vt amicam, &c. Alius denique Scholiastes sic rem absoluit: Tales erant animæ, quæ puluillos consuebant, & velamenta faciebant super ætatem montis, vt ne cresceret. ij porro sunt animales potius, atque carnales, taliumque doctores, quos ex habitu & affectione mulieres appellat Propheta, &c. Præclara adnotatio, sed mystica potius, quam literalis: cum enim probabile sit, feminas Israëliticas, sicut & viros assueuisse interdum mentiri prophetias, feminasque sonet illa oratio, *Filiæ populi tui*, de falsis prophetissis hæc interpretari par est, non de effeminatis viris.

Alius Scho.

XVIII. *Væ quæ consuunt*. Sic legendum est in genere femineo, vt Hebraicus & Græcus, atque Latini correcti habent codices: non vero, qui consuunt, vt mendose legitur alicubi. *Consuunt*, vel sarciunt, texunt, concinnant, innodant. *Consuerunt folia ficus*, id est, attexuerunt, innodarunt.

Gen.3.℣.7

Patrum sententia de significatione nominum puluilli, & ceruicalis.

Puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis. Hebraice loco præpositionis *sub* legimus על ghal, quod valet, super, aut contra. Quid autem sibi velit Propheta per puluillos, & ceruicalia non facile est decernere. Septuaginta verterunt ceruicalia, & velamina. Symmachus apud Theodoretum, puluinos, & ceruicalia, quem imitatus est Hieronymus. Versionem Septuaginta sic explanat Origenes. Puluillus sub cubito est delicata, & voluptuaria vita: hanc autem consuunt, qui nil esse tradunt, nisi quæ cernuntur oculis: qui dicunt comedamus, & bibamus, cras enim moriemur. Talibus autem consentaneum est dicere nullam esse beatitudinem, nisi in corporis voluptate, quod est velamen super caput mentis, & integumentum, quod illam in infimum deijcit locum, impositum eius capiti, quippe quæ res generabiles apprehendit: & propterea mulier dicitur, quæ reddat responsa, cuius dexteram lex præcidit: nam puluillo innixa interitum arripuit. Scholiastes. Consuunt puluillum ad cubitum, qui verba verbis ad fallendum compositis connectunt; & sententias falsas sententijs inconcinnis tanquam catenæ annulos connectentes non contexentes: vix enim aranei tela mendacio texi potest. Consuunt igitur mendacij doctrinam, prophetantes quæ non sunt, & actiuam de mundo tollunt doctrinam, per quam animus in spirituali crescit, tenebrasque illi offundunt molli ac delicato auditu, quem sequuntur mutuæ carnis voluptates: hæc enim innuit per cubiti puluillum, & capitis ceruical, &c. Polychronius, atque Theodoretus. Translate per hæc molliores indicat, blandioresque sermones: ceruicalia enim & puluilli requietem quandam, & curationem afferunt membris, quibus supponuntur: blandiores quoque sermones, cum falsi sint, ad tempus quidem titillant auditum, sed animas penitus euertunt; ita etiam falsæ prophetissæ populo quidem detrimentum animæ, sibiipsis pecuniæ lucrum parabant, cum ea prædicerent, quæ vtilia, & grata viderentur. Hoc enim innuit cum dixit: *Peruertebant animas populi mei*. Atque hi quidem translationem agnoscunt in vocibus puluilli, & ceruicalis. Alius vero Scholiastes proprie sumpta hæc nomina putat: sic enim habet. Ceruicalia dicit consuta, quæ ad cubitos faciunt, vel certe brachia, atque etiam ad capita, quod perspicuum est ex eo, quod Hebræus dicit. Væ facientibus phylacteria, & appendentibus brachijs suis, & imponentibus ea super caput cuiusque ætatis ad euertendas animas: auertebant enim a Deo: nam cantiones Dæmoniorum erant, &c.

Theodor. Hieronym. Origenes.

Scholiast.

Mendacium quam inefficax.

Polychr. Theodor.

Proprie sumpta nomina accusant omnia præstigia & superstitiosas bullarum, nominumue gestationes.

Alius Scho.

Aliud scholium extat in hunc modum. Hebræus ita dicit: Væ eis, qui faciunt phylacteria, & suis brachijs appendunt, &c. Porro φυλακτήριον, phylacterion, significat præsidium, antidotum præseruatiuum contra venena, amuletum salutis conseruatorium. Polychronius item. Accusat enim non solum eas, quæ responsa dare, ac vaticinari conabantur, sed etiam quæ amuletis circum alligatis, incantationibus, & cantilenis nescio quibus vtebantur, &c. περίαμμα, periamma, vsurpat Polychronius, cuius vice nos reddimus cum Budæo, amuletum: valet enim vox, quod circumnectitur, & circumalligatur alicui; sed peculiariter quæcunque ad arcendas noxas cuicunque corporis parti (præsertim collo) alligantur. Sunt qui differre velint periammata a superstitiosis magicæ artis gestaminibus, & præstigijs, quasi periammata vi naturæ operentur, alia ex arte Dæmonum. Ceterum Gregorius Nazianzenus vtraque coniunxit in oratione: Non est tibi opus περιαμμάτων καὶ ἐπασμάτων, periammaton, cæ epasmaton, per quæ malignus ille spiritus ingreditur: amuletis, & incantamentis vertas licet. Mosellus vertit. Non est tibi opus vinculis & incantamentis, &c. Ergo secundum horum Græcorum expositionem, puluilli & ceruicalia proprie sumuntur, non translatitie, significantque amuleta, phylacteria, nomina, bullas collo appensas, catenulasue brachijs circumligatas, quibus striges illæ munire se dicebant vaniſſimos homines aduersus omnem incursum. Fauent Græcis quæ sequuntur. Porro Hebrææ voces מספ, mispha, כסתות, cesathoth, atque מספתות, mispha-thoth, aliam significant metaphoram, venationis videlicet: nam vox כסתות, cesathoth, pro qua vertit Vulgatus puluillos, ortum habet a כסה, casah, operuit, texit. Vnde omnia nomina significant operimentum, velamen, telam, prætextum, & quidquid obtenditur, vt aliquid abscondas, vel dissimules. Vnde vox כסות, cesuth, significat munus, largitionem, qua obteguntur & capiuntur oculi, vt in Genesi. *Placabo illum muneribus*. Hebraice. Operiam faciem eius velamine. Eadem phrasis est ibi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum*, id est, pro munere: & in Malachia. *Cum odio habueris, dimitte: operiet autem iniquitas vestimentum eius*. Vel operiatur iniuria hoc velamine, & prætextu, libello scilicet repudij. Ab hac voce parum abludit altera כסה, casah, consona voci Hispanicæ *caça*, & significatione non absimilis: cuius pluralis extat in præsenti כסתות, cesathoth, significatque rete, telam, prætextum, quem obtendunt aucupes ad capiendas auiculas, vt ex contextu horum versuum patet. Idemque sonat vox altera, pro qua Vulgatus vertit, ceruicalia, מספתות, mispathoth, nam descendit a verbo ספת, saphath, iecit, adiecit, dimisit, extendit sortem, vel rete: ex quo est vox מספתת, mispathath, plaga, macula, scrobs, quæ cadit, vel iacitur super carnem. Vulgatus vertit lepram, vel scabiem, vt in Leuitico. *Mundabit eum* sacerdos, *quia scabies est*, &c. Dicitur autem hoc nomine scabies, quia quasi rete scutulis, plagis, & maculis variatur: nam & retibus aranei plagas, & maculas tribuit Plinius; & nos scrobes lepræ, vocamus plagas, & maculas. ergo eius vocis pluralis numerus in præsenti scribitur a Vate nostro si ea per ה, he, in fine scribatur; vel si per ת, thau, scribitur, alterum nomen illi affine, quod significat retia, & quidquid obtenditur, & iacitur ad capiendum. Ceterum existimo Græcis vocibus detegi rem, Hebraicis vero eius figuram & mo-

Alius Scho.

Polychr.

Amuletum quid.

Greg. Naz.

Ex Hebræo interpretatur voces.

Genes.32. ℣.20.

Genes.20. ℣.16.

Mal.2.℣.16

Leuit.13. ℣.6.

Plin.lib.11 cap.24.

modum,vt ſcilicet vetulæ illæ reuera appenderent, aut ligarent collo,& brachijs conſulentium quæ dixi mus antidota; ea vero fuerint quaſi bullæ reticulatæ, vel nomina,vt vocamus acu picta ſcutulis collo appenſa: catenulæ autem, vel retia brachijs alligata, ex quarum figura ſpiritus ſanctus occaſionem ſumpſerit alludendi ad venationem, cum dixit *ad capiendas*, venandas,ineſcandas,vel irretiendas *animas*; ex ſitu autem Septuaginta, Symmachus, & Hieronymus anſam acceperint ad vertendum puluillos, & ceruicalia: quia videlicet bullæ e collo appenſæ ceruicalia dici poſſunt, quod in eis quaſi in molli ceruicali ſecuri, & quieti dormirent, qui eas geſtabant:catenulas vero brachiorum puluillos iure appelles, quod brachia protegerent ab omni impetu aduerſo melius quam puluilli:neque enim ne ceſſe eſt puluillos eſſe, quibus cubiti niterentur. nam Hebraice habetur ſuper omni axilla manus, hoc eſt, ſuper brachio ad manum, ſeu prope manum, vbi ligari ſolent eiuſmodi ornamenta, vel munimenta. Porro axilla brachium totum ſignificat, non præciſe cubitum.

Symmach. Hieronym. Bullæ illæ collo appenſæ ceruicalia vocantur, quaſi in eorum tutela ſecuri dormire poſſent.

Et cum caperent animas populi mei,uiuificabant animas eorum. Septuaginta. Animas peruertebant populi mei, & animas ſeruabant. Hebraice. Nunquid animas venabimini populi mei,& animas vobis viuificabitis? id eſt, nunquid liberum erit vobis ijs, qui veſtris carminibus irretiti, & dementati ſunt, vitam, & felicia omnia polliceri meo nomine? ita ne quibus mortem infertis, veram vitam promittitis mendaciter? hoc eſt illud Iſaiæ: *Populе meus, qui te beatum dicunt,ipſi te decipiunt.* Sed hoc infra explicatius tradit Vates.

Fallaces vitam promittunt, cum mortem donent. *Iſ.3. ℣.12.*

XIX.

Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis. Hoc eſt, profanabant oracula mea ſancta, cum meo nomine reſponſa dabant vana & mendacia: nam Dei numen ſanctiſſimum ex æquo violatur, cum ſpiritus diuinus æſtimatur profanus, vulgaris,& humanus; vel cum ſpiritus humanus habetur pro diuino. Eiuſmodi exemplum extat [a] infra: *Et non ſanctificabunt populum in ueſtibus ſuis.* Et quid præiudicij diuino nominifit ex eo,quod populus ſanctificetur miſtus Leuitis indutis veſtes ſacras? quia ſcilicet cum populo interſunt ſacrificij, ipſeque ſanctificatur,miniſtri rurſum polluuntur,& vulgares reputantur, vt pote vulgo miſti. Vel ſenſus eſt: Adimebant mihi honorem potentis & iuſti, vt qui probarem talia ſcelera, vel non poſſem vlciſci. Tantum vero diſpendium diuini nominis, & honoris commutabant exiguo commodo, & lucro ſuo: nam orgyorum merces erat fragmen panis hordeacei. Vel,vt Vulgatus habet,*pugillum hordei,et fragmen panis*, quibus verbis alluſit ad ſuſceptam allegoriam aucupum, qui ſolent pugillo hordei, vel micis panis inuitare volucres,decipere,& capere;tametſi variantur perſonæ: nam in aucupio offertur eſca ab aucupe;Sic hîc accipitur, ſed nil intereſt hoc modo fiat,vel illo, dum captio fiat eſca hordei,vel panis. Sed ſi hæc tanta impietas cenſetur, quantum erit ſacrilegium propter quæſtum diuini Euangelij præcones adulterare verbum Dei? Vel cæli clauicularios eos peccatis ſoluere, qui conſtricti ſunt, vel conſtringere illos, qui ſolui merentur? Eheu quoties violatur in ſacramento pœnitentiæ a peruerſis quibuſdam eius adminiſtris Dei nomen? Hos viles quæſtuarios(pudet falſos vocare prophetas)dixerim cum Ezechiele Pſeudoprophetiſſas: cum Iſaia potius cauponarias meretrices: nam aduerſus hos illam intorquet expoſtulationem Iſaias: *Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?*

Aeque violatur diuinum nomen cum ſpiritus Dei æſtimatur humanus, atque cum ſpiritus humanus, vel alius æſtimatur diuinus. [a] *Inf.44. ℣.19.*

Vtitur cepta prius allegoria aucupũ, qui granis hordei, vel micis panis decipiunt aues.

Aduerſus mercenarios,qui propter munera deficiunt ab obligatione prædicandæ veritatis, vel non abſoluendi.

Iſ.1. ℣.21.

quis te fecit cauponem,o ſacerdos, qui populo iura dicebas? *argentum tuum*,Dei verbum igne examinato argento lucidius *verſum eſt in ſcoriam* blandiloquentiæ, *uinum tuum*, idem verbum vino ſuauius, & efficacius *miſtum eſt aqua*, id eſt, dilutum fabulis frigidis pacem promittentibus ijs, qui digni ſunt morte. Sic Hieronymus,Baſilius,Irenæus,& Gregorius:& apud Paulum. *Adulterantes uerbum Dei* Græce dicuntur cauponantes, id eſt diluentes,enarrantes, *docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia*: hos vocauit Iſaias homicidas, cui aſſonat Ezechiel dicens.

Hieron. & Baſil.in Iſa. Irenæus lib. 4.c.25. Greg. in 3. c. Iob. 2. Cor. 4. ℣.2. Tit.1.℣.11

Vt interficerent animas, quæ non moriuntur,& uiuificarent animas, quæ non uiuunt: Id eſt, mortis reos pronuntiabant eos, qui erant innoxij, & vita dignos eos,qui reuera morti erant damnati:hoc inferius explicatur illis verbis: *Pro eo quod mœrere feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui*, &c. hoc autem loco & vita, & mors non ſolum temporalis accipienda eſt, ſed etiam æterna: nam vtramque vitam meretur iuſtus,& vtramque mortem meretur impius & corporis,& animæ. De morte corporis hæc accipit Scholiaſtes dicens: Aliud crimen narratur, ſcilicet quod cantionibus, & veneficijs interirent aliqui innoxij,quibus mors non debebatur,& conſeruarentur ij, qui mercede ſagas conduxerant, quantumuis digni non vna, ſed multiplici morte eſſent, vtpote qui ſe ad huiuſmodi veneficia mulieribus viliſſimis Dæmonum præſtigijs vtentibus crediderant. Apollinaris: Vt viuerent qui ad impietatem deficientes per legem morti erant obnoxij, &c.

Morituros prædicebant iuſtos,vitam iniquis promittentes.

Schol.

Apollin.

Mentientes populo meo credenti mendacijs. Similes habent labra lactucas, delicatis auribus intruduntur mendacia pro veris:ij ſunt filij deſertores,& fœdifragi, *qui dicunt Videntibus,nolite videre; loquimini nobis placentia,videte nobis errores*, viſiones falſas,*ceſſet a nobis ſanctus Iſrael*, id eſt, ne toties inculcetis nomen Dei Iſrael: hi ſunt vitioſis, & prurientibus auribus auditores delicioſi. *Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus*, auditores ſcilicet ipſi, nam in recto plurali eſt, *prurientes*, nouitatum amatores, & cupidi: aures quaſi ſuperfluo aliquo humore prurientes arrigent ad fabellas docte compoſitas, & ſermones ſtudioſe exultos, qui eorum aures demulceant, & pruritum recreent. Sed obſerua in Pauli verbis, hos magiſtros aceruatim concurrere quaſi ad ſtadium, vt ſe inuicem præueniant in captanda populi aura, & aure detinenda:cum contra vix vnum, aut alterum reperias Videntem. Tempore Achab quadringenti Pſeudoprophetæ Baal decipiebant Iſraël, vnico Elia veritatem pronuntiante de ore Domini. Prophetæ quadringenti circiter, poſt alios iugulatos ab Elia, prophetabant proſpera Achab; ſolus Michæas prædixit veritatem.

Culpa eſt auditorum mentiri prophetas.

3. Reg.18. & 22.

Propter hoc,hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad puluillos veſtros, quibus vos capitis animas volantes. Aposiopeſis eſt irarum plena: hoc eſt: En ego vindictam ſumam de vobis, & animaduertam ſeueriſſime in veſtra carmina, quibus ineſcatis, & venamini animas quaſi aues, vel pro volucribus: hoc puto ſignificare illa oratione, *animas uolantes*. Nam quod alij vertunt, animas volantes extra corpora,id eſt,pereuntes,libere dictum eſt,& præter rem: nam in metaphora venationis, vel aucupij, cum volat auicula, eripitur; cum vero irretita volare non poteſt, tunc occiditur: perperam igitur per volatum necem intelligas: metaphoram autem deſerere non iuuat,

XX.

Inſiſtens in allegoria aucupum, vtitur voce (capitis)& animas volantes vocat, hoc eſt quaſi aues.

iuuat, cum licet persequi: hoc autem versu & licet, & oportet: extenditur enim ad sequentem versum.

Et dirumpam eos de brachijs uestris. Versus hic confirmat quod supra exponebamus retia pro puluillis: neque enim puluilli in brachijs portantur, vt inde abrumpantur, at vero de illarum brachijs abstrahendi, & dirumpendi vaticinantur; ergo de retibus & pedicis iure accipiamus, quas solent aucupes portare brachio altero, altero extendere: quibus verbis significat præstigias omnes, falsa vaticinia, & incantationes esse ablaturum de ore earum sacrilego, ne vltra possint illis capere male suadam plebem.

Puluilli pro retibus & pedicis, quæ in brachijs portantur, & expandantur.

Et dimittam animas, quas uos capitis, animas ad volandum, id est: discissis retibus liberas volare permittam animas, quas ceperatis: hunc sensum probat sequens versus. Scholiastes: Dimittam, id est, separabo a vobis, vobis scilicet antea e medio sublatis. B

Schol.

Et dirumpam ceruicalia uestra. Velut supra explicuimus, bullas, vel catenulas, aut retia.

XXI. Dum irretita est ijs laqueis anima, non agnoscit Deum; ab eis libera incipit agnoscere. Schol.

Et liberabo populum meum de manu uestra: neque erunt ultra in manibus uestris ad prædandum: & scietis quod ego Dominus. Aequissimus scilicet iudex sum, qui odio habeo iniquitatem, & diligo iustitiam. Scholiastes. Cum disrupta, ac discissa fuerint ceruicalia, & puluilli: delitiæ enim, relaxatio, dissolutio, voluptas non sinit agnoscere dicentem: Ego sum Dominus. C

XXII. Theod. Schol.

Pro eo quod mœrere feciſtis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, ut non reuerteretur a uia sua mala, & uiueret. Theodoretus & Scholiastes. Quia enim iustos, inquit, perturbabatis, ac veluti fluctus exagitabatis (ita quippe Aquylas interpretatus est) calamitates ipsis prædicentes, & audaciores improbos reddentes, bona eis vaticinantes, & vtraque hæc præter meum consilium facientes, ad me eorum causam referebatis; propterea omnibus exitijs vos perdam, & falsis vaticinijs finem imponam. Obserua quam *pretiosa* est *in conspectu Domini* non solum *mors*, sed & lacry-

Quam pretiosi iusti coram Deo.

mæ, gemitus, vel mœror *sanctorum eius*: quanti ea facit, quam seuere rationem exigit non dico de occiso iusto Abel, sed de tristitia, qua affectus est sine causa. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est*, id est, qui vindex est mortis innocentis, curam habet eam vlciscendi: *non est oblitus clamorem pauperum*: honorificentissimo Deum appellat cognomento, Patronum pupillorum, Iudicem viduarum, vltorem iniuriarum innocentum, &c. Ecclesiasticus: *Lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas. A maxilla enim ascendunt usque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis*: & Malachias ait. *Operiebatis lacrymis altare Domini*. Vide quam honesto loco consecrauerat lacrymas, quas mulier-culæ repudiatæ fundebant coram Domino, cum sacrificia offerebant votiua pro reconciliatione virorum: oblatas victimas ab illis non curat, lacrymas memorat, & exaggerat: *operiebatis*, inquit, *lacrymis altare*, parum abfuit quin ignem extingueret lacrymarum vis, vestra impietate expressa a coniugibus immerentibus. Secundo. Obserua quantum nocumentum inferat Reipublicæ pseudopropheta, vel concionator prædicans pacem peccatoribus; confortat enim manus eorum ad maiora crimina patranda, liberioremque viuendi rationem: de eis loquitur Ieremias dicens. *In prophetis Ieruſalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij*. Aemulantur adulteros, sponsam mihi dilectam sollicitando, & mendacijs auertendo. *Et confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua: Facti sunt mihi omnes, ut Sodoma, & habitatores eius quasi Gomorrha*, &c.

Ps.9. ℣.13

Eccl.35. ℣.18.

Mal. 2. ℣.13.

Pernicies reipublicæ est pseudopropheta vel concionator pacem peccatoribus denuncians, *Ier. 23. ℣. 14.*

Propterea uana non uidebitis amplius. Desistetis ab huiusmodi imposturis de medio sublati per barbaros; & populum a vestris veneficijs, & retibus liberabo. XXIII.

Et scietis quia ego Dominus. Quoniam, inquit, doctrinæ non paretis; illato certe supplicio, mei dominij præstantiam cognoscetis, verborumque veritatem.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVARTVM.

ARGVMENTVM.

Hypocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit reliquias Israël scrutatum iri.

I. ET uenerunt ad me uiri seniorum Israel, & sederunt coram me.

II. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

III. Fili hominis, uiri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, & scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: nunquid interrogatus respondebo eis?

IV. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & uenerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum.

V. Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis.

VI. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Conuertimini, & recedite ab idolis uestris, & ab uniuersis contaminationibus uestris auertite facies uestras.

VII. Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel, si alienatus fuerit a me, & posuerit idola sua in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & uenerit ad prophetam, ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo ei per me.

VIII. Et ponam faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum, & in prouerbium, & disperdam eum de medio populi mei: & scietis quia ego Dominus.

IX. Et propheta cum errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego Dominus decepi prophetam illum: & extendam manum meam super illum, & delebo eum de medio populi mei Israel.

X. Et portabunt iniquitatem suam: iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit:

XI. Vt non erret ultra domus Israel a me, neque polluatur in uniuersis præuaricationibus suis: sed sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

XII. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

XIII. Fili hominis, terra cum peccauerit mihi, ut præuaricetur præuaricans, extendam manum meam super eam, & conteram uirgam panis eius: & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem, & iumentum.

XIV. Et si fuerint tres uiri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob; ipsi iustitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum.

XV. Quod si & bestias pessimas induxero super terram, ut uastem eam; & fuerit inuia, eo quod non sit pertransiens propter bestias:

XVI. Tres uiri isti si fuerint in ea, uiuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

XVII. Vel si gladium induxero super terram illam, & dixero gladio: Transi per terram: & interfecero de ea hominem, & iumentum:

XVIII. Et tres uiri isti fuerint in medio eius: uiuo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios, neque filias: sed ipsi soli liberabuntur.

XIX. Si autem & pestilentiam immisero super terram illam, & effudero indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem, & iumentum:

XX. Et Noe, & Daniel, & Iob fuerint in medio eius: uiuo ego, dicit Dominus Deus, quia filium,

lium, & filiam non liberabunt: sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem, & pecus:*

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias: ecce ipsi ingredientur ad uos, & videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum, & consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem in omnibus, quæ importaui super eam.*

XXIII. *Et consolabuntur vos, cum uideritis uiam eorum, & adinuentiones eorum: & cognoscetis quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMIQVARTI.

I. *ET Venerunt ad me uiri seniorum Israel.* Cum ego, inquit Propheta, in pseudoprophetas, & pseudoprophetissas tam acriter essem inuectus, atque etiam aduersus populi præsides, & magistratus, coarguens illos adulterati verbi, hos vero religionis violatæ; quod scilicet suo exemplo inuitabant, & trahebant stultam plebem ad falsos vates consulendos; tunc aliquot seniores venerunt ad me. *Seniores.* Nomen hoc non tantum ætatem significat, sed etiam dignitatem notat: nam vt plurimum in magistratus creabantur viri ætate prouecta; sed qui non solum canis, sed sensu seniores merito habebantur, eandemque vim habet hoc loco: nam præsides populi Israël creabantur singulis annis, etiam in transmigratione Babylonica, vt patet in Daniele, vbi legimus iudices creatos duos senes in peccatis inueteratos. Magistratus itaque populi videntur fuisse, qui ad Prophetam venerunt.

Senium non ætatem tantum, sed & dignitatem significat.

Dan. 13.

Et sederunt coram me. Venerant quidem ad rogandum per me Dei responsum, quod suis consilijs esset consentaneum, atque vt se ab imposito crimine purgarent: hoc facto religiosos se, & ueri Dei cultores mentientes: sed interim hunc animum celabant silentio, & quasi a meo ore pendentes auscultabant. Dominus autem eorum corda mihi detexit, dicens.

III. Aduersus hypocritas, quorum mentes detegit Deus prophetæ. *Theodor. Theodot. Symmach. Chaldæus.*

Viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis. Hebraice, ascendere fecerunt, id est, statuerunt: quod apertius est interpretatus Aquylas apud Theodoretum, dicens: Viri isti dedicarunt idola in corde suo, &c. *Immunditias* vocat idola sordida, & spurca, vt diximus. Sic enim verterunt etiam Symmachus, & Theodotio, posuerunt idola. Chaldæus vero cultum idolorum, hoc est, idola venerantur ex animo: fecerunt ex cordibus suis altaria idolis sordidis: vel, impressos habent in corde abominandos idolorum ritus; tametsi se simulant cultores Dei, & verbi eius discendi cupidos.

Et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Septuaginta: Tormentum, vel pœnam iniquitatum suarum. quod sic interpretatur Origenes: Tanquam desperantes omnia peragunt, parum laborantes de supplicio, quod comminatur Deus. Scholiastes vero, & Theodoretus: Impudenter peccant neglecta supplicij cõminatione, &c. qui auctores illud (statuere contra faciem) significare putant idem atque ob oculos habere, & negligere; vel nosse, & paruiducere. Ceterum quæ negligimus, despicere solemus, non aspicere, neque ob oculos habere: ante oculos vero habemus ea, quæ diligimus, & quorum oblectamur aspectu. Vnde aspicere Hebræa phrasi aliquando est, oblectari, vt in psalmo: *Iniquitatem si aspexi in corde meo.* & Michæas. *Aspiciat in Sion oculus noster.* Porro scandalum, est occasio, offendiculum, vt supra explicuimus, idolaque ipsa dicuntur scandalum iniquitatis Israël, quod occasio fuerint delictorum, quæ admisit, atque causa vel vnica, vel maxima ruinæ tam florentis Reipublicæ: etenim iniquitas & culpam, & pœnas significat, vt alibi solet: vt sensus vtriusque orationis sit: Viri isti idola colunt pro Dijs ex toto corde, atque eorum aspectu, cultu, fanis, & ritibus oblectantur, ingentemque capiunt voluptatem. Ea sententia apertior extat versu sexto. *Recedite ab idolis uestris, & ab uniuersis contaminationibus vestris auertite facies uestras.* Duo hæc crimina memorat Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum,* &c. Idolorum cultum, hoc enim vocat peccatum, impressum est in adamantinis cordibus eorum, & sculptum in marmoreis altaribus. hæc est vnica eorum voluptas, hæc oblectatio, idola meditari, idola aspicere: quod idem Ieremias iterum dilucidauit. *Expandent ea,* ossa scilicet idololatrarum, *ad solem, & lunam, & omnem militiam cæli, quæ dilexerunt,*

Aspicere Hebræa phrasi est aliquando, oblectari. *Ps. 65. ℣. 18. Michæ. 4. ℣. 11.*

Origen.

Schol.

Theod.

Ierem. 17.

Ier. 8. ℣. 2.

lexerunt, & quibus seruierunt, & post quæ ambulauerunt, & quæ quæsierunt, & adorauerunt.

Nunquid interrogatus respondebo eis? Hebraice. An interrogatus interrogabor? id est, etiamsi roger ab eis, iudicari potero rogatus, atque ad respondendum obligatus? Sic infra. *Viuo ego, quia non respondebo vobis.* Hebraice non interrogabor: nam cum duo sibi connexa sunt, & se consequuntur; alterum pro altero, quod consequi solet, vsurpatur in sacris. Sic apud Oseam. *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, id est, ego respondebo cælis, eos nubibus complendo; & cæli respondebunt terræ sitienti, pluuiam distillando: & hoc ideo dicitur, quia auditum consequi solet responsio. Sed obserua dixisse Deum, nullatenus se teneri (nam hoc significauit per interrogationem illam) ad respondendum, etiam cum rogatus fuerit: nimirum quia simulata erat interrogatio; atque adeo coram Deo perinde putatur, atque si facta non fuisset. quæ enim ex corde non fiunt, vtpote inanimata, nihili æstimantur: apud Isaiam Dominus ait. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel; non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me*, &c. Origenes: Iudicium Prophetæ, vel nostrum exquiret Deus: an ne æquum est, inquit, eis respondere, cum sint simulatores, &c. decet ne me, vt isti sibi persuadeant, mihi, vel tibi illudere potuisse?

Inf. 20. ℣. 3 Phrasis Hebræa, quando duo sunt connexa, vnum pro altero vsurpare solet. *Osex* 2. ℣. 21.

Quæ non fiunt ex corde & veraciter, quasi non facta reputantur apud Deum. *Is.* 43. ℣. 22 *Origen.*

IV. Homo homo, idest, singuli, vel quicunque. *Ps.* 86. ℣. 5 Hieronymus duplicem hominem, interiorem & exteriorem interpretatur in psalmo hoc. *Chrysost. homil.* 23. *in Genes.* Particula, in, sumitur pro iuxta, vel, secundum. *Ps.* 5. ℣. 8. *Hieron.*

Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: homo homo de domo Israel? Hebraice, Vir vir, id est, singuli, quicunque: vt in Psalmo. *Homo, & homo natus est in ea*, hic & hic, vel singuli ex Ethnicis, qui Christo nomina dederunt, indigenæ reputabuntur, & ciues Sionis. Hieronymus notat (quod ex Origene sumpsit) bis repeti homo, & homo, vt duplex significetur hominis facies, interior, & exterior, persequiturque tropologiam vtriusque eleganter, & copiose: eandemque legere licet in Chrysostomi homilia, quam tamen præterimus, quod non sit loci præsentis.

Et uenerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. (in) valet, iuxta, vel secundum, quo modo vsurpatur in psalmo. *Ego autem in multitudine misericordiæ*, &c. atque ita interpretatur Hieronymus: respondebo ei iuxta cor, & immunditias suas. Hodie legimus in Hebræis codicibus particulam בה, bah, insertam ante illam orationem, *in multitudine*, quæ videtur posita esse pro בא, ba, id est, veniens: hoc sensu: Respondebo venienti in multitudine, &c. vel, vt Chaldæus vertit: Respondebo ei, quamuis veniat ad me plenus idololatria, &c. Ceterum si addenda sit particula, quam Septuaginta, & Hieronymus non agnouere; satius est, vt nectatur cum pronomine, ei, ne sensum variet contextui gratum, scilicet, respondebo ei venienti ad me, prout merentur scelera sua: neque enim placet Chaldæi connexio. Septuaginta loco eius orationis *in multitudine immunditiarum suarum*, legunt in ijs, in quibus tenetur mens eius: quod sic enarrat Origenes: Hoc est, in ijs, quibus delectatur, adhæresci mens: sunt autem hæc eiusmodi, quæ remissis & dissolutis occasionem præbent corde declinandi a Deo, &c. ergo secundum Septuaginta sensus erit explicatior: Respondebo eis ad voluntatem, secundum eorum desiderium, prout affectos eos videro: in eam partem attemperabo responsum, in quam eos pendere aduertero. Vnde Theodoretus sic explicat eandem sententiam: Permittam, vt propheta vocatus ea respondeat, quæ inrerrogantis cogitationibus consentanea sint, &c. Tale quid videmus accidisse impio Achab, vt obseruauit Hieronymus, qui cum expeditionem faciens audire nollet Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilijs acquiesceret, Deo ita permittente, & vltro offerente, immo sollicitante etiam spiritum erroris, ab ipsis deceptus est.

Chaldæ. *Origen.* *Theodor.* 3. *Reg.* 22. *Hieron. hic*

Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. Cor hoc loco affectum & voluntatem significat. Illud, *in cunctis idolis*, valet propter omnia idola: nam a Deo quidem mente recesserant Israelitæ ob idolorum cultum sequendum. Verbum תפש, thaphas, significat capere, apprehendere, tenere: daturque laqueo vel reti: supra. *Et capietur in sagena mea*, & infra. In reti eorum captus est. quomodo etiam in præsenti vsurpatur hoc sensu: Respondebo illi, prout merentur ipsius animi sordes, videlicet attemperando sermonem ad eius voluntatem & affectum, vt suo ipsius desiderio & voluntati acquiescens quasi in laqueo capiatur. Hoc est quod in [a] psalmo dicitur: *Comprehenduntur in consilijs, quibus cogitant*: idem enim verbum, eademque sententia ibi repetitur. Obserua desideria, appetitus, affectusue nil esse aliud, quam laqueum, & decipulam: in libro enim Iudith habetur. *Capiatur laqueo oculorum suorum*, id est, desiderio: & in Prouerbijs. *Velut si auis festinet ad laqueum*, &c. atque de eiusmodi laqueo legimus ibidem. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*, ijs quoque decipulis traduntur superbi, qui Deo cõtempto creaturas venerabantur. *Propter quod*, inquit [b] Paulus, *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*. Nota secundo, prophetas falsos dici laqueos, & decipulas populi, quod eius desiderijs morem gesserint. vt in Threnis. *Formido*, fouea formidabilis, *& laqueus facta est nobis uaticinatio*. Idem in Osea. *Audite hoc sacerdotes, &c. laqueus facti estis speculatione*, visionibus vestris, *& sicut rete expansum subter Thabor, & uictimas declinastis in profundum*, id est, perfide conuertistis in decipulam, in foueam profundam: quod paulo ante dixerat: *Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates eorum subleuabunt animas eorum*: Scilicet piaculis vescuntur, ideoque animabus suis anhelant ad errata populi, vt plus scilicet emolumenti inde sibi cedat, cum pro expiatione errati offeratur victima: quod plane erat in victimis facere decipulas.

V.

Sup. c. 12. ℣. 13. *Inf. c.* 19. ℣. 4. *iuxta Hebr.* Permittit Deus ad nutum succedere optata, vt in suis consilijs capiatur impius. [a] *Ps.* 9. ℣. 23 *Iudith* 9. ℣. 13. *Prou.* 7. ℣. 23. *Ibid.* 5. ℣. 22. [b] *Rom.* 1. ℣. 24. Falsi prophetæ dicuntur laquei & decipulæ populi. *Thre.* 3. ℣. 47. *Osex* 5. ℣. 1. *Ibid.* 4. ℣. 8. Desiderant peccata populi qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas.

Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel. Hebraice, de peregrinis, &c. qui erant conuersi ex gentibus ad Dei cultum, atque per circuncisionem incorporati populo Dei, appellantur proselyti a Matthæo. *Vt faciatis unum proselytum.* & in actis Apostolorum. *Iudæi quoque & proselyti*, &c. Dicebantur etiam nomine honestiore, timentes Deum: nec enim dignati sunt nomine Israëlitarum, vt in psalmo. *Domus Israel sperauit in Domino*, &c. *Domus Aaron*, &c. *Qui timent Dominum sperauerunt*, &c. & in alio psalmo. *Dicat nunc Israel*, &c. *dicat nunc domus Aaron*, &c. *Dicant nunc qui timent Dominum*, &c. & in Actorum libro. *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum*, id est, filij Abrahæ, & qui ex gentibus Deum colitis Israëlitis adiuncti: nam timere Deum fere semper est colere. Dicebantur etiam aduenæ, vt Hebraice legitur, quasi aliunde aduentantes, & quasi hospites, non vero inquilini: ad quam appellationem alluſit Paulus dicens Gentibus ad Christum conuersis. *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum*, conciues electorum, *& domestici Dei*, &c. non solum

VII. Qui fuerint proselyti, & timentes Deum: qui item aduenæ. *Matth.* 23. ℣. 15. *Actorum* 2. ℣. 11. *Psal.* 113. ℣. 9. *Psal.* 117. ℣. 2. *Act.* 13. ℣. 16. *Eph.* 2. ℣. 19

solum ciues Ieruſalem, ſed etiam de familia Regis Meſſiæ: iure, & immunitate pari gaudetis cum Iſraëlitis, atque potiori iure, quam olim fruebatur regia familia.

Reſpondet iratus Deus ad interroga ta flagella.

Et uenerit ad populum, ut interroget per eum me, ego Dominus reſpondebo ei per me. Non per prophetam, quem rogat, ſed per me, quem deſpexit; non per os meum, ſed per manum meam; non verbo, ſed facto; non ſermone, ſed flagello.

VIII. Ponere faciem, ſeu obfirmare vultum quid ſignificet.

Et ponam faciem meam ſuper hominem illum, & faciam eum in exemplum. Diximus ſupra ponere, vel obfirmare faciem ſuper aliquem eſſe idem, atque toruo vultu reſpicere: cuius oppoſitum ſignificat ponere oculos ſuper aliquem, eſt enim hilari vultu intueri, vt ibi expoſuimus ex pſalmo. *Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini ſuper facientes mala*: ille geſtus eſt indignabundi, hic gratantis animi indicium: eſt ea phraſis infra. *Ponam faciem meam in eos.*

Sup. 4. ℣. 3. *Pſ.* 33. ℣. 16

Inf. 15. ℣. 7

Exemplum fieri quid ſit.

Et faciam eum in exemplum. Hebraice, in ſignum, id eſt, tantis ærumnis conficiam illum, vt relinquatur quaſi diuinæ iræ ſimulachrum, & primarium exemplar, quod traducatur, & aſſumatur pro diris alicui imprecandis. Talis fuit Sodoma, quam prophetæ in exemplum vſurpant extremæ deſolationis: Iſaias enim ait. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*, &c. Item Sedecias, & Achab, de quibus Ieremias. *Et aſſumetur ex eis maledictio omni tranſmigrationi Iuda, quæ eſt in Babylone dicentium: Ponat te Dominus ſicut Sedeciam, & ſicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne*, &c. Atque hunc eundem ſenſum habent illa verba Geneſis. *Verſa eſt in ſtatuam ſalis*, id eſt, in ſimulachrum, imaginem perpetuo manſuram: nam ſal ſymbolum eſt perennitatis, vt alibi diximus, videlicet inobedientiæ, vel rebellionis, &c.

Iſa. 1. ℣. 9. *Ier.* 29. ℣. 22.

Geneſ. 19. ℣. 26.

Et in prouerbium, vel parabolam, ſeu fabulam: verſabitur in ore omnium: eius calamitatem nullus non repetet.

IX. Scholiaſtes declarat quo modo dicatur Deus decipere, & indurare.

Et Propheta cum errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego Dominus decepi prophetam illum. Scholiaſtes. Pſeudoprophetam prophetam dicit communi abutens nomine: ait vero, ego decepi eum, non quaſi hoc Deus cogat, ſed quia ſupplicij ſimulatione, & magna longanimitate in eo condemnando vſus eſt. Simile ijs, quæ dicuntur in exodo. Ego indurabo Pharaonem: etenim quia non ſtatim repentinam illi damnationem inflixit, ſed paulatim illum correxit, durior eius voluntas efficiebatur, &c. Polychronius, & Theodoretus paulo inferius idem obſeruat dicens. At non eſt æqui iudicis proprium, & prophetam decipere, & deceptum punire: non igitur ſecundum efficaciam dicit ſe prophetam decipere, ſed ſecundum permiſſionem: hoc eſt, cum poſſem ſtatim redarguere mendacium, longanimiter expectans ſino vti deceptione, quam conſilio & voluntate, non neceſſitate inſtruit, & exercet: idcirco par ſupplicium comminatur & male interroganti, & male reſpondenti, &c. Hieronymus quoque in ea eſt ſententia dicens. Quodque ſequitur, & videtur facere quæſtionem, *propheta cum errauerit*, &c. non putemus de vero propheta dici, ſed de pſeudopropheta, qui συνωνυμῶς, ſynonymῶs, propheta appellatur, &c. Quod ſi roges, cur huiuſmodi opera Deo indigna illi tribuantur? Reſpondeo, quoniam talia fieri permittit, atque adeo vulgo ea voluiſſe, & ordinaſſe iudicari poſſet: humano enim more loquendo remouenti prohibens effectū adſcribimus, ſi non in ſchola, certe in foro: ſacra autem Scriptura de Deo humano more loquitur. Secundo, quoniam Dei permiſſionem ſolet conſequi effectus: tanta eſt enim hominis fragilitas, & ad malum propenſio; tanta rurſum Dæmonis ſollicitudo, & verſutia in decipiendo; vt annuente Deo ſtatim nobis veterator imponat: propter connexionem itaque permiſſionis, & deceptionis, alteram facienti altera quoque tribuitur.

Polychr. & Theodor.

Hieron.

Reſpondet obiectioni, quare Deo attribuatur decipere, & alia eiuſmodi.

Et extendam manum meam ſuper illum, & ſeueriſſime eum plectam, *& delebo*, Septuaginta exterminabo, *eum de medio populi mei Iſrael*, aduerſa ſcilicet morte de medio ſublatum. Idem eſt exterminare, & delere: quoniam nomina mortuorum delebantur de libro vitæ, ſeu catalogo conciuium ipſorum, qui vocabatur liber viuentium, ſeu liber vitæ. De medio autem populi deleri, eſt de inter populares deleri, vt ſupra diximus non ſemel. Porro de libro vitæ commodiori fortaſſe loco dabitur occaſio differendi.

Delere & exterminare idem quod occidere, quia nomina mortuorum delebantur de catalogo uiuentium.

X. Supplicium dicitur ponderus.

Et portabunt iniquitatem ſuam. Vterque ſcilicet conſulens, & conſultus ſuſtinebunt pœnas ſuis ſceleribus debitas. Obſerua, ſupplicium & pœnam in ſacris nominari pondera, quod talia æſtimentur: quare dici ſolet portare pœnam, id eſt, dare. Sed hæc metaphora extat etiam apud Latinos, cum dicunt ferre, ſuſtinere ſupplicium, pro pati.

Iniquitas & pœnam & culpam ſignificat.

Iuxta iniquitatem interrogantis, ſic iniquitas prophetæ erit. Diximus ſæpius iniquitatem ſignificare ex æquo culpam, & pœnam illi debitam, quarum acceptionum nulla eſt ab hoc loco aliena: nam de culpa egregie explicari poteſt hæc ſententia. Par eſt vt ſubdolo, & impuro conſultori mendax oraculum reddat inſanus pſeudopropheta. Condignum ergo feret ſuæ improbitatis reſponſum, ſi meo nomine deludatur a ſimulatore. De pœna vero hoc ſenſu: Non minor erit damnatio vatis fatui, quam ſimulati conſultoris: vtrumque par conſequetur interitus, quos pares fecit communis ſimulatio: nam popularis Dei ſe oraculum quærere mentiebatur, cum potius id ratum fieri cuperet, quod modis omnibus ſibi faciendum ſtatuerat. Propheta vero Dei nomine reſponſa ſe dare iactabat, cum ſomnia mera effutiret.

XI. Hoc tam duro ſupplicio admoniti non errabunt, neque conſulent falſos prophetas.

Vt non erret ultra domus Iſrael a me. Prolepſis eſt, qua huic occurritur obiectioni. Durum videtur ob populi peccata Deum permittere prophetas decipi, & alios deludere, magnumque ex ea re detrimentum in vniuerſam Eccleſiam redundare. Reſpondet enim Dominus: hoc ego conſilium in Eccleſiæ commodum ſuſcepi; tantum abeſt, vt in eius nocumentum vergere poſſit: etenim paucorum, qui decipientur, malo admoniti reliqui, verum deinceps prophetam ſyncere conſulent, & corde ſimplici, quid facto opus ſit, non quod ſibi arriſerit, interrogabunt. Polychronius. Non fruſtra, inquit, hanc iſtis inferam pœnam, ſed per illorum interitum populo meo benefaciam, illum a falſorum vatum impietate liberans.

Polychr.

Terra cum peccauerit. Scholiaſtes & Polychronius. Ad aliud argumentum tranſit, hoc eſt, vt Prophetam conſoletur, quod, cum ſæpe pro populo ſupplicaſſet, non eſſet exauditus, oſtendit illi populi mentem obſtinatam, & impœnitentem, & in exemplum adducit viros ſanctos, &c. Alius Scholiaſtes. Vt Prophetam conſoletur, hos tres viros inducit, vnum ante legem, alterum ſub lege, tertium in captiuitate: docetque eos, qui in peccatis perſiſtunt, non poſſe iure alienis precibus liberari a calamitatibus. hæc illi. Verum nexus huius verſus ex ſequentibus pendet: propterea inferius commodius fiet.

Scholiaſt. & Polychr.

Alius Sch.

Terra cum peccauerit. Origenes. Mos est diuinæ Scripturæ sæpe domum nominare loco habitatorum, & contra, habitatores loco domus. Cum igitur ait: Si terra peccauerit, terræ incolas intelligit: non enim dici potest hanc terram, quam calcamus, esse rationis participem, atque peccare, vt quidam commenti sunt. Si enim hoc dabimus, dicendum erit, visibilia omnia esse animata, & assentiendum ijs, qui transmigrationes animarum introducunt, &c. Hæc Origenes manuscriptus Vaticanus. Ex cuius verbis adiuuanda interpretatione est homilia illa quarta in Ezechielem, quæ eius nomine circumfertur typis mandata. Vbi ex aliorum opinione videtur asserere, terram hîc accipi pro ipso elemento, capacemque esse animæ, & rationis, &c. quod mihi persuadere non possum somniasse Origenem: quis enim vel sensu non deprehenderet tam crassum errorem?

Origenes defenditur ab errore sibi imposito quasi credidisset terræ elementum capax esse animæ & rationis.

Terra cum peccauerit mihi, vt (ita vt) *præuaricetur præuaricans*. Id est, regio, aut gens quæcunque, cum legem meam funditus abiecerit, delictaque delictis cumulauerit: nam Septuaginta vertunt, delinquendo delictum, vel delicto delinquendo. Hebraice: ad præuaricandum præuaricationem: quæ geminatio siue fiat adiuncto nomine verbali, siue repetito participio verbi, quod Hebræi efferunt per infinitum, semper exaggerat vel opus, vel affectum; quales illæ sunt. *Sancti eius exultatione exultabunt. Viduam eius benedicens benedicam*, & aliæ id genus, quas etiam apud Homerum legimus, vt currendo cucurrit; veniendo veniebat, &c.

Geminatio vocis exaggeratio est operis, vel affectus in opere. *Psal.* 131. ℣. 16. *Iliad.* 1.

Conteram virgam panis eius. Id est, fulcimentum, sustentaculum panis, panem scilicet sustentantem, Hebraico idiotismo, de quo diximus supra.

Virgam seu baculum panis vocat panem sustentantem, de qua phrasi supra, cap. 4. ℣. 16. *Gen.* 1. ℣. 24 *Psal.* 148. ℣. 10.

Et interficiam de ea hominem, & iumentum. In tres classes solet Scriptura partiri animalia, scilicet in iumenta, reptilia, & bestias, vt in Genesi. *Iumenta, & reptilia, & bestias*. Et in psalmo. *Bestiæ, & vniuersa pecora, serpentes, & volucres, &c. Iumenta*, vel *pecora*, vt Græci vocant, hominibus seruiunt; appellanturque ideo seruilia, vt in alio psalmo. *Et herbam seruituti hominum*, vel seruitijs: bestiæ immites sunt, feras nos vocamus: reptilia dicuntur reliquæ serpentes, pisces, volucres, &c.

Psal. 103. ℣. 14.

XIV.

Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Anima hoc loci est vita, salus, vt apud Ioannem. *Qui amat animam suam, perdet eam, &c.* Vel est ipsa persona, vt in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem*. Et iterum. *Anima quæ peccauerit, &c.* Id est, persona, quicunque homo, &c. ac si dicat, vt Polychronius explicat, atque Theodoretus. Si nationem ob peccata punire voluero, ac fame, peste, bello, atque bestijs necare, volueritque ad pœnitentiam adduci, nulla eis dabitur venia, nec si Noë quidem, Iob, & Daniel inter ipsos reperti fuerint. Verum ij quidem iustitiæ suæ fructum colligent, & salutem adipiscentur, illos vero a constituto supplicio non liberabunt.

Anima pro vita seu salute accipitur. *Io.* 12. ℣. 25. *Leuit.* 2. *Ibid.* 4. ℣. 2 *Polychr.* *Theodor.*

XV.

Quod si & bestias pessimas induxero super terram. Scholiastes. Bestias pessimas quidam Babylonios acceperunt, essetque probabile, nisi generale esset exemplum, &c. Fateor difficilem esse inuentu in sacris Scripturis plagam bestiarum immissarum super regionem aliquam, nisi de profugis tantummodo sermo sit, qui scilicet a gladio fugientes, vagantesque per saltus a feris confecti sunt, vt diximus capite quinto, extrema periodo.

Scholiast. Quæ fuerit plaga bestiarum.

Et dixero gladio: Transi per terram. Id est, præcepero, aut permisero. Gladium posuit pro hoste gladio armato. *Non liberabunt filios, neque filias*. Horum filij, & filiæ consumptæ videbantur superioribus plagis, quomodo igitur denuo gladio necandæ traduntur? quia non omnes istæ plagæ super eandem regionem immittendæ prædicuntur, sed super varias variæ, in illam fames, in aliam gladius, &c. nec enim bis punit Deus in ipsum. Secundo respondet Origenes, hos tres viros hîc induci quasi personas sanctorum, qui in varijs regionibus varijs ætatibus reperiuntur. Quicumque, inquit, non corrupit viam suam super terram sensibus carnis obtemperando, sed fulget tanquam luminare in mundo in medio nationis prauæ, vt ab oraculo diuino audiat: *Te enim vidi iustum coram me in generatione hac*; hic Noë est, quæque de illo narrantur, ad hunc referuntur: instituto enim ambo sunt pares. Quicunque posuerit in corde suo, vt non polluatur cibis, & potibus inuisibilis Nabuchodonosoris, sed animam suam affligat ieiunijs in hac Babylonia; talis est Daniel, & quæ de illo narrantur, apte poterant de hoc quoque dici. Quicunque vita fuerit innocens, atque in Dei cultu verax, ita vt abstineat ab omni malo, & ita vt illi inuideatur a Diabolo, & dum omni genere tentationis oppugnatur, ne vno quidem verbo labiorum suorum peccet; talis Iob alter est. Idem habet Scholiastes alter.

Origenis sententia quare hic nominentur hi tres viri. *Gen.* 7. ℣. 1.

Alter Scho. XIX. *Origenes.*

Si autem & pestilentiam immisero. Septuaginta mortem. Origenes mortem repentinam interpretatur, quæ ex aëris vitiati corruptione eueniat, vel ex contagione aliqua. Quoniam autem hæc est postrema plaga, quæ in omnes ex æquo desæuiens regiones solet vastare; adiecit Dominus:

Et effudero indignationem meam, quam scilicet eousque non nisi guttatim stillabam, *super eam in sanguine*. hoc est, in carnificinam, ita ut in ea faciam lanienam. Sanguis enim non solum significat effusum cruorem, sed etiam quamcunque mortem truculentam, siue patretur effuso sanguine, siue secus: de qua phrasi superius.

Sanguis truculentam mortem significat.

Filium, & filiam non liberabunt. In ceteris plagis dixerat *filios*, & *filias*, in peste vero, quæ signum est effusi furoris diuini, magis premit. ac si dicat: Prædicti iusti non liberabunt a grassante lue ne vnicum quidem filium, aut filiam vnice dilectam; sed ipsi vix eripientur. Atque hæc de quattuor plagis.

Nunc inuestigandum est, quare cum Abraham, Isaac, & Iacob, Moses, & Samuel, & ceteri Patriarchæ, & Prophetæ iusti fuerint, tantummodo fiat mentio Noë, Danielis, & Iobi. Origenes hanc solutionem propositæ quæstioni accommodat ex Hebræi cuiusdam mente. Noë ante diluuium vidit mundum integrum, quem postea vidit naufragio consumptum, & post diluuium vidit iterum restitutum. Daniel ante captiuitatem in patria floruit nobilitate, & deinceps Babylonem translatus, eunuchus factus est: vidit etiam reuertentem populum in patriam. Iob primum locuples fuit, deinde filijs & fortunis orbatus est, demum postea ad priorem fortunam redijt. Quorsum autem hæc tendant Origenis verba, ipse non explicat. Sed Hieronymus sic commentatur. Alij autem dicunt (Origenem intelligit) quia ij tantum tres viri & prospera, & aduersa, & rursum prospera conspexerant, idcirco pariter nominatos; & hoc latenter significari, vt quomodo illi & bona & mala, & rursus læta viderant; sic & populum Israël, qui prius bonis fruitus fuerat, & postea captiuitatis sustinuit iugum; si egerit pœnitentiam, redire ad pristinam felicitatem, &c. Ceterum hæc Origenis, vel Hebræi responsio non diluit quæstionem: nam reliqui etiam

Dubium quare nominentur a Deo Noe, Daniel, & Iob, non autem alij. *Orig. homil.* 4. *in Ezech. in manuscripto vero nihil dixit.* Daniel Eunuchus.

Hieronymus interpretatur Origenis dictum.

Patriarchæ prosperа viderunt, & aduersa, rursumque post tristia experti sunt lætiora, quæ optabant. Sed neque facit ad rem: neque enim in capite promittuntur pœnitentibus post tristia læta, sed lex inuiolabilis proponitur diuinæ iustitiæ, quam Patriarcharum merita reuocare non possent. Hieronymus cum quæstionem instruxisset: Facile, inquit, hoc soluitur: Noë enim imminens orbi terrarum diluuium prohibere non potuit, sed filios, qui forsitan eiusdem virtutis erant, & ob seminarium humani generis, habuit reseruatos. Daniel quoque, cum imminentem captiuitatem populi Iudæorum nullis fletibus mitigauit. Sed & Iob non ob peccata, sed ob probationem, nec domum, nec filios liberauit, &c. Eadem explicatius Polychronius, & Theodoretus: Horum, inquiunt, mentionem facit, quod valde ijs, quæ dicta sunt consentiant ea, quæ illorum tempestate acciderunt: nam & Noë in impiorum generatione inuentus, haud quaquã potuit eos a diluuij exitio liberare, qui noluerunt ad pœnitentiam adduci: & Daniel similiter cum captiuitatis tempore vigeret, alios propter ingentem ipsorum impietatem ab illatis malis non vindicauit: sed ipse bello captus, hostium tamen potitus est. Nec filijs Iob parentis iustitia profuit, sed ipse solus oppugnatoris insidijs superiorẽ se esse demonstrauit, &c. Sentiunt itaque Hieronymus, & Græci, tres istos viros in præsentiarum a Deo propositos in exemplum constantis seueritatis diuinæ, quam ipsi alioqui iusti experti sunt in suismet filijs, familiaribus, vel tribulibus, ac si diceret: Moris mei est, cum in regionem aliquam irascor, vniuersam ita delere, vt ne iustorum quidém, si qui sunt filij, parentum precibus euadant interitum, vtopere præstitum est cum Noë, Daniele, & Iob, quibus iustitia quidem profuit, sed interceſſio pro alijs irrita fuit. Verum aduersus hanc solutionem militat argumentum explicatu difficile. Namque Noë ex diluuij periculo iustitia sua seipsum, & meritis filios, & familiam totam eripuit. Hieronymus huic argumento respondet, filios paris fortasse virtutis cum parente fuisse; vel non suis meritis, vel patris, sed quia ita expediebat ad vniuersi conseruationem, inundationem euasisse. At vero hæc responsio non satisfacit proposito argumento: nam filiorum Noë virtus in sacris non est expressa, vt meritis proprijs incolumes euasisse credantur. Quod autem seruati sint in seminarium mundi, prodest quidem, vt dispensaretur in hac lege, quam Dominus promulgat a se perpetuo obseruatam; sed nil iuuat, vt exemplum Noë non sit extra propositum argumentum: neque enim adduci debuit exempli gratia Noë, cuius seruati sunt filij, vtcunque seruati fuerint, ad monstrandum tantam solere esse diuinæ iustitiæ in nationibus puniẽdis seueritatem, vt ne iustorum quidem filijs parcat. Sed neque Daniel in exemplum eiusdem rei videtur adducendus esse, qui nec filios habuit, cum eunuchus fuisse videatur: neque preces eius pro auertenda captiuitate ex sacris constare possunt. Denique comminatio Domini contra nationes eneruatur hac interpretatione Hieronymi. Quid enim tam formidandum minaretur Deus, si diceret; nulli se genti peccatrici parciturum, etiamsi deprecatores intercederent Noë, Daniel, & Iob, qui suis temporibus non potuerunt Dei iram a conciuibus auertere? quanto autem magis langueſcunt minæ, tanto extenuatur promissio facienda Israëlitis, vt in versibus sequentibus videbimus.

Hieron. respondet.

Polychr. & Theodor.

Hi tres viri nominantur, qui iusti cũ essent liberare nõ potuerunt ab ira Dei suos filios, familiares, vel contribules.

Argumentum contra.

Respondet argumento Hieron.

Redarguitur contra.

Chrysost. homil. 47. in Genes.

Diuus Ioannes Chrysostomus sic præsentem locum tractat. Vide minarum grauitatem, & quales iustos in medium adduxerit: quoniam & illi suis temporibus etiam alijs salutis causa fuerunt. Noë enim cum terribilis illa diluuij tempestas terram occupasset, & vxorem, & filios saluauit: & Iob similiter alijs salutis auctor fuit: & Daniel multos eripuit a morte, quando Barbarus ille inquirebat, quæ supra humanam sunt naturam, & interimere volebat Chaldæos, & Magos, &c. Chrysostomi solutio feruentiorem absque dubio facit Dei orationem, minas grauiores intentat, & Israëlitarum priuilegium impendio exaggerat: quippe concessum præter tenorem legis tam sancte obseruatæ, vt neque iustorum precibus pro filijs intercedentium, qui alioqui nil non impetrare solebant, violari potuerit. Ceterum obest Chrysostomo, quod Hieronymo proderat, nimirum Iob neque filijs impetrasse incolumitatem, neque ciuibus salutem: neque enim tale quid in sacris legimus, quod Chrysostomus memorat.

Crediderim hos tres viros in præsenti propositos non quidem in exemplum obseruatæ legis, vt Hieronymus sensit: neque quia suis temporibus alijs reuera salutis causa fuerunt, quod Chrysostomus existimauit; sed quoniam fuerant iustitia insignes, & oratores feruentes, quorum auctoritatem Deus ipse reuereri solebat, & preces exaudire: neque ad præsens argumentum quidquam facit, hos viros filios genuisse, vel eripuisse ab interitu, aut secus; sed iustitiæ splendore inter nationes prauas luxisse, vt luminaria in firmamento cæli, atque orationis assiduitate pro fratribus intercedere solitos. Et quidem de Noë iustitia, & precibus extat præclarum elogium in Genesi, & Ecclesiastico. *Noe inuentus est perfectus, iustus, & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.* Græce redemptio, & quasi redemptionis pretium: eius enim pietas in Deum quasi precium fuit, quo ab ipsius iustitia redemit suam familiam spem generis humani. Hoc explicatur deinde, *ideo dimissum est ei reliquum terræ*, seu reliquum semen in terra. Vide quam efficax oratio cum pietate coniuncta extiterit viri huius, vt a Deo impetrauerit, vel meruerit, cum vniuersum genus humanum funditus delebatur, extra aleam esse, & cum vniuersa familia euadere superstitem. De Iob encomium legimus honorificum libri eius initio a Moyse adscriptum. *Vir erat in terra Hus nomine Iob & erat vir ille simplex*: perfectus, ex animo bonus, *ac rectus* aduersus proximum, *ac timens Deum*, hoc est, cultor Dei, religiosus, qui Deum colebat, & venerabatur sacrificijs, & laudibus: nam subditur post pauca. *Sanctificabat filios Iob, consurgensque diluculo offerebat holocausta per singulos, ne forte benedixerint*, oblocuti fuissent de *Deo in cordibus suis*. Et certe magnum orationis eius feruorem, & merita Dominus significat, cum amicis eius remittere noluit errata, nisi Iob ipse pro illis interceſſisset. *Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt*, dicit Sapiens: legere possumus: ij sunt viri precum, hoc est feruentissimi deprecatores, oratores: nam eadem vox & preces valet, & misericordiam, quæ precibus confertur: apud Isaiam. *Viri misericordiæ colliguntur*. Et apud Zachariam. *Spiritum gratiæ*, & miserationis, *vel precum*.

Auctoris sententia, hi tres viri proponuntur tanquam iustitia insignes & oratione feruentes.

Genes. 6. & Ecclesiast. 44. ℣. 17.

Moyses scripsit librum Iob, & eum mirifice laudat.

Eccle. 44. ℣. 10.

Isa. 57. ℣. 1 Zachar. 12. ℣. 10.

Admiranda sunt hæc duorum Patriarcharum exempla, & encomia; sed quod superest non admirandum modo, sed inauditum. Quis enim legit talia? quis simile elogium defuncti viri quantumuis pij vnquam audiuit, ne dum hominis superstitis, & adolescentis encomium? nam cum ista prædicta sunt & exarata, agebatur annus sextus a

transſ-

transmigratione Ioachin, vt patet ex capite octauo præcedenti, vbi sic habet Propheta : *Et factum est in anno sexto* (videlicet a transmigratione, vt ex capite primo liquidum erat) atque ex capite vigesimo sequenti, in quo dicitur : *Et factum est in anno septimo* : ex quibus fit, anno sexto transmigrationis prophetasse Vatem, quæ in præsenti capite continentur. At vero transmigratio contigerat anno primo Ioachin, qui a regno patris eius, scilicet Ioacim numerabatur duodecimus, vt patet ex libro Paralipomenon; ergo annus sextus transmigrationis cen-
2. Par. 36. ŷ. 6. sebatur duodeuigesimus a regno Ioacim: cum igitur Daniel abductus fuerit Babylonem anno tertio Ioa-
Dan. 1. ŷ. 1. cim, vt videre est in Daniele ; ergo ex quo Daniel captus est, annus agebatur decimusquartus : cum vero captus est, admodum iuuenem fuisse constat ex eodem Danielis libro, in quo vocatur *puer*. Et iterum dicitur. *Suscitauit Dominus spiritum sanctum pueri iunioris, cui nomen Daniel*. Item ex testimonio
Idem 13. ŷ. 45. Ignat. epistola ad Magnesianos. Seuerus Sulpitius. Diui Ignatij, atque ex Seuero Sulpitio, qui Danielem Susannæ tempore puerum duodecim annorum faciunt. Quod si aliquot annis post Danielem abductum contigisse dicamus historiam Susannæ, minor duodecim annis iudicandus est, cũ captus dicitur a Nabuchodonosore. Sed demus primo anno exilij fecisse iudicium innocentis, estoque annorum duodecim, cum primum e patria translatus fuit anno octauo Nabuchodonosoris : hoc anno sexto transmigrationis, in quo memoratur cum Noë, & Iob, summum viginti septem annos natus fuisse deprehenditur Daniel, cum a Propheta Ezechiele coæ-
Daniel 27. ætatis anno inter magnos Patres commemoratur a Deo. uo suo tam præclarum audiuit suæ pietatis encomium, immo ab ipso Deo, cùm illum comparauit sanctissimis Patriarchis, iuuenem senibus, superstitem defunctis, viris misericordiæ virum misericordiæ. Et quidẽ necesse est insignem pietate fuisse adolescentẽ, qui tam præclaris viris coæquatus sit. Sed illustris eius religio a Spiritu sancto late describitur
Dan. 1. initio suæ prophetiæ, atque ab Ecclesiæ Patribus
Danielem virginem fuisse affirmant patres. Hieron. contra Iouin. Epiphan. in vita Dan. Doroth. in Synopsi. Damas. lib. 4. cap. 25. celebratur, Hieronymo, Epiphanio, Dorotheo, Damasceno, qui testantur Danielem perpetuo seruasse illibatũ virginitatis florem, & illius merito in lacu liberatum a leonum sæuitia, atque socios eius fornacis ignem pudicitiæ rore extinxisse. Orationis autem eius feruorem, assiduitatem, & perseuerantiam ex capite eius sexto licet deprehendere: nam contra legem a Dario latam non veritus iracundiam regis, neque optimatum inuidiam, & calumnias maleuolorum, flexis genibus orabat in cænaculo tribus diei temporibus, apertis fenestris (vt scilicet olim facere consueuerat) aspiciens contra situm sanctuarij Hierosolymitani. Præterea ex capite nono, in quo ipse scribit : *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare, &*
ŷ. 4 & 23. *deprecari in ieiunijs, sacco, & cinere*. Cui Gabriel : *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo* ; in Dei curia expeditum diploma ad tuam voluntatem, *ego autem, veni, vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es*, hoc est, vir desiderabilis, Hebraico idiotismo, amabilis, dignus quem omnes carum habeant,
Vir desideriorum, hoc est, desiderabilis, amabilis. & impense diligant, & cum voluptate intueantur. Obserua verba hæc tam dulcia, & mellita Gabrielis Archangeli ore ipsi Danieli facta. Nota in id po
Danielis encomium. tissimum Archangelum a Deo destinatum, vt Danieli oranti notum faceret, impetrasse se a Deo quidquid postulabat, quod esset iustus, inculpatæ vitæ, suauissimis moribus, & dignus quem Angeli suspicerent, & Deus ipse amaret ardenter, atque eius colloquio delectaretur : quo gradu dignitatis quis cogitari potest sublimior ? Sed de his hactenus.

Quoniam hæc dicit Dominus Dëus. Particula *quoniam* non reddit rationem prædictorum, sed connexionis gratia additur, valetque, porro, autem, &c. quo sensu sæpe reperitur initio versuum, vt in psalmo. *Quoniam propter te mortificamur tota die*. Et in Isaia. *Quia hæc dicit Dominus Deus : In Aegyptum descendit, &c.*

Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem. Septuaginta vertunt, vltiones meas. *Iudicia* vocat iudices, vltores, vel potius lictores, qui pœnas exigunt de sceleratis : dicuntur autem pessimi, hoc est, duri, implacabiles. Nam vt bonum in sacra Scriptura solet significare delectabile, sic malum valet quandoque aduersum : pessimum vero erit exitiale. Theodoretus vltiones malas intelli-
Theodor. Eccl. 39. ŷ. 33. git, amaras, & molestas. De ijs plagis Ecclesiasticus. *Sunt*, inquit, *spiritus qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua*, vel furiose vibrant flagella sua, *& in tempore consummationis effundent virtutem*, in tempore puniendi vim exerunt, *& furorem eius, qui fecit illos, placabunt*, consummant iram creatoris sui. *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt : bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios. In mandatis eius epulabuntur*, lætabuntur, *& super terram in necessitatem*, cum opus erit, *præparabuntur*, vel accingentur, quasi milites scilicet, *& in temporibus suis non præterient verbum*. id est, non desunt imperio ducis sui, cum dies assignata aduenerit, &c. Obserua *spiritus* appellatos plagas famis, pestis, &c. quoniam agiles sunt, & efficaces, quod est proprium spiritus, vt carni opponitur, vt in psalmo. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius : &c.* Extat quid simile in Ieremia. *Et visitabo super eos quattuor species*, vel familias bestiarum, *dicit Dominus, gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, &c.*

Plagæ famis, & pestis, atque similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt, & efficaces. Psal. 148. ŷ. 8. Ier. 15. ŷ. 3

Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias. Septuaginta. Et ecce residui in ea saluati sunt, qui educunt ex ea filios, & filias. Pro *saluatio* Hebraice legitur פליטה, pheletah, euasio, persona, vel res, quæ euadit ex periculo, reliquus, euadens, qui fugit, & eripitur, vt in libro Regum. *Et quodcunque reliquum fuerit de domo Iuda, &c.* Et in Isaia. *Et ij, qui fugerint de domo Iacob*.

4. Reg. 19. ŷ. 30. Isa. 10. ŷ. 20

Educentium filios, & filias. En scopus, ad quem dirigitur hoc Vaticinium a versu decimotertio. Videlicet vni Ierusalem hoc priuilegium esse concessum præ ceteris nationibus, & gentibus, vt cum alioqui peccatoribus scateat, mereaturque propterea funditus deleri, paucis exceptis, qui signati sunt T. (de quibus capite nono) nihilominus ira Dei, videlicet Nabuchodonosore in illam desæuiente, ereptum iri non solum iustos T. signatos, sed etiam eorum filios, & filias, quo scilicet non desit seminarium filiorum Abrahæ, Isaac, & Iacob, quorum gratia tam rara, & inusitata immunitas posteris eorum conceditur : tum vt meam, inquit, iustitiam vindicent a criminatione obloquentium, quod munus illi exequentur diligentissime.

Non solum iusti eripiuntur ab ira Dei, sed propter parentum merita etiam filij.

Ecce ipsi ingredientur ad vos. Propediem abducentur captiui Babylonem, in qua vos estis.

Et videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum. Agnoscetis improba eorum instituta, & ingentem impietatem : neque enim latére poterit.

Et consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem. Illorum improbitate detecta, haud accusabitis pœnarum crudelitatem, quas exegi de impia

XXI. Phrasi Hebræa (quoniam) particula ponitur vice alterius, (porro) siue (autem) Ps. 43. ŷ. 22 Isa. 52. ŷ. 4

Pessima, hoc est, dura exitialia.

XXII.

ciuitate: quinimmo habebitis consolationem cognoscentes, quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, id est, non immerito Vrbem euerterim, Templumque succenderim; sed cognatorum vestrorum impietate prouocatus, & coactus peruicacia, &c. Ex his facile erit quæstioni, quã versu decimotertio proposuimus satis facere: quorsum videlicet senioribus, qui venerant consulturi Prophetam, huiusmodi responsum exhibitum sit: Videlicet quoniam hoc vnum illi in corde versabant, an scilicet tanta essent demerita populi, vt propter ea Deus Vrbem cum Templo esset reuera traditurus Chaldæis, vt Ieremias comminabatur in Vrbe, & Ezechiel in Babylone. Durum enim illis videbatur florentissimam ciuitatem, Templumque sanctissimum, in quo vnice Deus colebatur, ob ciuium demerita a Deo derelictum, hostibus tradi polluendum, diruendum, & inflammandum: atque inde ansam ceperant criminandi diuinam prouidentiam, quæ talia designasset, nihilo mitius se gerens cum Israële, quam cum ceteris nationibus gentium, nulloque habito respectu venerabilium capitum Abraham, Isaac, & Iacob, quibus iurauerat daturum se eorum posteris terram illam in possessionem perpetuam. Ijs ergo respondet Dominus, multo clementius se exercuisse Iudicium in Hierosolymitanos, quam in reliquas mundi nationes: nam ex aliarum calamitatibus vix iusti euadebant incolumes, ex Ierusalem vero euasuros non solum innocentes, sed etiam eorum filios alioqui sceleratissimos: ipsorum autem mores, & viuendi rationem testes se facere æquissimæ sententiæ, quam aduersus Vrbem per vates suos pronuntiauerat.

Ratio consolationis est, quia Deus ita deleuit omnes peccatores, vt vix iusti euaderent incolumes; Ierusalem vero ita pie corrigit, vt non iustos tantum, sed etiam eorum filios liberet ab interitu.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola vitis prædicitur incendium Ierusalem.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum?*

III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?*

IV. *Ecce igni datum est in escam: vtramque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta est in fauillam: nunquid vtile erit ad opus?*

V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis?*

VI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.*

VII. *Et ponam faciem meam in eos: de igni egredientur, & ignis consumet eos: & scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,*

VIII. *Et dedero terram inuiam, et desolatam: eo quod præuericatores extiterint dicit Dominus Deus.*

EX-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIQVINTI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me, dicens*. In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. *Origenes.* *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ?* Origenes sic caput hoc præcedentibus nectit. Cum illorum mores incorrigibiles nosset, iam exemplo vult ostendere suam quoque de populo prouidentiam, & illorum studium clarius in improbitatem, si cum finitimis gentibus comparentur. *Scholiast.* Scholiastes vero. Ad aliud, inquit, versus transit argumentum, per similitudinem ostendens ad nullam omnino rem vtilem esse Hierosolymæ populum.

De significatione vocis, ligni. *Gen.* 1. ℣. 11 *Psal.* 1. ℣. 3 *Deut.* 4. ℣. 28. & *cap.* 21. ℣. 23. *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis* ? &c. lignum Hebraice עץ, ghez, significat fere semper arborem viuentem, vt in Genesi. *Lignum pomiferum iuxta genus suum.* & in psalmo. *Erit tanquam lignum quod plantatum est*, &c. aliquando autem significat, quod sonat Latinis truncum, stipitem arboris præcisæ, vt in Deuteronomio. *Seruietis ligno, & lapidi.* & iterum. *Maledictus qui pendet in ligno*. Hoc autem capite secundo modo vsurpatur pro stipite vitis eradicatæ, & emortuæ: quod ex eo patet, quia dicitur esse inter ligna syluarum, scilicet congesta adignem, ipsisque comparatur: cum tamen, si viueret, quantumuis esset sterilis, non conferretur truncis præcisis, sed arboribus.

Hieron. *Nemorum*, Hebraice הזמורה, hazmorah, pro qua voce Hieronymus capite octauo vertit ramum, dicens: *Ecce applicant ramum ad nares suas*: atque ita hoc loco conuertit Chaldæus, scilicet שבישתא, sebisthah, quod est palmes: item Septuaginta: reddunt enim τῶν κλημάτων, ton clematon, sarmẽtorum: quos secuti sunt Neoterici omnes legentes, palmes. Solus Hieronymus posuit *nemorum* (nisi forte ipse scripsit, ramorum, cuius loco notariorum incuria, vel insciti inseruit, nemorum: quod accidisse credibile est, neque sine exemplo) intelligens per eam vocem arborem nemorosam, ramosam, vel sarmentosam, quales scilicet in nemoribus crescunt arbores infrugiferæ: nam illæ, cum fructu carent, luxuriant in ramis, & virgultis proferendis, contra fructiferæ parciores sunt in coma nutrienda: quod non tacuit Oseas. *Ramosæ arbores infructuosæ sunt.* *Oseæ* 10. *Vitis frondosa Israel*, Hebraice sterilis, vacua Israël. *Fructus adæquatus est ei*, id est, eum fructum tulit, quem promittebat sarmẽtorum & pampinorum lasciuia, scilicet nullum. Porro vox illa, hazmorah, legi potest cum Hieromymo in casu patrio, hoc modo: ex omnibus lignis palmitis, vel palmitum: potest etiam legi in ablatiuo, incipiendo ab eo nomine aliam orationem. Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis? palmite, qui est in lignis syluæ? quomodo vertit Chaldæus, sic enim habet: In quo differt arbor vitis ab omnibus arboribus? palmes, qui est in lignis syluæ? versio Septuaginta ad vtramque lectionem trahi potest: sic enim habent:

A Quid fiet lignum vitis ex omnibus lignis sarmentorum, quæ sunt in lignis syluæ, vel sarmentis, quæ sunt, &c. Hieronymi versio comparat vitem lignis syluæ infrugiferis. Chaldæi autem lectio & comparat vitem lignis, & in strue lignorum constituit vitem. Hieronymus potuit per lignum intelligere vel arborem viuam, vel truncum emortuum. Chaldæus tantum truncum: neque enim de vite in vinea plantata dici potest palmes, qui est inter ligna syluæ: necesse est igitur, vt per lignum vitis intelligat stipitem eradicatum, vel præcisum: atque illum dicat Prophetæ esse ostensum a Deo per visum instrue quapiam lignorum, quæ ex sylua conducta fuerant pro igne alendo: quod Vatis proposito maxime quadrat, qui inferius addit: Ecce *vtramque partem eius consumpsit ignis*, &c. Enimuero in vtraque
B versione comparatio illa præ ceteris arboribus, vel ex omnibus arboribus videtur præferre velle in re aliqua vitem reliquis lignis: vnde nonnulli ita verterunt. Quid erit lignum vitis præstantius alijs lignis? palmes ille, qui est inter ligna syluæ? Verum nil præstantius viti dare vult, alioqui aduersaretur sequentibus: *Nunquid tolletur de illa lignum, vt fiat opus*, &c. vbi extenuat vitem præ ceteris lignis, non exornat. quare necesse est dicere, sub illa interrogatione latére simplicem negationem, scilicet: nihil omnino ex vite fieri potest. quæ æquiualet huic sententiæ, inutilis est præ ceteris lignis, atque in hac incommoditate præfertur lignis reliquis, vt sensus sit: Fili hominis,
C quid putas fieri posse operis ex ligno vitis? cum incommodissimum sit omnium lignorum infrugiferorum, nedum pomiferorum? Origenes ligna syluarum appellat syluestria, cedrum, pinum, & similia: conferre autem vult per hoc Israëlem cum ceteris gentibus, vt vitem, quæ legis cultura fruatur, sacerdotibus, prophetarum oraculis, sancto Templo, & multis miraculis, cum ignis vltro sacrificia consumeret, vox in propitiatorio Cherubim ederetur, & alijs huiusmodi, &c. Pendentem Origenis sententiam absoluisse videtur Po
Origenes. *Polychr.* lychronius dicens: Ligna saltus appellat syluestria, vt cypressum, cedrum, pinum, & eiusmodi. Illa enim & ad ædificationem, & ad alia plura sunt idonea: at vitis ad fructus tantum ferendos: quod
D nisi adsit, inutilis omnino ad opificium redditur; ac si dicat. Gentibus quidem spes est salutis doctorum præsidentia, prophetarum verbis, Apostolorum præconijs, Christi œconomia, & futuris miraculis; ijs vero nihil horum est relictum: etenim & prophetæ, & Patriarchæ, & admirabilium magnificentia, & exhibitorum bonorum figuræ, ac prædictiones nihilo meliores moribus reddiderunt, &c. Nunc confer quæso vitis nobile germen, vineæ commodissimum situm, culturæ assiduitatem, vinitoris sollicitudinem, expensas, anxium desiderium, & expectationem intentam in vineæ suæ prouentũ; vt videas

Gentibus spes est salutis, Iudæi præcisi inutiles sunt.

Quam indignum, vitem tuliſſe labruſcas.

quam ſit indignum, talem vitem labruſcas tuliſſe. Secũdo, quam dignum referat ſterilitatis operæpretium, cum arborem alioqui ſpecioſam, & amœnam non ſit paſſus ad xyſti vmbram, vel ad horti ſui ornamentum, vel ad propriam iocunditatem amplius laſciuire; ſed ſtatim præcîdi ſterilem iuſſerit, quam ne frugiferis quidem arboribus conferre dignatur: neque amplius vitem, vel arborem appellat, ſed lignum, vtpote eradicatam, & iam emortuam. Deinde cum lignis ſylueſtribus, quæ in ſtrue congeſta erant ad focum, ſtipitem vitis componit, atque de eo pronuntiat, quod reliquis omnibus longe antecellat in incommoditate: cum neque ad opera externa diuendi poſſit, & ſic ſumptus patrisfamilias ex parte reſarcire; neque vero vinitori ipſi quacunque ratione vſui eſſe, niſi ad ignem nutriendum. *Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? ad nihilum valet vltra*, niſi ad ſterquilinium: apud Malachiam Dominus ad ſacerdotes ait. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas. Ego ſum vitis, vos palmites, manete in me, &c. omnem palmitem in me non ferentem fructum* pater meus agricola *tollet eum*. Quid ita? quia Eccleſia non eſt viridiarium florum ſuaue olentium, non eſt nemus cedrorum procerarum, & quercuum Baſam; ſed vinea, cuius plantis vinitor ait. *Ego elegi vos, & poſui vos, ut eatis, & fructum afferatis, &c.* hîc ſi deſit, ſuccidentur, & in ignem mittentur.

Quam digna ſterilitatis pœna, vt nullis vſibus ſeruiat.

Matth. 5. ℣. 13.

Mal. 2. ℣. 9.

Ioan. 15.

Eccleſia non eſt viridariũ, non eſt nemus, ſed vinea.

III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?* Hieronymus. Cetera ligna ſyluarum, vt de pomiferis arboribus taceam, quorum & Scriptura modo nullam facit mentionem; cum poma non habeant, ſucciſa plurimam præbent vtilitatem, & in omnem agriculturam, & in vſum armorum proficiunt, dum attenuantur in ſcuta, raduntur in haſtilia, cludunt foribus, continent armarijs, riſco, loculis, omnemque domus tribuunt ſupellectilem. Vitis autem ſi ſemel vuas afferre ceſſauerit, in tantum inutilis eſt, vt ne paxillus quidem ex ea poſſit fieri, de quo aliquid pendeat, &c. Polycronius. Ad nullam rem neceſſariam idonea planta, ne ad vllum quidem vſum; vt ſignificet, non modo alijs non eſſe illos vtiles, quod debuiſſent, cum lege erudirentur; verum ne ſibi quidem vtiles eſſe.

Polychr.

IV. *Ecce igni datum eſt in eſcam.* Polychronius. Nanque ad fructum ferendum inutilis, ad nihil aliud niſi ad comburendum ab agricolis conditur. Ignis eſca eſt, pabulum, nutrimentum. Solet enim Scriptura ignem ex elemento fingere animal, & illi tribuere linguam, flammam ſcilicet eo nomine appellans; qua, non ſecus atque animal lingua, lambit appoſitam eſcam: quare Iſaias ait. *Sicut deuorat ſtipulam lingua ignis, &c.* Et in Actorum libro. *Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis, &c.*

Polychr. Ignis comparatur animali, ei lingua tribuitur, quod deuoret quaſi lambendo.

Iſa. 5. ℣. 24

Act. 2. ℣. 3

Vtramque partem eius conſumpſit ignis. Hebraice שני קצותיו, ſene qetsothau, quod Hieronymus duas extremitates eius, Symmachus & Theodotio duas ſummitates eius, Aquyla duo nouiſſima eius interpretati ſunt. Septuaginta vero legentes שני, ſane, quod punctis mutatis ſignificat non duo, ſed annos, verterunt: annuam purgationem eius conſumpſit ignis: id eſt ſarmenta, quæ tempore putationis annis ſingulis præcîdi ſolent, miſſa ſunt in ignem, &c. Qua oratione ſignificare voluerunt Septuaginta Hieroſolymitas, qui abſumpti erant diuerſis calamitatibus: nam quædam purgatio vitis huius facta eſt a Pharaone, cum Ioachaz interfecit; alia a Nabuchodonoſore, cum Ioacim necauit; denique alia ab eodem, cum Ioachin prædicti filium captiuum tranſtulit in Babylonem: in quibus prælijs neceſſe fuit, plurimos ciuium fame, ferro, & igne eſſe conſumptos: quæ mala ignis vocabulo ſignificat Vates, quod propter acerbitatem tormenti, quod infert, vſurpari ſoleat pro omni graui calamitate, & pernicie. Nihilominus germanior eſt verſio Hieronymi, quæ non ſolum arſiſſe ſarmenta amputata ſignificat, ſed etiam ipſius ſtipitis eradicati vtrumque extremum, vtpote aridius ignem ſubito concepiſſe, & vix titionem fumãtem e foco ereptum diuini agricolæ prouidentia: qui tametſi multos ciues Vrbis vel occîdi, vel abduci paſſus eſt, multaque eius ornamenta, & monimenta igne hoſtili ſuccendi permiſit; Vrbem adhuc, & ciuium reliquias conſeruabat tanquam lignum ſemiuſtum de incendio ſubtractum: atque huic ſententiæ probe reſpondet, quod ſequitur. *Et medietas eius redacta eſt in fauillam.* vel medium eius: quod non poteſt necti cum verſione Septuaginta. Etenim, amputatis palmitibus, & igne conſumptis, non continuo extrema vitis pereunt, vt medium eius dicatur de igne erutum, immo tota vitis manet, quantumuis ſarmenta cremen tur. Idem probat verſus conſequens:

Ignis pro omni calamitate accipitur.

V. *Etiam cum eſſet integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, atque combuſſerit, nihil ex eo fiet operis?* Semel eradicata vitis inutilis erat ad operis quidquam ex ea faciendum; quanto inutilior erit cum ſemiuſta ex incendio ſubtracta eſt? eradicationem vocat derelictionem Iſraëlitarum, quod Iſaias dixit. *Non putabitur & non fodietur, &c. nubibus mandabo ne pluant ſuper eam, &c. diruam maceriam eius, &c.* Quod ad Achaz & Manaſſis tempora referendum exiſtimamus; quibus licuit peccare quantum libuit. Incendium autem vocat hoſtium expugnationes, & captiuitates ciuium: ignem vero famem, peſtem & gladium, vt diximus capite quinto, ex quo igne vitem dicit ſubtractam: nam tametſi vniuerſa ciuitas illis calamitatibus ſubiecta fuerit, non omnes corripuit ciues, neque omnes fame, aut gladio perempti ſunt, ſed aliquot partes illius, vt eo capite Vates vaticinatus fuerat ſub parabola capillorum. atque hoc eſt quod ſequitur:

Eradicationem vocat derelictionem. Iſa. 5. ℣. 6.

Incendium vocat hoſtiũ expugnationes.

VI. *Quomodo lignum vitis inter ligna ſyluarum, quod dedi igni ad deuorandum, ſic tradam habitatores Ieruſalem*. Parabolam applicat ſuo inſtituto. Vites, inquit, ſunt ciues Ieruſalem; ipſa vero eſt vinea, cuius ſepem toties perrumpi ab hoſtibus permiſi, vitiumque bonam partem eradicari, & igne peſtis, famis, & gladij, vel etiam ſeruitutis abſumi; qui reliqui ſunt, titiones potius, quam ligna vocandi.

Ieruſalem eſt vinea, eius ciues ſunt vites.

VII. *De igne egredientur, & ignis conſumet eos.* Theodoretus. Liberati quippe a fame, obſidione peribunt, aut captiui abducentur. Sholiaſtes. Excipiet eos, inquit, malum ex malo, ex fame & obſidione gladius. Origenes vero aliter. Ex captiuitate Nabuchodonoſor reuocatos alia ipſos Veſpaſiani excipiet: videlicet per hoc calamitatum continuationem indicat.

Theodor. Scholiaſt. Origenes. Calamitatũ continuationem hoc facto ſignificat

Et ſcietis, quia ego Dominus, cum poſuero faciem meam in eos. Id eſt, vultum iracundum, atque terribilem, vt ſupra diximus.

VIII. *Et dedero terram inuiam, & deſolatam, eo quod præuaricatores extiterint, dicit Dominus Deus*. Ipſos quidem in ſeruitutem redigi permittam, & occiſione conſumi; terram vero ab ipſis cultam, deſertam reddam, & a cultoribus vacuam: atque hæc patiantur, pœnas eorum, quæ in me deliquerunt, perſoluentes.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DE ANALOGIA VINEAE CVM ECCLESIA.

PROPONIT Hoc quintodecimo A capite Dominus Vati quæstionem de ligno vitis: cuius dissolutio pendet ex intellectu similitudinis, quæ versatur inter vitem, & ciuitatem Ierusalem: ista autem similitudo in anologia vineæ cum Ecclesia fundata est. Quapropter visum est vtramque breui commentariolo explicare.

Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. *Exod. 19. ℣. 5. Deut. 7. ℣. 6 14. ℣. 2. & 26. ℣. 18.*

Notum est ex sacris literis populum Israël electum esse ex omnibus terræ nationibus in peculium, seu populum peculiarem Domini: vnde sic loquitur ad eos Dominus in Exodo. *Eritis mihi in peculium:* Et in Deuteronomio. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei* B *populus peculiaris*, &c. qua dicendi ratione nil aliud significare voluit, quam Israëlem futurum deinceps vniuersam substantiam suam, atque diuitias, tametsi pusillus esset grex: nam olim cum in tentorijs habitabant mortales, præter pecora nullam aliam possessionem habebant, vt patet ex censu diuitiarum Iob. Vnde pecus pro possessione vsurpari solet, vt in Iob: *Pellem pro pelle*, &c. pecus omne, hoc est, quidquid possidet homo, vt versus sequens declarat. Idemque videmus in substantia Abrahæ, quam recensuit Moses in Genesi.

Pecus pro possessione & omni substantia sumitur. *Iob 2. ℣. 4.*

Gen. 12. & 26.

Cum vero successu temporis homines in vrbes congregari, & finitimos agros colere cœperunt, ac- C cessit ad peculium prædium, & substantia dicta est etiam sors & pars, nimirum quia singulis ciuibus ex agro circumuicino per sortem pars cedebat: quam ideo vel sortem vocabant, vel partem, itemque funiculum, quod dimensio fundi, & partitio funiculis extensis fieri soleat: quibus nominibus suum etiam populum cohonestauit Deus, vt plane cognosceret, tametsi gentium omnium esset Dominus, Israëlem singulariter elegisse in gentem sanctam, & populum sibi carum: sic Ieremias. *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum eius.* & in Deuteronomio. *Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta nume-* D *rum filiorum Israel* (tantam terræ partem selegit, & terminis definiuit, quanta filijs Israël sufficere posse videbatur) quoniam *pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius.* Adiecit & supradictis nomen aliud non minus splendidum, scilicet hæreditas, quo significauit tanti se facere Israëlem, ac si hæreditas esset sibi a parentibus legata: quam nulla commutatione, vel pretio a se abalienare induci possunt hæredes, vt videre est in historia Naboth.

Prædium siue substantia dicitur sors, pars, funiculus, hæreditas, eisdemque Deus cohonestauit populum suũ. *Ier. 2. ℣. 3.*

Deut. 32. ℣. 8.

3. Reg. 21.

Enimuero inter priuata prædia antiquissimæ sunt vineæ: nam & de Noë legimus post diluuium primum plantasse vineam. *Cæpitque Noe uir agricola exercere terram, & plantauit uineam*: quare in sacris literis vinea pro possessione, & facultatibus vsurpari solet, quemadmodum & pecus, de quo supra diximus: quare Oseas ait. *Et dabo ei uinitores eius*, vineas suas, *ex eodem loco, & uallem Achor ad aperiendam spem*: hoc est, totam etiam vallem Hierico, in qua olim Israëlitæ desperabant se possessuros terram promissam ob peccatum Acham, dabo illi pro ianua spei; id est, pro primitijs eorum bonorum, quæ postea acceptura est: & in Deuteronomio. *Dederit tibi*, &c. *uineta & olueta, quæ non plantasti*, id est, olueta & ceteros agros. & in Canticis. *Vinea fuit pacifico.* Item: *Vinea mea coram me est.* quibus locis non tam pro vineto, quam pro hæreditate, possessioneque sumitur nomen vineæ, quod scilicet vinea esset potissima, & vtilissima possessio, simulque iocundissima, quippe medium quid inter hortum, & fundum: nam iste, quæstuosus est; ille, delicioſus; vinea autem, quæstuosa pariter & delicioſa: nulla enim arbos vite feracior pro sui tenuitate: nam de vinea quædam olim Catonem scripsisse testatur Plinius, denos musti culeos reddere solitam ex iugeribus singulis: efficaci, inquit Plinius, exemplo non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum littus, Indicumue merces petitas, quam sedulum ruris larem, &c. Neque desunt eius rei in sacris testimonia satis idonea: nam in psalmo. Femina filiorum fecunda viti feraci confertur: *Vxor tua sicut uitis abundans.* & Sapientia se ob eandem rationem comparat viti: *Ego*, inquit, *quasi uitis fructificaui*, &c. vt non immerito ab arboribus in regem postulata dicatur in fabella libri Iudicum: atque, vt alia nunc præteream, quid sibi voluit Iacob, cum Iudæ filio benedicens hanc de sorte terræ eius intexuit prophetiam: *Ligans ad uineam*, Hebraice, vitem, *pullum suum, & ad uitem*, palmitem vuæ, *o fili mi, asinam suam*; nisi bonorum Ecclesiæ Christi abundantiam declarare sub typo sortis Iudæ? quæ tam fructuo-

Oseæ 2. ℣. 15.

Deutero. 6. ℣. 11. Cant. 8. ℣. 11. & 12.

Vinea quæstuosa & delicioſa est.

Plin. lib. 14 cap. 4.

Vineæ fructus. *Psal. 127. ℣. 3.*

Eccl. 24. ℣. 23. Iudic. 9.

Genes. 49. ℣. 11.

fructuosas ferebat vites, vt pro onerando asello non opus esset illarum plures scrutari, sed botros eius, ad quam alligatus primo fuerat pullus, carpere: quasi vnius vitis prouentus satis graue onus futurum esset non asello tantum, sed etiam asinæ. Amœnitas autem vinearum, etiamsi ceteris sacræ Scripturæ libris non esset expressa, satis abunde prædicata est in libro Canticorum, in quo sæpius inducitur sponsa sponsum inuitans ad spatiandum per vineas: quippe eo temporis vinea erat viridarij amœnissimi vice: cuius vmbra, & fructibus vt fruerentur, omnes vitem pro xysto ad domus vestibulum, vel in interiori impluuio plantatam habebant de more gentis. *Vnusquisque* sedit *sub uiti sua, & sub ficu sua*, sicut scriptum est in libris Regum, & Machabæorum, ad significandam tranquillitatem, pacem, & vitam iocundam, quam secum pax solet conuehere. Sed omitto lubens ceteras vtilitates, & commoda, quæ humano generi vitis suppeditat; de eius succo libet verba facere. Quid musto recenti fortius? quid feruentius? quod lagenas disrumpit, nisi spiraculum habeat quo exæstuet? Sed postquam deferbuit, quid illo liquore splendidius; vt ait Sapiens, *cum splendet in uitro color eius*; quid suauius, cum gustatur? quid efficacius ad cor exhilarandum, vitales & animales vires reficiendas, spiritus excitandos, animum permouendum, & mentem ipsam illustrandam? appelles merito vitam alteram artificiatam, non sine diuino consilio a Noë inuentam, vt succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Sed quorsum ista? nunquid vino hederam suspendimus? minime quidem, alio tendit oratio. Ecclesia Dei vinea merito nuncupatur, quod sit possessio, hæreditas, pars, & funiculus eius electus, & dilectus: quod sit amœnissimum ipsius viridarium, hortus delitiarum, paradisus voluptatis illa altera excellentior: nam ideo a Zacharia *myrteta* vocantur, in quorum areolis discurrere visuntur Angeli eius protectores. Præterea quod quæstuosissimum prædium sit cælesti patrifamilias, quoniam pro conditionis, & muneris sui ratione illam propterea plantauit, vt impensi sumptus cum fenore sibi redirent ex fructibus. Sed præter cetera vineæ comparatur Ecclesia, & vitibus fideles; quoniam vitis, cum vix arbos sit, radix potius despecta, debilis, & exilis, intus tamen succum viuificum recondit, cuius admiranda vis ad viuum repræsentat spiritus Christi efficaciam in contemptibilibus homuncionibus, quo hausto excitantur languidi, reuiuiscunt emortui, & in alios homines euadunt. Hoc musto pleni erant piscatores ante horam diei tertiam, cum loquebantur *magnalia Dei*: de quibus Zacharias. *Bibentes inebriabuntur quasi a uino*. Hoc est enim *uinum*, quod *germinat uirgines*, eodem propheta teste, videlicet cum corde conceptum non solum communicat ardorem iuuenilem, viresque ardori conformes ad magna quæque & difficilia designanda, audenda, & perficienda; sed etiam vitam immortalem largitur, nam immortales significare voluit per virgines: etenim virgo viuidi oris colore floreſcens, & roseo illo nitore vigens iuuentæ nunquam senescentis symbolum est, atque adeo immortalis vitæ. Hanc itaque iuuentutem Ecclesiæ producit, & seruat vinum spiritus Christi, qui in ipsius externa facie nihilo magis apparet, quam in vite vini efficacitas. Quis enim sibi persuadeat in vili, & despicata illa radice precioſum gigni vinum? & ex illa tenuitate manare tam potentem liquorem, vt a sapientibus Chaldæis cum rege, cum veritate, & cum Deo in concertationem sit productum? Imago non admodum rudis hac in re est vitis Ecclesiæ Dei, quæ foris nigra, & despecta, vt tentoria Cedar; intus formosa velut papiliones Salomonis iure dicitur in [a] Canticis: atque eadē de causa a Christo confertur [b] grano sinapis, quod in mole minimum est inter semina, in vi autem omnium maximum: [c] thesauro item pretioso, sed absconditō: item [d] fermēto, quod natiuo calore totam massam, cui miscetur, liuidam reddit, & ante ignem concoquit. Hic est ille [e] ignis, quem improuidæ virgines fouere neglexerūt, quare extra ædes sponsi incenatæ pernoctarunt: neque enim desiderata existimamus in virginibus opera misericordiæ in oleo significata, cum amicam sponsam ciuiliter comitarentur, neque propter se oleum ipsum desideratum est, sed vt lampadibus infunderetur in ignis pabulum: spiritum itaque interiorem in igne significatum, vel in ipsis operibus studiosis, & in virginea puritate defuisse credimus fatuis virginibus, quapropter repulsam passæ sunt: sed de hoc alias. Ijs igitur de causis populus Israël vineæ comparari solet in sacris literis: *Ego plantaui te*, ait Dominus, *uineam electam, omne semen uerum*: vel secundum Septuaginta: Vineam frugiferam omnem veram, hoc est, palmitibus generosis, feracibus, nullo adulterino, vel sterili: ij enim palmites sunt Patriarchæ filij Iacob, qui tunc a Deo vites plantatæ dicuntur, cum in Aegyptum cum patre descenderunt; sanctissimorum scilicet parentum Abraham, Isaac, & Iacob filij non degeneres. Ceterum quoniam regio irrigua vitibus inimica est, nam, vt ait ille, *apertos Bacchus amat colles*, cœperat generosa alioqui vinea nimium lasciuire Nili inundationibus, atque sterilescere: ideo prouidus vinitor luxuriantes palmitibus infecundis vites de Aegypto transtulit, & in terræ Chanaan collibus denuo plantauit, vt canit psaltes. *Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam*, &c. *Operuit montes umbra eius, & arbusta eius cedros* proceras attingebant. *Extendit palmites suos vsque ad mare* mediterraneum, *& vsque ad flumen* Euphratem *propagines eius*: occupauit scilicet vniuersam terram promissam, cuius latitudo, & longitudo ijs terminis definitur. Situm autem terræ promissæ omnino contrarium Aegypto legimus in Deuteronomio. *Terra, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est, & campestris*, montes habet & valles, *de cælo expectans pluuiam*, &c. quam tamen non desiderabis, nisi ante demeritus fueris, nam super terram istam sunt oculi Domini Dei tui aperti ab initio anni vsque ad finem, vt scilicet larga manu eam pluuia tempestiua, & serotina superinfundat. Idem in cantico Moysis obseruare est. *Constituit eum*, inquit, *super excelsam terram*. Hebraice: equitare fecit eum super sublimia terræ, videlicet, inuexit in terram Chanaan, quæ habitati orbis celsissima est, vt diximus in Commentario capitis quinti. Quam autem sit ferax declarat subijciendo, *ut comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*, in præruptis scopulis aluearia melle manantia, atque oliuas suaues distillantes oleum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan* pinguium, quippe pascuis terræ Basan feraciſſimæ fruentium, *& hircos cum medulla*, farina electa, similagine *tritici*, *& sanguinem uuæ biberet meracissimum*, &c. id est, vinum rubrum coloris sanguinei, & illud quidem meracum, & pretiosum.

Iam opportune adnectitur prædictis canticum,

vel

Vineæ amœnitas, & deliciæ.

Omnes in Ierusalem vitem plantabant, vel ad vestibulum domus, vel in compluuio. 3. *Reg.* 4. ℣. 25. & 1. *Machab.* 14. ℣. 12.

Vini excellentiæ, & commoda. *Prou.* 23. ℣. 31.

Vinum pro ligno vitæ.

Ecclesia vinea dicitur, quia possessio, hæreditas, pars, & funiculus est Christi. *Zachar.* 1. ℣. 8.

Fideles vitibus comparantur, quia exterius despecti, intrinsecus viuificum succum recondunt.

Actor. 2. ℣. 11. *Zachar.* 9. ℣. 15. & ℣. 17.

Immortalitas virginitate significatur.

Ecclesia comparatur tentorijs Cedar, grano sinapis, thesauro obscondito, fermento & igni, quo caruerunt fatuæ virgines

a *Can.* 1. ℣. 4
b *Matth.* 13 ℣. 31.
c *Ibid.* ℣. 44
d *Ibid.* ℣. 33
e *Ibi.* 25. ℣. 1. & *seq.*

Ier. 2. ℣. 21

Patriarchæ fuerunt palmites Synagogæ.

Virgil. 2. *Georg.*

Psal. 79. ℣. 9

Deut. 11. ℣. 10.

Deut. 32. ℣. 13.

3. *Esdræ*, 3,

Isa. 5. vel potius lamentum, quod composuit Isaias dicens: *Cantabo dilecto meo* consanguineo Christo Iesu vinitori Ecclesiæ, *canticum patruelis mei*, cognati mei Moysis, *uineæ suæ*, quod scilicet cecinerat præallegato loco Deuteronomij. *Deut. 32.* *Vinea facta est*, fuit, *dilecto meo*, Christo Domini, *in cornu filio olei*, id est, in colle edito, ac pingui, in solo eminenti, ac feraci: quæ duo tametsi aduersari sibi videntur, locus scilicet editus, & ferax gleba: nam hæc fere in conuallibus reperitur, quas vberiores collibus facit pluuiarum confluxus, & radiorum solis reciproca verberatio; verum quod in alijs regionibus vix reperitur, terræ Chanaan ex speciali Dei prouidentia concessum est, vt non solum valles essent fecundissimæ, sed etiam montium altissimorum iuga omnigenis arboribus pomiferis essent vestita; vt in Commentario de terræ promissæ feracitate ad caput quadragesimumsextum differimus. *Et sepiuit eam, et lapides elegit ex illa:* Hebraice lapidauit; hoc est, lapidibus maceriam struxit (nam postmodum ait: *diruam maceriam*) quam vepribus insertis fortius muniuit. Duplici munitione circundedisse dicit vineam, altera lapidum congestitiorum, alteras viua ci Sentium, vt illa bestijs prohiberet ingressum, hæc arceret homines, quantumuis audaces: quibus significabatur diuinæ prouidentiæ munimentum, & Angelorum tutelarium procuratio. *Ego ero ei*, *ait Dominus* apud Zachariam, *murus ignis in circuitu, & iterum circundabo domum meam ex ijs, qui militant mihi, &c.* & plantauit eam electam: Hebraice שרק, sorech, quod electum sonat, & pulchrum Hieronymo, Rabbi autem Dauidi in libro Radicum est varium, multicolor, quomodo exponit illud Zachariæ: *Post eum equi uarij.* Hebraice שרקים, soruquim, ipse vero transfert: multicolores, habentes scilicet colorem rufum, album, ac nigrum. Quæ quidem interpretatio admodum quadrat Hieronymi testimonio superius allegato: *Ego autem plantaui te vineam electam, omne semen verum.* Hebraice vineam, sorech, id est, tametsi ex varijs generibus palmitum ferentium botros varij coloris, vniuersis tamen generosis, & fecundis plantata fueras, &c. *Et expectaui vt faceret uuas.* קוה, qauah, pro *expectaui*, Hebraice est, attentis oculis, magni desiderij testibus considerando expectare: importat enim gestum corporis totius in aliquid propensi: quasi dicas intendere animum in rem aliquam desideratam cum desiderio apprehendendi, & amplexandi: quæ quidem verbi proprietates mirifice detegunt diuini agricolæ affectus varios erga vineam hanc, *quam plantauit dextera sua*; scilicet accensum desiderium videndi fructum eius, longanimitatem, qua expectauit tot annos sterilem; tolerantiam, qua labruscas proferri vidit & tacuit, promittens sibi semper in futurum meliora: neque enim, qui ficum vnam sterilem tanto tempore terram occupantem passus est, repente indignatus credendus est in vineam totam, quod prima æstate fefellerit agricolæ solliciti labores & spem: quinimmo multum, diuque expectasse prouentum, atque omnibus viribus laborasse in vinea per se purganda, atque verbi sui pluuijs irriganda, per seruos autem suos denuo excolenda, ne eradicare cogeretur degenerem plantationem, quousque illa labruscas proferente singulis annis deteriores, & acerbiores. *Quid*, inquit, *est quod debui ultra facere uineæ meæ, & non feci ei?* ita ne contendit cum mea sollicitudine eius tarditas, cum desiderio mendacium, cum patientia peruicacia? an ex studio hoc fieri dicam? quia expectaui, vt faceret vuas; ideo, ne scilicet mihi pro votis responderet, fecit labruscas? *Et nunc ostendam uobis quid ego faciam uineæ meæ, auferam sepem eius*, &c. Atque hæc per Isaiam, quibus adnectitur apte Ezechielis præsens vaticinium: *Fili hominis, quid fiet de ligno uitis*, &c. quæ iam explanauimus.

Feracitas terræ sanctæ.

Vinea hæc ex varijs generibus palmitum plantata erat.

De affectu, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit.

Duplicem sepem habuit hæc vinea, alteram diuinæ prouidentiæ, alteram angelorum tutelarium.

Zachar. 2. ℣. 5. & cap. 9. ℣. 8.

Hiero. *R. Dauid.* *Zachar. 1. ℣. 8.*

Contendere videtur cum Dei sollicitudine vinea tarditas.

Ier. 2. ℣. 21

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEXTVM.

ARGVMENTVM.

Sub persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium, & rursus reuocatio Ierusalem contexitur.

I. ET Factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis notas fac Ierusalem abominationes suas:

III. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem: Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.

IV. Et quando nata es in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis.

V. Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi B vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super faciem terræ in abiectione animæ tuæ, in die qua nata es.

VI. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Viue. dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue.

VII. Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem: vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit: C & eras nuda, & confusione plena.

VIII. Et transiui per te, & vidi te: & ecce tempus tuum, tempus amantium: & expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum: ait Dominus Deus: & facta es mihi.

IX. Et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te: & vnxi te oleo.

X. Et vestiui te discoloribus, & calceaui te ianthino: & cinxi te byssо, & indui te subtilibus.

XI. Et ornaui te ornamento, & dedi armillas in D manibus tuis, & torquem circa collum tuum.

XII. Et dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.

XIII. Et ornata es auro, & argento, & uestita es byssо, & polymito, & multicoloribus: similam, & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis: & prosperasti in regnum.

XIV. Et egressum est nomen tuum in Gentes propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus.

XV. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres.

XVI. Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.

XVII. Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.

XVIII. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas: & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis.

XIX. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis, & factum est, ait Dominus Deus.

XX. Et tulisti filios tuos, & filias tuas, quas genera sti mihi: & immolasti eis ad deuorandum. Nunquid parua est fornicatio tua?

XXI. Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans, eis.

XXII. Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes, non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.

XXIII. Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus)

Et

XXIV. *Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.*

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ: & abominabilem fecisti decorem tuum: & diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti fornicationes tuas.*

XXVI. *Et fornicata es cum filijs Aegypti uicinis tuis magnarum carnium: & multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.*

XXVII. *Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam: & dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata.*

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata.*

XXIX. *Et multiplicasti fornicationem tuam in Terra Chanaan cum Chaldæis: & nec sic satiata es.*

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?*

XXXI. *Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.*

XXXII. *Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos.*

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum.*

XXXIV. *Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.*

XXXV. *Propterea meretrix audi verbum Domini.*

XXXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis:*

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas: & congregabo eos super te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.*

XXXIIX. *Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium sanguinem: & dabo te in sanguinem furoris & zeli.*

XXXIX. *Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar tuum: & demolientur prostibulum tuum: & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia:*

XL. *Et adducent super te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs suis.*

Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum: & desines fornicari, & mercedes vltra non dabis. XLI.

Et requiescet indignatio mea in te: & auferetur zelus meus a te, & quiescam, nec irascar amplius. XLII.

Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, & prouocasti me in omnibus his: quapropter & ego uias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, & non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. XLIII.

Ecce omnis, qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia eius. XLIV.

Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos: & soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros suos, & filios suos: mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus. XLV.

Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filiæ eius, quæ habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma, & filiæ eius. XLVI.

Sed nec in vijs earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus vijs tuis. XLVII.

Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. XLVIII.

Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant. XLIX.

Et eleuatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me: & abstuli eas sicut vidisti. L.

Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit: sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es. LI.

Ergo & tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: iustificatæ sunt enim a te: ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ iustificasti sorores tuas. LII.

Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius: & conuertam reuersionem tuam in medio earum. LIII.

Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti consolans eas. LIV.

Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam: & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam: & tu, & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram. LV.

Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ, LVI.

Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempo- LVII.

tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus:*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, vt irritum faceres pactum;*

LX. *Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum.*

Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. LXI.

Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus, LXII.

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ feciſti, ait Dominus Deus. LXIII.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMISEXTI.

II. *ILI Hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas.* Theodoretus: Triste est, & admodum miserandum morbo opprimi, sed miserabilius stupore laborare, vt morbum non agnoscas, neque eius sensum percipias. Eiusmodi ægrotantes solent medici morbi grauitatem primum docere, vt desinant causas suppeditantes materiam ægritudini suis offensionibus enutrire, atque medicæ artis legibus obsequantur. Hoc etiam auctor omnium Deus continenter facit erga eos, qui cum peccent, sic tamen affecti sunt, vt sensum morbi non capiant. Peccatori enim per Dauidem dicit. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam* peccata tua: & ipsi Ierusalem per Ieremiam. Cognosce quia in Deum tuum impie egisti: & rursus: *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris*, & alia eiusmodi. Hoc igitur Ezechieli faciendum præcipitur: Testificare, inquit, Ierusalem iniquitates eius, ostendito vulnera, demonstra vlcera ipsius, vt ne existimet supplicium esse dissectionem; sed intelligens esse sectionem eiusmodi, quæ medeatur, medico agat gratias. Deinde singillatim ipse delicta narrat.

Morbo stupori admisto medentur medici prius consilio, & manifestatione morbi; sic peccatori Deus. *Psal. 49. ỳ. 21. Ier. 2. ỳ. 23*

III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem.* Existimat Theodoretus, geminato nomine diuino, significari dominationem veram, fortasse quia de connubio in hoc capite sermo est, quo nouum ius acquisiuit Deus super Ierusalem sponsi scilicet, qui Hebraice dicitur בעל, baghal, quod est possessor, vir, &c. Idem enim valebat vtrumque nomen, cum vir emebat pretio vxorem a patre, de qua re oportunius dicemus alibi.

Theod. Repetitio nominis Dei plenum dominium populi significat, nempe Domini, & sponsæ.

Radix tua, & generatio tua, de terra Chanaan. Hebraice, excisiones, & natiuitates: primo loco est מכורות, mecoroth, cuius singulare extat infra. *In terra natiuitatis tuæ.* Hebraice מכורה, mecorah, oritur autem a verbo כור, cor, quod est fodere, perfodere, excidere, vt in psalmo. *Foderunt manus meas*: nomen itaque valet excisio, vel perfossio: sumiturque pro generatione per metaphoram illam, cuius meminit Isaias. *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de quo præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem uestrum, & ad Saram, quæ peperit vos*, &c. Alterum nomen est מולדות, moledoth, natiuitates a ילד, ialad, quod est gignere: effertur autem in plurali, vt significetur descendentia ab vtroque parente. Extat nomen in Genesi. *Mortuusque est Aram*, &c. *in terra natiuitatis suæ.* & iterum: *Reuertens in terram natiuitatis tuæ*: quo eodem capite Hieronymus pro ipsa voce Hebræa repetita posuit *generationem. Reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam*, &c. Idemque hoc loco intellexit per *generationem*, natiuitatem, genus, originem; nos autem natiuitatem libentius reddimus, quod generatio latius pateat, quam natiuitas: significat enim historiam rerum gestarum, vt in Genesi: *Liber generationis Adam*, id est, historia rerum gestarum a filijs Adæ. Idem iterum ibidem: & apud Matthæum: *Liber generationis Iesu Christi*, liber, vel historia rerum gestarum a Iesu Christo, neque enim solius capitis primi illa verba epigraphe sunt, sed totius euangelij. Sensus itaque versus huius est: Ex fodina Chanaan excisa es, & ex eius filijs trahit originem vterque tuus parens.

Infr. 29. ỳ. 14. Psal. 21. ỳ. 17 — *Isa. 51, ỳ. 1* — *Genes. 11. ỳ. 28. & 31. ỳ. 13.* — *Hieron.* — Natiuitas quid significet. — *Gen. 5. ỳ. 1 & 6. ỳ. 9.* — *Matth. 1.*

De terra Chanaan. Hieronymus per terram Chanaan, intelligit Aegyptum, in qua diu moratus est populus: quod Cham pater Chanaan princeps fuerit gentis Aegyptiacæ. Ceterum, vt hoc alterum certum

Hieronym. Terra Chanaan, id est, Aegyptus.

Terra Cham significat Aegyptum, non autem Chanaan.

certum est a Cham fundatam Aegyptum, propterea que appellatã in sacris literis terram Cham, vt in psalmo. *In tabernaculis Cham.* & alio psalmo. *Et prodigiorum in terram Cham*; Ita illud primum nulli fortasse probabitur, scilicet hoc loco, vel alibi in sacris nomine Chanaan appellatam Aegyptum, cum potius nomen sit terræ promissæ, quam olim possederant filij Chanaan, vt habetur in Genesi.

Psal.77.℣.51
Psal.104.
℣.27.,
Genes.10.
℣.15.

Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethæum, & Iebusæum, &c. Et post hæc disseminati sunt populi Chananæorum, factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone, &c. Et quidem Ezechielem non Aegyptum, sed prædictas significasse prouincias verba sequentia declarant: *Pater*, inquit, *tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Amorrhæi autem, atque Cethæi non in Aegypto, sed in Palæstina habitasse certum est ex præallegato loco Geneseos, atque ex vniuersa Mosis historia.

Scholiast. Theodor.

Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Scholiastes, & Theodoretus: Valde efferebantur Iudæi, quod ab Abraham ducerent genus: nam & Domino dicebant. *Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam*: quam arrogantiam Beatus Ioannes Baptista comprimit dicens. *Genimina viperarum, &c. Nec velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Quemadmodum igitur Ioannes ferinos homines ex venenatis feris natos dicit, sic Ezechiel adulteram ex Amorrhæis, & Cethæis, non ex Abraham, neque ex Sem, sed potius ex Chanaan. Hoc autem, satis erat ad eos deterrendos non solum propter istarum gentium, quæ tunc viuebant, scelera; sed etiam propter ignobilitatem, quam maioribus acceptam referebant. Chanaan siquidem execrationibus obnoxius factus est, & ab auo Noë seruitutis est condemnatus. Sed si quæratur, cur ciues Ierusalem filij dicantur Amorrhæi, & Cethææ, cum sint filj naturales Israël, Isaac, atque excisi ex rupæ Abrahæ, & e cauerna Saræ producti? Respondent Origenes, Hieronymus, atque Theodoretus. Quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxere, & propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Merito itaque eius parentis quis dicitur filius, cuius mores æmulatur, & viuendi rationem tenet: quoniam Hebræi patrem vocare solent non tantum eum, qui genuit, sed etiam eum, qui instituit, vt in Genesi videre est; *Ipse est pater* malleatorum, vel *canentium cithara, &c.* Et in Isaia Christus Dominus prædicitur appellandus *pater futuri sæculi*, id est, nouæ vitæ spiritualis scilicet institutor. Eadem ergo ratione filius dicetur non solum qui genitus est ab aliquo, sed etiam qui institutus, quique est hæres vitæ, & morum illius, quem æmulatur, vt filij solent parentes suos: atque hoc sensu Israëlitæ natura filij Abrahæ, imitatione vero filij inueniuntur Amorrhæi. Vnde Rabbi Dauid. Assimilaris moribus Chananæis, ac si ab illis duxisses originem; æmularis Amorrhæum & Cethæum, ac si tui essent parentes. Falsus est enim Rabbi Salomon existimans Amorrhæum esse Abraham, Cethæam Saram, quod in horum gentium patria sint peregrinati: nam hoc laus esset Israëlis, cum tamen probro detur illi a Prophe ta talium parentum origo. Quod si vlterius roges, cur potissimum Amorrhæum, & Cethæum memorauerit Vates, cũ septem fuerint Chananæorum nationes, quarum scelera æmulabatur Ierusalem? Respondeo, Amorrhæum quidem esse inter ceteros nominatissimum in sacris literis propter giganteam proceritatem, & Herculeas vires, vt videre est in

Io.8.℣.33.
Luc.3.℣.7.
Matt.3.℣.7

Sicut Ioannes Baptista venenatos homines vocat genimina viperarum; sic Ezechiel more Amorrhæorum viuentes eorum filios vocat.

Origen. homil. 6. in Ezech. Hieron. & Theod. hic.

Eius parentis dicitur quis filius, cuius mores imitatur.

Genes.5.℣.21.
Isa.9.℣.6.

R. Dauid.

R. Salomon.

Amorrhæũ, & Cethæum nominat inter septem nationes, quoniam ille sceleribus, iste impudicitia reliquas superabat.

Amos. *Ego autem exterminaui Amorrhæum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, &c.* Amorrhæum se exterminasse repetit, cum septem nationes eliminauerit, quas sub nomine principalis intelligit. Idem declarat illud Genesis. *Nec dum enim impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum*: nam videtur Amorrhæus sicut viribus, & opibus, sic etiam sceleribus fuisse vnus ante alios immanior omnes: Cethææ vero feminæ videntur fuisse procacitate meretricia famosæ, vt Propheta inferius significat: *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, &c.* Atque Rebecca aiebat. *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth, si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ nolo viuere, &c.* Ijs igitur de causis ciuitatem potentem, opibusque & sceleribus insignem, Amorrhæi patris prolem, impudicam vero, & procacem Cethææ matris filiam facit.

Amos. 2. ℣.9.
Genes. 15. ℣.16.
Genes.27. ℣.46.

Pater tuus Amorrhæus. Hieronymus post Origenem. Magna fides, & grãdis audacia prophetarum, vnum hominem totam vrbem ignobilitatis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad Presbyterum delinquentem, & adulterio iungentem homicidium puer ausus est dicere, *semen Chanaan, et non Iuda species decepit te.* Magnus & Isaias, qui clamat ad principes, & ad populum Iudæorum: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhæ.* Sed non minor Ezechiel, qui ad totam vrbem loquitur confidenter. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*: quamquam & Stephanus primus Martyr Euangelij ad insanientem populum sit locutus. *Dura ceruice, & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, &c.* Ita cum eos Chananæi ignobilitate perculisset, singillatim & illorum scelus, & suam persequitur beneficentiam.

Hieron. & Origen. mirantur fidem & audaciam prophetarũ, qui talia opponant Vrbi.

Dan.13.℣.56.
Isa.1.℣.10.

S. Stephanus Act.7.℣.51

Et quando nata es in die ortus tui, non est præcisus umbilicus tuus. Hebraice: Et natiuitates tuæ, in die ortus tui. Septuaginta. Et generatio tua in die, qua nata es. Idem valent omnes versiones: scilicet. Et huiusmodi se habuit natiuitatis tuæ historia: in die ortus non est tibi præcisus vmbilicus, &c. vel: quando nata es sic se res habebat. Variant autem interpretes in tempore natalis puellæ Israëliticæ assignando: nam de ciuitate viuersa sub persona vnius feminæ loqui Prophetam diximus supra. Auctor operis imperfecti in Matthæum, qui nomine Chrysostomi circunfertur, existimauit ortum Israëlis fuisse vocationem Abrahæ; iuuentutem, cum descendit in Aegyptum cum patre Iacob; virilitatem, tempore Regum; & senectutem a captiuitate Babylonica ad Christum. Hieronymus per ortũ intellexit exitum de Aegypto. Hoc, inquit, significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primo vixerit vitam. Apertius autem Polychronius dicens. Ortum vero appellat exitum de Aegypto. Chaldæus vero sic vertit hunc locum. Et quando descenderunt Patres vestri in Aegyptum, incolæ terræ non suæ seruitutem passi, & afflicti; similis erat cœtus Israël puero, qui proiectus est super faciem agri, cuius vmbilicus non est præcisus, &c. Quibus verbis ortum Israël notat a descessu Iacob, iuuentutem vero ab exitu; cui fauet illud Oseæ. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti, &c.* Et quidem exitum de Aegypto comparari iuuentæ Israëlis, & verba Oseæ aperte profitentur, & ratio euidenter ostendit: quoniam statim ab exitu lege lata celebratæ sunt nuptiæ inter Deum, & Israëliticam Rempublicam: quarum inferius meminit Vates: nuptiæ

IV.

De natiuitate vrbis Ierusalem variãt interpretes

Auctor operis imperf. homil.33.in Matthæ.

Hieron.

Polychr.

Chaldæus.

Oseæ 2.℣.15

vero fere in ætate iuuenili celebrantur, vt & paulo inferius Vates ipse declarat: quod si ita est, oportet natiuitatem puellæ ad præteritum tempus referre.

Quando descēdit Israel in Aegyptū, familia erat, nō populus. *Exod.* 1.

Ceterum nullo modo reuocanda est ad descensum eius in Aegyptum cum patre Iacob, quoniam eo tempore Israël familia erat septuaginta animarū, non Respublica, atque magno cum honore accepta est ab Aegyptijs, & rege ipso. At vero Propheta testatur, *quando nata* est, puellam proiectam iacuisse *super faciem terræ in abiectione animæ* suæ, neque quemquam eius esse misertum: quare existimamus neque descensum in Aegyptum, neque exitum apte dici posse natiuitatem, sed potius tempus seruitutis, ex quo scilicet, mortuo saluatore Ioseph, atque alio rege tenente Aegypti habenas, Israëlitæ subiugari cœperunt: nam ex eo tempore in ipsa captiuitate *creuerunt, et quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram*. Ita vt exitus de Aegypto iuuentæ potius comparandus sit, quam pueritiæ, aut infantiæ, vt ex capite secundo Amos edocti sumus; idoneamque haberet ætatem puella ad nuptias, quæ in monte Sinai factæ sunt cum fœdere, lege, & omine. Est in hac sententia Rabbi Dauid, qui in hunc locum sic scribit. Tempus huius natiuitatis fuit illud, de quo dictum est: Et mortuus est Ioseph, & vniuersi fratres eius, &c. *Filij* autem *Israel creuerunt, & quasi* germen *multiplicati sunt*: eo namque tempore erat Israëlis congregatio miseratore, & protectore omni destituta.

Tempus seruitutis mortuo Ioseph, vocatur natiuitas Israel. *Exod.* 1. ℣. 7

Amos 2. ℣. 10.

Idoneam nuptiarum ætatem habuit, quando in monte Sinai eas celebrauit.

R. Dauid.

Non est præcisus vmbilicus tuus. Septuaginta loco huius orationis verterunt: Non ligasti mammillas tuas: quomodo legit correctus codex Sixti. Apud Hieronymum, & in multis codicibus legitur: non ligauerunt. Pro his autem apud Theodoretum, & in codice Græco, Complutensi, atque alijs habetur: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. In multis vtrumque ponitur, & quod apud Hieronymum in contextu vulgatæ antiquæ. Ceterum Origenes aperte significat Septuaginta tantum vertisse: Non ligauerunt mammillas; in Hebraico autem codice haberi: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Itaque ex ipsius exaplis videtur irrepsisse in textum Septuaginta secundam orationem, quæ respondet potius Hebraico, quam nunc habemus in Vulgata, scilicet. *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Sed explicemus vtramque. Priorem Septuaginta sic enarrat Hieronymus. Mater diligens statim vt nata fuerit infantula, ligat mammillas eius, vt a tenero tumore desistant, & pulchritudinem custodiant virginalem: cum autem ad ætatem venerit pubertatis, dicetur de ea: *Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui? aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* Nostra autem translatio, quæ Hebraico codici respondet, hunc habet sensum secundum parabolam: Cum nata esset puella, ita iacuisse neglectam, vt nec mater nec obstetrix esset, quæ eam de terra leuaret, mundaret a sordibus, radicem ab vmbilico pendentem præcideret, aliaque præstaret officia, quæ exhiberi solent infantibus, suntque adeo necessaria ad ipsorum vitam, vt si negligantur, inquit Rabbi Dauid, incurrerent periculum mortis; quare possunt fieri in die sabbathi. Quid autem sibi velit hæc oratio parabolica in ipsa veritate, Hieronymus explicuit dicens. Hoc autem significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primum vixerit vitam, &c. Aliquanto secus interpretantur Polychronius, & Theodoretus dicentes. Hoc est: adhuc Aegyptia cum hauris alimentum: ortum vero appellat exitum de Aegypto: aiunt autem medici, embrionem in aluo veluti quandam habere radicem vmbilicum, per quem aiunt eum nutriri, & augeri. Quoniam igitur obstetrices permanentem vmbilici partem incidisse solent; per tropum ac translationem dicit: Vmbilicus tuus non est præcisus: ac si diceret etiam nunc ex materna aluo, hoc est, Aegypto trahis impietatis alimentum. Sanctus Hieronymus ex Origene aliter enarrat hunc locum. Et quomodo virorum, inquit, seminarium significatur in lumbis; ita genitalia feminarum honesto sermone, iuxta consuetudinem scripturarum, vmbilicus vocantur, testimonio Iob, qui sub figura draconis loquitur de Diabolo: *Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris eius*: iste enim aduersus viros virtutem habet in lumbis, aduersus feminas in vmbilico, &c. Eadem fere habet Gregorius, quæ, si ad allegoriam referantur, merito placere videbuntur; si autem strictius premantur, non carent difficultate. Primum quidem quoniam loco illo Iob de ipsius bestiæ lumbis, & vmbilico loquitur, non de humano; neque si de humano loqueretur, quidquam est discriminis inter virum, & feminam in vasis seminarijs, aut venis, vel arterijs, per quas spirituosus sanguis a corde per lumbos vehitur ad genitalia, vt propterea virorum luxuria in lumbis, feminarum vero in vmbilico significari debeat. Ceterum medicorum ista controuersia est: nec licet in alienam messem falcem mittere. Fides huius expositionis esto penes Origenem, Hieronymum, & Gregorium.

Hieron. *Theodor.*

Origenes.

Ier. 2. ℣. 32

In sabbatho fiebant officia circa recens natos propter periculum mortis.

Hieron. *Polychr.* *Theodor.*

Non præcisum fuisse vmbilicum, significat egressum populū adhuc retinuisse mores Aegypti. *Hieron.* *Origenes.*

Iob 40. ℣. 11

Greg. l. 32. *mor. cap.* 21

Et aqua non es lota in salutem. Correctus codex Septuaginta tantum legit. *Aqua non es lota*: tametsi alij codices Græci cum Hieronymo, & Theodoreto legant *in salutem*. Rabbi Dauid Chimhi vertit: Aqua non es lota ad lenitatem; id est, quo caro redderetur lenis, & mollis: ortumque putat nomen Hebraicum משעי, misghi, a verbo ענג, saghagh, quod est lenire: idemque scribit Rabbi Selomo: quasi dicat. Aqua non es lota ad lenienda, blandeque tractanda, & formanda membra: solent enim aqua calida leniri corpuscula infantum, & ad congruam formam aptari, quod nascantur rudia, & deformia, vt quæ in aluo fuerint contracta. Rabbi Manahen exponit, ad delicias, neque male. Rabbi Ioseph vertit, ad munditiam; atque hoc significare scribit verbum prædictum in lingua Arabica: quæ interpretatio contextui admodum placet: nam aqua abstergimus, quæ mundare volumus: neque aliud sibi vult nostra versio, *in salutem*, tametsi a verbo alio scilicet יש, iasagh, saluare, orta videatur. Namque salus pro munditia, claritate, & splendore vsurpatur in sacris literis, vt in psalmo. *Sacerdotes tui induantur iustitiam*: Et iterum: *Sacerdotes eius induam salutari*: primo loco vertit Chaldæus, vestes iustitiæ, mundasue: atque idem dicendum de altero: nam versus vnus alterum interpretatur: vestes vero iustitiæ sunt vestes mundæ, splendidæ. Eadem vocum comparatio est in Isaia, *Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me*: hoc est. Induit me vndequaque veste mundissima gratiæ per Christum Saluatorem: eodem modo interpretamur illud Malachiæ. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ*: hoc est, sol splendoris, & salutis, qui scilicet radijs suis salutem portat. Nisi malis simplicius interpretari, *in salutem*, id est, ad incolumitatem, & sanitatem: nam Aegyptiæ feminæ etiamnum apud nos habitantes, infantes recens natos frigida immergunt, quo robustiores euadant:

Aquæ ablutio quos vsus conferat infanti. *Hieron.* *Theodor.* *R. Dauid Chimbi.* *R. Selomo.*

R. Manahē. *R. Ioseph.*

Salus pro munditia sumitur. *Psal.* 131. ℣. 9. & 16.

Isa. 61. ℣. 10

Mal. 4. ℣. 2

Aqua infantibus salutaris.

euadant: idque cum magno virium, & valetudinis emolumento: idemque Meſſicani in more habent, ynde diutiſſime viuunt. Polychronius. Hoc ex tranſlatione dicit infantium, qui poſt partum lauantur, & abſterguntur, & ex materno ſanguine eximuntur. His tu, inquit, non es erepta, ſed etiam nunc materni vteri argumenta geſtas. Hieronymus theoriam perſequitur de Baptiſmo aptiſſime: atque illud ad literam interpretatur. *Non es lota in ſalutem*, hoc eſt, ad vitam immortalem: quæ omnia ſumpſit ex Origene.

Polychr. *Hieron.*

Nec ſale ſalita. Hieronymus. Tenera infantium corpora, dum adhuc vteri calorem tenent, ſolent ab obſtetricibus ſale contingi, vt ſolidiora fiant, & reſtringantur. Porro Ieruſalem, quæ de malis parentibus nata eſt, nihil ſaporis, nihil diligentiæ conſecuta eſt, qui autem renaſcuntur in Chriſto, ſale ſapientiæ condiuntur, eiuſque admiſtione omnem putorem, humoremque noxium exſiccant, &c. Origenes. Sale ſalitur quando per ſermonem, vel rationem ea animæ facultas, in qua ſunt perturbationes, quaſi ſale expurgatur, &c. Hoc ſi de lege intellexit Origenes, collimauit ſcopum: nam illa fuit quaſi ſal, quod acrimonia, & mordacitate carnes exſiccat, conſtringit, & contrahit, & a corruptione præſeruat: talia enim operabatur timor in Iſraëlitis.

Hieron.

Sal etiam vti le infantibus vt ſolidetur, & exſiccentur ab omni immunditia vteri.

Origenes.

Sal legem intellige.

Nec inuoluta pannis. Hieronymus. Tenera infantium corpora pannis inuoluuntur duplicem ob cauſam, vt & ſale ſiccetur corpus, quod ne defluat, pannis ſeruatur; ſtringunt, & membra tenerrima, ne facile, deprauentur: Vnde & corpora barbarorum Romanis corporibus rectiora ſunt: vſque ad ſecundum enim, & tertium annum ſemper pannis inuoluuntur, &c. Hæc de parabola Hieronymus. Polychronius autem ſenſum literalem detexit dicens. Non accepiſti, inquit, faſcias doctrinæ, quæ a lege allatæ ſunt, &c. Eadem Theodoretus explicatius. Non accepiſti doctrinæ ſalem, neque allatas tibi faſcias per legis diſciplinam, quæ adhibentur infantibus, vt ſi aliquod ex membris in ipſo partu a recto ritu perueruſum fuerit, reſtituatur, decentemque formam ſuſcipiat.

Hieron.

Polychr.

Faſciæ doctrinam legis ſignificant.

Theodor.

V.

Non pepercit ſuper te oculus, vt faceret tibi vnum de his miſertus tui. In aliquot codicibus Septuaginta legitur oculus meus, vt Theodoretus legit: in alijs vero oculus tuus: quod Origenes exponit, & Hieronymus ipſis attribuit: vtraque lectio difficulter nectitur contextui: in Hebraico, & Vulgata conſtanter legitur *oculus*, alterius ſcilicet hominis. Diximus capite quinto, Hebraicum verbum עין, hos, non ſolum ſignificare affectum interiorem miſericordiæ, ſed etiam geſtum exteriorem teſtatum oculis conniuentibus ex animi commotione ſuper alicuius perſonæ, vel rei indignitate: parcere itaque eſt conniuere: miſereri eſt cõmoueri, hoc ſenſu: Cum tam miſerabilis iacères, nullius prætereuntis oculi cõniuerunt tam miſerandum ſpectaculum auerſantes, neque viſcera commota ſunt ad tuam leuandam miſeriam, eorumue quidquam præſtandum, quæ infantibus in eo caſu exhiberi ſolent. *Vnum*, inquit, *de his*, non omnia pietatis opera, quibus indigebas, neque enim tot officia, vel tu merebaris, vel a tuis hoſtibus merito expectare poſſes; vnum vero, aut aliud etiam ab Hyrcanis tigribus extrema tua inopia extorſiſſet. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos ſuos, &c.* At vero ſuperauit indigentiam infelicitas tua: nullus enim omnino fuit, qui vel te reſpicere dignaretur.

Theodor. *Origenes.* *Hieron.*

Parcere eſt conniuere, miſereri eſt commoueri.

Thre. 4. ℣. 3

Sed proiecta es ſuper faciem terræ. Hebraice, ſuper faciem agri. Rabbi Dauid. Nam Iſraël, cum ſe non poſſet regere magis, quam infans, proiectus eſt extra vrbes ad lateres formandos in agro.

R. Dauid.

In abiectione animæ tuæ. Vel in ſordibus, & immunditia corpuſculi tui: nam anima pro perſona, & perſona pro corpore vſurpatur, vt in Leuitico ſæpe immundus in anima. גועל, ghoghal vero interpretatur Rabbi Dauid immunditiam, quæ adhæret fœtui, ſecundinas immundas, & ſordidas, atque adeo abominationes: quaſi dicat: Vt ex vtero matris effuſa eras ſecundinis, & ſordibus cooperta, atque adeo abominabilis, ſic iacebas in medio agro aperto expoſita cæli inclementiæ, facta hominum deteſtatio, beſtiarum vero præda. Quando autem hæc ſit experta Synagoga, docet Scholiaſtes ijs verbis. Ita videtur Aegyptiorum lex in Iudæos dominata, vt infans vix viueret obſtetricum indulgentia erga naſcentes: proijciebantur enim in agrum, quibus mulierum commiſeratio parcebat: ita enim & Moſes abiectus eſt, vt videre eſt in Exodo.

R. Dauid. *Scholiaſt.* *Exod. 1.*

Tranſiens autem per te, vidi te conculcari in ſanguine tuo. Septuaginta, miſtam in ſanguine tuo. Hebraice, prouoluentem te in ſanguine: vertas licet, inquinatam, pollutam, conculcatam, prouolutam in ſanguinibus, vel ſecundinis tuis, vt ſcilicet ex aluo fueras effuſa. Rabbi Dauid. In ſanguine, hoc eſt in luto immerſa; ex quo cogebaris facere lateres. Sed quid eſt, quod Dominus caſu puellam ſe offendiſſe dicit, cum ſcriptum ſit in Ieremia, *in caritate perpetua* illam dilexiſſe? Quoniam, vt Iſraëliticus populus in hac parabola feminæ perſonam induit, ſic Dominus aſſumit habitum principis cuiuſdam celebris, hæredis regni ampliſſimi, qui primo mane venatum, vt fit, vel ruſticatum egreſſus fuerat, nihilque minus cogitans, ad Vrbis pomeria incidit in infantulam inter herbas expoſitam, & ſanguine prouolutam, vt hac ratione dicendi ſignificaret, quo in ſtatu fuiſſent res Hebræorum, cum grauati operibus, ingemiſcentes clamarunt ad Dominum: nimirum tam abiecti, tamque deſperati, quantum expoſitæ in agro infantulæ miſera conditio declarat: cuius nullus curam agebat, immo ne recordabatur quidem, tantum abeſt, ut miſereretur: quod de ipſo populo cecinit Dauid in pſalmo. *Sedentes in tenebris, & vmbra mortis, vinctos in mendicitate, & ferro: & humiliatum eſt in laboribus cor eorum: infirmati ſunt, nec fuit qui adiuuaret, &c.* alioqui non caſu Iſraëlem offendit in Aegypto, ſed *quaſi vuas in deſerto, quaſi prima poma ficulneæ*, vt ait Oſeas, quæſitum ſcilicet, & deſideratum: *Vidi*, inquit in Exodo, *afflictionem populi mei, &c. & deſcendi vt liberem eum, &c.*

R. Dauid. *Parabolæ contextus.* *Ier. 31. ℣. 3.* *Exod. 2.* *Pſal. 106. ℣. 10.* *Oſeæ 9. ℣. 10* *Exo. 3. ℣. 7.*

Et dixi tibi cum eſſes in ſanguine tuo: Viue. Dixi, inquam, tibi: In ſanguine tuo viue. Rabbi Dauid: Dixi tibi, ne timeas, viues, & non morieris ob duram ſeruitutem, & Pharaonis graue iugum, quin potius multiplicaberis, & creſces quaſi germen agri. Imperatiuus itaque videtur eſſe pro futuro. Aliter Polychronius. Cum lex iniqui regis, inquit, naſcentes interimeret, & maleficia multiplicationem prohiberent, oſtendi in te vim meam, non modo eos, qui de medio tollebantur, ſeruando, ſed etiam multiplicando. Intellexit Polychronius verſum, & phraſim illam: *Dixi tibi: Viue*. Sed non explicuit. Eius hæc eſt ſententia: Volui, vt iam moribunda viueres: nam Dei voluntas eſt potentia, Verbum opus. Vnde, dicere, in ſacris literis vſurpatur pro velle, præcipere, & facere: *Dixi tibi; Viue*, vel de te, vt viueres (idiotiſmo Hebræis proprio, vt in pſalmo. *Dies diei eructat verbũ*, id eſt, dies de die, noxque de nocte futura, dat teſtimoniũ infallibile, ſcientificum) vt ſi diceret: Cum iam

R. Dauid. *Polychr.*

Dicere vſurpatur prouelle, præcipere, & facere.

Pſ. 18. ℣. 3.

iam fere animam ageres, volui te in vita conseruare, atque vt decreui, facere potui, & reuera præstiti: quoniam autem hoc facto multiplex inuoluebatur beneficium, repetitione ea omnia commemorata voluit. *Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo uiue*, id est, præstiti omnia officia, quæ desiderabantur non tam, vt infans recens natus viueret, quæ plurima sunt, quam vt agens iam animam ad vitam reuocaretur: quæ res non solum industriæ sollicitudinem nutricis postulabat, sed etiam piæ obstetricis indulgentiam. Reuocat igitur Deus Israëli in memoriam his verbis innumerabilia a se accepta beneficia, quæ per sacram Scripturam singillatim recensentur. *Ego*, inquit apud Oseam, *quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachijs meis*. Vel, vt Hebraice habetur: Ego pedetentim ambulans cum Ephraim, &c. Magna Dei nostri dignatio gerulum se facere Israëlis pueri, atque ad eius teneros pedes diuina accommodare vestigia. Sed quanto maior est ista indulgentia, infantulam expositam, sanguine obuolutam suo, de terra proprijs leuare manibus, genibus excipere, radicem vmbilici præcîdere, aqua tergere, palmis informia membra lenire, aptare, sale aspergere, fascijs inuoluere, & sinu suo fouere? Vt iam minus miremur, quod Iob magnificiebat, nempe quod *obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus*. Et quod ipse Dominus sibi adscribit: *Cum ponerem nubem uestimentum eius*, maris, *& caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem*: Nam duo illa Dei potentiam exaggerant; hoc vero ipsius suauitatem, & bonitatem commendat. Quod si a principe infantulam obstetricari tantæ dignationis est; quantæ suauitatis & amoris indicium erit, regem sæculorum, immortalem, inuisibilem, solum sapientem, Deum, nostri gratia pusillum fieri, nasci corporatum, fascijs inuolui, lac Virginis sugere, butyrum & mel, vt ceteri solent infantes, comedere?

Oseæ 11.v.3 Vide Dei benignitatem multis modis ostensam.

Ioh 26.v.13. & cap. 38.v.9.

VII. Exo.1.v.6.

Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta. In Exodo eadem similitudine populi incrementum expressit. *Quo* Ioseph, *mortuo, & vniuersis fratribus eius, omnique cognatione illa, filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram. Surrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph: & ait ad populum suum: Ecce populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est*, &c. Atque ista fuit adolescentia Israël, vt supra dicebamus, in qua scilicet adoleuit, & creuit. deinde successit iuuentus, in qua sustinuit captiuitates, & labores: de altera itaque dicitur: *Et multiplicata es*. de altera vero: *Et grandis effecta*. Theodoretus, & Scholiastes: Meam, inquit, benedictionem consecutum est opus: ego enim dixi. *Vt germen agri dedi te*, tuque accepta benedictione simul & multitudinem, & magnitudinem obtinuisti. Videtur alludere ad benedictionem Iacob. *Odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, &c.

Theodor. Scholiast.

Gen. 27. v. 27.

Et ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem. Hieronymus. Porro quod interpretatus est Symmachus: & peruenisti ad ornatum muliebrem: siue vt Theodotio: & ingressa es ad ornatum ornamentorum, pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: *Et peruenisti ad mundum muliebrem*, &c. Enim vero mundus muliebris, vel ex Theodotione, ornamentum ornamentorum, id est, omnimodum, vocantur armillæ, inaures, torques, monilia, & cetera, quæ recenset Isaias propheta. Quod vero ait: *Peruenisti ad mundum muliebrem*, non significat eam habuisse ornamentum aliquod, nedum vniuersum, cum paulo inferius addat, *& eras nuda, & confusione plena*; sed eam ætatem esse ingressam, quæ quasi iure suo postularet talia ornamenta, vtpote quæ coniugio esset matura. Vnde Hieronymus tempus pubertatis ostendit, quando puellæ nubiles appellantur & possunt maritorum amplexibus copulari. Quæ ad historiam sic transfert Rabbi Dauid: Venerat tempus, vt educeretur Israël de seruitute illa.

Hieron. R. Dauid.

Vbera tua intumuerunt, et pilus tuus germinauit. Hieronymus. Honeste adolescentularum maturitas indicatur, quando intumescunt, siue eriguntur (ex Septuaginta) vbera, & germinat pilus, &c. Vsque ad pubertatem virginibus non crescunt vbera: vnde in Canticis dicitur. Sponsa *soror nostra parua* est, *& vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?* seu, cum viro est tradenda: nam eo vsque virgo העלמה, haghalmah, abscondita dicebatur, & erat; quam videret nullus, ne dum alloqueretur. Pilum germinare, est pubescere, ingredi annos pubertatis.

Hieron. Cant.8.v.8

Et eras nuda, & confusione plena. Hieronymus: Cumque parata esset ad nuptias, & haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, neque Dei protegebatur auxilio, &c. Synagogæ vestimentum, ornamentum, decor, & decus omne fuit lex diuinitus data, vt inferius dicemus. Ante legem itaque acceptam nuda erat, & ignominia plena, vtpote sine Deo, & sine libertate. Theodoretus. Nondum enim acceperas legis tegumentum. Scholiastes: Quia in Aegypto dæmonia colebat. Rabbi Dauid: Erat Israël vilibus vestimentis indutus, vt decet seruos ac captiuos. Vel dicendum quod erat nudus diuinis scilicet præceptis, ac legibus.

Hieron. Theodor. Scholiast. R. Dauid.

Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex.

Et transiui per te, & vidi te. Scholiastes: Hoc a Moyse dictum: *Videns vidi afflictionem populi mei*, &c. Hieronymus: Quanta clementia? non suffecerat semel vidisse eum, sed peccantem adhuc visitat iterum.

VIII. Scholiast.

Et ecce tempus tuum tempus amantium. Hieronymus. Siue iuxta Septuaginta tempus diuertentium; & iuxta secundam Aquylæ editionem tempus συναλλαγῆς, synallages, sponsalium videlicet, & nuptiarum. iuxta primam vero eiusdē, ac Theodotionis, μασῶν, maston, quod interpretatur, vberum: pro quo Symmachus vertit ἀγαπῆς, agapes, quod delectionem sonat. Vox autem Hebræa דודים, dodim, hæc omnia significata amplectitur. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, &c. Rabbi Dauid: Quando scilicet me manifestaui Moysi in rubo, ostendique tempus esse amantium; pugnaui enim pro te contra Aegyptum, quousque inde te eduxi in manu forti, & brachio extento. Tempus quoque erat idoneum, in quo gens cohortationibus prophetarum, & afflictionibus Aegyptiorum, relictis abominationibus suis, peccatrix Israël conuerti volebat ad virum suum, scilicet Deum benedictum.

Hieron. R. Dauid.

Et expandi amictum meum super te. Pro, amictu, Hebraice, & apud Septuaginta legitur, alas meas: quod sic enarrat Origenes. Consueuit Scriptura alas vocare vestium summitatem, &c. & merito id quidem, quia amictus, fimbriæ, & sinus extenduntur quasi alæ: ea phrasis est apud Zachariam. *Apprehendent fimbriam viri Iudæi*, Hebraice alam: & in Numerorum libro. *Vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum.* Hebraice alas palliorum. Porro expandere amictum, seu extremum amictus super feminam, idem valet, atque illam in vxorem sibi despondère, a consuetudine sumpta dicendi figura, cuius mentio extat in Ruth. *Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum.* Hebræus & Septuaginta alas tuas, *super famulam tuā, quia*

Origeni summitates vestium vocantur alæ. Zac.8.v.23 Nu.15.v.38 Expandere amictum super feminā, est illam sibi despondere. Ruth 3.v.9

Hieron. *quia propinquus es.* Quod Hieronymus ita confirmat: Deus amictum expandit pro alis, quo cooperta est Ruth ad pedes dormiens Booz, &c. Hanc phrasim Luc.1.℣.34 mutuasse credo diuum Lucam, immo Archangelum Gabrielem, cum ad puriſſimam Virginem rogantem: *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* tametsi *obumbrabit* decentius, & significantius dixit, quam expandet alas super te. R. Dauid. Rabbi Dauid: Expandi alas meas super te; hoc est, desponsaui te mihi in vxorem, vt dicitur: Sum Ruth ancilla tua, expandesque alas tuas super me: & hoc feci, inquit, quando dixi: Accipiam vos mihi in populum, & ero vobis in Deum.

Et operui ignominiam tuam. Hieronymus. Inhonesta 1.Cor.12. corporis sub hoc nomine intellige, quæ, teste Apo- B ℣.23. stolo, maiore honore circũdamus. Rabbi Dauid: Vestiui te, & operui vestibus honestissimis, vt superius dixi: vel: docui te signis, & prodigijs veram fidem, nihilque in te relîqui ignominiosum alieni cultus.

Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum; ait Dominus Deus. Scholiastes, & Theodoretus: Cum enim Scholiast. Theodor. conspexissem te in reliquum idoneam, quæ mecum per legem societatem coires, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, & cooperui iniquitatis nuditatem, & hoc connubiũ etiam dotis libellus est consecutus: ingressus enim sum in testamento tecum, & quia opus erat, vt libello adhiberetur iusiurandum, ne hoc quidem facere recusaui. Sed quamuis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, attamen iusiurandum quoque C Pactum, & iusiurãdum exhibita populo Israel. verbis adiunxi, &c. Duo hîc commemorantur a Deo præstita, pactum scilicet, & iusiurandum, quorum primũ extat in Exodo expressis verbis conceptum: Exo.19.℣.5 *Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta: Hæc sunt verba, quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moyses: & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandauerat Dominus: respondit que omnis populus simul: cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus: Iam nunc veniam ad te in caligine, &c.* Quoniam vero pacta, & Iuramenti sollemnitates. fœdera solebant certis ritibus & sollemnibus quibusdam cærimonijs stabiliri, quarum mentio est in D Genes.15. Ier.24. Genesi, & Ieremia (etenim paciscentes solebant hostiam mactare, eius sanguine se aspergere, atque inter illius partes medij transire: hoc facto transgressori fœderis imprecantes talem mortem, & dissectionem) simili sollemnitate peractum est pactum Exod.24. Dei cum Israële, quod in Exodo testatum reliquit Moses, coniugum fœderatorum intermedius, & sequester. Nam mane consurgens ad radices montis Sinai, aram cum erexisset, duodecim titulos, siue columnas in circuitu eius excitauit, quæ duodecim tribus Israël referrent: electisque duodecim iuuenibus hæredibus domorum totidem mandauit, vt singuli vitulos singulos mactarent: sanguinem vero hostiarum cum duabus crateris excipi fecisset, E alteram fudit super altare, quod Deum repræsentabat; alteram vero, spargendo populum, exhausit, postquam volumen fœderis repetisset: ea cærimonia contestans violatorẽ pacti morte plectendum iri, siue homo esset, qui in titulis repræsentabatur, siue Dei filius hominum vadimonium suscipiens in altari significatus: atque sic se habuit fœdus coniugij inter Deum & Rempublicam Israëliticam stabilitum. Porro iusiurandum, cuius hîc meminit Vates, De iure iurando. Theodor. non facile in sacris reperias. Theodoretus putauit A de illo iureiurando sermonem esse, quod in Deute- Deut. 32. ronomio extat. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, etc.* Ceterum antiquius multo est coniugium hoc illo iuramento: nam post quinquaginta dies ab Exitu celebrata sunt pacta, quæ diximus. Canticum vero illud cecinit Moses post quadraginta annos errorum per desertum. Præterea illo iureiurando Deus non astringit sponsæ fidem, sed potius comminatur sumpturum se de legis transgressoribus vindictam: *Leuabo*, inquit, *ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum*, si *arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, &c.* Non loquitur ergo Vates de illo iureiuran do. Alij, ex quibus Rabbi Dauid, existimarunt pa- R. Dauid. ctum & iuramentum factum esse, cum Dominus mi sit Mosem ad filios Israël cum hisce mandatis, vt in Exodo refertur: *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus, qui* Exo.6.℣.6. *educam vos de ergastulo Aegyptiorum, &c. Et assumam vos mihi in populũ, & ero vester Deus: & scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim* vos *in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam, &c.* nam iusiurandum quod fecerat Patribus, repetens, iterasse & ratificasse creditur Deus: tametsi id non sit a Mose expressum. Verum illud neque pactum fuit, neque Sponsalitia. iusiurandum, sed stipulatio, quasi spõsalitia de futuro coniugio, atque confirmatio promissionis factæ Patriarchis de terra Chanaan posteris tradenda. Ergo videtur asserendum, quo loco & tempore pactum initium est in Exodo, sicut diximus, eodem Exod.24. iusiurandum factum, non quidem verbis, sed factis: nam illæ cærimoniæ fœderis nihil aliud erant, quã iuramentum execratorium, quod ijs verbis exprimi posset, si res deessent. Dispeream, & in partes corpus meum dilanietur, si fidem datam violauero. Cum igitur Deus pactum inierit cum Israëlitica Republica ad radices montis Sinai, vt diximus, & hostijs immolatis, sanguineque earum Dei altare, & populus aspersus fuerit; consequens est, pacto, & execratorio simul iuramento nuptiarum contractum esse sancitum.

Et facta es mihi. Hieronymus. Iuxta consuetudi- Hieron. Theodor. nem prophetarum *facta es mihi*, ait, pro eo quod est, meo coniugio copulata es. Idem Theodoretus: His verbis coniugij fœdera continentur. Coniuncta, inquit, es mihi, & nuptiæ perfectæ sunt, &c. est eadem phrasis paulo inferius. *Exposuisti* Infr.℣.15. *fornicationem omni transeunti, vt eius fieres.* Et in libro Ruth. *Tulit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem.* Hebraice. Accepit Ruth, & facta est illi, vel eius: & in Ruth 4.℣.13. Osea. *Non fornicaberis, & non eris viro.* Eandem imitatus est Paulus. *Si fuerit cum alio uiro.* Græce: Si fue Osea 3.℣.3 Rom.7.℣.3.& 4. rit alij viro. & inferius. *Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.* Græce: vt sitis alteri viro illi, qui ex mortuis surrexit, &c. Significat autem hæc dicendi figura non solum nubere viro, sed illius esse vxorem; & possessionem, atque adeo dici: nam cognomen vxoris erat viri appellatio, vt apud Matthæum. *Ex ea,* Matth.1.℣.6. *quæ fuit Vriæ.* Rabbi Dauid: Quod factum est, cum R. Dauid. Moyses dixit: *Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus* Deut.26.℣.18. *peculiaris, sicut locutus est tibi, &c.*

Declarant & sacræ literæ alijs verbis honorificum istud connubium Reipublicæ Israëliticæ cum Deo legislatore, sed potissimum verbo חשׂק, chasach, quod significat adhærere sponsæ, agglutinari cum illa, ita vt ex binis cordibus, & animis vnum fiat, in Deuteronomio. *Non quia cunctas gentes numero uincebatis, uobis iunctus est Dominus, &c.* agglutinatus est sicut sponsus sponsæ; *sed quia dilexit uos.* Non itaque elegit dignos, quos diligeret, sed di- Dei nostri connubium cum Israel, varia phrasi exprimitur: prima est adhærere, id indicans, quod ex binis cordibus vnum fiat. Deu.7.℣.7

Ibid. 10. ℣. 14. ligendo idoneos fecit, quos eligeret. Et iterum. *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt; & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos, &c. Circuncidite igitur præputium cordis vestri.* Quibus verbis aperte, meo
Gen. 34. ℣. 3 iudicio, allusit ad factum Sichem, cuius mentio habetur in Genesi, qui cum toto populo suo circuncisus est, eo quod *conglutinata* esset *anima eius* cum Dina filia Iacob. Quod si gentilis homo, inquit tacite Dominus, ob amorem vxoris ardentem, se cum populo vniuerso circuncidi passus est; cur non potius vos circumcidetis stultitiam cordis vestri, vt Deo vestro fruamini, cuius animam cum vestra scitis esse conglutinatam? Vide & aliud amo-
Ier. 13. ℣. 11 ris huius coniugalis testimonium apud Ieremiam. *Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda, &c. vt essent mihi in laudem, & gloriam,* id est,
1. *Cor.* 11. ℣. 7. in spsonsam: nam, teste Paulo, *mulier autem gloria uiri est.* Egent verba hæc omnia magno examine, magnaque meditatione.

IX. De transitu maris sermo fortasse est.

Et laui te aqua. Fortasse ad transitum rubri maris respexit: ex quo quasi e balneo exierunt hilares, & alacres, hostibus videlicet suffocatis. quo modo etiam loquitur Apostolus. *Omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* hoc est: Mosis ductu, & nubis protectione omnes mare quasi lauacrum intrarunt, & exierunt incolumes. Vel ex Origene, Theodoreto, & Apollinare, aquam doctrinæ diuinæ intellexit, qua sanguines, & scelera eorum mundata sunt: non est enim nouum aquæ nomine legem significari in Deuteronomio, & Isaia. Vero similius autem apparet, Vatem loqui de *varijs baptismatibus, & iustitijs carnis,* vt loquitur Apostolus, in lege Mosaica *vsque ad tempus correctionis impositis,* quibus lustrabantur, qui immunditiam contraxerant, quomodo etiam interpretatur Theodoretus.

1. *Cor.* 10. ℣. 1.

Origenes. Theodor. Apollin. Aqua doctrinæ.

Deut. 32. *Isa.* 55.

Hebr. 9. ℣. 10.

Theodor.

Lauacrum consequebatur vnctio.

Et vnxi te oleo. Lauacrum consequebatur vnctio veteri more, quem legimus obseruatum in libro Ruth. *Lauare igitur, & vngere, & induere cultioribus vestimentis, &c.* Et in libro Iudith. *Lauit corpus suum, et vnxit se myro optimo,* oleo scilicet myrrhino electo, cuius mentio est apud Esther, & Lucam. *Aquam pedibus meis non dedisti, &c. oleo caput meum non vnxisti, &c.* Meminit & eius consuetudinis Homerus. Postquam hos igitur ancillæ lauerunt, & vnxerunt oleo, circa ipsos vestes pulchras miserunt & tunicas. atque iterum. Lotos autem, & vnctos reliquit oleo: vbi Eustathius: Oleo vero vtebantur, qui lauissent. Plutarchus item de Pompeio: Seruus, inquit, accurrit, & lauit, & vnxit. Quamuis interdum post exercitationem vngerentur prius, quam lauarentur: quod de Alexandro Seuero refert Lampridius. Operam palæstræ dabat, atque inde vnctus lauabatur: &c. Videtur autem Propheta loqui de vnctione sacerdotum ex lege instituta in Republica Hebræorum. Quæ res magnum illi splendorem, & dignitatem addebat, vt merito toti Reipublicæ collatum dicatur, quod eius primatibus, sacerdotibus, inquã, solis concessum sit. Theodoretus sacerdotij genera recensет: sacerdotes enim oleo sancto vngebantur. Origenes vero: Vnctio, ait, est habitatio Spiritus sancti in cognitione veritatis. Sed magis ad rem Polychronius. Vnxi te, hoc est, recreaui te ex laboribus: velut dicat: vnguentis te imbui: nam tamquam de coniuge fingit orationem, &c. Quoniam igitur nouæ nuptæ solebant lauari, & vngi, atque pretiosis vestibus ornatæ ad thalamum deduci, vt in libro Esther de virginibus tradendis Assuero regi scri-

Ruth 3. ℣. 3 *Iudith* 10. ℣. 3. *Esther* 2. ℣. 12. *Lucæ* 7. ℣. 44. *Homer. l.* 4. *Odysseæ, & l.* 10. *Iliad. Eustath. Plutarch. in vita Pomp.*

Loquitur hic Vates, de vnctione sacerdotali.

Theodor.

Origenes.

Polychron. vnctione recreationem ex laboribus significari putat.

Esther. 2.

ptum legimus; ideo balnei, & vnctionis meminit, atque vestium cultiorum: tametsi hæc ad parabolæ potius decorum, quam ad veritatem historiæ pertinere videantur. Nihilominus singula accommodare Reipublicæ Hebræorum studebimus.

Et vestiui te discoloribus. Multismodis fieri potest, & dici vestis discolor, quorum meminit Plinius in hæc verba. Pictas vestes iam apud Homerum fuisse accipio: vnde triumphales natæ. Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia inuenit Attalus Rex: vnde nomen Attalicis. Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Plurimis vero licijs texere, quæ polymita appellant, Alexandria instituit. Scutulis diuidere Gallia, &c. Et paulo ante dixerat: quam sola ars scutulato textu commendat, &c. Porro scutulata vestis, vt ait Varro, dicta est quod sit veluti quibusdam scutulis distincta. Fiunt igitur textura scutulatæ vestes. Ceterum quo modo sint effigiata illa scutula, nondum liquet: an videlicet colorum varietate, an liciorum permutatione nunc expressa, nunc depressa, vt in mappis fieri solet, an ex liciorum subductione, & exinanitate filamentorum maculis formatis, quemadmodum videmus sindones, & mantilia in varias picturas foraminari: nam & Plinius de scutulatore Araneo disse rens eius retis maculas appellat scutulatas: sic enim habet. Texere a medio incipit circinato orbe subtegmina adnectens, maculasque semper paribus interuallis, sed subinde crescentibus ex angusto dilatans indissolubili nodo implicat: quanta arte cælat pedicas scutulato rete grassantes? quam non ad hoc videtur pertinere cribratæ pexitas telæ? &c. Ijs præhabitis, sine quibus sequentia intelligi non poterant; obseruandum est, loco vocis huius *discoloribus* Hebraice haberi רקמה, richmah; rechamatum consona voce appellant vulgo Hispani, & Itali. Septuaginta vertére, varijs: versu autem decimotertio, pro eadem voce posuere, versicoloribus: capite vero vigesimoseptimo, versu decimosexto reddunt, varia: at versu vigesimoquarto, polymita: capite vigesimosexto Exodi vertunt, variegata: atque eodem modo capite trigesimoquinto. Hieronymus vero qui hoc versu posuit *discoloribus*, versu tertiodecimo reddidit *multicoloribus*: capite autẽ vigesimoseptimo, versu vigesimoquarto transtulit, polymita: versu autem decimosexto *scutulata* legit: at in Exodo opus plumarium pro opere rechamato traduxit. Est autem opus plumarium idem, quod acu pictum, ita appellatum, quod æmularetur picturas e plumis versicoloribus auium factas: cuius antiquitatis vestigia extant a Persianis, & Mexicanis Indis ad nos allata. Nam illi indumenta, gestamina, scuta, Diuorum imagines, & pleraque alia diuersi generis vasa, psittacorum, & phœnicopterum, & aliarum pictarum auium plumulis intexunt opere tam venuste variato, vt nihil delectabilius oculis occurrere posse videatur. Male ergo quidam pro plumario opere topiarium substituunt, antiquum nomen explodentes, fortasse quod non satis illud intelligant. Ezechielis vigesimoseptimo, vbi Hieronymus habet. *Byssus uaria de Aegypto texta est tibi in uelum*; alij pro eadem Hebræa voce reddunt. E byssо opere Phrygionico texta fuit cortina tua, vel velum tuum. Et in psalmo Septuaginta habent *circumamicta varietatibus*, Hieronymus vero, in scutulatis. Et in alio psalmo, vbi Septuaginta: *Et substantia mea in inferioribus terræ*; Hieronymus transtulit: Et imaginatus

X. Vestis discolor, seu polymita. *Plin. lib.* 35. *cap.* 48.

Plin. l. 11. *cap.* 24.

Rechamata vestis.

plumarium opus.

Opus Phrygionicum.

Psal. 44. ℣. 15

Psal. 138. ℣. 15.

ginatus sum (est enim verbum passiuum radix prædicti nominis) in nouissimis terræ, hoc est: quasi imago formatus sum in ventre matris, &c. vbi Rabbi Dauid: Assimilauit opus creationis in neruis, ossibus, carne, & cute operi Phrygionico, &c. Porro Ioseph. lib. 8 anti. c. 2. & lib. 6. de bel. cap. 6. Opus Babylonicum. Iosephus aulæum Templi opere Babylonico elaboratum, depictamque in eo omnem cæli rationem præter signa scribit: cum tamen certum sit eodem opere a Salomone fabrefactum, atque illud alterum Tabernaculi, quod opere rechamatoris Deus fieri præcepit Exodi præallegato loco. Antonius Nebrissensis enarrans illa verba psalmi. *Circumamicta uarietatibus*, vbi Hieronymus in scutulatis vertit; contendit richmah Hebraicum, sonare inanitates, vel vacuitates; significareque opus reticulatum, plagis inanibus distinctum. Ceterum repugnat Nebrissensi quod velum Tabernaculi, & velum triremis Tyriæ hoc opere elaborata dicuntur, quorum neutrum patiebatur inanitates, seu ocellos illos: cum aulæum Tabernaculi appenderetur ante Sanctuarium, ne videretur a Leuitis; velum autem triremis, vt vento expositum promoueret nauim, vtrique autem vsui officiebant plagæ Nebrissensis. Varia vestimentorum genera & nomina. Sunt qui existiment רקמה, richmah, nomen esse genericum, atque sub se claudere vniuersas species telæ, seu vestis variegatæ, tam scilicet eas, quæ textura fiunt, quam quæ acu pinguntur: nimirum opus Alexandrinum ex liciorum versicolorum vniformi mistione conflatum: opus Babylonicum ex liciorum varij coloris permutatione depictum; *Zargaban* vocant Mauri, Hispani *primauera*, nos vernans vocare possemus: opus Damascenum appellatum, quod depressis licijs maculas ostendit: opus Gallicum Plinio: in quo scutula, seu ocelli relinquuntur Nebrissensi, non permutatis modo, sed etiam subtractis filamentis: opus Attalicum, in quo staminibus sericis aurea subtegmina intexuntur, telam auream nos dicimus: opus ex Damasceno, & Attalico permistum, quod aureis subtegminibus ex arte mutatis depressas habet maculas aureas, vt Damascenum, aureosque flores expressos: denique ex Attalico, Babylonico, & Damasceno compositum, quod aureæ telæ licijs permutatis maculas depressas, & imagines extantes ostendit. Postremo opus acu pictum significare dicunt, cuius duæ sunt species: altera operis plumarij, quo Iini telæ sericis filis versicoloribus variæ picturæ inducuntur, vt in ceruicalibus elegantioribus videmus: altera operis Phrygionici, cum aureæ telæ vel sericæ acu nectuntur segmenta auri: quod *rechamado* appellant Hispani, & Itali consona voce, Hebraice רקמה, richmah: atque ex hac multiplici significatione vocis ortas putant tot, ac tam diuersas versiones Chaldæi, Septuaginta, & Hieronymi diuersis locis Scripturæ accommodatas, in quibus vox ista vsurpata est. Nihilominus credimus Hebræam vocem רקמה, richmah, idem in omnibus linguis significare, videlicet, opus acu pictum, quod rechamatum appellamus Europæi, atque ex analogia eius significationis ceteras accommodatas illi fuisse: ad quod credendum inducimur primum quidem nominis huius *rechamado* significatione inter nos notissima. Præterea clarius hæc patent in psalmo in quo sponsæ vestis depingitur, ex tela aurea confecta, atque insuper rechamata (liceat enim sic loqui, vt rem explicemus) sic autem habet versus: Psal. 44. ℣. 14. *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus*, id est, Ecclesiæ decor, & venustas spiritualis, & interior materialibus ornamentis declarata sic se habet. Vocat autem filiam regis eam, quæ est sponsa; quoniam olim

A sponsæ filiæ dicebantur a sponsis vsque ad connubialem torum, deinde vxores. Sequitur *in fimbrijs aureis circumamicta uarietatibus*. Hieronymus: In fascijs aureis vestita est. Hebraice לבושה לרקמות ממשבצות זהב, mimisbetsoth zahab lebusah lirqamoth: sonant autem verbum ex verbo: Ex telis auri vestita ad acu picturam: nam loco vocis primæ, ממשבצות, mimisbetsoth, telas, vel intexturas conuerto (etiamsi alij vertant ocellatis, alij tessellatis, alij aliter) secutus videlicet Septuaginta, qui fimbrias auri, & Chaldæum, qui texturam auri transtulerunt: immo vero coactus varijs acceptionibus huius vocis, quarum in sacris vsus est: quæ non possunt aliter ad analogiam reuocari, nisi verbum significet intexere. Vide Hebraicum codicem pluri-
B bus locis Exodi, in quibus ea vox repetita est. Quod si ita est, vt vero simile iudicamus, necesse est alteram vocem richmah significare, quod sonat: nam quod aliud opus superinduci potuit aureæ telæ nisi Phrygionicum, aut pictum? Cum ergo vestis reginæ ex tela aurea dicatur facta ad richmah, oportet vt richmah sit opus rechamatum, acu pictum, quod *bordado* etiam dicitur vulgo Hispanis, & Gallis *brodrie*; ex analogia vero huius operis, quod variegatur multiplicibus coloribus, & segmentis telæ aureæ, argenteæ, & sericæ, traducta sit vox ad significanda illa omnia, quæ supra diximus. Atque hæc de parabolica veste dicta sufficiant. Iam videamus quid illa significet in Hebræorum Republica. *Exod.* 28. ℣. 4. 11. 14 20. & 38. Quid significet hæc vestis in Hebræorum republica.

Chaldæus Paraphrastes in psalmum citatum; au-
C reã & variam vestem reginæ refert ad sacerdotum indumenta: sic enim vertit prædictam sententiam. Omne laudabile, & pulchrum, ac desiderabile in facultatibus regionum; thesaurique regum, qui repositi erant interius, offerentur sacerdotibus, quorum vestes auro optimo intextæ in vestibus varij coloris lætificabunt sacrificia &c. Theodoretus vniuersa hæc ornamenta ad Tabernaculi cortinas, & varium apparatum traducit. Vterque satis commode: nam in sacerdotis summi vestimento, atque Sanctuarij aulæis multus est sermo operis variegati aut picti, Phrygionij, & plumarij. Nobis autem ob oculos ponit sponsæ chlamys beneficia innumera, quibus Deus populum suum honestare, ditare, & clarum reddere inter gentes instituit: nam in auro & pretium est, & splendor. Hæc autem duplicia sunt, naturæ quædam, quædam vero gratiæ: illa significantur in tela, quæ tametsi ex varij coloris licijs constet, vniformis tota est, & sibi similis: sicut natura, quæ semper sibi constat, & eandem perpetuo legem seruat: ista vero significantur in acu pictura, quæ ad arbitrium artificis variatur: nec secus gratiæ opera, gratiarumque diuisiones se habent, quibus rerum omnium artifex digito spiritus sui, atque acu intelligentiæ perspicacis cycladem sponsæ carissimæ, hoc est, Ecclesiæ distinguit, exornat, & illustrat. Sed quid mirum est Deum acu pingere vestem sponsæ, cum ipsius imaginem super vtraque palma expresserit? apud Isaiam. *In manibus meis descripsi te*, vel sculpsi te, *muri tui coram oculis meis* sunt *semper*: nimirum bis delineati in vna, atque altera manu. *Hæc vestis varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur.* *Isa.* 49. ℣. 16

D

E Sed quænam segmenta, quæ scutula, quas imagines credemus cycladi sponsæ acu pictas fuisse? *In ueste poderis* talari, *quam habebat* Aaron, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant insculpta*, &c. Vel Patriarcharum gloriæ duodecim stemmata, aut emblemata, signa scilicet sacra pro nominibus posita, vt diximus in Commentario de prima visione. Duo genera rerum ostendebat Pontificia vestis, alia intexta telæ, *De ueste poderis.* *Sap.* 18. ℣. 24. *Comm. de prima visio. p.* 2. *sect.* 2.

telæ, alia acu picta; intextus erat vniuersus orbis, cælum, mare, terra, & eorum plenitudo, aues, pisces, prata, arbores, animalia nimirum dos vxoris; nam omnia illi tradidit in obsequium, *oues & boues uniuersas; insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris*: vnde apud Isaiam. *Viuo ego dicit Dominus: quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa*. Alia vero acu picta visebantur, gloriæ parentum scilicet, quas æmularetur; atque hæc expressiora, vt illa conaretur ad viuum moribus exprimere; fidem Abrahæ, Isaaci obedientiam, Iacobi constantiam, &c. Nam illa veste Pontificis plebis Israëliticæ ornatum, & gloriam, ad quam Deo nubens euecta fuerat, repræsentatam fuisse notius est, quam vt explanatione indigeat. Sed & cortinæ tabernaculi depictæ imaginibus Cherubim, quid aliud innuebant, quam trophæa victoriæ, quæ e bello Aegyptiaco sponsæ liberandæ gratia susceptо sponsus reportauerat, in ipsius sponsæ cyclade acu picta? scilicet regnum, sacerdotium, & cetera, quæ recensuimus supra; vt redemptionis propriæ, & sponsi beneuolentiæ tam certa pignora ante eius oculos iugiter obuersarentur, quibus in admirationem tam strenui ducis, & amorem tam amantis coniugis prouocaretur, incenderetur, & ardesceret.

Et calceaui te ianthino, Hieronymus, Aquyla, & Symmachus, ianthina, Septuaginta, & Theodotio hyacinthina transtulerunt: pro quo in Hebræo scriptum est תחש, thachas. Est autem thachas, vt multis placet, taxus, consona voce vulgo Hispanis dicitur *tesson* & *texon*; Latini melom appellant, animal asperum, mordax, magnitudine vulpis, colore felis, ex cuius pelle pharetras, & canum collaria obtegere solent. Chaldæus vocat ששגונא, sasgona, quasi gaudentem coloribus: vel, vt alij Hebræi intelligunt, sexcolorem, quod sex dicatur coloribus distingui eius pellis: eius mentio est in Exodo: *pelles que ianthinas*. Hebraice taxorum. & in libro Numerorum. *Velamine ianthinarum pellium*, vel hyacinthinarum, vt alij codices legunt, sed eodem sensu: nam ianthinus colorem violarum sonat, hyacinthinus colorem cæleстem, quem æmulatur ille lapillus, atque eundem videtur imitari pellis taxi: propterea interpretes pro taxo reddiderunt hyacinthinum, vel ianthinum. Ex pelle itaque hyacinthina coloris cæleстis, seu violacei Deus sponsæ aptasse sandalia, testatur Vates: neque ab re calceamentorum meminit inter alia feminei corporis indumenta, & ornamenta: quoniam calcei elegantes a feminis maximi haberi solent, præsertim Hebræis, quæ breuiorem gestabant cycladem, & vix ad summos talos demissam, quales videlicet amictas vidimus Granatenses Mauro-christianas: propterea tibialibus ex subtili tela sinuosis, atque sandalijs exquisito artificio elaboratis, auroque & gemmis grauibus delectabantur: quod apud Isaiam videre est: ait enim. *In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum*. Hebraice gloriam, vel ornatum compedum: nam עכס, gheces, compedem significat, seu laqueum pedum: & in Prouerbijs. *Ignorans quod ad vincula stultus trahatur*. Pagninus vertit ornamentum squamatum pedum: quod laqueis squamatis, id est, ad instar squamarum acu pictis erant ornata calceamenta. Chaldæus reddidit voce מרגנך, margeuach, quæ irritamentum significat: atque Isaiæ locum sequentem: *Pedibus suis composito gradu incedebant*: quem sic vertit Pagninus: & pedibus suis ornabantur ornamento squamarum; ille sic transtulit: & in pedibus earum irritamenta; nimirum quibus iuuenes irritantur: & quibus prouocabant oculos maiestatis Dei, & eius iustitiam aduersum se irritabant. Rabbi autem Salomon עכס, gheces, significare vult virus serpentis, & verbum inde ortum venenum adhibere: itaque vertit: Pedibus suis, seu impudico incessu venenum exhibebant animis iuuenum. Addit Isaias: *& lunulas*. Hebraice שבישים, sebisim: inclusas gemmas vertere licet, vel circulos aureo, & argenteo filo superductos, & acu pictos. Hispani vocamus *çapato a lazo*. Vtrumque nomen laqueum sonat, quod ornamentum ex laqueis aureis constaret, quodque illaqueret iuuenum animas malecautas. Eiusmodi laqueos pedibus suis indidit sagax illa, nec minus honesta femina Iudith, vt caperet sanguinariam feram Holophernem: quod ipsa testatur dicens: *Capiatur laqueo oculorum suorum in me*: atque iterum: *Vnxit faciem suam unguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum. Sandalia eius rapuerunt oculos eius: pulchritudo eius captiuam fecit animam eius*, &c.

Nunc videamus, quid significent calceamenta in sacris literis; quod hoc loco Origenes, & Hieronymus tractant, neque explicant. Ambrosio sunt signa coniugij. Bedæ significant timorem humanum. Gregorio vitam duram & asperam. Cyrillo Euangelium. Alijs apparatum itineris, vel expeditionis. Alijs sunt signa mortalitatis. Dionysio Angeli discalceati dicuntur, quod sint liberi, puri, sine affectu, labe, commistione, &c.

Difficile videtur arcanam significationem calceamenti ex sacris eruere, quam tanti viri non exposuerunt. Ceterum vniuersis locis, in quibus eius vsus est, obseruatis studiose, non erit tam arduum negotium. Sic igitur statuimus: Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere, in sacris literis symbolum esse captiuitatis, quod sic incederent mancipia, vt videre est in Isaia dicente. *Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam; sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiæ, iuuenum, & senum nudam, & discalceatam*, &c. & iterum: *Descende, sede in puluere, uirgo filia Babylon*, &c. *tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina*. Hebraice. Nuda plantam, detege crura, &c. Vnde calceamenta portare e contrario signum erat libertatis, vt habetur in Exodo. *Calceamenta habebitis in pedibus* vestris, &c. id est, non iam nudis pedibus incedite, quemadmodum hucusque more mancipiorum, sed calceati ad instar ingenuorum, & liberorum.

Secundo. Quoniam mancipia subiecta sunt dominis, illosque reuerentur & timent, nudare pedes est signum reuerentiæ, quam Moysi, & Iosue Dominus reuocabat in memoriam, cum dixit. *Solue calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est*. Oppositum huius, hoc est, dominatum significat calceus: in psalmo. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt*, &c. Hinc Ioannes Baptista, vt Christi excellentiam, & maiestatem declararet, illum inducit calceatum; se vero quasi mancipium; qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam eius calceamenti soluere.

Tertio. Quia dominium acquiritur capiendo possessionem, calceus signum est vsucapionis, discalceatio vero cessionis iuris sibi debiti. Hoc extat in Deuteronomio. *Si autem noluerit accipere uxorem fratris*

Ps. 8. ℣. 8. Is. 49. ℣. 18

Cortinæ tabernaculi depictæ Cherubinis.

Comment. de 1. visione par. 2. sect. 10.

Hier. Aqu. Symmach. Theodotio,

Exod. 25. ℣. 5. Num. 4. ℣. 14.

Ianthinus, & hyacinthinus color, idem.

Maximus sponsæ decor in calceamentis situs.

Isa. 3. ℣. 18

Prouer. 7. ℣. 22.

Isa. 3. ℣. 16

R. Salomon ornamenta mulierum venena vocat.

Iudith. 9. ℣ 13. & cap. 16. ℣. 10.

Quid significent calceamenta in sacra Scriptura. *Hieronym. Origen. Ambro. de fide. Beda in Exod. 3. Greg. Nyss. de vita Moysis Cyrill. Dion. Areo. cæles. Hier. cap. 15.*

Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere sunt signa captiuitatis & seruitutis. Is. 20. ℣. 3. & 47. ℣. 1.

Exod. 12. ℣. 11.

Nudare pedes signum reuerentiæ.

Exod. 3. ℣. 5. Iosue. 5. ℣. 16. Psalt 59. ℣. 10.

Ioan. 1.

Calceus signum est vsucapionis.

Deut. 25. ℣. 7.

fratris ſui, quæ ei lege debetur: perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetque: Non vult frater uiri mei ſuſcitare nomen ſemen *fratris ſui in Iſrael, nec me in coniugium ſumere: ſtatimque accerſiri eum facient, & interrogabunt. Si reſponderit, nolo eam uxorem accipere, accedet mulier ad eum coram ſenioribus, & tollet calceamentum de pede eius, ſpuetque in faciem illius, & dicet: ſic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui, & uocabitur nomen illius in Iſrael, domus diſcalceati, &c.* Apertius vero in libro

Ruth.4.℣.7 Ruth. *Hic autem erat mos antiquitus in Iſrael inter propinquos, ut ſi quando alter alteri ſuo iuri cedebat: ut eſſet firma conceſſio, ſoluebat homo calceamentum ſuum, & dabat proximo* propinquo *ſuo: hoc erat teſtimonium ceſſionis in Iſrael. Dixit ergo propinquo ſuo Booz: Tolle calceamentum tuum, quod ſtatim ſoluit de pede ſuo: at ille maioribus natu, & uniuerſo populo; Teſtes vos, inquit, eſtis hodie, quod poſſederim omnia, quæ fuerunt Elimelech, & Chelion, & Mahalon,* &c. Sed quorſum ea cærimonia ceſſionem ſignificabat? altera illi adiuncta rationem exhibet vtriuſque: *Tollet,* inquit, *calceamentum de pede eius, ſpuetque in faciem illius:* ſpuere in faciem, eſt illum notare ſeruilis conditionis (nam vix mancipijs in faciem ſpuimus) Idem ergo indicabat calceamenti ſolutio, illum eſſe indignum, qui calceos geſtaret inter ingenuos; quando nil liberale ſuſcipere, vel deſignare audebat; mereri potius nomen diſcalceati, vel ſerui, qui ſe poſſeſſione propria abdicaſſet. Atque hinc declaratur lo-

Matth. 10. ℣.14. & Luc.9.℣.5 cus ille Matthæi alibi repetitus: etiam *excutite puluerem de pedibus ueſtris*, hoc eſt, cedite omni iuri eorum, quod ad vos quoquomodo pertinere poterat: quod ſcilicet apertius dixit Moſes in libro Numerorum. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini*

Num. 16. ℣. 26. Matth. 10. ℣. 15. *in peccatis eorum.* Sequiturque tunc aptiſſime. *Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum, quam illi ciuitati.*

Soluere calceamenta ſignum luctus. Quarto denique ex eadem ratione, ſoluere calceamenta, eſt ſignum luctus, ſicut & coronam de capite tollere, radere cæſariem, & cetera ingenui hominis ornamenta deponere: quod, qui graui aliquo mœrore tenebantur, illum ſignificabant, habitum exuentes feſtiuum, in quo numerabantur calcei, vt

Ezech. 24. ℣. 17. a propheta noſtro Ezechiel. *Corona tua circumligata ſit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*: id eſt: ne luctuoſis cærimonijs proſequaris vxorem defunctam. Atque hæc fere ſunt ſymbola calceorum domi, togæque: nam aliud foris, & militiæ ſignificat

In militia calceus ſymbolum eſt conſtantiæ animique intrepidi. calceus, nimirum conſtantiam, confidentiam, atque animum intrepidum, quod, qui nudis ingreditur pedibus, pedetentim, & timide incedit; contra

Epheſ. 6. ℣. 15. calceatus audacter. Vnde eſt illud Pauli. *Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis.* hoc eſt, in confirmationem, & defenſionem Euangelij, in quo pax, omnia ſcilicet bona cum Dei beneuolentia hominibus promittuntur: nam epitheton eſt Euangelij:

Præparare ſignificat roborare ſeu ſtabilire. Iſ.2.℣.2. Pſ.23.℣.2 Marci. 6. ℣. 9. præparare autem, roborare, ſtabilire, confirmare ſignificat apud Iſaiam. *Præparatus mons domus Domini in vertice montium.* & in pſalmo. Ipſe *ſuper flumina præparauit eum*, &c. eapropter apud Marcum prædicatoribus verbi dantur ſandalia, quo ſcilicet audenter ſuſcipiant munus ſibi iniunctum, & omni humano timore depoſito, illud exerceant,

Quare dentur ſponſæ hyacinthino colore calcei. Orig.homil. 6.in Ezech. Euangelium *pacis* quouis terrarum importando. Fit ex ijs, ſponſæ datos eſſe calceos in ſignum non libertatis modo, ſed etiam dominatus, quod illis antea caruiſſet, vtpote captiua, & alieni iuris. Sed quare hyacinthinos fuiſſe dicemus? Origenes: Vult, inquit, calceamenta noſtra eſſe florentia, & bene

A tincta: alibi vero ait: Hyacintho pura inceſſum ornauit mortalitate ſublata: Eſt etiam totius vitæ ſymbolum. Hieronymus. Hyacintho calceantur qui diuinam habent protectionem, vt perfectius ambulent, aut prædicent. Item calceari hyacintho, eſt præparari, vt ad cæleſtia feſtinare valeamus. Gregorius. Hyacinthus ſignificat cæleſtem conuerſationem, contemplationem, & ſpem cæleſtium: Fauet huic expoſitioni, quod in Numerorum libro præceptum eſt *filijs Iſrael*, vt facerent *ſibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas*, vt cũ eas viderent, recordarentur *omnium mandatorum Domini, nec ſequerentur cogitationes ſuas, & oculos peres varias fornicantes: ſed magis memores præceptorum Domini*, facerent ea, eſſentque *ſancti Deo ſuo*, &c.

Orig. in catena. Hieron. Greg. 30. mor. c. 10. Hyacinthinus color ſignificat cæleſtem contemplationem & conuerſationem. Num. 15. ℣. 38. & ſeq.

B quæ omnia exacte quadrant in calceos hyacinthinos ſponſæ. Sed illud inſuper addendum, præter arcanam ſignificationem, quam diximus, dominationem, & opulentiam omnem ſub pedibus ſponſæ ſubieciſſe ſponſum Deum, cum calceos illi aptauit hyacinthinos: nam hyacinthus cum corona regibus tribuitur in Eccleſiaſtico. *Ab eo, qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vſque ad eum, qui operitur lino crudo*, &c. Quod ſi hyacinthina toga regium eſt geſtamen, quale erit hyacinthinum calceamentum? Symbolum certe regni ſublimioris, cuius ſedes non eſt eburnea vel aurea, ſed animus excelſus, & vere regius, qui calcat omnẽ terrenum dominatum: namque pedes, quibus progredimur, affectus ſignificant, quibus animus fertur quocunque fer-

Calcei hyacinthini indicant pedibus ſponſæ omnem ſubditam dominationem. Eccl. 40. ℣. 4.

C tur, teſte Auguſtino: calceamentum vero libertatis, & dominationis eſt ſignum: hyacinthus autem cæleſtis regni imago. Pedes itaque calceati hyacintho indicant animum ingenuum, liberum, & regalem, qui ſpe cœleſtium bonorum terrena hæc omnia peſſundat, & proterit. Vide in Apocalypſi, mulierem amictam ſole, & lunam ſub pedibus eius, atque coronatam ſtellis duodecim, reginæ videlicet ſimulachrum, quam Vates deſcribit, lucida veſtitam cyclade, calceatamque hyacintho, & quam ſponſus commendat ab inceſſu decoro, & gratioſo ob calceamenta hyacinthina deſiderium cæleſtium ſpirantia: & in Cantico canticorum. *Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia principis?* vbi obſeruandum, tunc ſponſam filiam principis appellatam ab ſponſo, cum calceamentis (haud dubio hyacinthinis) pedes ornauerat; quod pedes calcea ti ſymbolum exhibent regiæ dignitatis, vt diximus. Sed de his hactenus.

Auguſt. Apoc. 12. ℣. 1. Mulier Apocalypſi hanc eandem reginam ſignificat. Cant.7.℣.1

D *Et cinxi te byſſo.* Byſſus Plinio ſpecies eſt lini tenuiſſimi: ſic enim habet. Asbeſtino lino principatus in toto orbe, proximus byſſino, mulierum maxime delicijs: circa Elin in Achaia genito, quaternis denarijs ſtipula eius permutata quondam, vt auri. Pauſanias teſtatur byſſum non in alia Græciæ parte naſci, quam in Elide tanta tenuitate, vt ne Iudaicæ quidem byſſo cedat; etiamſi colore minus rufet, quam Iudaica, quæ colorem, & ſplendorem auri referebat: qua in re duo peccaſſe videtur Pauſanias, videlicet quod byſſum vocet Iudaicam, &

Byſſus quid ſit. Plin. lib. 10. c. 1. Pauſanias.

E quod eam rubram faciat: nam veterum nullus Iudaicæ byſſi meminit. Sed neque in emporium Tyri Iudæa portauit byſſum venalem, ſed Syria Damaſcena; cum Iudæa inuexerit frumentum, *balſamum, & mel, & oleum, & reſinam*, quippe fructus ſuos. Quod ſi per Iudaicam byſſum intellexit eam, qua Iudaicus populus in Eremo vſus eſt in tabernaculi apparatu conſtruendo, certe illa ex Aegypto comportata fuerat: neque enim in Arabia deſerta, vbi morabatur populus, cum erectum eſt tabernaculum,

Inſ.27.℣.17

lum, proueniṭ byſſus: neque publicis ſumptibus ab alienigenis coëmpta fuit, ſed a popularibus vltro oblata: populares vero eam apud ſe habebant, quam ex Aegypto compilauerant diſcedentes. Iam Aegyptia byſſus candida eſt, non rubra, vel aurea; ſic enim de ea ſcribit Iulius Pollux. Byſſina quoque, & byſſus lini quædam ſpecies apud Indos: nunc apud Aegyptios ex arbore quædam lana fit, ex qua veſtem confectam lino maxime ſimilem eſſe quiſpiam dixerit, ſola denſitate excepta: denſior enim ex arbore fructus enaſcitur nuci ſimilis, duplici munitus cortice, qua dirempta, poſtquam inſtar nucis floruerit, interius hoc, quod lanam refert, eximitur: vnde ſubtegmen conficitur, ſtamen autem illi ſubtenditur lineum. Conſentanea Polluci tradidit Plinius. Superior, inquit, pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quam aliqui goſſopion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina: paruulus eſt ſimillimus barbatæ nucis, deſert fructum, cuius in exteriore bombyce lanugo netur, nec vlla ſunt ei candore, mollitiaue præferenda. Veſtes inde ſacerdotibus Aegypti gratiſſimæ. Porro duos iſtos auctores de eadem lini ſpecie loqui certum eſt, cum in eius notis conueniant, niſi quod Pollux arborem dixit pro arbuſto, vel ſurculo, vt ſignificaret quod hæc lini ſpecies non ex herba, vt ceteræ, ſed ex frutice proueniat: nam fabuloſum videtur, quod Philoſtratus audiſſe ſe dicit, byſſum ex arbore naſci apud Indos, cuius truncus populo ſit perſimilis, folia vero ſalici: collatis autem vtriuſque verbis conſtat, byſſum deſcripſiſſe Plinium, cum goſſopion delineat; atque Pollucem de goſſopio loqui, cum de Aegyptia byſſo verba facit: fit denique, Aegyptiam byſſum candidiſſimam eſſe, non auream; atque adeo eam, ex qua cortinæ tabernaculi, & ceteræ veſtes factæ ſunt, albam fuiſſe: quibus belliſſime reſpondet, quod in Apocalypſi ſcriptum eſt: *Et datum eſt ei, ut operiat ſe byſſino ſplendenti, & candido*, &c. Poſtremo fit ex hac collatione teſtimoniorum Pollucis, & Plinij aberraſſe eos, qui exiſtimarunt byſſum, ſicut & ſericum non extare amplius, nudaque ſupereſſe tantum eorum nomina: extat enim hodie ſericum, vt verſu ſequenti videbimus, extat & byſſus, nimirum noſtrum goſſopium, quod *bombace* Itali dicunt, Galli *coton*, Hiſpani *algodon* vocamus: quæ lanugo in Creta, in Sicilia, & in Hiſpania abunde prouenit: præſertim Aſtigi Bæticæ vrbe nobiliſſima, Fulgentij olim Epiſcopi ſede, nunc auſpicijs nobiliore: qua vel vna ex re ſoli eius feracitatem licet deprehendere; goſſopion enim nonniſi in fœcundiſſima terra naſci compertum eſt. Adſtipulatur & noſtræ ſententiæ Rondeletius dicens, eſſe alteram byſſum marinam, hoc eſt, lanuginem quandam delicatiſſimam, & molliſſimam, quæ ex pinna carpitur ſericæ lanæ non inferiorem, colore fuſco ad ſimilitudinem byſſi Græce ſic nominatam. Atque hæc de Græco, & Latino byſſi nomine. Reſtat examinemus Hebraicum.

Pro byſſo in Hebraico codice habetur שש, ſes, quod a candore nomen habet: quare vſurpatur aliquando pro candidiſſimo marmore, quod Parium vocant, vt in Eſther, *Et columnis marmoreis fulciebantur*, & ſtatim: *ſuper pauimentum ſmaragdino, & pario ſtratum lapide*: & in Canticis. *Crura illius columnæ marmoreæ*: Frequentius autem pro byſſo accipitur candida, vt in Geneſi, *Veſtiuitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit*: & in Prouerbijs: *byſſus, & purpura indumentum eius*, & in Exodo: *Hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum*: & iterum. *Decem cortinas de byſſo retorta*: & tertio. *Stringesque tunicam byſſo* (vel, texi facies tunicam e byſſo: eſt enim שבץ, ſabats, de quo verſu ſuperiori) *& tiaram byſſinam facies*. atque tandem: *Fecerunt & tunicas byſſinas opere textili Aaron, & filijs eius: & mitras cum coronulis ſuis ex byſſo, feminalia quoque linea, byſſina*. Hebraice חבר שש, habad ſes, ex lino byſſo, vel ex lino byſſi legitur hoc vltimo loco: in ceteris tantum שש, ſes, id eſt, byſſo: ſic enim legunt Septuaginta pro ſes, βύσσου, byſſy, Chaldæus vero vbique vertit בוץ, buts, vel בוצא, butsa, conſona voce cum byſſo noſtra: hoc autem poſtremo loco eandem repetiuit דבוץ בוץ, debuts buts, ex byſſo byſſi, id eſt, ex byſſo tenuiſſimo, candidiſſimo, &c. Ex ijs fit שש, ſes, Hebraicum eſſe coloris candidi: id enim ſonat eius etymon: alioqui ex nulla analogia daretur marmori Pario. Fit ſecundo eſſe lini ſpeciem, quandoquidem feminalia facta dicuntur ex lino byſſi, vel byſſo: nam בד, bad, linum ſignificat generice. Fit tertio ex capitibus vigeſimoquinto, & vigeſimoſexto Exodi citatis, ſes, atque adeo byſſum non eſſe linum ex herba contuſa factum, ſed lanuginem molliſſimam ex frutice decerptam: quod ſic oſtendo. Exodi vigeſimoquinto & vigeſimoſexto præcipiuntur contexi cortinæ ex filis hyacinthinis, purpureis, coccineis, & byſſinis retortis, vel filatis, vt vocant; at vero in Deuteronomio cautum eſt lege, ne tela fiat ex lana, & lino diuerſisue materijs; ergo neceſſe eſt filamenta prædictis coloribus infecta: quæ byſſo contexebantur, ex eadem materia byſſi ducta fuiſſe: alioqui enim præterquam quod lex violabatur, tela non poſſet eſſe terſa & pura. At vero fila ex lino ducta non inficiuntur feliciter: neque enim poſſunt ita bibere ſuccum hyacinthi, vel purpuræ, vt luceant: oportet igitur fuerint ex vellere, vel ex lanugine prædicta: at lanea eſſe non poterant, cum admiſcerentur byſſo, quæ lini ſpecies eſt, ergo neceſſe eſt fateamur, vniuerſa fila tam infecta, quam pura ex languinoſa byſſo tracta fuiſſe: quæ ſcilicet & ſpecies lini eſſet, & colorum ſucco exſaturata ſplendeſceret; atqueo adeo byſſum, & ſes Hebraicum ſignificare noſtrum goſſopium, quod medium quid eſt inter linum, & lanam: cum enim origine linum ſapiat, mollitie lanam æmulatur. Atque his ſubſcribit libens Ioſephus illis verbis. Tegebatur autem tabernaculum cortina ex byſſino, & purpureo, & hyacinthino, & coccineo colore facta, &c. & mox: Quæ cortinæ extenſæ Templum, & quod erat deſuper, obtegebant, & parietes a lateribus, & a tergo ſtantes a terra vno pede ſuſpenſæ. Eiuſdem vero latitudinis & aliæ cortinæ vna plus numero, id eſt, vndecim erant, longitudine tamen excellentes: erant enim iſtæ triginta pedum, textæ vero de pellibus, ſicut illæ de lana, &c. de lana textas dicit cortinas priores, quas coloribus quattuor depictas eſſe narrauerat; non quidem intelligens vellus per lanam, cum illis adnumerauerit fila byſſina, quæ ex lino ducta eſſe ignoraſſe non poterat Ioſephus, ſed languinoſum goſſopium noſtrum, quod mollitia lanam æmulatur: textum vero linum refert, vt recte obſeruauit Iulius Pollux. Fit itaque ex dictis byſſum nihil aliud eſſe, quam goſſopium.

Et cinxi te byſſo. חבש, chabas, ſignificat faſcia circumligare, vel conſtringere: apud Iſaiam. *Plaga tumens non eſt circumligata*: & apud Ezechielem. *Brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non eſt obuolutum*. & iterum: *Corona tua circumligata ſit tibi*, &c. Ergo ſponſam circumligatam intelligimus faſcia

Iulius Pollux.

Plin. citat.

Veſtes ex goſſopio gratiſſimæ erant Aegyptijs ſacerdotibus.

Philoſtratus lib. 2.

Veſtes & cortinæ ſanctuarij ex byſſo albi coloris factæ fuerunt. *Apoc. 19. ℣. 8.* *Lipſius in Tacitum.*

Goſſopium, idem eſt cũ byſſo.

Rondeletius lib. de coſtaceis.

De byſſo Hebraica, quæ candida fuiſſe demonſtratur. *Eſth. 1. ℣. 6. Can. 5. ℣. 15* *Gen. 41. ℣. 42.* *Prouer. 31. ℣. 22* *Exod. 25.* *℣. 4. & 26. ℣. 1. & 28. ℣. 39. et 39. ℣. 25*

Deut. 22. ℣. 11.

Ioſephus 3. antiq. cap. 7

Iulius Pollux.

Iſa. 1. ℣. 6. *Ezech. 30. ℣. 21. & 24. ℣. 17*

Fascia byssina non vltimum feminæ ornamentum, vtpote virginis symbolum.
Is. 3. ℣. 24.
Ier. 2. ℣. 32
Ez. 23. ℣. 3

fascia ex tela gossopij molliſſimi,& candidiſſimi facta:quod genus indumenti non poſtremũ locum obtinet in femineo habitu: nam eius meminit Isaias. *Et* erit *pro fascia pectorali cilicium*: atque Ieremias. *Numquid obliuiscetur*,&c. *fasciæ pectoralis suæ.* vbi pro delitijs virginum fasciam posuit,& merito,quia vt meretricis signa sunt vbera subacta apud Ezechielem. *In Aegypto in adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt vbera,&c. pubertatis earum*;sic papillæ ſtudioſe reuinctæ sunt symbolum illibati floris virginei, in quo puellarum honos consistit. Hinc Athenis templum Dianæ soluizonæ structum legimus apud Pausaniam & alios, in quo suspendebant nouæ nuptæ zonas, quas soluerant sponsi ad illas ingressi: atque ad hoc allusisse videtur Baruch: *Mulieres autem circundatæ funibus in uijs sedent*,&c.id est, vt ex Herodoto interpretamur,feminæ ad ædes Veneris zonis præcinctæ, quibus virginitatem professæ, hospitibus ad Deæ fanum aduentantibus pudorem prostituunt,Deaque sic expiata,domum reuertuntur.Apud exteros itaque,& apud sacros scriptores fasciam pudoris virginei signum fuisse reperimus: quandoque etiam castitatis coniugalis, hoc est, fidei intemeratæ erga virum, ait enim Psaltes: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate*: & iterum: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus,in fimbrijs aureis*: hoc est, vt multi interpretantur, in fascijs aureis, quasi significare velit Dauid id ipsum,quod nunc asserebamus, omnem gloriam castæ sponsæ non esse in externo cultu sitam, sed intus in pectorali fascia religata, hoc est, in fidelitate coniugali, quam fascia repræsentat. Quod autem in feminis fascia,idem in viris lumbare valebat apud Hebræos,quibus,sicut & hodie Mauris, & Granatensibus,olim antiquus mos erat,fasciam latam ad lumbos religare, quam ideo lumbare vocat Ieremias. *Sicut enim adhæret lumbare*, ait Dominus, *ad lumbos viri,sic agglutinaui*, coniugio copulaui,*mihi domum Israel*,&c. *vt* essent *mihi* &c. *in laudem, & in gloriam. State ergo*,ait Paulus,*succincti lumbos vestros in ueritate*,hoc est,in fidelitate(nã sorores sunt voces אמת, emeth, veritas, & אמונה, emunah, fides ab eodem verbo אמן,aman,genitæ) ne fidem adstrictam Deo violetis. Idem Dominus admonet apud Lucam: *sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus uestris*: quod diuus Petrus declarauit:*Sobrii estote, & uigilate*: quamuis accingere lumbos possit etiam significare promptum esse, & expeditum ad opus: ceterum ea significatio ex alio manat fonte: nam aliud est lumbari interius religari,aliud baltheo exterius: illud symbolum est puritatis, & fidelitatis; hoc vero apparatus ad omne opus: sed de hoc alibi commodius agemus. Porro sponsæ fascia pectoralis byssina a sponso dono accepta, ipsam admonebat fidei coniugalis, atque puritatis cordis; vt scilicet mammillas, quæ cordis sunt diuerticula, hoc est, affectus suos continentia coërceret, seque mundam sponsi toro conseruaret, illud Canticorum identidem repetens:*Dilectus meus mihi & ego illi.* Et. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur*: *Botrus Cypri*, &c.

Lumbare viris idem significat, atque feminis fascia.
Ier. 13. ℣. 11.
Ephes. 6. ℣. 14.
Lucæ. 12. ℣. 35.
1. *Petr.* 5. ℣. 8.
Accingere lumbos, hoc est,promptum esse,& expeditum.
Cant. 2. ℣. 16. & 1. ℣. 12.
Ez. 1. ℣. 11
Nu. 9. ℣. 15
Leuit. 13. ℣. 12.
Prouer. 10. ℣. 12.
1. *Pet.* 4. ℣. 8
Michææ. 7. ℣. 10.

Et indu te subtilibus. Hebraice ואכסך משי, vachasech mesi,quod est operui, texi,velaui, celaui, vt in Ezechiele. *Duæ tegebant corpora eorum*. & in Numerorum libro. *Operuit illud nubes* tabernaculum: & in Leuitico. *Et operuerit* lepra *omnem cutem*. & in Prouerbijs, & Petrus ait: *Caritas operit multitudinẽ peccatorum*. & Michæas. Operiet eum pudor. Ex quo verbo est nomen כסוי,chesui,operimentum, quod superne tegit, vt in Numerorum libro. *Et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium*, & eius cognatum כסות, chesuth, operimentum, velamen, prætextus: in Genesi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt*, hoc est, hoc donarium esto pro commodis velaminibus tibi,& ancillis tuis:extenuat enim rex liberalis munusculum Saræ donatum:quæ dicendi ratio Hispanis consueta est, cum feminæ alicui princeps largitur donarium non pro dignitate donantis, ait: *tomad señora para tocas*. Hæc eo dixerimus, vt intelligatur, hunc amictum non esse indumentum interius, sed velamen, linteum, vel prætextum capiti sponsæ obtentum, vt ex allatis locis colligi potest. Fauet nobis versio Septuaginta, qui paulo inferius pro eadem voce משי, mesi, ponunt περιβόλαια, peribolæa, hoc est, velamina,pallia, quæ scilicet operiunt feminas potius, quam vestiunt. Gestabant enim Hebrææ mulieres, sicut & Italicæ, peplum pretiosum,& subtile a capite ad talos fere demissum, quo virgines faciem, corpusque totum tegebant; vxoratæ cetera præter faciem; meretrices vero habitum virginum mentitæ peplo se totas operiebant. Vnde illud Canticorum: *Ne* forte *uagari incipiam*. Hebraice: cur ero quasi desuper amicta, id est, velut scortum huc illuc aberrans, meum pastorem inter caulas quæritando;atque in Genesi: *Assumpsit* Thamar *theristrum*, quod Suidæ est velum æstiuum;Hebraice,obtexit, atque obduxit se peplo: cuius rei gratia paulo post de ea rogatur: vbi est illa meretrix? De virgine vero exemplum habemus in Genesi. *At illa* Rebecca *tollens cito pallium operuit se*, prospecto scilicet Isaac sponso veniente sibi obuiam. De vxoratis vero apud Paulum. *Debet mulier (uelamen) habere*. &c. De viduis autem ad Ruth ait Booz. *Expande,inquit,pallium tuum,quo operiris*, &c. Ergo, *indui te*, est operui, velaui te. Quod vero Hieronymus vertit, *subtilibus*, Hebraice est, משי, mesi, ortum a verbo משה, masah, quod valet attrectando attraxit, extraxit ex aqua: vt in Exodo. *Vocauitque nomen eius* Mose,*dicens:quia de aqua tuli* attraxi *eum*. & in psalmo. *Et assumpsit* attraxit *me de aquis multis*: inde nomen משה, Mose,id est,attractus atque mesi,quod hîc legimus: pro quo Septuaginta vertunt ζίχαπτον, trichapton, quod Suidas interpretatur pannum bombycinum, vel pretiosam vestem, Theodoretus rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur.Scholiastes. Græce est autem trichapton, quod ex auro fabrefactum est, quasi dixerit, ex auro texto: dicit autem vestem ex auro διαζώδιον, diazodion, quasi animalium figuris intertextam. Origenes trichapta esse dicit subtilem nimis amictum, & quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem,nam ζίχας, trichas, capillos,vel pilos Græci dicunt. Alij sericum, quo crines capitis constringuntur. Hieronymus: *Indui te subtilibus*: pro quo Aquyla: florido, siue palpabili, Symmachus, indumento,Theodotio ipsum verbum Hebraicum משי, mesi, posuit: Cumque diligenter inquirerem,quid sibi vellet vocabulum trichapti, quod Septuaginta trãstulerunt, & a nullo Græcorum nec vsum, nec etymologiam possem inuenire sermonis;tandem didici a Septuaginta esse compositum (rebus enim nouis noua fingenda sunt nomina) quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum,vt pilorum,& capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti pro trichapto,*subtilibus*,transtuli,quod tenui stamine,atque subtegmine textum erat. Hæc ipse. Rabbi Dauid pro,mesi, vertit pannum sericum.Chaldæus צבעונין,tsibghonin,discoloribus.

Apud Hebræos,virgines faciem & totum corpus velabant; vxoratæ cætera præter faciem; meretrices nonnunquam virginum gestamina furabantur.
Cant. 1. ℣. 6
Genes. 38. ℣. 14.
Ibid. 24. ℣. 65.
1. *Cor.* 11. ℣. 10. *iux. vulg.antiq.*
Ruth. 3. ℣. 15.
Exod. 2. ℣. 10.
Ps. 17. ℣. 17.
Theodor. Scholiast.
Origen. homil. 6. *in Ezech.*
Hieron. Aquyla. Theodot.
R. Dauid. lib. radic. Chald.

Hieron. ribus. Hieronymus hîc, *subtilibus*, infra versu decimotertio *polymito* interpretatur. Alij vertunt serico, quibus ego libens subscribo: Existimo enim משי, mesi, significare ex ratione suæ etymologiæ sericum filum, quod a bombycino lanificio aqua feruenti immerso attrectando trahitur; neque enim aliter redordiri potest: falsosque esse, qui putarunt significare pretiosam vestium materiam, quæ ex conchis marinis tracta sit: nam etiamsi fila traherentur ex conchis marinis, non propterea dici possent attrectando tracta, vel ducta ex aquis: Itaque modus nendi bombycinos caliculos exactissime declaratur etymologia nominis, mesi, vt pro comperto nobis videatur, non aliam materiam pretiosam, quam bombycinam hac voce indicari. Sed quoniam de sericis, & bombycibus incidit sermo, admonitos velim antiquitatis studiosos, qui sericum distinguunt a vermium lanificio, illudque apud Seras Scytharum, vel Indorum populos olim inuentum, nunc omnino exoletum esse credunt; aduertant vocem esse Hebræam, & in Isaia scriptum esse: *Confundentur qui operabantur linum, pectentes & texentes subtilia*, vbi Septuaginta linum depuratum. Hebraicevero פשתים שריקות, pisthim seriqoth, lina sericorũ vel serica; Arabesque hodie vocare vermium opus שרק, seraq, voce respondente Latinæ: eius autem etymon videtur esse, quasi dicat, coloris spadicei, flaui, qualem scilicet habent fila bombycina: atque ita cohæret analogia significatus huius cum alio eiusdem vocis, quod extat in Zacharia, *equi rufi uarii*, Hebraice שרקים, seruqim, hoc est, flaui, spadicei, Hispanice vocamus *alazanes*; atque cum alijs locis Isaiæ & Ieremiæ, cum plantauit vineam electam. Hebraice שורק, soreq, quod videtur fuisse genus quoddam vitis, quæ vuas proferebat subflauas, quales dant vites Cretenses: vnde vinum fit laudatissimum, *maluasia* vocant Itali. Ergo quantum ex his locis coniectura ducere fas est, serica fila sunt dicta non a populis, qui Seres dicerentur, sed a colore flauo: quod nonnulli Græci, atque Latini ignorantes, vt pleraque alia, immo in vniuersum omnia Hebræorum vocabula, ad populos Seres retulerunt vocis etymon, atque etiam materiæ pretiosæ inuentionem. Nihil ergo prohibet quo minus asseramus eandem esse materiam significatam voce משי, mesi, de qua modo dicebamus, atque voce שרקה, seriqah: eamque appellatam mesi, quasi attractam, quod eius fila ducantur attrectando lanificium vermium saliens in aqua: serica vero, quod colore fiat subflauo. Sed de sericis, & bombycibus satis.

Sericum proprie significat vox Hebræa, mesi.

De serico.

Is. 19. ℣. 9.

Zac. 1. ℣. 8.

Isa. 5. ℣. 1. Ier. 2. ℣. 21

Quare & seriqa & mesi dicantur fila bombycina.

Velamen ergo sericum, subtile, pretiosum ad velandum caput, corpusque tegendum sponsæ datum hoc versu significatur. Porro velamen capitis signum esse subiectionis, auctor est Paulus. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est: non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum: Ideo debet mulier (uelamen) habere supra caput propter Angelos.* pro certo enim statuit Apostolus *caput* significare principatum; contra capitis operimentum indicare cessionem dominij. Vnde infert: vir qui caput est, & dominus mundi huius, Dei vicem gerens, eiusque repræsentans dominatum in terris non debet velare caput, ne potestatem sibi traditam, cuius imago est caput, deposuisse videatur; Mulier vero, quæ creata est, vt viro paréret, & sub eius esset potestate, debet caput velare, quo principatum omnem marito se deferre testetur: alioqui Angelos Ecclesiæ custodes aduersum se irritabit, quippe superba, & velamen signum debitæ subiectionis fastidiens: Sed in loco Pauli obseruandum est, vbi legimus, *debet mulier (uelamen) habere supra caput*, Græce legi, ἐξουσίαν, exusian, id est, potestatem, libertatem, licentiam, facultatem, potentiam, auctoritatem, & ius, vt apud Marcum. *Dabat illis potestatem spirituum immundorum.* & apud Ioannem. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, hoc est, auctoritatem, ius, immunitatem, libertatem: nam Plato, ἐξουσίας δύναμις, exusias dynamis, dixit, dominij potestas, vel principatus ius: verbumque ἐξουσιάζω, exusiazo, valet potestatem habeo, dominor, ius habeo, vt videre est in Luca. *Qui potestatem habent super eos, benefici uocantur*, id est, principes, qui iura illis dicunt, appellari solent magnificentissimi honoris ergo. Velamen itaque intellexit Apostolus, cum dixit: *Debet mulier potestatem habere supra caput*: idque propterea quod velamen potentiam in altero reuerentis gestamen est, quasi dicat: Debet habere in capite velamen testem principatus mariti: Vt iam velamen significet sponsam, plebem scilicet Israëliticam, non esse sui iuris, sed eius, qui ipsam redemit in brachio extento, & sibi in coniugium fidei copulauit. Velamen autem hoc ex eo, quod est sericum, pretiosum, tenuissimum, repræsentat iugum Dei non tantum suaue, & leue; sed etiam ipsi sponsæ honorificum, atque decorum: mandata scilicet diuina, quibus agnoscimus, & profitemur Dei nostri dominationem esse nobis honori, ornamento, & commodo: neque grauare quidquam, sed potius tueri, & protegere fideles. Quod si velamen ad faciem referamus, notum est, vel ipsa natura dictante, faciem velatam signum esse pudoris: nam ideo verecundatis facies operitur rubore, natura scilicet sanguinem pro velamine suggerente ad ignominiam tegendam: ita peplum sponsæ non solum erit symbolum subiectionis erga virum, dum capiti obtenditur, sed etiam, cum faciem velat, indicium casti pudoris, & decentis verecundiæ.

Velamen capitis subiectionis est signum.

1. Cor. 11. ℣. 7.

Iuxt. vulg. antiq. ante nouam Sixt.

Gen. 3.

Mar. 6. ℣. 7 Ioan. 1. ℣. 12.

Plato ep. 3.

Luc. 22. ℣. 25.

Velamen hoc sericũ, tenuissimũ, pretiosum repræsentat suaue, leue, ac honorificum Dei iugum.

Velamen eris pudoris signum.

XI.

De ornamento aureo vestibus superimpositro.

Et ornaui te ornamento. Duplex genus ornamenti commemorat Vates. Alterum est in vestitu artificiose composito, quod Hebræi efferunt nomine, שית, sith. Alterum in auro, & gemmis, quæ vestimento superadduntur: quod dicitur עדי, ghadi. Hucusque de primo actum est; iam de secundo tractat Propheta: nam vocem עדי, ghadi vsurpat hoc versu: pro qua Hieronymus vertit ornamentum, sicque interpretatur: Generaliter ornamenta nunc ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat armillas, & torquem, inaures, & coronam, & reliqua. Fauet Hieronymo locus Regum. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui uestro*: vbi pro ornamentis posita est in Hebræo prædicta vox ghadi. Apollinaris: Per hæc ostendit quod ex gloria, & victorijs illi obuenerat. Theodoretus: Illud quidem dicit vt de muliere: verum populi gloriam, dignitatemque significat, iuxta illud: *Domine: in uoluntate tua præstitisti decori meo*, gloriam, *uirtutem.*

Hieron.

2. Reg. 1. ℣. 24.

Apoll.

Theod.

Ps. 29. ℣. 8.

Et dedi armillas in manibus tuis. Armillæ ornamenta sunt manuum, significantque Origeni nihil indecorum esse agendum. Theodoreto autem virtutem Spiritus sancti, quæ ad agendum nos excitat: quod etiam probat Origenes. Adde Armillas esse pignora mutuæ fidei, in cuius signum datæ sunt Rebeccæ.

Variaarmillarum significatio.

Origenes.

Theod.

Gen. 24. ℣. 22.

Et torquem circa collum tuum. Hieronymus: pro torque, quem nos iuxta Aquylæ secundam editionem, & Symmachum interpretati sumus, Septuaginta & Theodotio κάθεμα, cathema, transtulerunt, quod

Hieron.

Isa.3.℣.18. iuxta versionem. Hieronymi. quod non solum hîc, sed in Isaia scriptum est: Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, & murenulas, & corymbos, & circulos, & κάθεμα, cathema. Puto autem κάθεμα, cathema, ab eis dictum ex varijs gemmis in pectus mulierum monile descendens: qui & in se ornatus pulcherrimus mulierum est. Idem sensit Origenes, atque interpretatur torquem, in honestate libertatem, per catenam colli, intellectum veritatis accipit. Theodoretus, legis iugum.

Torques quid significet. *Orig. homil. 6. in Ezech.*

XII. Ornamenta in frontis medio pendentia significantur. *Hieron.*

Et dedi inaurem super os tuum. Septuaginta: circa nares tuas. Hieronymus: Verbum Hebraicum נזם, nezem, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιῤῥίνιον, epirrinion, super nasum: omnes, inaures, transtulerunt: non quod inaures ponantur in naribus, quæ ex eo quod de B auribus pendeant, inaures vocantur: sed quod circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur: & vsque hodie inter cetera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus, &c. Est eadem vox vsurpata in Genesi. *Gen. 24. ℣. 47.* Et posui inaures super nasum eius: quam orationem sapienter conuertit Hieronymus. *Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, &c.* *Ibid 38.℣.4* In alio vero capite eiusdem libri pro monili aurium, non frontis accipitur: *Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum, &c.* Hoc autem loco necesse est de ornamento frontis interpretari cum Hieronymo: nam de aurium ornatu subditur statim: C *Et circulos* in *auribus tuis*. Polychronius sic habet: *Polychr.* Aliud genus, quod circa caput ponitur pretiosum quidem, sed habens margaritam ad nasum vsque pertinentem, &c. *Origenes.* Origenes: Inauris circa nasum est fragrantissima mysteriorum cognitio. *Theodor.* Theodoretus vero: Inauris naso iniecta a vitijs dehortationem significat, quæ per mandata freni instar adhibetur, a translatione taurorum, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur, vt videre est in libro Iob. *Iob 40.℣.21*

Inauris quid significet. *Origen.* *Et circulos* in *auribus tuis*. Inauris, inquit Origenes, legis obedientia est. Idem: Inauris magna indicat diuina eloquia, ex quibus mens conciliat sibi veritatis cognitionem. *Theodor.* Theodoretus: D Inauris significat doctrinam imponentem ornamentum animæ, atque vim, quæ ad obediendum adducit. Hæc omnia fundamentum habent in illo psalmi. *Psal.39.℣.7.* *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti* aptasti *mihi*. Hebraice, perforasti, vel terebrasti, vi scilicet verbi tui: nam aurem perforare dicunt Hebræi pro imponere præceptum graue. atque ideo seruis, qui in anno Iubilæi cedebant iuri libertatis, decreuerantque in domo dominorum permanere, perforabatur auris subula, circulusque inserebatur foramini, vt nossent teneri se, imperia multa herorum audire, quæ non secus ac subula terebrarent eorum aures, hoc est grauia & molesta. Vide in Exodo, & Deuteronomio. Ex quibus locis cognoscitur quid sit E perforare aurem, quidque significet ea phrasis: atque simul colligitur, quam graue præceptum Deus Pater, nostri gratia, Filio imposuerit, cum illi iniunxit, vt homines institueret, & redimeret. nimirum quod per se tam seuerum erat, vt cuiusque excipientis aurem perforare, & quasi subula ferrea terebrare posset: tametsi Filius Patri obedientissimus, nostrique amantissimus, non solum illud gratis auribus hauserit, sed in cordis intimum retruserit, ne dum exceperit molestе. *Deus meus*, inquit, *volui, & legem tuam in medio cordis mei*, &c. Itaque sponsæ aures perforantur, vt ornentur, quoniam mandata diuina, quæ auribus excipiuntur, quandoque eas aperiendo feriunt, cum id, quod iniungitur, carni & sanguini aduersatur. Verum talium præceptorum, quæ perforant aurem, obedientia caput sponsæ decorat, & exornat. *Ps. 39.℣.9.* Præcepta grauia aures perterebrant, verum eorum obedientia totum caput exornat.

Aures perforare significat Hebræis graue præceptum iniungere.

Exod. 21. Deut. 15.

Et coronam decoris in capite tuo. Hieronymus: Decorem iuxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretati sumus: alioquin & in Hebræo תפארת, thiphereth, & in reliquis translatoribus καύχησις, cauchesis, gloriatio dicitur: ornamenta cetera membrorum sunt singulorum: capitis ornatus totius corporis dignitas est: coronam autem vocat diadema feminarum, quo capillorum stringitur, & ornatur ambitio, &c. Dicitur autem corona Hebraice עטרת, ghatereth, a עטר, ghatar, quod est cinxit, circundedit, coronauit, vt in psalmo. *Psal. 8.℣.6* *Gloria & honore coronasti eum.* Inde nomen significat coronam, hoc est, fasciam lineam, sericam, auream, vel etiam ex floribus contextam, qua decorari solebant primum sponsæ, deinde etiam sponsi, postremo reges: nam antiquiores sunt regibus nuptiæ. Et de sponsa quidem habemus testimonium in Canticis. *Veni de Libano sponsa mea, &c. veni coronaberis*: de sponso in Isaia. *Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Et in Canticis iterum. *Videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius*. de regibus apud Ezechielem. *Tolle coronam*. Et in Paralipomenis. *Tulit autem Dauid coronam Melchom de capite eius, & inuenit in ea auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema, &c.* Datur etiam sacerdotibus corona ab Ezechiele, dicente ei Domino. *Corona tua circumligata sit tibi*: Erat enim Ezechiel sacerdos: & in Exodo. *Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos, ac tiaras in gloriam, & decorem*. Verum sacerdotum tiaræ diuersæ erant a regum coronis, vt dicemus capite vigesimoprimo de vtriusque dispositione differentes. Nunc coronari nouam nuptam diademate decoris, est tam honorifico connubio, atque regno, quod nuptias consecutum est, honestari: vt si dicat: Sponsæ honorem regni detuli: vt apud omnes in admiratione esset, ait Polychronius. quod tum adepta est plebs Israëlitica, cum leges diuinas accepit. Vnde Theodoretus: Corona super caput impositam eam gloriam, quæ a pietate & cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit &c. Fauet Theodoreti sententiæ Thargum Hierosolymitanum: nam ea verba Exodi. *Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus; spoliauerat enim eum Aaron*: Sic vertit. Denudati enim erant corona aurea, quæ fuerat in capitibus eorum cum nomine quadrilitero, &c. Videntur enim Israëlitæ post legem acceptam in signum fidei, & obedientiæ, quam percusso fœdere Deo promiserant, ornasse capita coronis decoris cum nomine Dei ineffabili in illis inscripto: quod scilicet anno sequenti, cum tabernaculum erigi cœpit, soli Aaron concessum legimus in Exodo, atque Ecclesiastico. *Corona aurea super mitram* caput *eius, &c.* In qua sententia est etiam Lyranus ex mente Rabbi Salomonis; quam etiam videntur confirmare illa verba alterius capitis in Exodo. *Iam nunc depone ornatum* *Hieron.* Quid corona significet, & quomodo totius corporis sit dignitas & ornamentum.

Corona sponsæ, sponsi, ac regis, necnon sacerdotis ornamentum fuit. *Can. 4.℣.8. Isa. 61.℣.10 Can. 3.℣.11 Ezech. 21.℣.26. 1. Para. 20.℣.2. Ezech. 24.℣.17. Exod. 28.℣.40.*

Corona sponsæ gloriæ & regni, sponsi societate potiri. *Polychr. Theodor.*

Thargum Hierosol. Exod. 32.℣.25. Quando deposuerit coronā sponsa.

Exod. 28.℣.39. Eccles. 45.℣.14. Lyranus. R. Salomon. Exod. 33.℣.5. & 6.

natum tuum, vt sciam videam *quid faciam tibi*. Et statim sequitur. *Deposuerunt filij Israel ornatum suum a monte Oreb*. nam vtrobique legitur Hebraice pro ornatu עדי, ghadi, quod significat aurea monilia, & cetera, quæ ad ornatum potius, quam ad vestitum pertinent, vt supra diximus. quare Chaldæus vertit: tolle ornatũ cultus tui: non igitur vestes festiuas deponere præcipiuntur Israëlitæ, vt multis placuit, sed neque arma, quod alij fingunt, sed aureas corollas symbolum desponsationis plebis cum Deo: atque eiusmodi corona caput sponsæ exornatum videtur hîc referre Vates: ad quam fortasse allusit & Ieremias dicens. *Versus est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus*. Enimvero, etiamsi magni momenti sit hoc sponsæ diadema, illud multo est pretiosius, quo Christi Ecclesia nobilitatur. Nam de ea scriptum est ab Isaia, sub nomine Sion, & Ierusalem, ne parabola mutata videatur. *Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui*. Magnum quippe erat de Deo sponso gloriari, sed quanto honoratius Deum ipsum de sponsa se iactare? illud erat, Deum esse coronam in capite sponsæ; hoc vero, sponsam esse coronam ipsius Dei: illa corona denominationem dabat sponsæ a Deo; hæc vero ipsi Deo nomen a sponsa: nam nihil aliud est, esse coronam gloriæ in manu Domini, quam esse sponsam, quam ille apprehensa manu sibi associauerit: nam vxor *gloria viri est*, testante Apostolo. *Et diadema regni in manu Dei*; quam in eius scuto depictam esse Ierusalem pro regis insignibus, & quasi trophæis cum scripto versu: Rex Hierosolymorum. Merito enim diadema regni vocatur ea ciuitas, a qua cognomen sortitur rex, cum primum coronatur. Ipse autem Christus *constitutus* est *rex* a Patre *super Sion montem sanctum eius*. Atque ad ipsum refert Paulus illud psalmi. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas* reputas *eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis; gloria, & honore coronasti eum, et constituisti eum, super opera manuum tuarum. Videmus*, inquit, *Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum*. Sed qua gloria, nisi Ecclesia, quam sibi despondit in passione? & de eius emptione (nam emebantur a viris vxores olim) atque possessione gloriatur, tanquam de comparato regno?

Chaldæus. *Thr.5.℣.15* Quanto sit maioris pretij, & dignitatis Ecclesiæ Christi corona, quam fuerit Israelitica. *Isa.62.℣.3* *1.Cor.11. ℣.7.* *Psal.2.℣.6* *Psal.8.℣.5* *Hebr.2.℣.9*

XIII. *Et ornata es auro, & argento*. Repetitio videretur prædictorum, nisi argentum memorasset, quæ, vt notauit Hieronymus, vilior materia est, & ad pauperum, rusticarumque ornatum potius pertinet, quam reginæ tanto sponso nuptæ muliebrem mundum. Quare ipse Hieronymus mystice interpretari conatur, quod secundum literam non cohæret. Theodoretus vero hæc non ad corporis cultum, sed ad diuitiarum cumulum pertinere credit, dum ait: Statim enim ab Aegypto egressi ab Aegyptijs vasa argentea, & aurea mutuati eos spoliarunt, iustam violenti operis repetentes mercedem: & tamen earum quoque gentium, quæ terram Chanaan incolebant, omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque præter spiritualia bona, eorum quoque, quæ ad corpus pertinent, abundantiam, &c. Nihilominus existimo, sicut verbis sequentibus, scilicet: *Et vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus* iterantur, quæ præhabita fuerant vestimenta, & pallia pretiosa; sic præsenti versu repeti, quæ prædicta sunt ornamenta, & monilia: Neque argenti vilior materia obstat: nam eiusmodi pretiosa ornamenta olim non minus ex argento, quam ex auro elaborari solita colligimus ex Canticis. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento*. Hoc est, vt Hieronymus interpretatur, catenam colli flexuosam ad instar murenarum ex auro factam, varijs argenti punctis, seu micis distinctam. Ergo illa coniunctio (&) initio versus posita valet, inquam, vt alijs innumeris sacræ Scripturæ locis a Hieronymo reddi solet. Exempli gratia sufficiat explicatus locus. *Dixi tibi, &c. viue: dixi, inquam, tibi viue*. Et ille alter: *Diem, inquam, pro anno dedi tibi*. In quibus locis Hebraice loco *inquam* est prædicta coniunctio ו, vau, quæ sonat, &.

Can.1.℣.16 *Hieron. ad Marcell.* Coniunctio (&) significat idem quod (inquam) *Sup.℣.6.* *Sup. cap.4. ℣.6.*

Et vestita es byssо, & polymito, & multicoloribus. Hebraice byssо, & serico, & auro texto. nam eadem nomina versus decimi repetuntur, licet ordine inuerso, שש, ses, & משי, mesi, & רקמה, riqmah.

Similam, & mel, & oleum comedisti. Similа Hebraice dicitur סלת, soleht, significatque, testantibus Rabbi Dauid, & Rabbi Salomone, farinam mundissimam, tritici florem, delicias triticeæ farinæ, similam, vel similaginem vocamus: differt a farina vulgari, quod illa ex omni frumento conficitur; similа ex solo tritico: illa, vescebantur populares omnes; ista, diuites & magnates: illa, in omnem vsum adhibebatur; ista, in sacra libamina, vt in Exodo, & Leuitico legimus. Hoc loco similа significat panes lectissimos, & delicatissimos, quibus non principes tantum, sed in vniuersum Israëliticum populum vesci solitum testatur Vates: quæ res magnam tritici abundantiam in terra promissa indicat.

De significatione similæ vbi fuse tractatur de Palæstinæ vbertate. *R. Dauid.* *R. Salomon.*

Mel. Hebraice est דבש, debas, significatque apum opificium suauissimum. Dixerunt enim Philisthæi ad Sampsonem. *Quid dulcius melle?* Quoniam vero fructus palmæ, fici, vuæ, prunæ, mali, & in vniuersum omnes alij, cum maturi sunt & tempestiui, dulces & melliti sunt; solent etiam nomine mellis significari, vt in libro Paralipomenon. *Obtulere primitias filij Israel frumenti vini, & olei, mellis quoque*. Id est, dactyli, vt sentit Rabbi Dauid, vel fructuum reliquorum, quod videtur probabilius: nam mel eo loco non significat faui liquorem, qui nulla ratione offerri poterat Deo, lege id vetante in Leuitico. Cum ergo mellis primitiæ sacerdotibus allatæ dicantur, necesse est mellis nomine fructuum mellitorum oblationes intelligere: quo modo etiam exponunt Doctores Hebræorum illud Exodi. *Terram, quæ fluit lacte, & melle*, hoc est, lacticinijs pecorum, & fructibus mellitis stirpium abundantem. Nam & Martialis.

Mel pro fructibus maturis & dulcibus. *Iud.14.℣.18* *2.Par.31. ℣.5.* *R. Dauid.* *Leu.2.℣.11* *Exo.3.℣.8. & 13.℣.5.* *Mar.l.7.in malum poetam.*

Infanti melimela dato ——— ait de dulcibus fructibus. Simile est illud Deuteronomij. *Vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*: nam *oleum* eo loco non significat succum baccarum oliuæ, neque *mel* opificium apum: neutrum enim sugitur, vel lambitur de rupibus, aut silicibus; sed *oleum* valet pinguia quæque, *mel* autem fructus dulces arborum, nimirum quod versu proximo dixerat: *Vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, &c.* Eodem modo interpretamur illud psalmi. *Cibauit eos ex adipe frumenti; & de petra, melle saturauit eos*. Hoc est, panibus confectis ex tritici flore (nam adeps valet optimum, selectum, florem cuiusque rei)

Deut.32. ℣.13. *Ps.80.℣.17*

atque

atque fructibus dulciſſimis. Addit vero *de petra*, vt notet ſoli Palæſtinæ felicitatem: nam oportet terram eſſe feraciſſimam, in cuius rupibus prouenirent fructus non ſolum mites, ſed melliti, qui ſcilicet vix alibi in conuallibus prouenire ſolent. Idem ergo valet hoc loco *mel* ſcilicet omnis generis fructus mellitos.

Olei ſignificatio latius patet.

Et oleum. שמן, ſemen, ſignificat omnem pinguedinem, ſiue naturalem, ſiue arte confectam, amplectiturque oleum, vnguentum, atque adipem. Primo oleum ſignificat in Exodo. *Oleum ad luminaria concinnanda*. Et in libro Regum. *Lecythus olei non eſt imminutus*. Secundo, ſignificat vnguentum ex oleo, & ſpeciebus aromaticis conditum, vt patet in libris Regum. Aromata & oleum optimum, id eſt, vnguentum. Sic ſumitur in Canticis. *Curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Et in Iſaia. *Oleum gaudij pro luctu*. Et in pſalmo. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis*. Quibus locis alluſio fit ad vnguentum, quo tempore lætitiæ conuiuæ inungebantur, vt videre eſt in hiſtoria Regum. *Lugere te ſimula, & induere veſte lugubri, & ne vngaris oleo*. Et ex verbis Chriſti apud Matthæum. *Vnge caput tuum & faciem tuam laua, &c.* Atque in Ioanne, & Marco, vbi legitur mulier pedes, & caput Chriſti vnxiſſe vnguento *nardi piſtici pretioſi*. Tertio carnes pingues ſignificat apud Iſaiam. *Conuiuium pinguium*, vel pinguedinum. Et iterum. *Vallis pinguiſsimæ*, vel pinguedinis, in qua ſcilicet erant paſcua pinguia ſaginantia. Idem in Geneſi. *In pinguedine terræ, &c. erit benedictio tua*. Ergo hoc loco *oleum* lacticinia omnia ſignificare videtur; quemadmodum & *mel* omnia poma mellita. Vtriuſque autem meminiſſe ſolet ſacra Scriptura, quoties ſoli feracitatem commendare vult, vt in Geneſi. *Benedicet tibi benedictionibus cæli deſuper, benedictionibus abyſsi iacentis deorſum, benedictionibus vberum, & vuluæ*. Hoc eſt: Ditauit te omnipotens, o Ioſeph, abundantia pluuiarum de cælo, affluentia pomorum e terra naſcentium, & numeroſitate gregum, & filiorum, atque hoc ipſum indicatur illa figurata dictione toties repetita; in terram fluentem lacte, & melle, ſcilicet lacticinijs pinguiſſimis, atque dulciſsimis pomis affluentem: nam idem valet *oleum*, atque lac in hac dicendi forma, nimirum quod Pſaltes fere expreſſit dicens. *A fructu frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt*: nam oleum pro omni pinguedine accipit, vinum pro dulci fructu terræ naſcentium. Vt ijs tribus vocibus ſimila, melle, & oleo Ezechiel amplexus fuerit, vniuerſum prouentum terræ ſanctæ fuiſſe lætiſsimum, feliciſſimum, & exundantiſſimum: nam in eandem rationem eadem tria genera prouentus coniunxit Moſes in Deuteronomio. *Conſtituit eam ſuper excelſam terram, vt comederet fructus agrorum, vt ſugeret mel de petra*, mellitos ſcilicet fructus, quos dixerat, *oleumque de ſaxo duriſsimo*, nimirum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan*, id eſt, pinguium in paſcuis Baſan vltra Iordanem paſcentium, & *hircos cum medulla tritici*, adipe, flore lectiſſimi tritici, & *ſanguinem* liquorem rubeum *vuæ biberet meraciſsimum*, purum, virginem, non dilutum. Atque hæc ſibi conſtant, ſi verba Prophetæ referamus ad tempora Ioſue, & Iudicum, atque Regum. Si autem ea extendamus ad quadraginta annos peregrinationis in deſerto per *ſimilam, & mel, & oleum* intelligere debemus manna de cælo, quod merito dici potuit ſimila, mel, & oleum; quaſi ſimila mellita, & oleata, per figuram endiadim, qualis illa eſt Virgilij.

Exo.25.℣.6 *3. Reg.17. ℣.16.* Oleum pro vnguento. *4.Reg.20. ℣.13.iuxt. Hebr.* *Can.1.℣.3.* *Iſa.61.℣.3.* *Pſ.44.℣.8.* *2.Reg.14. ℣.2.* *Matth. 6. ℣.17.* *Io.12.℣.3.* *Mar.14.℣.3* Oleum pro carnibus pinguium animalium. *Iſa.25.℣.6 & 28.℣.1.* *Geneſ. 27. ℣.39.* *Geneſ.49. ℣.25.* *Pſal.4.℣.8* *Deut. 34. ℣.13.*

Virg.2. Georg.

——— *pateris libamus, & auro.*

id eſt, aureis patinis: & in actis Apoſtolorum. *Spiritu ſancto, & virtute*. id eſt, vi Spiritus ſancti. nam in Exodo habetur; *guſtusque eius quaſi ſimilæ cum melle*: & in libro Numerorum. Faciebat ex manna populus *tortulas ſaporis quaſi panis oleati*. Manna itaque deſcribit Vates; quod ſponſæ ſuæ Deus e cælo largiebatur, non pro cibo ſolum, ſed etiam pro bellarijs, ne vel neceſsitati deeſſet, vel delitijs adoleſcentulæ. Vbi obſeruandum eſt, Ezechielem non meminiſſe vini, ſed ſimilæ, mellis, & olei, quod de plebe Iſraëlitica ſub parabola feminæ recens nuptæ loquebatur, quam omnino dedecebat vel modicus vini hauſtus, quippe hoſtis pudicitiæ: nam *luxurioſa res* eſt *vinum*, vt videre eſt in Prouerbijs, ideoque vetitum eſt matri Sampſonis, qui futurus erat olim Nazaræus: quanto maiori iure ſponſæ Dei? niſi forte ſub mellitis vinum quoque intellexit: nam in Oſeæ prophetia cum pane vinum ſponſæ donatum legimus.

Actor. 10. ℣.38. *Exod. 16. ℣.31.* *Nu.11.℣.8*

Vinum feminis prohibitum, vtpote libidinis fomes.

Prouer. 20. *Iud.13.℣.4*

Oſeæ2.℣.22

Sed ſub prædictis bonis Synagogæ abundanter communicatis, quis non videat Eccleſiæ Chriſti delitias adumbratas? de ipſaque germanius accipi poſſe ſuperiora verba, *ſimilam, & mel, & oleum comediſti*, o Virgo Deo ſponſata, *& decora facta es vehementer nimis*: nam ſimila a panis eſt Angelorum, a cæleſte manna, *frumentum* electum *electorum* cibus, vt ait Zacharias, *& vinum germinans virgines*, hoc eſt, maxime bonum, & pulchrum, quod Deus habet, eodem propheta teſtante, quod ſcilicet edentes reddit & bonos, & pulchros iuuenes ad bellum robuſtos (ij enim dicuntur electi) & virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte ſeneſcentes, nitentes perpetuo, id eſt, immortales. Hoc idem edulium eſt mel de petra, & mellitus fructus arboris vitæ: dactylus palmæ Delboræ (quæ eſt apis) ſub qua ſedet ſponſa tam dulci ſaginata paſtu, illud ſilentio ſubmurmurans: *Et fructus eius dulcis gutturi meo*. Sed & *oleum* eſt Chriſti corpus quando caro eſt pinguiſsimi vituli parentis micis ſaginati, quem ſcilicet Pater ſinu ſuo fouet, & quaſi lactat. *Oleum* eſt item vnguentum effuſum, quo fideles inuncti exhilarantur corde, & facie, pſallente propheta. *Vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet*. Neque exhilarantur modo, ſed iuuenescunt, vt alibi canit idem. *Et ſenectus mea in miſericordia vberi*, vel in oleo viridi, vel pingui: Habitum, inquit, animi ſucculentum, & vegetum hoc oleo delibutus nanciſcar, quantumuis ſim ſenio male ante actæ vitæ corrugatus & confectus. Denique vt ſenes floreſcunt, ſic iuuenes ad pugnam hoc oleo confirmantur, dicente propheta: *Nam, etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, &c.* Factus ſcilicet mihi ſodalis in communi menſa. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus omnes, qui tribulant me: Impinguaſti in oleo caput meum, &c.* non ſolum me cibaſti, ſed vnxiſti, vnctumque corroboraſti: nam vnctio, hoc eſt, ſuauitas & blanditiæ, quas digne participantes ſacram Euchariſtiam ſolent percipere, ipſos quaſi athletas ad pugnam vegetiores, & robuſtiores reddit.

Cant.2.℣.3 *Pſal.103. ℣.15.* *Pſ.91.℣.11* *Pſ.22.℣.4.*

De ſponſæ Chriſti, hoc eſt, Eccleſiæ cibis, vbi plures Euchariſtiæ inuenies ſimilitudines.

a *Pſ.77.℣. 24.& 25. Zachar.9. ℣.17.*

Et decora facta es vehementer nimis. Hebraice. Valde, valde: duplicatum enim aduerbium, vt Hie-

Hieron.

ronymus notauit, pondus facit orationis, quo ad pulchritudinis magnitudinem addi vltra non possit. Decora eras nitore oris ex delicatis cibis contracto; decora valde vestibus amicta versicoloribus; sed decora valde valde superaddito mundo muliebri ex auro, & argento conflato. Solent facies ex fame pallescere, & denigrari, vt in Threnis scribit Ieremias: *Denigrata est super carbones facies eorum*. E conuerso autem ex delicatioribus epulis viuidus oris color floreſcere: nam propterea pueros regios, quos ex Iudæa abduxerat, cibis regijs nutriri præcepit Nabuchodonosor, quo succulenti, & speciosi starent coram facie ipsius. Itaque fructus delicati terræ promissæ non vulgarem decorem præstiterunt Israëliticæ plebi, vt ad hanc pulchritudinem Vatem allusisse vero simile videatur; re autem vera significasse populi potentiam, & Reipublicæ splendorem ex omnium rerum abundantia profectam; atque sub ea temporali gloria spiritualem etiam speciem animorum ex legis diuinæ custodia per mundum muliebrem significata, radiantem. De qua Psaltes. *Ego autem dixi in abundantia mea: Non mouebor in æternum. Domine in voluntate tua, præstiti decori meo virtutem*: hoc est, custodia legis, quæ tuæ voluntatis est testimonium, meam Rempublicam bonis omnibus ditauit, decorauit, ac stabiliuit. *Decori meo*, regno scilicet meo decoro, florenti, & præclaro robur, firmitatem contulit, non secus ac si speciosam feminam ornamentis omnibus excoleret, atque epulis insuper delitiosis saginaret, quo exteriori ornatui accederet oris nitor, & viuacitas. Idem persequitur Dauid dicens. *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo*. Delirant isti Politici, inquit, ignorantes ex obedientia legum tuarum oriri regnorum stabilitatem, & prosperitatem; nos vero certi sumus & bona omnia, & regni florentem faciem, & cordis lætitiam ex vultu tuo in nobis signato prouenire, hoc est, ex custodia legis, quam veluti sigillum voluntatis tuæ impressum gerimus in tabulis cordis nostri: ex eo scilicet quod actiones nostras omnes ad legem tuam exigimus, immo nos totos sigillo tuæ voluntatis quasi tractabilem ceram faciles exhibemus. Hæc itaque est plebis Dei D species, decor, decus, & gloria; vt sensus versus huius sit, quem ex Græcis notauit Theodoretus: Obseruans legem adepta es decorem ex ipsius legis cultu profectum.

Venustas & decor ex ciborum abundantia, & suauitate. *Thr.4.℣.8.* *Dan.1.* *Ps.29.℣.7* Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit. *Theodor.*

Et profeciſti in regnum. Vel promouisti, aucta es ex Republica libera per Iudices administrata in regnum potentissimum: nam & multos filios tuos reges vidisti Saulem, Dauidem, & eius posteros innumeros. sic interpretantur versum Græci, atque Hebræi Rabbini, Dauid Chimhi, & Salomon. Verum fortasse aptius erit. Euecta es in regni sedem, regnique caput: nam de Ierusalem loquitur Vates nomine totius regni: quam Dauid vbi expugnauit a Iebusæo in regiam vrbem destinauit: atque hoc videntur sensisse Septuaginta, cum dicunt: Directa es in regnum; si tamen ea E versio est Septuaginta: nam, vt aduertit Hieronymus, hæc verba non habentur in editione ipsorum, ea tamen agnoscit, & interpretatur Theodoretus, quod eius codex non fuerit, vt videtur, purus, sed ex alijs interpretationibus auctus.

R. Chimi. *R. Salomon.* *Hieron.* *Theodor.*

XIV. *Et egressum est nomen tuum in Gentes, propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem* A *posueram super te, dicit Dominus Deus*. Hieronymus: Meis, inquit, beneficijs, meaque incredibili largitate ad reginæ vocabulum peruenisti; ita vt de te omnium gentium sermo loqueretur, & esses non tuis meritis, atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta, &c. quibus verbis non obscure indicat Hieronymus se vertisse, *perfecta eras*, sensum potius secutum, quam verba, quæ in Hebræo codice sic habent, quemadmodum Symmachus transtulit, & quidem manifestius, auctore eodem Hieronymo, scilicet: Egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat ob dignitatem meam, &c. Septuaginta Sixti legunt: Quia completum erat in decore, in pulchritudine: tametsi Complutensis codex habeat; B in decore pulchritudinis; Hieronymi autem, atque Theodoreti codices, in pulchritudine, tantum legant, quod rectius videretur: nam quæ hodie in Septuaginta extant verba, duæ lectiones videri possunt. Scholiastes sic versum elucidat: Celebre, inquit, nomen tuum reddidi apud omnes, quia consummatum vel perfectum erat: ac si dicat venustate plenam & gloria reddidi pulchritudinem tuam. Theodoretus vero: Illustris enim & celebris facta es vbique: ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui præceptis, & legibus te proprijs instruxeram. Merito Scholiastes alter ait: Eius pulchritudinem confirmabat virtus, ex qua nomen ortum est; videlicet, qua Mare rubrum, & Iordanem sicco pede traiecit, qua perstrepens iubilo mœnia Hiericho disturbauit. Vide in libro Iosue famam ex hac virtute profectam: *Audiuimus*, ait Rahab, *quod siccauerit Dominus aquas Maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, &c. Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum*. Et alio sequenti capite, quidpiam simile habetur. Obserua Ecclesiæ gloriam non esse fucatam, neque famam commentitiam, sed veram, & ex illius virtutibus, & pulchritudine exortam: quam scilicet regina Saba a longe auditam iure admiretur, sed præsens obstupescat, & victam fateatur a decore famam, gloriam a virtute, a re ipsa nomen. Vide caput nonum secundi libri Paralipomenon, pro decore, pulchritudine, & fama Ecclesiæ sub typo palatij Salomonis. *Odor filij mei*, dixit Isaac, *sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, odoremque vocare solent sacræ literæ nomen bonum: *Oleum effusum nomen tuum*. Et iterum. *Christi bonus odor sumus*. odor autem ex salutaribus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. Talis est Ecclesiæ gloria, & decus ex virtutibus ipsis ortum, & meritis suis debitum: propterea in Canticis seipsam comparat areolis *aromatum*, in quibus videre est venustatem, amœnitatem, dispositionem artificiosam vernantium herbarum, & odoratorum florum, ex quibus fragrantes spiritus exhalantur. Et Christus apud Matthæum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum*. Vbi gloriam & bonam famam appellat splendorem ex bonorum operum luce circumfusum.

Hieron. *Alius Scho.* *Ioſue.2.℣.10.* *Ioſu.5.℣.1* Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed vera. *Geneſ. 27. ℣.27.* Odor, hoc est, bonum nomen. *Cant.1.℣.2* *2.Cor.2.℣.15.* *Cant. 6.* *Matth. 5. ℣.16.*

XV. *Et habens fiduciam in pulchritudine tua*. Verbum בטח, batach, valet confidere, confidentem esse; atque per metalepsim audacem, & securum esse, quod

Confidere, audacem esse etiam significat.

quod ex confidentia naſcatur ſecuritas, & audacia. Itaque hoc loco *fiduciam* habere, inuoluit etiam ſecuram eſſe, atque ex ſecura audacem: quaſi dicat: Secura de bonorum, quæ acceperas, poſſeſſione auſa es fidem mihi datam violare, &c. Vel confidere eſt ſuperbire, efferri: nam ex ſuperbia naſcitur confidentia, quod videtur aptius contextui: atque ita intellexiſſe videntur Græci: nam Apollinaris ſic habet. Celeberrima, inquit, effecta, & propterea te efferens a me defeciſti, & in extremam intemperantiam incidiſti. Idem & Theodoretus: Hoc eſt malorum omnium initium, ſpem diuinam abieciſſe, ſuiſque proſperis gloriari ſucceſſibus, vel ſuis recte factis gloriari. Hieronymus vero priorem ſequitur acceptionem verbi: ſic enim locum elucidat: Grande diſcrimen non in Dei clementia, ſed in ſuo decore confidere, & quanto quis ſublimior fuerit, debet timere ne corruat: aduerſariæ ſiquidem poteſtates ſolitos contemnunt cibos, & peregrina alimenta deſiderant: vnde de Diabolo dicitur. Eſca eius electa: non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem noſtram putemus eſſe virtutem. Obſerua quam magnam litem gerat modeſtia cum gloria, & nominis celebritate: quod ſcilicet de corporali ſpecie dixit Ouidius.

Confidere eſt ſuperbire

Apollin.

Theodor.

Hieronym. quanto quis ſublimior fuerit, tanto minus in ſuo decore confidere debet.

Habac.1.℣.16. iuxta Septuag.

Ouid. epiſt. Paridis ad Helenam.

Lis eſt cum forma magna pudicitiæ.

Et alibi:

Lib.1. Faſt. Scholiaſt.

Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam.

Fornicata es in nomine tuo. Scholiaſtes. Abuſa es, inquit, decore, & honore ad idololatriam. Sed quis vnquam talia admiſſuram diuinaſſet ſponſam aduerſus ſponſum, a quo ſic fuerat dilecta, enutrita, decorata, ditata, & exaltata? Sed hoc eſt ſtoliditati humanæ antiquum, & conſuetum, efferri alienis donis, & beneficiorum magnitudinem ingratitudinis menſura compenſare, vt videre eſt in Deuteronomio. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit: incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem ſuum, &c.* videlicet belluinos mores æmulatus. Iſaias. *Repleta eſt terra argento & auro, &c.* & quid tum poſtea? *Et repleta eſt terra eius idolis.* Oſeas. *Vitis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria.* Septuaginta: fructus abundans in ea, &c. & quo his abundantior, eo idolorum erat appetentior Iſraël, quo proſperior, eo profuſior in idololatriam: Eandem querimoniam continet præſens oratio.

Ingrati animi eſt, donis efferri, & donantem non amare.

Deut. 32. ℣.15.

Iſa.2.℣.7.

Oſeæ 10.

Fornicata es. זנה, zon, Hebræum verbum, quo vtitur Propheta ſignificat proſtrare, proſtituere ſe, vel ſua merendi, gratia; commune, publicum facere aliquid mercedis ergo; mereri, vel opera ſua, vt lotrices, vel paratis obſonijs, vt cauponæ, vel mercibus expoſitis, vt inſtitores; vel corpore, vt ſcorta, quæ meretrices dici ſolent antonomaticῶs: tametſi nomen commune ſit omnibus prædictis: Nam lotricibus tribuitur in libro Regum. *Et linxerunt canes ſanguinem eius, & habenas lauerunt*: Hebraice זנות, zonoth, lotrices lauerunt. Cauponis vero tribuitur in libro Ioſue. *Ingreſſi ſunt domum mulieris meretricis nomine Rahab*, hoc eſt, hoſpitæ, vt interpretatur Chaldæus paraphraſtes, immo diuus Paulus, qui pro Hebræa voce זונה, zonah, reddidit Græcam, πόρνη, porne, quæ a πέρνω, perno, id eſt, diuendo, orta eſt. Idem ſignificat apud Iſaiam. *Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis?* nam ſubditur: *Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam: vinum tuum miſtum eſt aqua.* quæ notatio eſt cauponæ, non vero ſcorti. Item in hiſtoria Regum. *Venerunt duæ mulieres meretrices ad regem* Salomonem, hoc eſt, cauponæ, vt Chaldæus interpretatur, & merito, nam meretrices vix ſuſcipiunt filios. Hinc patet locus ille Ioëlis. *Poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent*: nam ſecunda pars verſus arguit quid in prima ſignificet proſtibulum, vel Hebraicum זונה, zonah, videlicet, edulia in caupona proſtituta, vt væneant hoſpitibus, hoc ſenſu: Dederunt in pretium eſculentorum puerum Iudæum captiuum, & pro vino puellam, quod ita eſſe conſtat ex ſequentibus: *Filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum.* Datur etiam hoc verbum inſtitoribus ab Iſaia. *Erit Tyro quaſi canticum meretricis.* Et ſubdit. *Viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces ſuas: & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ.* Vbi vides Prophetam ab vno ſignificatu in alterum, id eſt, a meretrice ad mercatricem, & rurſum a mercatrice ad meretricem tranſijſſe cum eleganti alluſione, ob communem vtriuſque ſignificatus analogiam: & in libro Paralipomenon. *Poſueruntque eum ſuper lectum ſuum plenum aromatibus & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta.* Vbi ſecunda pars verſus paraphraſticῶs addita ſatis indicat, quid ſibi velit רקחים, zenim, ſcilicet omnem ſpeciem pigmenti facti ab vnguentarijs: nam Hebraice ſic legimus: vnguentis & pigmentis, &c. Denique eadem voce, & quidem frequentius, atque antonomaſticῶs, ſignificantur ſcorta, vt in Geneſi. *Nunquid vt ſcorto abuti debuere ſorore noſtra?* Et in Prouerbijs. *Fouea enim profunda eſt meretrix.* atque alibi ſæpe. Qui quidem ſignificatus tametſi celebrior ſit, non eſt potior, neque prior: quinimmo ex primæua impoſitione nomen זונה, zonah, ſignificat feminam, quæ exteros homines excipit domi ad menſam, ad cubiculum, & quandoque, vt fit, ad cubile: quæ conſuetudinem habet & commercium cum hoſpitibus, quæ cum alienis comedit, bibit, ludit, & ſcortatur: nam commercium ſequitur conſuetudo, conſuetudinem laſciuia, & impudicitia. Vnde verbum natum exiſtimo זן, zon, quod has omnes actiones cauponæ amplectitur, ſcilicet domum, & eſculenta proſtituere, domi excipere hoſpites, vendere illis obſonia, mercimonia tractare, conuiuari, cauponari, laſciuire, &c. Atque ex his elucidantur loca Apocalypſis, in quibus inducitur meretrix quædam nomine Babylon, auro & gemmis ornata, *habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, &c. Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati ſunt*, & in delicijs vixerunt: quæ habebat regnum ſuper reges terræ, quæque ebria erat *de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu*: ad quam conueniebant *mercatores* ex omnibus regnis, & mercatores eius erant principes terræ: & apud quam *diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues in mari, &c.* Ex quibus verbis vix poteſt elici parabolica imago feminæ, qua ciuitatem illam magnam repræſentare voluit Ioannes. nam ſi perſonam ſcorti depictam eſſe dicas, quod nomen meretricis videtur ſonare Latinis; non cohæret, quod ſequitur, apud eam mercatores diuites factos eſſe: meretricum enim proprium eſt, ſubſtantiam adulterorum potius expilare, quam compilare: neque vero conuenit ſcorto poculũ aureum pro-

Meretrix quare dicta.

3.Reg.22. ℣.38.

Rahab meretrix, id eſt, caupona.

Ioſue 2.℣.1

Chaldæus.

Heb. 11.℣.31.

Iſa.1.℣.21

Geneſ.34. ℣.31.

Prouer.23. ℣.27.

Commerciũ ſequitur conſuetudo, conſuetudinem laſciuia, laſciuiam impudicitia.

Meretrices adulteros expilare ſolent.

Apoca.17. ℣.3.& 18. ℣.3.

pinare amatoribus: quod si ideam concipias feminæ mercantis, non quadrat cum ea fornicatos esse reges terræ: neque enim feminæ, quæ merces expositas habent, continuo scorta sunt appellanda. Si autem nomine meretricis accipias cauponam, & hospitam, mirum est, quam expressam tuis obieceris oculis imaginem ciuitatis populosæ, in qua frequentes erant regum subditorum aduentus, exterorum hominum conuentus, mercatorum contractus, hospitum conuiuia, compotationes, lenocinia, & meretricia. Sub nomine itaque meretricis cauponam intellexit Ioannes, & sub persona cauponæ vrbem opulentissimam, & frequentissimam mirifico symbolo repræsentauit.

Cauponæ vocantur idololatræ.

Quoniam vero caupona imago viua est cultus idololatrici, atque eius origo, solet sacra Scriptura eodem nomine idololatras, & verbo idololatriam significare. Et quidem nemo ignorat idolorum cultum popinam esse, & fana gentium ganeas potius esse, quam templa: quippe locos subterraneos, abditos, vinolentiæ, & libidini aptissimos, in quibus nil aliud reperias, quam carnes hostiarum coctas, assas, vel delicatius confectas; obsonia publice exposita vniuersis; sacrificos in medio nidore, & fumo conuiuantes, compotantes, vinum turpissime eructantes, atque inter medias epulas, ne non æmulentur Diuos, cum suis Veneribus colludentes, lasciuientes, & scortantes: quibus illud Phi'. 3. ℣. 19 Pauli aptissime quadrat: *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*, id est, in spurcitijs, de quibus debuissent potius confundi: Quæ omnia paucis complexus est Moses dicens. *Sedit populus* (inuitatus ad sacra noua vituli Apis) Exo. 32. ℣. 6 *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*, hoc est, lasciuire, & scortari: nam id significat verbum Hebræum: sicut in Genesi. *Vt illuderet*. Quod autem popina, & ganea origo fuerit Israëlitis idola colendi, declarauit Moses. Gen. 39. ℣. 14. Nu. 25. ℣. 1. *Fornicatus*, inquit, *est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earum: initiatusque est Israel Beelphegor, &c.* hoc est, relicto veri Dei cultu sese addixerunt Belo. Hinc itaque ortum habuit illa translatio prophetis vsitatissima, qua idolorum cultum appellant fornicationem, & meretricium: ea voce intelligentes non solum scortationem, sed, vt diximus, cauponariam rationem viuendi, impudentiamque cauponæ, quæ non solum domum, & bona sua omnia, sed etiam pudorem prostituit, & venalem exponit exteris, atque ignotis omnibus sine delectu, gratia tantum mercedis. Eam vsurpat Isaias. Isa. 1. ℣. 21 *Quomodo facta est meretrix, &c.* Et Ieremias. Ierem. 2. ℣. 16. & 20. *Filij quoque Mempheos & Taphnes constuprauerunt te.* Et iterum. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix*. Et Oseas. Osee 1. ℣. 2. *Sume tibi vxorem fornicationum*: vel: Accipe mulierem fornicariam, id est, hospitam, cauponam, impudicam videlicet, & quæ elocare solet corpus suum; *& fac tibi filios fornicationum*: non ex fornicatione natos (quod absit) sed qui cauponæ dicantur filij, atque adeo fornicariæ olim, tametsi hodie coniugis tuæ legitimæ; vt hoc facto portendas, *quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, id est, plebs Israëlitica mihi coniugio copulata adulterium commisit Apo. 14. ℣. 4. idola colendo. Item Ioannes, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt*; id est, martyres, qui cultum exhibere idolis etiam cum vitæ dispendio recusarunt, perstiteruntque in fide illibata constantes. Eademque metaphora vsus est Vates noster hoc capite, & vigesimotertio sequenti: quam etiam in allegoriam producit, in

Idolatria vocatur fornicatio.

ipsa continenter persistens magno semper seruato decore personæ cauponæ semel inductæ. Ad cuius intellectum adhuc obseruanda est & alia dicendi ratio diuo Paulo familiaris, qua scilicet solet vice versa auaritiam nominare idololatriam: sic enim habet. *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Quæ eadem repetit alibi. *Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, qua est simulacrorum seruitus, &c.* Vbi auaritiæ nomine non tantum intellexisse Paulum diuitiarum auiditatem, sed etiam cupiditatem voluptatum, Hieronymus auctor est, sic scribens. Dixeramus supra, operationem immunditiæ omnis in auaritiam, non ad auaritiam, vt sonat, simpliciter pertinere, sed ad libidinem atque luxuriam; debemus hunc sensum alterius loci testimonio comprobare, in quo scribitur. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione, vt sciat unusquisque uestrum uas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in* libidine *desiderij, sicut & Gentes, quæ* non nouerunt *Deum*, vt *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum: quoniam uindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus uobis, & testificati sumus: non enim uocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem*. Diligenter obserua, quia ad castitatem nos prouocans, & volens vxoribus tantum esse contentos, dixerit: *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negocio fratrem suum*, id est, ne suam coniugem derelinquens alterius pol luere quærat vxorem. Vbi nos habemus: & circumscribat *in negotio*, in Græco legitur τῷ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι, cæ pleonectein en to pragmati. πλεονεξία, pleonexia, aut auaritia nuncupatur, quam nos possumus vim verbi transferentes sic in præsenti loco exprimere, vt *ne quis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*: quæ enim consequentia vel in illo capitulo, quod nunc ad exemplum vocauimus, vel in hoc quod principaliter conamur ad Ephesios exponere, inter impudicitiam, & immunditiam, castitatem quoque & affectum coniugalem extraordinarie repente auaritiam nominare? Hæc ipse. Et capite quinto sequenti in citata verba Pauli sic habet. Si quis autem arbitratur auaritiam non in illo sensu accipiendam esse, quo diximus; reddat causas, quare inter fornicationem, immunditiam, & turpitudinem, & stultiloquium, & scurrilitatem mediam auaritiam extraordinarie posuerit, & inferius. Quia vero in superioribus ex eo, quod alibi legeramus, *nequis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*, dixeramus auaritiam pro adulterio positam; quærimus id, quod nunc dicitur, aut auarus, quod est idolis seruiens, vtrum cum illa, aut cum vulgata interpretatione consentiat. Inuenimus in locis plurimis prophetarum idololatriam fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua. Et. Spiritu fornicationis seducti sunt. potest itaque fornicatio, & super idololatria intelligi, &c. Præclare Hieronymus, cuius expositioni fauent & alij loci sacræ Scripturæ, vtpote Isaiæ. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, &c.* accersérat autem plebem superius non quidem auaritiæ, sed fornicationis cum Idolis, dicens: *Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, dilatasti cubile tuum, &*

Auaritiam frequenter vocat Paulus idololatriam

Eph. 5. ℣. 3

Coloss. 3. ℣. 5

Hieronym. super ad Ephes. 4.

1. Thessal. 4. ℣. 3.

Hieron.

Ezech. 23. ℣. 37. Osee 4. ℣. 17

Isa. 57. ℣. 17

pepi-

Psal. 118. ℣. 36. *pepigisti cum eis fœdus* &c. Et in psalmo. *Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam*, id est, in libidinem: nam ab hac sibi timebat merito, non a cupiditate auri rex alioqui ditissimus, & magnanimus: & in Prouerbiorum libro. *Sic semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt.* Vbi adulteri consortium vitandum esse iuueni suadebat, vt patet ex capite secundo, in quo texit parabolam, eumque appellat commessatorem, grassatorem, homicidam, & denique auarum. Hebraice יצב, botseagh, a יצב, batsagh, quod secundum Rabbi Dauid significat cõcupiscere, desiderare, calumniari, opprimere, partiri, in frusta concidere, aptare, perficere, complere: quæ omnia bellissime cõnectuntur, si dicamus eius significatum primarium esse, ex cupiditate quæstus se, domumque suam parare, aptareque hospitibus, atque obsonia exquisite confecta illis partiri: vt neque mercatori tribuatur primario, neque vero lenoni, sed hospiti, quæ in meritoria taberna lucrum conquirendo satagit hospitibus gratum facere: atque inde in alios riuos deflexerit vocis significatus: Idemque sentiendum uidetur de uerbo Græco πλεονεκτέω, pleonecteo, quo diuus Paulus exprimere uoluit vim verbi Hebraici prædicti: valet enim maiora lucra desiderare, inhiare quæstui, aliena inuadere, extorquere, circumuenire alterum, &c. Fit itaque ex prædictis omnibus, eadem prorsus ratione, qua diuus Paulus dixit, luxuriam esse idolorum seruitutem, Prophetas appellasse viceuersa idololatriam nomine luxuriæ ob communem vtrique analogiam, quam diximus; immo vero mercaturam dictam meretricium ab Isaia: at uero citatis locis Apocalypsis contraria ratione meretricium appellatum nomine mercaturæ. Atque hæ quidem rationes, & analogiæ reddi posse videntur, ob quas in sacris literis idolorum cultus vel a gentibus ipsis exercitus, dici possit, & soleat meretricatus. Cum vero Dei plebi tribuitur, multo maiori iure appellari debet fornicatio, & adulterium; videlicet quia quasi defectio est impudentissimæ feminæ, alias nobili viro collocatæ, ad sordidissimos, & spurcissimos amatores: quia violatio est fidei adstrictæ in sponsalitijs pactis, atque conuentis, quia pollutio tori maritalis, &c.

Prouer. 1. ℣. 19.

R. Dauid.

Isa. 23. Apocal. 17. & 18.

Cur dicatur fornicata, & non adulterans mulier hæc, quæ coniugata dicitur.

2. Corinth. 11. ℣. 2. Ier. 2. ℣. 16 Ez. 23. ℣. 3

Fornicata es in nomine tuo. Quandoquidem non libera femina, sed coniugata accersitur meretrica- D tum; quid est quod fornicatio, & non potius adulterium dicitur tantum crimen? an quia nupta Deo virgo manet? vnde Ecclesia virgo dicitur sponsata a diuo Paulo, atque plebs Israëlitica, cum primum idola coluit, constuprata dicitur, Ieremia attestante, atque fractas eius mammas in Aegypto, vt prophetauit Ezechiel, quæ iniuria nonnisi virginibus fit: an potius quia omnibus idolis sese dabat polluendam, vt meretrices, quæ citra delectum omni introëunti sui copiam faciunt, cum contra vxoratæ quantumuis inuerecundæ, vni, vel alteri se prostituant? an vero vt profusa eius libido notetur, quæ nunquam est satiata, qua vel vna re scorta insignia sunt? an propterea quod, omni deposita verecundia, omni metu mariti, ac si sui iuris esset, lu- E panaria omnia, & prostibula idolorum frequentabat, quod adulteræ facere non audent? atque hoc sibi velit quod subditur, *in nomine tuo*, id est, quasi libera, quasi tui iuris, non amplius te gerebas quasi alterius vxor, quasi alteri subiecta, quem vereri, vel timere debuisses, non clanculum, & in noctis tenebris absente viro locum dabas procis, sed in media luce ipsum deferebas, & sequebaris amasios tuos: immo, quod horribilius est, *iuxta me discooperuisti*, A *& suscepisti adulterum*, vt conqueritur apud Isaiam Dominus. Nisi forte, *in nomine tuo*, idem sit atque nomine illo tuo celebri, quod tua pulchritudine, & bonorum abundantia comparaueras. Nam Israëliticæ plebis nomen clarum, & celebris fama occasio fuit, vt ad ipsam ventitarent exteri, atque nouos recentesque conueherent Deos, *quos non coluerunt patres eorum*, vt Moses cecinit in Deuteronomio.

Isa. 57. ℣. 8

Deut. 32. ℣. 17.

Et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut eius fieres. Vel libidinem, aut lasciuiam tuam omnibus publicasti, vel effudisti, vt habent Hebræa, & Septuaginta: qua phrasi insatiabilis appetentia virorum indicatur. Rabbi Dauid. Sumit similitudinẽ a vase aqua pleno vsque ad summum, quod facile effundit contentum liquorem; sic Israëlitica plebs B erat plena fornicationum, quas effudit super transeuntes, omnes docendo nationes nouis idolis seruire: velut meretrix, quæ non est satiata fornicando cum domesticis, & ciuibus, sed exponit se extraneis transeuntibus per vias secus ipsam; sic tu nunquam satiata es idolis, quæ noueras, cum tot essent, quot ciuitates possidebas; sed insuper ab exteris, quibus per te transire contingebat, exquirebas noua idola tibi ignota, nec cessabas, donec eorum cultum in tuam induceres regionem. Hæc inferius distinctius repetit Vates non semel. Sed ea sic tractat Scholiastes: Fornicationem idolorum cultum C dicit: ait vero illam a quouis veniente pollutam, quia & Ammonitarum, & Moabitarum, & Assyriorum idololatriam æmulata est, &c. De varijs autem idolis ab Israëlitica plebe cultis egimus capite octauo. Origenes vero sic philosophatur. Varia potestas aduersaria transit per animam nostram, & in eam ingrediendi aditum quærit, vt cum illa fornicetur, vt Dæmon iracundiæ, Dæmon vanagloriæ, Dæmon tristitiæ, & omnino cuiuscumque passionis vis animam pertransit, & fornicari cum illa vult, eius libero consensu implicita. Tale quippiam Nathan ad Dauid, appellans Dæmonem fornicationis peregrinum, dicens: *Peregrino illi, qui uenerat ad se.* Quod vero additur, *ut eius fieres*, idem est, atque, vt eius esses vxor, vt ad illum pertineres: quasi dicat non tantum exstimulante libidine alienum quærebas, eique miscebaris, vt satisfaceres concupiscentiæ, sed illi ex animo adhæresces, atque vxorio affectu eum complectebaris in dedecus nominis mei, quasi mei pertæsa amorem tuum in alterum impendebas amantem. Theodoretus: Cum alienis coniuncta es, ad quos nihil attinebas, mihi quippe a principio te ipsam dedicasti. Hodie sic legimus in Hebræo codice: cui erat: & subaudiendum videtur, desiderium tui, quasi se prostituerit omni transeunti, non alio nomine, quam quod illam expeteret. Chaldæus vero sic transtulit: Et non decet te sic facere. Sed friget versio ista.

Insatiabilis libido idololatriæ.

R. Dauid.

2. Reg. 12. ℣. 4.

Theodor.

Chald.

Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Septuaginta: Et fecisti tibi idola consuta. Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon conuertunt: Fecisti tibi altaria pannis diuersorum colorum ornata, quorum alij alijs essent suppositi, vt ex colorum varietate pulchriora apparerent altaria. Sub qua similitudine indicat varios cultus, & sacra, quæ Israëlitæ diuersis idolis exhibebant. Hieronymus. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Cumque tulisses de vestibus tuis fecisti tibi excelsa multicoloria, & fornicata es in eis non facta, neque futura. Pro, consutis, & versicoloribus, & excelsis, siue idolis, Aquyla, & Theodotio ἐμβολίσματα, emboliſmata, transtulerũt, quod significat diuersos

XVI. De vario idolorum cultu.

R. Dauid. R. Salomon.

Hier. refert Symmach.

Aquyla. Theodot.

diuersos pannos hinc inde consutos, & instar emplastri factum idolum, quasi πολύῤῥαφον, polyrrhaphon, varie sutum, vestimentum, &c. eodem fere modo interpretatus est locum Theodoretus: Noua, inquit, & incredibilia tuæ idololatriæ instituta: non enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa etiam alia excogitasti, idolorum imaginibus e vestimentis confectis, dijsque nuncupatis, me præsertim omnia tibi istiusmodi per legem interdicente. Vterque auctor secutus Septuaginta per במות, bamoth, quod sonat excelsa, accepit idola ipsa: atque adeo per pannos consutos idolorum vestimenta. Verum במות, bamoth, fana idolis erecta significat, non idola, vt diximus supra, atque iterum sumus dicturi. Nomen autem טלאות, teluoth, pro quo Septuaginta vertére, consuta, Aquyla vero & Theodotio ἐμβολίσματα, emboliſmata, significat peripetasmata, aulæa, vel cortinas ex varijs coloribus consutas: nam maculosæ gregis pelli datur in Genesi. Idemque valet nomen ἐμβολίσματα, embolismata, scilicet intercalata, insititia peristromata. Sic enim intellexit Scholiastes Græcus dicens. Ex peri petasmatis acu conflatis, subaudi, feciſti tibi lupanaria, vel lectulos versicoloribus stratos tapetis, quod meretrix altera dicebat in Prouerbijs. *Lectulum meum straui tapetibus pictis ex Aegypto*, vt ex versicoloribus pannis lupanar potius ædificasse credatur meretrix, quam idola compegisse: præsertim cum versu sequenti dicatur ex auro & argento, imagines idolorum conflasse, easque vestimentis proprijs induisse: præterea quia quod sequitur non quadrat idolis, scilicet, *& fornicata es super eis*, nam sub eis potius dicere debuisset: nisi papiliones intellexisset, vel potius lectulos, super quibus fornicabatur, hoc est, discumbebat petulans caupona cum adulteris. Quod vero additur: *Quod non est factum, neque futurum est*. Septuaginta conuertunt: & non ingredieris, neque fiet: quod sic interpretatur Scholiastes: Hoc est, & tuis commentis, ac studijs non fruéris, ac si dicat, fieri non potest, vt manufactus Deus, Deus inueniatur: & Hieronymus: Cum tibi idola feceris peruersorum dogmatum, quæ arbitraris excelsa, & fornicata sis super eis, credens in ijs, quæ ipsa finxisti, Templum Dei intrare non poteris, & simulachra tua substantiam non habebunt; neque erunt in perpetuum, dicente Apostolo: *Scimus quia nihil est idolum in mundo*: ad verbum Hebræa sic habent: Non sunt futura, neque erit: hoc est: non erunt similia altaria, vt Rabbi Dauid interpretatur. vel: Non euenient similia portenta, vt femina transferat in ornatum amatorum suum cultum muliebrem: neque erit alia tui similis in futuris generationibus. Sed hæc inferius repetit Vates. Hieronymus tamen participium באות, baoth, venientia, interpretatur per præteritum, non fuerunt, non acciderunt: in quo sensu vrget in contrarium obiectio: nam tantundem feciſſe Israëlitam meretricem scribit Oseas. *Et argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*: quomodo ergo verum est tale quid nunquam factum esse? Ceterum respondemus, nihil tale inter gentes accidisse, vt feminæ impudicæ cultum suum offerrent in ornamentum lupanarium: atque ita hæc idolorum appetentia Hierosolymitanæ puellæ singularis est, & sine exemplo: neque enim comparatur nunc cum sorore sua Israëlitide: nam earum communis est causa, vt videbimus infra.

Theodor. *Genes. 30.* *Scholiast.* *Prouer. 7. ℣. 16.* *Hieron.* *1. Cor. 8. ℣. 4.* *R. Dauid.* *Oseæ. 2. ℣. 8.* *Inf. cap. 23.*

XVII. *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Hieronymus: vasa intellexit sacra ministerialia Templi, vt thuribula, phyalas, candelabrum, &c. quæ Ierusalem conuerterit in cultum Baal, Chamos, &c. Idem sensit Scholiastes: Vasa ministerij, inquit, ad honorem Dæmonum transtulisti. Ceterum alijs hoc videtur durius, quod Israëlitæ simul cum idolis coluerint Deum, & festa eius celebrauerint, atque sacrificia vasis consecratis peregerint: neque vsquam in libris Regum vel Paralipomenon huius criminis sint accersiti, quod vasa sacra conuerterint in cultum idolorum: quare *uasa decoris*, seu decora intelligunt priuata suppellectilia aurea, vel argentea, ex quibus conflauerint Deorum simulachra. Quomodo intellexit Polychronius, qui pro vasis decoris interpretatur mundum muliebrem. Verum vt hoc secundum illos fecisse non dubitamus; ita primum illud quoque designasse credimus, maxime tempore Achaz, cuius imperio clausis portis sanctuarij, & altari æneo e loco suo moto, vniuersus ministerij apparatus translatus est in cultum Deorum Syriæ, vt legimus in libris Regum, atque distinctius in libro Paralipomenon in hunc modum: *Direptis itaque Achaz omnibus uasis domus Dei, atque confractis clausit ianuas Templi Dei, & fecit sibi altaria in vniuersis angulis Ierusalem*, &c. Quid ergo inconueniens dicemus, si asseramus, ex vasis Templi conflasse Achaz imagines Deorum Syriæ?

Scholiast. *Polychr.* *4. Reg. 16.* *2. Par. 28. ℣. 24.*

Imagines masculinas. hoc est, idolorum, aut Deorum, quos gentes masculos esse fingebant, vtpote Baal, Melchom, Beelphegor, Chamos, &c. erant enim & simulachra Dearum feminina, vt Astarthes, &c. Et *masculinas* quidem dixit, quod orationem ducat ex rebus, quæ in sensus cadunt: induxerat autem plebem Israëliticam sub specie feminæ petulantis, cui nil gratum esse potest, nisi virorum aspectus, & consuetudo: & ijs quidem verbis detegit veritatem metaphoræ: deinde redit ad allegoriam dicens: *Et fornicata es in eis*, hoc est, cum eis: diuinum scilicet illis impendisti honorem, quem mihi soli deberi cognoueras.

XVIII. *Et sumpsisti uestimenta tua multicoloria, & operuisti illas*. Imagines scilicet Deorum: sic enim habet Hieronymus. Subauditur *imagines masculinas*. quibus verbis satis aperte profitetur se conuertisse: *Operuisti illas*. sicut hodie in omnibus fere libris impressis legitur: non vero: & vestita es eis, quod multi manuscripti retinent. Porro Septuaginta transferunt: *& operuisti illas*: quomodo legit, & interpretatur Theodoretus dicens: Quæ a me, inquit, bona accepisti, hæc adulteris illis insanis offerebas, alijs eos instruens & adornans, alijs libamina & sacrificia peragens. Item Polychronius, qui sic habet: Atque illa quidem ad idolorum apparatum efficiebas: hæc vero ad cultum. Hebræum verbum, ותכסים, vathecasis, vtroque potest conuerti modo, & induisti, vel induta es, vt Rabbi Dauid admonet, alibi vero sic scribit: Prosequitur metaphoram cœptam: nam quomodo meretrices solent suos amatores induere vestibus diuersorum colorum, vt sibi pulchriores, & elegantiores appareant, sic Israël faciebat imaginibus idolorum, &c. neque aliud patitur contextus, & sententia concepta superioribus verbis. Itaque hanc lectionem: *& operuisti illas*, germanam esse putamus textui, & a diuo Hieronymo recognitam: manuscriptos autem codices ex antiqua versione mutuasse ea verba: Vestita es eis.

Hieron. *Theodor.* *Polychr.* *R. Dauid. in lib. rad. & in comment. huius loci.*

Et oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Oleum hoc loci vnguentum significat. Thymiama Græcum nomen valet suffitum, vaporationem, & omnem speciem aromaticam, quæ euaporatur

Thymiama suffitum significat.

ratum: in sacris autem literis appropriatum est cuidam compositioni ex certis speciebus odoratis, quarum mentio est in Exodo, vbi olei quoque vnctionis compositio monstratur facienda ex myrrha, cinnamomo, calamo odorato, & casia oleo mistis. Thymiamatis vero ex pulueribus stactis, onychis, galbani, & thuris commistis opere vnguentarij: atque oleo quidem illo sacro vngebantur vasa sacra, vestesque, & ministri Dei. Thymiama vero in altari incensi aureo (quod propterea vocatum est Thymiamatis) cremabatur tempore vtriusque sacrificij matutini, & vespertini in odorem suauitatis, vt latius dicemus in Cõmentario de sacrificijs. Vtramque compositionem sanctam esse voluit Dominus, vetuitque profanis vsibus adhiberi in eodem Exodi capite: vnde nũc suum appellat: *Oleum*, inquit, *meum, & Thymiama meum*, quod scilicet ego instituí, atque in nominis mei solius honorem componi mandaui, *posuisti coram eis*, vel dedisti, aut intulisti in eorum fana, vt scilicet oleo vasa ministerij inungeres; Thymiama vero in aris eorum adoleres, non sine ingenti dedecore nominis mei. Vel oleum ponere hoc loco, est lucernis infundere, vt arderent coram idolorum simulachris.

Exod. 30. ℣. 23.

XIX. Et *panem meum*, Septuaginta panes meos, *quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis.* Nomine panis omne cibi genus intelligendum esse admonet Rabbi Dauid Chimhi, & merito; nam esculenta omnia significare solet in sacris literis, vt in Genesi. *Nec quidquam aliud nouerat* Putiphar *nisi panem, quo vescebatur*, id est, cibos suæ mensæ illatos: neque enim solus panis principi exercitus apponebatur: & in Prouerbijs Sapientia inuitans ad suauissimas epulas sic habet: *Venite, comedite panem meum*: & apud Lucam ingressus est Iesus in domo Pharisæi, alioqui inuitatus, *sabbatho manducare panem*: hoc est pransurus: Eodem modo in præsenti sumitur panis pro omnibus cibis, atque delicijs, vt sequentia testantur, in quibus singillatim enumerantur panis species variæ, scilicet simila, oleum, & mel: de quibus supra satis consideratum est. Nunc illud explanandum restat. *Posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis*: nam indicatur ea oratione moris fuisse idololatris adolere similam, oleum, & mel in sacris Deorum suorum: Et quidem in omni sacrificio prælibari solitum panem atque vinum, auctor est Fabius Pictor de Iano loquens, atque Virgilius testatur sic canens:

Panis omnia esculenta significare solet. *R. Chimhi. Genes.* 39. ℣. 6. *Prouer.* 9. ℣. 5. *Luc.* 14. ℣. 1 *Fabius Pict. lib.* 1. *Virgil.* 12. *Aeneid.*

Illi ad surgentis conuersi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Idola pane oblato colebantur. Et Numa Pompilius Deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit; vnde & immolo verbum pro sacrifico deductum creditur, quæ quidem mola ex farre, sale, & aqua componebatur: sine qua mola nullum sacrificium ratum fieri censebatur: adhibebatur autem id far tostum, dicebaturque ador, & adoreum, & vulgo semen, vt Isidorus ait, etiam dictum, atque edor quondam appellatum ab edendo, quia eo primo vsi sunt homines, siue quia in sacrificijs eius generis panes ad aras offerebantur, vnde & adorea dicta idem Isidorus testatur. Porro Græci non farris, sed hordei primitias, ideſt, molas, seu liba, aut placentas ex hordeo, & sale confectas sacrificijs adhibebant, quas Homerus ἀλοήτας, vlochytas, propterea appellat, ab ὅλη, ole, hordeum, & χέω, cheo, infundo, quasi hordeum aspersum, sale videlicet. Sed de varijs generibus panum diuersis Dijs, & Deabus dicatorum abunde satis

Isidorus. *Iliad. lib.* 1.

A agunt Pollux, & Athenæus. *Pollux. l.* 6. *Athe. l.* 12.

Oleum sane Deorum sacris duplici modo inferebatur, vel super infusum extis, vel mistum cum similaginea farina in libis: prioris ritus meminit Virgilius. Oleum etiã libabatur idolis. *Virgil.* 6. *Aenei.*

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Idem iterum. *Virgil. Eclog.* 5.

Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui.

Olei vero libis insperſi eundem Vergilium mentionem feciſſe alibi, teſtatur Seruius. *Lib.* 7. *Aenei.*

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subiciunt epulis: sic Iuppiter ipse monebat.

B quo loco Seruius: ador proprie genus farris; liba autem sunt placentæ de farre, melle, & oleo sacris aptæ. *Seruius.*

Mel denique admiscri solebat libis, vt diximus modo ex eodem Seruio, atque vt Tibullus testatur, cum ait: Mel libis superadditum. *Tibullus*

Sic venias hodierne tibi dum thuris honores,
Libaque Mopsopio dulcia melle feras.

tum etiam in odoratam suffumigationem coqui solitum est: nam Suidas, Dioscorides, Plutarchus, & Galenus antidoti meminerunt odorati suffimenti ex varijs speciebus compositi, mistione mellis cocti vsque ad craſſitudinem glutinis: atque id suffimentum existimo lege Domini prohibitum in Leuitico. Mel non *adolebitur in sacrificio Domino*. fortasse enim C Aegyptijs iam olim moris erat id thymiama cum melle coctum Dijs suis incendere: cum quibus nulla ratione voluit Deus, vt fideles communicarent in sacris ritibus, vt alibi dicemus latius. *Suid. lib.* 12 *Dioſc. lib.* 1. *cap.* 24. *Plut. lib. de Iside & Osiride. Galen. lib.* 2 *Leuit.* 2. ℣. 11.

Et factum est, ait Dominus Deus.

Et tulisti filios, & filias tuas. Possunt hæc verba: *Et factum est*, præcedentibus adiungi: quomodo nectuntur in Hebraicis codicibus punctatis, quos habemus, atque in multis vulgatæ nostræ editionis voluminibus. Sic legit Rabbi Dauid, & interpretatur hoc sensu: Supradicta abominatio ita fuit, neque negabis a te fuisse perpetratam. Similiter Chaldæus, qui tamen per interrogationem conuertit sententiam: Fuerunt ne vere hæc omnia, quæ supra retuli? licet diuus Hieronymus abunde monstret, se D ab ea oratione incœpisse versum sequentem, quando ab eadem quintum commentariorum librum in Ezechielem auspicatur: qua in re imitatus videtur Septuaginta, qui sic legerunt, vt in multis codicibus, & Hieronymiano habetur. Et factum est post hæc: quæ dicendi ratio non solum initium facere solet sententiæ distinctæ, sed exordium dare capiti, & libro, vt diximus initio capitis primi, & appareret initio capitis octaui. *Et factum est in anno sexto.* Item apud Lucam. *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur* Zacharias: atque hoc eodem capite paulo inferius dicitur: *Et accidit post omnem malitiam tuam:* vbi Hieronymus explicatius conuertit Hebræam phrasim. Idem ergo hîc valet: *Et factum est*: atque si diceret: ac insuper *tulisti filios*, &c. vel: Et E adiecisti superioribus flagitium horribilius, scilicet: *Chald.* *D. Hieron.* *Luc.* 1. ℣. 8.

XX.

Tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi. id est, infantes qui in te nascebantur: quorum matrem appellat Ierusalem ex proposita allegoria coniugij, & se ipsum patrem. Dicit autem *tuos*, non meos, vt facti atrocitatem exaggeret. Vnde Scholiastes. Esto, inquit, fueris erga numen sceleſta, quid naturæ quoque leges violasti? Apollinaris: Dæmonum cibum filios feciſti tuos, quos ad ipsorum vo- De nefaria filiorum immolatione multa.

luptatem

luptatem immolabas: præterea oſtendit, id quod reuera Hieroſolymis accidit, a patribus ſcilicet, & matribus proprijs filios teneros immolari ſolitos Dæmonibus, vt habetur in pſalmo. *Et immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas Dæmonijs*: & ſtatim: *Et effuderunt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum, & filiarum ſuarum, quos ſacrificauerunt ſculptilibus Chanaan*. Idem ſignificant hæc ſequentia verba.

Pſal. 105. ℣. 37.

Et immolaſti eis ad deuorandum. Id eſt, tradens illos igni abſumendos: nam actus deuorandi, os, & lingua ſolent igni adſcribi in ſacris figurate, vt ſupra diximus ex illo Iſaiæ. *Sicut deuorat ſtipulam lingua ignis*, &c. Vnde Septuaginta verterunt, in conſumptionem; hoc eſt, vt abſumerentur toti quaſi holocauſtum: extat eadem querimonia apud Ieremiam. *Et ædificauerunt excelſa Thopheth, quæ eſt in ualle filij Hennom, ut incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni*: & iterum explicatius: *Aedificauerunt excelſa Baalim ad comburendos filios ſuos igni in holocauſtum Baalim*. Exemplum autem eius ſanguinariæ oblationis ſuppeditauit Achaz, de quo in libris Regum ſcriptum eſt. *Et filium ſuum conſecrauit transferens per ignem ſecundum idola gentium*: atque Manaſſes, de quo memoriæ proditum eſt in eodem libro. *Et traduxit filium ſuum per ignem*. Quid ſit autem traducere per ignem, interpretatur Ioſephus de Achaz loquens. Quibus etiam proprium filium holocauſtoma obtulit ritu Chananæorum. Offerebantur vero infantes per ignem traducti Idolo Moloch, vt in eodem libro Regum teſtatur hiſtoricus ſacer, de Ioſia loquens: *Contaminauit quoque Thopheth, quod eſt in conualle filij Hennon, vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam per ignem Moloch*. Idolum Moloch, vel eius ſacrificium vocabatur, תפת, Thopheth, quaſi dicas portentum, ſpectaculum, viſu horrendum, quod combuſtis infantibus exhibebatur: tametſi alij malint dictum Thopheth quaſi tympanum, quod nefarij ſacrifici, dum adurebantur pueri in manibus ſtatuæ ignitæ, tympano ſonitum excitabant; ne innocentum voces audirentur: erat autem hoc excelſum, ſeu fanum prunarium potius in valle Ioſaphath, vel regis dicta, quæ adiacet vrbi Ieruſalem ad Orientem dicta Geennom, quaſi vallis Hinnon, vel filiorum Hinnon, a qua tractum eſt nomen Gehenna in Euangelijs frequenter vſurpatum pro loco æterni incendij apud inferos: cui translationi occaſionem dederat Iſaias dicens: *Præparata eſt ab heri*, iampridem, *Thopheth, a rege* regum, qui eam ad inſtar Ioſiæ dicauit in prunarium damnatorum, *præparata, profunda, & dilatata*, talis enim erat conuallis Hinnon: *nutrimenta eius ignis, & ligna multa*, vt olim ſolebant admoueri infantibus concremandis, *flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam*: ac ſi dixiſſet: Neque deerunt folles, qui ignem excitent: nam flatus naſi, ſeu indignationis diuinæ eam inflammabit pyram, non ſecus atque iniecto ſulphure ardere ſolet, & ali ignis.

Iſ. 5. ℣. 24.

Ier. 7. ℣. 31 & 19. ℣. 5.

4. Reg. 16. ℣. 3.

Ibid. 21. ℣. 6.

Quid ſit transferre filios per ignem.

Ioſeph. l. 9. ant. cap. 12.

4. Reg. 23. ℣. 10.

Idolum vel ſacrificium Moloch, vocabatur Thopheth.

Ioſ. 15. ℣. 8.

De valle Hennon; & quare vocetur infernus gehenna.

Iſ. 30. ℣. 33

Nunquid parua eſt fornicatio tua?

XXI.

Immolaſti filios meos, & dediſti, illos conſecrans, eis. Septuaginta: Quaſi parum fornicata ſis, & interfeciſti filios tuos ad expiandum. Scholiaſtes. Non ſatis, inquit, tibi fuit in me peccaſſe, niſi etiam adulterio cariſſimorum mihi pignorum cædem addidiſſes? vt impietatis ſimul, & parricidij facinore te contaminares? Seuerus: Quale hoc? etiam filios interemiſſe? hoc vnum deerat ad ſcelerum inuentionem: præterquam quod idola colebas, inimicam fuiſſe naturæ? pudorem depoſuiſſe & fidem, flagitium erat, ſed femineum: parricidam autem eſſe, pluſquam ferinum. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos ſuos: filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto*. Hieronymus: Vbi nos poſuimus: *Et dediſti, illos conſecrans, eis*, pro quo Septuaginta tranſtulerunt: Et dediſti eos ad placandum ſiue expiandum, Aquyla, Symmachus, & Theodotio poſuerunt: Tranſtuliſti, & transduxiſti eos: quia Ethnici per ignem filios ſuos vel tranſferunt paruulos, vel adultos tranſire compellunt. Polychronius: Conſecratio vel expiatio dicitur ſacrificium, quod fiebat ad aliquod malum deprecandum, & auertendum, quod lex ἀποπομπαῖον, apo pompaeon, depulſorium appellat, iubens hircum quam longiſſime abduci, & in ſolitudinem dimitti. Seuerus: Qui ſcholion appoſuit verbo, ſcripſit vt intellexit; ego vero ἀποτροπιάζεσθαι, apotropiazeſthæ, conſecrare, intelligo, quod patres in ignem filios conijcerent: id quod in Regum libro citato narratur & Achaz & Manaſſes indigniſſime perpetraſſe: ac de vniuerſo quoque Iſraële ſimiliter ſcriptum eſt, qui filios ſuos, & filias ſuas per ignem traducebat. Vtrumque enim dicebatur ſacrificare filios Dæmonijs, ſcilicet per ignem viuos traducere: atque in expiatricem victimam offerre: quare vtrumque coniunxit Propheta, & mactare filios, & conſecrare in piacularem victimam. Obſcure ſatis elucidaſſe videntur prædicti auctores hos verſus. Vtriuſque ſententiam breuiter accipe. Vt Deo vero fideles offerre ſolebant holocauſtomata, id eſt ſacrificia omnino conſumenda in igne, atque alia votiua, vel piacularia, aut deprecatoria (de quibus abunde diſſeretur in Commentario ſacrificiorum) quorum pars minima igni dabatur, reliquum cedebat in partes miniſtri, vel offerentis; ita prorſus Dæmon ſibi duplici ritu filios a patribus offerri ſanxerat, vel omnino inflammandos in holocauſtum, vel initiandos ad odorem ignis. De prima oblatione agitur verſu vigeſimo; de altera hoc præſenti verſu. De prima tractat [a] Ieremias, & Ioſephus; de ſecunda liber [b] Regum, & Ieremias.

Thr. 4. ℣. 3.

Hieronym.

Aquyla. Symmach. Theodot.

Polychr.

Seuerus.

4. Reg. 16. & 21.

Dæmonalios ex filijs Iſrael quaſi in holocauſtum totos ſibi cremari petierat, alios quaſi piacula per ignem traduci.

a Iere. 19. Ioſeph. citatus.

b 4. Reg. & Ier. citati.

Filios meos. Dulciſſimum verbum, & nectare ipſo ſuauius: dolor amoris index, & teſtis, Dei in homines beneuolentiam, & gratiam detexit: *filios*, inquit, *meos*, quos indulgentius enutriebam, & exaltare decreueram. O vere paterna viſcera, immo vero materna dixerim, non hæc ſine cordis intrinſeco dolore protuliſſet carnalis pater, neque mater ſine lacrymis & lamentis: neque Deus, ſi ſenſu tangeretur, minus doluiſſet cariſſimorum pignorum oblationem execrandam, & cædem indignam. Sed iam mihi a Theologis obijcitur: Quid eſt quod Ioannes Eccleſiæ prærogatiuam facit, [c] *filios Dei fieri*; & Paulus fideles accepiſſe teſtatur [d] *ſpiritum adoptionis filiorum*; Iſraëlitas vero contra *ſpiritum ſeruitutis*, quandoquidem Synagogæ alioqui adulteræ prolem filios ſuos hîc Deus appellat? [e] Quia Apoſtolus de lege loquebatur Moſaica, vt legi gratiæ opponitur, quæ nunquam ingenerauit eum ſpiritum adoptionis, ſed potius timoris, oſtenſis portentis, quæ timorem incutiebant: aliud eſt autem loqui de ſtatu legis, aliud de ipſo Deo auctore legis. Deus enim eundem ſemper animum in homines habuit, id eſt paternum, non ſemper tamen eundem oſtendit ob duritiam cordis eorum, & quia ſic expediebat Eccleſiæ, vt per interualla temporum ſtatus ſui incrementa ſuſciperet vſque ad menſuram ætatis pleniſſimæ, quam aſſecuta eſt cum per Chriſtum accepto Spiritu ſancto euecta eſt ad filialem adoptionem, vt Paulus tradit. Quid quod hoc

Gal. 4. ℣. 5.

loco

Quaſi dolens Deus de nece filiorum Iſrael filios ſuos compellat, & benignitate plena oratione. Quæſtio quo modo ſit peculiare filiorum Eccleſiæ accepiſſe poteſtatem, vt filij Dei fiant, ſi etiam ſynagogæ filij vocantur Dei filij.

c Io. 1. ℣. 12

d Rom. 8. ℣. 15.

e Reſpondet

loco filij Dei nominantur infantes, ſecundum propoſitam parabolam, & translatitie. Fideles autem
1. Ioan. 3. vere ſunt filij adoptiui, teſtante Ioanne: *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & ſimus.*

XXII. *Et poſt omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, quando eras nuda, & confuſione plena, conculcata in ſanguine tuo.*

Obliuio acceptorum a Deo beneficiorum auget maxime ſcelerum grauitatem.

Septuaginta: Hoc eſt, ſuper omnem fornicationem tuam, & non es recordata: ac ſi dicat: Adulteria commiſiſſe humanæ fragilitatis erat, filios immolaſſe inſaniæ, quæ fructus eſt impudicitiæ: eſto hæc perpetraueris lymphatico furore correpta: quale eſt, poſtquam deferbuit libidinis æſtus, ne tui ipſius quidem, non dico mei eſſe recordatam? nunquam ad te ipſam redijſſe? neque memoria verſaſſe, qualis tua fuerit infantia, pueritia, adoleſcentia? nam ſi priſtina in memoriam reuocaſſes; inueniſſes, vt ego te nudam, & omni prouidentia orbatam, atque ſecundinarum ſanguine pollutam excipiens ablui, auctorque fui, vt & viueres, & omnium rerum abundantia, atque gloria fruereris.

Dei, & ſui ipſius obliuioſus homo vocatur Enos.

Nota primo, quam ſit antiquum homini, obliuiſci cum ſui, tum Dei: non fruſtra appellatus eſt אנוש, Enos, poſt lapſum, qui a conditione vocabatur אדם, Adam, id eſt terrenus. Valet autem Enos obliuiſcentem, vel obliuioſum actiue, vt dicunt, & paſſiue, ſtupidum potius, qui nec ſui recordatur, neque amplius in memoria eſt medicorum vel hominum. Eum ſcilicet qui obliuiſcitur, atque dignus eſt, cuius omnes obliuiſcantur: nimirum qui cum in extrema verſetur miſeria, ſitque omnino ſtupidus, incurabilis, & deſperatus, & plane indignus Dei, & hominum memoria; nihilominus ipſe & ſuæ infelicitatis, & Dei, qui vnus vicem eius doluit, miſericordiæ obliuiſcatur. *Quid eſt homo*, Enos, ait Dauid,
Pſ. 8. ℣. 5. *quod memor es eius?* hoc eſt: Quis eſt ille obliuiſcens, ſtupidus, vt eius recorderis? Vel ille ærumnoſus, deſperatus, memoria indignus, cuius recorderis?
Pſal. 49. ℣. 22. & iterum: *Intelligite hæc qui obliuiſcimini Deum*. homines ingenio obliuioſi, obliuiſcentes Deum, &c.

Memoria propriæ miſeriæ & delictorum vnicum aduerſus ſuperbiam medicamentum.

Nota ſecundo, contra venenum, quod ſuperbia infundit, vnicum antidotum eſſe, memoriam propriæ miſeriæ, & delictorum: immo non ſolum theriacam eſſe contra inſolentiam; ſed etiam vitæ laxioris correctionem: ait enim Petrus. *Cui enim non*
2. Pet. 1. ℣. 9. *præſto ſunt hæc* (loquebatur de patientia, pietate, caritate) *cæcus eſt, & manu tentans, obliuionem accipiens*, oblitus, *purgationis ueterum ſuorum delictorum*: ac ſi dicat: Qui ijs vacat virtutibus, plane profitetur ſe oblitum, quanta crimina admiſerit, & quam liberaliter ſibi condonata fuerint: hæc enim ſi mente tractaſſet, non eſſet tam nudus ornamentis pietatis: Iacobus item ait. *Si quis auditor eſt uerbi, & non factor, hic comparabitur uiro conſideranti*
Iacob. 1. ℣. 23. *uultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo: conſiderauit enim ſe, & abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit*. id eſt, qui verba Dei audita non exequitur opere, aperte teſtatur, ſe leuiter, perfunctorie, & quaſi in ſpeculo, quod imaginem refert fugacem, conſideraſſe natalitia ſua, & ante actæ vitæ errores: nam qui iuſto examine ſeipſum expendit, & propriæ turpitudinis deformes intuetur vultu, non poteſt non inflammari in amorem eius, qui dignatus eſt aſpicere, decorare, & amare diuinis oculis indigniſſimum.

a Cur Deus improperet ſponſæ collata beneficia, cum magnificentiæ ſit obliuio eorum, quæ quis contulit. Cic. in Lælio.

Sed hîc ſe nobis offert quæſtio non facilis: a Quid eſt quod Deus de ſponſa conqueritur, oblitam eſſe ſuæ miſeriæ, atque diuinæ miſericordiæ, cum proprium ſit magnificentiæ, obliuiſci, quæ donauit? nam, vt Cicero teſtatur: Odioſum ſane genus homi
A num eſt beneficia exprobrantium, quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare, qui contulit: & Seneca: Qui beneficium dedit, meminiſſe non debet. & rurſus: Nunquam neque querens dicam: Senec. lib. 7. de benefic. cent.

——— *eiectum litore egentem*
Excepi, & regni demens in parte locaui. Virg. 4. Aeneid.

non eſt iſta admonitio, ſed conuitium: in odium beneficia perducit exprobratrix eorum memoria. Triũ Charitum, quas finxere Græci, duæ aſpiciebant intuentem, tertia auerſa erat; vt docerentur, qui accipiunt, debere æterna memoria intueri donaria; qui largiuntur vero nunquam ea amplius in mentem reuocare. Huic quæſtioni reſpondemus, Deum hoc facto nomini ſuo parcere, vt noſtræ conſulat
B vtilitati: atque æquius ferre, ſe iudicari exactorem, quam nos eſſe immemores, & ingratos: tanti intereſt noſtram vilem conditionem, & Dei in nos beneficentiam perpetuo recordari; vt eam memoriam nobis omnino neceſſariam vel cum ſuæ exiſtimationis diſcrimine exigat, & expoſtulet.

Suo nomini parcit Deus noſtræ conſulens vtilitati.

XXIII. *Et accidit poſt omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus)*

XXIV. *Et ædificaſti tibi lupanar, & feciſti tibi proſtibulum in cunctis plateis*. Hieronymus. Hoc, quod ſecundo dicitur; *væ, væ tibi*, vulgata (intellige, vetus ex Septuaginta conuerſa) editio non habet; ſed de Theodotionis editione additum eſt: rurſumque vbi nos diximus: *Et ædificaſti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta tranſtulerunt: Et ædificaſti tibi habitaculum fornicationis, Symmachus, & Theodotio
C πορνεῖον, porneion, interpretati Sunt: Aquyla volens exprimere etymologiam ſermonis Hebraici גב, gab, poſuit βόθυνον, bothynon, quod nos dicere poſſumus foueam, vt ſignificet ganeam, ac defoſſum ſpecum, atque tenebroſum, in quo proſtitutarum libido verſatur, quodque ſequitur: *Et feciſti tibi proſtibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta tranſtulerunt, ἔκθεμα, ecthema, id eſt proſtibulum, domum meretriciam, in Hebraico habet רמה, ramah: & tam Aquyla, quam Symmachus, & Theodotio excelſum, & ſublime interpretati ſunt. Denique & in conſequentibus, vbi ſcriptum eſt. *Ad omne caput viæ ædificaſti ſignum proſtitutionis tuæ*: Pro ſigno, & proſtitutione rurſum in Hebræo habetur, רמה, ramah: quod nos vel *proſtibulum*, vel *ſignum*, interpretati ſumus, cum apud Hebræos vnum vocabulum ſit, &c. Hæc Hieronymus.

Hieronym. Symmach. Theodot. Aquyla.

Porro quod initio verſus legimus: *Et accidit poſt omnem malitiam tuam*. Hebraice dicitur: Et factum eſt: vt ſupra notauimus. Vertiturque a Hieronymo ad amuſſim. Sed quidnam illi accidiſſe ſignificetur, varie interpretantur auctores. Rabbi Dauid nectit ea verba cum ſuperioribus hoc ſenſu: Accidit hoc, quod dixi, ſcilicet, vt ad priſtinam miſeriam ob tua flagitia redires, & iterum in ſanguine volutareris. Ceterum hic ſenſus non texit probe allegoriam, cui repugnat adultam redire ad ſecundinas, ſub auditque non neceſſaria. Theodoretus cum Græcis ceteris, ea verba refert ad duplex, *væ*, quod ſequitur. Sic enim habet: fructum enim ingratæ tuæ mentis lamentationem percipis, & luctum. Scholiaſtes: Finis, inquit, impietatis tuæ erunt aliæ alijs ſuccedentes calamitates. Ceterum conuenientius nectitur hoc initium orationis: Et factum eſt, vel, *Et accidit*, cum ea, quæ ſequitur, periodo: *Et ædificaſti tibi lupanar*, &c. cetera per parentheſim interſerenda (*væ, væ tibi, dicit Dominus Deus*) qua figura ſignificatur animus ſponſi vehementi dolore exulceratus, & iudicis pectus magna miſeratione

R. Dauid. Theodor. Scholiaſt.

commo-

commotum, quod tam audax facinus, & tam detestabile scelus femina designasset: Non satis, inquit, erat tam fœda admisisse flagitia, nisi lupanar etiam tibi ædificares, vt te profitereris non iam adulteram a proco seductam, sed meretricem potius impudentem? *Frons mulieris meretricis facta est tibi: noluisti erubescere. Agnitio* aspectus *vultus* tui *respondet* de te, quod peccatum tuum quasi Sodoma prædicaueris, neque absconderis: væ animæ tuæ quoniam reddita sunt tibi mala. Duplex *væ*, temporalis, & æternæ mortis merces erit digna tam insignis impudentiæ. Hæc verba cum ingenti animi sensu, quẽ interiectio dolentis repetita testatur, prolata sunt: Origenes: Si consideres animam expositam amatoribus suis, videbis quomodo faciat sibi domum meretriciam, & suscipiat omnes, qui cum ea velint fornicari. Anima humana valde speciosa est, & mirabilem habet pulchritudinem: artifex quippe eius eum eam primum cõderet, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. quid hac specie, & similitudine pulchrius? quidam ergo adulteri, & sordidi amatores decore eius illecti desiderant eam corrumpere, & fornicari super eam: quam ob rem sapiens vir Paulus dicit: *Timeo autem ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua; ita corrumpantur sensus uestri*. Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris animæ sensus corrumpitur, & ipsa anima vulneratur ab amatoribus suis, hoc est ab immundis potestatibus, quarum doctrinæ, vel voluntati acquiescit: Hæc ipse. Ex quibus verbis interpretamur quoque versum, qui sequitur.

Ier. 3. ℣. 3. Isa. 3. ℣. 9.

Duplex, væ, temporalem & æternam indicat mortem.

Origen.

Animæ pulchritudo.

Genes. 1. ℣. 26.

2. Cor. 11. ℣. 3.

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*. Hebraice. Aedificasti tibi excelsum, vt supra notauimus ex Hieronymo. Septuaginta: fornicationes tuas: texit enim Propheta allegoriæ subtegmina licijs veritatis: excelsum ad historiam pertinet, nam in excelsis immolabant falsis Dijs Israëlitæ: lupanar, vel prostibulum, seu fornicatio translatitie dictum est ipsum excelsum, & fanum idolorum, quæ quidem excelsa, aut altaria in capitibus viarum, seu compitis construxisse dicitur Ierusalem; vt meretricem libri Prouerbiorum videatur imitata, quæ in plateis, & in angulis platearum prætereuntes stultos iuuenes ad suos incitet amplexus. Secundum historiam vero, quoniam, vt videre est in Iudicum atque Regum libris, non solum excelsos montes, & colles, Templumque ipsum Deo sacrum; sed vrbem totam Ierusalem, vias, plateas, fora, compita, domosque priuatas idolorum aris, atque simulachris erectis compleuerunt. Polychronius. In capite omnis viæ, interpretatur, iuxta vias, quæ ducunt ad gentes, vt ex loco incolas indicet: ac si dicat. Omnium gentium impietatem sunt imitati, singularum idola figentes in capite viarum, quæ ad ipsas nationes ducebant.

Prouer. 7.

Iud. 2. & 3. 4. Reg. 16. & 21. Polychr.

Et abominabilem feci sti decorem tuum. Populi Israëlitici pulchritudo in vnius Dei cultu sita erat, vt Balaam cecinit. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui*, &c. Et vnde nam tantam pulchritudinem habet Israël? *Non est idolum*, inquit, *in Iacob, neque videtur simulachrum in Israel; Dominus Deus eius cum eo est*, &c. quod si ita est, cum in omnibus compitis visuntur altaria, & simulachra Dei non sui; manifestum est, adulteram plebem vniuersam pulchritudinem amisisse. Vide in Threnis feminam olim reginam, diuitem, speciosam, iam viduam, fœdata facie atratam, desertam a subditis, & ancillis, seruam ex principe, turpem ex formosa, inopem ex diuite; & agnosce plebis Israëliticæ viuam imaginem, cum, Deo relicto, idola colere cœpit. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus &c. Filij sion inclyti, amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli, &c. Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores: denigrata est super carbones facies eorum; & non sunt cogniti in plateis*.

Num. 24. ℣. 5.

Ibid. 13. ℣. 21.

Threnor. 1.

Thren. 4.

Et diuisisti pedes tuos omni transeunti. Habitum notat meretricis se sponte comparantis ad fornicandum, diuaricans crura, vt legunt Septuaginta: atque innuit illam facilem ad deceptionem fuisse, vt placet Polychronio: vel, cogitationibus, quæ vitiorum incentiua suppeditant, cor suum aperuisse, vt Hieronymus sentit.

Polychr.

Hieron.

Et multiplicasti fornicationes tuas: putans quod posses te satiare libidine.

Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis magnarum carnium. Filios vocat Aegypti, Deos, qui in Aegypto colebantur, quasi iuuenes dixisset Aegypti: nam id significat filius frequenter: per carnes vero libidinosa corpora intelligit, de quibus infra. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum, &c.* Huiusmodi autem homines, ait Rabbi Dauid, impudicæ feminæ ardenter expetunt. Per translationem autem, ait Theodoretus, magnos carne eos, qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nomina uit: qui hircos, & boues, & oues, canesque, & simias, & crocodilos, & ibes, & accipitres adorarunt. Scholiastes: Qui nihil spirituale, nihil diuinum cogitant, sed omnia carnalia, quique insectis etiam tribuunt honorem. Vterque interpres historiam narrat, sed discedit a proposita translatione: neque enim exprobrat meretrici Vates, quod mista sit meretricibus, sed adulteris: in allegoria autem instituta omnes idololatræ meretrices sunt, non adulteri. Ergo filij Aegypti sunt, vt diximus, Dij, quos illi colebant; *magnarumque* dicuntur *carnium*, quod homines fuerint libidinosissimi: atque tum vitæ anteactæ exemplis, tum turpissimis excogitatis sacrorum ritibus ad omnem spurcitiam cultores irritarent. In ipsis autem idolis Origenes merito intelligit Dæmones, qui carnalibus peccatis gaudent, inhiantque carnis sensibus, etiamsi carnes non gerant.

XXVI.

Inf. 23. ℣. 20.

R. Dauid. Theodor.

Scholiast.

Origen.

Et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me: Septuaginta: Multipliciter fornicata es, vt me ad iracundiam prouocares. Scholiastes: Ostendit illos omnium gentium idololatriam imitatos. Origenes: Mea, inquit, indulgentia ad omnia scelera abusa es, quasi impudens scortum non contentum legibus naturæ, noua alia, & nefanda excogitauerit libidinis incitamenta: idque non tam, vt concupiscentiæ satisfaceret, quam vt dulcissimi sponsi bilem excitaret, atque os eius amaritudine repleret; sed non impune: nam opportune consequitur.

Sunt qui peccant non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem.

Scholiast.

Origen.

Ecce ego extendam manum meam super te. In aliquot codicibus legimus, extendi, vt referatur ad supplicium de illa sumptum per Philisthæos, de quibus statim mentio est: quæ lectio, vel sensus nobis admodum placet, vt pote historiæ conueniens. Si autem legamus, vt fere vulgati codices habent, *extendam*, in prædicto sensu accipiemus, futurum pro præterito vsurpatum a Vate dicentes: idemque de futuris, quæ sequuntur, faciendum credimus. Porro extendere manum, punire significat Hebræis, quod is sit gestus castigantis, vt supra diximus ex illo Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta*, in altum scilicet: nam cum extenditur manus demissa, & aperta, vl-

XXVII.

Extendere manum idẽ est quod punire.

Isa. 9. ℣. 17

Isai.65.℣.2 ta, vltro ferentis opem propria est. Isaias. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Et in
Pro.1.℣.24 Prouerbijs. *Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret.*

Et auferam iustificationem tuam. Septuaginta: legitima tua. Decem codices manuscripti vulgatæ editionis, ius tuum, legebant, vt notant Louanienses: Hebraice legimus חק, choq, id est statutum, quod vocabulum hæc omnia amplectitur, atque alia plura: nam eius radix חקק, chaqaq, significat statuere, definire, determinare, delineare, describere, perscribere, omnia scilicet munia legislatoris exequi: quare verbale חק, choq, valet statutum, constitutionem, ordinationem, legem, formam viuendi, cultum, cæremoniam, atque id omne, quod manat a legislatore, certis & exaratis decretis formam viuendi præscribens. Vnde vsurpatur pro lege diuina in psalmis non semel, & in Deuteronomio. *Et nunc Israel audi præcepta, & iudicia:* Vel statuta Ecclesiastica, & leges politicas: Pro ritu in Exodo. *Hæc est religio Phase.* Pro demenso vel mensura iterum ibidem: *Quare non impletis mensuram laterum, sicut prius?* Pro annona constituta, vt in Prouerbijs. *Deditque prædam,* cibum, *domesticis suis, & cibaria,* statutum, portionem, *ancillis suis.* Pro definitione, termino, in eisdem Prouerbijs. *Quando circundabat mari terminum suum.* Pro dimensione in Ezechiele. *Hæc est ergo lex domus,* id est, dimensiones, mensuræ. Quid autem hoc loco significet, non est facile diuinare. Hieronymus de legis cæremonijs, sabbathis, & festiuitatibus interpretatur. Theodoretus de lege ipsa: Mouebo, inquit, ad disciplinam manum meam, & spoliabo te splendore legis, & te hostibus tuis constituam ludibrium. Rabbi Dauid, & alij pro annona accipiunt, quasi comminetur Deus, se ablaturum annonam solitam, quo caritate victus laborans resipisceret. Sic Oseas. Auferam *lanam meam, & linum meum.* Est autem magnum Dei beneficium hæc punitio contra seuerum illud iudicium quod minitatur idē Oseas. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus, quasi agnum,* in latitudine scilicet saginandum ad carnificinam: & iterum. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.* Sed de hac re alibi fusius. Crediderim in præsenti loco (choq) siue *iustificationem* vsurpari pro oris specie, seu forma, venustate, splendoreque faciei: quomodo sumitur infra: *Imagines Chaldæorum expressas coloribus,* vel depictas, constitutas minio: per speciem autem oris puellæ constat significatam esse speciosam reipublicæ Israëliticæ politiam, quæ in libertate & pace maxime lucebat: contra bello, & oppressione Tyrannorum deformabatur. Dici autem potest iustificatio, quoniam sita erat in iustitiæ executione: quasi Vates hoc loco narret, Deum prouocatum plebis Israëliticæ idololatria abstulisse (nam futurum pro præterito stat, vt supra diximus) iustificationem eius, hoc est, libertatem, florentem reipublice statum, regimen consulum, & ducum, quo libere administrari solebat, atque illam subiecisse Philisthæis, vt ab hostibus iura peteret, quæ Dei sui leges violauerat: nam hoc est, quod subditur.

Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæsthinarum. Anima teste Rabbi Dauid, hoc loco est vis animalis, appetitus, appetentia, desiderium, vota, ea scilicet facultas, qua appetimus corpori consentanea, & qua communicamus cum belluis. Vnde dicimur animales a diuo Paulo. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei.* Sic vsurpari dicit in psalmo. *Ne tradideris me in animas tribulantium me,* id est, in desideria, voluntatem: Eodem modo vsurpatur apud Matthæum. *Ne solliciti sitis animæ uestræ, quid manducabimus* Et in Exodo. *Diuidam spolia, implebitur anima mea.* Et in psalmo. *Et non tradat eum in animam inimicorum eius.* Hoc est, in desideria. Idem omnino significat in præsenti. Tradam te desiderio odientium te. Filias vero appellat secundum Rabbi Dauid, & Chaldæum, oppida, & respublicas, quæ a metropoli natæ sunt, illique parent, atque ab ea reguntur, & proteguntur, non secus quam a matre filia; tum etiam ciues, & oppidanos ipsos, vt in psalmo. *Filiæ Tyri:* & iterum. Filiæ *Sion:* & tertio. *Filiæ Ierusalem,* in Canticis. Sic filiæ Palæsthinarum, aut Palæsthinæ sunt vrbes, oppida, vel potius ciues, & oppidani Philisthææ, scilicet Accaron, Gazæ, &c. Seruatque Vates decorum parabolæ in eo, quod Philisthææ incolas facit filias, sicut Hierosolymitanam plebem puellam induxerat.

Palæstinarum. In genere femineo legunt nostra exemplaria. Ceterum Hebræa, Septuaginta, & Chaldæus habent Palæstinorum, sicut & alibi dicitur. *Ne forte lætentur, & c. filiæ incircuncisorum;* sed sensus non variatur. Sunt autem Palæsthini, seu Philisthæi, qui ex antiquis Palæsthinæ incolis ad oram maris relicti sunt, Deo ita prouidente, vt per eos tentaret Israël, an in mandatis eius ambularet: vt in libro Iudicum videre est, qui quidem initio vectigales erant Israëlis, postea hostes, quandoque etiam minatores. Illis enim traditi sunt Israëlitæ multoties puniendi, vt in libro Iudicum legimus. atque ex hac perpetua contentione, tum etiam vicissitudine dominationis implacabile odium inter vtranque gentem exarsit: quapropter vt epitheton perpetuum Philisthinorum apponitur, *odientium te.*

Quæ erubescunt in via tua scelerata. Si *in* significet quod sonat, sensus erit: Quæ feminæ quantumuis impiæ, & exleges erubescunt talia patrare, qualia tu ausa es: fornicantur quidem, sed non palam; hoc est, colunt idola quandoque aliena, sed clanculum; neque audent, quod tu fecisti, inuerecunde profiteri se Deorum alterius gentis cultrices. Huiusmodi querimonia habetur in Ieremia. *Transite ad insulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos?* quasi dicat, minime: immo erubescerent talia de se iactari; tu vero non erubescis? *Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius,* arces, turres, *desolamini,* concutimini, tempestatem excitate, &c. Si autem *in* sumatur pro, propter, vt solet; talis est versus sententia: Quæ feminæ Palæsthinæ, alioqui meretrices, tui similes, verecundantur tamen, cum audiunt tuam vel in scortando procacitatem, libidinem, appetētiam, & turpitudinem. hoc est. Quam impudenter, posthabito Deo tuo, in media luce idolorum erexeris statuas, & aras struxeris, &c. Rabbi Dauid ipsas quoque, quæ te oderunt, pudet viarum tuarum, eo quod sint sceleratissimæ. Obserua, peccatum per se esse turpissimum, adeo vt ipsis peccatoribus deforme videatur. cum tamen affectu vehementi excæcantur mentis oculi, non possunt illius fœditatem animaduertere. propterea eiusmodi hominibus offerenda est sua ipsorum facies in altero, quasi in speculo relucens, qua visa haud dubio erubescent: En Philisthæi ob turpitudinem Iudæorum verecundantur, cum ipsi potius glorientur: eapropter Nathan Propheta adulterum hominem persona Dauidis induit, ipsique simulachrum sui ipsius obiecit, quo viso repente inhorruit, erubuit, & pœnitere illum cœpit. Stateræ dolosæ bilances permutamus, ne nobis imponat. *Chanaan in manu eius*

Statutum varia significat, nempe legē, ritū, demensum, annonam, terminum, seu dimensionem.

Psal.118. *Deut. 4.* *Exod. 12.* ℣.43. *Ibid. 5.℣.14* *Prou. 31. ℣.15.* *Ibid.8.℣.29* *Ezech. 43. ℣.12.*

Quid hic significet iustificatio. *Hieron.* *Theodor.*

R. Dauid. Punitio magnum Dei beneficium, ne sequatur peccata derelictio. *Oseæ 2.℣.9. & 4.℣.16.*

Iustificatio pro oris specie.

Inf.23.℣.14

Anima pro desiderio. *R. Dauid.*

1.Cor. 2.℣. 14. *Ps.26.℣.12*

Matth. 6. ℣. 25. *Exod. 15. ℣.9.* *Ps.40.℣.3.*

Filias vocat oppida & respublicas Palæsthinorum subditas metropoli. *R. Dauid.* *Chaldæus.*

Ps.44.℣.13 *Psal. 149. ℣.2.* *Cant.3.℣.5*

2.Reg.1.℣. 20.

Superat Iudæa sceleribus Philisthæam.

Ier.2.℣.10

R. Dauid.

Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes quantumuis in illud exardescant.

Vt facta nostra videre possimus, alios eisdem induamus. *Oseæ 12. ℣. 7.*

ſtatera doloſa. Mercator ſcilicet animarum Sathan noſtra extenuat, aliena exaggerat; at, ſi lances commutaueris, deprehendes fratrem venia dignum, te vero grauiora peccaſſe; vnde merito erubeſcere debeas. Septuaginta aliter conuertunt hæc verba: *Quæ erubeſcunt in via tua*. legunt *Theodor.* enim: declinantes de via tua, vt in Theodoreto, Complutenſi, & alijs codicibus legimus. Codex vero Vaticanus habet: declinantes te de via tua. *Hieron.* Hieronymus, in antiqua eodem modo ſe legiſſe indicat. Si intranſitiue, quod dicunt, accipias verbum, eundem fere ſenſum reddit, quem vulgata lectio: nam declinare de via eius meretrices Palæſthinas, eſt præ pudore nolle comitari procaciſſimum Iudææ ſcortum per vias, & compita in media luce amatores quæritans. Si autem tranſitiue accipias verbum, vel pronomen (te) addas pro appoſito, ſenſus erit: Ipſemet meretrices, quæ te ſollicitarunt ad fornicandum exigent a te delicti pœnas: hoc eſt Philiſthæis, quorum mores imitata es, te tradam illudendam.

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Aſſyriorum, eo quod necdum fueris expleta. Et poſtquam fornicata es nec ſic es ſatiata*. Hebraice, cum filijs: vel ad filios. eſt enim eadem præpoſitio אל, el, quæ verſu ſuperiori: pro qua Hieronymus vertit: *cum filijs Aegy-* *R. Dauid.* *pti*. Rabbi Dauid: Non contenta abominationibus Aegyptiorum vicinorum tuorum, quinetiam fornicata es cum filijs Aſſur a te longinquis, eorum idola colendo. Quod vero additur: *Eo quod* *R. Ioanath.* *necdum fueris expleta*, Rabbi Ioanathas ſic interpretatus eſt: Eo quod non cognoueris legem. & poſtquam fornicata es, nec ſic es ſatiata. *R. Dauid.* Sic autem vertit apud Rabbi Dauid: Neque cog- *Theodor.* gnouiſti pœnitentiam. Theodoretus: Vnaquæque natio, inquit, proprijs ſeruiuit idolis, tu vero cum adoraueris Deos omnes, & omnium idolorum, quæ ſunt vbique terrarum, cultum complexa ſis; nondum tamen ne hodie quidem vlla te impietatis ſatietas cepit, &c. Inexplebilem Peccandi cupiditas inſatiabilis. idololatriæ libidinem aptiſſime declarat Vates meretricis inſatiabili appetentia, de qua ſcriptum eſt in Prouerbijs. *Sanguiſugæ*, hirudini, *duæ ſunt filiæ*, duo ora, *dicentes: affer, affer*. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum nunquam dicit: ſufficit. In-* *fernus, & os vulnæ, & terra, quæ non ſatiatur aqua; ignis vero nunquam dicit: ſufficit*. Hoc eſt, quat- Quadruplex inſatiabilis cupiditas, vindictæ, libidinis, diuitiarum, & gloriæ. tuor ſunt vitia capitalia inſatiabilia: vel, quadruplex cupiditas, quæ nunquam expletur. Prima, ſanguinis & vindictæ appetitus in hyrudine ſitibunda, duplici ore ſugente ſanguinem apprime ſignificatus: quod iſte carnifex ore famam proximi ſemper corrodat, & ore gladij corpus dilaceret: vel quod duplici capite eſt, ira ſcilicet, & inuidia eius ſanguinem ſugat. Secunda eſt libido, & concupiſcentia carnis per os vulnæ deſignata, quod in eo maxime vigeat: etenim mulieris concupiſcentia inſatiabilis eſt. Tertia eſt auaritia, diuitiarum appetentia, terræ ſimilis, quæ nunquam aquis ſatiatur: ideo dicta Pluto, ſubterraneus Deus; & hydropiſis, de qua egregie *Lib. 1. Faſtor.* dici poteſt illud Ouidij.

Quo plus ſunt potæ, plus ſitiuntur aquæ.

Quarta eſt gloriæ auiditas. Ecce ignis alta petens, & omnia in ſe conuertens, atque ſubijciens: nam ſuperbus ſemper anhelat ad honores, omniaque in ſuam conuertit gloriam, & omnibus dominari cupit. Verum inter hæc quattuor inſignis eſt feminæ libido, quæ nunquam expleri poteſt, recteque eam prædictis capitibus ſignificari poſſe dixerim: eſt enim tanquam ſanguiſuga perpetuo ſitiens, & quaſi terra ſabuloſa humorem trahens, atque quaſi ignis vorans fornicarij ſubſtantiam, & medullas: nam his omnibus confertur a Spiritu ſancto. *Nouiſsima eius amara quaſi* *Vide cap. 5.* *abſynthium, & acuta quaſi gladius biceps*. Et infe- *Prouerb.* rius. *Bibe aquam de ciſterna tua*, id eſt, contentus eſto cum vxore tua, atque apud Iob. *Ignis eſt vſque ad* *Iob 31. ℣. 12* *perditionem deuorans*. Sed vt ex theſi deſcendamus ad hypotheſim, Iſraëlitici ſcorti appetentiam inſatiabilem Ieremias eleganter ſignificat vna atque altera ſimilitudine: *Onager*, inquit, *aſſuetus* *Ier. 2. ℣. 24* *in ſolitudine, &c. attraxit ventum amoris ſui; nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam, non deficient*, defatigabuntur, *in menſtruis eius inuenient eam*. Hoc eſt: Onagra, aſina ſylueſtris, cum ſemel naribus hauſit odorem maſculi, quem amat perdite, illum inſequitur, nullis viribus detineri poteſt, aut retardari a curſu: qui eam inſequuntur venatores fruſtra laborant: ſi laſſari nolunt, inueſtigent caueam, qua cum maſculo quieſcit: nam niſi prægnans capi non poteſt. Deinde ad adulteram conuertit ſermonem, quam inducit per nemora & ſaltus velociſsime currentem poſt amatores ſuos: ſe vero quaſi maritum, qui vxorem inſequitur, vt ab errore reuocet: quo te is perditum, inquit, quo properas? quem quæris miſera? quis te agit æſtus? Laceraſti pallam meam auro textam inter vepres, & condenſas ſyluas, calceos attriuiſti hyacinthinos, pedes nudos cruentaſti, & adhuc curris anhela, ſitibunda. *Prohibe pedem tuum a nuditate, & guttur tuum a ſiti*. (vel tui miſerere, quæ in via aſpera pedes nudos geſtas, gutturque ſiti aridum.) *Et dixiſti: Deſperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & poſt eos ambulabo*: Hoc eſt: quieſcam ne? deſiſtam? minime, &c. interrogationem addidi coactus Iſaiæ teſtimonio, vbi eadem dictio Hebræa נואש, nos, repetitur in idem argumentum. Sic enim habet. *In multi-* *Iſa. 57. ℣. 10* *tudine viæ tuæ laboraſti: non dixiſti: quieſcam?* Ergo ne ſibi aduerſetur oratio ab eadem perſona feminæ eodem inſtituto prolata, neceſſe eſt, vt affirmatio Ieremiæ per interrogationem proferatur, æquiualeatque Iſaiæ negationi. Procedit Iſaias: *Vitam manus tuæ inueniſti, propterea non rogaſti: pro quo ſollicita timuiſti*. Hoc eſt. Iter ſuſcepiſti ad tuam voluntatem, libidine vrgente ageris; propterea infelix non conuerteris, ſupplex veniam deprecans a viro tuo, quem timens præterita es, vel quem verita fugis. Idem argumentum tractat Oſeas, dicens. *Vadam poſt ama-* *Oſe. 2. ℣. 5* *tores meos, &c.* Et iterum. *Sicut vacca*, inquit, *& 4. ℣. 16* *laſciuiens declinauit Iſrael*. Et tandem. *Ligauit eum* *& ℣. 19.* *ſpiritus in alis ſuis*. Id eſt, ac ſi ſuperueheretur pennis venti, tam pernici non curſu, ſed volatu inſequitur falſos Deos.

Et multiplicaſti fornicationem tuam in terra Cha- XXIX. *naan cum Chaldæis, & nec ſic ſatiata es*. Hieronymus. Ingredientesque Chaldæam, quæ eſt terra Chanaan, imitati ſunt eorum errores. quod interpretibus non placet; quia Chaldæa non pertinet ad terram Chanaan, immo multis paſſuum millibus ab ea diſſita eſt; interiecta inter vtramque vaſtiſſima regione Meſopotamiæ. quomodo igitur ſcortari dicuntur Iſraëlitæ in terra Chanaan cum Chaldæis? Hebræa ſic habent ad verbum: Meretricata es ad terram Chanaan, Chaldæos vſque: quorum is poteſt eſſe ſenſus

ex

R. Dauid. ex Rabbi Dauid: Non ſolum cum Aegyptijs, & cum Aſſyrijs, neque tantum cum omnibus Chananæis, ſed etiam cum Chaldæis, qui longe habitabant, fornicata es, atque ita intellexiſſe Septuaginta exiſtimo, quando verterunt. Et multiplicaſti adulteria, vel lupanaria ad terram Chanaan, & Chaldæorum, &c. Ceterum Rabbi Salomon collimauit ſcopum, qui nomen Chanaan hoc loco appellatiuum facit, non proprium, quod appellari dicit terram Chaldææ, quaſi dicat, negotiatorum, quod ex capite decimo ſeptimo ſequenti euidenti conuincit argumento. *Transportauit*, inquit Ezechiel, *eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum poſuit illam*: vbi ſub metaphora medullæ cedri de rege Iuda loquebatur tranſlato in Babylonem. Ita ſumitur etiam in Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo*, id eſt, negotiatori. Senſus itaque eſt ſimplex, & facilis: Et fornicata es in terra mercatorum cum Chaldæis. Porro quod ad geographiam attinet, Aegyptus meridiana eſt reſpectu terræ Chanaan, vel promiſſionis; Aſſyria & Chaldæa orientales. Verum earum Chaldæa meridiana eſt, Aſſyria ſeptentrionalis, vt demonſtrat tabula Aſiæ, quam ad caput quadrageſimum octauum apponemus.

R. Salomon.

℣. 4.

Prou. 31. ℣. 24.

Aegypti, Chanaan, Aſſyriæ, & Chaldææ regionũ deſcriptio.

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait* Dominus Deus; *cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis*? Septuaginta apud Theodoretum: Quo mundabo cor tuum, cum facias hæc omnia opera mulieris adulteræ licentia abutentis? Apud Sanctum Hieronymum: Quid faciam cordi tuo, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ, & impudentis? Chaldæus: Quam fortis fuit malitia cordis tui? Pro, *procacis*, Hebraice eſt, imperioſæ, liberæ. Chaldaice, ſui iuris, &c. Quæ verba ſic tractat Theodoretus: Quam, inquit, tua impietate dignam tibi pœnam infligam? quo adhibito remedio vlcera tua putrida expurgabo? auſa es enim opera mulieris, quæ a fronte pudorem abſterſerit, impudenterque, & propalam intemperantiam profiteatur. Scholiaſtes. Quanam re cor tuum expiabo? Videntur Septuaginta, & Hieronymus vocem אמלה, amulah, feciſſe futurum verbi, מול, mol, quod valet circuncidere, & conſequenter mundare. Alij putantes eſſe participium, ſeu nomen a radice אמל, amal inſueta, interpretantur infirmum, vel impotens, vel exciſum. Rabbi Dauid: Quam debile, & abſciſſum eſt cor tuum? eo nomine (tametſi duplicata poſtrema radicali ל, lamed) vſus eſt Ieremias. *Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt*. Et in Threnis. *Antemurale, & murus pariter diſſipatus eſt*. Et Nehemias. *Quid Iudæi faciunt imbecilles*? Ex quibus & ſimilibus locis, quos prætereo, infero vocem hanc ſignificare exciſum, diſſipatum, perditum, corruptum, peruerſum; vt ſenſus ſit: Quam peruerſum, deprauatum, atque corruptum eſt cor tuum? cum talia facinora deſignaueris; quæ aperte produnt, te non ſolum Dei timorem a corde prorſus ablegaſſe, ſed etiam pudorem omnem ex ore depoſuiſſe. Qui quidem ſenſus verbis alijs enuntiatur a Neotericis; ſed idem eſt cum ſententia Hieronymi: In quo mundabo, expiabo, vel ſaliam cor tuum, putridum ſcilicet & corruptum? Porro hæc interrogatio difficultatem rei exaggerat. Eccleſiaſtes. *Peruerſi difficile corriguntur*. Et iterum. *Nemo poſſit corrigere, quem ille diſpexerit*. Et Paulus. *Impoſſibile eſt eos, qui ſemel ſunt illuminati, &c. & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam*, id eſt, admodum difficile. Idem repetit Paulus alibi. *Voluntarie enim peccantibus, &c. non relinquitur pro peccatis hoſtia*, id eſt, vix. & Petrus. *Sus lota in uolutabro luti, &c.* Vide de hac re locum infra. *Multo labore ſudatum eſt, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, &c.*

Quam difficile eſt mundare cor peccatoris procacis, qui neſcit erubeſcere.

Theodor. Hieron. Chaldæus.

Theodor.

Scholiaſt.

R. Dauid.

Ier. 14. ℣. 2

Thr. 2. ℣. 8.

Neh. 4. ℣. 2

Eccl. 1. ℣. 15 & 7. ℣. 14.

Heb. 6. ℣. 4.

Quia fabricaſti lupanar tuum, &c. repetit quæ ſupra dicta ſunt, & explanata. XXXI.

Nec facta es quaſi meretrix faſtidio augens pretium.

Sed quaſi mulier adultera, quæ ſuper virum ſuum inducit alienos. Theodoretus. Neque enim rerum neceſſariarum inopia ad iſtam te laſciuiam redegit: omnibus quippe bonis perfrueris, meiſque delicate abutens muneribus, quæ a me acceperas, illis offerebas. Idcirco ſimilis es mulieri vxoratæ adulteris formam ſuam proſtituenti, &c. Ceterum acriorem exiſtimo latére expoſtulationem in his verbis. Solent, inquit, meretrices ſpecioſæ, quæ ſuam pulchritudinem probe norunt, ſciuntque ab amatoribus magnifieri, & ardenter amari, quantumuis magnam mercedem oblatam aſpernari, & faſtidire: quo facto tametſi turpi, ſi non honori, ſaltem exiſtimationi & vtilitati ſuæ proſpiciunt: nam eo pretioſior merces habetur, quo emitur carius. Tu vero, vt quæ incredibilem tuam pulchritudinem nihili faceres, eam nihili vendebas, immo ne vendebas quidem, ſed gratis offerebas: nam ſi magni eam iudicaſſes, tuæ ſaltem æſtimationis rationem habuiſſes, & ex parte meo quoque conſuluiſſes honori: nec de te merito dici poſſet, in viri ignominiam, & vilipendium te teipſam adulteris gratis proſtituiſſe. Obſerua quanti Deus animam faciat: & quanti a ſe ipſa proprium decorem velit æſtimari, cum a licitatoribus malignis ſollicitatur: *Quam*, inquit Dominus apud Matthæum, *dabit homo commutationem pro anima ſua?* Diabolus pro ea offert quidquid eſt. *Hæc* inquit apud eundem Matthæum, *omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me*: ſed maioris eam licetur Deus, qui filij ſui vnigeniti ſanguine redemit. *Empti enim eſtis pretio magno: Glorificate & portate Deum in corpore veſtro*. Id eſt, æſtimate, & iudicate veſtra corpora magni, cum ea licetur Dæmon turpi & breui carnis voluptate; ne vos gratis vendite, immo maximi ducite: hæc eſt enim gloria Dei, ſi magni fiant, quæ ille tanto pretio comparauit. Sicut e contrario, in Dei ignominiam cedit, cum homo ſe ipſum vilipendens pro vanitate commutat: propterea Pſaltes ait. *Fili hominum vſquequo graui corde?* (Hebraice. Vſquequo gloriam meam ad ignominiam?) *ut quid diligitis uanitatem, & quæritis mendacium*? Et apud prophetam Ioëlem vindicaturum ſe minatur Deus de finitimis nationibus Iſraëlis, quod Iudaicum ſeruitium dederint pro ſymbolo compotationis. *Poſuerunt*, inquit, *puerum in proſtibulo* cauponam, *& puellam uendiderunt pro uino*. Et quam ſumpturum putas vltionem de homine libero, qui ſe ipſum diuendit pro edulio dulci voluptatis, aut vino iracundiæ? Exemplo ſit Eſau, *qui propter unam eſcam*, vt Apoſtolus ait, *uendidit primitiua* primogenita *ſua*, & poſtea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus eſt: *non enim inuenit pœnitentiæ locum* (vt ſcilicet patrem facti pœniteat) *quamquam cum lacrymis inquiſiſſet eam*. Eſt autem Eſau imago fornicarij, eodem Paulo teſtante: *Ne quis*, inquit, *fornicator, aut profanus, ut Eſau, &c.* Vbi *prophanus*

XXXII. Theodor.

Ioel. 3. ℣. 3.

Heb. 12. ℣. 16.

Obſerua quanti Deus hominis animam faciat, & quanti velit ab eadem proprium æſtimari decorem.

Matth. 16. ℣. 26. & 4. ℣. 9.

1. Cor. 6. ℣. 20.

Quam inferat Deo offenſam, qui ſe ipſum vili voluptatis pretio diuendit libidini.

Pſal. 4. ℣. 3

Fornicarius dicitur prophanus, & quare.

nus Epitheton est fornicarij, ita appellati, quod A res adeo sacras, corpus scilicet, & animam propriam, quam Christus sibi in baptismo sanctificauit, profanat, violat, & quasi vulgare quid esset, pro nihilo ducit, gratisque vendit.

Hoc autem quid aliud est, quam Dei filium con-
Heb.10.℣. culcare, vt dixerat Apostolus, *& sanguinem te-*
29. *stamenti pollutum* (vulgarem) ducere, *in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam* facere? Sed libet hanc theoriam claudere testimonio
Trismegistus in Pimandro. Trismegisti: Deus, is ait, in verbo sancto clamauit: Vos, quibus mentis portio concessa est, genus recognoscite vestrum, vestramque naturam immortalem considerate: qua de causa qui se ipsum cognoscit vita, & luce compositum, transit in Deum, quoniam vita & lux est omnium pater, ex B quo natus est homo, &c. Nota vnde manauerit illud Apollinis: Nosce te ipsum: neque enim eo axiomate admonebantur homines modestiam seruare, suam agnoscentes vilitatem; sed generosas & sublimes cogitationes suscipere, suam immortalem naturam contemplantes.

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes*. Nam propterea meretrices dictæ sunt, quia mercedis gratia pudorem prostituunt. Ceteræ, inquit, gentes idola colunt muta, sed non sine mercede: nam Dæmonum auxilio, & præstigijs sacrificorum, votorum compotes euadunt, & desideria libidinosa explent, interdumque rerum publicarum prosperitatem ab illis se accepisse putant; tibi autem quid commodi attulerunt Dij, quos fecisti tibi? C nonne excidium & vastitatem?

Tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad
Exaggerat libidinem, desideriumque nociuum pecandi. *fornicandum tecum*. Exaggerat adhuc ardens studium idololatriæ Israëliticæ plebis, orationemque exornat per incrementa. Dixerat, illam ad instar meretricis lupanaria in compitis aperuisse; mox adiecit: quid te meretricem appellem? cum meretrices respuere soleant munera amatorum, illosque vilipendere, quo pretiosiora donaria obtineant; tu vero propriæ dignitatis, & honoris viri tui oblita gratis te procis obtuleris? Similiorem itaque te esse dicam vxoratæ adulteræ, quam quæstuariæ meretrici. Nunc vero adiungit: Aio te meretrice, & adultera libidinosiorem: D nam meretrici datur merces pro pudore: adultera licet gratis se permittat amatori, at donarijs, vel amatorijs verbis, & cantilenis sollicitata, & rogata, diu vix tandem acquiescit vni, vel alteri, idque cum pudore, & metu viri; tu autem neque mercedis spe illecta, neque munusculis, & precibus, aut blanditijs attracta es ad fornicandum. quinimmo, vt omnes feminas vinceres incontinentia, ipsamet adulteros etiam longe dissitos muneribus inuitabas, atque blanditijs alliciebas ad
Scholiast. fruendum te. Scholiastes. Criminatur autem, quia Dei relinquentes societatem, & auxilium, hoAlius Scho. minum præsidia habere volebant. Alius: Nam illæ ab amatoribus capiunt; hæc vero, quæ accepit a Deo Dæmonibus dilargita est. Historia hu- E
4.Reg. 16. ius parabolæ extat in libris Regum, cum Achaz in Syriam pergens obuiam Regi Assyriorum multa auri, & argenti talenta illi donauit, atque eius Deos, ritusque, & religionem in Templum
Oseæ 2.℣.8 Hierosolymitanum traduxit. Vnde Oseas ait: *Et hæc nescíuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum,*
Origenes. *quæ fecerunt Baal*. Origenes: Meretrix meretricem prodigens, est anima, quæ voluptatibus prostituitur inter immundos spiritus; ac suas facultates, & potentias eorum voluntati subministrat: sed de his superius actum.

Factumque est in te contra consuetudinem mulie- XXXIV.
rum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium. Hebraice. Et accidit in te contrarium a feminis in fornicationibus tuis; & post te non (erit) fornicatio (similis) cum dederis mercedem, & merces non sit tibi data, facta es in contrarium (hoc est, diuersa a ceteris meretricibus.) Theodore- Theodor.
tus. Similis, inquit, facta es lasciuis mulieribus, quæ omnibus prostitutæ sunt, multorum admittens consuetudinem: quod vero non accipias, sed præbeas mercedem, contraria rursus illis facere perseueras: quapropter & eas, quæ antea fuerunt, & quæ postea futuræ sunt, istiusmodi lasciIer.18.℣.13 uiæ genere vicisti, &c. Hoc est illud Ieremiæ. *Interrogate Gentes: Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel*? Horrendum enim & inauditum monstrum est hoc adulterij genus: quod neque Africa tulit, neque exlèges, & barbaræ gentes nouerunt vsquam. Huius igitur comparatione meretricatus, ceteræ fornicationes non videntur flagitia, immo nec fornicationes, quantumuis grauia sint crimina: euanescunt enim omnino, si cum ista tua componantur procacitate.

Propterea meretrix, audi verbum Domini. A re XXXV.
ipsa, & factis petitum nomen, & meritis eius de- Meretrici imponitur peccatricis nomen.
bitum illi imponit, alioqui contumelioſum quantum esse potest maxime. Huic autem vni solet respondere in sacris literis nomen peccatricis: Lu- Luc.7.℣.37
cas enim ait. *Mulier quæ erat in ciuitate peccatrix*. per antonomasiam enim sic appellabatur meretrix quædam, quod æstimaretur feminarum sceleratissima, quippe antrum septem Dæmoniorum; Peccatoris nomē quam fœdum, siquidem meretricem dehonestat.
vt vel hinc coniectemur quam turpe, & ignominiosum nomen sit peccatoris, quamque fœdum a Deo per peccatum fornicari. Sed nouum videtur in ore iudicis verbum contumeliæ, qui alioqui ipsos, quos sententia damnat, honestis, & quandoque blandis verbis solet affari. *Fili recordare*, inquit Lucæ 16.
Abraham Dei nomine ad diuitem epulonem, ℣.25.
quia recepisti bona. Et rex ille ad inuitatum. *Ami-* Matth.22.
ce quomodo huc intrasti non habens vestem nuptia- ℣.12.
lem? Verum aliud est alloqui delinquentes, aliud Impudentes ignominijs lacessit Deus vt erubescat.
vero impudentes: illi accersuntur humaniter, isti compellantur seuerius. *Audite verbum Domini*, Isa.1.℣.10.
ait Isaias, *principes Sodomorum*. Et cur ita? quia Ibid.3.℣.9.
peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt. Cum Ps.17.℣.26
sanctis sanctus eris, &c. inquit Dauid, *& cum peruerso peruerteris*: id est, cum mansueto mansuetus, cum impudente & audaci audax & iniurioſus.

Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignomi- XXXVI.
nia tua in fornicationibus tuis. Rabbi Dauid. Per *æs* R. Dauid.
secretiora mulieris intellige: idem enim omnino significat atque ערותך, gheruathech, verenda tua, vt sequitur in ipso textu, cui illud simile est: *Liquefiat æs eius*. Parabola significatur, quod Ezech. 24.
reuelata fuerint opera eius turpia in oculis om- ℣. 11.
nium populorum, quando recepit pœnam suorum scelerum. Et idem valent hæc verba, quod Oseas illis significauit. *Et nunc reuelabo stulti-* Oseæ 2.℣.10
tiam eius in oculis amatorum eius. Hæc ipse, & bene, sed non exacte. Oportebat enim illum rationem reddere, cur æris nomine infima mulieris pars significata fuerit. Cuius appellationis ea posset reddi non inconueniens analogia, quod æs

propter

Æs sordidorum symbolum, argenti puritatis.

propter rubiginem, quam contrahit, sit vsurpatum in symbolum rei sordidæ; sicut e contrario argentum signum est puritatis. Vnde in psalmo dicuntur *eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum*. Quo fortasse alluſit Isaias, cum nostram meretricem redarguens dixit. *Argentum tuum versum est in scoriam*: id est: Tua castitas, & puritas conuersa est in intemperantiam: nam idem est, ac si dixisset: Argentum tuum versum est in æs rubiginosum. Nihilominus verbum illud, effundo, Hebraice שפך, saphach, in aliam nos cogitationem secretioris analogiæ manuducit. Cum enim effusio liquidorum sit, liquidisque fere tribuatur in sacris, videtur nomine æris non iam vas, sed semen potius significatum fuisse: quod vero similius ex eo fit, quod ab eodem verbo nascitur nomen שפכת, saphechah, quasi effusorium; attestantibus Rabbinis Dauid, Salomone, & Abraham. Eius est mentio in Deuteronomio. *Non intrabit eunuchus, &c. abscisso veretro, Ecclesiam Domini*. Tum etiam quoniam infra semen vocatur *fluxus*. Eadem ergo translatione semen vocatur *æs*, quod ad instar æris calore libidinis liquefactum in matrice, quasi in vase chymico receptum, admirando diuinæ sapientiæ artificio conformatur, non in simulachrum hominis mutum, sed in hominem potius viuentem. Idemque confirmatur ex eo quod sequitur: *Super amatores tuos*. Neque enim verenda dicuntur reuelari super amatores, sed potius semen effundi. Atque hoc quidem secundum metaphoram. Illud vero subiungitur secundum proprietatem:

Ps.11.℣.7 *Isa.1.℣.22* *R. Dauid.* *R. Salomon.* *R. Abrah.* *Deut. 23.* *Inf.23.℣.20*

Et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ac si dicat: Duplici ratione te detexisti meretricem: prima quod arden ter idola colebas: altera quod illis immolabas filiorum tuorum sanguinem. Theodoretus vero alteram videtur innuere translationem nominis æris cum allusione, & alteram ad nomen meretricis, hoc est, cauponæ. Subæratum, inquit, vocatur adulterium numisma, in quo alia commista sit materia. Effundere vero æs erit Dei legibus quandam iniquitatem admiscere, ita vt in reliquum ne auri quidem appareat materia, sed totum numisma æneum conspiciatur. Ceterum nostra expositio germana est, & contextui gratissima.

Theodor.

Et reuelata est ignominia tua. Hebraice ערוה, gheruah, a verbo ערה, gharah, quod est effundere, euacuare, &, vt alijs placet, nudare, vt in Genesi. *Effundensque hydriam*. Et in Paralipomenis, veniebat scriba Regis, & euacuabat arcam. Et in Leuitico. *Vir, qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui*, vel effuderit, &c. Vbi pro *turpitudinem* Hebraice legitur nomen prædictum: ערוה, gheruah, & pro *aperuerit*, vel effuderit, verbum הערה, hegharah, a quo nascitur. Significat ergo nomen hoc pudenda tum viri tum feminæ, quod ea natura, & publica honestas doceat esse velanda. Vel quia sunt vasa effusionis seminalis, vt iam diximus initio huius versus.

Genes. 24. ℣.20. *2. Par. 24. ℣.11.* *Leuit 20. ℣.18.*

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas, & congregabo eos super te vndique*. Apertis verbis comminatur Vrbis obsidionem factam a Chaldæis Asiæ dominantibus, atque adeo a ceteris nationibus finitimis, quæ Nabuchodonosori militabant, de quibus prophetauerat Ieremias. *Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem*. Et Ezechiel. Vnde Theodoretus, & Græci Scholiastes: Per ipsos, inquit, amatores tuos vlciscar te: Aemulata es Chaldæorum, Assyriorum, Chananæorum, Aegyptiorum impietatem; his contra te instrumentis vsus debita tibi infligam supplicia, & cum amatoribus tuis eos quoque, quos oderas, coniungam, vt & isti, & illi ingentem tuam conspiciant iniquitatem. Hoc est quod subditur.

Ier.1.℣.15 *Ezech. 23. Theodor.*

Et nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnes turpitudinem tuam. Idem nomen ערוה, gheruah, id est, effusio, nuditas, turpitudo, de quo supra, bis repetitur, vbi sic habet Hieronymus: Adulterarum te lege nudabo, vt omnes videant turpitudinem tuam, & genitalia, propter quæ prius amoris amentia ferebantur, &c. Dignum eius impudentia supplicium; vt quando adultera detexerat, quæ occultare debuisset, coram adulteris omnibus nudentur, quæ reuelari palam non decebat; legemque naturæ in suam ignominiam violatam experiatur, quæ in dedecus viri fidem coniugalem temerauit. Quam sit autem ignominiosum feminis, nudari coram hominibus; ex eo, quod Plutarchus refert, conijci potest. Milesias, inquit ille, virgines quondam atrox animi incessit perturbatio, & furiosus impetus egit ad vitam suspendio finiendam: earumque multæ clam consecutæ sunt, quod volebant. verba & lacrymæ parentum, amicorum alloquia nihil agebant, sed sese interficiendis omnium custodum industriam, & calliditatem vincebant. donec quidam homo prudens legem promulgauit; quæ iubebat omnes, quæ sibi suspendio mortem consciuissent, nudas per forum efferri. Hæc lex sancita non inhibuit modo, sed omnino aboleuit illam mortis cupiditatem: magnum vero argumentum est bonæ indolis metus ignominiæ, & quod nihil formidantes mortem, ac dolorem, quæ omnium maxime terribilia habentur; turpitudinis tamen imaginationem non pertulerint; & reliqua.

Ignominiosissimum est feminis, nudari. *Hieron.* *Plutar. lib. de virtutib. femin.*

Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium sanguinem. Chaldæus: Sumam ex te vltionem adulterarum, & effundentium sanguinem. Iudicare enim hoc loco est vlcisci; & iudicia vltiones dicuntur, seu pœnæ, quibus vindicantur scelera: pœna adulteræ respondens sunt lapides. *Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare*, videlicet in Leuitico & Deuteronomio. *Si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, &c. morte moriantur & mœchus, & adultera*. Mortis autem genus traditione nouerant Iudæi futurã lapidationem; quod & ex Ioannis citato loco constat, & ex sequenti versu quadragesimo. *Lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs tuis*: illud, in adulterij pœnam; hoc, in homicidij vindictam: nam in homicidio sanguinis, rei effusio debetur sanguinis. *Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*. Theodoretus. Adulterarum, & homicidarum mulierum pœnas lues: quarum enim imitata es scelera, earum supplicia subibis.

XXXIIX. *Chaldæus.* Adulterij pœna. *Ioan.8.℣.5.* *Leu. 20. ℣.10.* *Deut. 22. ℣.22.* *Gen.9.℣.6.* *Theodor.*

Et dabo te in sanguinem furoris, & zeli. Hebraice. Ponam te sanguinem, id est, cruentatam, manantem sanguine, immo sanguinis profluuium, multis confossam vulneribus, & vndique sanguine fluentem. *Furoris & zeli*. Tali te conficiam cæde, qualem inferre solent deprehensis adulteris viri ira excandescentes, & zelotypiæ furore perciti. Viri zelotypi ira describitur in Prouerbijs. *Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima*: vt sensus sit: crudeli, & ineuitabili cæde plectéris.

Zelotypiæ vis ad concitãdam iram. *Pro.6.℣.34*

Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar tuum.

XXXIX.

suum. Chaldæi scilicet demolientur excelsa, & fana idolorum. *Et denudabunt te vestimentis tuis*, &c. id est, diripient omnia pretiosa ornamenta, & supellectilia. *Et derelinquent te nudam, plenamque ignominia*. Theodoretus. Direptionem, & seruitutem illi declarat. Vnde Isaias ait. *Et derelinquetur filia Sion quasi vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario.* & Michæas. *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons Templi in excelsa syluarum.* Scholiastes. Prostibulum eius Templum vocat, quod idolis refertum esset. indignum enim erat, quod ipsius nominaretur locus: hoc enim & Dominus homo factus dixit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Alius: Ac si dicat: omne fulcimentum perdent: Templo enim euerso, ne ipsi quidem habitare poterant. Polychronius, Templi ornatum, regni statum, & reliqua, quibus ciuitas illustrari solebat, vocat vestimenta. Nudam dicit, quod careret superno auxilio; deformem, vel ignominiæ plenam, quod idolis confideret, vel quod ostentui haberetur, essetque posita in sibilum, & in stuporem.

Theodor. *Isa. 1. ℣. 8.* *Michæ. 3. ℣. 12.* *Scholiast.* *Matth. 23. ℣. 38.* *Alius Scho.* *Polych.* Nuda superno auxilio deformis & ignominiæ plena relinquitur ciuitas.

XL. *Et lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt* (Septuaginta iugulabunt) *te gladijs suis.*

XLI. *Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia* (sument de te vindictam) *in oculis mulierum plurimarum*. Polychronius, & Theodoretus: Hæc captiuitatis tempore euenerunt, quæ per translationem differuit ab adultera muliere, quæ lapidibus oppressa occidebatur, comburebaturque: quamobrem in translatione moratus subiecit: Et facient in te vltiones coram mulieribus multis: per mulieres autem intelligens vrbes, quemadmodum ipsam quoque Vrbem mulieris instar in iudicium adducit. Rabbi Dauid: Mulieres, regna, atque prouincias appellat, in quarum oculis eam vltionem de Ierusalem sumendam voluit, vt alieno malo & ipsæ saperent.

Polychr. *Theodor.*

Et desines fornicari, & mercedes ultra non dabis.

XLII. *Et requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus a te, & quiescam, neque irascar amplius*. Septuaginta: nec amplius ero sollicitus. Rabbi Dauid, hæc esse existimat verba Dei, meliora consilia sibi promittentis de fornicaria vxore: ac si dicat: Non amplius coles idola supplicijs erudita, & captiuitate Chaldæorum oppressa. Idemque sensisse alios refert Hieronymus, qui ea verba. *Auferetur zelus meus a te*, sic interpretabantur: Nequaquam te amplius zelabo de tua castitate securus. Alij e contrario, non securitatem ijs verbis promitti, sed potius derelictionem ex magna ira profectam: quod semel scilicet contempserit fornicantem, & de salute illius desperauerit. Ceterum vterque intellectus propositæ repugnat parabolæ, in qua adultera inducitur conuicta, & damnata lapidibus, ferro, & flammis: quo facto subiungit: *Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis, & requiescet indignatio mea in te*. Quale autem esset indecorum de interfecta, & combusta muliere, vel meliora sperare, vel desperare saniorem mentem? ergo hic affectus est furibundi sponsi, qui de prolata sententia in adulteram sibi quasi gratulatur; ac si dixisset: Cumque te videro iugulatam, & flammis datam, tum mihi pollicebor, securus quod desines iam tandem fornicari, & mea bona prodigere. tum cessabit indignatio mea, & sanguinis efferuescentia, quam accendebat impudentia, sedabitur zelotypia quoque tui, quæ cor sponsi rodebat, & iracundia præ zelo in te concepta aliquando conquiescet. Similis dicendi ratio extat apud Esther;

R. Dauid. *Hieron.* Sunt qui vsque ad mortem non abstinent a sceleribus. *Esth. 7. ℣. 10.*

A *Suspensus est itaque Amin in patibulo, quod parauerat Mardochæo, & Regis ira quieuit*: atque apud Ezechielem. *Non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*. Theodoretus nobiscum sensit cum ait: Adhibito enim supplicio, inquit, lasciuiam tuam comprimam, & a cura, quam de te habeo, solutus, ac liber ero: non amplius enim me amatores tui ad zelotypiam adducent. *Inf. 24. ℣. 13.* *Theodor.*

Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, &c. Tu, inquit, tibi attraxisti horum malorum vim, quod nolueris cogitare, qualis ex quali facta sis; & vt te, quæ tenuis eras, & parua, atque omnino ignobilis, celebrem reddidi & admodum illustrem. XLIII. Omnium malorũ causa obliuio præteritorũ.

B *Quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi*: hoc est, meritas sceleribus tuis pœnas sustinendas imposui.

Et non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. Nihil tuis, inquit peccatis dignum sustines: paruum enim est supplicium si cum impietate comparetur. Hebraice legi potest: & non feci sti: quod sic transfert Chaldæus: Et non suscepisti consilium, vt reuertereris ab omnibus abominationibus tuis. Eodem modo legit, & intelligit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon: Et non feci sti consilium super scelera tua, vel, non posuisti in corde tuo, seu, cogitasti praua opera, quæ patraueras. Alij eandem lectionem interpretantur hoc modo: & non feci sti, id est, vt non faceres: pendet enim sententia a superiori versu: Non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, vt non faceres omnes abominationes, &c. Septuaginta verterunt sicut Hieronymus, scilicet: Et non feci secundum omnem impietatem tuam: atque ita vertendum erat: nam verbum עשיתי, ghasithi, habet in fine Iod, estque primæ personæ: nomenque זמה, zamah, in nullo sacræ Scripturæ loco significat consilium sanum, sed cogitationem prauam, conceptumque animo malum, scelus, iniquitatem; vt videre est tum alibi, tum in hoc capite versu quinquagesimo octauo. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus*. nam loco sceleris est Hebraice idem nomen זמה Zamah: neque aliud significare potest. Non recte igitur transtulere Rabbini: Et non feci sti cogitationem: dicendum potius: Et non feci secundum iniquitatem vel scelus, vt Hieronymus intellexit, & vertit. *Chaldæus.* *R. Dauid.* *R. Salomon.*

C

D

Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud. Hebraice. Omnis parœmiator (liceat sic loqui semel) parœmiabit: quod quidam sic transferunt: Omnis, qui scommate delectatur, sumpto scommate de te dicet: *Sicut mater, ita & filia eius*. Polychronius, & Theodoretus. In te conuenit tritum sermone prouerbium: Matri similis est filia. Supra vero matrem eius Cethæam nominauit. Scholiastes. Ostendit non esse recens malum, sed ex alto repetitum, & iam diu inueteratum in illis, cum eam Cethææ filiam nominet; dixit enim: *Et mater tua Cethæa*, & filij eius. Rabbi Dauid: Matrem terram Chanaan vocat metaphorice, filiam congregationem Israëlis, vt dici solet; filia Ierusalem, filia Eden, filia Babylonis. XLIV. *Polychr.* *Theodor.* Matres imitantur filiæ. *Scholiast.* *R. Dauid.*

E

Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos. Filiam esse idem est, atque esse æmulatricem, vt initio capitis pluribus differuimus: Aemulata es, inquit, opera matris tuæ: nam vt illa suum proiecit virum, & filios; sic tu proprium virum ac filios expulisti. Sed quisnam est vir ille terræ Chanaan, vel Cethææ? & qui eius filij? Polychronius XLV. Deum suum dereliquit Ierusalem sicut fecerat Chanaan. *Polychr.*

virum

virum regem dicit,filios ciuitatis populum. Con-
R. Dauid. sentit & Rabbi Dauid, dicens: Ieruſalem proiecit virum ſuum Deum, quemadmodum terra Chanaan proiecit regem, ac populum ſuum, vt dictum
Leuit. 18. ℣. 27. eſt in Leuitico. *Omnes enim execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ, qui fuerunt ante uos, & polluerunt eam: cauete ergo ne & uos ſimiliter euomat, cum paria feceritis, ſicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos.* Theodoretus vero per virum terræ Chanaan Deum quo que intelligit indicari, quemadmodum per virum Ieruſalem; ſic enim habet: His oſtendit non Iudæorum tantum eſſe ſe Deum, ſed etiam gentium: etenim illorum antiquitus Deus appellatus eſt, antequam ipſi eo dementiæ deueniſſent, vt idola colerent: quapropter illas quoque,& virum, & filios repuliſſe dixit,negato Deo,filijsque oblatis Dæmoni-
Theodor. bus. Vtraque expoſitio vero ſimilis eſt: nam Theodoretus in propoſita parabola perſiſtit, atque apte comparat filiam matri, id eſt, habitatores Ieruſalem habitatoribus totius prouinciæ Chananææ in ſpirituali adulterio admiſſo contra Deum legitimum virum,& Dominum,atque in parricidio filiorum. Polychronius autem, qui per matrem ipſam terram Chanaan, & per filiam ipſam Vrbem Ieruſalem intelligit: nihilominus exacte filiam matri cõfert in exitio: nam vt Chananæum ſolum euomuit virum,& filios,hoc eſt, reges Amorrhæorum, & incolas illis ſubditos; ſic vrbs Ieruſalem expellere parabat regem Sedeciam, & ciues Iudæos. In qua re peccauit Rabbi Dauid, qui vtramque comparationem miſcere volens,neutram perfecit: cum enim in viro Chanaan,id eſt,matris intellexiſſet regem temporalem Amorrhæorum pulſum exilio, in viro Ieruſalem,id eſt,filiæ intelligit Deum ab eo ablegatum per adulterium. Nobis ergo alterutram eligere licet, modo ſibi conſtet analogia: neutra enim contextui repugnat: tametſi Theodoreti explanatio multo ſit gratior tum præcedentibus, tum conſequentibus: nam de ciuibus hucuſque, non de patrio ſolo locutus eſt Vates; & defectionis a viro Deo per adulterium redarguit tam adulteram, quam eius ſorores Samariam,& Sodomam. Verſus tamen, qui ſequitur, Polychronio magis fauet, ſcilicet: *Mater veſtra Cethæa, & pater veſter Amorrhæus*: vbi aperte videtur loqui de viro temporali, rege ſcilicet Amorrhæo exilio pulſo ab ipſa regio-
Adulterium frequens Cethææ regioni. ne Cethæa. Sunt qui a Vate comparationem eſſe factam exiſtimant adulterij ſpiritualis plebis Iudaicæ ad temporale, & carnale feminarum Cethæarum:nam hæ inſignes videntur fuiſſe in procacitate & incontinentia, vt ſupra docuimus ex illo
Gen. 27. ℣. 46. Geneſis. *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth: ſi acceperit Iacob vxorem de ſtirpe huius terræ, nolo uiuere.* Vnde credibile eſt illis in more fuiſſe viros ſuos, & filios ex illis ſuſceptos ablegare, atque adulteris miChaldæi. ſceri pro libidine,quibus fauere videtur Chaldæus dicens: Vt faceres iuxta opera populi, vbi eiecti ſunt patres cum filijs: tum & ſequentia verba: *Soror ſororum tuarum es tu, quæ proiecerunt uiros ſuos:* viros enim dicit,non virum: non igitur de Deo,ſed de maritis agebat. Ceterum ex hoc eodem verſu videtur effici,non loqui Vatem de carnali matris Cethææ adulterio, cum eodem verborum tenore de ſororibus Samaria, & Sodoma ſermonem habeat, apud quas nihil tale matronis obijcitur in ſacris: nihilominus ſententia probabilis eſt: &, ſi veram te-
Prouerbia ſacræ ſcripturæ explicatu ſunt difficillima. net hiſtoriam, literæ erit quam aptiſſima. Iudicium eſto penes lectorem: nam quæ ad prouerbia ſacræ Scripturæ attinent, non eſt nouum, eſſe explicatu difficillima.

A *Et ſoror ſororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros ſuos.* Polychronius: Si Chananæos, & reliquas *Polychron.* gentes te ignorare ſimulas, nullam tibi excuſationem præbebunt, quæ in decem tribubus facta ſunt: nam neque vetera ſunt,ſed veſtra memoria,& ætate contigerunt. Scholiaſtes. Et viros quidem earum *Scholiaſt.* ſanctos appellat, quos inſecuti ſunt omni ratione poſt adoratos vitulos; filios autem illorum, quos necauerunt. Quattuor modis intelligi poſſe video Quattuor modis comparatur ſcelus Ieroſolymæ ſceleribus Samariæ & Sodomæ. hanc ſententiam. Primo. Aemularis ſorores, o vrbs Ieruſalem, Samariam ſcilicet, & Sodomam, quæ quidem regiones & reges ſuos, & habitatores euomuerunt propter eorum delicta; ſic tu perdes Sedeciam, & ſubditos. Secundo. Non ſecus atque Samaritæ, & Sodomitæ Deum ſuum abiecerunt, &
B filios amiſerunt, aut Dæmonijs immolarunt; ſic tu, o plebs Iudæa, virum legitimum Deum idolis poſtpoſuiſti, filiosque tradidiſti flammis in eorum honorem. Tertio. Vt illarum matronæ inſignes intemperantia extiterunt, viros carnales deſerentes cum prole,atque adulteros ſequentes; ſic tu erga Deum te geſſiſti impudentem; erga filios vero immitem. Quarto. Quemadmodum Samaria, & Sodoma ſe exhibuerunt indociles, & rebelles prophetis vere patribus patriæ; iuſtis autem eorum filijs, & imitatoribus crudeles;non ſecus,o plebs Iudaica,erga ſacros Dei homines te præſtas immorigeram, & inclementem.

Mater ueſtra Cethæa, & pater ueſter Amorrhæus.
Et ſoror tua maior, Samaria, ipſa & filiæ eius, quæ XLVI.
C *habitant ad ſiniſtram tuam: Soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma & filiæ eius.* Ediſſerit propoſitam parabolam in notiſſimam hiſtoriam. De Cethæa, & Amorrhæo parentibus, id eſt,auctoribus primis ſcelerum, quas imitata eſt Iudæa,ſupra ſatis locuti ſumus; de ſororibus agamus. Samaria regia fuit vrbs regni Iſraëlitici, & cetera- *De Samaria.* rum metropolis; vnde & pro vniuerſo regno vſurpatur. Sodoma ſimiliter primaria vrbs erat inter *De Sodoma.* quinque,quæ ſulphureo igne æſtuarunt,hoc eſt, Gomorrha, Seboim, Adama: quare pro tota regione accipitur. Quas cum nominibus feminarum appellare ſoleat ſacra Scriptura, ſubiectas illis vrbes, oppida quoque, & villas, filias merito nuncupat Vates: nomine alioqui in ſacris conſueto, de quo
D ſupra. Porro Scholiaſtes nomine Sodomæ trans- *Scholiaſt.* latitie ſignificari putat tres tribus trans Iordanem, ijs verbis: Decem tribus a ſiniſtris, & a dextris diſtribuit. Sodomitas vero dicit eos, qui vltra Iordanem erant, vbi Ruben & Gath habitabat, & dimidia Manaſſis, quoniam ſectatores Sodomitarum fuerant. Metropolim ergo harum tribuum, quæ dicebatur Galgala Sodomam appellat:ad quam propheta Oſeas: Galgala,inquit, eſt ciuitas operãtium *Oſeæ 6. ℣. 8.* vana:& iterum Amos. *In Galgalam nolite intrare,* &c. *vbi Galaad habetur, nõ Galgala.* Idem fere ſcribit Scholiaſtes alter, atque Polychronius dicens:Sodomam vero nunc metropolim duarum tribuum dicit,quæ erant trans Iordanem,quæ *Amo. 5. ℣. 5.* Galgala dicebatur. Atque tertius ſine nomine,ijs *Alter Sch.* verbis: Si de Sodomis diceret, non iuniorem ap- *Polychr.*
E pellaſſet: nam Sodomitæ tempore Abraham fue- *Tertius Sch.* runt. Aduerſus quem commentarium ſic habet Se- *Seuerus.* uerus: Hoc vero frigidum: qua enim ratione vocetur tribus Ruben primogeniti iunior Iuda? fieri tamen poteſt fortaſſe,vt id ad tribum Gad,& Manaſſe pertineat: hi enim iuniores,quam Iuda;vt ex maiori parte totum intelligatur, comprehenſa etiam Probatur ſententia Græcorum, nempe Galgalæ tribui nomen Sodomæ. tribu Ruben. Græcorum ſententiæ multa patrocinantur: primum quod Samaria, & Sodoma dicuntur ſorores Ieruſalem, quod ſecundum carnis cognationem

gnationem competit Galgalæ, ſicut Samariæ; Sodomæ vero antiquæ minime. Præterea Sodoma dicitur ſoror minor, vel iunior, vt Septuaginta verterunt, quod duabus tribubus bene quadrat; Sodomæ nullo modo, cum fuerit vetuſtiſſima omnium. Deinde ſermo eſt de Sodoma, quæ habitat a dextris, atque adeo ſupereſt. Sodoma vero illa vetus nuſquam habitabat, vel habitabatur, vniuerſam regionem inundante lacu Aſphaltite. Denique in deſcriptione Palæſtinæ recta, quæ Septentrionem pro capite habet, Samaria iacet a ſiniſtris Iudæ, Galgala a dextris, Sodoma autem retrorſum vergit. Cum ergo hoc loco Sodoma a dextris Iudææ, vel Ieruſalem ſtatuatur, ſignum eſt de Galgala, non de ſubuerſa Sodoma ſermonem eſſe. Nihilominus probabilius iudicamus de Sodoma veteri, quam ſubuertit ignis de cælo, Vatem eſſe locutum, non de Galgala, quæ nuſquam in ſacris id nomen ſortita reperitur. Sodomæ autem cum nomine cætera adiacentia mirifice quadrant: nam cognatio in præſenti translatione, vt bene notauit Theodoretus, eſt communio impietatis, non carnis. Vnde merito dici poteſt Sodoma ſoror Ieruſalem, quemadmodum Cethæa mater huius appellatur, minor autem dicitur non ſecundum ætatem, neque quod Ieruſalem prius Samariæ, deinde Sodomæ ſcelera ſit æmulata, vt ſenſit Theodoretus; ſed potius ſecundum potentiam, frequentiam ciuium, numerumque ciuitatum, in quibus excedebat quidem Sodomam Iudæa; ſuperabatur vero a Samaria regno: quare illa ſoror minor, hæc autem maior aptiſſime dicta eſt. Porro illud a dextris, & a ſiniſtris propter ſitum locorum poſuit: nam, teſte Hieronymo, Theodoreto, & Græcis, ijs, qui in Hieroſolymitano Templo ſunt ad Orientem conuerſi, a dextris Sodoma ſita eſt, a ſiniſtris Samaria aliquantulum vergens ad Aquilonem. Diximus autem alibi anteriorem terræ promiſſæ regionem Orientem exiſtimari a ſacris Geographis, quod Templi ſanctiſſimi facies Orientem reſpiceret. Denique Sodoma non dicitur habitari quaſi ſuperſtes, ſed quia in medio lacu antiquæ gloriæ adhuc oſtendat ruinas, vt Hieronymus. Habitare itaque hoc loco eſt, manere, iacere, vt in Geneſi. *Abraham habitauit in terra Chanaan*, id eſt, manſit; & in Deuteronomio: *Sediſtis ergo in Cadesbarne*, vel manſiſtis: nam idem vbique verbum repetitur, ſcilicet ישב, iaſab, quod eſt habitare, manere, ſedere, iacere, morari, &c.

Probabilius eſt, loqui vatem de ipſa Sodoma.

Theodor.

Hieron. Dextrum vel ſiniſtrum reſpectu Templi ſumitur, quod cum ad Orientem reſpiciat, eius dextrum meridies, ſiniſtrum Aquilo vocatur.

Gen. 13 ℣. 12. *Deut.* 1. ℣. 46.

Sed hîc mecum conſidera admirandam diuinæ prouidentiæ rationem, qua populum ſuum in officio continebat: nam cum humanum cor duplici habena quaſi equus teneatur, præmio, & pœna, vtramque non ſolum legis promulgatione, exemplisque maiorum in ſacra hiſtoria relatis, teſtatum eſſe voluit; ſed etiam ob oculos ipſorum poſuit cæleſtis gaudij, atque gehennæ incendij viua & expreſſa ſimulachra. Quid enim aliud erat Templum Hieroſolymitanum, quam cæli imago, in quo reſidet Deus, & beatis ſe oſtendit? Aſphaltites vero lacus inundans Sodomorum ruinas, ſulphureum bitumen euomens, & tetram nebulam exhalans, nonne gehennæ monumentum erat horrendum?

Cor humanum duplici habena præmio ſcilicet, & pœna ducitur, ac in officio continetur.

XLVII. *Sed nec in uijs earum ambulaſti, neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus: pene ſceleratiora feciſti illis in omnibus uiis tuis.* Septuaginta: Paulominus & ſupergreſſa es eas in omnibus vijs tuis. Interpres Theodoreti ſic vertit: Et parum affuit & ſuperaſti eas, &c. Chaldæus: Si enim in vijs eius ambulaſſes, & iuxta abominationes earum feciſſes, tolerabile eſſet peccatum tuum; ſed longe corruptior fuiſti, quam illæ, in omnibus vijs tuis. Quidam illam orationem; paulo minus pene; nectunt conſequenti, eamque efferendam volunt per interrogationem, vel per ironiam, ac ſi diceret, videlicet, *pauxillum minus pene ſceleratiora feciſti illis*. Alij cum præcedenti ligant, hoc ſenſu: *Neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus pene*: ac ſi diceret: Non feciſti quanta illæ fecerunt, ſed neque aliquanto minora, ſed potius maiora, & grauiora crimina, &c. Alij, *pauxillum minus*, nectunt ſuperioribus: voculam vero *pene*, adiungunt inferioribus: quæ diſpunctio in multis reperitur biblijs. Ceterum hæ punctuationes extenuant, quod exaggerare vult Propheta. Hebraice ſic habet locus כמעט קט, chimghat qat, quem ſyncere, & præclare vertit Pagninus: Veluti paululum, pauxillumque foret: habetque ſenſum præcedentibus, & ſequentibus aptiſſimum, hoc modo: Neque ſecundum ſcelera earum feciſti, ac ſi paululum, pauxillumque foret, quinimmo ſceleratiora feciſti illis, &c. Diuus autem Hieronymus ironiam videtur intellexiſſe, cum tranſtulit: *pauxillum minus pene*: & recte ille quidem: nam cum nomini מעט, meghat, adiungitur a fronte particula כ, caph, ſimilitudinis; tum idem valet, quod Latinis, propemodum, nihil, fere nihil, parum affuit: vt in Iſaia. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*. Hebraice: Propemodum ſicut Sodoma fuiſſemus, vel, parum abfuit, quin ſicut Sodoma eſſemus: & in pſalmo: *Mei autem pene moti ſunt pedes*. & in alio pſalmo. *Pro nihilo forſitam inimicos eorum humiliaſſem*, &c. quo loco eadem extenuatio per ironiam committitur, atque in præſenti loco: Fortaſſe, inquit, facile hoſtes eorum ego ſubieciſſem: ac ſi diceret: Ecquodnam dubium erat a me hoſtes eorum ſubiectum iri? eodem ergo modo intellexiſſe videtur Hieronymus hunc verſum: *Nec in vijs earum ambulaſti* &c. *pauxillum minus pene* ad eas perueniſti: parum abfuit, quin eas aſſequereris, propemodum nullum eas attigiſti, pauxillum minus defeciſti ab earum ſcelere: quæ omnia ironiam manifeſtam inuoluunt, cum rei amplificatione mirabili artificio latenter in extenuatione ipſa, quam ſubſequens oratio ſtatim expreſſit: immo vero ſceleratius feciſti illis, &c. ergo illa oratio, *pauxillum minus pene*, per ſe legenda eſt, neque cum antecedentibus, neque cum ſequentibus verbis nectenda.

Hieron. *Pſ.* 72. ℣. 2. *Pſ.* 80. ℣. 15. *Hieron.* *Hieron.*

Theodoreti interpres, Chaldæus.

XLVIII. Duplex Dei iusiurandum.

Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma ſoror tua ipſa & filiæ eius, ſicut feciſti tu, & filiæ tuæ. Quoniam figuris orationem ſuperiorem expolierat, ne videretur nunc quoque loqui hyperbolice, & peccata Ieruſalem exaggerare velle; iuſiurandum adhibuit ſermoni, neque illud ſimplex, ſed geminatum: nam Hebraice & in Septuaginta ſic legitur: *Viuo ego, dicit Dominus Deus*, ſi *fecit Sodoma ſoror tua*, &c. quæ dicendi ratio, vt ſuperius diximus, iuſiurandum alterum inuoluit: ac ſi dixiſſet: Viuo ego, neque vita fruar, vel, neque verax habear, ſi fecit Sodoma, qualia tu patraſti flagitia: loquitur enim Deus nobiſcum humano more: quippe intelligi a nobis deſiderat, & diligi.

XLIX. Iniquitas culpam & pœnam ſignificat.

Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant. Vt oſtendat, Sodomam a Ieruſalem eſſe ſceleribus ſuperatam, comparat inter ſe vtriuſque delicta: quapropter ſummatim recenſet Sodomæ flagitia. Iniquitas, vt ſupra diximus, culpam ſolet ſignificare, & pœnam; reatum ſcilicet, qui vtrumque claudit:

dit: hoc loco metonymicῶs pro cauſa vel occaſione peccatorum vſurpatur: atque ſimul pro ipſis peccatis, per quæ quaſi per gradus ad profundum abominationum deſcenderunt. *Superbia.* Hebraice גאון, gaon: videtur hîc ſignificare decorum, ſpeciem; nam de femina loquitur; vt in pſalmo: *Speciem Iacob, quam dilexit*: & in libro Iob. *Circunda tibi decorem*, &c. Item apud Iſaiam: *Fructus terræ ſublimis*, vel ſpecioſus: per decorem vero feminæ, reipublicæ ſplendorem, nomen, & gloriam intelligit.

Superbia ſignificat decorum, ſpeciem, pulchritudiné. *Pſ.* 46. ℣. 5. *Iob* 40. ℣. 5. *Iſ.* 4. ℣. 2.

Saturitas panis. id eſt, ciborum copia: nam panis omne genus eſculenti, & poculenti valet, vt diximus ſuperius, atque ex hoc loco luculenter appareat: neque enim ſolo pane laſciuijt Sodoma, vel, ſolo pane ſe ſaturaſſe illi vitio vertendum erat. Vocatur autem panis ſaturitas, rerum omnium delicioſarum abundantia, quia ſolidæ diuitiæ ex frumenti copia oriuntur, quo abundabat regio irrigua Sodomorum, vt in Geneſi.

Saturitas panis ſignificat ciborum copiam.

Et abundantia. ſeu felicitas, aut luxus, affluentia ſcilicet rerum omnium, quæ ad gloriam, & delitias deſiderare potuiſſet.

Geneſ. 13. Abundantia, rerum omnium ad luxum ſpectantium copiam ſignificat.

Et otium. Alij vertunt, abundantia otij, vel, in otio, hoc eſt, luxus in tranquillitate. Septuaginta: Delicijs affluebat: vbi Hieronymus: In deſiderijs eſt omnis anima otioſi, quod videlicet ſemper aliquid agendum ſit, ne ager pectoris noſtri, ceſſante manu, malarum cogitationum ſentibus occupetur. Vnde in Prouerbijs dicitur: *Manus in manu non erit innocens malus*: nam tametſi nil mali agere videatur manibus complicatis, iniquis conſilijs vacando ſternit viam. Vnde Ouidius:

De otio. *Hieron.*

Prouer. 11. ℣. 21.

Quæritur, Aegyſthus quare ſit factus adulter?
In promptu ratio eſt: deſidioſus erat.

Primo de re med. amor.

Quare Adamo iniungitur, *ut operaretur, & cuſtodiret* Paradiſum alioqui benedictam, & vberem: & eidem exuli dicitur. *In ſudore vultus tui veſceris pane.*

Geneſ. 2. ℣. 15. & 3. ℣. 19.

Et filiarum eius. Vrbium, & oppidorum ſibi ſubiectorum: nam eo proceſſerat luxus, & deſidia, vt non ſolum in Vrbe regia otiarentur magnates, & ciues omnes genio indulgerent, vt contingere ſolet non raro; ſed etiam oppidani & infimates, quorum patrimonium eſt labor, & diuitiæ frugalitas, propter rerum omnium affluentiam omnino vacarent ab opere, & otio torperent inerti. Atque hæc quidem erat Sodomitarum erga ſe ipſos indulgentia, ex qua orta eſt cordis duritia aduerſus proximos: nam:

Scholiaſt. Diuitiæ non ex benedictione Dei, ſed ex iniuſtitia poſſidentis quandoque euenient. *Hieron.*

Manum pauperi, & egeno non porrigebant. Scholiaſtes. Oſtendit ipſis diuitias contigiſſe non ex benedictione, ac Dei beneficio, ſed ex magna iniuſtitia: quippe qui manum pauperis, & egeni non aſſumebant. Primum nomen עני, ghani, ſonat oppreſſum, humiliatum, manſuetum, afflictum: ſignificatque pauperem, miſerum, vt vertere ſolet Hieronymus, quod hæc ſint pauperis appoſita, & epitheta propria: vt contraria ratione diuitem comitantur potentia, ſuperbia, indignatio, & exultatio. Alterum vero nomen, ſcilicet אביון, ebion, valet deſiderantem, eum qui omnia deſiderat, indigum, vel egenum: quibus nominibus ſatis indicatur, quam ferrea extiterint Sodomitarum præcordia, quippe quæ emollire non potuerint extrema egeni indigentia, atque preces oppreſſi, ab ipſis opem poſtulantis cum modeſtia, demiſſione vultus, lugubri voce, geſtuque animum miſere afflictum ſignificante; immo manu tremula auxilium ab ipſis, & vires depoſcente: nam id videtur ſignificare Hebraica phraſis: Et manum oppreſſi, & egeni non confirmauerunt, vel, non ſuſtentabant, pane videlicet, qui corroborat cor hominis, & trementes inedia manus confirmat. Vnde & baculus dicitur ſupra. Etenim verbum, chaſach, inter alia valet roborare, confirmare, fulcire labantem: extatque vſurpatum in hoc eodem inſtituto apud Leuiticum: Si attenuatus fuerit frater tuus, & nutauerit manus eius, apud te ſtatim confirmabis in eo, vel eum, vt aduenam, & peregrinum, &c. Hieronymus. *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & ſuſceperis eum*, &c. hoc eſt, ſuſcipies, roborabis, fulcies eum: geſtum enim ipſum inopis ob oculos ponit legislator, vt a diuitibus vel adamantinis extorqueat commiſerationem, & opem: Cuius enim etiam chalybeum pectus non commoueant egeni labantia genua, & trementes manus opem implorantes, vt buccella panis cor eius confirmet, vel dipondiolo porrecto manum fulciat? Verum ea eſt proſperitatis natura, vt diuitum præcordia ad libidinem emolliat, ad miſericordiam induret. *Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide: & erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat.* Petat nunc ille alter a Deo precibus importunis diuitias, quo poſſit mendicis benefacere; videlicet liberalis erit in pauperes, cum dives fuerit: id diuites curant ſcilicet. Leones vocantur diuites in ſacris: in pſalmo. *Diuites eguerunt, & eſurierunt*, &c. Hebraice. Leones quaſi immites, inhumani, crudeles, ſanguinarij potius, prædæ inhiantes, non curantes clementiam. Graue itaque fuit ſcelus claudere viſcera, ne benefaceret. Sed vndenam in hoc præcipitium prolapſa eſt Sodoma? ex ſuperbia, vel complacentia ſui, ex delicioſa vita, atque ex omnium rerum abundantia: quæ tria diuus Ioannes in mundo fulgere nos docuit, dicens: *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, et concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ.* Ordinem ſi inuertas eadem omnino ſunt, quæ Propheta in Sodoma excelluiſſe teſtatur, ſcilicet, ſuperbia, delitiæ, & diuitiæ: nimirum concupiſcentiam carnis, delitias vocat Ioannes, concupiſcentiam oculorum, diuitias; vt vel hinc egregiam laudem cum honorifico nomine mundus referat: quod ſcilicet vt Sodomæ matris legitimus filius hæres ſit inſtitutus tum nominis, tum patrimonij Sodomitici: nam Sodomam illum appellat idem Ioannes in Apocalypſi; hoc autem loco cum Ezechiele conſentiens, communes eius, & Sodomæ facultates recenſet, ſuperbiam, delitias, diuitias.

Pauperis miſeria quam ſit potens ad excitandos animos ad miſericordiam.

Et eleuatæ ſunt. Septuaginta: Et eleuabantur magnifice. Origenes: Inflatio, ſuperbia, arrogantia peccatum Diaboli eſt, & ob hæc delicta ad terras migrauit de cælo, Apoſtolo teſtante. *Ne in ſuperbiam elatus in iudicium incidat Diaboli.* Idem Hieronymus: Superbia proprium Diaboli, primumque peccatum eſt: quid enim ſuperbiat terra, & cinis? *Non eſt creata*, inquit ſapiens, *hominibus ſuperbia, neque nationi mulierum iracundia*: nam repugnare videtur hominis conditioni, & vilitati, ſuperbire; aduerſaturque filio feminæ debiliſſimæ faſtus, & indignatio (nam id ſignificat hoc loco *iracundia*, vitium ſcilicet ſuperbiæ comitem impatientiam, indignationem faſtuoſam) de qua egregie Scholiaſtes: Diuitijs natura coniuncta eſt ſuperbia, quæ non patitur minorum ſocietatem. Obſerua alteram proſperitatis filiam præter duritiam cordis, videlicet, arrogantiam, & obliuionem Dei, quæ, vt habet Hieronymus, præſentia bona putat eſſe perpetua, & nunquam ſibi neceſſarijs indigendum. Simili elatione Nabuchodono-

Sup. 4. ℣. 16.

Leuit. 25. ℣. 35.

Hieron.

Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. *Lucæ* 16. ℣. 19.

Diuites vocantur leones. *Pſal.* 33. ℣. 11.

1. *Ioan.* 2. ℣. 16.

Apocal. 11

L.

Origen.

1. *Tim.* 3. ℣. 6. *Hieron.*

Eccl. 10. ℣. 22.

Superbia diuitijs coniuncta. *Scholiaſt.*

chodonosor inflatus, sibi arrogabat imperij potentiam, & regni gloriam: *Nonne hæc est Babylon magna*, ait ipse apud Danielem, *quam ego ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, &c. in quam superbiam vbi elatus est, statim in iudicium incidit Diaboli: audiuit enim vigilis, & fortis sententiam eiusmodi: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit a te*, &c. *Et cum bestijs, & feris erit habitatio tua*, &c. Eodem vitio infectus Pharao dixit, testante Ezechiele. *Meus est fluuius, & ego feci memetipsum*, ad quem supremus Iudex illico: *Ponam*, o draco magne, *frenum in maxillis tuis*, &c. *& extraham te de medio fluminum tuorum*, &c.

Dan. 4. ℣. 27.

Ezech. 29. ℣. 3.

Et fecerunt abominationes coram me. Traditi scilicet in reprobum sensum, iusto Dei iudicio, vt inquit Apostolus, quia non probauerunt Deum habere in notitia, illique accepta ferre bona, quibus abundabant. *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, &c.* per se ipsos: atque *in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*, &c. Vides, quid sibi velit iniquitas Sodomæ, Apostolo interprete? nimirum grauia crimina, sed quæ causa fuerunt grauiorum, & radicem arboris, quæ tulit abominationem: pro fructu, merita, quibus merces ignominiæ est retributa. Secundo obserua, abominationes Sodomæ, & culpas fuisse graues, & pœnas acerbas: nam propter superiora flagitia a Deo derelicti, in ista magis enormia prolapsi sunt. *Væ animæ eorum*, inquit Isaias, *quoniam reddita sunt eis mala*: non dixit, reddentur, sed *reddita sunt*: quod abominatio sit pœna peccatorum præcedentium, & seuerior quam ipsa gehenna, quanto culpa peior est omni pœna; quasi dicat Vates: Nihil præterea grauius illis imponi posse in vindictam scelerum, quæ patrauerant, quam ipsasmet abominationes, in quas, Deo permittente habenas, se præcipitarunt.

Rom. 1. ℣. 24. & seq.

Radix cupiditas, arboris fructus abominatio, merces ignominia est.

Isa. 3. ℣. 9.

Grauissimorum peccatorum grauiora sunt pœna.

Abominationes coram me. Coram Deo Hebræis idem valet, quod Latinis sub dio, palam, in media luce, in oculis solis huius: in Genesi sic habetur. *Sodomitæ pessimi erant, & peccatores coram Domino nimis*: hoc est, non solum iniquissimi, sed impudentes; non impij modo, sed Dei contemptores. Videlicet de quibus Isaias: *Agnitio uultus eorum respondit eis*, explicata frons illis dat procacitatis testimonium, *& peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt*: non absconderunt, inquit, quæ cælare decuisset; sed potius propalarunt, reuelarunt, immo annuntiarunt; nam id significat proprie verbum נגד, nagad; quasi euangelium accepturi pro nuntio rei omnibus iocundissimæ, & vtilissimæ, ea alacritate denuntiabant ignominiosa crimina: Sophonias de ijs ait. *Nesciuit autem iniquus confusionem*. Mirum valde est, iniquum non confundi; cum iniquitas confusio sit, atque iure appelletur, itemque verecundia; sed illud peius, nescire confusionem: talis enim est frons meretricis, quæ erubescere non vult: non dicit: non erubuisti; erubescit enim meretrix, cum deprehenditur, vel natura ipsa ruborem ori offundente: vnde olim meretrices palliatæ vocabantur, vt supra diximus, quod velo velarent vultum; sed *noluisti erubescere*, quasi natura renitente frontem explicet scortum, atque adeo peccator, qui gloriatur cum male fecerit, & exultat in rebus pessimis, contra naturam ipsam faciat, & syndaresi vim inferat, claudatque os conscientiæ sibi identidem oblatranti: vt canis, qui *in foribus* cubat: ij sunt *qui veritatem Dei in iniustitia detinent*, vt loquitur Apostolus, qui scilicet in carcere vinctum detinent iudicem, nec recta dictare sinunt legislatorem menti suæ a Deo impressum.

Deo aut coram Deo, idem est, quod palam. Gen. 13. ℣. 13.

Isa. 3. ℣. 9.

Soph. 3. ℣. 5

Meretrices palliatæ propter verecundiam.

Ier. 3. ℣. 3.

Gen. 4. ℣. 7 Rom. 1. ℣. 18.

Et abstuli eas. Non potest dissimulari diutius pœna delicti, quod peccator dissimulare, & celare noluit: *Pro eo quod reuelastis præuaricationes uestras, & apparuerunt peccata uestra*, ait Dominus, educam *gladium meum de uagina sua irreuocabilem*: & in psalmo. *Descendant in infernum uiuentes, quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum*: id est, palam, in oculis omnium: nam, quod in medio est domus, vel plateæ, neminem latére potest, cum nulla ex parte celetur muro, vel angulo. Sed quid est: *Descendant in infernum uiuentes*? in sepulchrum nonnisi mortui descendunt: præcedit itaque mors sepulturam, qua condi solent cadauera corrupta, ne aërem contaminent. Verum aduersus impudentes familias Dathan, & Abiron (nam ad illorum interitum allusit psalmus) præuênit mortem sepultura: quod adhuc viuentes fœtebant, & insigni illa inuerecundia nomen bonum Israëlis quasi peste vitiabant: ne cesse igitur fuit, vt terra dehiscceret, & absorberet saniosa corpora, quantumuis animata forent: eadem ratione erga Sodomitas se gessit diuinæ iustitiæ vindicta, quos viuentes sepeliuit, quod viuentes *corrupti sunt, & abominabiles facti sunt*, vt loquitur Dauid: tametsi alio genere sepulturæ impura eorum corpora obuoluit, nimirum ignito sulphure, quo indicatur putidæ carnis libidinosus ardor; atque aquis salsis, quibus incensus luxuriæ ignis extingueretur, & sanioſæ carnes, quæ corruperant naturæ viam, salirentur; ne sua purulentia aërem inficerent, & luem mortalibus afferrent.

Ezech. 21. ℣. 5. & 24. Psal. 54. ℣. 16.

In impudentibus sepultura mortem præuenire solet propter viuentium fœtorem.

Pœna Sodomitis debita. Ps. 13. ℣. 1

Sicut uidisti. Aliquot libri vulgati legunt; sicut vidi: quomodo legit Chaldæus, atque Septuaginta in codice Xisti: & Scholiastes, qui sic interpretatur locum: Captiuos, inquit, illos abducendos curabo propter scelera eorum, quæ vidi, & impietatis, & iniustitiæ: illud enim: sicut vidi, significat propter ea, quæ vidi in eis mala. In Theodoreti vero codice habetur: sicut viderunt: item in Complutensi: Vtraque autem versio in codice Hieronymi habet: *sicut uidisti*: Hebraicum verbum ראית, raithi, quod hodie extat, sonat: sicut vidi: habet enim in fine literam י iod; quæ tempore Hieronymi desiderabatur: quare ipse conuertit: *sicut vidisti*: secutus Septuaginta, quos eodem modo esse interpretatos antiqua ipsorum versio in codice Hieronymiano testatur. Verum deinde Hebræi considerantes excidium Sodomæ multis sæculis anteriorem fuisse ingressu Israël in terrã Chanaan, atque adeo non potuisse a Hierosolymitis videri, fortasse addiderunt literulam י, iod, qua apposita verbum significat: sicut vidi: & non: *sicut uidisti*: & quidem argumentum hoc adeo pugnax est, vt inter alia Græcos coëgerit per Sodomam Galgalam intelligere, vt superius diximus. Verum nos illi respondemus, hoc loco, *uidisti*, vsurpari pro, videres, si adesses, vel vidisses, aut videre potuisses, quod est Hebræis alias familiare: cum enim careant optandi, & subiungendi modis, omnia efferunt per indicatiuum: quare necesse est, vt in illo ceterorum orationes intelligamus. Vel *vidisti* refertur non ad excidium sed ad inundationem vrbium nefandarum, quam millies viderat Ierusalẽ, cum lacum Asphaltitem e specula Sion, atque Templi arce despiciebat,

Chaldæ. Scholiast. Theodor. Hieron.

bat. Vel si placet, *uidisti*, valeat, nosti, quasi dicas: abstuli eas, vt nosti ex sacris historiis, in quibus tam graphice depicta est desolatio Sodomorum, vt non tam legere historiam, quam oculis rem ipsam cernere videaris tibi.

LI. *Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit*. Grauissima scelera attribuit historia sacra, sacrique Vates Samariæ, id est, decem tribubus Israël: & tamen cum tales fuerint, ait Hieronymus, Sodoma, & Samaria, ne dimidium quidem peccauerunt comparatione Ierusalem: quod qua ratione intelligi debeat, explanat ijs verbis Theodoretus, & Græci Scholiastes. Hanc autem comparationem non facit secundum solam peccati, sed secundum prouidentiæ qualitatem: nam tametsi peccasset, & infinita facinora ausa esset Samaria, at procul aberrat a Dei Templo, & paruam certe quandam veniam habebat, cum & sub alius regis imperio degeret, & in sacro Dei Templo legitima perficere nequiret: & Sodoma item neque prophetam habebat, neque legislatorem, sed sola naturalis legis doctrina fruebatur; Tu vero & legem habens, & sacerdotes, & prophetas, & sacrum Dei Templum, legitimumque cultum, illarum impietatem consectata es: quare illas ostendis venia dignas, &c. Adde quod Samaria idola quidem coluit, verum in fano profano; Ierusalem vero ipsum Templum sanctissimum, de quo dixerat Dominus: *Erit nomen meum ibi*; sordibus idolorum non profanauit modo, sed contaminauit, & polluit: longo itaque interuallo anteuertit sorores suas in omni impietate.

Hieron.

Similia peccata multo maiora sunt a fidelibus commissa. *Theodor. Græci Scholiast.*

3. *Reg.* 8. ℣. 29.

Et iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis. Non solum præponderant tua delicta cum sororum peccatis appensa, sed illarum peccata videntur leuissima, nulliusque ponderis, & momenti: tam enormia peccasti, vt Sodoma, & Samaria alioqui sceleratissimæ tecum collatæ iustæ censeantur. Origenes referens locum illum Lucæ. *Dico vobis descendit hic*, publicanus, *iustificatus in domum suam ab illo*, sic philosophatur. Non simpliciter iustificatus, sed iustificatus comparatione Pharisæi. Obseruandus quippe est omnis Scripturæ sermo, ordo, iunctura; aliud est iustificari, aliud ex alio iustificari. Simile est publicanum a Pharisæo iustificatum fuisse illi, quod Sodoma & Samaria ex comparatione peccatricis Ierusalem iustificatæ sunt: & necesse est nos id scire, quia vnusquisque nostrum in die Iudicij ab alio iustificatur, & ab alio condemnatur: etiam cum fuerimus iustificati ex alio, iustitia illa non tam laudis, quam criminis loco ponitur, &c. Et rursus. Væ illi homini, qui a multis peccatoribus iustificatur; vt e contrario multum beatus, qui comparatione iustorum iustus ostenditur. Inuenimus in Scripturæ laudibus positum bonis esse meliorem, vt pote in Ecclesiastico. *Non est inuentus similis illi*, &c. *qui* conseruaret *legem excelsi*. atque in libro Paralipomenon nullus tale phase celebrauit, sicut Iosias: ex quo ostenditur comparationem fieri iustorum, & illum vere esse iustum, qui sic iustificari mereatur, &c. & inferius: Quomodo iniquitas iustificat, sic condemnat aliquando iustitia: nam iniquitas mea iustitia est comparatione maioris iniquitatis: sic & iustitia mea ex comparatione multiplicis iustitiæ iniquitas reputatur: propterea *non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens*: fuerit licet iustus Abraham, iustus Moses, iustus vnusquisque illustrium virorum; sed ad cõparationem Christi non sunt iusti: lux eorum cum eius luce composita tenebræ reperiuntur: & quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscuratur; sic licet fulgeat iustorum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum: vt splendor lunæ & micantia cæli sydera, priusquam sol oriatur, in stationibus suis rutilant, orto vero sole absconduntur; sic lumen Ecclesiæ ante homines lucet, ante Christum tenebrescit: ergo est iustitia, quæ damnat; sicut iniquitas, quæ iustificat, &c. Hæc Origenes tam eleganter, quam docte. Quibus adijcias oportet: quemadmodum iniquitas maior minorem iustificat; ita & iniquitas minor maiorem damnat: nam hoc est illud Matthæi. *Regina Austri surget in iudicio, &c.* Et. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ*, &c. quibus locis iustificare, & condemnare non significat iudicis officium exercere, neque aduocati vel actoris; neque vero quicquam omnino agere, quod ad tribunal spectet: quomodo enim qui damnandi sunt in alios ferent sententiam, vel accusationem? surgere itaque in iudicio, est sententiam audire mitiorem, quam Israëlitæ; vincere litem, vel contentionem, quæ inter vtrosque exorta fingitur, vter eorum maiori pœna dignus esset: Idemque valet, condemnare, scilicet, audita clementiori sententia, declarare Israëlitarum iniquitatem propria transgressione multo fuisse grauiorem. Contra vero *non surgent* Israëlitæ *in iudicio*, id est, cadent a causa, audient sententiam acerbiorem, quæ testetur illos fuisse sceleratiores Niniuitis, itemque Sodomitis: quod scilicet Dominus dixit apud Matthæum. *Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii, quam* generationi huic: atque hoc est, quod testatur Vates, cum ait: *Iustificasti sorores tuas*. Verum hæc omnia apertiora fient ex sequentibus.

Iniquitas maior minorem iustificat, sicut minor maiorem damnat. *Matth.* 12. ℣. 41. & 42.

Quomodo damnati surgent in iudicio.

Psal. 1. ℣. 5.

Matth. 11. ℣. 24.

Ergo & tu porta confusionem tuam. id est, sustine tormentum tuum, vt Septuaginta transtulerunt: *quæ uicisti sorores tuas peccatis tuis sceleratius agens ab eis*. Hebraice. Quæ iudicasti sorores tuas, seu absoluisti, hoc est, quæ peccatis grauioribus testata es illas alioqui peccatrices tecum collatas fore absoluendas: quem sensum mirifice expressit Hieronymus dicens: *Quæ uicisti sorores tuas*: neque aliud significat verbum Hebraicum. Quare longe aberrant a scopo qui vertunt: quæ deprecata es sorores cum Chaldæo: vel: quæ placasti sorores tuas, &c. Aberrant item qui legunt, sororem tuam: nam Chaldæus, & Septuaginta consentiunt Hieronymo: habent enim *sorores tuas* in plurali, non sororem: immo textus numerum singularem respuit, in quo pronomen sequitur pluralis numeri, scilicet: *Sceleratius agens ab eis*. Porro *ab eis* idem est Hebræis, quod Latinis, illis, rectum a comparatiuo, vel, præ illis, rectum a positiuo: nam comparationem ipsi efferre solent per positiuum, adiuncta præpositione מן, min, quæ valet a, ab, ex, præ, vt in libro Regum. *Melior est enim obedientia* præ victimis. & iterum. *Iustior tu es* a me: & apud Lucam: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, pro, vel, præ *nonaginta nouem iustis, &c.* & iterum: *Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*, vel, præ illo, in illius comparatione: hoc est, iustior, quam publicanus se ipsum putabat esse: nam per catachresim comparationem facit Dominus inter veram publicani iustitiam, & præsumptam Pharisæi, atque illam huic præponit: alioqui nulla est comparatio, cum publicanus iustus exierit, Pharisæus propria superbia delusus.

LII.

Hieron.

Chaldæus.

Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam. Origenes: Primum quidem est, nullum opus facere confusionis, sed omnia talia, quæ possint Deum libera

Origen.

Lucæ 18. ℣. 14.

Væ homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit. *Eccl.* 44. ℣. 20. 2. *Paral.* 35.

Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione, a, vel ab, &c. 1. *Reg.* 15. ℣. 22. & 24. ℣. 18. *Lucæ.* 15. ℣. 7. & 18. ℣. 14.

libera fronte reſpicere; quia vero, vt homines, ſæpe peccamus, ſciendum ſecundam, vt ita dicam, naturam poſt confuſionis opera, eſſe erubeſcere, & pro ſceleribus ſuis verecundos oculos deijcere, neque ſic procaci vultu incedere, quaſi nihil omnino peccauerit. Hieronymus ex Origene. Secunda poſt naufragium tabula eſt, cum peccaueris, erubeſcere, & non illi ſubiacere increpationi, quæ contra Ieruſalem dicitur: Facies *meretricis facta eſt tibi*, neſcis *erubeſcere*, &c. Oranti Moyſi pro ſorore Maria, quam Dominus in pœnam ſuperbiæ lepra compleuerat, reſpondet. *Si pater eius ſpuiſſet in faciem illius, non debuerat ſaltem ſeptem diebus rubore ſuffundi? Separetur ſeptem diebus extra caſtra, & poſtea reuocabitur.* Obſerua ignominiam, dedecus, quæ nobis quandoque contingere ſolet, nihil aliud eſſe quam execrationem Dei parentis noſtri indignantis in faciem noſtram iactam in ſuperbiæ, & inobedientiæ ſupplicium, cuius finis eſt ſalutaris confuſio, pariterque remedium. Dauid placatus verbis Ioab de Abſalone exule ob fratricidium ſic decreuit: *Reuertatur in domum ſuam, & faciem meam non uideat*: Leuo illi exilium, ſed indico verecundiam. Mulier peccatrix acceſſit retro ſecus pedes Ieſu diſcumbentis, admiſſorum criminum pudore cooperta, neque erubuit ſola in alienam domum intempeſtiue irruere, & ſuperbi Phariſæi ſannæ ſe ipſam exponere; quaſi hoc Dei iudicium contra ſe dictum reputans: *Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam*. ſed vide quanto cum honore & lucro tulit Magdalena confuſionem.

Confuſionis operibus confuſio & erubeſcentia remedium eſt. *Hieron. Origen.*

Ier. 3. ℣. 3.

Num. 12. ℣. 14.

2. *Reg.* 14. ℣. 24.

Luc. 7. ℣. 38

LIII. Promittitur Iſraeli reſtitutio cum acceſſione gentium.

Et conuertam reſtituens eas conuerſione Sodomorum cum filiabus ſuis, & conuerſione Samariæ, & filiarum eius, & conuertam reuerſionem tuam in medio earum. Fauſta, & euangelica promiſſio de reſtitutione Iſraëlis cum acceſſione gentium per Chriſtum Dominum: quam ſic efferunt Septuaginta: Et conuertam conuerſiones earum, conuerſionem Samariæ, & filiarum eius, &c. Aquyla, & Symmachus: Conuertam captiuitatem earum, captiuitatem Samariæ, &c. quæ verſio Hebraico textui conformis eſt. Hieronymus enim ſenſum potius obſeruauit, quam verba; ex quibus omnibus videtur confici, legendum eſſe conuerſionem Sodomorum, & conuerſionem Samariæ in quarto caſu; non vero *conuerſione* in ſexto caſu: ſicut & nomen ſequens, ſcilicet, *reuerſionem*, teſtatur: quia omnia hæc nomina ab eodem verbo, quod initio ponitur, reguntur in codice Hebræo, in quo non repetitur illud: *& conuertam reuerſionem*, ſed conſequenter legitur: & conuerſionem tuam in medio earum: vt apertum videatur, in caſu accuſandi vniuerſa ea nomina eſſe a diuo Hieronymo, ſicut a ceteris interpretibus poſita. Porro conuerſio, vel reuerſio, vel captiuitas idem ſignificant, ſcilicet captiuos reuertentes. Sic Ieremias. *Conuertam conuerſionem populi mei Iſrael, & Iuda*, id eſt, captiuitatem, vel tranſmigrationem, vt Septuaginta tranſtulerunt.

Aquyla & Symmachus apud Hiero.

Hieron.

Ierem. 30. ℣. 3.

Et conuertam reuerſionem tuam. Hebraice pro *conuertam* legimus ושבית, vſebith, ſuperaddito ſigno literæ י, iod, quo ſciamus eam non eſſe in ſuo loco: & merito: nam poſtponenda eſt litteræ ת, thau, atque ita legendum ושבתי, vſabthi, *& conuertam*, quomodo legit Hieronymus olim, atque Septuaginta. Falſi enim ſunt recentiores, qui librariorum errorem ſequentes transferunt: Et conuerſionem conuerſionum tuarum: quaſi nomen eſſet hoc Hebraicum vocabulum, & non potius verbum, ſi rite caſtigetur.

Hieron.

Sed, antequam vlterius procedamus, oportet difficilem quæſtionem ſoluere, quæ ex ijs verbis orta interpretes cruciauit veteres, & recentiores exagitat. Videlicet, quonam modo, vel tempore futurum ſit, vt Sodoma, & Samaria in priſtinum ſtatum reſtituantur? & quidem de Samaria non tanta difficultas eſt, quanta de Sodoma, & filiabus eius: vix enim explicari poſſe videtur, quo pacto Sodomitarum vrbes, quæ mari mortuo tot retro ſæculis obrutæ ſunt, in medio lacu reædificentur, niſi lacus ipſe altero prodigio de cælo tactus exſiccetur. Quod etiamſi daretur non continuo impleri diceremus promiſſionem Vatis: neque enim de vrbibus loquitur, ſed de ciuibus Sodomitis, quos tamen extinctos omnino ſcimus igne ſulphureo de cælo miſſo. Deinde augetur difficultas, quoniam Sodoma reſtituenda prædicitur ante Ieruſalem, at notum eſt Ieruſalem temporibus Zorobabelis inſtauratam; cum tamen Sodoma neque ante ea tempora, neque hucuſque reparata fuerit, immo vero ſub mari mortuo iaceat æterna obliuione ſepulta. Theodoretus, quo ſe ab iſtis anguſtijs liberaret verba Græca ἀποστρέφω τὰς ἀποστροφὰς, apoſtrepſo tas apoſtrophas, ita transfert: Auertam auerſiones earum, auerſionem Samariæ, &c. quomodo legit etiam interpres textus Complutenſis, atque in hanc ſententiam explanat: opus eſt Scripturæ idiomata nouiſſe: nec enim aliter eius mentem aſſequi poſſumus. Hoc igitur idioma inter alia multa item habet, vt & quæ fuerunt tanquam futura narret, & futura, vt ea quæ facta ſunt. Itaque hoc loco ſimiliter res geſtas, vt futuras diſſerit: Auerſata eſt me Sodoma, & ſubiectæ illi vrbes, parique ratione cum ſubiectis Samaria; ſed ego item auerſatus ſum, eorumque, quæ peccauit, exegi pœnas. Alij iuniores eandem ſententiam ex vulgata editione eliciunt, verſus hoſce legentes per ironiam. Videlicet, inquit Dominus, cõuertam conuerſionem Samariæ, & Sodomæ, atque inter illas tuam conuerſionem reducam. Vel per interrogationem, quæ tantundem valet: Reſtituam ne Samariam, & Sodomam ad priſtinam dignitatem? minime vero. ſic igitur reſtituam Ieruſalem, &c. Verum hic ſenſus manifeſte repugnat contextui: præſertim ſequentibus verbis vſque ad finem capitis, quibus nil comminatorium, nil aſperum, ſed omnia fauſta ſunt, & benignitatis plena: *Recordabor*, inquit, *ego pacti mei tecum in diebus adoleſcentiæ tuæ, & ſuſcitabo tibi pactum ſempiternum, & recordaberis uiarum tuarum, & confunderis, cum receperis ſorores tuas*, &c. Nihil hîc auſterum ſonat, aut ironicum, ſed ſimplex, & Deo digna promiſſio de reſtitutione Ieruſalem in futurum cum adiunctis ſororibus Samaria, & Sodoma. Oportet ergo verba, quæ tractamus, non ad præteritum, vt putauit Theodoretus, ſed ad futurum tempus referre, neque comminatoria exiſtimare, ſed promiſſoria. Iudæi præſentem pollicitationem ad tempus Meſſiæ, regnumque annorum mille, quod expectant, retulerunt: quo quidem ſæculo hæc tria regna reſtituenda in priſtinam gloriam ſomniarunt: eadem poſtea ſcripſit Rabbi Salomon; ſed vana Iudæorum commenta ſpes eorum tandiu dilata refellit. Origenes, atque eum ſecutus Hieronymus, nomine Sodomæ, intelligunt gentes; nomine autem Samariæ, Hæreticos; nomine vero Ieruſalem, peccatores fideles, qui omnes in ſecundo Chriſti aduentu, vt Hieronymus putat; vel in primo, vt Origeni placet, ad magnam felicitatem, & gloriam euehendi prædicantur. Verum quis non videt hunc ſenſum myſticum eſſe, atque in alio magis germano eſſe fundatum? Alij per Sodomam accipere malunt Ammonitas, & Mohabitas, quorum pater Loth habitauit in Sodomis: matres vero eorum,

Quo tempore Sodoma & Samaria reſtituendæ.

Genes. 19.

Theodor.

Iudæi apud Hieron.

R. Salomo.

Origen. Hieron.

Iſidor. Clar.

Lyranus.

rum, filiæ ſcilicet Loth, & in Sodomis natæ ſunt, & A
Geneſ. 19. educatæ, vt videre eſt in Geneſi. Per Samariam autem accipiunt Gentiles ibi habitantes. Per Ieruſalem denique populum Iudæorum, qui quidem ex bona parte Chriſto, & Apoſtolis prædicantibus conuerſi ſunt ad Dei veri fidem, & religionem.
Burgen. Sed merito hæc interpretatio ſuſpecta eſt Burgenſi, & tanquam aliena a ſacræ ſcripturæ ſtylo reiecta: quia Samariæ nomine vates omnes accipiunt regnum Ephraim, non gentes, quæ Samariam tranſ-
4. Reg. 17. migrarunt, vt videre eſt in libris Regum. Præterea nouum eſt, ſub nomine Sodomæ, Ammon, & Moab intelligere ſacros ſcriptores, ſed illud recentius in reparatione mundi per Chriſtum facienda, Moabitarum, & Ammonitarum mentionem fieri: quæ enim pars Ammonitis, & Moabitis in Iſrael? B
Vel quæ hæreditas in terra filijs Iacob promiſſa?
Deut. 23. ℣. 3. cum de illis ſcriptum ſit in Deuteronomio. *Ammonites, & Moabites &c. non intrabunt Eccleſiam Domini in æternum?*

Reſpondet propoſitæ quæſtioni.

Scimus quidem, & fatemur ingenue, omnibus nationibus promiſſam ſalutem per Chriſtum exhibendam; ceterum ea pollicitatio in ſacris ſolet fieri Iudæis ſub nomine proprio; gentibus vero ſub nomine Iſraël, aut Ioſeph, vel Ephraim, quod tribus decem in gentes iam degenerauerant. Scimus item regnum cælorum patére vniuerſis; verum ingreſſum in id regnum polliceri ſolet Scriptura ſub nomine reductionis Iuda, ſeu Iſraël in terram promiſſam. Quare ſi Scripturæ phraſim tenere volu-
Sub ingreſſu terræ promiſſæ ſiue reductionis in Ieruſalem cæleſtis patria promittitur. *Græci citati ſup. ℣. 46.* mus, neceſſe eſt per Sodomam, & Samariam nullam C aliam nationem, quam decem tribus Iſraël intelligamus, quod fecerunt Græci ſuperius citati. Et per ſororem quidem maiorem, ſeptem tribus, quarum metropolis Samaria fuit; per minorem vero tres reliquas ſeu duas cum dimidia, ſcilicet Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe, quibus data eſt in poſſeſſionem regio Baſan, & Galaad trans Iordanem
Num. 32. Amos. 6. ℣. 12. ad ſolis ortum: nam hæ ſunt duæ domus, quarum meminit Amos dicens: *Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus*, &c. Græcorum itaque ſententia, quam eo loco probabilem ſignificauimus, nunc profitemur probabiliſsimam: & quæ vna capitis huius inſtituto ſatisfaciat. Triumphat enim Polychronius merito, cum ad hunc
Polychr. verſum interpretandum ventum eſt, dicens: Aperte per hæc duas, & dimidiam tribum reliquis ſeptem annectit. Scholiaſtes item vrget nos, aliud
Scholiaſt. per Sodomam, quam Galgalam accipere non poſſe, ijs verbis: Euidenter oſtendit ſe non de Sodomis proprie loqui: qua enim ratione fuerunt in integrum reſtituenda? Sed illud in Græcorum opinione caſtigandum eſt, & regionem trans Iordanem appellatam fuiſſe Galgalam;
Galaad corrigendũ, non Galgala. Galaad dicendum erat non Galgala; quia hoc nomen eſt vrbis inter Iordanem & Hierico, vt pa-
Ioſue. 5. tet in Ioſue, atque adeo non pertinet ad duas, & dimidiam tribus trans Iordanem, ſed potius ad ſeptem, quæ erant cis Iordanem. Deinde reddenda ratio eſt, cur nomine Sodomæ appellata ſit ab Eze-
E chiele regio illa Galaad, & Baſan: nam hoc nouum, & ſuſpectum videri poteſt, vt nos ſupra verſu citato dicebamus, hoc argumentum contra ſententiam Græcorum ſtruentes. Cui nunc reſpondemus, nouum quoque fuiſſe, ab Iſaia Sodomorum appellationem impoſitam Hieroſolymis:
Ierem. 23. minus autem nouum, a Ieremia Samariam & Ieruſalem eodem nomine compellari: quippe quod iampridem Iſaias vſurpauerat. Eadem ergo ratione nec nouum, nec ſuſpectum videri debet, terram Galaad ab Ezechiele Sodomam eſſe nuncupatam; cum maiorem habeat analogiam cum Sodoma, quam Samaria, vel Ieruſalem: Nam primum quidem ſitu proxima eſt, & vicina Sodomæ: deinde feracitate, atque planitie ſoli eam æmulabatur mirum in modum, vt videre eſt in libro Numerorum, atque alias in ſacris, vbi terræ Ba *Num. 32.* ſan, & Galaad mentio fieri ſolet ſemper cum laude bonitatis, & feracitatis illarum: ex feraci autem gleba panis, & fructuum abundantiam naſci compertum eſt: at vero ex affluentia ciborum delicias, luxum, otium, abominandaque vitia pullulare quis non videat? quæ quidem omnia in tribus Ruben, Gad, & Manaſſe vel maxime floruiſſe non ſolum ex ſoli felicitate, ſed potiſſimum ex præmatura captiuitate, qua abductæ ſunt a Teglath phalâſar ante ceteras tribus, euidenti argumento demonſtratur, vt ijs rationibus aptiſſime appellari potuerit Sodoma ea regio, quæ veteris Sodomæ expreſſam referebat imaginem. De decem ergo tribubus ſermo eſt Prophetæ, cum de ſororibus Ieruſalem dicit: *Conuertam reuerſionem tuam in medio earum.*

De qua conuerſione loquatur vates, ad temporale regnum, an ad ſpirituale.

Verum ſupereſt aliud examinandum non minus fortaſſe difficile, de quanam conuerſione loquatur Vates: an de conuerſione, & reſtitutione regnorum prædictorum ad priſtinam gloriam temporalem? an potius de conuerſione animorum ad veri Dei fidem, & religionem. Et quidem de
C reſtitutione temporali videtur illud neceſſario accipiendum: *Reuertentur ad antiquitatem ſuam*: id eſt, in ſtatum priſtinum: conſtat enim priſtinum regnum Iſraëlitarum temporale fuiſſe. Sed ſi hoc dicamus, opponetur nobis quod ſubditur: *Conuertam reuerſionem tuam in medio earum*: quod nullo modo impletum videtur, cum Ieruſalem captiuitas reducta ſit per Cyrum: decem autem tribus diſperſæ maneant inter Gentes, vt Ioſe- *Ioſephus 11. antiq. cap. 5.* phus, atque Hieronymus multis locis teſtantur. *Hieron. ſup. Oſeæ 1.*
Quomodo ergo conuerſa eſt Ieruſalem in medio earum, vel inter eas? Si autem de conuerſione ad Chriſtum Dominum prædicta omnia intelligenda dixerimus; obijcies nobis, hoc non eſſe reſtitui, ſicut erant prius: deinde non eſſe con-
D uerſam Ieruſalem inter ſorores, ſed multis ſæculis ante illas, cum decem tribus in fine ſæculorum conuertendæ dicantur multis locis prophetarum. Huic quæſtioni reſpondemus de conuerſione ad Chriſtum Dominum potiſſimum eſſe ſermonem: quoniam vero de ea conuerſione ſolet loqui ſacra Scriptura ſub figura reductionis captiuitatis Babylonicæ, & Aſſyricæ; eandem dicendi rationem tenuiſſe Prophetam: quare de vtriuſque regni reſtitutione hæc promiſſio explicanda eſt, quemadmodum res ipſa nos docuit, in vtriuſque captiuitatis ſolutione per Cyri liberalitatem facta plane fuiſſe comprobatum.

Reſpondet, conuerſionẽ prædici futuram ad Chriſtum Dominum.

Nam, vt latius ſupra tractauimus, multæ myriades filiorum Iſraël, vel qui cum Iudæis ante
E degebant, vel qui eorum felicitatis participes eſſe voluerunt, ſimul cum ipſis e Babylone in patriam remearunt, atque ſingulæ tribus proprias recuperarunt ſortes, & antiquas ſedes occuparunt: atque ex omnibus tribubus quamplurimi, prædicante Chriſto, vel Apoſtolis, veram religionem ſuſceperunt: nam hæ ſunt reliquiæ Iſraël ſecundum electionem ſaluandæ, de quibus *Oſeas.* Oſeas, Iſaias, & Paulus meminere. Itaque de *Iſaias.* Iſraëlitis, qui ſe adiunxerunt Iudæis, hæc pro- *Paulus.*

phetia satis commode explanatur, atque ex parte completa creditur. Quoniam vero reliquiæ prædictæ respectu omnium filiorum Israel, atque adeo omnium nationum, quarum symbolum erant Israëlitæ inter gentes sine lege habitantes, erant quasi fœces (quo nomine eas appellat Isaias. *Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas: Ecce dedi te in lucem gentium &c.* hoc est, minima, & abiectissima pars Israëlitarum) necesse est, quo tam grandis promissio facta sororibus Iuda, & filiabus earum omnino impleatur, de gentium conuersione ad Christum illam interpretari. Tunc igitur conuersæ sunt sorores Hierusalem ad antiquitatem suam, cum gentes Israëlitis significatæ Christi fidem recipientes participes factæ sunt diuitiarum, & gloriæ Dei, atque adeo regni cælorum, quod illo temporali Israëlitico adumbrabatur. Tunc restitutæ dicuntur in patriam, cum non vt antea hospites, & aduenæ censentur, sed ciues sanctorum, & domestici Dei. Tunc Sodoma, & filiæ eius, id est, duæ tribus trans Iordanem restituuntur, sicut erant prius, cum remotiores gentes, & magis a Christo alienatæ ad terram feraciſſimam, pascuaque vberrima Ecclesiæ reuocantur, quæ felicitate soli, & cæli bonitate, regionem Basan & Galaad miris modis excellit. Samaria quoque tunc temporis ad pristinum statum regni florentissimi reducitur, cum maxima gentium multitudo, vtpote Romani & Græci, qui ex parte Dei habebant notitiam, multis tamen erroribus fœdatam, non secus atque tribus Israël, noua Euangelij luce exorta, fugatis errorum tenebris, veram fidem amplexati sunt, atque iustitiam, pacem, & gaudium, in quibus situm est Dei regnum, consecuti. Ergo & qui erant longe, & qui erant prope gentium populi in regnum cælorum, in Ecclesiam videlicet admissi, nunc a Propheta appellantur *sorores* Ieruſalem, cum ipsa e captiuitate reuocatæ.

Isa. 49. v. 6.

Neque prædictis obstant, quæ supra obijciebantur, immo nullo negotio, si hæc bene teneantur, poterunt dilui. Illud autem, quod postremo loco propositum est, de conuersione Israël in fine sæculorum; præclare aptatur conuersioni gentium ad Christum, quæ in nouissimis diebus futura prædicitur ab Isaia & Michæa: nam tempora Messiæ merito appellari solent nouissima in literis sacris, quod venturus erat in plenitudine temporis, sicut re ipsa venit, Apostolo testante. Sed de hac re opportuniori loco differemus. Ergo de vocatione gentium cum Iudæis ad Euangelium prophetia ista intelligenda est.

Conuertendus Israel in fine sæculorum.

Isa. 2. Michææ 4.

Et conuertam reuersionem tuam in medio earum;

LIV. *Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti, consolans eas.* Videntur hæc prædictis aduersari, & vltionem potius sapere, quam promissionem. Sed non est ita; immo vero ijs verbis dilucide monstratur mysterium illud Pauli absconditum a constitutione mundi, & propositi diuini decretum, quod in vocatione fidelium ad Ecclesiam Deus iudex æquissimus, & simul pater misericors obseruauit; videlicet, vt Iudæi in medio gentium vocarentur, & admitterentur in regnum cælorum, id est, ad gratiam Christi. Sed quid est in medio gentium? inter gentes, sicut ceteræ gentes, non prius, quam gentes, nulla prærogatiua illis data præ gentibus, nil amplius dignitatis aut priuilegij accipientes, quam gentium nationes: quod scilicet Paulus ad Romanos toties repetit: *Non est acceptio personarum apud Deum. Non est distinctio Iudæi & Græci. Non est circumcisio aut præputium. Vnus Deus & pater omnium. Omnes in Adam peccauerunt, & egent gloria Dei.* hoc est: non secus atque gentes, indigent Iudæi misericordia, & remissione peccatorum, in qua Dei bonitas maxime elucet. Et iterum: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato: & in incredulitate, vt omnium misereatur.* Sed ais: Nonne hoc magnum erat Dei beneficium ad Christi diuitias, & regnum gratis & ex misericordia vocari, & admitti? Erat quidem, sed Iudæis, quibus olim facta fuerat pollicitatio de mittendo redemptore, &, vt ait Apostolus, quorum erat testamentum, & legislatio, & promissio, & quorum patres (erant) ex quibus natus est Christus, seu progenitores Christi, nolebant eam vocationem esse ex gratia, sed exhibitionem potius ex iustitia, atque sibi de iure debitam vt pote legis cultoribus; gentibus autem idololatris interdictam; vel saltem ad sese potiori iure pertinentem, ad ceteros vero secundario, quasi ad hospites testamentorum, & ascititios ad populum Dei. Cum vero rem contra gestam viderunt, primum erubescere, deinde indignari, post æmulari etiam Gentiles cœperunt: immo & patrem misericordiarum criminari, quod filium prodigum domo exceperit, & ad saginati vituli cœnam admiserit cum exultatione. En quo pacto Deus in vocatione fidelium misericordiam exercuit in gentes, iudicium vero in Israël secundum carnem; vt Apostolus ex propheta recensuit factitatum: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*, id est, vocando ad meum conuiuium homines ex media plebe, quos ne gentis quidem appellatione dignamini, sed belluas potius soletis vocare; vnde vos verecundati ad imitationem eorum prouocemini, si sani eritis, sin minus ad æmulationem, & indignationem. Et apertius aliquanto inferius idem comminatus est Deus: *Mea est vltio, & ego retribuam* eis *in tempore, vt labatur pes eorum. Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora, iudicabit Dominus populum suum, & seruis suis miserebitur.* Quoniam vero hoc iudicium in superbos Iudæos fuit magna consolatio gentium; admissio vero gentium confusio Iudæorum; dicit Propheta: *Et confundaris &c. consolans eas*, id est, vt tu non prælata illis erubescas, quia potiora expectabas; ipsæ vero non posthabitæ tibi, cum alioqui essent omnino indignæ, consolationem magnam percipiant.

Rom. 10. v. 19.

Deut. 32. v. 35.

Vocatio gentium earum solatium, Iudæorum confusio fuit.

LV. *Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & tu & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram.* Acerbius videtur iudicium, quod subditur exercendum in Hierusalem, vt scilicet prius introducantur in regnum Christi Sodoma, & Samaria; hoc est, vt supra explicuimus, Gentiles, qui erant longe, significati in duabus tribubus; & qui erant prope, repræsentati in septem reliquis; deinde vero postremus vel locus, vel ingressus Iudæis concedatur: quod Paulus non tacuit: *Nolo enim*, inquit, *vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Hoc adumbrauit in prædicta Christi parabola frater natu maior fere per vim a patre introductus ad conuiuium, in quo minorem fratrem, & quidem prodigum ante sedentem, & gaudentē inuenit. Hoc Christus significauit

Rom. 11. v. 25.

ficauit admirando illo epiphonemate, quæ parabolam clausit mysterijs plenam. *Erunt*, inquit, *nouissimi primi, & primi nouissimi*. Quæ tamen sententia, quoniam & præhabitis in ea parabola, & prædictis in hac explanatione aduersari videtur, explicanda est. Vocantur ad vineam operarij mane, meridie, & vesperi; fit conuentio mercedis ex denario: reuersis singulis denarius ex æquo redditur. Vespertini consolantur & exultant, matutini indignantur, & fremunt: audit eorum aliquis a patrefamilias: *Amice non facio tibi iniuriam: non ne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est*, nec mihi, vel operis succenseas. *An oculus tuus* inuidus, & parcus *est*, (nam hoc valet *nequam*) *quia ego bonus*, liberalis, *sum*? Hoc est. An ideo, Iudæa, æmularis Gentiles, quod tantundem ego illis, ac tibi promiseram, dono? an non licet mihi ex gratia largiri gentibus remissionē peccatorum, quam patribus tuis olim me tibi daturum promisi? nunquid quod illis tantundem dono, tibi quidquam ex pacto detraho? Sic se gerente Patre meo erga vtrosque populos, ait Christus, *erunt nouissimi primi, & primi nouissimi*. Sed quomodo hoc verum est, vel quorsum parabolæ adijcitur? nam potius ex re gesta deducitur, omnes futuros in regno cælorum, in gratia, inquam, prima Euangelij participanda prorsus æquales, quemadmodum & operarij omnes eundem denarij valorem acceperunt. Ita est plane, si donum consideres; sin autem pactum, qui murmurabant, nouissimi fuerunt non solum tempore, quia post reliquos acceperunt denarium; sed etiam quia minorem mercedem ceteris reportarunt, non quidem absolute, sed comparatione habita vocationis prioris pacti initi de denario accipiendo, laboris diuturnioris, atque expectationis laborantium. Etenim qui priores vocati fuerant, pactique, & diutius laborauerant, non immerito sibi promiserant duplo maiorem mercedem, quam quæ nouissimis daretur, qua frustrati conqueruntur se minus illis accepisse, quod paria acceperint, atque ita ex primis se factos nouissimos, reliquos vero ex nouissimis primos.

Matth. 20. ℣.16.

Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

Denarij merces, participatio Euangelij est.

LVI. *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbiæ tuæ.*

LVII. *Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæsthinarum, quæ ambiunt te per gyrum.* Hieronymus: Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus superbiæ tuæ quando peccabas non es recordata auersionis Sodomæ sororis tuæ, antequam patēret malitia tua, quæ hoc tempore reuelata est, in tantum vt cunctis vrbibus Syriæ, & Palæsthinæ, quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Præclare connectit literam Hieronymus, sed sensum huius versus cum ijs, quæ præcesserunt, & quæ sequuntur, cohærentem desideramus: quorsum enim in medijs promissionibus repetitur increpatio? Alio sensu interpretantur locum Polychronius, & Theodoretus secuti lectionem Septuaginta, quæ sic habet: Nisi fuisset Sodoma soror tua ad audiendum, vel in auditum in ore tuo in diebus superbiæ tuæ, &c. ipsi enim hoc modo scribunt: Si non didicisses, inquit, Sodomorum supplicium, diuulgatum fuisset in ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc obsidio in Syriæ, & Palæsthinæ ciuitatibus, quidnam amplius, quam illi peccasses? neque enim illorum tibi profuit exemplum: sed cum nosses, & quæ ab illis fuerunt perpetrata, & quæ in eos constituta supplicia, nihilominus in sceleribus perstitisti, &c. Verum hic sensus quantumuis quadret interpretationi, quam Theodoretus facit verborum præcedentium, vsurpans reuersionem pro euacuatione & desolatione, contextui nullo modo cohæret, vt supra monuimus agentes de illa acceptione vocabuli, reuersio. Præterea addunt Græci eam orationem: Quidnam amplius, quam illi peccares? cuius ne vestigium quidem extat in textu: quapropter hic sensus nobis parum germanus videtur. Ergo Sodomam auditam esse in ore Ierusalem non significat eius auditam esse famam, vt Græci volunt, alioqui dixisset Vates: non fuit audita in auribus tuis, & non potius in ore tuo. Neque vero significat Ierusalem Sodomæ esse recordatam, sed ipsius nomen ore suo vsurpasse: ac si diceret. Non dignabaris vel ore proprio vsurpare nomen Sodomæ peccatricis sororis tuæ in die superbiæ tuæ, cum scilicet meis donis exultares, antequam reuelaretur nuditas, & ignominia tua. Ceteras vrbes vicinas tuas aspernabaris, contemnebas, nec nominare eas volebas præ fastu, atque animi elatione, sed probrosis eas appellabas cognomentis. Ij sunt, qui de falsa iustitia sibi placentes dicunt. *Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es*; Iudæi scilicet, qui peccatores aspernabantur, immo Christum Dominum despiciebant, quod illos reciperet, vel apud illos pranderet: aduersus quos parabolam proponit de Pharisæo & Publicano, in qua videre est quanto supercilio Pharisæus de suis operibus coram Deo gloriatur; quamque fastidiret Publicanum, cuius ne nomen quidem ore sacro audet vsurpare, ne polluatur, sed dedecoris ergo Publicanum illum compellat, dicens: Velut etiam hic Publicanus. Pronomen contemptum importat, cognomen vero fastidium; ac si dicat: Non sum ego qualis impurissimus iste peccator, quem ob vilitatem nominare non dignor, ob religionem vero non audeo in Templo adorans meo ore proferre. Verum audiant fastiosi diuites, quam grata sit Deo superba iustitia.

Polychr. Theodor.

Despicit alios peccatores peccator, superbus ita vt nec nominare illos velit.

Isa. 65. ℣.3

Lucæ 18.

Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus. Symmachus, & Chaldæus vertunt, tu portabis. Septuaginta in codice Hieronymi, & Theodoreti: tu porta, quod idem valet cum futuro. Sed pro scelere, & ignominia, Symmachus posuit scelus, & nefas: Theodotio, fornicationes, & contaminationes: Septuaginta, impietates, & iniquitates: vt sensus sit; Sustine itaque æquo animo: vel: Sustinebis igitur merito pœnam tuis impietatibus, & iniquitatibus debitam. Sed quænam ista pœna est? absque dubio, conuerti ad regnum pristinum post sorores suas; non esse illis prælatam tempore, neque priuilegio excelluisse aliquo, immo vero postpositam sororibus minoribus natu, vt iam explicuimus: digna plane superbiæ pœna est ignominia, & arrogantiæ meritum supplicium est contemptus. Sicut & ambitionis propria merces est repulsa. Quam grauis autem ea pœna sit, ex implacabili odio, quod in corde Esau ingenerauit, conijci potest, de quo legimus. *Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater, &c.* Item ex inuidia filiorum Iacob aduersus Iosephum, de quibus scriptum est: *Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui*. Denique ex Iudæorum insano furore aduersus Christum dicentem: *Auferetur a vobis regnum*: & aduersus Stephanum;

LVIII. *Symmachus Chaldæus.*

Theodot.

Superbiæ digna pœna ignominia est, & arrogantiæ, contemptus.

Genes. 27. ℣.41.

Gen. 37. ℣.4

Matth. 21. ℣.43.

Act.7.℣.54. qui *diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum.*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus. Et faciam tibi ſicut deſpexiſti iuramentum, ut irritum faceres pactum.* Neoterici locum ſic vertunt: & feciſſem tibi, vel facerem tecum, quemadmodum tu feciſti; veruntamen recordabor potius pacti mei. Verum melius annectitur verſus iſte ſuperioribus. Ignominiam tuam tu portabis, & in hoc ſupplicio faciam tibi, &c. nam cum Hieronymo tranſtulerunt Veteres ex Hebraico. Et faciam tibi ſicut feciſti, quoniam deſpexiſti iuramentum, &c. Chaldæus: Vindictam de te ſumam, ſicut feciſti, nam ſpreuiſti iuramentum, &c. Septuaginta in codice Theodoreti, & Complutenſi: Faciam in te ſicut feciſti, ſicut deſpexiſti execrationem, vt violares teſtamentum meum. Hieronymus autem breuitati conſulens illam orationem omiſit (ſicut feciſti) quod ſequenti ſatis declarabatur. Vocula, *vt*, non eſt hoc loco cauſalis, ſed potius conſecutiua, valetque, ita vt, quemadmodum alijs ſacræ Scripturæ locis: apud Ieremiam. *Confortauerunt manus peſsimorum, vt non conuerteretur vnuſquiſque a malitia ſua, &c.* Et apud Matthæum. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus*, id eſt, ita vt veniat, vel, atque ita veniat. Eadem phraſis extat apud Matthæum in præpoſitione *ad*. *Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam*. id eſt, ita vt concupiſcat: neque enim mœchatur, aut gehenna dignus eſt, qui videt, ſed qui videns concupiſcit.

Chaldæus. *Hieron.* Particula (vt) valet idem quod (ita vt) *Ier.23.℣.14* *Matth.23.℣.35.& 5.℣.28.*

Iuramentum. Hebraice dicitur אלה, alah, hoc eſt, adiuratio, qua quis cum imprecatione mali adſtringitur ad ſeruandum pactum: omen, execratio, iuramentum, execratorium factum cum deuotione eius, qui transgreſſor fuerit fœderis. Eius vocis mentio eſt in Geneſi. *Non teneberis iuramento*, id eſt, immunis eris ab omine, & imprecatione, ſub qua mihi iuraſti. Item in Numeris. *His maledictionibus ſubiacebis*. Hebraice: adiurabit eam ſacerdos cum imprecatione. Fœdera autem cum execratione, quæ hîc dicuntur violata, extant in Deuteronomio. *Vt tranſeas in fœdere Domini Dei tui, & in iureiurando, quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum*. Et inferius. *Nec vobis ſolis ego hoc fœdus ferio, & hæc iuramenta confirmo, &c.* Porro execrationes, quibus ſe deuouerunt Iſraëlitæ paciſcentes, in Deuteronomio decretæ, in libro Ioſue referuntur decantatæ. Bene igitur hunc locum tractant Scholiaſtes Græci, & Theodoretus dicentes: Habuit lex execrationem tranſgreſſoribus interminatam, quam ſex tribus ſtantes ſuper montem Hebal iuſſæ ſunt percurrere, vniuerſo populo reſpondente, amen. Cum igitur ait: Neque execrationem verita fueris, ſed abſque metu pactum meum violaueris, percipe ſeminum tuorum fructus. Deinde poſt pœnam bona maiora pollicetur.

Geneſ. 24.℣.8. *Nu.5.℣.21* *Deut. 29.℣.12.* *Deut.27.* *Ioſue 8.* *Scholiaſt. Græci.* *Theodor.*

LX. *Et recordabo ego pacti mei tecum in diebus adoleſcentiæ tuæ & ſuſcitabo tibi pactum ſempiternum.* Theodoretus. Tu enim, inquit, iuramenta deſpexiſti, & fœdera, quæ mecum pepigeras, violaſti; ſed me ne hoc quidem adducet, vt te omnino deſeram. Verum vbi te diſciplina inſtructam æquitatem edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim tecum percuſsi, cum adhuc eſſes infantula (ita vocat tempus illud, quo in ſolitudine eſt commorata) & ſtatuam teſtamentum meum, teſtamentum ſempiternum, non legis, ſed gratiæ, non per Moſen, ſed per Apoſtolos: illud enim ad tempus durabat, hoc vero eſt æternum. Scholiaſtes. Recordabor, inquit, teſtamenti mei: ſic enim vocat pactum, & promiſſionem factam Abrahamo, quod ex eius ſemine naſciturus eſſet Chriſtus, cuius etiam mentione facta eduxit illos ex Agypto: hoc enim & ſempiternum eſt: legis enim diſpoſitio, & iuſtitiæ carnis erant ſecundum diuinum Apoſtolum vſque ad tempus correctionis impoſita, promiſſio autem in æternum manet: hoc eſt quod idem Apoſtolus ſcribit: *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, & ſemini eius: non dicit: Et ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in vno: Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo: quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, non irritum facit ad euacuandam promiſsionem, &c.* Bene habet Scholiaſtes, illique fauet verbum *ſuſcitabo*, Hebraice הקימותי, haqimothi, ſtare faciam, reuocabo in vſum, & quaſi ad vitam; hoc eſt, opere complebo, re ipſa præſtabo: nam vt cadere verbum, quod ſupra notauimus, eſt non impleri, irritum fieri; ſic ſtare, eſt præſtari, impleri. Si igitur pactum implendum promittitur, non eſt aliud de nouo ineundum, ſed vetus quod tranſactum eſt cum patribus, non Moſaicum quod temporarium fuit, Apoſtolo teſtante. Ergo illud, quod cum Abraham initum eſt de ſemine benedicto, nunc reiteratur præſtandum. Sed de hoc pacto infra dicturi ſumus.

Gal.3.℣.16 Stare verbum eſt præſtari, impleri. *Inf.cap.36.*

LXI. *Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis ſorores tuas te maiores cum minoribus tuis*. In priſtinum regnum reſtituta gremio tuo excipies nationes gentium plurimarum, quod quidem beneficium, tibi præſtabo ceteris omnibus cumulatius, vt carbones ignis congeram ſuper caput tuum, vincamque in bono malum; tuam ſcilicet malitiam bonitate mea ſuperans, ad ruborem, & verecundiam te adducam, ex qua pœnitentia malefactorum orietur. Hoc reuera contigit in Actis Apoſtolorum, vbi ſic habes. *His autem auditis compuncti ſunt corde, & dixerunt, &c. Quid faciemus, viri fratres, &c.*

Act.2.℣.17 *Et dabo eas tibi in filias, ſed non ex pacto tuo.* Scholiaſtes. In filias non ſolum propter morum ſimilitudinem, ſed etiam propter temporis antiquitatem, &c. *Non ex pacto*, inquit, *tuo* Moſaico, quod tu tranſgreſſa es, & quod vel inuiolatum per ſe infirmũ erat; ſed ex meo, quod ſcilicet olim Abrahamo promiſi, & per Chriſtum præſtabo, hoc eſt: Ex vi legis gratiæ Sodoma, & Samaria, nationes ſcilicet omnes, quæ longe, & quæ prope, erunt tibi quaſi filiæ.

Scholiaſt. Duo nobis proponuntur theoremata apud ſacros Vates celebratiſſima: primum de vocatione gentium ad Eccleſiam, alterum de earum incorporatione, vel inſitione in corpus Chriſti myſticum mediante fide, & caritate. De primo diſſerit Iſaias ſæpius, ſed potiſſimũ in poſtremis vaticinij capitibus: nam ſic habet: *Lauda ſterilis, quæ non paris: decanta laudem, & hymnum*, o Rachel, *quæ non pariebas: quoniam multi filij deſertæ* erunt *magis, quam eius, quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas* ſumptibus, *longos fac funiculos, & clauos tuos conſolida: Ad dexteram enim, et ad læuam penetrabis, & ſemen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates deſertas inhitabit*, & reliqua, quæ conſequuntur vſque ad finem capitis. Præterea alio capite idem argumentum habet: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c. adducam eos in montem ſanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ, &c.* Et alibi. *Surge illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, &c. omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi; filij tui*

Duo proponuntur, & vocatio gentium ad Eccleſiam & earum incorporatio cum Chriſto. *Iſa. 54.* *Ibid. 56.℣.6.* *Ibid. 60.*

tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent, &c. A *adducam filios tuos de longe, &c. Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos*, & cetera vsque ad finem
Ibid. 61. ℣. 3. & 11. capitis. Item. *Et vocabuntur*, nascentur, *in ea fortes iustitiæ*, arbores robustæ iustitiæ, *plantatio Domini ad glorificandum, &c.* Et inferius. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam*, iustos, *& laudem*, viros laude dignos, *coram vniuersis gentibus, &c.* Caput sexagesimum quintum totum est in
Ibid. 65.
Ibid. 66. hac re: verum caput sexagesimum sextum explica-
℣. 8. tius eandem tractat: *Quis*, inquit, *audiuit unquam tale? & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Hoc idem miraculum celebrat
Psal. 86. Dauid in psalmo. *Fundamẽta eius in montibus sanctis:* B *diligit Dominus portas*, arces, mœnia, *Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei: memor ero Rahab*, Aegypti, *& Babylonis scientium me:* nationum harum mihi addictarum memoriam faciam in catalogo meorum ciuium: *Ecce alienigenæ*, Philisthæi, *& Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt* scripti *illic: Nunquid Sion dicet: Homo, & homo natus est in ea?* ita ne tot gentium populi ex hac, & ex illa natione in meo repente gremio nati visuntur? Sed quid mirum, cum *ipse fundauit eam*
Isa. 66. ℣. 19 Sionem, me scilicet *Altissimus*? Denique in fine capitis sexagesimi sexti additur: *Et mittam ex eis, qui saluati fuerint, ad gentes in mare in Africam, & Lydiam tendentes sagittam; in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, &c. Et adducent omnes fratres uestros de cunctis* C *Gentibus donum Domino, &c.* In quibus locis apparet,
Ierusalem per Christũ restituta mater fuit credentium. quomodo Ierusalem per Christum restituta, Ecclesia scilicet Hierosolymitana, mater fuerit fidelium omnium, qui Christo nomina dabant: quoniam eos scilicet instituendo quasi pariebat sponso suo Christo, vt merito dixerit Vates: *Et dabo eas* soro res tuas *tibi in filias*. Quoniam vero ex ipsis filijs, & filiabus, fidelibus, inquam, Ecclesia construebatur, & coagmentabatur; adoptatio filiorum declaratur per translationem ædificationis in prædictis locis. Atque hoc sibi volunt Septuaginta vertentes: Dabo eas tibi in ædificationem, hoc est, in filias, quæ sunt ædificium parentum: nam quemadmodum domus vsurpatur pro familia, sic ædificium pro prole, & ædificatio pro generatione. Sed de hac metapho- D ra superius actum est.

Alterum propositum verborum erat: Non ex pacto veteri Mosaico, sed ex nouo inito cum Abrahamo, & per Christum præstito adoptionem istam, seu ædificationem fieri: Quod scilicet Paulus contendit
Gal. 4. ℣. 22 Iudæis demonstrare. *Abraham*, inquit, *duos filios habuit, vnum de ancilla, & unum de libera; sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim*, Agar & Sara, *sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem* seruos *generans, quæ est Agar*, id est, quod refert Agar ancillam. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus*, in hac allegoria respondens, *est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis. Illa autem, quæ sursum est Ierusalem* E *libera est*, respondetque Saræ liberæ, *quæ est mater nostra*, Ecclesia scilicet militans, quæ regnum cælorum dicitur, & cælo descendisse. *Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris, &c. Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus, etc.* Obserua filios Saræ, liberos scilicet, dici filios promissionis, noui videlicet testamenti progeniem, legis gratiæ fructum, quæ in generando in fidelium cordibus spiritum adoptionis filiorum erga Deum, illos miro modo regenerat, & ex seruis filios Dei facit: quod non potuit præstare vetus testamentum: cum enim timorem incuteret, seruorum potius, quam filiorum animos creabat. Bene ergo Vates habet: *Dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.* Verum prædicta filiatio est respectu Dei sponsi.

Videndum restat, quomodo nationes omnes adiunctæ Ecclesiæ non seruæ, sed filiæ respectu ipsius Ecclesiæ dicantur: hoc autem facile est explicatu, si consideremus proselytos ex gentibus nunquam apud Iudæos dignatos esse nomine fratrum, sed potius timentium, vel colentium Deum, seu aduenarum, vel peregrinorum in Israël, vt superius notauimus: ad eos vero, qui ex gentibus ad nouam Ierusalem redeunt, Paulus clamat. Fratres (non enim timentes amplius vocabo) *iam non* *Eph. 2. ℣. 19* *estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum*, vrbis sanctissimæ, &, immo, *domestici Dei*, de eadem Dei familia, & progenie, filij domus eius hæredes, atque adeo tanquam filij, *superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, &c.* At vide quam appo- Filiorum generatio dicitur ædificatio. site, quam sapienter Paulus miscuit filiationi ædificationem, quoniam, vt modo dicebamus, filiorum generatio dici solet in sacris ædificatio. Si igitur ædificati sunt in domo Dei Gentiles, superest, vt filij sint Ecclesiæ, & non amplius serui, vel exteri. Hoc itaque significauit Vates, cum Dei nomine promisit Ierusalem restitutæ. *Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo*, quasi dicat: non ex ui testamenti veteris, quod seruos reddebat ipsos Israëlis filios, tantum abest vt alienigenas in filios adoptaret, vel spiritu filiorum indueret; sed potius ex vi pacti mei, & promissionis factæ Abrahæ, ex vi scilicet legis gratiæ, quam attulit mundo semen Abrahæ promissum, scilicet Christus, qui propterea dictus est pater futuri sæculi, quia factus fuit non solum quasi primus Adam in animam viuentem, sed etiam in spiritum viuificantem: spiritu enim suo viuaci in corda Gentilium diffuso, eos renouauit & regenerauit non iam filios iræ, quales Adam terrenus genuerat, sed filios Abrahæ natos ex Deo, atque adeo filios sponsæ dilectissimæ Ierusalem. De hoc autem pacto subditur statim.

Et suscitabo ego pactum meum tecum, & scies quia LXII.
ego Dominus.

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra LXIII.
aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. Sententiam hanc diuinus Apostolus paraphrastice elucidauit ad Romanos scribens in hæc verba. *Causati enim sumus*, causis ante redditis ostendimus, *Iudæos, & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, &c. Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur; vt omne os obstruatur, & subditus*, obnoxius, vel reus, *fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati* tantum data est. *Nunc autem* *Rom. 3. ℣. 9* *sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege,* & *Prophetis: iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*, gratuita remissione peccatorum: *iustificati gratis per gratiam ipsius*, non vero ex pacto Mosaico, *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ*, salutis promissæ olim Abrahamo, *propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei,*

Nationes Ecclesiæ adiunctæ non seruæ sed liberæ.

quæ Deus tolerauerat, *ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*, quo dilata salus carior esset nunc exhibita, *vt sit ipse iustus*, fidelis, stans dictis, & pactis, *& iustificans eum, qui est*, regeneratus, *ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est: per quam legem? factorum?* ex vi cuius pacti? Mosaici ne? *non: sed per legem fidei. Arbitramur enim*, ex prædictis arguimus, *iustificari hominem* ad Ecclesiam venientem, *per fidem sine operibus legis* Mosaicæ. *An Iudæorum Deus tantum? nonne & gentium? immo & gentium: & quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem*, circumcisos, *ex fide, & præputium*, præputiatos, *per fidem, &c.* Ergo sensus loci ex Pauli commentario in hunc modum eruitur. Collata tibi iustitia per sanguinem noui & æterni testamenti, experieris me esse Dominum patientissimum in tolerandis peccatis, & fidelissimum in præstandis promissis, atque recordaberis tum eorum, quæ male egisti; tum eorum, quæ de manu mea accepisti, & erubesces talia peccasse: neque audebis amplius vel tibi arrogare iustitiam, vel sorores tuas contemnere: quinimmo silentio profundo mea veneraberis iudicia, atque perpetua gratitudine mihi deuincta nationes vniuersas vti sorores amplectéris, & vt filias amabis.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Proposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

I. ET factum est verbum Domini B ad me, dicens:

II. Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israel,

III. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.

IV. Summitatem frondium eius auulsit: & C transportauit eam in Terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam.

V. Et tulit de semine terræ, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud.

VI. Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem humili statura, respicientibus ramis eius ad eam: & radices eius sub illa erant. facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines.

VII. Et facta est aquila altera grandis magnis alis, multisque plumis: & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, vt irrigaret eam de areolis germinis sui.

VIII. In terra bona super aquas multas plantata est: vt faciat frondes, & portet fructum, vt sit in vineam grandem.

IX. Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergo ne prospera-

sperabitur? nonne radices eius euellet, & fructus eius distringet, & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? & non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitús.

X. *Ecce plantata est: ergone prosperabitur? nonne cum tetigerit eam ventus vrens siccabitur, & in areis germinis sui arescet?*

XI. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exasperantem: Nescitis quid* B *ista significent? Dic: Ecce venit rex Babylonis in Ierusalem: & assumet regem, & principes eius, & adducet eos ad semetipsum in Babylonem.*

XIII. *Et tollet de semine regni, ferietque cum eo fœdus: & ab eo accipiet iusiurandum: sed & fortes terræ tollet,*

XIV. *Vt sit regnum humile, & non eleuetur, sed custodiat pactum eius, & seruet illud.*

XV. *Qui recedens ab eo misit nuncios ad Aegyptum* C *vt daret sibi equos, & populum multum. Numquid prosperabitur, uel consequetur salutem qui fecit hæc? & qui dissoluit pactum, numquid effugiet?*

XVI. *Viuo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cuius fecit irritum iuramentum, & soluit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.*

XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo mul* D *to faciet contra eum Pharao prælium: in iactu aggeris, & in extructione vallorum vt interficiat animas multas.*

Spreuerat enim iuramentum vt solueret fœ- XVIII. *dus, & ecce dedit manum suam: & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.*

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Viuo ego, XIX. *quoniam iuramentum, quod spreuit, & fœdus, quod prævaricatus est, ponam in caput eius.*

Et expandam super eum rete meum, & com- XX. *prehendetur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem, & iudicabo eum ibi in prævaricatione, qua despexit me.*

Et omnes profugi eius cum vniuerso agmine XXI. *suo, gladio cadent: residui autem in omnem ventum dispergentur: & scietis quia ego Dominus locutus sum.*

Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de XXII. *medulla cedri sublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum distringam, & plantabo super montem excelsum & eminentem.*

In monte sublimi Israel plantabo illud, & XXIII. *erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam: & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit.*

Et scient omnia ligna regionis, quia ego Do- XXIV. *minus humiliaui lignum humile: & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, & feci.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMISEPTIMI.

I. *ET Factum est verbum Domini ad me dicens.* In hunc modum me allocutus est Dominus. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israel et dices.* αἴνιγμα, ænigma, Græcis dicitur obscura allegoria, vel quæstio, quæ vix intelligitur, ab αἰνίττω aenipto, obscure loquor, innuo. Hebræis appellatur חידה, chidah, propositio obscura, problema intricatum: a verbo חוד, chod, hoc est, acute, & obscure loqui, quasi dicas acuminare, proponere scilicet problema, vel quæstionem acutam, & intricatam: Solet in sacris nomen verbo, a quo oritur, coniungi, vt in libro Iudicum. *Propone problema.* Hebraice acue acumen, vel ænigmatice loquere ænigma: quo modo legimus in præsenti versu: *propone ænigma.* Hebraice ænigmatice loquere ænigma, vel acue acumen. παραβολὴ, parabola, valet Latinis comparatio, vel collatio, vt Ciceroni placuit, auctore Quinctiliano, seu similitudo, qua scilicet res dissimiles conferuntur. Hebraice משל, masal, dignitas, sententia, dictum, prouerbium, axioma, metaphora, figurata oratio, quæ digna est memoria, a משל, masal, quod est dignitatem habere, dominari. Tales sunt sententiæ Salomonis in libro Prouerbiorum congestæ, & parabolæ prænotatæ; nam latius patet Hebraicum nomen, quam Latinum, & Græcum:

II. Quid sit ænigma.

Iudic. 14. ℣. 13.

Quid sit parabola. *Cicero. Quinctil.*

Græcum: etenim non ſolum ſignificat ſimilitudines, ſed etiam prouerbia, vel ſententias vulgares in triuijs ſermone crebro repetitas: vt in libro Prouerbiorum videre eſt: immo & ænigmata ipſa, quæ ſunt obſcuriora problemata, amplecti ſolet: vt in
Pſ.77.℣.2. pſalmo. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propoſitiones*, Hebraice ænigmata, *ab initio*: vbi fere æquipollentia facit ænigmata, & parabolas. Chriſtus
Matth. 13. quoque apud Matthæum: hunc verſum pſalmi prædicti citans ænigmata vocauit parabolas. Idem in præſenti factum videmus ab Ezechiele: pro eodem enim vſurpat ænigma, & parabolam, vtroque nomine intelligens ſimilitudinem obſcuriorem, quæ, vt Hieronymus ſcribit, aliud præferat in verbis,
Scholiaſt. Theodor. aliud teneat in ſenſibus. Vnde Scholiaſtes, atque Theodoretus: Aenigmatice iubetur ipſis prophetare, vt qui audiebant, non percipientes quæ dicerentur, ad ea inquirenda maius adhiberent ſtudium, & percontando a Propheta interpretationem acciperent. Polychronius. Id factum eſt, vt ne
Polychr. audiendo exaſperentur, & a doctrina reſiliant.

III. *Aquila grandis*. Scholiaſtes. Ad aliud argumentum tranſit oratio, hoc autem eſt, vt arguat Sedeciam de iureiurando violato; cum enim Babylonio
Scholiaſt. iuraſſet, ſe in eius poteſtate futurum, ac tributum ei ſoluturum; fidem fefellit, neglectoque iureiurando ad Aegyptium confugit. Indignatus ergo propter iuſiurandum Deus, & ſe pœnas ab eo, & a ciuitate repetiturum minatur. Vtitur autem aquilæ ſimilitudine illi comparans Nabuchodonoſorem, &c. Ex ipſo contextu perſpicuum eſt, aquilæ nomine intelligi Nabuchodonoſorem: cur autem ita appelletur, non ita eſt in promptu dicere. Quidam propterea aquilæ ſimilitudinem vſurpatam volunt, quod illa ſit regina auium, atque adeo imperij ſymbolum gerat: quibus fauet quod non ſolus Babylonius, immo & Aegyptius quoque rex aquilæ comparatur in eodem capite. Alij eius comparationis cauſam adhibent, quod Babylonij vexillum aquila eſſet erecta, vt Aegyptiorum primum, & Romanorum poſtea fuit. Verum hoc ſtare nequit: etenim aquila inſigne fuit Perſarum, teſte Xenophonte, non igitur Babyloniorum, qui columbam in ſignis præferebant, non aquilam, vt colligitur ex Diodoro, vbi ſcribit Syris columbam ſacram fuiſſe, & quaſi Deam coli in memoriam Semiramidis reginæ, quam immortalem exiſtimabant, & in columbam conuerſam: Adduci poteſt in eam ſententiam illud Ieremiæ. *A facie gladij columbæ*, id eſt, Nabuchodonoſoris: de ipſo enim loquebatur Vates. Hebraice יונה, ionah, quæ vox innumeris locis columbam ſignificat: tametſi Neoterici maluerint reddere: A facie gladij vaſtatoris, vel deprædatoris: quarum verſionum, illa non reſpondet verbi etymologiæ: iſta translationem continet duriorem. Sed iſti boni viri ne non inuerterent antiquam Eccleſiæ verſionem, maluerunt quidpiam potius, quam columbam transferre, & ſuam profiteri ignorantiam; ſicut & Hieronymus omnimodam humaniorum literarum eruditionem ſe aſſecutum in ſimilibus locis vertendis egregie teſtatur. Columbam itaque in Ieremia legamus, & Babylonium intelligamus, qui in vexillo præferre columbam ſolitus erat. Quod confirmatur validius ex pſalmo. *Si dormiatis inter medios cleros*, ſortes, *pennæ columbæ deargentatæ*, &c. hoc eſt. Si iaceatis ſub ſortibus, vel inter ſortes militum victorum, qui columbam argentatam in vexillo ferunt, cuius dorſum rutilat quaſi aurum fuluum; etiamſi Babylonij de veſtra ſalute, & vita ſortiantur; eruemini a tam præſenti periculo, & vos potius eorum diuidetis ſpolia: nam pendet ſententia a verſu ſuperiore: columbam itaque geſtabant in vexillo Babylonij, non aquilam. Aquilæ vero confertur eorum Rex; quoniam, vt initio dicebamus, ſymbolum illa fuit imperij, hoc eſt, pernicioſæ potentiæ: nam, hanc cum ſignificare volebant Aegyptij pingebant aquilam. Nec immerito imperij hieroglyphicum eſt aquila, cum polleat viribus, pernicitate excellat, intrepida ſit, & aduncitate roſtri regiam præferat magnanimitatem ex Ariſtotelis ſententia: neque enim clangit, aut murmurat, ſed in omnibus quandam imitatur imperij maieſtatem. Vnde apud Græcos in Iouis ſceptro præfigi ſolita eſt.

Aquilæ comparantur Babylonij, quoniam illa imperij ſymbolum fuit.

Nabuchodonoſor aquilæ comparatur.

Aquila Perſarum inſigne. *Xenophon. lib.7. Cyropædiæ.* *Diodorus lib. 3. c.8.* Columba Babyloniorum inſigne. *Ierem. 50. ℣. 16. & 25.℣.38.*

Verſio Hieronymi vindicatur.

Ergo *Aquila grandis magnarum alarum* eſt Nabuchodonoſor; de quo Oſeas loquitur. *Quaſi aquila ſuper domum Domini*: quoniam ſicut aquila regina auium appellatur, & alta petit; ſic ille in excelſo collocauit thronum ſuum, ac rex multorum regum, quos ſubiugauerat fuit appellatus: hoc habet Rabbi Dauid. Vocatur autem magnus, vtpote celeberrimus, magnis alis præditus, quia maxime regnum dilatauit; nam ala ditio, & potentia dicitur. Vel magnus propter imperij potentiam; *magnarum alarum* ob exercitus magnitudinem: nam equitum turmam alam dicere ſolemus, quod tegat, & quaſi obumbret pedites: vnde Iſaias ait: *Erit extenſio alarum eius*, exercituum Aſſyrij, *implens latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel.*

Oſe.8.℣.1. *R. Dauid.* Magnæ alæ exercitus magnos ſignificant. *Iſa.8.℣.8.*

Longo membrorum ductu. Chaldæus: longa membris. Septuaginta: longa extenſione. Alij iuniores vertunt: longa pennis. Sed ex verſu ſuperiori conuincuntur, ignoraſſe hoc loco vocem אבר, eber, non ſumi pro penna, tametſi alibi id ſignificare ſoleat, ſed potius pro membro robuſto: nam verbum אבר, abir, potentem, & robuſtum eſſe ſignificat. Vnde RabbiDauid vertit, membro longo: Rabbi etiam Salomon, habens membra longiora: quod ſcilicet Septuaginta dixere, longa extenſione: & elegantius Hieronymus: *longo membrorum ductu*: ea autem vaſtitate, & firmitate membrorum robur imperij Babylonici, vel fortitudinem, & velocitatem eius in volando ad prædam hoſtium, vt placet Rabbi Dauidi, intelligi voluit.

Chaldæ. *R. Dauid.* *R. Salom.* *Hieron.* Longus membrorum ductus imperij robur ſignificat.

Plena plumis, & varietate. Hebraice, plena pluma, quæ eſt illi varia, ſeu multorum colorum. Rabbi Dauid: cuius pennæ ſunt diuerſorum colorum ad inſtar pennarum pauonis. Sub hac pennarum varietate, exercitum Babylonij ex varijs nationibus collectum innuit. Septuaginta autem vertunt, plena vnguium: quod ad literam ſic interpretatur Theodoretus: Plenum vnguium ipſum vocauit, vt cui ſuppeditaret multus exercitus, & equitatus, & peditatus, leuisque armaturæ, & ſcutati milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus ſubiecti ſint, & celeres ſint, atque validi ad percutiendum, & feræ inſtar dilaniandum eos, qui contradicere conentur: Prædicta omnia ſic interpretatur Gregorius. Pro immenſitate exercitus, *magnarum alarum*; pro diuturnitate temporum, *longo membrorum ductu*; pro multis vero diuitijs, plenus *plumis*; pro innumera autem terrenæ gloriæ compoſitione, plenus *uarietate* deſcribitur, &c.

R. Dauid. Variæ pennæ varias exercitus nationes indicant. *Theodor.* *Greg.lib.31 moral.c.19*

Venit ad Libanum. Septuaginta: Quæ habet ductum intrandi in Libanum: vbi Polychronius: Propoſitum illi eſt, inquit, potiri Hieroſolymis: Libanum enim appellauit terram promiſſionis, quoniam eouſque protenditur Libanus. Apollinaris vero, atque Theodoretus: Aperte hîc docet, non ſponte ſua Babylonium Ieruſalem veniſſe, ſed inuiſibili

Polychron. *Apollin.* *Theodor.*

virtute

virtute Dei vniuersorum promouente adductum. Libanum autem Ierusalem vocauit non modo vt insignem, sed etiam vt comantem, ac vigentem tunc temporis, tum incolarum frequentia, tum legitimis sacerdotibus, & prophetis diuina oracula reddentibus. Diuus Hieronymus per *Libanum* intelligit Templum Domini, de quo & illud Zachariæ interpretatur: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas: vlula abies, quia cecidit cedrus: quoniam magnifici uastati sunt*: & crebro, inquit, Templum, quod erat inclytum, atque sublime in scripturis sanctis Libanus appellatur. Idem scribit Irenæus in ea verba: *Galaad, tu mihi caput Libani*, &c. dicens: Comminatur igitur regiæ domui, & vrbi Ierusalem, & Templo, quod vocat *caput Libani*, &c. Et quidem in hoc loco Ieremiæ videtur verosimile *Libanum* appellatam domum regiam, ad quam loquebatur Propheta: idque non solum ob loci altitudinem, candorem murorum marmoreorum, sed potissimum ob cedrorum densitatem, quibus pro columnis subnixa erat, regia a Salomone constructa: nam de ea scriptum est in libro Regum. *Aedificauit quoque domum saltus Libani*, hoc est, porticum, Basilicam amplissimam quadraginta quinque columnis cedrinis sultam, superiusque cedrinis trabibus, tignis, & asseribus tectam, vt fusius dicturi sumus suo loco. Ceterum certius est, Libani appellatione indicari ipsam Vrbem, regiam vero Iuda eadem ratione dici Galaad, & caput Libani, quod esset totius vrbis princeps, & quasi cubile Leonum, regum scilicet Iuda, quos Leones vocat Propheta: atque eodem modo intelligimus alterum Zachariæ testimonium: *Aperi Libane portas tuas*: ad Vrbem enim ipsam sermonem haberi existimamus non ad Templum, neque ad regiam Iuda: neque secus locutum Ezechielem de ipsa Vrbe sub nomine Libani, Origenes auctor est, & Eusebius, Apollinaris quoque, & Theodoretus supra citati: immo ipsemet Vates parabolam interpretatus ait. *Ecce venit Rex Babylonis in Ierusalem*, &c.

Hieron. *Zachar. 11.* *Irenæus. lib. 22.* *Ier. 22. ℣. 6* *3. Reg. 7. ℣. 2.* *Ezech. 19. ℣. 1.* *Origen.* *Euseb. lib. 8. demonstr. Euangel. demonst. 4.* *Apollin.* *Theodor.*

Et tulit medullam cedri. Rabbi Dauid, qui superius per Libanum terram Israël intellexerat, nunc per cedrum Ierusalem accipiendam credit: quoniam vt cedrus ceteris lignis Libani altior est; sic Ierusalem sita est in eminentissimo loco totius terræ promissæ. Per verticem autem cedri stirpem regiam significatam contendit: nam צמרת, tsamereth, pro qua Hieronymus vertit *medullam*; ipse, & Rabbi Salomon interpretatur ramum celsiorem in arbore, qui dicitur צימא, tsima, Italice *cima* id est, summitas, cacumen: cui fauet locus Ezechielis: *Inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius*. Chaldæus vero fœtum, propaginem, Septuaginta, electa, verterunt. Verum omnes translationes eodem recidunt: aquilam scilicet carpsisse summum germen cedri, hoc est, vt Vates se ipsum exponit inferius, a Babylonio abductum regem Ieconiam cum principibus viris domus suæ, & regni, sicuti refertur in libris regum:

R. Dauid. *Medulla cedri stirpem regiam significat.* *R. Salomon.* *Ezech. 31. ℣. 3.* *Chaldæ.* *4. Reg. 24.*

IV.

Summitatem frondium eius auulsit. Hebraice caput surculorum lactentium. Septuaginta: summum mollitiæ vellicauit, seu summitatem teneritudinis auulsit: & recte illi quidem: nam יניקה, ieniqah, pro qua Hieronymus vertit, frondes, significat surculum tenerum lacteum: per quem Rabbi Dauid adhuc intelligi regem vult: dicit enim: Ramus in vertice cedri significat, vt diximus, stirpem regiam, in qua erant multi filij, maior vero natu erat Ieconias; ideo summitas frondium dicitur, quia puer tener erat, quando regnare cœpit, videlicet octodecim annorum: fortasse vox ea in plurali posita ad multos surculos referenda est, ad viros scilicet principes regni Ieconiæ, qui cum illo translati sunt, vt ipse Vates interpretatur dicens: *Et assumet regem, & principes eius*, &c. Nihilominus Apollinaris, & Theodoretus contraria ratione duas orationes interpretantur. Scilicet: Tulit selecta cedri, summitatem teneritudinis vellicauit: Ieconiam, inquiunt, per hæc innuit. Selecta vero cedri propter regnum dixit: summum autem teneritudinis, vel tenerrimum non solum propter celsitudinem, sed etiam propter iuuenilem ætatem: iuuenis enim admodum & regnum suscepit, & captiuitatem passus est: apte vero apposuit illud, vellicauit, vel, decerpsit: quoniam aquilam illum vocauerat, pluribus vnguibus vtentem.

Apollin. *Theodor.*

Et transportauit eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam. Hieronymus: Et transtulit in Babylonem, quæ est in terra Chanaan: & quidem de regione Chaldææ, atque vrbe Babylonis eius metropoli sermonem esse Prophetæ dubitari non potest, cum ipsemet inferius se ita exponat: *Et adducet eos ad semetipsum in Babylonem*. Illud quæstionem habet, cur terra Babylonis appelletur terra Chanaan: cum certum sit ex Genesi, Chanaan nomen esse filij Cham filij Noë, a quo denominata est regio, quæ illi in sortem obuenit; scilicet quam postea filij Israël, expulsis Chananæis, possederunt: eius autem termini eodē loco definiuntur: *Factique sunt termini Chanaan uenientibus a Sidone Geraram usque Gazan, donec ingrediaris Sodomam*, &c. Extra istos autem terminos iacére Chaldæam, immo latissima Mesopotamiæ regione interiecta a terra Chanaan diuidi compertum est ex tabulis Geographicis, vt capite præcedenti notabamus. Cum igitur neque Babylon, neque vlla portio Chaldææ vlla ratione pertineat ad possessionem filiorum Chanaan, ex quonam capite terram Chanaan appellatam existimabimus? Theodoretus cum Apollinari: Babylonem, aiunt, per hæc significat; rursusque ipsam regionem Chanaan nominat propter morum affinitatem. Verum hoc liberius videbitur dictum, nisi ex Scripturæ auctoritate, vel prophetarum consueta dicendi ratione confirmetur. Neque minus est alienum, quod scribit Chaldæus: Asportauit ad terram liberam a seruitute, quæ scilicet nulli reddebat vectigal, qualis erat olim terra Chanaan ante aduentum filiorum Israël. Sic enim eius sententiam interpretatur Rabbi Dauid: ipse tamen multo melius sensit, quam Chaldæus: sic enim habet: Per terram Chanaan terram mercatorum intellige, vt præcedenti capite diximus: per vrbem negotiatorum Babylonem, quæ plena erat negotiatorum, qui ex omnibus mundi partibus ad eam confluebant, &c. Hanc sententiam capite superiore ex Rabbi Salomone allatam nos etiam probauimus: nunc autem firmius confirmare debemus. Duo assumit vt certa Rabbi Dauid & Rabbi Salomon: alterum est vocabulum, Chanaan, significare mercatorem, alterum terram Chaldæorum apte dici posse mercatorum, & negotiatorum. Vtrumque certissimum est: primum constat ex Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo*: & ex Isaia. *Institores eius inclyti terræ*: & ex Zacharia. *Et non erit mercator ultra in domo Domini*, &c. Quod si roges analogiam eius significatus cum primario vocis; respondeo, כנען, Chanaghan, proprium nomen esse filij Cham filij Noë, a quo terra illa, quam ipse possedit nomen est sortita: nam dicebatur terra Chanaan: quoniam vero Chananæi erant mercaturæ, & negotiationi dediti,

Chaldæ. *R. Dauid.* *Cur Babylon vocetur terra Chanaan.* *Gen. 10.* *Ibid. ℣. 19.* *Theoder.* *Apollin.* *Pro. 31. ℣. 24.* *Isa. 23. ℣. 8* *Zach. 14. ℣. 21.* De significatione vocis Chanaan.

dediti; nomen illud ex proprio factum est appellatiuum, vsurpaturque pro mercatore ijs locis, quos vidimus, atque alijs similibus. Hoc autem ita esse videtur, quoniam ex eodem fonte manauit verbum כנע, chanagh, quod valet, humiliari, deijci, vilescere, sordescere, &c. nimirum quia parum ingenua æstimabatur mercatura apud filios Israël, immo sordida & abiecta viuendi ratio. Quod autem secũdo loco asserebamus aptissime appellatam Chaldæam terram mercatorum, & Babylonem vrbẽ negotiatorum, nemo negabit, qui legerit attente caput duodevigesimum Apocalypsis, in quo de Romana vrbe, & imperio eius veteri sub nomine Babylonis sic scribit: *Væ væ ciuitas illa magna Babylon ciuitas illa fortis: quoniam vna hora uenit iudicium tuum, & negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius. Merces auri, & argenti, & lapidis precioſi, & margaritæ, & byſſi, & purpuræ, & ſerici, &c.* Et iterum, *mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longe ſtabunt, &c.* Vbi diuus Ioannes ex concursu diuitum mercatorum in Vrbem, illius opulentiam, luxum, & delitias significare voluit: quemadmodum & Ezechiel eadem exornatione commendare voluit potentiam, & affluentiam emporij Tyri: *Filij Dedan negotiatores tui*, &c. *Syrus negotiator tuus*, &c. *Iuda*, &c. *Iſrael*, &c. *Damaſcenus*, &c. *inſtitores tui*, &c. Neque aliud est Prophetæ institutum in hoc capite, cum Babylonem vrbem vocat negotiatorum, atque Chaldæam terram mercatorum; nisi ea dicendi ratione significare Babylonis frequentiam, abundantiam, luxum, & opulentiam: nam ad eiusmodi emporia solent mercatores, vel ab extremis Indis concurrere, quo merces suas carius vendant. Bene est ergo vt potentissima, frequentissima, & opulentissima Babylon ciuitas negotiatorum appelletur, & regio Chaldæorum illi circumiecta, terra mercatorum dicatur; ad quam scilicet ex omnibus terræ partibus mercatores concurrere solebant, vt affirmauit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon.

Mercatura ars ignobilis.

Apoc. 18. ℣. 10.

Ezech. 27. ℣. 15.

R. Dauid. R. Salomon.

V. *Et tulit de ſemine terræ, & poſuit illud in terra pro ſemine, vt firmaret radicem ſuper aquas multas.* Septuaginta apud Hieronymum: Tulit de semine terræ, & dedit illud in campo plantationem super aquas multas. In codice vero Theodoreti: & dedit illud in campum satiuum, vt acciperet radicationem plantarum, in aqua multa posuit illud, &c. Hebraice loco eius orationis, *ut firmaret radicem*, est verbum, קח, qach, quod Neoterici varie interpretantur; alij: quem (agrum) delegerat iuxta aquas multas: alij: & accepit (ipsum quod plantabat) super aquas multas: quasi vero, לקח, laqach, tantum significet accipere, & non etiam occupare, possessionem capere, firmare se, adhæresce re, & quidquid est eiusmodi, vt in Prouerbijs. *Conſiderauit agrum, & emit eum*: Hebraice: Et occupauit illum, seu possedit: & liber Iosue etiam ait. *Cepit* occupauit *itaque Ioſue omnem terram*: hoc ergo loco קח, qach, valet firmauit se, adhæsit, radices egit, vt optime verterit Hieronymus, ad firmandam radicem, secutus sententiam Septuaginta, tametsi alijs verbis expressam. Porro illud, *de ſemine terræ*, sic interpretatur Chimchi. Nabuchodonosor capto Iehoiachim, Mathaniam, qui erat de familia regia, pro eo constituit regem in Ierusalem, id est, non fecit vt illi, qui semen alienum serunt in terra, quæ eiusmodi plantas ferre non solet: quare non prosperatur: sed constituit regem natiuum, genti suæ gratum, &c.

Hieron. Theodor.

Prouer. 31. ℣. 16.

Ioſue. 11. ℣. 16.

Chimchi.

De ſemine terræ: perinde est ac, de Iudæorum natione. Hispanice dicimus, *de los naturales, de la caſta.*

Et poſuit in terra pro ſemine. Id est, præfecit illum terræ Iudææ, vt maneret semen stirpis regiæ, vel in stirpem familiæ regis. Atque hoc innuit translatio Septuaginta in codice Hieronymi: Dedit illud in campo plantationem. Alij malunt Hebræa sic vertere: Dedit illud in agrum sementis, id est, aptum sementi, feracem; quod respondet editioni Septuaginta apud Theodoretum.

Super aquas multas. Hieronymo idem est, ac super populos multos: nam aquæ multæ multi populi sunt, vt habetur in Apocalypsi: sed præpositio *ſuper*, Hebraice על, ghal, sæpe vsurpatur pro iuxta, vt in psalmo. *Super flumina Babylonis*: & alibi: Videturque aptius, vt persistens in metaphora seminis, illud plantatum affirmet iuxta aquas multas, hoc est, in terra fœcunda, & frugifera: nam eiusmodi solent esse quæ aquis abundant, & irriguæ sunt. Vide psalmum: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet, & omnia, quæcunque faciet*, fructus, quos tulerit omnes, *proſperabuntur*.

Hieron. Apocal. 17 ℣. 2. Pſal. 136.

Pſ. 1. ℣. 3.

In ſuperficie poſuit illud. Chaldæus: Vitem plantatam posuit illud: Rabbi Dauid. Vt salicem posuit illud: hoc est, vt ipse interpretatur, citissime germinauit: nam granum non tam cito germinat, sicut vitis. Vt ergo significaret Sedeciam breui instaurasse regni florem, & decus; tametsi granum illud vocarat, nunc viti vel salici comparat. Ceterum ex ignoratione etymologiæ verbi צפצף, tsiphtsaph, hæc commenta sunt orta: significat enim aperto ore, vel rostro clangere, sicut grues, anseres: non clauso gemere, vt columbæ. Isaias: *Sicut pullus hirundinis, ſic clamabo*. Vnde nomen hoc loco vsurpatum צפצפה, tsaphtsaphah, est fossa aperta, scrobs summa, non profunda, sed qualis aperiri solet pro vitis palmite. Sensus ergo est, quem vnice collimauit Hieronymus. Ad superficiem terræ in summa scrobe, fere aperta, & libera plantauit palmitem regiæ vitis, ex qua scilicet facile posset euelli, cum opus esset: non profunde effodit vt faciunt, qui cedros vel abietes plantare solent, vt in altum surgant; sed modica fouea illum plantauit quasi palmitem vitis: id est, non firmauit eum alta regni radice: nam tametsi regem statuit, vires eius fregit, quo supplex maneret, & totus penderet ab eo, qui quam facile seuerat, tam facile poterat conuellere, cum esset libitum.

Chaldæ. R. Dauid.

Hieron. Iſa. 38. ℣. 14.

Hieron.

VI. *Cumque germinaſſet, creuit in uineam latiorem humili ſtatura.* Septuaginta: Vineam infirmam, & paruulam magnitudine. Germinauit, ait Dauid Chimhius, quam citissime, ac creuit quousque rebellauit anno quinto imperij sui: nam anno quarto descendit ad regem Babylonis, vt scriptum est in fine libri Ieremiæ, quem honorifice susceptit, & subiecit ei omnes reges, qui erant in circuitu eius, scilicet regem Eden, regem Moab, regem Ammon, regem Tyri, & regem Sidonis; quemadmodum reperies apud Ieremiam, vbi habetur quod hi reges miserunt nuntios ad Sedeciam regem Iudæ. Est ergo sensus: Cum germinasset semen, atque creuisset, euasit non iam in proceram cedrum, vt olim fuerat, sed in vitem gracilem, & statura humilem: nam licet illi regnum detulit Babylonius, voluit tamen vt sibi esset subiectus, ac coram se humilis. Hæc ille. Hebraice pro vinea latiori legimus גפן סרחת, legephen sorachath, id est, in vitem, vel vineam luxuriantem, frondosam, palmitibus lasciuientem: quod scilicet Hieronymus significare voluit, cum dixit:

Dauid Chimbi.

Ierem. 51. ℣. 59.

Hieron.

dixit, *latiorem*, regni scilicet Sedeciæ pacem, & prosperitatem, dum subditus fuit Babylonio: propterea enim additur, *humili statura*; quæ oratio & viti apte respondet, & veritatem historiæ detegit.

Respicientibus ramis eius ad eam. Subaudi, aquilam, auctore Hieronymo, vt præesset quidem populis Iudæorum, sed respiceret ad Babylonis iubentis imperium: eodem modo interpretati sunt Græci. Sic enim habet Polychronius: Instar arboris, quæ in irriguo horto est, voluit illum florescere: & ijs, qui illum circumstant, ornari: ita tamen vt apud eum rami eius alerentur: hoc enim vnum ab eo exigebat, vt in eum respiceret, & benefactorem agnosceret: vt omnibus palam esset ab ipso acceptam habere potestatem. Verum translatio Septuaginta in codice Hieronymi alium sensum detegit: sic enim illi efferunt sententiam prædictam: Vt tantum apparerent rami eius sub ea: nam videntur accepisse verbum לפנות, liphnoth, in significatione passiua: quæ versio contextui non displicet: hunc enim sensum facit. Voluit Babylonius, vt palmites vitis tenderentur, sed ad mensuram, sed pro ratione stipitis, vt scilicet principes haberet, & magnates Sedecias, sed non vt olim potentes: quæ sententia verbis sequentibus fulcitur.

Et radices eius sub illa erant. Id est, tametsi non altas, vt olim cum cedrus erat, at pro mensura vitis firmas egerat radices regnum istud. Sin vero ad aquilam referas pronomen, *illa*, is erit loci sensus: firmitas tota regni Sedeciæ a Babylonio pendebat; meritoque iubebatur ad illum respicere, quasi ad dominum seruus. Rabbi Dauid. Per ramos mauult intelligere tributa, per radices vero regnum, quasi ea de causa sit in regno confirmatus, vt vectigalia fideliter penderet Babylonio.

Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines. Teneriores ramos *propagines* vocat, per quos intelligit infimates, sicut magnates per *palmites* firmiores.

VII. *Et facta est*, fuit, *aquila altera grandis magnis alis.* Theodoretus: Aquilas vocat reges propter imperium: regium enim est animal, & in aues principatum sortitur, & per hanc Aegyptiorum innuit regem. Hic Vaphres erat, cuius meminit Ieremias propheta, quo cum Sedecias fœdus percussit violato iureiurando, & pactis quæ cum Nabuchodonosore ipse pepigerat. Eam aquilam facit, Polychronio auctore, magnis alis, vt qui multos haberet sibi subiectos: non tamen adiecit: *& longo membrorum ductu*, vt de altera dixerat: nam ne tantum quidem habuit imperium Pharao, quantum Babylonius.

Multisque plumis. Militibus scilicet innumeris, quibus quasi pennis tegebatur. Septuaginta legunt: Multorum vnguium propter rapacitatem, & vastationem gentium plurimarum, Hieronymo teste.

Et ecce uinea ista quasi mittens radices suas ad eam. Metaphoram duplicem inuoluit Propheta: alteram Pharaonis sub aquila: alteram regni Aegyptiaci sub specie fluminis Nili: secundam modo prosequitur. Vinea, inquit, illa Iudaica extendere cœpit radices suas versus regnum Aegypti, id est, vires suas coniungere voluit Sedecias cum viribus Pharaonis, collatisque copijs Babylonium superare.

Palmites, etiam, *suos extendit ad illam.* Hoc est, nuncios, vt Hieronymo placet: vel pecunias, vt Theodoreto & Rabbi Dauidi visum est. *Vt irrigaret eam de areolis germinis sui.* Vel per fossas suas germinantes, hoc est, desiderans irrigari de fossis Nili abundantibus, nimirum robur, & auxilium ab Aegyptio rege obtinere. Simile est quod vineæ isti vitio dat Isaias. *Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio &c. propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, &c.* Septuaginta aliter: Vt irrigaret eam cum gleba plantationis suæ: hoc est, interprete Theodoreto, vt & pro rege, & pro illi subiectis pugnet. Glebam enim appellauit populum, vt regem vitem: vitis autem in terra plantata, & proprias huic tribuit radices, & humorem ab ea exhaurit. Rebellionis autem huius causam non tam fuisse Babylonij tyrannidem, quam Sedeciæ ambitionem declarat, cum subdit:

Isa. 8. *v.* 6. *Theodor.* Regem viti, populum gleba assimilat.

VIII. *In terra bona super aquas multas plantata est, ut faciat frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem.* Quasi dicat: Nequaquam præ soli ariditate, timens ne radices iactæ arescerent, vel vberiorum fructuum auida vinea Iudæ dilatabat radices, & palmites ad Nili riuos, sed vt magis lasciuiret nimia aquarum abundantia: nam alioqui in terra feraci plantata erat, & aquis manantibus irrigua.

Vt faciat, vt faceret, *frondes, & portet fructum, ut sit in uineam grandem.* Quo situ posset palmites proferre, fructum facere, & sese in dies dilatare magis ac magis. Verum illa luxuriari volebat, & syluescens ferre labrusca. Bene Chimhius: Cur Sedecias a Babylonio tam perfide defecit, a quo tam honorifice tractabatur? quæ nisi patrasset, frondes ferret, & fructus, & regnum non modice amplificasset: per *fructum* autem filios intelligit, qui patri in eodem regno successissent. Fauet illi psalmus. *Ecce hæreditas Domini filij: merces, fructus uentris*: nam parallella sunt *hæreditas*, & *merces: filij*, & *fructus*.

Chimhi. *Psal.* 126. *v.* 3.

IX. *Dic: Hæc dicit Dominus.* Septuaginta: Propterea dic: Hæc dicit Dominus, id est, annuntia meam sententiam.

Ergo ne prosperabitur? Proficiet ne? cedet ne pro votis consilium.

Nonne radices eius euellet? & fructus eius distringet? & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? Absque dubio radices euellet vineæ huius aquila illa prior. Radices euellere, est regni robur demoliri. Fructum distringere, vel carpere, est filios regis per vim immatura morte præcidere: quasi oliuæ baccas distringere solemus adhuc virentes, antequam maturescant. Siccare vero palmites germinis, est eius memoriam funditus abolere: mortuis enim filijs, nullus amplius de stirpe eius regnum, vel ducatum obtinuit, sed potius posteri Iehoiachim. Sic Rabbi Dauid. Vel potius palmites germinis, seu germinantes sunt principes regni, qui simul cum filijs trucidati sunt coram Sedecia. Theodoretus cum Græcis: Spes eius, inquit, fallet eam, neque potietur ijs, quæ expectat: irrigatio enim Aegypti non solum nullam ei afferet vtilitatem, sed etiam in radicibus gignet putredinem, & inde natos fructus arefaciet. Atque hoc rerum euentu comprobatum est: fretus enim Sedecias Aegyptij auxilio violauit fœdera, quæ cum Nabuchodonosor percusserat: ille vero eo cum exercitu profectus, & ipsum captiuum cœpit, & populum in seruitutem redegit, & Vrbem combussit.

Et non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitus. Theodoretus & Rabbi Dauid hæc verba ad secundam aquilam referunt: quasi dicas: Secunda aquila non mittet copiosum exercitum, vt tueatur vineam: vel non poterit uiribus suis,

Theodor. *R. Dauid.* *Hieron.* *Polychr.* *R. Dauid.* *Hieron.* *Theodor.* *R. Dauid.* *Theodor.* *R. Dauid.*

ſuis, atque armatis militibus illam protegere, quo minus a prima aquila euellatur. Verum diſtorquet literam hic ſenſus: de priori aquila abſque dubio ſermo eſt: quæ, vt interpretatus eſt Chaldæus, tametſi cum virtute magna obſedit Ieruſalem, non opus habuit exercitum fatigare ad vineam euellendam radicitus: neque enim pugnarunt diutius cum Aegyptijs, ſed primo prælio ſuperatos fugarunt. Iudæi vero nocte fugerunt per deſerti viam, Vrbemque deſeruerunt hoſtili furori apertam. Vide finem librorum Regum, & extremum Paralipomenon, atque Ieremiam: inuenies enim Nabuchodonoſor ad Reblatha conceſſiſſe, relicta parte exercitus ad Vrbem obſidendam, quam deinde Nabuzardan duce cepit, & a fundamentis erutam deſolauit.

4. Reg. 2. Par. Iere. 39.

X. *Ecce plantata eſt: ergone proſperabitur?* Septuaginta: ecce impinguatur, nunquid dirigetur? quantumuis eam firmis radicibus, & frondoſis palmitibus vigentem videas, putas ne permanebit? Vel ſecundum Septuaginta: Ecce fugit abunde humorem feracis glebæ, & impinguatur, an feret amplius fructum? quaſi dicas: Et interim auxilio Aegyptij confidit, ſed non perpetuo fruetur.

Nonne cum tetigerit eam uentus urens ſiccabitur, & in areis germinis ſui areſcet. Hebraice רוח הקדים, ruach haqadim, ventus orientalis, cui comparat regem Babylonis: vel quia Babylon vergit ad Orientem reſpectu Ieruſalem; vel quia orientalis ventus eſt validus, & ſiccus, quemadmodum legimus in Ezechiele: *Et uentus urens*, Hebraice orientalis, *ſiccauit fructum eius*: & Ionas propheta. *Præcepit Dominus uento calido & urenti*: & in Exodo: *Flante uento uehementi, & urente*, &c. Adueniente itaque Babylonio areſcent radices vitis quantumuis potitæ riuis Aegyptijs terram fœcundantibus. Vel ſecundum Septuaginta: cum gleba germinis ſui areſcet: hoc eſt, vt Theodoretus exponit: Et vitis & gleba, & rex, & omnis ſubiectus populus in ſeruitutem redigetur: rurſus enim hîc populum glebam appellauit, ventumque vrentem Babylonij regis exercitum: ſicut enim vitem Regem, & glebam populum, in quo plantatus fuerat; ita per trans lationem irrigationem Aegyptij auxilium, ventum autem vrentem Babylonij impetum vocat.

Ventus orietalis vrens dicitur. *Ezech.* 19. ℣. 12. *Ionæ* 4. ℣. 8. *Exod.* 14. ℣. 21. *Theodor.*

XI. *Et factum eſt uerbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exaſperantem: Neſcitis quid iſta ſignificent? dic: Ecce uenit Rex Babylonis in Ieruſalem: & aſſumet Regem, & Principes eius, & adducet eos ad ſemetipſum in Babylonem*, &c. Elucidat Dominus ipſe ænigma parabolicum, quod propoſuerat: quod ex ſuperioribus ſatis perſpicuum eſſe credimus. Verba tantum illa, *aſſumet, adducet*, negotium faceſſunt: habent enim futuri ſignificationem, cum hiſtoriam contineant iam ante ſex annos peractam. Certum enim eſt hîc eſſe ſermonem de Ieconia capto, atque de Sedecia in eius ſedem ſuffecto. At Ieconias ſextum agebat captiuitatis annum, cum hæc Vati reuelata ſunt, ipſo teſtãte capite octauo, atque vigeſimo.

Ceterum facile eſt huic occurrere obiectioni, ſi dicamus, tempora iſta in Hebræo codice eſſe futura, præpoſita tamen contractione ו, vau, cuius vi ex futuris conuertuntur in præterita, Hebræo idiomate in ſacris frequentiſſimo. Habent itaque, vt debent, ſignificationem præteriti temporis, atque ita transferri poſſunt, venit, aſſumpſit, adduxit, &c. Verum Septuaginta, quos ſecutus eſt Hieronymus, figuram potius, eorumque vim attendentes, per futura interpretati ſunt. Sed nihil eſt quod miremur, cum tam ſæpe futura pro præteritis, & pro futuris præterita vice uerſa vſurpentur in ſacris.

Futurum pro præterito, & e cõuerſo accipitur ſæpe in ſacris literis.

Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium. Poſt hunc verſum diſpungendum putant Græci, atque illum referunt ad Babylonium. Sic enim fere habet Polychronius: Occupatio eſt poſt prædicta opportune inſerta: dixerat: Morietur in Babylone Sedecias captus a Nabuchodonoſore. Vt autem oſtendat quam parum profuturum illi ſit Pharaonis auxilium, Deo pro Nabuchodonoſore belligerante, addit Pharaonem pugnaturum cum Babylonio non ſatis copijs inſtructo, & tamen illo multo infirmiorem copijs inſtructo, & tamen illo multo infirmiorem fore Aegyptium: neque ex iacto aggere, aut ſtructo vallo reſtiturum Babylonio: ne dum milites plurimos eius occiſurum; ſed congreſſu primo daturum terga, ceſſurumque Syria vniuerſa. Ergo negatio illa præcedens extendi debet ad ſequentes orationes, *in iactu aggeris*, &c. & verba prædicta: *non in exercitu grandi*, &c. ad Babylonium referenda ſunt. Quare in codice Theodoreti verſus alter inchoat ab illis verbis: Faciet autem Pharao bellum. Ceterum etiamſi continenter legantur orationes vniuerſæ, eundem fere ſenſum reddunt. Videlicet: Neque impedire poterit Babylonij impetum Pharaonis non ſatis inſtructus exercitus, quantumuis iaciat aggerem, & vallos extruat, &c. de qua re vide Ioſephum.

XVII. *Polychron.* *Ioſeph.* 10. *anti.* c. 20.

XVIII. *Spreuerat enim iuramentum* execratorium, *ut ſolueret*, atque ſoluit, *fœdus, & ecce dedit manum ſuam, & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.* Nullam, inquit, vtilitatem ex auxilio Pharaonis percipiet, qui reus eſt violati iuriſiurandi, & tracti fœderis, quod data dextera in obſidem pacti, & teſtem iuramenti ipſe ſanxerat. Dare manum, dexteram ſcilicet, eſt paciſci, inire ſocietatem, vt in epiſtola ad Galatas. *Dextras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis.* & in Machabæorum libro. *Nunc itaque demus dextras hominibus iſtis, & faciamus cum illis pacem.* & in libris Regum. *Nunquid eſt cor tuum rectum, ſicut cor meum cum corde tuo? & ait Ionadab: Eſt. Si eſt, inquit, da manum tuam: Qui dedit ei manum ſuam*, &c. Sed de hac phraſi nos alibi.

Dare manum dexteram eſt paciſci. *Gal.* 2. ℣. 9. 1. *Machab.* 6. ℣. 58. 4. Reg. 10. ℣. 15.

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus.* Polychronius. Tanquam pro tribunali loquitur, vt ſententiæ æquitatem ſignificet. *Polychr.*

Viuo ego, quoniam iuramentum, quod ſpreuit, & fœdus, quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius, &c. Id eſt, pœnam ab eo exigam ſpreti iuramenti, & violati pacti: nam Chaldæorum exercitu veluti quodam reti vſus viuum capiam ipſum, & in Babylonem tranſmittam, & profugos eius, & optimates exercitus neci dabo: eos vero, qui e prælio mortem effugerint, capiendos curabo: & diſcetis veſtro malo, me eſſe Dominum, veracem ſcilicet in dictis, & pactis.

Deus eſt præſtiti iuramenti, & non ſeruati vindex.

XXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Et ſumam ego de medulla cedri ſublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum diſtringam, & plantabo ſuper montem excelſum, & eminentem.*

XXIII. *In monte ſublimi Iſrael plantabo illud.* Poſt ſeueram comminationem, vt obſeruauit Origenes, fauſtam promiſſionem adiungit: vbi ſic ſcribit Rabbi Dauid: Sumam, inquit, ego non eo animo, quo Babylonius: ille enim ſumpſit verticem cedri, vt deleret regnum Iſraëlis: ego contra carpam, vt ponam, diſtringam ramum tenerum, vt plantem in monte excelſo, &c. Cedrus magna eſt regia domus: vertex ramorum eſt Iehoiachin: Surculus tener lacteus eſt Zorobabel filius Salathiel filij Iehoiachin: mons excelſus & ſublimis eſt Ieruſalem, quæ eminet ſuper omnes montes terræ Iſraël: terra autem

Origen. R. Dauid.

Iſraël

Iſraël altior eſt ceteris mundi regionibus, &c. Negare non poſſumus, capitis contextui ſatisfeciſſe hanc expoſitionem, cum hæc eadem nomina, medulla cedri, ſummitas ramorum, ramuſculus tener, in vnum Iehoiachin competere initio capitis ex omnium ſententia, immo ex ipſius Vatis interpretatione dixerimus. Quoniam vero quod ſubditur vaticinium, videlicet: *Et habitabunt ſub ea omnes volucres, &c.* Amplius eſt, quam vt Zorobabelis ducatu compleri poſſit, & comprehendi, neceſſe eſt, fateantur Iudæi, quod non negant eorum doctiſsimi, de rege Meſſia ſub typo Zorobabelis Ezechielem eſſe ſecundum literam vaticinatum. Itaque, quod ſupra dicebamus, contingere in eiuſmodi oraculis tranſitum ab hiſtoria ad prophetiam, & repente illam præcîdi, iſtam duci, hoc capite comprobatum exiſtimamus. Credimus enim Vatem de Iehoiachin, & filio eius Zorobabel incipientem vaticinari diuinitus illuſtratum abundantiori luce, atque cognouiſſe ſimul & prædixiſſe præſenti oraculo non ſolum Zorobabelis in patriam reditum, & ducatum ſuper ſuos tribules, ſed etiam Saluatoris noſtri Chriſti, qui de eius ſemine natus eſt, fauſtum aduentum, & regnum. Itaque præſens oraculum hyperbolice, & quodammodo de Zorobabele; veraciter autem, atque plene de Chriſto intelligendum cenſemus. Si quis autem contendet omnino hiſtoriam eſſe præciſam, & prophetiam eius loco inſertam, ita vt nulla ratione de Zorobabele comprobari poſſit, ſed tantum de Chriſto, non multum litigabimus. Certe Rabbi Salomon in hunc locum ſic ſcripſit: Ponam de vertice ramorum eius, id eſt, iuxta Thargum (Chaldæam paraphraſim) accipiam ego regem Meſſiam, & plantabo illum, &c. Chaldæus vero ita habet: Et applicabo ego de regno domus Dauid, quod comparatur cedro excelſæ, & ſuſcitabo eum de filijs filiorum eius, infantem magnificabo, &c. Hieronymus. Deus Pater omnipotens, qui loquitur ad Ezechielem, tollit de ſtirpe regia, & de genere Dauid, & plantat ſuper montem excelſum, & eminentem, eum, qui loquitur in pſalmo. *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius*: defecerat enim princeps de Iuda, & dux de Iſraël, donec veniret, cui repoſitum eſt; & ipſe erat expectatio gentium: iſte erupit in germen, & fecit fructum, & cedros omnes ſua ſublimitate ſuperauit, ita vt habitent *ſub eo omnes volucres* cæli, ſicut ſcriptum eſt: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? &c.*

Sup. ſect. 5. Comment. Iſagog.

R. Salomon. Paraphraſt. Chaldæ. Thargum. Chaldæus.

Hieron.

Pſal. 2. ℣. 6

Matth. 23. ℣. 37.

Sed obſerua, vbi nos habemus, *ſuper montem excelſum & eminentem*; pro *eminentem* Hebraice legi תלול, thalul, participium verbi תלל, thalal, quod eſt eleuare, tollere in altum, ſuſpendere: pro qua voce Septuaginta vertunt, ſuſpendam, ſic enim habent: Capiam ego de electis cedri altæ, de vertice, de corde eorum auellam, & plantabo ſuper montem excelſum, & ſuſpendam illum in monte ſublimi Iſraël, &c. quam editionem Origenes explanans, de Apoſtolis interpretatur, & de Eccleſia, quæ in monte Chriſti Domini plantata fecit progenies, & tulit fructum, &c. Diuus autem Cyrillus ſic eandem tractat: Cedris quidam celſis, & odoratiſſimis ſimiles facit filios Iſraël, in quibus electum, & veluti quoddam cor fuit beatus Dauid: ex quo cum accepiſſet Deus Pater, ſeuit Emmanuel, qui etiam cedrus effectus eſt magna, & omnes ſua vmbra excepit, &c. Polychronius ſic intellexit: ſuſpendam, hoc eſt, in proſpectu ac ſplendore illum collocabo, vt omnibus conſpicuus ſit, & notus. Theodoretus autem vim faciens in illo verbo, ſuſpendam illum, atque de Chriſti crucifixione accipiens, Iudæos reuincit ſermonem eſſe de Chriſto crucifixo: neque vllo pacto de Zorobabele intelligi poſſe: ſic enim habet: Vere domus irritans Iſraël eſt, & oculos habent, neque vident, alioqui vobis oſtendant, quiſnam iſte ſit ſumptus de electis cedris ſublimis ex corde verticis, & primum plantatus in excelſo monte, deinde ſuſpenſus in ſublimi monte Iſraël, qui poſtquam ſuſpenſus fuit protulit germen, fecitque fructum, magna cedrus euaſit, ita vt omnis auis & volatile ſub eius vmbra quieſcat: nam ſi hæc de Zorobabele dicta fuiſſe aſſeruerint; oſtendant in quo monte Zorobabel ſuſpenſus ſit, aut ſub vmbra eius omnes aues volucresque requieuiſſe. Zorobabel enim populo tantummodo, qui e captiuitate ſimul redierat, imperauit: aliæ vero nationes non modo ipſi non obtemperarunt, ſed etiam continenter ei bellum intulerunt: quamobrem ne ædificatio quidem Templi breui eſt abſoluta. Quod ſi nequaquam Zorobabeli hæc congruunt, vix alicui alij poterunt conuenire. Quod ſi conentur ad Machabæos prophetiam hanc referre facile ipſorum mendacium coarguetur: neque enim illi a regali, ſed a ſacerdotali tribu oriundi fuere: hîc autem cedrum regium genus appellat. Etenim de Ieconia ita dixit: Aquila magna magnis alis prædita, tenera cedri auulſit, & in Babylonem adduxit: hoc eſt, regium genus. Igitur ſi neque Zorobabeli, neque Machabæis conueniunt, quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt de Domino, ac Saluatore noſtro Ieſu Chriſto hæc fuiſſe prænuntiata, qui a Dauid ſecundum carnem genus duxit, non ex aliquibus regni ramis progenitores habens, ſed ex ipſa regum ſucceſſione, idque nos beatus Matthæus accurate docet, &c. & mox: Idcirco, ait: Capiam de vertice cedri ſublimis, hoc eſt, ex ipſa regia ſtirpe, & plantabo ſuper montem excelſum: ſic enim vocat Eccleſiæ nobilitatem: Sic enim Iſaias quoque, & Michæas prædixerunt: *Et erit in nouiſſimis diebus præparatus* conſpicuus *mons domus Domini, præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: &c.* Ita oſtenſa ſua nobilitate per miracula, atque præconia, prædicit etiam quod ſubiturus erat ſupplicium: Suſpendam illum in monte Iſraël: ipſius enim permiſſu illius quoque paſſio abſoluta eſt: ſicut etiam ipſe dixit ad Pilatum: *Non haberes poteſtatem aduerſum me ullam, niſi tibi datum eſſet deſuper.* Vt efficientem cauſam igitur permiſſionem appellauit; ſuſpendam illum in monte excelſo Iſraël: excelſus autem Golgothas eſt, vbi ſalutaris infixa Crux eſt. Deinde poſt paſsionem, reſurrectionem, & Euangelij propagationem, & *plantabo* eum & producet *germen, & faciet fructum*, quem orbis terrarum vindemians, & depaſcens æternam vitam ſperat, &c. & mox: Et cedrum ipſum vocauit ſecundum humanitatem; Dauidicum ſiquidem regnum, cedrum quoque nuncupauerat: eaque eſt cedri natura, vt nunquam putreſcat: quemadmodum etiam Dominus ſecundum humanitatem id habuit, vt peccare non poſſet, &c. iHæc Theodoretus literam explanans. Cuius re gratia vide Iſaiam ſic loquentem. *Ecce intelliget ſeruus meus, exaltabitur, eleuabitur, &*

Cyrill. in Matth.

Polychr.

Theodoret. mirifice conuincit Iudæos, de Chriſto crucifixo intelligendũ hunc locum.

Iſa. 2. ℣. 2. Michæa. 4. ℣. 1.

Io. 19. ℣. 11

Caluariæ mons excelſus dicitur.

Chriſtus cedro comparatur.

Iſa. 52. ℣. 13

ſublimis erit valde: ſicut obſtupuerunt ſuper te multi, ſic inglorius (vel ingloria ex Septuaginta) *erit inter viros aſpectus eius, &c.* Sed quid ſi cedrum ſublimem etiam interpretabimur regem ſæculorum, immortalem, & inuiſibilem, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem? cedrique medullam, & cor, vnigenitum, qui eſt in ſinu Patris de eius corde, & ſubſtantia natum, quem Pater ipſe manu propria, hoc eſt, Spiritus ſancti (qui dextera Dei appellatur) virtute plantauerit in monte excelſo, eleuato, & ſublimi Iſraël, hoc eſt, in paradiſo cæleſtium deliciarum, in ventre caſtiſſimo Mariæ Virginis illibatæ; quæ merito mons dicitur excelſus, id eſt, eminens (nam hoc valet גב, gab) reliquis circumuicinis quaſi tumulus eminens e planitie, eleuatus quoque, hoc eſt, aceruatus, & accumulatus (id enim ſonat תלול, thalul) atque ſublimis, vel ſublimatus, e loco ſcilicet humili in ſublime elatus, & euectus (quod ſibi vult מרום, merom, Hebraicum vocabulum) & quidem mons excelſus, & eminens merito appellatur: quoniam naturæ dotibus non ſecus eminebat præ reliquis virginibus, & feminis vniuerſis, quam extare ſolet monticulus præ valle ſubiecta. Eleuatus etiam, vel accumulatus mons iure dicetur Virgo, quoniam Spiritus ſancti chariſmatibus exaggerata, coaceruata, & accumulata fuerat ſuper omnes filias Adæ: nam ideo gratia plenam eam appellauit Archangelus. Denique Spiritu ſancto illi ſuperueniente, & diuino ſemine ſuſcepto ex monte eminenti, & cumulato facta eſt mons ſublimis elatus, & euectus non ſolum ſuper omnes filias, ſed etiam ſuper vniuerſas Angelicas virtutes. Hic eſt mons a Daniele prædictus, de quo *abſciſſus eſt lapis, &c. ſine manibus*, & creuit in montem magnum: nam ſemen benedictum diuinitus infuſum Mariæ viſceribus diuinitus quoque ex ea pullulauit, creuitque in cedrum magnam, vt ſequenti verſu dicitur.

Cedrum Patri, medullã Filio, manum Spiritui ſancto, & virginem Mariam monti comparat.

1. *Tim.* 1. & 6.

Virgo ſanctiſſima vocatur mons excelſus & quare.

Dan. 2. ℣. 34

Et erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam. Hæc ſub typo Zorobabelis dici cœpta, iam in illum quadrare non poſſunt, qui nec rex magnus fuit, neque ſi eſſet, tantus eſſe potuit, & omnes volucres, id eſt, orbis incolas, immo neque vniuerſos filios Iſraël ad ſe colligeret, quod hîc promittitur ſurculo tenero, lacteoque, qui creuit in proceram cedrum: ergo accipiendus eſt locus de Chriſto; de quo ſimile extat vaticinium Iſaiæ. *Egredietur virga de radice Ieſſe*, id eſt, de ſtipite domus Dauid (nam radix Hebræis valet truncum ſuper terram) *& flos de radice eius aſcendet.* Idem aliter effertur (nam vox Hebræa נצר, natſir, ſignificat virgultum floreſcens, vel germen, vt in eodem Iſaia Hieronymus vertit) quem locum de Chriſto interpretatur Matthæus: Venit in *Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum eſt per prophetas: quoniam Nazaræus vocabitur.* ac ſi diceret: Venit virgultum ad viridarium, impletaque eſt prophetia, quæ Chriſtum vocauit virgultum, vel florem: quod aptiſsime citauit beatus Matthæus: quia נצר, natſir, per צ, tſade, ſignificat florem, virgultum, quæ litera reperitur in Iſaiæ vaticinio in nomine *Nazareth*, quod in Chriſti Cruce appendit Pilatus, vt nos non ſemel legimus, & obſeruauimus in fragmento eius tituli, quod in S. Crucis ad Ieruſalem Romæ extat. Eandem promiſſionem repetit Ieremias. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium, & iuſtitiam in terra*: quibus verbis iterat oraculum Ezechielis de ſurculo cedri.

Probatur, hæc non poſſe de Zorobabele intelligi, quare de Chriſto intelligãtur neceſſe eſt.

Iſa. 11. ℣. 1

Iſa. 5. ℣. 7. Hieron. Matth. 2. ℣. 23.

Chriſtus virgulto, & flori confertur. Ideo Nazaræus vocatur.

Ier. 23. ℣. 5

Et faciet fructum. Qualemnam? qualis erat ſurculus: nam propterea ab æterno Agricola plantatum eſt germen iuſtitiæ & ſalutis, vt iuſtos & ſalutiferos produceret fructus, homines ſcilicet ſanctos & beatos: Hoc eſt *granum frumenti cadens in terram*, quod mortuum attulit multum fructum, grana ſcilicet ſibi ſimilia; qualis Ignatius martyr fuit, qui dicebat. Frumentum Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, vt panis mundus inueniar: & Iſaias ait. *Vocabuntur in ea*, paradiſo Eccleſiæ, *fortes iuſtitiæ* (erunt in ea arbores robuſtæ, cedri fortiſsimæ ſanctitatis) *plantatio Domini ad glorificandum* ſe in eis. & iterum: *Et ſcietur in gentibus ſemen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus*, id eſt, cui incrementum, proſperitatem, & fructuum abundantiam promiſit. Quod ſi roges, ex quo ſemine talia germina pullularunt? Reſpondet Propheta: *Sicut enim terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſemen ſuum germinat, ſic Dominus Deus germinabit iuſtitiam, & laudem coram vniuerſis gentibus*, id eſt, Chriſtus iuſtos, & laude dignos procreabit.

De iuſtis, qui fructus meritorũ Chriſti ſunt.

Ignatius, apud Hieronym. de ſcriptor. Eccleſiaſt.

Iſa. 61. ℣. 3. & 9.

Ibid. ℣. 11.

Et erit in cedrum magnam. Cedrus proceritate ceteras arbores excellens regiæ dignitatis eſt ſymbolum; odoris flagrantia gloriam & nominis celebritatem ſignificat; incorruptibilitate denique æternitatem repræſentat, vt præſenti oraculo prædicetur excellentia regni Chriſti, nominisque eius magni vbique diffuſa celebritas in æternum duratura. In eo autem, quod cedrus magna digna dicitur, dominium eius a mari vſque ad mare extenſum demonſtratur. Vide Iſaiam dicentem. *Erit germen Domini in magnificentia, et gloria, & fructus terræ ſublimis, &c.* Idem fere ſequenti periphraſi continetur.

Regnũ Chriſti cedro cõparatur, & quare.

Iſa. 4. ℣. 2.

Et habitabunt ſub ea omnes volucres cæli. Id eſt, ſub eius ramis, & frondibus. Septuaginta pro *habitabunt*, legunt, requieſcunt: quod ſic intelligit Polychronius: Multi eius indigebunt patrocinio, atque præſidio, vel habebit innumeros ſubditos cum ſecuritate ſibi ſeruientes. Vmbra eſt poteſtas in ſubditos, vt dicat, neminem fore, qui ab illo diffideat, ſed omnes alacriter ſuſcepturos eius imperium. Sic explicat Daniel, quod Nabuchodonoſor vidiſſe ſe dicebat, arborem magnam, in cuius ramis conuerſabantur omnes volucres cæli: *Poteſtas*, inquit, *tua in terminos vniuerſæ terræ*: atque eadem exornatione apud Mathæum ſignificauit Dominus, granum ſinapis alioqui minimum maximæ eſſe efficaciæ. *Cum autem creuerit*, inquit, *maius eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.*

Polychr.

Vmbra eſt poteſtas in ſubditos.

Dan. 4. ℣. 19 *Matth.* 13. ℣. 32.

Volucres cæli. Theodoretus. Obſerua nullum neque iumentum, neque reptile, nil abiectum, vel humile commemorari, ſicut in Daniele; ſed ſi quid alatum eſt, & in aëre incedens, & ad ſublimia naturalem habens impetum: tales enim ſunt fidei alumni ad ſuperiora mentem tranſmittentes, & cæleſtia cogitantes, & ſub vmbra maximæ cedri ſedentes.

Theodor.

Dan. 4. Fideles auibus comparantur, non reptilibus.

Et vniuerſum volatile. Hebraice alatum, quo nomine videtur ſignificare voluiſſe ſupercæleſtes ſpiritus, quos alatos imaginari, & pingere ſolemus: de quibus Chriſtus ait apud Ioannem. *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei aſcendentes, & deſcendentes ſupra Filium hominis*: hoc eſt; cum in regiam Patris conſcendam, videbitis Angelorum myriades mihi circumuolitantes, miniſtrantes, congratulantes, mihi ſeſe demittentes, & applaudentes. Niſi malis *volucres* pios interpretari ex hominibus, *volatile* autem ſanctos ſpiritus; atque ex Daniele ſubaudire hoc loco quadrupedia terræ; quibus etiam fas eſt

Angelos ſignificat.

Ioan. 1. ℣. 51.

Non ſolum iuſti, ſed & peccatores, ſi fideles ſunt, ad regnum pertinent Chriſti, & quomodo.

Dan. 4.

est sub vmbra magnæ cedri cubare: etenim non solos iustos obumbrat, & protegit Christus, non soli ipsi ad eius regnum spectant; non solis illis præsidium est & columen, sed etiam peccatoribus, qui si fideles sint, sub vmbra Christi a cæli inclementia, id est, ira Dei proteguntur, quod Isaias cecinit. *Isa.25.℣.3* *Super hoc laudabit te populus fortis*, Angelicus, *ciuitas gentium robustarum*, iusti, & electi, *timebit te: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua*, misero peccatori, quem delicta sua excruciant, *spes a turbine*, aduersariarum potestatum, *vmbraculum ab æstu*, flammantis vultus tui, &c. Hanc sententiam aliter extulit Chaldæus: Et innitentur, inquit, super eum omnes iusti, & omnes mansueti. *Chaldæus.* Quæ versio alteram inuoluit metaphoram petitam ex Isaia, vbi idem argumentum tractatur: nam depositio Sobna præpositio regiæ domus, claues regni traduntur Heliacim filio Helciæ, qui typus fuit Christi. Sic autem habet Isaias contra Sobnam. *Isa.22.℣.17 & 21.* *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, &c.* Quæ Sedeciæ apte quadrant, vt infra dicemus. *Inf.cap.21.* De Heliacim vero subdit: *Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda, & dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet & non erit, qui aperiat*, hoc est, pro arbitratu, nemine resistente, cuncta administrabit: *Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris eius, & suspendent super eum omnem gloriam*, quidquid est pretiosum, *domus patris eius, vasorum*, supellectilium, *diuersa genera, omne vas paruulum a vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum. In die illa dicit Dominus exercituum auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli*, Sedecias cum regno veteri, *& frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.* Obserua elegantem translationem affinem ei, quam tractamus de arbore: ea autem est sumpta a papilionibus, vel casis, quæ structuræ modo æmulantur arbores latas, & frondosas. Nam initio sæculi sub arboribus se protegebant homines a cæli inclementia: deinde commodiores inuenerunt habitationes, ex sagis construentes papiliones ad instar arborum, fixo in terra ligno alto, quod columen dicitur, cui trabs superna nitebatur: atque hæc sustentabat saga vtrinque dependentia funibus, & clauiculis extrorsum tenta: e columna suspendebantur vasa, & vtensilia domus, quæ alicuius erant pretij. Nunc quoniam Hebræi, vt supra diximus, nomine domus vocant familiam, eadem analogia patrem familias appellant lapidem, in quo scilicet fundabatur lignum: primogenitum vero palum, paxillum, columen, scilicet spem gentis: ceteros filios natu minores, & famulos nuncupant vasa, idest, vtensilia, aut impedimenta domus, eaque suspensa, & dependentia a columna media faciunt, hoc est, a primogenito, quo sublato familia vniuersa non secus collabitur, quam columine cadente tabernaculum corruit. Isaias itaque Dei nomine Ecclesiæ fidem facit, non defuturum sibi stabile columen, quod papilionem domus suæ in terris fixum sustentet humeris vere giganteis, immo diuinis, & a quo pendeant vniuersa domus suppellectilia, hoc est, omnes fratres natu minores cum famulis, tam iusti scilicet, quam peccatores. Illos vocat vasa musicorum, qui laudibus assiduis Deo ipsi solatio sunt: istos autem vasa craterarum, qui temporalibus ministerijs, & curis sunt impensi. Vel vasa musica Angelos vocat, quos Ezechiel alatos dixerat: nãque Angelorum munus proprium est laudes iugiter Deo canere: crateras autem eosappellat, quos Ezechiel volucres, nimirum iustos, & pios mortales, qui corporis necessitatibus inuiti seruiunt: nam vtrique sunt gloria domus Patris æterni, & vtrique a primogenito Dei pendent, testante Apostolo. *Col.1.℣.51* *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ*, genitus ante omnem creaturam, *quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant* siue consistunt, &c.

Vel vasa musica Angelos, crateras iustos intelli-ge.

XXIV.

Et scient omnia ligna regionis. Id est, omnes, qui ex regionibus vniuersis crediderint: nam moratur in translatione arborum, fideles eo nomine compellans. Ligna campi dixere Septuaginta. Scholiastes campum, vniuersam terram appellat, vel etiam terram Iudææ, arbores vero habitatores. *Scholiast.*

Quia ego Dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile, & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum: Ego Dominus locutus sum, & feci. Iudæi apud Hieronymum hoc oraculum referunt ad populum Israël, qui primo aduentu humiliatus sit, & arefactus, & secundo restituatur in pristinum statum impleto illo, quod dicit Apostolus: Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israël saluus fiet. Alij *lignum sublime* Israëlem appellari volunt, quod scilicet Deus plantauerat, enutrierat, & exaltauerat, quodque legis & prophetarum gloria floresceba; *lignum* autem *aridum* humilem gentium populum, de quo Isaias. *Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum, &c.* nam statim se explicat de nationibus loqui, cum subdit: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c.* Verum alienus videtur hic sensus a Prophetæ instituto, nisi altero viciniori adhæreat. *Lignum* itaque *sublime*, & *lignum viride* est regnum Sedeciæ, quod cum hæc prædicebantur, superbia exultabant: *lignum* autem *humile* & *lignum aridum* est regnum Ieconiæ, qui ea tempestate captiuus detinebatur in Babylone: illud deiectum est, & arefactum; hoc exaltatum, & auctum: nam mortuo Nabuchodonosore ab Heluimerodacho eius filio, caput Ieconiæ seu Ioachin exaltatum est de carcere, & solium regni ei concessum, vt legimus[a]. Cuius etiam nepos Zorobabel e captiuitate rediens ducatum gessit populi Iudæorum, ex eiusque posteris natus est fructus terræ sublimis Christus Deus noster, in quo hæc omnia vere omnino, & cumulate comprobata sunt, sicut & prædicta: quodammodo autem, & quasi per hyperbolem in eius progenitoribus Ieconia, & Zorobabele adumbrata. Paraphrasim loci huius ijs verbis texit cum Græcis Theodoretus: Cognoscent, inquit, omnes homines, facile mihi esse & ea, quæ alta sunt, humilia reddere, & ea, quæ sunt humilia, extollere; florentia arefacere, & arida floribus vestire: quando enim viderint post Vrbis solitudinem germen ex ea productum secundum Isaiæ vaticinationem: *Egredietur virga de radice* Iessai, *& flos de radice eius ascendet*: & hunc totius orbis terræ regem declaratum; cognoscent omnes, me esse Dominum, qui hæc ante prædixi: verbum suo tempore operecomprobaui. *Rom.11.℣.25.* *Isa.56.℣.3.* *Theodor.*

[a] 4.Reg.25. ℣.7. [a] Ierem.52. ℣.31.

Nota elegantem comparationem familiæ ad tabernaculum seu tentorium.

Vasa musicorum vocat iustos, reliquos fideles crateras, qui temporalibus sunt intenti.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Teſtatur Deus, non eſſe puniendos filios pro delictis patrum, ſed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

I. ET factus eſt ſermo Domini ad
II. me, dicens: *Quid eſt quod inter uos parabolam uertitis in prouerbium iſtud in terra Iſrael, dicentes: Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt?*
III. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, ſi erit vltra uobis parabola hæc in prouerbium in Iſrael.*
IV. *Ecce omnes animæ, meæ ſunt: vt anima patris, ita & anima filij mea eſt: anima, quæ peccauerit, ipſa morietur.* B
V. *Et vir ſi fuerit iuſtus, & fecerit iudicium, & iuſtitiam.*
VI. *In montibus non comederit, & oculos ſuos non leuauerit ad idola domus Iſrael: & vxorem proximi ſui non violauerit, & ad mulierem menſtruatam non acceſſerit:*
VII. *Et hominem non contriſtauerit: pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit: panem ſuum eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento:* C
VIII. *Ad vſuram non commodauerit, & amplius non acceperit: ab iniquitate auerterit manum ſuam, & iudicium verum fecerit inter virum & virum:*
IX. *In præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea cuſtodierit, vt faciat veritatem: hic iuſtus eſt, vita viuet, ait Dominus Deus.*
X. *Quod ſi genuerit filium latronem effundentem* D *ſanguinem, & fecerit vnum de iſtis:*
XI. *Et hæc quidem omnia non facientem, ſed in montibus comedentem, & vxorem proximi ſui polluentem:*
XII. *Egenum, & pauperem contriſtantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola leuantem oculos ſuos, abominationem facientem:*
XIII. *Ad vſuram dantem, & amplius accipientem: nunquid viuet? non viuet. cum vniuerſa hæc deteſtanda fecerit, morte morietur, ſanguis eius in ipſo erit.*
XIV. *Quod ſi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris ſui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit ſimile eis:*
XV. *Super montes non comederit, et oculos ſuos non leuauerit ad idola domus Iſrael, & vxorem proximi ſui non violauerit:*
XVI. *Et virum non contriſtauerit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem ſuum eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento:*
XVII. *A pauperis iniuria auerterit manum ſuam, vſuram & ſuperabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, in præceptis meis ambulauerit: hic non morietur in iniquitate patris ſui, ſed vita viuet.*
XVIII. *Pater eius quia calumniatus eſt, & vim fecit fratri, & malum operatus eſt in medio populi ſui, ecce mortuus eſt in iniquitate ſua.*
XIX. *Et dicitis: Quare non portauit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius iudicium, & iuſtitiam operatus eſt, omnia præcepta mea cuſtodiuit, & fecit illa, viuet vita.*
XX. *Anima, quæ peccauerit, ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij: iuſtitia iuſti ſuper eum erit, & impietas impij erit ſuper eum.*
XXI. *Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iuſtitiam: vita viuet, & non morietur.*
XXII. *Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt,*

non

non recordabor: in iuſtitia ſua, quam operatus A *eſt, viuet.*

XXIII. *Nunquid voluntatis meæ eſt mors impij, dicit Dominus Deus, & non vt conuertatur a vijs ſuis, & viuat?*

XXIV. *Si autem auerterit ſe iuſtus a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundum omnes abominationes, quas operari ſolet impius, nunquid viuet? omnes iuſtitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur: in prævaricatione, qua prævaricatus eſt, & in peccato ſuo, quod peccauit, in ipſis morietur.*

XXV. *Et dixiſtis: Non eſt æqua via Domini. Audite* B *ergo domus Iſrael: Nunquid via mea non eſt æqua, & non magis viæ veſtræ prauæ ſunt?*

XXVI. *Cum enim auerterit ſe iuſtus a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in iniuſtitia, quam operatus eſt, morietur.*

XXVII. *Et cum auerterit ſe impius ab impietate ſua, quam operatus eſt, & fecerit iudicium, & iuſtitiam: ipſe animam ſuam viuificabit.*

Conſiderans enim, & auertens ſe ab omnibus XXVIII. *iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt, vita viuet, & non morietur.*

Et dicunt filij Iſrael: Non eſt æqua via Do- XXIX. *mini. Nunquid viæ meæ non ſunt æquæ, domus Iſrael, & non magis viæ veſtræ prauæ?*

Idcirco vnumquenque iuxta vias ſuas iudica- XXX. *bo domus Iſrael, ait Dominus Deus. Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus veſtris: et non erit vobis in ruinam iniquitas.*

Proijcite a vobis omnes prævaricationes ve- XXXI. *ſtras, in quibus prævaricati eſtis, & facite vobis cor nouum, & ſpiritum nouum: et quare moriemini domus Iſrael?*

Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus XXXII. *Deus, reuertimini, & viuite.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIOCTAVI.

I. ET *factus eſt ſermo Domini ad me* C *dicens.* Sic mecum locutus eſt Dominus.

II. *Quid eſt quod inter vos parabolam vertitis in prouerbium iſtud in terra Iſrael?* Hebraice ad verbum habetur: Quorſum inter vos parabolizatis parabolam, hoc eſt, vt notauimus capite ſuperiori, crebro repetitis hanc ſimilitudinem, vel ſententiam prouerbialem.

Dicentes: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt. Videtur hoc prouerbium deſumptum ex illa ſententia Prouerbiorum. *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, ſic piger ijs, qui miſerunt illum*: quam ita efferunt Septuaginta. Sicut vua D acerba dentibus noxia eſt, & fumus oculis; ſic iniquitas ijs, qui vtuntur ea. Meminit & Ieremias prouerbij huius: *In diebus illis non dicent vltra, patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt; ſed vnuſquiſque in iniquitate ſua morietur: omnis homo, qui comederit vuam acerbam, obſtupeſcent dentes eius, &c.* Rabbi Dauid Chimhius: Eius dicterij occaſio fuit prophetarum frequens comminatio, Iudam delendam eſſe ob peccata Manaſſes, ſicut Iſraël propter ſcelera Ieroboam ſublatus erat. Ex quo illi argumentabantur. Ergo filij portant peccata patrum, & patiuntur dentium ſtuporem contractum ab vua acerba, quam parentes manducarunt: quale illud eſt Threnorum. *Patrēs noſtri peccauerunt, & non ſunt, et nos iniquitates eorum portauimus*: quibus verbis diuinam iuſtitiam incuſabant, quod ab innocentibus filijs noxas parentum exigeret. Porro eam orationem cum præcedentibus continuari volunt Theodoretus, & Scholiaſtes, qui ſic habet: Cum violatæ legis Iudæi conuincerentur, id quidem negare non poterant violare ſe legem, ſed iudicium Dei calumniabantur, dicentes: Iniuſte aduerſum ſe pronuntiatam eſſe ſententiam, quæ delictis maiorum debebatur: aſſerebant enim ſe non fuiſſe idololatriæ primos inuentores, Manaſſem potius, & Achaz, atque alios ipſorum ſuperiores eius ſceleris auctores extitiſſe: pœnam autem illis debitam in ſe eſſe transfuſam: quinetiam Sedeciam, non populum violaſſe iuſiurandum, illos autem mulctari. Quibus querimonijs ſatisfacit Deus; ſed primo eorum inſolentiam comprimit, dicens:

Thr. 5. ℣. 7.

Theodor.

Scholiaſt.

Prouer. 10. ℣. 26.

Ierem. 31. ℣. 29.

Dauid Chimhi.

III. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, ſi erit vobis vltra parabola hæc in prouerbium in Iſrael.* Hebraice. Si erit vobis parabolizare vltra parabolam iſtam. Reticentia in hac oratione commiſſa indicat indignationem, qua prolata eſt: nam illud ſuppreſſit: Ego in vos ſeueriſſime animaduertam: nam particula, *ſi*, quod alias diximus, conditionalis eſt,

Reticentia.

atque index iuramenti, nec sumitur pro, non, vt A quidam perperam existimant.

IV. *Ecce omnes animæ meæ sunt: vt anima patris, ita & anima filij mea est: anima, quæ peccauerit, ipsa morietur.* Tuetur Deus causam suam, & ab impiorum criminatione suam iustitiam vindicat, dicens se esse communem omnium parentem, atque adeo ex æquo omnibus prospicere, omnium cura tangi, se quoque esse supremum iudicem, quem dedeceat omnino accipere personam in iudicio, vel iniquam *Genes. 18.* ferre sententiam: ac si dicat quod olim Abraham. Non est hoc meum, qui iudico omnem terram, vt perdam iustum cum impio, nedum iustum pro impio: perperam itaque calumniamini meam vel prouidentiam, vel iustitiam; quasi patribus peccantibus vos iniuste plectamini: fieri enim nequit, B vt communis Dominus iniquum ferat iudicium, sed ab vnoquoque pro ipsius peccatis exigat pœnas. Hæc fere Polychronius.

Polychr. Anima pro homine frequenter vsurpatur.

Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Anima hoc capite non significat spiritum hominis solum, sed totum hominem; vt Hebræis in more est, partem pro toto, animam pro animante vsurpare, denominantes scilicet totum a parte nobiliori. Sic in Genesi. *Genes. 17. ℣. 14.* *Delebitur anima illa de populo.* Et in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem.* Et in libro Iosue. *Quicumque animam percusserit.* Et Paulus. *Leuit. 2. ℣. 1* *Iosue 28. ℣. 3.* *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quod vero idem in præsenti loco significet, patet primo ex eo, quod se- *Rom. 13. ℣. 1* quitur: *Vir si fuerit iustus, &c.* Et iterum: *Filius non portabit iniquitatem patris.* Ex quo fit, synony- C ma esse animam, virum, filium, &c. Item quia Ieremias, prouerbio eodem repetito, addit: *Ier. 31. ℣. 29* *Sed vnusquisque in iniquitate sua morietur, omnis homo, qui comederit vuam acerbam, &c.* Secundo idem ostendo ex adiuncto verbo, *ipsa morietur*, anima enim, id est spiritus non moritur. Sed dices, morte spirituali, de qua loquitur Propheta, mori potest anima, peccato scilicet admisso. Ego vero contra, inquam, mors hoc loco pœna est, non culpa, mors vero animæ culpa est, non tantum pœna. Præterea nec in dubium vocabatur a Iudæis, neque vero poterat vlla ratione controuerti, an pro peccato parentum filij transgressores efficerentur; sed an peccantibus patribus filij plecterentur, idque de temporalibus supplicijs per Chaldæos illatis, D quæ patiebantur miseri, intelligebant, non de spiritualibus, quæ parum ipsi curabant. Denique idem efficitur ex eo, quod inferius subditur. *Non viuet cum vniuersa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius in ipso erit:* quæ omnia aperte significant pœnam temporalis mortis, non vero culpam, vel pœnam æternam, nisi forte in altero sensu mystico, de quo in præsenti non sumus admodum solliciti.

V. *Et vir, si fuerit iustus, & fecerit iudicium, & iu-* Quid sit facere iudicium & iustitiam. *stitiam.* Duo hæc nomina, & per se sumpta difficilia sunt explicatu, & simul coniuncta (quod accidit sæpe) difficiliora sunt intellectu; alijs dicentibus, facere iudicium, esse omnia cum ratione exequi; facere iustitiam, iudicare sine acceptione per- E sonarum: alijs vero, vtroque vocabulo idem indicari, scilicet officium præstare, id nimirum, ad quod quis tenetur ex munere: alijs pro vtroque reddentibus, implere legem. Quas interpretationes non exhaurire vim prædictorum nominum, facile experietur, qui locos sacræ Scripturæ inter se contulerit, in quibus ea vsurpantur. Sed ijs omissis breuiter significationem vtriusque aperiamus.

Iudicium per se sumptum significat officium iudicis, & quidquid ad illum quoquomodo pertinet, vt diximus supra. Iustitia vero idem fere quod ius, vel quod de iure ad aliquem pertinet, vt alibi dicemus. Cum vero copulantur, non tam late patent, immo coarctantur inuicem, vt sibi respondeant. Iudiciumque significat alteram iudicij partem, qua scilicet iudex reum damnat; iustitia alteram, qua innocentem absoluit, & vindicat. Iudicium quid significet.

Vtriusque exemplum exhibuit Salomon, erga me- *3. Reg. 3.* retrices: nam cum filium donauit matri legitimæ fecit iustitiam; cum alteram remisit vacuam, & cum probro fecit iudicium: atque etiam faciebat Dauid iudicium, & iustitiam populo. De iudicio *2. Reg. 8.* & iustitia meminit Isaias dicens. *Expectaui vt face-* *Isa. 5. ℣. 7.* *ret iudicium, & ecce iniquitas*, absoluendo reos, & B *iustitiam, & ecce clamor*, damnatis innoxijs. Quoniam vero ex iudicio prædicto nascitur timor transgrediendi legem, quam video a iudice seuere vindicari: ex iustitia contra oritur amor, & studium virtutis, quam experior a iudice honorari. inde est, vt Theologice sumptum iudicium significet declinare a malo, timere Deum, non transgredi negatiua præcepta. Iustitia vero, facere bonum, amare Deum, proximo benefacere, implere affirmatiua mandata. Vtrumque breuiter extulit psaltes. *Declina a malo, & fac bonum.* Et iterum. *Iustitia, & iudicium præparatio*, basis, *sedis tuæ*, id est, dilectio, & timor regnum Dei fulciunt, & confirmant. Et iterum. *Feci iudicium, & iustitiam* (nemini nocui, omnibus benefeci) *non tradas me calumnian-* C *tibus me, &c.* Nisi malis politice accipere: Damnaui rite fontes, innocuos vindicaui, &c. In præsenti autem cum de priuatis hominibus sermo sit, non politice, sed Ecclesiastice accipienda sunt ea nomina, ac si dicat: Si nemini fuerit iniurioſus, sed omnibus officiosus.

Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum, & quare. *Ps. 36. ℣. 27* *Ps. 88. ℣. 15* *Psal. 118. ℣. 121.*

VI. *In montibus non comederit.* Hieronymus: Quod Iudæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatum: crebro enim legimus in Regum & Paralipomenon libris: Veruntamen ab excelsis non recessit: adhuc enim populus immolabat in excelsis, & adolebat incensum in sublimibus, hoc Scriptura significante, quod in montibus, luciſque idolis hostias immolauerint, & thura succenderint, &c. *Hieron.* Rabbi Dauid confirmat Hieronymi sententiam: *R. Dauid.* Solebant, inquit, in montibus idolis immolare; deinde oblata sacrificia ibi comedere. Rabbi Io- *R. Ionathas* nathas habet. In montibus non seruierit idolis. & *Theodor.* Theodoretus. Qui ab idolorum, inquit, cultu procul abfuerit, quorum templa in montibus erecta erant. Vide in Deuteronomio. *De quorum victi-* *Deut. 32. ℣.* *mis comedebant adipes, & bibebant vinum libami-* *38.* *num, &c.*

Et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel. Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis, vt in psalmo. *Ad te leuaui oculos meos.* Et iterum: *Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, do-* *Psal. 112.* *nec misereatur nostri.* Atque iterum. *Mane asta-* *Psal. 5. ℣. 4* *bo tibi, & videbo.* hoc est, suspiciam, orantis scilicet gestu solito. Rabbi vero Dauid hoc addi- *R. Dauid.* tum esse vult, quod non solum seruire idolis peccatum sit graue, sed etiam ea respicere. Sicut scriptum est: Ne respicite ad idola, &c. Idola He- Idola Hebraice dicuntur braice dicuntur גלולים, gelulim, a גלל, galal, quod est voluo, quasi volutabra, volutationes, stercora, quibus contaminantur cultores. Septuaginta, cogitationes, reddiderunt, quod hominum consilio sint inuenta, vt Sapiens scribit: nihil- *Sapien. 14.* que amplius habeant diuinitatis, quam quod illis

Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis.

volutabra.

Hieron. lis vana attribuerit æstimatio vulgi: Hieronymus, cogitationes: id est, simulachra, quæ de suo corde finxerunt. Vel, vt scribit Polychronius, præclare *Polychr.* ἐνθυμήματα, enthymemata, cogitationes scilicet dixit, vt ostendat qualia ab ipsis cogitata sint numina.

Vxorem proximi sui non uiolauerit. Vel contaminauerit, vt Septuaginta reddidere.

Hieronym. causas huius præcepti reddit. *Ad mulierem menstruatam non accesserit.* Hieronymus: Per singulos menses grauia, atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur: quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti fœtus vitium seminis trahere, ita vt leprosi, & elephantiaci ex hac conceptione nascantur, & fœda in vtroque sexu corpora paruitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. Præcipitur ergo viris, vt non solum ab alienis abstineant vxoribus, sed in suis quoque non omni tempore licitam sibi esse existiment coniugij voluptatem: nam, vt pulchre Xistus Pythagoricus dixit, adulter est vxoris amator ardentior, &c. Lex eiusmodi coitum detestatur, & pœna capitali plecti iubet. *Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.* Vide etiam capite decimoquinto eius libri.

Xistus Pythagoricus apud Hierony. *Leuit.* 20. ℣. 18.

VII. *Et hominem non contristauerit.* Hoc est, non læserit vel ferro, vel maledictis, vel eiusmodi alia iniuria quinto præcepto prohibita. Septuaginta: & hominem non oppresserit: qui neminem tyrannice, & per potentiam oppresserit, neque vim intulerit alicui: atque ita hoc facinus ad septimum Decalogi præceptum pertinebit, quare subditur:

Hieron. *Pignus debitori reddiderit.* Hieronymus: Non omni debitori: alioquin multis occasio recipiendorum pignorum fiet diuitiarum materia, sed ei debitori, qui pauper est: secundum legem Exodi, vt notat hîc Rabbi Dauid. *Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentum, ante solis occasum reddes ei, ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat: Si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericors sum, &c.* Obserua, *si clamauerit*, inquit, *ad me*: est igitur iniquitas, & oppressio, summo iure vti, nec remittere debitum inopi, nam id scelus vocat Scriptura clamorem, quod cogat oppressum Deo conqueri de iniusto exactore, & quoniam eiusmodi voces querulas quantumuis demissas Deus exaudiat. Exaudiam eum, inquit, aduersus quem iustitiam exercens, caritatem violas; te autem vel pinguissimis victimis me deprecantem non exaudiam. Vide Isaiam referentem de huiusmodi. *Quare ieiunauimus & non aspexisti*, &c. *& omnes debitores uestros repetitis*, &c.

R. Dauid. Exod. 22. ℣. 26.

Iniquitas est, summo iure vti.

Isa. 58. ℣. 3

Præceptum misericordiæ quale. *Panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit uestimento.* Obserua. Inter præcepta adnumerat misericordiam, tum quod in casu extremæ vel grauis indigentiæ, qui non pascit proximum, occidit, vt

Augustin. Augustinus auctor est: tum quoniam immisericordia in egenos signum est, & soboles iniustitiæ. Vide in diuite epulone, quem damnatum testatur Dominus, quod, cum laute pranderet, inopi micas panis negabat.

VIII. De vsura. *Ad usuram non commodauerit.* Vsuram Hebræi vocant נשך, nesech, a נשך, nasach, mordere, arrodere, quasi dicas morsum: qui serpenti attribuitur in Prouerbijs, & Ecclesiaste. *Mordebit eum coluber*: deinde vero ad vsuram transfertur: quod, vt serpens mordendo necat, sic illa hominis substantiam mordeat, & corrodat. Græci τόκον, tocon, vocant quasi fœtum. Hieronymus: In Hebraico cunctarum specierum vsura prohibetur; in Septuaginta tantum pecuniæ, &c. etymologiam vocum interpretatus est diuus Hieronymus; & vsuræ quidem in pecunia mentio est in psalmo. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*: in vniuersum autem fit eius mentio in Deuteronomio. *Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.* Item in Leuitico. *Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.* Horum primum præsenti versu memoratur, alterum vero in subsequente. *Et amplius non acceperit.* Vnde Origenes: Vsura dicitur lucrum in argento: amplius vero quæ in minutis dantur esculentis, & poculentis, de quibus egregie differit Hieronymus.

Hieron. *Prouer.* 23. ℣. 32. *Eccl.* 10. ℣. 8. *Hieron.* *Psal.* 14. ℣. 5 *Deut.* 23. ℣. 19. *Leuit.* 25. ℣. 37. *Origen.* *Hieron.*

Ab iniquitate auerterit manum suam. Breuiter omnem iniustitiam, & iniquitatem interdixit.

In præceptis meis, affirmatiuis, *ambulauerit, & iudicia mea*, negatiua, *custodierit*, ita, *ut faciat ueritatem.* Hoc est, exerceat virtutem: nam אמת, emeth, veritas, non solum significat veritatem dictorum, quæ mendacio opponitur; sed potissimum veritatem factorum, quæ repugnat vanitati, & hypocrisi: hæc autem est virtus, & opus studiosum: appellatur autem virtus nomine veritatis aptissime, quoniam vt veritas in dictis est adæquatio rei ad id, quod est in mente: sic veritas in factis, virtutis scilicet studium, est adæquatio operis ad id, quod dictat spiritus Domini, seu fides, vel ratio: Officium dicere possis, vt in psalmo: *Omnia mandata tua ueritas*: & iterum: *lex tua ueritas*: vnde est illud Genesis, atque alibi non raro, facere *misericordiam, & ueritatem*: hoc est, officium seu beneficium exhibere: & Ioannes: *Qui autem facit ueritatem.* Paulus quoque ait: *Veritatem autem facientes*, id est, implentes legis mandata seu officio satisfacientes: verum de hac re alibi latius differemus.

IX. Veritas opponitur hic vanitati, & hypocrisi, quæ mendacia sunt in factis.

Psal. 118. ℣. 86. & 142. *Genes.* 24. ℣. 49. & 47. ℣. 29. *Ioan.* 3. ℣. 21. *Ephes.* 4. ℣. 15.

Hic iustus est, uita uiuet. Qui ea impleuerit, quæ præcepta sunt, & ea quæ prohibita sunt, vitauerit, & iusti cognomento cohonestari meretur, & vitæ felicis colligere fructum. Vita viuere, est fortunate vitam traducere: nam cum hominibus nihil sit amabilius, aut suauius, quam viuere, verbum importat suauitatem, & felicitatem: atque hæc exaggeratur, adiuncto nomine verbali, vt vita uiuere, sit ad voluntatem, & cum iocunditate ævum traducere. Sub hac autem felicitate temporali, quam sermo Prophetæ primario respicit, vitam quoque gratiæ, & æternæ post mortem gloriæ intelligere fas est: omnia enim bona temporalia, & æterna iusto promittuntur.

Vita viuere significat, cum voluptate vitam traducere sine licem.

Quod si genuerit filium latronem. Septuaginta, & Theodotio, pestilentem, vt vult Hieronymus; Origenes pernicioſum interpretatur, hoc est, omnia obligurientem, raptorem, iniquum, Hebraice פריץ, pharits, dicitur, hoc est, grassator, fur, latro, a diruendis, perfodiendisque parietibus.

X. Fur dicitur pestilens. *Theodot.* *Hieron.* *Origenes.*

Et fecerit unum de istis. Quæ scilicet lege interdicta sunt. Septuaginta: & facientem peccata.

Et hæc quidem omnia non facientem. Nulla opera studiosa, quæ prædixi: nam Hebræis, perinde ac Logicis, omnis non, valet, nullus. *Sed in montibus comedentem.* Sed potius ea omnia, quæ lege prohibita sunt, patrantem. *Nunquid uiuet?* Par ne est, vt eiusmodi viuat ob merita patris iusti? *Non uiuet*, sed, *morte morietur*, infelici morte rapietur. *Sanguis eius in ipso erit.* Ipse suæ mortis auctor fuit, luet quam sibi confiauit capitis pœnam: nihil scelerato proderit patria virtus, qui aliam vitam atque ille

XI.

viuere

viuere instituit, sed suorum seminum fructus percipiet. Deinde argumentatur a contrario.

XIV. *Quod si genuerit filium*, is videlicet latro, quem memoraui, *qui uidens omnia peccata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis*, &c. *hic non morietur*, &c. *sed uita uiuet*. Neque enim iustum est ab hoc pro scelere illius exigi pœnas.

XVIII. *Pater eius, qui calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui*, palam, & sine vllo rubore, aut timore, *ecce mortuus est in iniquitate sua*, id est, propter iniquitatis meritum: ac si dicat: Quemadmodum non profuit filio scelerato parentis meritum, sic non officiet nepoti iusto patris iniqui demeritum: hæc autem non esse verba, sed res, quæ partim gestæ sunt, partim gerentur, testis est diuina Scriptura. Ezechias enim ex impio patre Achaz natus non solum pro parente non soluit pœnas, sed etiam propria pietate nobilissimus euasit. Manasses autem omnino contrariam parenti viam ingressus, nihil a patria pietate vtilitatis percepit: at vbi eum pœnituit, salutem est consecutus: & Amon huius filius patriam improbitatem æmulatus, non item pœnitentiam, malum habuit uitæ exitum: cuius filius Iosias patris auersatus impietatem omni virtutum genere instructus in Sanctorum numerum adscriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento: at eius filij minime ipsum æmulati, sed omni impietate adstricti pœnas suorum delictorum persoluerunt, nulla ex pietate patria vtilitate percepta. Ex ipsa igitur sanctarum scripturarum historia vera ostensa sunt eloquia Domini: Hæc Theodoretus.

Exempla eorum, qui iusti at filij sceleratorum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati & filij iustorum.

Theodor.

XIX. *Et dicitis: Quare non portauit filius iniquitatem patris*. Oppositum potius obiecerant: quare filiorum dentes obstupuerunt ob parentum intemperantiam? Verum non repetuntur nunc Iudæorum verba querula; sed per prolepsim soluitur quæstio, vt ingeniose notauit Hieronymus, quam poterat auditor opponere, ac si dicat. Quod si rogetis, vel nunc rogabitis, cur non portat hic filius iniquitatem patris grassatoris? *Videlicet quia filius iudicium, & iustitiam operatus est*, &c. quoniam non eandem viam, quam pater, insectatus est; sed mea præcepta parentis institutis antepositi, dignum propterea reperit vitæ exitum. Sic igitur statutum apud me est:

Hieron.

XX. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij*. Patet huius versus sententia ex superioribus; verumtamen illi aduersari videntur alia scripturarum testimonia: nam in Exodo legimus: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, uisitans iniquitatē patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me*, &c. Et iterum: *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens, patiens, & multæ miserationis, ac uerax*, &c. *Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem*. Idem Ieremias. *Domine Deus*, &c. *qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos*, &c. Præterea ob delictum Dauidis populum percussum legimus: & ob peccata Dathan, & Abiron, atque Sodomitarum vniuersam eorum familiam cum paruulis innocentibus esse deletam: quomodo igitur hæc illis cohærent? Diuus Augustinus, quem Doctores Theologi sequuntur, vtramque sententiam ita conciliare nititur, vt secundum Exodi testimonium puniantur quidem parentum peccata in filijs pœnis corporum, quæ a parentibus acceperunt; pœnis autem animæ, id est, spiritualibus, quod Ezechiel significat, filij non plectantur ob parentum delicta. Ceterum, vt supra ostendimus, anima apud Ezechielem non significat hominis formam, sed totum hominem; neque mors significat mortem spiritualem, sed corporalem: neque de culpa sermo Prophetæ est, sed de pœna, & illa quidem temporali, quemadmodum & Iudæorum querela propter pœnam temporalem, Vrbis scilicet ruinam, exorta est, & in prouerbium relata dicentium: *Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt*: perinde enim est, ac si dixissent: Ob peccata Manassis nos luimus captiuitatis pœnas. Si autem Ezechiel de temporali pœna loquitur, Moysi repugnare videtur. Idem diuus Augustinus, diuus Leo Papa, atque diuus Gregorius sic respondent quæstioni: Peccatum originale a parentibus trahimus, & nisi per gratiam baptismatis soluamur, etiam peccata parentum portamus, quod vnum adhuc videlicet sumus in illis: reddit ergo peccata parentum in filios, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis: & rursum non reddit peccata parentum in filios, quia cum ab originali culpa per baptismum liberamur, iam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Verum hæc responsio ex prædictis videtur insufficiens: primo quoniam tam Iudæi, quam Vates de pœna loquebantur, vt diximus, non de culpa. Præterea de pœna corporali, non de spirituali: deinde de pœna inflicta ob peccata actualia proximorum parentum, qui idololatriam secuti fuerant, non ob peccatum originale primorum hominum, nam ab eo expiati erant per circumcisionem. Non potest igitur Ezechiel explicari de peccato originali esse locutus. Sed neque Moses alioqui dixisset tantum in tertiam, & quartam generationem visitari peccatum Adæ in filios, sed in millia millium, cum vniuersi, qui nascuntur ex progenie Adæ, ex æquo peccatum originis contrahant.

Sup. ℣. 4.

Augustinus Enchirid. cap. 46. Leo. Papa epistola 84. Greg. lib. 15. cap. 22. aliter interpretantur.

Alij respondent, locum Exodi accipiendum de pœnis leuioribus, vtpote facultatum, vel honoris, in quibus merito filij propter parentum delicta, etiam ex dispositione humanarum legum plecti solent, vt videmus in reis læsæ maiestatis. Locum vero Ezechielis accipiendum de pœna capitali, quibus fauet illud testimonium Deuteronomij. *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*: atque exemplum legis præstitæ, quod libro Regum refertur: *Percussit*, Amasias rex, *seruos suos, qui interfecerant regem patrem suum, filios autem eorum, qui occiderant, non occidit, iuxta quod scriptum est in libro legis Moysi* &c. *Non morientur patres pro filijs, neque filij morientur pro patribus*. At vero hæc solutio dubij, potius instauratio est quæstionis, cum ex libro Regum sciamus ob adulterium Dauidis filium eius mortuum fuisse: & iterum propter eiusdem elationem in populo numerando multa millia subditorum peste consumpta. Non solum igitur leuioribus pœnis, sed capitalibus alios pro aliorum delictis esse punitos, fatendum est.

Aliorum solutio.

Deut. 24. ℣. 16.

4. Reg. 14. ℣. 5.

2. Reg. 12. & cap. 24.

Alij hoc argumento conuicti respondent, suppliciа aliquando esse pœnam, aliquando medicinam; illam infligi in peccati vindictam, hanc vero adhiberi ad animæ remedium: atque Ezechielem de pœna simpliciter loqui volunt, quam nullus ob alterius peccatum sustineat; Mosem vero de medicinali castigatione, quam multis ob ipsorum maius commodum Deus sæpe irrogare soleat: Sed hoc est eludere argumentum, non conciliare scripturas: nam luce clarius Moses de pœna, vt pœna est, ob culpam

Aliorum responsio.

Huic decreto videntur aduersari aliqua scripturæ dicta, & quomodo sint intelligenda.
Ex. 20. *℣.* 5
Ib. 34. *℣.* 6
An Deus puniat peccata parentum in filijs.
Ier. 32. *℣.* 18.
2. Reg. 24.

Augustinus epist. 75. respondet quæstioni.

culpam ſcilicet, illata loquitur dicens: *Viſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me.* id eſt, puniens pœna communi filios cum parentibus, quia me non ſolum deſpexerunt, vt peccatores reliqui ſolent, ſed etiam oderunt, & ex corde irritarunt. Ezechiel contra de pœna, vt medicina eſt, aperte ſermonem inſtituit, cum dicat ſtatim: *Si autem impius egerit pœnitentiam, &c. omnium iniquitatum eius non recordabor.* Mederi certe volebat ſupplicio, qui pœnitentiam ſuadet, & veniam offert. Quod ſi ea diſtinctio rationis duplicis pœnæ locum habet in hac quæſtione, neceſſe eſt fateantur, pœnam vt pœnam in filios tranſire; pœnam vt medicinam ad alios minime deriuari.

Hier. ſolutio

Diuus Hieronymus præfatus ſe ex verbis Moſis alioqui ſcandalum eſſe paſſum, ex præſenti Prophetæ teſtimonio illa interpretari nititur, quaſi dicta ſint per parabolam quandam: quod ſcilicet aliud foris ſonent, aliud interius retineant: atque ſeſe explicans ait: Non ideo filij puniuntur in tertia, & quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius, qui fuerunt peccatores, puniri debuerint; ſed quia patrum extiterunt æmulatores, & oderunt Deum hæreditario malo, & impietate in ramos quoque de radice creſcente, &c. Idem fere ſcribit Gregorius loco prædicto: addit enim poſt alteram locorum conciliationem traditam in hunc modum; quod tamen intelligi aliter poteſt. Quia quiſquis praui parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto conſtringitur; quiſquis autem iniquitatem parentis non imitatur, nequaquam parentis eius delicto grauatur, &c. Horum Patrum ſententiam aliquot propoſitionibus explicare libet.

1. Propoſitio.

Eſto itaque prima propoſitio pro quæſtionis ſolutione. Cum filius innocens eſt, nullo modo plectitur ob delicta parentis. Hanc expreſſe proponit Deus apud Ezechielem, & exemplis additis probat.

2. Propoſitio.

Secunda. Cum vterque noxius eſt, pater ſcilicet, & filius, vterque caſtigatur; ſed vnuſquiſque eorum pro meritis, & pro meritorum ratione atque menſura; hæc quoque conſtat ex Vatis ſermone.

3. Propoſitio.

Tertia. Cum patres non tantum delinquunt, ſed etiam delicta filijs tradunt, cum ſcilicet omni pudore, & metu depoſito peccatum ſuum prædicant, ita vt filijs peccandi exemplum exiſtant, filij quoque imitantur delicta, quæ a parentibus didicerunt; tunc vtrique puniuntur, patres ob exemplum, filij ob imitationem; vnuſquiſque ſcilicet ob peccatum ſuum. Ceterum ſacræ literæ cum de ſupplicio eius peccati, quod a patribus ad filios quadam traditione permeauit, loquuntur, tametſi tam pœnæ, quam culpæ conſortes ſint vtrique; delictum adſcribunt parenti, quia ab ipſo tanquam a fonte manauit ad filium; & contra vltionem exerceri dicunt in filio, quia in illo magis elucet pœna, quam culpa: culpa enim in filio imitatore patris leuior eſt, quam in parente inuentore: pœna vero in filio minus noxio grauior videtur, quam in parente ſceleris auctore. Præterea quia pœna in filio duplex ſupplicium eſt, quo ſcilicet & pater videns caſtigatur, & filius ſuſtinens torquetur. Itaque tametſi delicta, & ſupplicia ſint reuera vtrique communia; parentis peccatum merito dicitur puniri in filijs, quia in illis grauius punitur: alioqui neque patres ſine pœna euadunt, neque filij citra noxam exiſtunt: neque vnus alterius, ſed vnuſquiſque, vt Deus per Ezechielem profitetur, portat iniquitatem ſuam: atque hoc mihi intellexiſſe videtur Hieronymus, cum dixit Moyſis ſententiam eſſe prouerbialem, & figurate accipiendam, ne ſcandalum ingeneret in Chriſtianis cordibus, ſi abſolute pronuntiatum audiant, pro parentum delictis filios caſtigari. *Hieron.*

Pœnæ parentum, qui filios ſuos ad malum inducunt exemplo.

Hæc de adultis intellecta volumus, non de paruulis, quorum eſt iudicium ſecretius, & prouidentia ſublimior, quique exiſtimari poſſunt aliquid parentum: atque adeo nihil repugnat ſimul cum parentibus communi aliquando inuolui ſupplicio, vt in excidio Sodomorum factum videmus: vel viuentibus patribus immatura ereptos morte, vt filio Berſabeæ accidit ob Dauidis patris delictum, dicente Scriptura: *Dominus quoque tranſtulit peccatum tuum, non morieris. Verumtamen quoniam blaſphemare feciſti inimicos Domini, &c. filius qui natus eſt tibi, morte morietur:* quæ quidem ſententia aduerſus patrem potius lata videtur, quam aduerſus filium: iſte enim vix mortem ſenſit, cum non dum plene vixerit, ille autem bis mortuus eſt, filio moriente: nam quo innocentior erat, qui plectebatur ob patris delictum, eo grauius cruciabatur proprij ſceleris conſcientia noxius parens. Ceterum de paruulis nullus ſermo neque Iudæis erat, neque Prophetæ: quare ſtat firma Dei ſententia & æquitatis legibus, & ſacræ Scripturæ oraculis decreta: *Anima, quæ peccauerit, ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij.* *2. Reg. 12. ℣. 13.*

Iuſtitia iuſti, ſuper eum erit, & impietas impij erit ſuper eum: Hoc eſt illud Iſaiæ. *Dicite iuſto quoniam bene*, vel quam optime, *quoniam fructum adinuentionum ſuarum comedet. Væ impio in malum, retributio enim manuum* operum *eius fiet ei.* *Iſa. 3. ℣. 10*

XXI.

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, &c. Græci: Tantum abeſt, inquit, vt ab alio pro alio pœnas exigam, vt etiam ipſummet legis violatorem, quamuis innumera facinora patrarit; ſi tamen ille pœnitens reſipiſcat, & iuſtitiæ vias perſequi inſtituat; libens excipiam, & vita dignum iudicabo. Hieronymus apertius: In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, neque iuſtum filium ſceleratus prægrauat pater, neque alij pro aliorum ſceleribus puniuntur, vt ipſe vnus atque idem qui prius impius fuit atque peccator, ſi poſtea egerit pœnitentiam, & ad meliora conuerſus priſtina peccata deleuerit, non iudicetur vetuſtate peccati, ſed in meum ſuſcipiatur gregem innouatione virtutis. *Græci.* *Hieron.*

XXII.

Mira pœnitentiæ efficacia.

Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor. Mira pœnitentiæ efficacia, quæ non tantum e conſcientiæ tabella peccata delet, ſed etiam ex breuiculis diuinæ iuſtitiæ, in quibus geſtorum omnium rationes continentur: de quibus in Deuteronomio. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* & iterum. *Recenſui*, veteres commentarios ſcrinij mei reuoluens, *quæcunque fecit Amalech, &c.* *Deut. 32. ℣. 34.* *1. Reg. 15. ℣. 2.*

Puluere, qui lædit, ſcribit: ſed marmore læſus. pœnitentia vero peccata in marmore ſtylo ferreo exarata exedit, excauat, atque omnino delet.

In iuſtitia ſua, quam operatus eſt, viuet. De qualitate uitæ iuſto promiſſæ in lege, agemus capite vigeſimo.

XXIII.

Nunquid voluntatis meæ eſt mors impii, dicit Dominus Deus, &c. Hanc ſententiam enarrabimus in fine capitis.

XXIV.

Si autem auerterit ſe iuſtus a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem. Hieronymus: Sicut iuſtum antea peccatorem non prægrauant antiqua delicta; ſic peccatorem *Hieron.*

torem, qui prius iustus fuerit, non iuuant vete- A
res iustitiæ: vnusquisque enim in quo inuenietur,
Polychr. in eo iudicabitur. Polychronius: Ita, inquit, iuste
definio pro cuiusque rebus gestis; vt & ijs, qui mul-
ta peccant, & ex animo resipiscunt, veniam tri-
buam; & ab ijs, qui recte aliquando agunt, ac dein-
de moribus commutatis insanabiliter peccant,
pœnas exigam: neque enim paulisper bonos nos
esse oportet, postea improbos fieri. Videmur enim
etiam superiori tempore non ex cura, & studio ho-
nesti virtutem coluisse, sed potius temere, & con-
suetudine quadam. Neque nos moueat quod ait
ἐν τῷ παραπτώματι en to paraptomati, in lapsu suo
(sic legunt Septuaginta, vbi Hieronymus posuit *in*
præuaricatione, Hebræi vero מעלו, maghalo) lapsum
enim, & offensionem vocat permanentem auersio- B
nem, & immutabilem habitum in malo, &c. ean-
Theodor. dem vocem explanans Theodoretus, sic habet: Et
sciendum est non simpliciter dixisse, si peccauerit,
sed si conuersus fuerit a iustitia sua, & fecerit iniu-
stitiam, secundum omnes iniustitias, quas fecit ini-
quus: quandoquidem offendunt etiam ex pijs ali-
qui; sed resurgentes eadem rursus incedunt via, &
pœnitentia salutem consequuntur; at qui prorsus
ab hac recedunt contrariæ viæ fructus percipiunt:
1. Ioan. 5. hoc est *peccatum ad mortem*, quod vocat Ioannes,
℣. 16. & pro quo orare non consulit, & in quod negat ille
incurrere Dei generationem, hoc est, prædestina-
tos, & electos.

XXV. *Et dixistis: Non est æqua uia Domini. Audite ergo*
domus Israel: Nunquid uia mea non est æqua, & non C
Polychr. *magis uiæ vestræ praue sunt?* Polychronius: Hoc
est; non est bona, neque recta, neque respondens
pactis, quæ a Deo est compensatio. Viam appellat
Ps. 1. ℣. 1. actionem, vt in psalmo: *In uia peccatorum non stetit*:
at Dominus non punit indignabundus, sed crimen
Scholiast. clementer ex æquo animo dissoluit. Scholiastes.
Quo me, inquit, criminamini quasi non recta, & iu-
sta iudicia feram? Viam enim appellat actionem,
quæ fit in vltionem improbi. Quoniam igitur hæc
dicitis, audite quid ego dicam, & quod dico, iu-
dicate.

XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fece-*
rit iniquitatem, morietur in eis. Hebraice: Et fecerit
iniquitatem, & mortuus fuerit super eis, in iniqui-
tate sua, quam fecit, morietur. Pronomen plurale D
eis refert *iniquitates*, quas subaudiuit scriptor sacer
ex versu superiori: nam ita dicturus erat; & fecerit
iniquitatem iuxta omnes iniquitates, quas opera-
tur impius, morietur in eis, &c. Vbi obserua nihil
aliud sibi velle illud, & mortuus fuerit super eis,
Hieronym. quam quod Hieronymus vertit, *morietur in eis*: ora-
tio enim sequens repetitio est præcedentis. Nihi-
lominus Græci literam sequentes (nam eodem mo
do transferunt Septuaginta) alium sensum indica-
Polychr. ri credunt: nam ita habet Polychronius: Intelligit
vero hîc eum, qui sine pœnitentia labitur: hoc
enim significat illud, & morietur in illo, ac si dicat;
per totum vitæ tempus in illo morabitur: qui eius-
modi est impœnitens, mortis supplicium feret.
Theodor. Eadem fere scribit Theodoretus: in quo sensu vi- E
uere, & mori, pro vita, & morte æterna accipian-
tur necesse est.

XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua, quam*
operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam; ipse ani-
mam suam uiuificabit, vitam tuebitur suam, &c.
Scholiast. Scholiastes: Ergo, inquit, improbum reuertẽtem ab
improbitate sua, & iustitiam facientem absoluens
inique ago? at iustum, qui iustitiam deinde negli-
gat, & incontinenter, atque indesinenter se in sce-
leribus volutantem puniens non recte iudico? at
non habetis, inquit, quod iuste opponatis ad
hanc orationem, qua causam, & rationem reddo.
En igitur, vt mea via, & sententia, quæ in vos fer-
tur, est iusta; vestra vero oratio iniusta, & omnis
impietatis plena. Polychronius & Theodoretus. Ip- *Polychr. Theodor.*
sa res, inquit, clamat iudicia quidem mea recta es-
se, ac iusta; vestrum vero institutum sceleris, & ini-
quitatis plenum.

Mirantur hoc loco interpretes quidam, & me- Quæstio.
rito rogant; quid est quod, cum hoc versu Deus re-
spondens calumniantibus suam iustitiam, atque
causam propriam dicens, profiteatur rationem red-
dere æquitatis iudicij, erga iustum, & impium nul-
lam omnino exhibeat, sed simplicem sententiæ a
se in vtrumque latæ tenorem repetens, causam se
vicisse dicat: quasi argumento euidenti demon-
strasset sua iudicia recta esse; illorum autem queri-
monias, & criminationes iniustas. Cui quæstioni Respondent
ex parte responderunt Græci iam citati, dicentes Græci.
rem ipsam clamare pro Deo aduersus criminato-
res. Ceterum locus hic nobilissimus amplius illu-
strari desiderat.

Respondemus ergo, idcirco Deum repetendo Respondet
sententiam suam illam declarasse quidem, nec con auctor.
firmasse, quoniam prima principia explicatione in-
digent terminorum, non vero probatione, cum co-
gnitis terminis, per se sint euidentia: talia sunt de- Dei decreta
creta diuinæ æquitatis, de quibus aliquando du- sunt quasi
bitamus ignorantissimi homines, quod ea non per- prima princi
calleamus. Vbi vero eorum pleniorem assequi in- pia in scien-
telligentiam datur, non secus illis mens acquie- tia, quæ in-
scit, quam geometricis principijs. Itaque repe- tellecta per
tuntur, & declarantur a Deo iudicia sua erga im- se ipsa sine
pium, & iustum exercita, quod id satis superque vlla proba-
erat. Deinde quoniam etiamsi explanatio non tione con-
suffecisset, nulla omnino ratio illorum reddi pote- stant.
rat: nam quæ maxima sunt, sibi ipsis tantum com-
parantur. Quam bene Cicero, vt crimen parricidæ
exaggeraret: Matrem, inquit, tuam occidisti: quid
dicam amplius? matrem tuam occidisti: Extenuas-
set facinus eximius orator, si alteri quantumuis gra
uissimo comparasset: sibi ipsi conferens summe
amplificauit, & extulit. Præterea quia maxima
quæque, & vastissima non ab alijs, sed a se ipsis de-
pendent, & sibi nituntur; contra minora ab alijs.
Pendent quidem sacra Templi anathemata, vt hoc
exemplo vtar, a summo tholo, tholus nititur testu-
dini, ista fornicibus, fornices muris, & perastadi-
bus fulciuntur: muros substinet substructio, hæc ter
ræ insidet: terra vero in medio aëre pendens, a
quonam sustineri dicas? a se ipsa: sicut videre est in
psalmo. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam,* *Psal. 103.*
non inclinabitur, commouebitur, *in sæculum sæculi.* *℣. 5.*
Mare vero terræ imminens a quonam continetur
ne orbem inundet? quomodo non diffluit vnda
fluida? quomodo non descendit ad inferiora gra-
uis aqua? Quid cælum? axibus ne voluitur in gy-
rum? at axes ipsi quibus fulcientur polis, cum ex-
tra supremum cælum nihil sit materiale? sibi ipsi
nititur moles tanta, in seipsam concamerata quasi
sphærica testudo: ideo enim vocatur רקיע, raqi-
agh, firmamentum, quia in se firmatur, nullibi in-
cumbens, vt in psalmo: *Extendens cælum sicut pel-* *Ibid. ℣. 2.*
lem, vt tentorium, *qui tegis*, concameras, *aquis su-*
periora eius. Si ergo in creatis rebus, quæ sibi ipsis
catena illa, quam Homerus ingeniose finxit a sum-
mo Ioue per Diuos & cælestes orbes ad mortales
vsque demissam, connexæ sunt, & aliæ ab alijs pen
dentes; aliquid reperimus independens; immo in
his

his inferioribus, quæ natura, & conditione caduca A
sunt, quædam inuenîmus adeo firma, & stabilia, vt
se ipsis firmentur; quid mirum si diuina veritas si-
bi nitatur, & diuina æquitas iustitiæ suæ nullam
præter se ipsam rationem habeat? sed illi credere
oporteat, quia ipsa dixit; huic vero fidendum sit,
quia ipsa decreuit. Ergo hæc est causa, quod nulla
iudicij diuini datur causa, sed eius institutum de-
claratur, vt æquum esse eo ipso iudicetur. Persi-
stens itaque in sua æquissima iudicij lege iustus iu-
dex non secus in posterum se facturum cum filijs sta
tuit quam, cum parentibus olim fecerat: ait enim:

XXX. *Idcirco unumquenque iuxta uias suas iudicabo do-
mus Israel, ait Dominus Deus.* Atque ita minatus, iu-
staque prolata sententia ad admonitionem oratio-
nem conuertit. B

Scholiast. *Conuertimini, & agite pœnitentiam.* Scholiastes:
Cum sit bonus natura Deus etiam suum iudicium
cauillantibus peccati obliuionem, & veniam pro-
ponit, si ipsi mores veteres, & facta praua pœniten-
Polychr. tia deleant, & in meliora commutent. Polychro-
nius: Hoc est: Etiam si in ipso Templo statueritis ido
la, etiamsi sanctuarium pollueritis, etiamsi legem
violaueritis; iam tandem resipiscite, & mutate con
silium. Blanda hæc atque vere paterna adhortatio
ad meliorem frugem satis aperte declarat, diuinam
Iustitia Dei non contra homines sæuire, sed contra
peccata: quandoquidem quos peccatores decreue-
homines sed contra pec- rat punire, ad detestanda peccata amice inuitat, ne
cata desæui- re solet. pereant. Propter vnum Seba toto impetu dimica-
bat Ioab contra Abelam, cuius capite per murum C
demisso destitit ab oppugnatione Vrbis sibi alioqui
2. Reg. 20. caræ Ioab, & obijcienti sibi feminæ prudenti: *Quare*
℣. 19. *præcipitas hæreditatem Domini?* respondit: *Absit, ab-
sit hoc a me: non præcipito, neque demolior: Non sic se
habet res; sed homo* quidam *de monte Ephraim Seba* no
mine, quem vos protegitis, *leuauit manum suam con-
tra regem Dauid: tradite illum solum, & recedemus a
ciuitate.* Similia obiectantibus Iudæis eadem fere
respondet Dominus: Absit, absit hoc a me, vt mor-
tem velim impiorum, vrbemque Ierusalem mihi
multis nominibus carissimam demoliri in animo
habeam: contra abominationes vestras bellum ge-
ro: peccatum impugno; tradite illud solum. Con-
uertimini ad me pœnitentiam agentes; *& quare
moriemini?*

XXXI. *Et facite uobis cor nouum, & spiritum nouum. Cor no-* D
Cor nouum talem uolun tatem, spiri- tus autem nouum desi- derium & affectum si- gnificat. Origen. Scholiast. *uum* est noua voluntas, nouus affectus. Spiritus no-
uus est nouus ardor animi, & desiderium nouum, vt
alibi diximus, & dicemus. Origenes: Quomodo id
fit? si exuamus veterem hominem cum actibus suis,
& induamus nouum, qui secundum Deum creatus
est in iustitia, & sanctitate veritatis (veraci, interna,
non ficta, neque hypocrita). Scholiastes: Idololatriam cum pietate commutate, & prauos mores
cum bonis. Sed hîc obserua, tantum opus, quantum
est iterum renasci, cum alioqui sit digiti Dei, & dex
teræ excelsi; nihilominus hominibus adscribi, ad
declarandam liberi arbitrij potestatem, quod gra-
tia Dei adiutum potest, posthabitis desiderijs erro-
ris, noua voluntate, atque altero animi ardore pie-
tatem colere, & virtutem consectari. Sed hanc
theoriam tractauimus capite vndecimo, ex diui
Prosperi sententia.

Et quare moriemini domus Israel?

Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus: reuertimini, & uiuite. Scholiastes: Inuitum me, inquit, ad XXXII. Scholiast. vos puniendos adducitis, quibus licebat, si legibus obtemperaretis, omnibus frui bonis, & beata vita. Non mortem, inquit, iniqui, sed pœnitentiam cupio: neque enim vt punirem hominem ipsum creaui, sed vt cum eo vitam communicarem: alioqui quorsum prophetas meo nomine affiassem, scriptas leges tradidissem, pollicererque bona, & gehennam minarer, si punire cuperem? potius homines permisissem eo ferri quocunque vellent: nunc autem omnia hæc facere perseuero, vt ab his calamitatibus, quas minatus sum, creaturas meas vindicem, atque bonis, quæ promisi accumulem. Quod si ego, qui supremus Iudex sum, in vestram partem inclino, & sententiam damnationis ferre omnibus modis recuso; si ego ipse, qui actor sum vel a vobis lacessitus vindictam non expeto, sed sponte noxam condono, si sani estis, neque vitam propriam despicitis, *& quare moriemini domus Israel?* cum pro actore habeatis aduocatum, & pro iudice patronum? Moriemur, quia lex ministra mortis transgressores damnat. Sed ego pœnitentes absoluo: *Quare* igitur *moriemini?* Quia patres nostri peccauerunt, nos morimur. At viuo ego, quia filij non portabunt iniquitatem patrum. *Et quare moriemini domus Israel?* Quia fecimus pactum cum morte, & fœdus cum inferno. Sed in vestra potestate est, dissoluere fœdus percussum: *reuertimini, & uiuite. Quare moriemini, domus Israel?* Quia lege membrorum grauati in mortis barathrum deijcimur. Sed fas est, si lubet, facere vobis cor nouum. *Et quare moriemini?* Quia arduum est ad vitam conari per legis custodiam. Atqui facile est vobis comparare spiritum, & animum nouum, quo ad cœlestem vitam rapiamini. *Quare moriemini* filij *Israel?* Quia iam neci traditi sumus a diuina iustitia. At ego, qui nolo mortem morientis, ab ipsis faucibus mortis etiam deuoratos eripiam. *Quare* igitur *moriemini?* Quia Dominus oblitus est nostri ob peccata Regum nostrorum Achaz, & Manassis, ideo morimur. Sed obliuiisci non possum Abraham, Isaac, Israël, & Dauidis obsequia: eorum memor, vobis, o domus Israël, misericordiam exhibebo, & clementiam. *Et quare moriemini?* Quia diuinæ potentiæ obsistere non valemus, quæ nos Babylonijs venundedit. At licet vobis, si ad misericordiam confugiatis, contra Deum fortes esse, quod olim Israëlem patrem ve- *Gen. 32.* strum feciisse non ignoratis: *Quare* ergo *moriemi-* ℣. 23. *ni?* Illud vnum est, quod vos accusat, quod deprimit, quod damnat, & morti adiudicat, nimirum quod resipiscere non vultis, quia quid sit viuere nec dum nostis. Sed ego vel phrenesi tam periculosa laborantes non desinam admonere, & ad saniora consilia cohortari. *Quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis*, &c. *reuertimini, & uiuite.* Dulcis exhortatio ad peccatores.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMNONVM.

ARGVMENTVM.

Deplorat miseram sortem filiorum Ioſiæ Regum Iuda.

I. ET tu assume planctum super A principes Israel,

II. Et dices: Quare mater tua leæna inter leones cubauit, in medio leunculorum enutriuit catulos suos?

III. Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est: & didicit capere prædam, hominemque comedere.

IV. Et audierunt de eo Gentes, & non absque uulB neribus suis ceperunt eum: & adduxerunt eum in catenis in Terram Aegypti.

V. Quæ cum uidisset quoniam infirmata est, & perijt expectatio eius: tulit unum de leunculis suis, leonem constituit eum.

VI. Qui incedebat inter leones, & factus est leo: & didicit prædam capere, & homines deuorare.

VII. Didicit uiduas facere, & ciuitates eorum in desertum adducere: & desolata est terra, & C plenitudo eius a voce rugitus illius.

VIII. Et conuenerunt aduersus eum Gentes undique de prouincijs, & expanderunt super eum rete suum, in uulneribus earum captus est.

IX. Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis: miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius ultra super montes Israel.

X. Mater tua quasi uinea in sanguine tuo super aquam plantata est: fructus eius, & frondes eius creuerunt ex aquis multis.

XI. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium, & exaltata est statura eius inter frondes: & uidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum.

XII. Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, & uentus vrens siccauit fructum eius: marcuerunt, & arefactæ sunt uirgæ roboris eius: ignis comedit eam.

XIII. Et nunc transplantata est in desertum, in terra inuia, & sitienti.

XIV. Et egressus est ignis de uirga ramorum eius, qui fructum eius comedit: & non fuit in ea uirga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est, & erit in planctum.

EX-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMINONI.

I. *Et tu assume planctum.* Hebraice. A Leua lamentationem, de qua phrasi diximus supra. Septuaginta: Accipe lamentum, hoc est, ordire lugubre carmen, quo denunties illis calamitatum magnitudinem.

Super principes Israel. Sic vocat tres Iosiæ filios, Ioachaz, Ioacim, Sedeciam, atque Ieconiam Iosiæ quidem nepotem, filium vero & successorem ipsius Ioacim, qui omnes post Iosiam in Iuda imperarunt: neque enim per principes Israël eos intelligit, qui pridem in Samaria regnauerant; cum Samariæ regnum a sexto anno Ezechiæ sublatum esse constet ex historia sacra, sed antiquo nomine atque ante 4.Reg. tempora Roboami communi vniuersis tribubus, sci B licet Israël, appellat regnum Iuda, quod supererat adhuc: & principes Israël vocat eos, qui Hierosolymis iura dabant.

II. *Quare mater tua leæna inter leones cubauit? Quare.* Hebraice מה, mah, quid, quorsum, quam ob causam, quare, & quomodo significat: hoc autem loco videtur accipi pro, quomodo. Ad domum ergo regiam, seu familiam Dauidis conuertit sermonem Vates exorsus carmen lugubre, quod canere iubebatur: atque eam rogat, vt amice referat quomodo mater ipsius, hoc est, Ierusalem se gesserit in creandis regibus Iosiæ filijs. Scio alios per matrem principum accepisse regiam domum. Ceterum Origenes, Hieronymus, Sholiastes Græci, & Theodoretus ipsam ciuitatem malunt eo nomine appella- C tam, quod contextui gratius esse videbitur inferius. Theodoretus: Matrem autem regis Ierusalem nuncupauit, cum illinc Reges proficiscerentur, & leænam ipsam vocat non solum propter Vrbis regiam nobilitatem, sed etiam propter morum audaciam. Scholiastes. Matrem illius Ierusalem dicit, & leænæ similem facit propter incolarum sæuitiam: In medio vero leonum esse ait, leones videlicet appellans finitimos gentium reges: Illud vero *nutriuit catulos suos*, reges dicit, qui in illa regnauerunt. Pendet huius capitis intellectus ex vigesimosecundo Ieremiæ, quod est eiusdem prorsus argumenti: *Hæc dicit Dominus super domum regis Iuda*, ait Ieremias, *Galaad tu mihi caput Libani*: vbi, interpretibus Hieronymo, & Theodoreto, Libanum vocat Propheta vrbem D Ierusalem; Galaad vero palatia regia, quæ paulo inferius appellat quoque Basan: *Ascende*, inquit, *Libanum, & clama: & in Basan da vocem tuam, &c.* Et inferius: *Quæ sedes in Libano, & nidificas in cedris*: & merito quidem regiam Salomonis appellat Libanum, Galaad, & Basan: cum enim tota columnis cedrinis fulta esset, vt supra diximus, non secus visebatur cedris scatens, quam prædicti montes. Erat & montuosa, hoc est, in colle celso constructa; potissimum vero quia feritate & truculentia reges Iuda referrent leones Galaad, & Basan: nam in istis nemoribus ob syluarum densitatem, & asperitatem leones alebantur ferocissimi: morantur enim in eadem metaphora Ieremias, & Ezechiel, leænam facientes ciuitatem, catulos autem principes: at vero Galaad & Basan, saltus scilicet nemorosos, in quibus ferarum erant frequentes caueæ, regiam Iuda appellantes, vtpote in qua nutrirentur Principes filij regum, quos leænæ catulos, & leones nuncupauerant.

Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est. Memorat historiam notissimam in libris Regum & Paralipomenon, vbi legimus: *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & vnxerunt eum, & constituerunt eum regem pro* Iosia *patre suo*. Vbi obiter aduerte, quam bene supradicti auctores intellexerint ciues Ierusalem per leænam matrem catulorum, cum ipsis adscribatur electio Ioachaz: etenim populum terræ dixit, idiotismo Hebræorum, ac si ciues vrbis dixisset more nostro: Porro de Ioachaz hoc loco Iosephus Vatem sine controuersia est ab omnibus interpretibus receptum: meminit etiam prædicto capite vigesimo secundo Ieremias, eiusdem Ioachaz, dicens: *Nolite flere mortuum, &c. Plangite eum qui egreditur, quia non reuertetur vltra, &c. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosiæ regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo, qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli eum ibi morietur*: nam Selli nomine significasse videtur Propheta Ioachaz. Cuius rei gratia obseruandum est, Iosiam quattuor suscepisse filios, vt in libro Paralipomenon legitur in hæc verba: *Filij autem Iosiæ fuerunt, primogenitus Iohanan, secundus Ioacin, tertius Sedecias, quartus Sellum. De Ioacin natus est Ieconias, &c.* Horum quis fuerit Ioachaz merito dubitatur, alijs credentibus esse eundem qui Iohanan dicitur, quibus fauet quod Iohanan primogenitus est, & Ioachaz primus eligitur a populo terræ in regem: quod temere, & contra ius primogenituræ factum esset, nisi Ioachaz esset natu maior filiorum Iosiæ. In hac sententia fuit Hieronymus: nam per Sellum quartum Iosiæ filium accipit Sedeciam: quare necesse est fateatur Ioachaz appellatum Iohanan: nec enim alius superest Iosiæ filius, sub cuius nomine historicus intellexerit ipsum Ioachaz, quem liber Regum patri successisse tradit. Ceterum Hieronymus eo loco ex Hebræorum traditione loquebatur: alioqui enim quî potuit affirmare, Sellum esse Sedeciam, cum disertis verbis citato libro Paralipomenon dicatur tam in codice Hebræo, quam in Græco Septuaginta, *tertius*, filius, *Sedecias*, *quartus Sellum*? Ergo abs-

III. 4.Reg.23. ℣.30. 2.Paral.36

Populus terræ idem significat quod ciues vrbis.

Ier.22.℣.10

1.Paral.3. ℣.15.

Hieron. super Ier. 22.

Origenes. Hieron. Scholiastes Græci. Theodor. Mater regis Ierusalem nuncupatur & leæna. Scholiast. Ier.22.℣.6. Hieron. Theodor. Regia Salomonis dicitur Libanus, qua ratione dicta etiam est domus saltus libani.

que dubio cenſemus Ioachaz eſſe eundem, quem Ieremias appellat Sellum; quemque liber Paralipomenon quartum facit inter Ioſiæ filios. In qua
Theodor. ſuper Ierem. ſententia eſt Theodoretus in Ieremiam, & ex iuniorib. alij; immo ipſe Propheta tantum non protulit nomen Ioachaz, cum Sellum dixit: cetera enim adiacentia, & ſigna quibus illum deſcribit, tam ſunt euidentia, vt digito potius monſtrauerit hominem, quam verbis deſcripſerit.

Sed rogas, quonam pacto fieri potuit, vt quartus filiorum Ioſiæ primus ſit electus in regem a populo Hieroſolymitano? Reſpondeo, Ioachaz non fuiſſe quartum ordine natiuitatis, ſed potius ſecundum: nam maior erat natu Ioacimo, tametſi
4. *Reg.* 23. & 24. minor Sedecia, vt conſtat ex libris Regum, vbi Ioacim vigintiquinque annos natus ſuſcepit regnum: Ioachaz vero viginti trium annorum erat cum rex crearetur, tribus menſibus ante fratrem: Sedecias autem poſt annos vndecim eligitur in regem natus viginti vnum; vt in libro Paralipomenon quarto loco Sellum, qui & Ioachaz, recenſeatur, non quidem ordine natiuitatis, ſed regni dignitate, videlicet, quia præ ceteris fratribus minori tempore regnauit, id eſt, tribus menſibus, in poſtremum locum reiectus eſt ab Hiſtorico. Electus autem in regnum creditur non ex iure, cum minor eſſet Ioacimo, ſed a populo tumultuante, & propediem expectante Pharaonis irruptionem in Vrbem: quod fortaſſe animoſior eſſet, & in armis tractandis dexterior: neque enim fruſtra ab Aegyptio depoſitus eſt, in eiuſque locum Ioacimus natu maior ſuffectus, niſi quod minus ſibi a Ioacimo, quam a iuuene bellicoſo Ioachaz timendum fore putabat. Ergo Ieremias cum ait: *Nolite flere mortuum*, intelligit Iohanan primogenitum cum patre in bello extinctum; cum vero addit: *Plangite fletu eum qui egreditur, &c.* Ioachaz deſignat primum a militibus regem creatum, & poſtmodum a Pharaone in Aegyptum abductum, de quo Propheta noſter ſcribit: *Eduxit vnum de leunculis ſuis,*
Chaldæus. *& leo factus eſt*. Vbi Chaldæus: Euexit vnum de filijs ſuis, rex fuit.

Et didicit capere prædam, hominemque comedere.
Apollin. Theodor. Apollinaris & Theodoretus. Ioachaz dicit, qui Ioſiæ patri in regno ſucceſſit, & erga numen impius fuit, & erga ſubiectos iniquus; ſed ab hoc Pharao Nechao Aegyptius iniquitatis pœnas exegit. A quibus nam didicerit capere prædam, conſtat ex
4. *Reg.* 23. ℣. 37. libris Regum, vbi habetur: *Et fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*: hoc eſt, idololatriam fouebat, & cædes innocentum faciebat, quemadmodum audierat feciſſe Manaſſem, & Achaz eius ſuperiores. Et vide quam prona ſit ad malum humana voluntas, quamque cito proferat conceptum viſceribus venenum, cum propenſioni ſuppeditat occaſionem potentia. Tribus tantum menſibus tenuit principatum Ioachaz, illumque non pacatum, quippe in ſingulos dies oppetiebatur Aegyptium, qui Ioſiam & Iohanan fratrem interemerat; nihilominus tam exiguo tempore, etiam hoſte ſibi imminente, facinora patrare tanta atque tam grauia & potuit, & auſus eſt, vt minime a maioribus Achaz, & Manaſſe impijſſimis degeneraſſe credatur. Præterea obſerua quam ſit exemplum prauum efficacius ad permouendum, quam bonum. Habebat dein Ioachaz exempla pietatis paternæ ſine exemplo rara, & inaudita, quæ oculis viderat, manibus tractauerat, e contrario autem vix auribus acceperat impietatis proauorum monimenta, eaque iam obliterata Ioſiæ patris religione, & tamen impium, & efferatum eſſe didicit a maioribus, quos ignorabat: domeſtica autem diſciplina nihil omnino profuit. Tertio non minori iure eius, cuius mores imitatur, quemque dicendum eſſe filium, quam eius a quo genitus eſt: cum Scriptura de Ioachaz filio religioſiſſimi principis Ioſiæ dicat abſolute, & in vniuerſum: *Fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*; nimirum *patres* intelligens auctores ſcelerum, non carnis progenitores: alioqui enim quid mali patrauit coram Domino inclytus princeps Ioſias? immo vero quid non fecit boni, cuius memoria relicta eſt Eccleſiæ Dei pro odorata compoſitione, nomen in ore pro fauo, & in aure pro ſuaui carmine, vt refert Eccle- *Eccleſ.* 49. ſiaſticus? Sed de hac re egimus capite decimoſexto.

Tam prona eſt ad malũ humana voluntas, vt nullis neque periculis neque calamitatibus retrahatur a vitijs.

Quanto ſit efficacius exemplum ad malum, quam ad bonum.

Filius potius dicendus eſt quis eius, quẽ moribus imitatur, quã eius a quo genitus eſt.

IV.

Et audierunt de eo Gentes, & non abſque vulneribus ſuis ceperunt eum, & adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti. Hoc eſt, nuncium acceperunt Aegyptii, illum, ſcilicet Ioachaz, regem eſſe creatum pro patre, atque aduerſus eum dimicantes vulneratum ceperunt, &c. Licet enim ex hiſtoria ſacra non conſtet, commiſſo prælio Ioachaz eſſe ſuperatum, ex Prophetæ verbis luculenter colligitur. Quæ diuus Hieronymus ſic interpretatur: cepit eum non *D. Hieron.* abſque vulneribus, ſiue in fouea, vt proprie in Hebraico continetur, vt conſeruet tropologicam captionem leonum, qui ſemper in foueis capi ſolent, &c. Hebræa vox שחת, ſachath, ſignificat foueam, ſepulchrum, interitum, corruptionem. Septuaginta fere pro illa vertunt, corruptionem, vt in pſamo. *Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem*: aliquando interitum, vt in alio pſalmo. *Abſconderunt mihi interitum laquei ſui.* Alias foueam tranferunt, vt in alio quoque pſalmo. *Donec fodiatur peccatori fouea*. Hieronymus ſecutus Septuaginta, qui hoc loco verterunt (in corruptione ſua) poſuit: *non abſque vulneribus*, ſignificans illum ad inſtar leonis in fouea iaculis ſauciatum vix fuiſſe ab hoſtibus captum. Qua oratione non modice commendatur bellicoſi iuuenis ferocitas. Porro de ipſo ſcribit Ioſephus a Pharaone accerſitum in Emath, atque vinctum deductum eſſe in Aegyptum: quod ego poſt commiſſum prælium accidiſſe interpretor.

Pſ. 15. ℣. 10. *Pſ.* 34. ℣. 7. *Pſ.* 93. ℣. 13. *Hieron.* *Ioſeph. anti. lib.* 10. *c.* 6.

V.

Quæ cum vidiſſet quoniam infirmata eſt, & periit expectatio eius. *Quæ* leæna, hoc eſt, Ieruſalem, videns expectationem, quam de regno filij Achaz recens vncti conceperat, infirmari, ægrotare, langueſcere, atque omnino perire, hoc eſt, ſpem, quam in nouo rege collocarat, eſſe fallacem. Septuaginta: Et vidit quoniam ablatus eſſet ab eo, & perijſſet ſubſtantia eius. Græce ὑπόστασις, hypoſtaſis, quæ vox ſubſtantiam, ſubſiſtentiam, fortitudinem, certitudinem, & fundamentum ſtabile, cui aliquid nititur ſignificare ſolet apud ſacros, & profanos auctores. Ea vſus eſt diuus Paulus in eodem ſenſu, quo a Septuaginta in præſenti vſurpatur. *Fides*, inquit, *eſt* *Hebr.* 11. ℣. 1. *ſperandarum ſubſtantia rerum*; hoc eſt, firma perſuaſio eorum, quæ ſperãtur in futurum; expectatio tam firma promiſſorum, vt ea non iam futura putentur, ſed ſubſiſtentia, quæ ſua fidelitate ita roborat animum, vt ſibi merito perſuadeat, non ſperare amplius, quæ deſideret, ſed potius cernere, quæ manu teneat: atque ad huius fidei theſauros (quid enim ea ſpe ditius eſſe poteſt?) vocari fideles ſcribit Petrus. *Regenerauit nos in ſpem viuam, &c.* Et: *In quem* 1. *Pet.* 1. ℣. *nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exul* 3. & 8. *tabitis lætitia inenarrabili, & glorificata, reportantes*

finem

finem fidei veſtræ, ſalutem animarum veſtrarum: Iam, inquit, in hoc exilio per fidei conſtantiam fruimini quodammodo cæleſtibus bonis, gaudio ſcilicet digno vel ipſis beatis, atque ſalute animarum.

Vnus & vnus apud Hebræos idē valet quod vnus & alter.

Tulit vnum de leunculis ſuis, leonem conſtituit eum. Vnum, id eſt, alterum: nam vnus, & vnus Hebræis eſt vnus, & alter, & ſignificatur Ieruſalem alterum filium in regem vnxiſſe. Dubium autem eſt, an de Ioacim fratre Ioachaz, an potius de Ieconia filio ipſius Ioacim loquatur Vates. Hieronymus enim de Ieconia hæc omnia interpretatur. Itemque Theodoretus, qui ſic habet: His Ieconiam filium Ioacim declarauit: de ijs enim, qui captiui fuere, & in aliena regione ſortiti ſunt vitæ finem, verba facit: ideo Ioacim in præſenti mentionem omiſit, quia ipſe in Ieruſalem interfectus fuit. Breuiter igitur recenſuit Ieconiæ ſcelera, qui menſes tres, dies inſuper paucos cum regnaſſet, iniuſtis cædibus Vrbem compleuit: & his a Propheta innui non Ioacim, ſed Ieconiam ſequentia teſtantur: Ioacim enim non fuit captiuus abductus, ſed in Ieruſalem interfectus, &c. Fauet Theodoreto Ieremias ſic prophetans. *Hæc dicit Dominus ad Ioacim filium Ioſiæ regem Iuda: Non plangent eum: Væ frater, & væ ſoror: non concrepabunt ei: Væ Domine, & væ inclyte: ſepultura aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ieruſalem.* Fauet etiam comminatio eiuſdem facta in hæc verba: *Propterea hæc dicit Dominus contra Ioacim regem Iuda: Non erit ex eo, qui ſedeat ſuper ſolium Dauid, & cadauer eius proijcietur ad æſtum per diem, & ad gelu per noctem, &c.* Ceterum aduerſatur illi hiſtoria ſacra, quæ in libro Paralipomenon ſic habet: *Vigintiquinque annorum erat Ioacim cum regnare cœpiſſet, & vndecim annis regnauit in Ieruſalem, fecitque malum coram Domino Deo ſuo. Contra hunc aſcendit Nabuchodonoſor rex Chaldæorum, & vinctum catenis duxit in Babylonem, &c.* Porro liber Regum narrat vexatum fuiſſe Ioacim a latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Moab, & Ammon: deinde mortuum illum dicit, ſepulturam tacet. Neutri ergo ſententiæ patrocinatur hiſtoria Regum. Noſter autem Vates hiſtoriam libri Paralipomenon eiſdem verbis narrare videtur, cum dicit: *In catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis, miſeruntque eum in carcerem ne audiretur vox eius vltra ſuper montes Iſrael.* Cum autem conſtet de Ioacimo illam ſcriptam eſſe, non de Ieconia; fit valde veroſimile de eodem Ioacimo Ezechielem eſſe locutum, præſertim id poſtulante ipſa rerum ſerie: etenim Ioachaz exauctorato ſucceſſit Ioacim frater, non Ieconias nepos, niſi poſt mortuum patrem Ioacimum, poſtulante etiam contextu: nam verba Prophetæ conuenienter explicantur de eo, qui proxime ſucceſſit poſt captum Ioachaz: ſecus de Ieconia, qui poſt vndecim annos regnum tenuit. Denique ex ordine, quem Ieremias tenuit in ſimili vaticinio, idem videtur confici: nam ille primum de Ioachaz, deinde de Ioacim, mox de Ieconia, atque poſtremo de Sedecia prophetauit capite vigeſimo ſecundo citato, quem imitatum eſſe Ezechielem credere par eſt. Poſtremo nos mouent verba ſequentis verſus, quæ referre cœperamus, vt de Ioacimo vaticinium interpretemur, quæ ſic habent:

VI. *Qui incedebat inter leones, & factus eſt leo, & didicit prædam capere, & homines deuorare.* Hoc Ieconiæ vix conuenire poteſt: cum enim tres tantum regnauerit menſes, quî valuit commercium, & fœdera habere cum regibus? (nam leones reges vocat, vt ex dictis palam eſt) quî potuit ferinum exercere ingenium? vt merito in illum quadrare dicatur: *Incedebat inter leones, & factus eſt leo*: at vero Ioacim cum Pharaone Aegyptio pactum fecit, a quo ſcilicet regnum acceperat, deinde a Babylonio appetitus bello cum eo pacis fœdera celebrauit, vt conſtat ex libro Regum: denique cum circumuicinis Dynaſtis conuerſari potuit totis annis vndecim, quibus in regno vixit. 4. Reg. 23. & 24.

Didicit viduas facere. Contendunt Neoterici tranſlatores vertendum eſſe ex Hebræo, & cognouit viduas eorum, hominum ſcilicet, quos necabat: atque ea oratione declarari volunt Ioacimi intemperantiam, ſicut ſuperiori verſu eiuſdem truculentiam. Ceterum oporteret animaduertiſſent iſti boni viri de rege ſermonem eſſe allegoricum, ſub nomine ſcilicet leonis, quem decet quidem homines trucidare, ſed nullo modo mulieres violare. Quod autem in ea metaphora moretur Vates, neque ad veritatem hiſtoriæ dilapſus ſit, patet ex verbis ſequentibus: *Et deſolata eſt terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius*: rugientem inducit belluam, non hominem ſanguinarium; tametſi nihil aliud eadem beſtia repræſentare voluit quam crudelem principem, ſed decorum tranſlationis ſeruat Propheta. Quid ergo erit, cognouit viduas eorum? Hebraice legitur אלמנות, almenoth, quæ vox vnico puncto variato ſignificare poteſt viduas & palatia: nam viduas ſignificat in pſalmo. *Iudicis viduarum*: palatia vero apud Iſaiam. *Et reſpondebunt ibi vlulæ in ædibus eius*. Hebraice eſt אלמנות, almenoth, in mœnibus (nam & Arabes hodie *almenas* vocant pinnas mœnium) vel in muris, aut palatijs: qui ſignificatus maxime conuenire videtur ſequentibus: nam ſubditur. *Et ciuitates eorum in deſertum adducere, &c.* Porro ידע, iadagh, id eſt, cognoſcere, hoc loco ſignificat ſibi vendicare, pro ſuo agnoſcere, ſibi adſcribere, vt in Geneſi. *Benedixitque Dominus domui Aegyptij propter Ioſeph, &c. nec quidquam aliud nouerat, niſi panem quo veſcebatur*, id eſt, nihil omnino ſibi ex tam locupleti ſubſtantia ſibi a domino credita vſurpabat, ſeu vendicabat Ioſeph, præter neceſſariam vitæ annonam; qui locus obſeruandus eſt, ne forte de hero, & non potius de Ioſeph intellectus nobis imponat. Ergo ad rem, cognoſcere mœnia, palatia, vel domus occiſorum, eſt eorum, quos contra fas damnauerat, domus & ſubſtantiam vſurpare, fiſco adſcribere regio, ſibi vendicare, quod tyrannis maxime vſitatum eſt. Atque hic quidem ſenſus meo iudicio, & fortaſſe lectoris, tum vocum ſignificationi, tum orationis contextui admodum gratus eſt. Si autem legamus viduas cognoſcere, ſenſus erit, impium regem vidiſſe miſeras viduas eorum, quos per vim, & fraudem necari fecerat, atque vxores damnatorum ad mortem ad pedes ſuos prouolutas eius imploran tes opem, veniamue precantes pro viris morti adiudicatis, earum audijſſe querelas, lamentationes, nec quidquam commotum ad miſericordiam. Ceterum Hieronymus multo ſimplicius, & aptius tranſtulit pro, cognouit viduas eorum, *didicit viduas facere*, quod idem eſt. Iere. 22. ℣. 18. Ibid. 36. ℣. 30. 2. Par. 36. ℣. 5. 4. Reg. 24. VII. Pſ. 67. ℣. 6. Iſa. 13. ℣. 22. Hieron.

Et ciuitates eorum in deſertum adducere: & deſolata eſt terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius. In Prouerbijs legimus: *Sicut fremitus leonis, ita & regis ira, & ſicut ros ſuper herbam, ita & hilaritas eius*: Cuius prouerbij veritatem præſens Vaticinium confirmat: nam vt ros matutinus exhilarat ſata, eaque facit vireſcere, adoleſcere, & fructum lætiſſimum ferre; ſic regis humanitas & fauor erga ſubiectos regnum facit floreſcere, atque in dies dilatari. Contra tyranni indignatio formidabilis, ſubditos diſſipat, & fugat a proprijs ſedibus, non Genes. 39. ℣. 5. Prouer. 19. ℣. 12.

secus atque leonis rugitus animantibus ceteris terrorem incutit. *Leo rugit*, inquit Amos, *quis non timebit?* quid ergo mirum si terra Israël desoletur, sanguinario Ioacimo in subditos sæuiente ad instar frementis feræ? atque habitatoribus, qui eam complebant (hi enim vocantur *plenitudo*) omnino vacua relinquatur? Enimvero Ioacimi truculentiam in populares Ieremias late prosequitur dicens: *Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra*, gratis, immerito, *& mercedem eius non reddet ei, &c. Tui vero oculi, & cor ad auaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad cursum mali operis: Propterea hæc dicit Dominus ad Ioacim, &c.* Vbi obserua raro superba palatia, ædesque magnificas construi nisi violata iustitia, legibusque contemptis, oppressis ciuibus, operis defraudatis, atque eiusmodi alijs iniquitatibus admissis, quibus sumptus minuuntur, & pecuniæ comparantur. Vide Habacuc sic prophetantem. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit: væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus*, pecunijs pauperum; nam sanguis pecunia est miseris mortalibus; *& præparat*, fundat, *vrbem in iniquitate, &c.*

Amos 3. ℣. 8

Ier. 22. ℣. 13

Palatia superba raro sine iniustitia & tyrannide ædificantur.

Habac. 2. ℣. 11.

VIII. *Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique de prouincijs, & expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est.*

IX. *Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Polychronius. Recte vero illud in camo dixit, vt ostenderet vilitatem, quando enim fastum ac tumorem ante oculos ponere voluit, eum leoni comparauit, cum vero calamitatem demonstrare, vili exemplo dominantis infelicitatem ostendit: non enim vt fortis, ac virilis interemptus est, sed vt vilis abductus.

Polychr.

Theodor. Theodoretus: Ieconias quæ modo dicta sunt omnia passus est, & iure tanquam contra leonem exercitus impetum retia nominauit, camumque & caueã iniecta ipsi vincula: cum enim per translationem eum leonem vocarit, congruenter quoque ea, quæ ipsi acciderunt, per translationem appellat: leoni enim & retia, & cauea conueniunt. Eadem fere scripserat Hieronymus, ait enim: Vt conuenirent aduersus eum gentes, & expanderent super eum rete suũ, & in fouea caperent, & mitterent eum in caueam, & in catenas: non quod hoc Ieconiæ factum sit: ipse enim se tradidit regi Babylonio, & in Chaldæam asportatus est, sed vt leonis seruetur translatio, qui capitur in foueis, catenisque constringitur, & in caueis reseruatur: alioqui iuxta historiam hoc de Sedecia legimus, qui post Ieconiam rex Ierusalem constitutus est, &c. Fatentur Hieronymus, & Theodoretus hæc verba nonnisi translatitie conuenire posse Ieconiæ, hoc est, eatenus tantum, quatenus eiusmodi casus accidere solent aliquando leonibus, non vero quod ipsi regi quidquam simile euenerit: quare fateantur oportet, non exacte illi quadrare, vel saltem aptius explicari de eo, qui similia passus est: is fuit Ioacim, quem catenis ligatum rex Nabuchodonosor Babylonem deduxit, vt supra ostendimus. Quare valde nobis probatur de Ioacimo, non de Ieconia his versibus Prophetam instituisse sermonem.

Hieron.

Sup. ex 2. Par. 36.

Sed quid tum respondebimus Ieremiæ testimonio duplici, in quo comminatur Ioacimo sepeliendum in sterquilinio (quæ est asini sepultura) extra portas Ierusalem? Respondemus ita omnino illi accidisse, vt prophetauerat Ieremias: nam in Babylonis carcere mortuus proiectus est extra vrbis muros, atque asinorum sepulchro tumulatus, hoc est, in sterquilinio expositus, præda bestiarum, & auium rapina. Nec quemquam fallat illud Ieremiæ *extra portas Ierusalem*, quasi de pomerijs Ierusalem sit dictum: etenim *extra portas* idem valet quod foris, non in Vrbe, non in sepulchro patrum, sed in aliena regione. Atque huius sententiæ sunt Hebræi scriptores in Sederolam, seu historia temporum, vbi scribunt Ioacimum in Babylonis custodia diem obijsse, indeque raptatum, proiectum foris, neque meruisse in vrbe sua sepeliri. Conueniunt itaque Ieremias, & Ezechiel cum historia Paralipomenon, nihilque obstare videtur, quo minus præsentem narrationem de Ioacimo potius, quam de Ieconia simus interpretati.

Extra portas idem valet quod in agro

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est: fructus eius, & frondes eius creuerunt, &c. X.

Videtur nunc ad Ieconiam conuertere sermonem, quemadmodum fecit & Ieremias dicens. *Locutus sum ad te, o Ieconia, in abundantia tua, & dixisti: Non audiam, hæc est via tua ab adolescentia tua, &c.* Scholiastes: Exemplis ostendit quænam esset Ierusalem, quam antea contueretur Deus, & quomodo vastanda & desolanda sit, vbi ab eius cura, & prouidentia recesserit. Per aquam vero nimiam Dei munera, & beneficia declarat. Polychronius. Hæc, inquit, cũ talia passa esset qualia nostra iam oratio persecuta est; nihil tamen a vinea fructuosa differebat. Hieronymus: Diuersis sermonibus vna res dicitur, & quomodo in superioribus legimus, Ierusalem pulchræ mulieri comparatam, & rursus leænæ, quæ in cubili suo leones nutrierit; sic nunc viti, vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas: & idcirco humore nutriti palmites in tantum creuerint, vt vnus palmes, quem Scriptura virgam fortissimam nuncupat, profecerit *in sceptra dominantium*, vt scilicet reges ex ea fierent. Tantæ autem erat ipsa vinea plenitudinis, vt splendor viroris eius floribus mali punici coæquaretur: quod in Hebraico dicitur: Quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguine comparato, &c. hoc dicit Hieronymus propter versionem Septuaginta, qui sic transtulerunt: Mater tua quasi vitis, & sicut flos in malogranato in aqua, &c. Translationis varietas nata est ex similitudine literarum, quibus vox Hebræa coalescit: nam si legamus בדמך, bedamecha, vt hodie reperimus scriptum, significat, in sanguine tuo; si autem ברמן, cherimon, vt Septuaginta inuenerunt suo tempore, valet quasi malogranatum: est autem in tribus literis vnius vocis cum totidem alterius maxima affinitas in figura: nam ב, beth, est similis כ, caph: ד, daleth est similis ר, res: ך, caph est similis ן, nun. Sed interpretemur vtramque lectionem.

Ier. 22. ℣. 21

Scholiast.

Polychr.

Hieron.

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo. Multis rationibus homo viti comparatur, sed præsertim ob liquorem sanguineum, quem vuæ nigræ continent, qui etiam sanguis dici solet in Deuteronomio. *Et sanguinem vuæ biberet meracissimum*: propterea quæ cædes hominũ torcularibus comparantur ab Isaia. *Calcaui eos in fune meo, &c.* Ex eadem ergo analogia regia prosapia viti generosæ confertur, atque sanguis regius liquori vuæ nigræ pretiosæ: ergo sic habet Vates: Mater tua Ierusalem, o Ieconia, quasi vitis ad aquæ fluenta plantata mirandum in modum excreuit potentia, diuitijs, & gloria; nimirum propter sanguinem tuum nobilissimum, stirpem scilicet regiam Dauidis: etenim fidelis Deus vt ratam faceret promissionem Dauidi olim factam, vrbem hanc tametsi omni supplicio dignam, non solum conseruabat, & tuebatur, sed ad miraculum vsque prouehebat, ne regno vnquam spoliaretur

Homo viti comparatur multis rationibus.

Deut. 32. ℣. 14.

Isa. 63. ℣. 3

Ps.58.℣.5. retur familia electi sui, cui iurauerat. *Vsque in* A *æternum præparabo*, stabiliam, *semen tuum, & ædificabo in generatione & generationem sedem tuam.*

Psal.131. ℣.11. Iterumque. *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eam: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et sequitur: *Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi*: nam particula *quoniam* æquiualet, propterea; ac si diceret: propterea enim elegit Dominus Sion in habitationem sibi, quod sedes sit regni Dauidici decreta, vt scilicet eam foueat, ac tueatur. Nec nouum est harum vocularum in sacris fieri

Luc.7,℣.47 permutationem: nam apud Lucam idem factum videmus: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, hoc est, propterea multum diligit: nam eiusmodi epiphonema expectabat pendens B argumentatio Domini desumpta a parabola creditorum, vt legenti palam est. Eundem sensum

Polychr. accommodat Polychronius nescio an suæ, id est, Septuaginta interpretum, an nostræ lectioni, quam aliquando interpretari solet: sic enim habet: Ac si dicat: ex tribu secundum diuina oracula reges imperabant. Notat autem decem tribus, quoniam non ex diuino promisso habebant imperantem, alias ab alijs regnum accepisse solitas, non generis successione seruata, sed vt quisque insurgens regnum occupabat: at in domo Dauid non ita, sed & ipse virtute præclarus fuit, & posteris suis regnum meritorum præmium transmisit, &c. Atque hæc de vulgata lectione.

Alteram vero Septuaginta: Mater tua vt vitis, C & vt flos maligranati in aqua plantati fructus

Theodor. eius, &c. Sic tractat Theodoretus: Viti similis est, inquit, mater tua, & malogranato apud ripam con sito, & propter irrigationem aquarum virenti, & floribus ornato, multumque fructum producenti. Et illud adnotare oportet, non pulchrum fructum appellasse. Per aquam autem omnis generis dona Dei declarauit, & virgam roboris regnum ipsum nuncupauit: est enim virga ad corripiendum apta. Illud autem, in tribum ducum (sic enim legunt Septuaginta, vbi nos habemus: *In sceptra dominantium*) apposuit, quia non dominatus est vniuerso Israëli, sed tribui Iudæ, quæ dux erat ceterarum: & quod ait: Vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum: superbiam illam D declarat, quæ ei accesit ex tranquillitate, &c.

Vrbs malogranato aptissime confertur. Eucherius. Enim vero collatio Vrbis cum malo granato apposi tissima est, & elegantem habet analogiam: sicut enim, vt Eucherio placet, in malo granato vno exterius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros ciues vnitas politiæ continet, quos intus diuersitas familiarum distinguit: & sicut grana illa certo numero definita in varijs quasi loculis ordinata, folliculis quibusdam ab alijs secernuntur, ita prorsus ciuitatis diuersæ familiæ domus, & collegia certis finibus comprehensa diuersi generis, professionis, & instituti quasi limitibus diremIunoni regnorum præsidi malogranatum dedicabatur. pti a se inuicem distinguuntur. Vnde & Iunoni, quæ regnorum præses habebatur malum punicum dedicarunt veteres, quod in eius manu My- E cenis spectabatur, cum sceptrum altera teneret. Atque in veste summi Sacerdotis Hebræorum mala punica tintinnabulis permista vnitatem Eccle-

Eucherius. Gregor. super Cant. 4. siæ (quod Eucherius, & Gregorius notarunt) ex multis gentibus in eundem sonum, hoc est, in eaAct.4.℣.32 Hieron. in lib. de Mansionibus. dem præcepta conuenientium indicant; seu varietatem, & consonantiam virtutum, iuxta illud: *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna*, vt obseruauit Hieronymus in libro de mansionibus. Etenim quam vocibus diuersis reddunt harmoniam tintinnabula, eandem referunt malo granata admiranda illa, & vt (Hieronymus ait) quasi geometrica compositione granorum in diuersis mansiunculis vno cortice comprehensorum; sed de hac re suo loco commodius agemus. Hieron. super Agg.2.

XI. *Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium.* Alludit ad veterem consuetudinem Patriarcharum, cum senior in familia sua tenebat principatum, & scipione, quo nitebatur, ex virga arboris facto suum regebat agmen; vnde natum est, vt Reges sceptra manu gestarent, atque vt virgultis arborum principatus significarint. Chaldæus enim Chaldæus. apte transtulit: Et fuerunt in ea dominatores, fortes reges, &c. Cetera patent ex dictis. Virga & scipio principatus insignia.

XII. *Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, & ventus vrens siccauit fructum eius: marcuerunt, et arefactæ sunt uirgæ roboris eius: ignis comedit eam.* Rabbi Chimhi: R. Chimbi. Magnam oportuit esse iram, quæ tam validam, & excelsam vitem, tamque firmis radicibus plantatam euulsit, atque in terram deiecit, videlicet furor Domini indignantis ob peccata eorum: de quo scriptum est in Deuteronomio. *Eiecit eos de terra sua in* Deut. 29. *ira, & in furore, & in indignatione maxima, proiecitque in terram alienam.* Græci: omnia per transla- ℣.28. Græci. tionem, atque similitudinem tanquam de vite, & malogranato: ventumque vrentem hostium vocauit incursum: ignem autem supplicium, quod eos oppressit a diuina ira profectum: & virgas roboris eius exaruisse dixit, propterea quod extinctum fuit, tametsi non genus, certe regnum, & dignitas: deinde rursus docet, quæ post Sedeciæ captiuitatem mala sint euentura.

XIII. *Et nunc transplantata est in desertum, in terra inuia, & sitienti.* Hieronymus. Significat autem ter- Hieron. ram Babylonis, ad quam translati sunt, vel Aegyptum, quo confugerunt, aut ipsam terram Iudæam, in qua pauci pauperes remanserunt, quibus præfectus erat Godolias, vt congregaret & regeret reliquias populi, &c. Græci: Post Vrbis, & Templi in- Græci. cendium omnibus principibus partim interfectis, partim in bello captis, & abductis, relictis ibi pauperibus, Nabuzarden Godoliam principem præfecit, & Vrbs omnino deserta fuit, immo omnis Iudæa, muris scilicet dirutis, ædificijs incensis, & plurimis incolis, aut cæsis, aut in seruitutem redactis, idcirco ait: Et nunc plantauerunt eam in deserto: sed ne sic quidem permanebit, inquit, verum reliquiæ quoque perimentur: subiecit enim.

XIV. *Et egressus est ignis de virga ramorum eius, qui fructum eius comedit.* Hieronymus & Theodoretus: Hieron. Ismaël enim e regio genere oriundus Godoliæ in- Theodor. uidia stimulatus, fictaque erga eum amicitia vsus, occulte insidiatur, & eorum plurimos, qui eum sequebantur interficit: reliqui omnes Chaldæorum iram veriti cum Ieremia propheta in Aegyptum se recepere, atque hoc declarauit cum dixit: Et egredietur ignis de virgis electorum eius, & deuorabit eam.

Et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Idem fere vaticinatur Ieremias citra meta- Ierem.22. phoram dicens. *Scribe virum istum sterilem, virum,* ℣.30. *qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda.* Chaldæus consequen- Chaldæus. ter. Propter peccata superbiæ eius occiderunt populum eius, & non fuerunt in ea dominatores fortes, neque reges potentes ad subijcienda regna.

Planctus est, & erit in planctum. Septuaginta. In parabolam lamentationū est, & erit in planctum. Vbi

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

Theodor. Theodoretus: A ſuis plorabatur ante reditum, & A alienis fuit lamentationis prouerbium: conſueuerunt enim homines de ijs, qui in maximas incidunt calamitates dicere: Ne mihi talia eueniant, qualia iſte paſſus eſt: hoc igitur lamentationis prouerbium vocauit. *Hieron.* Hieronymus. A planctu enim incœpit, & finitur in planctu: nam ſic orſus eſt Vates: *Aſſume planctum ſuper principes Iſrael, &c.* Et nunc in fine *planctus eſt*, & lamentatione, planctuque parabolæ digno ſtirps regia proſequenda. Fortaſſe ſimplicius erit. Planctus nunc fit pro Regis, & ciuium migratione, ſed acerbior poſtea fiet pro Vrbis, & Templi excidio, ciuitatis deſolatione, regnique caſu. Vel: Hæc eſt lamentatio, quam initio propoſui, & ita eueniet, vt prædixi. Vel: Hæc eſt lamentationis meæ materia, reuelatio ſcilicet tantæ ruinæ, ſed maioris erit ipſe euentus. Rabbi Dauid: planctus eſt ipſa, quam edo prophetia, eritque in planctum, ſeu planctus, cum, deſtructa ciuitate, implebitur Vaticinium. *R. Dauid.*

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM.

ARGVMENTVM.

Conſultus Vates a ſenioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuerſa peccata tum a parentibus tum ab ipſis iam olim contra Dei præceptum admiſſa; negatque ſe reſponſurum ad eorum voluntatem: mox, quo eos ad æmulationem prouocet, prædicit colendum ſe religioſe a veris Iſraëlitis.

I. ET factum eſt in anno ſeptimo, in quinto, in decima menſis: venerunt viri de ſenioribus Iſrael, vt interrogarent Dominum, & ſederunt coram me.

II. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

III. Fili hominis loquere ſenioribus Iſrael, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Nunquid ad interrogandum me vos veniſtis? viuo ego quia non reſpondebo vobis, ait Dominus Deus.

IV. Si iudicas eos, ſi iudicas fili hominis, abominationes patrum eorum oſtende eis. C

V. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Iſrael, & leuaui manum meam B pro ſtirpe domus Iacob, & apparui eis in Terra Aegypti, & leuaui manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus veſter:

VI. In die illa leuaui manum meam pro eis, vt educerem eos de Terra Aegypti, in terram, quam prouideram eis, fluentem lacte, & melle: quæ eſt egregia inter omnes terras.

VII. Et dixi ad eos: Vnuſquiſque offenſiones oculorum ſuorum abijciat, & in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus veſter.

VIII. Et irritauerunt me, noluerunt que me audire: vnuſquiſque abominationes oculorum ſuorum non proiecit, nec idola Aegypti reliquerunt: & dixi vt effunderem indignationem meam ſuper eos, et implerem iram meam in eis, in medio Terræ Aegypti.

Et

IX. *Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus, in quarum medio erant, & inter quas apparui eis, vt educerem eos de Terra Aegypti.*

X. *Eieci ergo eos de Terra Aegypti, & eduxi eos in desertum.*

XI. *Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, uiuet in eis.*

XII. *Insuper & sabbatha mea dedi eis, vt essent signum inter me & eos: & scirent quia ego Dominus sanctificans eos.*

XIII. *Et irritauerunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea proiecerunt, quæ faciens homo viuet in eis: & sabbatha mea violauerunt vehementer: dixi ergo vt effunderem furorem meum super eos in deserto, & consumerem eos.*

XIV. *Et feci propter nomen meum, ne uiolaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in conspectu earum.*

XV. *Ego igitur leuaui manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in Terram, quam dedi eis fluentem lacte, & melle, præcipuam terrarum omnium:*

XVI. *Quia iudicia mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt, & sabbatha mea violauerunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.*

XVII. *Et pepercit oculus meus super eos, vt non interficerem eos: nec consumpsi eos in deserto.*

XVIII. *Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini:*

XIX. *Ego Dominus Deus vester: in præceptis meis ambulate, iudicia mea custodite, & facite ea:*

XX. *Et sabbatha mea sanctificate vt sint signum inter me & vos, & sciatis quia ego sum Dominus Deus uester.*

XXI. *Et exacerbauerunt me filij, in præceptis meis non ambulauerunt: & iudicia mea non custodierunt vt facerent ea: quæ cum fecerit homo, viuet in eis: & sabbatha mea uiolauerunt: & comminatus sum, vt effunderem furorem meum super eos, & implerem iram meam in eis in deserto.*

XXII. *Auerti autem manum meam, & feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in oculis earum.*

XXIII. *Iterum leuaui manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, & uentilarem in terras:*

XXIV. *Eo quod iudicia mea non fecissent, & præcepta mea reprobassent, & sabbatha mea violassent, & post idola patrum suorum fuissent oculi eorum.*

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non uiuent.*

XXVI. *Et pollui eos in muneribus suis cum offerrent omne, quod aperit vuluam, propter delicta sua: & scient quia ego Dominus.*

XXVII. *Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes:*

XXVIII. *Et induxissem eos in Terram, super quam leuaui manum meam vt darem eis: viderunt omnem collem excelsum, & omne lignum nemorosum, & immolauerunt ibi victimas suas: & dederunt ibi irritationem oblationis suæ, & posuerunt ibi odorem suauitatis suæ, & libauerunt libationes suas.*

XIX *Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? & vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem.*

XXX. *Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Certe in via patrum vestrorum vos polluimini, & post offendicula eorum vos fornicamini:*

XXXI. *Et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: & ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.*

XXXII. *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ vt colamus ligna, & lapides.*

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.*

XXXIV. *Et educam vos de populis: & congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.*

XXXV. *Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduersum patres vestros in deserto Terræ Aegypti, sic iudicabo vos, dicit Dominus Deus.*

XXXVII. *Et subijciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis.*

XXXIIIX. *Et eligam de vobis transgressores, & impios, & de terra incolatus eorum educam eos, & in terram Israel non ingredientur: & scietis quia ego Dominus.*

XXXIX. *Et uos domus Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis vltra in muneribus vestris, & in idolis vestris:*

XL. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi, & ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris.*

XLI. *In odorem suauitatis suscipiam vos, cum eduxero*

xero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum.

XLII. *Et scietis quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in Terram, pro qua leuaui manum meam, vt darem eam patribus vestris.*

XLIII. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, & omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis: & displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitijs vestris, quas feciſtis.*

XLIV. *Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias uestras malas, neque secundum scelera vestra pessima domus Israel, ait Dominus Deus.*

XLV. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

XLVI. *Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri meridiani.*

XLVII. *Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis: & comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem.*

XLVIII. *Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.*

XLIX. *Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: Nunquidnon per parabolas loquitur iste?*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMI.

I. *ET Factum est in anno septimo*, a A transmigratione Ieconiæ, vt capite primo declarauit, *in quinto*, mense scilicet, *in decima* die *mensis*. Post menses nimirum vndecim, & dies quinque a superiore visione, rursus sermo fit ad Prophetam. Vaticinij autem occasio fuit aduentus seniorum domus Israël, de quo Vates.

Venerunt uiri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, & sederunt coram me. Scholiastes: Cum vidissent ij, qui erant in Babylone, Nabucho- B donosorem comparantem aduersus Ieruſalem exercitum propter violatum fœdus a Sedecia, vehementer timuerunt, atque idcirco ad Prophetam adeunt, vt aliquid ab eo de belli exitu audiant. Verum Deus in recto illis non respondet. Sententiam enim antea pronuntiarat, nimirum Babylonij aduentu delendam esse ciuitatem; sed instar irati, ac redarguentis ipsis conuenientem adhibet admonitionem, & simul eos indignos esse responso demonstrans, & latenter belli exitum docens: incipit autem seniorum ab ipso Deo defectionem C persequi.

Scholiast.

III. *Nunquid ad interrogandum me uos uenistis? Viuo ego, quia non respondebo uobis.* Apollinaris: Ij cum vitam in sceleribus traducerent, neque pœnitentiæ medicina curari vellent, Dominum interrogare ausi sunt; non vt omnino, quæ iuberentur, agerent, sed vt discerent an diuina oracula cum suis cogitationibus conuenirent. Eadem repetens Theodoretus adiecit: Hoc item Sedecias sæpius fecit, adactoque iureiurando Ieremiæ, vt quæ Deo visa essent, aperte sibi pronuntiaret; cum didicisset quæ iussa fuerant, ijs contraria patrauit; & qui in Aegyptum post captiuitatem peruenere, hoc idem ausi sunt: quare auctor omnium Deus non vult ijs respondere; ipse enim sciebat quid esset in homine: idcirco ipsi quoque Prophetæ præcipit, vt eos despiciat, neque vllas pro ipsis preces adhibeat: hoc significauit cum dixit: Si defendis eos, si defendis, fili hominis (defendis, subſtituo pro, vlciſceris, in versione Latina, Septuaginta, & Theodoreti: id enim ἐκδικέω, ecdiceo, hoc loco significare ex verbis Theodoreti palam est) hoc est, nullam habeas ipsorum rationem veluti curator ipsorum, ne admittas eorum interrogationem, &c. Vulgatus autem sic habet.

Pecc. oribus induratis interrogantibus non respondet Deus. *Apollin. Theodor.*

IV. *Si iudicas eos, si iudicas, fili hominis?* Quæ orationes per interrogationem legendæ sunt, vt ex Hebræo constat. Similis est illa phrasis Lucæ. *Si percutimus in gladio?* hoc est, feriemus ne? vel, quidni percutiamus? cur non percutimus? Verba autem Latina eundem possunt admittere sensum, quem Græcæ editioni adhibuit Theodoretus: nam שפט, saphat, non solum iudicis officium significat, sed etiam quidquid in foro agitur tam ab actore, & aduocato, quam a testibus aduersus reum. Vnde apte vsurpatum dicemus in præsenti pro susciperе patrocinium: ac si dicat: fili hominis, horum ne susciпies patrocinium? istos ne defendes? eorumque causam ages coram me? quin potius ostende illis abominationes patrum. Chaldæus tamen Paraphrastes, increpas, posuit pro *iudicas*, qua si di-

Luc. 22. ℣. 49. *Theodor.* *Chald.*

si dixisset Deus: O Propheta, quid cunctaris? quid A hæres? cur non potius illos increpas, & seuere redarguis? recte Chaldæus: nam iudicare ea, quam diximus, fori ratione, increpare quandoque significat, quod iudicis interdum sit dure increpare litigantes; sed prima expositio germanior, & simplicior videtur.

Hieron.

Abominationes patrum aliorum ostende eis. Hieronymus: Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominationes & iniquitates patrum nunc senioribus proponuntur? hac videlicet causa, vt ostendantur similia parentibus agere, & hæreditario malo longissimum funem trahere peccatorum, vt quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant. In hunc autem modum orditur expostulationem. B

Parentum scelera proponuntur eis, vt ostendatur similia parentibus agere.

V.

Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Israel. Quam grauia peccauerint Israëlitæ non satis æstimari potest, nisi Domini erga eos beneficentia proposita: Idcirco & mea, inquit, ostendito beneficia, & parentum ipsorum scelera recenseto. Scholiastes. Hæc prima beneficentiæ causa, quod eos elegerit non prius illis præuenientibus: etenim idola colentes eos per Moysem inuisit, &c. Quam magnum autem beneficium fuit suscitare de puluere egenos, & de stercore pauperes erigere, a cophynisque abstractos, & de idololatriæ fæcibus abductos creare in principes populi sui, quis non videat? Sed hanc theoriam plurimis psalmis repetit Dauid.

Maiora apparent peccata, quando maiora sunt Dei beneficia peccatoribus collata.

Scholiast.

Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob, &c. Ter inculcata phrasis a Propheta semel explicanda C est. Leuare manum multa significat: quod gestus eleuationis manus varius sit: interdum enim apertam extendimus manum in cœlum, qui iurantis est habitus: idcirco leuare manum valet iurare, vt in Genesi. *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli, & terræ*, &c. Et in Deuteronomio. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam. Viuo ego in æternum.* Isaias tamen absolute posuit verbum pro tota oratione: Et leuauit, manum, *in die illa dicens, non sum medicus, &c.* hoc est, iurauit non futurum se principem; nam id significat medicus eo loco, eadem phrasis habetur in Exodo. *Vt inducam uos in terram pro qua leuaui manum meam, ut darem eam Abrahæ.* Aliquando manum leuamus non in cælum recta tendentes, sed dextrorsum in D aëra vibrantes, qui habitus est percutientis: quare percutere significat ea dicendi figura, vt in psalmo: *Leua manus tuas in superbias eorum*: & Isaias ait. *Leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis.* & Ezechiel. *Ego leuaui manum meam vt gentes, &c.* & in psalmo *Et eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto:* id est, extento brachio comminatus est, &c. Vnde etiam phrasis illa Exodi patebit: *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit*, leuauit, *manum suam*, id est, nihil illis nocuit: & in libris Regum. *Leuauit manum suam contra regem.* Nonnunquam leuare manum est signum gratiæ & auxilij, sumpta figura dicendi a porrigentibus manum infirmioribus ad opem ferendam: quam phrasim He- E bræis explicat idem verbum נשא, nasa, tametsi Latine id extendere potius sit, quam leuare manum: vt in psalmo. *Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pauperum.* Est etiam vocantis habitus apud Isaiam. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum.* Item orantis, vt in psalmo. *In nomine tuo leuabo manus meas.* & in alio psalmo. *Extollite manus vestras in sancta*, &c. Hæc atque alia plura amplectitur ea, quam in præsenti legimus, oratio. Sed vt nobis ignotus est gestus Dei in Aegypto loquentis cum Israëlitis, ita sensus quoque orationis obscurus & ambiguus. D. Hieronymus in secunda acceptione intellexit, vsurpatam esse orationem a Vate: ait enim: eleuatio autem manus, siue extensio habitum percutientis ostendit, vt percuteret pro eis Aegyptios, & populum Israël de Aegypto liberaret. Chaldæus, pro *leuaui manum*, ter conuertit, iuraui. Septuaginta vero pro eadem primum reddidere, & cognitus sum semini domus Iacob, id est, exhibui me visendum detecta facie, cum olim vultum quasi manu tegere solitus fuerim: qua versione absque dubio allusionem a Propheta factam testantur ad locum Exodi superius citatum: *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit manum suam*, eumque hoc sensu intellexisse, non misit manum, in faciem scilicet, hoc est, non operuit vultum manu. In secundo autem & tertio loco conuertunt ijdem Septuaginta pro *leuaui manum*, apprehendi manum ipsorum, & apprehendi eos manu mea, quæ dicendi figura opem ferentis est, nec non & iurantis: nam manu apprehensa iuramenta, & pacta olim firmabantur, vt alibi diximus.

D. Hieron.

Chaldæ.

Exod. 24. ℣. 11.

VI.

In terram, quam prouideram eis. Iam inde ab initio rerum, quod & Moses cecinit in Deuteronomio *Quando diuidebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam*, in varias orbis oras, eorum colonias disseminabat, *constituit terminos populorum*, Chanaan, *iuxta numerum filiorum Israel*, &c. tot scilicet nationibus terram a se olim electam quasi colonis ad tempus locauit, quot futuri erant tribus filiorum Israël, quibus decreta fuerat ea possessio: *pars* enim *Domini populus eius est, & Iacob funiculus hæreditatis eius*, hoc est, eum populum non secus carum habet, quam si ei ex patrimonio in sortem obtigisset, & in hæreditatem funiculis certis definitam, & commensuratam.

Deut. 32. ℣. 8.

Fluentem lacte, & melle. Eadem dicendi forma extat in promissione facta in Exodo: *Et educam de terra ista in terram bonam, & spatiosam, in terram, quæ fluit lacte, & melle*, atque in Ieremia repetita: *Vt suscitem*, ratum faciam, opere præstem, *iusiurandum, quod iuraui patribus uestris daturum me eis terram fluentem lacte, & melle*, &c. vbi diuus Hieronymus: Terram autem lacte, & melle manantem hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, vt est illud.

Quomodo intelligatur (terram lacte & melle fluentem)

Exod. 3. ℣. 8

Ierem. 11. ℣. 5.

Hieron.

Mella fluant illis, ferat & rubus asper amomum. Et iterum.

Eclog. 3.

Et passim riuis currentia vina repressit.

1. Georg.

Præclare Magister: etenim simili locutione hyperbolica rerum omnium affluentiam expressit Ouidius, dicens:

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
Flauaque de viridi stillabant ilice mella.

1. Metam.

Et Virgilius iterum:

Et duræ quercus sudabant roscida mella.

Eclog. 4.

Atque Israëlitæ quidam tumultuantes eisdem verbis Aegypti feracitatem exaggerant, in libro Numerorum dum ita expostulant cum Mose: *Nunquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quæ lacte & melle manabat?* &c. Translatitia itaque est ea locutio non propria, communisque alijs regionibus laus, non peculiaris natura terræ sanctæ: & quidem metaphoram in ea subesse constat aperte ex libro Numerorum: *Venimus*, inquiunt exploratores, *in terram ad quam misisti nos, quæ reuera fluit lacte & melle, ut ex his fructibus cognosci potest*, &c. Quapropter ea vtuntur prophetæ ad significandas

Num. 16. ℣. 13.

Num. 13. ℣. 28.

Ecclesiæ Christi vbertas.

Ecclesiæ

Leuare manum iurare est.

Genes. 14. ℣. 22.

Deut. 32. ℣. 40.

Isa. 3. ℣. 7. iuxt. Hebr.

Medicus pro principe vsurpatur.

Exo. 6. ℣. 8.

Leuare manum est percutere.

Ps. 73. ℣. 3.

Is. 11. ℣. 15

Ezech. 36. ℣. 7.

Psal. 105. ℣. 26.

Exod. 24. ℣. 11.

2. Reg. 20. ℣. 21.

Leuare manum est auxiliari.

Leuare manum quid significet.

Ps. 9. ℣. 33

Leuare manum est vocare, & orare.

Is. 49. ℣. 22

Ps. 62. ℣. 5.

Psal. 133. ℣. 2.

Ioel. 3. ℣. 18. *Amos.* 9. ℣. 13. *Sup.* 16. ℣. 13.

Ecclesiæ Christi diuitias, vt Ioël. *Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte*, &c. Et Amos idem fere repetit. Ceterum hanc dicendi formulam explicuimus supra.

Terræ sanctæ ad alias comparatio.

Quæ est egregia inter omnes terras. Inuitat nos locus iste, vt de Terræ sanctæ feracitate disseramus, quod præstaremus libenter, nisi commodior alter locus ei disputationi suppeteret. Illud interim obseruasse sit satis, verba hæc non esse translatitia, vt illa quæ præcesserunt, sed propria, atque secundum proprietatem interpretanda: comparatio enim terræ illius cum reliquis omnem figuratam locutionem explodit: quod & Hieronymus adnotauit dicens: Iuxta literam vero inclytam esse terram Iudææ, & cunctis terris fertiliorem dubitare non poterit, qui a Rhynocorura vsque ad Taurum montem, & Euphratem fluuium cunctam considerauerit terram, & vrbium potentiam, amœnitatem regionum, Palæsthinam videlicet, & Phœnicem, Arabiam, & Syriam Cælen, Ciliciam & ceteras regiones, quas Israëli, si Dei præcepta seruasset, Dominus repromisit, &c. Hebraice pro *egregia* legitur צבי, tsebi, צבה, tsabah, quod est tumescere, intumescere, inflari, efferri, exilire, quasi dicas exultationem, superbiam, excellentiam, præstantiam: vt tametsi aptissime verterit Hieronymus, *quæ est egregia inter omnes terras*, dicere potuerit, quæ est præstantia regionum; appositoque abstracto magis exaggerasset terræ felicitatem, & clarius reddidisset Hebræam vocem, quemadmodum fecit apud Danielem: *contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem*: nam *fortitudinem* vertit loco Hebræi nominis צבי, tsebi. Verum ille de sensu sollicitus erat potius, quam de figura vocum: quare & in ipso Daniele *inclyta* posuit pro eodem Hebræo nomine. Ergo Terra sancta ab Ezechiele vocatur excellentia regionum, a Daniele vero antonomasticῶs excellentia, præstantia, fortitudo, vel quid simile: nam propterea absolute dixit, *contra fortitudinem*, quod id nomen epitheton esset terræ illius, atque adeo notissimum, vel per se ipsum positũ sine addito. Sed de his suo loco fusius tractabimus.

Hieron. *Hier. hic.* *Dan.* 8. ℣. 9 *Ibid.* 11. ℣. 16.

VII. Ostensiones vocat idola, & quare. *Scholiast.* *Hieron.* *Symmach.* *Aquyl.*

Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat, & in idolis Aegypti nolite pollui. Scholiastes. Offensiones oculorum vocat statuas, & signa, quæ in domibus habebant. Hieronymus pro offensionibus, quæ Hebraice dicuntur שקוצים, siqutsim, Symmachus interpretatus est nauseas, Aquylæ secunda editio abscissiones, vt significarent abijciendas ab oculis lippitudines, & quasi nauseas, quæ non solum aspectum impediunt, sed & contra cernentibus vomitum creant: pro eadem voce solet Hieronymus vertere iam abominationem, iam execrationem, iam idolum: nam in libro Regum: in quo bis repetitur in Hebraico codice, ipse conuertit: *Idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab:* & in Daniele. *Dabunt*, inquit, *abominationem in desolationem.* Abominationes itaque oculorum suorum vocat idola, quod cum abominanda & execranda forent, ab ipsis cum iucunditate suspiciebantur. Obseruat Rabbi Dauid, propterea additum esse *oculorum*, quod oculi sint cordis interpretes, atque ideo peccatorum eius complices: iuxta illud Numerorum. *Ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes.* Alteram vocem scilicet גלולים, gelulim, pro qua habemus idola in Latina editione, superius explicuimus non semel: inquinamenta transtulit Aquyla eius loco: sordes, spurcitias, volutabra nos reddimus, dignissima Deorum nomina.

Hieron. 4. *Reg.* 23. ℣. 13. *Dan.* 11. ℣. 31.

R. *Dauid.* Oculi peccare dicuntur vtpote cordis internuntij & complices. *Num.* 15. ℣. 39. *Aquyla.*

Et in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus uester. Efficacissima ad omnem idololatriæ radicem extirpandam ratio est: *Ego Dominus Deus uester.* Etenim cum soli ipsi natura competat dominatus, nefas est alium vel in cælo, vel in terra Dominum agnoscere: rursus cum ipse Deus sit, atque adeo omne bonum, vnicum ergo esse necesse est, neque alijs ab ipso diuinitas tribuenda. Denique cum Deus noster sit, quidni eum colemus vnice, atque ardenter amabimus, si non vt Deum tantum, saltem vt nostrum Deum? quis enim carnem suam non fouet? quis caput proprium non habet carum? quis spiritum suum non seruat illæsum? quis patrem non reueretur & suspicit? at ille, quem pro Deo colimus potiori loco habendus est, quam fortunæ, quam caro, quam vita, quam genus: Sed quoniam præcessit verbum *pollui*, videtur hoc loco tacite de Israëlitis quasi de Templo suo loqui Deus, ac si dicat: Vos Templum mei nominis estis, ego vester Deus. Vtriusque ex æquo interest quod iniungo, munditiam & sanctitatem colite: decet enim Templa munda esse, debetur & Deo, qui in Templo colitur, sanctitas: quæ ergo conuentio Templo Dei cum idolis? Abstinete itaque ab omni idolorum cultu, sic enim & meæ gloriæ, & honori vestro prospicietis, quod alibi manifestius dixerat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum.* Sed ijs omissis, vbinam legi dicemus id præceptum Israëlitis traditum in medio terræ Aegypti, vt idola gentium a se ablegarent? nusquam sane tale quid scriptum inuenias: quod & Rabbi Dauid hoc loco obseruauit, & tamen Deo reuelante Prophetæ didicimus id præceptum accepisse Israëlitas, cum primum se Deus illorum redemptorem Moysi declarauit; vt vel hinc conuincantur nouatores, non omnia, quæ Deus Ecclesiæ iniunxit, literis esse mandata; sed eorum multa traditione patrum habita, & ad posteros eadem ratione transfusa.

Deus colendus est & quia Deus est, & quia noster est.

Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas.

Leuit. 11. ℣. 44.

R. *Dauid.*

Traditiones Ecclesiæ, exemplo comprobantur Prophetæ.

Et irritauerunt me, noluerunt que me audire. Neque huius auersionis memoria extat in sacris, nisi forte vestigium quoddam in Exodo. *Nonne*, inquiunt Israëlitæ ad Mosem, *iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes: Recede a nobis ut seruiamus Aegyptijs.* Scholiastes hæc refert ad querelam præpositorum contra Mosem, quod eius causa grauarentur ab Aegyptijs exactoribus: sed grauiora imporat ipsis Vates. Quis autem ignorat multa omisisse Mosem non indigna scitu ex illa tam longa tragœdia, quod ad maiora narranda properabat, & vniuersa neque percenseri posse videbat?

VIII.

Exod. 14. ℣. 12.

Exod. 5. Multa non scripsit Moyses, quæ euenerunt Israëlitis in Aegypto.

Et dixi ut effunderem indignationem meam super eos. Id est, statui, decreui, effuso furore, semel illos delere: similis est phrasis in psalmo. *Dixit ut disperderet eos.* & in alio psalmo. *Dixi custodiam uias meas.*

Psal. 105. ℣. 23. *Psal.* 38. ℣. 2.

Et implerem iram meam in eis. Id est, plene exhaurirem, consummarem, consummate ostenderem, satiarem: hoc enim significat בלה, calah: Vide hanc vocem supra interpretatam.

Sup. 5. ℣. 13

IX. Deus suo nomini consulens peccatoribus misereatur fidelibus

Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus. Et, valet, sed, verumtamen, ac si dicat: Verumtamen mihi imperaui, fecique quod promiseram beneuolus patribus, non quod iratus erga filios statueram, ne haberetur ludibrio Deus Hebræorum, vt qui non valuisset in libertatem eos vindicare, propterea que causatus fuerit ipsorum peccatis exacerbatum mutasse mentem, populumque suum deleuisse: extant huius rei exempla quamplurima. Porro violari, profanari, pollui, est despectui haberi, non tractari quasi sanctum, ac venerandum, eiusque oppositũ significat sanctificare.

Exod. 32. *Num.* 14. *Deut.* 32.

Eieci

X. *Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi eos in de-* A *sertum.*

XI. *Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis.* Po-
Præcepta & iudicia quid significent. lychronius: *Præcepta* vocat Decalogum, *iudicia* quæ
Polychr. de Dei cultu constituunt, ac reliqua præter Decalo-
Scholiast. gum imperata. Scholiastes. *Præcepta* dicit quæ sunt
Theodor. inter homines legitima, vt Non occides, nó furaberis, &c. *iudicia* vero cultum erga Deum. Theodoretus: Liberatos, inquit, illos ab amarissima seruitute in deserto tanquam in palæstra aliqua probis & vtilibus legibus quasi pueros instruebam, quibus seruandis vitam illis moliebar: leges enim erant vitæ conciliatrices, præcepta autem ipsa & iustificationes (nam τὰ δικαιώματα, ta dicæomata, idest iustificationes legunt Septuaginta) appellauit: non enim alia sunt præcepta, aliæ iustificationes, sed B eadem diuersis nominibus vocata sunt præcepta: sunt enim tanquam a Deo, & Domino scripta, quæ iussi sunt homines seruare; iustificationes vero non solum vt iure scripta, & quod iustum est continentia; sed etiam vt quæ recte agentem iustificare possint. Hæc ille. Cuius vltima oratio, qua significat homines iustificari operibus legis, ideoque legem dici iustificationes; tametsi a diuo Paulo expresse asseratur: *Factores legis iustificabuntur*, &c. expo-
Rom. 2. ℣. 13. sitione indiget, quemadmodum & versus sequens.
De iustificatione legis Mosaicæ. *Quæ faciens homo viuet in eis.* Neque enim de vita gratiæ, seu iustificatione peccatoris hîc sermo est Prophetæ, cum constet ex Apostolo, quod *ex*
Rom. 3. ℣. 20. *operibus legis non iustificabitur omnis caro coram* Deo:
Gal. 2. ℣. 21 alioqui *si per legem* daretur *iustitia*, vt ipse ait, *ergo* C *gratis Christus mortuus esset*: Nihil tamen repugnat si locus de iustitiæ augmento, vel conseruatione
Theodor. in vita gratiæ intelligatur, vt Theodoretus videtur accepisse: qui enim alias per Christi fidem iustificatus ex gratia opera Decalogi impleuerit, absque dubio crescet in iustitia, & vitam gratiæ, quam possidet, tuebitur, & magis ac magis stabiliet: nihilominus is sensus non videtur satis ad mentem Vatis accommodatus, vt statim ostendemus.
Chaldæa. Chaldæus Paraphrastes de vita futura, & æterna sententiam interpretatur, quasi operibus legis cultores ipsi vitam promereantur futuri sæculi, quod si cum præuia fide mediatoris, & gratia iustificante intellexit, dixit quod res erat, sed nescio an attigerit, quod Propheta instituerat: is enim nullam D in præsenti adijcit promissionem cultoribus legis, sed eam repetit, quæ a Mose facta fuerat, cum legem populo ferret. Ille autem disertis verbis testatur in Deuteronomio se proposuisse ante eorum
Lex a Moyse lata sub comminatione mortis, & spe vitæ temporalium intelligenda est. oculos mortem, & vitam corporalem, mortem quidem transgressoribus legum, vitam autem cultoribus earum. *Testes*, inquit, *inuoco hodie cælum, & terram, quod proposuerim uobis uitam & mortem, benedictionem, & maledictionem: Elige ergo vitam ut & tu*
Deut. 30. ℣. 19. *uiuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas (ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) vt habites in terra, pro qua iurauit Dominus patribus tuis Abra-*
℣. 16. *ham, Isaac, & Iacob, ut daret eam illis*: & paulo superius dixerat: *Vt uiuas, atque multiplices te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingrederis possidendam, &c.* nam tametsi sub ea vita, & morte temporali spiritualem, & æternam etiam intellexisse videatur legislator illis potissimis verbis: *Ip-*
Lex mortem ministrabat trâsgressori, non ita vitam cultori. *se est enim uita tua, & longitudo dierum tuorum*; ceterum magno cum discrimine: etenim mortem vtramque, corporis scilicet & animæ promerebatur quidem delinquens in legem; vitam autem vtramque non continuo merebatur legem custodiens ex A opere legis; sed temporalem quidem propter legem impletam tuebatur: spiritualem vero ob fidem in Christum mediatorem assequebatur, & ex gratia Spiritus sancti conseruabat, & augebat: promittebaturque cultoribus ex vi operum legis vitam propriam conseruare, & prorogare multo tempore, tum etiam nomen in posteros per multa sæcula diffundere. Vitam autem gratiæ, & æternam prædictis bonis adumbratas aliunde, quam ex lege quærere necesse erat. Cum ergo Propheta dicat, quæ faciens homo viuet in eis, vel propter ea, hoc est ex eorum vi, consequens est, illum non de spirituali, sed de temporali vita esse locutum, quæ merces erat legis obseruantiæ. Verum neque vitam temporalem legi acceptam ferre voluit Paulus, sed tantummodo B corporis mortem: ait enim: *Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat*: hoc est, lex exarata literis 2. Cor. 3. Hebraicis in tabulis lapideis vim habuit damnandi morte transgressores, viuificandi non item: hoc enim solius est legis gratiæ in corde infusæ. Idem habet iterum. *Quod si ministratio*, inquit, *mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria*, &c. ministram enim mortis, & quasi lictorem appellat legem, quod ipsius quidem esset occidere reos, non viuificare obsequentes: quo igitur pacto verum erit, quod habet Propheta. *Quæ faciens homo viuet in eis*. Respondemus aliud esse de lege per se sumpta philosophari, aliud de adiuncta illi promissione diuina: & Paulum quidem de lege esse locutum, vt opponitur Euangelio, promissionique diuinæ Abrahæ factæ de benedicendis hominibus in illius semine, quæ fuit Euangelij ipsius pollicitatio; Prophetam vero de lege, vt claudit etiam promissionem Dei, ea verba intellexisse. Lex itaque per se sumpta ministra mortis erat, obedientia autem legis apud Deum merebatur vitæ incolumitatem, & prorogationem dierum, iuxta illud: *Honora patrem tuum, &c. vt sis longæuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi*. Nisi forte malis simplicius locum interpretari, asserendo contrarium vsurpatum esse a Vate pro contradictorio, hoc est, viuere pro non mori. Sicut & apud Ioannem a Christo Ioan. 6. Domino contra factum videmus: *Patres uestri*, in- ℣. 49. quit, *manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, &c. qui manducat hunc panem viuet in æternum*. ibi enim, mori, vsurpat Dominus pro, non viuere; ac si dicat: Panis iste cælestis vitam æternam communicat, ille alter minime: nam patres vestri eo pasti sunt, & non vixerunt ex illius virtute, vita scilicet animorum ad immortalitatem, quam iste cibus donat abunde. Alioqui si mori significet quod sonat, de neutra morte comprobari potest discrimen inter vtrumque panem; etenim si de temporali accipias, qui pane cælesti vescuntur, nihilo secius moriuntur, quam Hebræi pasti manna in deserto; si autem de morte spirituali, ex æquo eam euaserunt Hebræi vescentes manna, qui scilicet Dei præceptis erant obsequentes, atque Christiani. Necesse est ergo, quo discrimen inter vtrumque panem verificemus, illud, *& mortui sunt*, non priuatiue in- E telligere, sed contradictorie, pro, & non vixerunt. nam certum est ex vi panis Eucharistici vitam immortalem conseruari, & quandoque conferri, quam virtutem manna Hebræorum minime habuit, nisi tantum ad tuendam vitam temporalem. Ergo sicut apud Ioannem, mori, est non viuere, sic apud Ezechielem, viuere, est non mori: itaque hunc sensum videtur habere præsens oratio: *Quæ faciẽs homo uiuet in eis*, id est, non morietur ex legis præscripto, euadet mortem, tuebitur vitam corporis, non plectetur

Lex per se vt opponitur Euangelio ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtramque promeretur. Exod. 20. ℣. 12.

Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione vitæ æternæ.

ctetur capite, ſicut tranſgreſſores ſolent. Denique A ſi iſta promiſſio alicui videatur nimium arida & angusta, poterit alteram verſui accommodare ſententiam, vt non ſolum promittat mortem violentam euadere, vitamque corporis tueri, ſed etiam vitam felicem, & bonis omnibus cumulatam traducere: nam hoc fere vocat ſacra Scriptura vitam, nempe iucunditatem, lætitiam, felicitatem, omnem ſcilicet vitæ commoditatem, vt in pſalmo. *Qui vult uitam, diligit dies videre bonos.* & in Prouerbijs. *Qui me inuenerit inueniet vitam, &c.* quaſi dicat: *Quæ faciens homo uiuet in eis*; hoc eſt, iucundam, & beatam vitam traducet ſub ijs legibus agens: Eiuſmodi autem pollicitationibus plenus eſt liber Deuteronomij: atque hic quidem ſenſus nobis videtur contextui gratiſſimus, & ſequentibus mirifice cohærens. B

Sacra Scriptura vitam vocat iucunditatem, lætitiam, felicitatem. *Pſal.* 33. ℣. 13. *Prouer.* 8. ℣. 35.

XII.

Inſuper & ſabbatha mea dedi eis, vt eſſent ſignum fœderis *inter me, & eos: & ſcirent quia ego Dominus ſanctificans eos.* Repetit Vates Moſis verba dicentis. *Videte, vt ſabbathum meum cuſtodiatis, quia ſignum eſt inter me, & vos in generationibus veſtris, vt ſciatis quia ego Dominus, qui ſanctifico vos, &c.* Vtriuſque loci explanatio pendet ab intelligentia illius loci Geneſis: *Et requieuit die ſeptimo ab uniuerſo opere, quod patrauerat. Et benedixit diei ſeptimo, & ſanctificauit illum.* Cuius expoſitionem fuſius perſequemur in Commentario de ferijs ſacris Iſraël: nunc eandem breui perſtringamus oportet. Benedicere eo loco, vt optime notauit Philo, eſt laudare, commendare, & approbare: ſanctificare autem, vt egregie docuit Chryſoſtomus, eſt diuino cultui ſegregare, ſeu dedicare, & obſeruandum conſtituere: vnde ſententia loci Geneſis ea eſt: Deus nomen ſabbathi, quod ſeptimæ feriæ ipſe impoſuerat, approbauit, atque ſuo otio honorandum fecit, tum & præcepto ſanctum & inuiolabile ſeruari ſtatuit. Ex quo fit antiquius eſſe lege Moſaica præceptum ſanctificationis ſabbathi, neque cœpiſſe cum lege, ſed cum mundo, quippe quod a primis illis Patriarchis non ſecus cultum fuerit, quam ab Iſraëlitis, quibus eius obſeruatio in lege repetita eſt, non denuo impoſita, vt ibidem latius diſſeremus. Itaque in Exodo citato ad obſeruantiam antiquiſſimi præcepti, & mundo coæui prouocatur denuo populus a legislatore, cum audit: *Videte vt Sabbathum meum cuſtodiatis, quia ſignum eſt inter me & uos in generationibus*; *vt ſciatis*, D *quia ego Dominus, qui ſanctifico uos*: hoc eſt, vt quotieſcumque ſabbatho vacaueritis a laboribus corporis recordemini, quam ſim de vobis benemeritus, cum vos mihi in populum peculiarem ſelegerim, atque meo cultui dicauerim, vt ſitis non modo gens inclyta, ſed electa & ſancta, respublica tota ſacerdotalis, addicta Deo, illique vacans ex peculiari præcepto: quo quid poteſt eſſe vel honeſtius, vel iucundius? Nam huius electionis tam honorificæ, & muneris tam ſublimis ſignum eſt ſabbathum, in quo feriantes a negocijs profanis, diuinorum operum contemplationi vacare iubemini, quod eſt ſacerdotum officium & priuilegium. Veſtra igitur intereſt ſabbatha cuſtodire. Ex ijs verſus præſens intelligetur: *Sabbatha*, inquit, *mea dedi eis*, E vbi obſeruatione dignum eſt pronomen *mea*: *Sabbatha mea*, inquit, id eſt, meas ferias, & delicias; diem ſeptimum, in quo ego olim quieueram ab opificio mundi, illis volui mecum eſſe communem, vt hac ratione meam felicitatem, quæ in mei ipſius contemplatione conſiſtit, illis quadamtenus impertirer. Nam quid aliud præcepi, cum mandatum impoſui de ſabbatho cuſtodiendo, quam vt a laborioſis ſæculi curis vacantes diuina opera, iudicia, & conſilia meditarentur, quæ ego ipſe ſeptima die mecum pertractabam, examinabam, probabam, & in quorum perfectione conquieſcebam? ſit ex ijs mandatum de ſanctificando ſabbatho ſignum eſſe non ſolum amoris ardentiſſimi, quo Deus homines proſequitur, ſed etiam honorificum teſtimonium dignitatis, ad quam eo ipſo impoſito præcepto ſunt euecti. Sed hæc late proſequemur in prædicto commentario. Scholiaſtes porro Græcus, & Apollinaris ita habent. Aſſidue vero meminit præcepti de ſabbatho ſeruando, quoniam ignauis via quædam erat facilis ad diuinam cognitionem adducens: & rurſus quia ſex diebus fecit Deus cælum, & omnibus præcipit, vt ea opera ſecum pertractent, vt per aſſiduam meditationem habitum quendam rerum ſublimium nanciſcantur. Theodoretus autem ex ceteris Græcis: Sabbathorum illis otium lege præſcripſi, vt hæc ciuilis adminiſtrationis ratio peculiaris a gentium quidem eos diſtinguat inſtitutis, atque meorum beneficiorum memoriam refricet, otio enim & ceſſatione a carnis operibus dum diuino cultui continenter vacarent, & diuina audirent eloquia, lucrum percipiebant, cum diſcerent ex ipſis diuinis eloquijs etiam effectorem omnium Deum, & de omnibus benemeritum: non ſimpliciter igitur otium vitæ auctor eſt, ſed Dei aſſiduus cultus: atque aliquanto inferius in illud: *Sabbatha mea uiolauerunt*, ſic habet: Rurſus hîc quoque ſabbathorum mentionem fecit, neque ea cum alijs iuſtificationibus coniunxit, neque enim hæc, vt illæ, vitam conciliant, ſed quendam peculiarem Reipublicæ adminiſtrandæ characterem continent: illud enim: *Non occides*: *Non mœchaberis*, & alia huiuſmodi alios quoque homines naturæ lex edocuit; at ſabbathi obſeruandi non natura magiſtra, ſed legis latio: in alijs igitur præceptis cum ceteris gentibus communione iuncti; in obſeruatione vero ſabbathi propriam quandam vidébantur obſeruare Rempublicam: nulla enim alia gens hoc ocium obſeruabat: neque circumciſio ita ipſos ab alijs diſtinguebat, vt ſabbathum; quippe circumciſionem Idumæi quoque habebant, & Iſmaëlitæ ſimiliter. Aegyptij item a Iudæis hanc edocti obſeruare ſtudebant, quod per prophetam Ieremiam Deus declarauit cum dixit. *Viſitabo ſuper omnem qui circumciſum habet præputium, ſuper Aegyptum & ſuper Iuda, & ſuper Edom, &c.* Sabbathi vero obſeruationem ſola Iudæorum natio cuſtodiebat: idcirco dixit Deus: *Sabbatha mea dedi eis, ut eſſent ſignum inter me & eos: & ſcirent quia ego Dominus ſanctificans eos*: hoc eſt, mihi peculiari religione, & cultu addicens. Eadem ante Theodoretum ſcripſerat Diuus Irenæus. Quoniam autem, inquit, circumciſionem non quaſi conſummatricem iuſtitiæ, ſed in ſigno eam dedit Deus, vt cognoſcibile perſeueret genus Abrahæ, ex ipſa ſcriptura diſcimus: dixit enim Deus ad Abraham. *Circumcidetur omne maſculinum* veſtrum, & erit *in ſignum* teſtamenti *inter me, & uos*: hoc idem de ſabbathis Ezechiel Propheta ait: *Et ſabbatha mea dedi eis, vt eſſent in ſignum inter me, &* ipſos, vt ſciant, quoniam *ego* ſum *Dominus*, qui ſanctifico *eos*. Et in Exodo: Sabbatha mea obſeruate, erunt enim in ſignum apud me vobis in generationes veſtras.

In ijs, quæ ſequuntur, commemorata Hebræorum in Aegypto contumacia, ſuaque in illos longanimitate, rurſus legum, quas tulit in ſolitudine mentionem facit, & vt illi obedire recuſantes ea violarunt. Deinde docet iuſtam ſuam iram, & ineffabilem bonitatem.

Ergo

Philo lib. de mund. opific. Chryſoſt. ſuper Gen. 2.

Sabbathi obſeruantia nó incœpit a lege Moſis, ſed multo ante.

Reſpublica ſacerdotalis, dicitur Iſrael propter ſabbathi obſeruantiam.

Gen. 2. ℣. 2

De ſabbathi ſanctificatione. *Exod.* 31. ℣. 13.

Præceptum ſabbathi obſeruandi amoris & honoris ergo impoſitum, *Scholiaſt. Apollin.*

Theodor.

Circumciſionem non Iudæi tantum, ſed & aliæ gentes obſeruabant.

Ier. 9. ℣. 25

Iren. lib. 4 cap. 30.

Geneſ. 17. ℣. 10.

Exod. 31. ℣. 13.

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent.* Aduersari videntur ista præceden tibus, in quibus dictum est: *Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis.* legislatoris præterea bonitati, & pietati repugnant, si vt sonant intelligenda sint. quis enim credat fontem pietatis tulisse hominibus, quos ad omnem iustitiam informabat, præcepta non bona, neque vtilia, sub quibus scilicet non possent viuere? Habitus est super huius versus sententia sæpius Senatus frequens ab Ecclesiæ Patribus, & ceteris, qui eos secuti sunt, Doctoribus, alioque alia sensisse legimus. Diuus Iustinus Dei præcepta non bona, neque honesta dicit esse sacrificiorum, & libaminum leges, quas Deus non sponte, sed Iudæorum scelere coactus tulit. Diuus Ambrosius de legis veteris præceptis in vniuersum intellexit, quæ non bona, inquit, hoc est, non perfecta, quod enim bonum vtique perfectum: nam Euangelio perfectiora reseruauit. siquidem, ait: *Non veni soluere* legem, *sed adimplere*: non enim otiose Apostolus ait: *Lex pædagogus noster fuit in Christo* pædagogus enim cuius est, ætatis ne maturioris, an adolescentis? vtique adolescentis vel pueri, hoc est, ætatis infirmæ, qui vtique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat. Diuus Hieronymus duplicem adhibet sensum præsenti textui ijs verbis: Siue hoc significat quod postquam terrá repromissionis intrauerint varijs temporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus, regibusque, & eo tempore, quæ natura sua bona erant præcepta Domini, & iudicia, in quibus possent credentes viuere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captiuitate legis præcepta seruare, & facere quæ diuinus sermo mandauit. Neque dixit: Dedi eis præcepta mala, sed non bona. non enim statim sequitur, vt quod bonum non est sit malum, sicut & Apostolus docet, bonum esse homini vxorem vel mulierem nō tangere, sed propter incontinentiam vnumquemque posidere vas suum in castitate. quod si non fecerit neque bonum, neque malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona; hoc est, dimisit eos cogitationibus, & desiderijs suis, vt facerent, quæ non conueniunt. Potest & hoc dici quod ante offensam Decalogum tantum acceperint, post idololatriam vero & blasphemiam multiplices legis cærimonias, vt Deo potius offerrent victimas, quas Dæmonibus offerebant, & comparatione sacrilegij leuius fieret, quod non erat per se bonum, & nequaquam malum, quia Deo offerebatur; tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant, &c. Principio videtur sensisse Hieronymus Dei præcepta dici non bona, hoc est grauia, & obseruatu difficilia. Deinde præcepta vocari viuendi cōsuetudines prauas, quibus regebantur Iudæi a Domino derelicti. Denique leges cærimoniales sacrificiorum. Primam interpretationem Iustini secuti sunt Græci. Sic enim habent Apollinaris, atque Theodoretus, eam quam legimus in codice Hieronymi expositionem vellicantes: & nonnulli quidem hæc ad idolorum cultum referunt, *dedi* pro permisi, intelligentes. Sed patet eos nequaquam verborum sententiam assecutos. Idolorum enim impietatis cultum nemo, qui recte sapiat, non bonum dixerit, sed valde malum. non ergo sapientiæ fons, pietatis legislator, impietatis accusator, extremam impietatem nō bonam appellarit, quam malitiæ extremum alias vocat. aliud ergo hæc innuit oratio. Cum enim dedissem eis, inquit, vtilia præcepta, & iustificationes, quas faciet homo, & viuet in eis (& per hæc intelligit decem verba legis) quæ ipsi aspernati sunt sine vllo metu vitulum colentes, alijs eos præceptis obstrinxi, ac veluti affixi, quæ nullam quidem eis vitam præbere possent, sed vt eorum custodia, & occupatione necessariarum legum violationem prohiberem. Indicat vero per hæc, quæ ad lepram, & ad ossa mortuorum, ad morticinum, & seminis fluxum, & aliorum huiusmodi leges pertinebant, frequentes præterea asperfiones, & sacrificia, quæ pro his offerebantur. in ijs enim obseruandis ipsi occupati nō amplius necessarias illas, & vtiles leges poterant aspernari: idcirco non dixit de disse se illis mala præcepta, sed nō bona: neque enim vitium edocebant, neque virtutis erant ipsa per se ipsa causa, sed crebro ad sacrum Dei Templum aduentare, & Deo præsto esse cogebant: qui enim se pollutum credebat, is ad expiationem accurrebat, ad quam cum peruenisset, in Dei memoriam redibat, atque hæc ipsa memoria impiam mentem exterminans diuinas leges obseruandas suadebat. ipsa igitur per se non bona quæ diuino scopo, & consilio non erant necessaria, sed eorum quibus imperabantur infirmitati; non tamen ipsa per se necessaria, sed quæ ad bona & necessaria adducebant. Polychronius ijs attexendus, qui in eandem sententiam scribit: Præcepta, inquit, & iudicia vocat sacrificiorum instituta non bona, quia non vt necessaria proposita sunt, sed propter eorum imbecillitatem, quibus tradebantur, vt ne ingratus ac difficilis illis redderetur repentinus ad perfectionem transitus. Illud vero non bona mirifice ostendit, quia nō erant de sacrificijs, quæ decerēt Deum, quia etiam per Isaiā ait: Holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum, & hircorum nolo: & quæ sequuntur. Præcepta igitur non bona non damnant Dei in legibus condendis prouidentiam, sed eius erga imperfectos indulgentiam testantur. Diuus Cyrillus expositionem secundam, quæ erat Ambrosij, sequi videtur. sic enim habet: Quod ad considerationem spiritualē spectabat, sancta erat lex, sanctumque præceptum, & iustum, & bonum: quod autem pertinet ad proprietatem rei, & solum in vmbris positum cultum, non bona præcepta, sed neque sempiternam vitam conciliare poterant: nemo enim, vt scriptum est, in lege iustificatur. Vtroque vetustior Origenes idem sensisse videtur, vt refertur eodem libro. Quænam erant, inquit, hæc, nisi occidens litera legis, & testamentum mortis literis exaratum lapideis, atque ministerium damnationis? de quo scriptum est: *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*? nam præcepta illa secundum literam non oportet obseruare, sed quæ secundum spiritum. nam & reprehensione caret, si quædam præcepta violata dicimus non solum ab Apostolis in nouo testamento, sed etiam ante aduentum in scripturis antiquis: nam sacerdotes in Templo sabbatha soluentes erant innoxij. Sabbatho item circuncidebatur homo. Dauid ac socij panes propositionis comederant, quibus nefas erat alijs, quam sacerdotibus vesci. In Tabernaculo etiam a Moyse Cherubim simulacrum factum, & deinde a Salomone in Templo, a Moyse quoque serpens æneus conflatus, cum hæc omnia lex prohiberet. Præcepta itaque secundum literam occidentem non bona sunt, secundum spiritum vero sunt bona, *quæ faciens homo viuet in eis.*

Vtraque explanatio, & conciliatio locorum probabilis est, siue quæ de solis sacrificijs intelligit præcepta non bona, siue quæ de vniuersis legis veteris cærimonijs. Sed multo esset plausibilior,

Difficilis locus. *Iust. dialog. contra Tryphonem.*

Ambr. super psal. 118. & lib. 3. epist. epistola ad Clementianum.

Matth. 5. ℣. 17.

Galat. 3. ℣. 24.

Hieron.

Apollinar. Theodoret.

Auctoris sententia.

Polychr.

Isa. 1. ℣. 11.

Cyril. in Matth.

Origen.

2. Cor. 3. ℣. 6.

Non bona id est non suauia non iucunda, sed difficilia.

si Patres bonum vsurpassent pro suaui, iucundo, & facili, Hebræa phrasi, non bonum contra pro graui, duro, intolerando: nam טוב, tob, non solum honestum significat, sed delectabile bonum, vt in Genesi: *Vidit igitur mulier, quod esset bonum*, id est, amœnum, gratum. & iterum: *Si bonum est in oculis vestris*, id est, si placet: hac enim ratione præcepta non bona erunt grauia, importabilia, vt exposuisse videtur Petrus in Actis: *Iugum*, &c. *quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus*. Viuere autem, erit vitam ducere commode, & feliciter, vt supra exposuimus; & non viuere, erit miserrimam vitam trahere. Veruntamen qui obseruauerit simpliciorem esse loquendi rationem sacris scriptoribus, & fere ex vulgi consuetudine petitam, non facile sibi persuadebit de diuinis præceptis hæc duo simul a Vate proferri, dedi præcepta in quibus viuent, & dedi præcepta non bona in quibus non viuent; quantumuis rationibus scholasticis ea inter se conciliari possint: præsertim cum versus sequens: *Et pollui eos in muneribus suis*, qui eiusdem est argumenti, vt ex coniunctione præposita constat, nulla ratione referri possit ad sacrificia, vel oblationes Deo factas, sed Idolis. Quapropter existimamus hoc loco sermonem esse non de legibus diuinis, sed humanis, non Moysis sed Tyrannorum, quibus Hebræi traditi sunt ob legis diuinæ violationem. Sequenti autem versu de sacrificijs, quæ falsis gentium dijs offerebant, vt duo commemorentur supplicia respondentia duobus beneficijs collatis ingratis Israëlitis, scilicet leges duræ Tyrannorum pro suaui Dei lege reiecta; & nefariæ oblationes pro sanctissimis sacrificijs despectis. Dixerat enim supra: Dedi eis præcepta, & iudicia (facilia & leuia) sub quibus iucunde viuere possent, atque Sabbata mea, aliaque festa, & ritus institui (nam nomine sabbathi reliquæ festiuitates intelligendæ veniunt, vt alibi dictum est) vt essent signa mei erga illos amoris; ipsi contra fregerunt iugum, ruperunt vincula, meum detrectarunt imperium, atque sese dederunt dijs finitimarum gentium, quos non cognouerunt patres eorum. Ergo vt cognoscerent quam latum sit discrimen inter vtramque viuendi rationem, ego dedi eis præcepta non bona, hoc est, subieci eos iugo ferreo Ammonitarum, Moabitarum, Philisthæorum, &c. eorumque legibus non admodum suauibus (nam bonum Hebraice dicitur non solum honestum, sed etiam delectabile, vt supra notauimus) quinimmo grauissimis, & intolerandis, sub quibus miserrimam traherent vitam, vix viuerent: nam extenuatio rhetorica hic videtur commissa, qualis illa:

Ezech. 20. ℣. 6 Gen. 19. ℣.

Actor. 15. ℣. 10.

Non ignara mali miseris succurrere disco,

id est, omne malum experta: quæ quidem figura admissum habet hoc loco nescio quid ironiæ, quasi dicat: Dedi præcepta non tam suauia fortasse atque mea erant, hoc est admodum illis dissimilia, nam illa suauissima erant, hæc contra durissima. Esto exempli gratia illa Philisthinorum lex contra Hebræos sibi vectigales prolata, vt nullus esset in toto Israël faber ferrarius, nec qui vomerem quidem conflare, aut securim acuere posset. Alias grauiores coniectare licet ex ipsorum ad Deum clamoribus, cum ab hostibus opprimebantur, atque Dei eorum vicem dolentis miserationibus, quas liber Iudicum frequenter recenset. Et Ieremias: *Dabo eos in vexationem vniuersis regnis terræ*. Quod vero ad nefandos sacrorum cultus attinet, quid potuit excogitari immanius, & horribilius, quam vt pater primogenitum infantem idoli ænei accensi manibus offerret, ipsomet qui genuit spectante, torrendum & adurendum? De eiusmodi itaque impijs oblationibus subditur.

Præcepta nō bona hoc est tyrannorū, quibus subijciuntur mā data grauia.

Ieremi. 29. ℣. 18.

Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vuluam propter delicta sua: & scient quia ego Dominus. Id est, polluí, & contaminari eos permisi, ob illorum delicta nefarijs primogenitorum oblationibus idolis impurissimis factis, vt vel tam dura seruitute grauati discerent me esse Dominum, id est, potentem, qui tam duras pœnas a refugis; vel pium, qui tam dissimilia a subditis meis sacrificia exigo. Itaque illa oratio, *propter delicta sua*, nectenda videtur cum prima, *pollui eos in muneribus suis*. vel, si malis construere ex ordine, ea erit sententia: *Cum offerrent omne quod aperit vuluam*, seu primogenitum idolis proter delicta sua, id est, in sacrificium aut piaculum pro ipsorum peccatis: putabant enim Ethnici Sathanæ astutia decepti pro grauissimis quibusque criminibus nulla gratiora offerri posse dijs holocausta, quam primogenitorum sanguinem, vt ex libro Regum conijcere licet, vbi legimus regem Moab cum supremum impendebat regni, & vitæ discrimen, arreptum primogenitum immolasse super murum, vt hoc facto Deos, quos aduersum se iratos sentiebat, redderet sibi propitios: cuius generis exempla obseruari possunt in Homero, & alijs veteribus scriptoribus. is enim refert Agamemnonem Iphigeniam filiam dijs immolasse, quo ventos faustos haberet Troiam versus nauigans: post Troiæ vero excidium a Pyrrho Polyxenam Priami filiam, atque ab Vlysse Astyanactem primogenitū Hectoris sacrificatos pro felici reditu Græcorum in patriam, quorū diras neces Seneca Tragicus lugubri carmine concelebrat. Plato quoque, Dionysius Halicarnasseus, Diodorus Siculus, & Plutarchus auctores sunt, apud Phœnices, Carthaginenses, Rhodios, & Cretenses in more positum fuisse, vt infantes principali honore insignes forte ductos in regio ornatu Saturno hostias immolarent, a quibus sacris cum desiuissent Carthaginenses postea victi ab Agathocle, ac deos propterea subiratos arbitrantes ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, vt auctor est Pescenius Festus aqud Lactantium. Cuius nefarij parricidij meminit Silius Italicus illis versibus.

XXVI. Permissione nefariæ idololatriæ puniuntur impij, & prouocantur refugi.

De nefaria primogenitorum immolatione.

Homer.

Seneca in Troade. Plato. dialog. de leg. Dionys. Halic. lib. 1. Diodor. Sicul. lib. 20. Plutarch. in Apoph. de Gelone. Lactan. lib. 1. de falsa relig. cap. 21. Silius Ital. lib. 4. Punic. in fine. Tertul. in Apol. cap. 9 Euseb. lib. 4 præp. Euāg. Iustin. lib. 19. Oros. lib. 4. cap. 6. Herod. lib. 7.

Atos fuit in populis, quos condidit aduena Dido
(Infandum dictu) paruos imponere natos.

Tertullianus etiam, & Eusebius, Iustinus quoque, ac Paulus Orosius, necnon etiam Herodotus, Persis vsitatum fuisse tradunt, ad habendas dijs gratias viuos sub terra defodere pueros, ac virgines, puellarum indigenarum filios: & tale quid patrasse Amestrim Xerxis vxorem in bis septem illustrium Persarum liberos. Neque dissimilia his sacrificia idolis suis offerebant Mexicani Indi: nam singulis annis ad viginti millia hominum mactabant Dæmoni, atque in præcipua quadam festiuitate annua idoli simulachrum ex farina Mayzina sanguine humano permista fingentes, vbi rite fuerant illud venerati, in particulas minimas diuidentes singillatim distribuebant, libaque eiusmodi vorantes sacra impurissima consummabant. In prouincia vero Mechoacan Dæmon sibi offerri postulabat quidquid erat ciuibus carissimum, vti infantem speciosum, sponsam forma insignem, eamque ob causam illæ nationes exosum habentes cultum adeo truculenti Dei, Christi Domini fidem obuijs vlnis sunt amplexati, quemadmodum Patri Antonio Mendozio Prouinciali Societatis nostræ ipsimet Mechoacani proceres testati sunt. Sed de his hactenus.

Porro vbi Latinus codex habet: *in muneribus suis*, & He-

& Hebraicus במותם, bemathenotham, in donarijs, vel oblationibus suis. Græci codices legunt hodie, ἐν τοῖς δόγμασιν, en tis dogmasin, in dogmatibus, quomodo legit codex Sixti, atque Complutensis: Item Apollinaris, qui sic interpretatur locum: In dogmatibus, inquit, eorum, pro eo ac si dicat, in ijs, quæ sunt ab ipsis tradita. Nihilominus Septuaginta reddidisse, ἐν τοῖς δόμασιν, en tis domasin, in donarijs, Theodoretus legit, & interpretatur in hunc modum: Hoc simile est illi, quod per beatum Dauid a Deo dictum est: *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Vbi enim vidi ipsos ex meis præceptis vtilitatis nihil percipere, permisi eos deinceps sua consilia persequi haud sustinens eos gubernare. quod hic quoque declarauit cum dixit: polluam eos in donis suis. tamen subijcit Theodoretus: Sed apertius hoc Aquyla interpretatus est, qui dixit: & pollui eos in dogmatibus ipsorum cum traducerent ipsi omne aperiens vuluam: permisi enim ipsos suis inquinari institutis cum per ignem traducerent filios, & pueros primogenitos Dæmonibus offerrent, dignas ipsis in reliquum pœnas infligens.

Apollin. *Theodor.* *Ps. 80. ℣. 13* *Aquyla.*

Obseruandum primo, quam durum sit iugum mundi, & quam graue onus imponat ceruicibus sibi subditorum: Ieremias enim ait: *Seruietis ibi dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Isaias quoque. *Confractus est Bel, contritus est Nabo* (Septuaginta, Dagon) *facta sunt simulachra eorum bestijs, & iumentis*, &c. hoc est: Dij gentium nullum afferunt cultoribus auxilium, vel lucrum, sed potius pondus: qui eos veneratur, iumentum iure appellari potest, non homo: cum in humeris suis baiulet immensum pondus æris, quod vix queat sustinere: *onera*, inquit, *vestra graui pondere vsque ad lassitudinem*, &c.

Quam graue & durum sit mundi iugum. *Ierem. 16. ℣. 13.* *Isa. 46.*

Secundo obserua, quam leue sit Dei onus, & quam suaue iugum, vt eodem capite Isaias eleganter persequitur. *Audite me*, &c. inquit, *domus Israel, qui portamini a meo vtero, qui gestamini a mea vulua*, id est, quos ego non tantum vt nutrix vlnis baiulo & sinu foueo, sed quasi mater vera vtero meo gesto, hoc est in intimis visceribus meis absconditos habeo, blande & indulgentissime foueo, &c.

Dei onus quam leue, iugum vero quam suaue. *Isa. 46. ℣. 3*

XXVII. *Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes.*

XXVIII. *Et induxissem eos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem* illam *eis.* Septuaginta vsque ad hoc me ad iracundiam prouocauerunt patres vestri, &c. Apollinaris, & Theodoretus. Non satis, inquit, illis fuit in Aegypto mihi restitisse, sceleribusque in deserto admissis, sed etiam ingressi in terram promissam, magna illam impietate repleuerunt, in cunctis collibus aras ædificantes, & idola statuentes, & libamina illis, ac sacrificia varia offerentes.

Apollin. & Theodor.

Frequens Hebræa phrasis

Et dederunt ibi irritationem oblationis suæ. Septuaginta: Posuerunt ibi furorem munerum suorum. Hebræa phrasis frequentissima in sacris, qua duo substantiua colligantur in regimine genitiui, vt illi dicunt: *Dederunt ibi irritationem oblationis suæ*, id est, oblationem suam irritantem. Sed obseruatione dignum est quod attexitur: *Et posuerunt ibi odorem suauitatis suæ.* vbi coniunctio duas res valde a se diffitas connectit, oblationem scilicet irritantem, & odorem suauem, vel fragrantem: neque temere id quidem: nam ea continuatione significare voluit Propheta, oblationem Dei irritatricem, esse eorum fragrantiam, nihilque illis accidere posse suauius, quam Deum irritare libamina dijs offerentes, & vicissim nihil Deo grauius esse, magisque abominandum quam odorem thuris idolis incensi.

Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem. Septuaginta hodie habent, quod est abama, quia vos intratis illuc: במה, bamah, Hebraice legitur, & Septuaginta βαμά, bama, videri debent conuertisse, vt Theodoretus ex Symmacho corrigit, de qua voce nos supra late differuimus. Significat autem excelsum altare, vel fanum in nemore erectum. Hieronymus: Dixi ad eos, quid est Bamah (hoc enim interpretatur excelsum) aut cur ingredimini istiusmodi, locumque vobis in cunctis collibus eligitis? itavt vsque hodie istiusmodi loca appellentur Bamoth, & antiquus error nomen pristinum teneat? Apollinaris, & Theodoretus: locus iste nobilis ex impietate erga idola factus est. Dixit igitur ipsis: Quod nam lucrum inde percipitis? quæ vobis ab ipsa Bamah vtilitas accidet? quam ita etiam illustrem reddidistis, vt cognomentum quoque illius vsque ad præsens tempus stabile perseueret? Rabbi Dauid: Quis præcepit vobis excelsum altare ædificare in nemoribus? nonne ego altare de terra mihi construi iussi? vos autem excelsum altare ædificastis extra locum, quem elegi vt ponerem nomen meum ibi. *Et vocatum est nomen eius excelsum*, etiam altare meum hoc nomine indecenti appellarunt ob frequentem vsum ædificandi altaria excelsa in lucis in honorem idolorum, &c. patet hoc ex libro Regum. *Abijt itaque* Salomon *in Gabaon, vt immolaret ibi: illud quippe erat excelsum maximum*, &c. id est, sacrosanctum fanum, seu tabernaculum, altareque sanctissimum, quæ Moyses olim construxerat in deserto. satis germana est Dauidis interpretatio.

XXIX.

Apollin. *Theodor.* *Hieron.* *Apollin.* *Theodor.* *R. Dauid.* *3. Reg. 3. ℣. 4.*

In via patrum vestrorum vos polluimini, &c. XXX.

Et ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis. Hieronymus: Patrum vestrorum imitamini vitia, & per easdem inceditis vias, vt delicta similia similem mereantur & pœnam, & in tantum scelus processistis vt filios vestros per ignem Dæmonibus consecretis, nec semel hoc feciisse sufficiat, sed vsque in præsentiarum agatis eadem (non quod hæc seniores in captiuitate faciant, sed quod illi, qui Hierosolymis morabantur, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non cessarent) & cum tantis flagitijs obligati sitis, responsionem, inquit, meam quæritis? *Viuo ego, dicit Dominus Deus*, & iuro per memetipsum *quia non respondebo uobis.* Apollinaris, & Theodoretus: Hoc speratis, inquit, vigente in Republica vestra patria iniquitate, & impietate, & omnia ista, quæ enarraui audentibus vobis, responsum a me aliquod consecuturos esse? ne fallite vos ipsos. siquidem fieri nequit, vt vestris ego interrogationibus respondeam, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, vt istiusmodi quoque spem abijciatis: hoc enim significauit cum dixit: Et si ascendet in spiritum vestrum hoc, &c. Verba ista in hunc modum conuertit Vulgatus.

XXXI. *Hieron.* *Apollin.* *Theodor.*

Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ, vt colamus ligna & lapides. Apollinaris: Ne vestra quidem illa cogitatio exitum reperiet, vt sicut reliquæ gentes ligna, & lapides diuinitate dignemini, & honorem, qui Deo debetur, illis tribuatis. Scholiastes. Cum viderent Iudæi, se ipsos quidem obsidione, & captiuitate premi, omnes vero gentes rebus vti secundis, & maxime ipsum Babylonium multis imperantem, dicebant, oportere se quoque idola colere: ita enim

XXXII. Amâtes prosperitatem, quam vident in peccatoribus, facile illorum imitantur mores, sed frustra. *Scholiast.*

fore, vt res ad voluntatem, & prospere fluerent: A nec intelligebant se in calamitates propterea incidisse, quod à Deo recessissent. Dicit ergo eis, non vt dixistis fiet, sed regnabo, inquit, & dominabor in vos cum furore, atque ira, quoniam regi humaniter nolentes, ad idola dicitis defecturos.

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super uos.* Hieronymus. Non vos relinquam, inquit, neque contemnam, vt fugaces seruos Domini negligentes solent contemnere, sed ad meum retraham imperium, & brachio extento, ac percutiente, ac furore effuso in pristinam vos redigam seruitutem, & regnabo super vos, vt velitis nolitis me habeatis regem, & sentiatis regem iratum, cuius clementiam neglexistis. Hîc obserua rarum diui- B næ prouidentiæ in electos exemplum: nam cum alioqui soleat seruos ob peccata domo sua expellere, & diris tradere, vt apud Ieremiam. *Eijce illos à facie mea, & egrediantur, &c. Qui ad mortem, ad mortem &c. & qui ad famem ad famem &c.* Nihilominus populum Iuda, quem sibi semel elegit in sortem, non modo non exturbat domo, quin potius sponte discedentem abire non permittit; sed quasi Laban manu armata fugien tem Iacob persequitur, vt retrahat, & suo mancipet seruitio. *Hæc est generatio Dei, quæ non peccat, neque peccare potest, quia semen Dei manet in illa*, hoc est, non permittitur à Deo recedere omnino, quia semel electa est ad salutem.

Hieron.

Dei prouidentia quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugiẽtes persequitur vt reducat.

Ier. 15. ℣ 1

XXXIV. *Et educam uos de populis, & congregabo uos de* C *terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.* Apollinaris. Non vitaturos eos barbari manus minatur. Scholiastes. Non ad spem vllam boni pertinet responsum, sed ad grauissimum supplicium: quoniam enim cum a Deo recessissent ad multos confugerant populos, ad Aegyptios, inquam Sidonios, Tyrios, Moabitas, Ammonitas, vt Ieremiæ liber narrat, propterea denuntiat nihil eis profuturam fugam, sed nihilominus vel tanto præsidio munitos in Babyloniam ductum iri. Idem repetit Scholiastes alius: Nullum, inquit, vobis erit auxilium ab his, qui nunc videntur vobiscum facere. Item alius Scholiastes: Vim, inquit, iracundiæ significat: atque Theo- D doretus dicens: Deinde etiam modum castigationis docet, cum subdit. *& educam vos de populis &c.* Diuus autem Hieronymus his verbis diuinam potius clementiam, quam iram declarari existimat, neque Israëlitarum fugam ad vicinos populos, sed potius captiuitatem Babylonis enunciari: sic enim habet: Nec vos, ait, patiar esse in gentibus, nec æterna captiuitate retineri, sed educam de populis, & congregabo de terris, ad quas vos hostilis necessitas ad seruiendum huc illucque dispersit; hæc autem faciam non vt perdam vos, & deleam, sed vt Rex vester sim: ex quo intelligimus, etiam eam quam appellant Hæretici Creatoris crudelitatem sonare clementiam, dum ad hoc irascitur, & desæuit, & totum effundit E furorem, vt retrahat eos ad regnum suum, qui Dæmonum tyrannidem ad seruiendum elegerunt. Fauet Hieronymo quod sequitur.

Apollin. Scholi.

Alius Scholiastes. Alius Schol. Theodor.

Hieron.

Damnatur hæresis Deo crudelitatẽ tribuentiũ.

XXXV. *Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduersus patres uestros in deser to terræ Aegypti, sic iudicabo uos, dicit Dominus Deus.* vbi Theodoretus: Desertum populorum vocat gentes olim a Deo destitutas. Verum fefellit illum Hebræa phrasis: nam desertum populorum non significat desertum inter populos, sed potius deser- Ro. 1. ℣ 4. tum a populis. Talis illa est Pauli: *Ex resurrectione mortuorum*, idest, a mortuis. Aptius ergo Hiero- Hieron. nymus interpretatur: Faciam, ait, vobis qui estis in Babylone, & nunc seruitis idolis, quod feci patribus vestris in Aegypto, vt educam vos in desertum populorum. Allusionem itaque fecit vates ad desertum Arabiæ, in quod inducti sunt Israëlitæ egredientes de Aegypti finibus, & in quo quadraginta annis errarunt. Significat autem per desertum libertatem, quam ex parte quidem donauit Cyrus, omnino vero Redemptor humani generis Christus Dominus, idque aptissime, quoniam desertum opponitur ciuitatibus muratis, castrisque conclusis, in quibus ciues omnes, & milites viuunt sub dominio Principis, vel Ducis: in deserto vero qui degunt libere vagantur, & pro arbitratu vitam instituunt. Quare desertum symbolum est appositissimum libertatis, vt castrum seruitutis. Vtitur eadem metaphora Oseas Propheta dicens. *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, alliciam eam, *& ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*, ad voluntatem, blanda scilicet, & suauia verba, *& dabo ei vinitores eius* vineas *ex eodem loco*, in ipso deserto, *& vallem Achor ad aperiendam spem, &c.* allusione facta ad historiam, Iosue. 7. cuius mentio fit in libro Iosue, excitat populum in spem certissimam hæreditatis cælestis adeundæ. Legimus enim ibi ob delictum Acham bonam exercitus partem misere corruisse coram aduersarijs, eaque strage turbatum populum hæsitare cœpisse de diuina promissione, & terræ Chanaan expugnationem fere desperasse: a quo euentu impositum est nomen Achor, id est turbationis Valli ipsi, vbi contigerat clades. Eam igitur historiam mente repetens Oseas ait: Non continget populo meo perturbatio qualis olim accidit tempore Iosue, a qua Vallis nomen accepit, sed potius ipsa Vallis quæ tunc fuit Israëlitis offendiculum, erit Iudæis, & redemptis per Christum ostium spei, id est, initium confidentiæ: quare apte subditur: *Et canet ibi iuxta diem iuuentutis suæ, & iuxta diem ascensionis de Aegypto.* Vide in Exodo canticum Exod. 15. Israël: & obserua quod initio per allusionem significauerat obscurius, iam per similitudinem apertius disseruisse, vt merito nos ab Osea edocti præsentem Ezechielis locum illi quamsimillimum, addita similitudinis particula in hunc modum exponamus. Quemadmodum olim patres vestros ex Aegypto redemptos in desertum Arabiæ induxi, hoc est, libertate donaui, & sui iuris Rempublicam feci, sic vos postquam, in Babylone debitas delictorum pœnas solueritis, inde eductos & libertate donatos in patrium solum faciam remigrare. Quod vero additur: *Iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem*, difficilius est explicatu. Apollinari, Apollin. & Theodoreto, iudicare, est plectere, sic enim habent: Vt in maiores, inquit, vestros cum argumenta multa meæ potentiæ experti essent, atque ingratos se præbuissent in solitudine animaduerti, ea- E dem etiam vos ratione tractabo, Scholiastes. Vt Scholiast. igitur cum patribus vestris disceptans in solitudine vario illos interitus genere mulctaui, sic etiam vos varijs mactabo supplicijs. Ceterum neque id significat verbum passiuum, iudicari, neque sequentia admittunt, quæ fauoris, & gratiæ sunt plena. Hiero Hieron. nymo, iudicari, est iudicio cõtendere: sed quale fuerit id genus iudicij non explicat. Hebræum verbum שפט, nispat, est iudicari, in ius vocari, litigare,

Theodor.

Desertum populorum quid sit.

Desertum symbolum est libertatis, castrum vero seruitutis.

Ose. 2. ℣ 14

Vallis Achor idest turbationis.

in iu-

in iudicio, contendere apud iudicem: ideo apud Ieremiam Dominus ait. *Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui.* Valet etiam, eum, qui vocatur in iudicium, rationem reddere suæ innocentiæ, causam suam dicere verbis, vel agere rebus ipsis. Sic sumitur in libro Regum. *Iudicio contendam aduersum uos coram Domino*: atque in hac significatione videtur sumi in præsenti. *Facie ad faciem* aliquid fieri, est mutuo, vicissim, inter pares, ex æquo & bono aliquid transigi, hoc est sublato omni timore, aut reuerentia minoris erga maiorem, vel auctoritate, & maiestate maioris erga minorem. Sic in Exodo. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem*: neque enim significat Deum clare videre, vt multis placuit, sed confidenter loqui, & familiariter; nam statim se explicat Historicus dicēs: *Sicut solet loqui homo ad amicum suum*: & in Deuteronomio. *Facie ad faciem locutus est nobis* Dominus. Itaq. iudicari, vel iudicio contendere Deum cum Israëlitis facie ad faciem in præsenti est, omni auctoritate abdicata, rebus ipsis suam tueri causam, ac si ipsi pares Deo essent eorum Iudici, immo iudicio sisti, & rem omnem examinandam committere, iustitia superare, non potentia, factorum rationes palam reddere, suæ iustitiæ euidentia signa, & testimonia monstrare, vt sensus sit: Quemadmodum olim in deserto Arabiæ a patribus vestris toties in ius vocatus cum meam criminabantur vel potentiam, vel prouidentiam, rebus ipsis, hoc est signis stupendis, atque beneficijs innumerabilibus respondi, & meam causam tutatus sum, palam ostendens illos fuisse fœdifragos, me autem in dictis, & factis mihi constantem: eodem pacto cum tempus a me præstitutum aduenerit educam vos de Babylone, atque libertate donatis ostendam rationes meorum iudiciorum: res enim ipsæ loquentur aduersum vos, atque vos ipsi, qui nunc meam iustitiam criminamini, tunc iudicabitis, & testabimini merito traditos esse Babylonijs, gratis vero a me redemptos: meam itaque iustitiam, prouidentiam, & bonitatem commendabunt, tam captiuitas tolerata, quam parta libertas: atque hæc in cortice historiæ, in quam ex parte, & vix secundum vmbram veritatis competere videtur vaticinium, exhauriri vero, & compleri minime potest: quorsum enim Deus ipse, qui dux erat exercitus a Babylone redeuntis, inducatur furore plenus aduersus populum suum brachio extento librare hastam? & cur non potius in Balthassarem desæuiret, aut in eius duces, si id quod reuera contigit, prædicere voluisset Propheta? maxime cum sciamus in ea peregrinatione populum alioqui contumacem humanissime acceptum a Deo? Fatendum est igitur præsens vaticinium non exhauriri Babylonica liberatione, neque de illa conuenienter posse declarari: neque mirum est si non ita apte cohæreat historiæ prophetia, quæ maior est ipsa historia; vel si non bene intellectum sit testimonium, quod est adhuc signatum. Ergo Propheta eius temporis historiam tractans diuinitus euocatus est ad posteriora Messiæ tempora, atque sub captiuitate Babylonica; Sathanæ captiuitatem, sub libertate Cyri, redemptionem Christi sibi repræsentatam significauit, in qua & exitum, & lucem habet hoc vaticinium, alioquin obscurissimum, quippe quod multa sibi aduersa continere videatur: nam illud, *regnabo super vos*, dignationis diuinæ est: illud vero, *in manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo*; indignationis est potius: præterea illud, *educam vos de terris, in quibus dispersi estis, & inducam in desertum populorum*, clementiam præ se fert. Verum quod subditur, *subijciam vos sceptro meo*, vim inferendam demonstrat: deinde illud, *iudicabor vobiscum*, benignitatis summæ est, sed *iudicabo vos*, seueritatis: denique, *inducam vos in vinculis fœderis*, humanitatem sapit: ceterum *eligam transgressores, & impios, &c.* iustitiæ rigorem. Hæc autem omnia in spem sibi obuiantia, si ad Christi redemptionem referantur, admirandam faciunt harmoniam. Cuius intelligendi gratia obseruandum est documentum ad varios sacræ Scripturæ locos percallendos in primis necessarium, videlicet, moris esse sacrorum scriptorum redemptionem Christi duplici nomine, & fere copulato significare, hoc est, strage, atque salute; vltione, & redemptione; indignatione, & pace; sanguine, & incolumitate; pretio, & victoria; idque fortasse quia vtraque libertas temporalis, quæ spiritualem generis humani præcessit, nimirum Aegyptiaca, & Babylonica non sine sanguine, & strage hostium parta fuit: sed prophetæ nulla distinctione facta inter hostes, & ciues, Christum Dominum venientem ad redimendum homines inducunt quasi ducem catafractum, qui furore diuino actus in homines irruit atque obuios quosque deturbat, proterit, trucidat, interfectorumque sanguine sitim extinguit, vt in psalmo. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, &c. reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos*: & in alio psalmo. *Iudicabit*, vindictam sumet, *in nationibus, implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus omnia, *conquassabit capita in terra multorum. De torrente* effusi cruoris *in via bibet, propterea exaltabit caput.* & in Isaia. *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis insulis vicem reddet, & timebunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini* ventus impotens *cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus: hoc fœdus meum cum eis, &c.* Item alibi idem propheta. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c. vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* Idem habes iterum. *Quis est iste qui venit de Edon?* rubeus, cruentatus quasi de progenie Edon rufi *tinctis vestibus de Bosra?* vbi succo sanguineo vuę nigræ inficiuntur calcantium vestimenta, *iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* qui scilicet a prælio reuertit tantam præseferens maiestatem, tantam animositatem ostentans? *ego*, respondet ille, *qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum*, qui scilicet iustitiam, & salutem, quam promisi propugnando, & expugnando comparaui. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim vltionis in corde meo, annus redemptionis meæ uenit*, &c. & iterum. *Conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi* deriuaui *in terram uirtutem eorum*, ideſt, sanguinem, in quo robur est animalis. In ijs & similibus locis prophetæ copulare solent cladem cum salute, prælium

Ierem. 2. ℣ 35 Quid sit iudicio contēdere cum aliquo.

1. Reg. 12. ℣. 7. Quid significet facie ad faciem aliquid facere.

Exo. 33. ℣ 11.

Deut. 5. ℣. 4.

Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute.

Ps. 2. ℣. 8.

Ps. 109. ℣. 6

Isa. 59. ℣. 17.

Isai. 61. & 63.

Tempora, & libertas Messiæ significantur hac prophetia.

cum victoria, alluſione ſcilicet facta ad diem Aegyptiæ, vel Babylonicæ cladis, vt ſupra diximus, & quod mirabilius eſt, hoſtes ipſos ducis cum militibus confundunt noua dicendi ratione, & nouum atque ſine exemplo facinus prædicentes, in quo ijdem eſſent futuri ſecundum naturam hoſtes, & amici, debellati & liberati, enecti atque redempti: tametſi ingenio, moribus, & affectu diſſimiles. Etenim peccator duplicem refert perſonam, & duplici, vt ita dicam, natura ſubſiſtit, hominis, atque Dæmonis; illa eſt militis, iſta hoſtis Chriſti; illa erat liberanda, iſta debellanda; ad illam pertinet annus remiſſionis, ad iſtam dies vindictæ; illa comparatur Iſraëlitis redemptis, iſta Aegyptijs, & Babylonijs trucidatis. Vtramque faciem obſeruare debemus in verbis Prophetæ ſupradictis: *In manu forti, & brachio extento, & furore effuſo regnabo ſuper vos*. Nam vis armatæ manus, & furor effuſus contra Dæmonem militat, regnum vero Dei in homine collocatur, poſtquam deuictus eſt tyrannus & foras eiectus, ille iudicatur a Domino, iſte vero inducitur in deſertum ab hoſtis ditione remotum, ille conſtringitur vinculis ferreis, iſte ligatur vinculis fœderis. Denique quoniam vtrumque facinus patratum eſt non ferro, nec vi hoſtili carnalibus illata, ſed ſanguine ipſius ducis, qui mortuus triumphauit, effuſo aptiſſime dictum eſt: *Et iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem*. Etenim Chriſtus iudicatus, damnatus, & neci addictus, iudicauit cauſam noſtram, & Patris tutatus eſt iuſtitiam, hoſtem quoque communem damnauit, veteremque hominem, qui gerebat Sathanæ imaginem, ſecum crucifixit, *vt deſtruatur corpus peccati, & vltra non ſeruiamus peccato*. Iudicatur itaque nobiſcum Dominus cum *de peccato damnauit peccatum in carne*. Quod vero additur: *Facie ad faciem*: alluſionem habet ad illud Exodi. *At illi egreſſi erant in manu excelſa*. Vbi Chaldæus Paraphraſtes legit, capite aperto, hoc eſt non clam, vt fugitiui, ſed palam, & in media luce egreſſi ſunt de Aegypto; non ſe ſubtraxerunt noctu, ſed videntibus Aegyptijs, non trepidantes, ſed confidentes exierunt: nam capite nudo aliquid facere, vt eſt in prouerbio, ſignificat intrepide, confidenter. Vel ſecundum Vulgatum noſtrum, *in manu excelſa*, id eſt, erectis ſignis, ſublatis vexillis, inſtructa acie, in manu forti, brachio extento, armiſque inſtructo. Talis vero fuit redemptio noſtra, de qua Iſaias. *Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in iuſtitia*. Atque apertius iterum. *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, præcedet enim vos Dominus, &c.* Ad eundem enim exitum reſpiciebat Propheta, in quo tametſi timor egredientium non interceſſit; nihilominus non potuit vitari tumultus, & feſtinatio cogentibus Aegyptijs, & neque farinam fermentari ſinentibus. At vero in egreſſu de Sathanæ poteſtate neque timor, neque fuga, neque tumultus fuit, ſed iudicium & iuſtitia: examinata enim cauſa, audita actoris accuſatione, atque vadis cautione facta pro reo, lata eſt ex ſummo rigore iuris in fauorem humani generis contra Dæmonem ſententia, quam pronuntiat Apoſtolus, dicens. *Nihil ergo nunc damnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu, &c.* Iure igitur noſtro (ex quo Chriſtus eſt caput noſtrum) de regno tenebrarum eruti ſumus, palam, aperto capite, in manu excelſa, in media luce, vidente & obmuteſcente aduerſario: atque hoc eſt facie ad faciem iudicari Chriſtum nobiſcum, vel nos cum illo iudicato, & damnato redimi, & liberari.

Peccator duplicem refert perſonam, hominis atque Dæmonis.

Rom. 6. ℣. 6 Ibid. 8. ℣. 3

Exo. 14. ℣. 8 Chaldæus. Capite aperto hoc eſt nō clam, ſed palam.

Iſa. 1. ℣. 27. & 52. ℣. 12

XXXVII. *Et ſubijciam vos ſceptro meo*. Hebraice & Græce: Tranſire faciam vos ſub virga, more ſcilicet paſtoris numerantis pecora. ac ſi dicat: Veſtri curam geram ſingularem, nullum patiar in deſerto perire, omnes in numerato habebo, & ex nomine appellabo quaſi diligens paſtor, quia magni vos duco, & magnifacio. Alludere videtur ad factum, cuius memoria eſt Numerorum libro: Numera mihi ſummam filiorum Iſraël per familias, & cognationes ſuas. Veritas autem prophetiæ comprobata eſt apud Matthæum. Cum vniuerſus Orbis numeratus eſt Chriſto naſcente, qui legem nouam ferebat, videlicet ne quis deeſſet tantæ ſollemnitati, vel a tanto beneficio ſe alienum exiſtimaret: volebat enim noſter Emmanuel omnium hominum nomina habere in promptu, vt illa ſcriberet in libro vitæ, ſeu familiæ ſuæ, quam aggregare venerat Angelorum cognationibus.

Numerabo vos, vt ſolet pecora paſtor.

Nu. 2. & 3.

Matth. 2.

Et inducam vos in vinculis fœderis. Vel in vinculum fœderis, vt Hebraice legitur, id eſt, pactum nouum inibo vobiſcum, & illius vi adſtringam vos mihi: refricat memoriam veteris pacti, cuius mentio eſt in Exodo, vt nouum promittat, cuius vmbra fuerat illud antiquum. Sed rogas: quomodo adducuntur ex vi pacti, & volentes ij, qui ante reluctantes, & præ metu brachij extenti, atque flagelli cogendi dicuntur? Reſpondeo, vt ſupra cœpimus declarare, duplex eſt homo, terrenus, & cæleſtis, vetus, & nouus: duplex lex, membrorum, & gratiæ; peccati, & iuſtitiæ. Vetus homo, & terrenus cenſetur membrum Dæmonis, & figurabatur in militibus Balthaſſaris, qui repugnabat Cyro liberatori. Nouus vero per Chriſtum natus, membrumque illius factus, aſſertori ſuo ſponte nomen dat, & libenter militat ſub eius vexillo. Ille victus eſt, ſicut a Cyro Balthaſſar, non vi armorum carnalium, ſed virtute mortis, & reſurrectionis eius, qui potens eſt ſubijcere ſibi omnia. Iſte quaſi Iſraëlita a Cyro allectus eſt, & Chriſto confœderatus: & ſicut facinus Cyri contra Babylonium patratum, fuit inſigne Iſraëlitarum beneficium; ſic Chriſti victoria, & potentia, qua Dæmonis tyrannidem ſubuertit, maximum fuit beneficium, quo ſibi genus hominum demeruit, ad ſe traxit omnia, non coacte, ſed ſponte, vt dicit ipſe apud Oſeam. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis*. Vt ipſe declarat Chriſtus apud Ioannem, dicens. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret*, en vincula, funes, fœdera, lex noua, quæ aureis ligat compedibus, quæ libere cogit, quæ volentes trahit.

Exod. 23.

Vetus homo quomodo reluctetur Deo nouus uero quam lubens det nomen.

Oſe. 11. ℣. 4

Io. 3. ℣. 16.

Et eligam de vobis tranſgreſſores. Vt olim in deſerto Arabiæ increduli periere, neque omnibus, qui educti ſunt de Aegypto fas fuit in terram intrare promiſſam, teſte Apoſtolo. *Omnes mare tranſierunt, &c. ſed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo*, ſic omnes a Chriſto vocati ſunt, pauci vero electi, vt ipſe in parabolis Virginum, & ſagenæ ſignificauit: alioqui ſi hiſtoriam ſequaris, hoc comprobari non poteſt: nam omnes, qui cum Zorobabele, Eſdra, & Nehemia ex Babylone ſunt egreſſi, fauſto itinere peruenerunt Hieroſolymam, vt ex vtroque libro Eſdræ conſtat apertiſsime. Bene igitur notarunt Apollinaris, & Theodoretus, per hos electos ſignificari Apoſtolorum chorum, & illos, qui diuino per eos præconio crediderunt. Polychronius iſta de Ieremia, Baruch, & Godolia interpretatur, qui ſoli euaſerunt communem calamitatem inuectam a Babylonijs re ipſa docente quantum ſit pietatis lucrum. Ceterum non ſatis apte: nam neque Ieremias, neque Godolias egreſſi a Babylonia in terram Iſraël reuerſi ſunt, quod factum oportuit, vt de illis hoc Vaticinium intelligeretur.

1. Cor. 10. ℣. 1.

Apollin. Theodor. Polychr.

XXXVIII

Theo-

Theodor. Theodoretus nobis consentiens ea verba impleta A scribit post Christi Crucem, cum Romani Iudæos in seruitutem redactos in omnem terrarum orbem disseminarunt.

XXXIX. *Et uos domus Israel, &c. singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis ultra, &c.* Septuaginta proprium, vt inquit Hieronymus, explicant sensum hoc modo: Vnusquisque adinuentiones suas auferat (vel auferte) & post hæc, si vos audieritis me, & nomen meum sanctum non pollueritis vltra in muneribus vestris, &c. Hebraicus codex hodie sic habet: & vos domus Israël vnusquisque idolis suis ite, seruite, & post quam non estis obedientes mihi, nomen sanctum meum non profa-

Symmach. netis vltra in muneribus vestris. Symmachus, ap- B probante Hieronymo, locum manifestius interpretatus est. Vnusquisque idolis suis euntes seruite, quia noluistis audire me, nomen autem meum san-

Aquyla. ctum nolite vltra polluere per munera vestra. Aquyla Symmacho ex parte consentiens, & ex parte discordans: Ite, inquit, post idola vestra, & seruite eis, quia indigni estis meo imperio, nec me vestra cultura delectat: quod si & in hoc nequaquam audieritis me, sed nomen sanctum meum pollueritis, dum mihi offerre simulatis, quæ offertis idolis, & nomini meo tantam blasphemiam feceritis, vt qui idolorum cultores estis, meos vos esse dicatis, hoc scitote, &c. Variæ sunt, & in speciem aduersæ lectiones ceteræ a vulgata nostra: omnes enim addunt negationem verbo, polluatis, quæ videtur in Latina C desiderari. Ceterum eodem recidunt vniuersæ: nam in Latina subaudiri potest negatio illa per zeugma ex oratione præcedenti, si opus esset. Sed multo elegantius eundem sensum explicat absque negatione: nam in ceteris prohibetur quidem nomen Dei pollui, in Latina faciendum damnatur: quemadmo-

Hieron. dum & in versione Aquylæ, quem imitatus est Hieronymus. Aquylæ igitur paraphrasim lector habeat pro vulgatæ interpretatione. Atque obseruet Deo multo esse ignominiosius a suis, quam ab Ethnicis vilipendi: nam illorum peccatum iniuria est creatoris, sed ignoti: horum vero crimen ignominia est nominis diuini agniti, & despecti. Eadem que-

3. *Reg.* 18. ℣. 21. rimonia huius versus extat in libro Regum. *Vsque quo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, se-* D *quimini eum*, &c. Vel Deo soli, quem pro numine habetis, cultum impendite, vel Baal, quem muneribus veneramini, mundi conditorem fatemini: ita enim fiet, vt minus nomini Domini inuratur conuicium, si ab exteris non colatur, quam si a populo suo habeatur despectui, dum munera, quæ illi debentur idolis offeruntur ab ijs, qui de nomine suo glorian-

Polychr. tur & lege: non quod Deo noceri possit, ait Polychronius, sed quod in eius vergat iniuriam, si vel appellatio, vel cultus ipsius communis sit rebus creatis.

XL. Prouocat ad æmulationē Iudæos, admissurum se in Templum pollicitus Israelitas. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi.* Vt ad æmulationem prouocet degeneres, & fastidiosos E Iudæos, protestatur, illis egredientibus domo, alios legitimos ingressuros. Ne putetis, inquit, me vestro indigere seruitio: ite, colite idola, vt cœpistis, o domus Israël, illudque scitote vestram rem agi, non meam. Etenim recedentibus vobis a meo cultu, adhærebit mihi omnis domus Israël, atque a me liberata e Babylone, in patriamque remigrans iterum exædificabit Templum in monte sancto meo Sion, gratasque mihi offeret hostias, neque vnquam a mea religione recedet. Sed rogas, quî fieri potest, vt, abalienata domo Israël a cultu Dei, domus Israël Deo adhæreat? Dicerem, bona parte domus Israël a Deo recedente, maximam nihilominus illi extitisse fidelem, iuxta illud Isaiæ, & Apostoli: *Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliquiæ secundum electionem saluæ fient.* Ceterum hoc responsum non patitur sequens oratio: *Omnes, inquam, in terra in qua placebunt mihi.* Ex vi cuius fateri cogimur de alia domo Israël sermonem instituisse. Ergo doctore Apostolo nouimus duas esse domus Israël, carnalem alteram, alteram spiritualem, vnam naturalem, alteram insititiam; vnam progenitam ex semine Iacob, alteram ex fide: *non enim omnes,* ait *Rom. 9. ℣. 6* Paulus, *qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine*, &c. ergo carnali domui Israël comminatur Deus, nisi sibi dicto audiens fuerit a se amandandam omnino, atque in eius locum vocandam, & inserendam spiritualem domum Israël, hoc est, nationem gentium, ex quibus potissimum constat Ecclesia. Eadem dicendi ratio extat in Isaia, vbi montis etiam excelsi, & sancti mentio est: *Et erit in nouissimis diebus præparatus,* stabilis, firmus, *mons domus Domini in uertice montium, &c.* Christi religio, quæ dogmata, & instituta habet a sensibus remota, & supra humanum captum eleuata, *& fluent ad eum omnes, &c. Et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, &c. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini, &c.* Vides, gentes inuitare domum Iacob carnalem ad domum Iacob spiritualem, hoc est, Ecclesiam Christi? præcedebant itaque gentes in itinere, & Iudæos cunctantes cohortabantur: neque segnius conscendebant per arduas accliuis montis semitas, quam solet torrens Cedron per eiusdem montis decliuia sese præcipitare. *Fluent*, inquit Vates, *ad eum omnes gentes.* Fluere vero, Hebraice נהר, nahar, torrentium est proprium, cum se demittunt per montium prærupta: consonant itaque sibi Prophetæ vtriusque carmina. Sed his consentanea tractauimus supra.

Duplex domus Israel, altera carnalis, spiritualis altera.

Isa. 2. ℣. 2.

In terra, sancta scilicet, aut promissa, hoc est, Ecclesia, quam illa altera præsignabat. *Sup. c. 10. & 11.*

In qua placebunt mihi. Hebraice ibi occurram eis, accurram ad eorum amplexus: ibi eos beneuolentia prosequar, vel amantissime amplectar sic in Isaia. *Gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus*, id est, sicut sponsus, sic Deus. Hebraice pro gaudebit est בעל, baghal, quod significat adamauit, ardenter amauit, duxit in vxorem, vt ea frueretur, fruitus est, potitus est optatis nuptijs, in delicijs habuit. Obserua Christi amorem ardentissimum erga Ecclesiam, propter quam reliquisse dicitur patrem, & matrem, vt adhæreret vxori suæ. Hebraice, ודבק, vedabaq, & agglutinabitur, quomodo etiam reddidit Matthæus, προσκολληθήσεται, proscolletheſetæ, sumpta metaphora ab ijs, quæ glutino sic committuntur vt putes vnũ esse. Sed de hac re superius multa. Vide quæ eodem capite Isaias prædixerat: *Vocaberis uoluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur, &c.* nam delicias suas in hominibus locat qui seipsum contemplans felicissime viuit.

Isa. 62. ℣. 5.

Christi ardentissimus in Ecclesiam amor ostenditur. *Genes. 2. Matthæus. c. 19. ℣. 5.*

Et ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum. Primitiæ, Hebraice dicuntur תרומות, therumoth: est autem therumah in singulari eleuatio, leuanda oblatio, quam quis Deo dicat, in Templo eleuandam, id est, donarium, anathema in Templo

Primitiæ eleuatio, siue oblatio pro eodem sumitur.

plo ſuſpendendum; vel quod dum offertur, eleuatur coram Deo. Vulgatus primitias, vel oblationem ſolet vertere, *Initium decimarum*. Hebraice, primitias donorum: nam משאת maſah, eſt munus, tributum, cenſus, debitum, veluti in libro Paralipomenon, *Inferre de Iuda, & Ieruſalem pecuniam, quæ conſtituta eſt a Moyſe ſeruo Domini*. Hebraice, onus, cenſus, munus Moyſis: idem in Prouerbijs. *Qui ſpondet pro oneribus*, ideſt, debitis. & in Geneſi. *Maiorque pars uenit Beniamin*. ideſt, portio, munus. Pecunia hæc erat ſemiſiclus, didrachmus, quem pendebant ſinguli per nomina recenſiti, vt habetur in Numerorum libro, & in Matthæo: de qua in Commentario de numiſmatis Hebræorum. Latius itaque patet nomen משאת, maſah, quam decima: appellatur autem a Hieronymo decimæ nomine, quod ſit tributum impoſitum, ſicut & decimæ, non vero ſpontaneum denarium, quales erant primitiæ.

2. Paral. 24 ℣. 6.
Prou. 22. ℣ 26. iuxta Hebr.
Geneſ. 43. ℣. 34.
Num. 30.
Math. 10.
Hieron.

Sãctitas ſiue ſanctificatio late patet.

In omnibus ſanctificationibus veſtris. קדש, qodes, ſanctitas, vel ſanctificatio late patet: nam & ſanctuarium ſignificat, & oblationem Deo factam, item feſtiuitatem ſacram, & quidquid diuino cultui dedicatum eſt, vt alibi oportunius dicemus. Hoc loco pro ferijs ſacris videtur vſurpari, ſi ſuperioribus nectenda eſt oratio, hoc ſenſu: In vniuerſis feſtis, & ſollemnitatibus veſtris primitias, & decimas, donaria & tributa a vobis vel oblata ſuſcipiam, vel offerenda curabo. Si autem ſubſequenti periodo reſpondeat hæc ſententia, tunc ſanctificatio oblationem, munusve in vniuerſum ſignificat, quia Domino ſanctificatur, vt habetur in Leuitico. Fructus tribus annis immundi ſunt, quarto Deo ſanctificantur, quinto profani, & communes omnibus: vide Ieremiam. *Plantabunt plantantes*, & profanabunt, ideſt fruentur fructibus: & in Leuitico. *Omnes decimæ terræ, ſiue de frugibus, ſiue de pomis arborum, Domini ſunt, & illi ſanctificantur*. & infra: *Omnium decimarum ouis, & bouis, & capræ, quæ ſub paſtoris virga tranſeunt, quidquid decimum venerit ſanctificabitur Domino*. ad quem locum videtur alluſiſſe Propheta in præſenti, quoniam ſuperius dixerat: *Subijciam vos ſceptro meo*, vel tranſire faciam ſub virga: id eſt, quaſi paſtor proprius numerabo gregem mihi carum; nunc addit: Non decimum quemque tantum mihi ſanctificabo, ſed ſingulorum decimas, & vota, &c. vt is ſit loci ſenſus: In omnibus ſacrificijs, votis, & oblationibus veſtris eritis mihi grati quaſi incenſum ſuaue olens, & thymiama fragrantiſſimum: nam hoc eſt quod ſubditur.

Leuit. 19. ℣. 24.
Ierem. 31. ℣. 5.
Leuit. 27. ℣. 30.

XLI.

Quam accepti ſint Deo iuſti, eorumque oblationes.

In odorem ſuauitatis ſuſcipiam vos. hoc eſt, proſequar vos fauore, & beneuolentia, eritis mihi cariſſimi, placebitis mihi in modum odoris ſuauis, tanquam odoratum incenſum cum nomini meo adoletur. Hebræa vox ניחוח, nihoach, a verbo נוח, noach, conſedit, requieuit, ſignificat quietem, recreationem, refocillationem, id, in quo ſenſus, vel deſiderium conquieſcit, vt in libro Iob: *Requies autem menſæ tuæ erit* refocillatio *plena pinguedine* ſcilicet, ſeu delitijs, & in Geneſi. *Odoratus eſt Dominus odorem ſuauitatis*. & in Exodo idem repetitur de holocauſto. Paulus eam vocem reddidit Græco nomine εὐωδία, euodia. *Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis*, vel bonæ fragrantiæ. Idem iterum *Chriſti bonus odor ſumus*. & iterum. *Repletus ſum*, accepi *quæ miſiſtis odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam*. &c. vbi præſentem quoque verſum Prophetæ declarauit Apoſtolus.

Iob 36. ℣ 16.
Gen. 8. ℣ 21
Exo. 29. ℣ 18.
Eph. 5. ℣. 2
2. Cor. 2. ℣ 15.
Philip. 4. ℣. 18.

Vocatio gentium.

Cum eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas diſperſi eſtis. Diximus ſupra huiuſmodi promiſſiones ampliſſimas quadamtenus adumbratas potius quam comprobatas fuiſſe in reditu Iudæorum de Babylone, impletas vero & conſummatas in gentium vocatione, ex quibus pro maiore parte conſtat Eccleſia: gentium enim vocationem illa libertas per Cyrum facta ſignificauit aptiſſime, quod filij Iſraël ab Aſſyrijs, & a Babylonijs abducti, in varijsque Aſiæ prouincijs diſſeminati, vulgato Cyro edicto auide confluxerunt Babylonem, poſitiſque ſimultatibus, & idololatrijs Zorobabelem ducem, Ieſum vero ſacrorum Pontificem ſequentes vno animo, eademque voluntate Hieroſolymam aſcenderunt inſtauraturi Vrbis patriæ, templique ſancti ruinas: quæ quidem res imago expreſſa fuit vocationis gentium ex quattuor mundi regionibus ad Eccleſiam ſub Chriſto duce, & ſacerdote æterno inſtaurandam, & renouandam. Quapropter a diuinis vatibus fere ſemper ſub ea comparatione redemptionis Babylonicæ Chriſti redemptio prædicitur, vt ab Ieremia. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & non dicetur ultra: Viuit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Aegypti, ſed uiuit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Aquilonis, & de uniuerſis terris, ad quas eieci eos, & reducam eos in terram ſuam, quam dedi patribus eorum*, &c. & inferius. *Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicent: vere mendacium poſſederunt patres noſtri, uanitatem, quæ eis non profuit*, &c. Sed eius argumenti ſunt plurima vaticinia Prophetarum.

Ierem. 16. ℣. 14.

Et ſanctificabor in uobis in oculis nationum. Glorificabor, ſanctus, potens, mirabilis prædicabor, non ſecus atque olim cum patres veſtros ex Aegypto eduxi: *(Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius*: id eſt: Iudæa occaſio fuit celebrandi nominis diuini, & Iſraël materia oſtendendæ ſuæ potentiæ) tum geſta præclara, quæ in vobis redimendis committam, tum veſtra viuendi ratio, & inſtitutum pluſquam humanum meam potentiam & bonitatem longius prædicabunt, quam redemptio Aegyptiaca, tranſitus maris rubri, vel legiſlatio montis Sinai potuit vnquam commendare. Itaque *in uobis* dupliciter accipi poteſt, paſsiue ſcilicet, vt dicunt, & actiue, in vobis liberandis, extollendis, vel in veſtra ſanctitate, pietate, & religione. Vtraque laus cumulatior Chriſto poſt crucem, quam Deo Patri poſt tranſitum maris rubri acceſsit, etenim quanto maiora pro nobis moriens oſtendit caritatis ſigna, tanto ardentius pectora humana in ſui amorem inflammauit, ita vt cum redemptore ſuo in amore referendo contenderent, & a nomine eius exornando nunquam ceſſarent. Paulus. *Vt doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornent in omnibus*. Iſaias. *Populum iſtum formaui mihi, laudem meam narrabit*. Zacharias. *Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in prælio*.

Psal. 113. ℣. 2.

Sanctificatio fidelium magna laus Chriſto.

Tit. 2. ℣. 10
Iſa. 43. ℣ 21
Zac. 10. ℣ 3

XLII.

Et ſcietis quia ego Dominus. Scientia practica, quæ importat cognitionem & pietatem, quæ ſcilicet ab intellectu deſcendit ad affectum, totumque hominem peruadit: nam ideo dicitur vnguentum a Ioanne. *Vnctio eius docet vos*. Vide pro ea analogia pſalmum. *Sicut vnguentum in capite quod deſcendit in barbam, barbam* extremam vſque barbam *Aaron, quod deſcendit in oram ueſtimenti eius: ſicut ros Hermon* (& ſicut ros) *qui deſcendit in montem Sion*, &c. non ſecus fides complere ſolet totum fidelis animum, illius mentem illuſtrando, atque affectum ſuauiſsima amoris dulcedine leniendo.

1. Ioan. 2. ℣. 27
Pſal. 132. ℣ 2.

Suaui mentis illuſtratione, & amoris dulcedine.

Scietis quia ego Dominus. Olim in Aegypto, in mari rubro, in monte Sinai, in manu forti brachioque extento dimicans pro Iſraëlitis vix agnoſci potuit, quia ipſe eſſet Dominus: cum vero in Crucem

cem elatus diſperſos Iſraël collegit a quattuor A ventis, tum demum agnitus fuit, & habitus rex regum, & Dominus dominantium, & ſingulari honore ab vniuerſo mundo exceptus.

XLIII. Quem vexatio non dat, dat beneficentia intellectum. Iob. 42. ℣. 5. Ierem. 31. ℣. 19.

Et recordabimini ibi viarum veſtrarum. Tantis prouocati beneficijs redibitis ad cor, & quem vexatio non dedit, dabit beneficentia intellectum: pudebitque vos admiſſorum criminum,& præteritæ ingratitudinis. *Auditu auris*,inquit Iob,*audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipſe me reprehendo*, faſtidio mihi ſum, *& ago pœnitentiam in fauilla,& cinere.*& Ieremias: *Poſtquam oſtendiſti mihi*, quanti me feciſſes, *percuſſi femur meum*, ductus pœnitentia me ipſum corripiens, id enim eſt quod ſequitur. B

Varia ſigna veræ pœnitentiæ. Symmach.

Et diſplicebitis vobis. Septuaginta: Et percutietis facies veſtras, palmis ſcilicet, in vos ipſos merito indignantes. Symmachus: & paruuli vobis videbimini: quæ editiones varia ſigna oſtendunt veræ pœnitentiæ, ſui diſplicentiam, indignationem, deſpectum, atque abiectionem extremam.

XLIV. Maximus Dei amor,& liberalis oſtenditur caritas. Eph.2.℣.4

Cum benefecero vobis propter nomen meum, & non ſecundum vias veſtras malas. Redemptoris noſtri C purus, & ſyncerus amor, quo vitam digniſſimam pro ſceleratiſſimis vltro poſuit, mundum vniuerſum expugnauit, & Crucifixo ſubiecit: quare Paulus ait. *Propter nimiam caritatem ſuam, qua dilexit nos* Deus, filium ſuum miſit in ſimilitudinem peccati: non ob ſpem acquirendi honoris, vel lucri, non ob præcedentia merita, vel futura hominum obſequia, non ſibi conſulens, ſed nobis vt benefaceret,bene voluit, & amauit. Sed parua ſunt iſta ſi maioribus comparentur. Non modo nihil ſibi a nobis promittens lucri,vel promeritus commodi immerentes & inutiles dilexit, ſed male acceptus a nobis, laceſſitus, prouocatus, & grauiſſime infenſus, cum maximum timeri poterat ſupplicium, tunc temporis exuberantiſſimum effudit ſuæ dulcedinis fluuium: nimius videri poſſet, & prodigus niſi Deus eſſet, qui non poteſt non eſſe profuſus. Diſcant filij æmulari optimum parentem, ne ſint vel in amando parci, vel in largiendo inuidi: & ſciant eo vno facinore præclariſſimo declarari legitimos Dei filios,ſi inimicos diligant,& bene illis faciant a quibus habentur odio,alioqui futuri degeneres. *Diligite*, inquit, *inimicos veſtros, benefacite iis, qui oderunt vos, &c. vt ſitis filij patris veſtri, &c.* Obſerua ſecundo ex hoc facto, Deum ſibi promittere, quod ſcribit Apoſtolus: *Si eſurierit inimicus tuus ciba illum, &c. hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius*, hoc eſt,rubore ſuffundes faciem illius, vt ſupra explicabamus, nam idem eſt facies percutere, aut operire palmis, atque erubeſcere: idemque valet paruulum ſibi apparere, atque confundi & verecundari. De inimicorum dilectione. Matth. 5. ℣. 44. Rom. 12. ℣. 20.

INITIVM CAPITIS VIGESIMIPRIMI IVXTA HIERONYMVM.

XLVI.

PONE Faciem tuam contra viam Auſtri. Hoc parabolicum Vaticinium connecti ſolet in Biblijs editionis vulgatæ cum capite præcedenti. Hieronymus vero ab eo exorditur nouum commentarium, initium faciens a capite vigeſimoprimo, eo fortaſſe conſilio quod eiuſdem ſit argumenti vtrumque Vaticinium, hoc ſolo diuerſum; quod hoc ænigmaticum ſit, illud apertum.

Ieruſalem ſaltui comparatur & quare.

Fili hominis, pone faciem tuam contra uiam Auſtri, & ſtilla ad Africum, & propheta ad ſaltum agri meridiani. Conſtat ex initio capitis vigeſimiprimi ſecundum vulgata Biblia, parabolam dirigi contra Ieruſalem: etenim eodem tenore verborum repetitur: *Pone faciem tuam ad Ieruſalem,& ſtilla ad ſanctuaria*, &c. Erat Ezechiel in Babylone cum hanc prophetiam ſuſcepit. Babylon autem Ieroſolymis eſt Aquilonaris. Vnde Ieremias exiſtens Ieroſolymis ollam incenſam vidit a facie Aquilonis, & Babylonium iræ Dei miniſtrum in habitatores terræ ſæuientem ea viſione repræſentatum intellexit. E E contrario Ieruſalem reſpectu Babylonis vergit ad Africum, qui medius eſt inter meridianum, & Zephyrum: eſt enim in gradu latitudinis quadrageſimo ſecundo cum Babylon ſit in quadrageſimoquinto atq. in gradu longitudinis ſexageſimo ſexto,cum Babylon obtineat ſeptuageſimum nonum. Itaq. ex æquo dici poteſt (ſi ſphæram rectam conſideremus)Occidentalis regio reſpectu Babylonis ſicut Auſtralis.Ceterum in ſacris literis illa Auſtralis,Babylon vero Aquilonaris ſtatuitur;ratione habita ad ſitum terræ promiſſæ,cuius caput ad Aquilonem potius ſpectat, quam ad Septentrionem. Quare ſcriptores ſacri libenter inuertunt ſphæram ad diſpoſitionem patriæ orbis totius nobiliſſimæ, capitisque vniuerſi, vt diximus capite quinto,Auſtrumque vocant eam regionem,quæ Africum aſpicit, vtpote quæ oppoſita eſt proprio illorum Septentrioni, qui eſt Aquilonis:propterea Vates exiſtens in Babylone iubetur reſpicere contra viam Auſtri, hoc eſt, contra Ieruſalem quæ vergebat ad Auſtrum: deinde vero exactius nominata regione eadem, iubetur ſtillare contra Africum, quod Ieruſalem directe Africum ſpectet reſpectu Babylonis. Neque vero quemquam decipiat initium capitis vigeſimiprimi, in quo eadem prophetia repetitur explicatius, & loco Africi ponuntur ſanctuaria, vt inde colligat Vrbem quidem aſpicere Auſtrum, Templum vero Africum, hoc enim eſſe non poteſt, cum vrbs ſuperior reſpectu Templi non ſecus Africana ſit, quam reſpectu Babylonis, Templumque reſpectu Vrbis Aquilonem recta proſpiciat, vt ex Vrbis delineatione, quam ſecunda parte inſeremus,conſtare poteſt. De tota ergo vrbe hic ſermo eſt, quæ modo Auſtralis modo Afri na dicitur ob rationes prædictas.

Et ſtilla. Stillare Hebraice נטף, nataph,idem ſonat, quod Latinis,ſcilicet guttatim effundere, vel emittere, vt in libro Iudicum. *Cœli ac nubes diſtillauerunt aquis.* transfertur etiam ad ſermonem, ſicut & plucre, quod eloquium cum quadam ſuauitate ad pluuiæ ſimilitudinem fluat, & auribus auſcultantium blande illabatur. Sic Iob. *Super illos ſtillabat eloquium meum:*& inDeuteronomio.*Concre ſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meũ, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.*Quoniam vero cum guttæ pluuiæ raræ cum impetu cadunt, indicium ſunt grauioris procellæ impen- Iud.5.℣.4. Stillare ſeu pluere idem quod loqui. Iob.29.℣. 22. Deuteron. 32. ℣. 2.

pendentis: ſtillare in ſacris vſurpatur pro commi-
Stillare pro comminari. Hieron. nari aut vaticinari imminentem calamitatem, ſiue vt ait Hieronymus, non totam ſimul iram effundere, ſed paruas ſtillas: comminatione denuntiare, vt in Amos. *Et non ſtillabis ſuper domum idoli, &c.* & in Michæa. *Non ſtillabit ſuper iſtos, &c.* & Iob. *Et cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* tametſi alibi ſynonymum eſſe videatur cum verbo ſæuire, vt in libro Paralipomenon: *Non ſtillabit furor meus ſuper Ieruſalem.* & iterum: *Idcirco ſtillabit furor meus ſuper locum iſtum, & non extinguetur*, &c. In præſenti idem videtur eſſe quod prophetare, vt patet ex oratione ſequenti per ſynonymiam replicata.

Amoſ. 7. ℣. 16. Michæ. 2. ℣. 6. Iob. 26. ℣. 14. 2. Par. 12. ℣. 7. & 34. ℣. 25.

Et propheta ad ſaltum agri meridiani. Paulo inferius, vbi Propheta parabolam explanat, pro ſaltu meridiano ſtatuit humum Iſraël, quaſi regionem totam Iſraëliticam ſaltum agri appellaſſe videatur quod ſit montuoſa & nemoroſa. Cui ſententiæ fauent quæ ſequuntur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Auſtro uſque ad Aquilonem*, quæ competere non poſſunt vrbi priuatæ, ſed potius in latum patenti regioni. Ita quoque ſenſit Polychronius: Indicat inquit, fore, vt non modo capiatur Vrbs, ſed etiam omnem regionem finitimam peruadat malum. Idem inferius, Saltum agri dicit incolarum cœtum, & quos putabat Sedecias ſe habiturum ſocios, vt vndique illis ſpem ſalutis præcîdat. Theodoretus tamen ex Hieronymo hæc de Ieruſalem dicta exiſtimat, eamque appellatam quercetum (ſic enim ipſius habet codex) propter fructuum ſterilitatem: tale enim eſt quercetum, & propter mentis duritiam, ea enim eſt quercus natura; & propterea quod citra ordinem conſita ſunt in querceto ligna, ſed multa eſt in illis confuſio, & inſuper quia ferarum receptaculum eſt quercetum: & hæc omnia facile inuenientur id temporis in Ieruſalem fuiſſe.

Polychr. Theodor.

Et dices ſaltui meridiano, &c. hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ſuccendam in te ignem & comburam in te omne lignum uiride & omne lignum aridum. Hieronymus: lignum viride & aridum, id eſt, ſanctos & peccatores, vt alij captiuitatis mala effugiant morientes, alij ſupplicijs tradantur æternis. Theodoretus commoratus eſt in translatione, & cum ſyluam Ieruſalem vocarit, iure etiam hoſtium exercitum ignem nuncupat; & ligna combuſta eos qui ab ipſis interfecti ſint; lignumque viride & lignum aridum, & diuitijs elatos & pauperie oppreſſos. Scholiaſtes: Hoc eſt, & principes & ſubiectos; & ſenes & iuuenes; & diuites & pauperes. Ceterum Hieronymi ſenſum probat ipſe Propheta paulo inferius: *Et occidam*, inquit, *in te iuſtum & impium, &c.*

XLVII. Hieron. Theodor. Scholiaſt.

Non extinguetur flamma ſuccenſionis. Vt ne iterum Iudæi ſuſpicarentur vnius alicuius partis fore captiuitatem vt antea; propterea hanc illorum expectationem fallacem demonſtrans adiunxit illud: *Et non extinguetur flamma ſuccenſionis*, hoc eſt, ſuccenſa, vt etiam verterunt Septuaginta.

Eluitur fallax Iudæorum ſpes ſeu potius præſumptio.

Et comburetur in ea omnis facies ab Auſtro uſque ad Aquilonem. Rabbi Dauid: eorum qui euaſerint gladium facies comburentur in captiuitate præ pudore ſcilicet: qui Commentarius ſupponit phraſim quam paulo ſuperius expoſuimus in fine capitis vigeſimi. Carbonibus ignis comburere faciem, vel carbones congerere ſuper faciem vel caput alicuius, eſt illum ad verecundiam adducere: neque expoſitio diſplicet contextui: poſſumus tamen fortaſſe aptius per facies intelligere quidquid in regione illa amœnum erat, quidquid apparebat, quod ſpectabile & pulchrum erat: nam nomen פנים, panim, fere ſonat exteriorem ſeu anteriorem aſpectum non modo perſonarum, ſed etiam rerum. Vnde & aquis tribuitur in Geneſi. *Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* tribuitur etiam regno. Pſaltes. *Non auertas faciem Chriſti tui*: id eſt, ne regni tui Iſraëlitici ornamenta & ſplendorem corrumpas: at ſatis fuſe egimus de facie capite primo: docte itaque Scholiaſtes: Vniuerſam, inquit, regionem circuibit calamitas, non vnam aliquam partem peruadet tantum. Theodoretus qui præcedentia de Ieruſalem interpretatus erat, hunc verſum aliquantum diſtorquet: Deinde docet, inquit ille, interiectas quoque gentes calamitatis participes futuras: ait enim, *& comburetur in ea, &c.* Neque aduertit interiectas gentes a Babylone ad Ieruſalem non eſſe in ea, ſcilicet vrbe, comburendas, ſed in ea regione, in eo tractu terræ ſanctæ: quare de regione præcipue locutum eſſe Prophetam ſuperius docuimus.

Comburetur facies, id eſt rubore ſuffundetur. R. Dauid. Facies ſignificat omne pulchrum & viſui amœnum. Gen. 1. ℣. 2. Pſal. 131. ℣. 10. Scholiaſt. Theodor.

Et dixi: A a a Domine Deus: ipſi dicunt de me: Nunquid non per parabolas loquitur iſte? Rabbi Dauid: Ne mittas me, inquit, vt parabolice loquar, ipſi enim dicunt ſermonem meum non eſſe propheticum, ſed ad oſtentationem ingenij compoſitum. Theodoretus & Scholiaſtes. Ego quidem populi incredulitatem Domino indicaui cum dicerem eos opinari parabolam eſſe, quæ dicerentur, non autem vera: ipſe vero Dominus, quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre iuſſit, & ita ait.

XLIX. R. Dauid. Theodor. Scholiaſt.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Gladium Regis Babylonis ſtragem magnam facturum in terra Iſraël, atque in filijs Ammon; eaque peracta, Babylonium in terra ſua perdendum prædicit Vates.

I. ET factus eſt ſermo Domini ad A
me, dicens:

II. Fili hominis pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtilla ad ſanctuaria, & propheta contra humum Iſrael:

III. Et dices terræ Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & eijciam gladium meum de vagina ſua, & occidam in te iuſtum, & impium.

IV. Pro eo autem quod occidi in te iuſtum, & im- B
pium, idcirco egredietur gladius meus de vagina ſua ad omnem carnem ab Auſtro vſque ad Aquilonem:

V. Vt ſciat omnis caro quia ego Dominus, eduxi gladium meum de vagina ſua irreuocabilem.

VI. Et tu fili hominis ingemiſce in contritione lumborum, & in amaritudinibus ingemiſce coram eis.

VII. Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? di- C
ces: Pro auditu: quia venit, & tabeſcet omne cor, & diſſoluentur vniuerſæ manus, & infirmabitur omnis ſpiritus, & per cuncta genua fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus Deus.

VIII. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

IX. Fili hominis propheta, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Loquere: Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus. D

X. Vt cædat victimas, exacutus eſt: vt ſplendeat, limatus eſt: qui moues ſceptrum filij mei, ſuccidiſti omne lignum.

XI. Et dedi eum ad leuigandum vt teneatur manu: iſte exacutus eſt gladius, & iſte limatus eſt vt ſit in manu interficientis.

XII. Clama, & vlula fili hominis, quia hic factus eſt in populo meo, hic in cunctis ducibus Iſrael, qui fugerant: gladio traditi ſunt cum populo meo, idcirco plaude ſuper fœmur,

XIII. Quia probatus eſt: & hoc, cum ſceptrum ſubuerterit, & non erit, dicit Dominus Deus.

XIV. Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum: hic eſt gladius occiſionis magnæ, qui obſtupeſcere eos facit,

XV. Et corde tabeſcere, & multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladij acuti, & limati ad fulgendum, amicti ad cædem.

XVI. Exacuere, vade ad dexteram, ſiue ad ſiniſtram, quocumque faciei tuæ eſt appetitus.

XVII. Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam, ego Dominus locutus ſum.

XVIII. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

XIX. Et tu fili hominis pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis: de terra vna egredientur ambæ: & manu capiet coniecturam, in capite viæ ciuitatis conijciet.

XX. Viam pones vt veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Iudam in Ieruſalem munitiſſimam.

XXI. Stetit enim rex Babylonis in biuio, in capite duarum viarum, diuinationem quærens, commiſcens ſagittas: interrogauit idola, exta conſuluit.

Ad

XXII. *Ad dexteram eius facta est diuinatio super* A *Ierusalem vt ponat arietes, vt aperiat os in cæde, vt eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt ædificet munitiones.*

XXIII. *Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, & sabbathorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.*

XXIV. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemini.* B

XXV. *Tu autem profane, impie dux Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita:*

XXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem sublevauit, & sublimem humiliauit?*

XXVII. *Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum est donec veniret cuius est iudicium, & tradam ei.*

XXVIII. *Et tu fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum, & dices: Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate vt interficias, & fulgeas,*

XXIX. *Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia: vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum uenit dies in tempore iniquitatis præfinita.*

XXX. *Reuertere ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te,*

XXXI. *Et effundam super te indignationem meam: in igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum.*

XXXII. *Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ, obliuioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIPRIMI.

II. PONE *Faciem tuam ad Ierusalem* C *& stilla ad sanctuaria & propheta contra humum Israel, &c.* Sanctuaria memorat numero multitudinis quia duo erant, aula exterior, & cella interior; illa dicebatur sanctum, hæc sanctum Sanctorum. *Hieron.* Hieronymus: Quia supradixerat, ipsi dicunt ad me, nunquid per parabolas loquitur iste? & apertam populus flagitabat sententiam; idcirco id quod Dominus per metaphoram siue parabolam, &, vt alij vertere, prouerbium; D est locutus; nunc manifestius loquitur; saltus Hageb & Darom, & Theman esse Ierusalem, & Templum illius sancta Sanctorum, & omnem terram Iudææ, flammamque, quæ combustura sit saltum intelligi gladium deuorantem, qui eductus sit de vagina sua, vt interficiat iustum & impium: hoc est enim lignum viride, & lignum aridum. Vnde & Dominus; *Si in uiridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Quodque ibi dixerat: *Et uidebit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, syluam, siue flammam, nec extinguetur; hîc alijs verbis loquitur: *Vt sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irreuocabilem.* Vere enim contra Ierusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec reuocatus gladius, quia modicum tempus in medio, & Ierusalem cum Templo suo Babylonio igne succensa est, &c. *Luc. 23. ℣. 31.*

III. *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te.* Aposiopesis est, quæ vehementem notat indignationis diuinæ furorem: quasi dicat: mecum congressura es o ciuitas impia, non cum homine aliquo carnali. Veniet quidem in te Babylonius, sed eius exercitus ego ipse dux ero, ego primus in te gladium meum vibrabo, arcum meum contendam, & in eo parabo *uasa mortis*, lethalia tela, *sagittas ardentibus* aculeis *Ps. 7. ℣. 14.*

aculeis munitas, nunc vide,an pares habeas viros ad pugnandum mecum? an sustinere valeas, vel declinare ictum gladij dextera mea vibrati? *Et eijciam gladium meum de vagina sua.* Vagina Theodoreto, Dei est longanimitas,gladius supplicium. *Theodor.* Euaginare gladium, aliquando terminum ponere patientiæ, & iustitiam exercere. Vnde in Genesi ait Dominus. *Non permanebit spiritus* (furor) *meus in homine in æternum*, vel non luctabitur, non erit sicut in vagina, non continebitur, frenabitur. *Genes. 6. ℣. 3.* & apud Isaiam. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul* tarditatem supplicij grauitate compensans. Atque hæc in metaphora.quoniam vero Nabuchdonosor reuera exercuit hanc cædem Dei nomine, ip se nomine gladij intelligendus venit. Vnde Isaias *Isa. 42. ℣. 14.* ait. *Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt in Rege Assiriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam.* & in psalmo. *Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Vbi Hieronymus: Ab impio, qui est gladius tuus, à viris, qui sunt manus tua, scilicet, per quos exeris vires tuas,& supplicia exerces. Sennacherib *virga furoris Dei* appellatur ab Isaia. *Isai. 7. ℣. 20.* *Psal. 16. ℣. 13.* *Hierony.* *Isai. 10. ℣. 5.*

Et occidam in te iustum, & impium. Oppositum extat in Genesi ab Abrahamo allegatum: *absit a te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq. iustus, sicut impius: non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram,* repugnat enim eum esse iniquum, qui vniuersalem,& summam habeat administrationem populorum, à cuiusque sententia appellare non liceat. Item supra *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur,* &c. Ceterum ibidem huius quæstionis solutio multis est explicata. Sed nihilominus addendum videtur hoc loco Vatem iustos appellasse per catacresim, eos, qui tales videbantur, cum reuera sontes essent, & supplicium mererentur. Sicut apud Mattheum. *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam*, id est, eos, qui se existimant iustos, vt ibidem omnes interpretantur cum D. Chrysostomo. atque ita intellexisse videntur Septuaginta, qui pro iusto,& impio conuerterunt, iniquum, & iniustum, videlicet sensum potius explicantes, quam verba, tametsi Hieronymus illorum versionem non admodum probet. Nescio, inquit, quid Septuaginta iniquum, & iniustum interpretati sunt, quasi non idem vtrumque significet. respondemus enim Hieronymo non idem esse vtrumque, sed iniquum significare hoc loco eum, qui talis est in corde; iniustum verò eum, qui foris talem se prodit. *Supra 18. cap. ℣. 4.* *Matthei. 9. ℣. 13.* *Chrysost.* *Hierony.*

Quomodo cum dei iustitia conueniat iusti cũ impio mors.

In quo differant iniquus,& iniustus.

IIII. *Pro eo autem quod occidi in te iustum, & impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aquilonem.*

V. *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium de vagina sua irreuocabilem.* Ex quo semel ad te puniendum exemi gladium, exercitumque Babyloniorum eduxi de Chaldæa, par est, vt in reliquas etiam nationes,quibus cum eadem tibi causa est, eadem vltio exerceatur. quandoquidem tantam eladem exercui in te, quæ de meo vocaris nomine,ius omne postulat, vt à vicinis gentibus, quæ tibi per inuidiam insultarunt, similes pœnas repetam, nec ante reuertatur in patriam Chaldæus,quam meam in te,tuam in illis iniuriam vindicem. Sic apud Ieremiam dominus. *Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes, & immunes eritis? non eritis immunes; gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit dominus exercituum.* Hoc est, quod sequitur. *Et sciet omnis caro,* &c. id est, omnes gentes nouerint me, qui semel extraxerim gladium de vagina sua, non frustra illum exemisse, neque reponendum in thecam prius, quam expleuerit vindictam. R. Dauid: Eo, quod exercui in te grauem, ac seueram vltionem, de qua inimici tui lætati sunt, atque mihi auxiliati sunt in furore aduersus te, vt inferrem tibi maius malum, propterea, &c. Ingeniosum, textui gratum, & sacris scripturis accommodatum commentarium. in quibus legimus Deum post illatam plagam populo suo, deferuescente furore, iustam indignationem aduersus eos cõuertere, qui Deum ipsum irritauerant ad vindictam, vt in Zacharia. *Ieremi. 25. ℣. 28. et 29.* *R. Dauid.*

Deus post illatam populo suo plagam indignationem suam effundit in eos, qui irritauerant Deum ad vindictã. *Zachar. 1. ℣. 14. & 15.* *2. Paral. 28. ℣. 9.* *Psal. 68. ℣. 27.*

Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum. & in libro Paralip. *Iratus Dominus deus patrum vestrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret vestra crudelitas, & peccastis super hoc Domino Deo vestro.* & in Psalmo. *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt* irrisiones,& probra. Aliud est percutere, aliud persequi ad internecionem: illud est patris, hoc vero hostis; illud facit iustitia, hoc liuor; illud Deus sibi tribuit in Christi morte, dicens apud Isaiam. *Propter scelus populi mei percussi eum,* & Christus ipse & ipsum Patri ascribit, hoc loco psalmi; istud vero sanguinarijs Iudæis imponit. Quam bene Gregorius, dum Iobi plagas recensет, subdit: Communis fuit causa, commune factum, non vna voluntas. & Augustinus enarrans illud Pauli: *Pro nobis omnibus tradidit illum*, ait: Tradit Filium Pater, tradit Iudas: in eodem facto Deum laudamus, Iudam detestamur; quia Deus nostri amore filium percussit, Iudas, & Iudæi persecuti sunt, & ad mortem acerbissimam innocentem postularunt. Videtis, ait Augustinus, quia non est considerandum, quid fiat, sed quomodo fiat. Merito itaque Deus conuertit manum aduersus gladium ipsum, quo percusserat, atque contra eos, per quorum manus sum pserat de Israelitis vindictam. *Isai. 21. ℣. 3.* *Grego. 14. moral. cap. 25.* *August. tract. 7. in Ioan.* *Paulus Roma. 8. ℣. 3*

Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumborum. Quoniam exempla, & facta magis mouent, quam verba, iubetur Vates dolorem, quem animo conceperat ex reuelata clade, Hierusalem significare gemitibus, & suspirijs, qualia solent esse parturientibus propria. nam hoc significat *in contritione lumborum*, id est, præ contritione, quasi dicat: Ingemisce, eiulare, quasi parturiens solet præ dolore vehementi. Sic Isaias: *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia posſedit me sicut angustia parturientis.*

Et in amaritudinibus ingemisce coram eis, id est, ex animi amaro sensu, præ dolore mortifero. Amarum enim epithetum est perpetuum mortis propter eius acerbitatem, vt in psalmo. *Intenderunt arcum, rem amaram,* vel acerbam mortem, *vt sagittent in occultis immaculatum*: & in libris regum. *Siccine separat amara mors.* inde aquæ amaritudinum propinantur suspectæ de adulterio, non quod essent amaræ gustui, sed quod haustæ a noxia secum conuehebant mortem amarissimam. Obserua hoc præceptum non fuisse inane, sed efficax, quo scilicet accepto, repente correptus est tam acerbo lumborum dolore, vt quæ iubebatur, vel inuitus exequeretur. itaque coactus est profunde ingemiscere cum magno animi sensu, & angustiam morti similem suspirijs testari. tanti stat prophe-

Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem. *Psal. 63. ℣. 4.* *1. Reg. 15. ℣. 32.*

Vide quanti ſtet prophetis populi ſalus.

tis populi ſalus. ſed hoc non eſt nouum miniſtris Dei. Vates noſter ſupra ligatur vinculis, & raditur nouacula: migrat è domo ſua, atque Iſaias diſcalceatur,& nudatur,&c.

Supra cap. 3.& cap.5. & 12. Iſai. 20.

Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis,dices pro auditu,quia venit. Auditus, vel auditio eſt id,quod auditur.Hebræi enim obiectis accommodant nomina actionum, & potentiarum,vt Habacuch. *Domine audiui auditionem tuam,& timui*, id eſt, famam,hiſtoriam,geſtum tuum,& Iſaias ait: *Quis credidit auditui noſtro?* id eſt relationi noſtræ. Sic in præſenti vſurpatur pro nũcio, quomodo Septuaginta verterunt:Propter nunciũ;quia venit,ſcilicet ingruentis exercitus. *Et tabeſcet omne cor*. Septuaginta apud Hieronymum: Comprehendetur pauore omne cor.vel vt habent biblia Sixti: Quaſſabitur omne cor, vel frangetur, vt extat in Complutenſibus, & Theodoreti,(nam ea omnia ſignificat verbum θεύω thrauo,quo vſi ſunt Septuaginta) percelletur,liquefiet,friabitur pauore omne cor. vehementis timoris ſignum,quale illud Ioſue:*Pertimuimus,& elanguit cor noſtrum.*& iterum. *Pertimuitque cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt*. & in libris Regum. *Fortiſsimus quiſque,cuius cor eſt quaſi leonis, pauore ſoluetur*. Idem apud Iſaiam habetur: *Propter hoc omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis contabeſcet,& conteretur.Torſiones,& dolores tenebunt, quaſi parturiens,dolebunt*, &c.

Hierony.

Ioſue 2. ℣. 11. & cap. 7.℣.5. 2. Reg. 17. ℣. 10. Iſai. 13.℣.

Et diſſoluentur vniuerſæ manus. Vt audacia ex bili feruente roborat vires, & membra confirmat, ſic timor frigore ſuccedente debilitat, & eneruat corporis, & animi facultates; Paulus enim ait: *Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite*, &c.ergo occupante pauore animos,& langueſcente corde, vnde in membra omnia deriuatur ſenſus, & motus; neceſſe eſt artus omnes tremere, viresque deficere.

Hebræ.12. ℣.12.

Et infirmabitur omnis ſpiritus. Vel concidet. Septuaginta: Et exanimabitur omnis caro, & omnis ſpiritus: deſeret animus corpora, & vis animum. Spiritus hoc loco eſt virtus vitalis, ſeu anima ipſa, qua caro ſubſiſtit.

Et per cuncta genua fluent aquæ. De hac re diximus cap. 7. Sed audiamus Polychronium: Quidam, inquit,dicunt hoc indicari belli magnitudinem, quippe ſanguinis vi toto corpore fluente;quidam vero intenſionem eſſe vilitatis animi, & puſillanimitatis, tamquam ſudore manantibus, vel corporis virtute ſoluta, & naturali excretionis infirmitate cedente. aut certe ex ſudore, vel naturali excretione repente coorta. Hieronymus: Infirmabitur enim omnium bellatorum ſpiritus, & tanta cunctos occupabit trepidatio, atque formido, vt timore cogente, artus, & viſcera diſſoluantur, & veſica humorem tenere non valeat, ita vt vrina genua polluantur: naturale eſt enim,vt timore cogente, veſica laxetur, & contra hominis voluntatem humor defluat.

Polychr.

Hierony.

IX. *Gladius,gladius exacutus eſt,& limatus*. ſeu politus,leuigatus,vt paulo infra,ad leuigandum.

X. *Vt cædat victimas,exacutus eſt*. Cædes impiorum in ſacris ſolet appellari victima. primo quia vtrobique effunditur viuentium ſanguis, ſecundo quia non minus eſt Deo grata, quam victimæ, vt videre eſt in Iſaia. *Heu,conſolabor ſuper hoſtibus meis*,&c. tertio quia illa Deus iratus placatur, non ſecus atque oblata victima;in libro enim regum filijs Saul crucifixis, Dominus alioquin infenſus,placatus eſt à furore iræ ſuæ. clade item fornicantium in Exodo,& morte Acham in libro Ioſue. Vſurpauit nomen Victimæ Iſaias dicens. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe de ſanguine agnorum,& hircorum,de ſanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom*, &c. & Ieremias. *Dies autem ille Domini Dei exercituum,dies vltionis,vt ſumat victimam de inimicis ſuis. deuorabit gladius, & ſaturabitur,& inebriabitur ſanguine eorum. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis iuxta flumen Euphratem*, &c.

Impiorum cædes vocãtur victimæ, & quibus rationibus.

Iſai. 1. ℣. 24. 2. Reg. 21. Exod. 32. Ioſue 7. ℣. 25.

Iſai. 34.℣. 6. Ieremi. 46. ℣. 10.

Vt ſplendeat, limatus eſt. Hebraice,vt ſit ei fulgor,politus eſt.

Qui moues ſceptrum filij mei, ſuccidiſti omne lignum. Septuaginta:Interfice, contemne, repelle omne lignum. Hebraici codices, quos hodie habemus,ab vtraque lectione diſſidere videntur. ſic enim legunt אונשיש שבט בני משאת כל עץ Onaſis ſebet beni moeſet col ghets. quod ita ſonat ad verbum:O (vel quomodo) gauderemus:ſceptrum filii mei reſpuit (vel faſtidit)omne lignum.contextum vero ſic accommodant recentiores: Quomodo gauderemus, cum hic gladius ſit exacutus ad excipiendam virgam filij mei,& auerſetur cæteras arbores? Alij ſic: An verò lætabimur cum tribus filij mei, Iuda videlicet (Dominus loquitur) omne lignum,& caſtigationem reſpuat? Vel virga filii mei, id eſt, caſtigatio omne iam lignum auerſatur. nec enim ex ligno adhibenda illi virga eſt ad caſtigandum, ſed ex calibe gladius ad excidendum.Atque ij quidem auctores loco verbi,moues, legunt נשיש naſis à verbo שוש Sos, quod eſt exultare, gaudere, lætari. Hieronymus autem aliter legiſſe videtur, atque aliter 70.Ego ita coniector, Hieronymum inueniſſe ſcriptũ non quidẽ אונשיש ò naſis, ſed potius מנשיא manſi, quod eſt participium verbi נשא naſa in coniugatione ſexta, ſignificatque, tollens de medio, mouens, remouens. Quare ipſe vertit: Qui moues ſceptrum filij mei.atque paulo inferius pro eodem verbo reddidit: cum ſceptrum ſubuerterit. Poſtea ſcriptorum incuria irrepſiſſe pro א ה & pro ר ו quarum figuræ non multum inter ſe differunt. Vtcumque ſit, ſententia vulgatæ editionis, à Hieronymo expreſſa, aptiſſime cohæret contextui (cæteræ non item) in qua, ſceptrum ſumi poteſt vel pro regno, vel pro tribu; nam vtrũque ſignificat Hebræa vox illi reſpondens שבט Sebeth, nempe virgam, vel baculum, atque adeo ſceptrum regni, & tribum, cuius nomen inſcriptum erat baculo, vt patet in Numeris. ſignificat regnũ in Geneſi. *Non auferetur ſceptrum de Iuda*, &c. & tribum, ſeu populum, in pſal. *Redemiſti virgam hæreditatis tuæ, &c.* & Numeris. *Fratres quoque tuos tribum Leui*. &c. *Filius meus*. Iſraelem ſignificat, vt in Exodo. *Primogenitus meus Iſrael*. ac ſi dicat: O mucro, qui euertis, vel ſi euerteris virgam, hoc eſt, regnum & tribum filij mei Iſraelis, ſuccides etiam omne lignum, omnem baculum, omne ſcilicet regnum, & gentem depones. ſi tribum populi mei Iuda deſtruis, cætera regna minori negocio conficies. Verſio 70.Macta,nihili fac,&c.ſignificat,vt placet Scholiaſti, ne ſepultura quidem dignandos eſſe, qui in bello forent inrerimendi.

Sceptriuarię acceptiones.

Nume.27. ℣. 3. Geneſ. 9.℣. 10. Pſal.73.℣. 2. Numer.18. ℣. 2. Exod.4.℣. 22.

XI. *Et dedi eum ad leuigandum*. Hebraice: Dedit eum, Dominus ſcilicet.70. Dedit eum paratum. Polychron. Vt dicat facile ſuo functurum officio. cum enim vellet oſtendere gladium ab internecione prohiberi non poſſe, oſtendit, orationis figura non modo illum potentem, ſed etiam ad cædem eſſe paratum, & paulo poſt expeditum illum effe-

Polychr.

cit

cit ad vincendum,& ad ſuum munus facile explen A dum.

Vt teneatur manus. Ipſius ſcilicet Domini,qui ducem agebat in exercitu Babylonico. Theodoretus: Tale eſt illud Iſaiæ. *Numquid gloriabitur ſecuris ſine incidente cum ea? aut exaltabitur ſerra ſine trahente eam? Similiter ſi quis extulerit virgam, vel lignum*, & rurſus. *Væ Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe eſt, in manu eorum indignatio mea*, &c. Quam igitur virgam ad caſtigandum idoneam,& ſecurim, & ſerram inſtrumenta, quæ vim habent plantas deſtruendi,illic appellauit,hic gladium nuncupauit acutum, nitidumque factum propter eorum,qui puniuntur, ſupplicium.

Theodor. Iſai. 10. ℣. 15.

Iſa. 10. ℣. 5.

XII. *Clama, & vlula,fili hominis,quia hic factus eſt in populo meo*. Id eſt, aptatus, expolitus ad populum B meum. Schol. Commiſerari eos, qui interficerentur,iubet Prophetam, & populum ſuum eos vocat,cum tam eſſent impij, vt neque ijs flecterentur ad ſeruiendum Deo. Theodoretus, & Polychronius: Quid huius ſimile bonitaris? iuſte punit, & lugere Prophetam iubet. non enim lubens punit, ſed populi ſcelere coactus. præcipitque Prophetæ, vt quaſi mulier eiulet, quia non ſolum populus, ſed etiam eius principes ſimul necati ſunt;& quod omnium maxime moleſtum, *qui habitabant prope me*, inquit, *in gladium facti ſunt* ſic enim legunt 70. vbi nos habemus, *qui fugerant cum populo meo*. cum enim ſacerdotes, ſcelerum populi participes fuiſſent, participes item fuere ſupplicij. hos ſi quidem οἱ παροικοῦντές μοι oi paroi- C cuntes moi, prope habitãtes nominauit,vt qui intus in ſacro Dei templo degerent,quibuſque ſacrificiorum miniſterium commiſſum eſſet. Tale eſt illud Zachariæ *Dabo tibi* o, Ieſu ſacerdos,*de his, qui aſſiſtunt mihi*, hoc eſt,non deerunt de ſemine tuo ſacerdotes, qui mihi præſto ſint in templo miniſtrantes. Obſerua ſacerdotum excellentiam. præ cæteris popularibus, atque etiam principibus ſemper Deo præſto ſunt, quod eſt Angelorum proprium munus,vt in Tobiæ hiſtoria legimus, *Ego ſum Raphael vnus de ſeptem,qui aſtant ante Deum*. Quibus etiam illud quodammodo competit angelorum priuilegium: *Angeli enim eorum ſemper vident faciem Patris mei*. nam videre faciem Regis, & aſtare illi, ſeu prope illum ſedere in conſilio,idem omnino ſignificat,ſcilicet eſſe Regi à ſecretis conſilijs, D vt in Eſther: *Septem duces, qui videbant faciem Regis,& primi poſt eum reſidere ſoliti erant*,&c.ea propter magnatibus Regum in ſacris tribuitur quandoque,honoris ergo, nomen ſacerdotum, vt in libro Regum: *Filij autem Dauid ſacerdotes erant*. pro quo,in libro Paralip. ſcriptum eſt: *Filij Dauid primi ad manum Regis*, hoc eſt, a ſecretis. alioqui ſacerdotes eſſe non poterant, cum eſſent de Tribu Iuda, *de qua nullus vnquam altari præſto fuit*, Apoſtolo teſte.

Scholiaſ.

Theodor. Polychr. Iuſte punit Deus, & in ſuæ bonitatis indicium prophetam iubet deflere punien-dos.

Zachar. 3. ℣. 8.

Sacerdotum munus, & excellentia non ſecus atque angeli Deo præſto eſſe.

Tobi. ℣. 12. 15. Matth.

Eſther. 1. ℣. 14.

2. Reg. 8. ℣. 18. 1. paral. 18. ℣. 17. Hebræ. 7. ℣. 13.

Idcirco plaude ſuper fœmur. Septuaginta:Plaude ſuper manum tuam; vterque habitus eſt ſtupentis, & plangentis, Hieronymo, Scholiaſti, & Theodoreto ob pœnas tam graues,quam iuſtas, de quo E geſtu nos ſupra. *Quia probatus eſt*.in iugulis ciuium, nec diſtortus eſt,aut obtuſus. 70. Quia iuſtificatus eſt, eodem ſenſu, hoc eſt, iudicatus aptus muneri ſuo, vel vt Scholiaſtes explicat, vt dicat eſſe quidem hanc damnationem, iuſtam tamen. Aquila vertit:Quia inueſtigauit.pro eo, ac ſi dicat:Etiamſi quis abditus fuerit,hunc inuenit gladius.

Plangentis, & ſtupentis habitus eſt plaudere ſuper fœmur.

Hieron. Scholi. Theodor. Aquila.

XIII. *Et hoc, cum ſceptrum ſubuerterit, & non erit*. Vel ita vt non ſit. Metphaorice per virgam ſceptrum, & regnum Iuda, vel tribum Iuda intelligit, vt ſupra notauimus. ac ſi dicat: Probatus quidem eſt gladius, & gentium internecioni aptiſſimus, cum talem virgam tam validam, tam robuſtam ſucciderit, regnum ſcilicet Iuda, ita vt amplius non ſit futurum. 70. Et quid ſi etiam tribus repellatur? *Scholiaſ.* vbi Scholiaſtes: Tribum quidem, tribum Iuda dicit.ait vero: Etiamſi ipſa quoque repellatur,non id iniquuum fore, vt ipſi dicunt. Theodoretus aliter: *Theodor.* Tametſi nunc reiecta fuerit Iudaica tribus, tamen rurſus erit, conſequeturque,vt in priſtinum ſtatum reuocetur. Itaque in hanc ſententiam legiſſe videtur textum 70. Nunquid etiam tribus Iuda reijcienda? non erit,dicit Dominus Deus.

XIV. *Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius interfectorum*. חלל Triplicatus gladius triplicem Nabuchodonoſoris aduentum ſignificat. ſub Iechonia,Ioachin & Sedechia. chalal non ſolum valet eum,qui occiſus eſt,ſed qui reus eſt mortis, damnatuſque à iudice,vel proſcriptus. Hieronymus:Iterum tibi, Propheta,impero, vt qui fœmur percuſſeras, præ ſtupore,& miraculo percutias & manus: vt non ſolum ſemel,ſed ſecundo,ac tertio gladius veniat ad interficiendum;primo enim venit Nabuchdonoſor quando tulit Iecoſ niam,& ſecundo,quãdo regnabat Ioachin; tertio, quando Sedechias: & hic eſt gladius triplicatus, quando facta eſt magna occiſio,& in tantum multiplicauit ruinas,vt obſtupeſcerent animo,& corde tabeſcerent, & in omnibus portis eorum daret conturbationem.Polychronius:Significat, fore vt mul- *Polychr.* ti obſeſſi ad portas conſiſtant, & victoribus inſciis, fugæ occaſionem captent;neque verò effugiant hoſtium manus. *Qui obſtupeſcere eos facit*. Hebraice: Penetrans eos, vt cruore effuſo rigeſcant. *Et corde tabeſcere*. Vel liquefiat cor. *Multiplicat ruinas*,Hebraice מכשלים mucſalim, ſcandala, offendicula,ad quæ impingimus, atque adeo cadauera, quibus obſtruuntur viæ, & offenſio creatur dimicantibus.

Hieron.

Conturbationem gladij. R. Dauid אבהה ibchad,ſi- *R. Dauid.* gnificat quidem conturbationem, verum quibuſdam placet poſitum eſſe pro טבחה tibchah,hoc eſt, occiſio ſecundum regulam Algabetha,&c. ſed vehementiorem metum, & tumultum ſignificat conturbatio;quod eſt gratius contextui. *Gladij amicti ad cædem*. Hebraice vox עטה ghatah ſignificat pallio operire; per translationem vero tribuitur irruptioni auium rapacium;inuolantium ad prædam expanſis alis, vt eam operiendo opprimant,vt in libro Regum: *Sed verſus ad prædam es*. vt vertere *1. Reg. 15.* poſſimus: Gladij inuolantis ad cædem. Hieronymus tamen,genuinam ſignificationem ſequutus, *Hieron.* vertit amicti ad cædem, id eſt, ex amictu, ſub quo latebat,repente exempti ad cædem. Quod confir- *R. Dauid.* mat R. Dauid, dicens: gladium, coopertum hactenus,& quaſi palliatum, nunc diſcooperiam ad cædem. quomodo(addit)etiam interpretatus eſt pater meus, & Chaldæus.

Chaldæ.

XVI. *Exacuere,vade ad dexteram,ſiue ad ſiniſtram, quocumque faciei tuæ eſt appetitus*. Hebraice: Quorſum facies tuæ conſtitutæ ſunt. faciem vero gladij, teſte Polychronio,ipſam aciem appellat;ſicut Eccleſ. *Si retuſum fuerit ferrum,& hoc non vt prius*, &c.Hebraice: Et facies eius polita, &c. Locum verò ſic enarrat Theodoretus:Anceps,inquit,gladius, itẽque acutus,bene admodum in cuſpidem exactus, fulguris inſtar ſplendeſcens, in vtramuis partem conuertere.habebis enim me vbicumque,tibi auxilium ferentem. Significat verò per hanc translationem, liberam facultatem factam Babylonio graſſandi in populum Dei,& vicinas gentes ſine diſcrimine.

Facies gladij pro acie accipitur teſte Polychro.

Eccleſ. 10. ℣. 10. Theodor.

XVII. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam.* Eadem phrasis est ac superior: Percute manum ad manum. nam Hebraice legitur: Etiam ego percutiam manum ad manum; quem gestum admirantis, atque delentis esse diximus supra ex Hieronymo. Sicut etiam infra. *Complosi*, inquit, *manus super auaritiam tuam*, tametsi alibi sit exultantis, vt apud Ezechielem *Eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisus es.* & ita Psalmo. *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo omnis terra.* & alio Psalmo. *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt.* & in Thren. *Plauserũt super te manibus omnes transeuntes per viam*, idest, de tuo exultabunt excidio. nam pro diuersa ratione gestus etiam significatio phraseos variatur. nam cum admiramur, & dolemus, semel tãtum, sed cum impetu, manus complodimus; cum verò lætamur blandius, & frequentius manum manu percutimus. primo modo sumitur loco citato Ezechielis: secundo modo in præsenti, vt fit tripudiantis gestus, qualis etiam iudicari posset ille alter versus superioris, *Percute manu ad manum*, id est, exulta, & tripudia, quod scias breui vindicandam iniuriam honori meo illatam. sic in Psalmo: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*. atque in hac sententia Hieronymus est, dum ait: Gaudet autem Dominus, & exultat, & hortator est gladij sæuientis, &c. tametsi Polychronius oppositum scribat: Hæc, inquit, faciam propter magnam indignationem. non enim hoc ideo dicit, quod sit gauisurus, sed pro eo ac si dicat: Ira exardescam, quia nec ipsis calamitatibus, ac supplicijs sunt meliores effecti. R. Dauid ex Chaldæo: Ego adducam malum in Hierusalem.

Complodere manus, admirantis, dolentis, atque exultantis signum est.
Infra cap. 22. ℣. 13.
Ezechi. 25. ℣. 8.
Psal 46. ℣. 1.
Psal. 97. ℣. 8.
Irene. 2. ℣. 15.
Ezechi. 22. ℣. 13.
Psal. 57. ℣. 11.
Hieron.
Polychr.
R. Dauid. Chaldæ.

XIX. *Pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis: de terra vna egredientur ambæ.* Theodor. Tamquam in imagine, inquit, tibi describito viã vnam in duas partes diuisam, quarum altera recta ducat ad Hierusalem, altera ad Rhabat filiorum Ammon pertineat. Hæc ait, quia Nabuchdonosor è Babylone profectus, contra Iudæam, & contra filios Ammon exercitum ducebat.

Theodor.

XXI. *Stetit enim rex Babylonis in biuio, &c.* Scholiastes: Prophetæ præcipit Deus, vt vias fingat duas, vnũ habentes initium, & ipse insistat, atque consideret, vtram ineat: illud enim διατάξεις diataxeis dispones, pro σκοπήσεις scopiseis id est, considerabis, positum est. Ait ergo: Considerabis, an ingrediẽ dum sit in Rhabat, an vero in Hierusalem. Describit autem Propheta figuram deliberationis Babylonij. erat enim perplexus, in quam partem proficisceretur, non secus ac viator, qui in biuio consistens, quanam progrediatur, dubitat. Sic R. Dauid.

Et manu capiet coniecturam. Hebraice: Manum facito initio viæ Vrbis, id est, signum, statuam, columnam elige, vel nota. hoc enim significat יד iad manus, vt in libro Regum *manus Absalon*, id est, columna in memoriam erecta. & iterum. *Erexit sibi Saul fornicem triumphalem*: Hebraice: Manum, id est, trophęum, & cippum triumphalem. R. Dauid pro *manum facito*, legit, locum eligito initio viæ: nec male. nam id significat manus in Deut. & Isaia, & alibi. Hieronymus: Vis, inquit, scire, quis iste sit gladius, & apertius personam discere gladij sæuientis? ausculta, quæ dico: pone duas vias, vt per illas veniat gladius Regis Babylonis, qui egre dietur quidem vno itinere Chaldæorum; sed cum venerit per desertum, & solitudinem ad biuium terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon; quarum vna via Hierusalem ducit ad dexteram

Scholiast.
1. Reg. 15. ℣. 12.
R. Dauid.
Deut. 23. ℣. 12.
Isa. 56. ℣. 5.
Hieron.

A partem, sinistra vero ad Rhabath filiorum Ammon, quæ est ciuitas metropolis, & hodie Philadelphia nominatur; memor, inquit, inrernecionis, quæ accidit Regi Assyrio, quando centum octoginta quinque millia vna nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, & ire contra munitissimam Hierusalem; sed stabit in ipso compito: & ritu gentis suæ, oraculum consulet, vt mittat sagittas suas in pharetram, & commiscear eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum, vt videat, cuius sagitta exeat, quam prius ciuitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci βελομαντίαν belomantian, siue ραβδομαντίαν rabdomantian nominant, &c. Sane βέλος belos sagitta est, vel iaculum μαντία mantia vel μάντεια manteia B diuinatio. inde βελομαντία belomantia diuinatio per sagittas. ράβδος rabdos, item est virga, scipio, baculus, vnde ραβδομαντία rabdomantia diuinatio est per baculos: atque huius quidem exemplum est in Osea. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei.* alterius vero meminit in præsenti Ezechiel. Porro vbi nos legimus, *commiscens sagittas*, septuaginta habent, ad faciendum ebullire virgam. Itaque apud interpretem Nicandri ita legimus: Apollo Vaticinos sanxit myrica prænuntiare mortalibus futura. proptera insignem fruticem hunc Nicander matin vocat, id est, vatem. Quin & Magi item Schytæ myricino vaticinabantur ligno; quod C Dio tradit, vel salignis virgis, quas dissoluunt, ac separatim singulis humi constratis, diuinationem concipiunt, interim virgas apprehendentes, componentesque. Magi demum Persarum, dum sacrificant, ac comprecantur, fasciculos ex myrica pertenues manu tenent, vt Cælius auctor est. Tale quid tribuit Babylonio vates noster, cum expeditionis suæ exitum quæsijsset sagittas, commiscendo in pharetra, vt Hieronymus interpretatur, vel expoliendo, vt ex verbi Hebraici significatione multi eliciunt, vel in altum recta iaculando, vt in quam partem inclinarent cadentes, in eam ipse dirigeret exercitum; quod videtur ex Hebraicis verbis posse colligi: nam vbi legimus, *commiscens sagittas*, Hebraice, iaciens sagittas: eodemque modo Chaldæus est interpretatus. atque ex Hebræo Polychronius Græcus, cum ait: D Hoc est, proijcere sagittas; hac enim locutione vsus est etiam Hebræus. Sane Hebræum verbum קלל kalal in tertia coniugatione valet aliquando iaculari, iacere.

Isai. 37. ℣. 36.
Osea. 4. ℣. 13.
Antiquus mos diuinãdi per virgas.
Interpres Nicandri, in Theriacis.
Dion. 1. com posit. tertiæ.
Cælius Rodig. antiq. lectionum lib. 7. ca. 29.
Hieron.
Polychr.

Interrogauit idola, exta consuluit. Polychronius. duo vult ostendere, & vt oraculum velit à Simulachris accipere, & symbolis vtatur quibusdam ad rem sibi propositam. Scholiastes: Diuinatione vsus est, quę dicitur ῥαβδομαντεία rabdomanteia id est, virgarum diuinatio, & haruspicio. nec mirum, si cum in multis comminiscantur dæmones, etiam in extis pecudum, quæ mactantur, comminiscuntur. Siquidem & apud Iob, tamquam equites apparẽt ac tamquam hostes, ac tamquam E spiritus; & Apostolus transfigurari illos ait in angelos lucis.

Polychr.
Scholiast.

Ad dexteram facta est diuinatio eius super Hierusalem. Scholiastes, & Theodoretus: Sciendum est rerum futurarum nullam sciri à dæmonibus. verum è rebus coniecturam facientes, prædicere conantur, atque accidit interdum, vt recta ferantur, ac diuinent, sæpe tamen etiam falluntur; idque non modo ex rebus ipsis licet intelligere, sed etiam ex diuina Scriptura docemur; cum enim

Scholiast. Theodor.
Nihil è futuris sciunt dæmones: solis ductis coniecturis, casu diuinant, sæpe falluntur.

per

per Sedechiam prophetam prædixissent Achabo victoriam, à veritate exciderunt; neque enim prælio tantum victus, sed etiam interemptus fuit. Hic vero & datam Israeli legem non ignorantes, cernentesque non ex ea rempublicã geri, atque insuper propheticas prædictiones audientes, vndique diuinam indignationem intelligebant conflari. Hanc igitur impio Regi per diuinationem præsignificabant, prius scilicet esse proficiscendum cum exercitu ad Hierusalem; & vallis, aggeribus, ac reliquis machinis vtendum.

Vt aperiat os in cæde. Vel in cædem ferino rictu inhians.

Vt eleuet vocem in vlulatu. Septuaginta in codice Theodoreti, & alijs habent: In clangore tubæ, hoc est, sonans classicum cum fremitu, & clamore militum sese ad prælium adhortantium, vel exultantium de victoria, vt Polychronius interpretatur, atque Scholiastes, dum aiunt: Hoc est, vt irruat in aduersarios: nam qui superiores in bello sunt, solent cum vociferatione, atque impetu in delectos hostes, ac profligatos ferri.

Polychr. Scholiast.

Vt ædificet munitiones. Septuaginta: Ad iaciendũ vallũ: Græce βελοστάσεις belostaseis, quod alij interpretantur arietes, alij balistas, sonant autem stationes tolorum. Scholiastes. βελοστάσεις belostaseis vocat instrumenta bellica, quibus lapides, aut gladios, aut eiusmodi alia tela contra mœnia hostium iaciunt oppugnatores.

Schol.

Eritque quasi consulens frustra oraculum. Cum hæc ab illo fiant, ij, qui obsidentur, contemnent, non virtute freti, sed indolentiæ morbo laborantes; sibique persuadebunt frustra Babylonium diuinare, & in cassum sortiri de belli euentu, cum res ipsorum in tuto sint. Quod sequitur: *In oculis eorum*, vel coram eis, in eandem sententiam interpretatur Theodoretus: Ita, inquit, affecti sunt, quasi vaticinia ipsis bona significent, hoc enim innuit per illud: Coram ipsis, hoc est, quasi pro ipsis vaticinia facta sint: quamuis simplicior videatur eius orationis sensus esse eiusmodi: Ipse autem iudicabitur ab illis incassum consulere oraculum.

Et Sabbatorum otium imitans. Hieronymus sic interpretatur: Videbitur illis quasi Sabbatorum otium tenere, ludere videlicet, & nihil operis perpetrare. Hebræus codex sic habet שבעי שבעות להם Sebughe sebaghot lahem. Abest oratio hæc ab editione correcta Septuaginta, verũ in Complutensi extat in hũc modũ ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõ tas hebdomadas autois quã sic vertit interpres: Cõputãs hebdomadas eis. apud Theodoretum, & alios codices habetur ἑβδομάζωντες ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõdes hebdomadas autois, cõputãtes, vel celebrãtes hebdomadas eis, vel sibi. Quã versionẽ Scholiastes tribuit Theodotioni. Illam vero ita tractat Theodoretus: Vt hebdomada hebdomadam celebrantes ita degunt. hæc autem erat ipsis vna ex tribus maximis celebritas; hoc est: Securi sunt, & animo tranquillo, atque iucundo, qualis esse solet eorum, qui festum solenne patrium ex more concelebrant. Quoniam igitur in die festo duo sunt potissima, otium à rebus serijs, atque exultatio; Hieronymus primum traxit in similitudinem, loquens de Babylonio Theodosio, alterum accommodauit non quidem Babylonio, sed Israelitis. vterque sententiam secutus contextui conuenientem. Cæterum R. Dauid, quem iuniores sequuntur, aliter conuertit, scilicet: Iurantes iuramenta illis, hoc est: securi erant, non secus ac si ipsis Chaldæi iurassent. R. autem Selomo sic transfert: septies septem, hoc est 49. vicibus, misit sortem Babylonius, & toties exiuit sors contra Hierusalem, vt scilicet ad eam oppugnandam pergeret. Alij vero vtrumque nomen, tametsi primum sit generis masculini, alterum vero neutrius, iuramentum significare putantes, sic verterunt: Iuramenta iuramentorum ipsis. hoc est, ipsi fidunt pactis, & iuramentis, quæ Deus pro ciuitate, & templo seruandis, olim fecerat. quæ versio apte nectitur cum sequenti versu

Hierony.

R. Dauid.

R. Selomo.

Ipse autem recordabitur iniquitates ad capiendum. Vel in memoriam reuocabit, seu commemorabit, vt versu sequenti dicemus. id est: Dum ipsi deridենt diuinantem, fiduntque Dei tutelæ, iuramento firmatæ, ipse Babylonius contra confidit, se certo expugnaturum Vrbem, quod Rex Sedechias iuramentum per summam iniquitatem, & impietatem fregisset. Eam enim impietatem sibi reuocauit in memoriam dextrum augurium, & sagittæ decidentes contra plagam Iudææ. nam simul atque ea sors cecidit, Babylonius Rex, atque vniuersus exclamauit exercitus: Vltio diuina est contra Hierusalem propter iusiurandum violatum ab impio Sedechia. Nobiscum sensere Polychronius, & Scholiastes, qui iniquitatem, vel iniustitiam, quod vertunt Septuaginta, appellant Sedechiæ periurium.

Ipsi Babylonii fatentur diuinam vltionẽ euertisse Ierosolymam. *Polychro. Scholiast.*

Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, &c. Hebræus codex, Græcus Septuaginta & Latinus Hieronymi habet, pro eo quod in memoriam reuocastis, idemque sibi vult in editione vulgata: Recordati estis, quod recordari feciſtis, sicut in Isaia. *Qui recordatur thuris, quasi qui benedicit idolo*, id est, non magis ei gratum facit, quam si veneraretur idolum. Est enin Hebræum מזקיר mazakir participiũ tertiæ coniugationis, quæ duplicem actionem inuoluit Hebræis, quasi dicat recordari faciens, vel commemorator. vnde in libro 2. Regum Scriptorem annalium significat: *Ioſaphat erat a commentarijs.* ad verbum verti posset: Erat commemorator. eiusdem coniugationis est in præsenti verbum חזקיר hizkir, valetque commemorari, annuntiare, vt in Canticis. *Memores vberum tuorum super vinum*, vel commemorabimus amores tuos supra vinum. & in Genesim: *Vt suggeras Pharaoni*, Hebraice, vt facias mei meminisse Pharaonem, inde intelligitur illa phrasis, qua vsus est Christus apud Lucam: *Hoc facite in meam commemorationem*, id est, vt commemoretis, vel annuncietis mortem meam. nec enim tantum præcipimur offerentes, Christi mortis meminisse, sed etiam ipsam cum grata animi recordatione populo Christiano in memoriam reuocare, sicut & Paulus interpretatur, dicens: *Mortem Domini annunciabitis, donec veniat.* Fauẽt prædictis verba, quæ sequuntur, synonyma cum antecedente: *Et reuelastis*, inquit, *præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris*, vel secundum ad inuentiones vestras opere perpetrata: cum quibus probe nectitur: *Et recordati estis*, hoc est, commemorastis, prædicastis iniquitatem vestram; hoc sensu: Quandoquidem omnibus propalastis vestra peccata, ita vt hostes ipsi eorum memoriam faciant cum execratione; par est, vt ipsis vos tradam. Chaldæus, Pro manu capiemini, vertit: In manum Regis Babylonis trademini. Obserua, non dixisse Vatem: Pro eo quod tam nefarium scelus admisistis, sed pro eo quod in memoriam reuocastis.

Iniquitates proprias publicãtes quo modo puniantur a Deo. *Isai. 66. ℣. 3.* *2. Reg. 8. ℣. 16.* *Cantic. 1. ℣. 4.* *Genes. 4. ℣. 14.* *Lucæ 22. ℣. 19.* *1. Cor. 11. ℣. 26.* *Chaldæ.*

stis, nam publicum, & vniuersale huiusmodi excidium florentissimæ Reipublicæ non solet a Deo permitti, nisi ob publica flagitia, quæ scilicet exteri sermone vsurpant, & cum abominatione animæ. hoc enim iam vergit in nominis diuini contumeliam. Secundo obserua non dixisse. Quia mihi reuocastis in memoriam peccata vestra, sed hostibus vestris, quoniam huiusmodi supplicia non statim Deus exercet, cum præuaricationes nouit, sed cum ab hominibus audit iactari. hic est enim clamor, qui frequenti vulgi sermone editus venit ad aures Dei; de quo est sermo in Genesi.

Reipublicæ excidium fere nunquam Deus permittit, nisi ob publica peccata.

Geneſ. 18. ℣. 20, & 21.

Tu autem profane impie dux Israel, &c. Profanus Hebraice dicitur חלל chalal, hoc est, pollutus, cruentatus, vel sanguine dignus, reus scilicet mortis, proscriptus, damnatus neci, vt notauimus capite sexto. Dux vocatur נשיא nasi a נשא nasa, quod est leuare onus, quasi dicas baiulus. *Baylio* vocant Hispani, & Itali, & Galli, dicunturq. isto nomine viri in dignitate constituti, qui populi onera leuant, vt clare monstratur in Exodo, & Numeris. *Et ipsi vna tecum leuabunt, vel sustinebunt onus, &c.* daturque nomen hoc profanis principibus in Genesim. *Sichem filius Hemor princeps terræ illius.* & iterum. *Duodecim principes generabit.* & in Numeris. *Singuli duces per singulos dies offerant munera.* & in Leuitico. *Cum peccauerit princeps.* Et in Ezechiele. *Princeps ipse sedebit in ea.* Et iterum, *Super principem onus istud.* quibus locis, atque alijs, quos præterimus, temporali Regi, principi, vel duci accommodatur prædictum nomen נשיא nasi, nunquam vero Ecclesiastico: de qua re versu sequenti.

Profanus, sumitur pro polluto, seu proscripto.

Dux vocatur baiulus.

Exod. 18. ℣. 18. *Numer.* 11. ℣. 14. *Geneſ.* 34. ℣. 10. *Numer.* 7. ℣. 2. *Leuiti.* 4. ℣. 22. *Ezechi.* 44. ℣. 3 & cap. 12. ℣. 10.

Cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Hebraice. In tempore iniquitatis finis: ita vt legere possimus: In tempore iniquitatis præfinitæ, vel consummatæ, atque vt referatur nomẽ iniquitas, ac si dicat: Vltio adest opportuna, postquam scilicet tua iniquitas ad cumulum peruenit, quod de Amorræis dicitur in Genesi. Placet hæc lectio R. Selomoni, eamque sic interpretatur: Cum criminum vestrorum mensura plena erat, noua adiunxistis delicta: ita vt iam mensura super effluat, atque redundet. Nihilominus Hieronymi versio sensum reddit accommodatissimum: adest scilicet dies, secundum numerum tuarum præuaricationum decreta, quæ iustas a te exigat scelerum pœnas.

Dies vltionis præfinita.

Geneſ. 15. ℣. 16 *R. Selomo.* *Hierony.*

Auser cidarim, tolle coronam. Hebraice, Auferre, & tollere infinitiui pro imperatiuis, vel indicatiuis futuri temporis, auferam, tollam, &c. Cidaris Hebraice dicitur מצנפת mitsnepheth in præsenti, atque in Exodo. *Facies ei tunicam, Cidarim, & Baltheum.* Dicitur etiam tsaphin Zachariæ: *Ponite Cidarim mundam super caput eius.* atque צנפה tsenepha apud Isaiam. *Coronans coronabit te tribulatione.* Hebraice, cidarizando cidarizabit te cidari. vbi vltra prædictum nomen tsenepha est verbum צנף tsanaph, a quo triplex nomen deriuatur. Significatur autem R. Dauidi, circuire, circundare, inuoluere, vt in Leuitico. *Et cidarim lineam imponet capiti.* Hebraice, cidari cidarabitur. locum autem Isaiæ ita vertit prædictus Dauid: Sic voluendo voluet te volutione, quemadmodum inuoluit homo pileum longa fascia, & quemadmodum reuoluit pilam, & mittit per terram spatiosam, &c. Comparat Isaias Sobnam, vinculis constrictum, folli luforio facto ex aluta vento inflata; quem pueri solent crebris funiculis circumligare, atque illum per locum spatiosum, vltro citroque iactare in ventum. Quod vt significet, ait: Cidarizando cidarizabit te cidari, id est, conuoluendo te conuoluet, vel crebrius te obuoluet cidari. Ex quibus locis colligere licet falsos esse, qui putarunt cidarim esse pileum, quem veteres, in orbem fascia religantes, capiti coaptabant. neque enim pileum sonant Hebrææ voces, sed fasciam vittam, (canefa dicimus Hispani voce Hebræa צנפה tsanefa) qua pileus ipse sæpius obuoluitur, & capiti firmius constringitur, in signum potestatis Pontificiæ, vel Regiæ; nam vtrique datur cidaris in sacris. quod præter allata testimonia confirmat locus alter Isaiæ. *Et eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui*, pro corona est עטרת ghateret, quæ fasciam, vittamque significat, vt postmodum dicemus; pro diadema vero צניף tsaniph, quo etiam Zacharias vsus est, vt ostendimus superius; vtrumque nomen coronæ regali datur, Idem ergo significat tsaniph, quod ghatereth, hoc est fasciam, seu vittam, qua sacerdotes, & reges olim coronabantur. Chaldæus enim vertit pro cidari coronam laudis: & R. Dauid, atque R. Abraham eo loco Isaiæ tradunt eandem sententiam diuersis vocibus bis esse repetitam. Sed & feminis quoque non reginis tribuitur cidaris ab Isaia, *Et sindones, & vittas.* vbi pro vittas, Hebraice est צניפות tseniphot prædictum. Idem sentiendum puto de voce cidaris Latina, & Græca κίδαρις cidaris; nam vtraque videtur deriuata ab Hebræa צפירה tsephira ב. p. mutata in ד d. sibi cognatum. est autem צפירה tsephira sertum, corolla, qua tempora redimuntur, vt in Isaia. *Erit Dominus corona gloriæ, & sertũ exultationis.* id enim nomen à verbo צפר tsaphar circuire, circundare deriuat R. Dauid, atque Chaldæus, qui apud Ezechi. pro eodem nomine reddidit regnum, videlicet ea voce coronam, & per coronam regnum significari existimans. Nisi forte simplicius fuerit, cidarim nomen esse pluralis numeri, vt terminatio indicat; quod Chaldæi, & Rabbini inuariatum omnino proferunt צדרים tsidarim, eoque appellant pannos, telasue. quod videre licet in Haruch. vbi scriptum est: *panni reuenditor*, &c. Itaque à צדרים cidarim plurali orta videtur κίδαρις cidaris, & à צדר tsidar singulari, τιάρα, tiara. nam promiscue vsurpant alterutrum nomen pro altero 70. & Hieronymus, auctoresq. profani. Eiusdem significationis esse putamus nomen μίτρα, mitra. nisi quod hoc genus ornamẽti muliebre erat, vt tiara virile. nam inter feminea vestimenta numeratur à iurisconsulto; immo in lib. Iudith dicitur: *Imposuit mitram super caput suum.* vbi alij vertunt fasciam, & merito. nam ex auro texta vitta coronam fecisse creditur ad colligendos cincinnos. Idem tradunt Varro, & Lucretius, atque Hieronymus. sane mitram esse vittam, qua caput obligatur, videre licet ex Euripide: dicente: μίτραις mitraes ἀναδέτοις ῥυθμίζεσθαι πλόκαμον Anadetis rythmizesthe plocamon, id est, mitris reuinctis cõcinnare cincinnum. Et ex illo Herodoti: Μίτραις κατειλίατο, mitraes catililato, id est, mitris obuoluit, vel circumuoluit. Cælius: Mitram Homero posteriores tæniam esse dicunt, qua obligetur caput, siue fasciam malis dicere. vnde & mitrophori nuncupantur, qui vittam gestant circum tempora. Vtrumque confirmat Ouidius, dicens.

Varia coronæ nomina apud Hebræos.

Exod. 28. ℣. 4. *Zachar.* 3. ℣. 5. *Isai.* 22. ℣. 18. *R. Dauid libro Radic.* *Leuiti.* 16. ℣. 4.

Et cidarim lineam imponet capiti.

Isai. 62. ℣. 3.

Zachar. 3. ℣. 5.

Chaldæ. *R. Dauid.* *R. Abrahã.*

Isa. 3. ℣. 23.

Isai. 28. ℣. 5.

R. Dauid. *Chaldæ.* *Ezechi.* 7. ℣. 7.

Hiero.

Lege vestis §. mulieribus. ff. de auro, & argento. *Iudith.* 10. ℣. 3. *Varro lib. 1. de lingua lat.* *Lucreti. lib. 4.* *Hieron. super Isai. 3.* *Euripid.* *Herodot.* *Celius. Rod. lect. 16. 6. 10.* *Ouidi. epistola Deianiræ ad Herc.* *Apulei. lib. 7. & 8.*

Aufus & hirsutos mitra redimire capillos.

Et Apuleius verbis disertis, quæ consulto prætereo. Seruius denique in illud Virgilij.

Et

Et Regi, & Sacerdoti cidaris tribuitur.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Vbi Poeta ornatum muliebrem, vt probroſum criminatur in viris. ipſe ait: *Pilea virorum ſunt, mitræ fœminarum.* Bene quidem Seruius ſexui femineo mitras accommodat. Sed in illo peccauit, quod mitras contrapoſuit pileis, quaſi mitræ ſint capitum feminarum tegmina, corollis cincta, cum reuera coronæ ipſæ ſint circa tempora ductæ, non apices. tametſi per metonymiam pro toto tegmine capitis vſurpari poſſint. Sane quidem mitram à μίτος mitos, quod eſt filum deriuari autumat Cælius præallegato loco, ſed rectius fortaſſe dicemus ab Hebraico מסגרה miſgarah, inclinatum eſſe. Significat autem מסגרת miſgarah, vel מסגרת miſgeret coronam, cincturam, clauſuram, à verbo סגר ſagar, cinxit, clauſit, coronauit, vt in Exodo. *Facies et coronam auream per circuitum*: & iterum. *Ipſi quoque labio coronam auream interraſilem*, id eſt, apertionibus, & clauſuris diſtinctam ad modum mytræ ex varijs tænijs contextæ. & libro Regum: *& inter coronulas, & plectas.* vbi pro coronulis legimus plurale eius nominis, ſcilicet מסגרות miſgeroth. Eſt aliud nomen eandem faſciam, ſeu coronam ſignificans, cuius ſupra meminimus, quod in præſenti verſu Propheta vſurpauit, cum dixit: *Tolle coronam*, ſcilicet עטרה ghaterah, à verbo עטר gathar, cinxit, circumdedit, coronauit. Vtrumque extat in Canticis. *In diademate, quo coronauit eum mater ſua*, & in libro Reg. *Tulit coronam regis illorum de capite eius.* & in Ezechiele. *Et coronam decoris in capite tuo.* & in Zacharia. *Accipies argentum, & aurum, & facies coronas.* & in Iſaia ſupra citato. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Vbi primo loco eſt ghatereth, altero vero cidaris. Et quantum ex allatis locis colligere licet, nomen hoc proprium eſſe videtur coronæ regalis, quæ olim, non ſecus ac cidaris, faſcia erat alba, qua caput circumligabatur, vt nomen διάδημα diadema a verbo διαδεῖν diadin, hoc eſt circumligando, ductum teſtatur. atque ex eo, quod ſcribit Plutarchus, conſtat aperte: videlicet vxorem Mithridatis, diademate detracto, quod capite geſtabat, & collo circumdato, ſuſpendio vitam finijſſe. itemque ex Iuſtini teſtimonio, referentis Alexandrum, cum deſiliens ex equo, Lyſimachum vulneraſſet, medendi vulneris cauſa, diadema ſibi detraxiſſe, (nam candida faſcia erat) illoque Lyſimachi vulnus alligaſſe: quod omen illum futurum regem deſignauit, ſicut euētus docuit. Quibus conſentit & alterum eiuſdem Plutarchi teſtimonium, atque Dionis: Tigranem ſcilicet Armenium candidam faſciam inſigne regium ante Pompeij pedes abieciſſe dicitur, quaſi dominationi cederet. Itaque corona, & diadema eiuſdem erat formæ, ac cidaris, tiara, & mitra, hoc eſt faſcia capiti circumducta, vel multiplicibus ſpiris, vt moris erat Medis, Perſis, Armenijſque regibus, (turbante nunc appellant) vt prodiderunt Plutarchus in Antonio, & Artaxerſe; Strabo, Iulius Pollux, Quintus Curtius, Athenæus, Eunapius in vita Euſtathij, loquens de Sapore Perſarum Rege, cui dat tiaram: itemque Aſſyrijs ex Iuſtino, atque Troianis ex Iuuenali. *Tunc miles*, inquit, *tremulus poſita tulit arma tiara*; loquebatur autem de Priami ornatu: Vel additis redimiculis: per maxillas fluentibus, qualem Phryges in feſtis ſolennibus geſtabant; quem ornatum nunc Epiſcoporum mitræ æmulantur: Vel ſimplici ductu circum tempora, vt Græcis, & Romanis olim in more fuit; quod notauit Valerius Max. & Plutarchus in Coriolano.

Denique reperimus in Sacris aliud nomen coronæ, quæ fere Sacerdotum erat, ſcilicet פאר pear. Sonat autem ornatum, decorem, coronam, gloriam, & magnificentiam: ijs enim nominibus reddi ſolet a Septuaginta, & Hieronymo in Iſaia. *Vt darem illis coronam pro cinere.* Septuaginta δόξαν doxan, gloriam ſcilicet, poſuere, & paulo inferius. *Quaſi ſponſum decoratum corona.* Septuaginta: Quaſi ſponſo circumdedit mihi mitram. Hebraice, Vti ſponſum ſacerdotabit me pear, hoc eſt: Non ſecus atque ſponſi ſolent inſtar ſacerdotum diademate exornari, ſic me Dominus decorauit gloria, & magnificentia. Ex quo loco palam eſt, id genus ornamenti ſacerdotem geſtare conſueuiſſe: quandoquidem ſponſus, illo exornatus, ſacerdotatus (liceat mihi id verbum effingere) appellatur ab Hebræis. quod idem ex eo loco Exo. aperte colligitur, vbi habetur: *Feceruntque tunicas byſſinas opere textili Aaron, & filijs eius, & mitras cum coronulis ſuis.* Septuaginta: & cidarim ex byſſo. Hebraice, & *Tſanepham* ex byſſo, & Pearim decora, vel ornatus pileorum ex byſſo. Vbi ſingulare nomen Tſanepha cidari Aaronis competit; plurale vero, hoc eſt פארים pearim, de quo nunc loquimur, coronis filiorum. Ezechiel etiam ait. *Corona tua circumligata ſit tibi.* vel gloriam tuam ligabis ſuper te. & iterum. *Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum.* Vtrobique hoc nomen reperitur, & ſignificat, vt ex contextu liquet, faſciam, qua ſtringebatur pileus. Ipſe autem pileus in loco Exodi citato, & alibi vocatur מגבעה migbaghah, hoc eſt collis, colliculus, galea, galerus formatus in modum collis, & legitur pluraliter tantum in Exodo. *Et Tiaras facies eis in gloriam.* Hebraice, pileos, vel galeros facies eis ad gloriam, &c. & loco Exodi ſupra citato. *Et mitras cum coronulis ſuis*, vel ornatus pileorum ex byſſo. Sed de pileis ſacerdotum agemus ad caput quadrageſimumquartum.

Porro ne quidquam, quod ad noſtrum inſtitutum faciat, relinquamus intactum; ſciendum eſt apud Gentes ſacerdotum coronas dici ſolere infulas, vt auctor eſt Feſtus. Infulæ, inquit ille, ſunt flamenta, vel filamenta lanea, quibus ſacerdotes, & hoſtiæ, templaque velabantur. Et Varro infulas ait dictas in hoſtijs, quod velamenta ſint lanea. Sed an pileum ipſum ſacerdotis, an potius coronam, ambientem illum, per id nomen intellexerint; nondum eſt exploratum. Virgilius aperte teſtari videtur infulam eſſe pileum, cum ait: *Lanea dum niuea circundatur infula vitta.* Conſtat enim ex iam dictis pileum circumdari ſolere vitta candida. infula igitur pileus erat. Contra alij ſenſere. Nam Seruius faſciam dicit eſſe in modum diadematis, a qua dependent hinc inde vittæ: quem ſecutus Gregorius Giraldus, & Alexander ab Alexandro: Ipſe inquit, ſacerdos lanea infula velatus, & fronde coronatus, aram manibus tenens, ad Orientem conuerſus, deprecabatur; ea vero infula ex lana alba, & cocco fuit inſtar faſciæ, plerumque lata, nonnunquam tortilis, & rotūda, ex qua vittæ hinc inde defluebāt, &c.

His præhabitis, veniamus ad verſus elucidationem; quem Chaldæus paraphraſtes interpretatus eſt de Sedechia Rege, & Saraia Pontifice, abductis in captiuitatem, vt auctor eſt Ioſephus Antiquit. D. autem Hieronymus ſic enarrauit: Poſt vrbis Hieruſalem ſubuerſione, & populi captiuitatem

ad

Exod. 25. ℣. 11. *Et cap. 37. ℣. 12.* *3. Reg. 7. ℣. 29.* *Canti. 3. ℣. 11.* *2. Reg. 12. ℣. 30.* *Ezechi. 16. ℣. 12.* *Zachar. 6. ℣. 11.* *Iſai. 62. ℣. 3.* *Plutarch. in Lucullo.* *Iuſtin. lib. 15.* *Dion. in Pōpei vita.* *Plut.* *Strabo lib. 11.* *Pollux lib. 6. cap. 13.* *Curtius lib. 3.* *Athenæ li. 12. cap. 3.* *Eunapius.* *Iuſtin. lib. 1.* *Iuuenal. ſatyr. 10.*

Valer. max. lib. 6. cap. 2. *Plutarch.* *Iſai 61. ℣. 3. & ℣. 10.* *Exod. 39. ℣ 25. 26.* *Ezechi. 24. ℣. 17.* *Et cap. 44. ℣. 18.* *Exod. 39. ℣. 26.* *Exod. 28. ℣. 39.* *Exod. 39. ℣. 26.*

Coronæ Sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. *Feſtus.* *Varro. lib. 3.* *Virgil. 3. Georgi.* *Seruius ſuper 10. Aeneid.* *Giraldus Syntag. 17.* *Alex. ab Alex. Gen. 4. cap. 17.*

Chaldæ. *Ioſep. lib. 10. antiqui. cap. 10.* *Hieron.*

ad ducem Israël sermo dirigitur, per quem nemini dubium est significari Sedechiam, in quo Regum Israel de stirpe Dauid imperium finitum est: Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, & propter te sacerdotium, & Regnum interijt populi Iudæorum. Cidaris enim, insigne Pontificis, est corona, hoc est diadema Regis indicium. Scholiastes vero ita habet: Cum sæpe & multa peccarent Iudæi; hanc se salutem habere putabant, quod esset apud eos diuinum templum. propterea non modo regnum deletum iri ait, sed etiam ipsum sacerdotium. Cum igitur in Sedechiam sententiam pronuntiasset; & in sacerdotium pronuntiat. nihil enim est aliud auferri cidarim, quam desistere interim a legali cultu. Alius Scholiastes Sacerdotij, regnique euersionem per hæc significat. Sed apertius Theodoretus his verbis apostrophen fieri existimauit ad vtrumque principem spiritualem, & temporalem. Tu quidem, inquit, sacerdos, propter improbitatem, sacerdotali cidari spoliatus fuisti. Tu autem Rex, impietati addictus, te ipsum corona priuasti. vtrumq. igitur imperium sua deponat insignia, &c. Hæc ille. verum eorum sententiæ obstat, quod Propheta ad vnum tantummodo loquitur Principem, per quem ceteri omnes intelligunt Sedechiam. Quare non videtur satis commode aptari ea interpretatio, quæ ea verba refert ad Regem, & sacerdotem: præsertim cum nomen נשיא nasi, nunquam detur sacerdoti in sacris. Quod si dicas, sub Rege intelligi sacerdotem, quod Rex Sedechias sacerdotij vsurpasset insignia; opponam, hoc libere, & gratis assertum; cum nihil tale legatur in sacris, vel vitio detur Regi, cum a Propheta impietatis accersitur, vel a Ieremia corripitur Dei nomine. Si autem contendas, sub regno saltem intellectum esse sacerdotium propter vtriusque potestatis affinitatem, obijciam Prophetam non intellexisse cidarim sub corona, sed vtramque distincte nominasse; atque adeo neque sacerdotium nomine regni concepisse, sed solum regnum, cuius insigne cidaris est, sicut & corona. Præterea quoniam comminatio sequens, non est reuera comprobata in sacerdotio, sicut in regno, cum post captiuitatem Babylonicam in pristinum splendorem redierit Pontificatus; regnum vero in ducatum primo, deinde Aristocratiam translatum fuerit. denique quia vtrumque, cidarim scilicet, & coronam postmodum retulit singulari pronomine: Hæc, *Nonne hæc est*, inquit, *quæ humilem exaltauit? &c.* Quod nullo modo feciset Vates, si de duplici loqueretur persona, & munere. Ergo bona pace prædictorum interpretum existimamus Prophetam solum Regem alloqui, atque duplici nomine illius insigne regium efferre. Vel si malis metonymicos per cidarim intellexisse pileum, seu apicem; coronam vero appellasse fasciam, seu vittam pileo circunductam.

Nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit? Septuaginta: Ei non erit talis. Quod sic interpretatus est Theodoretus: Hæc obsessio superioribus haud similis futura est: finem vniuerso regno, & sacerdotio afferet. Symmachus: Neque hoc, neque illud. Hebraice, Hæc, non hæc. hoc est, nunquam amplius talis corona in capite tuo fulgebit. Quod vero sequitur: ita reddi potest ad literam: Humilem eleua, sublimem humilia; hoc est, vt Chaldæus, & R. Dauid interpretantur, eleuabo, & humiliabo. Humilem porrò appellat Ieconiam, quem e carcere eductum regio habitu, & cultu honestauit, Heuilmerodach mortuo patre Nabuchdonosore, & cuius nepos Zorobabel ducatum obtinuit in Iudæos, reuertentes in patriam, iubente Cyro Persa. Sublimem vero Ieconiam vocat, qui tunc temporis potiebatur rerum; sed postmodum regno, filijs, & oculis orbatus est, vt videre est in libris Regum. Humilem, inquit, Ioachin eleuabo, & superbum Sedechiam deprimam. Hieronymus sensum expressit: Nonne hæc est corona, quæ, quos volebat, humiliabat, & quos volebat exaltabat? Sicut & Septuaginta, qui ita vertere: Humiliasti excelsum, & eleuasti humile, &c. Quam versionem in hunc modum elucidat Scholiastes: Dedecore affeciisti, & vilem pronuntiasti, ac pro nihilo putasti excelsum sermonem prophetarum. Humilem verò, & abiectam diuinationem, & dæmonum responsum, falsum & nullius momenti, subleuasti. Theodoretus autem hæc duo membra ad forum refert sæculare. Quod excelsum, inquit, erat, propter virtutem depressisti, & quod humile erat, propter iniustitiam verbis extulisti, corrumpens ius, ascita tibi comite iniquitate.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam. Plerique codices Græci, teste Hieronymo, bis tantum repetunt nomen iniquitas; sed vulgatus consonat Hebraicæ veritati; immo exemplari Vaticano correctissimo, vbi ter legitur ea dictio. Iniquitas non dicitur Hebraice עון ghauon, vt alias solet, cum reatum significat peccati. Sed עוה ghauuah à verbo עוה ghauah. quod est inique, ac peruerse agere, curuum esse: quasi dicat, inclinationē, obliquitatem, vel curuitatem ponam, seu dabo eam, Cidarim scilicet. nam alludit ad tiaræ regiæ dispositionem, & nomen; pileus enim erat albus in altum erectus, corona cinctus, dicebaturque tiara recta, vt ex Eunapio colligere licet: Tanta eius, inquit, eluxit eloquentia, vt parum abfuerit, quin Rex (Persarum Sapores) tiaram rectam abiecetit, & purpureum paludamentum, atque gemmata monilia deposita cum Eustathij penula commutauerit. Alexander etiam tradit, Sardis curru vehi, & rectam ferre tiaram solis Regibus fuisse concessum. Itaque subdit: Incurruum ad frontem pileum gestabant; quo habitu nonnulla Asianorum simulacra cum alibi depicta, tum etiam sculpta Romæ animaduertimus. Itaque ex recta Cidari incuruam facere, est regiam dignitatem, & potestatem imminuere, atque Regem in ordinē redigere. Sed obserua non semel tantum dixisse Vatem: *Obliquitatem ponam eam*, ne putaremus repente deturbandum de statu suo regnum Israel, sed iterum, atque iterum repetijsse: *obliquitatem, obliquitatem, obliquitatem ponam eam.* vt aperte significaret è supremo illo regni fastigio non temerario casu, sed per gradus quosdam demittendum esse Iudæorum principatum vsque ad alienigenarum dominatū. Nam repetitio illa Hebræis extenuationem continet maiorem, ac maiorem in dies futuram, vt rei euentus comprobauit. Scimus enim sublato per Nabuchdonosorem Sedechia Rege, nunquam amplius regnatum esse in Iuda; sed post reductam captiuitatem rem, administratam per Duces Zorobabel, Nehemiam, & alios: deinde ad Pontifices Leuitici generis transijsse principatum cum sacerdotio, penes quos perseuerauit vsque ad Hyrcanum, qui diadema regium ausus vsurpare, misere extinctus est, succedente in eius locum alienigena Rege Herode. Hoc est igitur, quod vaticinatur Ezechiel, sensim, ac gradatim deprimendam, incuruandamque Cidarim, hoc est regni splendorem, & potentiam

Scholiast. *Alius Schol.* *Theodor.* *Theodor.* *Symmach.* *Chaldæ.* *R. Dauid.* *Hieron.* *Scholiast.* *Theodor.* *Hieron.* *Eunap. in vita Eustathij.* *Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. cap. 22.* Incurua cidaris seruorum; recta regum est. Casus Reipublicæ Hebræorum.

tiam in dies magis ac magis imminuendam .

Et hoc non factum est. Vt scilicet hæc insignia pereant,& principatus aboleatur.

Donec veniat,cuius est iudicium . Vel cuius est ius. nam iudicium pro iure vsurpari diximus supra ex illo Exod. *portabit sacerdos rationale iudicij* , hoc est verbum,aut oraculum iuris. Dilatus est itaque regni Iudaici casus , donec veniret ille , ad quem de iure pertinebat principatus. hic autem manifestissime Christus Dominus est, vt mirari non desinam Lyranum , & alios,eam prophetiam ad Babylonium retulisse , ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia , quod & fecit . non animaduertētes de cidari, & corona esse sermonem , & quod Sedechias amiserat,venturo principi promitti, iudiciumque vocari ab Hebræis,quod Latini ius dicimus . Aptius fortasse alij de Zorobabele locum interpretantur , sed non vere : neque enim illi regni insignia tradita sunt , quæ futuro principi daturum se Deus pollicetur . Restat igitur , vt oraculum hoc vni Christo conuenire dicamus,qui solus Dauidici regni hæres, & legitimus rex huius vniuersitatis extitit;quod & obtinuit non solum iure Deitatis, sed etiam Redemptionis . ceterum de Christi regno augustissimo, atque de sacerdotio fuse differimus in commentario ad cap. 37.

Supra cap. Exod. 28. ℣ 29.

Christus Dominus aperte promittitur in hac prophetia.

Et hoc non factum est, donec veniat,cuius est iudicium. Septuaginta:Hæc non erit talis ; Vel vt alij codices habent:Ei non erit talis. quod sic intellexit Theodoretus : Superiorum , inquit, oppugnationum hæc grauior erit ; non tamen extinguam penitus regiæ cognationis scintillam; quoad veneritis,ad quem attinet, cuique conuenit,& ipsi tradam regnum. Nam tametsi obsidionem, & depopulationem sustinuit Hierusalem à Nabuchdonosore, non tamē talem, qualem pertulit à Romanis post salutarem Crucem.postquam enim primo capta fuit, cum septuaginta transijssent anni , rursus instaurata est , & pristinam recepit felicitatem. sed post salutarem Crucem extremam subijt solitudinem , ipsique Iudæi ne ascendere quidem audent ad eos fines,lege prohibiti.idcirco dixit: Nec hæc talis erit, hoc est qualis futura : seruabo enim genus donec veniat , cui conuenit , & tradam ei. cum enim apparuerit ille, inquit, in quem pollicitationes referuntur , tum tradito ipsi regno,istos exterminabo . Hæc ille . Verum de cidari , & corona sermo erat Prophetæ , atque ad eam videri debent Septuaginta retulisse pronomen vtrumque , eam , & hæc : in eandem sententiam , quam reddunt verba Hieronymi , hoc est : cidarim quidem,& coronam vestram è gradu suo deijcere, humilemque facere decreui ; verumtamen non statim eam talem reddam , sed postquam aduenerit is,cui promissus est principatus.

Theodor.

Donec veniat, cuius est iudiciū. Septuaginta:Donec veniat,cui debetur , vel cui conuenit, transtulerunt . Lyranus , & alij iudicium pro vltione accipientes,hunc versum de Nabuchdonosore interpretantur , ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, sicut scriptum est in libro Regum . *Apprehensum ergo Regem duxerunt ad Regem Babylonis in Reblatha. qui locutus est cum eo iudicium. Filios autem* Sedechiæ *occidit coram eo , & oculos eius effodit, &c.* Sed non cohæret ea interpretatio contextui. nam illi principi , cuius est iudicium , promittitur corona,quam amiserat Sedechias. *Donec veniat,* inquit , *cuius est iudicium, & tradam ei.* at vero corona Sedechiæ non fuit concessa Nabuchdonosori ; neque enim ille successor fuit legitimus Regum Israel,sed Tyrannus. non pertinet ergo ad illum id iudicium , de quo loquitur vates . Quare iudicium hoc loco nō est vltio, sed ius ad regnum, vt supra dicebamus ex illo Exodi . *Portabit Aaron rationale iudicij* . hoc est oraculum iuris . videlicet duodecim lapillos,quibus inscripta erant Patriarcharum nomina,quæ testabantur iura, immunitates, & priuilegia filiorum Israel.

4. Reg. 25. ℣. 6.

Exo.23. ℣. 29.

Polychronius ita explanat hunc versum : Illud ergo:Cui conuenit,indicat Zorobabelem,& Iesum filium Iosedech , quorum alter functurus erat Regis officio,alter sacerdotis . Illud vero: Donec veniat, pro donec reuersionis tempus aduenerit , &c. Verum neque in Zorobabelem quadrat vaticinium , neque Iesu conuenit sacerdoti. Et quidem Sacerdoti conuenire non potest,cum de regio diademate tantū hic mentio fiat, vt supra ostēdimus. Duci autē Zorobabeli nihilo melius aptatur . nāque ille ducis munere functus est, non regis . Neque vero ipse , neque quisquam alius successorum ducum diadema regium capiti imposuit suo vsque ad Hircanum , qui sub aduentum Christi regiam coronam vsurpans,corona pariter , & vita spoliatus est. Præterea quoniam regium diadema , rectaque tiara non repente inclinanda,& incuruanda dicitur , sed sensim,& per quosdam veluti gradus, vt supra notauimus , antequam Principi legitimo tradatur;necesse igitur est longum tempus, variasque vicissitudines principatus interfuisse à Sedechiæ casu ad venturum principem . at verò inter Sedechiam , & Zorobabelem exiguum temporum interuallum fuit, vnicusque Reipub.status, isqūe misertimus, nempe captiuitatis.Non est igitur Zorobabel promissus princeps , cuius est iudicium.Restat itaque,vt oraculum hoc vni Iesu Christo conuenire dicamus, qui solus fuit legitimus regni Dauidici hæres , & totius mundi princeps , vt iusto commentario suo loco differemus.

Polychr.

Vni Christo Regi conuenit hoc oraculum.

Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon , & ad opprobrium eorum. Dixerat vates supra duplicem viam delineasse Babylonium,incertumque,vtram insisteret, dexteram ne , quæ ducebat Hierosolymam; an potius sinistram , quæ dirigebat in Rabath Ammonitarum: sortilegio autem edoctum cepisse dexteram , obsedisseque,& expugnasse Hierusalem. interim Ammonitæ extollebantur, & magnificabant se ipsos , quasi Nabuchdonosor non ausus esset aduersus eos bellum suscipere , irridebantque filios Israel, & Deum ipsorum blasphemabant,vtpote imbellem ad resistendum Babylonijs. Sic enim scribit Sophonias . *Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobrauerunt populo meo , & magnificati sunt super terminos eorum: propterea, Viuo ego , dicit Dominus exercituum Deus Israel ; quia Moab,vt Sodoma erit , & filij Ammon,quasi Gomorra siccitas spinarum,& acerui salis,& desertum vsque in æternum . reliquiæ populi mei diripient eos , & residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eueniet pro superbia sua ; quia blasphemauerunt , & magnificati sunt super populum Domini exercituum .* atque Ezechiel. *Dices filijs Ammon: Audite verbum Domini . pro eo quod dixisti: Euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quia desolata est* , &c. Ergo ita poscente cum eorum superbia, tum diuisionis præfatæ ordine , vt doceremur quidnam contigisset ciuibus Rabath,ad sinistram iacentibus ; Propheta opportune vaticinatur aduersus prædictos Ammonitas : deinde in ipsum quoque Babylonium sententia pronunciatur, vt notauit Scholiastes, quo intel-

Sopho. 2. ℣. 8.

Ezechi. 25. ℣. 3.

Scholiast.

intelligerent, qui hæc in Deum inania effutiebant, non Deorum ope viciſſe Babylonium, ſed impietate Iſraelitarum. *Ad opprobrium eorum*, non quod paſſi ſunt, ſed quo affecerunt filios Iſrael.

Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgas. Librariorum errore ex caſibus vocatiuis euaginate, & limate facti ſunt modi imperatiui; euagina te, lima te. Errorem detegunt Hebræi codices, in quibus iſtæ voces infinitiui temporis ſunt, non imperatiui. item Græci, qui participia legunt, gladius eductus, & exemptus. & Hieronymus, qui ſuam verſionem ſic explanat: O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, limatus, vt fulgeas, &c. Denique conſequentia idem mendum redarguunt, ſcilicet: Reuertere ad vaginam tuam, &c. ſi enim mucro prouocatur ad vaginam redire, neceſſe eſt exemptum fuiſſe. quod ſi eductus erat, quorſum illi præcipiatur, euagina te? Legendum itaque, euaginate, vnica voce, non duplici. Atque hæc de littera. Quod vero attinet ad ſententiam vatis, ea videtur eſſe: Clama aduerſus filios Ammon, & dices: O mucro, mucro euaginate, & limate; vel, euaginatus es, & limatus, exemptus, vt alios interficias, limatus, vt alios terrefacias. Dum enim ſæuis in Iſraelitas, Ammonitis internecionem intentas.

Polychro. Theodor.

Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia. Septuaginta: Excitare, vt ſplendeas in viſione tua vana, & in diuinando mendacia. Quod Polychronius, & Theodoretus ita explicant: At non gladio, ſed ijs, qui eo vſi ſunt, vaticinatur. falſum vero vaticinium, & inanem viſionem appellat, quippe quæ aliena eſſet à veritate. nam etiamſi vera tunc præſignificabant, attamen ea, quæ ex ſacris Prophetis diuinam ſententiam prænunciantibus, audierant, præmonſtrare viſi ſunt. nam improbitate, ac nequitia pleni impuri dæmones, Nabucdonoſori, quæ à prophetis erant prænunciata, ſuggerebant; Iudæis vero per falſos prophetas contraria prædicebant, pacem illis pollicentes, & hoſtium fugam; vt Deo non obtemperantes, ſed reſiſtentes, vſitataque Dei prouidentia deſtituti, hoſtibus ab ipſa iuſtitia traderentur, & ipſorum oracula vera declararentur. In eandem

Scholiaſ.

ſententiam Scholiaſtes: Excitatus es quidem, inquit, Babylonie, ad ſupplicium Iudæorum; ſed diuinatione vſus es, & mendacibus, ac inutilibus te ipſum tradidiſti. Verum etiamſi res eum exitum habuit, idcirco habuit, quia ego ita antea prænunciaueram contra indigenas, & incolas ciuitatis. Et

Reiicit aliorum interpretationē.

hoc eſt illud: *quorum venit dies*, &c. Qui quidem auctores referunt falſum vaticinium ad ſortilegium, quo Babylonius inſtructus fuit ad inſectandam viam dexteram verſus Hieruſalem. Verum hæc interpretatio contextui, & ſibi ipſi repugnare videtur, quantumuis ab illis coloretur. nam vanum, & mendax vaticinium dici non poteſt id, quod ex oraculis prophetarum depromptum eſt, exitumq.

Verum, & firmum vaticiniū eſt, quod exitu comprobatur.

habet, verbis per omnia reſpondentem. tale autem fuit vaticinium diuinorum Nabuchdonoſoris, impium quidem illud, & execrandum, vt pote quod ex pacto, cum dæmone inito, conceptum eſt, ſed nullatenus vanum, aut mendax; immo verax & ſtabile. nam ſecundum eorum prædictionem vrbem obſedit, expugnauit, cepit, incendit, &c. Repugnat & contextui, quoniam in ea ſententia vix poteſt verſus cohærere cum præcedēti, neque cum ſequenti. Quorſum enim vates, prophetans contra filios Ammon, atque aduerſus eos laceſſens exemptum gladium, diceret: O mucro limate ad cædem, excitare, vt ſplendeas in viſione tua vana, & diuinatione mendaci, hoc eſt, vt ipſi volunt, ſecundum viſionem diuinorum tuorum vanam, & mendacem: oppoſitum potius dicturus, ſcilicet, ſecundum viſionem tuam veracem, & fidelem. Quare cum bona illorum venia exiſtimo alium eſſe ſenſum loci, atque illum datiuum, tibi, poſitum eſſe pro ablatiuo cum præpoſitione, ſcilicet, de te, Syntaxi Hebræis, & Græcis vſitatiſſima, vt diuinatio vana non ſit ea, quam conceperunt vates, ſed quam de Babylonij aduentu prænunciarunt diuini Ammonitarum. atque ea ſit verſus ſententia: *Mucro, mucro euaginate ad cædem, limate, vt fulgeas, vt dareris ſuper colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita*, &c. hoc eſt, Ammonitarum. Inter vtrumque autem verſum inſeratur per parentheſim *dum tibi*, id eſt, de te *viderent* ipſi Ammonitæ *vana*, *& diuinarent mendacia*, hoc eſt, quantumuis ipſi à gladio Babylonio, tamen tu, ò Babylonie mucro, non ſolum contra Iudæam nudatus es, ſed etiam contra Ammon, vt ſcilicet adigaris ipſorum iugulis, quorum decreta eſt internecionis dies. Deinde alia multum diuerſa conſequitur oratio.

Explicat loci ſenſum propria ſententia.

Reuertere in vaginam tuam in locum, in quo creatus es: in terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Quod ad litteram attinet, aliter videtur legiſſe Hieronymus in codice Hebræo, atque hodie legimus, quandoquidem tranſtulit *in vaginam tuam*, quomodo etiam verterunt ſeptuaginta, nimirum interpretans nomen cum affixo pronomine תערך tagrac va ginam tuam: cuius vice hodie legimus תערה tagrah vaginam. Præterea pro reuertere, videtur legiſſe חסב haſeb; imperatiui modi, cū hodie legamus חסב haſab. cuius loco R. Dauid ponit futurum, Nunquid, inquit, reducam gladium in vaginam? Verum hæc verſio non conſentit ſententiæ ſequenti; *in loco, in quo creatus es, iudicabo te*, perperam itaque adiecit particulam, vt ſenſum diſtorqueret. Simplicius Hieronymus per imperatiuum vertit eam vocem, quomodo vertenda eſt, quibuſlibet ſubiectis punctis, quæ facile apud Hebræos commutantur, etiam in verbis perfectis. Poſt hanc orationem ſeptuaginta addiderunt: Et ne diuerſeris, vel ne maneas, ac ſi diceret, ne amplius graſſeris, & ſæuias extra patriam, eo potius reuertere. *In loco, in quo creatus es* legunt multi codices Latini. quomodo etiam ſeptuaginta tranſtulerunt, & ſequentibus iunxerunt orationem ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ᾧ γέγννησαι en to topo tuto, o gegenniſe. Alij vero legunt *in locum*, & cum præcedentibus nectunt, quibus conſentit Hieronymi commentarius, qui eiuſmodi eſt: Reuertere ad vaginam tuam, id eſt, in Babylonem ad locum, in quo factus es, & creatus, vt in terra natiuitatis tuæ iudicem te. Senſum autem loci in hunc modum explanant Polychronius, & Theodoretus. Itaque cum imperaſſet gladio, vt ceruicibus admoueretur eorum, qui nefarie, ac ſceleſte vixiſſent, quippe cum illorum finis, & exitus iam adueniſſet; imperat eidem gladio, dicens: Reuertere in vaginam tuam, & ne diuerſeris in loco, vbi natus es, in terra tua iudicabo te. Vobis autem, inquit, ò Babylonij, quos gladium appello omnium, cum feceritis, quæ denunciaui; non hic, ſed in veſtra ipſorum terra, pœnas à vobis repetam impietatis. Scholiaſtes vero adiecit: Cum Hieroſolymis ad exitum perduxeris tuum tēpus, nō in Iudæa, ſed in loco, in quo factus es pari referam. nam de Babylone conqueritur Deus per Iſaiam dicens: *Et ego dedi eos in manus tuas, tu*

Deus ipſe, qui ad correctionē populi, cui tyrannos permittit, pœnitentia ſuorum placatus, vindictam in tyrannos exercet.

R. Dauid.

Hierony.

Hierony.

Polychr. Theodor.

Scholiaſ.

Iſai. 47. ℣. 6.

vero

vero non dedisti eis misericordiam, &c. Locus, quem citat Scholiastes, extat Isaiæ 47. idemque argumentum tractat caput Isaiæ decimum, cuius bona pars est dilucidus eius loci, quem tractamus, commentarius: *Væ Assur*, inquit, *virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum, & erit, cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierulem visitabo super fructum magnifici cordis* verba arrogantia, quæ ex tumore superbiæ oriuntur *regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius* fastuosum eius supercilium, *dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum depræda-* B *tus sum. Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus, habitator Sion, ab Assur: in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via* Aegypti, more Aegyptiorum, qui oppresserunt Israel, *adhuc enim paululum, modicumque & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum, & suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam*, cædem, *Madian in petra Oreb*, &c. Eiusdem instituti est capite decimumquartum sequens. *Sumes*, inquit, *parabolam istam contta Regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum?* C *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantiũ, cædentem populos in indignatione*, &c. & mox. *Perdam Babylonis nomen, & reliquias, germen, & progeniem dicit Dominus: iurauit Dominus exercituum, dicens: Si non vt putaui, ita erit. & quomodo mente tractaui, sic eueniet, vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugum eius*, &c. Verum hæc verba aduersari videntur vaticinio Ezechielis. Ille enim Babylonium iudicandum prædixit in terra natiuitatis suæ, postquam consummasset opus Domini, ad quod destinatus fuerat in Iudæam. Isaias autem in terra sancta conterendum minatur, & in montibus sanctis conculcandum. Huic obiectioni responderi posset, Ezechielem loqui de Nabuchdonosore, Isaiam vero de Sennacheribo Assyrio, quorum ille in terra D sua impietatis pœnas luit, expugnata per Cyrum Babylone; istius vero exercitus in montibus sanctis Angelico gladio trucidatus, vt in libris Regum scriptura testatur. Quod si instes de Babylonio Rege sermonem esse Isaiæ; illumque conterendum in montibus sanctis prædicere; respondeo, Vatem de vtroque esse locutum. primum quidem de Babylonio, cuius progeniem conterendam prophetat, per quem intelligit Nabuchdonosorem; atque in eo vaticinio consentit cum Ezechiele. deinde vero de Sennacheribo illius prædecessore, quem proprio cognomine appellat Assyrium, quoniam regnum tenebat Assyriorum, eumque in montibus sanctis conculcandum vaticinatur. Con E sonant itaque sibi mirum in modum duæ prædictiones prophetarum.

Isai. 10.

Isai. 14.

Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchdonosore, & Sennacheribo Assyriorum Regibus. 4. Reg. 19. ℣. 35.

Verum dicat quispiam. Quid est, quod Assyrium in montibus Israel perdere voluit Deus, Babylonium autem in terra sua iudicare maluit? an quia Babylonius minister erat diuinæ vindictæ, atque ad hoc munus accitus, & conductus, vt supra vidimus, Assyrius non item; & par erat Deum lictori suo non modo mercedem, sed etiam honorem exhibere? an quia Babylonius iustum suscepit bellum aduersus vrbem, periurio Sedechiæ lacessitus; Assyrius contra eam per tyrannidem inuasit? decebatque diuinam iustitiam, vt ducem suũ cum victoria remitteret in proprias sedes, & vt inuasorem è conuerso in ipsa expeditione mulctaret? an potius quoniam Sennacherib non modo minatus est populo, sed etiam conuiciatus numini, cum Nabuchdonosor in perfidum potius Regem duxisset exercitum ob diuini nominis violationem vindicandam?

Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te. R. Dauid idem omnino significari putat secunda versus parte, atque prima; nisi quod vehementiorẽ iram innuit translatio appositа: Succendam, inquit, & excitabo furorem meum in te instar sufflantium in ignem, vt accendatur vehementius. Polychronius, & Theodoretus: Quam sit facile quiduis diuinæ potentiæ, per hæc ostendit. vt enim, inquit, insufflare facile est, ita facile admodum, & promptum est omnis generis te supplicijs afficere. Hieronymus autem morari Prophetam in metaphora gladij existimat: Faciam te, inquit, igne consumi, & tradam te in manibus hominum stultorum, & imperitorum, qui artem non habent cudendi gladios, & acuendi, vt nequaquam vltra acuaris, limeris, & fulgeas ad occidendum, sed fis ignis cibus, &c. Iuxta quem sensum, ignis, fornacem ignis significat. nam in fornace sufflamus metallum, quod conflare volumus. cuius metaphoræ meminit Isaias, Ieremias, & Ezechiel infra, ibique eam plenius examinabimus.

R. Dauid. *Polychr.* *Theodor.* *Hierony.* *Isaiæ 66.* *Ierem. 6.* *Ezechiel c. 22.*

Daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum, igni eris cibus. Septuaginta: In manus virorum barbarorum fabricantium corruptiones. quam versionem superiori versu interpretatus est Hieronymus. Porro Hebræa vox בער boghar vtrumque significat pecuinum, insipientem, & barbarum, vel furibundum; nec abs re. nihil enim est furibundo stultius, neque insipiente truculentius. Scholiastes vero: Barbaris, inquit, pro crudelibus positum est. Polychronius addit: Medorum, & Persarum impetum in Babyloniam indicat ijs verbis, qui omnia genera machinarum, ac tormentorum mœnia oppugnantes attulerunt. qui quidem germanum loci sensum mihi videtur assecutus. nam Hebræa ad verbum ita sonant: Dabo te in manus hominum ardentium, qui architecti sunt perditionis. hoc est, instrumentorum ad perdendum. nam eandem vocem vsurpauit noster vates supra, cum ait: *Vnusquisque habet vas perditionis in manu sua.* Et Chaldæus sic conuertit: Qui artifices sunt ad disipandum. Videlicet, qui machinamentis construendis vigent. *Igni eris cibus.* id est, ædificia tua igni conflagrabunt.

Hierony. *Scholiast.* *Polychr.* *Ezech. 9. ℣ 1.*

Sanguis tuus erit in medio terræ. R. Dauid. In medio terræ, id est, intra terram, absumetur à terra, vt nemo vlciscatur sanguinem tuum. Simile est illud Iob. *Terra ne operias sanguinem meum*, &c. Vel sensus est: Sine misericordia trucidaberis, non colligent effusum cruorem vicini, uel cognati: nullus te planget: nullus cadauer tuum efferet, sed in sanguine tuo volutaberis, ibique tabesces. Fortasse etiam hæc phrasis valet idem, quod palam, audacter, inuerecunde cædem exercebunt milites. quasi dicat; Non in angulis, & recessibus clanculum, sed in medio terræ, in plateis scilicet, & compitis effundent sanguinem tuum: neque cruorem operient, aut cadauer abscondent, vt solent occi-

Varius sensus huius phrasis sanguis erit in medio terræ. *Iob. 16. ℣. 18.*

sores,

fores, qui sibi a iudicibus timent. quinimmo impune grassabuntur in te, & cæde peracta deserent inhumata cadauera, sanguine proprio obuoluta, sanieque tabentia. Tale est illud: *Posuit cruorem belli in baltheo suo, & in calceamentis, &c.* hoc est, tantum abest, vt sepeliri curauerit mortuum, eiusque collegerit cruorem; vt potius illo cruentatum baltheum,& calceos publice gestauerit, & palam ostentauerit pro gloria. Verum secundum sensum esse aptiorem probat oratio sequens.

3. Reg. 2. ℣. 5.

Obliuioni traderis. Hoc est, non conderis in sepulchro. nam Mausolea reuocant in memoriam viuis mortuorum nomina, & facta. vnde synonyma sunt. Erit tui memoria, & conderis in sepulchro. Vt contra obliuioni traderis, & iacebis inhumatus. *Quia ego Dominus locutus sum.* cuius dixisse, fecisse est, ait Hieronymus.

Monumentum pro memoriali mortuis est, non sepeliri pro obliuione.

Hieron.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

ARGVMENTVM

Recenset varia ciuium scelera, vrbemque comparat fornaci argentarij, atque siluæ ferarum ob immania facinora incolarum.

I. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

II. Et tu fili hominis,nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?

III. Et ostendes ei omnes abominationes suas, & dices: Hæc dicit Dominus Deus:Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius: & quæ fecit idola contra semetipsam, vt polluereturr.

IIII. In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti: & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium Gentibus, & irrisionem vniuersis terris.

V. Quæ iuxta sunt, & quæ procul a te, triumphabunt de te:sordida, nobilis, grandis interitu.

B Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. VI.

Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te, aduenam calumniati sunt in medio tui,pupillum & viduam contristauerunt apud te: VII.

Sanctuaria mea spreuisti, & sabbata mea polluisti.

Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, & super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui. VIII.

C Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te. IX.

Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te.

Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: vsuram, & superabundantiam accepisti X.

cepisti, & auare proximos tuos calumniabaris: A *meique oblita es, ait Dominus Deus.*

XIII. *Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam feciſti, & ſuper ſanguinem, qui effuſus eſt in medio tui.*

XIV. *Numquid ſuſtinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? ego Dominus locutus ſum, & faciam.*

XV. *Et diſpergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam a te.*

XVI. *Et poſſidebo te in conſpectu Gentium:* B *& ſcies quia ego Dominus.*

XVII. *Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:*

XVIII. *Fili hominis, verſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriam: omnes iſti æs, & ſtannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis: ſcoria argenti facti ſunt.*

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod verſi eſtis omnes in ſcoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Ieruſalem,*

XX. *Congregatione argenti, & æris, & ſtanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: vt ſuccendam in ea ignem ad conflandum. ſic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requieſcam: & conflabo vos.* C

XXI. *Et congregabo vos, & ſuccendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio eius.*

XXII. *Vt conflatur argentum in medio fornacis, ſic eritis in medio eius: & ſcietis, quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam ſuper vos.*

XXIII. *Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:*

XXIV. *Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.*

XXV. *Coniuratio prophetarum in medio eius, ſicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuorauerunt, opes & pretium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius.*

XXV *Sacerdotes eius contempſerunt legem meam, & polluerunt ſanctuaria mea: inter ſanctum & profanum non habuerunt diſtantiam: & inter pollutum & mundum non intellexerunt: & a ſabbatis meis auerterunt oculos ſuos & coinquinabunt in medio eorum.*

XXVII. *Principes eius in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem, & ad perdendas animas, & auare ad ſectanda lucra.*

XXVIII. *Prophetæ autem eius liniebant eos abſque temperamento, videntes vana, & diuinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non ſit locutus.*

XXIX. *Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter: egenum, & pauperem affligebant, & aduenam opprimebant calumnia abſque iudicio.*

XXX. *Et quæſiui de eis virum, qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam: & non inueni.*

XXXI. *Et effudi ſuper eos indignationem meam, in igne iræ meæ conſumpſi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMISECVNDI.

II. Iudicare peccatores nuaus eſt prophetæ. *Theodoretus.*

ET tu fili hominis, nonne iudicas, D *nonne iudicas ciuitatem ſanguinum?* Vel: Nonne redarguis, & increpas? cur non expoſtulas cum illa? nam iudicare, omnia iudicis officia exercere ſignificat. Theodoretus: Expoſita vltione Babylonis, traducit rurſus orationem ad Hieruſalem, à qua diuerterat, Prophetæque præcipit, vt iudicis more redarguat, quæ illa ſcelerate deſignarat facinora. ipſamque ciuitatem ſanguinum vocat, vt quæ multas iniuſte fecerit cædes, &c.

III. Idololatria, & homicidio omnia perſtringuntur crimina.

Ciuitas effundens ſanguinem in medio ſui, vt veniat tempus eius, & quæ fecit idola contra ſemetipſam. Diximus ſupra, morem eſſe prophetarum præcepta

Decalogi ad duo capita referre; & omnia quæ ad primam tabulam pertinent, intelligere, modo sub secundo præcepto, modo sub tertio, interdum sub primo: quæ vero ad secundam Tabulam, perstringere in præcepto quarto, aliquando in quinto, nonnumquam in octauo; atque diuinæ legis violationem significare per transgressionem bini præcepti. Eiusmodi figura loquendi vsus est vates in præsenti; cum enim vrbem omnium vitiorum sentinam carpere statuisset, vniuersa eius crimina ad duo capita reuocauit, scilicet ad idolorum cultum, atque effusionem sanguinis. illo videlicet scelere, cetera contra Dei honorem admissa significans, isto vero reliqua aduersus proximum designata. quod & R. Dauid hoc loco innuit.

R. Dauid. In medio sui, significat, palam, insolenter, audacter

Effundens sanguinem. itaque tantumdem valet, atque crudelis aduersus ciues, iuris & æqui violatrix. *in medio sui* Palam, insolenter, audacter, & non tantum priuatim, & clanculum, R. Dauid teste. Vide extremum capitis præcedentis.

R. Dauid.

Tempus, & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut statuto die fit. Scholias. Theodor.

Vt veniat. Ita vt veniat *tempus eius*, vltio in tempore constituto. nam tempus, & dies significant interdum id, quod fit in tempore, vel die, vt supra notauimus, & Scholiastes cum Theodoreto hoc loco obseruarunt: Multa, inquiunt, cædes, ò ciuitas sanguinum, quam patrasti in media ciuitate conciliauit tibi tempus supplicij, tu tibi attrahis calamitates.

Hieron. Theodor. Scholi. Ipsa sceleris cogitatio polluit.

Et quæ fecit idola. Septuaginta: cogitationes. Vbi Hieronymus: Adorasti opera manuum tuarum. Theodoretus vero: Quæ commenta meditaris, & ea in actum perducis, ijsque pollueris. Scholiastes autem: Ostendit, inquit, quantum fuerit eius erga idola studium, quod & ipsam polluit voluntate ipsa ac mente, quam per cogitationes declarauit.

Hiero.

Et appropinquare feciſti dies tuos. Hieronymus: Adduxisti tempus annorum tuorum, quod multo tempore dicebatur, & differebatur, vt ageres pœnitentiam, tu autem *secundum impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*. Scholiastes: Cædes, quam feciſti in vrbe, calamitates tibi attulit. quippe nisi perpetrassent, quæ illis obijciebantur scelera, neque morti gladij traditi essent, neque captiuitati. R. Dauid: Homicidia fuerunt causa extremæ ruinæ Hierusalem. Vide, quæ notauimus in Commentario ad caput quartum de quadraginta annis regni Manassis, quibus Deum, alioqui cunctantem, compulit vrbem hostibus tradere.

Rom. 2. ℣. 5 Scholias. R. Dauid.

Scholias. Deus ostenditur non propensus ad vindictam, sed ipsis sceleribus quodam modo compelli. Theodore. Scelera statuta Diuinæ lóganimitatis tempora cótrahunt, & mortem immaturam accelerant.

Scholiastes: ostendit porro his omnibus non esse Deum ad supplicium promptum, aut propensum, sed ab ipsis vel inuitum quodammodo ad hoc impelli. Theodoretus: Tempus enim certa quadam mensura præfinitum secundum diuinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta contrahit. quod etiam factum fuisse Noe tempestate videre licet. Cum enim centum & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc viuebant, ad pœnitentiam præfinisset; conspicatus eorum impietatem augescere, decretum tempus illud contraxit, & anno centesimo per diluuium supplicium illis inflixit. hoc etiam hic innuit, cum dixit: *Et appropinquare feciſti dies tuos, &c.* Theodoreti obseruationem confirmare licet ex ipso textu Geneseos. *Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. hoc est, Non continebo amplius conceptum furorem, non differam vlterius vindictam contra hominem, ex quo degenerauit in pecudem, cum sit spiritus. Qua propter Dauid in Psalmo ait: *Viri sanguinum & dolosi non dimi-*

Gen. 6. ℣. 3.

Psal. 54. ℣. 24.

diabunt dies suos, id est, non peruenient ad iustam ætatem, rapientur ante tempus, morientur in tempore non suo. & Iob: *Tolletur in primo flore botrus eius*: his occidit sol in meridie.

Iob. 15. ℣. 33.

Propterea dedi te in opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris, quæ iuxta sunt, & quæ procul à te. Scelerum deinde fructus recensetur; hac, inquiens, de causa eiusmodi te reddam, cui gentes illudant, quamque irrideant omnes finitimi, & extranei.

Scholias.

Triumphabunt de te (septuaginta: illudent tibi) *sordida, nobilis, grandis interitu*; Scholiast. Hæc verba sunt nationum insultantium Hierosolymorum ciuitati. Hoc ex septuaginta constat, qui paraphrasticῶς adiecerunt, vt in quibusdam codicibus, & clamabunt in te. id scilicet, quod sequitur: *Sordida, nobilis, grandis interitu.* Hebraice: Sordida nominis; vel polluta nomine, aut fama, grandis contritione. Septuaginta: Immunda nominata, & multa in iniquitatibus. Quod sic enarrat Hieronymus: Sordida, quæ munda esse desijsti: nobilis in malo, quæ quondam in bono cunctas vrbes nobilitate superabas: grandis interitu, vt quanto sublimior eras, tanto fortius rueres. Itaque Hieronymo perinde est *Sordida nobilis*, atque insigniter impura, vel nobilis meretrix. Eadem fere Theodoretus. ait enim: Insultantes in tuas miserias, impuram te, & iniquam, & improbitate insignem nominabunt. Potest etiam subesse antithesis inter duas priores voces, quo modo intellexit Scholiastes. Quæ olim, inquit, eras celebris, nunc humilis, & abiecta. & tunc legere oportet in Hebræo, sordida nominis, &c. Eadem contrapositio per interrogationem vehementius, & explicatius effertur ab Isaia. *Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?* Quonam pacto ex matrona nobili, & fideli facta es sordida meretricula? & ex parente æquitatis facta es homicidarum receptaculum? *Grandis interitu*. Horrendum te manet exitium, cum à tam nobili sanguine, & condicione in tam insignem degeneraueris vilitatem, atque improbitatem. Quæ nobilis eras genere, opibus, regno, potentia, nobilis quoque adulterijs, & flagitijs, famosa eris interitu. Nam *potentes potenter tormenta patientur.* Non potuit non esse magna ruina eius, quæ è tam excelso fastigio gloriæ, in tam profundum se præcipitauit turpitudinis barathrum; neque potuit non excitari ingens fragor ex tam ingenti ruina.

Theodor. Hieron. Scholias. Isai. 1. ℣. 21.

Nobiles potentes, magnates ingẽtibus implicitos sceleribus, ingens consequitur vltio.

Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Septuaginta: Vnusquisque ad cognatos suos consociati sunt in te, vt effundant sanguinem. Deinde scelerum species enumerat, atque à principum insolentia exordiri. Ij vero (ait Scholiastes) erant reges, & sacerdotes, qui & mali auctores fuerunt aduersus tribus, familias, & gentes, exercentes omnem iniustitiam. Theodoretus: A cognatis ait eos nihil abstinere, sed cognationis iura confundere, iniustas cædes perpetrantes, &c. Qui quidem scriptores principum studia aduersus cognatos ipsos destinari crediderunt. Possunt etiam verba Septuaginta alio flecti: vt scilicet significauerint principes Israel, fœdere inito cum cognatis, & tribulibus, tyrannidem exercuisse aduersus infirmos homines, & plebeios. Hebraicus autem codex non habet, in cognatis, sed in brachio suo, sicut & Latinus, cuius nota est sententia, videlicet, principes non ex iustitia, sed ex potentia gubernasse Rempub. nam brachium, quo vires exerimus, symbolum habetur potentiæ.

Scholias. Theodoret.

Principes regũtur quũ non ex militia sed ex potẽtia Rempp. administrabant. Brachiũ symbolum potentiæ.

Patrem

VII. Alleuare & aggrauare significant de spicere & honorare.

Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te. Hebr. הקלו hecallù, alleuauerunt, id est, vilipenderunt. Oppositũ verbo כבד cabad, quod est grauem esse pondere, honore, diuitijs, gloria, &c. vtriusque mentio est apud Isaiam in eodem sensu: *Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim, & nouissimo aggrauata est via maris, &c.* hoc est, olim nihili ducebatur Galilæa, nouissimis autem diebus, eam visitante, & incolente Messia, erit honoratissima. Quo modo intellexit eum locum S. Matthæus, vt patet ex contextu, cum locus alioqui sit obscurissimus, quantumuis à veteribus interpretibus varijs glossematis instructus fuerit. Alleuiare itaque eo loci, sicut in præsenti traduxit Hieronymus significat vilipendi, aggrauari valet honorari. Septuaginta verterunt ἐ κακολόγουν, ecacologun maledicebant, hebraismum inuoluentes græcæ dictioni: nam Hebræis, vt benedicere est genuflectere, reuereri, & honorare, ita maledicere est dehonorare, despicere, vilipendere. eam igitur vim Hebraici verbi explicare voluerunt Græco, vt constat in Exodo vbi similiter verterunt ὁ κακολογῶν, o cacologon, *qui maledixerit patri, vel matri*, pro participio מקלל mecallel à prædicto verbo deriuato, quod significat vilipendens, despiciens. atque ex antithesi eius verbi cum verbo honorandi facta à Christo Domino apud Matthæum, & Marcum. *nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem: & qui maledixerit patri, vel matri morte moriatur. vos autem dicitis: Quicumque dixerit:* (maledixerit) nolunt enim proferre impium verbum, religionis ergo. *patri, vel matri. munus quodcumque est ex me*, quod ad me attinet, quod mihi obueniet, *tibi proderit*, &c Vides in his omnibus locis maledicere oppositum esse verbo honorandi. atque adeo valere minus, quam sonat, scilicet non verbis esse contumeliosum, sed factis impium, & iniurium erga parentes. ergo etiam huic sceleri mortis pœna constituta erat.

Exod. 21. ℣. 16.

Matth. 15. ℣. 4. 5. Marc. 7. ℣. 10. & 11.

Patres non honorare factis capitis pœna mulctabatur.

Exod. 22. ℣. 21. *Aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum, & viduam contristauerunt in te.* Et hoc lex prohibuerat in Exodo: *Aduenam non contristabis, neque affliges eum. aduenæ enim & ipsi fuistis in terra Aegypti.* & iterum, *viduæ, & pupillo non nocebitis.*

VIII. *Exod. 22 ℣. 22. Scholias.* *Sanctuaria mea spreuistis.* Septuaginta: Sancta mea, *& sabbata mea polluistis.* Schol. Offerentes cœca, & clauda, & vitiosa in sacrificium. dies dicit celebritatum, veluti Scenophegiæ, vel Tabernaculorum, Pentecostes, & aliarum solemnitatum: quibus, vt ait Isaias, omnes sibi subiectos pugnis adigebant in iudicia.

Isai. 58. ℣. 4.

IX. Detractores cum latronibus ac sicarijs comparantur. *R. Dauid. Symmach. Theodoti.* *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem.* R. Dauid: Qui rixas, & discordias seminabant, vt homicidia fierent. Symmachus, & Theodotio vertunt, Viri dolosi. Septuaginta habent, Viri latrones. Hebr. est אנשי רכיל anse rachil, viri mercaturæ, viri delationis, delatores verborum, qui aliorum dicta, hinc petita alio deferunt more mercatorũ, vt aliquod ex ea vectura lucrum reportent. merito latrones, & sicarios vocarunt septuaginta eiusmodi delatores, quod aliorum famam detrahendo diripiant, maiusq. inferant nocumentum, quam publici grassatores. Erat hoc vitium lege interdictum in Leuitico: *Non eris criminator, neque susurro in populis.* duplici enim voce latina vnius Hebraicæ diuitias exhaurire voluit Hieronymus. eandem vocem repetit Ieremias: *Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter.* Hebr. Principes desertores, desertionis, ambulantes delatorie.

Leuitic. 19. ℣. 16.

Hieron. Ieremiæ 6. ℣. 28.

Et super montes comederunt in te. Hoc est, idolis sacra faciebant, & idolothytis vescebantur, vt dictum est supra.

Scelus (incestum) *operati sunt in medio tui.* quod sequentia verba declarant.

Verecundiora patris discooperuerunt in te. Nec desuere, qui cum patris vxore habuerint rem. id scelus prohibuit lex, in Leuitico. *Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies.* X. *Leuitic. 18. ℣. 8.*

Immunditia menstruatæ humiliauerunt in te. Pro immundam menstruis compresserunt. hoc enim valet quandoque in sacris humiliare, Hebraicum scilicet ענה ghanah; cum est secundæ coniugationis. Tam erant, inquit, lasciui, & incontinentes; vt ne à mulieribus quidem, quæ fluxu menstruo laborabant (quod non solum est contra legem, sed etiam maxime impurum) abstinerent. Deinde in accusanda libidine immoratur. *Leuitic. 20. ℣. 18.*

Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie. XI. Theod. Hoc autem iniquitatis est incrementum, neque enim æquale est cum aliena vxore misceri, & proprij filij nuptijs insidiari; sed quanto fornicatione adulterium grauius, tanto adulterio sceleratior consuetudo cum nuru. *Theodor.*

Frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. Hieronymus hæc omnia breui paraphrasi elucidauit: Nouercæ contra fas, & licitum copulati, & immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te, non parcentes naturę, neque inducias dantes turpitudini, & ad vxorem proximi sui adhinnientes: quodque hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum, & frater sororis iura nesciuit, vt non vterinam, sed eodem patre violaret sororem. *Hieronym.*

Munera accipiebant in te, vt effunderent sanguinem. Iura, & insontium cædes pecunijs vendebant. tum ad extremum veluti quemdam colophonem scelerum imponit. XII.

Vsuram, & superabundantiam accepisti. Necessitatem pauperum vertens in lucrum, quod genus flagitij etiamsi non extremum, aut grauius cæteris positum esset; coniunctum tamen cum ijs, quæ dicta sunt, idoneum erat ad deterrendos eos, qui id commisissent, & ad persuadendum hoc auaritiæ genus effugiendum esse, vtpote cum sceleribus vel impijssimis coniunctum. cum homicidijs enim, & idololatria, & libidinibus turpissimis commemoratum est. Vsura confertur immanissimis flagitijs.

Et auare proximos tuos calumniata es. Septuaginta: Et consummasti consummationẽ malitiæ tuæ, quæ in oppressione. Quam versionem sic enarrat Polychronius: Illud enim συνεπλέσω, synepleso (expleuisti) pro eo ac si dicat: Omnia commisisti scelera. illud vero συντέλειαν, syntelian positum est pro, cum intensione, & ex professo, non obiter. Mirum in modum expressere Septuaginta mentem vatis, atque Hebraici verbi potestatem. neque minus feliciter assecutus est Polychronius Græcæ versionis cum Hebraico fonte consonantiam, ex qua vulgatæ quoque nostræ cum vtraque resultat concordia. Etenim Hebræum verbum בצע betsagh sollicitum significat hominis cupidi, & auari studium rapiendi vndequaque aliena; vt ingens compilet thesaurum, expleatq. insatiabilem pecuniæ sitim. ex quo fonte in varios deriuatur riuos significatio verbi. nam auare rapere significat, vt apud Iob: *Quæ est enim spes hypocritæ, si auare rapiat.* Item vulnerare; quod auaritia vulneret hominem, & tamquam gladius sanguinem eius exsugat. nam pecunia sanguis est Auaritiæ effectus, nomina, & supplicia. *Polychro.* *Iob 27. ℣. 8.*

Ioel 2. ℣. 8. miseris mortalibus, vt ait ille; Sic apud Ioelem. A *Per feneſtras cadent, & non demolientur.* Hebraice:

Amos 9. ℣. 1. Non vulnerabuntur. & Amos: *Auaritia enim in capite omnium, & nouiſſimum eorum in gladio interficiam.* Hebraice: Vulnera eos in capite; quod reſpondet ſequentibus, & nouiſſimum interfice, &c. In ſecunda autem ſignificatione ſignificat ardentem cupiditatem explere, deſiderium ſatiare, conſummare, vel perficere aliquid pro votis, vt in

Thren. 2. ℣. 17. Threnis: *Fecit Dominus, quæ cogitauit, compleuit* (auide) *ſermonem ſuum, quem præceperat à diebus antiquis.* & in Zacharia: *Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius* (ſolicite) *perficient.*

Zachar. 4. ℣. 9.

Iſai. 10. ℣. 12. *eam.* & in Iſaia: *Cum* (feſtinato) *impleuerit Dominus cuncta opera ſua*, &c. Igitur verſio Hieronymi actionem verbi ſignificauit directe, oblique autem B affectum. Translatio vero Septuaginta affectum recta declarauit, ex obliquo autem actionem calumniæ. ideoq. prima fronte ſibi videntur aduerſari, re vera eandem omnino continent ſententiam.

R. Dauid. R. Dauid, eumq. imitati alij Catholici, ſic verterũt Hebræa: Ditaſti proximos tuos per calumniam, hoc eſt, Aegyptios, & Aſſyrios locupletaſti pecunijs, per calumniã, extortis; quo ſcilicet tibi eſſent auxilio. Quæ translatio neq. verbi ſignificationi, neque contextui repugnat. immo vero eum ſenſum expreſsiſſe Septuaginta videri poſſunt; vt nihil aliud ſit conſummare conſummationem malitiæ in oppreſsione, quam implere ſaccos & thecas, ditari, vel ditare alios pecunijs per fraudem compilatis. Sane ſequentia plane quadrant cum præ- C dicta ſententia. Procuraſti auxiliares exterorum copias nummis per vim, & fraudem conquiſitis, fiduciam tuæ ſalutis in hominibus collocans.

Dei obliuio mater eſt omnium flagitiorum.

Meique oblita es, ait Dominus Deus. Verbum שכח ſacach importat obliuionem cum neglectu, & in curia, ſicut oppoſitum eius זכר zacar, inuoluit cum memoria diligentiam, & curam. Vide apud

Iſai. 49. ℣. 15. Iſaiam: *Numquid obliuiſci* (negligere) *poteſt mater filium ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui?* en opponitur obliuioni miſeratio erga infantem, nimirum quia verbum obliuiſci incuriam ſignificabat. Nunc obſerua, vnde tot ac tanta ſcelera orta ſint

Hieron. in vrbe alioqui ſanctiſsima? ex Dei obliuione. nam vt notauit Hieronymus, ſicut memoria Dei excludit cuncta flagitia; ita Dei obliuio conuehit D omnium vitiorum cateruam. Sed vnde nam ſubijt tantæ maieſtatis obliuio? ex neglectu legis. & vnde neglectus ortus eſt, niſi ex incuria? ſenſim, & gradatim deſcendimus ad ima. Sabbati cultus delicatus eſt, quaſi pupilla oculi quæ vel leuiter perſtricta, non leuiter lęditur. *Deus mandauit mandata ſua cuſtodiri nimis.* qui erga ea ſegnis eſt, erit deinde negligens. & qui legem negligit, diuinæ maieſtatis etiam obliuiſcetur, atque in fœda corruet flagitia. *Cura*, ergo, *diſciplinæ* (ait Sapiens) *dilectio eſt, & dilectio cuſtodia legum illius cuſtoditio autem legum conſummatio incorruptionis*; (innocentiæ) *incorruptio autem facit eſſe proximum Deo.* concupiſcentia itaque ſapientiæ deducit ad regnum perpetuum, vt contra neglectus eius præ- E cipitat in inferorum barathrum.

Negligens cuſtodia legum in Dei obliuionem præcipitat.

Pſal. 118. ℣. 4.

Sap. 6. ℣. 19. & 20.

XIII. Auaritia vehementius exprobratur.

Ecce compoſui manus meas ſuper auaritiam tuam, quam feciſti, & ſuper ſanguinem, qui effuſus eſt in medio tui. Hieronymus & Græci. Iraſcentis figuram, & habitum deſcribit oratio. Adde etiam cum R. Dauide, dolentis cum indignatione, vel indignantis ex dolore. Auaritia ſignificatur nomine בצע betſagh, quod à ſuperiori verbo exortum ſignificat quæſtum, lucrum, cupiditatem, atque rapinam, ſeu calumniam, vt ex ante dictis conſtat.

Hieron. R. Dauid.

R. Dauid notauit ex maiorum traditione viginti-quatuor ſcelera eſſe numerata in hoc capite, & nulli eorum niſi ſoli auaritiæ tribui euerſionem vrbis, certe Dei indignatio in furorem verſa videtur ob vnam auaritiam, ſub qua ſanguinis effuſio intelligenda eſt, vt ſupra diximus, quod ſcilicet auaritia radix ſit malorum omnium. quid enim flagitij non concipit auri ſacra fames?

R. Dauid, viginti quatuor ſceleribus hoc capite connumerati, auaritiam præferri contendit.

Nunquid ſuſtinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? Septuaginta: Si ſubſiſtet cor tuum, ſi prævalebunt manus tuæ? &c. quaſi dicat: Miſeranda, phrenetica, tu ne auſa es me ad iracundiam prouocare? cum me ſceleribus iſtis irritabas, perpendebas ne qualibus te armis defenderes? nunquid conſiſtet cor tuum, & animus ſufficiet ad audienda tonitrua minarum mearum? aut brachia ſuſtinebunt pondus tam grauis clypei, quo retundas ictum fulgurantis haſtæ meæ in die, quo decreui tuam iſtam inſolentiam vlciſci? apud Ieremiam reperitur eiuſmodi exornatio: *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis* (vix) *ſecurus fueris, & quid facies in ſuperbia Iordanis?* nam pedeſtrem exercitum, & iter planum vocat ſuperiores comminationes, & calamitates; equitatum vero, & fluuij exundantis æſtum appellat ſupremam perniciem, per Babylonios inuehendam. In hanc enim ſententiam locum interpretatus eſt Scholiaſtes Syrus apud Theodoretum: Victa es, dum curreres ad dimicandum cum peditibus; & quo pacto equitibus reluctari poteris? hoc eſt hoſtes vicini Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, atque alienigenæ exercitu pedeſtri bellum gerebant, & tu certans cum illis ſæpenumero fuiſti ſuperata. Qui fiet igitur, vt reſiſtas Babylonijs, cum equeſtri exercitu in aciem prodeutibus? &c. Quiddam ſimile eſt etiam in Amos, vbi plebs Iſraelitica cum irriſione prouocatur a Deo archiduce hoſtium ad certamen. *Poſtquam autem*, inquit, *hæc fecero tibi præparare in occurſum Dei tui Iſrael*, id eſt, ſi præcedentibus calamitatibus non eſt victum ferreum cor tuum; eia age, arma cape, deſcendeque mecum in ſingulare certamen. Verum prædicti ſunt tropi, & figuræ prophetis familiares. Sine tropo autem eſt verſus præſentis ſententia apud Theodoretum: Tam graues tibi afferam calamitates, vt manus tuæ diſſoluantur, & corde omni perturbatione completo, ſalutem deſperes.

Scholiaſtes.

Amos 4. ℣. 12.

Theodor.

XIV.

Deficere faciam immunditiam tuam a te, & poſtidebo te in conſpectu gentium, & ſcies, quia ego Dominus. נחל nachal eſt hæreditare, vel hæreditario iure acquirere; in ſecunda autem coniugatione eſt vendicare ſibi legatum. quomodo vſurpatur in præſenti. Paraphraſim loci ordinat Theodor. & cæteri Græci. Quando enim in ſeruitutem redacti, inquit, exules eritis, atque experientia docti reſipiſcere, priſtina relinquetis ſcelera, intelligetis me eſſe Deum; tunc vos omnes liberabo ab exilio, mihique vos appropriabo coram nationibus, tanquam ſortem teſtamento paterno legatam, & vindicabo, vt hæreditatem meam, atque in meum reuocabo dominatum; ac tum gentes omnes diſcent meam potentiam, & nomen. Scholiaſtes autem ſic enarrat verſum: Hoc eſt, efficiam, vt ſis hæreditas, ac poſſeſsio gentium in captiuitatem adducta, & inuita deſines colere amplius idola. Sapit hæc expoſitio verſionem Aquilæ, & Theodotionis, qui teſte Hieronymo, poſuerunt: Contaminabo te: vel Symmachi transferentis: & vul-

Theodor.

XV.

Theodor.

Scholiaſt.

Aquil. Theodot. Hieron. Symmac.

XVIII. Israel Argento confertur.

vulnerabo te; sed prior explanatio aptior est.

Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam omnes isti æs, & stamnum, & ferrum, & plumbum, in medio fornacis scoria argenti facti sunt. Initio accusationis duo grauissima crimina obiecerat ciuitati, scilicet effusionem sanguinis innocentis, & idololatriam, qua se se polluerat. Expositio hactenus primum iam alterum proponit sub metaphora impuri argenti. etenim argentum vocat Israelitas aptissima translatione. sicut enim argentum metallum est pretiosum, candidum, splendidum, atque sonorum; ita Domus Israel olim pollebat sanguinis nobilitate, candore morum, religionis splendore, diuitiarum, & potentiæ fama. Sed proh dolor, *argentum tuum*, ait Isaias *versum est in scoriam*. generis enim claritatem scelerib. suis obscurauit, morum candorem patratis facinoribus denigrauit, Dei vnius cultum idololatrijs polluit, regnique potentissimi decus, & gloriam in ignominiam conuertit.

Isai. 1. ℣. 22.

Omnes isti æs, & stamnum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis. Theodoretus: Similis est, inquit, populus iste, ò Propheta, argento adulterino, cui multum æris, & ferri, & stamni, & plumbi commistum sit, & eorum quidem metallorum, quæ dicta sunt materia varia omnis generis scelerum species declarauit. Origenes: Sedet Dominus in medio Hierosolymæ fundens eos, qui permisti fuerint argento, & ære, & plumbo, & accusat habentes materiam vilem in se ipsis, ac dicit: Argentum permistum facti estis. Cum enim creaturæ Dei optimæ adiungimus ex nostra malitia deteriora; plumbum addimus, & æs, & stamnum, prauam scilicet actionem, & dogmata impia, atque corporis indulgentiam; propterea igitur opus est igne. Scholiastes: Quia rursus Iudæi Dominum criminabantur, veluti sine delectu omnes interimeret; docet Prophetam, vt magnopere iustorum curam gerat, & eorum rationibus prospiciat. comparat porro æri quidem fortes, stamno simulantes pietatem, ferro potentes, plumbo graues auaritia, argento iustos. Alius Scholiastes: Aere significauit eos, qui sunt mente non sana, ferro habitum peccandi, stamno rationem falsæ cogitationis, plumbo ipsum, quod committitur, peccatum.

Theodor. Origen. Scholias. Alius Scho.

XIX. XX. Elegãti translatione, aurificis argenti, & ignis debitam expri mit scelerum vindictam.

Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris, & stamni, & ferri, & plumbi in medio fornacis, & succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam, & conflabo vos, &c. Translationem aurificis, purgantis argentum, vsurpant crebro prophetæ, maxime Ieremias, & Isaias, atque Malachias, & Psalmus, atque Ezechiel hic, eamque duobus verbis explicant, scilicet צרף tsaraph, quod est coquere, & liquare metallum, & נתך natac, quod est fundere, effundere, conflare. in qua quidem allegoria Hierosolymorum vrbs comparatur fornaci. Propheta hoc loco testante: *congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris*, &c. Nabucdonosor Rex Babyloniæ respondet conflatori apud Ieremiam: *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum*, id est, examinatorem; qui expendas eorum precium, & bonitatis gradus. nam populum argento impuro conferri diximus supra. ignis refert obsidionem, & pressuram, quam populus sustinuit à Babylonio exercitu. furor Dei vento, nasus eius follibus; vel, vt Theodoreto placet, diuinæ virtutis efficacia follibus comparatur. sic Ieremias: *Furor meus conflatur, & succendetur*. Isaias: *Ardens furor eius, & grauis ad portandum: lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans; præparata est enim ab heri Topheth*, iam pridem fornax structa, *a rege*, sæculorum, *præparata, profunda, & dilatata nutrimenta eius ignis*, pyra eius ingens, *& ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris, succendens eam*, id est, flatu Domini ardebit, vt solet ignis accendi iniecta copia sulphuris. Meminit etiam Ieremias plumbi, quod olim admisceri solebat argento, tum vt flueret, tum vt minori detrimento repurgaretur, antequam nota esset argenti viui efficacia ad id præstandum. Notat autem plumbum ob frigiditatem, qua temperat vim ignis, interius Dei subsidium, atque angelorum tutelarium opem, qua solet Deus interius fouere, quos igne tribulationis exterius coquit. Conqueritur itaque in hunc modum Deus apud Ieremiam: *Defecit sufflatorium, in igne*, vas fusorium consumptum est, vel combustus est follis ab igne, *consumptum est plumbum malitiæ eorum non sunt consumptæ*, sordes metalli non sunt excoctæ, *argentum reprobum vocate eos, quoniam Dominus proiecit illos*. id est, magnum est factum impendium temporis, ministrorum, adminiculorum. nihilominus adhæresunt argento sordes, neque liquatum est vlla industria. adhibitæ sunt minæ, & plagæ, neque auxilia interna desiderata; nec dum abdicauit ciuitas Idolorum cultum, etiam num à Babylonio oppressa. Laboraui ego conflans, ministri mei inopes consilij sunt. desistamus ergo à decoctione: proijcite metallum pro reiectamento: nullam eius habetote amplius rationem. Obserua, quam durum pectus peccatorum, & quomodo callum obducat ad flagella. de quibus Paulus: *Qui desperantes* dedolentes, sine sensu, *semetipsos tradiderunt impudicitiæ*, &c. & Psalmus. *Coagulatum*, induratum, *est sicut lac cor eorum*. & alius Psalmus. *Non est illis commutatio*. conuersio morum in melius, *& non timuerunt Deum extendit manum suam in retribuendo* id est, quando impij obstinati non cedunt plagis; deserit illos Deus, extenditque manum suam in pacificos suos, seu familiares, (sic enim verti solent Hebræa) vt illos coquendo tribulationis igne, puriores, & se dignos reddat: vel in retribuendo impijs derelictionem pro obstinatione; nam ea est merces obdurati animi: vel in retribuendo pacificis afflictiones (nam id sonat extensio manus) in præmium laborum pro virtute, & honestate susceptorum: *Vobis enim donatum est*, ait Paulus, *pro Christo non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini*, non secus ac cũ fidissimis seruis, in bello probatis, dantur à regibus honorificæ cruces pro mercede laborum. Sed de his alias fortasse plura. Prædictam autem sententiam Ezechielis sic elucidat Theodoretus ex Græcis: Quando, inquit, scelerum colluuionem admisistis, & argento vili similes per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierusalem: & carbonum instar, hostes inijciam, meamq. vim, & iracundiam veluti quoddam sufflatorium commouebo, & simul vos conflabo; vt eos, qui insanabili morbo laborant, non secus atque alienam materiam conficiam; eos vero, qui curationem admiserint, veluti quoddam purgatum argentum reddam. Scholiastes vero alius sic habet: Non absolute ait, punire volo: sed vt vos discernam, & illustriores ostendam iustos, vt Ieremiam, Godoliam, & si qui erant illorum similes. Hoc

Isai. 30. ℣. 27. 28. & 33.

Dei derelictio, consequitur eos qui flagellis appetiti, ab incœpto scelerum tramite non recedunt.

Ier. 6. ℣. 29

Ier. 6. ℣. 30

Induratum pectus, flagellis ipsis, callum obducit.

Eph. 4. ℣. 18. & 19.

Psal. 118. ℣. 70.

Psal. 54 ℣. 21.

Phil. 1. ℣. 29.

Theodor.

Alius Scho.

enim indicant ipſa verba. nam inſufflare in ignem, punitionem oſtendit: at conflare, prouidentiam docet. non enim, quæ funduntur, conſumuntur, ſed diſcernuntur. nam hæc eſt etiam lex huius artis peritorum, vt ſolutas materias conflando diſcernant; & quod eſt immundum reijciant, purum eligant. Neque minus docte R. Dauid verſum explanat: Eo quod verſi eſtis omnes in ſcoriam, id eſt, poſtquam omnes à via recta receſſiſtis; purgabo vos, ac ſeparabo, ſeu auferam de medio veſtri peccatores terræ, igne, in quem ſufflabo iram, ac indignationem furoris mei, id eſt, gladio, peſte, ac fame in medio Hieruſalem: inſtar aurificum ſeparantium ab inuicem metalla, mediante igne, in medio fornacis. *Et requieſcam.* R. Dauid, Id eſt, & requieſcere faciam vos in media fornace, ad conflandum relinquam, vel deferam vos in manu gladij, famis, & peſtis in medio Hieruſalem. nam הנחתי hinnachti eſt pro אניח aniach. D. autem Hieronymus, quod verbum ſonat, ſic interpretatus eſt: Ita, inquit, congregabo vos in medio Hieruſalem, & Babylonis obſidione circundabo, vt ſuccendam in vobis ignem ad conflandum: quodque ibi facit flammarum ardor immenſus; hic fames, & peſtilentia faciet: & tunc requieſcam, & contemptus dolorem, pœnarum veſtrarum vltione compeſcam.

R. Dauid

R. Dauid

D. Hieron.

XXIIII. Aliam aſſumit parabolam terræ, ſitientis, & abſque humore. *Hieronym.*

Fili hominis, dic ei vrbi, vel regioni: *Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.* Septuaginta: Tu es terra non irrigata, neque pluuia facta eſt in te in die iræ. Verſionem ſuam, & Græcam Septuaginta ſic enarrat Hieronymus: Poterat diligens auditor inquirere, quæ eſſet ſcoria, quæ argenti violauerit puritatem, & ære, plumbo, ſtamno, ferroque miſcuerit. Quod ibi igitur ſub perſona vrbis, & fornacis expreſſum eſt; & hic ſub ſpecie terræ, quæ non ſit irrigata, neque pluuiam ſuſceperit, prædicatur. & infra: Scire cupimus, quæ ſit vrbis ſcoria, qui terræ duriſſimæ, & plenæ veprium, ſentiumque ſqualor, *coniuratio*, inquit, *prophetarum in medio tui*, &c. Itaque ſecundum Hieronymum immoratur adhuc vates in exaggeranda vrbis immunditia, atque eam vtraque comparatione declarare nititur. Nam vt immundam faciat regionem, ſentibuſque, & feris refertam; illam dixit non complutam. etenim terra arida infrugifera eſt, veprium, & beſtiarum ferax. Sed quid ſibi vult, *in die furoris?* numquid in die furoris regiones tantum inculta præterit Deus, non potius omnes? nam iratus pluuiam temporaneam ſubtrahit, quam propitius largitur. ita eſt; nam bonus, & liberalis Dominus pluere ſolet ſuper iuſtos, & iniuſtos. Sed interdum, quam regioni vniuerſæ largitur pluuiam, alicui ciuitati ſubtrahit ob demerita ciuium; quemadmodum ipſe docet in Amos: *Et plui ſuper vnam ciuitatem & ſuper alteram ciuitatem non plui, pars vna compluta eſt, & pars, ſuper quam non plui, aruit.* Et in Deuter. *Cauete, ne forte recedatis a Domino, iratuſque Dominus claudat cælum, & pluuiæ non deſcendant.* Vel *in die furoris*, perinde eſt, atque ad diem furoris, ſubaudi, reſeruata; quaſi dicat: Propediem flammis tradenda. nam ſteriles montes inflammari ſolent, quo cineribus ſpinarum incraſſati, ferant ſaltem gramina. Sane in hoc verſu alluſionem factam exiſtimo ad illud cap. Deuteronomij: *Quando inuentum fuerit in terra hominis cadauer occiſi, ſeniores ciuitatis viciniores tollent vitulam, quæ non traxit iugum, & ducent eam ad vallem aſperam, atque ſaxoſam, quæ numquam arata eſt, neque ſementem recepit, & cadent in ea ceruices vitulæ, venientque ad interfectum, lauabuntque manus ſuas ſuper vitulam, quæ in valle percuſſa eſt, & dicent: Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, neque oculi viderunt*, &c. Porro vallis illa immunda manebat, vtpote inquinata victima piaculari, in quam deuolutus erat reatus ſanguinis effuſi: neque amplius arari poterat, aut ſeminari. reputabatur etiam maledicta, pluuijſque cœleſtibus indigna. nam ea maledictio conuenire ſola poteſt in fundum, vel agrum immundum; quam ſcilicet montibus Gelboe imprecatus eſt Dauid. *Nec ros, neque pluuia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum, quia ibi abiectus eſt clypeus fortium*, &c. Propheta itaque ad eam legis conſuetudinem reſpiciens, vrbem, quam ſanguine redundare dixerat, merito immundam vocat, & conſequenter maledictam efficaci maledictione, videlicet indignam, & priuatam cæleſti pluuia. ex quo rurſus effecta ſit habitaculum ferarum, quarum deinde mentionem facit. Addidit autem, *in die furoris*, non caſu terram iliam cæleſti pluuia caruiſſe, ſed ob reatum, & maledictionem, Deo videlicet irato propter ſanguinem in ea effuſum.

Cõmunia beneficia ſubtrahit nonnunquam iratus Deus.

Amos 4. ℣. 7.

Deuter. 11. ℣. 16. & 17.

Deuter. 21. ℣. 1. & ſequentibus uſq. ad 8.

Terra male dicitum ob ſcelera habitantium in illa.

2. Reg. 7. ℣. 21.

Græci, qui in verſione Septuaginta nullum legerunt de immunditia verbum, quo ſuperioribus necteretur præſens ſermo, exiſtimarunt aliam in hoc verſu accuſationem ſubijci contra ciuitatem. nam Schol. ſic habet: Iterum in illos inuehitur, oſtendens Dei erga illos beneficia, atque populi ingratitudinem circa diuinarum legum cuſtodiam. Theodoretus vero: Atqui doctrinæ pluuiam per ſanctos prophetas ipſi adhibebat: quam cum non reciperet, ſed repelleret, veluti ſaxum quoddam, pluuiæ irrigationi aditum claudens; merito ipſam terram non irrigatam nominauit. Alius: Vult enim dicere ab illis, ne in calamitatibus quidem, quibus plectebantur, audiri prophetarum voces. Alius: Hoc eſt, nullam cepiſti ex prophetarum doctrina vtilitatem. Videillud Ierem. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli poſſunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes? quia oblitus eſt mei populus meus*, &c. Hoc eſt: Nunquid ager deſerit niuem Libani de petra fluentem? num deſpiciuntur aquæ viuæ ex alto deriuatæ per canales? In hoc ſenſu pluuiam metaphorice debemus intelligere eam, de qua ſcriptum eſt. *Nubibus mandabo, ne pluat ſuper eam imbrem*, videlicet diuinæ largitatis, & miſerationis diuitem venam, quam non tantum durities humani cordis à ſe repellit, ſed & ingratitudo.

Scholiaſ.

Theodor.

Alius Schо.

Alius Schо. Ier. 18. ℣. 14.

Iſai. 5. ℣. 6.

XXV. Prophetis non vaticinantibus ex ore domini aſcribuntur omnia ſcelera populorum, & principum.

Conturatio prophetarum in medio eius, ſicut leo rugiens, rapienſque prædam, animas deuorauerunt. Apollinaris: Leonum exemplo, potentiam demonſtrat opprimentium, ac ſpoliantium pauperes. rugitus alacritatem & propenſionem eorum ad ſcelus indicat. oſtendit autem, vt in cædem incumberent eorum, qui non prompte res ſuas abijcerent. Porro dum viri tollerentur, viduitas inde conſequebatur. res mira. Nunquid pſeudoprophetæ homicidia patrabant? minime. Sed quæſtus gratia blandiebantur homicidis. ideo conſequitur: *opus, & precium acceperunt*, id eſt, mercedem operis, vt Iſaias etiam ait: *Merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Sed cuius operis precium acceperunt? abſque dubio vaticinij ad voluntatem homicidarum ſomniati. hoc autem ſcelus erat par ipſi homicidio. quapropter illis aſcribitur, quod ſequitur: *Viduas multiplicauerunt.* Vide Ieremiam: *In prophetis Hieruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium*

Apollin.

Iſai. 40. ℣. 10. & 62. ℣. 11.

Iere. 23. ℣. 14.

tium, & iter mendacij, & confortauerunt manus pessimorum, &c. Porro quod ait, *animas deuorauerunt*. significat: vitam illis ademerunt. nam anima vitam sonat Hebræis. Deinde in sacerdotes accusationem conuertit.

XXVI. *Sacerdotes eius contempserunt legem meam*. Theodoretus: Maximum hoc scelus. quos enim alijs duces esse oportuit, ij cœci degere perseuerabant.

Theodor. *Et polluerunt sanctuaria mea*. Apertius Septuaginta: Profanabant sancta mea. Teodoretus: Non rite perficiebant, quæ ad eorum pertinebant ministerium. Verum hoc deinde subijcit distinctius.

Inter sanctum, & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum, & mundum non intellexerunt. Hebraice: Non cognouerunt, hoc est, non habuerunt notitiam. Septuaginta: Non distinguebant.

Theodor. Theodoretus: Non distinguebant, neque docebant, quid sanctum & diuinum, & quid profanum & humanum. Profanum enim hoc loco non impium vocat, sed id, quod commune est, & à rebus diuinis separatum: pollutum, & mundum: vel vt Septuaginta dixere, purum & impurum vocat, quod secundum legem tale censetur. neque de cibis tantum & sacrificijs loquitur, sed etiam de indumentis, & alijs, quæ tum voluntate, tum præter voluntatem accidunt, vt de fluxu seminis, de menstruis, contactu lepræ, cadaueris, morticini, & à fera capti, & de alijs omnibus, quæ lex prohibet.

Et à Sabbatis meis auerterunt oculos suos, & coinquinabar in medio eorum. Græci: Videntes enim propalam Sabbatorum diem contumelia affici, & opus lege non permissum perfici in die quietis, arguere nolebant eos, qui delinquere audebant, sed veluti conniuentes oculis, dissimulabant ea videre, quæ continenter cernebant. Eodem modo

R. Dauid explanat versum R. Dauid. Rursus ad principes reuersus ait:

XXVII. *Principes eius in medio eius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendum animas, & auare sectanda lucra*.

Theodor. Theodoretus. Occasione lucri faciebant, qui dominabantur, iniustas cædes: & quos oportebat eorum, quibus fieret iniuria, propugnatores esse, ij eorum, qui iniuriam faciebant, partes sequebantur. Hinc ad Prophetas digreditur.

Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento. Hoc item supra docuit. eius translationis hæc summa est: Confirmabant pseudoprophetæ adulatores, quæ à principibus perperam fiebant. Septuaginta: Prophetæ eius vngentes eos. Vbi obserua adulationem in sacris comparari oleo vnctionis, quod blandum est, & suaue: quod assentatio omni vnguento suauior influat capitibus superborum principum: de qua in Psalmo. *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula*. Et in alio Psalmo: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, &c.

XXVIII. Adulatio vnctioni, & oleo comparatur. *Supra cap. 13.* *Psal. 54. ℣. 22.* *Psal. 140. ℣. 5.*

XXX. Deus miseritors quærit occasiones ignoscendi, nec inuenit, ac propterea punit. *Supra c. 13 Scholias.*

Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem. Actum est de sepe etiam supra. Scholiastes. Cum posuerit illud, *de eis*, dubitationem sustulit, ne quis diceret: Atqui Ieremias, Vrias, Baruch, & eorum socij supplicabant pro eis: cum igitur illud adiecerit, *de eis*, qui accusantur videlicet, soluit ambiguum; non enim dixit ex vobis, sed *de eis*, prorsus à iustis impios separans, quoniam male affecti erant erga prædicantes. Theodor. igitur, quod per Ieremiam dixerat: *Circuite vias Hierusalem, & aspicite, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem; & propitius ero ei*. hoc quoque ait. ex principibus, ex sacerdotibus, & ex alijs omnibus inquirebam vnum certe virum, qui posset in intercisione sepis stare, & eam, quæ propter peccata facta fuerat, apertionem, atque pœnarum introitum obturare, cohibereque inferenda ipsis supplicia; neque inueni. Ex quo perspici potest, non solum diuinæ bonitatis magnitudo, sed etiam Iudæorum impietas. Nam de Sodomis promisit, si decem iustos inueniret, omnem se vrbem à supplicio illæsam conseruaturum. hic vero cum vnum quæsijsset, non inuenit. quamobrem eam inimicis tradidit euertendam. Docemur autem nos, quibus exploratum est diuinam iustitiam coniunctam esse cum misericordia; non morari in tabernaculis peccatorum, neque Dei longanimitatem contemnere, thesaurizantes nobis iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius.

Theodor. *Ier. 5. ℣. 1.* *Gen. 18. ℣. 32.* *Rom. 2. ℣. 4. 5. & 6.*

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem, & supplicium prædicit.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris vnius fuerunt.

III. Et fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt vbera earum, & fractæ sunt mammæ pubertatis earum.

IV. Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba soror eius minor, & habui eas, & pepererunt filios, & filias. Porro earum nomina Samaria Oolla, & Ierusalem Ooliba.

V. Fornicata est igitur super me Oolla, & insaniuit in amatores suos, in Assyrios propinquantes.

VI. Vestitos hyacintho, principes, & magistratus, iuuenes cupidinis, vniuersos equites, ascensores equorum.

VII. Et dedit fornicationes suas super eos electos, filios Assyriorum vniuersos: & in omnibus, in quos insaniuit, in immunditijs eorum polluta est.

VIII. Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit: nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia eius, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt C fornicationem suam super eam.

IX. Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidine.

X. Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio: & factæ sunt famosæ mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea.

A Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine: & fornicationem suam super fornicationem sororis suæ. XI.

Ad filios Assyriorum præbuit impudenter, ducibus, & magistratibus ad se venientibus, indutis veste varia, equitibus, qui vectabantur equis, & adolescentibus forma cunctis egregia. XII.

Et vidi, quod polluta esset uia una ambarum. XIII.

Et auxit fornicationes suas: cumq. uidisset uiros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus. XIV.

Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terræq. Chaldæorum, in qua orti sunt. XV.

Insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum, & misit nuncios ad eos in Chaldæam. XVI. XVII.

Cumque uenissent ad eam filij Babylonis ad cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis, & polluta est ab eis, & saturata est anima eius ab illis.

Denudauit quoque fornicationes suas, & discooperuit ignominiam suam: & recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore eius: XVIII.

Multiplicauit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Aegypti. XIX.

Et insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: & sicut fluxus equorum fluxus eorum. XX.

Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confractæ sunt XXI.

Ita sunt mammæ pubertatis tuæ.

XXII. *Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua: & congregabo eos aduersum te in circuitu.*

XXIII. *Filios Babylonis, & vniuersos Chaldæos, nobiles, tyrannosq. & principes, omnes filios Assyriorum, iuuenes forma egregia, duces, & magistratus vniuersos, principes principum, & nominatos ascensores equorum:*

XXIIII. *Et venient super te instructi curru, & rota, multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te vndique: & dabo coram eis iudicium, & iudicabunt te iudicijs suis.*

XXV. *Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas præcident: & quæ remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos, & filias tuas capient, & nouissimum tuum deuorabitur igni.*

XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa gloriæ tuæ.*

XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te, & fornicationem tuam de Terra Aegypti: nec leuabis oculos tuos ad eos, & Aegypti non recordaberis amplius.*

XXVIII. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus, de quibus satiata est anima tua.*

XXIX. *Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & reuelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum, & fornicationes tuæ.*

XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gentes, inter quas polluta es in idolis earum.*

XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in manu tua.*

XXXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum: eris in derisum, & in subsannationem, quæ est capacissima.*

XXXIII. *Ebrietate, & dolore repleberis: calice mœroris, & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ.*

XXXIV. *Et bibes illum, & epotabis vsque ad fæces, & fragmenta eius deuorabis, & vbera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus:*

XXXV. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes tuas.*

Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, XXXVI. *numquid iudicas Oollam, & Oolibam, & annuncias eis scelera earum?*

Quia adulteratæ sunt, & sanguis in manibus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt: XXXVII. *insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum.*

Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt, XXXVIII.

Cumque immolarent filios suos idolis suis, XXXIX. *& ingrederentur sanctuarium meum in die illa, vt polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ.*

Miserunt ad viros venientes de longe, ad XL. *quos nuncium miserant: itaque ecce venerunt: quibus te lauisti, & circumlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.*

Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te: thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. XLI.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea: XLII. *& in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum, & coronas speciosas in capitibus eorum.*

Et dixi ei, quæ attrita est in adulterijs: XLIII. *Nunc fornificabitur in fornicatione sua etiam hæc.*

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem XLIV. *meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam, & Oolibam mulieres nefarias.*

Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudi- XLV. *cio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem: quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum.*

Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad XLVI. *eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam.*

Et lapidentur lapidibus populorum, & con- XLVII. *fodiantur gladijs eorum: filios, & filias earum interficient, & domos earum igne succendent.*

Et auferam scelus de terra, & discent om- XLVIII. *nes mulieres, ne faciant secundum scelus earum.*

Et dabunt scelus vestrum super vos, & XLIX. *peccata idolorum vestrorum portabitis: & scietis, quia ego Dominus Deus.*

EX-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMITERTII.

II. Duæ Mulieres Iſrael, & Iudam ſignificant.

DVAE *Mulieres filiæ matris vnius fuerunt*. Græci in ſuperioribus vniuerſum populum vnam meretricem nuncuparunt, quod vna plebs ab initio vocata fuerit. quoniam vero regnante Roboam facta eſt diuiſio, & hi Ephraim, & Iſrael nominabantur, hi vero Iuda, & Beniamin; iure etiam vates ſecundum eam diuiſionem vſus eſt parabolica, & translationis forma, vocatque ipſos a primarijs vrbibus; decem quidem tribus a Samaria, Iudam autem, & Beniamin a Ieruſalem: aſſeritque eas vnius matris filias, non ſolum propter vnam generis ſtirpem, ſed etiam quia ſecundum impietatem, communem habuerunt parentem Aegyptum, ſicut & ſupra per translationem, matrem ipſorum Chethæam, & patrem Amorræũ appellauit. Eadem fere Theodoretus ſcribit: *Et fornicatæ ſunt in Aegypto, in adoleſcentia ſua fornicatæ ſunt: ibi ſubacta ſunt vbera earum, & fractæ ſunt mammæ pubertatis earum*. Theodoretus: Patres enim ipſorum Abraham, & Iſaac, & Iacob pietate ſplenduerunt, earumque filij ita permanſerunt, vt idololatriæ ritibus minime contaminarentur. Verum qui ex illis procreati ſunt, cum in Aegypto commorarentur, gentis impietatem didicerunt. & adoleſcentiam eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo; corruptionem vero, & mammarum caſum impiorum dogmatum doctrinam. quemadmodam enim violatam virginitatem mammarum laxitas conſequitur: ita cum quis a Deo defecerit; ſequitur eius partis, quæ in nobis principatum obtinet, caſus; cuius veluti tegumenta, & indumenta ſunt mammæ: tum quia per ſimilitudinem mulieres ipſas nominauit. mulierum quoque quarundam in Aegypto ob intemperantiam inſignium ipſis nomina imponit, aitque: *Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba ſoror eius minor*, Idem: Cum ſuperiora ænigmatice dixiſſet; ad id, quod apertius eſt, tranſtulit orationem, & meretricum illarum mentionem fecit, accuſationem amplificans, dum cupit in ipſis, exemplo illarum mulierum, impietatis ſuæ ſenſum ingenerari. Scholiaſtes: Has meretrices aiunt maxime inſignes in Aegypto fuiſſe; quarum nomina Samariæ, ac Ieroſolymæ imponit, quod illarum fornicationem imitarentur. Polychronius: Alij dicunt meretrices has in Aegypto fuiſſe, & ad contumeliam comparare cum illis ciuitates. id autem idcirco ipſos opinatos exiſtimo, quod propheta illorum impietatem, quam in Aegypto præ ſe tulerant, arguat. Alij vero dixerunt Oolla irriſionem ſignificare, Ooliba irriſam, veluti quæ apud omnes viles eſſent, & irriderentur. Ego vero Hebræum quemdam audiui, cum diceret Oolla Tabernaculum, Ooliba Tabernaculum meum ſignificare, & Tabernaculum quidem appellare decem tribus, quippe quæ ipſæ quoque eſſent in terra promiſſionis: Tabernaculum vero meum appellare Ieruſalem, quod ibi Templum eſſet conſtitutum. Poſterior interpretatio fuit etiam Hieronymi. A Samaria, inquit, appellatur Oolla, quod in lingua noſtra ſonat Tabernaculum, Ieruſalem vero Ooliba, hoc eſt Tabernaculum meum. in ea ſi quidem, & in decem tribubus erat Tabernaculum non Dei, ſed idolorum. aureos enim vitulos Ieroboam, vt populum auerteret a cultu Dei, collocarat in Dan, & Bethel. conſentit & R. Dauid אהלה Aholah, inquit, idem ſignificat, quod Tabernaculum eius, & eſt ſenſus: Deus non habet partem in Tabernaculo eius, id eſt in vitulis aureis, quos fecit Ieroboam Rex Samariæ, & אהליבה Aholibah valet Tabernaculum meum in ea; erat enim in Ieruſalem Templum Domini, in quo ipſe habitabat. itaque ſecundum Græcos tangit hiſtoriam quarundam feminarum Propheta, eamque in exemplum proponit eorum, quæ dicenda ſunt. At vero iuxta Hieronymi, & Hebræorum expoſitionem parabolam vſurpat a ſe confictam ex analogia ipſius hiſtoriæ Iſraelitarum: quam eo ænigmate explanare inſtituit. & quidem vtra ſit ſententia probabilior; non facile dixerim. nam vtrinque ſunt, quæ faueant, & quæ obſtent. Græcis fauent circunſtantiæ loci, & nominum, vt videntur, propriorum; quas vbi ſacri ſcriptores adijciunt, hiſtoriam illos narrare multorum patrum opinio eſt in illud Lucæ de diuite Epulone, & Lazaro mendico, qui ex ratione appoſiti nominis Lazari eam hiſtoriam eſſe, non parabolam probare nituntur. Aduerſantur autem Græcis nominum interpretationes a Hieronymo, & Hebræis aſſignatæ, quæ ſatis indicant illa eſſe accommodatitia ad rem, quæ tractabatur, neque Aegyptiarum meretricum fuiſſe vmquam propria, præterquam quod Hebrææ ſunt voces, non Aegyptiæ, vt ex earum Etymologia videre licet, atque ex libro Paralipomenon, vbi ducis cuiuſdam Idumæi nomen ponitur אהליבמה ahalibamah. aſſentiamur ergo Hieronymo, & R. Dauidi, & Polychronio, qui etiam opinionem aliorum, quam recitat, minus probare videtur: *& habui eas, & pepererunt filios, & filias*: Septuaginta, & fuerunt inibi, ſubaudi vxores; quod idem vulgatæ verbis adij-

Theodor. III.

Theodor.

IV. De nominibus meretricum ſententiæ Græcorum.

Scholiaſ.

Polychr.

Hebræorũ, & Hieronymi ſententia de eiuſdem nominibus. *Hierony.*

R. Dauid

Luc. 16. ℣. 19. 20. & deinceps

Proria opinio.

adijciendum, vt Hebraicus idiotismus elucidetur.
Scholias. Scholiastes: Hoc est vxores meæ appellatæ sunt, quippe nostra prouidentia dignatæ. *Theodor.* Theodoretus: Coniunctionem vero, & societatem appellat eorum per legem consensum; is enim legem illis tulit: ipsi leges sibi latas obseruaturos sunt professi. Illud vero *pepererunt filios, & filias*, declarat ad quoddam tempus eos, sub lege degentes, pietate filios imbuisse.

Hactenus quidem eorum vtrisque adhibuit accusationem, deinde vero, facta tribuum diuisione, Samariam prius accusat, quam Oollam nominauit. etenim prior in vitulorum impietatem collapsa est, Dauidis Regno in duas partes diuiso. *Hieron.* Hieronymus: Maior Samaria dicitur, & senior, vel propter multitudinem decem tribuum, vel quia, post mortem Moysis, de Ephraim tribu Iesus filius Naue populo præfuit; vnde & Ieroboam, qui abscidit eas a domo Dauid, fuisse legimus.

V. *Fornicata est igitur super me Oolla.* Septuaginta: Et fornicata est Oolla a me. Hebraice תחתי tachtai, hoc est sub me, vel subter me, quo modo vertisse Hieronymum verisimile est; tamen in nullo Codice vulgato eam lectionem inuenimus; sensu tantummodo innuente, diuinamus. vtcumque autem sit, super, vel subter me, valet post me, pro me, vel a me, vt septuaginta verterunt. nam Hebræa particula interdum significat, pro me, vel loco mei, vt ibi: *misit ergo Abner nuntios ad Dauid pro se*, id est loco sui. *2.Reg.3.℣.12.* Sane quidem fornicationis nomine intelligi idololatriam diximus multis supra. *Sup.c.16.* *& insaniuit in amatores suos.* Septuaginta: Et adiuncta est ad amatores suos. *Scholiastes. Theodor.* Scholiastes, & Theodoretus: Tamquam de muliere loquens, amatorum posuit nomen; innuit autem, significatque Dæmonas, quos colere pesseuerauit. Tum etiam impietatis genera docet R. Dauid *R.Dauid* עצב ghatsab, adamare significat, seu ardere, ac deperire aliquem, importatque turpem, & inhonestum amorem, seu concupiscentiam potius dixeris. præclare ergo Hieronymus traduxit, insaniuit, *in Assyrios propinquantes*: Septuaginta: Qui appropinquabant ei. *Hieronym. Scholias.* Scholiastes: Ipsorum enim idololatriam imitati sunt, quasi diceret proximos sibi ingenio, & moribus. *R. Dauid.* R. Dauid: Quasi fuissent propinqui, vel quos reddidit sibi amicos, quemadmodum fecit Achaz, quando accersito Rege Assyriorum, vt sibi esset auxilio, Dijs Syriæ immolare cæpit in ara structa, instar altaris, quod Damasci viderat, cuiusmodi se gessit Oolla, id est Israel. Sed simplicius est, propinquantes, id est venientes ad se, vt versu duodecimo interpretatus est Hieronymus. vicinos transferunt alij, sed male; longe enim distat Assyria a Palestina. *Theodor.* Theodoretus: Per ænigma iuuenes electos indutos hyacinthinis idola vocat, ita ab ipsis picta ac figurata. etenim consueuerant omnes antiquitus impietati dediti, habitibus in sua republica consuetis, Deos suos vestire. Græci siquidem & Romani Martem secundum propriam sui habitus armant figuram: Persæ autem secundum suam, & aliter Indi, aliter Aethiopes. Attamen docet ipsos priores sibi auxilio Assyrios accersisse, neglecta Dei societate. accersito enim Phul (erat hic Rex Assyriorum) in auxilium contra Syros, tributum, & vectigal ipsi pendere polliciti sunt: hinc deinceps commercium impietatem introduxit. hæc illi. Verum exemplum, quod asserunt de Achaz, non est ad rem. nam de Oolla, hoc est Samaria sermo erat vati, non de Ooliba, id est Hierusalem. Achaz vero Rex erat Hierusalem, non Samariæ, Manehen Rex Israel voluit dicere: de quo scilicet scriptum est: *dabat Manahen Phul mille talenta argenti, vt esset ei in auxilium, & firmaret regnum eius.* *4.Reg.15.℣.19.* Sane Achaz aliquot post annis, auxilium popposcit a Teglath Phul Assar successore ipsius Phul.

Vestitos hyacintho principes. sic nectit R. Dauid, exponitque principes vestitos hyacintho, qui cum rege Assyriorum ad eam venerunt, quos adamauit, atque ipsis permista, didicit eorum mores, & instituta. Atque hoc illud est, quod subiungitur: **VI.** *R. Dauid.*

Et dedit fornicationes suas super eos, vel scortata est cum eis, qui Assyriorum erant electissimi, & maxime expetendi quos textus vocat. *Iuuenes cupidinis*, Septuaginta vero electos, Hebraice בחורי חמד bachure chemed, iuuenes appetitionis, vel desiderij, hoc est appetibiles, desiderabiles, illecebrosos, vt Isaias ait: *Super omne, quod visu pulchrum est.* *Isaiæ 2.℣.16.* Hebraice: super picturas, vel sculpturas desiderij. huic voci affinis est illa altera חמוד Chamud apud Danielem, *quia vir desiderij es*: *Dan.9.℣.23.* Hebraice: Quoniam appetitio tu, ideest totus amabilis, desiderabilis, atque item alia מחמד machmad in canticis, *& totus desiderabilis*, hebraice: Et totus ipse expetitio, vel amor. *Cant. 5.℣.16.* **VII.** Quid significet hæc phrasis.

Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit. nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia sua, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super eam. **VIII.** Idololatriã fornicationis nomine reprehendit. Theodoretus: Copulata, inquit, cum Assyrijs, eorumque superstitione perfusa, ne Aegyptiaca quidem instituta neglexit: immo illa studiosissime obseruauit: *Theodor.* Hieronymus: Tantaque fuit fornicationis abundantia; vt non fornicati cum ea, sed fornicationem suam super illam effudisse dicantur. *Hieron.* eadem Polychr. vt impietatis magnitudinem ante oculos ponat, hoc adiecit: Magna enim erat Aegyptiorum superstitio. *Polychr.* Scholiastes hoc ait, quia cum defecisset a Babylonijs, ad Aegyptios se contulerat; & rursus ex societate, & consuetudine, illorum cultum consectabatur. *Scholiast.* Atque ita huius consuetudinis Israelis cum Aegypto extat memoria in libris regum: *Cumque deprehendisset Rex Assyriorum Osea, quod rebellare nitens misisset nuncios ad Sua regem Aegypti*, &c. *4. Reg. 17.℣.4.* Ceterum de veteri commercio Israelis cum Aegyptijs ante tempora Moysis, non de nouo fœdere loqui videtur Propheta. Ergo ea est versus sententia; amplexa quidem est Assyriorum superstitiones; nihilominus non reiecit Aegyptios Deos, quippe quos amauerat a virginitate sua, & quorum immundis institutis ab infantia imbuta fuerat.

IX. Ipsis, quos peccando amauit, traditur tortoribus puniendа. *Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum; in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidinem.* Theodoretus: Cum enim leges meas non obseruauerit, sed mihi dedicata alios amauerit: mea ipsam prouidentia destitui, tradidique eam illis, quos meæ prætulit societati. *Theodor.* Hieronymus: propterea tradita est ipsis amatoribus suis Phul, & Thelgatphalnassar, & Salmanassar regibus Assyriorum, de quibus scriptum est: *Hieron.* *& suscitauit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Thelgatphalnassar regis Assur, & transtulit Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manasse*, & alibi: *1. Paral. 5.℣.26.* *Contra hunc*, Oseæ regem Israel, *ascendit Salmanassar rex Assyriorum, cepitque Samariam, & transtulit Israel in Assyrios.* *4. Reg. 17.℣.4. Ibid.℣.6.* *Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio.* Theodoretus, & Scholiastes: Ita, inquiunt, a me proiecta experientia didicit; qualis nam *Theodor. Scholiast.*

mea

mea esset societas, & quanta amatorum suorum improbitas; statim enim vt ipsam in seruitutem redegerunt, primum supplicijs illius enudarunt adulterium; deinde crudelissime, & absque vlla misericordia interfecerunt, filiosque ipsius, & filias bello captas abduxerunt. Appellat autem per translationem filios, & filias, subiectas illi vrbes, & pagos; ac si dicat: Non modo Samariam, sed etiam finitimas ciuitates, ipsi subiectas, ceperunt.

X. *Et facta sunt famosa mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea.* Hebraice ad literam: Et fuit nomen mulieribus, vel inter mulieres. septuaginta: Et facta est sermo apud mulieres, hoc est, vt Scholiastes exponit, facta est in opprobrium alijs ciuitatibus, Hieronymo idem confirmante: Ipsam, inquit, trucidarunt; ita vt in omnium mulierum exemplum iugulata sit, & in malam partem cunctarum sermone celebretur. Fauet etiam huic versioni, quod subditur, *& iudicia*, vel vltiones ex septuaginta, *perpetrauerunt in ea*. nam relatiuum illud numeri singularis prædictam Oollam refert tantummodo, non duas meretrices. quod ergo Hebraice habetur: Fuit nomen mulieribus; intelligendum est de prædicta meretrice nomine Samariæ, vt intellexerunt septuaginta, & Hieronymus; quin & Chaldæus ipse, qui sic transtulit: Factum est nomen eius inter prouincias; cuius metaphrasim interpretatus R. Dauid, sic habet: Et peruenit nomen insaniæ eius vsque ad ceteras aures mulierum, siue prouinciarum. In eamdem sententiam interpretanda est vulgata lectio: *facta sunt famosæ mulieres*; Samaria scilicet cum Sorore facta est insignis, & celebris flagitijs suis; omnis enim ciuitas ea, quæ ipsi acciderunt, in ore habet, & vbiq. diuulgat.

Scholiast. Hierony. *Chaldæ.* *R. Dauid.*

XI. *Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine.* Hieronymus: Videns Ooliba, id est Hierusalem, in qua erat Dei Tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, vt retraheret ab errore pedem suum, sed auxit germanæ fornicationem. illa enim semel, & foris idola fabricata est in Dan, & Bethel; ista autem crebro & in excelsis, & in ipso Templo Dei adorauit statuam Baalis, & cum Assyrijs fornicata est. idolum enim Belis Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris Græci. eadem Hieruſalem commisit; quæ Samaria, & similiter violato fœdere, quod mecum inierat, Syriorum Deos mihi antetulit. quorum etiam fiducia freta, opem meam contempsit. nam per duces, & præfectos initam cum illis societatem significat. R. Dauid: Maiora ista commisit crimina, tum confidendo in ope regum gentilium, tum etiam eorum immunditias, ac idola venerando. extat apud Ieremiam egregius huius ordinis commentarius, quem his subtexere libuit. *Et dixit Dominus ad me in diebus Ioſie: numquid vidisti, quæ fecerit auersatrix Israel? abijt sibimet*, ac si sui iuris esset, *super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. & dixi, cum fecisset hæc omnia: Ad me reuertere, & non est reuersa. Et vidit præuaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo quod mœchata esset auersatrix Israel, dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudij, & non timuit præuaricatrix Iuda soror eius, sed abijt, & fornicata est etiam ipsa, & facilitate fornicationis suæ contaminauit terram, & mœchata est cum lapide, & ligno: & in omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. & dixit Dominus ad ad me: Iustificauit animam suam auersatrix Israel,*

Maiora fuerunt peccata Hierusalem, quam Samariæ. *Hierony.*

Bel Idolum Assyriorum. *R. Dauid.* *Ierem. 3. ℣. 6.7.8.9.10. 11.*

A *comparatione prænaricatricis Iudæ*, &c.

Ad filios Assyriorum. pactum Achaz cum Assyrijs, commemorat liber Regum, & idola gentium in templo Domini posita a Manasse. *& vidi, quod polluta esset via vna ambarum, & auxit fornicationes suas.* Apollinaris, & Scholiastes: Etiamsi earum essent similia instituta, non tamen paria. etenim Iuda Samariam scelere superauit; quod non solum externis cultibus operam daret, sed etiam illos in regionem induceret. XII. 4. Reg. 16. & 21. XIII. & XIV. *Apallinar. Scholias.*

Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum. R. Dauid: In parietibus Templi intellige iuxta illud: *Ecce ab Aquilone portæ altaris idolum zeli in ipso intuitu*: & iterum, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum*. diximus autem eodem capite, idolum zeli fuisse Belis Babylonij simulacrum, cuiusmodi pleraque alia vel sculpta, vel depicta in muris templi fuisse videntur. quæ fuit venerata stulta plebs Israelitica. Apollinaris autem, ac Theodoretus sic philosophantur: Præclare quidem, & valde apte idolorum imbecillitatem comice describit, docens nihil esse aliud, nisi colores, & figuras, & artis opificia. hos, inquit, cum conspexisset, nihilque aliud cerneret, quam picturæ artis imagines, eorum amauit consuetudinem; & vbique idolorum innuit cultum. quod argumenti genus fuse persequitur Ieremias in Epistola Baruch ad filios Israel, qui abducebantur Babylonem, ne forte deciperentur, conspectis elegantibus Deorum simulacris: *A Fabris*, inquit, *& ab aurificibus facta sunt, nihil aliud erunt, nisi id, quod volunt esse sacerdotes*, &c. *Expressas coloribus*. Hebraice בששר חקקים chaquqin basasar, depictas minio. scribit Plinius de minio in hunc modum: Inuenitur in argentarijs metallis minium quoque, & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos non solum maximæ, sed etiam sacræ. Enumerat auctores Verius, quibus credere sit necesse, Iouis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora. sic Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in vnguenta cænæ triumphalis, & a Censoribus in primis Iouem miniandum locari. Cuius rei quidem causam miror; quamquam & hodie id expeti constat Aethiopum populis, totosque eo tingi proceres, huncque ibi Deorum simulachris colorem esse. & paulo inferius: Auctoritatem colori fuisse non miror: iam enim Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teste, qui naues ea commendat; alias circa picturas, pigmentaque rarus. Hactenus Plinius. Facit etiam precio sum minium Ieremias dicens, nomine Tyranni cuiusdam: *qui dicit, ædificabo mihi domum latam, & cænacula spatiosa. qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide, seu minio*. Vides credrinas regiarum trabes, alioquin auro graues, minio induci solitas, tamquam precioso, atque exquisito pigmento. Cuius quidem rei ea causa assignari potest; quod aurum ipsum non lucere modo, sed ardere potius videatur, coccineo minij colori, tamquam prunis accensis, permistum. Cur autem Deorum facies illo inungerentur, quod Plinius mirabatur, ex ipsius verbis intelligi valet; neque enim alius est color, qui in picturis proprie sanguinem reddat. quare introitum cum cerussa roseum, carnis humanæ colorem ad viuum refert. quem in Iouis facie denigrata ex sacrificiorum fuligine, puluereque ingredientium in templum, renouare volentes Romani

XIV. R. Dauid. Idola figmenta quædam sunt. *Ezec. 8. ℣. 5.*

Apollinar. Theodor. Idola nihil sunt præter colores figuras, & artis opificia.

Baruch 6. ℣. 45. Deminio & eius vsu multa. *Plin. lib. 33 cap. 7.*

Verius.

Homerus apud Plin. lib. 33. c. 7.

Ierem. 22. ℣. 14.

veteres,

veteres minium admistum ceruſſa adhibebant. idemque in vſu fuiſſe Babylonijs, propheta teſtante, cognoſcimus. deinceps vero eundem colorem, vt alia pleraque a Dijs mutuati ſibi vſurparunt proceres tum Chaldæorum, quod ex hoc loco patet, tum etiam Aethiopum, vt Plinius ipſe auctor eſt; atque duces poſtremo Romanorum, cum triumphum agebant, quod apud eundem Verrius ſcriptum reliquit.

XV. De tiaris multa. R. Dauid. Polychr.

Tiaras tinctas in capitibus eorum formam ducum omnium. R. Dauidi ſunt cidares pendentes, ac tinctæ, ornamentum, & indumentum capitis, a quibus extremitates defluebant a tergo. Polychronius: Tiaras vocat mitras, quibus capita vincire ſolebant. *Pro forma ducum*, conuertit Symmachus apud Theodoretum, aſpectus prædonum omnium. Septuaginta: Aſpectus triplex, hoc eſt varius, vt idem reddit Theodoretus, atque Scholiaſtes. alius autem Scholiaſtes ſic interpretatur locum: Vittas in capite plexas geſtabant, plexus vero triplex erat. hoc enim lex Chaldæorum præcipit, vt iuuenes capite geſtent; & vt videtur lex etiam Indorum præcipit, vt geſtent linteam cidarim. Hebræa vox שלישים ſaliſim, ternarios, vel triarios ſignificat. ſcilicet qui vel corporis robore, vel animi virtute triginta alijs præſtant, & reſpondet triario, ſuper cuius manu nitebatur rex. vulgatus, *vnus de ducibus*. alibi: *& proiecerunt milites, & duces*. Hebraice milites, & triarij, vt ſenſus ſit: Vidit iuuenes tiaras geſtantes in capitibus, inſtar ducum, aut triariorum ceterorum Babylonis, vt moris erat reliquis principibus ſui ordinis: quæ ſententia ſimpliciſſima eſt, & vulgatæ pariter, atque fonti conſentanea. addit autem *tinctas*, vt eos diſtinguat a regibus, quorum tiaræ candidæ erant, vt diximus ſupra. magnatum vero tinctæ colore aliquo, quem non declarat Vates, fortaſſe, quia varius erat, & pro cuiuſque arbitratu eligendus.

Alius Schol. *Supra. c. 21. ℣. 26.*

XV. *Similitudinem filiorum Babylonis, & terræ Chaldæorum, in qua orti ſunt*. Appoſitio eſt, ac ſi dicat; quæ Deorum tiaræ ſimiles erant ijs, quas gerere ſolebant iuuenes nobiles Babylonis, & aliarum vrbium Chaldææ, in quibus nati erant. Porro illud *orti ſunt*, ſi reſpiciat iuuenes Chaldæos, ſignificat, quod diximus, illos ſcilicet more gentis ornatos, atque id ornamentum proprium fuiſſæ patriæ ſuæ, vt ſentit R. Dauid. ſi vero referatur ad viros depictos, innuit Deos illos non eſſe ab alia natione mutuatos, ſed a Chaldæis ipſis electos, quaſi dicat æmulabantur deorum ſimulacra, habitum iuuenum terræ Chaldæorum, in qua ipſis primum decreta eſt diuinitas, & ſacra conſtituta. Sed de hac re egimus plenius in commentario ad caput octauum.

R. Dauid.

XVI. Quare oculis aſcribatur concupiſcentia.

Inſaniuit ſuper eos concupiſcentia oculorum ſuorum. vel hos vt vidit oculis, animo deperire cæpit. Verum propheta concupiſcentiam oculis aſcribit, quod ipſi ſint animi internuncij, quibus vt ſeruis fideliſſimis fidem habet, & ſe ipſum credit. Sed illi non raro pulchrum mentiuntur, quod deforme eſt. præterea quia raro, quod placet oculis, diſplicet animo, naturaliſque connexio eſt viſus ad voluntatem; vt merito inſani iudicandi ſint illi, qui, quod concupiſcere non licet, ſibi licere putant aſpicere. *Vidit*, inquit Moſes, *mulier pomum, quod pulchrum eſſet, aſpectuq; delectabile, & tulit, & comedit*. Sed quando vidit? poſtquam a ſerpente extimulata eſt. nam antea neque tangere, neque aſpicere audebat; quod Dei lege ſciebat ſibi eſſe interdictum, ne forte concupiſceret, & comederet, vt poſtea fecit, ſimulatque vidit. at donis iuſtitiæ originalis gaudebat. quid ergo nos non timere oporteat, qui ab ea cecidimus? & qui fomite peccati non allicimur modo ad malum, ſed trahimur, & quaſi cogimur, captiuante, *nos*, vt ait Apoſtolus, *lege membrorum*, id eſt vehementer vrgente, *in legem*, ac vincula, *peccati? Pepigi fœdus*, ait, *cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine; quam enim partem haberet in me Deus?* ſubaudi ſi talia patraſſem. magnum ergo ſcelus eſſet cogitare de Virgine, quoniam ad magnum ſcelus inducit ea cogitatio. quod ſi ita eſt, fœderatas habere cogitationes oportet, ne deficiant ad illicita. ita plane; ſed beatus Iob pactum inierat cum oculis potius, quippe cogitationum legatis; alioqui ſuſpectam habebat fidem cogitationum. Vide Eccleſiaſticum de hoc argumento fuſe diſſerentem.

Quam ſit timenda oculorum intemperantia. *Ad Rom. 7. ℣. 23.* *Iob. 31. ℣. 1 & 2.* *Eccl. cap. 9.*

Et miſit nuncios ad eos in Chaldæam. Theodor. Ipſa enim, inquit, cum ipſos, vt ſibi opem ferrent, accerſiſſet, & ex eorum commercio contraxiſſet impietatem; rurſus ab illis defecit. defectionem autem hic non a dæmonibus dicit, ſed ab ipſis Babylonijs; etenim Ioacim, & Ieconias, & Sedecias fœdera, quæ cum Babylonijs percuſſerant, violarunt. *Theodor.*

XVII. *Ad cubile mammarum*. Septuaginta: Diuertentium, quoniam de hoſpita muliere loquitur. eiuſmodi autem feminæ ſolent non ſolum appoſitis edulijs, ſed proſtituto corpore facere quæſtum, vt ſupra latius diximus. Hebraice: Cubile amorum, ſeu amantium. nam eadem vox דדים dodim vtrumque ſignificat. *meliora vbera tua vino*. vel amores dulciores, quam vinum, *polluerunt eam, ſtupris ſuis*. cum Babylonij Hieroſolymam veniſſent; Deorum vaniſsimorum inſtituta, ac ritus inuexerunt: quibus delectata plebs Iſraelitica a recta via declinauit: ſic verſum intellexit Polychronius. Hieronymus autem ad tropologiam pie conuertit. An non mittimus, ait, nuncios ad Chaldæos? qui interpretantur quaſi dæmones, quando pandimus eis, atque præbemus frangenda in pectore vbera, vbi mentis hoſpitium eſt, & ſaturati voluptatibus, ab alijs tranſimus ad alias, & non tam fornicationem, quam meretricum numerum deſideramus, &c.

Supra. c. 16. *Cant. 1. ℣. 1* *Polychr.* *Hieron.*

XVIII. Animaidem, quod voluntas, & affectus. *Theodor.*

Et receſſit anima mea ab ea. Theodoretus: Perſpecta impietatis ipſius exuperantia; mea prouidentia illam orbaui. nam ſecundum allegoriæ ſpeciem, animam meam dixit, non quia in animum, & corpus numen diuiſum ſit, quod & a corpore, & a compoſitione vacuum eſt: ſed humano, & vſitato hominum more loquitur, &c. Anima hoc loco voluntatem ſonat, vel affectum. quam, inquit, olim fidelem mihi amore proſequebar, deinde fœdifragam exoſam habere cœpi.

XIX. In memoriã Deo reuocat præterita ſcelera, ſimiliũ patratio. *Theodor.*

Recordans dies adoleſcentiæ ſuæ. Hebraice: Ad recordandum, hoc reuocans mihi in memoriam ſcelera illius olim in Aegypto patrata. ſic etiam habet Theodoretus. Obliuioni, inquit, tradideram, quæ tu in Aegypto deliquiſti. verum tu eorum memoriam poſterioribus tuis inſtitutis reuocaſti. conſueuit enim ſæpe priſtinorum peccatorum memoriam refricare improbitatis ſimilitudo. exempli gratia: eſto ſeruus ille nequam, cui decem millia talentorum remiſerat princeps; qui tamen illius aduerſus conſeruum inclementia prouocatus, vniuerſam a debitore ſummam exegit. R. autem Dauid: Recordata dies adoleſcentiæ, vt ſimilia iteraret crimina.

Matth. 18. ℣. 34. *R. Dauid.*

XX. *Et inſaniuit libidine ſuper concubitum eorum, quo-*

Idolorũ cultum comitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit *Polychr. Scholiast.*

rum carnes sunt, vt carnes asinorum. Septuaginta: Pudenda equorum, pudenda eorum. Polychronius accusat illos hoc loco non solum de idololatria, sed etiam de intemperantia, & libidine; necessario enim consequitur idolorum cultum vitæ corruptela. Sholiastes. Libidinis insaniam ante oculos ponens, ostendit idololatriam omnis impudicitiæ, atque luxuriæ illis occasionem fuisse. Theodoretus: Multam autem ipsorum impietatem, multorumque Deorum superstitionem pudendis equorum, & asinorum comparauit, quandoquidem idolorum cultum vocat fornicationem. animæ enim, quæ Deo coniunctæ, & dedicatæ sunt, cum deinde, eo relicto, dæmonum consuetudinem amplectuntur, merito adulteræ nuncupantur.

Theodor.

XXI. *Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ.* ideſt visitari fecisti, vel in memoriam reuocasti, vel ex R. Dauide, iterasti cultum idolorum, quæ olim in Aegypto verabaris: redijsti ad veterem consuetudinem.

R. Dauid.

XXII. Socios culpæ in eiusdem culpæ vindices assumit Deus non raro. *Scholiast. Theodor.*

Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo homines amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua. Sholiastes: Multos enim finitimos populos excitatos Babylonius incitauit ad bellum contra eum, quod relictis Chaldæis adhæserit Aegyptijs. Theodoretus: Ab ipsis, inquit, rebus perspicies, quis nam ego sim, & qui nam amotores tui; ego enim à te neglectus longanimitatem exhibui; isti autem simulatque tuam defectionem didicerint, & armorum apparatu aduenient, equis, & curribus instructi, subiectosque sibi homines conducentes, vallisque, & aggeribus tuos aditus circumdabunt; hoc enim significauit, cum dixit: *Iacient contra te custodiam in circuitu.*

XXIII. *Principes Principum.* Hebræos שלישים, saliſim, id est, triarios vt diximus supra, vel vt Septuaginta conuertunt τριστάτας, tristatas, quam vocem sic explanat Hieronymus: Et tristatas, quos nos principes principum interpretati sumus, de quibus & in exodo legimus: *Electos ascensores tristatas.* pro quibus Latina simplicitas, *ternos statores*, transtulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem; de quibus scriptum est: *Verumtamen ad tres primos non peruenerat*, qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistratus vtriusque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus.

Hieron. 2. *Reg.* 23. ℣. 19.

XXIIII. *Venient contra te instructi curru, & rota.* Sunt qui vertant in rheda, curru, & plaustro. sane חצן, hotsen, peregrinam vocem, Rabbi Dauid sumit pro rheda genere currus, vel pro omni armorum apparatu, quo modo intellexit Hieronymus, & Chaldæus: vel ex patris sui sententia pro חוצן, chotsen, hoc est humero, brachio, & metaphorice exercitu, seu copijs; pro quibus ea Latina vox bis vsurpatur à Daniele.

R. Dauid. Hieron. Daniel. 11. ℣. 6. & 15.

Et dabo coram eis iudicium. Sholiastes: Per hos iudicabo te, inquit: permittam illis causæ huius cognitionem, sententiam, & vltionem sceleris tui.

Scholiast.

Grauissimũ est hominũ Iudicium.

Et iudicabunt te iudiciis suis: quandoquidem eorum amplexata es religionem, & dilexisti consuetudinem, ipsorum subiacebis legibus, & potestati, vel iudicijs suis, non meis; quasi dicat: Crudelissime tecum agent; multo seuerius excruciaberis, quàm si in manus incidisses meas: tametsi enim prouocatus sum, & ardeo zelotypia, Deus ego, & non homo, qui castigo, sed non perdo; ipsi autem non sic arbitrabuntur, sed ad conterendum erit cor eorum. hoc argumentum late persequitur Isaias. Historiam huius allegoriæ petit R. Dauid

Isa. 10. *R. Dauid.*

A ex libris Regum, vbi legitur Nabuchodonosor & filios Sedechiæ capite multasse, oculosque illi eruisse. 4. *Reg.* 25.

Nasum tuum, & aures tuas præcident. Cælius legis cuiusdam Aegyptiæ meminit contra adulteros latæ, ad quam videtur alluſisse propheta. In Aegypto, inquit, qui in spontaneo deprehensus adulterio foret, virgis ad plagas mille cædebatur, muliere naribus demutilata. Refert etiam Diodorus Siculus, atque Strabo Actisanem Aethiopum, regem latrocinantium maleficia non interitu, sed nasi mutilatione coercuisse; vt propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, relegatosque in vltima deserti Rhinocoruta, vrbem sic dictam ab excisis naribus, incoluisse: quem Persarum regem vult esse Seneca; quibus haud dissimile est, quod de Zopyro scribit Iustinus, qui vt se simularet transfugam, nasum sibi, labra, & aures præcidi fecit. atque illud Iosue: *Septuaginta reges amputatis pedum, & manuum summitatibus.*

XXV. *Cælius Rodigi. lect. antiq. lib.* 21. *c.* 45. *fine.* Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat. *Diodor. Siculus lib.* 2. *ca.* 1. *fine. Strabo lib.* 16. *Seneca lib.* 3. *de Ira. Iustinus lib.* 1. Iosue 1. ℣. 7

Vnde constat vel legem, vel consuetudinem fuisse apud varias gentes pro dedecore, & ignominia maxima hostibus, transfugis, atque adulteris amputare nares, labra, & aures, pedumve, atque manuum summitates. ad legem itaque Aegyptiorum, vel Assyriorum consuetudinem alludens propheta vaticinatur adulteram Oolibam mutilandam esse naribus: quod supplicij genus in viris quidem turpe est, in feminis autem ignominiosissimum: quippe quæ in eo vno suam felicitatem locatam habent, vt appareant hominibus formosæ. Porro veritatem allegoriæ ijs verbis detexit Theodoretus: Alios, inquit, bello captos abducent, alios in prælio iaculis confodient, alijs extremas partes summo odio, & crudelitate amputabunt, & omnia, quæ ad te pertinent, prædabuntur. Sed multo accuratius Rabbi Dauid: Metaphorice, inquit, per nasum Regnum significatur; quemadmodum enim nasus reliquis faciei partibus præeminet, sic Rex vniuerso populo; per aures autem summus Sacerdos. nam ille cum sancta sanctorum ingrediebatur, audiri faciebat vocem tintinnabulorum à fimbrijs tunicæ pendentium, ideoque per auditum summum sacerdotium repræsentatur: vel potius quia per eum, tamquam per aures, populus vocem Dei audire consueuerat.

Theodor. *R. Dauid.* Naso regnũ auribus sacerdotium indecus Ierosolymæ auserendum prædicit.

XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis.* Scholiast. Omnes tibi diuitias, inquit, eripient, *& tollent vasa gloriæ tuæ.* Scholiastes alius, & Rabbi Dauid: Quæ erant in templo ad diuinum cultum pertinentia, dicit.

Scholiast. Ali. Schol. R. Dauid.

XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te.* Theodoretus. In illis malis cum versaberis, quæ calamitatem istam tibi inuexerunt. *Et reuelabitur ignominia fornicationum tuarum*: ijs supplicijs tuam impietatem omnem detegam: discent enim ij, qui tuas conspexerint calamitates, earum causam tuam iniquitatem fuisse, idcirco subiecit.

Thodor. Peccatum sibi ipsi supplicium.

XXIX.

XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post gentes.* Septuaginta: Fornicatio tua fecit tibi hæc.

XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in manu tua.* Calix mensurã significat poculentorum, sicut pars, seu portio denotat mensuram esculentorum, quã scilicet architiclinus in conuiuio singulis partitur. Vtroque nomine significatur quicquid apponi solet conuiuis edendum, vel bibendum; atq; adeo per translationem quicquid ad singulos homines quoquo iure pertinet, vt in Psalmo: *Dominus pars hæreditatis* (portionis) *meæ, & calicis mei*, ideſt ipse mihi est pro cibo, & potu; omnia ad vitam necessaria in eo vno habeo. Aliquando vero

De significatione calicis

Ps. 15. ℣. 5

signifi-

significat afflictionem, flagellum, seu vltionem necessario tolerandam, vt in Psalmo: *Calix in manu Domini vini meri plenus misto, inclinauit ex hoc in hoc, verumtamen fæx eius non est exinanita; bibent omnes peccatores terræ.* & alibi non raro: cuius translationis originem varie assignant doctores. quidam metaphoram prædictã conuiuij in ea etiam locutione obseruatam credunt; vt afflictio sit quasi poculum à Deo nobis propositum, & decretum: sed repugnat significatus. nam haustus conuiuarum lætitiam afferunt, & significant; potio autem ista mæstitiam grauem haurientibus parit. alij à veneficis, vel prauis cauponibus, qui mistionibus purum vinum inficiunt, & corrumpunt. Verum psalmista vino meraco potandos dixit peccatores, non diluto aqua, quale solent propinare caupones; neque venenato, quale conficiunt venefici; immo neque mistione aliqua adulterato. nam *plenus misto* hoc loco non significat mistionem alicuius liquoris, sed ipsius vini rubentis crassitudinem, & quasi fæcem. Hebræum enim verbum חמר, chamar, turbidum significat, & fæculentum, quale exprimitur ex vuis rubris. nam hæ, auctore Columella, & rubellanæ dicuntur à colore, & fæciniæ à fæcibus, quoniam plus, quam ceteræ, fæcis afferant. significat etiam idem verbum efferuescere, intumescere, vt in Psalmo *sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ eorum*, vel fremant, & intumescant aquæ, vt psalmo prædicto. *mistum* significet vinum, meracum quidem, & generosum, sed crassum, fæculentum, atque adeo efferuescens, & intumescens, quale esse solet rubrum. Isaias, *vinea meri* (turbidi) *cantabit ei*. Et in Deuteronomio, *& sanguinem vuæ biberet meracissimum*. Hæbraice turbidum, hoc est rubrum, quod solet esse fæcatum, atque adeo feruidum. quod si ita est, non potuit translatio illa calicis peti à cauponibus, vel veneficis; cum Deus vinum meracum, generosum, & feruidum propinet peccatoribus. Hieronymus, & alij translationem ductam putant à potione medica, seu pharmaco, quod aspectum, ingenerat horrorem; haustum, amaritudinem, deinde nauseam, tremorem, vomitum, turbationem; coctum autem, grauedinem, ebrietatem, vertiginem, & soporem. Verum pharmacis non adhibetur vinum, sed toxicum. propterea desumpta potius videri potest ea dicendi ratio à potione, quæ damnatis ad mortem offerebatur apud Hebræos, cuius mentio est apud Amos: *Et vinum damnatorum bibant in domo Dei sui*, hoc est generosum, delicatum, precioſum, quale propinari solet damnatis à familiaribus, & amicis, quo animosi reddantur ad tolerandos cruciatus, & mortis supremum agonem. *Date siceram mœrentibus*, (ait sapiens) *& vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant & obliuiscantur* egestatis suæ, *& doloris sui non recordentur amplius*. Extat eiusdem potus memoria apud Marcum. *Et dabant ei myrrhatum vinum*, cum scilicet pernenit ad locum supplicij; & non accepit, ne dolorum pro nobis sustinendorum acerbitatem leniret vel leuissimo illo refrigerio. ergo ex hoc genere officij postremo existimari potest profectum prouerbium apud Hebræos vulgo vsurpatum, calicem bibere. quod perinde est, atque neci destinari, & calicem alicui offerri, quasi dicant, morti tradere. atque eam esse sententiam prædicti psalmi: *Calix in manu Domini*, hoc est iam iam morti tradere parat impios; sed non vniuersos simul, ne mundus pereat, sed singillatim nunc vni, nunc alteri porrigit damnatorum vinum. *Et inclinauit* (inquit) *ex hoc in hoc*. id est, ab ore alterius detractum calicem alteri porrigit, ita vt omnes impij ex eo sese potandos esse sciant. Sed quoniam hic sumus, non prætereamus Dei nostri pijssima misericordiæ viscera, & clementiam inauditam. Iudicis nempe seueriſſimam capitis sententiam à se ferendam declarat officioſiſsimo, & suauiſsimo poculo vini meraci generosi, non solum quoniam is potus præcedebat, atque significabat mortem; sed quia id officij genus libentius exhibuisset iudex ipse reis, quam damnationem. dum itaque seueritatem iustitiæ suæ occultare voluit, vsus circuitione, misericordiæ magnitudinem detexit. *recordare*, inquit, ad epulonem, *fili, quia recepisti bona in vita tua*. Iam ad nostrum redeamus institutum. vsurparunt frequenter prophetæ id prouerbium, vt Isaias: *Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces, non est qui sustentet eam ex omnibus filijs, quos genuit*. pro soporis, Hebraice legimus תרעלה, Targhelah, id est tremoris, qualis est ebrioſorum: pro qua voce vulgatus noster reddidit compunctionem in psalmo, *potasti nos* (inquit) *vino compunctionis*, sicut pro cognata eius רעל, raghal, alibi posuit crapulam. *ponam* (inquit) *Hierusalem super liminare crapulæ omnibus populis*, vel super liminare tremulum, vel mobile, vt verterunt Septuaginta. significauit itaque Isaias appoſito illo, omnes effectus vini furoris Dei, ideſt ebrietatem, & tremorem, turbationem, & alienationem mentis. quare subijcit: *Audi paupercula ebria, & non à vino, &c.* Sed illos, atque alios expressit fusius ipse vates cum idem argumentum tractaret, quod Zacharias, vindictam scilicet Dei in hostes nouæ Hierusalem. *Sic erit* (inquit) *multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion. obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate, inebriamini, & non à vino, mouemini, & non ab ebrietate, quoniam miscuit nobis Dominus spiritum soporis. claudet oculos vestros, &c.* Ideſt potauit vos vino flatuoso, & soporifero. Ieremias item eundem tropum repetit. *accepi* (inquit) *calicem de manu Domini, & propinaui omnibus gentibus*. quorsum autem porrexerit calicem, declarat paulo post: *Hæc dicit Dominus: Bibite, & inebriamini, uomite, & cadite; neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter uos*. Et iterum: *Calix aureus* (vinum flauum, & meracum) *Babylon, in manu Domini, inebrians omnem terram: de uino eius biberunt gentes.* (quas recitauit cap. 25.) *Et ideo commotæ sunt*, vel insanierunt. quasi dicat, Babylon Dei nomine propinauit omnibus gentibus vinum damnatorum, hoc est fecit in illis nationibus stragem grandem. ad quem locum Ieremiæ alludens Ioannes ait: *Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, & in fronte eius nomen scriptum, Mysterium; Babylon magna mater fornicationum, & abominationum terræ. & uidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu, &c.* Vltimo enim versu aperte monstrauit, quid sibi vellet poculum in manu mulieris, videlicet ipsam sanctis, atque martyribus Iesu poculum damnatorum præbuisse, hoc est damnasse ad mortem, eo quod noluerint cum illa fornicari, sicut & ceteri fecerant populi gentium. vocat autem fornicationem idololatriam, vt sæpe monuimus, & meretricis nomine intelligit Romanam Rempublicam, quæ, tempore imperatorum, omnium abominationum terræ simulacra venerabatur. Sed hunc Ioannis locum

Ps. 74. ℣. 9

Quid significet vinum mistum.

Columel. li. 3. c. 2.

Ps. 45. ℣. 4.

Isa. 27. ℣. 2
Deut. 32. ℣. 14.

Hieron.

Calix damnatorum.

Amos 2. ℣. 8.

Prouer. 32. ℣. 6. & 7.

Marc. 5. ℣. 23.

Cur myrrhatum vinum dominus recusarit.

Dei misericordia in ipsa punitione elucet.

Luc. 16. ℣. 25.

Isa. 51. ℣. 17. & 18.

Ps. 59. ℣. 5

Zachar. 12 ℣. 2.

Isa. 28. ℣. 7

Isa. 51. ℣. 21.

Zachar.

Isa. 29. ℣. 8. 9. & 10.

Ierem. 25. ℣. 17.

Ierem. 25. ℣. 27.

Ier. 51. ℣. 7

Apocal. 17 ℣. 4. 5. & 6.

Romana quæ tunc erat respublica, intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.

Supra c.16. Mar.16 ℣. 38. Matth. 20. ℣. 22. Matth. 26. ℣.42.

cum alias tractabamus. est denique similis tropus apud Euangelistas: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Et ille: *Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, &c.* atque hæc quidem verisimilia sunt, nobisque olim non ingrata. verum postea re melius considerata, credimus eam dicendi formam desumptam esse à bibendi certaminibus; vbi conuiuæ coguntur ebibere certas mensuras vsque ad fundum calicis non sine fastidio, & agone, læsioneque virium corporis, & animi; nam eiusmodi potus initio suaues sunt, sed in fine acerbi. nam quod appetebat sitis, respuit satietas, naturaque ipsa perhorrescit, quod videt sibi esse noxium. Sed exhauriendus omnino calix offertur ipsius compotatoris manu, ebibendusque est vsque ad fæces. talis est potus, & concertatio peccatorum cum diuina prouidentia. nam dulce vinum voluptatum bibere volunt, fundum calicis, hoc est pœnarum acerbitatem exhaurire recusant. sed ebibant necesse est; *quia: Calix in manu Domini uini meri plenus*, turbida fæce, & *Inclinauit ex hoc in hoc: bibent omnes peccatores terræ*. Ex hac origine translationis magna accrescit lux superioribus locis Scripturæ, maxime vero postremo illi: *Transeat à me calix iste*. nam Christo fideiussori nostro propinatur fæx calicis voluptatum, quas nos bibimus, cum Babylone meretrice compotantes, & cum Deo quasi concertantes.

Calix conuiuantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatim.

Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autē fæces pœnæ: sed ebibant necesse est.

XXXII. *Polychr.* *Scholi.*

Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum, &c. Polych. Quæ passa est, inquit, Samaria, ea tu quoq; patieris. calicem enim supplicium vocat, quippe quod soporē, & ebrietatē bibentibus afferat. Schol. vero: Velut per apostrophen oratio effertur pro: Ita tibi eueniet, vt Samariæ. quod autem sententiæ deerat, adiunxit effeciisse ebrietatem, vt dicat: Eandem, quam illa, pœnam feres, ducta captiua. præterea vero latiorem hauries calicem, hoc est mala, quæ tibi superuenient, maiorem tibi afferent ebrietatem, idest tenebras ex calamitate natas. *Theodor.* Theodoretus autem sic: Profundum calicem vocauit ob calamitatis magnitudinem, latum autem propter septuaginta annorum tempus, deletionis vero, (sic enim habent septuaginta interpretes, vbi nos legimus tristitiæ calicem) nuncupauit propter solitudinem, quæ vrbem occupauerat. & illud *exhauries fæces*, apposuit, quia extremam pertulit obsidionem. cuius testas & *fragmenta* deuoraturam dixit, propter extrema, in quæ incidit, mala: Et vbera laceraturam, propter eam pœnitentiam, quam parituræ essent calamitates. *Hieron.* Hieronymus dixerat ferme eadem: Et ipse calix erit profundus, & latus; profundus pœnarum magnitudine, latus tempore captiuitatis. quando autem ait, inebriata fueris, & dolore comprehensa, & biberis calicem vsque ad fæces, & in tantum hauseris, vt fragmenta quoque ipsius calicis deuores; tunc tædebit te fornicationis pristinæ, & lacerabis vbera, quæ subacta fuerant in Aegypto. pro quo Septuaginta posuerunt, Et celebritates, & neomenias tuas auferant, &c.

XXXV. *Hieron. Theodor.*

Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum.) Hieronymus: Vel retrorsum, aut post corporis vitia. Theodoretus: Quando meo cultui corporis voluptates antepositi; suscipe, inquit, intemperantiæ præmia. per hæc autem innuit fundamentum impietatis, scelera fuisse; inseruientes enim voluptatibus, in idolorum prolapsi sunt cultum. Polychronius: Optime vsus est confirmatione, illo verbo, *oblita es mei*, tamquam de viro, qui multa dederit beneficia, & ad honorem euexerit, & veluti de vxore adultera, quæ suum virum auersata, adulterum amplexatur. eadem querela est apud Isaiam; *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, &c.* quod insolentissimæ impudentiæ genus est, cum non tantum clam sponso, sed in oculis eius, in ipsiusque cubile adulterum exceperit; hoc est non solum in lucis & excelsis, sed in ipso Dei templo idola coluerit, quod paulo inferius vtrique meretrici improperat. *Et hæc fuerunt in medio domus meæ.* *Isa.57.℣.8*

Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt.

XXXVI. *Scholiast.* *Theodor.*

Numquid iudicas Oollam, & Oolibam. Scholiastes: Veluti ad prophetam conuertit orationem; irati porro depingit habitum, & figuram, cum modo ad ipsas peccatrices, modo ad ipsum prophetam conuertat orationem. Theodoretus: Illud: *num iudicabis*, alij interpretes verterunt: Iudicia mea, inquit, suscepta persona, ò propheta, fac iudicium de Samaria, & Ierusalem.

XXXVII.

Quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum, insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis. Egimus fusius ad cap. decimumsextum de Sinagogæ adulterijs, de homicidijs, & parricidijs filiorum, quibus nunc accumulat impudentiam. nam, vt alias notauimus, sanguinem gestare manibus, est de homicidio patrato gloriari: tale illud est Isaiæ: *Manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Et illud. *Inuentus est sanguis in alis tuis*, vel volis tuis. nam sonat כנף, canaph, extremum brachij, volam, alam, atque fimbriam vestimenti, scilicet extremum, vbi autem nos habemus: *Et cum idolis suis*, Septuaginta verterunt: Cum cogitationibus suis. quam sententiam in hæc verba enarrat Sanctus Cyrillus: Cum Samaria, tum Ierusalem non medio criter contra religionem peccauerunt, atque adeo effrenatis cupiditatibus ad summum stuporem, insaniamque redacti, cum cogitationibus suis fornicabantur, hoc est quæ cōcupierant, idola videlicet colentes, tamquam cuiusdam spiritualis fornicationis prætextum faciebant, cum deficerent corde à Deo, qui eos loco vxoris acceperat. *Isa.1.℣.15* *Ier.2.℣.22* *Cyril.*

XXXIIX. *Polychr.* *Theodor.*

Sed & hoc fecerunt mihi in die illa, polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt. Polychronius, & Theodoretus: Magnus impietatis excessus; primum enim filios mactare extremæ est impietatis: at etiam dæmonibus tales offerre victimas, sceleris est amplificatio. hæc vero etiam sabbato perpetrare, quo etiam necessaria interdicebantur, multo maiorem ostendit impietatem. sed quod post eiuscemodi facinus etiam sacros aditus, & diuina penetralia conscenderint, quem tandem impietatis reliquit excessum? Idcirco etiam extremo loco illud posuit: *Etiam hoc fecerunt in medio domus meæ*: hoc, inquit, impium facinus in domo mihi dedicata ausi sunt.

XL. *Polychr.* *Theodor.* *Scholiast.*

Ecce venerunt, quibus te lauisti, & circunliniisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri. Alludit ad consuetudinem meretricum; quæ ante epulas solent lauare sese, comere, ornare, atque fucare, quo placeant suis amasijs. Polychronius, & Theodoretus omnia, quæ dicta sunt, tamquam de Muliere meretrice descripsit. significat autem initam ab ipsis cum Assyrijs, & Chaldæis societatem, & impietatem inde inuectam; declarat insuper lasciuos ornatus, & delicias, quas in dæmonum celebritatibus adhibebant, & vestimentorum permutationes, & reliqua omnia, quæ in eiuscemodi conuentibus facere consueuerant. Scholiastes: Tamquam in muliere meretrice persistit oratio, quæ vultu pigmentis adulterato, & fucato ornatu amatores alliciat.

Sedi-

XLI. Le tulorum forma duplex, alij cubiculares, alij triclinia-tea.

Sediſti in lecto pulcherrimo, & menſa ornata eſt ante te. A verbo נטה, natah, quod eſt extendere, reclinare, vel inclinare. naſcitur nomen מטה, mittah, reclinatorium, ſtratum, lectus, ſuper quo homo reclinat, incumbit, & ſeſe extendit. cum autem ſint duo lectorum genera, alij cubiculares, in quibus noctu ſomno, & quieti indulgebatur; alij tricliniares, ſeu diſcubitorij, in quibus olim ad menſam, ſiue ad epulas accumbebatur; vtrumque ſignificant Scripturæ ſacræ prædicta voce. nam pro cubiculari ſumitur in Geneſi. *Adorauit Iſrael dominum, conuerſus ad lectuli caput*. Et illud pſalmi: *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum*. pro diſcubitorio autem apud Eſther. *Lectuli quoque aurei, & argentei ſuper pauimentum, ſmaragdino, & pario ſtratum lapide diſpoſiti erant*. Et iterum: *cum Rex intraſſet conuiuij locum, reperit Aman ſuper lectulum corruiſſe, in quo iacebat Eſther*. Amos etiam: *Super veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare*. Vbi Septuaginta: Et veſtimenta eorum ligantes funibus, peripeta ſmata faciebant adhærentia altari, hoc eſt ex veſtimentis conſutis ſtragula parabant ad ſternendos lectos, in quibus accumberent, & iterum: *Qui habitant* (quieſcunt) *in Samaria in plaga lectuli, & in Damaſci grabbato*, id eſt, qui primos diſcubitus habent in lectis, ſtratiſque inter conuiuas. nam Hebraice eſt pro plaga in angulo lecti, ideſt in capite, in loco primario. Et tertio, *qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris*. nam de tricliniari lecto eſſe ſermonem probant, quæ ſequuntur; *qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem pſalterij*. nam epulæ, & cantilenæ triclinio adhibentur, non cubili. hinc triclinium, ſicut cœnaculũ ipſum Hebræis dicitur בית מטות, bethmitthot, ideſt, domus lectorum. vt ibi, *tollens Ioas &c. de triclinio*, apud Græcos varia ſortiuntur nomina, ſecundũ varias illorum formas, quantitatem, & materiam, ex quibus conſtant; de qua re Pollux, & Cœlius. Latinis lecti dicti ſunt, teſte Varrone, a legendis herbis, & ſtramentis, ex quibus fierent. nam & Rex Indorum apud Philoſtratum in lecto è ſtramentis facto accubabat, iuxtaque ipſum ex agnatis eius ad ſummum quinque, ceteri ſedentes in ſellis epulabantur. tori quoque appellantur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris ſupponebantur, vt vult Iſidorus in etymologijs & Seruius:

Proximus, ut viridante toro conſederit herbæ:

Vnde & ſtibadia dicuntur, ſiue cubilia ex herbis facta, quas Græci στιβάδας, ſtibadas vocant, vel à ſtipitibus, quaſi ſtipadium, vt placet Iſidoro. eius nominis crebra mentio eſt apud Sidonium, Martialem, & Seruium, qui in illud Vigilij, *aurea compoſuit ſponda*, ſtibadia, inquit, antiqui non habebant, ſed ſtratis tribus lectis epulabantur, vnde & triclinium ſterni dicitur. vide Iſidorum de varijs lectorum nominibus. poſtea ex lignis, deinde ex materia arte fabreſacta compoſiti ſunt primum ab Archia artifice, vnde & Archaicos dictos volunt Iuniores quidam: alij quaſi antiquos, hoc eſt rudes, inelegantes, impolitos: tales enim veteres initio faciebant, vt archaici ſint ex antiqua conſuetudine facti, non ſecundum poſteriorem luxuriam. tales etiam punicani dicti, hoc eſt parui, humiles, primum à Cartagine aduecti, vt notat Iſidorus. deinde, auctore Plinio, victa Aſia, Romam primum adducta triclinia (ſic lectos vocat) ærata. poſtea creſcente luxuria, ex auro, argento, ebore, & teſtudinum Indicarum putaminibus in laminas ſectis confecti ſunt: vt eodem loco, & alibi etiam teſtatur Plinius, atque Varro. Quocirca Apuleius. lectus Indica teſtudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veſte ſerica floridus, &c. ſed hæc recentiora ſunt. eamdem ſtratorum luxuriam Samaritis, & Hieroſolymitanis exprobrat Amos: & Regi Perſarum tribuit liber Eſther, vt ſupra notauimus. neque minor luxus in lectorum apparatu, quam in materia, vel artificio fuit, cum olim ceſpitibus, ſeu herbis pelles hædinæ vix adderentur, vt Ouidius canit: *Qui poterat pelles addere, diues erat*. Homerus quoque collocauit eos in pellibus mollibus in arena maris. conſidera (ait Euſthatius) heroicam frugalitatem. filius Neſtoris Regis peregrinos collocauit non in tapetijs purpureis, aliſque ſtragulis ſumptuoſis, ſed in arena, ac pellibus, mollibus tamen. eiuſmodi puluinis inſedit Iudith, cum ad cænam Holophernis inuitata eſt. editio enim Septuaginta ſic habet: Et acceſſit ancilla eius, & ſtrauit ei ante Holofernem humi pelles, quas acceperat à Bagao ad quotidianum vſum ſuũ, vt manducaret accumbens ſuper eas: & ingreſſa recubuit Iudith. Deinde vero ſtragula conchiliata, aut purpurea Babylonica lectis inſternebantur. Homerus Phœnicem, Aiacem, Vlyſſem, exceptos ab Achille tapetibus purpureis memorat. Et Virg. *conueniunt*, (inquit) *ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro*, Horatius: *rubro* ait, *vbi cocco Tincta ſuper lectos canderet veſtis eburnos*. Cicero: Collocari iuſſit hominem in aureo lecto ſtrato pulcherrimo textili ſtragulo, magnificis operibus picto. Lucretius: *Nec calidæ citius decedunt corpore febres, Textilibus ſi in picturis, oſtroque rubenti Iacteris, quam ſi plebeia in neſte cubandum*. ijs ſimilia ſunt quædam in prouerbijs, vbi meretrix apprehenſum oſculata iuuenem ſic affatur. *Intexui funibus lectulum meum, ſtraui tapetibus pictis ex Aegypto*. Atque eiuſmodi ſcorti allegoriam producens vates dixit: *Sediſti in lectulo pulcro*. Hebraice: Super lectulum gloriæ, hoc eſt honoratum, glorioſum, ſplendidum, tum ex materia pretioſa factum, tum ſtragulis auro pictis inſtructum.

Sed quid ſibi vult *Sediſti*? numquid non veteribus mos fuit ad menſam diſcumbendi? Reſpondeo accubuiſſe quidem olim ad menſam conuiuas, ſed non omnes, neque ſemper, neque vbique gentium eam conſuetudinem inductam fuiſſe; nam antiquior mos fuit ſedendi, quam diſcumbendi. etenim legimus de fratribus Ioſeph: *Sederunt coram eo*. quam hiſtoriam repetens Philo lib. de Ioſepho ſic habet: Iuſſit deinde ſedere iuxta ætatis ordinem (non dum enim diſcumbendi mos receptus erat) mirabantur, &c. Atheneus quoque ſcripſit apud Homerum: Epulantur ſedentes. & iterum: Sedent in conuiuio Heroes, non diſcumbunt. idem alibi: Tum temporis ſedebant cænantes: & iterum: Veteres ſedentes cibum cepiſſe vel ex illo manifeſtum eſſe dicit, quod Antolyco, qui ex Itaca ad diuitem populum venerat, ſedenti nutrix cibum appoſuit. & alibi: Cum igitur ſibi perſuaderent Deos eſſe præſentes; moderate & temperanter dies feſtos agitabant antiqui. itaque neque ſolebant accumbere, ſed epulabantur ſedentes. Catullus quoque ipſos Deos ſedentes, non accumbentes facit in carmine de Pelei, & Thetidis nuptijs. *Qui poſtquam niueis*, ait, *flexerunt ſedibus artus*: Quare & apud Homerum frequentem in conuiuijs mentionem inuenimus factam throni, cathedræ, ſellæ, quæ ſunt inſtrumenta ſedendi. Et Virgilius.

Hæ ſacris ſedes epulis: hic ariete cæſo
Perpetuus ſoliti patres conſidere menſis.

Super quo verſu Seruius: Perpetuis, inquit,

Geneſ. 47. ℣. 31. Pſ. 6. ℣. 7. Eſthe. 1. ℣. 6 Eſth. 7. ℣. 8 Amos 2. ℣. 8. Amos 3. ℣. 12. Amos 6. ℣. 4. Ibid. 4. Reg. 11. ℣. 2. Pollux lib. 6. cap. 1. & Cœlius 27. c. 25. & lib. 26. c. 29. Varro lib. 4 Philoſt. lib. 2 Iſidor. lib. 2. Ethimolog. Seruius in lib. 5. Æne. Sidon. Martial. Seru. lib. 1. Æneid. Iſidor. lib. 2. cap. 11. Plin. lib. 33 cap. 11. Plin. lib. 9. cap. 11. Varro lib. 8 Apul. li. 10 Amos 2. & 3. cap. Ouidius. Homerus 3. odys. Euſthatius, luxum triclinio rum reprehendit. Iudith. 12. Stragula cõchiliata, aut purpurea. Homer. lib. 1. Illiad. Virgilius 1. Aeneid. Horat. lib. 2 Sat. 6. Cic. 5. Tuſc. Lucretius lib. 2. Prouer. 7. ℣. 16. Sedendi ad menſam antiquus mos. Geneſ. 43. ℣. 33. Philo lib. de Ioſeph. Atheneus lib. 1. Athen. lib. 5. & lib. 11. Idem lib. 7. Catullus de Pelei, & Thetid. nup. Seru. Aeneid 7.

hoc est, longis, ad ordinem adæquatis sedentium. A
maiores enim nostri sedentes epulabantur, quem
morem habuerunt à Laconibus,& Cretensibus, vt
Varro lib.de pop. Rom. Ouid.5.fast. Isidorus lib. 20. Etym. Macrob.lib. 3.Saturnal. cap.6.
Varro docet in libris de pop.Rom.Ouidius idem te
statur, *ante focos olim scamnis cõsidere longis Mos erat, & mensæ credere adesse Deos.*Isidorus quoque ex Var
rone testatur apud veteres Romanos non fuisse
vsum accumbendi. Quod Macrobius in illos Virg.
versus, *Hæc vbi dicta,dapes iubet, & sublata reponi Po
cula, gramineoque vtros locat ipse sedili.* non vacat,
inquit, quod dixit sedili; nam propria obseruatio
est, Herculis sacris operari sedentes. sedentes ita-
que epulabantur veteres, vtpote frugaliores, &
temperantiores. postea cum mollitie,& luxu inue- C
ctus est discubitus: quem habitum corporis com-
potationibus aptiorem existimarunt, quam sessio-
Plutarchus Sympos.7.1. proble.11.
nem, vt auctor est Plutarchus,dicens:Sicut lectus
commodior est bibentibus, quam cathedra, pro-
pterea quod ille corpus continet, omnique motio-
ne vacuum præstat: ita maxime conuenit animã in
quiete conseruare.Accubitus memoria fit in libris
De accubitu in mensis Hebræorum. 1.Reg.16. ℣.11.
regum. *Nec enim discumbemus,priusquam huc ille ve-
niat.*Hebraice לא נסיב,Ionasiu.significat autem ver-
bum סבב, sauau, circumdare,circuire, atque adeo
discumbere in circuitu mensæ, vt conuiuæ solent. B
inde ממב, meseu, accubitus, discubitus,torus, vel
Can.1.℣.12. conuiuium, vt in canticis, *dum esset Rex in accubitu
suo*, atque מסיב, mesiu, conuiua in psalmo. *Caput circuitus eorum.* Hieronymus,sel conuiuarum meo-
rum. Verum apud Hebræos vsitatas fuisse accuba-
tiones in conuiuijs, ex veteri, & nouo testamento
colligere licet, vt initio versus huius notabamus.
obseruatumque est in Talmudico tractatu dicto
Suca, veterum conuiuia fieri solita cum decubitu,
decumbentibus scilicet conuiuis in lectis super la-
tus sinistrum:non stantibus,aut sedentibus,vtnunc
fit.atque hunc morem vtpote receptissimum apud
gentiles suos obseruauit Christus,tum cum inuita-
tus à Pharisæo *discubuit*, tum cum postea emam cæ-
nam fecit cum duodecim discipulis. ex qua discum
bendi ratione, *Mulier quæ erat in Ciuitate peccatrix,
vt cognouit,quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attu-
lit alabastrum vnguenti: & stans retro secus pedes eius,
lachrymis cæpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui
tergebat.* Et Ioannes dilectus supra pectus Magistri
inter cænandum recubuit, vt qui in sinu eius di-
scumbebat ad mensam. quem habitum corporis
atque situm conuiuarum ipse discubitus faciebat;
nam necesse erat in singulis lectis anteriorem in
prioris sinu recumbere; cum omnes pectora molli-
ter erecta ad mensam haberent conuersa,reliquum
autem corpus,& pedes extensos retro. alioqui dif-
ficile est alterutrum factum, sedente ad mensam
Christo, comprobare:

Psal.139. ℣.10. Hieron.

Luc.7.℣. 38.& 38.

Vtriusque coenae subsequentes figuras adiecimus; tum vt
horum locorum notitiae satisfacere melius possit ip-
ta accubitus imago ob oculos posita: tum quia
omnes, quotquot circumferuntur huius rei
imagines,non omnem rei difficulta-
tem exhaurire videbantur,
quarum vberio-
rem
commentarium aliquando, si, Deo vo-
lente, vita superstes fuerit,
edemus.

Lucæ 16. ℣. 23. Porro illud Lucæ explicari vix posse videtur, nisi accumbens Abraham intelligatur, quem *dives vidit à longe, & Lazarum in sinu eius.* Quid enim aliud est in sinu Abrahæ esse, nisi in cælesti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, discumbere? nam de epulis sermonem esse declarant, quæ sequuntur: *mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam.* Quorsum enim aquæ refrigerium petijsset, nisi calices crystallinos aqua plenos vidisset in Abrahæ mensa? Porro Græcos, & Romanos, non illos vetustissimos, sed qui post monarchiam vixerunt, ad epulas suas accubuisse, passim e scriptorum monumentis, atque marmorum imaginibus intelligere licet. de qua re mentionem fecit Philander, iustumque edidit volumen doctissimus Petrus Ciaconius Toletanus. Quod si ita est; quo pacto de meretrice ait Propheta noster: *Sedisti in lectulo?* nam sedenti sella, vel scamnum conuenit, lectulus nonnisi accumbenti. Respondeo, posterioribus quidem sæculis solemne fuisse viris discumbere ad mensam, pueris autem, atque feminis sedere. nam Aristoteles insigne virorum fuisse accubationem, auctor est ijs verbis: Quod si constet aliquem quidpiam eorum vel dicere, vel facere, quæ vetita erant, isque ingenuus sit, nec dum in conuiuijs publicis accumbat; castigandus erit ignominia, virgisque cædendus. & de Cassandro testatur Hegesander, comedere solitum in Sella apud patrem discumbentem; quod non dum aprum in silua interfecisset. illius enim certaminis præmium erat apud Macedonas accubitus. De feminis autem in hunc modum scribit Valerius Maximus: Feminæ viris cubantibus sedentes cænitabant, quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno, & Minerua in sellas ad cænam inuitabantur. cuius conuiuij exemplar marmore sculptum hodie seruat Capitolium, nisi quod Iuno in eodem lecto cum Ioue accubante sedet. Isidorus quoque ex Varrone scribit apud veteres Romanos non fuisse vsum accumbendi. postea vero cæpisse viros discumbere, ac mulieres sedere; quod turpis visus esset in muliere accubitus. hunc morem, vtpote à naturali decoro profectum olim apud Hebræos obseruatum ex præsenti testimonio fit perspicuum. *Et sedisti in lecto.*

Philãder in commenta. Vitruuij.

Aristot. 7. de repub.

Viri accumbebant, mulieres vero ac iuuenes sedebant in mensa.

Hegesander.

Valer. Max. lib. 2. c. 1.

Et mensa ornata est ante te, vel strata, aut instructa. Veteres enim ipsas mensarum tabulas alioquin ex cedro, aut ex alia quapiam precioſa materia factas varijs exornabant emblematis, vel imaginibus, deinde mappis villosis sternebant, diuersisque epularum generibus instructas apponebant discumbentibus. Ac de materia quidem & ornatu mensarum Plinius vbi de mensis citreis. Cicero: Tu maximam, & pulcherrimam mensam Citream à Q. Lusadio abstulisti. Seneca in sui temporis luxuriam inuehens, tradit citri radices insanis precijs esse licitatas ad mensarum, & lectorum ornamenta. Et Martialis:

Et testudineum mensa quater hexaclinon
Ingemuit citro non satis esse suo.

Suo dixit nempe orbi. nam quod rotundæ essent mensæ, eas orbes appellabant. Lucanus, *Vt Mauri lybicis centum stent dentibus orbes.* Et alibi: *Sectoſque Athlantide silua Impoſuere orbes.* Aegyptij selectas mensas ex Persea faciebant, quæ arbor robusta erat, colore atro, visuque decora. Fiebant & ex arbore thya, Homero nota, admodum precioſæ mensæ. vide Plinium. Sane quidem mensas apud

De apparatu mensarum.

Plinius lib. 13. c. 13.

Cicer. 6. in Verr.

Seneca.

Martialis lib. 9.

Lucanus.

Plinius lib. 13. c. 16.

Romanos mappis opertas non fuisse, ex eo videtur colligi, quod conuiuarum singuli per se mappam secum ad cænam adferebant, vt Martialis scribit.

Mensæ operiebantur mappis apud Romanos.

Mart. in 12

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.
Mantile e mensa sustulit Hermogenes.

Verum oppositum potius ex ijs versibus, ego conficio. nam mantile, quod Hermogenes rapuit, hospes strauerat. moris ergo erat mantilia mensis sternere; quod eodem ipse libro probat dicens:

Mensas, Ole, bonas ponis, sed ponis opertas:
Ridiculum est; possim sic ego habere bonas.

Neque enim risus poetæ nouitatem ab Olo inuectam testatur, sed potius cõsuetudinem fuisse mensas sternendi mappis; quam tamen Satyricus carpit de more suo. idẽ præterea Isidorus testatur, dicens, mappas conuiuij, & epularum appositarum esse dictas, quasi manupas. Et Plinius, de lino viuo scribens, ait; Ardentes in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis, splendescentes magis, quam possent aquis, & Martialis ipse:

Plin. lib. 19

Martialis in Apophor.

Nobilius villosa tegunt tibi lintea citrum.

Porro mensæ ferculis instructæ à duobus portabantur seruis, & conuiuis accumbentibus apponebantur; mutabanturque toties, quoties noua addebantur obsonia: vt colligere licet ex Plutarcho, atque Athenæo. Sed aduertendum est per mensam instructam meretricis, accipiendam esse aram. etenim altare nihil aliud est, quam mensa, pane, carne, mero, & obolis delicioſis instructa, additis aromatum suffimentis, cantileniſque; quæ omnia in profanis mensis apponuntur pro conuiuarum vtilitate, & delicijs: in sacris autem in Dei cultum referuntur. vnde merito mensæ dicuntur altaria ab Ezechiele: *hæc est mensa coram Domino*, ait demonstrans altare incensi. Eiusmodi itaque aras apponebat meretrix ista Dijs Assyrijs, & Aegyptijs; cuius impietatis in præsenti accersitur; in quibus, ne nihil deesset voluptati, omnibus conuiuarum sensibus gratissima Xenia ministrabat: quare sequitur.

Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant.

Plutarc. in vita Pelop.

Athe. lib. 9

Mensa pro altari sumitur.

Ezech. 41. ℣. 22.

Thimiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. eadem fere verba legimus supra, & interpretati sumus. Quoniam vero ibi promisimus longiorem hoc loco vnguentorum disputationem nos esse facturos; fidem nostram liberemus oportet. Vnguentum Hebraice dicitur שמן, Scemen, quasi dicas pinguedinem, significatque quicquid pingue est siue natura, siue ex artis condimento, vtpote oleum, adipem, atque vnguentum omne, quod ex oleo constat, vel ex alio succo pingui. neque enim omnibus vnguentis miscebatur oleum, vt videre licet apud Plinium, vbi innumera vnguenta commemorantur ex varijs aromatis absque mistione olei composita. quædam etiam ex vnico facta, quale erat Aegyptiorum στακτή, stacti, quod ex gutta myrrhæ, à quo & nomen habuit, constitisse scribunt Athenæus, Theophrastus, atque Dioscorides. quorum Theophrastus de vnguentorum materia sic scribit: Vnguentorum alia à floribus nomen mutuantur, vt rhodinum, violaceum, & susinum; alia à folijs vt myrteum, & oenantinum: alia à radicibus, vt nardinum: alia à ligno, vt palmeum: alia à fructu, vt melinum, myrteum, & laurinum; Aegyptium vero ex pluribus, ex cinnamomo, ex myrrha, atque alijs. Vnguentorum porro apud veteres præsertim Asiaticos frequentem vsum, & varia genera legimus tum in profanis, tum in sacris literis. erant enim medica, militaria, gymnastica, conuiualia,

Sup. Ezech. 16. ℣. 18.

Plin. lib. 13 cap. 1.

Athen. lib. 12. & 15.

Theophrast. lib. de Odor.

Dioscorides. lib. 1.

lia, funebria, voluptuaria, superstitiosa, & sacra. & de sacris quidem, ne profanis admisceantur, diximus ad caput decimum sextum: nunc cetera breuissime persequemur. Medicorum vnguentorum compositionem latius tractarunt Hippocrates, & Galenus in eius vocis expositione, atque Dioscorides; quorum quatuor genera numerat Hippocrates, omnia Aegyptijs nominibus appellata, quippe ab eisdem inuenta, scilicet oleum Aegyptium, oleum Aegyptium album, vnguentum Aegyptium, & vnguentum Aegyptium album. quorum virtutes apud prædictos auctores videre licet. id tantum de omni genere vnguenti in vniuersum dici potest, conferre mirum in modum tum ceteris corporis facultatibus, tum præsertim cerebro. Vnde Plutarchus de Iside, & Osiride ex Aristotelis sententia dixit vnguentorum, florum, pratorum odoriferas respirationes non minus ad sanitatem, quam ad voluptatem conferre; cum cerebrum natura frigidum, & concretum calore, & lenitate resoluant. similiter apud Athenæum Massarius, O felix, inquit, an non nosti sensus nostros, qui sunt in cerebro, excitari suauibus odoribus, & puriores, suauioresque effici, sicut Alexis ait: sanitatis maximam partem bonos odores cerebro concedere? Ac propterea veteres, eodem teste, singulis membris corporis singula, & peculiaria vnguenta accommodarunt, vtpote Aegyptium vnguentum pedibus, & cruribus, phœnicinum maxillis, & mammis; sisymbrium alteri brachio, amaracinum cilijs, & cæsariei, serpillinum genubus, & collo; maxime vero cor vnguentis preciosis perungi solitum idem tradit; quod odoribus suauibus foueatur, quodque animæ sedes sit existimatum, quæ iuxta nomen suum vaporibus odoratis admodum recreatur. hoc est enim, quod canit Regius Vates: *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet.* nam vt vinum intus, ita oleum foris lætificat, fortificat, lenit, iuuat, reficit, & excitat, non corporis tantum virtutes, sed etiam animales spiritus. Atque ea de causa adhibitum est non tantum ægris sanandis, sed etiam militibus, & athletis roborandis; quod & apud Ethnicos receptissimum scimus, & apud Hebræos vsitatum colligimus ex illo psalmi: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meam, & calix meus inebrians, quam præclarus est!* Vbi spiritualia præsidia, Dei beneficio sibi aduersus hostes collata, comparat Dauid cum largæ mensæ ferculis instructæ oleo, & vino, quod scilicet hæc tria mirifice cõfirmare vires hominis, robustumq; corpus reddere soleant, panis oleum, & vinum. Idem in alio psalmo repetitur tametsi obscuriori dicendi ratione. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meũ, et senectus mea in misericordia vberi.* Vel in oleo viridi, hoc est tametsi senex, hostes meos dispergam, & conteram, superque eos exaltabor, non secus atque cornu vnicornis, quod præ ceterorũ animalium cornibus durissimum est, inuictum, eleuatumque valde. vires enim mihi iuueniles adiecit oleum viride, diuinus scilicet fauor, quo me totum tamquam oleo delibutum sentio. Oleum autem viride vocat vnguentum, aut etiam viride dicitur oleum ab effectu, quasi reviresce re faciens senectam. Aristophanes porro Athletas humido, ideſt oleo, aqua misto, vt interpretatur Scholiastes, vngi solitos scribit: Extende genua, inquit, & gymnastico more humido temetipsum perfunde in stratis. Ad vnctionem militarem, & gymnasticam referri potest regia. nam & reges vnctione consecrabantur apud Hebræos, vtpote qui duces populi futuri essent in prælijs, aduersus hostes susceptis, vt constat ex libris Regum. *Vnges eum* (Saulem) *super populum meum*. ad quam consuetudinem alluſit psaltes, cum epithalamium Christi cecinit. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus suis.* Quale vero fuerit id oleum, & quare sit dictum *exultationis* consequentia verba declarant: *Myrrha & gutta, & casia* fluebant *à vestimentis tuis, à domibus* à thecis *eburneis*, distillatæ, *ex quibus delectauerunt te.* quod vero adijcitur *præ consortibus tuis*, allusionem continet euidentem ad Dauidis vnctionem, qui à Samuele vnctus declaratus est Rex Israelis præ ceteris fratribus, tametsi natu maioribus, & secundum faciem ad id munus magis idoneis; hoc est enim, quod in libro Regum dicitur *unxit eum* Dauidem *in medio fratrum*, quod est, inter fratres ceteros vnice dilectum.

Enimnero vnguenti funebris mentio est in libro Paralipomenon: *Posueruntque eum super lectum suum, plenum aromatibus, & unguentis meretricijs* oduriferis, *quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum* bustum ei fecerunt *ambitione nimia*. extat & in Euangelio eius consuetudinis exemplum in Christi Domini sepultura, referente Ioanne: *Venit autem & Nicodemus ferens mistu-ram myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus IESV, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* ad quam sepulturæ vnctionem retulit Christus delicioſum vnguentum, quo à Magdalena inter cænandum delibutus est, *præuenit*, inquit Marcus, *ungere corpus meum in sepulturam*, & alibi etiam aromata coempta legimus, quibus vngerent Iesum tertio die à sepultura.

Restat conuiuiale vnguentum, cuius illustrandi gratia reliqua vnguentorũ genera perstrinximus. hoc non tantũ ad voluptatem, sed etiam ad mentis sanitatem tuendam, quasi ebrietatis antipharmacum inuentum esse videtur. nam post liberam compotationem tum coronæ, tum etiam vnguenta mensis adhibebantur. Quocirca Lucretius *conuiuia, ludi,*

Pocula crebra, unguenta, coronæ, serta parantur, &c.

Vnguentorum in conuiuijs memoriam inuenimus apud omnes fere scriptores veteres, qui post Homerum scripserunt. Homerus enim apud Athenæum suos heroas frugalitatis studioſos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit. vnum dicit Paridem induci, cuius facies à Venere vnguento fuerit delinita. cognouit quidem Homerus vnctiones ex oleo, teste eodem Athenæo, sed non vnguenta odorata. itaque Iliacis temporibus, vt Plinius auctor est, non dum erat vnguentorum vsus, sicut neque thuris in sacrificijs: sed post expugnata Darij castra, in cuius apparatu scrinium vnguentorum inuenit Alexander, ad Græcos primum deuenit, inde ad Romanos. de vtriusque gentis luxu multa citatus iam Plinius, & Athenæus. nos quæ in sacris scripturis inuenimus, referamus. Carpit seueriſſime Amos vnguenta conuiuiorum, cum ait. *Bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti.* Vbi Chaldæus: Excellentia precioſorum vnguentorum inunguntur. Hebraice est: capite vnguentorum. qua voce quidam præcipuum aroma, hoc est balsamum significatum existimant, quod Plinio teste ceteris odoribus præfertur, vnique Iudeæ

Hippocra. Galenus. Dioſc. lib. 1.

Plutarchus.

Athenæ.

Vnguentorum mirabiles effectus.

Pſal. 103. ℣. 15.

Vnguentum adhibetur militibus, & athletis roborandis.

Pſ. 22. ℣. 5.

Pſ. 91. ℣. 11

Vnctio Regia.

1. Reg. 9. ℣. 16. & 1. Reg. 16. ℣. 12. atque 2. Reg. 1. ℣. 21.

Pſ. 44. ℣. 8.

1. Reg. 15. ℣. 13.

Vnguentum funebre.

2. Paral. 16 ℣. 14.

Ioan. 19. ℣. 39.

Marc. 14. ℣. 8.

Mar. 16. ℣. 1

Vnguentum conuiuiale.

Lucret. lib. 4. de natura rerum.

Athen. lib. 1 c. 4. & xij.

Ath. lib. 15

Plin. lib. 13 cap. 1.

Amos 6. ℣. 6.

Plin. lib. xij. c. 25. & 16. cap. 32.

deæ conceſſum eſt. nam Aegyptium minoris omnino laudis fuit. quibus illud Exodi patrocinatur. *Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & præcipuæ.* Vbi Hebraice legitur: Aromatũ caput primum principiũ. ad hunc morem alludit Eccleſiaſtes: *Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* hoc eſt trade te cuticulæ curandæ. indulge ſemper balneis, & conuiuijs. namque veſtes candidæ, atque oleum ſymbola ſunt balnearum, atque compotationum: propterea quod à balneis exeuntes, albis induebantur, quas cænatorias Romani vocabant, quod cum ipſis accumberent. Philo in libro de vita ruretica auctor eſt Iudæos olim diebus feſtis conuiuia albatos agitare fuiſſe ſolitos. idem mos ad Romanos tranſlatus, vt Horatius refert. *Ille Repotia natales alioſue dierum, Feſtos albatus celebret.* Quod vero de conuiuijs loquatur Eccleſiaſtes, conſtat ex verſu præcedenti. *Vade ergo,* (inquit) *& comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* deinde ſubdit, quam tractamus ſententiam: *Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, &c.* Cadit autem aptiſſime, vt, cum dixiſſet in balneis, & epulis lætitiæ eſſe indulgendum, deinde lætitiæ illius conuiualis duo ſigna, atque cauſas ſubijciat, veſtes ſcilicet candidas, atque oleum. quam quidem ſententiam ironice dictam à ſacro concionatore accipere debemus, non ex animo, vt Siſinnius Nouatianorum Epiſcopus, homo mollis, in ſuarum deliciarum excuſationem interpretabatur apud Socratem. ſed de his alias. In pſalmo etiam vnctio conuiualis memoratur: *Et non communicabo cum electis eorum.* Hebraice, non veſcar delicijs eorum. *Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me.* feram id omne libenter, *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Opponit ſeueræ correctioni amici, inimici blanditias, & ſimulatam adulatoris laudem, vt Auguſtino, & Hilario placet: ceterum translatione ſumpta ab epulis, in quibus moris erat oleo pinguiſſimo, & precioſo capita conuiuantium inungi. eodem ſpectat ſermo Chriſti: *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* nam ad ieiunium diſſimulandum, ſymbola conuiuantium ſuadet adhibenda. Huc ſpectat mulieris peccatricis egregium factum, quæ caput Chriſti diſcumbentis in Bethania vnguento precioſo perfudit, atque iterum pedes; quod non adeo vſu receptum erat, vt ex diſcipulorum murmure colligitur. nam id officium vix delicatis principibus exhibitum apud Græcos ſcribit Athenæus. Atque in primis (quod tamen vti luxurioſum videtur reprehendere) mos fuit, inquit, Athenienſes pedes delicatorum vnguentis imbuere. & Plinius: Sed quoſdam craſſitudo maxime delectat, linique iam non ſolum perfundi vnguentis gaudent. vidimus etiam veſtigia pedum tingi, quod M. Othonem monſtraſſe Neroni Principi ferebant. Vides non ſolum ab Athenæo, ſed etiam à Plinio huiuſmodi vnctionem pedum luxuriæ nomine perſtringi. verum Chriſtus illam admiſit, & approbauit, non luxuriæ, ſed altioris myſterij nomine. *Sinite* (inquit) diſcipulis admurmurantibus, *illam. quid illi moleſti eſtis? præuenit enim vngere corpus meum in ſepulturam.*

Exod. 30. ℣. 23.

Eccl. 9. ℣. 8

Cænatoriæ veſtes albæ.

Philo. in lib. de vita ruretica.

Horat. lib. 2 ſerm. Sat. 2.

Eccl. 9. ℣. 7

Siſinnius reprehenditur

Socrat. hiſto. Eccl. lib. 6. cap. 22.

Pſal. 140. ℣. 4.

Auguſt. & Hilarius.

Vngebantur capita conuiuantium.

Matth. 6. ℣. 17.

Matth. 26. ℣. 7.

Pedes inungere magnũ deliciarum argumentũ.

Athen. lib. 15. & lib. 13.

Plin. lib. 13 cap. 3.

Chriſtus pedum vnctionem laudat, non luxum aut delicias approbans, ſed myſterium indicans.

XLII.

Muſica in conuiuijs frequens.

Hieron.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea, menſa ſcilicet vel cum ipſa meretrice. Hieronymus ex Septuaginta: Siue & voce compoſita perſultabant, vel vocem harmoniæ perſonabant, vel omni genere muſicorum reſonabant; vt non ſolum viſu, ſed & auditu, & odoratu, & cunctis ſenſibus placeres amatoribus tuis. Scholiaſtes: Vtebantur etiam, inquit, muſicis inſtrumentis in Idolorum ritibus, quibus dæmones exhilarabant. lætitia quippe dæmonum eſt hominum interitus, quemadmodum angelorum gaudium peccatoris conuerſio, & vita. propterea illa canente, vel pſallente, dæmones agebant choreas, & tripudia. nam Baſilius in illud Iſaiæ: *Piloſi ſaltabunt ibi*, tradit ſaltationes didiciſſe homines à dæmonibus ipſis. Quod vero ad parabolam attinet, conſtat apud omnes fere gentes in conuiuijs præſertim ſplendidioribus, vtpote ſacris, natalitijs, nuptialibus, funebribus maxime in vſu fuiſſe muſicam; ſed apud Hebræos eam conſuetudinem viguiſſe, ex ſacris Scripturis in promptu eſt demonſtrare. Eccleſiaſticus enim de conuiuio verba faciens, ſympoſiarcham in hunc modum inſtituit: *Rectorem te poſuerunt? noli extolli. eſto in illis*, inter eos, *quaſi vnus ex ipſis, curam illorum habe, & ſic conſide, & omni cura tua explicita, recumbe.* Et iterum: *Loquere maior natu: decet enim te primum verbum, diligenti ſcientiam, & non impedias muſicam*, longis, & interminatis ſermonibus, *vbi auditus non eſt*, occupatis auribus in muſicæ harmonia, *non effundas ſermonem, & importune noli extolli in ſapientia tua. gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio*, concentus, *muſicorum in conuiuio vini, ſicut in fabricatione auri*, aureo apparatu, *ſignum*, ſigillũ, *eſt ſmaragdi, ſic numerus* modulatio, muſicorum, *in iucundo, & moderato vino*. & infra. *Vinum, & muſica lætificant cor: & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ, tibia, & pſalterium ſuauem faciunt melodiam: ſuper vtraque lingua ſuauis.* Vbi vides muſicam cum vino coniunxiſſe, vtriuſque autem ſuauitati prætuliſſe ſermones ſapientum, qui miſceri ſolent inter epulandum. Et iterum: *Memoria Ioſiæ in compoſitione odoris facta, opus pigmentarij, in omni ore indulcabitur eius memoria, & vt muſica in conuiuio vini.* Ad hanc quoque conſuetudinem alludit pſaltes: *In me pſallebant, qui bibebant vinum.* hoc eſt: ego eram canticum in eorum conuiuijs: me perſtringebant ſuis cantilenis. eandem carpit Iſaias: *Væ, qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperam, vt vino æſtuetis. Cyhara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs veſtris.* Et iterum: *Ceſſauit gaudium tympanorum, quieuit ſonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ, cum cantico non bibent uinum.* Et Amos: *Qui canitis ad uocem pſalterij, bibentes uinum in phialis, & optimo unguento delibuti.* Sed & in nouo teſtamento muſicæ conuiualis exemplum eſt apud Lucam. cum enim filius ſenior appropinquaret domui: *Audiuit ſymphoniam, & chorum*, quibus celebrabat pater conuiuium ob filij iunioris aduentum. ad eum morẽ alluſiſſe videtur Paulus: *Nolite inebriari uino, in quo eſt luxuria, ſed implemini ſpiritu, loquentes uobismet ipſis in hymnis, & canticis ſpiritualibus.* Nam admonere videtur eos, qui in conuiuijs accumbunt, ne ebrietate, & laſciuis cantilenis Deum offendant, ſed potius ſpirituali ebrietati ſtudeant, & ſacris carminibus Deum laudent. nam in cænis Chriſtianorum initio Eccleſiæ cantus eſſe adhibitos, auctor eſt Tertullianus, & Cyprianus. Porro Homerus vtriuſque muſicæ, ideſt eius, quæ voce, & quæ inſtrumentis fit, atque ſaltationis, quæ muſicæ comes eſt, crebram mentionem facit in epularum deſcriptionibus. nam cantum, & ſaltationem vocat conuiuarum anathemata, hoc eſt ſacra donaria, vel vt interpretatur Euſthatius, ornamenta conuiuiorum; & Lucianus, exercitium diuinum, & ſacrum, vtpote ſine quo nulla ſacra, feſtiui-

Scholiaſt.

Baſil. ſuper Iſa. 18. ℣. 21.

Saltationes didicerũt homines à Dæmonibus.

Varia conuiuia.

Eccl. 32. ℣. 1. & 2.

Ibid. ℣. 4.

Eccl. 40. ℣. 20.

Eccl. 46 ℣. 1. & 2.

Pſal. 68. ℣. 13.

Iſaiæ 5. ℣. 11. & 12.

Iſaiæ 24. ℣. 8. & 9.

Amos 6. ℣. 5. & 6.

Lucæ 15. ℣. 25.

Epheſ. 5. ℣. 18. & 19.

In Chriſtianorum cænis cantus adhibebantur initio Eccleſiæ.

Tertull. in Apol. c. 39.

Cyprian. ad Donatum.

Homerus in Odis. ibi Euſtat.

Lucianus.

Plato.2. de legib. festiuitates nullæ fieri consueuerunt. Plato varias saltationes pro diuersis festiuitatibus Deorum accommodandas scribit. Athenæus legibus antiquorum, & moribus constitutum esse dicit, vt in conuiuijs canerentur Deorum immortalium hymni, voce communi. meminit eiusdem consuetudinis Plutarchus, & Clemens Alexandrinus, ijs verbis: Cæterum in symposijs, & inter rorantia pocula ad psalmorum Hebraicorum similitudinem carmen canebatur, quod σκολιὸν, scolion, appellabatur, communiter omnibus voce pæana canentibus, nonnunquam etiam per cantici vices propinationes circumagentibus. qui autem erant ex ijs musicæ peritiores, & ad lyram canebant, &c. Solebant etiam conuiuæ se ipsos nominatim prouocare, cui propinaturi erant, & lyram tradituri, vt ex Cicerone, Quintiliano, Plutarcho etiam constat. & quoniam non ordine conuiuij tradebatur lyra, sed alternatim propter obliquam illam lyræ circumlationem carmina illa scolia dicebantur, ac si diceres obliqua. Sed de scolijs compotantium Athenæus disseruit. Sane conuiualia ludorum oblectamenta, saltationes, choreas, psaltrias, sambucistrias epulis Romanorum fuisse adhibitas post Asiaticam victoriam, auctor est Liuius, eorumque abusum carpit seuere Cicero, & Clemens Alexandrinus. Est & tripudiorum eiusmodi in sacris literis memoria. nam in Exodo vitulum aureum coluerunt Israelitæ saltantes, choreasque ducentes: *Sedit*, inquit Moses, *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Filiæ quoque Silo anniuersariam Domini festiuitatem celebrant tripudiantes, saltantes per viridaria, vineasque. Sed ne hoc superstitiosum tantum fuisse credamus, vel profanum; certe chori, quibus victoriam Dauidis de Philistæo mulieres Israelitæ concelebrarunt, Dauidis saltatio corã arca Domini, & choreæ Mariæ, omni reprehensione vacant; ex quibus fortasse emanauit gentium in tripudijs superstitio, abususque lasciuus, cuius meminit in præsenti vates dicens: *Et vox multitudinis exultantis erat in ea*, mensa scilicet. hoc est inter conuiuandum, communi voce exultantes canebant Deorum suorum laudes, & tripudiantes, circum mensam certos ducebant choros, sacris festiuitatibus, quas agebant, accommodatos.

Plutar.li.1. Symp. problem. 1. Clemens Alex.lib.2. pæda.cap.4. Scolia compotantium quæ.

Cicer.lib.1. Tuscul. Quintil. lib. 1. institu. Plutar. in Apolog. Athe.lib.8. & lib. 15.

T. Liui. decad. 3. Cicer. orat. pro Cælio.& 6.in Verr. Clemens Alex.lib.2 pædag.c. 4.

Exod. 32. ℣. 6. Iudic. 21.℣. 19. & 21. Chori etiam sacri. 1. Reg. 18. ℣.6. & 7. 2.Reg. 6.℣. 54. Exod 15.℣. 20.& 21.

Et in uiris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto. (Septuaginta, ebrij de deserto) *posuerunt armillas in manibus eorum, & coronas speciosissimas in capitibus eorum*. Contextus Latinus indicat ornatos monilibus adulteros à meretricibus. Sed in Hebræo contra hodie legimus; nam, dederunt, Hebraicum est generis masculini, & pronomen, earum, est femineum. suspicarer incuria librariorum corruptum pronomen, *eorum*, pro earum: sed in nullo codice Latino inuenio variatum genus pronominis *eorum*. similiterque legerunt Septuaginta, & interpretati sunt Græci. Hieronymus vtramque versionem explanando probat, vt iam dicturi sumus. orationis series Latinam postulat sententiam: fortasse corrupta erunt Hebræa, quæ suppetunt, exemplaria. Porro sensum ita explicat Hieronymus: Qui venerunt ad vos ebrij, non vrbanæ alicuius elegantiæ, sed de deserto, ac solitudine rusticorum, ac latronum habitum præferentes. & in tantam exarsistis (ò sorores pessimæ) insaniam voluptatum, vt armillas vestras, & discriminalia imponeretis manibus, & capitibus amatorum vestrorum, siue vobis ipsis, vt plenæ ornatu turparemini. Polychronius, &

Exaggerat meretricum intemperantiam ex amasiorum penuria, & abiectione muneribus, & honoribus donata.

Hieron.

Hieron.

Polych.

Theodoretus: Quid enim magis desertum, quam ij, qui colunt idola? ex illis enim, inquit, desertis animis, atque mentibus ad te deriuabantur impietatis documenta, quæ musicis organis excipiebas, iucundum, suauemque sonum resonantibus. Sed hæc mystica sunt. Venientes de deserto, vocat secundum Rabbi Dauid Aethiopas, seu Sabæos, qui Hierosolymam veniebant per Arabiam desertam. Hebraice enim legimus סבאים, Sabaim, quod plurale est nominis סבא, Seba, quod proprium fuit filij Chus, nepotis Cham, pronepotis Noe. *Filij Chus, Seba, & Hauila, & Sabtha*. Vnde metropolis ab eo ædificata, adeoque tota regio, quam nunc Prestanus, seu Princeps Nubianorum, sanguine, & fide successor Candaciæ reginæ, tenet, Sabæa dicta est. Vnde Sabaim appellantur incolæ eius regionis ab Isaia: *Sabaim viri sublimes*. ortum autem videtur ab eo nomine verbum סבא, Saba, quod est potando haurire vinum, quo vsus est Isaias: *Et impleamur ebrietate*, vel hauriamus siceram. fortasse, quia Sabæi dediti erant ebrietati. quapropter Septuaginta pro Sabaim apte verterunt ebrij: existimantes participium esse, non proprium gentis nomen. Diuus Hieronymus videtur legisse סבאים, Sebaim, relatiuo contracto quasi dicat, qui venientes erant de deserto. Rabbi Selomo deriuat vocem eandem à סביב, Sabib, quod est in circuitu. quasi illi habitarent prope desertum, quales erant Ammonitæ, & Moabitæ. ceterum eodem recidit vtraque versio, & cum illis præclare congruit nostra editio. etenim sensum vnicum vniuersæ reddunt, scilicet exceptos cum symphonia Sabæos, secundum nomen suum vinosos, qui de deserto veniebant Hierosolymam. Sed aduerte pro voce *viros*, Hebraice haberi אנשים, anasim, à singulari אנוש, enos, quod est ærumnosus, incurabilis, desperatus, vt in psalmo: *In labore*, miseria, *hominum*, valetudinariorum *non sunt*. hoc loco anasim sunt mancipia vilia, sordida, execranda, fæx mundi, Ethyopes deformes, pannosi. quare non parum accrescit orationis vis, ac si dixisset: In tantum exarsit meretricum libido; vt non dicam Assyrijs iuuenibus speciosis, vel Aegyptijs vrbanæ elegantiæ adolescentibus, sed eorum mancipijs execrandis, sordidis, latronibus deserti, Sabæis, scilicet ebrijs, qualia scilicet solent esse mancipia, sese prostituerint: & ne quicquam ad amentiam illarum deesset, quo illos ad se allicerent, suis ipsarum gemmis, & monilibus decorabant. esto itaque versus intricati hæc paraphrasis dilucida: & mancipiorum, qui cum Assyrijs, & Aegyptijs adducebantur, Sabæorum inquam, qui ebrij de deserto veniebant, manibus armillas, & capitibus coronas imposuerunt meretrices insanæ. *Posuerunt armillas in manibus eorum*. moris fuit antiquis & feminis, & viris armillas in brachijs gestare ornatus gratia, vel honoris. nam Rebecam id ornamenti genus inter cetera à seruo Abrahami accepisse legimus. Isaias etiam, & Ezechiel cũ mundo muliebri recensent armillas. At vero in Genesi armillam suam oppignerat Iudas nurui suæ Thamar. atque in libris Regum Madianita ille miles armillam è brachio Saulis, & coronam de capite ablatam obtulit Dauidi. in Exodo quoque, & libro numerorum promiscue viris, & feminis tribuuntur armillæ. Sane Festus Pompeius in armillis, scribit viros militantes aureas armillas, quibus ab Imperatoribus erant donati, gestare solitos. Vnde etiam armillæ dictæ sint, quod antiqui humeros cum brachijs armos vocabant.

Theodor.

R. Dauid. Quæ gens Sabæa fuerit.

Genes. 10. ℣. 7.

Isa. 45. ℣. 14.

Isa. 56. ℣. 12.

Hieron.

R. Solom.

Hominum miseria ipso nomine ostenditur.

Armillas in brachijs tum viri, tum fœminæ gestare solebant.

Genes. 24. ℣. 53. Isa. 3. ℣. 19 Ezech. 16. ℣. 11. Genes. 38. ℣. 18. 2. Reg. 1. ℣. 10. Exod. 35. ℣. 22. Numer. 31 ℣. 50. Festus Pop. Quare dicantur armillæ.

Vnde

Vnde etiam arma, ab ijs dependentia dicta sunt. A
T. Liui. lib. 10. deca. 1. eius honoris meminit Liuius: Papirius, inquit, consul equites omnes ob insignem multis locis operam corniculis argenteis, nempe vasculis instar cornu elaboratis, armillisque argenteis donat. Et Valerius Maximus de aureis, & argenteis armillis loquitur, quibus donati sunt equites quidam strenui: quibus consentaneum est, quod de armillis Saulis regis nuper referebamus, vt verosimile sit id honoris initio regium esse, postea cum uiris illustribus à regibus ipsis communicatum, post à feminis quoque vsurpatum non tam honoris ergo, quam decoris. neque enim nouum est feminas quicquid vsque pretiosum est ambire, & in suas delicias luxumque conuertere, atque adeo coronam regiam, quæ vel præcipuum est supremæ potestatis B insigne, vt mox dicturi sumus. Sed meretricũ istarum intemperantia superauit ambitionem. neque enim ab amasijs acceperunt ornatum, sed potius ipsis pro mercede armillas, de brachijs suis extractas, dederunt. Vnde Polychronius, & Theodoretus: Nihil enim ab idolis accipiunt, qui ea sibi colenda instituunt, immo dona sibi à Deo concessa ipsis offerunt, varium illis circumponentes ornatum.

Valer. Max. lib. 2. cap. 3. & lib. 2. c. 8.

Polychr. Theodor.

De coronis multa.

Et coronas speciosas in capitibus eorum. עטרת, ghatereth, idest corona à verbo עטר, ghatar, deriuatur, quod est circundare, munire, atque adeo cumulare, quod ijs abundare solemus, quæ circa nos sunt. in prima significatione sumitur ibi: *Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid.* Hebraice: coronabant. in secunda ibi: *Domine, vt scuto bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos.* In tertia ibi: *Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & coronã inclyta circundabit te.* Et in psalmo: *Qui coronat te misericordia.* Et Isaias: *Coronans coronabit te tribulatione.* Et in psalmo: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Hebraice: Coronasti annum bonitate tua. sed sensum huius versiculi psalmi mirifice expressêrunt Septuaginta, ac si dixisset: Cumulasti annum prouentu abundanti, quæ tua bonitas est. eorundem significatuum symbolum fuit corona veteribus. immo & vox Græca στέφανος, stephanos, à verbo στέφω, stepho, oritur, quod est cingere, cumulare, adimplere, vt testatur Athenæus, & Hesychius. Idemque ex Homero constat, cum ait: Verbis formam Deus ipse coronat, hoc est deformes implet D dicendi gratia. Vnde corona est quasi complementum, & consummatio. cuius significatus etymologiam habes apud prædictum Athenæum. antiquitus enim, inquit ille, sacrificantes, id, quod Dijs acceptum referendum esse putabant, coronare consueuerunt: etenim teste Aristotele, nihil dijs mutilum, aut mancum, sed perfecta & integra offerimus. corona igitur est perfectionis, & plenitudinis symbolum: contra vero cum alicuius miseratione tangimur, nos quodam modo ipsos capillorum tonsura, coronarumque depositione mutilamus. neque aliud sibi voluit Aristoteles cum dixit, veteres in conuiuijs coronis vsos ad significandam, augurandamque fertilitatem annonæ, rerumque omnium abundantiam. Coronarum autem frequen- E tissimum vsum inuenimus apud omnes fere gentes in sacris. nam & hostiæ, & sacrificij, & idola coronari consueuerunt. in certaminibus præterea vsus erat, in victorijs, atque triumphis; victorum enim hæc præmia fuerunt. in nuptijs etiam. vtpote sponsorum, & sponsarum ornamenta: in regum & Sacerdotum inaugurationibus, ceu illorum dignitatis insignia; quæ omnia satis aperte demonstrant arcus triumphales, statuæ nobiles, marmoraque

1. Reg. 23. ℣. 26.
Ps. 5. ℣. 13.
Prou. 4. ℣. 9
Psalm. 102. ℣. 4.
Isa. 22. ℣. 18
Ps. 64. ℣. 12

Corona abũdantiæ, & cumuli symbolum.

Athenæus lib. 25.
Hesychius.
Homerus.

Deo nihil nõ perfectum & integrum offerri debet

Arist. apud Cælium lib. 27. cap. 26.

varia, quæ hodie Romæ visuntur. in funeribus quoque; nam cadauera, (teste Cicerone, vbi memi nit aureæ coronæ mortuo cuidam impositæ) sepul chra, cippi, atque columnæ corollis, & floribus decorantur, vt apud Lucianum in Nigrino videre licet. ac denique in conuiuijs tum sacris, tum profanis, ac præsertim nuptialibus. Quare Plinius: Et iam, inquit, tunc coronæ Deorum honos erant, & larium publicorum priuatorum, ac sepulchrorum, & manium; summaque auctoritas pactili coronæ. Sutiles saliorum sacris inuenimus, & solennes cænis. Athenæus quoque inde probat à veteribus conuiuiorum originem ad Deum fuisse relatam, quod coronis Deorum proprijs in ijs vterentur. Sed vt omittamus alias, quæ nil ad nostrum pertinent institutum, conuiuales certe coronas, si Athenæo credimus, inuenit vtilitas, vel etiam necessitas, confirmauit vero, atque auxit voluptas. nam cum veteres, quod Plutarchus scribit, inter epulas liberalius se ad bibendum inuitarent, largiusque biberent; ad occurrendum, medendumque capitis doloribus, quos vinum immoderatius haustum parere solet, consueuerunt illud vincire, ac ligare fascijs, seu vittis ex lino, lanave confectis, vt Festus tradit, atque Isidorus, coronas, scilicet veterum fuisse laneas, vel lineas. accessit deinde ornatus coronarum ex frondibus, vel floribus contextarum, quo vtilitatem pariter comitarentur deliciæ. nam florum exhalationes mirabili contra hoc malum sunt præsidio, caputque veC luti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam. nam & calidi flores, molliter aperiendis meatibus, faciunt, vt perspirare vinum possit: & qui leuiter frigidi sunt, mediocri contactu vapores repellunt; vt violacea in primis, & rosacea corona: vtrunque enim horum astringit, ac reprimit odore suo: ex quibus caput grauatur, vt meminerunt Aristophanes, & Plinius, qui tradit primum ex hedera Liberum patrem capiti suo imposuisse coronam, eiusque inuentionis rationem tradit Plutarchus: Hedera, inquit ille, Bacchantes coronauit, vt minus à vino læderentur, hedera frigore suo ebrietatem restinguẽte. Athenæus quoque ait, hederaceis corollis veteres primum fuisse vsos; quod frondibus, atque corymbis tempora ligaret, molliterD que astringeret, & sine graui odore refrigeraret. idcirco ait: Videtur Bacchus coronam vitis reliquisse, ac potionis dilutæ auctor fuisse; cuius coronæ mentionem quoque factam legimus in libris Machabæorum. nam Iudæos cogebat Antiochus hedera redimitos orgia celebrare. Ex nardo etiam vsitatas fuisse coronas auctor est Plinius. Lautissimum quippe, inquit, habetur ex nardi folio eas dari. & merito; est enim nardi odor suauissimus, vt habetur in canticis: *Nardus mea dedit odorem suum.* nardina scilicet corolla. & iterum: *Nardus, & crocus, &c.* Hebraice נרד, nerdi in plurali נרדים, nerdim, dicitur, vnde Græcum; atque Latinum vocabulum promanauit. fuerunt etiam eiusmodi coronæ epulares ex myrtho, teste Athenæo, ad vini euaporationem reprimendam. vnde E Horatius.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrtho.

Rosæ quoque coronis adhibitæ, quæ teste Athenæo, aliquantulum refrigerandi, capitisque dolores mitigandi vim obtinent. Plutarchus etiam, qui violaceas rosaceis adnumerat, & in facultate refrigerandi comparat. De rosarum sertis Martialis.

Cicer pro Flacco.

Lucianus in Nigri.
Plin. lib. 21. cap. 3.

Athe. lib. 5

Coronas cõ uiuales inuenit necessitas, auxit voluptas.
Plutarc.

Coronæ antiquæ teste Isidoro ac Festo, aut laneæ, aut lineæ fuerunt.

Aristopha. in Auibus
Plin. lib. 21. cap. 3. & lib. 16. cap. 1.
Frequens Bacchi corona ex hedera fuit.
Plutarch. 3. sympos. problem. 1.
Athenæ.

2. Machab. 6 ℣. 7.
Plin. lib. 21 cap 3.

Cãt. 1. ℣. 12
Cãt. 4. ℣. 14

Athenæ.

Horat. lib. 1 od. 4.

Plutar. sympos. 3.

Martial.

Pin-

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo
Ornenturque rosis tempora sutilibus.

Ouid fast. 5. Atque Ouidius in fastis.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Rosarum quoque vt aliorum florum in conuiuijs vsum apud Hebræos viguisse ex illo sapientiæ facile colligi potest, vbi Salomon homines voluptuarios in hunc modum loquentes inducit: *Vino precioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis, antequam marcescant; nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. antequam marcescant*: Inquiunt, quod rosæ, citissime euaporantur, eo quod odoris sui sunt prodigæ; emittunt enim, vt ait Plutarchus, odoris fluxum, vnde etiam nomen habent: nam Græcis rosa dicitur ῥόδον, quasi fluens odor. Fiebant quoque ex lauro, atque ex lilijs, quæ, teste Plinio, rosis sunt nobilitate proxima, quæque in sacris literis nobilitantur, & rosis coniunguntur, vt in Ecclesiastico. Adnumerat etiam Plutarchus prædictis cyprum, & crocum, quorum mentio est in canticis. nam à voce כפר, cephor, & כפרים, cepharim Græcus, & Latinus Cyprus effluxit. Ergo vt ad nostrum reuertamur institutum, videntur meretrices illæ ex rosis, vel violis, alijsue odoriferis, & speciosis floribus, & frondibus serta sibi plexuisse decoris (nam hoc significat פאר, Pear Hebraicum, pro quo Hieronymus vertit speciosas.) teste enim Polluce hunc fere delectum habere solebant veteres florum coronariorum; vt ijs potissimum vterentur, quorum & color oculis, & odor naribus suauem voluptatem simul cum commoditate leuandi capitis, afferrent. proptereaque merito à vate dicuntur coronæ decoris, seu speciosæ, & elegantes. atque eiusmodi corollas amasiorum capitibus, vel frontibus, aut certe collis imponebant. nam, vt testis est Scholiastes Apollonij, veteres tribus modis vtebantur coronis. nam vel capiti imponebant serta, vel fronti, & temporibus circumdabant, vel à collo suspendebant. enimuero illud non expedit obliuisci, per amasios nos cum Prophe ta intellexisse idola, quorum cultui splendidum illud conuiuium dicatum erat. nam ea cerimonia meretrices se ipsas profitebantur fideliſſimas, & amantisimas sponsas Deorum, quippe eorum amore corollis, delicijs nimirum suis, se ipsas spoliabant, in ipsorumque cultum libenter consecrabant. neque singularis fuit ea superstitio, & sine exemplo. nam etiam apud gentes moris fuit meretricibus statuas Deorum diuersi generis corollis exornare.

Sap. 2. ℣. 7. & 8. — Rosa odoris prodiga. — Ecclꝰ. 50. ℣. 8. & 39. ℣. 19. — Cant. 4. ℣. 14. & 4. ℣. 14. — Hieron. — Pollux. — Schol. Apol. — Delicijs pro prijs se spoliare propter aliquē, amoris est iudicium.

XLIII. & XLIV. *Et dixi ei: Quæ attrita est in adulterijs: nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.*

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem. Dixi, idest existimaui, cogitaui, vt notauit hic Rabbi Salomon. Ingredi ad feminam, dicunt Hebræi honesta phrasi, quod nos, rem habere cum illa. quia proprium feminarū est in cubiculis clausas contineri. Hieronymus versionem suam alioqui subobscuram dilucide interpretatur: Quamobrem dixi ei, vel Hierusalem, vel Samariæ, vel vtrique: sic attriuistis frontem, vt nequaquam secreto polluamini, vel mariti, vel hominum vitetis aspectum: sed instar meretricum publice prostituamini, quoniam ingressi sunt ad vos, quasi ad meretrices? Rabbi Dauid: Dixi de vetula inueterata in adulterijs, nunc, idest non fornicabitur amplius, sed modo cessabunt fornicationes eius, postquam eiecta fuerit de terra sua. alij sic: Iam iam

R. Salomon. — Hieron. — R. Dauid.

A migrabunt alio fornicationes eius, & ipsa. Septuaginta: Nonne in his mæchantur, & opera meretricis etiam ipsa fornicata est? quod in hunc modum intellexit Polychronius, & Theodoretus: Dicebam enim instrumentis vtens propheticis, in his inanimis adulterium vestrum patratur, & fornicaria sunt vestra studia. Scholiastes vero. in his, inquit, eas redargui, & fornicarias, & adulteras eas appellaui. constat enim per omnes prophetas illis impietatem exprobratam esse. obserua. vel ipsi Deo stuporem facere videtur tanta plebis suæ in turpitudinem procliuitas. nam quasi admirabundus exclamat: Ita ne se res habet? vetulam hanc nondum esse satiatam sordibus meretricijs? attendite quam auide, quamque impudenter, ac si B iuuencula esset, amasios euocauerit, allexerit, & in sui contumeliam prouocauerit. nam ex eius promptitudine licentiam in reliquum nacti, ait Theodoretus, tamquam ad mulieres communes omnibus prostitutas, ita ad Samariam, & Hierusalem ingressi sunt animarum euersores Dæmones, quique eorum cultum docti sunt Chaldæi. deinceps igitur ad hos transfert orationem.

Theodor. — Polychr. — Scholiast. — Ipsi Deo quodammodo admirationem afferre videtur tanta in peccata procliuitas. — Theodor.

Viri ergo iusti sunt. Transitum facit à Dijs factis XLV. instar hominum ad ipsos homines veros. nam meretrix non se prostituerat hominibus Chaldæis, sed Dæmonum simulacris depictis forma Chaldæorum, vel Aegyptiorum. at vero per veros homines, Chaldæos scilicet supplicio affecta est. de ijs ergo ait: *Viri iusti sunt*. Rabbi Dauid, & Salo- R. Dauid. C mon per iustos intelligunt iudicij peritos, & in iu- R. Salomon. dicando expertos. Polychronius, & Theodore- Polychr. tus iusti epitheton appositi, non eorum iustitiæ Theodor. prohibens testimonium; erant enim iniustissimi, iniquissimi, & impijssimi. Sed ex comparatione rerum à meretricibus gestarum, iusti sunt, dixit: ac si dicat, si tecum comparentur, ij Iusti sunt. quod etiam supra fecit, cum de Hierusalem loqueretur; *Iustificasti sorores tuas, &c.* Sed aptius videtur, vt ℣. 51. iustitia politica iusti appellentur Chaldæi, quæ tametsi in hominibus idololatris vera virtus non esset, erat tamen virtus, quæ ius suum cuique dabat: eamque exercuit Babylonius cum plebe Iudæorum, quam hic meretricis nomine significat propheta. nam vt in libris Regum legimus, Vrbem 4. Reg. 25. incendit & euertit, incolas abduxit, regem ex fu- ℣. 7. 10. & ga retractum filijs, atque oculis orbauit: quæ om- 11. nia sunt iustitiæ vindicatiuæ propria munera.

Supra. c. 16.

Ii iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem. Polychronius, & Theodo- Polychr. retus adulterij, & homicidij pœnas luent suos ama- Theodor. tores iudices fortitæ. Quale autem genus supplicij id futurum sit, declarat dicens.

Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam. XLVI. & XLVII.

Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum. Definita est lapidationis pœna adul teris in Leuitico. *Morte moriantur, & mœchus, & Leuit. 20. adultera*. Genus autem mortis paulo ante expres- ℣. 10. & ℣. serat: *Siquis dederit de semine suo Moloch, morte,* 2. inquit, *moriatur, populus terræ lapidabit eum*. Similis E autem sententia intelligenda est in sequenti lege adulterarum, cum alia non explicetur. atque ex Ioanne ita esse conuincitur, vbi de adultera Pha- Ioan. 8. ℣. 5 risæi ad Christum aiunt: *In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare*. Sed hæc omnia metaphorice dicta scimus. illud sine tropo, *Filios, & filias earum interficient & domos earum igne succendent*. Vide in libris regum rem gestam, huius prophetiæ 4. Reg. 25. commentarium: *Et auferam scelus de terra, & di-*

scent

scholiast. Theodor.

scent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus eorum. Scholiastes,& Theodoretus: Hæc illis sustinentibus, lapidibusque, & gladio,atque igni consumptis,omnis ciuitas percipiet vtilitatem,discens in alieno capite, qualia sint impietatis præmia. nam hic versus persistit in tropo. mulieres vocat ciuitates, ac si dicat, reliquæ ciuitates hoc documento coercebuntur.

XLIX. *Polychr. Theodor.*

Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis, & scietis, quia ego Dominus Deus. Polychronius, & Theodoretus impietatis vestræ,inquit,fructus feretis. non enim coacti ipsam suscepistis, sed voluntate, atque cupiditate; sed ex ipso supplicio maximam colligetis vtilitatem, quia me Dominum agnoscetis. quam vtinam agnitionem nos assequamur, non malorum experientia docti, sed diuina beneficia sentientes, & ingratum animum abominantes, ob Dei memoriam in singulos dies renouati, & sanctissimi spiritus virtute, Dei caritate inflammati, & Domini nostri Iesu Christi iudicis aduentum expectantes.

Supplicia in Dei cognitionem adducunt.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Sub metaphora lebetis pleni carnibus,appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ vrbis excidium vaticinatur.

I. ET *factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima die mensis,dicens:*

II. *Fili hominis,scribe tibi nomen diei huius, in qua confirmatus est rex Babylonis aduersum Hierusalem hodie.*

III. *Et dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam, pone, inquam, & mitte in eam aquam.*

IIII. *Congere frusta eius in eam, omnem partem bonam, femur, & armum, electa, & ossibus plena.*

V. *Pinguissimum pecus assume,compone quoque strues ossium sub ea: efferbuit coctio eius, & discocta sunt ossa illius in medio eius.*

VI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciuitati sanguinum, ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius non exiuit de ea: per partes, & per partes suas eijce eam: non cecidit super eam sors.*

VII. *Sanguis enim eius in medio eius est, super limpidissimam petram effudit illum: non effudit illum super terram, vt posset operiri puluere.*

VIII. *Vt superinducerem indignationem meam, & vindicta vlciscerer: dedi sanguinem eius super petram limpidissimam,ne operiretur.*

IX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciuitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram.*

X. *Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio, & ossa tabescent.*

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat æs eius: & confletur in medio eius inquinamentum eius, & consumatur rubigo eius:*

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

XIII. *Immunditia tua execrabilis: quia mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.*

XIIII. *Ego Dominus locutus sum: Veniet, & faciam: non transeam, nec parcam, nec placabor: iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te, dicit Dominus.*

XV. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XVI. *Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.*

XVII. *Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu era velabis, nec cibos lugentium comedes.*

XVIII. *Locutus sum ergo ad populum mane, & mortua est vxor mea vespere: fecique mane, sicut præceperat mihi.*

XIX. *Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis?*

XX. *Et dixit ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens:*

XXI. *Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperij vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra: filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent.*

XXII. *Et facietis, sicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis.*

XXIII. *Coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & vnusquisque gemet ad fratrem suum.*

XXIIII. *Eritq. Ezechiel vobis in portentum: iuxta omnia, quæ fecit, facietis, cum venerit istud: & scietis, quia ego Dominus Deus.*

XXV. *Et tu fili hominis: ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum:*

XXVI. *In die illa cum venerit fugiens ad te, vt annunciet tibi:*

XXVII. *In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit: & loqueris, & non silebis vltra: eritq. eis in portentum, & scietis, quia ego Dominus.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIQVARTI.

I. Diei, & horæ prædictio certiores Hebræos facit, non casu, aut cæli influxu, sed Dei prouidentia vrbem igni traditam.

IN anno nono, à migratione Ioachin, vt primo capite notauimus, *in mense decimo*, hoc est Chaldæorum Thebeth, qui decimus est à Nisan, respondetque ex parte Decembri nostro, *decima mensis*, subaudi die.

II. *Scribe tibi nomen diei huius*. Hebraice: Nomen diei: articulum diei huius, *In qua confirmatus est Rex Babylonis*, in articulo diei huius, *aduersus Hierusalem*. Vnde scimus non solum diem, sed etiam diei horam prophetæ reuelatam, in qua ciuitas vallari cæpta est. hoc eodem anno, mense, & die cœpit Nabuchodonosor obsidere Hierusalem, vt constat ex libris Regum, & Ieremiæ. Ergo eam diem solenni ieiunio postea celebrarunt Iudæi, vt in eorum Kalendario videre licet reuelata itaque est eodem die, in qua ciuitas vallari cœpta est, Ezechieli in Babylone degenti, res gesta Hierosolymis, ac præceptum, vt eam sub ænigmate concaptiuis referret die ipso notato, vt & ipsi, & obsessi tum ex tempore, tum ex rerum euentu discerent non casui, neque Babyloniorum potentiæ Vrbis excidium esse adscribendum, sed eius voluntati, qui multo ante prædixerat ob ciuium impietatem

4. Reg. 25. ℣. 1. Ier. 52. ℣. 4

vrbem

Deus suorũ prophetarũ existimationi prouidet. *Polychr.*

vrbem esse igni comburendam: Ezechielem quoque prophetam esse veridicum, quippe qui Hierosolymæ statum è Babylone tam longe diffita nosse potuit, & palam facere. Sed hic Polychronius adiecit: Quoniam inquit pueriles erant mente & cum eadem audirent, ridicula putabant; necessario varietate distinxit orationis narrationem ad terrendos auditores. Theodoretus vero: Per ænigma iubetur propheta, quæ ciuitati euentura essent edocere, vt propter eorum, quæ dicerentur, obscuritatem, studiosiores ad interrogandum effecti auditores, exploratius oracula diuina percipiant. Scholiastes autem sic habet: Babylonius copijs suis adductis ad Vrbem oppugnandam accesserat. hoc vero agebat Deus, vt expugnationis dilatione illos ad pœnitentiam incitaret. verum non modo nihil profecerunt, sed potius prophetis exprobrabant tamquam mentientibus. Deus igitur iubet prophetam expugnationis parabolam in illos dicere.

Theodor. Ænigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. *Scholiast.*

III. *Dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam.* Hebraice: Parabolabis parabolam, vel transferendo transferes sermonem. de qua phrasi supra dictum est; de translatione autem lebetis capite vndecimo: *Hæc est lebes, nos autem carnes, &c.* Ad quæ verba nunc videtur allusisse vates, atque etiam Micheas, vt infra explanabimus: *Hæc dicit Dominus Deus: pone ollam*, dicere iubetur, deinde facere, vt rebus verba iuuentur. gesta enim magis mouent; præsertim si sint insolita. sane prophetis familiare est rebus, & verbis vaticinari; vt non semel annotatum est in superioribus. In hac autem metaphora, vt bene obseruarunt Polychronius, & Theodoretus, ollam, vel lebetem vocat Ezechiel Vrbem ipsam: per aquam infusam intelligit obsidionem, & omnis generis calamitates, quæ vallum comitantur, vt apud Isaiam: *Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Assyriorum.* Et in Apocalysi. *Aquæ multæ populi sunt.* Bene ergo dicentur Aquæ populi vallantes vrbem propter multitudinem, fragorem, tumultum, atque ingens periculum, quod ex eorum vallo non secus, atque ex inundatione vehementi creabatur ciuitati. Pecus pingue est respublica lasciuiens, quasi vitulus indomitus, qui incrassatus recalcitrat. Bestijs enim illos efficit similes, (inquit Scholiastes) quippe priſtino honore spoliatos, hoc est Dei ope, & patrocinio. sed quid, si addas non modo bestijs comparatos, sed ijs etiam, quæ in macellum iam subductæ sunt ad victimam destinatæ? Carnes pecoris pinguissimi vocat indigenas, membra scilicet reipublicæ, vtpote caput regem, cor pontificem, viscera Sacerdotes, armos magnates, dextrum scilicet Leuiticæ tribus Sacerdotes, siniſtrum è regio sanguine progenitos, femora, quæ musculosa sunt, viros bellatores, robur militiæ, vrbisque præsidium, crura infimos homines, hoc est artifices, & fabros, &c. ossa robustissimos, atque opulentissimos quosque, qui videbantur confidentiores, quibusque sufficiebant vires, & annona ad longam obsidionem sustinendam: vel magistratus, qui sustinent onus populi, propterea que alias *anguli* solent appellari. ignis significat oppugnationem, famem, & pestem. frusta carnium extracta ex lebete, & temere proiecta in omnem ventum, designant ciues, qui vel excursionibus, peste, & fame perierunt circum Vrbis mœnia, vel profugos, qui discruciati sunt, seu captiuitate oppressi. rubigo est peccatum obstinationis, quod perseuerauit in Iudæorum cordibus.

Mic. 3. ℣. 3

Rebus & verbis vaticinabãtur prophetæ. *Polychr.* *Theodor.*

Isa. 8. ℣. 7. *Apocal.* 17 ℣. 1.

Deu. 32. ℣. 15. *Scholiast.*

Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur.

Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius cõferuntur. *Sophon.* 1. ℣. 16.

Electa, & ossibus plena. Septuaginta: Carnibus separatis ab ossibus. Hebraice, electione ossium imple. quæ quidem sententia cõcordauit versionem Septuaginta cum vulgata nostra. etenim illi significare voluerunt ossa solidiora separata à carnibus, congerenda quoque in ollam; idemque vulgatus intellexit, nimirum implendam ollam electissimis ossibus. neuter ossa proijcienda extra ollam vel dixit, vel credidit. quod ne nos crederemus, Hebræa litera nos admonuit. atque ex huius versus intelligentia pendet eius, qui subsequitur, sensus. IIII.

Compone quoque strues ossium sub ea. Septuaginta: Succende ossa sub eis. Hebræam litterã plane reddidit Hieronymus. nam דור, dor, seriem significat, ordinemue, & quicquid ordinate collocatur. Quare sumitur pro generatione, sæculo, vita, ætate hominum, quæ voluitur in orbem. eius etiam cognata מדורה, medura, significat, pyram, rogum, in hoc ipso capite: *Cuius ego magnam faciam pyram.* idque propter seriem lignorum congestorum in pyra. quoniam vero pyra nonnisi ad ignem ordinatur; Septuaginta sensũ retinentes, verterunt: Succende ossa sub eis; cum reuera littera sonet, struem ossium fac sub te, illis carnibus scilicet, vel partibus pecoris. etenim penitus ossa subter carnibus intra ollam congesta erant, non subtus ollã proiecta ob ignem; vt præter iam dicta probant, quæ sequuntur. V.

Efferbuit coctio eius, discocta sunt ossa illius in medio eius. Theodoretus: Igne, inquit, iniecto, ossa succensa consumpta sunt; fames enim consumptionem fecit; quique effugerunt famis impetum, ad summum malorum peruenerunt, obsidentium oppugnationes sustinentes. Rabbi Dauid, Loco, inquit, lignorum combures ossa: quasi innocentium interfectorum in Hierusalem ossa accenderint hunc ignem, totque mala vrbi attulerint sanguinariæ. præclare illi quidem, si certum esset, quod præmittunt, loco lignorum ossa subiecta ollæ. verum nobis id videtur improbabile, tum ex supra allatis, tum etiam quia ossa neque per se sola ignem accendere possunt, neque cum lignis illum fouere, cum sint natura sicca. denique quoniam vates discocta dixit ossa, non consumpta. idq; sonat Hebræum verbum בשל, basal, atque ita verterunt Septuaginta ἥψηται τὰ ὀστᾶ αὐτῆς, ipsitæ ta osta autis, cocta sunt ossa illius. postremo ex eo, quod additũ est in Hebraico, Græco, & Latino codice, *in medio eius*, quod manifeste significat intra ollam, non sub olla. Sane Polychronius aptius philosophatur ac si dicat, inquit, attigit quidem illos calamitas, & inutiles ad omnia redditi sunt. illud enim ἐξέζεσεν, exezesen, efferbuit, posuit, pro abiecta est. ex metaphora enim illud accepit aquæ exæstuantis, & ebulliẽtis, quæ ad suum interitum diffunditur. R. Dauid metaphoram simul, & Hyperbolem agnouit in verbo cocta: Tam grandem, inquit, accende pyram, vt ossa quoque tametsi durissima, & ad coctionem inepta, coquantur: quod dictum est per metaphoram de fortissimis, & robustissimis Israel; omnes enim perierunt gladio in vrbe.

Theodor. *Polychr.* *R. Dauid.*

Væ ciuitati sanguinum ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius nõ exiuit de ea. Persistens in allegoria veritatem simul detegit, ciuitatem appellasse se ollam, sanguinem vero innocentium, atque impietatem rubiginem vocasse. est autem חלאתה, chelathah, pro qua voce Hieronymus vertit rubiginem, adustio, scoria, immunditia, sordes sue, quæ ob nimiam adustionem de carnibus, ceteris ue esculentis ollæ adhærescunt. non bene itaque vertit R. Dauid spumam pro rubigine; neque VI.

Hieron. *R. Dauid.* Reprehenditur.

enim vitio daretur ollæ, quod carnibus plena, ad ignemque appoſita, adhuc retinuiſſet ſpumam; cum ipſa ſpuma ex decoctione carnium coaleſcat, neq; ſpuma ita tenaciter adhærere ſoleat æri, vt vel igne indigeat, vel igni non cedat. ad hunc locum Prophetæ videtur reſpexiſſe Paulus, cum dicit; *Deponentes ergo omne pondus, & circumſtans nos peccatum*, vel tenaciter inhærens nobis peccatum. ollæ enim comparaſſe viſus eſt corpora noſtra; rubigini autem, vel ſordibus peccata, quæ vix ita defricantur; quin aliquatenus eorum reliquiæ maneant cordibus noſtris impreſſæ.

Hebr. 12. ℣. 1. Peccati ſordes vix defricantur à nobis, quin maneant aliquæ eorum reliquiæ.

Per partes, & per partes ſuas eÿce eam; non cecidit ſuper eam ſors. vel non cadet. præteritum pro futuro, ideſt euacua ollam fruſtatim, vt impleueras, fruſtaque extracta diſijce quoquouerſum. hoc eſt annuncia illos in omnem ventum eſſe ventilandos; idque temere, & citra delectum. non enim cecidit ſuper illos ſors, vt alij perirent, ait Hieronymus, alij ſaluarentur: ſed cunctis communis venit interitus. Apollinaris declarat neminem illatas effugiſſe calamitates, neque alij interitum, alijs ſalutem obtigiſſe, vt in prioribus obſidionibus: ſed omnes penitus partim fame, partim peſtilentia conſumptos. eos vero, qui hæc effugerint, aut pugnantes interfectos, aut vrbe expugnata mancipatos. Scholiaſtes: Nulla, inquit, occaſio eſt, nulla opportunitas ad eam conſeruandam inuenta. ſortem itaque occaſionem exponit; ſed melius ex Apollinari, & Hieronymo ſors valet, quod ſonat. ſimilis dicendi ratio extat in pſalmo: *Si dormiatis inter medios cleros (*ſortes*) pennæ columbæ deargentatæ, &c.* ideſt ſi iaciantur de vobis ſortes ad vitam, vel interitum inter milites Babylonios, qui pro vexillo geſtant columbam, &c. Vterque autem verſus illuſtratur mirum in modum ex illo Ieremiæ: *Si ſteterit Moyſes, & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum*, exoſos illos habeo, *eÿce illos à facie mea, & egrediantur*, amanda illos extra ædes meas, ne amplius faciem meam videant. huic ſupplicio opponitur illud Euangelij: *Intra in gaudium Domini tui.* Ideſt recipio te in meum palatium, quod vos gaudium merito nuncupare ſoletis. *Quod ſi dixerint ad te: quo egrediemur? dices ad eos. hæc dicit Dominus, qui ad mortem ad mortem, & qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem: & viſitabo ſuper eos quatuor ſpecies*, calamitates. *dicit dominus: gladium ad occiſionẽ, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & beſtias terra ad deuorandum, & diſſipandum & dabo eos in feruorem*, vagationem, *vniuerſis regnis terræ*. idem argumentum perſequitur in ſequentibus Ieremias, quod in præſenti Ezechiel: *Diſpergam*, inquit, *eos ventilabo in portis terræ*. hoc eſt in fines terræ, nam porta, quia terminus eſt vrbis, fines regionũ ſignificat, vel in vrbes longinquas ſpacioſæ terræ. argumentum perſequitur pſaltes. *Dediſti nos tamquam oues eſcarum, & in gentibus diſperſiſti nos, vendidiſti populum tuum ſine precio*, gratis, *& non fuit multitudo*, fœnus, *in commutationibus eorum*. ideſt non modo non magni illos æſtimaſti, vel precia auxiſti licitantibus, ſed neque precium poſtulaſti vllum, neque permutationem pro tuis popularibus; vt qui pro nihilo illos ducebas, pro nihilo damnaſti, & tradidiſti hoſtibus.

Hieron. Apoll.

Scholiaſt.

Pſal. 67. ℣. 14.

Ier. 15. ℣. 1

Matth. 25. ℣. 21. & 23

Ier. 15. ℣. 2 3. & 4.

Ier. 15. ℣. 7 Porta terræ pro finibus terræ ſumitur.

Pſal. 43. ℣. 12.

Deus peccantes nihili æſtimat.

VII.

Sanguis in medio pro omnibus ſceleribus publicis ſumitur.

Sanguis enim eius in medio eius eſt. Diximus ſupra non ſemel, *in medio*, ſignificare palam, publice, non in angulis, ſed in medijs plateis. *Sanguinem* vero ſignificare facinora quæque truculenta, & inſignia. hoc autem loco, proprie ſumi poteſt pro innocentium prophetarum, vel infantium Dijs immolatorum cruore; vel tranſlatitie pro idololatria, atque ſceleribus, quæ illam comitari ſolent. vt ſanguis in medio vrbis idem ſit, quod in pſalmo: *Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem*, violentiam, & lites, *in ciuitate, die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniuſtitia*, (quid autem ſit, *in medio*, explicat) *& non defecit de plateis eius vſura, & dolus*: atque ea ſit diuinæ indignationis cauſa, quam Ieremias ſignificauit: *Alienum fecerunt locum, libauerunt dÿs alienis, & repleuerunt locum iſtum ſanguine innocentum*: Atque iterum: *Propter Manaſſem filium Ezechiæ regis Iuda ſuper omnibus, quæ fecit in Hieruſalem*. Manaſſis autem geſta in libris regum deſcribuntur in hæc verba: *Inſuper & ſanguinem innoxium fudit Manaſſes multum nimis, donec impleret Hieruſalem vſque ad os*. Videlicet vrbem facit ollam, vel lebetem, quam plenam dixit cruore vſque ad os. hoc eſt large manantem ſanguinis riuis. Talionis itaque ſententia in ciues fertur, vt quam innoxio ſanguine replerunt ollam, ſacrilego iterum impleant ſanguine, ideſt ſuo ipſorum. Verum locum iſtum eleganter explanat Micheas, dicens: *Audite Principes Iacob, & Duces domus Iſrael, numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum? qui violenter tollitis pedes eorum deſuper eis, & carnem eorum deſuper oſsibus eorum? qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum deſuper excoriauerunt, & oſſa eorum confregerunt, & conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ. tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos, &c.* Quando nam? cum pœna talionis multati, atque intra vrbis mœnia quaſi victimæ in lebetem contruſi Babylonij furoris igne elixabuntur, coquentur, ardebunt, & contabeſcent. atque hæc quidem ad priorem ſenſum accommodata ſunt. Verum alterum etiam aſſignat Apollinaris non ingratum textui, nec nobis iniucundum. ita enim habet: Docet malorum cauſam, & ait: Hæc patiuntur nimiæ cædis pœnas luentes. Quod ſi ad Chriſtum referatur; frequens eſt vox ſanguinis, & oſtendit inſignem ob eius effuſionem vindictam. pertingit enim propheta & ad ea, quæ ſui temporis erant, & ad ea, quæ poſterioribus ſæculis erant euentura. Rabbi Dauid ad ſanguinem Zachariæ inter templum, & altare effuſum refert hæc verba: Sed grandiora ſunt, quam vt vnius prophetæ cruore impleantur. nam amplecti etiam poſſunt *hiſtoricõs* multorum millium innocentium. cruorem per ſummam iniuſtitiam profuſum, vt ſupra diximus. ad prophetiam autem accommodatum eſt, Chriſti Domini noſtri ſanguinem innoxium repræſentari, vt ſentit Apollinaris; quem effuderunt Iudæi in medio Hieruſalem, in plateis, in vijs publicis, in compitis, in prætorio, palatio. Iudæi inquit effuderunt in medio Hieruſalem, hoc eſt palam, impudenter, & per ſummam crudelitatem, itemq; in plateis, & publicis vijs. non enim tantum mons cal uariæ ipſius ſanguine cruentatus eſt, ſed prætoria. num palatium, Herodis Regia, atria, baſilicæ, fora, plateæ, compita, & viæ vrbis publicæ conſperſæ. vt merito de proprio Redemptoris cruore illud pſalmi cantatum ſit: *De torrente in via bibit*, bibere poſſet, *propterea exaltauit caput*. Quoniam vere riui diuini cruoris ex monte Caluariæ in omnem terram circumiacentem effuſi ſunt. Eius montis fortaſſe memor propheta ſubiecit.

Pſal. 54. ℣. 10.

Ier. 19. ℣. 4

Ier. 15. ℣. 4

4. *Reg.* 21. ℣. 16.

Micheæ 3 ℣. 1. 2. 3. & 4.

Apoll.

R. Dauid.

Effuſio ſanguinis Chriſti punitur in effuſione, & euerſione Hieruſalem.

Pſal. 109. ℣. 7.

Super

Montis Calvariæ descriptio.

Super limpidissimam petram effudit. Hebraice עלצחיה סלע, ghal, tsechiac selagh super limpiditatem rupis, idest in rupe limpida, nitida, arenti, minime herbida, vt in psalmo: *Qui habitant in sepulchris*. licet in locis arentibus, aridis, quales eliguntur ad sepulchra excidenda, in rupibus. quasi dicat psaltes: Desertores Dei in rupibus glabris habitabunt extorres, exulesque ab humano conuictu. quæ nominis etymologia mirum in modum congruit monti Golgotha, vbi cruci affixus est Dominus, cuius tametsi decliuia manu plantatis arboribus non omnino essent incommoda (hortus enim in eius latere virescebat, in quo depositus est Christus;) summitas tamen illius nudam rupem ostendebat, arentemque canitiem; sed ista prophetice, illa secundum historiam. Idololatras innocentium infantium sanguinem in rupe nitida effundere solitos, quales plurimi visuntur colles in monte offensionis supra vallem Hinnon, vbi filios mactabant idolo Moloch, supra dictum est. vel si figurata sit dictio, translationem vsurpat hominis sanguinarij, truculenti, de qua egimus supra; ac si dicat: Nō operuit facinora, non dissimulauit, quæ designabat scelera, sed pari audacia, atque crudelitate, & aduersus Deum se impiam, & contra ciues se profitebatur iniuriosam. Idem fere continet, quod subditur: *Non effudit illum super terram, vt posit operiri puluere*. Hieronymus: Naturale est enim, vt si sanguis effundatur in terram, combibat humus humorem sanguinis, vel paulatim terra operiatur, & puluere: cum autem super limpidissimam petram, & nullam habentem foueam sanguis fuerit effusus; labitur, & latam obtinet sedem. hoc autem indicat, quod non occulta, sed publica fecerit homicidia secundum illud: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Itaque sanguis in terram effusus, statimque absorptus crimen denotat graue, sed occultum; atque adeo venia dignius, quam flagitium publice patratum; vnde subiecit.

Ps.67.℣.7.

Supra c. 21.

Ostendit potius prouocari vindictam publicis, quā occultis peccatis. *Hieron.*

Genes. 4. ℣. 10.

VIII. *Vt super inducerem indignationem meam, & vindictam vlciscerer. Vt*, valet ita vt: neque enim in eum finem peccabant, sed eum merebantur euentum tam nefaria crimina. Septuaginta: Vt ascenderet (peruenirent furor in vltionem) ac si dicat, conniuerem & ego, atque dissimularem me audire eas, quæ aduersus illam deferebantur criminationes; si ipsa quoque dissimulasset se facere, quæ audebat. perinde enim esset peccatum celatum, atque sanguis effusus in terram, ab eaque absorptus. nunc autem crimina palam admissa non secus furorem iudicis ad vltionem excitant, ac sanguis innoxius in petra nitenti sparsus, qui vehementer clamat, vindictamque suo iure postulat aduersus homicidam. obserua hic publica, & insignia populorum supplicia, nonnisi ob publica, & inuerecunde admissa delicta à Deo infligi solere. sed de hac re supra nonnihil.

IX. *Væ ciuitati sanguinum*, sanguinariæ, *cuius ego grandem faciam pyram*. Septuaginta: Magnificabo torrem, vel titionem. quod sic enarrat Scholiastes: Cum torre comparat Assyrium. ex ipso vero ait illum habere vim; vt ne quis ad Babylonium referat, quæ fiebant, quasi sua faceret potestate. Magnificabo, inquit, titionem, hoc est augebo malorum principium, vel imperium, & multiplicabo ligna, hoc est multas occasiones, veluti materiam igni, præbebo malorum, vt hanc quidem comburam, elixas vero carnes, hoc est vrbis incolas tabescere faciam, ita vt alij varijs calamitatibus, ve-

Scholiast.

A luti elixæ carnes exurantur, multaque ignis vi etiam ius esculentum absumatur, quicquid videlicet ad refrigerandum vsui esse possit, animoque solatium afferre.

Congere ossa, quæ igni succendam. Septuaginta: Multiplicabo ligna, & incendam ignem. Hebraice verba infinitiui modi sunt: multiplicare ligna, succendere ignem, concoquere carnes, condire condimentum, vt & ossa ipsa comburantur. vsurpantur autem infinitiui pro futuris, multiplicabo, succendamque, &c. vel pro gerundijs, grandem faciam pyram, multiplicando ligna, succendendo ignem, &c. quod autem Hieronymus verterit ossa, vbi Septuaginta legerunt τὰ ξύλα, ta xyla, idest ligna, occasio fuit affinitas duorū nominum עצמים, ghatsamim, ossa, & עצים, ghetsim, ligna, quorum prius legisse videtur Hieronymus, posterius Septuaginta. Equidem in codicibus Hebraicis, quos videre licuit עצים, ghetsim, idest ligna inuenio, sed vtrumlibet cohæret cum sententia vatis. præterea vbi Hieronymus vertit: *Et coquetur vniuersa compositio*, Et Septuaginta legerunt: Et minuatur ius; Hebraice dicitur condi condimentum, & verbum quidem רקח, racach, pigmentarijs tribuitur, qui multas, & varias species aromatum componunt, & condiunt. in Exodo: *Opere vnguentarij*, & in Paralipomenon: *Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta* Inde oritur רקח, recach conditura; de qua in Canticis: *Dabo tibi poculum ex vino condito*. Itemque מרקחה, mercachah, nomen, quod hic vsurpat vates, condimentum, conditura, compositio; eo vsus est Iob: *Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet, quasi cum vnguenta bulliunt*: Vel & ponet tamquam coctura. atque hæc de viuorum. quod vero attinet ad sensum Rabbi Dauid ipsam metaphoram pigmentarij, quam verba præseferunt, retinens, sic interpretatur versum. condimentum, hoc est carnes, ossaque ipsa cocta condi & speciebus diuersis, vt comedentes delectet cibus, hoc est Hierusalem tot: tantisq; tribulationibus coquetur, tamque aduersis casibus confici etur, vt carnes solent, postquam decoctæ sunt, speciebus condiri, vt sapiant: tantamque delectationem capient hostes iugulando ciues, quantam conuiuæ ex cibo per se sapido, & bene condito solent percipere. huc illud Isaiæ afferri potest: *Victima Domini est in Bozra, & interfectio magna in terra Edom*. Vbi hostium cædem victimam, hoc est conuiuium Deo gratissimum appellat vates. quid enim aliud est sacrificium, quam conuiuium, in quo panis, vinum, sal, carnes, oleumque apponitur Deo, & ministris eius? Sed de vtraque metaphora supra egimus fusius. nunc institutum nostrū persequamur. non displicet Dauidis explanatio, sed neque video esse necessariam, cum nomē illud מרכחה, mercachah, pro quo ipse legit condimentum speciosum, significare possit compositionem, aut commistionem diuersarum rerum in ollam cogestarum ad coctura, ipsumque ius è succis conditorum commistum, & confectum. quo respexerunt Septuaginta, cum verterunt: Minuatur ius. nam cum ius ollæ imminuitur, carnesque elixantur, & excoquuntur; ex vtrisque confectio quædam, & condimentum coalescit, quod Iob capite paulo ante citato coctura vocauit, Hieronymus compositum.

X.

Exod. 30. ℣. 25. & 35. 2. Paral. 16 ℣. 14.

Can. 8. ℣. 2.

Iob 41. ℣. 22.

R. Dauid.

Isa. 34. ℣. 6.

Sacrificia antiqua erant quasi conuiuia.

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat aes eius*. Hebraice ponere, idest pone, vt supra monuimus. significat autem vrbem ciuibus vacuam igni tradendam, & redigendam in

Ipsam quoq; terram punit Deus propter scelera habitantium in ea.

cineres; vt ignis vi excoquatur immunditia illius, A expurgeturque vrbs sanguinaria à sordibus idolorum, cruoreque innocentium, vel redacta in fauillam. Theodoretus: Vt ipsum per aes igni admotum liquefiat, & cum rubigine simul absumatur. victis enim ijs, qui propugnabant, capta vrbs, deinde euersa est, & incendio consumpta. verumtamen quamuis tot eam oppressérint mala, non est à rubigine liberata, sed in ea remansit ad peccandum propensio: propterea subijcit.

Theodor.

XII. Instáter Deus saluti hominum inuigilat, ipsis etiam reniten tibus.

Multo labore sudatum est, & non exiuit de eo nimia rubigo eius. Similia horum tractauit vates capite vigesimo secundo sub metaphora metalli impuri, decocti in fornace, nosque ibidem quædam ex Ieremia adduximus ad eius loci illustrationem, quæ huic versui nihilominus aptari possunt. adde B ex eodem Ieremia: *Laboraui rogans* (vel fatigatus sum puniendo) *interfeci, & disperdidi populum meum, & tamen à vijs suis non sunt reuersi,* & ex Isaia: *Quousque percutiam vos, addentes præuaricationem?* Et apud Oseam: *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.* ideſt dum marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetaui ferramenta omnia, ministros scilicet verbi defatigaui, immo confeci, diuersis ad eos factis reuelationibus, quæ magno ipsis stabāt; oportuit enim illos sæpius cum sermone bona omnia, & vitam ipsam simul exponere. sed obduruerunt marmora, cælari recusant, nihil proficimus tanto cum labore, nolunt effingi ad imaginem Dei sui homines ipsius figmenta, &c. non secus de eisdem in præsenti conqueritur Deus: C *Multo labore sudatum, &c.* Cuius orationis vis admodum crescit; si prophetiā ista, quod placet Hieronymo, atque alijs, referatur ad tempus Dominicæ passionis, atque ad postremum Vrbis excidium. tunc enim non solum prophetæ, vt antea, laborarunt, vt Vrbem à peccatorum rubigine purgarent, sed ipse ciuitatis auctor, & conditor Deus defatigatus est, æstuauit, sanguinemque sudauit: *Vt ablueret sordes filiarum Sion in spiritu iudicij, & spiritu ardoris.* sed quod ad eorum maximam partem attinet, *inuacuum laborauit, sine causa, & vane fortitudinem* suam *consumpsit.* nōdum enim *exiuit de ea* ciuitate *nimia rubigo eius, neque per ignem quidem.* allusionem hic supicor factam ad legis præscriptum, in Leuitico, atque Numerorum libro repe- D titum: Vas immundum fictile frangetur, ligneum vero aquis mundabitur, æneum autem, quod potest ignem sustinere, igne lustrabitur. cuius legis ea videtur esse sententia ad mores accommodata, (neque enim de vtensilibus domus cura est Deo) si quis popularis delictum admiserit, capite luat, quod patrauit. neque enim tam preciosa est vnius ciuis vita, vt reipublicæ offensione debeat redimi. si quis autem sacerdos, vel princeps deliquerit, quem non expediat occidi, supplicium sustinebit aquæ feruentis nomine significatum. si autem Respublica vniuersa peccauerit, quæ vasi æneo solido, & sonoro ob illius durationem, atque nominis celebritatem non immerito comparatur; lustrationem meretur, sustinereque potest pœnam E acerbiorem. nam etsi fames, pestis, bellumque in ciuitate grassetur, multique ciues extinguantur, respublica lustratur quidem & excoquitur, non tamen absumitur; supersunt enim ex quantumuis fœda pestis lue, quantumque sanguinario bello ciues aliquot, Reipublicæ nomen, gentisque spes. itaque ciuitati expurgandæ solet Deus eiusmodi supplicium adhibere, quæ igni comparantur prædictis locis à Moyse, cum ob nimiam seueritatem, tum etiam ob efficacitatem. nam vix tam impiam inuenias rempublicam, quæ fame, peste, belloque appetita non resipiscat: vt merito eam legis sententiam considerans Deus, ipse admiretur, excandescat, & indignabundus clamet: *Et non exiuit ab ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

Ieremias 6. *Ier. 15. ℣. 6 & 7.* *Isa. 1. ℣. 5.* *Oseæ 6. ℣. 5.* *Hieron.* *Isa. 5. ℣. 4.* *Isa. 49. ℣. 4.* *Leuit. 15. ℣. 12.* *Numer. 31. ℣. 23.*

Immunditia sua execrabilis. Hieronymus: Permanet, inquit, adhuc in ea immunditia execrabilis, & scelesta. hoc enim נאר, zimah, significat. potest etiam conuerti: Immunditia obstinationis eius. tale quiddam legimus in Ieremia: *Si mutare potest Ethiops pellem suam, &c.* ac si dicat: Obstinata est in scelere: non magis exuet impietatem Hierusalem, quam pellis nigredinem Ethiops, vel excoriata retinet turpitudinem natiuam Ethiopissa hæc infælix. XIII. *Hieron.* *Ierem. 13. ℣. 23.*

Quia mundare te volui, & noluisti. Scholiastes: Ostendit oratio beneficij loco inferri calamitates. Alius Scholiastes: Incredibilis Iudæorum dementia, cum ex beneficentia manaret correptio, eos ne ipsa quidem beneficentia corrigi, sed in scelere, ac malitia, etiam dum punirentur, permanere. En scopus aduersitatum à Deo immissarum, & viscera misericordiæ Dei explicata vel in ipsa torsione. mundare voluit, cum aquam feruere fecit; lustrare & excoquere, cum ignem vehementiorem incendit; non perdere, non diruere vrbem. sed quid facias pijssime iudex obstinatæ, quæ obfirmato animo sordibus inueteratis adhæret? vnum illud, quod subijcitur remedium supereſt. *Scholi.* *Alius Scho.* Dei misericordia in ipsa punitione eluceſcit.

Sed neque mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. ideſt, donec effuso furore te perdam, & tua morte deferuescat indignatio. Septuaginta: Et quid erit, si non fueris mundata vltra? insignis locus aduersus procrastinantes pœnitentiam vsque ad mortis horam. & quid, inquit, si tum res non succedat? Ita ne tanti momenti negocium committetur sorti? & quæ dementia ista est? Facit ad hoc institutum illud Ieremiæ: *Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me, vsquequo adhuc?* ideſt, væ tibi, quandoquidem non cognouisti tempus visitationis tuæ. iam non reuerteris amplius ad me, respondens: postea mundabor, & sapiam. *Vsquequo adhuc* differes penitentiam, vel ego differam vltionem? vel post quando adhuc mundaberis? quando tandem resipisces? ac si dicat: Non prius id erit, quam adducaris in captiuitatem. Timeant ij, qui differūt conuerti ad Deum in horam mortis. *Ierem. 13. ℣. 17.*

Ego Dominus locutus sum. Prædixi vobis, vt resipiscatis, *& venit*, iam est in foribus dies decreta, *& faciam*, quemadmodum comminatus sum, *non transeam.* Septuaginta: *Nec parcam, nec placabor,* omnes præcludit aditus, quibus elabi possent peccatores. nam similes comminationes solent illi deludere, meliora sibi promittentes de diuina misericordia, quam iustitiæ rigor intentat. modo causantes prophetam de suo cerebro fingere, quæ comminatur mala, modo in longum differendam vltionem, modo comminatoriam esse prophetiam, modo Deum quantumuis iratum facile flectendum vel vna lachrimula, vt veniam donet, vel saltem differat supplicium. denique si minus pœnitentia reorum, precibus certe amicorum placandum furorem diuinum; ne ita seueras pœnas à peccatoribus exigat. verum omnes latebras, & diuerticula præsens obstruit sententia: Non Ezechiel hæc vobis, sed *ego Dominus* prædixi, non longe abest dies interitus: iam iam impendet malum. nec ira percitus ista intentaui, vt comminarer, sed iustitia stimulante, vt punirem; nullus est locus procrasti- XIIII.

craſtinandi, neque parcendi, nec precibus vllis aures dabo. re ipſa exequar, quod ſemel ſtatui, totiesque me facturum prædixi.

Iuxta vias tuas iudicabo te dicit Dominus. Addunt hoc loco Septuaginta: Immunda, atque famoſa, & nimia ad irritandum. ſed verſum iſtum, neque Hebræa legunt, nec vulgata biblia: videtur ex capite vigeſimo huc per errorem librariorum aſcitus. vtcunque ſit, prædicto capite eſt à nobis explicatus. atque hæc de priori tranſlatione, priorique parte capitis dicta ſint. nunc pergamus ad alteram.

XVI. *Fili hominis: Ecce ego tollo à te deſiderabile*, deſi-
Hieron. derium, *oculorum tuorum in plaga*. Hieronymus ſupra, inquit, ollæ, lebetiſque ſuccenſio obſidionem vrbis oſtenderat: nunc captam eam, atque deletam, & omnem populum, vel interfectum gladio, vel ductum in captiuitatem prophetalis ſermo teſtatur. *Scholiaſt.* Scholiaſtes: Alia ſimilitudine docet tanto eos timore percellendos, atque ita magnis opprimendos eſſe calamitatibus, vt natura ipſa vincatur, ideſt vt ne lachrimas quidem fundere ſinãtur, aut lugere mortuos, vel vlla eis iuſta funebria perſoluere. Sumpta vero eſt ſimilitudo ab vxore prophetæ, quæ ita obijſſet, vt ipſe eam fiere non ſineretur, neque lugere, ne dum quidquam agere, quod mœſtum prophetæ animum deceret. vt vel *Alius Scho.* eo ſigno oſtenderet ita euenturum populo. Alius Scholiaſtes. Dicit de vxore: Quoniam erat ei labo rum domeſticarum leuamen, collocutionis, & conuictus conſors. ciuitatem autem loco vxoris ponit: habebat enim in ea ſplendidum templum, illuſtre ſacerdotium, & proprias leges: propterea eam ſimilem vxori facit. vxorem vocat deſiderium oculorum, quaſi dicat gratioſam, & amabilem. quia oculos conijcimus in rem, ſeu perſonam nobis cariſſimam. nihil autem viro eſt, ait Hieronymus, *Hieron.* vxore bona amabilius, quæ à Deo homini prouidetur, & cui Domini lege coniungitur, & vnum cum ea corpus efficitur. *Viri* (inquit Apoſtolus) *diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam*. Illud vero *in plaga*, Septuaginta verterunt ἐν παραπάξει, en parataxi, quæ vox hoc loco non tam ſignificat aciem, vt vertit Complutenſis, aut præparationem, ſeu expeditionem, vt translatum legimus in noua editione ex Hieronymi com mentario; quam violentam manum, aut violentam plagam, vt bene interpretatus eſt Scholiaſtes, dicens: Illud vero ἐν παραπάξει, enparataxi, recte poſitum eſt. nam Babyloniorum manu hæc erant facienda vulneribus, ac violenta morte. atque idem prorſus ſibi vult nomen Hebræum מגפה, magephah, ſcilicet conſternationem, quæ fit cum impetu, & impulſione; quam apte reddidit Hieronymus nomine plagæ. tametſi amplius, & ſignificantius eſt nomen Hebræum, quam Latinum. itaque vxor prophetæ tollenda de medio prædicitur morte violenta, aduerſo aliquo caſu, vel repentino dolore: *Et non planges, neque plorabis, neque fluent lachrimæ tuæ*.

Nihil viro eſt vxore bona amabilius. Epheſ. 5. ℣. 25.

Scholiaſt.

XVII. *Ingemiſce, tacens, mortuorum luctum non facies*. Græci: Nihil inquiunt eorum, quæ lugentes ſolent facere, ſuſtineas, vt neque caput detondeas, neque pedibus nudis incedas, ſed neque funebribus epulis, quæ parentalia vocantur, conſolationem vllam accipias, & quod acerbius eſt, ne gemitibus quidẽ vim mœroris teſteris. Humanum eſt cariſſimorum iacturam lachrimis, & lamentis proſequi, virile parcendo lachrimis, cordis mœrorem ſuſpirijs teſtari, à quibus temperare omnino acerbiſſimum. etenim cor ipſum vi doloris conſtringitur, atque angitur vehementer, & niſi pateat ſpiraculum oris, quo libera effundat ſuſpiria; vix gemitibus conceptum mœrorem exhalat. quod ſi ne gemendo quidem exæſtuare datur, anguſtijs obruitur, & ſuffocatur, vel atra triſtitiæ fuligine denigratur, non ſecus atque caminus, cum non habet ſpiramentum fumi. *Plenus ſum ſermonibus*, ait Eliu apud Iob. *Plenus. Et co arctat me ſpiritus vteri mei; en venter meus, quaſi muſtũ abſq; ſpiraculo, quod lagũculas nouas diſrumpit, loquar, & reſpirabo paululum*. Quod ſi conceptis rationibus arctabat Eliu; quid pateretur, retento dolore, mœroreque compreſſo Propheta noſter? *Silui*, inquit, Dauid *à bonis* (verbis) *& dolor meus renouatus eſt: concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardeſcet*; exarſit, *ignis bilis* ignitæ. neceſſe eſt igitur vatem acerbiſſimo dolore, ingentique mœrore afflictatum fuiſſe; cum lachrimari, ſuſpirare, & ſingultire prohiberetur. ſed tanti ſtat hominum ſalus diuinis prophetis.

Iob 32. ℣. 18. 19. & 20.

Pſal. 38. ℣. 3. & 4.

Vide quanti ſtet prophetis Hominũ ſalus.

Corona tua circum ligata ſit tibi, &c. Septuaginta. Erunt crines tui colligati ſuper te. Hebraice: פארך, Peerecha, corona, vel mitra tua. nam vt diximus ſupra באר, Pear, faſciam ſacerdotalem ſignificat, qua illi pileum capiti aptabant. Septuaginta pro ea voce cæſariem, vel crines verterunt, ſenſum potius, quam nominis vim expendentes. quoniam in luctu moris fuit veteribus non ſolum pileos, omnemque additicium capitis ornatum ponere, ſed etiam comam naturæ ornamentum detondere. ſolebant, inquit Rabbi Dauid, lugentes denudare, ſeu aperire caput ſuum, & auferre mitram, galerum, & tiaram de capite ſuo. cuius conſuetudinis illa eſt ratio, quod vt coma, & pileus caput exornat, & tuetur; ita ingenuitatis, libertatis, dignitatis eſt ſymbolum. ergo in Saturnalibus ad libertatem indicandam pileata erat Romana turba, vt auctor eſt Seneca. contra vero apertum, & detonſum caput ſubiectionis, captiuitatis, & miſerrimæ ſortis habet ſignificationem. In Deuteronomio. *De captiuitate nudati inimicorum capitis*, ideſt ſeruitute miſerrima, qualem oſtendit caput nudatum. Idcirco ſerui cum donabantur libertate, pileum accipiebant. vnde eſt illa dicendi forma: Ad pileum vocari, ideſt ad libertatem inuitari: teſtis eſt Liuius. & Gracchus, inquit, ita permiſit, vt publice epularentur omnes ante ſuas fores pileati, aut lana alba velatis capitibus. loquebatur autem de ſeruis manumiſſis, qui ideo volones dicebantur, quaſi velones, aut velati. Et iterum: Poſtera, inquit, die ſerui ad pileum vocati; ad quam conſuetudinem alludit Soſia ſeruus apud Plautum.

R. Dauid.

Senec. lib. 2. epiſt.

Deut. 32. ℣. 42.

Liuius. 4. Decad. 3.

Plautus in Amphi.

Quod ille innuit, faciat Iupiter;
Vt ego hodie raſo capite caluus capiam pileum.

Ideſt, vt fiam liber. & Macrobius: Dicet, inquit, aliquis: Me nunc dominos de faſtigio ſuo deijcere, & quodammodo ad pileum ſeruos vocare. Plutarchus item: Quemadmodum, inquit, conſueuerunt ſerui, vbi manumiſſi fuerint, raſis capitibus pileum gerere, &c. Appianus quoque de Pruſia loquens, eiuſdem conſuetudinis mentionem facit dicens: Pruſias obuiam proceſsit Romanorum Imperatoribus togatus, & Italico more calceatus, capite raſo, & pileatus; quomodo ornati nonnulli prodeunt in publicum eorum, qui teſtamentis libertate donati ſunt. Idem agens de nece Cæſaris, ex ijs (qui Cæſarem interfecerant) quidam pileum proferebant in haſta libertatis ſignum, vniuerſoſque ad libertatem patriam vocabant. eadem fere

Macrob. lib. 1. Satur.

Plutarch. in Tit. Flamin.

Appian. de bell. Mithr.

Idem lib. 2. Bell. Ciuil.

ſcribit

Dion. Lambin. Lazius. scribit Dionysius. Lambinus quoque, ac Lazius testantur se vidisse nummos, in quorum altera parte expressa erat Bruti effigies, in altera pileus oblongus cum duobus pugionibus. videlicet Brutus ipse, Cæsare interfecto, cudi monetam curauerat cum partæ libertatis symbolo. Aurelius etiam Victor in Nerone: Ceterum, inquit, adeo cunctæ prouinciæ, omnisque Roma interitu eius exultauit, vt plebs induta pileis manumissorum, tamquam sæuo exempta Domino, triumpharet. Idem

Sueton. repetit Suetonius in eiusdem vita: Tantumque, inquit, gaudium publice præbuit; vt plebs pileata tota vrbe discurreret. Et quemadmodum pileus liberratis erat insigne, ita etiam coma: contra vero seruitutis signum caluities. radebantur enim seruiad cutem vsque, vt nunc solent remiges. vnde

Aristoph. prouerbium, quod Aristophanes in Auibus vsurpat: Seruus cum sis, comam geris? Et illud alterum: Seruilis capillus. Eius rei meminere etiam vates sacri. Isaias: *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit, & erit pro crispante crine caluitium, &c.* Describit enim

Isa. 3. ℣. 17. & 24. ijs verbis Isaias habitum captiuarum, itemque

Mich. 1. ℣. 16. Micheas. *Decaluare, & tondere super filios delictarum tuarum, dilata caluitium tuum, sicut aquila.* quæ scilicet non plumas capitis modo, sed totius corporis excutit confecta senio. atque huc referri potest

Nazareorum Cæsaries libertatem significat. Nazareorum Cæsaries, nunquam ferro tacta omni tempore consecrationis, vt legimus in Numeris.

Nu. 6. ℣. 5. completo autem die voti, detonsa, videlicet quoniam illi comam nutriebant, vt ingenui libertique Domini, postea radebant, quasi in pristinam condicionem seruilem plebeiorum hominum redacti. Quare vbi habetur in nostris biblijs: *Nonacula non ascendet super caput eius*, Chaldæus vertit:

1. Reg. 1. ℣. 11. Terror non ascendet, hoc est imperium alicuius. nam imperium est homini terrori, atque in sacris terror dicitur dominus, vel dominatus. in hunc sensum Isaias vsurpat vocem, dicens: *Dominum sanctificate, ipse sit terror vester.* Seruorum itaque signa sunt capitis nuditas, atque capillorum abrasio,

Terror accipitur pro dominatu. Isa. 8. ℣. 13. quorum condicio cum miserrima sit, & sordidissima; apte vsurpant seruorum habitum, qui se miseros profiteri volunt, quales sunt lugentes, atque pœnitentes. quos idcirco scriptura solet vocare

Leui. 21. ℣. 1. & 5. pollutos, & sordidos in Leuitico: *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nec radat caput, nec barbam, &c.* Idest ne funeribus eorum interfit,

Dedecent sacerdotes seruorum, aut lugentium insignia. quæ sordidæ sunt, & sordido habitu celebrantur: dedecent seruilia principem. cuius rei testimonia, atque exempla, cum in sacris, tum in profanis scriptoribus videre licet. vt in Leuito; ait Moses Aaroni, & filijs eius: *Capita vestra nolite nudare,*

Leuit. 10. ℣. 6. *& vestimenta nolite scindere.* Loquitur de funere fratrum Nadab, & Abiu, qui cœlesti igne deflagrauerant. Vbi Hebraice legitur אל תפרעו, al typranghu. Verbum autem hoc פרע, Paragh, symbolicam habet significandi rationem, quam vix Latino verbo explanare possumus, nisi forte verbis liberandi, & vacandi: tametsi latius pateat Hebraicum; valet enim liberum, otiosum, vacuum esse, spoliari, nudari, cæsarie scilicet, vel pileo. nam ab eodem profectum esse nomen פרע, Paragh, cæsaries, liberras, insigne, scilicet libertatis, quæ est coma, vt iam diximus, vel pileus, aut corona in

Nu. 6. ℣. 5. Exod. 32. ℣. 25. numerorum libro: *Crescente Cæsarie*, libertate, *Capitis eius.* Sed vis verbi detegitur à Mose in Exodo: *Videns Moses, quod nudatus esset populus; spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat.* vbi verbum hoc bis legitur pro *nudatus, & spoliauerat*. Qua autem re spoliatus esset, seu vacaret populus, declarat Moses capite sequenti: *Nunc ergo depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Oreb.* idest, vt Chaldæus vertit, diademata, seu coronulas, quas capitibus suis imposuerant in monte Oreb in signum fœderis, cum Deo initi, atque immunitatis, qua præ alijs populis gaudebant, vt populus Dei dicerentur, & essent. ex quo loco constat, quid sibi velit Moses capite præcedenti, cum dixit, *quod nudus esset populus*, hoc est ecæsariatus, spoliatus, priuatus immunitate illa, quod vacasset à Deo, à lege, ab obedientia, atque adeo quod vacassent, ociosa essent in eis libertatis insignia, nimirum coronæ è capillatura, vel ex alia materia implexa diademata; quæ idcirco postero die auferri mandauit Deus. constat præterea, verbi significatio mystica qualis sit: videlicet vacuum esse à libertate, vacare priuilegio, spoliari immunitatis signo, nempe cæsarie, pileo, aut mitra. ad quam significandi rationem absque dubio alludit Apostolus dicens: *Num incredulitas eorum fidem Dei euacuabit?* atque iterum: *Euacuati estis a Christo, qui in lege iustificamini.* Nam verbum hoc tradidit Græco καταργεῖν, catargin, quod est ociosum facere; quasi dicat Romanis: Num eorum perfidia Dei constantiam irritam, & ociosam reddet? & Galatis, qui iustitiam à legis sacrificijs quæritis spoliati, vacantes estis à Christo, vacant in vobis Christi insignia, nomen, & dignitas Christiani. vel ista ponite, si legem obseruatis; vel si retinere vultis, valedicite legi. alterutrum enim vacet necesse est. Ergo ad rem; in præsenti loco Leuitici: *Capita vestra nolite nudare*, sensus est: Ne vos spolietis cæsarie signo libertatis, & immunitatis vestræ. Idem habetur in eodem Leuitico: *Caput suum non discooperiet*, licet non liberabit. & in numeris. *Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ipsius.* licet spoliet caput ipsius fascia, vel potestate. nam vt ornatus capitis in viro insigne est dignitatis, ita velamen mulieris est signum alienæ potestatis; propriæ vero subiectionis. vnde ab Apostolo appellatur ἐξουσία, exusia, hoc est potestas: *Ideo debet mulier habere potestatem* velamen, *super caput suum*, Ezechiel etiam ait: *Caput suum non radent, neque comam nutrient*, potestatē demittent, videlicet nutrient promittendam, *sed tondentes attondent capita sua.* videlicet exæquando exæquabunt. Iob item audita filiorum morte, *tonso capite, corruit in terram*, & Ieremias ait: *Non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis.* Ezechiel etiam, *radent super te caluitium, &c.* Ex allatis testimonijs sacræ scripturæ, non solum colligitur moris fuisse veteribus in luctu capita nudare, atque radere; sed etiam quale genus vitæ eiusmodi habitu æmulari vellent lugentes, nimirum seruile, quod est omnium miserrimum. sed adiungamus in eandem rem profana. Achilles, vt Homerus testatur, in exequijs Patrocli comam abscissam in defuncti amici manibus posuit, non sine astantium lachrimis. Idem factu dignum apud Sophoclem chorus canit in Aiace pro morte Tecmessæ. atque iterum in eodem referuntur coniux, & filius coram demortuo procumbentes, comas illi sacrasse dicentes: Thesaurus est hic supplicantium, tene hunc cirrum, ò pater. & apud eūdem in Electra: Accedo, inquit, Chrysothemis, tumulum propius, extremo loco pyræ resectas conspicor recens comas. atque huius consuetudinis etiam nunc æmulæ Romanæ

Roman. 3. ℣. 3. Gala. 5. ℣. 4.

Leuite. 10. ℣. 6. Leui. 21. ℣. 10. Num. 5. ℣. 18.

1. Cor. 11. ℣. 10. Ezech. 44. ℣ 20. Iob. 1. ℣. 20 Ier. 16. ℣. 6

Ezech. 27. ℣. 31. Lugentes nudantes, siue radentes, capita, seruile, hoc est miserrimam condicionem referebant. Homerus.

Sophocl. in Aiace.

vxo-

vxores in maritorum vita, functorum manibus, cum efferuntur, implicant è capite abciſſam comam, quaſi ſe ipſas perpetuo luctui, & ſqualori damnantes, atque in eius propoſiti pignus cincinnos illi tradentes. Suetonius in Caligula refert ob mortem Germanici regulos quoſdã Barbaros Romanorum amicos poſuiſſe barbam, & vxorum capita raſiſſe. Plinius item narrat Aegyptios poſt enectum Apim ipſorum Deum conſueuiſſe alium quærere cum luctu, quem ſubſtituant, & donec inuenerint, mœrere, deraſis etiam capitibus. Biblij quoq, apud Lucianũ ſacra Adonidi faciebant deraſis capitibus, lugentes demortuum. Sed de his hactenus.

Suetoni. in Caligul.

Plin. lib. 8. cap. 46.

Lucian.

Calcei nobilitatis & libertatis inſignia.

Et calceamenta tua erunt in pedibus tuis. Obſeruauimus capite decimo ſexto in verſum iſtum, *calceaui te hyacintho*, calceos, vel ſoleas geſtare antiquitus inſigne fuiſſe & libertatis, & nobilitatis; diſcalceatum autem eſſe, importaſſe ſeruitutis abiectionem, & vilitatem. Itemque paulo ſuperius ex Appiani teſtimonio notauimus, qui Pruſiam pileatum, & calceatum dixit obuiam proceſsiſſe Romanis Imperatoribus; cum ſe quaſi eorum libertum profiteri vellet. quare calceorum depoſitio aptiſsime tracta eſt ad luctum, atque funera, in quibus lugentes miſeros ſe, & ſordidos volunt venditare, ſeruitutis habitum æmulantes, & merito id quidem; eſt enim gratiſſima analogia inter captiuos, & mortuos. nam mortuorum nomine captiui appellantur, & ſepulchrum ſeruitus dicitur in ſacris: apud Ezechielem ait Dominus: *Aperiam ſepulchra veſtra, & educam vos de tumulis veſtris, populo meus, & inducam vos in terram Iſrael*. Et in pſalmo. *Qui educit vinctos in fortitudine, ſimiliter eos, qui exaſperant*, deſertores alioqui vita indignos, *qui habitant in ſepulchris*, captiuitatis, ſub audi liberare ſolet. Aequum eſt ergo, vt eadem ratione mortuorum propinqui vice verſa ſe ipſos faciant captiuos, atque abiecta mancipia, caput nudantes, ſoleasque detrahentes è pedibus. Sed eius cerimoniæ funeralis teſtimonium ſimul, & exemplum affert hoc loco Hieronymus. Habebis, inquit, comam, quæ tondetur in luctu, & calceamenta in pedibus, quæ lugentes ſolent abijcere. vnde Dauid Abſalon filium fugiens, & pœnitens ſuper nece Vriæ, nudis pedibus incedit. hæc ille. Abnero autem cæſo à Ioab, iuſta perſoluiſſe creditur Dauid proſequutus feretrum veſtibus diſciſſis, cilicioque indutus, vt ex hiſtoria regum colligitur vbi habetur: *Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, qui erat cum eo: ſcindite veſtimenta veſtra, & accingimini ſaccis, & plangite ante exequias Abner. porro rex Dauid ſequebatur feretrum.* eundẽ forſan habitum geſtans, ſiue etiã diſcalceatus. nam veroſimile eſt vniuerſos ritus funebres obſeruaſſe eũ, qui conceptum animi dolorem ingentem, ob iniuſtam fœderati ſibi Archiducis necem, vere ac ſerio teſtari volebat.

Captiui dicuntur mortui, & ſepulchrum ſeruitus nuncupatur.

Ezech. 37. ℣. 12.

Pſ. 67. ℣. 7.

Hieron.

2. Reg. 3. ℣. 31.

Neque amictu ora velabis. Videntur hæc ſuperioribus aduerſari. ſi enim caput nudare ſignum erat luctus, qui potuit eſſe mœſtitiæ indicium faciem velare? ſed ſi bene conſiderentur, cohæret vtrumque; nam æque lugubre eſt caput coma, vel pileo nudare, atque illud amictu ſuperiecto omnino tegere. illud enim eſt detrahere ornamentum, & ſignum dignitatis; hoc vero ſibi imponere oneroſum, & ſordidum geſtamen damnatorum. Porro olim moris fuiſſe damnatis ad mortem caput operiri, facile colligitur ex libro Eſther, vbi habentur hæc verba: *Necdum verbum de ore regis exierat, & ſtatim operuerunt faciem eius*, ſcilicet Aman, vtpote iam ad mortem damnati: & fortaſſe idem indicat

Damnatis ad mortem caput operiebatur.

Eſthe. 7. ℣. 8

A cat ea dicendi ratione pſaltes: *Vt operiantur ſicut diploide, confuſione ſua*. à damnatis itaque ad lugentes manauit ritus caput operiendi; cuius ceremoniæ idem liber Eſther meminit iterum. *Aman feſtinauit ire in domum ſuam lugens, & operto capite*, atque in libris regum. *Porro Dauid aſcendebat cliuum oliuarum ſcandens, & flens nudis pedibus incedens, & operto capite, ſed & omnis populus, qui erat cum eo operto capite aſcendebat plorans*. Extat etiam apud gentes eiuſdem ritus funeralis memoria. nam Plutarchus teſtatur filios parentes ſuos velatis capitibus, filias autem nudis, paſſisque crinibus efferre fuiſſe ſolitas. cuius conſuetudinis duplicem rationem adhibet: vel quod filijs veneran di ſint patres, tamquam dij, qui operto capite colebantur, filiabus autem lugendi, vt mortui, quos aperto capite lugere ſolebant: aut quod luctui maxime congruit id, quod eſt alienum à communi vitæ conſuetudine. ſolebant autem fere mulieres quidem tectis, mares vero nudis capitibus in publicum progredi. Vnde ſiqua incidiſſet calamitas; tondebantur mulieres, viri comam alebant: eum alioquin hi tondere, illæ comam gerere ſint ſolitæ. Homerus quoque cum cantor à cæna Troianorum, & Græcorum calamitates ceciniſſet, Vliſſem operto capite fleuiſſe ſcribit; ceſſante autem cantore, caput detexiſſe.

Pſa. 107. ℣. 29.

Eſther. 6. ℣. 12.

2. Reg. 15. ℣. 30.

Plutarch. in probl. Rom.

Homer. in Odis. 8.

Neque cibos lugentium comedes. Septuaginta: Panem hominum. quam vocem poſuerunt pro Hebraica אנשים, anaſcim, quæ homines ſignificat, aliquando & viros. Quare alij vertunt panem virorum, ſed non ſatis ad rem. nam hoc loco אנוש, Enos, non eſt nomen naturæ vt אדם, Adam, neque ſexus vt איש, is, ſed condicionis miſerrimæ, ad quam Adam per peccatum deturbatus eſt, vt ex illius etymologia conſtat. ſonat enim, vt alias docuimus, miſerum, ærumnoſum, obliuioſum, &c. recte ergo vertit Hieronymus, lugentium, pro אנשים, anaſcim. Panes hoc loco per ſynecdochem ſunt epulæ conuiuales, ſicut apud Danielem: *Balthaſar rex fecit conuiuium grande*, Hebraice, panem magnum. itaque panes lugentium, vel miſerorum ſunt funerales epulæ, quæ parentationem comitari ſolebant. Etenim omnium fere gentium more receptum fuiſſe legimus: vt non ſolum dies natiuitatis, ſed etiam mortis atque funerationis, principum maxime perſonarum, cum alijs ritibus, tum præſertim epulis ſplendidis celebrarentur: hæ autem vel ſtatim poſt mortem, vel in ipſa funeratione, & finito luctu exhiberi conſueuerunt, vel ad mortuorum memoriam, vel ad hæredum gratiam, vel ad amicorum ſolatium. quæ omnia exemplis appoſitis illuſtriora ſunt. Hebræis eam fuiſſe conſuetudinem docet nos hiſtoria regum. in qua dicitur: *Cumque veniſſet vniuerſa multitudo, cibum capere cum Dauid*. Scilicet poſt ſepulturam, & exequias Abner. vbi Septuaginta legerant τῦ περιδιπνήσαι ἕνεκα, tu peridipniſin heneca, ideſt, vt funebre conuiuium cum eo iniret. quod Græci vocant περίδειπνον, peridipnon; Dauid vero iureiurando affirmauit, ſe nihil ante ſolis occaſum guſtaturum cibi. apud Ieremiam quoque *domum conuiuij*, inquit Dominus prophetæ, *non ingrediaris, vt ſedeas cum eis, & comedas, & bibas*: pro domo conuiuij Septuaginta habent θίασον, thiaſon, quod ſonat, cætum vacantium rei diuinæ, ſaltantium turbam, atque conuiuantium pompam, ſodalitatem, &c. quæ omnia ne conuiuijs quidem funebribus deerant. Hebraice מרזח, marzeach, appellatur id conuiuium, quæ vox quibuſdam ſignificat epulum funerale,

De ritu funeralis conuiuij multa.

Hieron. Vulgatæ editionis confirmatio.

Dan. 5. ℣. 1.

2. Reg. 3. ℣. 35.

Ier. 16. ℣. 8

Rabbi

R. Dauid. Hieron. Rabbi Dauidi, vt Hieronymo luctum, alijs carmina luctuosa. putant enim verbum רזח, razach, idem esse, quod attenuare, extenuare, vel carnis coctura, vel vocis eleuatione. apud Amos, vbi idem nomen repetitur, Hieronymus vertit factionem. ait enim, *auferetur factio lasciuientium*. conuiuium, vel tabernam, seu compotationem intellexit, cum factionem posuit, idque satis ad rem accommodate. subdit Ieremias: *Et morientur grandes, & parui in terra ista non sepelientur, neque plangentur; & non se incident, neque caluitium fiet pro eis* (non lacerabunt vestes, neque lacertos, neque radent comam in signum mœroris, de quibus iam dictum est) *& non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo*. hoc est amicidefuncti non conuenient more consueto ad capiendum cibum cum superstite propinquo; neque erunt præfecti funeris, qui epulum præparent, vt dolorem eius consuetudine familiarium, & amicorum leniant, vel paratum ad mensam inter conuiuas distribuant (nam hoc est frangere panem, diuidere, & partiri epulantibus, vt apud Lucam: *Cognouerunt eum in fractione panis*;) defunctique propinquo mœrenti, & consternato cibum ori admoueant. quod genus officij & amicis debitum, & miseris necessarium esse solet. nam & apud Homerum Achilles sæpius cibum recusat, interfecto Patroclo, & Dauid interfecto Abnero, vt supra notauimus. Quare Græci teste Apollonio & Sardo de moribus gentium, triduo post obitum defuncti apparant cœnam necessarijs, coronatique lugentes adhortabantur, vt cibum caperent: quod quidem idem cunctanter faciebant; ne post carissimorum mortem vitam exoptare viderentur. addit vates: *Et non dabunt eis poculum calicis ad consolandum super patre suo, & matre sua*, vel poculum consolatorium, ad consolandum scilicet eos, qui parentibus orbati sunt. in quæ verba sic habet Hieronymus: Moris autem est lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα, peridepna, vocant, & à nostris vulgo appellantur parentalia, eo quod parentibus iusta celebrentur. dicit & alibi scriptura diuina: *Date siceram mœrentibus, & vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius*. ad hunc morem respexit Tobias; cum filio suo eiusmodi dabat mandatum: *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus*. Ex quo loco patet moris fuisse, vt in ipsis sepulchris mortuorum epulæ ponerentur. ex qua consuetudine fluxit gentilium mos, ad quem alluditur in Ecclesiastico: *Bona*, inquit, *ascendentia in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro*, idest bona rara, epulæ exquisitæ appositæ ori clauso diuitis ægroti nauseantis (nam in superioribus conferebat diuitem valetudinarium cum paupere valente) similes sunt ferculis appositis in sepulcro. neque enim maiorem inde vtilitatem, & voluptatem percipit os diuitis clausum præ ægritudine, quam qui in sepulchris iacent. subdit mox in eandem sententiam: *Quid proderit libatio*, sacrificium panis, vini, & iuris, *Idolo? neque enim manducabit, neque odorabitur*. *Sic*, diues, *qui effugatur*, castigatur, *à Domino*, ægritudine, *& portans mercedes iniquitatis*. Baruch quoque agens de sacerdotibus Chaldæorum: *Rugiunt*, inquit, *clamantes contra Deos suos, sicut in cœna mortui*. Hoc ait, quia, vt auctor est Epiphanius, gentiles solebant cibum, potumque ad monumenta ferre, additis insolentibus clamoribus. nam ad sepulchra accedentes nomina defunctorum alta voce proferentes dicebant: Resurge tu, comede, & bibe. vel quia discedentes æternum vale sepultis inclamabant, vt Achillem feciisse in funere Patrocli memorat Homerus: *Salue mi Patrocle, atque vale*. Et Virgilius Aeneam clamasse in funere Pallantis: *Salue æternum mihi maxime Palla, æternumque vale*. Refert Iosephus Archelaum Herodis patris luctum diebus septem celebrasse, epulasq; ferales prolixe populo exhibuisse; qui quidem mos, inquit, apud Iudæos multos ad inopiam redegit. vulgus enim necessario adesse cogebatur, quod qui neglexisset, impius habebatur. Hieronymus denique cum Iudæorum ritum perstringit in epistola ad Paulam de obitu Blesillæ: Flentes, inquit, vsque hodie Iudæi, nudis pedibus in cinere volutati, sacco induti, ex superstitione Pharisæorum prius cibum lentis accipiunt, signantes quasi, quo edulio primam genituram perdiderunt. Apud Græcos frequens reperitur feralis conuiuij mentio. Homerus de funere Patrocli verba faciens canit: *At ille* (Achilles) *his epulum sepulchrale præbebat*. vbi Eustathius interpres distinguit inter epulum, quod in ipso sepulchro, & quod post sepulturam agitabatur, illudque vocari ait τάφον, taphon, hoc est sepulchrum, vel sepulchrale; hoc vero περίδειπνον, peridipnon, hoc est parentatio. Enimuero eiusmodi sacrificia, libationes, inferiasue, seu parentationes illi non solum ipso die sepulturæ, sed etiam tertio, septimo, nono, trigesimo, interdum quadragesimo, non sine quadam numerorum religione, defunctorum manibus statuerunt. Sed libet verba Homeri Latine referre.

Discubuerunt apud nauem velocipedes Aeacidæ
Infiniti, at hic illis epulum funebre lautum instruxit.
Multi boues candidi mugiebant circa ferrum,
Dum iugularentur; multæ oues, & balantes capræ;
Multæ albis dentibus sues, fluentes pinguedine,
Vstæ extendebantur per flammam ignis.
Vndique autem circum cadauer multus fluebat sanguis.

Idem aliud epulum sepulchrale Hectoris describit in hæc verba.

Aggesto a tumulo ridebant, ac deinde
Bene collecti conuiuabantur splendidum conuiuium
Aedibus in Priami.

Athenæus quoque Hegesandri poetæ citat testimonium, vbi coquus quidam iactabundus hoc modo inducitur loquens: Quando forte ministro in funebri cœna; simul atque ex funere redierint. idem alibi meminit cuiusdam Dioclis, qui cum vxori suæ defunctæ parentalia celebrasset, multum simul cũ fletu obsonij deuorauit. id quod illi Theocritus Chius poeta his verbis exprobrauit: Noli flere, ò improbe, nihil enim, obsonia comedendo, proficies. Lucianus in libro de luctu, cum aliorum rituum, atque ceremoniarum, tum ad extremum cœnæ quoque exequialis mentionem facit ijs verbis luculentam. Post hæc omnia, inquit, restat περίδειπνον, peridepnon, ideſt, cœna funebris, iamque adsunt necessarij; vt defuncti parentes consolentur, suadentque, vt cibum capiant, quamquam isti per Iouem non inuiti ad id compelluntur, cum perpetuũ iam triduum enecti sint fame; at capiunt quidem illi, sed initio pudibundi, verentesque, ne post carissimorum obitum videantur adhuc affectibus humanis commoueri.

Homerus. Iliad. li. 18. Virg. lib. 11 Ioseph. 2. de bello Iud. cap. 1. Hieron. in epist. ad Paulam. Homerus. Iliad. lib. 18 Eustath. Homerus. Iliad. vltim. Athe. lib. 7. Athe. lib. 8. Theocritus. Lucian. lib. de luctu.

Apud

Romanorũ funebres ritus. *Liui. lib. 9. decad. 4.*

Apud Romanos quoque funebrium huiuſmodi epularum, & ſacrificiorum frequentem, multiplicemque vſum fuiſſe legimus. Liuius teſtatur P. Licinij funeris cauſa viſcerationem datam (carnis ſcilicet crudæ factam diſtributionem) & gladiatores centum viginti pugnaſſe, ludosq; funebres per triduum factos, poſtque ludos epulum. in quo cum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas cum magnis procellis orta coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro. *Tacitus lib. 14. hiſt. Auguſt.* Tacitus loquens de morte Agrippinæ Neronis matris: Cremata eſt, inquit, nocte eadem, conuiuali lecto, & exequijs vilibus. *Cicero pro Murena.* Cicero item pro Murena: Q. Tubero, inquit, cum epulum Q. Maximus Africani, patris ſui nomine, populo Romano daret, rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret, cum eſſet Tubero eiuſdem Africani ſororis filius; atque ille homo eruditiſsimus, ac Stoicus ſtatuit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi vero eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honeſtaretur. Idem in *Cit. in Vat.* Vatinium grauiſsime, & ſeueriſsime inuectus hoc argumentum illuſtrauit. Atque illud, ait etiam ſcire ex te cupio, quo cõſilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Anij familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quo exemplo, quo more feceris. cedo quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulum eſt funebre; vt munus ſit funeris, epulæ quidem ipſæ dignitatis. Sed omitto epulum populi Romani, feſtum diem argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo. quis vnquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de Balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquam data eſt? cum tot hominum millia accumberent, cum ipſe epuli dominus Q. Anius albatus eſſet; tu in templum Caſtoris te cum C. Figulo atrato, ceteriſque tuis furijs funeſtum intuliſti, &c. & in oratione pro Plancio: Sepulchrum, inquit, *Cicero pro Plancio.* L. Catilinæ floribus ornatum hominum audaciſſimorum, ac domeſticorum hoſtium conuentu, epulisq; celebratum eſt. *Suetonius.* Suetonius item refert Anium Vitellium medio Martio campo inferias, (exequia, & ſacrificia) Neroni dediſſe, ac ſolenni conuiuio ad citharædi cantum exultaſſe & plauſiſſe. *Catullus.* Catullus. Sed cœnam, inquit, funeris hæres, negligit iratus. & iterum: Vidiſtis ipſum carpere è rogo cœnam? Vnde illud Terentij, è flamma cibum petere. *Terentius. Apuleius 4. Florid.* Apuleius in Floridis: Exclamauit, ait, viuere hominem, procul ignes amolirentur, rogum demolirentur, cœnam feralem à tumulo ad menſam referrent. Feralis cœna quare ſic dicta. feralem vocauit cœnam, ideſt exequialem, quæ cadaueri ferendo, & defuncto funerando exhibebatur: ſeu quod veteres mortem appellarunt feram. memorat & Virgilius funebris conuiuij pompam in hæc verba. *Virgil. 3. Æneid.*

Solennes tum forte dapes, & triſtia dona
Ante Vrbem in luco falſi. Simoëntis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat.

Idem lib. 5. Et alibi.

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocij quæcumque eſt copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque iuuencos

Idem lib. 6. Et alibi.

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Conſtituit, frontique inſpergit vina ſacerdos, &c.

Verum de lugentium ritibus ſatis. pergamus ad reliqua.

Locutus ſum ad populum mane, & mortua eſt uxor mea veſperi, fecique mane, ſicut præceperat mihi. Theodoretus: Typum, inquit, quendá auctoris omnium rerum Dei perfecte exprimit propheta. cum enim plebs Iſraelitica pro ſponſa Domino copulata eſſet, & ſic in ſeruitutem redigenda foret, & interficienda, diuinum quoque Templum comburendum, formam quandam futurorum præbet prophetа: cuius repente mortua vxore, præcipit ei, ne lugeat, ne ploret, neue luctuoſum ſuſcipiat habitum, ne ad eam menſam accedat, quæ conſolationis ergo inſtruitur; verum ſilentio gemat, oſtendens fore, vt ipſe nulla clementia eos, qui ſibi coniuncti erant, dignos cenſeat. præter voluntatem tamen ipſis infliget ſupplicium. non enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur ipſe, & viuat. qua de cauſa prophetæ quoque, vt ſilentio gemat, præcipit: hoc ipſo ſignificans etiam ſe præter voluntatem ſuſtinere illatas populo calamitates; cum & multa bonitate præſtet, qua ad clementiam propenſus eſt, & punire propter improbitatis exuperantiam cogatur. XVIII. *Theodor.*

Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis, quid iſta ſignificent, quæ tu facis? Polychronius eo videlicet conſilio inuſitata fiebant; vt rei admirabilis nouitate perculſi, cauſam quærerent: qua cognita, corrigerentur. XIX. *Polychr.*

Et dixi ad eos: Sermo Domini factus eſt ad me, dicens. XX. & XXI.

Ecce ego polluam ſanctuarium meum, &c. Theodoretus: Per ipſas res, inquit, vobis prophetiam oſtendi, & in me ipſo, quæ futura ſunt, adumbraui. Quemadmodum enim ego, mortua coniuge, nihil eorum feci, quæ pro mortuis fieri conſueuerunt: non lamentatus ſum, non ploraui, non lugubrem veſtem ſumpſi: ita etiam vos filijs, & filiabus veſtris interfectis, ſanctoque Templo profanato, pro quo adhuc ſuperbia elati gloriabamini barbarorum ingreſſu, & inſuper infinitis alijs malis oppreſſi, neque lamentandi facultatem conſequemini, neque vſitata faciendi vobis poteſtas concedetur, non capitis derondendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lachrimarum fontibus doloris acerbitatem leniendi, neque illius faciendæ menſæ, quæ conſolationis ergo inſtruitur, neque demum aliud quidpiam faciendi eorum, quæ conſueta ſunt. & recordabimini eorum, quæ ab Ezechiele facta ſunt, & ex euentu eorum cognoſcetis, tamquam portentum quoddam, & ſignum fuiſſe vobis prophetam, qui per ipſas res futura vobis prædixerit. XXI. *Theodor.*

Polluam. Non amplius habebo ſanctuarium, ſtabile, purum; ſed permittam impijs profanandum, diruendum, & inflammandum. *Sanctuarium meum.* Scholiaſtes: De templo ſoliciti erant, non vt impij, ſed quia putabant eius gratia, vrbem permanſuram. quod Ieremias illis exprobrat, dicens: *Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini eſt, &c.* Habræorum præſumptio de templo, comprimitur. *Scholiaſt.* *Ier. 7. ℣. 4.*

Superbiam imperij veſtri. Septuaginta: Superbiam fortitudinis veſtræ, Hebraice, pro ſuperbia eſt גאון, geon, à גאה, gaah, quod eſt, excellentem eſſe, glorioſe, ſcilicet ſuperbe, ſeu arroganter agere. in Exodo: *Glorioſe magnificatus eſt.* Hebraice: Superbiendo ſuperbiuit, vel excellentiſſime glorificauit ſeſe. extat idem nomen apud Iſaiam: *Et fructus terræ ſublimis.* Hebraice: Magnificus, excellens. & apud Micheam, vt mox dicemus, pro imperio Hebraice eſt גע, ghoz, à גע, ghazaz, quod eſt confirmare, roborare, munire, quaſi dicas obfirmi- Templi glorioſum nomen. *Exod. 15. ℣. 1. & 21.* *Iſa. 4. ℣. 2.*

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA NAPOLI

firmitatem, robur, munitionem, fortitudinem, ar- A
Tſal. 109. ỿ.2. cem, aſylum. in pſalmis: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*. ideſt regnum tuum forte, vel
Prouer. 18. ỿ.10. arcem regni tui. & in Prouerbijs: *Turris fortiſſima.* Hebraice: Obfirmationis: *Nomen Domini*, ideſt arx
Iudic. 9. ỿ. 51. munita, obfirmata. & in libris Iudicum: *Erat autem turris excelſa*, munitionis, *in media ciuitate*. Et in
Pſ. 27. ỿ. 8 pſalmis: *Dominus fortitudo*, munitio, *plebis ſuæ, & protector ſaluationum Chriſti ſui*. Ideſt aſylum, &
Miche. 5. ỿ. 4. præſidium, in quo ſaluetur Rex. apud Micheam vtraque dictio legitur: *Et ſtabit, & paſcet in fortitudine Domini, & in ſublimitate nominis Domini Dei*
Hieron. *ſui*. vbi Hieronymus pro nomine עז, ghoz, poſuit fortitudinem: pro qua ſcilicet hic legerat, *imperium*. vice autem nominis גאון, gheon, pro quo hic
reddiderat ſuperbiam, ibi poſuit, *ſublimitatem*. in B
hanc ſententiam: Adminiſtrabit Eccleſiam Chriſtus paſtor cum potentia, & gloria, qualis deceat eum, qui de nomine patris æterni appellatur, hoc
Io. 1. ỿ. 14. eſt, quod dixit Ioannes: *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre*. ideſt qualis decebat vnigenitum Dei filium. ergo in præſenti, *Superbia imperij* erit, regnum ſuperbum, glorioſum. vel aſylum ſublime, munitio ſuperba, Templum magnificum, vt Græci interpretati ſunt, idque recte.
Polychr. & tradam, inquit Polychronius, Templum, ob quod ſuperbia tumetis. idemque ſupra ex Theodoreto audiuimus. quaſi dicat: Euertam præſidium iſtud veſtrum magnificum, & munitiſſimum, in quo robur, & ſpem veſtram locatam habetis, & de cuius protectione iure adhuc exultaſtis. & nunc C
fruſtra ſuperbitis.

Et deſiderabile oculorum veſtrorum, & ſuper quo pa-
Hieron. *uet anima veſtra.* Hironymus: Ecce ego iam nunc pol luam ſanctuarium meum, vt incendatur Templum, & cunctis alienigenis pateat, ac profanis, in quo habebatis ſuperbiam, ideſt confidentiã, & ſpem, ac deſiderium ſalutis veſtræ, & ad cuius obſidionẽ veſtræ animæ formidabant. Septuaginta verterunt: Deſiderabilia oculorum veſtrorũ, & quibus parcunt animæ veſtræ. Hebraice ad verbũ habetur: Expetibile oculorum veſtrorum, & commiſerationem animæ veſtræ, ideſt Templum, quod iucundo deſiderio intuemini; nec vidiſſe centies ſatis eſt, iuuat vſque videre: & cui parcere hoſtes, cui impunitatẽ, & immunitatem donari deſideratis, & quod miro, D
& quaſi materno affectu proſequitur animus veſter. Eſt autem inter vtramque orationem in origine colluſio quædam elegantiſſima מחמד עיניכם ומחמל נפשכם, machmad ghenechem vmachmal naphſechem. appetentiam oculorum veſtrorum, indulgentiam animarum veſtrarum.

Et filij veſtri, & filiæ veſtræ, quas reliquiſtis, gladio
cadent. ideſt quæ vobis reliquæ factæ ſunt ex fame, & peſte, vel quas reliquiſtis in Hieruſalem; vt
Scholiaſt. ſermonem habeat ad concaptiuos; vel, vt ſentit Scholiaſtes, quorum nullam curam geritis; ſinebant enim eos, atque adeo cogebant ſuo exemplo in impietatem ferri præcipites, vel vt ipſe quoque interpretatur, quos deſeruiſtis, vt dicat quorum naturalem ſenſum repuliſtis: declarans, vt eos dæ- E
monijs immolarent. fortaſſe etiam hic adhibita eſt appoſitio, & coniunctio illa initio verſus appoſita, valet nimirum, in hanc ſententiam: Auferam à vobis Templum, imperij gloriam, & monumentum, atque cariſſimas vxores, quas iucunde aſpicitis, & dulciſſima pignora, quibus indulgetis, filios, inquam, veſtros & filias, quas in ſobolem procreaſtis. quaſi dicat: Breuius auferam Templum, de quo gloriamini, vxores, in quas feruntur oculi; & filios, in quos rapitur animi affectus. Sed hic opponere quis poſſet non omnino reſpondiſſe portentum rei ſignificatæ. etenim prophetæ erepta eſt vxor oculorum lumen. Iſraelitis vero præter vxores caras, filij, & filiæ, ideſt ipſa viſcera, & inſuper Templum, ſpes gentis, & cum Templo ſuperbum imperium, & ſacerdotium, eorum gloria. Ceterum hæc omnia in vnicæ vxoris morte affatim præſignata ſunt. nam mulier Apoſtolo *gloria*
1. Cori. 11. ỿ. 7. *viri eſt*, atque familiæ radix; qua ſublata, ſpes ſobolis extinguitur. quare appoſite repræſentauit vxor prophetæ mortua non ſolum vxorum ceterorum, ſed etiam filiorum mortem, & glorioſi regni ſimul cum Templi caſu iacturam.

Et facietis, ſicut feci. Non licebit ſub omine XXII.
mortis mutire, nedum lachrimari; tantum abeſt, vt plangere fas ſit, ob metum Chaldæorum militum. loquitur autem cum his, qui abducendi erant captiui: in quorum oculis Babylonij vxores polluebant, & trucidabant, infantes vero allidebant ad petras. de quibus in pſalmo: *Beatus, qui retribuet*
Pſ. 136. ỿ. 8. & 9. *tibi retributionem tuam, quam retribuiſti nobis: beatus, qui tenebit, & allidet paruulos ſuos ad petram.* Summa erit afflictio, ſuprema calamitas ſine leuamine, luctus abſque conſolatione vlla. Hieronymus: Vix liberum habebitis genitum, ne offendatis victorum ſuperbiam, ſi publice flere videamini. *Hieron.*

Et erit Ezechiel vobis in portentum. Rabbi Da- XXIIII.
uid: Sumit Dei ipſius perſonam, vt vehementius, *R. Dauid.* & grauius claudat commination em. propterea non dixit, ego ero vobis portentum, vt capite duodecimo fecerat: Sed *Ezechiel erit vobis in portentum*.

Et tu fili hominis, Ecce in die, quo tollam ab eis for- XXV.
titudinem eorum, & gaudium dignitatis, & deſiderium oculorum eorum, ſuper quo requieſcunt animæ eorum, filios, & filias eorum. Septuaginta: Quando abſtulero fortitudinem, elationem gloriationis, deſiderabilia oculorum, & elationem animæ eorum. Hebraice: Vice fortitudinis eſt vox מעוז, mangoz, nomen cognatum illius, pro quo in verſu ſuperiore ponitur, *imperium*. Legitur id nomen apud Iſaiam: *Factus eſt fortitudo pauperi*, ideſt aſylum, & *Iſa. 25. ỿ. 4*
apud Danielem: *Polluent ſanctuarium fortitudinis*, *Dan. 11. ỿ. 31.* ideſt munitiſſimum. loco nominis, *dignitas*, Hebraice eſt תפארת, tiphereth, quaſi dicat decus, ornatus, ſplendor, gloria, magnificentia. vt apud Eſther: *Eſth. 1. ỿ. 4*
Vt oſtenderet diuitias gloriæ regni ſui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ ſuæ. vbi pro ea voce, Hieronymus vertit *iactantiam*. Et in pſalmo: *Hieron.*
Gloria virtutis eorum tu es, hoc eſt decus, & robur *Pſal. 88. ỿ. 18.*
eorum. & in Iſaia: *Eris corona gloriæ in manu Domini*. Et in pſalmis: *Reddidit in captiuitatem virtutem* *Iſa. 62. ỿ. 3* *Pſal. 77. ỿ. 61.*
eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici. ideſt arcam Teſtamenti. hic vulgatus Pulchritudinem poſuit pro tiphereth. Diuus autem Paulus modo gloriam, modo coronam reddere ſolet, alludens ad præſentem locum, Philippenſes vocat. *Phil. 4. ỿ. 1*
Gaudium meum, & corona mea. Et iterum: *Quæ eſt* *1. Theſal. 2. ỿ. 19. & 20*
noſtra ſpes, gaudium, & corona gloriæ. Et iterum: Quare templum dicatur fortitudo.
Vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium. Vocat autem Templum fortitudinem eorum, non ſolum quia firmiſſima erat munitio, in quam ingruentibus inimicis carnalibus ſeſe tuto recipere poterant, ſed etiam quia ipſis erat aduerſus ſpirituales hoſtes præſidium validiſsimum. etenim, vt olim precatus eſt Deum Salomon, cum dedicatum eſt *3. Reg. 8.*
Templum nomini eius, preces, ſupplicationes, & vota, ſacrificiaque pro peccatis in Templo oblata

Vxoris mors omnium expetendorum interitum ſignificat.

acce-

acceptabat Deus, indulgebatque, atque propitiabatur populi sui ignorantijs, eumque à suæ iustitiæ vindicibus protegebat. gaudium vero dignitatis, siue gaudium, & decus Templum ipsum appellat, quod propter atriorum, & porticuum amplitudinem, ædificij proportionem, & symmetriam, materiæ quoquæ precium, & exquisitum ornatum, aduentium animos exhilarabat. ob præsentiam autem fœderis, & diuini solij maiestatem, incredibili honore apud exteras nationes Israeliticam plebem cumulabat. *Non est*, dicebant, *alia natio tam grandis*, sub cælo, *quæ habeat Deos appropinquantes sibi.* itaque asylum erat in bello, gaudium domi, foris gloria. Sed nolo sistamus in vetusti Templi laudibus. quid obsecro nobis erit in sacra pixide in Templo asseruata Eucharistia, quando Iudæis Templum erat præsidio, gaudio, & decori? dubitas an sit asylum? audi psaltem diuinum: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me.* Isaias etiam ait: *Iste*, Israelita Dei, *in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius*, rupes munitissima receptaculum, *panis ei datus est* (constitutus quotidianus victus sic eum vocat Lucas) *aquæ eius fideles sunt*, perennes, *regem in decore suo videbunt oculi eius.* Quam tutus est, & ab iniurijs hostium securus, qui abruptam incolit rupem, si ei non desit cibus, & potus; tam secure gaudet Christianus populus, qui Christi corpus in Eucharistia sacra apud se retinet. Sed putas deerit gaudium, & decus, quibus adest Dei vnigenitus? audi Mosem vaticinantem vtrique populo felicitatem, temporalem illis, nobis spiritualem, immo potius vtrumque. *Beniamin*, inquit, *amantissimus Domini habitabit confidenter in eo*, securus iuxta Templum, quod in sorte sua structum est, deget, *quasi in thalamo, tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*. Quid deesse potest sponsæ, quæ ad dexteram sponsi recumbentis in thalamo ipsa sedet? an gaudium? an honos? his omnibus cumulate fruebantur Israelitæ, dum stetit Dei Templum: nos vero locupletius abundamus, quibus non potest deesse in Ecclesia Dei verbum corporatum, panis speciebus obtectum. ipsum est præsidium aduersus hostes, gaudium præsentibus, qui faciei eius aspectu dignantur, absentibus autem honor, & laus, atque desiderium, de quo subditur.

Desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum. Septuaginta: Desiderabilia oculorum eorum, & elationem animæ eorum, seu eleuationem animæ, hoc est solicitudinem, & curam, id scilicet, quod vehementer expetunt, & de cuius iactura solicitantur. quod (vt supra diximus) vel ad superiora referri potest, Temploque accommodari; vel ad ea, quæ sequuntur, & significare filios, & filias eorum, &c.

In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, & loqueris. Paraphrasim huius sententiæ sic facit Theodoretus: Non solum, ait, in præsenti hæc ipsos edocebis, sed etiam quando prædictio euentu ipso fuerit comprobata, & impijs barbaris tradita fuerint, quæ sancta sunt, ac filij ipsorum, & filiæ occisi, & aduenerit inde aliquis, qui facta doceat; tunc in memoriam illis rediges prædictiones. haud sustinebis tacere, vt percipiant, mea voluntate, meoque permissu facta hæc fuisse, pœnasque facinorum ipsos luere, non autem ob vires hostiles, sed propter iustam meam indignationem passos esse, quæcunque pertulerint, &c. XXVII. Theodor.

Et non silebis vltra. Cum referet nuncius miserabilem Vrbis cladem; tu loqueris confidentius ad rebellem populum. vt qui vaticinij præhabiti suo ipsorum malo nactus es testimonium. neque vllus amplius audebit os tuum obstruere. *Erisque eis in portentum.* mutus olim in signum doloris eorum absque leuamine fueras, loqueris nunc ad eos exti mulandos, vt dent gloriam Deo, & confiteantur palam, suis ipsos sceleribus tam duras pœnas com meruisse. nuncius porro ille venit ad prophetam post quinque menses excidij, vt videbimus capite trigesimo tertio. Atque hic sit finis explanationis capitis vigesimiquarti.

Quare Templum dicatur gaudium dignitatis.

Deu 4. ℣. 7

Sacræ Eucharistiæ encomium.

Ps. 22. ℣. 5

Isa. 33. ℣. 16.

Luc. 2. ℣. 4

Isa. 33. ℣. 17.

Deu. 33. ℣. 12.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Minatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

I. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis, pone faciem tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis.

III. Et dices filijs Ammon: Audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pollutum est: & super terram Israel, quoniam desolata est: & super domum Iuda, quoniam ducti sunt in captiuitatem:

IIII. Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hereditatem, & collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas: & ipsi bibent lac tuum.

V. Daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum: & scietis, quia ego Dominus.

VI. Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es ex toto affectu super terram Israel:

VII. Idcirco ecce ego extendam manum meam super te, & tradam te in direptionem gentium, & interficiam te populis, & perdam de terris, & conteram: & scietis, quia ego Dominus.

VIII. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes Gentes, domus Iuda:

IX. Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de ciuitatibus, de ciuitatibus, inquam, eius, & de finibus eius inclytas torræ Bethiesimoth, et Beelmeon, & Cariathaim,

Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hereditatem: vt non sit vltra memoria filiorum Ammon in Gentibus. X.

Et in Moab faciam iudicia: & scient, quia ego Dominus. XI.

Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis; XII.

Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, & auferam de ea hominem, & iumentum, & faciam eam desertam ab Austro: & qui sunt in Dedan, gladio cadent. XIII.

Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel: & facient in Edom iuxta iram meam, & furorem meum: & scient vindictam meam, dicit Dominus Deus. XIIII.

Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti se sunt toto animo, interficientes, & implentes inimicitias veteres: XV.

Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis: XVI.

Faciamque in eis vltiones magnas arguens in furore: & scient, quia ego Dominus, cum dedero vindictam meam super eos. XVII.

EXPLA-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIQVINTI.

I. POST prædictam Vrbis Hierusalem euersionem, atque innumera mala, quibus Iudæi erant opprimendi; opportune conuertit orationem vates in gentes finitimas, propterea, quod potentiæ, & gloriæ Iudæorum inuidi, excisis Hierosolymis, ipsi exultabant, captisque ciuibus insultabant vel numinis infirmitatem, quod Templum & domicilium proprium tueri non potuisset, vel odium in suum populum, quem cum eripere posset, hostibus vltro tradidisset. Intererat autem diuinæ prouidentiæ, vt mortales nossent omnium dominatorem Deum, neque ex infirmitate talia permisisse fieri, neque ex simultate, vel odio in suæ gentis homines sæuisse: quin potius, vt æquum iudicem à suis pro impietatis meritis pœnas exegisse; exterorum nihilominus confidentius se iactantium insolentiam repressurũesse. alioqui videri posset Hierosolymorum pietas ab idololatria superari, esseque deterioris præ illa condicionis, & sortis. Quæ quidem persuasio communis esset mundi ruina, religionisque omnimoda subuersio. quemadmodum quæ in Iudæorum vindictam fiebant comminationes, & increpationes aduersus gentes; communis erat omnium doctrina. nam propterea illos glorioſos fecit in Babylone captos; atque vt apud dominatores in honore essent, prouidit; quia horum gloria, & præclara existimatio commune futurum erat ad pietatem incitamentum, & nationum omnium vniuersalis institutio. Hæc in sequentibus quindecim capitibus tractat vates, nouum institutnm auspicatus.

Deus neque ex infirmitate permittit suis malis; neque ex odio, sed ex vindictæ iustitia.

II. *Fili hominis, pone faciem tuam.* Septuaginta obfirma, *faciem tuam contra filios Ammon*. Explicauimus supra, quid esset obfirmare faciem, scilicet, toruo vultu aspicere. aspectus autem minax ferociam prophetiæ, & comminationis rigorem indicat, cum propheta Dei indignabundi personam induere iubeatur. Filij Ammon de Loth stirpe generati sunt, quorum ciuitas primaria erat Rabbath, vt supra vidimus, quæ postea Philadelphia appellata est à Rege Aegypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui (teste Hieronymo) Arabiam tenuit cum Iudæa.

Sup. cap. 4.

Filij Ammõ, qui dicantur & Rabbath eorũ primaria ciuitas. *Hieron.*

III. *Audite verbum Domini.* Hoc dicit non quidem audientibus Ammonitis, sed vt Iudæos consoletur, ostendens Deo curæ esse illorum iniurias, neque diutius differendam hostium vltionem.

Iudæos cõsolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare.

Pro eo quod dixistis: euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est. Septuaginta: Eo quod gauisi estis. Tale illud est psalmi. *Dixerunt: euge euge, viderunt oculi nostri, &c.* Vbi explicat vates verba, quæ insultantium gestibus proferebant, quibus similia hic subaudienda videntur. Tractat hoc argumentum Sophonias. *Audi*, inquit Deus, *opprobrium Moab & blasphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo*, insultantes iecerunt in populum meum, *& magnificati sunt*, vel quod magnificarunt os suum, seu linguas suas. idest, grandia verba, quæ locuti sunt, *super terminos eorum*. super regionem Iudæorum. eadem phrasis est psalmo prædicto. *Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt: euge euge, &c.* Inuehitur in eosdem Amos dicens: *Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum*, idest, eo quod post innumerabilia scelera aliud multo fœdius accumularunt, nempe quod dissecuerint prægnantes in Galaath ad dilatandum terminum suum. quod ex Ieremia explicatur: ad filios Ammon. *Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit Melchom*, Deus Ammonitarum olim Rex, *Gad, & populus eius in vrbibus eius*, Gad *habitauit*?

Soph. 2. ℣. 8

Dilatare os super aliquẽ quid significet.

Amos. 1. ℣. 13.

Ier. 49. ℣. 1

Qui dicantur filij orientis, variæ sententiæ.

IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hæreditatem*. Rabbi Dauid Persis, & Medis interpretatur. Certe Ieremias eo nomine significat filios Cedar. *Ad Cedar*, inquit, *& ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, hæc dicit Dominus: Surgite, & ascendite ad Cedar, & vastate filios Orientis, &c.* Ergo Polychronius, & Theodoretus: Alij, inquiũt, interpretes filios Orientis exponunt. Sunt autem, qui genus referunt ad Ismaelem. Scholiastes vero sic habet: Quidam interpretantur Saracenorum sed secundum tertiam editionem *filiis Orientis* legendum, qui sunt Babylonij. ipsi enim & hos filios Ammon, & Iudæos oppugnarunt. fauet Scholiasti Ioſephus, dicens: Quinto anno captiuitatis Hierosolymorum, qui est vigesimustertius Nabuchodonosor, castrametatus est idem in inferiori Syria, eamquedetinens, expugnauit Ammonitas, & Moabitas, &c. Eius itaque opinioni accedamus, neque obstet Ieremiam id nomen tribuisse filijs Cedar. etenim analogum est, & multis prouincijs diuersa ratione potest conuenire: modo illæ respectu loci, in quo fit vaticinium, vergant ad Orientem.

R. Dauid. Ierem. 39. ℣. 28.

Polychr. Theodor. Scholiast.

Ioseph. 10. antiq. c. 11.

Et collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua. Theodoretus: Vos in eorum redigã potestatem, qui sunt multo Babylonijs inferiores, & imbecilliores: qui quidem tentoria in vrbibus tuis collocantes, camelorum autem greges in tuis agris pascentes, vosque ipsos ouium constituentes pastores, &c. Nam de filijs Cedar, Ismaelitis scilicet, præsentem orationem intelligit Theodoretus: quibus consuetudo est sub papilionibus degere, & tentorijs, vt psalmus nos docet. *Habitaui*, inquit Dauid, *cum habitantibus Cedar*, vagabundus scilicet, & extorris. Atque in Canticis: *Sunt tabernacula Cedar, &c.* Ceterum non est necesse tentoria secundum historiam accipere, cum Ieremias Babylonios

Theodor.

Psal. 119. ℣. 5.

Cant. 1. ℣. 6

Ierem.6.¥. 2.3. & 4. translate vocet pastores: *Speciosæ*, inquit, *& delicatæ assimilaui filiam Sion. ad eam venient pastores, & greges eorum fixerunt in ea tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, qui sub manu sua sunt. Sanctificate super eam bellum.* Atque eadem figura in præsenti

Hieron. vsum Ezechielem auctor est Hieronymus. Sed esto, de veris pastoribus loqueretur Ezechiel; non propterea continuo erunt Ismaelitæ, sed cuiusuis gentis hominibus ea oratio accommodari potest. nam

Caulas collocare in vrbe, euersam illam esse significat. Scholiast. secundum Græcos caulas collocare in vrbe periphrasis est, euersam illam esse significans. Sic enim habet Scholiastes: Hoc est tentoria in media vrbe figent, vt capta videlicet & desolata, quæ ne domicilium quidē habeat, vbi diuersari possint viatores. Itaq; solitudinis, & vastitatis vrbis illorum hoc signum est, quæ scilicet instar agri aperti facta est. B

VI. *Pro eo quod plausisti manu, & percussisti.* Septuaginta: Insonuisti, *pede*, saltans scilicet, & tripudians, *& gauisa es ex toto affectu*, Septuaginta: Insultasti ex animo tuo. *Super terram Israel.* Hieronymus: Tanta fuit

Hieron. insultandi lasciuia; vt cunctus simul populus manibus, & pedibus concreparet, & ex toto cordis clamaret affectu, eo quod terra Israel esset desolata. propterea ipse Dominus extendet manum suam ad percutiendum, & tradet eam in direptionem, nequaquam camelis, & ouium gregibus, sed manifestius gentibus, vt populorum numero penitus eradicetur, & pereat, &c.

VIII. *Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes gentes domus Iuda.* Post increpationem atque sententiam declaratam cōtra Ammon, transfert pro- C phetiam ad Moab fratrem eius, atque finitimum. cum quo coniungit Seir, hoc est posteros Esau, quia ipsi quoque finitimi erant, & in eadem causa cum primo dictis versabantur, & aduersus vtrumque

Scholiast. (ait Scholiastes) pronunciat sententiam: propterea quod dixerant nihilo meliorem esse Deum Israelis Dijs gentium cæterarum vt enim illæ, aiebant, captæ sunt à Babylonia propter imbecillitatem Deorum, qui ab illis colebantur, ita etiam Israelis ob eius manus infirmitatem, quæ illis opem ferebat,

Ier.c.48.¥. 27. & ¥. 26.& ¥.42 &c. memorat blasphemias Moab Ieremias. vbi idem tractat argumentum. *Fuit enim*, inquit, *in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua quæ aduersus illū locutus es, captiuus duceris.* Et iterum: *Inebriate eum quoniam contra Domi* D *num erectus est.* Et infra: *Cessabit Moab esse populus, quoniam contra Dominum gloriatus est.* Eandem sententiam in eum quoq; pronunciat noster vates, dicens:

IX. *Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab.* Septuaginta: Dissoluam. quod scilicet paulo superius dixe-

Ier. 48. ¥. 25. rat Ieremias: *Abscissum est cornu Moab & brachium eius contritum est*, hoc est, robur & vis omnis illius fracta est. nam tauri cornibus vires exerunt, sicut

Humerus, brachium, & cornu, vires ac potentiam significant. homines humeris & brachijs: Quocirca tum cornu tum humerus, tum etiam brachium symbola sunt virium, atque metaphoricōs potentiæ regni. Vel humerum vocat arcem, præsidium vrbium, quod contextui gratum est, & nomini כתף, chetheph, non repugnat. Sonat enim humerum latusque, seu angulum cuiuscumque rei, atque adeo ædificij E partem firmissimam, quales sunt vrbium munitiones. vt comminetur vates Deum hostibus patefacturum præsidia, & arces vrbium Moab. Nisi mauis latus aperire, idem esse, quod aditum præbere:

Ier. 49. ¥. 32. vt apud Ieremiam: *Ex omni confinio eorum adducam interitum super eos.* Hebraice: Ex omni latere, quasi dicat, aditum faciam hostibus ad munitissima quæque loca, vrbesque vestras, quantumuis clausas muro coctili.

Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hæreditatem, vt non sit vltra memoria filiorum Ammon. X. & XI.

Et in Moab faciam iudicia. Implicata syntaxis, quam sic ordinare poteris. Quemadmodum tradidi terram Ammon filijs Orientis, (haldæis scilicet, vt eam simul cum filijs Ammon hæreditate possiderent, sortemque haberet cum indigena hostis. similia in Moab faciam iudicia. Agit hoc ipsum Isaias qui inter cætera non sine sarcasmo, & irri- *Isa. cap.16. ¥.3.* sione, Moabitis excisis insultat in hunc modum: *Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem vmbram tuam in meridie, absconde fugientes, vagos ne prodas, habitabunt apud te profugi mei, &c.* quasi dicat, videlicet supererit deinceps Moab inter gētes & castigata hospitalitatem profugis Israelitis nūc faciet, quam olim negauerat. non amplius prodet apud se latentes solicitata ab hostibus Chaldæis, vt solebat; non profugient ad eius vrbes populares mei. nullum enim eius vestigium in terra relinquam. Atque his aduersus Moab prædictis, vaticinium transfert ad filios Esau.

XII. *Hæc dicit Dominus Deus.* Hieronymus: Supra duo *Hieron.* proposuerat contra Moab, & Seir, postea de Seir tacens contra Moab tantum locutus est, nunc reddit cœptum problema; quid videlicet Seir, hoc est Idumæa fecerit.

Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis. Septuaginta: Et memoriam retinue- Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose lætantur de malis proximorum. *Hieron. Polychr. Theodor.* runt mali, & vlti sunt vltione. Hieronymus, Polychronius, & Theodoretus: Quoniam enim non modo vt Ammonitæ, & Moabitæ gauisi sunt de malis Iudæorum, sed etiam factis suam indicarunt inuidiam, & maleuolentiam, veterem illam seruantes iram. indignatus est enim, inquit, Esau Iacob pro benedictione, qua illum impertiuit pater eius: propterea non alijs eum hostibus tradam, sed ipsimet populo meo ab illis iniuria violato. Hebraice ad verbum sic legimus: Pro eo quod fecit vlciscendo vltionem, & delinquendo deliquerunt vlciscentes se, ideſt, propterea quod grauissime deliquerunt, seueriſſimam vindictam reposcentes à filijs Iuda fratribus suis. Eandem criminationem multo explicatius illi opponit Abdias: *Propter interfectionem,* *Abdi. 1.¥. 10. & sequ.* ait, *& propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. in die; cum stares aduersus eum; quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem; tu quoque eras quasi vnus ex eis & non aspicies* nec debueras cum voluptate aspicere *in die fratris tui*, calamitosum excidium domus Iuda, *in die peregrinationis eius*, cum captiui abducebantur, *& non lætaberis*, nec debueras lætari, *super filios Iuda in die perditionis*, interitus, *eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ* (nec grādia, & acerba loqui debueras, cum illum oppressit afflictio) *neque ingredieris*, ingredi fas erat, *portas* vrbium, *populi mei in die ruinæ eorum, neque despicies & tu*, nec aspicere malum eius debueras, sicut & cæteræ circumuicinæ gentes, *in malis eius in die vastitatis illius. & non emitteris*, dimitti debuisses, *aduersus exercitum eius in die vastitatis illius; neque stabis in exitibus, vt interficias* eos, qui fugerint nec debueras opperiri in biuijs, vt interimeres eos, qui ex ipsis euaderent *& non concludes reliquos eius in die tribulationis, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes. sicut fecisti fiet tibi: retributionē tuam conuertet in caput tuum, &c.* Videlicet Dominus requirens sanguinem Israelitarum, recordatus est, & non est oblitus clamorem pauperum. quem miserandum

in mo-

in modum eiulantes ediderunt; cum in Babylonem abducti, ab hostibus irrisi, ab Idumæis. fratribus multo peius accepti dicebant. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt, exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Quapropter, vt illos solatio quantulocumque afficiat, addit Vates Dei nomine.

Psal. 136. ℣. 7.

XIIII. *Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel, & facient in Edom iuxta iram meam, & furorem meum, & scient vindictam meam.* Scholiastes: Etiam in Idumæam supplicium constituitur, diciturque tradenda Babylonio. & paulo post etiam filijs Israel, &c. Hæc ait Scholiastes; quoniam supra, tum contra Moab, tum contra Seir pronunciata sententia est, tradendos scilicet filijs Orientis, hoc est, Chaldæis non secus atque Ammonitæ fecerant. Itaque Babylonij videntur exercuisse vindictam sanguinis Israelitarum, & pœnam talionis exegisse de Idumæis. quod vero nunc additur, *per manum populi mei*, fortasse significat occasione, vel causa iniuriæ populi mei: neque enim in scripturis, vel prophanis historijs inuenire licet, quando nam Iudæi vlti sint acceptam de Idumæis iniuriam, nisi hæc ad tempora nouissima referamus, cum illa alia Balaam prædictione hæc coniungentes: *Et erit Idumæa possessio eius.* Etenim Christi tempore maior seruit minori, & caro spiritui pendet tributa. De qua tropologia fuse Diuus Hieronymus.

Scholiast.

Num. 24. ℣. 18.

Caro spiritui seruit in regno Christi.

XV. *Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti sunt se toto animo interficientes, & implentes inimicitias veteres.* Septuaginta: Pro eo quod fecerunt alienigenæ vltionem, & suscitauerunt vindictam insultantes ex animo, vt delerent vsque in æternum. Hebraice: Pro eo quod fecerunt vindictam, & vindicauerunt se vltione. Quod autem Septuaginta dixerunt: Suscitauerunt vindictam, mirifice explicat verbi energiam. etenim נקם, nakam, significat surgere, vel stare ad expetendã vltionem, statuere vindictam, nullatenus langueſcere, aut parcere subiecto, sed obstinato animo, & ex cordis dolore vlciſci iniuriam. Vnde locus ille sapientiæ intelligitur: *Stabunt iusti in magna cõstantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* ideſt, quod in psalmo habetur: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Et ille alter locus: *Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicauerunt.*

Sap. 5. ℣. 1. Psa. 57. ℣. 11.

Sap. cap. 11. ℣. 3.

XVII. *Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores.* Septuaginta: Et interficiam Cretenses, vbi Scholiastes. Philistæos maritimos dicit, hoc est, Phœnices; Cretensium enim erat colonia. Hebraice hi dicuntur כרתים, Cerethim à כרת, carath, quod est excindere, percutere. reperiturque hoc nomen apud Sophoniam: *Veh qui habitatis funiculum maris, gens perditorum.* vel qui habitatis ad tractum maris gentis Cerethim. Septuaginta παροικοι Κρητῶν, parici Creton, aduenæ, vel accolæ Cretensium. & iterum: *& erit Creta in*

Scholiast. Phœnices dicuntur Cretenses.

Soph. 2. ℣. 5

pabula pastorum. Atque in libris Regum: *Erupimus ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Caleb, & Siceleg succendimus igni.* Et sequitur: *Ecce ipsi*, prædones, *discumbebant super faciem vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festum celebrantes diem pro cuncta præda, & spolys, quæ cœperant de terra Philistijm, & de terra Iuda.* Et iterum: *Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethei sexcenti viri, qui secuti eum fuerant de Geth, pedites præcedebant Regem.* Ex quibus locis animaduertere licet nomina Cerethim, & Phelethim non secus atque Getheos esse Gentilitia, & propria familiarum ex certis vrbibus Philisthæorum, quæ quod essent bellicosissimæ, & fidelissimæ ad custodiam corporis sui electi sunt à Rege Dauid, sicut à principibus multis hodie adhiberi videmus Heluetios. Multo aliter sentit de Cerethim, & Phelethim Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, nimirum fuisse iudices Septuaginta causarum capitalium. Sed Chaldæus nobis fauet, qui vertere solet Sagittarios, & fundibularios, quamuis ea non sit vocum etymologia, sed muneris notatio. immo ipse Hieronymus hoc loco Cerethim dictos testatur, quasi iugulatores, quod ad satellites potius spectat, quam ad iudices. Porro de versione Septuaginta sic idem auctor scribit in præsenti. tractans locum citatum Sophoniæ: Pro quo, inquit, Septuaginta nescio quid volentes, Cretenses interpretati sunt. Cum & Aquila, & Symmachus, & Theodotio ipsum verbum Hebraicum כרתים, cherethim, vel interfectores, vel interfectionem verterint, non solum in præsenti loco, sed etiam in Sophonia. Hæc ille. cuius quæstioni respondit Scholiastes, sermonem esse de Philistæis maritimis, ideſt, Phœnicibus, quorum gens fuerat colonia Cretensium. sed contra dicere voluit: Phœnicibus, quorum colonia fuerunt Cretenses; hoc enim verosimilius est. etenim Phœnices primos inuentores nauigationis, multarumque artium scriptores agnouerunt Græci, ac Latini, quos infra referemus: tum etiam quia in Actis Apostolorum legimus portum quendam Insulæ Cretæ appellatum Phœnicem, absque dubio, quia illum occuparunt & habitarunt primi Phœnices. Alioquin enim si Cretenses duxissent in Phœniciam colonias, non appellassent portum suæ regionis nomine exteræ gentis. ergo sic existimamus: Cerethim, vel Crethim nomen esse gentis, vel prouinciæ Philisteæ, & Phœniciæ conterminæ, ex qua deducta colonia ad insulam Cretam suum illi nomen imposuit. dictaque fit Creta à Cerethim. portus vero illius Phœnix à Phœnicibus, qui illos in expeditione comitabantur. quemadmodum & in Hispania hodie quoque vigent nomina Tyri, & Sidonis imposita à Phœnicibus, quibusdam præsidijs ad portum Sanctæ Mariæ maris occidui. Vnde intelligitur non inepte vertisse Septuaginta, Cretenses pro Cerethim; cum idem omnino nomen esset coloniæ Cretensium, atque Cretim, vel Cerethim eius fundatorum.

1. Reg. 30. ℣. 14. & 16

2. Reg. 15. ℣. 18.

Cerethei, & Phelethei, cum Getheis, assumuntur, milites in custodia regis.

Hieronym. in quæst. Hebr. sentit Cereti, & Phelethei fuisse iudices causarũ capitalium.

Aquila. Symmac. & Theodo.

Scholiast.

Actor. 17. ℣. 12.

Creta vnde dicta.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Prædicit euersionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hierusalem.

I. ET factum est in vndecimo anno prima mensis: factus est sermo Domini ad me, dicens:

II. Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus Ieruſalem: Euge confractæ sunt portæ populorum, conuersa est ad me: implebor, deserta est.

III. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego super te, Tyre, & ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans.

IIII. Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius: & radam puluerem eius de ea, & dabo eam in limpidissimam petram.

V. Siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus: & erit in direptionem Gentibus.

VI. Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur: & scient, quia ego Dominus.

VII. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab Aquilone regem regum, cum equis, & curribus, & equitibus, & cœtu, populoq. magno.

VIII. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.

IX. Et vineas, & arietes temperabit in muros tuos, & turres tuas destruet in armatura sua.

X. Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum: a sonitu equitum, & rotarum, & curruum mouebuntur muri tui, cum ingressus fuerit portas tuas, quasi per introitum vrbis dissipatæ.

XI. Vngulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & statuæ tuæ nobiles in terram corruent.

XII. Vastabunt opes tuas, diripient negociationes tuas: & destruent muros tuos, & domos tuas præclaras subuertent: & lapides tuos, & ligna tua, & puluerem tuum in medio aquarum ponent.

XIII. Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, et sonitus citharatum tuarum non audietur amplius.

XIIII. Et dabo te in limpidissimam petram, siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis vltra: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

XV. Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commouebuntur insulæ?

XVI. Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: & auferent exuuias suas, & vestimen-

ſtimenta ſua varia abijcient, & induentur A *ſtupore: in terra ſedebunt, & attoniti ſuper repentino caſu tuo admirabuntur.*

XVII. 1 *Et aſſumentes ſuper te lamentum, dicent*
4 *habitatoribus tuis, quos formidabant vni-*
2 *tibi: Quomodo periſti, quæ habitas in mari,*
3 *vrbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari cum ha-*
5 *uerſi?*

XVIII. *Nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui: & turbabuntur inſulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te.*

XIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Cum dedero te vrbem deſolatam, ſicut ciuitates, quæ non habitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & operuerint te aquæ multæ:*

Et detraxero te cum his, quæ deſcendunt in XX. *lacum ad populum ſempiternum, & collocauero te in terra nouiſſima ſicut ſolitudines veteres cum his, qui deducuntur in lacum, vt non habiteris: porro cum dedero gloriam in terra viuentium.*

In nihilum redigam te, & non eris, & requi- XXI. *ſita non inuenieris vltra in ſempiternum, dicit Dominus Deus.*

EXPLA-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI SEXTI.

I. ET *factum est in vndecimo anno.* A migratione Ioachin, & regno Sedechiæ, vt sæpius notauimus, *prim* die mensis. Non addit *mensis* nomen, vel notationem, sed ex sequenti oratione deducitur à Rabbi Dauid esse mensem ב, ab, ideſt, Iulium, quintum videlicet Hebræorum ordine. cum enim ciuitas capta sit mense quarto, die nona anni vndecimi regni Sedechiæ, & Prophetæ reuelatum sit prima die mensis, Tyrum dixisse, *confractæ sunt portæ populorum*; verosimile est illum loqui de prima die mensis quinti, in qua Tyrus, accepto intra viginti dies ab expugnatione Hierusalem nuncio, exultare potuit de ruina vrbis, cuius gloriæ inuidebat maxime.

R. Dauid.

4. Reg. 25. ℣. 1.

Ier. 52. ℣. 5

II. *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Hierusalem, euge confractæ sunt portæ populorum.* Quoniam de Palæstinis & Phœnicibus, vt placuit Scholiasti, vel Cretensibus, seu Cretim, qui vtrisque contermini erant, vaticinatus fuerat, Phœnicumque metropolis fuit Tyrus; consequens erat, vt de Tyro vaticinaretur: eo vel maxime quod illa ciuitas, vtpote inclyta, & potentiæ Hierusalem semper æmula, de eius casu præ cæteris insolentius exultauerat. Portas autem populorum vocabant Hierusalem frequentissimam vrbem, quæ feruebat ciuium & aduenarum comercio; quasi dicat, emporium, aut forum commune regionis. nam ad portas vrbium celebriores solebant relinqui amplæ plateæ pro mercatibus, atque iudicijs; qualis erat Hierosolymis platea portæ aquarũ, & platea portæ Ephraim. Sed præ cæteris forum pecuarium insigne fuit, & amplissimum in platea portæ Gregis, vt in Vrbis Topographia videre licebit. ergo per portas populorum fractas emporium, vel mercatum celeberrimum dissipatum intelligit, nisi mauis cum Rabbi Dauide, portas populorum dictam, quasi omnium populorum ingressum, egressum, tumultum, & turbam, quod ad eam religionis ergo non solum Israelitarum, sed gentium omnium frequentissimus concursus fieret. Quare Isaias ait: *Fluent ad eum*, montem, *omnes gentes*, &c.

Scholi.

Hierusalem dicitur portæ populorũ ob ciuium, & aduenarũ multitudinẽ eo confluentem.

R. Dauid.

Ier. ℣. 2.

Conuersa est ad me (negociatio, quæ in ea exerceri solebat.) Septuaginta: Conuersæ sunt ad me gentes, ideſt, non amplius illam admirabuntur; sed ad me potius oculos conuertent. *Implebor*, mercibus & diuitijs abundabo: quando quidem, *deserta est*, Hierusalem, seu vastata. Contendebat Tyrus cum Hierusalem non solum de antiquitate, sed etiam de diuitijs, & frequentia. erat enim peninsula, vt capite sequenti ostendemus, atque adeo emporium totius Asiæ, & Græciæ: sperabatque de-

leta Hierusalem, commercia exterarum nationum, opes quoque suas, & nomen, atque imperium magno incremento auctum iri. Ideoque de ruina æmulæ ciuitatis tantopere lætabatur.

III. *Propterea ecce ego super te Tyre.* Apostopesis est, qualis illa Virgilij: Quos ego. subaudiendum, extendam manum meam.

Virgil. 1. Aeneid.

Et ascendere faciam super te gentes multas, sicut ascendit, intumescit, *mare fluctuans*. idem repetit inferius: *Adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ, &c.* Per hæc Babyloniorum intelligit exercitum; quem apte confert cũ fluctibus maris æstuantis, cum ad indicandam & innumerabilem eorum multitudinem, & armorum fragorem: nam cum aquarum fluctibus cuiuslibet rei exuberans abundantia comparari solet in sacris literis, vt in Isaia. *Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.* Similiter etiam concursus militum, & armorum strepitus cum eisdem confertur vndis ab Ieremia. *Arcum, & scutum apprehendent: vox eorum quasi mare sonabit.* Tum vero, quia ad Tyrum loquebatur; quæ cum peninsula esset, instar nauis medio mari continuis procellosi maris fluctibus verberari solebat. Similitudine itaque sibi notissimarum rerum, ideſt fluctuum, quos sæpe formidare solebat, aduenientis calamitatis figuram expressit.

Cuiuslibet rei ingens vis & copia cum maris fluctibus cõparatur.

Isa. 11. ℣. 9

Ier. 50. ℣. 42.

IIII. & V. *Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius & radam.* Septuaginta ventilabo, *pluuerem eius de ea, & dabo*, ponam, *eam in limpidissimam*, Septuaginta nitidissimam, *petram siccatio sagenarum erit in medio maris*. Theodoretus: Dirutis muris, ita desertam fore inquit, vt cum quibusdam læuibus lapidibus comparari possit, quibus explicare sagenas piscatores consueuere. Scholiastes: Terram proculcatam diu, & protritam, atque oppilatam redigendam dicit in limpidissimam petram; vt ostendat multitudinem gentium illam incolentium, & proculcantium abducendam in captiuitatem, ipsamque solitudinem, & vastitatem futuram, ceu locum sale conspersum, tantaque solitudine occupandam esse prædicit; vt in ea piscatores sagenas suas madefactas exsiccent, & quæ in læuibus saxis mari propinquis facere consueuerunt; ea in Tyro præ nimia solitudine faciant. Vocat autem Tyrum mediũ maris propter situm; vel etiam, vt mira anthitesi vtatur huiusmodi: ficcabuntur retia in medio maris. quasi dicat, pro aquarum infinita copia succedet siccitas tanta; vt humectans omnia, mare retia ipsa exsiccare possit. omnium rerum copiam in penuriam indicat conuertendam.

IIII. & V. Nemo confidat suis opibus; licet enim abundet, quasi aquis mare, Deo irato, mare in siccitatem conuertetur. Theodor. Scholiast.

Quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Scholiastes: Quia quantum attinet ad humanam intelligentiam,

Scholiast.

gentiam, id erat impossibile; vt ex tantis copijs, frequentia, & robore in solitudinem redigeretur Tyrus. propterea dicit illam hoc esse passuram, ipso etiam omnipotente Deo denunciante interitum; vt credibile esset supplicium.

VI. Subiectæ vrbes filiæ metropolis dicuntur, & quare.

Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur. hoc est, subiectæ illi vrbes, & vici, vtpote Sidon, & aliæ in continenti sitæ, euertentur. quæ propterea filiæ dici solent Hebræis, quòd non secus ac filiæ matri, ipsæ metropoli subiectæ sunt. Deinceps apertius proponit, quod per similitudinem indicauerat.

VII. *Ier. 23. ℣. 13.*

Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis ab Aquilone, regem regum. Meminit huius expeditionis & Isaias, idem argumentum tractans in hæc verba: *Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit: Assur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius,* Tyri, *suffuderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam.* Sed nota, quam sibi conueniant vtriusque vatis sententiæ. Circa Nabuchodonosoris potentiam, & Chaldaici imperij amplitudinem, *talis*, inquit Isaias, *populus non fuit*, & Ezechiel, *Nabuchodonosor regem regum.* Quibus cecinit Daniel multis visionibus, & oraculis idem professus, & Megasthenæus, qui nititur probare hunc regem fortitudine, & rerum gestarum magnitudine Herculem transcendisse. dicit enim eum vastasse Lybion ciuitatem, & Iberiam. Sed & Diocleus meminit actuum Nabuchodonosoris, ac Philostratus.

Regis Babylonis potentia. Megast. lib. 4. indicorũ citatus à Ioseph. lib. 10. anti. cap. 13. *Diocl. lib. 2. Coloniarum Philostr. in Indicis & Phœnicijs histor. apud Iosephum.*

VIII. *Apud Iosephum citatum.*

Et circundabit te munitionibus. Apud Iosephum scribit Philostratus, Nabuchodonosorem obsedisse Tyrum annis tribus, & mensibus decem; cum eo tempore in Tyro regnaret Ithobalus. quo autem regni sui anno, vel obsidionem inierit, vel vrbem ceperit; nondum compertum habemus. Hebræorum Chronologia captam dicit Tyrum anno decimotertio Nabuchodonosoris: quod manifestum continet vel mendum librarij, vel errorem historiæ. cum enim anno vndecimo Sedechiæ, qui concurrit cum decimonono Nabuchodonosoris, vt patet ex Ieremia, reuelatum sit vati, Tyrum exultabundam propter euersionem Hierusalem, dixisse *confractæ sunt portæ populorum, deserta est, implebor, &c.* Constat anno decimonono Nabuchodonosor, superstitem adhuc fuisse Tyrum. non est ergo desolata decimotertio, fortasse vigesimotertio legendum esset, quod est veritati consentaneum. Nam vt auctor est præter vatis nostri contextum, Clemens Alexandrinus, eadem expeditione cepit Nabuchodonosor Hierusalem, atque Tyrum; cum ergo tres annos & menses decem, tradente Philostrato, durauerit Tyri obsidio, consequens est anno vigesimotertio regni sui illam expugnasse; nam à decimonono, in quo capta est Hierusalem ad vigesimum tertium quatuor numerantur anni. Fauet & huic ratiocinio Isaias dicens: *Post Septuaginta annos*, Tyrum rursus instaurandam eodem scilicet tempore, quo Hierusalem reædificari præcepit Cyrus. Ex quo non inualido argumento colligitur eodem fere tempore desolatam.

Annus euersæ Tyri examinatur

Ier. 52. ℣. 5 & ℣. 12. atque ex initio huius capitis.

Clemens. Alex. 1. Strom.

Isa. cap. 23. ℣. 17.

Et comportabit aggerem in gyro. Hieronymus Enarrans illa verba: *Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, &c.* Sic habet: Nabuchodonosor cum oppugnaret Tyrum, & arietes, machinas, vineasque muris non posset adiungere, eo quod cincta esset mari; infinitam exercitus multitudinem iussit saxa, & aggeres comportare, & expleto medio mari, immo freto angustissimo vicinum littus insulæ fecit continuum. Omne itaque caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est gestantium cophinos terræ, & lapides, quibus raduntur humeri, & caput decaluatur, &c. Fretum porro illud, quod inter vrbem, & littus intererat, Diodorus Siculus latum facit quatuor stadijs.

Hieron. in c. 29. Ezec.

Diod. Sicul. lib. 17. bib.

IX.

Et vineas, & arietes comportabit in muros tuos: Hebraice ומחי קבלו, vmchi kobolo, hoc est & balistam, seu arietem contra eam ponet, מחי, mechi, autem potest deduci ex radice מחה, machah, vt Rabbi Iuda, & Rabbi Ionatham arbitrantur. quæ delere, eradere, perdere, dispergere significat. Quapropter Rabbi Dauid exponit ictum machinæ (hoc est machinarum suarum) dabit in muros tuos: significabitque vox omne genus machinæ, quod muro applicatum dispergere possit. Quam interpretationem sequitur Tharghum. Si vero litera מ, mem, sit additicia, vt alij Rabbini sentiunt; significabit arcus, aut balistas, quibus à longe motis sagittæ iaciuntur ad mœniorum defensores, ac propugnatores arcendos. Quam vocem aptissime interpretatus est Hieronymus scribens vineas & arietes, quæ voces significant duplex machinarum genus. De primo Vegetius in hæc verba: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu causias vocant. e lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. (sic legendum est, non sex, vt mendosi codices habent) huius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibusque contexitur. latera quoque vimine sepiuntur; ne saxorum telorumque impetu penetrentur. extrinsecus autem ne immisso concrementur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operitur. Istæ cum plures factæ fuerint, cinguntur in ordinem. sub quibus obsidentes tuti, ad subruendi penetrant murorum fundamenta. Hæc Vegetius. vineas autem vocari arbitramur, quasi vimineas. De ariete autem Iosephus sic scribit: Est autem aries immensa materia, malo nauis assimilis: cuius summum graui ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricato, vnde etiam nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina, palis vtrinque fultus, bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, ijsdemque simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro mœnia percutit: nec est vlla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, qui, etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. hæc Iosephus. porro arietis exemplum visitur Romæ in arcu Septimij Seueri ad radices capitolij. Sunt & alia plura machinarum genera, quæ late persequitur Vitruuius, & alij.

R. Iuda. R. Ionathã. R. Dauid. in lib. radi.

Tharghum.

Veget. lib. 4 de re militar. cap. 15.

Ioseph. lib. 1 de bel. c. 9.

Vitru. lib. x. Archi. c. 16 & sequent.

XI.

Et statuæ tuæ nobiles. Idola intellige, quæ Tyrij tam anxie custodiebant, vt vinculis ea annecterent, ne forte hostili carmine euocari possent, aut indignati discederent Hercules & Apollo, quoniam eorum adiutorio tutelam, & securitatẽ ascriberent vrbis. Quare Septuaginta transtulerunt: Substantiam fortitudinis tuæ. Hoc idem sentientes gentes reprehendit Dominus apud Oseam, dicens: *Quia dixit: Vadam post amatores meos*, Baal scilicet & Astharoth, *qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum*, &c. *Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Vel statuas intellige trophæa, imagines que clarorum virorum, quibus vetustam generis nobilitatem Tyrij præferebant.

Q. Curtius. lib. 4 de vita Alex. Plutar. problem. cap. 61. Diodor. Sic.

Oseæ. 2. ℣. 5. & 8.

Vel

vel, vt Rabbini arbitrantur, vocat altiſsimas murorum turres, quas ſtatuas fortitudines interpretari licet ex Hebræo: quoniam quaſi hominum fortitudo,ac refugium eſſe conſueuerunt.

In terram corruent. Hebraice תרד,tarad, à radice ירד, iarad, quæ deſcendere ſignificat, poniturque in ſingulari, quaſi dicat ex ſtatuis tuis vnaquæque deſcendet in terram,nec ſtabit vltra.

XIII. *Hieron.* *Et quieſcere faciam multitudinem Canticorum tuorum.* Hieronymus: Quieſcere faciam vniuerſam vrbis lætitiam, quæ prius canticis, & pſalterijs perſonabat, quaſi dicat omnia luctu ac mœrore complenda,nullumque ſolitis lætitiæ ſignis locum amplius relinquendum:vel de cantilenis ſermo eſt in idolorum cultu adhiberi ſolitis: quæ ita offenſas feriebant diuinas aures; vt delere decreuerit vrbem ipſam, quo ſilere eas faceret. Vel Tyrum ſub meretricis imagine alloquitur, ſicut Iſaias fecit,hoc idem argumentum de cantilenis perſequutus. *Iſa. 23. ℣. 15. & 16.* *Poſt Septuaginta autem annos erit Tyro quaſi canticum meretricis,* & quale canticum meretricium ſit declarat,ſubdens. *Sume citharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita,bene cane, frequenta canticum,vt memoria tui ſit.* Alluſit eleganter vates ad ſignificationem vocis זונה, zonah, quæ ſignificat proſtituentem operas, vt lotrix, vel edulia,vt caupo, vel merces, vt inſtitrix, vel corpus,vt meretrix. quibus omnibus hoc vnum commune eſt,vt merces ſuas exornent, quo mercatores alliciant. lotrix virentibus,& vernãtibus herbis pannos; caupo croco, & floribus edulia; inſtitrix ordine, & rerum varietate merces; meretrix ſtibio,minio,ac pigmentis,veſtibus,auro & gemmis, muſicis inſtrumentis,ac cantibus corpori venuſtatem addere curat; quo magis expetatur. Quæ omnia auferenda à Tyro minatur Ezechiel irato Deo,reddenda pollicetur Iſaias eodem placato.

De varia acceptione vocis meretrix

XIIII. Varie à patribus concordantur hæc duo vaticinia. *Iſa. 23. ℣. 17.* *Hieron.* *Theodor.* *Polychr.* *Scholiaſt.* *R. Dauid. Kimchi.* *Non ædificaberis vltra.* Hic textus aduerſari videtur alteri Iſaiæ dicentis: *Et erit poſt Septuaginta annos: viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eã ad merces ſuas: & rurſum fornicabitur cum vniuerſis regnis terræ.* Quos concordare nititur Hieronymus dicens: Poteſt ergo,quod dicitur: *Nec ædificaberis vltra,* ſic accipi: quod nequaquam vltra ſit regina populorum, nec propriũ habeat imperiũ:quomodo habuit ſub Hiram,& cæteris regibus:ſed vel Chaldæis,vel Macedonibus,vel Ptolemæis, & poſtremum Romanis regibus ſeruitura ſit. Theodoretus ſic ait:Illud igitur,non ædificatur, morum innuit mutationem: quia ſecundum priſtinam impietatem non ædificationem nanciſcetur, quæ ſecundum prophetam Iſaiam,ſancta erit Domino: & res teſtatur, atque ea,quæ nunc viget pietas,&c.Polychronius:Conſiderandum,inquit,Deum magna nonnunquam minitari;non quod inferre velit,ſed terrere.Quapropter cum pœnas ab incolis moderate repetijſſet; non inuidit poſteris eorum loci habitationem.non enim terram ipſam puniebat,ſed incolarum ſuperbiam deprimebat. quod feciſſe videmus in Niniuitis. Scholiaſtes ait: Hominibus intulit ſupplicium, quibus neque à calamitatibus liberari datum eſt. quaſi dicat:Non poterit eadem ciuitas,ſeu Reſpublica in integrum reſtitui,cuius omnes ciues extincti fuerint. aliam fore neceſſe eſt,quæ ab alia hominum natione alijs legibus,& moribus inſtaurabitur. Rabbi Dauid Kimchi: Nota,inquit; ciuitas Tyri, quæ modo extat iuxta maris littus, non eſt eadem, quæ antiqua illa, quæ erat in medio mari ſupra undam,ac limpidiſsimam petram ædificata,cui dictum fuit: Non ædificaberis in æternũ. & confirmare poſſet ſuam ſententiam ex eo,quod Q.Curtius teſtatur,Alexandro extruenti aggeres, quo Tyrum inſulam continenti coniungeret, magna uis ſaxorum ad manum erat,Tyro vetere præbente. Verum hæc difficultas facile ſoluitur, ſi attente perpendatur locus præſens: Nõ ædificaberis vltra;vltra enim reſpõdet voci עוד, ghod,quæ ſignificat ſæculum,nempe annos quinquaginta iubilei. præcipitur enim in Exodo de ſeruo volente permanere poſt ſeptimum annum apud dominum ſuum: *Perforabit aurem eius ſubula, & erit ei ſeruus in ſæculum.* hoc eſt toto tempore illius ſæculi, vſque ad annum quinquageſimum, de quo præceptum eſt in Leuitico: *Sanctificabis annum quinquageſimum, & vocabis remiſſionem cunctis habitatoribus terræ tuæ. ipſe eſt enim iubileus. reuertetur homo ad poſſeſſionem ſuam, & vnuſquiſque rediet ad familiam priſtinam liber.* In eadem ſignificatione reperitur hæc vox apud Iob, quam aptiſſime tranſtulit Hieronymus ſcribens: *Donec ſupereſt halitus in me;* hoc eſt, toto tempore vitæ meæ. Si ergo in hoc ſenſu accipiatur vox;negat Propheta toto vno ſæculo ædificandam Tyrum,hoc eſt ante quinquageſimum annum, ſed poſt ſeptuageſimum, vt ait Iſaias. Hanc eandem ſententiam ſequitur Theodoretus ſuper ſequentia huius capitis verba: *Et requiſita non inuenieris vltra in ſempiternum.* quæ interpretatur iuxta verſionem Septuaginta in ſæculum, quod pro breui tempore accipi putat in ſacris,citans pſalmum: *& ſæculum,* tempus vitæ *noſtrum in illuminatione;* hoc eſt manifeſtum eſt lumini *vultus tui.*

Exod. 21. ℣. 6. *Leu. 25. ℣. 10. & 11.* *Iob. 27. ℣. 3* *Theodor.* *℣. 31.* *Pſ. 89. ℣. 8*

XV. *A ſonitu ruinæ tuæ,et gemitu interfectorum tuorum; cum occiſi fuerint in medio tui; commouebuntur inſulæ.* Exaggerat vates ruinam Tyri per alluſionem ad caſum excelſæ alicuius turris, aut magni ædificij, maxime ſi vi alicuius commotæ ſubtus exhalationis,vel incenſi pulueris tormentarij,arctatis in cuniculo flammis, quærentibusque exitum, ſublata in altum turris magno fragore ac ſtrepitu ruat in præceps. tunc enim tota circum terra contremiſcere videtur: ſubſequitur oppreſſorum confuſus clamor: & hæc omnia procul aſpicientium pauor, commiſeratio,& luctus. Fuit,inquit Theodoretus, illuſtris Tyrus à principio,non in Aſia tantum,ſed etiam in Europa. neceſſario igitur, quæ ei accidit calamitas, nota fuit omnibus gentibus. Potuit enim dicere Tyrus: *quia eleuans,* vt ex altiori loco ruerem,*alliſiſti me.* Inſulas autem cõmouendas ait; quia Tyrum, vt inſulam alloquitur; ea vero fuit, teſte Hieronymo, vndique mari cincta, pro vt in Græcis, Latinis,ac Barbaris Hiſtorijs legitur. verum poſtea à Nabuchodonoſore Rege Chaldæorum,vel, vt nonnulli affirmant, ab Alexandro rege Macedonum iacti fuerunt aggeres, & oppugnationi,vineis, & arietibus locus præparatus, ac de inſula facta fuit peninſula.

Theodor. *Pſal. 101. ℣. 11.*

XVI. *Et deſcẽdent de ſolys ſuis omnes principes maris, &c.* Omnia quæ perſequitur lugentium inſignia, ſatis ſupra explicata ſunt. Scholiaſtes ait: Cum audierint inſularum incolæ flagella, quibus cæſa es, ipſi quoque veſtitum mutabunt, quorum etiam principes mitram deponent. Alius vero Scholiaſtes Gloriæ in contrarium mutationem per ea ſignificari arbitratur.

Supra c. 24. à ℣. 17. & deinceps. *Scholiaſt.* *Ali. Schol.*

XX. Aeternas fore inferorũ pœnas etiã Rabbini latentur. *R. Salomon.* *Et detraxero te cum his, qui deſcendunt in lacum.* Foueam,vel ſepulchrum intellige. *Ad populum ſempiternum.* Hebraice: Ad populum ſæculi, vel antiquum, hoc eſt, cum cadaueribus mortuorum. Rabbi vero Salomon ſic interpretatur; Cum deſcendentibus in infernum,ad æternum ignem deſtina-

ſtinatis, conſtituam te in ſempiternum arſuram, A
Scholiaſt. Scholiaſtes: Foueam mortem dicit, populum vero ſæculi eos, qui ab initio ad inferos deſcenderunt. eundem amplectitur Hieronymus ſenſum,
Hieron. Pſ.62.℣.9. eis applicans pſalmum: *Introibunt in inferiora terræ*. vbi puniendorum æternus alitur ignis. *Tradentur in manus*, acies, *gladij*, grauiſsimis confoſſi ſuppliciorum vulneribus. *Partes* cibus, poſſeſſio, ſeu portio, *vulpium*, maligniſsimorum,& callidiſſimorum ſpirituum, *erunt*, traditi eorum ſæuitiæ cruciandi.

Beneficia nobis à Deo data dicuntur Dei gloria, & quare.

Cum dedero gloriam in terra viuentium. hoc eſt cum reſtituero ad priſtinam fœlicitatẽ Iſraelitas, & gaudiũ,& laudis materiam illis obtulero. dicuntur enim beneficia à Deo nobis data gloria Dei:& merito, quia non modo diuinæ laudis, & gloriæ B
Iſa.6.℣.3. Roman.3. ℣.23. ſunt materia, ſed etiam ſtimulus. Quare cum Iſaia aſſidue canit Eccleſia: *Plena eſt omnis terra gloria eius*. Paulus item ait: *Egent gloria Dei*, hoc eſt miſericordia diuina; quæ eſt materia,& occaſio glorificandi munificentiſſimum largitorem.

R. Dauid. *Cum dedero gloriam in terra viuentium*. Rabbi Dauid:In illa ſcilicet,cuius malis lætabaris,quamque vt mortuam deſpiciebas,hoc eſt in Iuda, quæ reædificabitur, ac in priſtinum ſtatum reducetur. Vocat autem Hieruſalem terram viuentium oppoſito nomine ei, quo Tyrum nominauerat, ſcilicet terram mortuorum illis verbis: cum his, qui deſcendunt lacum, hoc eſt cum mortuis.

Terra viuentium Iſrael, quia in ea colitur Deus viuus: mortuorum dicitur Tyrus, quia ibi coluntur idola.

Terra viuentium. Sic dicitur terra Iſrael, tum quod ibi colatur vnice Deus viuus,& verus. eſt au C
Pſ.41.℣.3 tem ſingulare Epitheton Dei veri viuus vt in pſalmo: *Ad Deum fortem, viuum*. Et Paulus ait: *Regi ſæculorum immortali, & inuiſibili, ſoli Deo honor, & gloria*. Et iterum: *Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis*. Proprium autem eſt diuini cultus,ſimiles efficere cultores Deo, quem colunt. Vnde
1.ad Timot. 1.℣.17. colentes falſos ac mortuos Deos, mortui ſunt. quod manifeſte teſtantur pſalmi dicentes: *Similes illis fiant*. Fient,nõ deprecatoria oratione,ſed prophetica enunciatione. *Qui faciunt ea,& omnes, qui confidunt in eis*. nempe trunci, carentes oculorum viſu, aurium auditu, pedum ingreſſu, ac denique omni ſenſu & motu, qui talia ſimulacra, quaſi Deos, venerantur. Quare merito colentes Deum viuum,viuentes fient, & dicetur eorum terra, vi- D
Dei Epitheton viuus. Hebr. 10. ℣.31. Pſal.113. ℣.16. & Pſal.134. ℣.18. uentium terra. ¶ Vocatur etiam Hieruſalem terra viuentium, quia in ea iacebant fideles non mortui,ſed dormientes ad modicum tempus,dum conſummantur agones fratrũ ſuorum,ſtatim reſurrecturi in vitam æternam. Extat apud Iſaiam mirabile huius rei teſtimonium; ſi ei iungatur aliud

Terra Iſrael terra viuentium dicitur, propter ſpem vitæ, qua gaudẽt eius mortui.

Iſa.26.℣.18. & ſequent..

Apocalypſis: quæ ſi attente conſideres, audies querelas dormientium ſubtus altare. ad altare holocauſtorum alludit,in cuius crepidine effundebantur quodammodo cum ſanguine victimarum animæ, non deſuper, vt carnes concremandæ; nunquam enim comburebatur ſanguis,ſed effundebatur,vt ſub altare flueret. quod aptiſsime interpretatus eſt ex pſalmo Paulus ſibi, & ſocijs conuenire dicens: *Quoniam propter te mortificamur tota die:æſtimati ſumus, ſicut oues occiſionis*,iam iam mactandæ.id enim ſignificat phraſis oues occiſionis.quæquidem animæ clamant ad Deum,dicentes: *Concepimus, & quaſi parturiuimus,et peperimus ſpiritum:ſalutes non fecimus in terra*, eximios labores, anguſtias,& tribulationes,ipſam quoque mortem,quam perpeſsi ſumus pro te, paruus conſequi videtur adhuc fructus: ita vt merito dicat Paulus: *Si in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſumus: miſerabiliores ſumus omnibus hominibus*. Et audierunt diuinum reſponſum: *Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent*. Ex Hebræo ſic verti poteſt: Et quaſi corpus meum reſurgent. quare ad eos in ſpem excitandos conuertit ſermonem: *Expergiſcimini, & laudate, qui habitatis in puluere*. hoc eſt corpora interfectorum, quæ iacetis in ſepulchris. Oſſa enim cadauerum iacent in puluere, in quem redactæ ſunt carnes. quæ omnia etiam prædicuntur vitam participatura. *Quia ros lucis, ros tuus*. Hæc eſt reſurgentium, & laudantium cantilena: *Ros lucis, ros tuus*. Hebraice אור, or, lux nomen eſt refocillationis, gratiæ, lætitiæ, vitæ, adeoque omnis boni, transferturque ad ſignificandum virorem, aut herbas virentes. & efficit mirabilem cum ſuperioribus conſenſum, ſicut matutinus ros arentem terram, puluereque opertam, virentem,herbidam, quæ quaſi è morte ad vitam reducit: ſic ros tuus,quo irrorantur tuorum pulueres mortuorum, lucem & vitam illis afferet. *Vade ergo populus meus,intra in cubicula tua, claude oſtia tua ſuper te, abſcondere modicum, ad momentum, &c.* Ad morientes ſermo Dei, oſtendens mortem nihil aliud eſſe, quam ſomnum, aut noctis quietem mane ſurrecturis ad vitam. Hæc ſcribens Pater Hieronymus Pradus introiuit in cubiculum ſuum, & clauſo oſtio corporalium ſenſuum, abſconditus modicum ab oculis noſtris,quieſcit ad momentum præſentis ſeculi. Nos autem dolemus non de iuſtorum morte, ſed de cariſsimorum abſentia, coniunctiſsimorumque ſeparatione: hac tamen ſpe nos ipſi conſolamur, quod aliquando *ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aera, & ſic ſemper cum Domino erimus*.

Apocal. 6. ℣.9. interpretatur Paulus.

Pſal.43.℣.21. Roman.8. ℣.36.

1.Cor.15. ℣.19.

De reſurrectione mortuorum.

Iſa. 26. ℣.20.

1.Theſſal.4 ℣.17.

TOMI

TOMI PRIMI

IN EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI
E SOCIETATE IESV

EXPLANATIONVM
ET
COMMENTARIORVM
in priora sex, & viginti
capita.

FINIS.

LOCORVM OMNIVM SACRAE SCRIPTVRAE.

QVI VEL EX PROFESSO VEL OBITER explicantur, vel certe ex proximorum interpretatione illustrantur.

PRIOR NVMERVS PAGINAM ALTER QVI POST litteram adiungitur, columnam indicat.

TESTAMENTVM VETVS.

EX GENESI.

Gen.1.℣.2. ET tenebræ erant super faciem abyssi. 258.b.2.

Gen.1.℣.2. Spiritus Domini ferebatur super aquas. 24.c.2

Gen.1.℣.6. Fiat firmamentum in medio aquarum. 24.c.2.

Gen.2.℣.7. Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. 24.d.2

Gen.3.℣.6. Vidit igitur mulier, quod esset bonum. 250.a.1.

Gen.3.℣.6. Vidit mulier pomum, quod pulchrum esset, aspectuque delectabile, & tulit, & comedit. 285.c.1.

Gen.4.℣.10. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. 309.c.1

Gen.4.℣.14. Vt suggeras Pharaoni. 265.d.2.

Gen.4.℣.15. Posuit Dominus Cain signum. 73.a.1.

Gen.5.℣.1. Liber generationis Adam. 176.b.2.

Gen.6.℣.3. Non permanebit spiritus meus in homine, &c. 97.a.2.

Gen.6.℣.3. Non permanebit spiritus meus in homine in æternum. 261.a.1.

Gen.6.℣.17. Vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cælum. 24.b.1.

Gen.7.℣.22. Et cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra. 24.b.2.

Gen.8.℣.1. Adduxit super terram spiritum. 24.c.2.

Gen.10.℣.7. Fili Chus, Seba, & Hauila, & Sabitha. 302.a.2.

Gen.13.℣.8. Fratres enim sumus. 143.c.2.

Gen.13.℣.9. Vniuersa terra coram te est, si tu ad dexteram tenueris, ego ad sinistram pergam. 22.c.2.

Gen.13.℣.11. Recessit ab Oriente, & habitauit in locis Iordanis in Sodomis. 109.b.1.

Gen.13.℣.12. Abraham habitauit in terra Chanaam. 208.d.1.

Gen.17.℣.1. Ego Deus omnipotens, &c. 136.d.1.

Gen.19.℣.22. Quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc. 130.c.1.

Gen.19.℣.24. Pluit Dominus à Domino. 95.a.2.

Gen.19.℣.26. Versa est in statuam salis. 164.c.1.

Gen.20.℣.8. Vocauit seruos suos, & locutus est vniuersa verba hæc in auribus eorum. 126.b.1.

Gen.20.℣.16. Hoc erit tibi in velamen oculorum. 158.c.2.

Gen.20.℣.16. Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt. 187.a.2.

Gen.20.℣.16. Hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, &c. 151.b.1.

Gen.24.℣.8. Non teneberis iuramento. 216.c.1.

Gen.29.℣.15. Num quia frater meus es, gratis seruies mihi? 143.c.2.

Gen.32.℣.20. Placabo illum muneribus. 188.c.2.

Gen.39.℣.6. Nec quidquam aliud nouerat, nisi panem, quo vescebatur. 197.c.1.

Loquatur seruus tuus verbum in auribus tuis. 126.b.1. Gen.44.℣.18.

Adorauit Israel Dominum conuersus ad lectuli caput. 289.a.1. Gen.47.℣.31.

Ligans ad vineam pullum suum, &c. 171.d.2. Gen.49.℣.11.

Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est. 8.b.2. Gen.49.℣.10.

Ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti, &c. 53.c.2. Gen.49.℣.9. & seq.

EX LIBRO EXODI.

AEdificauit eis domos. 62.c.1. Exod.1.℣.21.

Terram, quæ fluit lacte & melle. 190.d.2. Exod.3.℣.8. & 13.℣.5.

Non do vobis paleas. 61.a.1. Exod.5.℣.10.

Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice. 87.d.1. Exo.10.℣.17.

Decima die mensis huius tollat vnusquisq; agnum. 54.d.1. Exod.12.℣.3.

Calceamenta habebitis in pedibus. 184.d.2. Exo.12.℣.11.

Peribit anima eius de cœtu Israel. 156.d.1. Exo.12.℣.19. & 31.℣.14.

Nec os illius confringetis. 6.c.2. Exo.11.℣.46.

Dominus autem præcedebat eos ad ostendendum viam per diem in columna nubis, &c. 40.c.2. Exo.13.℣.21.

Subuertit rotas curruum. 51.b.2. Exo.14.℣.25.

Glorioſe magnificatus est. 415.e.2. Exod.15.℣.1.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea. 302.c.1. Exo.15.℣.20.

Populus videbat vocem Domini. 1.c.2 Exo.20.℣.18.

Perforabit aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum. 326.2. Exod.21.℣.6.

Non suscipies vocem mendacij. 150.b.2. Exod.23.℣.1.

Portabit Aaron rationale iudicij. 269.a.2. Exo.23.℣.29.

Viderunt que Deum, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum cum serenum est. 40.c.1. Exo.24.℣.10.

Erat autem species gloriæ domini quasi ignis ardens super verticem montis. 40.a.2. Exo.24.℣.17.

Ipsi quoque labio coronam auream interrasilem. 267.b.1. Exo.25.℣.11.

Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. 40.b.1. Exo.25.℣.40.

Habebuntque nomina filiorum Israel duodecim nominibus cælabuntur. 45.b.1. Exo.28.℣.21.

Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & præcipuæ. 301.a.1. Exo.30.℣.23.

Dimitte me. 155.a.2. Exo.32.℣.10.

Videns Moses, quod nudatus esset populus, &c. 312.c.1. Exo.32.℣.25.

Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, &c. 253.a.1. Exo.33.℣.11.

Feceruntque tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius, Exo.39.℣.27.

eius,& mitras cum coronulis suis. 267.b.2.
Exo.50.¥.25. Opere vnguentarij. 309.b.2.

EX LEVITICO.

Leuit.2. ANima cum obtulerit oblationem. 165.d.1
Leuit.4.¥.2. Anima quæ peccauerit. 165.d.1.
Leuit.5.¥.1. Si anima peccauerit, portabit iniquitatem suam. 87.e.1.
Leuit.10.¥.6. Capita vestra nolite nudare. 312.c.2.
Leuit.10.¥.6. Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere. 312.d.1.
Leu.16.¥.22. Cumq; portauerit hircus omnes iniquitates eorum. 87.e.1.
Leu.17.¥.10. Obfirmabo faciem meam contra animam illius. 79.a.1.
Leu.20.¥.10. Morte moriantur & mœchus, & adultera. 304.d.2.
Leu.21.¥.10. Caput suum non discooperiet. 312.c.2.
Leu.21.¥.1. Nec contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, &c. 143.e.2.& 312.d.1.
Leu.25.¥.10. Sanctificabis annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ, &c. 326.a.2.

EX NVMERORVM LIBRO.

Num.5.¥.18. CVmque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ipsius. 312.c.2
Num.6.¥.5. Crescente cæsarie capitis eius. 312.e.1.
Num.7.¥.4. Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit. 181.d.2.
Nu 14.¥.18. Auferens iniquitatem. 87.e.1.
Nu. 14.¥.18. Visitas peccata patrum in filios. 126.c.1.
Nu 14.¥.21. Viuo ego, & replebitur gloria Domini vniuersa terra. 136.c.2.
Nu. 18.¥.1. Tu & filij tui & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem sanctuarij. 87.e.1.
Nu. 21.¥.6. Immisit Dominus in eos ignitos serpentes. 38.b.1.
Nu. 21.¥.8. Fac tibi serpentem æneum. 38.b.1.
Nu. 24.¥.4. Qui cadit & sic aperiuntur oculi eius. 60.d.1.

EX DEVTERONOMIO.

Deut. 1.¥.46. SEdistis in Cadesbarne. 72.d.1.
Deut. 4.¥.7. Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi. 317.a.1.
Deut. 9.¥.25. Iacui coram eo quadraginta diebus. 155.a.2.
Deu.28.¥.14. Non declinaueris ab eis nec ad dexteram nec ad sinistram. 22.c.2.
Deu. 29.¥.18. Et assumat ebria sitientem. 117.b.c.2. & 19.
Deu.32.¥.42. De captiuitate nudati inimicorum capitis. 311.c.2.
Deut. 32.¥.5. Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus. 81.e.1.
Deut. 32.¥.8. Quando diuidebat Altissimus gentes, &c. 245.b.2.
Deu.32.¥.13. Vt sugeret mel de petra oleumque de saxo durissimo, &c. 190.d.2.& 191.d.1.
Deu.32.¥.22. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. 52.e.1.
Deu.32.¥.34. Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis. 233.d.2
Deu.33.¥.12. Beniamin amantissimus Domini habitat confidenter in eo, &c. 317.c.1.
Deu.33.¥.26. Ascensor cæli auxiliator suus. 41.a.1.

EX IOSVE.

Iosue 2.¥.11. & 7.¥.5. PErtimuimus, & elanguit cor nostrum. 262.b.1.
Iosue 2.¥.11. Hæc audientes pertimuimus, & languit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus. 24.c.2.
Iosue 7.¥.10. Surge, cur iaces pronus in terra. 82.a.1.
Iosue 7.¥.13. Anathema in medio tui. 19.c.1.

EX IVDICVM LIBRO.

Iudic. 9.¥.8. FErunt ligna, vt vngerent super se regem. 6.b.1.
Iudic. 9.¥.51. Erat autem turris excelsa. 316.a.1.

EX RVTH.

Ruth.4.¥.13. TVlit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem. 181.d.2.

EX LIBRIS REGVM.

1.Reg.1.¥.11. NOuacula non ascendet super caput eius. 312.c.1.
1.Reg.1.¥.18. Vultusque illius non sunt amplius in diuersa mutati. 78.e.2.
1.Reg.9.¥.9. Olim in Israel sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum: Venite, & eamus ad videntem: qui enim Prophetа dicitur hodie, vocabatur olim videns. 1.c.1.
1.Reg.15. Sed versus ad prædam es. 263.d.2.
1.Reg.15. Siccine separat amara mors. 291.e.2.
1.Reg.15.¥.32. Erexit sibi Dauid fornicem triumphalem. 264.d.1.
1.Reg.15. Recensui quæcunque fecit Amalech. 233.d.2.
1.Reg.15.¥.2. Triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur. 22.a.2.
1.Reg.15.¥.19. Nec enim discumbemus prius, quam ille veniat. 290.c.1.
1.Reg.16.¥.11. Tollet arietem de medio gregis. 19.c.1.
1.Reg.17.¥.34. Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid. 303.c.1.
1.Reg.23.¥.26. In me sit Domine mi hæc iniquitas. 87.b.2.
1.Reg.25.¥.24. Qui prohibuit te, ne venires in sanguinem. 73.b.2.
1.Reg.25.¥.26. Et quidem faciens facies, & potens poteris. 73.e.1.
1.Reg.26.¥.25. Non eueniet tibi quicquã mali propter hanc rem. 87.b.2.
1.Reg.28.¥.10. Reuersus est spiritus eius & refocillatus. 24.c.2.
1.Reg.30.¥.12. Erupimus ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam. 321.a.2.
1.Reg.30.¥.14. Misit ergo Abner nuncios ad Dauid pro se. 283.b.1.
2.Reg. 3.¥.12. Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, &c. 313.d.1.
2.Reg. 3.¥.31. Cumque venisset vniuersa multitudo cibum capere cum Dauid. 313.d.2.
2.Reg. 3.¥.35. Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, &c. 6.c.2.
2.Reg.7.¥.12. Ipse ædificabit mihi domum, &c, Et dirigam domum eius vsque in æternum. 5.e.1.& a.2.
2.Reg.7.¥.13. Iosaphat erat à commentarijs. 265.c.2.
2.Reg.8.¥.16. Si memor est iniquitatis meæ, interficiat me. 87.a.2.
2.Reg.14.¥.32. Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethei sexcenti viri. 321.a.2.
2.Reg.15.¥.18. Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum. 313.a.2.
2.Reg.15.¥.30. Fortissimus quisque, cuius cor est quasi leonis, pauore solluetur. 261.b.1.
2.Reg.17.¥.10. Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus. 62.d.2.
2.Reg.16.¥.18. Verumtamen ad tres primos non peruenerat. 286.c.1.
2.Reg.23.¥.19. Posuit cruorem belli in baltheo suo, & in calceamentis, &c. 272.a.1.
3.Reg.2.¥.5. Quatuor rotæ per bases singulas: tales autem rotæ, quales solent in curru fieri. 31.b.2.
3.Reg.7.¥.30. Aedificans ædificaui domum. 73.e.1.
3.Reg.8.¥.12. Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus. 131.e.1.
3.Reg.19.¥.10. Non fuit alter talis sicut Acab, qui venundatus est, vt faceret malum. 94.c.1.
3.Reg.21.¥.25. Currus Israel & auriga eius. 150.c.2.
4.Reg.2.¥.12. Si tacuerimus, sceleris arguemur. 87.a.2.
4.Reg.7.¥.9. Quod Dominus onus istud leuauerit super eum. 150.d.2.
4.Reg.9.¥.25. Tollens Ioas, &c. de triclinio. 289.c.1.
4.Reg.11.¥.2. Carduus Libani misit ad cedrum, &c. dicens: Da filio meo filiam tuam. 6.c.1.
4.Reg.14.¥.9. Posuitque illud ex latere altaris ad Aquilonem. 118.d.2.
4 Reg.16.¥.14. Et testificatus est Dominus in Israel, & in Iuda per manum omnium Prophetarum, & videntium. 1.c.1.
4.Reg.17.¥.13. Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Hierusalem vsque ad os. 308.b.2.
4.Reg.21.¥.16.

EX LIBRIS PARALIPOMENON.

1.Par. 29.¥.29. GEsta Dauid priora atque nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan Prophetæ atque in volumine Gad videntis. 1.c.1.
2.Par. 16.¥.14. Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta. 309.b.2.
2.Par.28.¥.9. Fratres Dominus Deus patrum vestrorum contra Iuda, &c. 261.b.2.
2.Par.32.¥.24. Et exaudiuit eum, & dedit ei signum. 151.b.1.

EX LIBRIS ESDRAE ET NEHEMIAE.

Esdræ. 1.¥.1. SVscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum. 145.d.1.
2. Esdræ 1.¥.4. Et sedi, & fleui, & luxi. 72.a.2.
Nehemiæ 1.¥.8. Iuxta manum Dei mei bonam mecum. 71.a.2.

TOBIAS.

Tob. 12. ℣. 15. EGo sum vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. 53.d.1.

Tob. 12. ℣. 15. Ego sum Raphael vnus de septem, qui astant ante Deum. 263.c.2

Tob. 4. ℣. 18. Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, &c. 314.d.1.

IVDITH.

Iudith. 9. ℣. 13. CApiatur laqueo oculorum suorum. 163.b.2.

Iudith. 10. ℣. 3. Lauit corpus suum, & vnxit se myrto optimo. 182.c.1.

ESTHER.

Esther. 1. ℣. 4. VT ostenderet diuitias gloriæ regni sui, &c. 316.d.2.

Esther. 1. ℣. 6. Lectuli quoque aurei, & argentei super pauimentum, smaragdino, & pario stratum lapide, dispositi erant. 289.a.1.

Esther. 1. ℣. 14. Septem duces, qui videbant faciem regis. 263.d.1

Esthe. 6. ℣. 12. Aman festinauit ire in domum suam lugens, &c. 313.a.2.

Esther. 7. ℣. 8. Et statim operuerunt faciem eius. 151.b.2.

Esther. 7. ℣. 8. Nec dum verbum de ore regis exierat. 313.e.1.

Esther. 7. ℣. 8. Cum Rex intrasset hospitij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther. 289.b.1.

IOB.

Iob. 1. ℣. 20. TOnso capite corruit in terram. 312.d.2.

Iob. 2. ℣. 13. Et sederunt cum eo in terra, &c. 72.b.2.

Iob. 5. ℣. 24. Visitans speciem tuam non peccabis. 56.c.1.

Iob. 7. ℣. 7. Non reuertetur oculus meus, vt videat bona. 119. b. 1.

Iob. 12. ℣. 10. In cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus omnis carnis. 24.b.2.

Iob. 16. ℣. 19. Terra ne operias sanguinem meum. 271.e.2.

Iob. 27. ℣. 3. Donec supereſt halitus in me. 326.b.2.

Iob. 26. ℣. 9. Qui tenet vultum solij sui. 32.d.2.

Iob. 26. ℣. 13. Spiritus eius ornauit cælos. 145.d.1.

Iob. 26. ℣. 13. Spiritus eius ornauit cælos. 24.d.2.

Iob. 27. ℣. 3. Donec supereſt halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis. 24.a.2.

Iob. 29. ℣. 2. Quando splendebat lucerna eius super caput meum. 52. e. 1

Iob. 31. ℣. 1. & 2. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine, &c. 285.a.2.

Iob. 31. ℣. 31. Vt desiderium meum audiat omnipotens. 128.b.2.

Iob. 32. ℣. 18. Plenus sum sermonibus, plenus, & coarctat me spiritus veri mei, &c. 311.a.2.

Iob. 41. ℣. 22. Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet quasi cum vnguenta bulliunt. 309.c.2.

PSALMI.

Psal. 1. ℣. 1. IN via peccatorum non stetit. 234.c.1.

Psal. 1. ℣. 2. Meditabitur die ac nocte. 65.e.1.

Psal. 1. ℣. 3. Non resurgent impij, &c. 152.b.2.

Psal. 1. ℣. 4. Non sic impij, non sic, &c. 156.b.2.

Psal. 1. ℣. 5. Non surgent in iudicio. 211.b.2.

Psal. 1. ℣. 5. Non resurgent impij in iudicio, &c. 156.b.1.

Psal. 1. ℣. 6. Quoniam nouit Dominus viam iustorum. 156.b.1.

Psal. 2. ℣. 1. Et populi meditati sunt inania. 65.e.1.

Psal. 2. ℣. 3. Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus a nobis, &c. 132.b.2.

Psal. 2. ℣. 6. Constitutus Rex super Sion montem sanctum eius. 190.c.1.

Ps. 3. ℣. 1. & 6. Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me, &c. Ego dormiui & soporatus sum, & exsurrexi, quia Dominus suscepit me. 5.e.1.

Psal. 5. ℣. 8. Ego autem in multitudine misericordiæ, &c. 163.c.1.

Psal. 5. ℣. 13. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. 303.c.1.

Psal. 6. ℣. 7. Lauabo per singulas noctes lectum meum. 289.a.1.

Psal. 7. ℣. 13. Arcum suum tetendit, & parauit, &c. 98.b.2.

Psal. 7. ℣. 14. Et in eo parauit vasa mortis. 126.d.1.

Psal. 8. ℣. 5. Quid est homo, quod memor es eius, &c. 60.a.2.

Psal. 9. ℣. 13. Quoniam requirens sanguinem eorum, recordatus est, &c. 160.a.2.

Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est, &c. Psal. 9. ℣. 13. 73.c.1.

In corde & corde. 154.c.1. Psal. 11. ℣. 3.

Et opprobrium non accepit aduersus proximum suum. Psal. 14. ℣. 3. 150.a.2.

Non derelinques animam meam in inferno. 3.d.2. Psal. 15.

Neque memor ero nominum eorum per labia mea. Psal. 15. ℣. 4. 150.a.2.

Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctuum tuum videre corruptionem. Psal. 15. ℣. 10. 3.e.1.

Neque memor ero nominum eorũ per labia mea. 150.a.2. Psal. 15. ℣. 4.

Eripe animam meam ab impio frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Psal. 16. ℣. 13. 261.b.

Ascendit super Cherubim, & volauit, volauit super pennas ventorum. Psal. 17. ℣. 11. 46.d.1.

Dies diei eructat verbum. 179.e.2. Psal. 18. ℣. 3.

Non sunt loquelæ, neque sermones. 150.a.1. Psal. 18. ℣. 4.

Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis. 156.b.1. Psal. 20. ℣. 9.

In tempore vultus tui. 63.c.2. Psal. 20. ℣. 10.

Diuiserunt sibi vestimenta mea. 3.e.2. Psal. 21. ℣. 19.

Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. Psal. 22. ℣. 5. 300.d,1.

Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. Psal. 22. ℣. 5. 317.b.1.

Super flumina præparauit eum. 185.e.1. Psal. 23. ℣. 2.

Qui non accepit in vanum animam suam, &c. Psal. 23. ℣. 4. 150.b.2.

Vias tuas domine demonstra mihi. 94.e.2. Psal. 24. ℣. 4.

Innocentes & recti adhæserunt mihi. 126.c.1. Psal. 24. ℣. 21.

Dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ. Psal. 25. ℣. 8. 35.c.1.

Ne tradideris me in animas tribulantium me. 201.e.1. Psal. 26. ℣. 12.

Sedebit Dominus Rex in æternum. 51.a.2. Psal. 28. ℣. 10.

Illustra faciem tuam super seruum tuum. 52.e.1. Psal. 30. ℣. 17.

Oculi Domini super iustos, vultus autem Domini super facientes mala. Psal. 33. ℣. 16. 79.a.1.

Vultus autem Domini super facientes mala 63.c.2. Psal. 33. ℣. 17.

Non delinquent omnes qui sperant in eo. 105.e.1. Psal. 33. ℣. 23.

Angelus Domini persequens eos. 81.a.2. Psal. 34. ℣. 6.

Dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri, &c. Psal. 34. ℣. 21. 319. d.1.

Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius. Psal. 35. ℣. 2. 121.a.1.

Montes Dei. 20.a.1. Psal. 35. ℣. 7.

Os iusti meditabitur sapientiam. 65.a.2. Psal. 36. ℣. 30.

Silui a bonis, & dolor meus renouatus est. 311.a.2. Psal. 38. ℣. 3.

Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfeciſti mihi. Psal. 39. ℣. 7. 189.d.1.

Et non tradat eum in animam inimicorum eius. Psal. 40. ℣. 23. 201.a.2.

Ad Deum, fortem, viuum. 327.c.1. Psal. 41. ℣. 3.

Dediſti nos tanquam oues escarum, & in gentibus, &c. Psal. 43. ℣. 12. 308.d.1.

Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Psal. 43. ℣. 21. 327.a.2.

Quoniam propter te mortificamur tota die. 167.a.2. Psal. 43. ℣. 22.

Diffusa est gratia in labijs tuis. 131.c.2. Psal. 44. ℣. 3.

Circumamicta varietatibus. 182.e.2. & sequentibus sæpe. Psal. 44. ℣. 10.

Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus suis. Psal. 44. ℣. 8. 300.a.2.

Deus sedet super sedem sanctam suam. 51.a.2. Psal. 46. ℣. 9.

Peccatum meum contra me est semper. 110.b.1. Psal. 50. ℣. 5.

Tibi soli peccaui, &c. vt iustificeris, &c. 152.a.1. Psal. 50. ℣. 6.

Ecce in iniquitatibus conceptus sum. 87.a.2. Psal. 50. ℣. 7.

Spiritu principali confirma me. 57.b.2. Psal. 50. ℣. 14.

Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem, &c. Psal. 54. ℣. 10. 308.a.2.

Viri sanguinum. 73.b.2. Psal. 54. ℣. 14.

Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Psal. 57. ℣. 11. 321.d.1. & 264.b.1.

Dediſti metuentibus te significationem. 129.d.1. Psal. 59. ℣. 1.

In velamento alarum tuarum. 37.b.2. Psal. 62. ℣. 8.

Introibunt in inferiora terræ. 327.a.1. Psal. 62. ℣. 9.

Intenderunt arcum rem amaram. 261.e.1. Psal 63. ℣. 4.

Iniquitatem si aspexi in corde meo, &c. Psal. 65. ℣. 18. 162.b.2.

Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri, &c. Psal. 66. ℣. 2. 52.e.1.

Explanatur fere totus. 41.b.1. Psal. 67.

Dominus nomen illi, &c. 48.c.1. Psal. 67. ℣. 5.

Psal.67.ỽ.7. *Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris.* 313.c.1

Psal.67.ỽ.7. *Qui habitant in sepulchris.* 409.a.1.

Psal.67.ỽ.12. *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multâ.* 56.c.1.

Psal.67.ỽ.14. *Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ.* 308.c.1.

Psal.67.ỽ.14. *Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ.* 220.e.1.

Psal.67.ỽ.26. *Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum.* 53.a.2.

Psal.68.ỽ.15. *In me psallebant, qui bibebant vinum.* 301.c.2.

Psal.68.ỽ.27. *Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt.* 261.b.2.

Psal.68.ỽ.28. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* 87.b.2.

Psal.68.ỽ.32. *Placebit Deo super vitulum nouellum.* 46.a.2

Psal.71. *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis: Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio, &c. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam, &c.* 5.c.2

Psal.71.ỽ.4. *Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem.* 52.e.2.

Psal.72.ỽ.18. *Veruntamen propter dolos posuisti eis, &c.* 74.c.2.

Psal.75.ỽ.3. *Factus est in pace locus eius, &c.* 72.a.1.

Psal.76. *Exurgat Deus. explanatur fere totus.* 41.b.2

Psal.77.ỽ.38. *Et abundauit, vt auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam.* 97.d.1.

Psal.77.ỽ.67. *Reddidit in captiuitatem virtutem eorum.* 316.d.2.

Psal.77.ỽ.39. *Recordatus est, quia caro sunt: spiritus vadens, & non rediens.* 24.b.2.

Psal.78.ỽ.6, *Effunde furorem tuum in gentes.* 131.c.2.

Psal.79.ỽ.2. *Qui sedes super Cherubim, appare.* 55.d.1.

Psal.79.ỽ.9. *Vineam de Aegypto transtulisti eiecisti gentes, & plantasti eam, &c.* 172.c.2.

Psal.79.ỽ.11. *Cedri Dei.* 20.a.1.

Psal.80.ỽ.17. *Cibauit eos ex adipe frumenti, & de petra, melle saturauit eos.* 190.e.2.

Psal.84.ỽ.7. *Deus tu conuersus viuificabis nos.* 119.b.1.

Psal.86.ỽ.5. *Homo & homo natus est in ea.* 163.c.1.

Psal.88.ỽ.4. *Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum, &c.* 8.a.2.

Psal.88.ỽ.15. *Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ.* 230.b.2.

Psal.88.ỽ.16. *Beatus populus, qui scit iubilationem, &c.* 146.c.1.

Psal.88.ỽ.18. *Gloria virtutis eorum tu es.* 316.d.2.

Psal.88.ỽ.33. *Visitabo in virga iniquitates eorum.* 126.d.1.

Psal.89.ỽ.8. *Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui.* 326.b.2.

Psal.90.ỽ.1. *Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur, &c.* 130.a.2.

Psal.90.ỽ.4. *Sub pennis eius sperabis.* 37.b.2.

Psal.91.ỽ.1. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meum, & senectus mea in misericordia vberi.* 300.d.1.

Psal.94.ỽ.2. *Et in psalmis iubilemus ei.* 122.a.1.

Ps.101.ỽ.11. *Quia eleuans allisisti me.* 326.c.2.

Ps.101.ỽ.11. *Eleuans allisisti me.* 81.a.2.

Ps.102.ỽ.4. *Qui coronat te misericordia.* 303.c.1.

Ps.103. *Explanatur fere totus.* 41.c.1.

Psal.103.ỽ.2. *Extendens cælum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius.* 234.e.2.

Ps.103.ỽ.15. *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis.* 300.c.1.

Ps.103.ỽ.29. *Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.* 24.b.2.

Ps.104.ỽ.4. *Qui facit Angelos suos spiritus.* 24.c.2.

Ps.105.ỽ.23. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, &c.* 155.a.2.

Psal.106.ỽ.9. *Animam suam non saturabunt.* 114.a.1.

Ps.107.ỽ.29. *Et operiantur sicut diploide, confusione sua.* 313.a.2.

Ps.108.ỽ.29. *Et operiantur sicut diploide confusione sua.* 113.c.2.

Ps.109. *Explicatur fere totus.* 54.b.2.

Ps.109.ỽ.9. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* 316.a.1.

Psal.109.ỽ.1. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.* 4.b.2.

Psal.109.ỽ.4. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum.* 96.b.1.

Psal.109.ỽ.6. *Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita, &c.* 53.c.2.

Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit, &c. Psal.109.ỽ.6. 253.c.2.

De torrente in via bibit, propterea exaltauit caput. Psal.109.ỽ.7. 308.e.2.

Facta est Iudæa sanctificatio eius, &c. 256.c.2. Psal.113.ỽ.2.

Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis. Psal.113.ỽ.8. 327.c.1.

Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Psal.118.ỽ.1. 95.a.1.

Exultauit vt gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio eius, &c. Psal.118.ỽ.6. 139.d.2.

Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam. Ps.118.ỽ.36. 195.a.1.

Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ. Ps.118.ỽ.54. 122.a.1.

Feci iudicium, & iustitiam, &c. 230.c.2. Ps.118.ỽ.121.

Habitaui cum habitantibus Cedar. 319.d.2. Psal.119.ỽ.5.

Qui seminant in lacrymis, &c. 72.c.1. Psal.125.ỽ.5.

Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient, &c. Psal.125.ỽ.6. 23.d.2.

Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient, &c. Psal.125.ỽ.6. 109.c.2.

Nisi Dominus ædificauerit domum. 62.c.1. Psal.126.ỽ.1.

Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite, postquam, &c. Psal.126.ỽ.2. 112.a.1.

Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris. Psal.126.ỽ.3. 223.c.2.

Non auertas faciem Christi tui. 32.c.2. Ps.131.ỽ.10,

Non auertas faciem Christi tui. 258.b.2. Ps.131.ỽ.10.

Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem Ps.131.ỽ.11. 241.a.1.

Sancti eius exultatione exultabunt, &c. Viduam eius benedicam. Ps.131.ỽ.16. 165.b.1.

Et in seruis suis deprecabitur. 132.d.2. Ps.134.ỽ.14.

Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus. Ps.136. 72.a.2.

Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus. Ps.136. 19.b.2.

Super flumina Babylonis. 222.b.2. Ps.136.

Memor esto Domine filiorum eodem in die Hierusalem, &c. Psal.136.ỽ.7. 321.a.1.

Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, &c. Psal.136.ỽ.8. 316.b.2.

Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum meum inuestigasti. Psal.138.ỽ.3, 120.c.2.

Caput circuitus eorum. 290.a.2. Ps.139.ỽ.10.

Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me. Psal.140.ỽ.4. 301.c.1.

Et non communicabo com electis eorum. Psal.140.ỽ.4, 301.c.1.

Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt. Psal.144.ỽ.7. 68.d.2.

Mittit crystallum suam sicut buccellas. Ps.147.ỽ.17. 157.b.2.

Flabit spiritus eius, & fluent aquæ. 24.c.2. Ps.147.ỽ.18.

PROVERBIA.

Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta circundabit te. Prou.4.ỽ.9. 303.c.1.

Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio, &c. Prou.8.ỽ.22. 2.b.1.

Cum eo eram cuncta componens. 54.b.1. Prou.8.ỽ.30.

Sapientia ædificauit sibi domum, &c. 94.b.2. Prouer.9.ỽ.1.

Venite, comedite panem meum. 197.c.1. Prouer.9.ỽ.5.

Cingulum tradidit Chananæo. 203.b.1. Pro.31.ỽ.24.

Qui parcit virgæ, odit filium. 96.d.2. Pro.13.ỽ.24.

Turris fortissima. 316.a.1. Prou.18.ỽ.10.

Oculum videntem, & aurem audientem Dominus fecit vtrumque. Pro.20.ỽ.12. 149.b.2.

Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. Prou.20.ỽ.27. 120.a.2.

Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus est, &c. Pro.21.ỽ.29. 78.e.2.

Totum spiritum suum profert stultus. Prou.29.ỽ.11. 145.d.1.

Date siceram mœrentibus, &c. 314.c.1. Proue.31.ỽ.6.

Date siceram mœrentibus, & vinum ijs, qui amaro sunt animo. Proue.31.ỽ.6. 287.d.1. & 7.

EC-

ECCLESIASTES.

Eccles. 9. ℣. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 301. a. 1.

Eccles. 9. ℣. 7. Vade ergo, & comede in lætitia panem tuum, &c. 301. b. 1.

CANTICVM CANTICORVM.

Cant. 1. ℣. 1. Meliora vbera tua vino. 285. a. 2.

Cant. 1. ℣. 4. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. 50. b. 2.

Cant. 1. ℣. 4. Memores vberum tuorum super vinum. 265. d. 2.

Cant. 1. ℣. 6. Sicut tabernacula Cedar. 319. d. 2.

Cant. 1. ℣. 12. Dum esset rex in accubitu suo. 290. b. 1.

Cant. 1. ℣. 12. Nardus mea dedit odorem suum. 303. d. 2.

Cant. 3. ℣. 9. Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, &c. 50. c. 2.

Cant. 4. ℣. 14. Nardus, & crocus. 302. d. 2.

Cant. 7. ℣. 4. Nasus tuus sicut turris Libani, &c. 72. d. 2.

Cant. 8. ℣. 2. Dabo tibi poculum ex vino condito. 309. c. 2.

Cant. 8. ℣. 6. Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio. 117. d. 2.

Cant. 8. ℣. 8. Soror nostra parua est, & vbera non habet, &c. 180. b. 2.

SAPIENTIA.

Sap. 1. ℣. 1. Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate. 132. d. 1.

Sap. 3. ℣. 4. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, &c. 132. a. 2.

Sap. 2. ℣. 8. Vino precioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis, &c. 304. a. 1.

Sap. 5. ℣. 1. Stabunt iusti in magna constantia, aduersus eos, qui se angustiauerunt. 321. c. 1.

Sap. 11. ℣. 3. Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicauerunt. 321. d. 1.

Sap. 1. ℣. 13. Deus mortem non fecit, &c. 100. a. 2.

Sap. 18. ℣. 24. In veste enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta. 45. a. 1.

ECCLESIASTICVS.

Eccles. 15. ℣. 3. Cibauit illum pane vitæ, &c. 68. b. 2.

Eccles. 32. ℣. 2. Rectorem te posuerunt? noli extolli, & esto in illis, quasi vnus ex ipsis, &c. 301. b. 2.

Eccl. 40. ℣. 20. Vinum, & musica lætificat cor. 301. b. 2.

Eccl. 43. ℣. 28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia: multa dicemus, & deficiemus in verbis: consummatio autem sermonum ipse est in omnibus. 2. c. 2.

Eccl. 44. ℣. 10. Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt. 166. d. 2.

Eccles. 46. ℣. 2. Memoria Oseæ in compositione odoris facta, opus pigmentarij, &c. 301. c. 2.

Eccl. 49. ℣. 10. Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. 31. a. 2.

Eccl. 49. ℣. 27. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes in Sion; vsque in sempiternum ostendit futura, & abscondita, antequam euenirent. 1. b. 1.

ISAIAS.

Isaia. 1. ℣. 15. Manus vestræ sanguine plenæ sunt. 288. b. 2.

Isaia. 1. ℣. 21. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij, &c. 159. c. 1.

Isaia. 1. ℣. 3. Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. 69. c. 2.

Isaia. 1. ℣. 22. Argentum tuum versum est in scoriam. 205. a. 1.

Isaia. 1. ℣. 4. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis, &c. 122. c. 2.

Isaia. 2. ℣. 2. Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini, &c. 255. b. 2.

Isaia. 2. ℣. 2. Præparatus mons domus Domini in vertice montium. 185. e. 1.

Isaia 3. ℣. 26. Desolata in terra sedebit. 72. a. 2.

Isaia. 3. ℣. 9. Agnitio vultus eorum respondebit eis. 122. b. 2.

Isaia. 3. ℣. 17. Decaluare, & tondere super filios deliciarum, dilata caluitium tuum, sicut aquila. 312. b. 1.

Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, &c. Isa. 4. ℣. 5. 144. a. 2.

Et fructus terræ sublimis. 315. e. 2. Isa. 4. ℣. 2.

Vt ablueret sordes filiarum Sion in spiritu iudicij, & spiritu odoris. 310. c. 1. Isa. 5. ℣. 4.

Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam. 301. c. 2. Isa. 5. ℣. 11.

Propterea dilatauit infernus animam suam. 6. a. 1. Isa. 5. ℣. 14.

Isaiæ caput sextum totum explicatur. 37. & deinceps.

Væ mihi, quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi, &c. 64. d. 1. Isa. 6. ℣. 5.

Plena est omnis terra gloria eius. 327. b. 1. Isa. 6. ℣. 3.

Duabus velabant faciem suam. 151. b. 2. Isa. 6. ℣. 2.

Væ mihi, quia tacui. 60. d. 1. Isa. 6. ℣. 5.

Ecce Virgo concipiet, & pariet filium. 3. b. 2. Isa. 7. ℣. 14.

Vocabitur nomen eius Emmanuel. 53. b. 2. Isa. 7. ℣. 14.

Si non credideritis, non permanebitis. 75. d. 2. Isa. 7. ℣. 9.

Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt in Rege Assyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam. 261. b. Isa. 7. ℣. 7. & 20. Isa. 7. ℣. 29.

Qui stridٔent in incantationibus suis. 65. a. 2. Isa. 8. ℣. 19.

Voca nomen eius, reliquiæ conuertentur. 72. a. 1. Isa. 8. ℣. 3.

Dominum sanctificate, ipse sit terror vester. 312. c. 1. Isa. 8. ℣. 13.

Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, &c. 144. b. 2. Isa. 8. ℣. 14.

Sicut in die Madian. 152. d. 1. Isa. 9. ℣. 4.

Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, &c. 54. b. 1. Isa. 9. ℣. 6.

Pater futuri sæculi. 177. d. 1. Isa. 9. ℣. 6.

Adhuc manus eius extensa. 200. e. 2. Isa. 9. ℣. 17.

Ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum, & prodigia in Israel. 151. c. 1. Isa. 8. ℣. 18.

Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Assyriorum. 307. d. 1. Isa. 8. ℣. 7.

Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores, &c. 52. d. 2. Isa. 9. ℣. 3. & seqq.

Erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. 126. b. 1. Isa. 11. ℣. 5.

Habitabit lupus cum agno. 6. c. 1. 7. d. 2. Isa. 11. ℣. 6.

Quia repleta est terra scientia domini, sicut aquæ maris operientes. 324. b. 2. Isa. 11. ℣. 9.

Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit. 5. e. 2. 6. a. 1. Isa. 11. ℣. 6.

Erit sepulchrum eius gloriosum. 112. c. 1. Isa. 11. ℣. 10.

Dominus præcepit militiæ belli. 155. e. 1. Isa. 13. ℣. 4.

Ini consilium, coge consilium, pone quasi noctem, &c. 320. a. 2. Isa. 13. ℣. 3.

Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet. 262. b. 1. Isa. 13. ℣. 7.

Dominus præcepit militiæ belli, &c. 95. d. 1. Isa. 13. ℣. 4.

In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, &c. 51. b. 2. Isa. 14. ℣. 13.

Manus eius extensa, &c. 156. b. 1. Isa. 14. ℣. 27.

Vlulabit Moab. 65. a. 2. Isa. 16. ℣. 7.

Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam. consummationem enim, & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ. 2. a. 2. Isa. 10. ℣. 22.

Vidi currum duorum equitum ascensorem asini, & ascensorem cameli. 49. e. 1. Isa. 21. ℣. 7.

Factus est fortitudo pauperi. 316. c. 2. Isa. 21. ℣. 4.

Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me, sicut angustia parturientis. 261. d. 2. Isa. 21. ℣. 3.

Et induam illum tunica sua, & cingulo suo confortabo eum, &c. 227. b. 1. Isa. 22. ℣. 21.

Post septuaginta autem annos erit Tyro, quasi canticum meretricis. 326. b. 1. Isa. 23. ℣. 15.

Nec ædificaberis vltra. 326. c. 1. Isa. 23. ℣. 17.

Post septuaginta annos. 325. d. 1. Isa. 23. ℣. 17.

Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit, Assur fundauit eam &c. 325. a. 1. Isa. 23. ℣. 13.

Cessauit gaudium tympanorum, quieuit sonitus lætantium, &c. 301. d. 2. Isa. 24. ℣. 8.

Maledictio vorabit terram, & peccabunt. 105. e. 1. Isa. 24. ℣. 6.

Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium, &c. 227. a. 1. Isa. 25. ℣. 3.

Concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum; salutes non fecimus in terra. 327. a. 2. Isa. 26. ℣. 18.

Vade ergo populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum, ad momentum, &c. 327. c. 2. Isa. 26. ℣. 20.

Isa.27.℣.6. *Qui egredientur impetu a Iacob, florebit, & germinabit Israel, &c.* 106.a.1.

Isa.28.℣.11. *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum, &c.* 69.c.2.

Isa.29.℣.10. *Sic erit multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion, &c.* 287.c.2.

Isa. 30.℣.27. *Ardens furor eius, & grauis ad portandum, &c.* 97.a.2.

Isa.30.℣.9. *Populus enim ad iracundiam prouocatus est, & filij mendaces, &c.* 69.d.2.

Isa.30.℣.12. *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, &c.* 159.d.1.

Isa.30.℣.33. *Præparata est ab heri Thopheth à rege, &c.* 198.d.1.

Isa.31.℣.6. *Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israel.* 120.c.2.

Isa.31.℣.6. *Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israel.* 94.c.1.

Isa.31.℣.3. *Equi eorum caro, & non spiritus.* 145.e.2.

Isa.31.℣.4. *Si rugiat leo, & catulus leonis super prædam.* 65.e.1.

Isa.33.℣.16. *Iste in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius.*

Isa.33.℣.18. *Cor tuum meditabitur timorem.* 113.d.1.

Isa.33.℣.17. *Panis ei datus est, aquæ eius fideles sunt, regem in decore suo videbunt oculi eius.* 317.b.1.

Isa.34.℣.6. *Victima Domini est in Bozra & interfectio magna in terra Edom.* 309.d.1.

Isa,38.℣.7.& 20.℣.3. *Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum.* 151.c.1.

Isa.38.℣.14. *Meditabor vt columba.* 65.a.2.

Isa.42.℣.14. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.* 261.a.1.

Isa.44.℣.1. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro.* 7.c.1.

Isa.45.℣.14. *Sabaim viri sublimes.* 302.b.2.

Isa.45.℣.1.et 8. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, &c. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem.* 5.a.2.

Isa.47.℣.8. *Non sedebo vidua.* 72.e.1.

Isa.49.℣.4. *Inuacuum laborauit, sine causa, & vane, &c.* 310.c.1.

Isa.49.℣.16. *In manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper.* 183.e.2.

Isa.51.℣.17. & 18. *Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius, &c.* 287.b.2.

Isa.51.℣.21. *Audi pauperculà ebria, & non à vino.* 287.c.2.

Isa.52.℣.4. *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendi, &c.* 167.a.2.

Isa.52.℣.10. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium.* 80.a.1.

Isa.53.℣.1. *Quis credidit auditui nostro?* 262.a.1.

Isa.53.℣.4. *Vere languores nostros ipse tulit.* 87.e.1.

Isa.53.℣.6.& 12. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum, &c. Ipse peccata multorum tulit.* 79.a.2.

Isa.53.℣.6. *Et posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrum.* 87.b.2.

Isa.57.℣.8. *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum.* 288.a.2.

Isa.56.℣.12. *Et impleamur ebrietate.* 302.b.2.

Isa.57.℣.16. *Non in sempiternum litigabo, &c.* 97.a.2.

Isa.58.℣.12. *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum fundamenta generationis, &c.* 63.c.1.

Isa.61.℣.1. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me.* 3.b.2.

Isa.61.℣.2. *Vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* 52.e.2.

Isa.61.℣.3. *Vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* 226.a.2.

Isa.61.℣.3. *Quasi sponsum coronatum corona.* 267.a.2.

Isa.61.℣.3. *Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* 217.a.1.

Isa.61.℣.11. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus, &c.* 217.a.1.

Isa.63.℣.8. *Propter scelus populi mei percussi eum.* 261.b.2.

Isa.63.℣.1. *Quis est iste, qui venit de Edom, &c.* 253.d.2.

Isa.62.℣.3. *Eris corona gloriæ in manu Domini.* 316.d.2.

HIEREMIAS.

Ier.2.℣.20. *A sæculo compegisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti, non seruiam.* 61.b.1.

Inuentus est sanguis in alis tuis. 288.b.2. Ier.2.℣.22.

Onager assuetus in solitudine, attraxit ventum amoris, &c. Ier.2.℣.24. 202.a.2.

Speciosæ, & delicatæ assimilaui filiam Sion. Ier.6.℣.4. 320.a.1.

Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini, Templum Domini est. Ier.7.℣.4. 315.d.2.

Vt suscitem iusiurandum, quod iuraui patribus vestris, &c. Ier.11.℣.5. 245.c.2.

Si mutare potest Aethiops pellem suam. Ier.13.℣.23. 310.a.1.

Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui, &c. Ier.13.℣.11. 56.b.2.

Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me vsque adhuc? Ier.13.℣.17. 310.c.2.

Propter Manassem filium Ezechiæ regis Iuda super omnibus, quæ fecit in Hierusalem. Ier.15.℣.4. 308.c.2.

Quod si dixerint ad te; quo egrediemur? dices ad eos, &c. Ier.15.℣.2. 308.d.1.

Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Ier.15.℣.1. 308.c.1.

Dispergam eos, ventilabo in portis terræ. Ier.15.℣.7. 308.d.1.

Laboraui rogans, interfeci, & disperdidi populum meũ, &c. Ier.15.℣.6. 310.b.1.

Non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis. Ier.16.℣.6. 312.d.2.

Et non dabunt eis poculum calicis ad consolandum, &c. Ier.15.℣.7. 314.c.1.

Et morientur grandes, & parui in terra illa non sepelientur, neque plangentur, &c. Ier.16.℣.6. 314.a.1.

Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo. Ier.16.℣.7. 314.a.1.

Domum conuiuij non ingrediaris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas. Ier.16.℣.8. 313.e.2.

Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino super latitudinem cordis. Ier.17.℣.1. 94.d.1.

Solium gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c. Ier.17.℣.12. 51.b.2.

Recedentes à te, in terra scribentur. 156.e.1. Ier.17.℣.13.

Alienum fecerunt locum istum sanguine innocentium. Ier.19.℣.10. 308.a.2.

Impellentur & corruent. 81.a.2. Ier.23.℣.12.

Confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua. Ier.23.℣.14. 216.b.1.

In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, &c. Ier.23.℣.13. 154.b.2.

Aedificabo mihi domum latam, & cænacula spatiosa. Ier.22.℣.14. 284.d.2.

Ego cibabo eos absynthio, & potabo eas felle. Ier.23.℣.25. 156.d.2.

Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, &c. Ier.25.℣.28. 261.e.1.

Bibite, & inebriamini, vomite, & cadite, &c. Ier.25.℣.27. 287.d.2.

Conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda. Ier.30.℣.3. 212.d.1.

Ad Cedar, & ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, &c. Ier.39.℣.28. 319.b.2.

Fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum, &c. Ier.c.44.℣.27 320.c.1.

Abscissum est cornu Moab, & brachium eius contritum est. Ier.48.℣.25. 320.d.1.

Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? &c. Ier.49.℣.1. 319.a.2.

Ex omni confinio eorum adducam interitum super eos. Ier.49.℣.32. 320.e.1.

Arcum, & scutum apprehendent, vox eorum, quasi mare sonabit. Ier.50.℣.42. 324.b.2.

Confractæ sunt portæ populorum. 324.a.2. Ier.52.℣.5.

THRENI.

Quomodo sedet sola ciuitas, &c. 72.a.1. Thren.1.℣.2.

Sederunt in terra. 72.e.1. Thr.2.℣.10.

Sedebit solitarius, & tacebit. 72.e.1. Thr.3.℣.28.

Et maior effecta est iniquitas, &c. 87.b.2. Thren.4.℣.6.

Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per uiam. Thren.2.℣.15. 264.a.1.

Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Thr.3.℣.44. 78.d.1.

Oculus meus deprædatus est animam meam. 106.d.1. Thren.3.℣.5

Rubicun-

Tren. 4. ℣. 7. *Rubicundiores ebore antiquo, Sapphiro pulchriores.* 40.d.1.

BARVCH.

Baruch. 6. ℣. 31. *RVgiunt clamantes contra Deos suos, sicut in cœna mortui.* 314.e.1.

EZECHIEL.

Ezechiel. 1. ℣. 3. *FActum est verbum Domini, &c. Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone.* 1.b.2.
Ezec. 22. ℣. 13. *Percute manu ad manum.* 264.b.1.
Ezec. 27. ℣. 31. *Radent super te caluitium.* 312.d.2.
Ezec. 34. ℣. 24. *Et seruus meus Dauid in medio eorum.* 7.c.1.
Ezec. 37. ℣. 72. *Aperiam sepulchra vestra, & educam vos de tumulis vestris, &c.* 313.b.1.
Ezec. 41. ℣. 22. *Hæc est mensa coram Domino.* 299.c.2.
Ezec. 44. ℣. 20. *Caput suum non radent, neque comam nutrient.* 312.d.2.

DANIEL.

Dan. 5. ℣. 1. *BAlthasar rex fecit conuiuium grande.* 313.c.2.
Dan. 8. ℣. 16. *Gabriel, fac intelligere istum visionem.* 53.b.1.
Dan. 10. ℣. 12. *Ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni, &c.* 53.b.1.
Dan. 11. ℣. 31. *Polluent sanctuarium.* 316.d.2.

OSEE.

Oseæ 1. ℣. 2. *SVme tibi vxorem fornicationum, &c.* 194.d.1.
Oseæ 1. ℣. 9. *Non populus meus.* 72.a.1.
Oseæ 2. ℣. 21. *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram.* 163.a.1.
Oseæ 2. ℣. 8. *Quia dixit vadam post amatores meos, &c.*
Oseæ 3. ℣. 4. *Dies multos sedebunt filij Israel sine rege.* 72.a.2.
Oseæ 4. ℣. 13. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei.* 264.b.2.
Oseæ 6. ℣. 5. *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.* 310.b.1.
Oseæ 6. ℣. 11. *Sed & Iuda pone messem tibi.* 72.d.1.
Oseæ 4. ℣. 16. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel.* 62.c.2.
Oseæ 9. ℣. 7. *Scito te Israel stultum prophetam, &c.* 154.a.2.
Oseæ 10. ℣. 1. *Vitis frondosa Israel, &c.* 169.d.1.
Oseæ 11. ℣. 2. *Ex Aegypto vocaui filium meum.* 6.c.2.7.a.1.b.2. 8.a.1.
Oseæ 11. ℣. 4. *In funiculis Adam traham eos in vinculis caritatis.* 105.e.2.
Oseæ 11. ℣. 8. *Quomodo dabo te Ephrahim, protegam te, &c.* 78.a.2.
Oseæ 12. ℣. 14. *Ad iracundiam me prouocauit Ephrahim in amaritudinibus suis.* 117.b.2.
Oseæ 14. ℣. 1. *Pereat Samaria.* 105.c.1.

IOEL.

Ioel 2. ℣. 28. *EFfundam spiritum meum super omnem carnem.* 145.d.1.
Ioel 2. ℣. 28. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* 3.a.2.
Ioel 2. ℣ 30. *Dabo sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.* 135.c.1.

AMOS.

Amos 1. ℣. 13. *HAec dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum.* 319.a.2.
Amos 2. ℣. 8. *Super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.* 289.b.1.
Amos 2. ℣. 8. *Et vinum damnatorum bibant in domo Dei sui.* 287.d.1.
Amos 3. ℣. 12. *Qui habitant in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabbato.* 289.b.1.
Amos 6. ℣. 4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.* 289.b.1.
Amos 6. ℣. 5. *Qui canitis ad vocem psalterij bibentes vinum in phialis.* 301.d.2.
Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti. 300.e.2. Amos 6. ℣. 6.
Auferetur factio lasciuientium. 314.a.1. Amos 6. ℣. 7.
In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius. 8.c.2. Amos 9. ℣. 11.

ABDIAS.

PRopter interfectionem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio. 320.d.2. Abd. 1. ℣. 10.

MICHEAS.

AVdite principes Iacob, & duces domus Israel, &c. 308.b.2. Mich. 3. ℣. 4.
Aspiciat in Sion oculus noster. 162.b.2. Mich. 4. ℣. 11.
Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. 3.a.2. Mich. 5. ℣. 2.
Et stabit, & pascet in fortitudine Domini. 316.a.1. Mich. 5. ℣. 4.
Dies speculationis suæ visitatio tua venit. Mich. 7. ℣. 4.

HABACVCH.

DOmine audiui auditionem tuam, & timui. 262.a.1. Habacu. 3. ℣. 2.
Nunquid in fluminibus iratus es Domine, aut in fluminibus furor tuus, &c. 52.b.2. Habac. 3. ℣. 8.
Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto. 41.b.1. Habac. 3. ℣. 8.

SOPHONIAS.

VAe qui habitatis funiculum maris, gens perditorum. 321.d.1. Soph. 2. ℣. 5.

ZACHARIAS.

FActum est verbum Domini ad Zachariam, &c. Vidi per noctem, &c. 1.b.2. Zach. 1. ℣. 1.
Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira magna, &c. 261.b.2. Zach. 1. ℣. 14.
Super vnum lapidem septem oculi sunt. 50.c.1. Zach. 3. ℣. 9.
Sic conuersus cogitaui. 119.b.1. Zach. 8. ℣. 15.
Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, &c. 50.c.2. Zach. 10. ℣. 3. & seq.
Ecce rex tuus venit tibi. 3.a.2. Zach. 9. ℣. 9.
Hierusalem superliminare crapulæ omnibus populis. 287.b.2. Zach. 12. ℣. 2.
Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & miserationis. 145.d.1. Zach. 12. ℣. 10.

MALACHIAS.

NOn est mihi voluntas in vobis, et munus non suscipiam, &c. 51.d.2. Malac. 1. ℣. 10.
Cum odio habuerit, dimitttet operiet autem iniquitas vestimentum eius. 158.c.2. Malac. 2. ℣. 16.
Ecce ego mitto Angelum meum: & statim veniet ad Templum suum dominator. 3.a.2. Malach. 3. ℣. 1.
Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. 178.e.2. Malac. 4. ℣. 2.

NOVVM TESTAMENTVM.

EVANGELIVM MATTHAEI.

IBER generationis Iesu Christi. 176.c.2. Matth. 1.
Ex ea, quæ fuit Vriæ. 181.d.2. Matth. 1. ℣. 6
Gauisi sunt gaudio magno valde. 31.d.2. Matth. 2. ℣. 10
Vt impleretur, quod dictum est. 6.d.2.8.b.1. Matth. 2. ℣. 15.
Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam. 216.b.1. Matth. 5. ℣. 28

Matth.6.℣.17. *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum.* 301.c.1.
Matth.9.℣.13. *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* 261.c.1.
Matth.10.℣.5. *Hos duodecim misit Deus.* 71.b.2.
Matt.10.℣.14. *Excutite puluerem de pedibus vestris.* 185.c.1.
Matth.13.℣.9. *Qui habet aures audiendi audiat* 149.b.2.
Matt.13.℣.35. *Eructabo abscondita.* 68.d.2.
Matt.20.℣.16. *Erunt nouissimi primi, & primi nouissimi.* 215.a.1.
Matt.26.℣.42. *Pater si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, &c.* 288.a.1.
Matt.20.℣.22. *Potestis bibere calicem.* 69.b.1.
Matt.22.℣.43. *Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis?* 4.b.2.
Matth.23.℣.35. *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus.* 216.b.1.
Matt.25.℣.21. *Intra in gaudium domini tui.* 308.c.1.
Matt.26.℣.18. *Apud te facio pascha.* 61.b.1.

EVANGELIVM MARCI.

Marc.14.℣.8. *VNgere corpus meum in sepulturam.* 300.c.2.
Marc.5.℣.32. *Et dabant ei myrrhatum vinum.* 287.d.1.
Mar.16.℣.38. *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* 288.a.1.

EVANGELIVM LVCAE.

Luc.1.℣.32. *DAbit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob, &c.* 8.b.2.
Luc.1.℣.34. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* 181.a.1.
Luc.1.℣.34. *Virum non cognosco.* 61.b.1.
Luc.1.℣.68. *In quibus visitauit nos Oriens ex alto.* 126.c.1.
Luc.2.℣.15. *Videamus hoc verbum, quod factum est.* 17.b.1.
Luc.2.℣.31. *Quod parasti ante faciem omnium populorum.* 80.b.1.
Luc.2.℣.48. *Pater tuus & ego dolentes quærebamus te.* 154.a.1.
Luc.7.℣.38. *Mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, &c.* 290.b.2.
Luc.7.℣.47. *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* 241.a.1.
Luc.9.℣.5. *Excutite puluerem de pedibus vestris.* 185.c.1.
Luc.9.℣.53. *Facies eius erat euntis in Ierusalem.* 32.d.2.
Luc.13.℣.32. *Dicite vulpi illi.* 7.b.1.
Luc.14.℣.1. *Sabbatho manducare panem.* 197.c.1.
Luc.15.℣.25. *Audiuit symphoniam, & chorum.* 301.d.2.
Luc.16.℣.23. *Diues vidit a longe, & Lazarum in sinu eius.* 299.a.1.
Luc.16.℣.24. *Mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam.* 299.a.1.
Luc.16.℣.25. *Recordare, fili, quia recepisti bona in vita tua.* 287.b.2.
Luc.19.℣.8. *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* 61.a.1.
Luc.22.℣.19. *Hoc facite in meam commemorationem.* 265.d.2.
Luc.22.℣.25. *Qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* 188.b.2.
Luc.22.℣.37. *Etenim ea, quæ sunt, de me finem habent.* 4.c.1.
Luc.22.℣.37. *Ea, quæ scripta sunt de me, finem habent.* 2.b.2.
Luc.22.℣.49. *Si percutimus in gladio?* 244.b.2.
Luc.24.℣.15. *Cognouerunt eum in fractione panis.* 314.b.1.
Luc.24.℣.44. *Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & in Psalmis de me.* 4.c.1.

EVANGELIVM IOANNIS.

Ioan.1.℣.12. *FIlios Dei fieri.* 198.d.2.
Ioan.1.℣.13. *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, &c.* 145.d.2.
Ioan.1.℣.14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre.* 316.b.1.
Ioan.1.℣.19. *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* 87.e.1.
Ioan.3.℣.3. *Ninive ciuitas magna.* 20.a.1.
Ioan.3.℣.6. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis & nescis, vnde veniat, aut quo vadat.* 24.c.2.
Ioan.5.℣.39. *Scrutamini, quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* 4.c.1.
De me enim ille scripsit. 4.c.1. *Ioan.5.℣.47.*
In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare. 304.e.2. *Ioan.8.℣.5.*
Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum; vidit, & gauisus est. 8.e.2. *Ioan.8.℣.56.*
Exultauit, vt videret diem meum; vidit, & gauisus est. 1.b.1. *Ioan.8.℣.56.*
Qui amat animam suam, perdet eam. 165.d.1. *Ioan.12.℣.25.*
Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius. 52.c.1. *Ioan.12.℣.41.*
Venit autem & Nicodemus ferens mistura myrrhæ. 300.b.2. *Ioan.16.℣.39.*
Rex sum ego, & in hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. 8.b.2. *Ioan.18.℣.37.*
Vt impleretur, quod dictum est. 6.d.2.8.b.1. *Ioan.19.℣.36.*

ACTA APOSTOLORVM.

VIri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per Prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c. 4.e.1. *Actor.2.℣.14.*
Dauid enim dicit in eum: Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno. 4.a.2. *Actor.2.℣.25.*
Vas electionis est mihi iste. 126.d.1. *Actor.9.℣.15.*
Ecce manus Domini super te, & eris cœcus. 20.d.2. *Act.13.℣.11.*

PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS.

NVm incredibilitas eorum fidem Dei euacuauit? 312.b.2. *Rom.3.℣.3.*
Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato 217.d.2. *Rom.3.℣.9.*
Egent gloria Dei. 327.b.1. *Rom.3.℣.23.*
Si fuerit cum alio viro. 181.d.2. *Rom.7.℣.3.*
Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. 145.e.2. *Rom.7.℣.14.*
Captiuante nos lege membrorum. 285.a.2. *Ad Ro.7.℣.23*
Pro nobis omnibus tradidit illum. 261.c.2. *Pa.Ro.8.℣.32*
Propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis. 327.a.2. *Rom.8.℣.36.*
Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem. 214.c.2. *Rom.10.℣.19.*

DVAE EPISTOLAE PAVLI AD CORINTHIOS.

NOnne homines estis, nonne secundum hominem ambulatis? 60.a.2. *1.Cor.3.℣.3.*
Ego autem vobis parco. 96.e.2. *1.Cor.7.℣.29.*
Omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, &c. 6.e.2. *1.Cor.10.℣.11.*
Gloria viri est. 316.a.2. *1.Cor.11.℣.7.*
Ideo debet mulier (velamen) habere supra caput propter Angelos. 188.d.1. & seqq. *1.Cor.11.℣.10.*
Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum. 312.d.2. *1.Cor.11.℣.10.*
Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. 327.b.2. *1.Cor.15.℣.19.*
Caritas patiens est, benigna est. 150.c.2. *1.Cor.13.℣.4.*
Non fuit in illo, est, & non, sed est in illo fuit. 66.c.1. *2.Cor.1.℣.19.*
Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. 145.e.2. *2.Cor.3.℣.3.*
Littera enim occidit, spiritus autem viuificat. 247.b.2. 249.d.2. *2.Cor.3.℣.6.*
Supra modum in sublimitate. 191.d.2. *2.Cor.4.℣.17.*

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

QVæ sunt per allegoriam dicta: hæc enim sunt duo testamenta. 6.c.1. *Gal.4.℣.14.*
Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, &c. 217.d.1. *Gal.4.℣.22.*
In Agar ancilla significata, &c. 56.d.2. *Gal.4.℣.24.*
Illa autem, quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. 50.e.1. *Gal.4.℣.26.*
Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini. 312.b.2. *Gal.5.℣.4.*

EPI-

EPIS. PAVL. AD EPHESIOS.

Epheſ.1.℣.9. PRoposuit in eo in dispensatione plenitudines temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso. 2.d.1.

Epheſ.2.℣.19. Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorũ. 217.b.2.

Epheſ.4.℣.11. Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios prophetas, alios, &c. 51.b.1.

Epheſ.4.℣.15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, &c. 51.d.1.

Epheſ.4.℣.16. Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iunctturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. 2.c.1.

Epheſ.5.℣.18. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, &c. 301.d.2.

Epheſ.5.℣.25. Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam. 311.c.1.

Epheſ.6.℣.15. Calceati pedes in præparationem Euangelij. 185.d.1.

EPIS. PAV. AD PHILIPPENSES.

Philip.2.℣.6. QVi cum in forma Dei esset, &c. 54.a.2.

Philip.3.℣.19. Quorum Deus venter est, & gloria in confusionem ipsorum. 194.c.1.

Philip.4.℣.1. Gaudium meum, & corona mea. 316.d.2.

EPIS. PAV. AD THESALONICENSES.

1.Theſs.2.℣.19. VOs enim estis gloria nostra, & gaudium. 316.e.2.

1.The.4.℣.17. Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. 327.d.2.

1.Theſſ.4.℣.3. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, &c. 194.b.2. & seqq.

EPIS. PAV. AD TIMOTHEVM I.

1.ad Ti.1.℣.17. HOrrendum est incidere in manus Dei viuentis. 327.c.1.

1.Tim.3.℣.1. Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat. 69.b.1.

1.Tim.6.℣.16. Lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit. 41.c.1.

EPIS. PAV. AD TITVM.

Titum.2.℣.1. DIxit quidam ex illis proprius ipsorum propheta. 154.b.1.

EPIS. PAV. AD HEBRAEOS.

Hebr.1.℣.3. IMago bonitatis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ. 2.c.1.

Hebr.1.℣.3. Cum sit splendor gloriæ, &c. 54.a.2.

Hebr.1.℣.2. Nouissime diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit, &c. 49.b.2.

Hebr.11.℣.1. Fides est sperandarum substantia rerum. 238.c.2.

Hebr.12.℣.1. Deponentes ergo omne pondus, & circumstans nos peccatum. 308.a.1.

Hebr.12.℣.12. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite. 262.c.1.

EPISTOLA IACOBI.

Iacobi.4.℣.4. ADulteri nescitis, quia ad inuidiam concupiscit spiritus? 145.b.1.

EPISTOLAE PETRI II.

1.Petri.10. IN signum populorum, ipse est desiderium collium æternorum: ipsum exquisierunt quotquot de futura in nobis gratia prophetauerunt. 2.d.2.

2.Pet.3.℣.10. Aduenict autem dies Domini, vt fur, in quo cœli magno impetu transient, &c. 19.e.2.

EPISTOLAE IOANNIS I.

1.Ioan.3.℣.1. NObis talem charitatem dedit pater, vt filij Dei nominemur, &c. 56.c.2.

1.Ioan.5.℣.16. Peccatum ad mortem. 234.b.1.

APOCALYPSIS.

Apoc.1.℣.8. EGo sum α, & ω, principium, & finis. 2.d.2.

Apoca.1.℣.8. Qui est, & qui erat, & qui venturus est. 47.c.1.

Apoc.1.℣.16. Facies eius, sicut sol lucet. 32.d.2.

Apoca.4.℣.6. Et in medio sedis, & in circuitu sedis animalia. 50.b.1.

Apocal.6.℣.1. Veni, & vide. 35.a.1.

3.5.7. Et mulier erat circumdata purpura. 287.d.2.

Apoc.17.℣.6. Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ. 110.a.2.

Apo.14.℣.15. Auditu auris obediuit mihi. 149.b.2.

Apoc.13.℣.9 Aquæ multæ populi sunt. 307.c.1.

Apoc.17.℣.1.

INDEX II.

PHRASIVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE PRO LOCORVM OPPORTVNITATE SPARSIM PERTRACTANTVR SACRAE SCRIPTVRAE STVDIOSIS PERVTILIS.

SVNT ET IN EO VOCES NONNVLLAE, EX HEBRAICIS notatæ: quæ ad aliquas phraſes illuſtrandas maxime conducere videbantur, verum ne dubium tenerent lectorem, eæ aſteriſco notantur.*

PRIOR NVMERVS PAGINAM INDICAT alter columnam:

Abominatio aduerſus Deum, iniquitas aduerſus proximum militat. 121.d.2

Abſtracta pro concretis frequentia Hebræis. 70.a.2

Abſtractum pro conuerſo ſæpe vſurpat ſacra ſcriptura. 126.b.1

Abundantia quid ſignificet. 209.b.1

Accingere lumbos quid ſit. 187.d.1

Actus pro obiectis vſurpant Hebræi. 115.a.2

Ad præpoſitio interdum ponitur pro ita vt. 216.b.1

Aduerbij geminatio auget verbi ſignificationem apud Hebræos. 131.d.2

Aedificatio dici ſolet filiorum generatio. 217.b.2

Ah interiectio triplicata vehementem affectum ſignificat. 81.b.2

Ah interiectio dolentis, auerſantis, & deprecantis. 81.b.2

Alæ magnæ exercitus magnos ſignificant. 220.b.2

Alæ vocantur Origeni veſtium ſummitates. 180.c.2

Alas pro brachijs frequenter vſurpat ſcriptura. 37.b.2

Ambulare in iudicijs eſt legem non tranſgredi. 146.a.1

Amictum expandere ſuper fœminam, & illam ſibi deſpondere. 180.c.2

Ambiguus quid ſignificet. 252.c.1

Anima pro deſiderio. 201.c.1

Anima pro ventre. 114.a.1

Anima pro vita ſeu ſalute accipitur. 165.d.1

Anima pro homine frequenter vſurpatur. 230.b.1

Animi indignationem vultus ſeuerus indicat. 103.a.1

Ante, & retro apud Hebræos valet intra & extra. 65.b.1

Aperto capite quid ſignificet. 254.c.1

Appellatiua nomina ponit ſæpe Hieronymus loco propriorum. 72.a.1

* Aphiquim quid ſignificet. 104.d.1

Applicare ramum ad nares quid. 121.d.2

Apprehenſio, ſeu viſio quid ſignificet. 112.e.2

Arma vnde dicta. 303.a.1

Aſpicere Hebræa phraſi eſt aliquando, oblectari. 162.b.2.

Aſſumere, vel portare iniquitates domus Iſrael quid ſignificet. 87.d.1

Auditus pro voluntate ſumitur, & quare. 149.a.2

Auditus pro re audita. 262.a.1

Audire aures ſignificat efficaciam actus. 149.d.1

Aure audire ſignificat efficaciam actus. 149.d.1

B

* Bachal proprie quid ſignificet. 81.a.2

Baculus ſignificat ſubſtantiam, vel ſuſtentationem. 82.b.1

Blaſphemia pro maledictione. 98.d.1

Carum

C

CArum nomen odor significat. 192.d.2
Cadere verbum, quid significet. 152.b.2
Cadere quid significet. 152.a.b.2
Capite aperto quid significet. 254.c.1
Captiuitatis & seruitutis signum est discalceatum esse, & nudis spedibus incedere. 184.c.2
Caro fœminam significat aliquando. 145.d.2
Carmen varia significat ex Hebræo. 65.e.1
Cardinali numero repetito vtuntur Hebræi pro distributiuo. 139.c.1
* Car vnde dictus. 79.e.2
Carnis variæ acceptiones. 145.d.2
Chanaan quid significet. 221.e.2
* Chamas quid sit. 121.c.2
* Chananim varia significat. 105.a.2
Cherub de medio Cherub Hebraismus est, & quid significet. 136.c.2
* Cherub vnde oriatur. 138.d.1
Ciborum copiam significat saturitas panis. 209.a.1
Clamare vel loqui in auribus quid significet. 126.a.1
Columna ignis quid significet. 34.b.2
Complere indignationem quid sit. 98.b.1
Comburetur facies, idest, rubore suffundetur. 258.a.2
Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione a, vel ab. 211.d.2
Confidere, est superbire. 193.a.1
Confidere audacem esse etiam significat. 192.c.2
Contendere iudicio cum aliquo, quid sit. 253.a.1
Conuersio quid significet. 212.d.1
Coram Deo, idem est quod palam. 210.d.1

D

DAmnationis signum velare faciem. 151.b.2
Dare manum dexteram est pacisci. 224.c.2
De acceptione huius vocis (Dei) 20.a.1
De significatione verbi reuerti. 22.d.1
(Dei) quid significet Hebræis. 20.a.1
Dei nominis repetitio quid significet. 176.c.1
Deleri de libro vitæ significat mori. 156.d.1
Delere, & exterminare idem, quod occidere. 164.a.2
Desideriorum vir, quid significet. 167.e.1
Dexteram manum dare est pacisci. 224.c.2
Dextera & sinistra non semper accipiendæ sunt prorsus pro latere dextro & sinistro. 22.b.2
Diadema vnde dicatur. 267.c.1
Dicere vsurpatur pro velle, præcipere, & facere. 179.c.2
Dies Domini vindictam significat. 155.e.1
Dies pro infortunio, seu calamitate. 152.d.1
Discalceatum esse est signum captiuitatis & seruitutis. 184.c.2
Discrimen inter percutere, & persequi. 261.b.2
Domus pro familia. 62.c.1
Ducem in medio populi esse significet. 151.d.1
Dura facies quæ sit, & quando in bonum, quando in malum sumatur. 70.a.1

E

EIjcere quid. 81.a.2
Effundere iram quid sit. 111.a.1
Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nihil remanere ex eo. 131.c.2
Emissarij quid significent. 114.c.2
Enallage figura vsitata sacris scriptoribus. 119.a.1
Esse in medio, quid significet. 50.b.1
Et, coniunctio, idem valet, quod inquam. 190.a.2
Et, coniunctio quid significet. 246.e.2
Et factum est, quid significet. 17.b.1
Euntes ibant quid significet. 23.d.2
Euge interiectio, varie accipitur. 106.e.2
Exemplum fieri quid sit. 164.b.1
Expandere amictum super feminam est illam sibi despondere. 180.c.2
Extendere manum idem est quod punire. 200.e.2
Extra portas idem valet, quod in agro. 240.a.2
Exterminare & debere idem, quod occidere. 164.a.2

F

FAcie ad faciem aliquid facere, quid significet. 253.a.1
Faciem ponere, quid sit. 164.a.1
Faciem tegere verecundiam significat. 151.a.2
Faciem velare reuerentiæ signum. 151.b.2
Faciem velare damnationis signum. 151.b.2
Facies comburetur, idest rubore suffundetur. 258.a.2
Facies significat omne pulchrum, & visui amœnum. 256.b.2
Facies dura, quæ sit, & quando in bonum, quando in malum sumatur. 70.a.1
Facies illuminata, hilaris, & læta in sacris signum est fauoris. 52.e.1
Facies & pennæ pro eodem sumuntur. 22.c.2
Facere veritatem, quid sit. 120.b.2
Facere iudicium & iustitiam quid sit. 230.d.1
Facere aliquid facie ad faciem, quid significet. 253.a.1
Facere est perficere. 146.a.1
Filiorum generatio dici solet ædificatio. 217.b.2
Filius hominis, hoc est homo. 60.c.2
Firmamentum quid significet. 24.c.2
Forte, non est dubitantis, sed declarantis arbitrij libertatem. 62.c.1
Frater, & propinquus Hebræis quis dicatur. 143.d.2
Fructus ventris hoc est filij. 112.b.1
Futurum pro præterito sæpe in sacris accipitur. 224.e.1

G

GEminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos. 131.d.2
Geminatio verbi cum participio in sacra Scriptura significare solet vehementiam affectus, vel actiones verbi. 23.d.2
Geminatio vocis exaggeratio est operis, vel effectus in opere. 165.b.1
Generatio filiorum dici solet ædificatio. 217.b.2
Geminare pilum, quid sit. 180.b.2
* Ghacrab quid significet. 63.d.1
Gladius pro hoste armato sumitur. 165.e.1

H

HAbitare quid significet. 208.c.1
Hebræi solent efferre comparationem per positiuum adiuncta præpositione, a, vel, ab. 211.d.2
Hebræi vsurpant actus pro obiectis. 115.a.2

Homo

Homo quid significet. 60.a.2
Homo homo, quid significet. 163.c.1

I

* Iadagho quid sit. 239.c.2
* Iah est compendium nominis. Iehouah. 48.c.1
Ibant, & non reuertebantur, &c. quid significetur hac phrasi. 139.b.2
* Iehouah quid significet, & quam vim habeat. 47.d.1.& 105.b.2
* Iesuagh quid significet. 48.c.2
Ignis columna quid significet. 34.b.2
Ignis pro omni calamitate & pernicie accipitur. 170.a.2
In, particula sumitur pro iuxta, vel secundum. 163.c.1
In auribus loqui, vel clamare quid significet. 126.a.1
In medio sui significat palam, insolenter, audacter. 274.b.1
In dispensatione plenitudinis temporum, quid sibi velit. 2.d.1
In medio, quid significet. 19.c.1
In medio esse, quid significet. 50.b.1
In medio esse quid significet Hebræis. 38.d.2
In præpositio quid significet. 50.b.2
Indui mœrore quid significet. 115.c.2
Indicatiuus modus seruit Hebræis pro cæteris. 74.b.1
Indignationem animi vultus seuerus indicat. 103.a.1.
Indignationem complere quid sit. 98.b.1
Iniquum, & iniustum an sit idem. 261.d.1.& in quo differant.
Iniquitas aduersus proximos, abominatio aduersus Deum ipsum militat. 121.d.2
Iniquitas culpam, & pœnam significat. 208.e.2
Iniquitas & pœnam, & culpam significat. 164.b.2
Iniquitas significat culpam. 87.a.2
Iniquitas significat pœnam. 87.b.2
Iniquitas significat reatum, qui nascitur ex culpa, cui merito respondet pœna. 87.a.2
Irati animi signum repetitio. 112.d.1
Iram effundere quid sit. 111.a.1
Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum. 230.b.2
Iudicium significat consuetudinem, & institutum, & etiam castigationem. 95.a.1
Iudicio contendere cum aliquo quid sit. 253.a.1
Iudicium sanguinum, & sanguis quid significet. 115.b.1
Iudicia pro meritis. 115.d.2
Iudicium, & iustitiam facere quid sit. 230.d.1
Iuramentum quid significet. 216.c.1
Iustitiam, & iudicium facere quid sit. 230.d.1
Iustificatio pro oris specie. 201.d.1
Iustitia significat, facere bonum, iudicium declinare à malo. 230.b.2

L

* Lacach quid significet. 222.d.1
Lamentatio quid significet. 65.d.1
Lapides grandes, ideſt grandinis. 157.b.2
Leuare manum est vocare, & orare 245.e.1
Leuare manum quid significet. 245.c.1
Leuare manum est percutere. 245.d.1
Leuare manum est auxiliari. 245.d.1
Leuare manum iurare est. 245.c.1
Libanus varia significat. 221.a.1
Lignum quid significet. 169.b.1
Loqui ex cælo quid significet. 98.a.1
Loqui vel clamare in auribus quid significet. 126.a.1
Lumbos accingere quid sit. 187.d.1

M

Manum dexteram dare est paciſci. 224.c.2
Manum extendere idem est, quod punire. 200.e.2
Manum leuare, vide Leuare manum.
Manus pro vltione. 156.b.1
Manus Domini, quid significet. 20.c.2
Medicus pro principe vsurpatur. 245.d.1
Membrorum longus ductus imperij robur significat. 220.c.2
Mendacium dicitur vanitas. 154.c.1
Meretrix vox varie accepta. 326.b.1
Meretricari, & mercari pro eodem. 193.b.2
Mercari, & meretricari pro eodem. 193.b.2
* Mesi proprie quid significet. 188.a.1
Misereri est commoueri. 179.d.1
Modus indicatiuus seruit Hebræis pro cæteris. 74.b.1
Mœrens varias habet significationes in idem recidentes. 72.b.2
Mœrore indui quid significet. 115.c.2
Monere idem est, quod limare quasi ferrum mentes. 73.a.2
Mori significat deleri de libro vitæ. 156.d.1
Mortem truculentam sanguis significat. 165.c.2
Morte morieris, quid significet. 73.d.1
Mutare vultum quid significet. 78.e.2

N

* Nata multa significat. 87.d.1
Natiuitas quid significet. 176.b.2
Nominis Dei repetitio quid significet. 176.c.1
Nominibus vsu receptis loquitur Scriptura, non curans, an propria sint. 154.a.1
Nomina appellatiua ponit sæpe Hieronymus loco propriorum. 72.a.1
Non bonum Hebræa phrasi quid significet. 250.a.1
Numero Cardinali repetito vtuntur Hebræi pro distributiuo. 139.c.1

O

Obfirmare vultum quid sit. 164.a.1
Obfirmare vultum idem est ac seuero, & implacabili vultu aspicere. 78.d.2
Oculus parcet, quid significet. 96.c.2
Oculi rotarum quid significent. 24.a.1
Oculo videre, videre videndo, significant efficaciam actus. 149.d.1
Odor, hoc est bonum nomen. 192.d.2
Offendiculum ponere, est in mentem reuocare exitium, quod mouet errantes. 74.c.1
Oleum viride vocatur vnguentum. 300.e.1
Oolla, & Oliba quid significent. 282.c.1.a.2
Orcus varias habet significationes. 150.a.2
Operire aliquando est coquere. 81.b.2
Oplanim Hebræis quid significet. 137.c.2

P

PAnis saturitas significat ciborum copiam. 209.a.1
Parcet oculus,quid significet. 96.c.2
Parcere est conniuere. 179.d.1
Parare idem est quod expedire. 80.a.1
Pecus pro possessione & omni substantia sumitur. 171.b.1
Pennæ variæ varias exercitus nationes indicant. 220.d.2
Pennæ & facies pro eodem sumuntur. 22.c.2
Pessimi, hoc est, duri, exitiales, implacabiles. 167.a.2
Phrasis Hebræa quando duo sunt connexa vnum pro altero vsurpare solet. 163.a.1
Pilum germinare, quid sit. 180.b.2
Pluere seu stillare idem quod loqui. 257.c.2
Pondus dicitur supplicium. 164.b.2
Ponere offendiculum est in mentem reuocare exitium quod manet errantes. 74.c.1
Ponere faciem,quid significet. 164.a.1
Populus terræ idem significat quod ciues vrbis. 237.b.2
Populus terræ quis nam dici soleat. 115.c.2
Portare vel assumere iniquitates domus Israel, quid significet. 87.d.1
Præcepta non bona, hoc est,tyrannorum, quibus subijciuntur,mandata grauia. 250.b.1
Præparare significat roborare, seu stabilire. 185.d.1
Præsens pro futuro tempore stabile,decretum, & firmum propositum significat. 61.a.1
Præteritum pro futuro sæpe accipitur in sacris. 224.e.1
Primitiae,eleuatio siue oblatio pro eodem sumitur 255.e.2
Profundus sermo idem est qui difficilis. 69.c.1
Propinquus & frater Hebræis quis dicatur. 143.d.2

Q

QVæ in anima fiunt in cubili fieri dicuntur. 120.a.1
Quia, particula aliquando aduersatiua est. 62.d.2
Quiescere quid significet. 62.d.1
Quoniam particula, Hebræa phrasi ponitur pro, porro,seu, autem. 167.a.2
Quoniam, particula æquiualet particulæ propterea. 241.a.1

R

RAmum ad nares applicare, quid. 121.d.2
Recreationem ex laboribus vnctione significari putat Polychronius. 182.e.1
Repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale exaggerant affectum, & augent verbi significatum. 73.d.1
Repetitio nominis feci quid significet. 176.c.1
Repetitio, irati animi signum. 112.d.1
Reuerentiæ signum velare faciem. 151.b.2
Reuerti,verbum quid significat. 22.d.1
Reuerti & non reuerti, non sunt contraria. 23.b.1
* Ricmah quid sit. 182.c.2.& seqq.
Rotas non conuerti quid significet. 137.c.1
Rota in medio rotę quid significet. 137.c.1
Rotarum oculi quid significent. 24.a.1
Rotarum ethymologia. 137.d.2

S

* SAcab proprie quid significet. 91.c.1
* Sachath quid significet. 238.c.2
Sacra scriptura duobus peccatis,altero contra præcepta primæ tabulæ, altero contra secundæ vniuersitatę scelerum significare solet. 132.a.1
* Sadai quid significet. 48.a.1.& 136.d.1
Salus pro iustitia sumitur. 178.d.2
Sanctitas siue sanctificatio late patet. 256.b.1
Sanctificatio modica quid significet ex Patrum sententia. 144.b.1
Sanctificatio significat Templum. 144.c.1
Sanctificatio,siue sanctitas late patet. 256.b.1
Sanguis,& iudicium sanguinum quid significet. 115.b.1
Sanguis truculentam mortem significat. 165.c.2
Sanguis in medio,pro omnibus sceleribus publicis sumitur. 308.e.1
Sanguis homicidiũ significat,& transfertur ad omnia scelera significanda. 131.e.2
Sanguinem alicuius de manu alterius requirere quid significet. 73.c.2
* Sarar quid significet. 62.e.2
Saturitas panis significat ciborum copiam. 209.a.1
Scandalum quid sit. 162.b.2
Scribi in terra quid significet. 156.e.1
Sacra scriptura miro artificio tristia facta subticet. 136.e.2
Scriptura sacra vitam vocat iucunditatem, lætitiam felicitatem. 248.a.1
Sedere pro manere. 72.d.1
Sedere signum mæsti animi. 72.d.1
Sermo profundus idem est qui difficilis. 69.c.1
Seuerus vultus indicat indignationem animi. 103.a.1
Significatio vocis, firmamentum. 24.e.2
Significatio varia vocis, spiritus in sacris. 24.a.2
Signum quid significet. 151.c.1
Signum irati animi repetitio. 112.d.1
Signum quid significet. 44.c.2
Sinistra, & dextra non semper exacte accipiendæ sunt pro latere sinistro,& dextro. 22.b.2
Speculator quid significet. 72.e.2
Spiritus varie vsurpatur in sacra scriptura. 24.a.2
Spiritus me arripuit, inuasit, venit in me, factus est super me, & similia quid significent. 71.a.2
Spiritus aliquando virtutem animalem significat. 75.a.1
Spiritus est virtus vitalis. 262.c.1
Stare verbum,est præstari, impleri. 216.b.2
Stare quid significet. 152.a.b.2
Stare verbum,quid significet. 152.b.2
Stare in concilio quid significet. 156.b.1
Stetit super Cherubim Hebraismus est. 138.c.2
Stillare pro comminari. 258.a.1
Stillare seu pluere idem quod loqui. 257.c.2
* Sub,cum constituitur immediate cum altero verbo quid significet. 119.b.1
Summitates vestium Origeni alæ vocantur. 180.e.2
Superbia quid significet. 209.a.1
Super sæpe vsurpatur pro iuxta. 222.a.2
Supplicium dicitur pondus. 164.b.2
* Susati quid significet. 50.b.2

T

TAcere aliquando significat perire. 60.d,1
Tegere faciem verecundiam significat. 151.a,2
Tempus præsens pro futuro, stabile, decretum, & firmum propositum significat 61.a,1
Tempus & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut statuto die fit. 274.b.1
Templum significat sanctificatio. 144.c.1
Terra lacte & melle fluens quomodo intelligatur. 245. c.2
Terræ populus idem significat quod ciues vrbis. 237.b. 2
Tharsis vox quid significat. 23.a.2
* Thaclas quid sit. 184.c.1
* Thel abib quid significet. 71.c.2
* Thopheth quid significet. 198.c.1
Traducere filios per ignem quid sit. 198.b.1
Tropo locus esse non debet cum grammaticus sensus cum literali apte cohæret. 45.b.2

V

VAe quid significet. 65.c.2
Vanitas dicitur mendacium 154.c.1
Varia significatio vocis spiritus in sacris. 24.a.2
Velare faciem damnationis signum. 151.b.2
Velare faciem reuerentiæ signum. 151.b.2
Ventis alatis Angeli comparantur. 46.e.1
Ventus turbinis varie accipitur. 20.e.2
Verecundiæ signum tegere faciem. 151.a.2
Veritatem facere, quid sit. 120.b.2
Vestium summitates Origeni alæ vocantur. 180.e.2
Via quid significet. 109.a.2
Via appellatur interdum actio. 234.c.1
Via legem & vitam nostram significat. 94.d.2
Videre oculo, significat efficaciam actus. 149.d.1
Vindictam significat dies Domini. 155.e.1
Vineæ, & arietes quid significent. 325.b.2
Vir desideriorum quid significet. 167.c.1
Virga seu baculus vocatur panis substentans. 165.c.1
Visus pro intellectu sumitur. 149.a.2
Visio seu apprehensio quid significet. 112.e.2
Visionem non regredi quid significet. 112.c.2
Vitam in viuentibus esse, quid sit. 112.e.1
Vita viuere quid significet. 231.d.2
Vitam sacra scriptura vocat iucunditatem, lætitiam, fælicitatem. 248.a.1
Viuere vita quid sit. 231.d.2
Vocis geminatio est exaggeratio operis vel affectus in opere. 165.b.1
Volare non raro vsurpant Hebræi pro procul dissilire. 38.c.1
Vmbilicum non præcisum fuisse, significat egressum populum adhuc retinuisse mores Aegypti. 178. a. 2
Vmbra est potestas in subditos. 226.c.2
Vna & vna, idest vna & altera. 110.d.1
Vnctione recreationem ex laboribus significari putat Polychronius. 182.e.1
Vnus & alter, vel vnus, & vnus significat singulos. 37.a. 2
Vnus & vnus apud Hebræos idem valet, quod vnus & alter. 239.a.1
Vt, particula valet idem quod ita vt. 216.b.1
Vultum mutare quid significet. 78.e.2
Vultus seuerus indicat animi indignationem. 103.a. 1
Vultum obfirmare idem est ac seuere & implacabili vultu aspicere. 78.d.2
Vultus absolute minacem & toruum vultum significat. 63.c.2
Vultum obfirmare, quid sit. 164.a.1

Z

ZAchar quid significet. 73.a.3

VERBORVM ET RERVM LOCVPLETISSIMVS.

PRIMVS NVMERVS PAGINAM
secundus columnam indicat.

A

ABLVTIO *aquæ quos vsus conferat infanti.* 178.c.2
Abrasio barbæ quid significet. 93.b.1
Absolutissima idea totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Absurdum est Salomonem loqui amatoria in Canticis, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 50.b.2
Achilles cibum sæpe recusat mortuo Patroclo. 314.b.1
Adamantis proprietas. 70.c.1
Adonidis lasciui Dæmonis simulachrum. 121.b.1
Adonis quis fuerit. 124.a.2
Adonidis nomen vnde sumptum. 124.c.1
Adorare solem quam malum. 121.e.1
Adorabant antiqui ad solis ortum. 121.b.2
Aduenæ qui fuerint. 163.d.2
Aduentus Dei in montem Oliueti prænotabat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. 146.a.2
Adulteros expilare solent meretrices. 193.e.2
Adulterium frequens Cethææ regioni. 207.d.1
Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes huiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione. 129.c.2
Aegyptijs crux futuram vitam significabat. 129.a.2
Aegypti regionis descriptio. 203.b.1
Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. 307.a.1
Aenigma quid sit. 219.e.1
Aes sordidorum symbolum, argentum puritatis. 205.a.1
Aequitatem diuinæ seueritatis statera significat. 100.b.2
Aeternæ quietis symbolum est solium. 51.a.2
Ahiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.d.2
Affectus, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit. 173.b.2
Afflictiones & dolores sunt vincula Adam, vincula caritatis. 106.a.1
Alatus fuit serpens Moysis. 38.c.1
Alæ Cherubinis quot fuerint. 37.a.2
Alarum sonitus iubilationem significat, & præsentem Deum. 25.b.1
Allegoria mista verborum & rerum. 6.a.2
Allegoriæ duplicis signa. 8.b.1
Allegoria duplex. 6.a.2
Allegoria & Metaphora solet esse prophetis frequentior. 5.e.2
Altaris porta quæ dicatur. 118.c.2
Altare incensi rectum ante thronum. 36.b.1
Amantes prosperitatem, quam vident in peccatoribus, facile illorum imitantur mores, sed frustra. 251.e.2
Amentia & odium Dei confunduntur. 154.a.2
Ammon filij qui dicantur, & Rabbath eorum primaria ciuitas. 319.c.1.
Amor sponsa dicitur. 51.a.1
Amor Christi in Ecclesiam ardentissimus. 255.d.2
Amor Dei maximus, & liberalis ostenditur charitas. 257.c.1
Amor mutuus fidelium dicitur rota in rota. 51.d.1
Amor Christi & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat. 117.a.2
Amoris est indicium delicijs proprijs se propter aliquem spoliare. 304.d.1
Amorrhæum & Cethæum nominat Exechiel inter septem nationes, quoniam ille sceleribus, iste impudicitia reliquas superabat. 177.e.1
Amuletum quid? 158.a.2
Amygdalina virga impendens flagellum significat. 111.b.1
ἀνακεφαλαιώσεως quid. 2.d.1
Angelicæ naturæ symbolum est aquila. 46.c.1
Angeli quatuor tutelares Ecclesiæ quatuor Cherubinis referuntur. 53.a.1
Angelorum principes septenario numero cõputantur in sacris, hoc est, numero vniuersi. 53.d.1
Angeli comparantur alatis ventis. 46.e.1
Angelorum imaginibus sexuum distinctionem apponere ridiculum & indecorum. 36.e.1
Angeli podere induti apparent, vtpote sacerdotum Dei familiarium, quales ipsi Angeli sunt. 127.e.1
Angelus cur in specie columnæ apparuerit. 34.c.2
Angelus percutiens mystice Christum referebat. 53.a.2
Angelorum ministerio diuina prouidentia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes. 138.a.2
An imaginaria vel corporea fuerit Ezechielis prima visio. 20.a.1
Animalium quatuor facies Deus destinauit ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem 46.a.1
Animalium formæ quomodo componantur, & de earum origine 46.a.2
Animalium quatuor facies trophæa sunt partæ victoriæ. 46.d.2
Animalia visionis Ezechielis non fuerunt quadrupedia. 33.a.1
Animalia Ezechielis habuerunt vultum hominis, exuuias vero animalium reliquorum. 39.b.1
Animalia in visione Ezechielis quid significent ex Hebræorum sententia. 44.c.1
Animalium vna facies non potest significare vnum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Animalium quatuor facies quomodo intelligantur. 38.e.2
Animalia Ezechielis non habebant singula singulas facies, neque vultus brutorum, quia loquuntur. 39.e.1
Animæ operationes tribuuntur linguæ. 68.e.1
Animam hominis quanti faciat Deus, & quanti velit ab eadem proprium æstimari decorem. 205.c.2
Animæ pulchritudo. 200.b.1
Anima laqueis, hoc est, peccatis irretita, non agnoscit Deum, ab eis libera, incipit agnoscere. 160.c.1
Anima idem quod voluntas, & affectus. 285.d.2
Annus trigesimus Iubilæi non commemoratur ab Ezechiele. 17.a.2
Annus Hebraicus & Chaldaicus frequenter habet tredecim

menſes. 91.b.2
Annus euerſæ Tyri examinatur. 325.c.1
Antiqui ad ſolis ortum adorabant. 121.b.2
Apollinaris ſententia contra nudas & indecentes figuras effingentes. 22.e.2
Apoſtoli, Euangeliſtæ, Paſtores, & Doctores quatuor rotas Eccleſiæ indicant. 51.b.1
Apoſtoli & Apoſtolici viri Cedris ſignificantur. 50.e.2
Apparatus ſolij Dei qui in tabernaculo & in Tẽplo, ſimilis erat oſtenſo Moyſi in monte. 40.b.1
Apparitiones quatuor Chriſti quatuor Cherubicis faciebus repræſentantur. 55.c.2
Appellatio viri erat cognomen vxoris. 181.d.2
Aqua doctrinæ. 182.c.1
Aquæ ablutio quos vſus conferat infanti. 178.c.2
Aquilæ comparatur Nabuchodonoſor. 220.c.1
Aquila ſymbolum imperij. 220.a.2
Aquila ſymbolum eſt angelicæ naturæ. 46.c.1
Aquilam geſtabat Abiezer in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.d.2
Aquila Perſarum inſigne. 220.c.1
Aquilæ ſenectus, unde dicatur. 46.d.1
Aquilinas pennas aſcendens Chriſtus in cælum detexit. 54.a.1
Aquilæ comparantur Babylonij. 220.a.2
Aquila arreptum unguibus Draconem geſtans, vetus erat Lacedæmoniorum ſtemma. 45.c.2
Aquilonis regio quid ſignificet. 21.a.1
Arbores ramoſæ ſunt infructuoſæ. 169.c.1
Arca dicitur gloria Domini. 35.c.1
Arca teſtamenti appellabatur gloria Dei. 60.a.1
Arca quare uocetur gloria Dei. 47.a1
Arca fœderis cur dicta gloria Iſrael. 51.c.2
Arca teſtamenti recedit e templo. 70.d.2
Arcæ teſtamenti forma. 35.d.1
Architectis comparantur miniſtri verbi. 61.c.1
Arietes ſignificant Duces & Heroes. 77.e.2
Aries machina. 77.d.2.78.a.b.1
Argentum & aurum fame pereuntibus non prodeſt. 113.e.2
Argentum puritatis ſymbolum, aes vero ſordidorum. 205.a.1
Argento iudicium, vino iuſtitia ſignificatur. 132.b.1
Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ geſtare ſolebant. 302.d.2
Armillarum ſignificatio varia. 188.e.2
Arrogantiæ digna pœna contemptus eſt. 215.d.2
Artaxerxem uocat Hieronym. Aſſuerum. 84.e.2
Aſcendens in cælum Chriſtus detexit aquilinas pennas. 54.a.1
Aſſuerum uocat Hieronym. Artaxerxem. 84.e.2
Aßyriæ regionis deſcriptio. 203.b.1
Auaritiam frequenter uocat Paulus Idololatriam. 194.a.2
Auditorum culpa eſt, mentiri prophetas. 159.c.2
Auibus, non reptilibus comparantur fideles. 226.d.2
Aures perforare quid ſignificet. 189.d.1
Aures perterebrant grauia pæcepta, uerum eorum obedientia totum caput exornat. 189.a.2
Aurichalcum quid. 33.c.2
Auriga non poteſt dici, niſi qui currum moderatur. 31.c.2
Aurum & argentum fame pereuntibus non prodeſt. 113.e.2
Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur. 183.d.2
Aurum ſuperbiæ & impietatis materia. 114.c.1
Auxilium manus ſignificat. 171.e.1

Baal idolum fuit in templo Domini. 118.d.1
Babel confuſio. 145.c.1
Bacchi corona ex hedera fuit. 303.c.2
Babylon cur dicatur mare. 151.c.2
Babylon cur vocetur terra Chanaan. 221.b.2
Babylonij fatentur diuinam vltionem euertiſſe Ieroſolymam 265.b.2
Babylonij. aquilæ comparantur. 220.a.2
Babylonicum opus. 183.a.1
Babylonicum inſigne columba. 220.d.1
Barbæ abraſio quid ſignificet. 93.b.1
Barba uirilitatis indicium. 100.e.1
Bel Idolum Aſſyriorum. 284.c.1
Bellum Dei aduerſus peccatores. 95.d.1
Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. 303.c.1
Beneficiorum varia genera ſponſæ collata diſcolori ueſte ſignificantur. 182.c.2
Beneficentia dat intellectum quem non dat uexatio. 257.a.1
Beneficia collata ſponſæ cur Deus improperet. 199.e.1
Beneficiorum a Deo acceptorum obliuio auget maxime ſcelerum grauitatem. 199.a.1
Beneficia nobis a Deo data dicuntur Dei gloria, & quare. 327.a.1
Benignitas Dei multis modis oſtenſa. 180.b.1
Benignitas & prouidentia Dei. 100.e.1
Beſtiarum plaga quæ fuerit. 165.e.1
Brachia habuerunt Seraphini. 37.c.2
Brachia humana habuerunt Cherubini. 36.c.2
Bullæ collo appenſæ ceruicalia uocantur, quaſi in eorum tutela ſecuri dormire poſſent. 159.a.1
Byſſus quid ſit. 185.d.2
Byſſus Hebraica candida fuiſſe demonſtratur. 186.d.1
Byſſina faſcia Virginis ſignum. 187.a.1

C

Caldarij ſimilitudine euerſionem urbis Ieruſalem minatur Ezechiel. 96.c.2
Cælum pro templo in ſacra ſcriptura uſurpatur. 38.c.2
Cæli quomodo aperiantur. 19.c.2
Cæleſtes orbes aptiſſime ſignificantur rotarum forma & colore, nec non & ipſo curru. 49.e.2
Cæleſtis patria promittitur ſub ingreſſu terræ promiſſæ ſiue reductionis in Ieruſalem. 213.c.1
Cæna feralis, quare ſic dicta. 315.d.1
Cænatoriæ ueſtes albæ. 301.a.1
Cæſaries libertatis, & nobilitatis indicium. 100.c.1
Calamitates erudiunt homines, vt ſciant uerum Deum. 115.d.2
Calceus ſignum eſt uſucapionis. 184.e.2
Calcei hyacinthino colore cur dentur ſponſæ. 185.e.1
Calceus in militia ſymbolum eſt conſtantiæ animique trepidi. 185.d.1
Calcei nobilitatis, & libertatis inſignia. 313.a.1
Calceamenta ſoluere ſignum luctus. 185.c.1
Calcei hyacinthini indicant pedibus ſponſæ omnem ſubditam dominationem. 185.b.2
Calceamenta in ſacra ſcriptura quid ſignificent. 184.b.2
Candelabra quæ fuerint in Tabernaculo, et quæ in templo. 135.a.2
Caligo, nubes fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem ſignificant. 135.e.2
Calix conuiuantium, & vſque ad ebrietatem bibentium certatim. 288.a.1
Caluariæ mons excelſus dicitur. 225.d.2
Caluariæ montis deſcriptio. 309.a.1
Caluitium lugentium eſt. 113.d.2
Caluitium & raſura luctus indicium. 100.b.1
Captiuitate peracta, qui nam reuerterint in Ieruſalem. 144.c.2
Captiui dicuntur mortui, & ſepulchrum ſeruitus nuncupatur. 313.b.1
Capitis velamen ſignum ſubiectionis. 188.d.1
Caput vituli geſtabat Eliſama in vexillo aureo. 44.c.2
Caput hominis in vexillo viridi geſtabat Eliſam. 44.c.2
Caritas & munus prælati. 150.c.2.151.a.1
Caritas amorque Ezechielis in ſuos oſtenditur. 143.b.2
Carnium ad ciues & lebetis ad vrbem analogia duplex. 142.c.1
Caro ſpiritui ſeruit in regno Chriſti. 321.a.1
Carrucæ vectatione diuinam prouidentiam repræſentari Græci patres tradiderunt. 49.a.2
Caſtitatem & fidem coniugalem ſignificat pectoralis faſcia. 187.b.1
Caſtrum ſymbolum eſt ſeruitutis, deſertum vero libertatis. 352.b.2
Caſus reipublicæ Hebræorum. 268.e.2
Caulas collocare in vrbe euerſam illam eſſe ſignificat. 320.a.1
Cauponæ vocantur Idololatræ. 194.b.1
Cauſa omnium malorum, præteritorum obliuio eſt. 206.a.2
Cedri medulla ſtirpem regiam ſignificat. 221.d.1
Cedri Apoſtolos, & Apoſtolicos viros ſignificant. 50.e.2
Cedro cur comparetur Chriſti regnum. 226.b.2
Cedro Chriſtus comparatur. 225.e.2
Centrum Eccleſiæ Chriſtus. 2.b.1
Cerethei, & Phelethei cum Getheis aſſumuntur milites in cuſtodiam regis. 321.a.2

Cere-

Cerethim, & Phelethim etymologia. 321.b.2
Ceruicalia & puluilli quid significent ex patrum sententia. 158.b.1
Cethææ regioni adulterium frequens fuit. 207.d.1
Chalcholibanum quid. 33.a.b.2.& seq.
Chaldæi quare piscatores dicantur. 151.c.2
Chaldæorum impetus in Vrbem irruentium comparatur imbri & procellæ. 157.a.2
Chaldææ regionis descriptio. 203.b.1
Chaldaicus & Hebraicus annus frequenter habet tredecim menses. 91.b.1
Chanaan regionis descriptio. 203.b.1
Cherubini in templo constituti, vt testatum sit omnibus quanti Deus faciat Israelitas. 47.a.1
Cherubini quot alas habuerint. 37.a.2
Cherubini quatuor quatuor angelos tutelares Ecclesiæ referunt 53.a.1
Cherubini & Seraphini, quos viderunt Vates, ex qua Angelorum Hierarchia fuerint. 37.d.2
Cherubini non in quatuor partes simul aspiciebant, sed in vnam tantum. 139.c.1
Cherub interpretatur agens currum. 138.c.1
Cherubini visionis Ezechielis similes erant Cherubinis templi. 32.e.1
Cherubini oculati prælatos Ecclesiæ referunt. 137.c.2
Christus dominus aperte promittitur. 269.a.2
Cherubinis quaternis Euangelistæ, totidemque faciebus Euangelia significantur. 54.c.2
Cherubini vestibus carent 36.a.2
Cherubinis depictæ cortinæ Tabernaculi. 184.b.1
Cherubini humana brachia habuerunt. 36.c.2
Cherubini oraculi templi quali forma fuerint effecti. 36.c.1
Cherubinorum imagines, quam ob causam toties repetitæ fuerint in tabernaculo & templo. 46.e.2
Cherubinorum facies quales fuerint. 32.a.1
Christus mystice repræsentabatur in Angelo percutiente. 53.a.2
Christi ardentissimus in Ecclesiam amor. 255.d.2
Christus Ecclesiæ centrum. 2.b.1
Christi resurrectionem innuit leonis pectus. 53.c.2
Christus in die palmarum se profert hominem, Deum, Regem, Sacerdotem. 54.c.1
Christi redemptoris nostri triumphum decantat Paulus ad Hebræos. 11.¥.2. 49.b.2
Christus semel introductus per natiuitatem, iterum introducitur per resurrectionem. 49.c.2
Christus non est subiectum aut obiectum omnium scripturarum, licet sit finis. 5.b.1
Christus leoni comparatur. 53.c.d.e.2
Christi mortem innuunt vituli pedes 53.c.2
Christus non solum in seipso repræsentat facies Cherubicas, sed etiam earum dispositionem & situm. 53.b.2
Christus Cedro comparatur. 225.e.2
Christus quatuor faciebus Cherubicis repræsentantur. 53.b.2
Christus non mystice tantum, sed secundum litteram sæpe continetur in scripturis sanctis. 4.c.1
Christus pedum vnctionem cur laudauit. 301.d.1
Christus mediante morte obtinuit imperium orbis. 57.d.2
Christus finis legis. 2.b.2
Christum continet scriptura in sensu litterali, non solum in mystico. 6.d.2
Christus est corpus Prophetarum. 2.a.1
Christus cur Nazaræus vocetur. 226.e.1
Christi amor & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Christi quatuor apparitiones repræsentantur totidem Cherubicis faciebus. 55.e.2
Christus crucifixus exprimit quam deformis sit peccati facies. 110.c.1
Christi Ecclesiæ vbertas. 245.e.2
Christus summa omnium legalium. 2.e.1
Christo regi vni quod oraculum conuenit. 269.c.2
Christum Deum & hominem significat electrum. 52.a.1
Christum referebat vir lineis indutus. 127.b.2
Christus ascendens in cælum detexit aquilinas pennas. 54.a.1
Christi sacerdotium Leuitico successit. 57.a.1
Christi redemptio duplici nomine eoque coniuncto solet nominari, nempe strage & salute. 253.b.2
Christus cur octauo die circunciſus. 72.c.2
Christus cum virgulto & flore confertur. 226.c.1
Christi regnum cur cedro comparetur. 226.b.2
Chori etiam sacri. 302.a.1
Cidaris tribuitur & regi, & sacerdoti. 266.d.2
Cidaris incurua seruorum est, & recta regum. 264.d.2
Cilicium lugentium & miserorum habitus. 113.b.2
Cinere volutati Iudæi mortuos lugent. 314.a.2
Circuncisionem non Iudæi tantum, sed & aliæ gentes obseruabant. 248.c.2
Circunciſus octauo die quare fuerit Christus. 72.c.2
Citra condignum punit Deus. 206.b.2
Cogitationes proprias diiudicare difficile est, sicuti, quisnam loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus malignus. 120.c.2
Cognomen vxoris erat viri appellatio. 181.d.2
Color ianthinus & hyacinthinus idem. 184.c.1
Colore & forma rotarum necnon & ipso curru aptissime cælestes orbes significantur. 49.a.2
Coloris rubri est sapphirus. 40.d.1
Columba Babyloniorum insigne. 220.d.1
Columbæ gemitus cantus est. 113.c.1
Columna nubis & ignis præcedens Israel vnica tantum fuit, non duæ. 40.c.2
Comam nutriebant Hebræi. 113.d.2.
Comam quare nutriebant Nazaræi. 100.c.1
Commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia, lasciuiam impudicitia. 193.d.2
Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur. 111.e.2
Comprimere furorem & iram continere non sit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Concionator pacem peccatoribus denuncians pernicies est reipublicæ. 160.b.2
Concionatores qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant, reprehenduntur. 154.c.1
Concupiscentia cur oculis ascribatur. 285.d.1
Coniunctio(&) præposita historiæ ex Doctorum sententia. 17.a.1
Confessio peccatorum diuinam iustitiam glorificat & defendit. 151.e.2
Confidere tanto minus quis debet in suo decore, quanto fuerit sublimior. 193.b.1
Confusionis operibus confusio, & erubescentia remedium est. 212.a.1
Confutatur hæresis negantium contritionem continere peccati odium. 106.b.2
Connubium Dei nostri cum Israel varia phrasi exprimitur. 181.e.2
Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchodonosore, & Sennacheribo Assyriorum regibus. 271.d.1
Consuetudo præferendi ignem ante Regem vnde orta. 36.b.1
Constantiæ animique trepidi symbolum est calceus in militia. 185.d.1
Continere iram & furorem comprimere non sit sine maxima lucta & agone. 97.c.1
Conuertendus Israel in fine sæculorum. 214.c.1
Conuerti ad Deum qui differunt in horam mortis, timeant. 310.c.2
Conuiuij funeralis ritus. 313.a.2
Conuiuium lugentibus exiberi solitum περίδειπνα, peridepna, Græcis dicitur. 314.c.1
Cor duplex. 145.b.1
Cor duplex. 120.b.2
Cor humanum sæpe contendit delictum occultare. 120.e.2
Cor humanum duplici habena, præmio scilicet & pæna ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Cor nouum nouam voluntatem significat. 235.d.1
Cor nouum, eius mundities, & pœnitentia, & à Deo, & à nobis procedere dicuntur. 145.e.1
Cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere quam difficile sit mundare. 203.b.1
Cor vnum quid sit. 145.b.1
Cordis humani profunditas tractatu explicatur. 120.a.1
Corona abundantiæ, & cumuli symbolum. 203.c.1
Cornu Bacchi frequens fuit ex hedera. 303.c.2
Coronæ quorum fuerit ornamentum. 189.b.2
Corona Ecclesiæ Christi quanto sit maioris precij, & dignitatis, quam fuerit Israelitica. 190.b.1
Corona, sertum, & germen quomodo in eiusdem vocis significatione conueniant. 110.d.2
Corona sponsæ, gloriæ & regni sponsi societate potiri. 189.d.2
Coronæ antiquæ aut laneæ, aut lineæ fuerunt. 303.b.2

Coronas conuiuales inuenit neceſſitas, auxit voluptas. 303.b.2
Coronæ ſacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. 267.c.2
Coronæ epulares ex myrtho. 302.c.2
Coronæ varia nomina apud Hebræos. 266.d.1
Coronarum vſus. 303.b.1
Corrigitur Plinij locus lib.6.cap.26. nat. hiſt. 19.e.1
Cortinæ & veſtes ſanctuarij ex byſſo albi coloris conſtabant. 186.c.1
Cortinæ Tabernaculi Cherubunis depictæ. 184.b.1
Creta vnde dicta. 321.d.2
Crimina atrocia Deum natura mitem reddunt inexorabilem. 78.e.1
Crucis ſignum geſtant lugentes. 129.e.1
Crux Aegyptijs futuram vitam ſignificabat. 129.a.2
Culpæ fæditati reſpondet ſupplicij deformitas. 115.a.1
Culpæ ſocios in eiuſdem culpæ vindices aſſumit Deus non raro. 286.b.1
Culpam dolor & labor conſectantur. 124.d.1
Cultus idolorum varius. 195.d.2
Cupiditas inſatiabilis,quadruplex. 202.d.1
Cupiditas inſatiabilis peccandi. 202.c.1
Cur in ſpecie columnæ apparuerit Angelus. 34.c.2
Curulis ſella triumphantis indicium. 51.c.2
Curru geniali tres tantum duci ſolitos affirmat Pauſanias, ſponſum cum ſponſa,& paranympho. 50.d.2
Curru traducebantur ſponſæ. 50.d.2
Curru vehi triumphantes non eſt Romanorum inuentum. 49.b.1
Currus Dei quid ſignificet. 49.d.2
Currus myſtice Eccleſiam ſignificat. 50.c.1
Currus quid ſit. 49.d.2
Currus partes ſingillatim ſingulis orbibus applicantur. 50.a.1
Currus templi. 35.c.2
Cuſtodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat,decorat,& munit. 192.b.1
Cyrus aſcenſor aſini,quia humili loco natus,Darius cameli,quia de regio ſemine ortus. 49.e.2

D

Daemon alios ex filijs Iſrael quaſi in holocauſtum totos ſibi cremari petierat,alios quaſi piacula per ignem traduci. 198.c.2
Dæmones nihil e futuro ſciunt, ſolis ducti coniecturis caſu diuinant, ſæpe falluntur. 264.e.2
Damnatorum pœnæ. 156.d.2
Damnatis ad mortem caput operiebatur. 313.e.1
Damnandi non ſignantur vt plures futuros ſignificetur. 129.c.2
Damnati quomodo ſurgent in iudicio. 211.b.2
Damnatur hæreſis Deo crudelitatem tribuentium. 252.d.1
Danielis encomium. 167.e.1
Daniel 27. ætatis anno inter magnos Patres commemoratur à Deo. 167.c.1
Danielem virginem fuiſſe affirmant Patres. 167.c.1
Daniel Eunuchus. 165.d.2
Darius aſcenſor cameli,quia de regio ſemine ortus,Cyrus aſini, quia humili loco natus. 49.e.1
Dauidis humiliatio quos fructus pepererit. 151.e.1
De anno embolyſmico. 91.b.2
De aurichalco. 33.c.2
De chalicolibano. 33.a.b.2.& ſeq.
De electro. 25.d.2.33.c.d.1.& ſeq.
De allegoria rerum. 6.a.1
De veſte poderis. 127.c.1
De allegoria verborum. 5.d.2
De coniunctione (&) præpoſita hiſtoriæ Doctorum ſententiæ. 17.a.1
De duplici nomine Prophetarum. 1.a.1
De allegoria miſta verborum & rerum. 6.a.2
De rotarum Ezechiel forma antiqua ſententia. 31.b.1
De locutione hyperbolica. 8.d.1
De ſerico. 188.b.1
De tranſitu ab hiſtoria ad prophetiam. 5.a.1
De tranſmigratione Babylonis. 20.c.1
De viſionibus Ezechielis. 10.b.1
Decipulæ & laquei populi dicuntur falſi prophetæ. 163.c.2
Decretum iuramento confirmatum irreuocabilem iudicat executionem. 96.a.1
Decreta Dei ſunt quaſi prima principia in ſcientia,quæ intellectu pro ſe ipſa ſine vlla probatione conſtant. 234.c.2
Definitio zeli. 97.e.2
Deliciorum & miſeriæ propriæ memoria, vnicum aduerſus ſuperbiam medicamentum. 199.c.1
Deliciæ & luxus Sedeciæ quos fructus pepererint. 151.e.1
Denarij merces participatio Euangelij eſt. 215.b.1
Deſertum populorum quid ſit. 252.e.1
Deſertum ſymbolum eſt libertatis, caſtrum vero ſeruitutis. 252.b.2
Deſiderium nociuum peccandi exaggeratur. 204.c.1
Deſolatio & interitus conſequitur peccatum. 105.e.1
Deus frequenter apparuit vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum. 41.a.1
Deus decipere & indurare quomodo, & cur dicatur. 164.c.e.1
Deus domum ſceleribus contaminatam non amplius vt ſuam vult reuerti. 131.b.1
Deus quomodo lætetur vindicta qui ita miſericordia lætari ſolet. 97.d.2
Dei comminatio in præſules & in peccatores miſericordia. 73.d.2
Deum in memoriam reuocat tribulatio. 105.d.2
Deus peccatores nihili æſtimat. 308.d.1
Dei prouidentia quæ malos ſeruos domo expellere ſolet, electos fugientes perſequitur, vt reducat. 252.b.1
Deus priuſquam miniſterium det, dat gratiam ad illud. 61.b.1
Deus punit iuxta peccatorum merita. 109.a.2
Dei nomen Sadai quid ſignificet. 48.a.1
Deus cur à dextris ſtet. 135.e.1
Deus eos qui ſibi obſequentes Babylonio ſe dederant, conſolatur,mirifice ſeipſum exhibens vicem carorum. 144.e.1
Dei benignitas in hoc maxime ſplendet, quod vocat induratos, neque ſubtrahit auxilium ab ijs, quibus ſcit non profuturum. 61.e.2
Deus punit citra condignum. 206.b.2
Deus in ipſa vindicta ſe patrem oſtendit. 97.d.2
Deo nihil non perfectum & integrum offerri debet. 303.d.1
Deus vt ſententiam ferat vaſtationis vrbis & Templi,in veſtibulum ſanctuarij regreditur. 128.b.1
Deus aliquando dicitur iurare. 96.c.1
Deus memor pacti,quod pepigerat cum Iſrael, coactus peccatorum multitudine paradiſum ſuum delere cogitat. 109.a.1
Deus laceſſit impudentes ignominijs,vt erubeſcant. 204.d.2
Deus quaſi dolens de nece filiorum Iſrael, filios ſuos compellat, & benignitate plena oratione. 198.d.2
Dei odium aduerſus peccatum mirifice oſtenditur, & exaggeratur. 104.b.1
Dei miſericordia & iuſtitia,electro & igne ſignificantur. 52.c.1
Deus temperat iram, & differt vindictam: verum poſtmodum maiore impetu effundit eam. 97.c.1
Deus iudicaturus obturat aures, quaſi non potens continere quin miſereatur,ſi miſeros audiat. 122.e.2
Dei bellum aduerſus peccatores. 95.d.1
Deus clemens facillime ſuorum precibus acquieſcit. 81.d.2
Dei punitio miſericordia interueniente iuſtificatur in ſemetipſa. 79.c.2
Deus non parcit,vt parcat. 97.c.1
Dei gloria quid ſignificet. 127.e.2
Dei verbum comparatur pillulis deauratis. 69.b.1
Deus conſtituit tribunal in cordis humani baſilica,in quo tribunali cauſas iudicat humanas. 120.c.1
Deus vnde ſibi aſſumpſerit nomen Redemptoris Iſrael. 47.c.1
Dei benignitas & prouidentia. 100.e.1
Deus domo egreditur vt vindicta ſumatur de ea. 135.d.1
Deus iuſte punit, & in ſuæ bonitatis indicium prophetam iubet deflere puniendos. 263.b.1
Deus neque ex infirmitate permittit ſuis mala, neque ex odio, ſed ex vindice iuſtitia. 319.b.1
Dei verbum non audire proximum eſt ſubtractioni eiuſdem,& derelictioni. 64.b.1
Deus non propenſus ad vindictam, ſed ipſis ſceleribus quodammodo compellitur. 274.d.1
Dei ſpiritus omnia gubernat. 132.a.2
Deus non ſolum idolorum cultum prohibet, verum eorum cultus in veri Dei cultu miſceri non patitur. 104.d.2

Dei nomina non humano more inania, sed solida, & ex factis desumpta. 48.c.1
Dei filio quare tribuatur Redemptoris nomen. 52.c.1
Deus libenter contulit sacerdotum existimationem in publica accusatione. 154.a.2
Deum suum reliquit Ierusalem, sicut fecerat Chanaam. 206.e.2
Deus destinauit faciem quatuor animalium ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem. 46.a.1
Dei iustitia non contra homines, sed contra peccata desæuire solet. 235.b.1
Deus permittit ad nutum succedere optata, vt in suis consilijs capiatur impius. 163.b.2
Deus an puniat peccata parentum in filijs. 232.d.1
Dei gloria quare uocetur arca. 47.a.1
Deus post illatam populo suo plagam indignationem suam effudit in eos, qui irritauerant Deum ad uindictam. 261.a.2
Dei nostri connubium cum Israel uaria phrasi exprimitur. 181.e.2
Deus ipse loquitur ore prophetarum. 143.c.1
Dei præsentia & iubilatio significatur alarum sonitu. 25.b.1
Deus cur improperet sponsæ collata beneficia. 199.e.1
Deus uerax cognoscitur in executione uindictæ comminatæ. 105.c.2
Deus vbique equitat super Cherubim non in templo solum. 138.c.2
Deus reputat quasi non facta, quæ non fiunt ex corde, & ueraciter. 163.b.1
Dei derelictio est pœna inueteratorum scelerum 122.d.2
Deus suo nomini parcit nostræ consulens vtilitati. 199.b.2
Dei mandata quare iudicia & iustitiæ dicantur. 146.a.1
Deo tribuitur indignationis clamor humano more. 126.b.1
Dei & sui ipsius obliuiosus homo uocatur Enos. 199.b.1
Deus non patitur suos diutius in oratione affligi. 82.a.1
Deus colendus est, & quia Deus est, & quia noster est. 246.a.2
Dei magnum beneficium est punitio, ne sequatur peccata derelictio 201.c.1
Dei iusiurandum duplex. 208.d.2
Dei benignitas multis modis ostensa. 180.b.1
Deus ipse præliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum. 155.e.1
Deus iustificat suam prouidentiam cum peccatoribus induratis. 62.e.1
Deum natura mitem crimina atrocia inexorabilem reddunt. 78.e.1
Deus suo nomini consulens peccatoribus miseretur fidelibus. 246.e.2
Deum recedere faciunt peccata. 119.a.1
Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum. 117.e.1
Deus duplici de causa prædixit Apostolis & prophetis futuras tribulationes. 62.c.2
Dei decreta sunt quasi prima principia in sententia, quæ intellecta per se ipsa sine ulla probatione constant. 234.c.2
Deus ipse uindex uindictam exaggerat. 95.c.1
Deus proijciet a se templum quasi barbam abrasam. 96.b.2
Dei iustitia misericordia permista est. 78.b.2
Deus non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia. 132.b.2
Dei ira magna ferrea sartagine significata. 78.c.1
Dei benignitas etiam contumaces seruos non dedignatur uocare filios. 62.a.1
Deus non respondet peccatoribus induratis interrogantibus. 244.c.1
Deus stat iuxta idolum ostendens propterea velle demittere templum. 118.b.2
Deus non alit domi vindices iræ, sed aliunde uocatos mercede conducit. 100.d.1
Dei onus quam leue, & iugum quam suaue. 251.c.1
Deus ipse qui ad correctionem populi, cui tyrannos permittit, pœnitentia suorum placatus, vindictam in Tyrannos exercet. 270.b.2
Deus præstiti iuramenti non seruati uindex est. 224.d.2
Dei amor maximus, & liberalis ostenditur charitas. 257.c.1
Deus dicendo facit; loquendo facit eloquentes. 75.d.2
Dextra & læua manus quid significet. 21.b.1
Dianæ soluizonæ templum quod nam fuerit. 187.a.1
Diei, & horæ prædictio certiores facit Hebræos non casu, aut casu influxu, sed Dei prouidentia urbē igni traditam. 306.d.1
Difficultas prophetiæ Ezechielis. 10.a.2
Dignitas prophetiæ Ezechielis. 10.a.1
Dilectio inimicorum. 257.b.2
Discolori uestæ uaria beneficiorum genera sponsæ collata significantur. 183.c.2
Discolor seu polymita uestis. 182.a.2
Discolor vestis quid significet in Hebræorum republica. 183.b.2
Discrimen inter hieroglyphica & literas. 48.a.2
Discrimen inter ueros & falsos prophetas. 62.b.1
Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione uitæ æternæ. 247.d.2
Distinctio sexuum in Cherubinis non fuit. 36.e.1
Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna. 132.a.2
Diuinandi per virgas antiquus mos. 264.b.2
Diuinæ seueritatis æquitatem statera significat. 100.b.2
Diuino nomini maior fit iniuria a suis, quam ab alienis. 255.c.2
Diuites vocantur leones. 209.b.2
Diuitijs coniuncta superbia. 209.e.2
Diuitiæ non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possidentis quandoque eueniunt. 209.d.1
Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. 209.b.2
Doctores, Apostoli, Euangelistæ, & Pastores quatuor rotas Ecclesiæ significant. 51.b.1
Doctoribus omnibus conueniunt quæ de prophetis dicuntur. 154.c.2
Doctrinæ aqua. 182.c.1
Doctrinam legis fasciæ significant. 179.c.1
Doctorum sententiæ de (&) coniunctione. 17.a.1
Dolores & afflictiones sunt uincula Adam, uincula charitatis. 106.a.1
Dolor est quasi pondus conprimens, & emolliens cor durum. 106.d.1
Dolores uocantur simulachra, & quare. 106.d.1
Dolor conterit oculos, & quomodo & quare. 106.d.1
Dolor est quasi funis coarctans. 105.e.2
Dolentes, & plorantes à cæde eripiuntur. 130.c.1
Dolor & labor culpam consectantur. 124.d.1
Domus Israel duplex: altera carnalis, spiritualis altera. 255.a.2
Domum sceleribus contaminatam non amplius ut suam vult reuereri Deus. 131.b.1
Domus pro familia. 62.c.1
Domus Iuda significat domum, & familiam regum Iuda. 88.d.1
Dona naturæ & gratiæ auro innuuntur. 183.d.2
Dormire in sinistrum latus, obsidionem, in dextrum, excidium significat. 86.d.2
Dotes Ecclesiæ quatuor. 56.d.1
Dulcis exortatio ad peccatores. 235.b.2
Duplicis allegoriæ signa. 8.b.1
Duplici nomine insigniti Prophetæ. 1.a.1
Duplex domus Israel: altera carnalis, spiritualis altera. 255.a.2
Duplex uæ temporalem & æternam indicat mortem. 200.a.1
Duplex Prophetarum munus. 1.a.2.
Duplex cor. 120.b.2
Duplex Ecclesiæ status. 50.c.1
Duplex allegoria. 6.a.2
Duplex Dei iusiurandum. 208.d.2
Duplex cor. 145.b.1
Dux uocatur baiulus. 266.b.1

E

Ecclesia comparatur tentorijs Gedar, grano sinapis, & thesauro abscondito, fermento, & igni, quo caruerunt fatuæ virgines. 172.a.2
Ecclesia cur dicatur Regnum cælorum. 50.d.1
Ecclesia dicitur regnum, & quare. 50.d.1
Ecclesia cur dicatur vinea. 172.c.1
Ecclesia non est viridarium, non est nemus sed vinea. 170.b.
Ecclesia vere libera. 56.d.2
Ecclesia quomodo sit contra Ierusalem ad orientem: 147.c.1
Ecclesiæ centrum Christus. 2.b.1
Ecclesiæ Christi ubertas. 245.c.2
Ecclesia quomodo sit ædificata in monte Oliuarum, 146.d.2
Ecclesiæ angeli quatuor tutelares quatuor Cherubinis exprimuntur. 53.a.1
Ecclesiæ dotes quatuor. 56.d.1
Ecclesiæ primates inducunt uictoriæ trophæa. 53.e.1
Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed uera. 192.c.2
Ecclesiæ filiorum quomodo sit peculiare accepisse potestatem

vt filij Dei fiant, si etiam synagogæ filij uocantur Dei filij. 198.d.2
Ecclesiæ corona quanto sit precioſior quam Israelitica fuerit. 190.b.1
Ecclesiæ status duplex. 50.c.1
Ecclesiæ stemmata quatuor significantur quaternis faciebus rotarum. 56.a.1
Eccesiæ traditiones non omnes sunt litteris mandatæ. 246.c.2
Ecclesiæ quasi proprie conuenit diuinitatis participatio, Israeli vero in typo, & quadantenus. 56.b.2
Ecclesiæ vestis uersicolor est sacra scriptura. 5.c.1
Ecclesiam currus mystice significat. 50.c.1
Effectus timoris. 113.e.1
Effectus mortificationis. 57.e.2
Efficacia mira pœnitentiæ. 233.d.2
Effusio sanguinis Christi punitur in effusione, & euersione Hierusalem. 308.d.2
Effusio sanguinis quid significet. 73.b.2
Electrum Christum Deum & hominem significat. 52.a.1
Electrum & ignis Dei misericordiam & iustitiam demonstrat. 52.c.1
Electrum & ignis significat amorem & zelum Dei. 117.a.2
Electrum quid. 25.d.2.33.c.d.i. & seq.
Elementa uocantur ad audiendum Dei verbum, vt prouocetur homines elementis stupidiores. 103.c.1
Elisama gestabat vituli caput in aureo vexillo. 44.c.2
Embolysmus quid. 91.b.2
Emendatur Plinij locus lib. 6. cap. 26. natt. hist. 19.e.1
Emmanuel quid significet. 50.e.1
Encomium Danielis. 167.c.1
Encomium & fructus pœnitentiæ. 105.d.2
Energiæ & vis symbolum manus. 20.c.2
Enos vocatur homo Dei & sui ipsius obliuiosus. 199.b.1
Epulæ sepulchris apponi solitæ. 314.c.1
Error Theodori Mopsuestiæ. 3.d.1. Damnatur. 3.c.2. Redarguitur ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs. 4.b.1 Respõdetur eius rationi. 5.b.2
Erubescentia confusionis operibus remedium est. 212.a.1
Esculenta omnia significare solet panis. 197.b.1
Esdras nouos characteres Hebræos inuenit. 128.e.2
Euangelistæ Apostoli, Pastores, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ indicant. 51.b.1
Euangelistæ quaternis Cherubinis, totidemque faciebus Euangelia significantur. 54.c.2
Eucharistiæ sacræ encomium. 317.b.1
Eucharistia & manna in collatione vitæ æternæ quid differant interse. 247.d.2
Euersionem Ierusalem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Excelsa quæ sint. 104.a.2
Exempla eorum, qui iustitiæ filij sceleratorum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati, & filij iustorum. 232.b.1
Exemplum quanto efficacius sit ad malum quam ad bonum. 238.e.1
Exemplum quid. 98.d.1
Exercitus cur sit dictus populus Israel per desertum gradiens. 44.d.1
Exhortatio dulcis ad peccatores. 235.b.2
Exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta conuertit peccatorem. 74.c.1
Ezechielis prima visio an imaginaria vel corporea fuerit. 20.a.1
Ezechielis prophetæ difficultas. 10.a.2
Ezechiel non meminit trigesimi ætatis suæ anni. 17.d.1
Ezechielis prophetæ dignitas. 10.a.1
Ezechiel non computat trigesimum annum ab inuentione libri legis. 17.a.2
Ezechielis prima & vltima uisio fuit imaginaria. 10.c.1
Ezechielis prophetiæ summa. 66.a.2

F

Facies quatuor Cherubicæ Christum indicant. 53.b.2
Facies vitulina significat sacrificium Christi. 22.b.1
Facies Cherubinorum quales fuerint. 32.a.1
Facies in visione Ezechielis quid significet. 21.c.2. 32.b.1 b.2
Facies quatuor animalium quomodo intelligantur. 38.e.2
Facies peccatoris quam deformis. 110.a.1
Facies quatuor animalium trophæa sunt partæ victoriæ. 46.d.2
Facies una animalium non potest significare unum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Facta nostra vt uidere possimus, alios eisdem induamus. 201.e.1
Factis prophetare iubetur Ezechiel. 75.b.1
Fallaces vitam promittunt, cum mortem donent. 159.b.1
Famis & pestis plagæ, & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2.
Fame pereuntibus non prodest argentum & aurum. 113.e.2
Fames & pestis vocantur ignis. 101.b.1
Famis sagittæ uocantur locustæ. 98.b.2
Famis uis atrocissima, quæ naturalem vincit amorem, & pietatem. 95.d.2
Fasciæ doctrinam legis significant. 179.c.1
Fascia pectoralis significat castitatem, & fidem coniugalem. 187.b.1
Fascia byssina Virginis signum. 187.a.1
Feracitas terræ sanctæ. 173.a.1
Feralis cena quare sic dicta. 315.d.1
Fidelium mutuus amor dicitur rota in rota. 51.d.1
Fidem coniugalem & castitatem significat pectoralis fascia. 187.b.1
Fideles in desperatis rebus semper sperant meliora de Dei bonitate. 117.b.1
Fideles auibus comparantur non reptilibus 226.d.2
Fidelium sanctificatio magna laus Christo. 256.d.1
Fidelium peccatum maius est quam infidelium. 94.b.1
Fideles cur comparentur uitibus. 172.d.1
Filiæ interdum appellantur oppida & reipublicæ. 201.a.1
Filio Dei quare tribuatur redemptoris nomen. 52.c.1
Filius eius parentis dicitur quis, cuius mores imitatur. 177.d.1
Filius potius dicendus est quis eius, quem moribus imitatur, quam eius a quo genitus est. 238.a.2
Filiorum nefaria immolatio. 197.e.2
Filij propter parentum merita eripiuntur ab ira Dei 167.d.2
Filios per ignem transferre, seu traducere quid sit. 198.b.1
Filiæ imitantur matres. 206.d.2
Filum narrationis præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Finis legis Christus. 2.b.2
Florida virga proficuam correptionem significat. 111.d.1
Fœdera quatuor Dei cum hominibus. 55.d.2
Fœderis arca cur dicta gloria Israel. 51.c.2
Fœminis ignominiosissimum est nudari. 205.a.2
Fœminis vinum prohibitum. 191.b.2
Fomes libidinis est vinum. 191.b.2
Forma Cherubinorum oraculi templi. 36.c.1
Formæ animalium quomodo comparãtur, & de earum origine. 46.a.2
Forma & colore rotarum, nec non et ipso curru aptissime significantur celestes orbes. 49.a.2
Fornicata cur dicatur non autem adulterans mulier quæ coniugata dicitur. 195.d.1
Fornicatio idololatria vocatur. 194.c.1
Fornicarius dicitur prophanus & quare. 203.e.2
Fructus & enconium pœnitentiæ. 105.d.1
Fructus vineæ. 171.c.2
Fructus maturi significant maturam uindictam. 110.e1
Fumus significat incendium. 136.c.1
Fumus, nubes, caligo, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.e.2
Funebres ritus Romanorum. 315.a.1
Funeralis conuiuij ritus. 313.a.2
Furorem comprimere & iram continere non fit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Furor iræ implacabilis non solum uiuentium, sed & insensibilium ruinam significat. 103.b.1
Fur dicitur pestilens. 231.d.2

G

Galaad corrigendum non Galgala. 213.d.1
Galgalæ tribuitur nomen Sodomæ. 207.c.2
Gehenna cur vocetur infernus. 198.d.1
Gementes cur columbis assimilentur. 113.c.1
Gemitus columbæ cantus est. 113.c.1
Geniali carruca tres tantum duci solitos affirmat Pausanias, sponsum cum sponsa & paranympho. 50.d.2.
Genera & nomina uaria vestimentorum. 183.b.1
Gentium vocatio. 256.e.1
Gentibus spes est salutis. 169.d.2
Gentium vocatio earum solatium, Iudæorum confusio fuit 214.d.2

Gentium appellatione ignominiosè vocantur Iudæi. 61.d.1
Gentium idola, quibus seruierunt nonnunquam Iudæi. 125.a.1
Gentium vocatio. 136.b.2
Germen, fertum, & corona, quomodo in eiusdem vocis significatione conueniunt. 110.d.2
Gladius quid significet. 93.b.1
Gladij facies pro acie accipitur. 263.c.2
Gladius triplicatus triplicem Nabuchodonosoris aduentum significat 263.b.2
Gloria Domini dicitur arca. 35.c.1
Gloria idem est quod celeusma vindemiatorum. 110.e.2
Gloria stat super montem Olueti, spectans nouum templum reædificari, Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. 146.c.2
Gloria Dei appellabatur arca testamenti. 60.a.1
Gloria Dei quid significet. 127.c.2
Gloria Dei quare vocetur arca. 47.a.1
Gossipij vestes gratissimæ Sacerdotibus Aegyptijs. 186.b.1
Gossipium idem est ac byssum. 186.d.1
Gradus ruinæ Israelitarum. 122.c.2
Græci triduo post obitum defuncti apparant cœnam necessarijs. 314.b.1
Græcorum & Latinorum sententiæ de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1.& seq.per totum.
Græci, die ipso sepulturæ, & 3. 7. 9. 30. interdum quadragesimo sacrificia defunctorum manibus statuebant. 314.b.2
Gratiæ & naturæ dona innuuntur auro. 183.d.2
Gubernatorum est proprium quadrigam adscendere, & quare. 49.c.1

H

Habitus lugentium & miserorum cilicium. 113.b.2
Hæresis damnatur Deo crudelitatem tribuentium. 252.d.1
Hebraica byssus candida fuisse demonstratur. 186.e.1
Hebraicus & Chaldaicus annus frequenter habet menses tredecim. 91.b.2
Hebræi comam nutriebant. 113.d.2
Hebræorum mensium nomina quando cœperint. 19.a.1
Hebræorum obstinatio. 61.b.2
Hebræorum præsumptio de templo comprimitur. 315.d.2
Hebræorum sententiæ de significatione animalium in visione Ezechielis. 44.c.1
Hebræorum singuli principes gestabant symbola parentum. 44.d.2
Hieroglyphica qua in re differant à litteris. 48.a.2
Hieronymi versio differt aliquando à vulgata. 150.d.1
Hierosolymæ prædicitur incendium. 135.b.1
Hierosolymæ scelus quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Hierusalem dicitur portæ populorum ob ciuium, & aduenarum multitudinem eo confluentem. 324.b.1
Hierusalem fuerunt maiora peccata, quam Samariæ. 284.c.d.1
Hin mensura. 80.d.2
Hinnon vallis. 198.d.1
Historia non subest oraculis Propheticis. 3.a.1
Homines prementibus malis magis in proximo quam in se solent habere fiduciam. 82.a.2
Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas. 246.b.2
Hominibus data quatuor testamenta. 55.b.2
Homo absque Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus. 64.a.1
Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur. 307.d.1
Hominis caput in vexillo viridi gestabat Elisam. 44.c.2
Hominum miseria ipso nomine ostenditur. 302.b.2
Homo nullo alio aptiori hieroglyphico refertur quam hominis natura. 46.c.1
Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest. 120.a.2
Homo vti comparatur multis rationibus. 240.d.2
Humana brachia habuerunt Cherubini. 36.c.2
Humana vita via peregrinorum. 139.b.2
Humiliatio Dauidis quos fructus pepererit. 151.e.1
Hyacinthini calcei indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem. 185.b.2
Hyacinthinus & Ianthinus color idem. 184.c.1
Hypocritæ taxantur, 162.c.1

I

Ianthinus, & Hyacinthinus color idem. 184.c.1
Idea absolutissima totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Idolum vel sacrificium Moloch vocabatur Thopheth. 198.c.1
Idololatriæ libido insatiabilis. 195.a.2
Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina. 273.d.2
Idololatria vocatur fornicatio. 194.c.1
Idololatriæ permissione puniuntur ingrati, & prouocantur refugi. 250.a.1
Idololatriam frequenter vocat Paulus auaritiam. 194.a.2
Idololatriam fornicationis nomine reprehendit. 283.b.2
Idololatria & sanguine omnia peccata significantur. 131.e.2
Idololatræ vocantur cauponæ. 194.b.1
Idola vocantur sordes. 105.d.1
Idola pane oblato colebantur. 197.d.1
Idolum in sacris litteris dicitur abominabile. 96.e.1
Idola cur vocentur offensiones. 246.d.1
Idola Hebraice dicuntur volutabra. 230.d.2
Idolorum varius cultus. 195.d.2
Idolis oleum etiam libabatur. 197.a.2
Idolum cur in porta Aquilonari fuerit. 118.e.1
Idola Gentium quibus nonnumquam Iudæi seruierunt. 125.a.1
Idolum zeli cur vocatur Baal. 118.c.1
Idola depingimus in Templo Dei cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. 119.a.2
Idola in nauseam conuertuntur. 114.d.1
Idola figmenta quædam sunt. 284.a.2
Idolum Baal fuit in templo Domini. 118.d.1
Idolorum cultus concitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit. 286.a.1
Iehouah Dei nominis interpretatio. 47.e.1
Ieiunij dura forma. 80.c.2
Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ. 99.a.2
Ierusalem partita erat in 24 pagos seu regiones ex Hebræorum sententia. 141.e.1
Ierusalem nuncupatur mater regis, & leæna. 237.e.1
Ierusalem euersionem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Ierusalem pluribus donis cumulata merito de ingratitudine reprehenditur. 94.d.2
Ierusalem magistra veritatis merito accusatur, quia facta est discipula erroris. 94.c.2
Ierusalem reliquit Deum suum, sicut fecerat Chanaan. 206.e.2
Ierusalem non solum caput mundi, sed exemplar veræ pietatis 94.e.1
Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites. 170.d.2
Ierusalem cur saltui comparetur. 257.d.1
Ierusalem per Christum restituta mater fuit credentium. 217.c.1
Ierusalem supplicium comparatur supplicijs aliarum vrbium. 95.a.2
Ierusalem quare & quomodo dicatur in medio gentium. 93.d.2
Iesu nomen explicatur. 48.c.2
Ignis et nubis columna præcedens Israel vnica tantum fuit non duæ. 40.c.2
Ignis vocantur fames & pestis. 101.b.1
Ignis & electrum Dei misericordiam & iustitiam demonstrant 52.c.1
Ignis comparatur animali, eique lingua tribuitur quod deuoret quasi lambendo. 170.d.1
Ignis vindex est furoris & minister vltionis. 52.e.2
Ignis & electrum significat amorem & zelum Dei. 117.a.2
Ignominijs lacessit Deus impudentes, vt erubescant. 204.d.1
Imagines Cherubinorum quam ob causam toties repetitæ fuerint in tabernaculo & templo. 46.e.2
Imaginibus Angelorum sexuum distinctionem apponere ridiculum, & indecorum. 36.e.1
Immolatio nefaria primogenitorum. 250.b.2
Immolatio nefaria filiorum. 197.e.2
Immortalitas virginitate significatur. 172.d.1
Imperij symbolum aquila. 220.a.2

Impe-

Imperatorem ferocem leo refert. 46.c.1
Imperium Israeliticum leone significatum. 57.e.1
Impij insultant iustis captiuis, sed horum curam Deus gerit, illos punit. 143.c.2
Impiorum cædes vocantur victimæ, & quibus rationibus. 262.e.1.
Impietatis & superbiæ materia est aurum. 114.c.1
Implacabilis iræ furor non solum uiuentium sed & insensibiliũ ruinam significat. 103.b.1
Impudentes ignominijs lacessit Deus vt erubescant. 204.d.2
Inaures, quæ sint. 189.a.1
In Christianorum cænis cantus adhibebantur initio ecclesiæ. 301.e.2
Incedere nudis pedibus quid significet. 184.c.2
Incendium significat fumus. 136.c.1
Incendium Ierosolymæ prædicitur. 135.b.1
Incensi altare vectum ante thronum, 36.b.1
Induratis peccatoribus interrogantibus non respondet Deus. 244.c.1
Infanti quos vsus conferat aquæ ablutio. 178.c.2
Infantibus sal utile, vt solidentur, & exiccentur ab omni immunditia uteri. 179.b.1
Infernus cur vocetur gehenna. 198.d.1
Inferorum pœnas æternas fore etiam Rabbini fatentur. 326.c.2
Infidelium peccatum minus est quam fidelium. 94.b.1
Insulæ vnde dictæ, & quid essent. 267.d.2
Ingrati animi est donis efferri, & donantem non amare. 193.c.1
Ingrati puniuntur idololatriæ permissione, refugi prouocantur. 250.a.2
Inimicorum dilectio. 257.b.2
Iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur Hieronymos. 84.d.2
Iniquitas domus Iudæ fuit mors Christi & odium Christianorum. 85.c.2
Iniquitas & superbia producunt ex se flagella & castigationes. 111.c.1
Iniquitas pro peccato idololatriæ accipitur à Rabbinis. 85.c.1
Iniquitates proprias publicantes quomodo puniantur a Deo. 265.c.2
In prophetícis uisionibus numquam ostenditur existens, quod non potest vel non solet esse. 33.d.2
Innocens est Sacerdos qui nihil dicendo proficit. 74.a.1
In sepulchris epulæ apponebantur. 314.c.1
Insigne Persarum aquila. 220.c.1
Insigne Babylonicum columba. 220.d.1
Intercessor est sacerdos. 127.a.2
Interitus & desolatio consequitur peccatum. 105.e.1
Intellectum quem non dat vexatio, dat beneficentia. 257.a.1
Intelligibilis veritas reuelatur per formas sensibiles. 8.d.2
Interpretatio nominis Dei Iehouah. 47.e.1
Iob librum Moyses scripsit, & eum mirifice laudat 166.d.2
Iræ furor implacabilis non solum viuentium, sed & insensibiliũ ruinam significat. 103.b.1
Ira magna Dei sartagine ferrea significata. 78.c.1
Iratis solamen uindicta est. 97.c.2
Iram continere & furorem comprimere non sit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Iræ vindices non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit. 100.d.1
Israelitæ vbi peccauerunt. 107.a.2
Israelis redemptione nostra, significatur. 48.c.2
Israel, quando descendit in Aegiptum, familia erat, nõ populus. 178.a.1
Israel in fine sæculorum conuertendus. 214.e.1
Israelitæ quasi igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginem idololatriæ deposuerunt. 144.e.2
Israelitæ compellantur a vate nomine pagi, & quare. 72.c.1
Israel dicitur terra viuentium. 327.c.1
Israel dicitur sacerdotalis Respublica propter sabbathi obseruantiam. 248.d.1
Israel natiuitas vocatur tempus seruitutis, mortuo Ioseph. 178.b.1
Israelitarum ruinæ gradus. 122.c.2
Israel, & Iudam duæ mulieres significant. 282.a.1
Israel populus ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.a.1
Israeli in typo & quadantenus diuinitatis participatio conuenit, Ecclesiæ vero quasi proprie. 56.b.2
Israeliticum imperium leone significatum. 57.e.1
Iubilatio, & Dei præsentia sonitu significatur. 25.b.1
Iudæa superat sceleribus Philisthæam. 201.c.2
Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ. 109.c.1
Iudæi, nudis pedibus, saccis induti & in cinere volutati, lugent mortuos. 314.a.2
Iudæos consolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare. 319.d.1
Iudæi ignominiose vocantur gentes. 61.d.1
Iudæos ad æmulationem prouocat Deus, admissurum se in templum pollicitus Israelitas. 255.e.1
Iudæorum spes falsa seu potius præsumptio eluitur. 258.a.2
Iudæi præcisi inutiles sunt. 169.d.2
Iudicium cum libertate miscendum prophetis. 70.d.1
Iudicium hominum grauissimum. 286.d.1
Iudicium quid significet. 230.a.2
Indicia & præcepta quid significent. 247.a.1
Iudicium argento, iustitia vino significatur. 132.b.1
Iudicium quid sit & quotuplex. 94.a.1
Iudicem repræsentat persona senis. 39.c.2
Iudicium & iustitiam quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iugum mundi quam graue & durum sit. 251.b.1
Iugum est symbolum disciplinæ & castigationis. 111.b.2
Iunoni Regnorum præsidi malogranatum dedicabatur. 241.e.1
Iurare dicitur aliquando Deus. 96.c.1
Iure summo uti iniquitas est. 231.c.1
Iuramenti præstiti non seruati vindex est Deus. 224.d.2
Iuramenti solennitates. 181.d.1
Iuramento confirmatum decretum irreuocabilem indicat executionem. 96.a.1
Iusiurandum & pactum exhibita populo Israel. 181.c.1
Iusiurandum Dei duplex. 208.d.2
Iustiurandum. 181.e.1
Iusti, hoc est plorantes, & dolentes à cæde eripiuntur. 130.c.1
Iustitia monstratur in igne. 52.e.1
Iustitia Dei misericordia permista est. 78.b.2
Iustorum securitas in medijs periculis. 130.d.1
Iustitia & misericordia Dei electro & igne significantur. 52.c.1
Iustificatio quid significet. 201.c.1
Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet. 235.b.1
Iusti & eorum oblationes quam acceptæ sint Deo. 256.d.1
Iusti cum impio mors quo modo conueniat cum Dei iustitia. 261.a.1
Iustitiam & iudicium quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iustis captiuis insultant impij, sed hos punit Deus, illorum curã gerit. 143.c.2
Iusti coram Deo quam preciosi. 160.c.1
Iustitia vino, iudicium argento significatur. 132.b.1

L

Labor & dolor culpam consectantur. 124.d.1
Labruscas vitem tulisse quam indignum. 170.a.1
Lacerata a bestijs & morticina abominabilia sunt quia mortuã animam significant. 81.d.2
Læua & dextra manus quid significet. 21.b.1
Latinorum & Græcorum sententiæ de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1 & seq. per totum
Lamentatio peccatorum eorumque vindicta dulcis est. 68.e.2
Laquei & decipulæ populi dicuntur falsi prophetæ. 163.c.2
Laurei rami in cultu solis adhibiti. 122.e.1
Lauacrum consequebatur unctio. 182.c.1
Lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues analogia duplex 142.c.1
Lectulorum forma duplex, alij cubiculares, alij tricliniares. 289.a.1
Legis Mosaicæ iustificatio. 247.b.1
Legis finis Christus. 2.b.2
Legalium omnium summa Christus. 2.e.1
Legem sal denotat. 179.b.1
Legis custodia Rempublicam bonis omnibus ditat, & decorat, & munit. 192.b.1
Legationis symbolum est uolumen. 68.c.1
Leonis pectus Christi resurrectionem innuit 53.c.2
Leonem gestabat Naasson in vexillo viridi. 44.b.2
Leones diuites vocantur. 209.b.2
Leonis more inuigilare debent pastores. 73.c.1
Leone imperium Israeliticum significatum. 57.e.1

Leo ferocem imperatorem refert. 46.e.1
Leoni comparatur Christus. 53.c.d.e.2
Lepra cur dicatur scabies. 158.e.2
Leuare oculos gestus est adorantis, uel orantis. 230.d.2
Leuitico succesit Christi sacerdotium. 57.a.1
Lex à Moyse lata sub comminatione mortis & spe vitæ temporalis intelligenda est. 247.d.1
Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat. 286.a.2
Lex fuit vestis & ornamentum synagogæ. 180.b.2
Lex Mosaica per se vt opponitur Euangelio, ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtranque promeretur. 247.c.2
Lex Mosaica mortem ministrabat transgressori, non ita vitam cultori. 247.e.1
Libanus dicitur Regia Salomonis. 237.d.1
Liberalitatis, & nobilitatis indicium cæsaries. 100.c.1
Libertas Israel corporea, Ecclesia uere libera. 56.d.2
Libertatis symbolum est desertum. 252.b.2
Libidini qui seipsum vili voluptatis precio diuendit, quam grauem Deo offensam inferat. 203.d.2
Libidinis fomes est vinum. 191.b.2
Libido, desideriumque nociuum peccandi exaggerantur. 204.e.1
Libido insatiabilis idololatriæ. 195.a.2
Libis mel superadditum. 197.b.2
Librorum significatio, forma, & vsus. 64.a.2
Linguæ tribuuntur animæ operationes. 68.e.1
Litteralis sensus vnicus in sacris, reliqui huic subordinati. 7.e.1
Litteralis sensus scripturarum sæpe loquitur de Christo. 4.c.1
Litteræ, qua in re differant à hieroglyphicis. 48.a.2
Locustæ vocantur famis sagittæ. 98.b.2
Luctus indicium rasura & caluitium. 100.b.1
Luctus signum calceamenta soluere. 185.c.1
Lugentes, nudantes, siue radentes capita, seruilem, hoc est miserrimam conditionem referebant. 312.e.2
Lugentes gestant signum Crucis. 129.e.1
Lugentes mortuos cibos recusant. 314.b.1
Lugentium caluitium est. 113.d.2
Lugentium & miserorum habitus cilicium. 113.b.2
Lugentium conuiuium περίδειπνα, peridepna Græcis dicitur. 314.c.1
Lumbare viris idem significat atque fœminis fascia. 187.c.1
Luxus & deliciæ Sedeciæ quos fructus pepererint. 151.e.1

M

Magnificentia templi. 115.c.1
Malorum omnium causa obliuio est præteritorum. 206.a.2
Malogranatum dedicabatur Iunoni regnorum præsidi. 241.e.1
Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. 146.a.1
Manasses impiissimus regum Iuda antonomasticõs intelligitur nomine domus Iuda. 88.a.2
Manicatæ tunicæ antiquis non fuerunt in vsu. 80.b.1
Manifestis verbis aliquando loquuntur Prophetæ. 3.c.1
Manna & Eucharistia in collatione vitæ æternæ quid differant inter se. 247.d.2
Manus dextra & læua quid significet. 21.b.1
Manus symbolum est vis & energia. 20.c.2
Manus & pennæ rotarum quid significent. 24.c.1
Manus significat auxilium. 71.e.1
Manus complodere admirantis, dolentis, atque exultantis signũ est. 264.a.1
Mare quando in siccitatem conuertetur. 324.c.2
Mare cur dicatur Babylon. 151.c.2
Mathematica addiscenda scripturam sacram versantibus. 77.b.1
Matres imitantur Libiæ. 206.d.2
Maximis clamoribus Gentiles mortuos suos inuitabant ad epulas. 314.e.1
Medici morbo stupori admisto prius consilio & manifestatione morbi medentur, sic peccatori Deus. 176.a.1
Medulla Cedri stirpem regiam significat. 221.d.1
Mel pro fructibus maturis & dulcibus. 190.c.2
Mel libis superadditum: 197.b.2
Memoria propriæ miseriæ & delictorum, vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Mendacium quam inefficax. 158.d.1
Mensæ operiebantur mappis apud Romanos. 299.a.2
Mensæ quæ fuerint in tabernaculo & quæ in Templo. 135.a.2
Mensa pro altari sumitur. 299.b.2
Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant.. 299.b.2
Mensarum apparatus. 299.d.1
Mensis quartus, quem commemorat Ezechiel respondet nostro Iulio. 19.a.1
Mensium Hebræorum nomina quando cœperint. 19.a.1
Mensura, numerus, & pondus quid significent. 100.c.2
Mensura hin. 80.d.2
Mercatura ars ignobilis. 222.a.1
Merces Denarij participatio Euangelij est. 215.b.1
Meretricum intemperantia exaggeratur. 302.d.1
Meretrices nonnunquam virginũ gestamina apud Hebræos furabantur. 187.b.2
Meretrix quare dicta. 193.d.1
Meretrices palliatæ propter verecundiam. 210.e.1
Meretrici imponitur peccatricis nomen. 204.c.2
Meretrices adulteros expilare solent. 193.e.2
Messiæ tempora in sacris nouissima appellantur. 214.d.1
Metaphora & allegoria solet esse prophetis frequentior. 5.e.2
Milesiarum virginum facinus memorabile. 205.b.2
Minium quid sit, & eius vsus. 284.c.2
Ministri verbi comparantur architectis. 61.c.1
Misericordia ostenditur in splendore faciei. 52.e.1
Misericordia Dei in ipsa punitione elucet. 287.e.1
Misericordiæ præceptum quale. 231.d.1
Misericordia Dei in ipsa punitione eluceſcit. 310.b.2
Misericordia permista est Dei Iustitia. 78.b.2
Misericordia & iustitia Dei electro, & igne significantur. 52.c.1
Misericordiam valde excitat pauperis miseria. 209.e.1
Misericordia non commoueat medicũ aut iudicem, ne ab officio deficiat. 122.d.2
Miseria hominum ipso nomine ostenditur. 302.b.2
Miseria pauperis quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.e.1
Miseriæ propriæ & delictorum memoria vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Miserorum & lugentium habitus cilicium. 113.b.2
Mista allegoria verborum, & rerum. 6.a.2
Mithridatis vxor quo modo suspendio vitam finiuit. 267.c.1
Mitra quid. 266.d.2
Moloch sacrificium vel idolum vocabatur Thophet. 198.c.1
Mons Caluariæ excelsus dicitur. 225.d.2
Montis Caluariæ descriptio. 309.a.1
Mons excelsus Beata Virgo vocatur, & quare. 226.b.1
Mons oliuarum ad Orientem vrbis. 146.e.1
Morbo stupori admisto medentur medici prius consilio & manifestatione morbi: sic peccatori Deus. 176.a.1
Mors æterna, & temporalis duplici ua significatur. 200.a.1
Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem. 261.d.2
Mortem Christi innuunt vituli pedes. 53.c.2
Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati affines sunt. 105.d.1
Morticinia & lacerata a bestijs abominabilia sunt, quia mortuã animam significant. 81.d.2
Mortuis est monumentum pro memoriale non sepelliri pro obliuione. 272.a.2
Mortuos lugentes cibos recusant. 314.b.1
Mortuorum amici triduo post eorum mortem etiam cunctanter cibum capiebant apud Græcos, ne post eorum mortem vitam exoptare viderentur.
Mortuorum nomina delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Mortificationis effectus. 57.e.2
Mos est sacræ scripturæ præcidere narrationis filum. 5.c1
Mosaicæ legis iustificatio. 247.b.1
Moyses multa non scripsit, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto. 246.d.2

Moyses

Moyses vidit currum, & quadrigam Cherubim 40.c.2.& 41. *per tot.*
Moyses scripsit librum Iob, & eum mirifice laudat. 166.d.2
Moysis serpens alatus fuit. 38.c.1
Mulierum ornamenta venena vocat Rabbi Salomon. 184.a.2
Mundi iugum quam graue, & durum sit. 251.b.1
Munitionum nomine quid intelligatur. 77.b.2
Munus duplex Prophetarum. 1.a.1
Munus & caritas prælati, 150.c.2,151.a.1
Munus prophetarum. 155.c.1.& 157.c.1
Musicorum vasa quid significent. 227.e.1
Musica in conuiuijs frequens. 301.e.1
Mutuus amor fidelium dicitur rota in rota. 51.d.1
Myrrhatum vinum Dominus cur recusarit. 287.c.2
Mystice Angelus percutiens Christum referebat. 53.a.2
Mystice Christi amor & seueritas ostenditur. 52.c.2
Mysticus sensus quis sit. 6.c.1
Mystice currus Ecclesiam significat. 50.c.1

N

Naason gestabat leonem in vexillo viridi. 44.b.2
Nabuchodonosor aquilæ comparatur. 220.c.1
Narrationis filum præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Natiuitas Israel vocatur tempus seruitutis mortuo Ioseph. 178.b.1
Naturæ angelicæ symbolum est aquila. 46.c.1
Naturæ & gratiæ dona innuuntur auro. 183.d.2
Nationes Ecclesiæ adiunctæ non seruæ, sed liberæ. 217.a.2
Nazaræus cur vocetur Christus. 226.e.1
Nazarei quare comam nutriebant. 100.c.1
Nazaræorum cæsaries libertatem significat. 312.b.1
Nazaræus, hoc est, Domino sanctificatus. 96.b.2
Nemo nisi trigesimo anno completo legere permittebatur, principium & finem Ezechielis, Canticum canticorum, & initium Geneseos, apud Hebræos. 10.b.2.
Nobilitatis & libertatis indicium cæsaries. 100.c.1
Nomen peccatoris quam fœdum sit, siquidem meretricem deboneſtat. 204.c.2
Nomen Dei Sadai quid significet. 48.a.1
Nomini diuino maior fit iniuria à suis quam ab alienis. 255.c.1
Nominis Dei Iehouah interpretatio. 47.e.1
Nomen Redemptoris Israel vnde sibi assumpserit Deus. 47.c.1
Nomina & genera varia vestimentorum. 183.b.1
Nomine oculorum stellæ intelliguntur. 50.c.1
Nomen Iesu explicatur: 48.c.2
Nomina in lapidibus Rationalis non characteribus sigillata, sed signis hieroglyphicis. 45.a.1
Nomina Dei non humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. 48.c.1
Nomen Redemptoris quid significet. 48.b.2
Nomina mensium Hebræorum quando cæperint. 19.a.1
Nomina mortuorum delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Nomine duplici Prophetæ insigniti. 1.a.1
Non accipienda omnia de Christo in sacra scriptura. 5.b.1
Nouacula quid sit. 100.c.1
Nouissima tempora appellantur in sacris tempora Messiæ. 214.d.1
Nubes, caligo, fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam clarttatem significant. 135.e.2
Nubis & ignis columna præcedens Israel unica tantum fuit, nō duæ. 40.c.2
Nubes significeant supplicium. 136.c.1
Nudare pedes signum reuerentiæ. 184.d.2
Nudis pedibus Iudæi, saccisque induti mortuos lugent. 314.a.2
Nudis pedibus incedere quid significet. 184.c.2
Numen diuinum æque violatur, cum spiritus Dei existimatur humanus, atque cum spiritus humanus vel alius existimatur. diuinus. 159.c.1
Numerus septenarius vniuersitatem, & perfectionem importat. 53.d.1
Numerus quaternarius sublunarium. 53.d.1
Numerus mensura & pondus quid significet. 100.c.2
Nuptiali curru tantum sponsum cum sponsa & paranympho duci solitos affirmat Pausanias. 50.d.2

O

Obliuio præteritorum, omnium malorum causa est. 206.a.2
Obliuio acceptorum à Deo beneficiorum auget maxime scelerum grauitatem. 199.a.1
Obliuiosus homo Dei & sui ipsius appellatur Enos. 199.b.1
Obseruantia Sabbathi non incepit à lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Obstinationis pœna. 82.c.2
Obstinatio Hebræorum. 61.b.2
Oculati Cherubim prælatos Ecclesiæ referunt. 137.c.2
Oculi rotarum quid significent. 24.a.1
Oculorum nomine intelliguntur stellæ. 50.c.1
Oculi cur peccare dicantur. 246.e.1
Oculus pro visione. 21.e.1
Oculos leuare, gestus est adorantis vel orantis. 230.d.2
Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare, 106.d.1
Oculorum intemperantia quam sit timenda. 285.a.2
Odium Dei aduersus peccatum mirifice ostenditur & exaggeratur. 104.b.1
Offensiones cur vocentur idola. 246.d.1
Officium Prophetarum duplex. 1.a.2
Oleum etiam libabatur idolis. 197.a.2
Oleum pro carnibus pinguium animalium. 191.b.1
Oleum pro vnguento. 191.a.1
Olei significatio latius patet. 191.a.1
Oliuarum mons ad orientem urbis. 146.e.1
Olla succensa Ieremiæ primo quid portenderet. 21.a.1
Opus Babylonicum. 183.a.1
ὄφις ophis quid significet. 32.d.e.2
Operibus confusionis confusio & erubescentia remedium est. 212.a.1
Opus plumarium. 182.d.2
Opus phrigionicum. 182.e.2
Operationes animæ tribuuntur linguæ. 68.e.1
Oracula & visiones quid. 1.c.2
Oraculi Templi uaria nomina. 114.a.2
Oraculum pro visione, visio pro oraculo in sacris usurpatur, 2.b. *&* 20.b.2
Oraculis Propheticis non subest historia. 3.a.1
Orantes stabant. 119.c.2
Orationis vis & efficacia. 155.a.1
Orichalcum l. Aurichalcum.
Orbes cælestes aptissime significantur rotarum forma & colore, nec non & ipso curru. 49.e.2
Ore prophetarum Deus ipse loquitur. 143.e.1
Origenes defenditur ab errore sibi imposito, quasi credediſset terræ elementum capax esse animæ & rationis 165.a.1
Oris velamen pudoris signum. 188.c.2
Orientalis ventus dicitur vrens. 224.c.1
Orientis filij qui dicantur. 319.a.2
Ornamenta mulierum venena uocat Rabbi Salomon. 184.a.2
Ornamentum & vestis Synagogæ fuit lex. 180.b.2
Os super aliquem dilatare quid significet. 319.a.2
Otium. 209.b.1

P

Pacem peccatoribus denuncians concionator est reipublicæ pernicies. 160.b.2
Pactum & transgressio quæ, & ubi reperiantur in sacris literis 61.a.2
Pactum & iusiurandum exhibita populo Israel. 181.c.1
Palatia superba raro sine iniustitia, & tyrannide ædificantur 240.b.1
Palæstinæ vbertas. 190.b.2
Palliatæ meretrices propter verecundiam. 210.e.2
Palmites Synagogæ fuerunt Patriarchæ. 172.b.1
Panis epitheto perpetuo dicitur sustentans. 82.b.1
Panis pollutus dicitur qui non est secundum legem factus. 81.c.1
Panis subcinericius hostium festinationem, & instantiam significat. 81.a.1
Panis omnia esculenta significare solet. 197.d.1
Pane oblato colebantur idola. 197.d.1
Parabola quid sit. 219.e.2
Paranymphum cum sponso & sponsa tantum duci solitos curru geniali Pausanias refert. 50.d.2
Parentum symbola gestabant singuli principes Hebræorum. 44.d.2

Parentum pœnæ qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Parentum scelera proponuntur filijs, vt ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Parentum peccata in filijs an Deus puniat. 232.d.1
Partes currus singillatim orbibus singulis applicantur. 50.a.1
Pastores, Apostoli, Euangelistæ, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ significant. 51.b.1
Pastores Leonum more inuigilare debent. 73.c.1
Paterna sepultura priuari graue est supplicium. 156.c.2
Patria cælestis promittitur sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem. 213.c.1
Patriarchæ fuerunt palmites synagogæ. 172.b.2
Patrum variæ sententiæ de modo & significatione primæ visionis Ezechielis. 21.a.2
Pauperis miseria quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.e.1
Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos affirmat, sponsum cum sponsa & paranympho. 50.d.2
Pax significat omnimodam fælicitatem. 156.d.2
Peccatum non iudex tantum, sed & accusator est peccatoris. 115.b.1
Peccatum fidelium maius est quam infidelium. 94.b.1
Peccatum cur dicatur clamor. 115.b.1
Peccatum consequitur interitus & desolatio. 105.e.1
Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem. 106.b.2
Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccati sordes vix defricantur a nobis, quin maneant aliquæ eorum reliquiæ. 308.a.1
Peccatum terram polluit & incultam reddit. 103.a.2
Peccata Deum faciunt recedere. 119.a.1
Peccata parentum in filijs an puniat Deus. 232.d.1
Peccata populi desiderant qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas. 165.d.2
Peccata publica lugenda & vindicanda. 129.e.2
Peccata apparent maiora, quanto maiora sunt Dei beneficia in peccatores collata. 245.b.1
Peccatorum confessio diuinam iustitiam glorificat & defendit. 151.e.2
Peccatorum grauissimorum pœna est, grauiora peccata committere. 210.c.1
Peccatorum pœna a prophetis tanquã onus graue putatur. 79.e.1
Peccator duplicem refert personam hominis atque Dæmonis. 254.a.1
Peccator ipse sibi sordescit, & tædio est inenarrabili. 106.a.2
Peccator superbus ita despicit alios peccatores vt ne nominare quidem eos velit. 215.b.2
Peccatoris nomen quam fœdum sit, siquidem meretricem deboneſtat. 204.c.2
Peccatorem cito conuertit exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta. 74.e.1
Peccatores dulci exhortatione admonentur. 235.b.2
Peccatores quoque si fideles sint ad Christi regnum pertinent. 226.e.2
Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autem fæces pœnæ, sed ebibant necesse est. 288.b.1
Peccatores iudicare munus est prophetæ. 273.d.1
Peccatoribus fidelibus miseretur Deus suo nomini consulens. 246.e.2
Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus. 244.c.1
Peccatoribus pacem denuncians concionator est reipublicæ pernicies. 160.b.2
Peccatoris procacis, qui nescit erubescere, quam difficile sit cor mundare. 203.b.1
Peccatoris facies quam deformis. 110.a.1
Peccatricis nomen imponitur meretrici. 204.c.2
Peccant aliqui non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem. 200.d.2
Peccandi cupiditas insatiabilis. 202.c.1
Peccare cur dicantur oculi. 246.e.1
Peccandi nociuum desiderium exaggeratur. 204.c.1
Peccantes ipsos deterret peccati deformitas & turpitudo, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccantes a seipsis iniuriam & vindictam sustinent. 109.d.1
Pectoralis fascia quid significet. 187.b.1
Pectus Leonis Christi resurrectionem innuit. 53.c.2
Pedes nudare signum reuerentiæ. 184.d.2
Pedes inungere magnum deliciarum argumentum. 301.d.1
Pedes vituli Christi mortem innuunt. 53.c.2
Pedibus nudis incedere quid significet. 184.c.2
Pennæ & manus rotarum quid significent. 24.c.1
Pennas Aquilinas detexit Christus ascendens in cælum. 54.a.1
Pentateuchus antonomastice vocatur liber seu volumen. 64.c.2
Perfectionem & vniuersitatem importat numerus septenarius 53.d.1
Perforare aures quid significet. 189.d.1
Permissione nefariæ idololatriæ puniuntur ingrati, & prouocantur refugi. 250.a.2
Persarum insigne fuit Aquila. 220.c.1
Persona Senis Iudicem repræsentat 39.c.2
Personæ ipsæ vel res aliquid aliud significant. 6.b.1
Pestis & fames vocantur ignis. 101.b.1
Pestis, & famis plagæ, & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Petrus increpatur dormiens quasi muneris sui oblitus. 73.d.1
Piscatores cur dicantur Chaldæi. 151.e.2
Pilea. 267.a.1
Poderis vestis. 183.e.2
Poëtæ æmulari voluerunt Dei veri vectationem, cum falsos Deos curru equitantes fingebant. 41.c.2
Pœna peccati est peccata oblita coram oculis ponere. 110.a.1
Pœna obstinationis. 82.c.2
Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio. 122.d.2
Pœna Sodomitis debita. 210.b.2
Pœna & præmium partes duæ diuinæ prouidentiæ. 132.a.2
Pœna quam digna sterilitatis vt nullis vsibus seruiat. 170.a.1
Pœna & præmio quasi duplici habena cor humanum ducitur, ac in officio continetur. 208.d.2
Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus graue portatur. 79.e.1
Pœnæ damnatorum. 156.d.2
Pœnæ parentum qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Pœnitentiæ veræ signum non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta, & occasiones peccati. 106.c.1
Pœnitentiæ fructus & encomium. 105.d.2
Pœnitentiæ mira efficacia. 233.d.2
Pœnitentiæ veræ varia signa. 257.b.1
Polymita seu discolor vestis. 182.a.2
Pondus numerus & mensura quid significent. 100.c.2
Pontificis Romani potestas in Machabæis designata. 58.a.2
Porta Orientalis templi omnium erat celeberrima. 141.c.1
Porta superior quæ dicatur. 126.c.2
Porta altaris quæ dicatur. 118.c.2
Portæ templi quales fuerint. 141.b.2
Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.a.1
Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant. 157.a.2
Populus Israel per desertum gradiens quare appellatus sit exercitus. 44.d.1
Populi peccata desiderant qui eorum expiatione sibi lucrari cupiunt victimas. 163.d.2
Populi laqueis & decipulæ dicuntur falsi prophetæ. 163.c.2
Populorum desertum, quid sit. 252.e.1
Pudoris signum velamen oris. 188.c.2
Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur. 130.a.1
Pulchritudo Ecclesiæ non fucata, sed vera. 102.c.1
Pulchritudo animæ. 200.b.1
Puluilli pro retibus & pedicis quæ in brachijs portantur & expanduntur. 160.a.1
Puluilli & cernicalia quid significent ex Patrum sententia. 158.b.1

Vastitio ipsius terræ propter scelus habitantium in ea. 309.e.2
Punitio Dei misericordia interueniente iustificatur in semetipsa. 72.c.2
Punitio magnum Dei beneficium, ne sequatur peccata derelictio. 201.c.1
Punit Deus citra condignum. 206.b.2
Plaga bestiarum quæ fuerit. 165.e.1
Plagæ famis, & pestis atque similia spiritus appellantur, quoniã agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Plangenti, & stupentis habitus est plaudere super femur. 263.d.
Plinij locus lib.6.nat. hist.cap. 26. corrigitur. 19.e.1
Plorantes, & dolentes à cæde eripiuntur. 130.c.1
Plumarium opus. 182.d.2
Pheltiæ mors in visione ostensa Ezechieli. 143.a.2
Phœnices dicuntur Cretenses. 321.d.1
Phygionicum opus. 182.e.2
Præceptum misericordiæ quale. 231.d.1
Præceptum sabbathi obseruandi amoris & honoris ergo impositum. 248.a.2
Præcepta & iudicia quid significent. 247.a.1
Præcepta grauia aures perterebrant, uerum eorum obedientia totum caput exornat. 189.a.2
Præcidere filum narrationis solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Præcordia diuitum ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. 209.b.2
Prædium potissimum fuit vinea ab antiquo. 171.a.2
Prædicatores sint instantes. 73.a.2
Prædicatores mercenarij qui propter munera deficiunt ab obligatione prædicandæ veritatis uel non absoluendi reprehenduntur. 159.e.1
Prædictor dicitur Propheta. 1.b.1
Præfactor dicitur Propheta. 1.a.1
Prælati munus & caritas. 150.c.2 & 151.a.1
Prælati quales futuri. 138.b.2
Prælatos Ecclesiæ referunt Cherubini oculati. 137.c.2
Præmium & pœna partes duæ diuinæ prouidentiæ. 132.a.2
Præmio & pœna quasi duplici habena cor humanum ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Præpositi primo puniuntur. 131.a.1
Præsentia Dei & iubilatio alarum sonitu significatur. 25.b.1
Præteritorum oblinio omnium malorum causa. 206.a.2
Prima & vltima Ezechielis visio imaginaria fuit. 10.c.1
Primates Ecclesiæ inducunt victoriæ trophæa. 53.e.1
Primogenitorum nefaria immolatio. 250.b.2
Principes singuli Hebræorum gestabant parentum symbola. 44.d.2
Princeps primus in portandis oneribus. 150.b.2
Principes Angelorum septenario numero computantur in Sacris, hoc est, numero vniuersi. 53.d.1
Principes populi aduersus prophetas consilia iniere. 141.c.2
Principibus graue onus imponitur quale ipsi subditis imposuerunt. 151.a.1
Procliuitas tanta in peccata ipsi Deo quodam modo admirationem afferre videtur. 304.2
Profanus sumitur pro polluto, seu proscripto. 266.b.1
Prophetæ Dei alij palam alij autem in occulto, & quasi furtiue loquuntur. 62.c.1
Propheta dicitur videns. 1.b.1
Propheta dicitur præfactor. 1.a.1
Propheta esse minus, magis, vel maxime quis dicatur 9.b.1
προφήτης prophitis a προφημι prophimi, & quid significet 1.b.1
Prophetam moribus superiorem esse reliquis oportet. 72.d.2
Prophetæ proponunt ænigmata, vt obscuritas studium excitet auditorum. 307.a.1
Prophetæ duplici nomine insigniti. 1.a.1
Prophetæ computant annos regum exterorum. 18.a.2
Prophetæ rebus & verbis vaticinantur. 307.b.1
Prophetæ non a se loquuntur, sed accepto, & gustato verbo Dei. 64.e.1
Prophetæ aliquando loquuntur verbis manifestis. 3.c.1
Prophetæ quare videant iuxta fluuios. 20.b.1
Prophetæ pedibus in præparationem Euangelij calceatis uepres pseudoprophetarum conculcant. 63.a.2
Prophetæ veri quomodo dignoscantur a falsis. 62.b.1
Prophetarum scopus est Christus. 2.a.1
Prophetarum munus. 155.c.1.157.c.1
Prophetarum proprium, opponere se satellitibus diuinæ iustitiæ 155.d.1
Prophetarum de Christo uarius loquendi modus. 3.b.1
Prophetarum existimationi Deus prouidet. 307.a.1
Prophetarum ore Deus ipse loquitur. 143.e.1
Prophetarum munus duplex. 1.a.2
Prophetis quanti stet hominum salus. 311.b.2
Prophetis iudicium cum libertate miscendum. 70.d.1
Prophetas mentiri, est auditorum culpa. 159.c.2
Prophetis solet esse frequentior metaphora, & allegoria. 5.e.2
Prophetiæ Ezechielis dignitas. 10.a.1
Profetia contra mulieres Pythonissas, pseudoprophetides. 157.d.2
Propheticæ visiones triplices. 9.c.1
Prophetare factis iubetur Ezechiel. 75.b.1
Prophetiæ Ezechielis difficultas. 10.a.2
Prophetæ ultimi in Israel qui fuerint. 64.b.1
Propheta dicitur prædictor. 1.b.1
Prophetiæ Ezechielis summa. 66.a.2
προφήμι prophimi quid significet. 1.b.1
Propitiatorium quid. 35.a.2
Propinqui seruorum Dei magno in precio sunt apud Deum 130.a.2
Proselyti qui fuerint. 163.d.2
πρόσωπον prosopon quid significet. 32.d.2
Prouerbia sacræ scripturæ explicatu sunt difficillima. 207.e.1
Prouidentia Dei, quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur vt reducat. 252.b.1
Prouidentia diuina suauiter agit rerum vicissitudines ministerio Angelorum, & etiam regnorũ permutationes. 138.a.2
Prouidentia & benignitas Dei. 100.e.1
Prouidentiæ diuinæ partes duæ, præmium, & pœna. 132.a.2
Prouidentiam diuinam negantes in omnia impietatum genera dilabuntur. 132.c.1
Prunarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat. 51.d.2
Pseudopropheta pacem peccatoribus denuncians pernicies est Reipublicæ. 160.c.2
Pseudoprophetæ morituros prædicebant iustos vitam iniquis promittentes. 159.b.2
Pseudopropbetæ dicuntur laquei & decipulæ populi. 163.c.2
Pseudoprophetæ comparantur scorpionibus. 63.d.1
Pseudoprophetæ aduersus prophetas minarum uepres spargunt 63.a.2
Pseudoprophetæ liniebant, populus ædificabat. 157.a.1
Pseudoprophetis accommodant patres vulpium similitudinem. 155.a.1

Q

Quadrigam conscendere proprium est gubernatoris & quare. 49.c.1
Quales fuerint facies Cherubinorum. 32.a.1
Quali forma fuerint efficti Cherubini oraculi templi. 36.c.1
Qualis sit species sedentis in solio. 33.b.1.34.c.1
Quam ob causam in tabernaculo & templo toties repetitæ fuerint cherubinorum imagines. 46.e.2
Quando cœperint Hebræorum mensium nomina. 19.a.1
Quare arca vocetur gloria Dei. 47.a.1
Quare & quomodo dicatur Ierusalem in medio gentium. 93.d.2
Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen. 52.c.1
Quare iuxta fluuios uideant prophetæ. 20.b.1
Quaternarius sublunarium numerus. 53.d.1
Quaternis cherubinis Euangelistæ, & totidem faciebus euangelia significantur. 54.c.2
Quatuor animalium facies Deus destinauit ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem 46.a.1
Quatuor Cherubini quatuor angelos tutelares Ecclesiæ referunt. 53.a1
Quatuor Ecclesiæ dotes. 56.d.1
Quatuor facies animalium quomodo intelligantur. 38.e.2
Quatuor facies animalium trophæa sunt partæ victoriæ. 46.d.2
Quatuor facies cherubini Christum indicant. 53.b.2
Quatuor hominis possessores per quatuor facies significantur. 42.c.1
Quatuor testamenta hominibus data. 55.b.2
Quid significet hæc vox, signum. 44.e.2
Quietis æternæ symbolum est solium. 51.a.2
Quo pacto sit eruendus sensus visionum. 9.a.2
Quod esse non potest vel non solet nunquam ostenditur existens

in visionibus propheticis. 33.d.2
Quod oraculis prophetieis non subsit Historia. 3.a.1
Quo modo aperiantur cœli. 19.c.2
Quomodo componantur animalium formæ, & de earum origine. 46.a.2.
Quomodo, & quare dicatur Ierusalem in medio gentium. 93.d.2
Rahab meretrix, ideſt, hospita. 193.e.1
Rabbini Dauid Chimbi optimum contra Hebræos testimonium. 69.b.2

R

Rabbinorum sententiæ de Cherubinis. 36.d.1
Rami laurei in cultu solis adhibiti. 122.e.1
Ramosæ arbores infructuosæ sunt. 169.c.1
Rasura & caluitium luctus indicium. 100.b.1
Ratio interpretandi oracula prophetica. 1
Rationes quibus probatur nomen Iehouah non significare substantiam, sed beneficium. 47.a.2
Rechamata vestis. 182.c.2
Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute. 253.b.2
Redemptione Israelis nostra significatur. 48.c.2
Redemptoris nomen quid significet. 48.b.2
Redemptoris Israel nomen vnde sibi assumpserit Deus. 47.c.1
Refugi prouocantur, ingrati puniuntur Idololatriæ permissione. 250.a.2
Regia Salomonis dicitur Libanus. 237.d.1
Regis doctrinam fasciæ significant. 179.c.1
Regis Babylonis potentia. 325.b1
Regio Aquilonis quid significet. 21.a.1
Regnum cælorum cur dicatur Ecclesia. 50.c.1
Regnum Christi cedro cur comparetur. 226.b.2
Regnum dicitur Ecclesia, & quare. 50.d.1
Regnum & sacerdotium tum Israel, tum Ecclesiæ annexa sunt. 57.b.2
Regnum spiritale Ecclesiæ in quo consistat. 57.a.2
Reipub. excidium fere Deus numquam permittit, nisi ob peccata publica. 266.a.1
Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. 112.c.2
Rerum & verborum allegoria mista. 6.a.2
Res ipsæ vel personæ aliquid significant. 6.b.1
Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius conferuntur. 307.d.1
Respublica sacerdotalis dicitur Israel propter sabbathi obseruantiam. 248.c.1
Resurrectio mortuorum. 327.b.2
Resurrectionem Christi innuit pectus leonis. 53.d.2
Reuerentiæ signum est nudare pedes. 184.d.2
Romana, quæ tunc erat, Respub. intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.
Romani Pontificis potestas in Machabæis designata. 58.a.2
Rosa odoris prodiga. 304.a.1
Rotæ Ezechielis quam formam haberent. 23.c.1.31.a.2
Rotæ visionis primæ Ezechielis quam perperam fuerint intellectæ. 31.a.1
Rotarum Ezech. significationes ex Patribus. 23.e.1
Rotarum forma & colore cælestes orbes aptissime significantur, nec non & ipso curru. 49.e.2
Rotarum manus & pennæ quid significent. 24.c.1
Rota in rota fidelium mutuus amor dicitur. 51.d.1
Rotarum nomine quid intellexerint tractatores primi capitis Exech. 31.b.1
Rotarum oculi quid significent. 24.a.1
Rubri coloris est sapphirus. 40.d.1.
Ructus significat doctrinam prophetarum. 68.d.2
Ruinæ Israelitarum gradus. 22.c.2

S

Sabbatho fiebant officia circa recens natos propter mortis periculum. 178.e.1
Sabbathi obseruandi præceptum amoris & honoris ergo impositum. 248.a.2
Sabbathi sanctificatio. 248.b.1
Sabbathi obseruantia non incæpit à lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Sabbathum agit terra quæ non colitur. 84.b.2
Sabæa gens quæ fuerit, 302.a.2
Sadai Dei nomen quid significet. 48.a.1.& 136.d.1
Saccis induti Iudæi mortuos lugent. 314.a.2
Sacerdotibus Aegyptijs vestes ex Goßipio gratissimæ erant. 186.b.1
Sacerdotes dedecent seruorum, aut lugentium insignia. 312.d.1
Sacerdos intercessor est. 127.a.2
Sacerdotum existimationi libenter Deus consulit in publica accusatione. 154.a.2
Sacerdotium Christi Leuitico successit. 57.a.1
Sacerdotalis respublica dicitur Israel propter Sabbathi obseruantiam. 248.d.1
Sacerdos nihil dicendo proficit, innocens est. 74.a.1
Sacerdotum munus, atque excellentia ut non secus atque angeli Deo præsto sint. 263.c.1
Sacerdos gubernet Ecclesiam, & de eius munere. 57.c.2
Sacræ scripturæ mos est præcidere narrationis filum. 5.c.1
Sacra scriptura est versicolor vestis Ecclesiæ. 5.c.1
Sacrificia antiqua erant quasi conuiuia. 309.d.2
Sacrificium significat vitulus. 46.a.2
Sacrificium vel idolum Moloch vocabatur Thophet. 198.c.1
Sagittæ famis vocantur locustæ. 98.b.2
Sal vtile infantibus, ut solidentur, & exsiccentur ab omni immunditia vteri. 179.b.1
Sal vita artificialis est carnium exanguium. 57.c.1
Sal legem denotat. 179.b.1
Salomonis Regia dicitur Libanus. 237.d.1
Salomonem loqui amatoria in Canticis absurdum est, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 50.b.2
Saltationes didicerunt homines a dæmonibus. 301.a.2
Saltui cur comparetur Ierusalem. 257.d.1
Salus populi quanti stet prophetis. 262.a.1
Saluti hominum assidue inuigilat Deus, ipsis etiam renitentibus. 310.a.1
Salute & strage solet nominari redemptio Christi. 253.b.2
Samaria & Sodoma quo tempore restituenda. 212.a.2
Sancti stare dicuntur, non peccatores. 60.c.2
Sanguinis effusio quid significet. 73.b.2
Sanctificationis promissio ad tempora Messiæ referenda est. 144.b.1
Sanctificatio sabbathi. 248.b.1
Sanctificatio fidelium magna laus Christo. 256.d.2
Sanctuarij vestes & cortinæ ex byſſo albi coloris factæ erant. 186.c.1
Sanctum dicitur templum ob munditiam. 96.c.1
Sapphirus quid sit, & significet. 25.a.2
Sapphirus rubri coloris est. 40.d.1
Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant. 78.c.2
Satellitibus diuinæ iustitiæ se opponere, proprium est prophetarum. 155.d.1
Scabies cur dicatur lepra. 158.e.2
Scipio, & virga principatus insignia. 241.a.2
Scelera vsque ad mortem aliqui non relinquunt. 206.d.1
Scelera præterita in memoriam Deo reuocat similium patratio. 285.d.2
Scelerum grauitatem maxime auget obliuio acceptorum à Deo beneficiorum. 199.a.1
Sceleris cogitatio ipsa polluit. 274.c.1
Scelera parentum proponuntur filijs, vt ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Scelus Hierosolymæ quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Scolia compotantium quæ. 302.a.1
Scopus Prophetarum est Christus. 2.a.1
Scorpionibus comparantur pseudoprophetæ. 63.d.1
Scriptura sacra est versicolor vestis Ecclesiæ. 5.c.1
Scriptura sacra sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita. 154.a.1
Scripturæ sacræ mos est præcidere narrationis filum. 5.c.1
Scripturæ sacræ prouerbia explicatu sunt difficillima. 207.e.1
Scriptura domus Israel & liber vitæ quare dicatur. 156.d.1
Scriptura continet Christum in sensu literali, non solum in mystico. 6.d.2
Scripturam sacram versantibus Mathematice addiscenda. 77.b.1
Securitas iustorum in medijs periculis. 130.d.1
Sedeciæ luxus, & deliciæ quos fructus pepererint. 151.e1
Sedendi ad mensam antiquus mos. 289.d.2
Segregatum cur se vocet B. Paulus. 64.d.1
Sella curulis triumphalis indicium. 51.c.2
Senectus aquilæ vnde dicatur. 46.d.1
Seniores, hoc est, præpositi primo puniuntur. 131.a.1
Senis persona Iudicem repræsentat. 39.c.2
Senium non ætatem tantum sed & dignitatem significat. 162.a.1.

Sensus literalis scripturarum sæpe loquitur de Christo. 4.c.1
Sensus mysticus quis sit. 6.c.1
Sensum visionum sine imaginibus impossibile est consequi. 9.c.2
Sensus visionum quo pacto eruendus sit. 9.a.2
Sententiæ Doctorum de, & coniunctione. 17.a.1
Sententiæ Græcorum, & Latinorum de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1. & seq. per totum.
Sententiæ Rabbinorum de Cherubinis. 36.d.1
Sententiæ variæ Patrum de modo, & significatione primæ visionis Ezechielis. 21.a.2
Sententiæ Hebræorum de significatione animalium in visione Ezechielis. 44.c.1
Septenarius numerus vniuersitatem, & perfectionem importat. 53.d.1.
Septenarius vniuersitatis numerus. 72.b.2
Septenario numero, hoc est, numero vniuersitatis Principes Angelorum computantur in sacris. 53.d.1
Sepultura paterna priuari graue est supplicium. 156.c.2
Sepultura carere supplicij genus grauissimum. 112.c.1
Seraphini habuerunt brachia. 37.c.2
Seraphini cantant alter ad alterum, non quia defatigantur, sed vt sese inuicem mutuo honore præueniant. 136.d.2
Seraphini, & Cherubini quos viderunt Vates, ex qua Angelorum Hierarchia fuerint. 37.d.2
Sericum proprie significat vox Hebræa, mesi. 188.a.1
Serpens Moysis alatus fuit. 38.c.1
Serpētes quos immisit Dominus quare dicātur Seraphim. 38.c.1
Sertum, corona, & germen quomodo in eiusdem vocis significatione conueniant. 110.d.2
Seruitutis symbolum est castrum. 252.b.2
Seruitutis & captiuitatis signum est discalceatum esse, & nudis pedibus incedere. 184.c.2
Seueritatis diuinæ æquitatem statera significat. 100.b.2
Seueritas & amor Christi mystice ostenditur. 52.c.2
Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit. 36.e.1
Siclus quid. 80.b.2
Significationes rotarum Ezechielis ex Patribus. 23.e.1
Signum veræ pœnitentiæ non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta, & occasiones peccati. 106.c.1
Signa varia veræ pœnitentiæ. 257.b.1
Signa duplicis allegoriæ. 8.b.1
Signum crucis gestant lugentes. 129.e.1
Simila quid significet. 190.b.2
Simulacra dolores vocantur, & quare. 124.c.1
Sisinnius reprehensus. 301.b.1
Sodoma, & Samaria quo tempore restituenda. 212.a.2
Sodomæ nomen tribuitur Galgalæ. 207.e.2
Sodomitis pœna debita. 210.b.1
Solamen est iratis vindicta. 97.c.2
Solem adorare, quam malum. 121.e.1
Solemnitates iuramenti. 181.d.1
Solij Dei apparatus qui in tabernaculo & in Templo, similis erat ostenso Moysi in monte. 40.b.1
Solium æternæ quietis symbolum. 51.a.2
Soluere calceamenta signum luctus. 185.c.1
Soluizonæ Dianæ templum quod nam fuerit. 187.a.1
Sonitus alarum iubilationem significat, & præsentem Deum. 25.b.1
Sordes vocantur idola. 105.d.1
Sordes significant Idolorum cultum sordibus panis puniri. 81.e.1
Species sedentis in solio qualis sit. 33.b.1.34.c.1
Speculatoris officium quale, & quomodo gerendum. 73.a.1
Spiritus Dei omnia gubernat. 132.a.2
Spiritus nouus nouum desiderium, & affectum significat. 235.d.1
Spiritus significatus varij. 145.d.1
Sponsæ cur dentur hyacinthino colore calcei. 185.c.1
Sponsæ maximus decor situs in calceamentis. 184.d.1
Sponsa dicitur amor. 51.a.1
Sponsæ curru traducebantur. 50.d.2
Sponsa quando deposuerit coronam. 189.d.2
Sponsæ cur improperet Deus collata beneficia. 199.e.1
Sponsæ corona gloriæ & regni, sponsi societate potiri. 189.d.2
Sponsam cum sponso, & paranympho tantum duci solitos genialicurru affirmat Pausanias. 50.d.2
Spiritum tribuit sacra scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est. 68.c.1
Statera æquitatem diuinæ seueritatis significat. 100.b.2
Statutum varia significat. 201.a.1
Status Ecclesiæ duplex. 59.c.1
Stellæ vocantur nomine oculorum. 50.c.1
Stemmata quatuor Ecclesiæ quaternis faciebus rotarum significantur. 56.a.1
Sterilitatis quam digna pœna vt nullis vsibus seruiat. 170.a.1
Strage & salute solet nominari redemptio Christi. 253.b.2
Stragula conchiliata, aut purpurea. 289.b.2
Super quid sit. 98.a.2
Subcinericius panis hostium festinationem & instantiam significat. 81.a.1
Sublunarium numerus quaternarius. 53.d.1
Suffitum Thymiama significat. 196.c.2
Summa omnium legalium Christus. 2.e.1
Summa prophetiæ Ezechielis. 66.a.2
Superbia & iniquitates producunt ex se flagella & castigationes. 111.e.1
Superbiæ & impietatis materia est aurum. 114.c.1
Superba palatia raro sine iniustitia & tyrannide ædificantur. 240.b.1
Superbiæ diuitijs coniuncta. 209.e.2
Superbia digna pœna ignominia est. 215.d.2
Supplicia in Dei cognitionem adducunt. 305.a.2
Supplicium Ierusalem comparatur supplicio aliarum vrbium. 95.a.2
Supplicij deformitas respondet fœditati culpæ. 115.a.1
Supplicium significat nubes. 136.c.1
Symbolum vis & energiæ est manus. 20.c.2
Symbola parentum gestabant singuli Hebræorum principes. 44.d.2
Symbolum ferocis imperatoris est leo. 46.e.1
Symbolum sacrificij est vitulus. 46.a.2
Symbolum angelicæ naturæ est aquila. 46.c.1
Symbolum imperij. 220.a.2
Symbolum legationis est volumen. 68.c.1
Symbolum æternæ quietis est solium. 51.a.2
Synagogæ vestis & ornamentum fuit lex. 180.b.2
Synagogæ palmites patriarchæ fuerunt. 172.b.2

T

Tabernaculi cortinæ cherubinis depositæ. 184.b.1
Tabula continens ordinem, nominaque mensium Hebræorum nostris respondentium. 18.c.2
Teli Idolum cur vocetur Baal. 118.c.1
τέλος respondet voci Hebraeæ, בלה. 2.a.2
Templi glorioſum nomen. 315.e.2
Templi magnificentia. 115.c.1
Templi oraculi varia nomina. 114.a.2
Templi porta orientalis omnium celeberrima. 141.c.1
Templi portae quales fuerint. 141.b.1
Templum Dianae soluizonae fuisse commemorat Pausanias, in quo suspendebant nouae nuptae fascias, quas ingressi ad illas soluerunt viri. 187.a.1
Templum dicitur sanctum ob munditiam. 96.c.1
Templum proijciet a se Deus quasi barbam abrasam. 96.b.2
Templum quare dicatur gaudium dignitatis. 317.a.1
Templum vocatur caelum. 38.c.2.
Temporalia parui facienda. 112.b.2
Tempus seruitutis mortuo Ioseph vocatur natiuitas Israel. 178.b.1
Tenebrae, caligo, nubes, fumus, cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.e.2
Terra Cham significat Aegyptum non autem Chanaan. 177.a.1
Terra Chanaam, idest, Aegyptus. 176.c.2
Terra ipsa punitur propter scelus habitantium in ea. 309.e.2
Terra Israel terra viuentium dicitur propter spem vitæ, qua gaudent eius mortui. 327.d.1
Terra quæ non colitur agit sabbathum. 84.b.2
Terræ sanctæ cum alijs comparatio. 246.a.1
Terrae sanctæ feracitas. 173.a.1
Terror accipitur pro dominatu. 312.c.1
Testamenta quatuor hominibus data. 55.b.2
Testamenti arca e templo recedit. 70.d.2
Tharsis quid sit, seu significet. 23.a.2
Thau figura crucem repraesentat. 128.d.2
Thau legem seruantium signum. 128.d.2
Thau signum. 128.a.2
Thau signum eorum qui perfectam scientiam legis habent. 128.c.2
Theb Alib nomen pagi, quod interpretatur aceruus nouarum frugum. 72.a.1
Theodori Mopsuestiae error. 3, d. 1. Damnatur. 3. c. 2. Redarguitur ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs. 4. b. 1. Respondetur eius rationi. 5.b.2

Theologus

Theologus ad Christum tanquam ad scopum debet destinare commentationes suas. 2.c.2
Theoria de malo & bono exemplo. 63.b.1
Theristum quid sit. 187.b.2
Thopheth vocabatur idolum seu sacrificium Moloch. 189.c.1
Thuribuli forma, & modus illud tenendi. 119.c.2
Thymiama suffitum significat. 196.e.2
Tiara quid. 266.d.2
Tiaræ quid essent. 285.a.1.b.c.1
Timoris effectus. 113.e.1
Timentes Deum qui fuerint. 165.d.2
Timoris vehementis signa. 262.d.1
Torques quid significet. 189.a.1
Traditiones Ecclesiæ non omnes litteris mandatæ sunt. 246.c.2
Transferre filios per ignem quid sit. 198.b.1
Trangressio & pactum quæ, & vbi in sacris litteris reperiantur. 61.a.1
Transmigrationis vasa quæ. 150.a.1
Tribulatio perpessa docet non iniuste nec sine fructu datam se esse a Deo. 106.d.2
Tribulatio Deum in memoriam reuocat. 105.d.2
Tribulationes futuras Deus duplici ex causa Apostolis & prophetis prædixit. 62.c.2
Tricliniorum luxum reprehensus ab Eustathio. 289.a.2
Triclinium quid. 289.c.1
Trigesimi anni computatio non pertinet ad annos reipublicæ Israel. 17.e.2
Trigesimus annus, commemoratus ab Ezechiele computatur, ab exordio Monarchiæ Nabuchodonosor. 18.b.1
Trigesimus annus quo exorsus est prophetiam Ezechiel quis, & variæ sententiæ refelluntur 17. per totum.
Triumphantes curru vehi non est Romanorum inuentum. 49.b.1
Triumphantis indicium sella curulis. 51.c.2
Trophæa victoriæ inducunt primates Ecclesiæ. 13.e.1
Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu. 80.b.1
Tutelares quatuor Angeli Ecclesiæ quatuor cherubinis referuntur. 53.a.1
Tyrannide & idololatria omnia peccata significantur. 131.e.2
Tyrus mortuorum terra dicitur, quia ibi coluntur idola. 327.c.1

V

VAE duplex temporalem, & æternam indicat mortem. 200.a.1
Vae homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit. 211.d.1
Vallis Achor, idest, turbationis. 252.c.2
Vallis Hinum. 198.d.1
Varius modus loquendi Prophetarum de Christo. 3.b.1
Varia conuiuia. 301.a.2
Varia vestimentorum genera & nomina. 183.b.1
Vas quid significet. 126.d.1
Vasa musicorum quid significent. 227.e.1
Vasa transmigrationis quæ. 150.a.1
Vaticinia aliquando verba, aliquando visiones appellabantur. 1.b.2
Vaticinium verum & firmum est, quod exitu comprobatur. 270.e.1
Vati quare nihil sit formidandum. 63.d.2
Vbertas Ecclesiæ Christi. 245.e.2
Vectatione carrucæ diuinam prouidentiam repræsentari Græci patres tradiderunt. 49.a.2
Velamen capitis signum subiectionis. 188.d.1
Velamen oris pudoris signum. 188.c.2
Venena vocat R. Salomon mulierum ornamenta. 184.a.2
Venustas & decor ex ciborum abundantia, & suauitate. 192.a.1
Ventus orientalis vrens dicitur. 224.c.1
Ventus turbinis varie accipitur. 20.e.2
Verbi ministri maioribus cumulati muneribus ad maiorem perfectionem prouocantur. 64.c.1
Verbum Dei comparatur pillulis deauratis. 69.b.1
Verbum pro visione. 1.b.2.20.b.2
Verbis manifestis aliquando loquuntur Prophetæ. 3.c.1
Verborum & rerum mista allegoria. 6.a.2
Verbum Dei non audire proximum est subtractioni eiusdem, & derelictioni. 64.b.1
Verbum Dei non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum, sed etiam meditatione decoquendum est. 68.d.2
Verba aliud significant, quam sonant. 5.d.2
Versicolor vestis Ecclesiæ est sacra scriptura. 5.c.1
Veritas supernaturalis reuelatur per formas imaginarias. 8.e.2
Veritas supernaturalis aliquando sine imaginibus reuelatur. 9.a.1
Veritas opponitur vanitati & hypocrisi. 231.b.2
Veritas intelligibilis reuelatur per formas sensibiles. 8.d.2
Veste discolore varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. 183.c.2
Vestis rechamata. 183.c.2
Vestes & cortinæ sanctuarij ex byisso albi coloris factæ fuerunt. 186.c.1
Vestis poderis. 183.e.2
Vestes ex gossipio crassissimæ sacerdotis Aegyptij. 186.b.1
Vestis discolor quid in Hebræorum republica significet. 183.b.2
Vestis Ecclesiæ versicolor est sacra scriptura. 5.c.1
Vestis discolor seu polymita. 182.a.2
Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex. 180.b.2
Vestibus non sunt amicti Cherubini. 36.a.2
Vestimentorum varia genera & nomina. 183.b.1
Vetus homo quomodo reluctetur Deo, nouus vero quam lubens det nomen. 254.e.2
Victoriæ trophæa inducunt Ecclesiæ primates. 53.e.1
Videns dicitur propheta. 1.b.1
Vilis Ierusalem euersionem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Vincula Adam vincula caritatis sunt dolores & afflictiones. 106.a.1
Vindices iræ non alit domi Deus sed aliunde vocatos mercede conducit. 100.d.1
Vindicta peccatorum eorumque lamentatio dulcis est. 68.e.2
Vindicta solamen est iratis. 97.e.2
Vindicta quomodo lætetur Deus qui ita misericordia lætari solet. 97.d.2
Vindicta publicis potius, quam occultis peccatis prouocatur. 309.b.1
Vinea est Ecclesia, non nemus, neque viridarium. 170.b.1
Vinea quæstuosa & delicioſa est. 171.c.2
Vineæ fructus. 171.c.2
Vinea ab antiquo fuit potissimum prædium. 171.a.2
Vineæ amænitas & deliciæ. 172.a.1
Vinum fœminis interdictum. 191.b.2
Vino iustitia, argento iudicium significatur. 132.b.1
Vini excellentiæ & commoda. 172.b.1
Vinum pro ligno vitæ. 172.c.1
Vinum libidinis fomes. 191.b.2
Virga amygdalina impendens flagellum significat. 111.b.1
Virga florida fructuosam correptionem significat. 111.d.1
Virga & scipio principatus insignia. 241.a.2
Virginitate immortalitas significatur. 172.d.1
Virginum gestamina nonnunquam meretrices furabantur apud Hebræos. 187.b.2
Virginis signum byssina fascia. 187.a.1
Virginum Milesiarum memorabile facinus. 205.b.2
Virgo sanctissima vocatur mons excelsus & quare. 226.b.1
Virgines faciem & totum corpus velabant apud Hebræos. 187.b.2
Virginitas B. Virginis voto confirmata. 61.b.1
Viri appellatio erat cognomen vxoris. 181.d.2
Virilitatis indicium barba. 100.c.1
Viri accumbebant, mulieres vero, ac iuuenes sedebant in mensa. 299.b.1
Vir vestitus lineis Christum referebat. 127.b.2
Viri Apostolici corde significantur. 50.e.2
Vis ingens, & copia cuiuslibet rei cum maris fluctibus comparatur. 324.b.2
Vis & energiæ symbolum manus. 20.c.2.
Visiones sensu perceptæ non dicuntur propriè propheticæ. 9.b.1
Visiones propheticae triplices. 9.c.1
Visionum sensus quo pacto emendus sit. 9.a.2
Visiones in sacris literis referunt historias vel parabolas non autem fabulas. 39.a.1
Visio pro oraculo, oraculum pro visione in sacris vsurpatur. 1.b.2
Visionum sensum sine imaginibus impossibile est consequi. 9.c.2
Visio prima & vltima Ezechielis imaginariæ fuerunt. 10.c.1
Visionis socius Ezech. absolutissima Idea. 34.d.2
Visio pro verbo. 1.b.2.20.b.2
Visiones & oracula quid. 1.c.2
Visitatores sunt vindices & vltores. 126.c.1

Vita humana via est peregrinorum. 139.b.2
Vitem tulisse labruscas quam indignum. 170.a.1
Vitem in Ierusalem omnes plantabant vel ad vestibulum domus vel in compluuio. 172.a.1
Viti comparatur homo multis rationibus. 240.d.2
Vitibus cur comparentur fideles. 172.d.1
Vituli pedes Christi mortem innuunt. 53.c.2
Vitulus sacrificium significat. 46.a.2
Vituli caput gestabat Elisama in vexillo aureo. 44.c.2
Vltionis dies praefinita. 266.c.1
Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose laetantur de malis proximorum. 320.b.2
Vnctio regia. 300.e.1
Vnctio consequebatur lauacrum. 182.c.1
Vngebantur capita conuiuantium. 301.c.1
Vnguentum adhibetur militibus, & athletis roborandis. 300.c.1
Vnguentorum mirabiles effectus. 300.b.1
Vnguentum conuiuale. 300.c.2
Vnguentum funebre. 300.b.2
Vniuersitatem & perfectionem importat numerus septenarius. 53.d.1
Vocatio Gentium earum solatiũ, Iudæorũ confusio fuit. 214.d.2
Vocatio gentium. 256.e.1
Vocatio gentium. 136.b.2
Volumen est symbolum legationis. 68.c.1
Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt. 288.e.1
Vox ingens describitur. 136.a.2
Vrbes subiectae filiae metropolis dicuntur, & quare. 325.a.1
Vsucapionis signum est calceus. 184.c.2
Vsura. 231.e.1
Vulgatam versionem authenticam censuit Concilium Tridentinum. 150.d.1
Vulpium similitudinem pseudoprophetis accommodant patres. 155.a.1
Vxoratae facie excepta caeteras corporis partes velabant apud Hebraeos. 187.b.2
Vxore bona nihil est viro amabilius. 311.c.1
Vxoris mors omnium expetendorũ interitum significat. 316.a.2

Z

ZEli definitio. 97.e.2
Zelum & amorem Dei electrũ & ignis significat. 117.a.2

FINIS.

ERRATORVM CORRECTIONES.

Pag.	Col.	Litera.	Versu.	Corrige.
2.	2.	C	14.	ea quæ
6.	1.	A	5.	manu
7.	2.	E	7.	manu
8.	1.	B	8.	transtatitie
18.	2.	B	13	nostro Iulio
20.	1.	C	3.	orabat
23.	1.	B	9	fulgetris
24.	1	D	6.	quia
25	1.	C	1.	qualis
31.	2.	B	5.	curruum
32.	2.	E	1.	ὄψις opsis
33.	1.	C	1.	השמל
36.	1.	B	6.	quod erat
38.	2.	C	8.	sardini
46.	1.	C	11. & alibi.	perniciſſime
47.	2.	B	4.	indicaui eis
49.	2.	A	5.	carrucæ
50.	1.	A	6	Hanc
55.	1.	A	8.	Dicunt quidã
55.	1.	D	10.	psal.79.
57.	2.	A	13.	verecundiæ
60.	1.	C	8.	eo quo
61.	1.	A	9	hoſpitium
61.	2.	B	1.	doloſus
66.	1.	B	2.	cæ eſtæ
70.	2.	A	6.	ingredere.
78.	2.	B	6	Illud vero opus eſt iuſtitiæ, & verum miſericordiæ indicium, claudere ſcilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias. Videlicet quo-
94.	1.	A	3.	didicit
98.	1.	D	4.	conuicij
100.	1.	D	2.	vniuerſam
103.	1.	A	4	ad montes
106	2.	D	4	manu tua,
128.	1.	B	10.	gloria domini
128.	1.	D	2.	vidit
131.	1.	C	7.	cruore
139.	2.	E	2.	Agnũ paſchalẽ
155.	1.	D	2.	oppoſuiſtis
164.	1.	A	4.	in margine. flagello
165.	2.	A	6.	in id ipſum
177.	2.	E	2.	deſcenſu
180.	2.	C	15.	dilectionem
181.	2.	C	1.	initum
186.	2.	C	10. & alibi.	lanuginoſa
201.	1.	B	7.	impleſtis
201.	2.	A	2.	manducetis
215.	2.	C	10.	faſtidioſi
216.	2.	E	3.	inhabitabit.
226.	1.	C	14.	vt omnes
226.	2.	B	15	magna dicitur
241.	1.	C	2.	malogranati
261.	1.	A	1.	vires
264	1.	A	5.	dolentis
270.	1.	A	6	fulgeas
278.	2.	A	1.	cædent
278.	2.	A	in margine.	2.reg.1
287.	1.	A	5.	peccatores
290.	1.	B	2.	מסב
304.	2.	C	4.	perhibens
306.	2.	A	3.	& dixi
312.	1.	D	4.	ſordida
316.	2.	B	11.	gemitum
319.	2.	D	8.	ſicut
323.	1.	A	4	tranſpone lineas ex numeris ad marginem poſitis.
324.	1.	A	4	prima

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA DE GRANADA

REGESTVM.

* A a B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff

Omnes sunt terniones preter * est quinternio, & a folium, & B quaternio, & Aa quinternio, propter imagines. & tandem Ff est duernio.

SVPERIORVM PERMISSV.
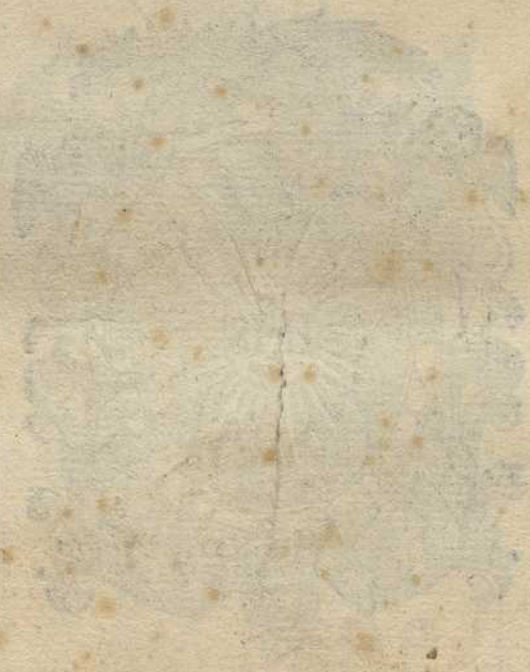
ROMAE.
Ex Typographia Aloysij Zannetti.
Apud S. Marcum.
CIↃ IↃ XCVI.